

MAGYAR

EVANGELIKUS EGYHÁZJOG.

ÍRTA

DR. MIKLER KÁROLY

AZ EPERJESI EVANG. EGYHÁZKERÜLETI COLLEGIUM JOGAKADÉMIAJÁNAK
DÉKÁNJA,
AZ EGYHÁZJOG ÉS JOGTÖRTÉNET TANÁRA.

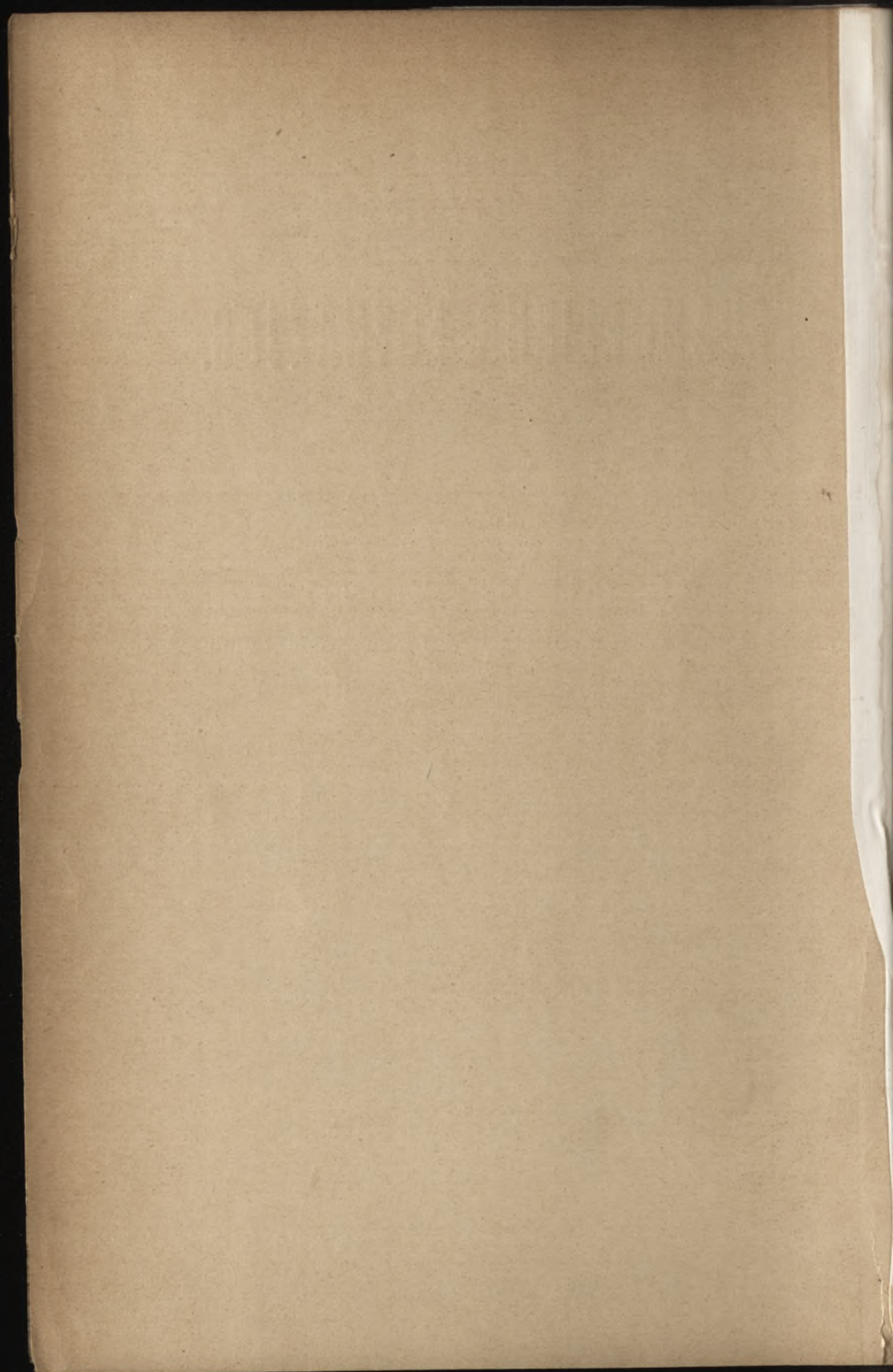

BUDAPEST

GRILL KÁROLY KÖNYVKIADÓ VÁLLALATA

1906.

== Ára 15 kor.
Megrendelhető a szerzőnél.

MAGYAR

EVANGELIKUS EGYHÁZJOG.

ÍRTA

DR. MIKLER KÁROLY

AZ EPERJESI EVANG. EGYHÁZKERÜLETI COLLEGIUM JOGAKADÉMIÁJÁNAK
DÉKÁNJA,
AZ EGYHÁZJOG ÉS JOGTÖRTÉNET TANÁRA.

BUDAPEST

GRILL KÁROLY KÖNYVKIADÓ VÁLLALATA

1906.

~~1389~~
~~1389~~

193884

~~04617~~

M. N. MUSEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomt. Növendéknapló
1907. év 97.

ELŐSZÓ.

Az egyházjog tudományos irodalmi művelése — szemben a jog- és államtudományok többi ágazataival — a legújabb időkig hazánkban kellő felkarolásra és méltatásra nem talált. Alig néhány éve mindössze, hogy a régen letűnt századok óriási arányú tudomány-ágazatával, az egyházjoggal, ismét — de egészen új és megnemesült világnézlet álláspontjára helyezkedve — foglalkozik néhány kiváló tudósunk. Újnak és meg-nemesültnek tartjuk ezt az irányt, mert a mult idők irodalmi termékeire visszatekintve, örömmel nyughatik meg az emberszeretettől áthatott lélek azon a magasztos jelenségen, hogy a legújabbkori tudományos magyar egyházjogi írók *közös alapokat* keresnek a vallásfelekezeti szempontból legpoliglottabb nemzetek egyházjogrendszereiben is és — megtalálják azokat. Hogy helyes nyomokon haladnak, azt a magyar állam újabbkori egyházpolitikája is fényesen igazolja. Hiszen alig egy évtized leforgása alatt egyre-másra dőltek le azok a válaszfalak, a melyek a magyar társadalomnak tulajdonképen nyolcz bevett vallásfelekezete között annyi keserűségnek s testvérharcznak okozói voltak.

Nehogy azonban ezek után művemnek pusztá czíme a logikai következtelenség vádját hárítsa reám, sietek kijelenteni, hogy bár csupán egy, történelmi multú hazai bevett egyház jogrendszerének feldolgozására vállalkoztam, szemem előtt mégis minden pillanatban ama cél lebegett: történelmi alapon kifejteni s rendsze-

resen feldolgozni a magyar evangélikus egyház jogát a végből, hogy a munkafelosztásnak ezt a módját követve mások is, az arra hivatott jeleseknél módjában álljon a hazai összes bevett egyházak jogát részleteiben is megismerni s a bennük megnyilvánuló eszmei közösségből kiindulva, egységes rendszerbe foglalni.

Művem megírására indítatva éreztem magamat azért is, mert az érvényes magyar evangélikus egyház-jog *teljes* anyaga — eltekintve *Hörk József*nek pusztán a jogforrásokat összefoglaló, de így is becses szolgálatot tett „Magyar protestáns egyházjog”-ától — másfél évtized óta tudományos alapon s módszer szerint irodalmunkban feldolgozást nem nyert; *Csecsetka Sámuel*nek „Magyarhoni evangélikus egyházjogtan”-a és *Kovács Albert*nek a magyar protestáns egyház jogi viszonyaira különös tekintettel írt „Egyházjogtan”-a az ág. hitv. evangélikusok és az evang. reformátusok 1891 — 94-iki budapesti zsinatát, nemkülömben az egyházpolitikai törvényeket megelőző időben jelenvén meg.

Azt sem hallgathatom el, hogy kedves kötelességemmé tette művem megírását a magyar evangélikus egyház iránti hálaérzetem, a mely egyház — ma már egyetlen jogi főiskoláján — tíz évvel ezelőtt az egyházjog és jogtörténet tanszékére hívott meg s az önkormányzati igazgatás valamennyi fokozatán számtalanszor bizalmával tisztelt meg. Éppen az egyház-kormányzat gyakorlati mezején tapasztaltam azt, hogy a joganyag szétszórt volta miatt azok is, a kik az evang. egyház kormányzatában jelentős helyet foglalnak el, olykor a legnagyobb nehézségekkel küzdenek, s viszont az ú. n. világi elem fokozódó közönyösségének egyik okát abban véltem felfedezni, hogy az egyház alkotmányának és közigazgatásának szövevényeiben útbaigazító vezérfonaluk nincsen. Mert a környező életviszonyok hatása alól a puritán egy-

szerűségű protestáns egyházak sem vonhatták ki magukat s önmagában is tekintélyes anyagot felölelő zsinati törvényeik mellett légióra megy az önkormányzati testületek szabályrendeleteinek száma. Ha mindehhez hozzávesszük azt is, hogy a magyar állam törvényhozása — jóllehet az állam és egyház tárgyi hatáskörének szétválasztásán nyugvó egyházpolitikai rendszert követve — hovatovább méltányolja a történelmi múltú hazai egyházak közérdekű tevékenységét s ebből kifolyólag mindinkább fokozódó s bensőségében növekvő jogviszonyba lép velök: azt hiszem, jeleztük azt is, hogy a bevett egyházak joga ma már a magyar államjog s főként a *közigazgatási* jog felette fontos részül tekinthető.

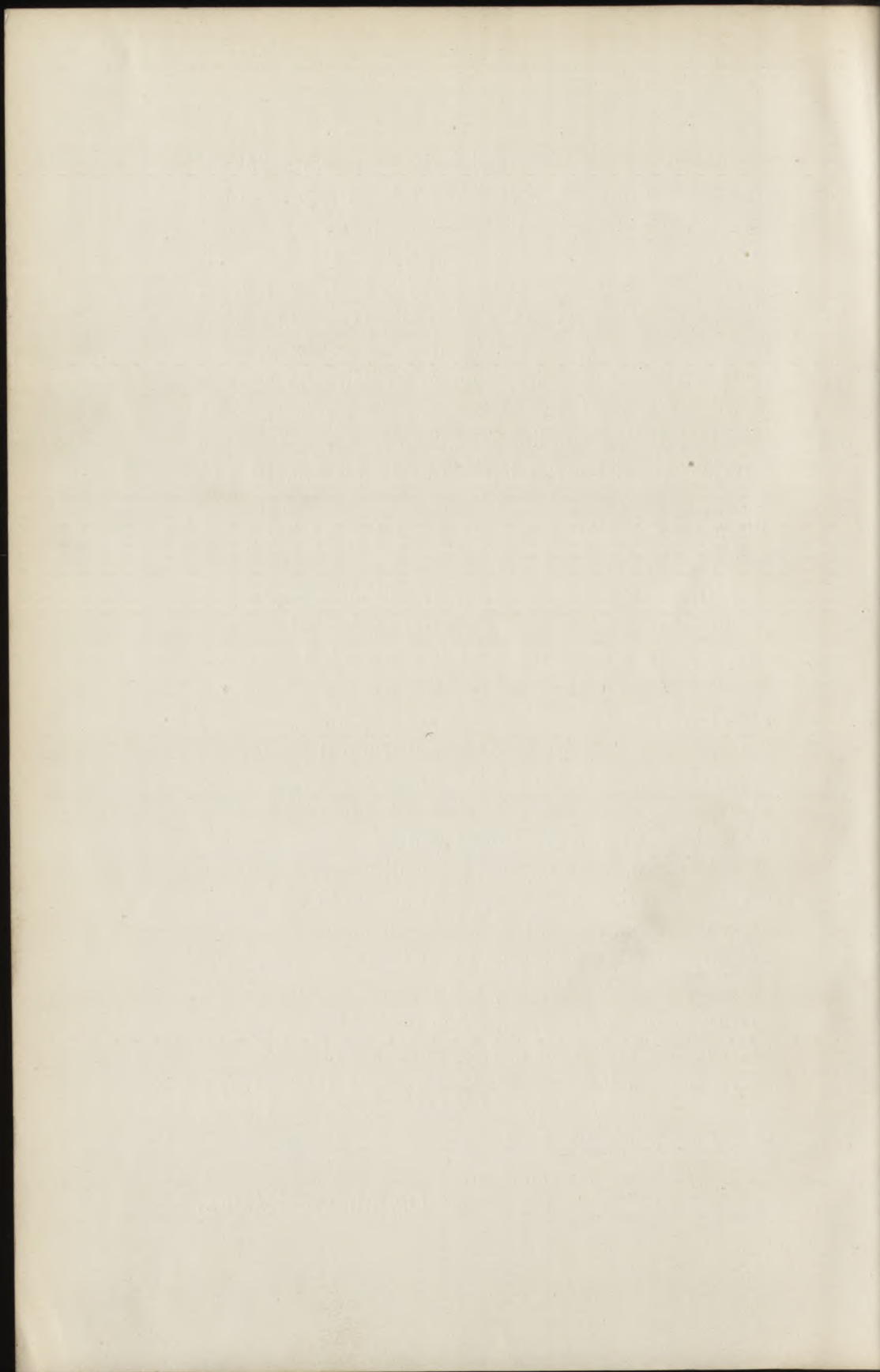
Művem rendszerét illetőleg, különösen pedig a joganyag beosztását tekintve, a mű gyakorlati használhatóságára is súlyt helyezni igyekeztem. Innen van, hogy a három részre osztott *első könyv*ben az alkotmánytörténetet, jogforrásokat s az egyház és állam, valamint a felekezetek közötti viszonyt tárgyalom; a *második könyv*ben pedig — a zsinati törvény beosztását követve — az evangélikus egyház alkotmányát és közigazgatását öt részben dolgoztam fel.

Jól tudom, hogy minden jogosult igényt — odaadó igyekezetem daczára sem — elégíthettem ki. Szolgáljon azonban mentségemül a feladat nehézsége s az a körülmény, hogy külföldi s hazai irodalomra alig-alig támaszkodhatván, legnagyobb részben az eredeti kútfőkből, nehezen hozzáférhető levéltárakból s jegyzőkönyvekből kellett az anyagot merítenem.

Mindezeknél fogva — legbecsesebb jutalom gyanánt — olvasóim szives érdeklődését s a szakértői jóakarató bírálatát kérem.

Eperjes, 1906. november hó.

DR. MIKLER KÁROLY.

TARTALOM.

Bevezetés.

	Oldal
1. §. A hit	1
2. §. A vallás	4
3. §. Az egyház	6
4. §. Egyházjog	11
5. §. A magyar evang. egyházjog irodalma	14

I. Könyv.

ELSŐ RÉSZ.

6. §. A magyar evangélikus egyház keletkezése, alkotmánya s szervezete kifejlődésének története	19
7. §. I. korszak: A reformatio kezdetétől a bécsi békéig	23
8. §. II. korszak: A bécsi békekötéstől a III. Károly-féle 1731. és 1734-iki vallásügyi rendeletek (Resolutio Carolina I. és II.) kibocsátásáig	39
9. §. III. korszak: A III. Károly-féle rendeletek kibocsátásától 1848-ig	71
10. §. IV. korszak: Az abszolutizmus kora 1849–1867-ig	103
11. §. V. korszak: 1867-től a legújabb időig	110

MÁSODIK RÉSZ.

12. §. A magyar evang. egyházjog forrásai	115
13. §. Az ó-szövetségi szentírás	118
14. §. A bölcséleti jog	120
15. §. A szokásjog	122
16. §. Állami törvények és rendeletek	126
17. §. Az új-szövetségi szentírás	128
18. §. A kánontár (corpus iuris canonici)	130
19. §. Ágostai hitvallás	143
20. §. Az ágostai hitvallás védelme (Apologia)	151
21. §. A smalkaldi cikkek	154
22. §. Luther nagy- és kis kátéja	158
23. §. A formula concordiae és az ókori symbolikus könyvek	158
24. §. Zsinati törvények	159
25. §. Szabályrendeletek	169

HARMADIK RÉSZ.

Az egyház és az állam, valamint a felekezetek közötti viszony.

I. FEJEZET.

Oldal

26. §. Az egyház és az állam közötti viszony általában.....	180
27. §. A magyar állam viszonya a hithez, a vallásgyakorlathoz és a területén levő egyházakhoz és vallásfelekezetekhez	190
28. §. A magyar evang. egyház és a magyar állam közötti viszony	204
29. §. A legfőbb felügyeleti jog. Jus supremae inspectionis.....	212
30. §. A ius advocatiae, tekintettel a magyar evang. egyházra....	216
31. §. Congrua	219
32. §. Evang. középiskolák államsegélye.....	233
33. §. Népoktatási intézetek állami segélyezése.....	236
34. §. Országos- és közalapi-segély	244
35. §. Állami jogsegély	248

II. FEJEZET.

36. §. Az evangélikus egyház viszonya a többi hazai egyházakhoz és vallásfelekezetekhez	254
37. §. Az áttérés	256
38. §. A kilépés (felekezettlenség)	264
39. §. A gyermekek vallása	269
40. §. A párbér	278

III. FEJEZET.

41. §. A magyar ág. hitv. evangélikus és az ev. ref. egyház közötti viszony.....	288
--	-----

II. Könyv.**A magyar evangélikus egyház alkotmánya és közigazgatása.****Alapfogalmak.**

42. §. Az egyházi hatalom	299
43. §. Az egyházi hatalom alanya	304
44. §. Protestáns egyházkormányzati rendszerek	307

ELSŐ RÉSZ.

Önkormányzati testületek s ezek kormányzati hatóságai és tisztviselői.

I. FEJEZET.

Az egyházközség.

45. §. Az egyházközség fogalma	318
46. §. Az egyházközségek fajai	320
47. §. Az egyházközségek keletkezése, átalakulása és megszűnése....	322
48. §. Az egyházközség tagjai. Ezeknek jogai és kötelezettségei....	326
49. §. Az egyházközség kormányzó hatósága és közegei. Az egyház-községi közgyűlés	330
50. §. Az egyházközségi közgyűlés hatásköre	333

	Oldal
51. §. Az egyháztanács és az egyházközségi képviselőtestület	340
52. §. Az egyházközségi elnökség....	343
53. §. Az egyházközségi felügyelő	345
54. §. A lelkési hivatalról általában	347
55. §. A lelkész	352
56. §. A lelkész, mint az egyházközség egyik kormányzója	353
57. §. A lelkész, mint az egyházközségnek lelkiekben gondozója	353
58. §. A lelkész, mint az Isten igéjének hirdetője	357
59. §. A lelkész, mint a szentségek kiszolgáltatója	364
60. §. A lelkész, mint egyéb egyházi cselekvények végzésére hivatott tisztviselő. (Esketés, temetés)	372
61. §. A lelkész, mint a lelkési hivatal vezetője	382
62. §. A lelkészválasztás. A rendes lelkész	404
63. §. A lelkési hivatal megüresedése	405
64. §. A pályázat	413
65. §. A jelölés és próbaszónoklat	415
66. §. A választás	421
67. §. A hívány	426
68. §. A választás megtámadhatósága	430
69. §. A beiktatás	431
70. §. A helyettes lelkész	433
71. §. A segédlelkész	434
72. §. A lelkészválasztási költségekről, díjakról, érdekeltségről....	436
73. §. Tábori lelkészek	437
74. §. Az egyházközség egyéb tisztviselői	443

II. FEJEZET.

Az egyházmegye (esperesség).

75. §. Az egyházmegyéről általában	446
76. §. Az egyházmegyei közgyűlés	451
77. §. Az egyházmegyei közgyűlés hatásköre	455
78. §. Az egyházmegyei elnökség	458
79. §. Az esperes és az egyházmegyei felügyelő választása	461
80. §. Az egyházmegye egyéb rendes tisztviselői és a rendkívüli tisztviselők	463

III. FEJEZET.

Az egyházkerület.

81. §. Az egyházkerületről általában	466
82. §. Az egyházkerületek arányosítása	474
83. §. Az egyházkerületek arányosításával kapcsolatos intézkedések a vagyoni viszonyok tárgyában	478
84. §. Az arányosítással kapcsolatos egyéb intézkedések (egyezség, választott bíróság intézménye)	480
85. §. Az egyházkerületek mai szervezete	484
86. §. Az egyházkerületi közgyűlés összehívása és megalakulása	486
87. §. Az egyházkerületi közgyűlés tagjai	492
88. §. Az egyházkerületi közgyűlés hatásköre	498

VIII

	Oldal
89. §. Az egyházkerületi közgyűlés tanácskozási rendje	500
90. §. Az egyházkerületi elnökség	510
91. §. A püspök	513
92. §. Az egyházkerületi felügyelő	519
93. §. Az egyházkerület többi rendes- és rendkívüli-tisztviselői	521
94. §. Egyházkerületi bizottságok	524

IV. FEJEZET.

Az egyházegyetem.

95. §. Az egyházegyetem szervezetének történeti kifejlődése	527
96. §. Az egyetemes közgyűlés és annak tagjai	532
97. §. Az egyetemes közgyűlés hatásköre	534
98. §. Az egyetemes közgyűlés helye, ideje, összehívása, meg- alakulása	537
99. §. Az egyetemes közgyűlés tanácskozási rendje	538
100. §. Határozás és szavazás az egyetemes közgyűlésen. Jegyzőkönyv	541
101. §. Egyetemes bizottságok	545
102. §. Az egyetemes egyház elnöksége. Az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő	546
103. §. Az egyházegyetem többi tisztviselői	551

V. FEJEZET.

Egyetemes egyházi intézmények: nyugdíjintézet, gyámintézet.

104. §. Az ág. hitv. evang. egyetemes nyugdíjintézetéről általában	554
105. §. A nyugdíjintézet tagjai	555
106. §. A nyugdíjintézet fenntartása	556
107. §. A nyugdíj, ellátási- és nevelési-díj	557
108. §. Az egyetemes nyugdíjintézet kormányzása	559
109. §. Az egyetemes nyugdíjintézet vagyonának kezelése	562
110. §. A theologiai akadémiai tanárok nyugdíja	563
111. §. A munkaképtelenné vált lelkészek kegydíjazása	565
112. §. Az egyetemes evang. gyámintézetéről általában	567
113. §. A gyámintézet szervezete	568
114. §. A gyámintézet jog- és hatásköre	570
115. §. A gyámintézeti segélyek kiosztása és a tőkék kezelése	572

MÁSODIK RÉSZ.

Törvényhozó hatalom. (Zsinat.)

116. §. Törvényhozás és szabályrendelet-alkotás az evang. egyházban	574
117. §. Magyar evang. zsinatok	579
118. §. A zsinat szervezete	582
119. §. A zsinat megalakulása, tisztviselők választása, ügyrend, elnapolás, berekesztés	585

HARMADIK RÉSZ.

Az evangélikus egyház iskolái.

120. §. Az iskolaügyről általában	585
121. §. A kisdédóvó-intézetek	592

122. §. Elemi- és felső-népiskolák s polgári iskolák	Oldal
123. §. Az egyházközségi és egyházmegyei elemi és polgári iskolai bizottságok (iskolaszék) szervezete és hatásköre	593
124. §. Az állami főfelügyeleti jog gyakorlása az elemi- és felső-népiskolák felett	603
125. §. A tanítóképző-intézetek	609
126. §. A középiskolák	622
127. §. Az egyházközségi, egyházmegyei és egyházkerületi középiskolai bizottságok (iskolatanács) szervezete és hatásköre	630
128. §. Az egyházkerületi iskolai-bizottság	647
129. §. A főiskolák	651
130. §. Az egyetemes egyház iskolai bizottságai	653
	667

NEGVEDIK RÉSZ.

Egyházi pénzügy. (Háztartás.)

131. §. Az evang. egyház háztartásáról általában	672
132. §. Alapelvek	675
133. §. Az egyházi alapítványok	678

Az egyházközségi háztartás.

134. §. Leltár, költségelőirányzat, kivetés	685
135. §. Az egyházközség rendes- és rendkívüli szükségletei és azok fedezése	689
136. §. Az egyházközség vagyonának kezelése s annak ellenőrzése	691
137. §. Az egyházmegyei háztartás	694
138. §. Az egyházkerületi s az egyetemes háztartás	696
139. §. Az egyházegyetem háztartásának szervei	698
140. §. Az egyházi közalap	703

ÖTÖDIK RÉSZ.

Egyházi törvénykezés.

I. FEJEZET.

141. §. Az egyházi bíróságok szervezete	711
142. §. Az egyházi törvénykezésre tartozó ügyek	715
143. §. Az egyházi törvényszékek hatásköre s illetékessége	719

II. FEJEZET.

Eljárás egyházi vétségek esetében.

144. §. Panasz és vizsgálat	721
145. §. Tárgyalás és ítélet	727
146. §. Felfüggesztés	730

III. FEJEZET.

Eljárás az egyházi közigazgatás terén felmerült magánjogi természetű és közigazgatási ügyekben.

	Oldal
147. §. Bevezető eljárás	732
148. §. Tárgyalás és ítélet	734

IV. FEJEZET.

Perorvoslatok.

149. §. Felelbezés	738
150. §. Igazolás	740
151. §. Perújítás	741

Rövidítések.

Betűrendes tárgymutató.

BEVEZETÉS.

1. §. A hit.

Az egyházjogtannak, mint tudománynak az a feladata, hogy megismertessen bennünket az egyház — mint a vallás fenntartására, fejlesztésére és terjesztésére hivatott *intézmény* — viszonyainak külső rendjét megállapító joggal. Miután tehát az egyház — melynek jogi rendjét az egyházjogtan rendszeresen adja elő — az emberiség vallásos életét szolgáló intézmény, a vallás pedig az Istenről és az Istenhez való viszonyunkra vonatkozó *hitbeli* érzelmeinknek, vagyis hitünknek megfelelő módon való külső kifejezése, ennél fogva az egyházjogtan fogalmát és feladatát csakis akként érthetjük meg teljesen, ha előzetesen a *hit*, *hitvallás*, *jog*, *egyház* és *egyházjog* fogalmakkal megismerkedünk.

A hitnek eredete — a mint azt a vallástörténet, valamint művelődéstörténeti és néprajzi ismereteink is megerősítik — az embernek veleszületett tulajdonságaiban keresendő. Már az ősember, szellemi életének ébredésével a maga belső világát, valamint külső környezetét mind fokozatosabban megismerni törekszik. E törekvésünkben nem csupán látó, halló, tapintó stb. érzékeink vesznek részt, hanem a lélek is, mely maga is érez, és pedig a véges embernek a végtelenséghez való viszonyát illetőleg a lényegben annyira egyetemesen s következetesen, hogy évezredek civilizációja sem volt képes azt elfojtani. Valamint az állati állapotából kibontakozó ős emberfaj szellemi életének legelső nyilatkozata az ember felett álló hatalom sejtése, azonképpen a műveltség legmagasabb fokára jutott népeknél is a szellemi élet legmagasabb nyilvánulása, lelkünk legbensőbb vágyódása: egy felettünk álló személyes erkölcsi hatalom létének hívésére, e hatalom megismerésére irányul. Nem *tudjuk*, hogy egy felettünk álló hatalom van, de *érezzük*. Érezte az ősember lényegileg éppen úgy, mint a XX-ik sz.-nak magas szellemi életet élő gyermeke, s már ez alapon

is mondhatjuk, hogy az *érzelemnek* éppen úgy megvannak a maga igazságai, mint az *értelemnek*. Ez érzelmi igazságokban nyilatkozik meg a léleknek végtelensége és gazdagsága.

A hol a figyelő, kutató, következtető s *közvetlen észbeli* meggyőződéssel *igazságokat* felderítő emberi értelem megáll, a tudásvágytól s érzelmei által természeténél fogva ösztönzött embernek korlátokat nem tűrő lelke az igazság utáni vágyódásában a végtelenbe szárnyal: a hitnek adja át magát.¹ Ezzel az öt környező világ tárgyairól, tüneményeiről, törvényeiről s ezekhez való viszonyáról — közvetlenül az *értelem* által — megismert *igazságokat* kiegészíti az értelemmel közvetlenül be nem látható, ú. n. *érzelmi igazságokkal*, mint a milyen pl. Istenről való hitünk. Hogy az emberi lélek — mert a hit a lelki életnek egyik mozzanata — mennyiben, milyen alakban s mennyire tisztán fogadja be az ilyen érzelmi igazságokat, e tekintetben a történelmi és néprajzi tudomány² térben és időben számtalan fokozatot tüntet fel.

¹ „Magával az emberrel együtt adatott a vallásos szükség, Istennek keresése... Isten az embernek legbensőbb törekvése és vágyakozása, az ő legmagasabb törekvése. Az embernek törekednie kell. Az élet törekvés. A ki nem törekszik, megszűnt élni... az ember a végtelenre törekszik. A végtelen pedig csak Istenben jut valóságra...” (Luthardt K. E.)

² Délafrika és Kalifornia őslakóinál, a kiket csak inkább némileg nagyobb mechanikai ügyesség különböztet meg az állattól, a shamanizmus legdurvább kezdete már kimutatható. Nyelvüknek nincs szava a *lélek* és *istenség* megjelölésére, de mégis van bizonyos homályos képzetük a véges ember életére kiható emberfeletti erőkről, melynek áldásairól tudatuk nincsen, de *félelmetes* és irtózatos hatalmukban *hisznek*. Az ausztráliai és délamerikai indiánok hite valamivel már tisztultabb; sejtik, hogy függenek egy felettök álló hatalomtól, de függésérzetük csak remegéssel képes őket eltölteni. A lappok, tunguzok, osziákok, a grönlandiak, eszkimók stb. titkos szellemek befolyása alatt állónak hiszik a természet s az emberi életet. Az afrikai néger törzsek mindnyájan elismernek egy legfőbb lényt, mint minden dolgok teremtetőjét, bár némelyeknél a „jó” szellemek, a teremtető Isten képzele háttérbe szorul a sokkal hatalmasabb „rossz” szellemek mellett. A durva természetimádásnak kevésbé hódoló északamerikai vörösbőrű indiánoknál pedig szintén az „élet uráról”, az „élet adójáról” való öntudatos képzet alkotja a hitnek központját.

A számtalan sok természeti állapotban levő néptörzs s még kevésbé az ú. n. természetfeletti vallást követő népek hitéletének megannyi fokozatairól részletesebben szólni: nem tartozhatik jelen mű keretébe. Csupán a szellemi élet legalacsonyabb fokán álló népek hitéletére kívántunk reámutatni, annak bizonyításaképen, hogy a hitre való fogékonyságunk őseredeti, velünk született képesség.

Arra nézve azonban e tudományok — helyesebben a néprajzi megfigyelések — teljesen megegyeznek, miszerint a már szellemi életet élő emberiség — fejlettségének bármilyen alacsony fokán álljon — sejtelmével bir, sőt a művelődés magasabb színvonalán érzelmi igazságként veszi: hogy van egy nálánál felsőbb hatalom, a nagy mindenségnek ura, a kívül szemben vagy ügyesen védekeznie kell, avagy meghódolásra kényszeríteni őt — a mint ez több természetvallás követőinél tapasztalható — vagy pedig a kívül összhangzatosan kell élnie s akarata szerint cselekednie.¹

Az elmondottak alapján:

A hit az ember szellemi életének az a nyilatkozata, mely szerint egy felette álló hatalom létezését, vele való személyes viszonyát közvetlen észbeli meggyőződés nélkül is megdöntetlen igazság gyanánt érezi.

Valamint a tudomány az ismeretre nézve, éppen olyan erős bizonyossággal bir a hit az Isten létezésére s tőle való függésünkre nézve.² Alapja e bizonyosságnak az emberiség közös és természetes tulajdonát képező hitre való fogékonyság, illetve ennek alapján *saját közvetlen érzésünknek ereje*; különösen pedig a természetfeletti vallásoknál s így a keresztyén vallásban is még a *kijelentés*, az isteni kinyilatkoztatás, mely az Isten létezését s vele való személyes viszonyunkat ille-

¹ Sokan döntő jelentőségűnek veszik a vallás jogosultságának bizonyításánál azt a körülményt, hogy még a legvadabb népeknél is találkozzunk a hitnek legprimitívebb nyilvánulásával. Azt mondják ugyanis, hogy csakis ez a tapasztalat lehet bizonyossága annak, miszerint a hitre való fogékonyság az emberi természethez tartozik, minek következtében az ember természeténél fogva vallásos lény. Mert ha a természeti állapotban levő népeknél semmi nyoma sem volna a hitnek s e hit külső kifejezésének, akkor jogosult lenne azon állítás, hogy a hit s ennek külső kifejezése, vagyis a vallás nem az embernek isteni rendeltetésében, őseredetében, hanem egyszerűen a civilizációban találja gyökerét s annak egyik elfajulása.

Felesleges az ilyen okoskodás, mert még ha volna is olyan állati életet élő nép, melynél a hitnek csíráját sem tudjuk felfedezni, erre csak azt mondhatnók, hogy a szellemi élet nála még teljesen szunnyadozik, s vagy e miatt nem nyilvánulhat nála a hit, vagy pedig a legélesebb szemű megfigyelő sem képes ellesni, észrevenni.

² L. e kérdésnek mélyreható fejtegetését Lipsius Albert Richard „Glauben und Wissen“ cz. jeles művében, 1–30. lap. Berlin, 1897.

tőleg az emberiség hitét *megtisztult* eszmékkel gazdagította s ekként a keresztyén hitnek igazságerejét a legvégsőig fokozta.¹

Azt a hitet, melynek igazságát a názárethi Jézus által jelentette ki Isten az emberiségnek: keresztyén hitnek mondjuk. Ez a századok folyamán több lényeges kérdésben módosult hit éledt fel milliók lelkében a maga tiszta igazságerejével a Kr. u. 16-ik század hajnalán, dr. Luther Márton nagy szellemének reformátori hatása alatt.

2. §. A vallás.

A vallás lelkünk Istenre irányzott érzésének, Istenhez való viszonyunknak, vagyis a hitnek megfelelő jellel, szóval vagy tettel való külső kifejezése.

A hit mint belső érzelem, külsőleg való kifejezésre juttatás által vallássá válik.

A hit éppen olyan kétségtelen ténye az emberiség élet-történetének, mint a milyen kétségbevonhatatlan az is, hogy hitének eszméit — a szellemi élet bármely fokán állott és álló — minden nép faj, külsőleg is mindig kifejezésre juttatni, megvallani igyekezett.² Mert emberi természetünk-

¹ Ezért igaz, hogy „míg a hit iránt való fogékonyság az ember természetének következése, a hitnek *eszméi* már nem csupán az egyének *egyéni* felfogásából származnak. A természet maga csak a *képességeket* adja, de azok kifejlésre *társadalomban* jutnak, melynek nézetei, eszméi, hagyományai e képességre ösztönző, alakító befolyással vannak. A *kinyilatkoztatás* végül ilyen eszmékkel és fogalmakkal betölti a vágyódó lelket.” (Kossutány I.: Egyházjog.)

² Tévedés volna azonban ebből arra a következtetésre jutni — a mi pedig hallható és olvasható — mintha a vallásalakok pusztá czélszerűségből fejlődtek volna ki egyesek, vagy önző papi rend által; s még kevésbbé állhat meg az a felfogás, mely a vallás eredetének megfejtését a természeti tűneményektől való félelemben vagy czélzatos nevelésben keresi. Vallás ugyanis abban az értelemben, hogy az nem más, mint Istenre irányzott érzésünknek külső kifejezése, volt akkor is, a mikor még papság egyáltalán nem létezett, illetve van ma is olyan népeknél, melynek semmiféle papjaik nincsenek. Nevelés sem lehet a vallásnak végoka, mert a nevelés nem teremthet új tehetséget, mint pl. a léleknek vallásos tehetsége, fogékonysága, hanem legfeljebb fejlesztheti azokat. Végre ma már milliók nem félnek a természeti tűneményektől s mégis van vallásuk; jóllehet az ok megszűntével megszűnnék az okozat is. Szóval hitünk megvallása, vagyis röviden a vallás éppen olyan velünk

höz tartozik, hogy érzelmeinket külsőleg is kifejezésre juttatjuk. A hit is érzelem. Ebből az érzelemből fakadó kedélyhangulatunknak is kifejezésre kell jutnia annál is inkább, mert hitét alanyilag minden ember a legigazabbnak véli.

De különben is a hit, külső kifejezés nélkül, kevésbbé lenne képes az emberiség üdvére érvényesülni. Sőt hit és vallás szükségképen egészítik ki egymást. A hit, mint subjectiv belső érzelem, fejlődésére, tisztulására ugyanis áldásos befolyással van annak külső — de őszinte és méltó — kifejezése s megvallása. S éppen ezért — bár a vallás gyökere a lélek érzésében, a hitben van — maga a subjectiv érzelem mégsem meríti ki a vallás lényegét, mert a vallás lényegéhez tartozik az is, hogy az érzelem (hit) ismertté legyen, sőt cselekvésbe menjen át. Tapasztalati tény ugyanis, hogy a hitnek, mint subjectiv érzelmenek, jellel vagy szóval való ismertté tétele s ennek megfelelő cselekvés, a lélek kegyes érzelmeit, tehát a hitet tisztítja, erősíti; a rokonérzésű embereket a hitnek ismertté vált közös eszméi tömörítik, vallásfelekezetekké szervezik.

Ebben rejlik éppen a hit megvallásának, vagyis a *vallásnak* jogosultsága, szükségessége, magasztos nevelő hivatása.¹

A vallás fogalmának, eredetének megjelölésére alig lehet találhatóbb szót használni, mint a milyent magyar nyelvünk használ. Nézetünk szerint sokkal határozottabban fejezzük ki vele a fogalmat, mint a hogy az a „religio“ szóval kifeje-

született tulajdonságunk, mint maga a hit, vagyis lelkünk érzése, szilárd meggyőződése — Istenről.

„Láthatni államokat falak nélkül, törvények nélkül, pénzek nélkül, de népet Isten nélkül, imádság nélkül, vallásos gyakorlatok és áldozat nélkül még senki sem látott“ — mondja Plutarch.

„Természetes, bensőleg szükséges, magának az embernek lényegéhez tartozó a vallás . . . csak Istenben jut az érzelem a maga boldogságához, a gondolkodás a maga igazságához, az akarat a maga igaz szabadságához“ . . . (Luthardt K. E.)

¹ A *religio* szó, ha származását és fogalmát vesszük figyelembe, inkább a hitnek, semmint a vallásnak szabatos megjelölésére alkalmazható, és pedig azért, mert religare — melyből a religio szó származik — tulajdonképp frigykötést jelent, melyet Isten az emberekkel kötött, mely szerint, ha földi pályájukon az isteni kinyilatkoztatás által tudtokra esett törvényeket megtartják, üdvözülnek.

zésre jut, s különösen a hit és vallás közötti fogalmi különbség tűnik ki belőle.¹

A hit: még meg nem vallott érzelem; a vallás pedig a léleknek Istenre irányzott s már külsőleg is kifejezésre jutott, vagyis megvallott érzelme.

A *hit*nél az érzelem működik, ellenben a *vallás*nál előtérbe lép az akarat, mely a hitbeli érzelmet külső cselekedetekben kifejezésre juttatni törekszik.

3. §. Az egyház.

Az egyház fogalmát és lényegét a jogtudományban más alapon kell értelmeznünk, mint azt a keresztyén theologia, a symbolikus könyvekben foglalt hitcikkelyek és az egyházi tanok alapján teszi. A jogtudomány erre annál is inkább kényszerítve van, mert az egyes keresztyén vallásfelekezeteknek az egyház fogalmáról és lényegéről vallott hitcikkelyei, illetve tanai merőben ellentmondók. Magának az evang. egyháznak pedig az egyház fogalmáról a symbolikus könyvekben adott meghatározása az alább kifejtendő eszményi egyházra vonatkozik, mely eszményi egyház a jogtudomány s így az egyházjog körén kívül esik. Innen ered, hogy az egyháznak, bármely keresztyén theológiában adott, fogalom-meghatározását az egyházjogban fel nem használhatjuk, vagy ha igen, akkor önkéntelenül is egyoldalúságba, avagy fogalomzavarba s következtelenségekbe kell esnünk. Különösen áll ez akkor, ha az evang. egyház fogalmát és lényegét definiáljuk, a mennyiben ugyanis az ág. hitv. evang.

¹ Így fogva fel a vallás lényegét és a hittől megkülömböztető fogalmi sajátosságát, zavarosnak és határozatlannak kell tartanunk dr. Konek Antal: „Egyházjogtan“ cz. (Budapest, Franklin-Társulat, 1894) kézikönyvében a vallásnak következő meghatározását:

„Az embernek az örökkévalóságtól való függésének felismerése, vagy az Istenben vetett hit: vallásnak nevezetik.“ Ez a meghatározás inkább alkalmazható a hit fogalmának körülírására, de nem meríti ki a vallás fogalmát, mert hiszen csak akkor válik Istenbe vetett hitünk, az örökkévalóságtól való függésérzetünk vallássá, ha már külsőleg is kifejezésre juttattuk.

Hasonlóképpen a hitre alkalmazható ez a meghatározás: „a vallás az embernek egy felsőbb hatalomtól való függés-érzete.“ L. Kovács Albert: „Egyházjogtan“ (Budapest, 1878., 17. lap).

egyház — bár a kettőt egységben fogja fel — a láthatatlan egyháztól a látható egyházat megkülönbözteti.

A jelzett egyoldalúság és illetve fogalomzavar elkerülése, különösen pedig az egyház fogalmának s lényegének a jelzett kettős szempontból való kidomborítása céljából az egyház fogalmát és lényegét kettős, u. m.: theologiai és jogi alapon tárgyaljuk; eljutva végül az egyháznak dogmatikailag indifferens, oly értelmű meghatározásához, a milyenre az egyházjogban, mint tudományban nélkülözhetlenül szükségünk van.

A ker. egyházak hitcikkelyei s tanai az egyház fogalmának meghatározását illetőleg — mint fentebb jeleztük — eltérő álláspontra helyezkednek, a minek szembetűnő jelét adja az a polemia, mely ezt a kérdést illetőleg a róm. katolikusok u. n. Confutációjában, másrészt Melanchthonnak erre feleletül adott „Apológiá”-jában kifejezésre jutott.

Az evang. *theologia az igazi egyház* fogalmát és lényegét illetőleg a symbolikus könyvek álláspontját fogadja el. Az „Ágostai Hitvallás” VII. és VIII. cikkei szerint ugyanis: „Az egyház a szentek gyülekezete, melyben az evangelium helyesen hirdettetik s a szentségek helyesen szolgáltatnak ki. Az egyház igaz egységéhez elegendő az evangéliumi tanban s a szentségek kiszolgáltatásában való megegyezés; s nem szükséges, hogy a külső szokások, szertartások, vagy az emberek által megállapított ceremóniák mindenütt hasonlóak legyenek . . .” Továbbá az „Apológiá”-ban: „Habár az anyaszentegyház tulajdonképpen a szentek és igazhívők gyülekezete, mindazáltal — mivel e földön ámazokkal vegyülve sok képmutató és gonosz ember él — a szentségekkel élni lehet akkor is, ha azokat a gonoszok szolgáltatják is ki . . .” Íme, ebben leli magyarázatát az eszményi (láthatatlan) egyház mellett a megvalósult (látható) egyháznak tana.

Az „Apológia”¹ IV. cikke szerint „az egyház nem csupán külső dolgok és istentiszteleti formák végett való közösség, mint más közös intézmények, hanem főképpen a hitnek s Szentléleknek a szivekben való közössége”. Miért is „egyedül az az egyház nevezetik Krisztus testének, a melyet Krisztus a maga lelkével megújít, megszentel és kormányoz”. Ez az u. n. láthatatlan egyház, a mely — mert hiszen a Krisztus-

¹ L. Mayer E. magyar fordításában, Budapest, 1900. 193. s köv. l.

nak csupán igaz és hű követőiből áll — természeténél fogva külső jogi rendet nem is igényel.

Az igazi egyházzal az apostoli hitvallás „egy közönséges keresztyén anyaszentegyház“, „szenteknek közössége“ megjelöléssel beszél. Ennek az egyháznak más feje, mint a Krisztus, nincsen, s az evangelium szerint nem is lehet. A *külső szertartások* szempontjából az egyháznak a képmutatók és rosszszak is tagjai, de csak névleg s nem tényleg, miért is az eszményi egyház fogalmának meghatározásánál tekintetbe nem jönnek. Az igazi egyházzal Krisztus¹ is nyilatkozott. Erről mondják a reformátorok az „Apológiá“-ban: „Mi nem álmodozunk plátói államról, mint némelyek gonoszul rágalmaznak, hanem mi azt állítjuk, hogy ez az egyház létezik és hogy azt a valóban hívők és megigazultak képezik, a kik elszórtan vannak az egész világon²... igaz, hogy vannak közöttük nagy számmal gyengék; ezek azonban, mivel az alapot ki nem forgatják, egyrészt megbocsáttatnak nekik, másrészt pedig kijavítatnak.“ Az eszményi egyház nélkül, a valóságos egyház velük együtt jelentkezik.

A fentiek szerint az evang. egyház az eszményi és való, vagyis a láthatatlan és látható egyházat megkülönbözteti ugyan egymástól, de a kettőt egységben fogja fel. A szentek közössége (communio sanctorum) és a megkereszteltek gyülekezete, különböznek egymástól. Az egyiknek bűnbánat és hit, a másiknak a keresztség által lesz tagjává az ember. A prot. theologia szerint azonban elkülönözten sem a láthatatlan, sem a látható egyház nem képezi az igaz egyházat, hanem, csak a kettő együttvéve, egymást kiegészítve.³ Nem külön létezik a kettő, hanem éppen az emberek között az eszményi — részben megvalósulva — a láthatóval egyesülve áll fenn. S éppen ez a körülmény biztosítja s mozdítja elő a látható egyház életműködésének folytonos haladását.

A valóságos, vagyis a látható egyház az eszményi egyháznak többé-kevésbé hiányos megvalósulása s különböző viszonyok között különböző lehet jogi szervezete is.

¹ Máté 13., 47. „Hasonló a mennyeknek országa a hálózóhoz, vagy a tíz szűzhöz.“

² „Nem jó el úgy az Istennek országa, hogy ember eszébe vehetné... És nem mondják ezt: Íme itt, vagy ímé amott vagy; mert ímé az Istennek országa ti bennetek vagy. (Lukács XVII., 20., 21.)

³ L. Csecsetka S. „Magyarhoni ev. egyházjogtan“, Pozsony, 1888. 213. l.

Az evangélikus theologia az egyházra vonatkozó hit-czikkeiben a fősúlyt a láthatatlan egyházra, míg a r. katolikus a látható egyházra helyezi. Ehhez képest utóbbiban a külső szervezet egysége lép előtérbe, a mi a prot. egyház felfogása szerint *a hitben való közösség* mellett jelentőséggel annál kevésbé bírhat, mert a látható egyház — a melynél külső jogi rendről egyedül lehet szó — nem mindenben hű és tökéletes megvalósulása az eszményi, láthatatlan egyháznak.

Ker. theologiai alapon egyház csak egy van, a melyet Krisztus alapított.¹ Közelebbről azt jelenti ez, hogy az *eszményi egyház* egy, a mely egyúttal *egyetemes* (ἑνωτική), *oszthatatlan* (indivisibilis), *szent* és *csalatközhatlan* (infallibilis). Ez ama „minden időkre kiterjedő anyaszentegyház”, melyről az „Ágostai Hitvallás” VII. főágazata szól. De megvalósulhat s meg is valósult ez a Krisztus alapította eszményi egyház a keresztyének körén belől is többféle alakban (róm. kath., gör. kel., ág. h. ev., ev. ref., unitárius). Úgyde az eszményi egyháznak eme — már csak az adott viszonyoknál fogva is — többé-kevésbé hiányos megvalósulásai közül egyik sem vindikálhat magának kizárólagos, egyedül üdvözítő jelleget.

E megvalósult egyházalakok tartoznak azután — a külső működésükben felismerhető jogi jelenségek révén — a jog terére.

Az elmondottak szerint a ker. theologia szempontjából az egyház fogalma tényleg kizárólag a keresztyénséggel áll kapcsolatban. Nem keresztyén vallásúak vallási egyesülése tehát *ebből a szempontból* egyháznak nem nevezhető. Ellenben az „egyház” kifejezésnek ez a kizárólagos keresztyén theologiai jelentése a jogéletben figyelembe nem jön,² a

¹ Az egyház szó a latin „ecclesia” és a görög „ἐκκλησία” fordítása. A görög „ἐκκαλεῖν”-ből származik. Krisztus többször használta; így akkor is, a mikor hű tanítványához így szólt: „Te Péter (kőszikla) vagy és ezen a kősziklán építem fel az én anyaszentegyházamat...” (Máté XVI., 18.)

² Országos törvényeink bármennyire igyekeznek is szövegükben az „egyház”-nak ezt a kizárólagosan ker. theol. fogalmát érvényesíteni, olykor mégis kikerülhetlen volt, hogy a zsidó vallásfelekezetet „egyházi” szabályairól szóljanak. Így az 1895: XLIII. t.-cz. 3. §-a, a mely pedig a zsidó hitvallásúakra is vonatkozik, ezt mondja: „Vallási hite vagy *egyházi* szabályai senkit sem menthetnek fel törvényen alapuló bármely köteletség teljesítésétől”. Ellenben a hol csak lehet, országos törvényeink a „zsidó egyház” kifejezést elkerülik, így pl.: „A latin, a görög és az örmény szertartású katolikus, az evangélikus református, az ág. hitv. evangélikus,

tudományban pedig — a nélkül, hogy ezzel a keresztyén theologia álláspontján rést ütni s tilos területen érvényesülni akarnánk, bizonyos s esetleg nem is keresztyén valláserkölcsi egyesületek szervezetében s működésében jogi elemeket s jelenségeket fedezvén fel, az *ilyen*, azonos hitet valló embereknek valláserkölcsi egyesülésére jogi, nem pedig theologiai terminus technicusként — más, találóbbs műszó hiányában az „egyház“ kifejezés szintén alkalmazható.

Szóval az „egyház“ nemcsak theologiai, de jogi fogalom is s az egyház, mint jogi hatásaiban mutakozó organismus, tartozik a jogtudomány körébe.¹

A magyarországi ág. hitv. evang. egyházat is ily értelemben látjuk a jog terén feltűnni s ennek a jogi értelemben vett magyar ág. hitv. evang. egyháznak jogrendszerét van hivatva ismertetni a jelen mű.

Mindezeknek előrebocsátása után jogi értelemben véve: *az egyház egy bizonyos területen élő s ugyanazon hitet valló embereknek vallásuk fenntartása, fejlesztése és terjesztése czéljából jogilag szervezett egyesülete.*

Jogilag véve tehát, az egyház a vallásfelekezetnek legmagasabb fejlődési alakzata² és pedig azért, mert a vallásfelekezet e kifejlett alakjában nemcsak felismeri fennállásának s működésének feltételeit, hanem azokat, mint megszilárdult hitelveket — a lelkiismereti szabadság korlátai között — híveivel szemben kényszerrel is megvalósítható jog gyanánt jelenti ki s azoknak tiszteletben tartását úgy befelé, mint kifelé megköveteli s biztosítja.

a görög-keleti szerb és görög-keleti román, valamint az unitárius *egyházakra* és hívekre, nemkülömben az *izraelitákra* vonatkozó törvények és jogszabályok változatlanul fentartatnak“. 1895: XLIII. t. cz. 6. §. Annál kevésbbé tartjuk ezt indokoltnak, mert ma már — ha nem is oly tökéletesen kiépített, de mégis országos szervezete van a zsidó hitfelekezetűeknek is, és mert vallásos életviszonyaiknak jogi hatásai a többi keresztyén felekezetekéivel elvileg azonosak.

¹ Ily értelemben fogva fel az egyházat, nem mondható, hogy: „Das Kirchenrecht steht mit dem Wesen der Kirche in Widerspruch“. (Sohm: „Kirchenrecht“, I. köt. „Die geschichtlichen Grundlagen“, Leipzig, 1892). Ellenben találó a nagy egyházjogász mondása az ev. theol. értelemben vett eszményi egyházra, avagy az első századbeli charismatikus szervezettü ker. egyházra.

² L. Kossutány I. „Egyházjog“, Kolozsvár, 1903. 6. l.

Amaz előfeltételek, a melyek a vallásfelekezetnek jogi értelemben vett egyházzá való alakulását eredményezik, a következők: 1. hívők, ezeknek vallásos 2. *közérzülete* s ebből fakadó 3. *ereje* arra nézve, hogy a megvallott hitet fenn-tartsák, fejlesszék, e végből intézményeket hozzanak létre, szervezkedjenek, s hogy végül az ekként szervezkedett hívek-nek mint valláserkölcsei közületnek legyen államilag is el-ismert 4. *hatalma* törvényes akaratát foganatosítani.¹ *Mind-ezen* feltételek birtokában a magyarországi ág. hitv. evang. egyház tulajdonképen csak az 1608 : k. e. I. t.-cz. hatályba-léptekor jelenik meg. A magyarországi ág. hitv. evangélikus hitfelekezetűekre e feltételek fennállását igazolják ma is többek között az 1790 : XXVI. és az 1895 : XLIII. t.-cz.-ek.

Az „Egyházi Alkotmány“ 1. §-a szerint: „*A magyarországi ágostai hitvallású evangélikus keresztyén egyházat híveinek összesége alkotja*“. Ez a meghatározás a fentebb kifejtett s jogi értelemben vett egyház fogalmának teljesen megfelel. További tárgyalásaink folyamán a hazai evang. egyházról mindig ily értelemben szólunk.

4. §. Egyházjog.

Az ember az ő szükségleteit legelőnyösebben s legtöké-letesebben csakis más embertársaival együtt élve, szóval társadalomban elégítheti ki. Lelki szükségleteinket is a rokon-lelkűekkel egyesülve elégíthetjük ki a legteljesebb mérték-ben. A látható egyház is, mint fentebb kifejtettük, az ugyan-azon hitet valló embereknek bizonyos célzatú egyesülése, a mely egyesülést már az apostolok megindították, a gyüle-kezetek alapításával. De valamint a különféle célzatú emberi együttélési körök, éppen úgy az egyház is, csupán akkor teljesítheti sikeresen feladatát, nevezetesen a Krisztusban való hit fenntartását és terjesztését, ha önmagának s tagjainak vallásos tevékenységéből fakadó összes viszonyai, speciális természetüknek megfelelően, külsőleg rendezve, biztosítva vannak. Azt az erőt, mely az egyházban ezt a nélkülözhe-tetlen külső rendet biztosítja: *jognak* nevezik. Annyiféle

¹ Ily értelemben fejtegeti az egyház létezésének előfeltételeit Kossutány I. i. m. 7. l. s ezzel szilárd, biztos új ösvényt nyitott meg az egyházjog tudományának magyar irodalmában.

egyházjog van, a hány egyház létezik. A rendező erőnek, a jognak természetesen összhangzásban kell állania mindazokkal a tényezőkkel (hit, vallás, erkölcs stb.), a melyek az egyháznak, mint az emberek valláserkölcsei egyesületének, lényegéhez tartoznak. A vallásos élet szükségképen utalva van erre a külső rendező erőre s önmaga termeli amaz eszméket és elveket, a melyek idővel kényszerrel is megvalósítható erőre kapva, az egyházi élet viszonyait külsőleg rendező s biztosító szabály (tárgyi jog) kialakulását eredményezik.

Nem részletezhetvén e helyütt bővebben a jog keletkezésének s fogalmának fejtegetését, csupán utalunk még a tudományban leginkább elfogadott — ámbár a jog fogalmát csupán érintő — ama meghatározásra, mely szerint: a jog, tárgyi értelemben véve, cselekvési szabadságunk körét és mértékét megállapító s kényszerrel is érvényesíthető szabály, vagyis röviden a jog tárgyi értelemben véve annyi, mint: *jogszabály* (norma agendi); alanyi értelemben pedig a jog nem más, mint a tárgyi jognak megfelelő cselekvési szabadság (facultas agendi). Jelen mű az előbbi értelemben véve tárgyalja a hazai evang. egyházi jog anyagát.

Magyar evangélikus egyházjog alatt tehát értjük mindazoknak a szabályoknak összességét, a melyek a magyarországi ág. hitv. evangélikus keresztyén egyház szervezetét, működését, más egyházakhoz és az államhoz való viszonyát, valamint tagjainak e minőségükből folyó cselekvési szabadságát külsőleg megállapítják.

Azok a jogszabályok, a melyek az egyházi életben felmerülő viszonyok külső rendjét megállapítják, egyrészt egyházi, másrészt állami jogalkotó tényezőtől származnak. Sőt az egyházi jogalkotó tényezőktől származó szabálynak végső forrása — közvetve — szintén az állam akarata és tekintélye, mert e nélkül az egyház által felállított szabálynak szükség esetén kényszerrel is érvényesíthető jellege nincsen.¹

¹ A r. kath. egyház e részben ellenkező álláspontot foglal el, amennyiben ugyanis szerinte egyházi jogszabályt csakis az egyházi jogalkotó tényező létesíthet. A mennyiben pedig az állam, suverenitásából kifolyólag, a római kath. egyháznak eme dogmatikus álláspontját figyelmen kívül hagyja, a minthogy teszi is, az egyház a *lex canonisata* és *non canonisata* tanához folyamodik s lelkiismeretben is kötelezőnek csupán a lex canonisatának minősített állami eredetű egyházjogi szabályt fogadja el. Ez a dogmatikus álláspont — természetesen — az illető szabály jogi hatályát tekintve, közömbös.

Az egyházjog anyaga — eltekintve ezen eredetére való tekintettel eszközölt osztályozástól — keletkezésének módja, alakja, tárgyi és területi hatálya stb. szempontjából további osztályozásnak is tért enged, a miről — valamint arról is, hogy a tudományban felállított mindezen kategóriák mennyiben alkalmazhatók a magyarországi ág. hitv. evang. keresztyén egyház joganyagára is — az egyházjog forrásait ismertető szakaszban lesz szó.

Az egyházi forrásból származó szabályokat az ókorban a ker. egyház — megkülönböztetésül a „*νομος*“-nak nevezett világi törvénytől — „*Κανον*“-nak nevezte.¹

A középkorban nemcsak általánosult, mint az egyházi jogszabály hivatalos neve, hanem „kánonjog“, egyszersmind határozott, a Corpus iuris canonici-ben foglalt, joganyagot jelző műszóvá lett. Ennek folytán kánonjog és egyházjog nem egymást egészen fedő körök. Különösen pedig az ev. egyházjogot kánonjognak nevezni — merőben helytelen.

E helyütt még csupán annak kiemelésére szorítkozunk, hogy az egyházjog a többi jogágazatok körében sajátos jellemmel bír.² Természetes folyománya ez ama körülménynek, hogy az egyházjog a hit és erkölcs által sokkal nagyobb mértékben befolyásolt életviszonyokra vonatkozik, semmint a világi jogok. Vallás-erkölcs és jog közvetlenebb viszonyban állanak egymással az egyházi jogban, mint a világi jogokban, sőt gyakran hittételek, kifejezetten vagy hallgatógon, egyszersmind jogszabályként alkalmaztatnak. Ugyancsak innen folyik az is, hogy a gyakorlati hasznosság és célszerűség követelményei kevésbé érvényesülhetnek az egyházi jogban, mert itt — még az evangélikusoknál is, a kik pedig magából az evangéliumból közvetlenül nem merítik a jogszabályt — a jogalkotásban elsősorban mindig a hitelvek részesítendőek figyelemben. Végül az egyházi élet túlnyomóan vallás-erkölcsi természetéből folyik, hogy a jogszabálynak szükség esetén kényszerrel való érvényesítéséről az egyház a saját organismusában szervekről nem gondoskodik, hanem az államnak ily hivatású szerveit veszi igénybe.

Az egyházjognak, mint tudománynak feladatát az képezi, hogy az egyház jogi rendszerét megismertesse.

¹ A „*Κανον*“ görögül egyenes pálczát, mérővesszőt jelent. Átvitt értelemben a szabályt, mint a cselekvési szabadság mértékét, jelzi.

² Mélyrehatóan fejti ki e szempontokat Kossutány: i. m. 10–11. l.

Ez a célja az evangélikus egyházjognak is, mint tudománynak. Ehhez képest feladatunk: az egyház fogalmához és lényegéhez tartozó alapelvekre, valamint a történeti fejlődésre való folytonos tekintettel, a hazai evang. egyház jogrendjét tartalmazó joganyagot rendszeresen *megismertetni* s *feldolgozni*, megállapítván ekként a magyarországi ág. hitv. evangélikus keresztyén egyház alkotmányát, törvényhozási, közigazgatási és törvénykezési jogát.

5. §. A magyar evang. egyházjog irodalma.

A hazai evang. egyházjogi irodalom — a melyet még leginkább az erdélyi részekben műveltek — az utóbbi időben csaknem teljes elszigeteltségben tengődik — s a szerény multhoz képest is alig mutat fejlődést. Szinte megmagyarázhatlan jelenség, hogy ma, a mikor a joganyag egyrészt az 1891/94-iki zsinati törvényekben másrészt az azóta kelt szabályrendeletekben magas színvonalon codificálva van, annak tudományos magyarázatára, a vallásügyi törvények és rendeletekkel, valamint legfelső bírósági ítéletekkel kibővített rendszeres feldolgozására az irodalom mindezeideig nem terjeszkedett ki. Önálló s rendszeres evang. egyházjogi munka azóta sem jelent meg, a mióta *Csecsetka Sámuel* 1892-ben „Magyarhoni evangélikus egyházjogtaná”-nak utolsó kötetét is közrebocsátotta. Sajnos, ez a munka is kapuzáráskor látott napvilágot. Nyomban megjelenése után százados korszak zárult be egyházunk alkotmányos életében, s az 1891/94-iki zsinat, majd közvetlenül utána az egyházpolitikai törvények új helyzetet teremtettek. Annak okát, hogy ebből a gazdag forrásból több mint egy évtized alatt a szakirodalom alig merített valamit, főként abban látom, hogy a zsinat naplói — anyagi eszközök hiányában — ki nem nyomatták; egyetemes levéltárunk használata még egyelőre csaknem a lehetetlenséggel határos; prot. irodalmi egyesületünk az eminenter egyházjogi művek, monografiák megíratására figyelmét nem terjeszti ki stb.

Az újabbkori magyar evang. egyházjogi irodalmat túlnyomó részben azok a cikkek, kisebb és nagyobb monografiák képezik, a melyek egyházi lapjainkban és folyóiratainkban, így különösen az „Evangélikus egyház és iskolá”-

ban (1905-ben megszűnt), az „Evangelikus Órálló“-ban, a „Protestáns egyházi és iskolai lap“-ban s a „Protestáns szemlé“-ben és a „Theolog. szaklap“-ban koronkint megjelentek. A többi hazai prot. szaklap és folyóirat kifejezetten ev. egyházjogi kérdésekkel alig foglalkozik. Ellenben az előbb említett folyóiratokban több kiváló dolgozat látott napvilágot, melyeknek egynémelyikét alább külön is kiemeljük.

A külföld gazdag egyházjogi irodalmában magyar evang. egyházjogi részleteket hasztalan keresünk. Mióta a latin nyelv nemzetközi irodalmi nyelv lenni megszűnt, azóta az érintkezés hovatovább csökkent s az elháríthatlan nyelvi nehézség miatt a külföldi egyházjogi írók a magyar joganyagot és a magyar nyelven megjelent evang. egyházjogi műveket fel nem dolgozhatván, a külföldi nagyszabású prot. egyházjogi művekben a magyar prot. egyházak viszonyait alig érintik.¹

Régibb és újabb — előbbi különösen az egyházi alkotmánytörténetre nézve fontos — ev. egyházjogi irodalmunk termékei közül a nevezetesebbeket és illetve az evang. egyházi jogra is több-kevesebb részletességgel kiterjeszkedő írók műveit az alábbiakban foglaljuk össze. Megjegyezvén, hogy ezek összeállításánál csak azokra voltunk tekintettel, a melyek egyrészt jogtörténeti szempontból fontosak, másrészt tárgyuk és tartalmuknál fogva egy kifejezetten „magyar evang. egyházjog“ cz. műnél alapvető jelentőséggel bírnak. Egyéb forrásainkat illető helyen jegyzet alakjában idézzük.

Serpellii: „Delineatio iuris canonici et civilis“, Lőcse, 1651.

Hamaliar M.: „De gradibus consanguineitatis et affinitatis“, Besztercebánya, 1803.

Fabritzy András: „Gradus consanguineitatis et affinitatis prohibiti“, Kassa, 1814.

Ugyanaz: „Coordinatio rei religionalis ecclesiasticae Superintendentiae A. C. Tibiscanae“, Lőcse, 1815.

Klein Sámuel: „Tentamen iuris eccles. evangelicorum A. C. addictorum in Hungaria“, Lips, 1840.

Simkó D.: „Das kirchlich-religiöse Leben im constitutionellen Staate“, Bécs, 1850.

¹ E részben is még leginkább az erdélyi szász ev. egyház képez kivételt, a melynek viszonyaival, alkotmánytörténetével hírneves külföldi egyházjogi folyóiratok is, pl. a „Zeitschrift für Kirchenrecht“, „Archiv“ stb. is olykor foglalkoznak, nyelvi nehézség fenn nem forogván.

Kuzmányi Károly: „Lehrbuch des allgemeinen und österr. evang. protestantischen Kirchenrechtes“, Bécs, 1856, — és „Urkundenbuch zum österr. evang. Kirchenrechte“, Bécs, 1856.

Ugyanaz: „Handbuch des allgemeinen und österr. ev. protestantischen Ehrechtes“, Bécs, 1860.

Borbis: „Die ev. luth. Kirche Ungarns“.

Blasy Lajos: „Egyházi törvény mindkét felekezetű protestánsok számára“, Pest, 1844.

Révész I.: „A prot. egyházalkotmány alapelvei“, Szarvas, 1856. „Vélemény a magyar prot. egyházalkotmány főpontjai felett“, Debreczen, 1857.

Szűcs: „Házassági viszonyokat szabályozó újabb törvények“, Debreczen, 1854.

Kerkápolyi: „Protestáns egyházalkotmány“, Pápa, 1860.

Beöthy Zs.: „Az ev. házasságyi új törvények gyakorlati magyarázata“, Pest, 1853.

Ugyanaz: „A magyar prot. egyházra vonatkozó összes országos törvények, történelmi, közjogi és gyakorlati jegyzetekkel“, Budapest, 1876.

Fabó András: „Codex. evang. utr. conf. in Hung. et Trans. Diplomaticus“, Pest, 1869.

Csecsetka Sámuel: „Magyarhoni evangélikus egyházjogtan“, Pozsony, 1888., I. kötet. 1891., II. kötet. 1892., III. kötet.

Schmeitzel: „Dissert. de statu Ecclesiast. Luther, in Trans.“, Jéna, 1722.

Bod Péter: „Iudiciaria fori Ecclesiast. Praxis“, Cibinii, 1757.

Heyser K.: „Die Kirchenverfassung der A. C. Verwandten in Grossfürstenthume Siebenbürgen mit Urkunden belegt“, Bécs, 1836.

Rannicher J.: „Die neue Verfassung der ev. Landeskirche Augs. Bekenntnisses in Siebenbürgen“, Nagyszeben, 1857.

Ugyanaz: „Handbuch des ev. Kirchenrechtes, mit besonderer Rücksicht auf die ev. Landeskirche A. C. in Siebenbürgen“, Hermannstadt, 1859.

F. Schuler v. Libloy: „Protestantisches Kirchenrecht, vornemlich das der Evangelischen Augsburger Bekenntnisses in Siebenbürgen“, Hermannstadt, 1871.

Teutsch: „Rechtsquellen der evang. Landeskirche in Siebenbürgen“, Pest, 1857.

Ugyanaz: „Urkundenbuch d. ev. Landeskirche in Siebenbürgen“, Nagyszeben, 1862.

Ribini J.: „Memorabilia A. C. in Regno Hungariae“, Pozsony, 1787. és 1879.

Szeberényi János: „Corpus maxime memorabilium synodorum ev. A. C. in Hungaria“, Pest, 1848.

Szeberényi Andor: „Az 1791-iki pesti ev. ág. hitv. zsinat történelme“, Pest, 1869.

Haan Lajos: „Egyetemes gyűlések és egyetemes felügyelők története“, Budapest, 1882.

Zsilinszky Mihály: „A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai, a reformációtól kezdve“, Budapest, 1888., 1891., 1893. I–III. kötet.

Ugyanaz: „Egy forradalmi zsinat története (1707–1715)“, Budapest, 1889.

Ugyanaz: „A linczi békekötés és az 1647-iki vallásügyi törvényczikkek története“, Budapest, 1890.

Hörk J.: „A sáros-zempléni ev. esperesség története“, Kassa, 1885.

Thébusz J.: „A magyarországi ág. hitv. evang. egyház 1891–94-iki zsinatának története“, Budapest, 1895.

Mikulik J.: „A gömöri ág. hitv. ev. esperesség története 1520–1741-ig“, 1881. Igen becses, főként az ev. egyház alkotmányának történeti fejlődése szempontjából nagyértékű, kézirat, az eperjesi ev. Collegium könyvtárában. Szintén becses kézirat.

Crúdy D.: „Teutamen iuris eccl. evangelicorum utriusque confessionis in Hungaria“.

Dósa E.: „Erdélyhoni evangelico-reformátusok egyházi jogtana“, Pest, 1863.

Kolozsvári Sándor: „Az erdélyi ev. ref. egyházkerület egyházjoga“, Kolozsvár, 1877.

Kovács Ferencz: „Egyetemes és részszerű egyházjog alaptanai“, Debreczen, 1866., 1870.

Kovács Albert: „Egyházjogtan, különös tekintettel a magyar prot. egyház jogi viszonyaira“, Budapest, 1878.

Ötvös K. L.: „Az egyházi közigazgatás kézikönyve“, Budapest, 1889., 1893.

Szeregy: „Egyházjog, különös tekintettel a magyar szent korona területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestáns egyházakra“, Pécs, 1874., 1879., 1883-iki kiadás.

Kossutány Ignác: „Egyházjog, a magyarországi egyházak alkotmánya és közigazgatása“, Kolozsvár, 1903., második kiadás.

Kérészy Zoltán: „Az egyházjog tankönyve“, Budapest, 1903. I. rész.

Külön is említést érdemlő monografiák:

Timon Á.: „A párbér Magyarországon“, Budapest, 1885.

Révész K.: „A lengyel dissidens kánonok története s befolyása a budai zsinat törvényhozására“. Pápai főiskola 1886/87-ik évi értesítőjében.

Raffay F.: „A párbérkérdés megoldása“, Budapest, 1898.

Pokoly J.: „A magyar prot. házassági jog rövid története 1786-ig“, „Prot. Szemle“, 1894.

Ugyanaz: „A magyar prot. egyházak vagyoni jogi viszonyai az 1790/91:XXVI. t.-czikkig“. „Prot. Szemle“, 1895.

Révész Kálmán: „Révész J. munkái a pátenz korából (1859–1860)“, Budapest, 1900. A M. Prot. Irod. Társaság kiadványa.

I. KÖNYV.

ELSŐ RÉSZ.

6. §. A magyar evangélikus egyház keletkezése, alkotmánya s szervezete kifejlődésének története.

Intézményeket csak úgy érthetünk meg s méltányolhatunk kellően, ha azoknak nemcsak jelenét, de múltját is ismerjük. Különösen áll ez a magyar evang. egyházra nézve, a mely évszázados küzdelmeket élt át, sorsa mindig egygyéforrt a magyar haza sorsával, mert önálló államiságunkért, nemzeti függetlenségünkért s a protestáns vallásszabadságért folytatott harczaink solidárisak voltak mindig. Nem a véletlen játéka tehát, hogy az ev. hitért folytatott szabadságharczaink, sőt az evangélikus egyház alkotmányának s szervezetének történeti korszakai is, hazánk történetének korszakos eseményeivel többször egybeestek. És mert hazánk története az ev. hit keletkezésének szinterétől, Németország történetétől s államjogi viszonyaitól merőben eltérő volt s e mellett a török hódoltság is sajátos jelleget adott neki, mindezeknél fogva az evangélikus hitvallás elterjedése is más módon, más körülmények hatása alatt ment végbe nálunk, mint Németországban; az állam és egyház közötti viszony másképpen alakult s az evangélikus egyház alkotmányának kifejlődése is más irányban haladt, mint egyebütt.

Mindezeknél fogva — bár jelen mű korlátozott keretében csupán rövid összefoglalásban — az evang. hitnek Magyarországon való elterjedését, az evang. egyház keletkezését, önállósulását, az államhoz való viszonyát s alkotmányának fejlődését a fontosabb köztörténeti eseményekkel párhuzamosan tárgyaljuk, különös súlyt helyezvén annak kidomborítására, hogy a magyar evang. egyház koronkénti államjogi helyzetének megfelelően, milyen alapelvek érvényesültek az egyház alkotmányában és szervezetében s milyen irányú volt annak további alakulása?

Ebből a célból a magyar evang. egyház közel négyszázéves történetét korszakokra osztjuk. Az egyes korszakok kezdő és végpontjai részint korszakalkotó köztörténeti eseményekhez, részint nevezetes vallásügyi s főként egyház-kormányzati tényekhez fűződnek. Az egyes korszakokat — a kevésbbé jelentős köztörténeti események mellőzésével — mindenekelőtt abból a szempontból méltatjuk, hogy minő volt azokban a magyar állam és az evangélikus egyház közötti viszony. Ezt követőleg az evang. egyháznak az illető korszakban kidomborodó alkotmányát, közigazgatását s ennek szervezetét, illetve az e téren beállott változásokat emeljük ki. Nézetünk szerint ez utóbbi részben leghiányosabb eddigi egyházjogi irodalmunk, jóllehet íróink a korszakos rendszert követik,¹ de az ev. egyház koronkénti alkotmányának s szervezetének részletes tárgyalásába nem bocsátkoznak.

Megjegyezzük, hogy az egyháztört. irodalomban a magyar evang. egyház történetének korszakokra való felosztását illetőleg számos változattal találkozunk, de a magunk részéről egyiket sem követjük. Felfogásunk szerint ugyanis az egyházi jogtörténetben egészen más szempontokat kell figyelembe részesítenünk, mint az egyházi köztörténet korszakainak felállításánál. A köztörténetírók nagyobb része a bécsi békével, a szatmári békével és II. Lipót trónralépésével egy egy korszakot zár le. Némelyik három korszakra osztja a 16. századot, (pl. Balogh F.), másik (pl. Zsilinszky) korszakot zár le a linczi béke törvénybeiktatásával és az 1687–88-iki országgyűléssel, avagy csak a linczi békével (pl. Varga L.). Kovács A. „Egyházjogtaná”-ban a negyedik korszakot a türeلمي rendelettel kezdi.²

¹ L. Csecsetka S.: „Magyarhoni evangélikus egyházjogtan”, Pozsony, 1888., 66–192. l. Kovács A.: „Egyházjogtan”, Budapest, 1878., 167–227. l.

² A kérdést beható bíráló alá veszi Zoványi Jenő, a „magyar protestantismus történetének korszakokra osztása” cz. alapos dolgozatában. „Prot. Szemle”, 1903., 1–10. l. Ő szintén négy korszakot állít fel, de egészen új alapon s általános történeti szempontból kétségtávol a leghelyesebben. Nevezetesen kezdettől 1600-ig, a hazai két prot. egyház elszakadásának betetőződéséig, 1601–1688-ig, 1688–1790-ig, 1790. óta. Mi azonban ezt a kitűnően megindokolt s általánosságban véve a leghelyesebb felosztást sem vettük alapul, mert tárgyunk természetéhez képest *különös* szempontokra, nevezetesen a szervezet koronkénti fejlődésére és az államjogi helyzetre voltunk tekintettel, s bár több korszakot kellett volna felállítanunk, ezt tömörség czéljából mellőztük.

Az ev. egyház alkotmányának s szervezetének történetét a következő öt korszakra osztjuk.

I. korszak: A reformatio kezdetétől a bécsi békéig. Ezt a korszakot a hitújításnak Magyarországon való páratlanul gyors és csaknem általános elterjedése jellemzi. A diadalmasan hódító reformációt azonban korán üldözőbe veszi az állami hatalom s az 1561-ben megtelepült jezsuiták vezetése alatt a róm. kath. klérus. Majd a 16. sz. derekán az állam az evangélikusok üldözésével felhagy a nélkül, hogy az evangélikus egyház jogi helyzetét rendezné. Éppen ezért a korszak első felében az evang. egyházközségek a róm. kath. egyház fenhatósága alatt maradnak; az istentisztelet rendje és a szertartások nagyjából ugyanazok. A korszak második felében alakuló fraternitások főként egyházkormányzati tekintetben bírnak jelentőséggel, a mennyiben működésük első lépés volt a róm. kath. egyház kötelékéből való kiszabadulásra. Viszont ez időtájt valóságos ev. papi hierarchia fejlődik ki; a gyülekezeti alapelv erőtelen s legfeljebb egyes szab. kir. városok s földesúri hatalom és kegyúrság címén egyes előkelő világiak folynak be az egyház igazgatásába. Különösen nagy tekintélyre emelkedik a fraternitas seniora, kinek joghatóságát ebben a korban még a fraternitas közgyűlése is alig korlátozza, sőt valósággal discretionarius hatalommal ruházza fel. A világiak az esperesség kormányzatában sem érvényesülnek.

II. korszak: A bécsi békekötéstől a III. Károly-féle 1731. és 1734-iki vallásügyi rendeletek (Resolutio Carolina I. és II.) kibocsátásáig. Ebbe a korszakba esik Pázmány Péter ellen-reformatiója, majd 1657-től fogva ama gyászos évtizedek, melyek alatt annyira megritkúlnak az evangélikusok sorai, hogy némelyik fraternitásnak csak töredékei maradnak meg. Másrészt azonban ezt a korszakot megnyitó bécsi béke, majd a nikolsburgi és linzi béke tisztázzák a magyar evangélikus egyháznak államjogi s felekezetközi helyzetét és annak ma is fundamentumául tekintendők. Ennek folyománya volt az evang. egyháznak teljes önállósulása, a róm. kath. egyház kötelékéből való s az állam által is elismert, sőt tekintélyével fedezett végleges kiszabadulása. Az egyház szervezetének kifejlesztése tekintetében ez a korszak rendkívül nagy jelentőségű. Ugyanis az 1610-iki zsolnai, majd az 1614-iki szepesváraljai és az 1707-iki rózsahegyzi zsina-

tokon a fraternitásokból superintendentiák (egyházkerületek) szerveztetnek s ezzel a magyar evang. egyház kormányzatában a zsinati alapelv érvényesüléséhez egy lépéssel közelebb vivő harmadik fokozat is kialakul. A régi róm. kath. szertartások, szokások, ünnepek e korszak folyamán az evang. egyházi életből csaknem egészen eltűnnek. A korszak elején még változatlanul érvényesül az ev. hierarchikus rendszer, de a fraternitások élén álló esperes és a superintendensek az esperességi és a superintendentialis közgyűlések hatékonyabb alkotmányos ellenőrzése alá jutnak, az esperes eddig szabatosan meg nem állapított hatásköre korlátokra talál nemcsak a közgyűlésben, de az ú. n. consistoriumokban is. Az üldöztetések szenvedése s az abból levont tanulság a korszak második felében mindinkább a helyes irányba terelik az egyház alkotmányának s kormányzatának továbbfejlődését; hovatovább érvényesülni látszik a gyülekezeti alapelv, a világiak befolyása az egyház igazgatásában. A korszak végén már mind a három egyházkormányzati fokozaton belátják a paritás elvének helyességét és áldásos voltát és súlyt helyeznek az előbbi korszakban még ismeretlen *felügyelői* (inspector) intézményre.

III. korszak: A III. Károly-féle rendeletektől – 1848-ig.

Az ellenreformatio romjain újraépül a megszenvedett egyház. A lelkiismereti szabadságot, az egyház önállóságát az 1791:XXVI. t.-cz. a régi jogalapra állítja vissza. A felekezetközi egyenlőség elve lépésről lépésre tért hódít s méltóan az 1848-iki törvényhozás nagyszerű alkotásaihoz, az 1848. évi XX. t.-czikkben elvileg betetőzést nyer. Egyházalkotmánytörténeti szempontból az egyetemes egyházi gyűlések kialakulása, ezzel a magyar evangélikus egyháznak országosan egyetemes szervezete, vagyis a zsinati elvnek teljes érvényesülése adja e korszak jellegét. De nem kevésbé fontos a zsinati elv ikertestvérének, a presbyterialis elvnek és paritás elvének helyes mederbe terelése. A legfelsőbb fokozaton, az egyetemes gyűlésen ugyanis a 18. sz.-ban valósággal küriarchikus elvek jutottak túlsúlyra, s nem ok nélküli volt az 1791-iki pesti zsinaton a hierarchikus és a küriarchikus pártnak elkeseredett féltékenykedése az egyházkormányzati joghatóság köreinek megállapítása körül. Az ú. n. lengyel dissidens kánonok, a melyeket a reformátusok 1791-iki budai zsinata csaknem egészben recipiált, az evangélikusok

1791-i pesti zsinatára szintén hatással voltak ugyan, de a legkirívóbb küriarchikus alapelveknek szerencsés kiküszöbölésével.

IV. korszak: Az absolutismus kora. 1849-től 1867-ig.
A zsinat-presbyteri egyházkormányzati rendszert végveszélylyel fenyegeti a minden szabadságot letipró önkény.

Több százados multnak eseményeivel s hagyományaival egygyéforrt egyházi alkotmányunk helyébe idegen szellemtől áthatott, a bécsi cs. vallásügyi ministeriumban készült s consistorialis jellegű egyházszervezetet és alkotmányt akartak reánk erőszakolni. Lelkészeink túlnyomó részének hazafias s az önfeláldozásig menő elszántságán és kitartásán megtörött a botor kísérlet.

V. korszak: 1867-től a jelenkorig. Ez a korszak a felekezetközi jogegyenlőség és viszonzóság nagy elvét váltja valóra s habár az idők teljessége még mindig nem érkezett el, tagadhatatlan, hogy a magyar evang. egyház akár az állammal, akár a többi hazai egyházakkal szemben kedvezőbb helyzetben még nem volt, mint most. Az e korszakban kelt vallásügyi, avagy más, egyházunkat érintő törvények mind a mellett tanúskodnak, hogy a magyar állam a többiekkel egyenlő közjogi jellegű korporationnak tekintti a magyar evang. egyházat. Az egyház belső életét tekintve, ez a korszak a zsinati, presbyterialis és a paritásos elveknek teljes megvalósulása s egyúttal bizonyosság a mellett, hogy ma már minden irányban tisztázott, a történeti fejlődést logikusan betetőző helyes és örök életet biztosító elveken nyugszik a magyar ev. egyház alkotmánya. Némi árnyékot vető felhő egyházunk külsőben kitisztult égboltján az a közöny, mely az egyházi kormányzatban az utóbbi időben a világi elem részéről mutatkozik, s ki tudja, nem fogja-e észrevétlenül új, veszélyes irányba terelni egyházi alkotmányunk továbbfejlődését.

7. §. I. korszak: A reformatio kezdetétől a bécsi békéig.

A magyar evang. *egyház* keletkezése s általában a protestáns egyháznak az egyetemes keresztyén egyháztól való különválása a *vallási* reformatióval nem egyidejű volt. A középkori keresztyén vallás reformatiója Luther Márton, augustinus szerzetesnek azzal a tényével vette kezdetét, hogy 1517. okt. 31-ikén 95 tételt függesztett ki a wittenbergi vár-

templom ajtajára, vitatkozásra szólítván fel a korabeli ker. egyház hittudósait. Azonban magának az evang. *egyháznak*, mint ilyennek, keletkezése későbbi időre, sőt szervezetének kifejlődése az egyes európai országokban későbbi századokra esik. Különösen a magyar evang. egyház önállósulása, szervezetének kiépítése s még inkább alkotmányai mai alapelveinek és intézményeinek kristalizálódása s megszilárdulása a vallási reformatio korszakától messzire eltolódott.

A többi nyugateurópai államokban is a protestáns egyházak keletkezése, a római katolikus egyháztól való elválasztása a hitújításnál jóval később következett be. E történelmi tény ismét csak azt bizonyítja, hogy Luther Mártonnak és a németországi reformatio vezérférfiainak eredetileg nem volt szándékában szakadást előidézni a keresztyén egyház körében, mert abban a meggyőződésben éltek, hogy a keresztyén egyháznak hitéletébe és alkotmányos életébe becsúszott visszaélések szakadás nélkül is kiküszöbölhetők s ekként az egyházi élet is eredeti medrébe terelhető vissza. A pápaság azonban visszautasította a kívánt reformokat, egyházi átokkal sújtotta Luthert és követőit, fegyvertársul szerezte meg a hatalmas német-római császárt s végeredményben a vallásreformatio egyszersmind egyházszakadásra is vezetett mindenütt, a hol Luther tanai termő talajra találtak.

Hiába sújtotta a római pápa 1521. január 3-ikán kelt s „Decet Romanum Pontificem“ kezdetű bullájával átokkal Luthert; hiába mondotta ki 1521-ben a wormszi birodalmi gyűlés Luthernek s összes követőinek száműzetését; hiába hoztak hazánkban is az 1523. és 1525-iki országgyűlések kegyetlen törvényeket a reformatio követői ellen: a lelkekből, az erős hitbeli meggyőződésből a reformatio tanításához való törhetetlen ragaszkodást többé kiküszöbölni nem lehetett. Még ott is, a hol az állami főhatalom mindent megtett a reformatio terjedésének meggátlására, a római egyház fejének makacs magatartása folytán, előbb-utóbb az egyházszakadásnak is be kellett állnia.

Németországban a tartományurak között is akadtak lelkes hívői a reformatiónak, így különösen a szász választófejedelem, és a hesseni tartománygróf. Így történt, hogy már az 1526. évi speieri birodalmi gyűlés a wormszi birodalmi gyűlés határozatának végrehajtását kénytelen volt az egyes tartományok fejedelmeire és a tartományi rendek

belátására bízni. Az 1529-iki speieri birodalmi gyűlésen azonban ismét visszaesés állott be. Ez a birodalmi gyűlés újra a wormsí gyűlés álláspontjára helyezkedett, a mely körülmény nemcsak a birodalmi gyűlés határozata elleni protestatiót vonta maga után, hanem egyúttal a reformatio tanításának dogmatikus körvonalozását is. Ez az ú. n. *augsburgi hitvallás* volt, a melyet a prot. rendek 1530-ban az augsburgi birodalmi gyűlés elé terjesztettek. A császárnak és a hozzá ragaszkodó katolikus rendeknek be kellett látniok, hogy az egyház egységét most már csakis egyetemes zsinatnak megnyugtató intézkedése mentheti meg. Erőszakkal az igazságot elfojtani nem lehetett s 1532-ben a németországi katolikus és protestáns rendek meg is kötik a nürnbergi vallási egyezményt, a mely a mielőbb egybehivandó egyetemes zsinatig fegyverszünetet állapított meg.

A mikor nyilvánvaló lett, hogy a vallási villongások lecsendesítését egyetemes zsinattól, a pápaságnak józan belátásától hasztalan várják, a németbirodalmi rendek újabb és újabb egyezményekkel s vallásbékékkel igyekeztek a megzavart nyugalmat helyreállítani. Korszakalkotó e részben az 1555-iki augsburgi vallásbéke, melyet megelőzőtt 1548-ban az augsburgi birodalmi gyűlésen kihirdetett ideiglenes szabályzat (interim) s az 1552-iki passauí egyezmény.

Németországban ezután már gyors léptekkel haladt előre az evangélikus egyház államjogi elismerése, helyzetének államjogi biztosítása s szervezetének a németországi politikai viszonyokhoz alkalmazkodó megállapítása.

Hazánkban nagyobb, hosszantartóbb küzdelem várt a protestantismusra. Nálunk csaknem egy századnak kellett lefolynia, a míg a vallásos meggyőződésében túlnyomórészen protestáns lakosság önálló, államjogilag is elismert evangélikus keresztyén egyháznak is mondhatta magát. Pedig a vallási reformatio Magyarországon épp oly feltartóztatlanul és épp oly rohamosan terjedt el, mint akár Németországban. Igaz, hogy ezt a hazai politikai és egyházi viszonyok teljes mértékben indokolták is. Történetileg megállapított tény ugyanis, hogy a 16-ik század első felében a hazai katolikus keresztyén papság a híveknek lelki gondozását nemcsak elhanyagolta, hanem tudatlanságával, erkölcstelenségével megbotránkozást is keltett. Ama pártviszály pedig, a mely a magyar nemesség és köznemesség között már a 16-ik

század legelején megindult, másfelől a jobbágyságnak a nemességtől való elidegenülése, tetőpontját érte el.

Végül mindazok a belvillongások, melyeknek lángját a kettős királyok korszaka egyre élesztette, akaratlanul is elvonták a gazdag és hatalmas magyar főpapságot — mely a tizedet is csekély bérért a lelkészeknek engedte át — az egyházi kormányzattól, úgy hogy a nemzet színe-java meggyőződéstől áthatva is szükségét érezte a reformatiónak, s készséggel álltak melléje e vágyakozásban az elnyomott jobbágyság és a husszitáknak maradványai. Ilyen talajon nem volt nehéz a németországi egyetemekről visszajött magyar honfiaknak a vallási reformatio apostolaivá lenniök, annál is inkább, mert X. Leo pápának az evang. tant kiátkozó s hazánkban is kihirdetett bullája csak fokozta az érdeklődést annak megismerése iránt; ezt pedig az akkoriban feltalált könyvnyomtatás bárkinek lehetővé tette. Hozzájárult mindehhez az is, hogy hazánkban nemcsak a szab. kir. városoknak, de számos kiváltságolt földesúri községnek szabad lelkészválasztási joga volt s a meghívott lelkész, róm. kath. püspökének tilalma s utasításai ellenére is, kénytelen volt a hívek óhaját teljesíteni.

A tétlenségéből felocsudott katolikus klérus, a mely egyúttal a reformatio által megtámadva látta politikai hatalmát s gazdagságát is, csírájában igyekezett elfojtani a hierarchiát fenyegető veszedelmet. II. Lajos, ifjú magyar király, eszköz volt a főpapság és az udvari pártok kezében, s nem volt a ki ellensúlyozza a főpapság törekvését. A nemzeti közvéleményt e mellett félre is vezették, elhitetvén a Zápolya János és Verbőczy István vezérlete alatt álló táborral, hogy a reformatio nemcsak az eretnekségnek, de a nemzetietlen politikai iránynak is egyaránt hódol s egyenesen a magyar nemzeti államiság megbuktatását szolgálja.

Egyidejűleg az önkormányzati vármegyék védőszárnya alatt bántatlanul meghúzódhatott a protestantismus, de már az 1523-iki rákosi országgyűlés kiméletlenül lépett fel az újítókkal szemben, meghozván az 54. cikket, mely kimondotta, hogy: „Méltóztassék a királyi felségnek, mint katolikus fejedelemnek, minden lutheránust és azok pártfogóit, valamint a felekezetükhöz ragaszkodókat mint nyilvános eretnekeket és a boldogságos szűz Mária ellenségeit halállal és összes javaik elvesztésével büntetni“. A wormszi birodalmi gyűlés példáját íme nyomon követte a magyar országgyűlés is.

Egyelőre azonban a klérus czélt nem ért, míg nem az 1525-iki rákosi országgyűlés 4. cikkelyének 4. §-a ki nem mondotta, hogy: „A lutheránusokat is mind ki kell írtani az országból és bárhol találtnak, nemcsak az egyházi, hanem a világi személyeket is szabadon fogják el és égessék meg“. E kegyetlen határozatot számos esetben végrehajtották, s bizonyára folytatták volna ellenfeleink a kegyetlenkedést, ha a nagy nemzeti csapás, mely Magyarországot a mohácsi vészszel érte, és az ezután bekövetkezett kettős királyság korszaka, Zápolya János és I. Ferdinánd idejében el nem terelik a figyelmet a protestantismustól. Bár mindakét király ellensége volt a reformatiónak, pártérdekből egyik sem erőszakolhatta az 1523. és 1525-iki törvényeknek foganatosítását. Így történt, hogy mintegy két évtizedig a magyar állam törvényhozó testülete a reformatio ügyével nem foglalkozott. Közben az egyetemes protestantismusnak megdönthetetlen elvi alapot adott az augsburgi birodalmi gyűlés elé terjesztett hitvallás és az 1548-iki augsburgi birodalmi gyűlésen kihirdetett ideiglenes szabályzat, az ú. n. augsburgi interim, a mely fegyverszünetnek létrejöttét az augsburgi birodalmi gyűlésen maga I. Ferdinánd magyar király is elősegítette.

Kétségtől kívül összefügg ezzel a ténnyel az 1548-iki magyar vallásügyi törvény keletkezése, a melyet számos történetíró az augsburgi birodalmi gyűlésről visszatért I. Ferdinánd kezdeményezésének tulajdonít. Ezt a törvénycikket, a mely legjobban jellemzi a vallásügyről, a reformatiónak burkoltan elismert létjogosultságáról vallott felfogást, nem méltányolja eléggé a magyar protestáns egyházjogi irodalom, pedig nyilvánvaló e törvény szavaiból, hogy úgy a király, valamint az országgyűlés is ekkor már teljesen szakított az 1523- és 1524-ben elfoglalt állásponttal, s bár még mindig békák közé szorítja a lelkiismereti szabadságot és távol áll a magyar protestantismus államjogi elismertetésétől, mindamellett a kegyetlen üldözéssel felhagy, sőt valószínűség van abban is, hogy a törvénynek „régí vallás“ szavai egyenesen az őskeresztény vallásra vonatkoznak. Ugyanezek a törvények kárhóztatják a lelkészek nevelésének elhanyagolását, a melyet főntebb a reformatio hazai elterjedésének egyik okául jeleztünk.

Az 1548. évi decretumnak 4–13. cikkelyei vonatkoznak a vallásügyre. Különösen kiemelendőnek tartjuk a 4. és 5. cikkely következő rendelkezéseit: „A mi először a vallás-

szabadságot illeti, az ország összes rendei és karai egyet-
 értenek abban, hogy az isteni-tiszteletet és a vallást előbbi
 állapotába kell visszahelyezni, és az eretnekségeket ő királyi
 felsége figyelmeztetéséhez képest mindenütt meg kell szün-
 tetni. Ezt pedig aképpen gondolják helyesen elérhetőnek,
 hogy minden egyháznak az élére mentül előbb egyházi
 és tudós férfiak kerüljenek, legyenek azok akár püspökök,
 akár prépostok, akár apátok, a kik mind önmaguk a reájuk
 bízott nyáját szóval és példával tanítják, mind pedig arról
 gondoskodnak, hogy helyetteseik és az alájuk rendelt egy-
 házi tisztviselők az ő tisztüket teljesítsék. És küldjenek kése-
 delem nélkül minden vidékre főespereseket, espereseket és
 másokat, a kiknek feladata a népet tanítani, a kik mellé,
 ha talán egymagukban nem elégségesek, jó predikátorokat
 kell adni, hogy a régi vallás és a korábbi isteni-tisztelet
 mindenütt helyreálljon. Plébánosokul is minden mezőváro-
 sokban és falukban olyanokat állítsanak be, a kik a vallás
 igaz tanát tudják és azt tanítják, és a szentségeket a katholika
 szentegyház szertartása szerint szolgáltatják ki.

Ugyancsak a főpapok tehetségükhöz képest iskolákat is
 állítsanak, a melyekben az istenfélő tudományt és az igaz
 vallást kell tanítani, hogy a gonosz tanok aképpen napról
 napra elenyésszenek és a régi vallás ismét feléledjen; és
 országszerte jó predikátorok széledjenek el.

Nyilvánvaló e törvénycikkelyekből, hogy máglya helyett
 most már buzgó lelkeszi szolgálattal, erkölcsös és tevékeny
 életmód folytatásával véli a magyar országgyűlés a reformatio
 továbbterjedését megakadályozni és a keresztyén hitet
 — de a régi alapon — visszaállítani. Ezért mondja később
 az 1550. évi dekretum 12. cikkelye, hogy: „Minden áron
 arra kell törekedni, hogy az egész keresztyén világban régtől
 fogva befogadott és helybenhagyott szent és katolikus hit
 és vallás is a mindenható, jó Isten tisztelete, *szentatyák régi
 tanítása értelmében* az országban mindenütt helyreálljon.“
 E mellett azonban az 1548. évi dekretum 11. cikkelye ki-
 mondja, hogy „az ország rendei és karai a királyi felség
 figyelmeztetéséhez képest megállapították, hogy az újra-
 keresztesztettek (anabaptisták) és a sacramentariusok (kálvinisták),
 a kik az országban még fennmaradtak, mindenkinek a fekvő
 jószágából kiűzendők, és hogy azokat, vagy közülük bár-
 kit többé az ország határai közé befogadni nem szabad.“

Az 1548. évi decretum tehát az evangélikusokat (lutherani) már nem sorozza az eretnekek közé, hanem csak az anabaptistákat, sacramentariusokat, a kiket Németországban a protestánsok is üldöztek. Tévesnek kell azonban tartanunk némely magyar protestáns egyháztörténeti írónak ama véleményét, mintha az 1548-iki vallásügyi törvények igaz kereszténynek alatt az ágostai hitvallás követőit értették volna. Hiszen ez esetben az evangélikusoknak egyházzá szervezkedése, és pedig a magasabb fokozatokon is, már abban az időben végbemehetett volna. Annyi azonban tény, hogy innen kezdve nemtelen fegyvernek használatát az evangélikusokkal szemben a magyar állam nem engedte meg, annál kevésbbé biztosította. Bizonyoságul szolgál erre a törvény végrehajtásának története. Ugyanis, a mikor a felsőmagyarországi szabad kir. városokban királyi biztosok jelentek meg az eretnekek kiűzésére, akkor a városok követői 1549-ben Eperjesen tartott gyűlésükben hitvallást készítettek, elfogadván Stöckel Lénárdnak a tervezetét, és ezt a hitvallást — ú. n. confessio pentapolitana — benyújtották a királynak és az egri püspöknek, bizonyoságul annak, hogy ők nem eretnekek, hanem az ág. hitvallás követői. S tényleg I. Ferdinánd király egy 1549-ben kiadott rendeletével meg is tiltotta üldöztetésüket. Majd a bányavárosok képviselői, Oláh Miklós esztergomi érsek hasonlóan téves jogalapon megindult üldöztetésére, 1558-ban Körmöcbányán és 1559-ben Selmeczbányán foglalták egybe hitelveiket, a szintén az ágostai hitvallás nyomán készített ú. n. confessio heptapolitanát. A bányavárosok evang. közönségének eme hitvallásához egyes szomszédos vármegyék nemessége is ünnepélyesen csatlakozott, sőt az 1554-iki országgyűlésen a megyei követek a confessio pentapolitana mellett nyilatkoztak.

Miksa uralkodása alatt sem üldözték az evangélikusokat, sőt az 1548. évi decretum vallásügyi cikkelyeinek későbbi országgyűlések által eszközölt megújításai már csak az anabaptistákat sorolják az eretnekek közé; így nevezetesen az 1556. évi decretum 26. cikkelyében „megállapították azt is, hogy az összes anabaptistákat négy hét alatt minden úrnak és nemesnek, valamint a többi birtokosoknak fekvő jószágáról a királyi felség legsúlyosabb haragjának büntetése alatt az országból végképen kiűzzék.” Egyébként az 1548. évi törvényeket megújította az 1550. évi decretum 12–19.,

az 1553. évi decretum 9. cikkelye, az 1557. 10. cikkelyének 4. §-a, a mely szintén csak az anabaptisták kikergetéséről szól; az 1569. évi decr. 36. cz.; az 1578. évi decretum 2. cikkelye azt mondja, hogy az anabaptistákat, a kiknek házuk van, hogy minél előbb kiköltözzenek, kettős adófizetésre és teherhordásra szorítsák. Továbbá még az anabaptistákra az 1593: IV., 1595: X., 1596: X., 1598: XV. stb. e korbeli törvénycikkelyek vonatkoznak.

Az eddig ismertetett 16-ik századbeli törvények, önálló evang. egyházzal nem is szólva, annál kevésbbé mondják ki az evangelikusoknak, mint egyháznak, államjogilag való elismerését. Még 1548. után is, a mikor már országos törvény és azt végrehajtó királyi tekintély némileg védi az ágostai hitvallást követőket, csupán arról lehet szó, hogy hitbeli meggyőződésük nyilvánítását és ennek megfelelő vallásgyakorlatukat kegyetlen törvénnyel többé nem sújtja, de egyházilag ezek után is a római katolikus egyház szervezetébe voltak beékelve, annak iurisdicciója alá tartoztak.

A régi keret — őseink vallásos életének mezeje — alig észrevehetően gazdagodik a megújított hit igazságainak kincseivel. A hívek, az egyházi felsőbbség kezdetben alig veszik észre a változást s még mindig róm. kath. plébánosnak tekintik a papot, a ki pedig már az újított tanok szellemében hirdeti az Isten ígését s egyik szertartást a másik után hagyja el. Az evangéliom igazsága már meghódította a lelkeket, de külsőleg még hierarchikus az egyházszervezet. Egyes felsőmagyarországi vármegyében a 16-ik sz. második felében az evangelikus vallás hódító ereje nemcsak a róm. catholicismust szorította ki teljesen, de a sacramentáriusoknak is hadat üzent. Itt-ott azonban — sajnos — nem a meggyőzés fegyverével, hanem, többségére s hatalmukra támaszkodva, erőszakkal terjesztik az ev. hitet s míg egyrészt Luther és Kálvin követői között szakadást idéznek elő, másrészt felidézni segítették a visszahatást, az ellenreformációt.

A magyarországi evangelikusok és a reformátusok közötti viszály a 16-ik sz. utolsó évtizedében tetőződött be. Dunántúl a csepregi colloquium, Dunáninnen a galánthai 1592-iki zsinat; az északkeleti részeken pedig a késmárki kettős colloquium és illetve a 1599-iki kisszebeni gyűlés tette a szakadást teljessé. Erdélyben szászok és kálvinisták között már

az 1564-iki enyedi zsinat betetőzte a szakadást. Viszont azonban a hitújítás nem eleve megállapított közös hitvallás alapján ment végbe s a mellett fokozatosan, úgy, hogy az egyik községben híven ragaszkodnak olyan szertartáshoz, a mit a másokban már mellőznek. Az istentiszteletnél s általában az egyházi szolgálatnál a részletekben szinte annyiféle a szokás, a hány ev. egyházközség volt.¹ Még a confessio pentapolitana is sok tekintetben közel állott a róm. kath. álláshoz, a mi lényegesen csak akkor megy át változáson, a mikor a róm. kath. plébánosokból lett evang. lelkészek helyét németországi egyetemeken tanult és felavatott s a reformatorok későbbi iratait is jól ismert evang. lelkészek váltják fel. Ezeknek tanítása azután a hívek vallásos képzeleinek mind fokozottabb tisztulását is önkéntelenül maga után vonta.

Az 1547–65-ig többszöri megszakítással tartott tridenti zsinat európaszerte döntő fordulatot adott a római katolikus egyházzal szemben önálló, protestáns keresztyén országos egyházak keletkezésére. Hazánkban ennek mintegy előkészületei a 16-ik század második felét töltik be.

Az egyház szervezése egész községek áttérésével, tehát lényegileg az egyházközségek szervezésével kezdődött, a mi a protestáns zsinat-presbyteri alkotmány amaz alapelvének, mely szerint a hatalom forrása az egyházközség, teljesen megfelel. Az egyházközségek szervezése, tekintettel a rendi viszonyokra, másként indult meg a szab. kir. városokban, mint a jobbágyközségekben.

Az önálló evang. keresztyén egyház szervezését azonban hosszantartó lassú folyamat előzte meg, a melyre nézve homályos és csekély számú kútfőink sejtetni engedik, hogy átmenetileg már a tiszta evangeliumnak hódoló egyházközségek a róm. kath. hierarchia keretében — mint már fentebb is érintettük — megmaradtak. S ez némileg czélszerű is volt, mert míg egyrészt a róm. kath. püspöktől való „függés” inkább csak névleges volt s hitelvi kérdésekben a lelkészek nem követték utasításait, addig másrészt, szükség esetén, nagy tekintélyükre támaszkodhattak s nem egyszer ennek

¹ L. Mikulík József: „A gömöri ág. h. ev. esperesség története” 14 l. Kézirati, igen becses, eredeti kútfők alapján megírt monographia, az eperjesi ev. Collegium könyvtárában.

segítségével tudták csak rábírní a vonakodó híveket a papi járandóságok beszolgáltatására. Viszont ez átmeneti korszak árnyoldala abban állott, hogy az egyház kormányzatában a hierarchikus elv továbbra is érvényesült, a már ev. lelkész éppen úgy tiltakozott a gyülekezet egyházkormányzati illetékessége ellen, mint róm. kath. plébános korában s korlátlanul intézkedett. Nézetem szerint ebben kell keresnünk csíráját annak, hogy a világi elem oly későn s csak fokozatosan jut önhatározó jogi helyzetbe az egyházi kormányzatban és hogy a magyar evang. egyház alkotmányának zsinat-presbyteri jellege teljes mértékben s az összes fokozatokon csak a 18-ik században domborodott ki; de másrészt ugyanakkor küriarchikus visszahatást is szült.

Az átmeneti korszak letűnte után — mely korszak határai térben és időben természetesen elmosódtak — a hazai evangélikusok az egyházszervezésben leginkább a szász választófejedelemségnek egyházszervezetét utánozták, illetve alapul vették a Melanchthon és Luther által szerkesztett „*Unter-richt der Visitatoren an die Pfarrherrn in Churfürstenthum zu Sachsen*“ című szász visitationalis könyvben foglalt elveket, főként a lelkészi teendők végzését illetőleg. Az ez irányú szervezés első tényeiről csupán egyes szabad királyi városokat illetőleg van részletesebb tudomásunk s ezekből azt látjuk, hogy már a 16-ik század második felében a városi tanács a római katolikus püspököktől függetlenül hívta meg az evang. lelkészt, tanítót s teendőiknek, valamint az istentisztelet rendjének megállapításába befolyt; felügyelt az egyházi vagyona, sőt a lelkészszel együtt a tanács még egyházi fegyelmet is gyakorolt. A jobbágyközségekben — a hierarchikus átmeneti korszak elmúltával — a földesúr mint patronus jelentkezik. Ő hívta meg a lelkészt, tanítót és a mennyire tekintélye és befolyása engedte, a római katolikus archidiaconus mellőzésével intézkedett, a lelkészszel összhangzatban, az egyházi ügyekben.

Az evang. lelkészjelölteket vagy külföldön avatták fel, vagy pedig egyes, magukat már a 16-ik század második felében is superintendenseknek nevező kiválóbb hazai evang. lelkészek, illetve seniorok. Másrészt azonban a római katolikus püspököknek az evang. lelkész vagy helyette a városi magistratus még mindig kiszolgáltatta a census cathedraticust; az evang. lelkészek — erős evang. fraternitasok alakulásáig —

nem szegülnek ellene a római katolikus megyéspüspökök canonica visitációjának, sokszor előttük tisztázván magukat az eretnokség vádjá alól.

A hívek autonóm részvétele az egyházközség kormányzatában még legfeljebb a szabad királyi városokban — s ott is csak azoknak politikai kormányzata révén, a városi tanács útján — érvényesült.

A mi az evang. egyház e korbeli vagyoni jogi viszonyait illeti, erre nézve megjegyezzük, hogy a kisebb egyházi javak, mint pl. a parochialis vagyon, a „fabrica ecclesiae”, szóval az egyházközségek vagyona, az evangélikussá lelt egyházközségek számára a legtöbb helyen minden nehézség nélkül biztosítható volt; ellenben a nagyobb egyházi javak, így különösen a püspöki és káptalani vagyon már nem, jóllehet erre irányzott törekvéssel is találkozunk. (Pl. Meliusz Péter „Articuli Maiores” Art. 67. L. Pokoly J. „A magyar prot. egyházak vagyoni jogi viszonyai az 1790. és 1791. XXVI. t.-cikkig” cz. művét.) Különösen a tanügy fellendítése érdekében helyeztek volna erre súlyt, de eredmény nélkül, mert a róm. kath. főpapi javak néhol szekularizáltak (pl. Erdélyben), néhol világiak, vagy a török kezébe kerültek, de prot. egyházi birtokba sehol sem jutottak.

Egyébként megállapíthatjuk, hogy az egyházközség vagyoni jogi személyiséggel ebben a korszakban még nem bírt s a kánonjognak lassan kivesző szelleme a mai evang. egyházi jogi fogalomnak megfelelő „egyházközség” kialakulását felette megnehezítette. Hozzájárult ehhez az is, hogy az egyházközség nem vált külön a polgári községtől, a mi különösen a szabad királyi városokban azt eredményezte, hogy a városi tanács egyúttal az egyház kormányzó hatósága, presbyteriuma, a bíró az egyház gondnoka volt. Ily körülmények között az egyházi vagyonnak tulajdonosa nem a mai értelemben vett „egyházközség” volt. A „bona templi, parochiae, scholae, a proventus ministri” stb.-vel szemben a hívek — akár egyenként, akár összesen — nem mint tulajdonos egyházközség, hanem mint patronus jogkörével bírtak.¹ Az „egyházközség” mai értelemben vehető fogalma

¹ L. e kérdéseket illetőleg Pokoly J. „A magyar prot. egyházak vagyoni jogi viszonyai az 1790–91: XXVI. t.-cikkig” cz. becses tanulmányát. „Prot. Szemle,” 1895. évf. Továbbá Breznay I. „A selmeczbányai ág. h. ev. egyház és lyceum története” cz. művét.

még leghamarább a jobbágyközségek lelkészválasztásában jutott kifejezésre. A szab. kir. és bányavárosokban a hívek, mint ilyenek, egyházi adózásának nyomaira nem találunk; a polgárság városi adója és a város egyéb jövedelme az egyházi szükségleteket is fedezte. A stóla a híveket terhelte ugyan, de ez a rendes lelkészi jövedelem fogalma alá nem vonható. A patrónustól (akár magánegyén, akár város volt az) szintén független része a javadalomnak a: *tized*. Az evang. egyház a 16. században *tényleg* birta a tizedet, a 17. században pedig — az 1608. kr. e. és 1647-iki vallásügyi törvényekben foglalt paritásnál fogva — implicite *jogilag* is Erdélyben *kifejezetten*. (A. C. P. I. T. V. art. 1.)

Ugyancsak a 16-ik század második felében nyomaira akadunk már az evang. egyházszervezet második tagozatának: az esperességek keletkezésére is. Ugyanis a szomszédos lelkészek hittani és egyházigazgatási kérdések megbeszélése végett, valamint egyöntetű lelkészi működés érdekében összejöveteleket (conventus, congregatio) tartottak. Ilyen összejövetelek az úgynevezett „confraternitas“, „con-tubernium“, „senioratus“, „eforatus“, „archidiaconatus“, „fraternitas verbi divini ministrorum“ stb. nevezetű szervezetek kialakulására vezettek, melyek a mai „esperesség“ történeti előzményeiül tekinthetők. Keletkezésüket egyrészt a lelkészek említett összejövetelei vezetik be, majd pedig a magukra utalt egyházközségek, fenyegető ellenfeleik támadásainak ellensúlyozására, céltudatosan is alakítanak ilyeneket. Ugyanis rendszerint két ellenféllel kellett az evang. egyházközségeknek megküzdeniök. Az egyik — mely mindenütt fenyegető állást foglalt — a jezsuiták által sugalmazott róm. kath. klérus, a másik pedig a kalvinizmus, mely a felvidéken is sok helyen (Gömör, Sáros stb.) versenytársa volt az evangélikus egyházaknak. Az első visszakövetelte régi jogait és uralmát s e végből a főurak és nemesség visszatérítésén fáradozott; a másik részben önvédelemből támadott, mert jóindulattal eleve sem találkozott. Ily körülmények között alakult pl. 1578. körül Gömörben a „murányi fraternitas“, niederlaysi Maschko Menyhért murányi várkapitány pártfogása alatt,¹ melynek 1584-iki, majd átdolgozott 1594-iki szervezeti szabályzata „a kálvinista, mohamedán, ariánus és más secta elkerülése s egyöntetű tanítás és egyházi szol-

¹ Protocollum Rimanovianum, a gömői esperesség levéltárában.

gálat behozatala" érdekében alkotta meg szigorú 25 cikkelyét. A kath. szertartások erélyes kiküszöbölése tulajdonképpen csak akkor vette kezdetét, a mikor már az egyház-községek fraternitasokba szervezkedvén, nagyobb erőhöz jutnak s Luther kátéjához most már egységesen ragaszkodván, a szertartásban is egységet óhajtanak és az egyház-községeket látogató esperes ugyancsak erélyesen lép fel az itt-ott még szokásban maradt evangeliumellenes szertartásokkal, templomi berendezéssel, szentek imádásával s ünnepekkel szemben. A fraternitasoknak szervezetét és működését mindenütt önmaguk által alkotott és a 17-ik századtól kezdve rendszerint az illetékes vármegyei alispán, olykor vármegyei közgyűlés, sőt némely esetben a nádor által megerősített szabályok körvonalozták. A 16-ik sz.-ban keletkezett fraternitasok alapszabályait rendszerint amaz előkelő főurak, nemesek, továbbá a lelkészek és a községek előljárói írták alá, a kik a megalakult fraternitas kebelébe tartoztak. A vármegye közönsége részéről történő megerősítés inkább csak a 17-ik sz.-ban válik gyakorlattá.

E szabályzatok szerint a fraternitas élén álló senior vagy néhol archidiacon, superintendens, avagy esperes — kit a lelkészek s legtöbb helyen évenként választottak — a fraternitashoz tartozó lelkészek működésére és az egyházközségek életére felügyelt, összehívta s vezette a közgyűlést s annak irányításában e korban még domináló tekintélye és befolyása volt. A rendelkezésünkre álló kútfők arról győznek meg, hogy a seniornak, közgyűlésen kívül is, ellentmondást nem tűrő tekintélye, szabatosan körül nem irt s így alig korlátozott hatalma volt. A túlságos szigor, melylyel a lelkészek legkisebb mulasztását is büntette, olykor szakadást idézett elő. Így váltak ki pl. a kishonti lelkészek 1596-ban a murányi fraternitásból s külön esperességet alakítottak. A fraternitás felsőbb egyházi hatóságát maga felett nem ismert. Szervei voltak a rendes- vagy rendkívüli közgyűlés; előbbi Szent György- vagy Szt. Mihály-napja körül tartatván. Itt magyarázták a hitvallás kétes helyeit, szabályozták a lelkészválasztás és az istentisztelet rendjét; gondoskodtak a szegény vagy megtámadott egyházakról; elintézték a lelkész és hívek közötti panaszokat, a felmentési és egyéb házassági ügyeket; megtorolták a vallástalanságot s erkölcstelenséget. Legsúlyosabb büntetés volt a kiközösítés.

A fraternitasokban ebben az időben még csupán a lelkesí elem volt képviselve; ők maguk választották az esperest s szükség esetén az alesperest is; az előkelő világi elem pedig hathatós védelemben részesítette az ilyen fraternitasoknak működését; alapszabályaikat ünnepélyesen elfogadta, aláírta, de a fraternitás kormányzásában még nem követelt részt. A fraternitások közgyűlései, néhol a reformatiót megelőző római katolikus egyházkormányzatot, a régi gyakorlatot és szokásokat megtartva — de mindig az evangéliomban lefektetett elvek és a hazai törvények korlátai között — olykor egyenesen a kánonjog szabályai szerint: házassági ügyekben is intézkedtek. Nem hagyhatjuk megjegyzés nélkül, hogy ebben a kérdésben még prot. íróink véleménye is eltérő. Kovács Gyula szerint ugyanis¹ a Királyhágón inneni protestánsoknak saját házassági joguk nem volt, annyival kevésbé külön, önálló házassági bíraskodásuk; sőt ha még mindez lett volna is, ez az intézmény államilag nem ismerttetett el és nem vétetett be a magyar közjog által elismert intézmények sorába. A róm. kath. írók szerint „a magyar állam az egységes házassági jogot (kánonjog) még akkor sem engedte megbontani, a midőn a bécsi és linzi békekötéseket becikkelyezte, mert a szabad vallásgyakorlat mellett nem adhatta meg a protestánsoknak a házassági ügyekben való független intézkedő jogot, mert lassan előhaladó szervezkedésük nem nyújtott elég garantiát a házassági iurisdicatio szilárdsága iránt“.

Ezzel szemben Pokoly József² elvitázhatatlan okmányok alapján kimutatta, hogy nemcsak Erdélyben, de Magyarországon is két századon keresztül, nevezetesen az 1731-iki „Carolina Resolutio“-ig önálló prot. házassági jog és bíraskodás volt érvényben s bár a jelzett időben a protestánsokra vonatkozó házassági bíraskodás törvényellenesen a r. kath. szentszékekre ruháztatott, de még mindig azzal a kikötéssel, hogy protestánsok pereiben prot. elvek szerint (pl. felbonthatóság) tartoznak eljárni. Ez alapon az önálló prot. házassági jog államilag is elismert uralmát 1786-ig kiterjeszthetjük. Annyi tény, hogy a 16-ik sz.-ban csaknem annyi-féle prot. házassági jog volt, a hány külön felsőbb egyházi

¹ Dr. Kovács Gyula: „A házasságkötés Magyarországon.“ 1885.

² L. Pokoly József: „A magyar prot. házassági jog rövid története 1786-ig.“ „Prot. Szemle“, 1894. évf.

hatóság. Az ev. önálló házassági jog első tételes szabályozására a bányavárosok fraternitásában akadunk. Házassági ügyekről intézkednek — sőt némelyik e célra külön bíraskodó szervet állít fel — a zólyomi (1592.), murányi (1564., 1594.), soproni (1598.), árvai (1595.), rozsnói (1604.) és sárosi (1614.) kánonok is. A gömörít később a sárosi egyházmegye is átvette.¹

Ilyképpen az evang. fraternitások mindinkább nagyobb tekintéllyel szerepelnek az egyház kormányzatában nemcsak befelé, de kifelé is. Befelé a fraternitásokba ünnepélyesen befogadott lelkészt az esperesség hitvallásának aláírására, az esperességi szabályrendeletek megtartására kötelezték.

A befogadott lelkész (frater novitius) esküvel is fogadta, hogy a fraternitas szabályait mindenkor megtartja, a gyűléseken bírság terhe alatt pontosan megjelenik, az összehívó körözhívót szomszéd lelkésztársának haladéktalanul továbbítja. A befogadásért csekély díjat is fizettek a lelkészek, valamint a fraternitas pénztárába évenként néhány dénár járulékot. Ezzel szemben a fraternitas hathatós védelmet nyújtott tagjainak² s a lelkészt egyházközsége kizárólagos kormányzásában nemcsak nem korlátozta, hanem szükség esetén a földesúrral szemben is megvédte. A 16. sz. második felében az is emeli a lelkész tekintélyét és hatalmát, hogy úgyszólván csak az esperestől függött. Ekkor már a hívek papválasztási jogát is erősen befolyásolta a nagy tekintélyű esperesi hivatal. Csak az esperes ajánlottját választhatták a hívek, mely néhol ama szokás meghonosodására vezetett, hogy üresedés esetében egyszerűen az esperestől kértek és nyertek alkalmas lelkészt. A lelkészt — néhány havi felmondás kikötésével — élethossziglan alkalmazták. Némely író szerint az u. n. „papmarasztalás” módja dívott e részben.³ A lelkészt e korban még sem egyház-

¹ L. *Hörk József*: „A sáros-zempléni ev. esperesség története.” Kassa, 1885., 120. és 126. l. Igen becses, eredeti kútfők után megírt monographia.

² Az 1584-iki murányi fraternitas szabályzatának 13. cikkelye szerint a lelkész felett a superintendens (értendő: esperes) és nem a polgári hatóság ítélt; a világi embert, ha lelkész ellen vétett, a polgári hatóság előtt kell vádolni, de ha ez elégtételt nem ad, az ügy a superintendens elé terjesztendő. Az 1594-iki szabályzat 36. cikkelye szerint pedig a földesúrnak, pártfogónak vagy polgári tisztviselőnek semmi köze a lelkészhez, ki csak az esperességnél vádolható, hol a nemes ember ellenében is egyetemleges védelemben részesül. L. Mikulík i. m. 40–41. l.

³ L. Klein J.: „Nachrichten”, II. köt., 477. l., 1709.

községi közgyűlés, sem presbyterium nem korlátozza egyháza ügyeinek igazgatásában; csupán a fraternitas felügyelete alatt állott, annak szabályaihoz kellett alkalmazkodnia. A presbyterialis elv az egyházközség kormányzatában sem érvényesült még, s a hol a földesurak befolyással bírtak az egyházközség igazgatásába, ezt földesúri (patronus) hatalmuk címén, de nem a presbyterialis elv alapján teheték csupán. A műveltebb világi elem nem is tudott ilyen szervezettel megbarátkozni; a jobbagyság pedig nem meggyőződésből, hanem kénytelenségből, a papi hatalom előtt meghajolva, hódolt ez új hierarchiának s olykor nem minden vonakodás nélkül viselte terheit. Azt remélte, hogy a hitújítás felszabadítja a papi uralom alól s a mikor a 16. sz. végén látja, hogy csalódott, itt-ott elkeseredetten szólal fel ellene.¹ Kétségkívül a világi elem kizárása volt egyik oka annak, hogy a jezsuiták annyira hozzáférkőzhettek az ev. földesurakhoz és sokszor egész falu hitet cserélt.

A lelkész kezelte az egyház jövedelmeit, felügyelt a tanítóra, örködött híveinek vallásossága, erkölcsössége felett s a vétkeket szigorúan büntette. Elméleti képzettsége tüzetesen előírva nem volt; de a legtöbbje hírneves külföldi egyetemeket is végzett. Fizetése az egyházi fekvőségek élvezetén kívül legtöbb helyen: még a r. kath. korból visszamaradt *tized* (melyért szintén régi módra az illetékes r. kath. püspöknek évi bért ú. n. „*pactata*“ fizetett; továbbá a *stola*, *offertorium* sok helyen az ú. n. keresztyénség (*Christenthum*), vagyis a fekvőséggel nem bíró, tehát tizedet nem fizető hívek dénár adója. A tanító teljesen alája volt rendelve s az egyházközség csak az ő ajánlata alapján alkalmazhatta.

Kifelé a fraternitasok a római katolikus archidiaconusnak egyházi kormányzását, különösen canonica visitációját igyekeztek háttérbe szorítani. Ezért volt nagy jelentősége annak, hogy az újonnan választott esperest a vármegye közgyűlésén bemutatták s ott a gyűlés színe előtt az alispán a szükséges joghatósággal kézadás útján quasi felruházta.² Bár olykor fontosabb vallásügyi kérdések megbeszélésére

¹ Pl. a ratkói hívek kejelemtették az esperesség előtt, hogy a lelkész az ő szolgájuk és tartozik megtenni, a mit ők akarnak. Protocollum Rimanovianum. A gömöri esp. levéltárában, 143. l.

² L. Hörk J. i. m. 102. és 127. l.

több senioratusnak lelkészei, együtt a szabad királyi városok küldötteivel, tanácskozássra ültek össze, a mely gyűléseknek nem egyszer az volt a feladatuk, hogy az eretnokség vádjával szemben minél nagyobb súlylyal tiltakozzanak, és bár olykor a 16. századbeli összejövetelek magukat synodusoknak is nevezik: mindamellett sem az egyházi kormányzat harmadik tagozatának, a superintendentiának keletkezéséről, annál kevésbbé az egyház szervezésére, egyházi jogalkotásra hivatott evang. zsinatról a 16. században még biztosat nem mondhatunk.¹ E részben fordulóponthoz az 1606-iki bécsi békekötés képez, a mely új korszak kezdetét jelenti a magyar evang. egyház államjogi helyzetének és szervezkedésének történetében.

8. §. II. korszak: A bécsi békekötéstől a III. Károly féle 1731. és 1734-iki vallásügyi rendeletek (Resolutio Carolina I. és II.) kibocsátásáig.

Miksa, ki a reformatióval kétségen kívül rokonszenvezett, nem volt reábirható arra, hogy akár az országgyűlés, akár kir. rendeletek útján a már senioratusok szerint szervezkedő ev. egyház ellen bármit is tett volna. Innen van, hogy uralkodása alatt államjogunk az új egyház jogállását inkább nem szabályozta; az evangélikusok a róm. katolikusokkal hallgatagon elismert egyenjogúságot élveztek. Az állami végrehajtó hatalom szervei pedig a korábbi szigorú törvények, rendelkezéseknek nemcsak hogy érvényt nem szereztek, hanem egyes prot. lelkészeket még a kir. kamarai jövedelmekből is segélyeztek.²

¹ Bár egyes emlékek, pl. a magyar nemzeti múzeum kéziratárának Qu. lat. 1140. sz. kötetében foglalt s minden valószínűség szerint még a hercegszöllősi kánonoknál is régebb magyar nyelvű evang. törvénykönyv a superintendentes és a seniorok közötti viszonyról is intézkedik. L. „Ismeretlen prot. egyházi rendtartás a XVI. sz.-ból”. Havrán D. „Prot. Szemle”, 1900. évf., 357. s köv. l.

² L. Révész I.: „Magyar prot. egyházi és iskolai figyelmező”, 1878., IX. évf., 352. l. „Emlékezés Bocskay Istvánról”, Révész Imrétől. Ebben a dolgozatban Mocsy Pál fegyverneki és Tiszavarsányi A. kömlei prot. papoknak 1583-ból kelt nyugtáira hivatkozik, mely szerint a kir. tizedszedőktől a szokásos negyedét megkapták.

Rudolf uralkodása alatt eleintén a király részéről mi sem történt az ev. egyház ellen, mert ő maga prágai várába zárkózva, az ország ügyeinek vezetésével egyáltalán nem foglalkozott. Csupán a r. kath. főpapság s a jezsuiták működtek. Üldözéseiknek azonban országos törvényen nyugvó jogalapjuk nem volt.

A midőn VIII. Kelemen pápa kezdeményezésére több európai uralkodó, közöttük Rudolf is, a protestantismus tüzzel, vassal való kiirtását elhatározták, akkor kezdődött hazánkban is az evangélikusok erélyesebb üldözése s a templomfosztogatás, melynek legkirívóbb esete a kassai főtemplomnak elfoglalása volt, a melyet Belgiojoso Barbiano Jakab 1604. január 4-ikén fegyveres hatalommal ragadott ki az evangélikusok kezéből s a török elől Kassára menekült egri káptalannak adott át.

Ebben az időben a fraternitasok már ritkábban tartanak közgyűléseket. Ily körülmények között kérelmezték Mátyás főherczeg útján az 1604-iki pozsonyi országgyűlésen többségben volt prot. karok és rendek a királynál a vallásszabadság biztosítását. Rudolf azonban a helyett, hogy az 1548-iki törvényeknek királyi hatalmával érvényt szerzett volna, az 1604-iki országgyűlésnek szentesítés alá terjesztett végzéseimieihez önhatalmúlág egy újat, a 22-ik cikket csatolta, a mely az előbbi szigorú törvényeket megerősíti s megtiltja, hogy az országgyűlésen a jövőben vallási ügyeket tárgyaljanak.

Nemcsak a vallásszabadság, de általában az alkotmányos szabadság megsértését látták ebben a rendek s innen veszi eredetét a 17-ik századbeli dicsőséges politikai s prot. vallásszabadságharcznak solidaritása.

Homonnai Drougeth Bálint zempléni főispán s Bocskay István voltak kezdeményezői az „Arany bulla” ellenállási záradékára alapított jogos mozgalomnak. Rudolf zsoldos seregeit megverik és az 1605-iki szerencsi országgyűlésen Bocskayt fejedelemmé választván, a r. kath., ág. hitv. ev. és ev. ref. egyházak teljes szabadságát kimondják. A Rudolf részéről megkezdett alkudozás — melyet Mátyás főherczeg vezetett — a Korponán tartott országgyűlésen indult meg. Protestáns részről Illésházy közvetítette a tárgyalásokat. A protestáns rendek kívánsága az egyház érdekében az 1523:54., 1525:4. és 1604:22. t.-cz. eltörlése, a szabad vallásgyakorlat

biztosítása s a jezsuiták kiűzése volt. A korponai pontok s Mátyásnak 1606. február 9-iki válasza képezik az „első alkudozást”. Miután a válasz kétértelmű volt: „A vallásügy oly állapotban hagyassék, a milyenben Ferdinánd, Miksa s más magyar királyok alatt volt” — ennél fogva az alkudozás tovább folyt. Közben Mátyás 1606. márcz. 12-ikén Magyarország kormányzójának neveztetett ki. A kassai 1606. május 12-iki országgyűlés tárgyalás alá vette a választ; ragaszkodott a korponai pontokhoz. Illésházyt azoknak elfogadtatása végett Bécsbe küldték, úgy, hogy a békekötési okiratot — a jezsuita-párt szerkesztése szerint — Mátyás 1606. évi június 23-ikán aláírta. A kassai május 12-iki határozatok s ezen okirat képezik a „másik alkudozást”. Ez az okirat a szabad vallásgyakorlatot a falvak kivételével — mert ez nincs benne — kimondja ugyan, de a r. kath. vallás sérelme nélkül. Megjegyzendő, hogy hátra volt még Bocskay, illetve az országgyűlés által való elfogadása. A jezsuiták — Bocskay választ be sem várva — augusztus 6-ikán Rudolfal aláírták. Augusztus 8-ikán már Rudolf is visszavonta. Bocskay követelte a záradék kihagyását, mire Mátyás szept. 23-ikán ünnepélyes nyilatkozatot adott ki, hogy a záradék nem rossz szándékú s a szabad vallásgyakorlat hátrányára nem szolgál, a mit a legközelebbi országgyűlés is bizonyítani fog. Erre Bocskay követi is aláírták, az ő felhatalmazása alapján. Az 1606. december 9-ikén aláírt zsitvatoroki béke is megerősítette ezt a bécsi békét. A kassai decz. 13-iki gyűlés a záradék kihagyását s a falvak lakói vallásszabadságának bevételeit kívánta. Közben azonban Bocskay decz. 29-ikén meghalt. Erre a jezsuiták s Rudolf a bécsi béke végrehajtásáról hallani sem akartak s Rudolf már 1607. aug. 7-ikén (Bertalan-éj 1572.) a német birod. rendektől kér segítséget a protestánsok kiűrtására. A rendek ennek folytán Prága ellen indulnak s Rudolf kényszerhelyzetében 1608. június 25-ikén békét köt. A magyar királyságról lemond Mátyás javára, a ki szept. 29-ikére országgyűlést hív össze a koronázásra s az 1606-iki béke végeldöntésére. A pozsonyi országgyűlésen előterjesztett törvényjavaslatot nov. 16-ikán Mátyás aláírta, mire egyhangulag megválasztották s 19-ikén megkoronázták.

Az 1608. évi k. e. t.-cikkek közül kettő foglalkozik az ev. egyházal közelebbről, ú. m. az I. és III. cikk. Az első ki-

mondotta a szabad vallásgyakorlatot, a falvakra nézve is. Másfelől nagyjelentőségű rendelkezést tartalmaz az egyház szervezetének alakulása szempontjából is, a mennyiben kimondja, hogy az evang. egyháznak saját hivatalnokai, sőt püspökei is legyenek. A 3-ik cikk egyházunknak közjogi állását fényesen előtérbe állítja, a mikor kimondja, hogy a király nádorválasztás előtt két róm. katolikust s két evangelikust köteles kijelölni.

A bécsi béke, illetve az ezt becikkelyező 1608. k. e. 1. t.-cz. országos törvényen nyugvó jogalapot adott arra nézve, hogy a hazai evang. hívők egyházzá szervezkedése ne csak az egyes politikai községekben, avagy a vármegyék határain belül, senioratusok szerint, hanem nagyobb keretben, magasabb fokban is eszközöltessek. Miután pedig hazánkban az uralkodó nem csatlakozott az új hitvalláshoz, és az egyház szervezése a bécsi békét megelőzőleg is autonóm belügynek tekintetett, ennél fogva az evangélikusok vallásszabadságának az 1608. k. e. I. t.-czikkben egész általánosságban való kimondása egyúttal felhatalmazás volt arra is, hogy az ág. hitvallást követők az egyház szerkezetének felépítésében az egyházi hatalom köreinek, gyakorlási módjának megállapításában, azon elvek szerint járhassanak el, a melyek a hitvallással megegyeznek. A míg tehát ez alaptörvény az evangélikusokat az idegen hitfelekezetek egyház-kormányzati hatóságai, így különösen a r. kath. püspökök joghatósága alól kiveszi, azonfelül az evangélikusoknak megadja a jogalapot arra, hogy hitvallásuk s az eddig követett gyakorlat szerint, vagyis *önkormányzati* úton gondoskodjanak olyan egyházi jogintézményekről, a melyek vallásos céljaiknak elérésére szükségesek s az állam érdekeit nem sértik. Világos ebből, hogy püspöki egyház-kormányzati hatóságokat a szükséghez képest szervezni, valamint egyházi hivatalnokait, tehát superintendenseket is megválasztani, feljogosítva voltak. A mennyiben a törvényhozó — a magyar királyt a hazai r. kath. egyházzal szemben megillető apostoli követségi s legfőbb kegyúri jogra való tekintettel — netán ellenkező felfogásban lett volna, úgy az evang. egyház és a magyar király közötti viszonyt bizonyára rendezte volna, avagy ennek rendezését legalább is fenntartotta volna. Az 1608. k. e. I. t.-cz. azonban evang. püspökségek számáról, vagy területéről nem tesz említést,

hanem hallgatagon már a 16-ik századbeli evang. önkormányzati egyházszervezkedési gyakorlatot s az ág. hitvallás szelleméből folyó egyházkormányzati jogelvek uralmát biztosítja.

Bocskay István szabadságharcza más tekintetben is erősitőleg hatott az evang. egyházra. Fegyverének védelme alatt a már-már szétmállott fraternitasok újra egyesítettek, kiváltságlevelei visszaadják az esperesek tekintélyét, oltalmazzák az evang. lelkészek özvegyeit és árváit, a kiket fel szabadítván a földesúri hatalom nyűge alól, általános vám- és adómentességben részesít.

A bécsi békekötés kimondván az evangélikus egyháznak a római katolikus püspököktől való függetlenségét, továbbá a szabad vallásgyakorlatot s az ebben bennfoglalt áttérhetési szabadságot: nagy számmal keletkeznek új evangélikus egyházközségek, s egyébként is szép jövő várt az egyházra. Ugyanis 1609-ben az evangélikusoknak egyik legkiválóbb hitsorsosát, Thurzó György grófot, Árva megye örökös főispánját, nádorrá választották. A protestantismusnak ez a buzgó védője, úgyis mint királyi helytartó, 1610. márczius 13-ikán kelt levelével zsinatra hívta össze hazánk északnyugati tíz vármegyéjének evangélikus nemeseit, szabad királyi városait és az azok területén már előbb szervezve volt evangélikus esperességeket. A zsinatnak rendeltetése elsősorban az volt, hogy végrehajtsa az 1608. koronázás előtti első törvényczikket, vagyis az evangélikus egyházak legfelsőbb kormányzására superintendenseket válaszszon, megállapítván egyúttal a superintendentiák számát és határát. E helyütt nem részletezzük tüzetesen a zsinat működését s az ott meghozott kánonok rendelkezéseit, miután azok *ma már* az alkotmányban és az egyház szervezetében alig érvényesülnek, hanem csupán kiemeljük a zsolnai zsinatnak ama korszakalkotó jelentőségét, mely a magyar evangélikus egyház szervezésének történetében hozzáfűződik. Eddig ugyanis államjogilag nem lévén tisztázva az evangélikusoknak a római katolikus megyéspüspökségekhez való viszonya, az evangélikus egyház szervezetében csupán két tagozat szerepelt, úgymint az egyházközség és az esperesség. A zsolnai zsinat azonban az északnyugati tíz vármegye evangélikus esperességeiből három superintendentiát szervez, élökre superintendenseket választ s kánonokba foglalva a superintendentialis egyházkormányzat alapelveit, a

superintendensek választására, jogaira és kötelességeire és általában működésükre vonatkozó eljárást, másrésről respektálja az evangélikus egyház már kialakult kormányzó hatóságait, s éppen ezért az esperességeket és az egyházközségeket eddigi szervezetükben meghagyja.

A superintendentiáknak szervezését az ország északkeleti részében az 1614. évi szepesváraljai zsinat foganatosította, a mely, ugyancsak az érdekelt nemesség, szab. kir. városok követői és esperességek részvételével, két újabb superintendentiát szervez. A szepesváraljai zsinatnak kánonai nagyobb-részt megegyeznek a zsolnai kánonokkal. Ilyképpen röviddel az evangélikus egyház államjogi elismerése után öt superintendencia, vagyis harmadik fokozatú egyházi önkormányzati hatóság működik a hazai evangélikusok egyházszervezetében. Más helyen — de más vonatkozásban — közelebbről is méltányolni fogjuk e két korszakalkotó eseményt.

Nem csoda, ha az evangélikus egyházi kormányzatnak ily önálló irányba való fejlődését ellenséges szemmel nézte a római katolikus egyház s a maga körében már 1608-ban is óvást tesz az 1608. koronázás előtti törvényczikkekben biztosított egyházi önállóságunk kimondása ellen, jóllehet ama törvényczikkeket a római katolikus püspökök is aláírták. Majd a zsolnai zsinat kánonai ellen is tiltakozik, holott azokat, mint a törvénynek megfelelő határozatokat, a nádor, mint királyi helytartó, megerősítette. A tiltakozásban előljárt Forgách Ferencz, esztergomi érsek, a ki az evangélikus superintendensek egyházkormányzati hatósága ellen óvást emelő tiltakozást 1610. április 17-ikén a pozsonyi székesegyház kapujára is kiszégeztette és az egész országban elterjesztette. Nem lehet feladatunk a zsolnai zsinatnak úgy a magyar közjog, mint a gyakorlatilag kifejlődött evang. egyházi kormányzatnak megfelelő törvényességét e helyütt bizonyítani; minden ellenséges áramlattal szemben megállapította azt a magyar törvénytár és az államkormány későbbi magatartása. Mindamellett a katolikus klérus engesztelhetlen üldözése csakhamar megújult.

Az 1616-ban esztergomi érsekké kinevezett Pázmány Péter állt az ellenreformatio élére. Ugyanebben az évben elvesztették az evangélikusok leghatalmasabb támogatójukat, Thurzó György nádort.

Az 1618-ban magyar királylyá megválasztott II. Ferdinánd

hitlevelében megerősítette a bécsi békekötést, tehát az evangélikusok teljes vallásszabadságát, s mégis alatta veszi kezdetét a protestánsoknak az államhatalom részéről fogamatba vett újabb, tervszerű támadása. A protestáns főurakat az 1616-ban esztergomi érsekké lett Pázmány Péter közbenjárására kitüntetésekkel, nagyszerű donatiókkal birják reá hitők elhagyására. Ugyancsak az ő közbenjárására a nádor felemelteti az evang. lelkészekre máris súlyosan nehezedett s a tizedért fizetett pactátát.¹ A hatalmas lendülettel részükről is megindult irodalom germanisatióval s a népuralom meghonosításával vádolja a protestantismust és keres híveket a hazafiasan gondolkozó nemesség soraiból. Pedig ekkor még az evangélikus egyház szervezete korántsem mondható olyan demokratikus jellegűnek, mint a milyen ma; inkább hierarchikus volt az egyház kormányzata, mintsem presbyteri alapelveken nyugvó.

1618-ban vette kezdetét a harminczéves háború, mely méltán nevezhető a hitújítás vérkeresztségének. Hatását érezte a hazai protestantismusra is. A protestánsokkal szemben elkövetett jogtalanságok, másrészt a II. Ferdinánd alatt újrakezdődő alkotmányellenes kormányzati tények láttára Bethlen Gábor, erdélyi fejedelem fegyvert fogott s így kényszeríti Ferdinándot a béke megtartására. A vallásszabadság és a politikai szabadság eszméje mindig diadalmasan küzd meg ellenfelével, a jezsuiták befolyása alatt álló királyi hatalommal.

E küzdelemnek törvénytárunkban is kiemelkedő mozzanatai az 1621-iki nikolsburgi, az 1623-iki 2-ik bécsi, az 1630-iki pozsonyi békekötések. Mint mindig, most is a fegyverrel kivívott békét az evangélikus egyház önszervezkedése nyomon követi. Ugyanis 1620-ban a besztérczebányai országgyűlés megerősíti a zsolnai és szepesváraljai zsinatok kánonait s utasítja az evangélikus egyházat, hogy ezek szerint rendezkedjék be; Thurzó Szaniszló gróf személyében defensort jelöl ki részére, a kinek pártfogása alatt 1622-ben összeül a semptei consistorium, a melyen a nyitrai, pozsonyi, barsi, mosoni, győri, komáromi, nagy- és kishonti, nógrádi és gömöri esperességek vesznek részt, s külön superintendenciaként jelentik ki magukat, superintendenst választanak, és

¹ L. Thurzó Szaniszló nádor 1622. július 28-án kelt levelét a gömöri esp. levéltárban.

húsz kánont alkotnak az egyházi kormányzat zavartalan és egyöntetű menetének biztosítására, a melyet Thurzó Szaniszló nádor is megerősített. Ezek a kánonok még tüzetesebben körülírják a superintendens, az esperesek, a lelkészek, a tanítók jogait és kötelességeit, mint a zsolnai és szepesváraljai zsinat kánonai; másrészt azonban ez a consistorium — szervezetét tekintve — elűt az előbbiektől, mert kizárólag a lelkészi elem volt rajta képviselve, holott a zsolnai és szepesváraljai zsinatban világiak is résztvettek.

A következő évtizedben súlyos csapások érik az egyházat. Bethlen Gábor és a hős Gusztáv Adolf elhunytával bátrabbak lesznek a római katolikus főpapok, és a templomfosztogatás, a lelkészek elűzése, az evangélikus egyházak vagyonának elkobzása újra kezdetét veszi.

I. Rákóczy György, erdélyi fejedelem fog fegyvert a megtámadott vallásszabadságnak és ezzel együtt mindig veszélyben forgott politikai szabadságnak megvédésére.

Az igazság megint csak győzedelmeskedett, s III. Ferdinánd 1645-ben Linzben békét köt Rákóczyval, mely békét 1647-ben a magyar országgyűlés is becikkelyezi, a római katolikus főpapságnak minden tiltakozása s ellentmondása daczára. A linzi békekötés a bécsi békének alapján készült ugyan, de a szerzett szomorú tapasztalatokon okulva, szabatosabban biztosítja az evangélikus egyház jogait.

A linzi békekötést — mint említettük — az országgyűlés az országos végzemények közé iktatta. Az 1647-iki országgyűlés 155 cikkelye közül az V—XV. törvénycikkek vonatkoznak az evangélikus egyház jogállására. Maga az V. cikk III. Ferdinánd oklevelét, mely a linzi békekötést tartalmazta, egészben közli, kiemelve, hogy a római katolikus főpapságnak, vagy bármely más világi katolikusoknak netáni ellentmondása örök időkre semmis.

Ez az V. cikk megerősítvén az 1608. évi koronázás előtti törvénycikket, 5. §-ában kijelenti, miszerint az előfordult különféle magyarázatok mellőzésével az ország összes karainak és rendjeinek, a szabad királyi városoknak, továbbá a kiváltságolt mezővárosoknak, nemkülömben az ország határseleiben levő magyar katonáknak teljesen szabad vallásgyakorlat; templomok, harangok és temető használata biztosítatik. A 6. § biztosítja a parasztok szabad vallásgyakorlatát nem csupán a királyi közegekkel, de a földesurakkal

szemben is. A további szakaszok tilalmazzák a lelkészek vagy hitszónokok elmozdítását, elrendelik az elmozdítottaknak visszahelyezhetését. Kijelentik ezenkívül, hogy a vallási sérelmek ezentúl az országgyűléseken egyenlítendőek ki s a vallási törvények áthágóit Ulászló király szigorú törvényei szerint kell megbüntetni.

A VI. cikkely felsorolja azt a 90 templomot, melyek az evangélikusoknak jövedelmeikkel együtt visszaadandók. Ez a VI. cikkely az első hely törvénytárunkban, mely ág. hitv. evangélikusnak nevezi egyházunkat.

A VII. cikkely az esetre, ha az anyaegyház evangélikus, a fiókegyház pedig katolikus kézen van, avagy megfordítva, tökéletes viszonyosságot biztosít. Megengedi az evangélikus fiókegyházbeli jobbágyoknak, hogy papjukat behívhassák, avagy másutt felkereshessék.

A VIII. cikkely az evangélikus templomok, parochiák, paplakok és iskolák adómentességét mondja ki, valamint kijelenti, hogy evangélikus mesteremberek és kézművesek, a kik valamely czéhhez tartoznak, vallásukkal ellenkező szer-tartásra nem kényszeríthetők.

A IX. és X. cikkely szerint az evangélikusok bárhol templomokat, paplakot, iskolát építhetnek és e célból a földesurak alkalmas telket — a vármegyei alispán és kiküldött nemesek közbenjöttével — kijelölni tartoznak. A vissza nem adott és katolikus kézben levő temetőt és harangokat pedig a katolikusokkal egyenlő fizetés mellett közösen használhatják.

A XI. cikkely szerint evangélikus rendek a katolikus plébánosnak és megfordítva, semmit sem tartoznak fizetni.

A jobbágyok a XII. cikkely szerint fizetik lelkészeiket, és pedig csakis ki-ki a maga papját. A hol a plébánosok egyedül személyes- avagy jobbágytelkek után való fizetésekből tartják fenn magukat, azokban a békeesség kedvéért a helység bírái szedjék be a fizetéseket, osszák két igazságos és egyenlő részre s ezek egyikét a katolikus plébánosnak, másikát pedig annak az evang. lelkésznek szolgáltatásá ki, a kinek működését az evang. hívek akár helyben, akár egyebütt igénybe veszik. A stólat a lelkészek csak saját vallású híveiktől szedhetik.

A XIII. cikkely szerint azokat a templomokat, melyeknek visszaadását megígérték és a melyeket a király másod-

szori meghagyására sem adtak még vissza az evangelikusoknak, avagy újból elfoglaltak, az ország lakosok közül minden hitfelekezetből egyenlő számmal kiküldött biztosok mentől előbb adják vissza.

A XIV. cikkely 600 forint büntetéssel sújtja mindazokat, a kik a jövőben templomokat, paplakokat, iskolákat és azokhoz tartozó jövedelmeket elfoglalnak, a rendeket vagy a jobbágyokat a harangok és temető használatától megfosztják, a kik a visszaadni rendelt templomokat, paplakokat és iskolákat vissza nem adják, avagy építésre más telket a fentebbiek daczára sem engednek át, és végül azokat, a kik a rendeket vagy a népet a vallás szabad gyakorlatában gátolják, vagy a vallás tárgyában kelt országos törvényeket és királyi okleveleket megszegik. Ilyenek első ízben az alispán által megintendők s ha ez nem használ, akkor az alispánok, szolgabírák és a vármegyék részéről egyenlő számban kiküldött, katolikus és evangélikus férfiakból álló bizottság vizsgálja meg a dolgot és alkalmazza a fentjelzett büntetést, melynek öthatod része a végvidékekre fordítandó, egyhatod része pedig a végrehajtóké. Feljebbvitelnek birtokon kívül az országgyűléshez van helye.

A XV. cikkely szerint csupán a végrendelet formaságának megvizsgálása marad a szentszékek hatáskörében. Az evangélikusok házasságügye – az 1608-ik évi koronázás előtti törvénycikkre és a megszokott gyakorlatra való hivatkozással – az evangélikusok egyházi hatósága elé tartozik.

Bár a fentebbiekben ismertetett és az evangélikus egyház önkormányzati szabadságának s államjogi helyzetének ma is egyik fundamentumát képező cikkelyek remélni engedték, hogy az üldözésnek most már vége szakad s az egyház szervezése országosan és legfelsőbb fokban fogantatba megy, mindamellett éppen ezután vette kezdetét a magyar evangélikus egyház leggyászosabb korszaka.

I. Lipót 1655-ben megkoronáztatván, esküvel ígérte az evangélikusok vallásszabadságát biztosító törvények megtartását, mégis, 1657-ben trónra lépven, mit sem tett az evangélikus templomokat és egyházi javakat fosztogatók ellen; kormánya pedig az 1647. évi XIV. cikkelyt sem a római katolikus papság, sem az erőszakoskodó földesurak ellen nem alkalmazta. A protestánsok ily körülmények között az országgyűléseken iparkodtak védelmet keresni s ennek

alapján utasította a nádor a vármegyéket, hogy a vallási törvények értelmében járjanak el.

Mindennek azonban foganatja nem volt, miért is az 1662-iki országgyűlésen a vármegyei követek addig nem voltak hajlandók tárgyalni, míg az evangélikusok vallási sérelmei nem orvosoltatnak. A római katolikus rendek azonban — dacára a linzi békekötésnek és a XIV-ik cikkely 2. §-ának — magánügynek minősítették az előadott sérelmeket, tagadták az országgyűlés illetékességét s rendes törvényszék elé utalták azokat. Az evangélikus rendek e miatt tiltakozásukat jelentették be s az országgyűlést elhagyták. Így azután ez az országgyűlés a sérelmek orvoslását a következő országgyűlésre halasztotta. Ezután még nagyobb vakmerőséggel folytatták az evangélikus templomok elvételét, közben elhivatván a kormánynyal és az uralkodóval, hogy az 1666-iki Wesselényi-féle összeesküvés tulajdonképpen az evangélikusok műve volt.

A vallási üldözés 1671-től kezdve éri el tetőpontját, élén Szelepcsényi György esztergomi érsekkel és Kollonics Lipót püspökkel. 1672. május 23-ikán vette kezdetét ama rendkívüli törvényszékek sorozata, a mely Szelepcsényi és Kollonics vezetésével a legdurvább megfélemlítés eszközével dolgozott; ártatlan lelkészeket halálra, jószágvesztésre ítelt; földesurakat, tanítókat felségsértéssel vádolt s olykor kivégeztetéssel sújtott. A gyengébb szívű evangélikus földesurak, csakhogy az üldözéstől szabaduljanak, inkább térítvényt adtak, hogy birtokaikon az evang. lelkészeket tovább nem védik, hanem bebocsátják a római katolikus papokat s magok is katolikusokká lesznek. Néhány lelkész és tanító lemondott hivataláról, száműzetésbe ment, mások térítvényadással kerültek ki a halált. Túlnyomó részük azonban ártatlansága tudatában nem adott térítvényt. Ezekből lettek azután a nápolyi gályarabok, kiknek csekély maradékát csak 1676. január 22-ikén a derék Ruiter Mihály, hollandi hajóhadvezér szabadította meg.

Az önkény nemcsak a lelkiismereti szabadságot, hanem a politikai szabadságot is letiporta. Ez indította 1678-ban Thököly Imrét arra, hogy fegyvert ragadjon. Már-már ingadozott Lipót trónja, a midőn 1681. április 28-ikára Sopronba az országgyűlést egybehívták. Ez az országgyűlés két vallásügyi törvénycikket hozott: a 25. és 26-ikat. Mindkettő meg-

csorbította az előbbi törvényekben biztosított szabadságunkat; de legalább a közelmúlt zaklatásaival szemben némi védelmet adott. Nyíltan nem merték e cikkelyek az 1608. évi koronázás előtti első törvénycikket hatályon kívül helyezni, sőt megerősítik azt s a benne biztosított szabad vallásgyakorlatot, de a földesúri jogok sérelme nélkül. Jól számított a katolikus főpapság, hogy a territorialismus ez államjogilag való elismerése homlokegyenest ellenkezik az eddigi evang. egyházalkotmány szellemével, s a r. katolikusok malmára fogja hajtani a vizet, mert hiszen a földesurak túlnyomó része a 17. század folyamán katholizált. A 25. cikkely másrészt visszatérést enged a száműzött lelkészeknek és tanítóknak; kimondja, hogy mindkét hitvallású evangélikusok vallásukkal ellenkező szertartásra ne kényszeríttessenek. A 26. cikkely elrendeli, hogy az evangélikusok által épített s katolikus szertartás szerint még fel nem avatott templomok biztosok közbejöttével az evangélikusoknak visszaadassanak, ezenkívül Sopron-, Pozsony-, Nyitra-, Bars-, Zólyom-, Túróc-, Liptó-, Árva-, Trencsén- és Szepesmegyékben, a hol legtöbb evangélikus templomot foglaltak el, e vármegyék néhány megjelölt községében, továbbá az ország véghelyein az egyes főkapitányságok területén levő városokban és községekben, nemkülömben a szabad- és bányavárosokban az evangélikusok templomot, paplakot és iskolát építhessenek, s a harangokat az ott lakó katolikusokkal egyenlő joggal használhassák. Birtokukban levő templomaik, paplakaik és iskoláik használatában pedig háborítatlanul meghagyassanak.

Azt is kimondja ez a cikkely, hogy az evangélikusok ne köteleztessenek a római katolikus plébánosoknak fizetni; a főnemesek és nemesek váraikban és lakhelyeiken imaházakat, kápolnákat építhetnek; a jövőben paplak-, templom- és iskola-elfoglalások, Ulászló dekrétumának 8-ik cikkelyében foglalt büntetés terhe alatt, egyik részről se történjenek, s a jövőben is az evangélikusok sérelmeiket országgyűlés elé vihessék. Az evangélikusok e cikkelyek ellen 1681. december 30-ikán ünnepélyes óvást intéztek a királyhoz, mert e cikkelyek a bécsi és linzi békekötésekben biztosított jogoknak csak csekély részét adták vissza. Ezzel a békekötések és azok becikkelyezésének további jogi érvényességét megóvták, s erről felira-

tukban a király is tudomást vett. Különösen sérelmes volt a 25. cikkely első paragrafusának ama zárjelbe foglalt kijelentése, mely szerint a szabad vallásgyakorlat a földesurak jogainak fentartásával engedtetik meg.

A köztörténetből ismeretes, hogy Budavárának visszavétele után (1686.) mily vakmerő és embertelen támadást intézett hazánk alkotmánya és szabadsága ellen az idegen hatalom. A rémuralomnak egyik legborzalmasabb eseménye az 1687-iki eperjesi vértörvényszék, a midőn Karaffa Antal számos protestáns honfiút vérpadra hurczoltatott. Az 1687-iki országgyűlésen az evangélikus rendek mindezeket a sérelmeket előterjesztették, s ekkor tűnt ki tulajdonképen, hogy az 1681-iki cikkelyeket nem meggyőződésből, hanem csak kényszerűségből szentesítette a király. Bizonyosága ennek az 1687. évi 21-ik cikkely, mely visszaélés, hálátlansággal vádolja a protestánsokat, a miért az 1681. évi 25. és 26-ik cikkelyek ellen felszólalni merészkedtek, és így az azokban foglalt jótéteményre érdemetlenné váltak. Mindazáltal e cikkely szerint a király hajlandó a béke kedvéért kegyelemből továbbra is fenntartani ama cikkelyek érvényét, megújítja azokat és végrehajtásukat elrendeli.

Ez az eljárás végig sértette a protestáns egyház önérzetét, s ha kényszerhelyzetében megnyugodott volna is benne, az sem mentette volna meg a további jogtiprástól, a mi csakhamar tényleg be is következett. Ez újabb üldözések ellenében a királynál kerestek menedéket, s ekkor jelent meg, 1691. április 2-ikán, I. Lipótnak az 1681. és 1687-iki törvényeket bővebben magyarázó rendelete az úgynevezett „*Explanatio Leopoldina*“. A magyarázat lényegében megszorítása még az 1681-ben és 1687-ben kelt törvények tartalmának is. Meglátszik rajta, hogy Kollonich Lipót esztergomi érsek befolyásával szerkesztették. A protestánsok véres üldözése — nem csoda — hogy tovább tartott egészen II. Rákóczy Ferencz szabadságharczáig. A merő jogtiprás évtizedei voltak ezek, a mikor az udvari kancellária vallásügyi rendeletei „*akatholikusok*“-nak nevezik az evangélikusokat. Ilyen pl. az 1701-ben kibocsátott rendelet, a mely szerint a török hódoltság alól felszabadult részekre még az 1681-iki törvényekben meghagyott vallásgyakorlat sem vonatkozik. Valamint az egykori véghelyen is megszűnt az, mert a török visszaszorításával a véghelyek katonai jelentőségüket elvesztették.

Ily körülmények között természetes volt, hogy a protestánsok lelkesen csatlakoztak a katolikus II. Rákóczy Ferencz vezetése alatt 1703-ban megindult szabadságharczhoz. A merre Rákóczy diadalmas fegyverei visszaszerzik az alkotmányos szabadságot, egyúttal a protestánsok szabad vallásgyakorlata is újra felvirul. Bizonyság erre az evangélikusoknak 1707. április 3–10-ikéig Rózsahegyen tartott zsinata, a mely az ellenreformatio gyászos évtizedeiben annyit szenvedett és veszített magyar evang. egyháznak új, a változott viszonyokhoz alkalmazkodó alkotmányt és szervezetet volt hivatva adni.¹ De bizonyság a Rákóczy fejedelmi tanácsának 1706. febr. 16-ikán Miskolczon kelt országos érdekű vallásügyi rendelete is, a mely nemcsak a vallás szabad gyakorlatát támogatja, hanem a prot. vallásos élet bensősége, a superintendentsek kötelező egyházlátogatásának fontos érdeke, a különböző nemzetiségű evang. hívek békés együttműködése, a lelkészek képzettsége s erkölcsi arravalósága, az anyakönyvek pontos vezetése, valamint a világiaknak az egyházi kormányzat minden fokozatába való bevonása felett is nagy körütekintéssel őrökdi.² Ebben is egyik felvilágosító magyarázatát látjuk annak, hogy a 18. sz. első éveiben már egy Szirmay Miklós valósággal a mai egyházkerületi felügyelő szerepét játszhatta. Méltán állíthatjuk, hogy Rákóczy fejedelemségének korszaka a vallási egyenlőség klasszikus kora volt. Ez volt az a kor, a mikor a r. kath. Rákóczy udvarában prot. lelkész is volt. S mindez korántsem jelentette az autonomia csorbulását. Van rá hiteles adatunk, hogy a fejedelmi tanács vallásügyi rendeleteit az esperességek felülbírálták s nem egyszer változtattak rajta pl. a papmarasztás kérdésében.

A rózsahegyzi zsinaton hozott egyházi törvény áll: 1. Bevezetésből; 2. huszonöt kánonból, melyeket a jelenvoltak aláírtak; 3. egy „külön cikkelyből“. Ennek a zsinatnak végzeményeiről e helyütt is részletesebben kell megemlékeznünk, mert — megsemmisíttetésük daczára is — maradandó hatást gyakoroltak az egyházi alkotmányra és szervezetre.

A bevezetésben a zsinat *egyetemes nemzeti* zsinatnak neveztetik, s célja ugyancsak a bevezetés szerint az volt,

¹ L. Zsilinszky M.: „Egy forradalmi zsinat története“, Budapest, 1889.

² L. Mikulík i. m. 251–252. l.

hogy az ellenreformatio korszakában majdnem egészen kiirtott evang. hitvallásúaknak egyházi szertartásait s az ezzel összefüggő ügyeket újból rendezze, a meglazult egyházi jogrendet javítsa, a becsúszott hamis intézményekről, valamint a gyakorlatban elhanyagolt s feledésbe ment egyházi ügyekről szabatos határozatokat alkosson. A zsinaton a bevezetés szerint részt vettek Magyarország ág. hitv. ev. egyházi és világi elemei, és pedig a dunáninneni és tiszántúli vármegyéből, esperességekből és szab. kir. városokból. A követtek utasítással voltak ellátva.

Az 1-ső kánon a mai tiszai egyházkerület nagyobb részét magában foglaló superintendensia szervezését célozza. Mintegy indokolásul előrebocsátja a kánon azt, miszerint a zsolnai és szepesváraljai zsinatok intézkedései alapján voltak ugyan már eddig is egyházmegyék és egyházkerületek, azonban az ellenreformatio viszontagságai, az elnyomatások, némely eddigi superintendenciában a hívek számát annyira csökkenték, hogy ezek most már önmagukban superintendensi kormányzatot nem igényelhetnek.

Miután a zsinaton négy, szabályszerűen megválasztott superintendens volt jelen, természetesen négy superintendenciát ezek számára multhatatlanul szervezni kellett, mert hiszen hivatalától egyik sem volt megfosztható. Hogy tényleg négy superintendensia szervezhető volt — dacára a kiállott viszontagságok folytán bekövetkezett lélekszám-vesztésnek — az csak úgy érthető, hogy az eddigi, püspöki kormányzattal felruházott felsőmagyarországi területekhez, most már hozzácsatolhatók voltak délre fekvő vármegyék is, holott ezek a 17-ik században még a nagyobbára fennállott török hódoltság miatt a zsolnai és szepesváraljai zsinati határozatok szerint eszközölt egyházkerületi szervezéskor bevonhatók nem voltak s egyébként is a délvidéken a 18. század első éveiben szállott fel rohamosan az evangélikusok száma, a mikor ugyanis a török hódoltság megszüntetése után a felvidékről — szabad vallásgyakorlat ígérete mellett — az új birtokosok evang. jobbágyokat telepítettek le.

A részben tehát semmi akadály sem volt, hogy a rózsahegy zsinaton résztvett négy püspök — dacára a veszteségeknek — megfelelő, tekintélyes területű egyházkerület élére állíttassék. Nagyobb nehézség volt a 17-ik század elején keletkezett s aránylag kis területen, de akkor még nagy

lélekszámot felölőlelő superintendentiáknak rábirása arra, hogy szerzett jogaikról lemondjanak s legalább egyelőre — addig, míg régi virágzásuk visszatér — más vármegyékkel együtt képezzenek egy-egy superintendentiát. Ilyen volt a helyzet pl. a hat szab. kir. városi superintendentiában. A zsinatnak sikerült a nehézségeket leküzdenie, s az egyházkerületeket a következőképen megalkotnia:

1. Szepes-, Sáros-, Zemplén-, Abaúj-, Ung-, Bereg-, Ugocsa-, Szatmár- és Biharvármegyék, valamint a területükön levő szab. kir. városok egy kerületet képeznek, melynek püspökévé az eddigi hat szab. kir. városi superintendens, Zabler Jakab lett. Kimondották azonban, hogy ha e városok egyházai előbbi virágzásukat visszanyerik s a 13 szepesi város is visszanyeri szabadságát, akkor jogukban fog állani Sáros várossal együtt egy külön püspök alatt külön kerületet képezni s függetleníttetni fognak a fentebb elősorolt vármegyéből alakított superintendentiától. A püspök egyúttal a hat szab. kir. városi egyházmegyének seniorává is lett, kimondatván, hogy ez külön seniort sem választhat. Ha pedig az egyházkerület a jövőben püspökét nem a városokból választaná, arra az esetre a hat szab. kir. város külön seniort választhat superintendentiává való netáni kifejlesztéséig.

A *második kerületet* a zsinat 2-ik kánona Bars-, Hont-, Pest-Pilis-Solt-, Nógrád-, Zólyom- és Turóczvármegyéből s az itt levő szab. kir. bányavárosokból szervezte. (Püspök: Pilárik István, Selmeczbánya.)

A *harmadik kerület*, a zsinat 3-ik kánona szerint, Pozsony-, Nyitra-, Trencsén-, Liptó-, Árvavármegyéből (Vasecz és Strba falukból, melyek eddig máshova tartoztak), Esztergom s Komárom dunáninneni részéből és a szab. kir. városokból alakult (püspök Krmann Dániel zsolnai pap), annak kimondásával, hogy a második kerületből Bars és a harmadikból Pozsony és Nyitra a mostani püspökök halála után együtt — ha tetszik — külön kerületté szervezkedhessenek.

A *negyedik kerület*, a zsinat 4-ik kánona szerint, Gömör-, Kishont-, Torna-, Borsod-, Heves- és Szolnokvármegyéből és az itt levő szab. kir. városokból létesült.

Az 5-ik kánon a superintendenseknek évenkénti kötelező egyházlátogatását mondja ki. Ugyanitt őket — a már eddig is volt világi felügyelők mellett — a kerületükben levő felsőbb tanintézetek felügyelőivé teszik.

A 6-ik kánon a püspökök jövedelméről intézkedik, mely a kathedraticumon kívül minden gyülekezetre nézve 2 forintban állapított meg, mit a világiak akkor is fizetnek, ha a visitatio — de megokolva — elmarad.

A 7-ik kánon egyöntetű magyar, német és tót szertartáskönyv (agenda) használatát mondja ki, nehogy az eltérések elleneink kezébe fegyvert adjanak.

A 8-ik pont részletesen leírja az istentisztelet lefolyását, a papnak a szertartások tekintetében követendő eljárását. Képek, gyertyák, oltár, keresztteljes stb. is itt említetik.

A 9-ik kánon a délutáni istentiszteletről és a katechizációról.

A 10-ik kánon az úrvacsorának kiszolgáltatásáról, főként az úrvacsora kiszolgáltatásánál követendő eljárásról.

A 11-ik kánon megállapítja a megtartandó ünnepnapokat és intézkedik a gyakorlatban levő offertoriumokról, a böjtről.

A 12-ik kánon a hétköznapi reggeli és estvéli imákról, a 13-ik kánon a keresztelezésről és az avatásról,

a 14-ik kánon a házassági kihirdetésről s az esketésről intézkedik.

A 15-ik kánon a temetési szertartásról szól s itt is — mint a többi szertartásoknál — egyöntetűsége s a becsúszott visszaélések kiküszöbölésére törekszik.

A 16-ik kánon a superintendensek, seniorok, lelkészek, tanítók megkülömböztető ruházatáról csak általánosságban s röviden tesz említést.

A 17-ik kánon az eperjesi Collegium s más gymnasiumok igazgatóinak kellékeit sorolja fel.

A 18-ik kánon az előregedett lelkészek mellé félfizetéssel segédek rendelését (a püspök által!) mondja ki, s a *kegyidőt* az özvegy és gyermekek részére egynegyed évi fizetésben állapítja meg.

A 19-ik kánon kötelezi a papot a betegek és lábbadozók látogatására.

A 20-ik kánon, a közös templomban való istentisztelet idejét tekintve, az egy helyen lakó különböző nemzetiségűek igazságos részeltetéséről rendelkezik.

A 21-ik kánon a padokban térdeplők behozatalát mondja ki.

A 22-ik kánon kötelezi az anyaegyházakat s lelkészeket arra, hogy a leányegyházakat lelkiismeretesen gondozzák,

esetleg e célra a lelkész jövedelméből külön segédlelkész tartassék. Az eddigi rossz szokásokra hivatkozni a jövőben nem lehet.

A 23-ik cikk a cserélő lelkészek közötti pert a püspök vagy a senior eldöntésére bízta.

A 24-ik cikk felhívja az ev. hívők figyelmét az ellen-ségeink által megrongált eperjesi Collegiumra való ada-kozásra.

A 25-ik kánon két, ú. n. consistorium létesítését mondja ki, és pedig az egyiket a dunáninnen és a bányai, a másikat a tiszamelléki kerületekre kiterjedő hatáskörrel. Az egyik-hez tehát a 2-ik és a 3-ik, a másikhoz pedig az 1-ső és 4-ik kánonokban körülírt kerületek tartoznak.

Ezzel egyházéletünk szervezetébe egy egészen új, a kerü-letek felett álló szerv illeszkedett be, — ma már az egyház-egyetemes gyűlés és az egyetemes törvényszék ezt feleslegessé teszi, — melynek rendeltetése általánosságban az volt, hogy minden vitás ügy egyöntetűen, legfelsőbb fokon és a zsinati törvények; avagy ha azok hiányosak, legalább azok szelleme szerint döntessék el. A consistorium, mint bizottság, a szük-séghez képest, konkrét esetekben a legalkalmasabb helyen volt egybegyűlendő s a superintendensek által előterjesztett ügyekben határozott. Így különösen a senioroktól a püspök-höz vitt s innen is megfélebbezett házassági ügyekben s általában minden olyan kérdésben, melynek eldöntése a törvények és a szokás szerint egyházi hatóságok elé tartozik. A zsolnai és szepesváraljai zsinatoknak épségben fentartott határozataihoz különösen alkalmazkodniok kellett, elsősorban pedig a rózsahegyi zsinat rendelkezéseire, mert hiszen éppen azzal az indokolással létesítették, hogy e zsinat határozatainak épségben tartása felett őrködjének s határo-zatait — ha kételyek merülnének fel — magyarázzák. Hazai tör-vények nemlétében Carpszov Benedek egyházi jogtanáshoz kellett alkalmazkodniok. A házassági ügyeken kívül különö-sen az egyházi tisztviselők fegyelmi ügyeiben voltak hivatva legfelső fokban ítélni.

Másfelől a consistoriumnak feladata volt az egyháztago-kat s egyházakat bármely részről jövő sérelem- és erőszakossággal szemben megvédelmezni, sőt az egyház nevében annak érdekeit más hatóságokkal szemben képviselni. Ily ügyekben a két consistorium érintkezésbe is léphetett egy-

mással, az egyöntetűség érdekében. Kiadásaiik fedezésére mérsékelt gyűjtést rendezhettek. A határozataiknak ellenszegülőket büntetéssel sújthatták s ellenök karhatalmat használhattak. A consistoriumok — mint hatáskörükből kivethető — nem annyira egyházi közigazgatási hatóságok, hanem legfelső törvénykező egyházi testületek voltak. Az elhúnyt vagy kilépett tagok helyett újakkal egészíthették ki magukat. Tagjaik felerészben világiakból, felerészben egyháziakból állottak. Az első consistoriumok tagjait, tizenkét világit s tizenkét egyházit (a tisztaiban tizenhárom világit), a zsinat választotta.

A „külön cikkely“ végül a symbolikus könyveket megerősíti, a pietismust egyházainkból kitiltja. Némelyek szerint, s tekintve a zsinaton résztvett kiváló világiak e részbeni későbbi vélekedését, méltán lehet gyanítani, hogy a „külön cikkely“ a már aláírt kánonokhoz csak utólagosan lett odacsatolva.

A rózsahegyi zsinat határozatai hazai egyházunkban egyetemes végrehajtást sohasem nyertek, sőt a csakhamar megváltozott politikai viszonyok, Rákóczy szabadságharcának leveretése, egykori híveinek — kik a rózsahegyi zsinaton is résztvettek — a király pártjára állása, az amnestiának már 1708-ban elfogadása és ezzel mindannak megtagadása, a mit a legitim uralkodó engedélye nélkül tettek, azt eredményezték, hogy állandó jogi hatálya még a szórványosan végrehajtott szakaszoknak sem lett.

Miután azonban a Rákóczy-mozgalomnak elnyomása nem következett be közvetlenül a zsinat után, ennél fogva egy-némely buzgó püspök a zsinat némely — főként az istentisztelet rendjére vonatkozó — kánon végrehajtására a kezdeményező lépéseket megtette. A Rákóczy pártján továbbra is megmaradt világiak pedig kísérletet tettek a zsinat egyéb határozatainak végrehajtására, így különösen a consistoriumok mielőbbi működése megkezdéséről s e célból az eljegyzés és a házasságjog kidolgozásáról — főként Jánoky (világi) levelei tanúskodnak ezekről a kezdeményezésekről — több ízben tanácskoztak.

A püspökök közül különösen a dunáninneni superintendens, Krmann Dániel buzgólkodott a zsinat határozatainak végrehajtása körül. Az egységes Agenda kidolgozására talán

egyedül ő mutatott hajlandóságot, mire alapos képzettsége, kiváló egyházi jártassága képesítették is.

Püspöki körlevelében – mindjárt a zsinat befejezése után – felhívja a seniorokat, hogy a zsinati határozatok kihirdetéséről, a lelkészeknek s egyházaknak azokkal való megismertetéséről és azoknak életbeléptetéséről esperességi gyűlésekben gondoskodjanak. A gyakorlat szerint úgy látszik ez volt a kihirdetés módja. Intette lelkésztársait, hogy a zsinat határozatainak végrehajtásánál – főként a már megszokott szabálytalanságok s becsúszott szertartások kiküszöbölésénél – tapintatosan járjanak el. Kilátásba helyezi az Agenda mielőbbi elkészítését, addig is a zsinati határozatok szellemének megtartását köti lelkükre. Mindezekon felül superintendentiája papságának az ünnepnapi, vásár- és hétköznapi istentisztelet rendjét tartalmazó írásbeli utasítást ad.

Mire azonban ezek az intézkedések az egyházközségekben foganatosítottak volna, akkorra már Rákóczy csillaga egészen letűnt, hívei nagyjából a király pártjára állottak, a rózsahegyi zsinatot maguk is törvénytelennek vallották s így a papság teljes bizonytalanságban lévén, a rózsahegyi zsinat előtti minden egyöntetűséget nélkülöző szertartási eljárás mellett volt kénytelen megmaradni, már csak a földesúri befolyás miatt is, néhol nem minden kifakadás nélkül. Az új kerületi beosztás sem ment simán. A hat szab. kir. városi esperesség, valamint a bányakerületben is egyes községek nehézségeket támasztottak s nem engedelmeskedtek a zsinat által megállapított egyházkormányzati többségnek.

Annak oka, hogy az evangélikus világiak maguk is törvénytelennek s érvénytelennek ismerték el a rózsahegyi zsinat határozatait, nem annyira Rákóczy balszerencséje volt, hanem inkább az, hogy a róm. kath. klérus, mindjárt a császári seregek győzelme után, sietett kihasználni a helyzetet, hogy a forradalmi zsinat miatt a még egészen ki nem pusztított protestantizmusra a végső csapást mérje. Daczára annak, hogy a király pártjára állott s a rózsahegyi zsinaton is résztvett evang. nemesség nyilvánosan, országgyűléseken, sőt 1609-ben a királyhoz intézett feliratban is – melyben az 1681. és 1687. törvények értelmében védelmet kérnek – kijelentette, hogy a rózsahegyi zsinatot törvénytelennek tartja, mégis a klérus nem szűnt meg az udvar előtt – az evangélikusok

elleni haragját követve — a rebellis zsinatra hivatkozni, mint a mely az eretnekek felségsértésének bizonyítéka. Mikor pedig az ev. rendek maguk is megtagadták a rózsahegyi zsinatot, azzal vádolták őket, hogy a r. kath. vallást, Krisztus keresztjét és Szűz Máriát a zsinaton meggyalázták s ez okból az országgyűlésen kelt felirataikban az evangélikusok száműzetését s jószágaiktól való megfosztásukat követelték. Miután pedig a király leirataiban az evang. vallásról mint bevett vallásról beszélt, ez ellen óvásokat emeltek s kérték, hogy az túrt vallásnak minősíttessék.

Rendkívül heves jelenetek folytak innen kezdve a pestis folytán többször is elnapolt országgyűlésen s az időközben kiadott rendeletek arról győzték meg az igazáért küzdő evang. rendeket, hogy I. József király — lehet, hogy a protestáns államokkal szemben való külpolitika hatása alatt is — az evang. egyház szabadságát, törvényekben biztosított jogait meg akarja tartani. Ennek bizonyítéka a szatmári békekötés is, melyben a vallás gyakorlását az ország törvényei szerint megtartani ígéri, a netáni sérelmeknek az országgyűlés előtti bejelentésével kapcsolatban. Ezt a békekötést különben az ország törvényei közé be nem czikkelyezték s úgy ez okból, valamint a vallásügyre vonatkozó rövid, általános, az előző törvényeknek nem kimerítően s egyenként való hivatkozása miatt, egyházjogunk számottevő forrásai közé nem sorolhatjuk. I. József a békekötés idejében elhalván, miután utóda III. Károly a békekötést megerősítette, méltán várni lehetett, hogy a rózsahegyi zsinat az országgyűlésen többé szóba sem kerül. Nem így volt. A klérus még hevesebben folytatta küzdelmét, úgy, hogy az evangélikusok már-már megelégedtek volna az 1687-iki szegényes törvényben biztosított jogaik fenntartásával is, „a földesúri jogok sérelme nélkül“ klauzula elhagyása mellett, miután I. József rendeleteiben annak idején idevonatkozólag a lelkiismereti szabadság tiszteletben tartását ígérte.

Hiába bizonyították be az evangélikusok a királyhoz intézett felirataikban — melyeket a rendületlen hitű, zseniális Okolicsányi Pál szerkesztett s nyújtott át — több ízben is, hogy vallásuk a tiszta evangélium szellemét követi s a Szent István első magyar király decretumaiban a vallásra vonatkozóakkal azonos tanokat hirdet; hiába erősítették, hogy püspökeink mellett r. kath. visitorokra szükségük

nincsen s ezt a törvények nem is engedik, csakhamar nyilvánvaló lett, hogy III. Károly a klérus befolyása alatt áll. A következő megmutatta, hogy ennek a sejtelemnek alapja volt; megmutatták ezt az 1715-iki országgyűlésen végre meghozott vallásügyi törvények.

Az 1715. évi decretum 30. és 31. czikke az evang. vallás, illetve a rózsahegyzi zsinat ügyében a következőket mondja ki: A 30. cikk szerint az 1681. és 1687-iki törvénycikkek ekkorig kifejtett (*Explanatio Leopoldina*) értelmükben ezen túl is megtartatnak, megújítatnak s megerősíttetnek. A meny nyiben azok hatályba nem léptek, vagy azok ellenére visszaélések történtek volna, a király és az országgyűlés által kirendelt bizottság vizsgálja meg s a királynak teendő előzetes bejelentés után, mindeneket a törvényes állapotba helyezzenek vissza. Jövőbeli sérelmek esetén a mindkét ev. felekezethez tartozók, mint magánfelek, csak a királyhoz fordulhatnak orvoslásért.

A 31. cikk szerint „miután a mult mozgalmak alatt némely egyaránt pártoskodók egy bizonyos — állítólag zsinati — gyűlést tartani és ott az országot különféle egyházi megyékre osztani, különféle hivatalokat s őket meg nem illető méltóságok címeit eltulajdonítani, egyet-mást a róm. kath. szertartások ellen megállapítani, elrendelni s ország-szerthe közzétenni és gyakorolni merészkedtek: 1. §., azért Ő Felsége jóságos akaratából s beleegyezéséből határozta, hogy az ilyen tárgyalásokat, végzéseket és cselekvényeket — az ama gyűlés alkalmával újonnan gyártott pecséttel együtt — egészben és örökre eltörülteknek, semmiseknek és nem létezőknek tartsák és tekintsék; 2. §., s a mindenkor tiltott minden gyülekezés alkalmainak vagy gyanújának kikerülése végett, azt is rendelik, hogy minden ilyes, Ő Felsége előzetes tudta és beleegyezése nélkül tartandó népes, különleges gyülekezések, akár zsinat neve, akár bármely más cím alatt s nemkülömben a magok közt való különleges pénzgyűjtések s kivetések az ágostai és helvét hitvallás követőinek, királyi neheztelés s törvényes büntetés alatt tiltva legyenek.“

Ezek a törvénycikkek beigazolták az evang. rendek aggodalmát, melylyel a rózsahegyzi zsinat kánonait Rákóczy leverése után siettek törvénytelennek feltüntetni. Tekintve azt, hogy a 18. század első éveiben az európai protestáns álla-

mokkal való külpolitikai viszonyaink semmivel sem indokolhatják azt, hogy I. Lipót korszakához képest egyházunk jogállására nézve visszaesés mutakozzék, ennél fogva joggal feltehető, hogy a Rákóczy védnöksége alatt megtartott rózsahegyzi zsinat kedvezőtlenül hatott evang. egyházunk szabadságára. A visszaesés még az 1681. és 1687-iki törvényekhez képest is abban áll, hogy az evang. egyház szabadságának megtámadása innen kezdve többé nem országos sérelem, országgyűlésileg nem tárgyalható; másodsor pedig a 31-ik cikk egyházunk autonóm kormányzatának lehetőségétől is megfosztott, mely körülmény egyházunkra azzal a veszedelemmel is járt, hogy nem szervezkedhetvén, az egyházi hatalom gyakorlásának rendzetlensége miatt a további pusztulás veszedelme fenyegetett.

Az 1715. évi törvény a hazai felekezeti viszonyokra vonatkozó törvényeknek végrehajtását, pártatlan alkalmazását az országos bizottságra bízta. Ez a bizottság azonban csak évek multával, 1721-ben hivatott össze Pestre. A közbeeső évek alatt állandóan napirenden voltak a templomfosztogatások s a klérus befolyása alatt álló földesurak és hatóságok túlkapásai. A bizottságnak protestáns tagjai elsősorban ezeknek a legújabb keletű sérelmeknek orvoslását kívánták. Sajnos, a bizottságnak róm. kath. és prot. tagjai a felmerült sérelmek megszüntetésére nézve nem tudtak megállapodásra jutni s csakhamar nyilvánvalóvá lett, hogy a bizottságnak róm. kath. többsége őszintén nem is akarta még az 1681., 1687. és 1715-iki országos törvények által meghagyott jogainkat sem érvényesíteni s a jogtalan támadásokkal szemben megvédelmezni. A bizottság a következő évben Pozsonyban ülésezett; miután azonban a többség előbbi álláspontja mellett megmaradt, maguk a protestánsok kérték a királyt, hogy a bizottságot oszlassa fel. Ez annál könnyebben megtörténhetett, miután az 1722. és 1723-iki országgyűlés által újra szervezett m. királyi helytartótanács általában az országos törvények végrehajtásával s az alsóbb hatóságok felügyeletével lett megbízva s így méltán lehetett tőle elvárni, hogy az országos végrehajtó hatalmat — melynek körébe a protestáns egyházak jogviszonyait rendező országos törvények végrehajtása is tartozott — az állam egész tekintélyével, pártatlanul fogja kezelni.

A helytartótanács még fokozottabb mértékben állott a

r. kath. főpapság befolyása alatt — melynek több tagja a helytartótanácsban is helyet foglalt — mint az előbbi orsz. bizottság. Az országgyűléseken hozott törvényczikkek pedig — a melyek a vallásszabadságot csak közvetve érintették — még kevésbbé állottak összhangban a vallási jogegyenlőség azon követelményeivel, a melyek az egyházunk jogállását szabályozó alaptörvényekben, sőt még az 1681. és 1687-iki törvényekben is biztosítottak. Így különösen 1728-ban az országgyűlésnek prot. követői, majd a vármegyei és városi hivatalnokok oly tartalmú hivatali eskü letételére kényszerítették, mely vallási meggyőződésükkel ellenkezett s ez okból a protestánsokat a hivatali állások keresésétől elidegenítette; sőt az 1729:26. t.-czikk 1. §-a a bűnvádi és polgári perekben a nem-nemes tanúkat, hogy vallomásuk nemessel szemben elfogadható legyen, hitvallásukkal ellenkező eskü letételére kötelezte. Ilyen irányú törekvésekkel a klérus részéről már a rózsahegyzi zsinatot tárgyaló országgyűlések vitáiban is találkozunk.

Mindezeknél fogva — miután az 1715-iki 30. t.-cz. szerint az ilyen sérelmek országgyűlési tárgyalása el volt tiltva — a protestánsok a királynál kerestek orvoslást. Így lett kibocsátva azután 1731-ben az ú. n. *Resolutio Carolina prima*, melyet a helytartótanács április hó 15-ikén hirdettetett ki. Majd 1734-ben a *Resolutio Carolina secunda*. E két kir. rendelet új korszakot nyitott meg a magyar evang. egyház történetében. Az egyház szervezetére gyakorolt hatásuk nyoma máig sem tűnt el.

Ebben a korszakban — jóllehet az egyház kormányzata az egyházközségekben és a fraternitasokban különösen a 17. sz.-ban túlnyomóan hierarchikus jellegű — mindjárt a korszak elején az esperesek hatáskörét a fraternitasok közgyűlése és a kebelőkben szervezett consistoriumok korlátok közé szorítják; az esperesek mellett alespereseket találunk, némely fraternitasban kettőt is. Az esperességi tanács (consistorium, assessorium) intézményének gyökereire már a 16-ik sz. végén akadunk, a mennyiben az esperesek fontosabb ügyekben néhány szomszédos lelkész közbenjöttével jártak el. De már a gömöri esperességnek 1604-ben kelt s 1610-ben Thurzó György nádor által is megerősített új rendezete a consistorium tagjainak megválasztását kiveszi az esperes kezéből, a közgyűlésre bízva s a consistoriumot állan-

dósítja. A consistoriumok az esperesből, az alesperesekből, a jegyzőkből, a szószólóból (orator vagy tribunus, pl. Sárosban) s rendszerint hat lelkész-ülnökből állottak. Legfontosabb teendőjük a bíráskodás volt; egyházi közigazgatási tekintetben az esperességi rendkívüli közgyűlés tekintélyével s jogaival járt el. Volt eset arra is, hogy az esperességi consistorium eljegyzés felbontása miatt folyamatba tett panaszos ügyben, öngyilkosok eltemetése s áttérési ügyekben is büntető hatóságként működött.¹

Egyébként az esperesség szervezete a régi maradt,² hatásköre s tekintélye a változó politikai viszonyokhoz képest hol emelkedett, hol alászállt. Valamennyi súlyt helyez az egységes Agenda használatára s az ez ellen vétő lelkészt bünteti. Egyes földesurak az ő megkérdéztetésök nélkül hozott esperességi szabályzatoknak a kegyúrságuk alá tartozó gyűlekezetekben való kihirdetése s elfogadása ellen tiltakoznak.

Az esperesség élén e korszakban is kizárólag az esperes áll; ő hívja össze a közgyűlést s elnököl itt és a consistoriumban.

Ez időtájt némely esperesség különös gondot fordít a lelkész-képzésre. A fraternitasba belépőtől szónoklatot követel s nem egyszer alapvető hittételek megvitatását is az esperességi közgyűlés napirendjére tűzi. Némely esperesség külön iskolai szabályzatot is készít, a 17-ik sz. második felétől fokozott mérvben. A gyűlésen a lelkészek egy forint büntetés terhe alatt pontosan megjelenni tartoznak. A lelkészek privilegium fori-ja még mindig fennáll; csak az esperes előtt vádolhatók. Az esperes még mindig kezeli az esperesség jövedelmeit, de már számol a közgyűlésnek. Az esperes vizsgálja meg a külföldön felavatott lelkészeket. Látogatja az egyházközségeket s szigorú felügyeletet gyakorol lelkész és tanító felett. Volt rá eset, hogy ilyenkor szerzett szomorú tapasztalatok alapján elrendelte az esperesség, hogy mihez-tartás végett minden lelkész írja le magának az esperességi szabályzatot s az eredetivel való összehasonlítás végett mu-

¹ Protocollum Schröterianum a gömöri esp. levéltárában, 223., 228., 229., 335., 392., 393. l. Az eljegyzés egyoldalú felbontását rendszerint úgy büntették, hogy a vétkest – egyéb mellékbüntetésekén kívül – hét évre eltiltották a házassulástól.

² Némelyik fraternitas szabályzata a jóra való (utilis) tanítót már oly értelemben említi s védi, „mintha csak az esperesség tagja lenne“.

tassa be a közgyűlésnek. Ellenőrzi az evang. hit tiszta tanítását. Az esperesi egyházlátogatás feladatát főként a régi r. kath. babonás és látványos szertartások (pünkösdi királyság, máglyagyújtás, feszü lethurczolás stb.) kiírtása s az egyházi és lelkési jövedelmek összeírása képezte. A 17-ik sz. derekán — sajnos — gyakran bocsáttatnak ki kir. rendeletek, a melyek a r. kath. egyháznagyoknak jogot adnak az evang. egyházközségek látogatására. Békebíróként jár el a lelkész és a hívek közötti viszálykodásban. Bár — mint fentebb láttuk — e korszakban az esperességi közgyűlés, az alesperesi intézmény s főként a consistorium, alkotmányos korlátozó tényezői az esperes egyházkormányzati hatalmának, mindamellett még most is legtöbbször „bölc s belátása“ szerint intézkedik, az esperesség összes tényezőinek hatásköre nem lévén szabatosan meghatározva. Úgy az esperesség, mint az egyházközség kormányzásában azt találjuk, hogy a papság, bár a világiakat még mindig nem tekinti az egyházkormányzat alkotmányos tényezőinek, mindamellett már nem zárja ki őket azzal a fölnynyel s csaknem fenyegetőleg, a mint azt a 16-ik sz.-ban tette, és hogy a világiak itt-ott már ellentállanak a hierarchikus önkénynek. Olykor a canonica visitatiót tartó esperes a földesúrra bízsa a vallás parancsai ellen vétőknek megfenyítését.

Egy 1604-iki esperességi szabályzat „kéri“ a földesurat, hogy ne tulajdonítson magának valami hatalmat a lelkész felett *addig, míg ez helyesen tanít és erkölcsös életet él*. Ugyanott: „A más vidékről érkezett lelkész ne változtasson a dívó, dicséretes és jámbor szokásokon“. Ha valamit változtatni akar, tegye az esperes és az egyház tudtával.

Kétségkívül ez utóbbi történeti adat a demokratikus (presbyterialis) alapelveken nyugvó későbbi egyházi kormányzat magváu l tekinthető, mert az egyházközség jóváhagyó akaratnyilvánítása hova-tovább több ügyre nézve s állandóan bizonyos egyházközségi szervezetet igényelt. Nyomára akadunk annak is, hogy kezdetben a községi bíró képviselte a híveket efféle jóváhagyó akaratnyilvánításnál. Ismételjük azonban, hogy a 18-ik sz. elejéig — kivételével a lelkész és tanító szerződtetésének — a világi elem sem az egyházközség, sem az esperesség kormányzatában nem érvényesül. A világi elem csak kötelezett, de nem jogokkal felruházott tagja volt az evang. egyháznak. Néhol annyira

ment a merev hierarchikus elzárkózás, hogy kiközösítés terhe alatt tilos volt az esperesség határozatait világiakkal közölni. Ez az elzárkózás a 17-ik sz. második felében szomorú következményeket szült. A mikor ugyanis elkövetkezett a kegyetlen üldözésnek korszaka s a legvirágzóbb esperességek területén is egyre-másra alapítottak a r. kath. plébániák s tömegesen tértek át oda a hívek, kényszer útján igyekeztek kizárólagosnak hitt uralmukat fenntartani, még a világiakra is ráparancsolva az esperességi alapszabályok megtartását. A történetíró önmagát ámtítja, ha szemet húny ezekkel az eltévelyedésekkel szemben. A ki azonban leszámol velük, benők a későbbi fejlemények nyitjára akad. Meggyőződés és hit dolgában nincs helye kényszernek, s erről megfélekedtek őseink, a mikor olyan szabályok megtartását követelték, a melyet az esperességek a világiak tudta nélkül hoztak, meg sem kérdezve őket, vajjon jónak tartják-e vagy sem? Az egyik hiba azután a másikat szülte. Mikor ugyanis az esperesek észreveszik, hogy a hívek szembeszállnak a papi akarattal s többé az esperesi tekintély nem a régi, akkor azután a vármegyékhez és a földesurakhoz folyamodnak segítségért, azoktól várják a kényszereszközök alkalmazását. Pázmány ellenreformációja azonban néhány évtized alatt kicserélte az egykori prot. vármegyei közönséget s a földesurakat. Előbbieknel legtöbbször süket fülekre találnak, sőt a polgári hatóság sok helyen egyenesen tilalmazta a régi szigorú egyházi fegyelem gyakorlását; az utóbbiak pedig, ha támogatták is hitsorsos lelkészeiket, úgyde kétélű volt a fegyver s a protestánsoknak csakhamar tapasztalniuk kellett, hogy a területiális elvek alkalmazása többet árt az ev. egyháznak, mint használ, eltekintve attól, hogy a prot. felvilágosodottság s lelkiismereti szabadság elveivel sehogy sem egyeztethető össze. Az „Explanatio Leopoldina“ éppen a veszedelemben földesuraikhoz fordult evang. esperességek eljárásából kovácsolja a keservesen sebző fegyvert, a mikor utolsóelőtti pontjában így okoskodik:

Ha a protestánsok akkor, midőn a földesurak többsége evang. hiten volt, elismerte a földesúri jogot, sőt fel is használta a maga céljaira, most sem panaszkodhatnak, ha a róm. kath. földesúr is jogaival él. A 17. század második felében pedig már többségben voltak a róm. kath. földesurak. Befolyásuk nem emelhette fel a porból az alászállott

esperesi tekintélyt, a melyben egykor az ev. egyház ereje jutott — de nem az állandóság jellegével — kifejezésre. Másban kellett keresni az egyház jól felfogott érdekeinek szolgálatát; a lelkészeknek s espereseknek le kellett szállaniok a hierarchikus hatalom emelvényéről s a világi elemet be kellett vonniok az egyház alkotmányába, kormányzatába. Akkor azután hithűség és hitszilárdság ápolásában nem volt többé szükség a vármegye szolgabíráira s esküdtjeire, sem pedig drákói esperességi fegyelmi szabályzatokra. Sajnos, drága áron jutott evang. egyházunk erre a tapasztalatra. Úgyde bebizonyosodott, hogy tűzben tisztul az arany. A magyar evang. egyház kiállotta a tűzpróbát s egyben tanúságot is merített belőle. Ezentúl türelmesebb lett, lemondott az uralkodási vágyról, az esperes nem követel többé szinte szerzetesi engedelmességet a lelkésztől; a tanítás, kényszernélküli meggyőzés fegyverét veszi újra elő s a lelkészek és esperesek — olykor duzzogva bár — de el-
tűrik, hogy a világiak is részt vegyenek az egyház ügyeinek intézésében, néha az esperesek, superintendensek választásában. Volt rá eset, hogy fontosabb egyházi ügyekben (pl. esperes, superintendens választása) az egybegyűlt lelkészek és világiak külön tanácskoztak s határozataikat üzenet alakjában közölték egymással.

Ily szellem érvényesül a 18. század legelejétől fogva az evang. egyház alkotmányában; ebben az irányban módosul az egyházközségi és az esperességi szervezet, a hol ez időben már újabb tisztviselőket — aljegyző, pénztárnok („fiscalis”) — is találunk. Az esperességi közgyűléseken immár a világiak tanácsát is elfogadják, sőt kikérik; a nemesek — mint született pártfogók — személy szerint tagjai az esp. gyűlésnek; az egyes egyházközségeket pedig a bíró vagy más kiküldött képviseli; itt-ott jelesebb tanítók is — bár még szavazati jog nélkül — részt vesznek az esperességi közgyűlés tanácskozásaiban. Az egyház az egykori hierarchikus irányzattól mindinkább távolodik; a superintendens és az esperes világi jellegű fenyítő hatalmat nem igényel, hanem hivatását abban keresi, hogy az egyházban a rendre felügyeljen, a lelkészek a szentírás szavai szerint tanítsanak s erkölcsös életet éljenek.

Ezt a korszakot illetőleg az esperesség, mint a házassági ügyekben való bíraskodásnak és jogalkotásnak orszá-

gos törvényekben is feljogosított szerve, külön méltatást igényel.

Fentebb már kiemeltük, hogy a protestánsok a házassági bíráskodást saját önálló házasságjoguk szerint már a 16. században is többnyire a r. kath. szentszékek mellőzésével gyakorolták. (L. 36. l.) Ezt a *tényleges* állapotot a 17. sz.-ban országos törvény is szentesíti és pedig implicite az 1608. kr. e. l. t.-cz. *kifejezetten* az 1647: XV. t.-cz. (L. 48. l.) Németországban ugyanezt az 1555-iki augsburgi béke mondotta ki. Hazánkban 1647-ig a király és a r. kath. klérus az önállóan gyakorolt prot. házassági bíráskodást és a kánonokban foglalt prot. házassági jogot semmiképen sem akarták elismerni.¹ A hivatkozott t.-cz. igazolja, hogy a vitatott jog a protestánsokat már 1608. óta országos törvény alapján is megillette. Így fogta fel ezt konkrét esetben maga a nádor, mint kir. helytartó s az ország első bírása is, a mennyiben 1615-ben egy eljegyzési per újratárgyalására az öt sz. kir. városi superintendentiát utasította.² Nagyon természetes, hogy a r. kath. klérus és a többségre jutott országgyűlési r. kath. párt a protestánsok házassági bíráskodását az 1647: XV. t.-cz. hatálybalépte után is kifogásolta, sérelemnek minősítette. A r. kath. szentszéki hatóságok üldözésével szemben a házassági ügyekben eljáró evang. esperességeknek s az érdekelt feleknek sokszor a vármegye hatósági bizonyítványával kellett igazolniuk, hogy az evang. hatóság 1647. előtt is gyakorolta a házassági bíráskodást, tehát illetékes hatáskörben járt el. A vegyes-házassági válópereknel úgy a r. kath. szentszékek, valamint az ev. esperességi közgyűlések (partikuláris zsinatok) rendszerint csak saját felökre nézve határoztak. A kormányhatalom csak az 1715-iki országgyűléstől fogva lép fel támadólag az evang. esperességek házassági bíráskodásával szemben. Az e téren is bekövetkezett elnyomatás előre vetette a „Carolina Resolutio” árnyékát, a mely kir. rendelet a protestánsoknak független házassági bíróságait alkotmányellenesen — törvény ellenére — szüntette meg. Ez azután természetesen maga után vonta a prot. házassági jog hatályának *tényleges* megszüntét is, mert hiszen lehetetlen feltételezni, hogy a r. kath. szentszékek a protes-

¹ L. Zsilinszky Mihály: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve. Budapest, 1891. II. kötet, 73–78. és 157. l.

² L. Pokoly J. i. m. 176. l. (N. Múz. 2078/F. L. kézirat.)

tánsok házassági pereiben a rendeletben is fenntartott prot. házassági jog szabályait alkalmazták volna.

Erdélyben az önálló protestáns házassági jog és bírászkodás uralma állandóan fennmaradt. Meghagyta azt az 1691-iki Diploma Leopoldinum is. Civiljogi érvénye volt 1731. után is, egészen a legújabb időkig.

Az evangélikusoknál az 1731-ig tényleg is gyakorlatban volt házassági bírászkodást és jogalkotást túlnyomó részben az esperességek (fraternitas, contubernium) látták el. Kivételt képeznek a dunántúli superintendencia és némileg a semptei zsinaton részt vett fraternitások. Utóbbiakban ugyanis az egyházkormányzat nagyobb mértékben — s dunántúl már 1608. előtt is — központosított volt. Itt a superintendencialis zsinat hozott házasságjogi kánonokat. Ellenben a felsőmagyarországi öt superintendenciában úgy a zsolnai, mint a szepesváraljai zsinatok a contuberniumok régi hatáskörét, tehát házassági ügyekben való illetékességüket is, meghagyták és ezen a téren sem törvényhozói, sem bírászkodási kizárólagos hatáskört nem vindikáltak maguknak. Az 1707-iki rózsahegyzi zsinat e tekintetben már az esperességek hatáskörét lényegesen csorbította. A contuberniumok gyűlései egyes kútfőkben synodusoknak neveztetnek. Innen ered az irodalomban gyakran előforduló ama téves nézet, mintha az evangélikusoknál a házassági törvényhozást és bírászkodást a tulajdonképeni értelemben veendő zsinatok gyakorolták volna. Ezt az álláspontot — már az erdődi zsinat óta — a reformátusok foglalták el. Az ő házassági bírósági szervezetükkel csupán a dunántúli evangélikusoké egyezik.

Az evang. esperességeknek autonom házassági jogát és bírászkodását a vármegyei közgyűlés sanctionálta. Ítéleteik végrehajtásában segédkezett.

Megjegyezzük még, hogy hazánkban a szentszékek — főként a 15-ik sz.-ban kelt törvények alapján — „pro foro ecclesiastico” és „pro foro civili” tartozó ügyekben ítéelkeztek. Az utóbbiakat (pl. a tized, végrendeletek érvényessége, papok ingóira s adósságaira stb. vonatkozó pereket) az állam később elvonta hatóságuktól (1608. kr. u. V., 1647: XV.), úgy hogy a 17-ik sz.-ban csak a *hamis eskü*, a *végrendelet alakiságai* s a *házassági ügyek* tartoznak hozzájuk. Az 1608-iki és az 1647-iki törvények a protestánsokat csupán a házassági ügyek tekintetében mentesítették a róm. kath.

szentszékek hatósága alul, mert a három közül csak ez volt egyházi, illetve felekezeti vonatkozású.

A gyülekezetekben, ebben a korszakban, a patrónusok és az egyházi — mai értelemben gondnok — befolyáshoz jutnak. Utóbbi az egyházi jövedelmek kezelőjévé, valósággal a hívők képviselőjévé válik, holott azelőtt csupán a lelkésznek szolgálja volt. Az egyház alkotmányos életében ez a nagy változás szinte észrevétlenül ment végbe, különösen azokon a fokozatokon (egyházközség és esperesség), a hol eddig a lelkészeknek kizárólagos joghatóságuk volt. Az esperességi tanács (consistorium) is érzi az új áramlat hatását s ez abban jut kifejezésre, hogy hatásköre, főként házassági felmentési ügyekben s bíraskodásban a legszűkebb határok közé szorul, a közgyűlés előkészítőjéül s határozatainak végrehajtójául jelentkezik, másrészt világi hívek meghallgatásával, a vármegyék evangélikus táblabíráinak bevonásával („mediantibus dominis iudicibus contubernialibus status utriusque“) hozza határozatait. Némely egyházközségben a lelkész mellett világi felügyelőt is találunk. Ennek a fejlődésnek természetes folyománya volt, hogy az egykor hatalmas esperes főpapi jellegét elveszti s egyszerűen első lesz az egyenlők között. Többé már nem a maga, hanem mindig az esperesség akaratának kifejezője.

A lelkészek hatásköre a világiakkal szemben szűkebb, az esperessel szemben tágabb lett. Egyházközségében a hívek, avagy azok képviselőinek (patronus, bíró, egyházi) közreműködésével kormányoz. Nem is lehetett ez másként, mert a 18. században már végkép elesett az evang. lelkész az 1608. kr. e. I. t.-cz. és az 1647: XI. és XII. t.-cz. alapján jogilag is birt s dologi tehernek minősített tized élvezetétől, híveire szorult, a kik ekkor léptetik a tized helyébe a szegényes készpénz-fizetést s a „lecticale“, a hívekre egy összegben kivetett személyes adó, a czéhek adományai, az egyházi közmunkaszolgáltatások, fajárandóság, palást-díj (stola) stb. ebben a korszakban mindinkább nélkülözhetlen bevételforrássá váltak. Mindamellet a lelkészek tekintélye emelkedett. A hívek nem parancsolójukat, hanem vezetőjüket látják benne s a beleegyezésükkel hozott határozatok végrehajtásában szívesen támogatják a lelkészt, élethossziglan s maguk választják, csupán visszaélések (simonia) elkerülése végett marad meg az esperes megerősítő joga. Sok

helyen a lelkész-özvegyekről is gondoskodnak. Azokban a városokban, ahol a lakosság egészben véve evangélikus volt, a bíró egyszersmind egyházi felügyelő s a városi gazda egyszersmind egyházfi, gondnok is volt; mellettök a városi magistratus sok tekintetben az egyházi presbyterium jellegével bírt (pl. Dobsinán). Ahol azonban a magistratust más-vallású polgárok is választották, ott az egyházközség közgyűlése külön felügyelőt választott (pl. Rozsnyón).

A lelkész nincs többé lenyűgző fegyelem alatt. Az egykori kiközösítést (excommunicatio) most már a legmakacsabb lelkésszel szemben sem alkalmazzák. A tanító önállósága s tekintélye is egyre nő. Bizonyos fokú egyenrangúság mutatkozik lelkész és tanító között. Másrészt azonban többet is kívánnak az iskolától; a hanyag tanítót olykor a vármegye által büntetik.

Általában véve a régi szigor az esperességi fegyelmi törvénykezésben sem tapasztalható.¹

Kétségtelen, hogy a magyar evang. egyház demokratikus alkotmányának alapját a Rákóczy korában érvényre jutott új irányzat vetette meg. A később bekövetkezett csendes üldözés láthatatlan kezével ezentúl az önértékes és lelkes világi vette fel a harcot, a vármegye gyűlésein és az országgyűlésen egyaránt. Az egykor ellenszenves esperesi hatóságot maga védi, a mikor egy 1725-iki kir. rendelet arra utasítja a m. kir. helytartótanácsot, hogy a „bitorolt“ evangélikus superintendensi és esperesi hivatal keletkezése és hatósági köre tekintetében szigorú nyomozást indíttasson. Lelkesedését, áldozatkészségét az autonomia edzette, a mely csaknem két évszázados küzdelem s okulás után a magyar evang. egyház alkotmányában s kormányzatának mind a három fokozatában a 18-ik század beköszöntésével érvényre jutott.

¹ Az eljegyzés egyoldalú felbontására már sokkal enyhébb büntetést szabnak. Sajógömörön 1690. június 20-ikán az esperesség J. Zs.-t, a ki L. A.-nak visszaküldte a jegyet, a vőlegény javára 10 tallérban s egy hordó serben, az esperesség javára 6 tallérban s a kövi-i egyházközség javára szintén 6 tallérban marasztalják el, s mindkét félnek megengedik az új házasság kötését. L. a gömöri esp. Szentkereszti-féle jegyzőkönyvét 1669–1709-ig, 53., 54. l.

9. §. III. korszak. A III. Károly-féle rendeletek kibocsátásától 1848-ig.

III. Károlynak már 1731-iki vallásügyi rendelete világos bizonyossága annak, hogy az evang. vallást a király tényleg csak tűrt vallásnak tekintette. A rendelet egyes részei ezenkívül újabb sérelmes intézkedéseket is tartalmaztak.

A rendelet megerősítette az 1681 : XXV. és XXVI., valamint az 1687 : XXI. törvénycikkeket, úgy, a mint azokat I. Lipót magyarázta. A nyilvános vallásgyakorlatnak a beczikkelyezett községekre szorítását hangsúlyozván, a helytartótanácsnak gondja volt arra, hogy a végrehajtóhatalomnak alantasabb hatóságai által ezt a korlátozást a legridegebb szigorúsággal ellenőrizhesse. Így azután a templomfoglalás mintegy a kir. rendelet végrehajtását jelentette s ezt az 1681-iki törvénybe be nem czikkelyezett templomokkal szemben könyörtelenül gyakorolták. Az *articularis* hely papja faluján kívül — egészen a türelmi rendelet kibocsátásáig — nem működhetett. Még halálraítélthez sem bocsátották. A be nem czikkelyezett községek protestáns lakóit kötelezi a r. kath. pap egyházi működésének igénybevételére, a szokásos stóla mellett. A róm. kath. földesuraknak hűbéries jogát, abban a tekintetben, hogy protestáns jobbágyaiknak lelkiismereti szabadságát befolyásolják, az *Explanatio Leopoldina* értelmében megerősíti. Ez utóbbi okozta, hogy a 18. sz.-ban tömegesen vesznek el a virágzó evang. egyház-községek. A r. kath. földesúr csak ott kiméletes, a hol — mint pl. az egykori török hódoltság területén — a telepítés érdeke megköveteli. Egy-egy Károlyi- vagy Batthyány-család a ritka kivételek közé tartozott.

Egyházunk kormányzata szempontjából legfontosabb része a rendeletnek az, mely az evangélikusok superintendensválaszthatási jogát — a mit már az 1608. k. e. I. törv.-cz. minden korlátozás nélkül biztosított — meghagyja ugyan, de az autonomia rovására a kir. legfőbb felügyeleti jognak túlságos kiterjesztésétől feltételezeten.

Házassági ügyekben megfosztja az espereseket és a superintendenst az eddig birt hatáskörtől; a házassági pereket kivétel nélkül a r. kath. szentszékekhez utasítja, a melyek azonban az evang. vallás hitelvei szerint kötelesek az evang. házassági ügyekben ítélni.

A vegyes-házasságoknak megköthetésére is egyedül a róm. kath. papokat jogosítja fel. Mindezekon kívül ez a törvényeinkkel ellenkező rendelet szigorúan utasítja a polgári hatóságokat a hithagyások büntetésére; kötelezőleg kimondja a róm. kath. ünnepeknek protestánsok által való megtartását, a czéhek prot. tagjainak még a körmenetekben való részvételét is. A hivatalnokokat továbbra is kötelezi arra, hogy az esküt a boldogságos szűz Máriára tegyék le.

A rendeletnek még legértékesebb része az, hogy módot engedett arra, hogy a rózsahegyzi zsinat határozatainak eltörlése következtében a magasabb egyházkormányzati fokozatok terén való rendezetlenség autonom úton megszüntethető legyen, vagyis a superintendentiák újra szervezhetők legyenek. A rendeletnek bizonyára ez a része indította a klérust arra, hogy a különben reánk nézve méltatlan és jogtalan rendelettel szemben is állást foglaljanak, sokalván a rendeletben a protestánsok részére nyújtott ezt a kedvezményt. A rendelettel elégedetlen protestánsok jobb időre vélték elhalasztani a superintendentiák szervezését, azonban két, 1732-ben megjelent, kir. rendelet csakhamar újabb fordulatot adott a superintendentiák szervezése ügyének. Az egyik rendelet utasította a vármegyéket, hogy a hivatalban levő evang. püspököket, mint a kik a *Resolutio Carolina* primában foglalt előfeltételek mellőzésével gyakorolják jóllehet a régi szabályok szerint egyházi joghatóságukat, el ne ismerjék; a másik rendelet pedig szigorú meghagyást tartalmaz az 1681 : XXVI. t.-cikk végrehajtására.

E rendeletek miatt a protestánsok újabb kérelemmel fordultak a királyhoz s erre jelent meg 1734-ben az ú. n. *Resolutio Carolina secunda*, mely az első rendeletet ugyan megerősíti, de a superintendentiák autonom úton leendő szervezése tekintetében némi engedményt tesz. Ugyanis nem írja elő az előzetes bejelentést s előzetes jóváhagyás kikérését, hanem felhatalmazást ad négy superintendentus megválasztására s csupán arra kötelezi az evangélikusokat, hogy a megválasztottak neveit, lakóhelyeit s azt, hogy az egyes superintendentiákhoz mely vármegyék és szab. kir. városok tartoznak, a helytartótanács útján a királynak egyszerű tudomásvétel végett bejelentsék. Másfelől ez a rendelet ebben a részben is annyiban sérelmes volt, mert az egész ország területére nézve összesen csak négy superintendentia

szervezését engedte meg, holott az 1608. k. e. I. t.-cikk e tekintetben semmiféle korlátozást sem tett és tényleg ezen alaptörvényünk szerint, a dunántúli rész kivételével, ebben az időben már négy superintendentia volt szervezve. A rózsahegyzi zsinat is, a Dunántúlt számításba sem véve, az ország többi vármegyéi és szab. kir. városai részére négy superintendentiának szervezését tartotta szükségesnek. A rendelet mindezekén kívül a legszűkebb korlátok közé szorította az ev. püspöki joghatóságot s eltiltotta, hogy a püspökök javadalma-
zása céljából a hívekre újabb egyházi adót vessenek ki.

III. Károlynak második rendelete korszakalkotónak mondható és pedig nemcsak azért, mert végre lehetővé tette az egyházkerületeknek államilag is elismert szervezését, hanem azért is, mert a rendelet megszorításai, a vallásügynek egyszerű magánügygyé devalválása s általában az az elnyomott állapot, mely ebben az időben egyházunkra végveszélyt jelenthetett volna, fokozott mértékben ébresztette fel őseinkben a hitbuzgóságot, kitartást s az egységes egészszé való tömörülés eszméjét.

Ennek köszönhetjük azoknak az újabb egyházhatósági szerveknek létesülését, a melyek nagyjából ma is megvannak egyházunk szervezetében.

Mindenekelőtt négy superintendentiának szabályszerű megalakításáról kellett gondoskodni. Az 1735-iki pesti gyűlés erre vonatkozólag akként nyilatkozott, hogy az öt szab. kir. városi superintendentia olvadjon bele a tiszai superintendentiába; elaggott püspöke azonban haláláig tartsa meg a címét. Ezt az indítványt nemsokára magáévá tette az érdekelt két superintendentia s 1743-ban a dobsinai egyezséggel végérvényesen eldöntötték ezt a nehéz kérdést is.

Így tehát egyházunk eleget tett a második rendelet követelményeinek.

Az 1735-iki gyűlés ezenkívül kimondotta azt is, hogy az egyházközségi és esperességi felügyelői intézmény mintájára a kerületek élére is világi felügyelők alkalmaztassanak, kik közgyűlésen kívül a superintendenssel együtt a kerületben az egyházi hatalom gyakorlásának alkotmányos szervei.

Tekintve azt, hogy az 1715. évi III. t.-cikk értelmében a protestánsok vallásügyei országgyűlési tárgyalás alapjául nem szolgálhattak és hogy a vallásügyi törvények és kir. rendeletek végrehajtása a dicasterialis kormányzat, nevezet-

tesen a bécsi cancellaria és a pesti m. kir. helytartótanács hatáskörébe tartozott, ennél fogva szüksége merült fel annak, hogy az országos végrehajtóhatalom eme főhatóságai mellett a protestáns ügyek állandó és hathatós támogatása céljából az egyház részéről ügyvivők (agensek) alkalmaztassanak, a kiknek feladata az, hogy az egyház részéről az említett hatóságok előtt eldöntendő prot. vallásügyekben informáljanak, azoknak elintézését sürgessék s viszont minden, az egyházat érdeklő fontosabb mozzanatról az egyházi hatóságokat idejekorán értesítsék.

Úgy ezeknek az agenseknek díjazása, valamint a királyi udvarba gyakorta kiküldött deputatióknak a szükséges költséggel való ellátása, egyszóval mindazok a közszükségletek, melyek az összegyház érdekében voltak fedezendőek, szükségessé tették azt, hogy egyetemes közpénztárt létesítsenek. Hiányos forrásaink nem képesek bennünket részletesen tájékoztatni arról, hogy az alsóbbfokú egyházi testületek milyen viszonyban voltak az egyetemes pénztárral, és hogy különösen kezdetben milyen elvek szerint s milyen mérvben vetették ki az egyes egyházközségekre az egyetemes pénztári járulékokat, annyi azonban kétségtelen, hogy az 1735-iki pesti gyűlés egy ilyen pénztár felállítását kimondotta s az első pénztárnokot is megválasztotta. Már az 1741-iki pozsonyi gyűlés részletesebben foglalkozott a közadózás kérdésével s az ez időben volt mintegy 200 anyaegyházközségre kivetette a járulékokat s azok behajtásával az egyházak világi előjáróit bízta meg.

III. Károly és Mária Terézia uralkodása alatt egyházunk államjogi helyzetét a Carolina Resolutio II. és az időnkint kibocsátott kisebb jelentőségű királyi és helytartótanácsi rendeletek szabályozták. Az állami hatalom részéről nyíltan semmi olyan nagyobb jelentőségű intézkedés nem történt, a mely az 1715-iki törvények és a Károly-féle rendeletek által megteremtett jogállapoton egyházunk előnyére vagy hátrányára változtatott volna. Másrészt azonban alattomosan, a klérus befolyása alatt álló kormány mindent elkövetett arra, hogy a protestánsok mondhatni állandó sérelmeik orvoslásával s panaszaikkal ügyüket az udvar előtt lejárassák. A vallásszabadság, politikai és jogi egyenlőség — melyet még a Lipót alatti törvények is biztosítottak — az állam és jogélet terén sehol sem érvényesülhettek. A 18. sz. a rendi

kiváltságok terén is domináló súlyt helyez a vallásra. Protestáns ember, akár nemes, akár polgár, akár jobbágy: a valóságban nem bírja rendi jogait.¹ Evang. nemes embernek Horvát-Szlavonországban birtokjoga sincs. Némileg kedvező fordulat csak akkor kezdett mutatkozni, a midőn a felvilágosodott József 1765-től kezdve Mária Terézia politikájára s az országos végrehajtóhatalom gyakorlására és a kormányhatóságok működésére jelentékeny befolyást gyakorol. Ezzel szemben már III. Károly uralkodásának utolsó éveitől kezdve állandó kísérletek történnek egyházunk bel-szervezetének erősítésére, mire nézve alkalmas időpontul s színterül szolgálnak az országgyűlések, a melyeknek folyama alatt az ev. világiak gyűlésezését — daczára az 1715-iki törvény idevonatkozó rendelkezésének — legalább is elnézték.

Ezek a gyűlésezések egyházunk szükségállapota által követelt s kezdetben tisztán magánjellegű összejövetelek voltak; közel egy félszázadnak kellett elmulnia, míg a hazai evang. egyház legszámottevőbb szervévé az egyházi hatalmat — a zsinatpresbyteri egyházkormányzati rendszer szerint — legmagasabb s legteljesebb fokban gyakorló egyházi közigazgatási testületté fejlődhetek ki s ilyennek ismerettek el. Íme, ez is csak egy példa arra, hogy jogintézmények — a konkrét szükség szerint — a körülmények hatása alatt hol lassan, hol gyorsabban fejlődnek ki s az elmélet csak utólag, a gyakorlat által már kifejlesztett intézmények és elvek uralkodó jelleme szerint foglalja azokat egységes jogrendszerbe. Az egyetemes gyűlés — mint a zsinatpresbyteri egyházkormányzati rendszert valló ez idő szerinti alkotmányunknak képvisleti alapon nyugvó legjelentősebb intézménye — sem lett hamarosan azzá, a mi ma.

Azok az összejövetelek, melyeket az egykorú okmányok, jegyzőkönyvek congressusoknak neveznek, s a melyeknek elseje már 1721-ben szerepel, a mikor az 1715-iki országgyűlésen kiküldött országos vallásügyi bizottságot egybehívták, jó ideig sem szervezetükre, sem hatáskörükre nézve megállapított egyházkormányzati hatóságoknak nem nevezhetők. Merőben incidentaliter — a felmerült veszedelmek hatása alatt — tisztán önvédelemből hívta össze azokat egyik

¹ L. Kovács Sándor: „A XVIII. száz. protestáns történelméből“. Evang. Őrálló 1905. évf. Ez a becses tanulmány részlet a dr. Zsilinszky Mihály szerkesztésében megjelent „Képes Magyar Prot. Egyháztörténet“-ből.

vagy másik előkelő evang. világi férfiú, s hogy megállapodásaikat az összegyház nem kifogásolta, az onnan van, mert nem annyira egyházi hatalmat gyakoroltak ők, mint inkább önfeláldozóan védelmére keltek a veszélyben volt egyháznak. Superintendenseink sem vettek részt azokon még jó ideig; egyszóval nem mondhatjuk azt, hogy ezek a gyűlések a zsinatpresbyteri egyházkormányzati rendszer értelmében működő egyházi hatóságok lettek volna. Mégis annyiban, a mennyiben eljárásukat az egyház hallgatagon jóváhagyta, sőt hálával fogadta, nincs okunk arra, hogy ebből kedvezőtlen következtetést vonjunk arra az elvre, mely szerint a hazai ev. egyházban az egyházi hatalom – a történelem folyamán kifejtett jognézet szerint – az egyházból ered s csakis az egyház lehet annak kútforrása. Ezek közül a 18-ik sz.-beli congressusok közül először emelkedik ki az 1758-iki pesti), hol az elnököt, báró Zay Péter ker. felügyelőt, már generalis inspectornak tekintik. Az egyetemes egyházi és iskolai felügyelői hivatal keletkezése kétségtelenül ide vezethető vissza. Ez a gyűlés kerületi felügyelőket is választott, a régebben választottakat pedig megerősítette; sőt odáig ment, hogy al-felügyelőket is választott, avagy ilyenek kirendelésére az egyes kerületi felügyelőket hatalmazta fel (pl. Zay Péter bárót). Mindenesetre érdekes és a mai jogállapotnak éppen meg nem felelő eljárás volt az, hogy a kerületi felügyelőket a mai egyetemes gyűlésnek megfelelő congressusok választották. Formailag ez kyriarchikus-aristokratikus egyházkormányzat volt, nem pedig zsinatpresbyteri.

Az iskolát ez időben is az egyház testéhez tartozónak tekintették, a mi onnan is kitűnik, hogy az 1758-iki gyűlés nemcsak felhatalmazta, de utasította is a kerületi felügyelőket arra, hogy a superintendensekkel együtt a tanárok és tanítók választására, erkölcsi életére szigorúan felügyeljenek. Annál figyelemreméltóbb tehát e gyűléseknek e korbeli sajátos jogállása, illetve magatartása, mert íme már 1758-ban nemcsak arról tanácskoznak, hogy a szorongatott egyház érdekében milyen lépéseket tegyenek a kir. udvarnál, hanem az egyház beléletébe mélyen belevágó kormányzati jogokat is gyakorolnak, és pedig az egyházi elemnek teljes kizárásával. Igaz, hogy e gyűlések sajátos, a mai egyházbírói befogás szerint lehetetlen jogállását az akkori rendi viszonyok is nagyrészen indokolják; másrészt azonban, különösen a

szab. kir. városi egyházközségekben, valamint az egyházi kormányzat alantasabb testületében, az esperességekben öntudatosan élt a 18-ik sz. elején teljesen kialakult presbyteri egyházkormányzati rendszer kizárólagos jogosultságának tudata s csupán a kedvezőbb idők bekövetkeztére volt szükség, hogy ez az elv a legmagasabb egyházkormányzati testületek működésében is lehetőleg teljes mértékben érvényesüljön. Addig azonban, míg ez bekövetkezett, nemcsak egyházi viszonyainknak, de egész államéletünknek, államjogunknak is gyökeresen át kellett alakulnia.

Kútfőinkben nyomát találjuk annak, hogy egyetemes jellegű congressust 1769-ben is tartottak. Valószínű, hogy gyakrabban is voltak efféle gyűlések. Sajnos, egyetemes levélárunk felette hiányos adattal képes csak e részben szolgálni.

A congressusok intézményének fejlődésében döntő fordulat állott be 1774-ben. Részben véletlen körülmény eredményezte ezt, részben pedig őseinknek vaskövetkezetességű kitartása, kik nagyon jól érezték azt, hogy a hazai evang. egyház minő nélkülözhetlen támaszt bír a congressusokban s így csak természetes, hogy ezeket minél inkább meghonosítani, állandósítani, szervezni s ezzel ezen gyűlések iránt az evang. nemesség körében minél nagyobb érdeklődést felkelteni iparkodtak.

A véletlen külső körülmény, mely a szerencsés fordulatot előidézte, az volt, hogy az ev. reformátusok részére egy az udvarnál befolyásos emberük (gr. Beleznay Miklós tábornok) — a királynő ama panaszára, hogy a protestánsok ugyanazon sérelem miatt több helyről is, egy időben zaklatják — ajánlatot téve, kieszközölte a jóváhagyást arra nézve, hogy a kerületek évenként együtt gyűlésezzenek s innen terjeszszék fel az összegezett panaszokat. A reformátusok ez alapon már 1773. szeptember 2-iki bugyii (Pestm.) összejövetelükkor megalakították négy püspökük- s ugyanannyi felügyelőjükből az ú. n. generale consistoriumot, mint a ref. egyházegyetem állandóan működő főszervét. Eljárásuk a királyi jóváhagyást elnyervén, az ágostai hitv. evangélikusok is, már 1773. nov. 1-jei (acsai) összejövetelük (nem congressus) alkalmával, hasonló lépések megtételére határozták el magukat s már 1774. márcz. 6-ikán királyi jóváhagyást nyert az az indítványuk, helyesebben kérelmük, hogy a négy kerület ezentúl évenként egyetemes gyűléseket tarthasson.

Így jött létre Zay Péter br. elnöklete alatt a királyi engedély mellett tartott első egyetemes gyűlés Pesten 1774. ápr. 20-ikán. Ezen a gyűlésen is csak világiak voltak jelen (az elnök bizonyára csak ezeket hívta meg, pedig most már egyháziak is meghívhatók lettek volna, mert nem volt tiltott); ellenben a képviseleti rendszer e gyűlésen már határozottabb alakot öltött, a mennyiben az egyetemes levéltárban őrzött jegyzőkönyv szerint többen voltak jelen egyes esperességek képviseletében; valamint a kerületi felügyelők megbízó-levelekkel.

A jövőben tartandó egyetemes gyűlésekre nézve kezdetleges szervezetet állapítottak meg. Nevezetesen kimondták, hogy ezentúl évenként meghatározott időben rendes egyetemes gyűléseket tartanak s ezenkívül szükség esetén rendkívülieket is, melyeknek helyét és idejét az egyetemes felügyelő állapítja meg. Az egyetemes felügyelő mellé ugyanazon hatáskörrel egyetemes al-felügyelőt választottak az egyetemes felügyelő akadályoztatása esetére. Az egyetemes gyűlés elnöke az egyetemes felügyelő, illetve helyettese. Hivatalból tagjai a négy kerületi felügyelő és a négy superintendens. Úgy a kerületi felügyelők, valamint a superintendensek akadályoztatásuk esetén a kerületi al-felügyelővel, esetleg valamely esperességi felügyelővel, a superintendensek pedig valamely esperessel helyettesíthetik magukat. Mint látni való, őseink felfogása a helyettesíthetés tekintetében eltért a mai zsinati törvények, illetve egyházi közgyűléseink felfogásától, mely a helyettesítést nem ismeri. Hasonlóképen más nézetben voltak az egyetemes al-felügyelői és a kerületi al-felügyelői intézményre nézve, a melyeket mai egyházjogunk nem ismeri. Pedig a mostani egyházkormányzat a helyettesi intézményt még fokozottabb mértékben teszi szükségessé.

A zsinat-presbyteri egyházkormányzati rendszer érvényesülését látjuk az 1774-iki alakuló egyetemes gyűlés ama határozatában is, hogy a jövőben az egyetemes felügyelő és egyetemes al-felügyelő a superintendentiák szavazata alapján nyeri hivatalát.

A gyűlés hatáskörébe utalták:

Az egyházi közigazgatásnak legfelső fokban való ellenőrzését, az egyházi s iskolai alapítványok kezelésének felügyeletét; a vallási sérelmeknek a király elé terjesztését, a

testvér helv. hitv. felekezettel a jó viszony fenntartását. Az egyetemes fő- és al-felügyelő hatáskörét is szabályozták s őket az egyetemes gyűlések határozatainak végrehajtó közegeiül rendelték ki. E végett a püspökök és kerületi felügyelők kötelességévé tették, hogy a kerületi és esperességi gyűlések jegyzőkönyveit esetről-esetre hozzájuk terjeszszék be. A míg egyrészről ez a gyűlés az egyetemes főfelügyelőnek a superintendensek választásába, s neki és a superintendenseknek az összes egyházi tisztviselők felügyeletére, az egyházi alapítványok kezelésére és a számadások felügyeletére nézve kiváló jogokat biztosított, addig másrészről érezték azt is, hogy az egyházi hatalom gyakorlásának kérdésébe, a superintendentiák és a szab. kir. városok eddig élvezett függetlenségébe mélyen bevágó határozataikat az alsóbb egyházkormányzati testületek kifogásolni fogják. Alighanem ennek tudata eredményezte azt, hogy a kerületeknek a maguk körében önálló intézkedhetési jogát a gyűlés általánosságban érvényben hagyta. Úgyde ez által még zavarosabbá tette az egyházi hatalom kérdésében fennforgó felfogásokat. Az eddigi függetlenségükben erősen korlátozott alsóbb fokozatú egyházi testületek kifogásolták a gyűlésen hozott határozatokat azon az alapon is, hogy a hatáskörök megállapítására és az egyházi hivatalok szervezésére nézve a gyűlést engedélyező előzetes királyi engedély felhatalmazást nem adott. Így különösen a hat szab. kir. város, a soproni és pozsonyi egyházak léptek fel a gyűlés határozataival szemben s hangoztatni kezdték azt, hogy az 1774-iki alakuló egyetemes gyűlés „nélkülok-róluk” nem lehetett jogosult az egyházi kormányzatba oly mélyen bevágó módon intézkedni.

Ezek szerint a hazai evang. egyháznak egy jogi egészbe való tömörítése, szervezése, az egyházi hatalom gyakorlásának egységes és egyetemes irányban való szabályozása még jó ideig a vajúdas stádiumában volt, a minthogy ezeket a kérdéseket másképen, mint zsinatpresbyteri alapon egybehívott egyházi törvényhozó gyűlésen — rendezni nem is lehetett.

Ha ideig-óráig a teljesen bizonytalan alapokon járó, kellően nem szervezett egyetemes gyűlések az ő határozataiknak érvényt is tudtak szerezni s a jogaikat védő alsóbb fokú egyházi testületek ellenmondását le is szerelték, ez mindig csak az összegyházra veszedelmet jelentő külső

körülmények hatása volt, a mikor a közös védelem parancsoló szüksége összetartást követelt s az egyházi egyetemet akár jogosan, akár nem jogosan képviselő gyűlések és felügyelők támogatását.

Ilyen veszedelem fenyegette autonóm egyházi iskoláinkat az 1776-ban kibocsátott systema studiorum képében, mely hivatva volt egyházunk legerősebb várainak, iskoláinknak működését megbénítani, azokat a róm. kath. kir. kerületi iskolai felügyelők alá helyezni, az iskolai számadásokat és tanrendszert felülbírálatuk alá bocsátani.

Ilyen és más veszélyek tették lehetővé azt, hogy az annyira megtámadott 1774-iki egyetemes gyűlés 1778-ban ismét egybegyűlt. Ezen sem voltak lelkészi képviselők, még a superintendensek sem, a kiknek pedig ezt a jogot az 1774. gyűlés határozata hivataluknál fogva megadta. Egyéb-ként ez a gyűlés a systema studiorum tárgyában teendő lépésekre nézve határozott, s a helv. hitvallásuakkal egyet-értve, a királyhoz felirat küldésében állapodott meg.

Ilyen rendezetlen állapotban találta egyházunkat II. József türelmi rendelete 1781-ben.

II. Józsefnek a vallásügyre vonatkozó türelmi rendeletét 1781. október 25-ikén kelt kir. cancelláriai rendelet, illetve a helytartótanácsnak 1781. október 29-ikén a törvényhatóságokhoz intézett rendelete hirdette ki. II. József ezzel az oly nyomasztó lelkiismereti kényszerrel akarta megszüntetni. Semmi egyebet nem akart ez a rendelet, mint az orsz. törvényeink által már régen megadott vallási szabadságot visszaállítani. A rendelet 18 §-ból áll. Intézkedései a következők:

1. Magános vallásgyakorlatot *mindenütt* engedélyez. 2. Ez alatt pedig azt érti, hogy mindenütt, a hol legalább száz ev. család van: torony, harang és útczai bejárás nélkül imaházat építhetnek s papot és tanítót hívhatnak, ki más helységekben is végezheti lelkészi teendőit. A protestánsok hivatal, cím, és ingatlan szerzőképességét biztosítja. 4. Hitvallásukkal ellenkező esküre a protestánsok nem kényszeríthetők. 5. Kath. szertartásokra a czéhek nem kényszeríthetik a protestánsokat. 6. Az eddigi helyeken a nyilvános vallásgyakorlat továbbra is megmarad. 7. A reversalisok kötelező ereje megszűnik, s ha az apa katolikus, akkor az összes gyermekek azok, ha pedig a férj evangélikus s az anya katolikus, akkor a gyermekek nemük szerint követik

szüleik vallását. 8. Ha a prot. atya áttér a róm. kath. vallásra, minden 18 éven aluli gyermeke követi; ha az anya tér át, akkor csak a 18 éven aluli leányok. 10. Ev. papok betegeket, rabokat, halálraítélteket látogathatnak. 11. Népiskolákat alapíthatnak, s ha nincs, gyermekeik másvallású iskolákba járhatnak. Pénzgyűjtés tilos. Bel- és külföldi alapítványaik bejelentendők. 12. Adjanak véleményt a helytartótanácsnak, hogy az országos iskolai rendszer, vallásuk szabadságának sérelme nélkül, miként volna iskoláikba behozható. 13. Templomaik háboríthatlanok; vallásuk gyakorlatában nem akadályozhatók; helytartótanácsi engedélylyel új templomokat építhetnek. 14. Leánygyülekezeteik is lehetnek s ezekben a papok működhetnek; az idevonatkozó perek megszüntendők. 15. Nemesek imaházaiban parasztok is részt vehetnek. 16. Stóla-ügyben a helytartótanácsot jelentésre hívja fel a rendelet, hogy a jövőre nézve miképen lehetne az orsz. törvényeket az idevágó kir. rendeletekkel összhangzásba hozni? 17. Kath. püspökök az evang. lelkészek kánoni látogatását megszüntetvén, az ev. superintendensnek megadja a rendelet az egyházlátogatási jogot; de semmit elfogadniok vagy követelniök az adózó néptől nem szabad. Gyűlés- és zsinattartáshoz az 1750:30. t.-cz. szerint engedélyért kell folyamodniok s a tanácskozás tárgyait bemutatniok. Ilyen gyűléseken a király egy róm. kath. s egy ev. biztost nevezhet ki. 18. Vallása miatt senki pénz- vagy testi büntetéssel nem sújtható. Kölcsönösen tartózkodjanak a kath. és protestánsok egymás bántalmazásától s szidalmazásától.

A harmadik egyetemes gyűlés 1781. december 10. és 11-ikén a helvét hitvallásúakkal együtt tartatván, éppen a türelmi rendelet következtében s alkalmából elhatározták, hogy az 1782. évi január 29-ikén tartandó gyűlésből Bécsbe megköszönő küldöttséget fognak meneszteni. Ugyanitt¹ az 1725. óta elvett s erőszakosan katholizált leánygyülekezetek, a meglevő és elvett alapítványok jegyzékbe foglalására nézve a superintendenseket felhívták s a systema studiorum ügyében, valamint a türelmi parancs kihirdetésének békés megtörténhetése érdekében a superintendensek véleményét kérték ki.

Az 1782. év február 2-ikán tartott egyetemes gyűlésen

¹ L. Haan Lajos: „Egyetemes gyűlések és egyetemes felügyelők története.” Budapest, 1882. év, 13. l.

elhatározzák, hogy a királyhoz deputatio menjen az iránt, hogy 1782. szeptember havában a két prot. felekezet, egyházi ügyeinknek valahára leendő rendezése céljából, Losonczon zsinatot tarthasson. Első lépés ez a zsinatra s a király már 1783-ban kilátásba helyezi az engedély megadását, úgy hogy az ez évi (márczius 18.) egyetemes gyűlés az előmunkálatok előkészítésével Prónay Gáborral élén már bizottságot bíz meg. Sajnos, hogy az ez évi július 28-ikán kiadott rendelet az egyetemes gyűlés tárgyainak bejelentését követeli, valamint azt is, hogy három napnál tovább ne tartson s kir. ember legyen jelen. Kezdődik tehát az akadályozás. Nem is volt néhány évig egyetemes gyűlés.

Annál érdekesebb az 1786-iki, melyen felolvasták a helytartótanácsnak a superintendensekhez intézett kérdését, hogy vajjon a hazai prot. superintendentiákat nem lehetne-e akként szervezni, a hogy az erdélyi ág. és helv. ev. egyházak rendszere szól? A gyűlés utasítja a superintendenseket, hogy közöljék a helytartótanáccsal, miszerint a magyarhoni prot. egyház létezése óta saját kánonai szerint él s autonomiájához ragaszkodni kíván. Igaz ugyan, hogy a kerületek között van némi eltérés s kívánatos — úgymond — hogy az egész egyházra nézve egyöntetűség legyen, de ez csak zsinaton eszközölhető s ezért kérik is ezt a királytól s bizottságot küldenek ki, hogy javaslatot készítsen. Ugyanitt — a felfezaporodott egyházakra való tekintettel — folyamodás benyújtását határozzák el az iránt, hogy a pest-békési és nógrádi esperességek, esetleg utóbbi nélkül is, superintendentiává alakulhassanak. A bécsi agens fizetését 2000, a budaiét 1000 frt.-ban állapítják meg s a kerületi felügyelőket megbízzák, hogy ezt az összeget az egyházakra — az esperességi felügyelők útján — vessék ki s szedjék be. A legközelebbi egyet. gyűlés 1790-ben volt. De közben is kellett egynek lenni, melyen Balogh Péter egyet. felügyelőt hivatalába beiktatták. Több okmány szerint ez volt az első eset, hogy nem közfelkiáltással választották az egyet. felügyelőt, hanem az egyházak szavazatai, avagy az esperességek szavazatai alapján. A lelkeszi kar a pozsonyi három lelkész által, az 1790-iki egyet. gyűlésen először volt képviselve. Itt jelentették be a zsinat engedélyezését is. Megállapították nyomban, hogy a zsinat 1791. júl. 1-jén Besztercebányán lesz. Tagja a főfelügyelő, ker. felügyelők és super-

intendensek s 48 választott tag; fele világi, fele egyházi. A kerületeket felhívták hat-hat világi s egyházi képviselő választására. Zsinati előmunkálati bizottságot is küldtek ki, hogy jövő évi február 1-jéig elkészüljenek s javaslatuk előzetesen a kerületekhez is leszállítható legyen. Első alkotmányos eset volt ez a törvényhozás terén.

Az 1791. február 10-iki egyet. gyűlésen szintén pár pap is jelen volt Pozsonyból. Az új törvények alkalmából május 1-jére hálaadó istentisztelet tartását határozták el. Ugyanitt az 1791:XXVI. t.-cz. alkalmazására s értelemzavaró hibáinak a jövő orsz. gyűlésen leendő kiigazítására nézve is hoztak határozatot. A zsinatot aug. 15-ikére Budára és Pestre kéri. Ugyanez évben aug. 16-ikán az evangélikusok Pesten külön is tartottak egyetemes gyűlést, melynek egyetlen tárgya a zsinat előkészítése volt. Megbízták az egyetemes felügyelőt, hogy úgy, mint a zsolnai és szepesváraljai zsinatokra, most is hívja meg hivatalból való tagsággal az ág. h. ev. tábornokokat, zászlósurakat s v. b. t. t.-kat. 1791. szeptember 12-ikén is volt egyetemes gyűlésünk Pesten, melyen a zsinat megnyitásának kérdésével foglalkoztak. 1797-ig egyetemes gyűlésről jegyzőkönyv nincs. De az 1792. év végén vagy az 1793. év elején bizonyosan volt.

Lássuk már most az 1790:XXVI. t.-cikket, mely a régi formák között, evang. és kath. rendek között, mint szerződő felek között, jött létre.

„Midőn a karok és rendek az örökké tartó egyetértésnek és egyesülésnek köztük való megállapítása végett igazságosnak ismerték el, hogy Magyarország határain belül a vallás ügye egyedül az 1608. és 1647. évi törvények alapjára helyeztessék vissza, és hogy következképpen úgy az ágostai, mint a helvét hitvallást követő evangélikus honlakosok örökre visszaállított szabad vallásgyakorlatának alapjául és szegletkövéül az idézett 1608. évi koronázás előtti 1. cikkelybe és a törvénykönyvbe beiktatott bécsi békének, valamint az 1647:5. cikkelybe iktatott linzi békének tartalma fogadtassék el és újíttassék meg; azért Ő szent felsége kegyelmes jóváhagyásával (a papságnak és katolikus világi urak valamely részének ellenmondása nem állván ellen, sőt örökre semmi erővel nem bírván) határoztatik:

1. Hogy a későbbi törvényeket és cikkelyeket, valamint a kiváltságokat, leiratokat és utasításokat figyelembe nem

vévén, ezentúl a vallás gyakorlata, a templomok, tornyok, harangok, iskolák, sírkertek és temetők szabad használatával, úgy az országzászlósoknak, mágnásoknak és nemeseknek, mint a szabad királyi városoknak, s az összes karoknak és rendeknek, saját jószágaikon és a királyi ügyészség birtokain, a mezővárosokban és falvakban mindenütt szabadon hagyassék, és senki közülök, bármily rendű és állapotú legyen, annak szabad használatában és gyakorlatában semmiféle szín alatt, Ő felsége vagy bármely más földesúr által ne háborgattassék vagy akadályoztassék; a parasztok is, akár mezővárosiak, akár falusiak, bármely földesúr és a királyi ügyészség jószágain, az ország közbékéje és nyugalma végett, a vallás szabad használatában, gyakorlatában és módjában Ő szent felsége, vagy hivatalnokai, vagy földesuraik által hasonlóképen semmi módon, vagy semmi szín alatt ne háborgattassanak és akadályoztassanak.

2. Az eképpen kijelentett szabad vallásgyakorlatnak bővebb megszilárdítása végett azonfelül nyilvánítatik, hogy az már sehol sem magánjellegű többé, hanem mindenütt nyilvános, s ennél fogva a magános és nyilvános jellegű gyakorlat közötti különbség teljesen megszűnván, szabadságukban állandó az evangélikusoknak, az alább megírt módon jövőendőben azon helyekre is, melyek eddigelé fiókhelyeknek tekintettek, és mindazokra, melyekben az evangélikusok szükségesnek vélik, egyházi szolgálkat beállítani, templomokat tornyokkal vagy azok nélkül, lelkészlakásokat és iskolákat, valamint különbség nélkül azon helyeken is, hol gyakorlatuk van, minden további folyamodás nélkül felállítani, vagy helyreállítani, azon biztosítás mellett azonban, hogy mivel az adózó nép fentartása a közigazgatásnak főfeladatát teszi, azon helyeken, hol ezentúl a szabad vallásgyakorlat behozatalával valamely új templomot, vagy imaházat építeni, vagy lelkészt beállítani kellene, előlegesen az illető vármegye által kiküldendő vegyes bizottság segítségével, azonban az egyházmegyei ember befolyása nélkül, a szükséges költségek és kiadások, meg az adózó nép ereje, valamint az ott állandó lakással bíró lelkeknek vagy családoknak a nyilvános vallásgyakorlat azután való föntartására képes száma, a földesúr közbejövetelevel megvizsgáltassanak, megismertessenek és a vármegyének bejelentessenek, a hol bizonyítvány adatván a felől, hogy elegendő alappal

vannak ellátva, továbbá, hogy a vallásgyakorlat fentartására szükséges szám megvan: a földesúr kötelezve leendő az egyház, lelkész és iskola számára alkalmas belső- vagy gyöptelket adni; a katolikus községek pedig az ily egyházak vagy iskolák felállításához vagy javadalmazásához költséggel, avagy írás- vagy kézi-munkával járulni semmi módon nem lesznek kötelezve, a mi az evangélikus földesurak és községek részéről is, az újonnan felállítandó római katolikus egyházakra és lelkészlakokra vonatkozólag meg fog tartatni; az evangélikus nemesek vagy földesurak joga a szabad vallásgyakorlat behozatala, valamint a templomok s lelkészlakok felállítása és javítása iránt, egyszer mindenkorra megszoríthatatlannak és korláthatatlannak nyilváníttatván.

3. Az evangélikusokat illető szabad vallásgyakorlat következményeképen, legyenek azok akár iparos, akár más bármely sorsú és állapotú emberek, nem véve tekintetbe a czéhek kiváltságait, sem miseáldozatokra, sem körmenetekre, sem a saját vallásukkal ellenkező más szertartásokra és cselekvényekre semmiféle czímen és büntetéssel ne kényszeríttessenek, vagy e czímen teljesítendő bármily nevezetű adózásokra ne köteleztessenek.

4. Mind a két hitvallású evangélikusok azokban, melyek a vallásra tartoznak, egyedül vallásuk felsőségeitől függjenek; hogy pedig ez a fokozatos felsőség a vallás dolgában a maga bizonyos rendjében álljon fenn: Ő szent felsége föntartja magának úgy a nevezett felsőség rendezésére, mint a többi fegyelmi részekre nézve is, egyébként a vallás szabadságának érintése nélkül oly rendet állapítani meg, mely azon vallás úgy világi tagjainak, mint egyházi szolgáltnak közös helyeslésével legczélszerűbbnek fog tartatni.

Ennélfogva Ő császári királyi felsége, az őt megillető legfőbb felügyeleti hatalomnál fogva, mind a két hitvallású evangélikusokat meg fogja ezután hallgatni, s egyúttal gondoskodni fog, hogy ezen dologban bizonyos és az ő vallásuk elveihez alkalmazott rend állapíttassék meg. Addig pedig rendeltetik, hogy a vallás ügyében saját hitvallásaik zsinatai által a maga módja szerint alkotott kánonok, a melyeknek ugyanis jelenleg használatában vannak, és az ezentúl e törvény által meghatározott módon alkotandók, sem kormányzéki parancsok, sem királyi határozatok által megváltoztathatók ne legyenek; szabadságukban állandó tehát nekik

nemcsak mindenféle gyűléseket tartaniok, hanem zsinatokat is, előre meghatározatván azonban, Ő apostoli királyi felsége által esetről-esetre mind az azokban részt vevő személyek száma, mind az ott tárgyalandó ügyek, arra a helyre, a melyet ők maguk fentnevezett Ő felségének előleges beleegyezésével választandanak, összehívniok, úgy azonban, hogy az egyik vagy másik hitvallású evangélikus egyházkerületek ezen, mint mondva volt, Ő felségének előre bejelentendő zsinataikra, ha fentnevezett Ő felségének úgy fog tetszeni, királyi embert is valláskülömbőség nélkül, nem ugyan igazgatás vagy elnöklés, hanem csupán felügyelet végett oda bocsátani tartozzanak, és az így alkotott kánonok és szabályok csak miután a királyi főfelügyeleten átmentek és helybenhagyást nyertek, birjanak érvényesség erejével, egyébiránt mindenekben érintetlenül hagyatván a király legfőbb felügyeletének az ország törvényes kormányzáséi útján gyakorlandó hatalma, épségben maradván fentnevezett Ő felségének a mindkét hitvallású evangélikus egyház lelki ügyei körül megillető többi királyi jogai is, melyeknek csorbítását Ő felsége sohasem engedi meg.

5. Nemcsak azon mind alsó, mind grammatikai iskolákat, melyekkel birnak, megtartaniok, hanem újakat és mindenütt, a hol szükségesnek látszik, valamint felsőbbeket is, ezeket azonban előleges királyi jóváhagyás hozzájárulásával állítani s azokba mestereket, tanárokat, igazgatókat, aligazgatókat hívni és őket elbocsátani, számukat szaporítani vagy csökkenteni, valamint bármely iskoláik részére úgy helybeli, mint felsőbb és legfelsőbb tanfelügyelőket vagy gondnokokat hitvallásuk tagjai közül választani; a tanítás és tanulás módját, szabályát és rendjét (érintetlen maradván ez iskolákra nézve is fentnevezett Ő felsége legfőbb királyi felügyeletének, mint mondatott, az ország törvényes kormányzáséi útján gyakorlandó joga) megállapítani a jövőben mindig szabad legyen a mindkét hitvallású evangélikusoknak; a közoktatási rendszer azonban, mely a karok és rendek alázatos előterjesztéséhez képest Ő felsége által lesz meghatározandó, ezen iskolákra is egyaránt ki fog terjesztetni, de ide nem értvén a vallási tantárgyakat, melyek minden vallásnak saját rendelkezése alatt kell, hogy maradjanak. Azonkívül tanulóiknak adomány elfogadása és az egyházi szolgálat segítése végett a jóltevőkhöz nemcsak

biztosan járulniok, hanem tanulmány céljából külföldi akadémiákra is minden akadály nélkül menniök, és a részökre alapított ösztöndíjakat elfogadniok szabad legyen. Továbbá megengedtetik úgy symbolikus, mint theologiai és az áhitatosság gyakorlására tartozó könyveiket, a maguk által rendelendő és a királyi helytartótanácsnak névszerint bejelentendő saját felekezetökbéli külön könyvvizsgálók felügyelete alatt szabadon kinyomatniok; oly feltétel alatt azonban, hogy ezen könyvekben a katolikus vallás ellen semmi gúny vagy sértés ne foglaltassék, a felelőség terhe az ilyen gúny- és sértésért a kinyomatást engedélyezőkre hárulván; azon királyi rendelet továbbá, hogy az újonnan nyomtatott könyvekből három példány a királyi helytartótanács útján mindenkor Ő felségéhez beküldessék, ezen könyvekre is kiterjesztetik.

6. A papi bérnek vagy ágybérnek eddig az evangélikusok által a katolikus lelkészek és mesterek vagy más egyházi szolgák részére akár készpénzben, akár terményekben vagy munkában teljesített fizetése jövőre teljesen szűnjék meg és ezen országgyűlés törvényczikkelyeinek kihirdetésétől számítandó egynegyed év múlva többé sehol ne szedethessék, hacsak az evangélikusok a nevezett lelkészek szolgálatával önként nem éltek volna, mely esetben azon cselekvényekért a katolikusokkal egyenlő papi bért tartoznak fizetni. Hogy pedig a katolikus lelkészeknek ez elvesztett jövedelmekért mi módon legyen kárpótlás nyújtandó, az iránt a helytartótanács meg fog hallgattatni, de egyszersmind az is kijelentetik, hogy Ő felsége sohasem járuland ahhoz, hogy ezen kártalanítás címén akár az adózó népre, akár a királyi kamarai kincstárra újabb teher háruljon. Templomok, lelkészlakok vagy iskolák építése vagy javítása alkalmával pedig sem a katolikus nép az evangélikusnak, sem az evangélikus nép a katolikusnak kézi vagy szekeres-munkát adni ne köteleztessék s az ez iránt kötött szerződések semmiseknek tekintendők.

7. Mind a két hitvallású evangélikus lelkészek beteg és fogoly hitsorsosait, a szokott rendőri óvatosság mellett, mindenkor és mindenütt szabadon látogathatják, halálra előkészíthetik és a halálraítéltek mellett nyilvánosan is a kivégzés helyén — úgy azonban, hogy beszédet ne tartsanak — megjelenhetnek, a római katolikus papoknak pedig, midőn

betegek, foglyok és halálraítéltek által hivatnak, a megjelenés — a szokott rendőri biztosítás mellett — semmiképen meg ne tagadtassék.

8. Úgy a nagyobb, mint a kisebb közhivatalokra nézve határoztatik, hogy azok a magyar állam iránt érdemesült és a törvény által megkivánt minősítéssel bíró honfiaknak — valláskülömbőségre való tekintet nélkül — adományoztassanak.

9. Az evangélikusok a törvényben előirt eskü letételétől, a mi annak záradékát (a boldogságos szűz Máriát, Isten szentjeit és választottait) illeti, menteknek nyilváníttatnak.

10. Az evangélikusoknak egyházaik, lelkipásztoraik, mindenféle iskoláik, valamint kórházaik, árvaházaik és az ágostai s helvét vallású bármely szegények, avagy az ifjúság részére tett vagy jövőben teendő alapítványai, valamint a könyoradományok tőlük semmiképen el ne vétessenek, se kezeikből s igazgatásuk alól semmi szín alatt ki ne vétessenek; ez alapítványok igazgatása, továbbá közülök azoknak kezében, kiket helyes renddel illet, épségben és érintetlenül meghagyassék; azok az alapítványok pedig, melyek mind a két hitvallású evangélikusoktól az utolsó kormányzat idejében netalán elvétettek, azonnal visszaadassanak, a király főfelügyelete, hogy ez alapítványok az alapítók szándéka szerint kezeltesse és fordíttassanak céljokra, ezekre is kiterjesztetvén.

11. Mind a két hitvallású evangélikusok összes házassági ügyeiben a bíraskodás saját egyházi székeikre hagyassék; Ő szent felsége azonban — királyi tisztéhez képest meghallgatván magukat a mindkét hitvallású evangélikusokat — előlegesen alkalmas módról fog gondoskodni nemcsak arra nézve, hogy az egyházi székek a pörlekedő felek mindenoldalú biztossága érdekében kellőképen szerveztessenek, hanem hogy azok az elvek is, a melyek szerint az egyházi székek a maga idejében a házassági pereket elbírálandják, felügyelet és megerősítés céljából hozzá fölterjesztessenek. Addig is pedig ezen házassági ügyek az utóbbi években érvényes elvek szerint a világi bíróságok által — ugyanis a vármegyékben és saját bírói hatósággal ellátott kerületekben azok törvényszékei által —, a szabad királyi és bányavárosokban pedig azoknak tanácsa előtt fognak ítéltetni; érintetlenül hagyatván a királyi és a dolog természetéhez képest a hétszemélyes táblához való felebbezés; annak hatá-

rozott kifejezésével azonban, hogy az elválási ítéletek csupán csak polgári hatásukra nézve tekintessenek mindenütt érvényeseknek, a püspököket pedig a házassági kötelék ilyen semmiségének elismerésére és a katolikusokra való kiterjesztésére nem kötelezhetik. A mi a hazai törvénnyel tilalmazott, az evangélikusok elvei szerint pedig megengedett ízekben való fölmentéseket illeti, az evangélikusokat Ő szent felsége egyszer s mindenkorra kiveszi azon kötelezettség alól, hogy az ilyen felmentéseket, tudniillik a harmadik és negyedik ízben, tőle kérjék, úgy mint ezt már előbb is a kegyeletos emlékü felséges császár és király II. József, az ő szeregett testvére elrendelte volt.

12. Mind a két hitvallású evangélikusok az ily módon alkotott és örök érvényű törvény rendelkezése által szabad vallásgyakorlatuk, valamint templomaik, iskoláik és lelkészlakjaik, nemkülömben alapítványaik megtartása iránt mindenképen biztosíttatván, a köztük és a római katolikus vallást követő honlakosok közötti béke és egyetértés további megszilárdítása végett határoztatik, hogy a mondott templomok, iskolák, lelkészlakások és alapítványok tekintetében (épségben maradván azonban a Szirmai- és Hrabovszky-, valamint az Apaffi-féle alapítványokra nézve az evangélikusok igényei, a mennyiben azt bizonyítékokkal tudják támogatni) mind a két részről a jelenlegi birtokállapot vétessék zsinórmértékül, oly módon, hogy ezentúl a katolikusok alapítványai a katolikusok, az evangélikusokéi pedig az evangélikusok javára fordíttassanak és így jövődőre nemcsak hogy ezeknek további visszakövetelése mind a két részről megszüntetendő lesz, hanem templomok, iskolák és lelkészlakok elfoglalását soha ezentúl bármely szín alatt megengedni nem lehet; azok pedig, a kik ily erőszakos foglalásokban magukat bűnösökké teszik, az 1647: 14. cikkely szerint 600 magyar forint büntetésben marasztaltassanak el.

13. Mivel a katolikus vallásról való áttérés a békekötések értelmében bevett evangélikus vallások bármelyikére a katolikus vallás elveivel ellenkezik, nehogy ez vaktában történjék, az efféle előforduló esetek Ő királyi szent felségének tudomására hozandók lesznek; szigorú büntetés alatt hagyassék meg továbbá, hogy végül senki se merészeljen valamely katolikusot bármiféle módon az evangélikus vallás felvételére csábíttatni.

14. Már fentebb ki lett jelentve, hogy az evangélikusok ezen jogai egyedül Magyarország határain belül bírnak érvénnyel, minélfogva Dalmát-, Horvát- és Szlavonországok helyhatósági törvényeik további használatában meghagyatnak és így azon országok határain belül az evangélikusok sem jószágok birására, sem akár nyilvános, akár magánhivatalok viselésére nem képesek; szabadságukban maradjon azonban az ágostai és helvét hitvallású evangélikusoknak azon országokban is a törvény rendes útján visszakövetelniök ősi ingatlan jószágait, melyekre – ha valamely birtokjogot nyernek – Ő felsége fenntartja magának kártalanításukról gondoskodni; azonkívül azon Alsó-Szlavoniában fekvő, részint ágostai, részint helvét hitvallást követő néhány falu ezentúl is nemcsak hogy semmiképen ne háborgattassék, hanem szabad vallásgyakorlatukban oly módon, a mint jelenleg élnek, továbbra is meghagyassanak; végül kereskedés vagy gyáripár végett szabad legyen mind a két hitvallású evangélikusoknak bérleti jogon, de minden, akár nemesi, akár polgári telek tulajdona nélkül ugyanott lakniok.

15. A vegyes-házasságokból, melyek mindenkor a kath. lelkészek előtt lesznek kötendőek, a melyek ellen azonban bármely akadályt akármilyen szín alatt emelni tilos legyen, származott és származandó gyermekek, ha az atya katolikus, az ő vallását kövessék; ha pedig az anya katolikus, akkor csak a fiúgyermekek követhessék atyjok vallását.

16. Valamint azon házasságokból, melyek már megkötésük idején vegyesek valának, úgy az olyanokból eredő perek is, melyek az egyik félnek az evangélikus vallásra való áttérése következtében váltak vegyesekké, mivel mind a két esetben valóságos szentségről van szó, a katolikusok szentszékei elé tartoznak.

17. Az ágostai és helvét hitvallású evangélikusok a katolikusoknak most szokásban levő ünnepeit a nyilvánosság előtt, de nem magánkörben, a hol zajos munkákon kívül minden egyebet lehet végezni, tartoznak a közbotrántkozás elkerülése végett megtartani, azzal a hozzáadással, hogy a földesuraknak és mindenféle családfőnek tiltva legyen akár katolikus, akár evangélikus jobbágyaikat és cselédjeiket ünnepeik, szertartásuk és áhitatosságuk megtartásában akadályozni.

„A papságnak és katolikus világi urak valamely részé-

nek ellenmondása nem állván ellen, sőt örökre semmi erővel nem bírván" — az 1791. febr. 8-ikán becikkelyezett törvényt az 1791. febr. 10-iki egyetemes gyűlésen — latin, magyar, német és tót nyelven kinyomatni, az egyházak között kiosztani határozták; végrehajtásukra nézve pedig utasítást készítettek.

Az 1790 : XXVI. törvénycikknek alapvető fontosságú intézkedése abban áll, hogy az 1647-től hozott sérelmes vallásügyi törvényeket és kir., valamint kormányrendeleteket hatályon kívül helyezi s a vallásügyet jövőre az országgyűlés tárgyai közé sorozza. Ez utóbbira annál nagyobb szükség is volt, mert az 1790 : XXVI. t.-cz. bármilyen nagy haladást is jelentett a szabad vallásgyakorlatnak s az evang. egyház függetlenségének s autonomiájának visszaszerzése tekintetében, mindamellett a bécsi és linzi békekötések szövegéből igazolható összes jogainkat nem adta vissza, sok tekintetben hiányos s így mielőbbi bővítésre szorult. Mig egyrészt a bécsi és linzi békekötések egyes homályos részletének értelmét tisztázza s bővebben kifejti, addig másrészt több olyan intézkedést tartalmaz, a melyek az említett békekötések szellemével ellenkeznek. Hogy egyebet ne említsünk, békákat rak a lelkiismereti szabadságra, a mikor a 13. §-ban róm. katolikusoknak az evangélikus vallásra való áttérését felesleges és lenyűgöző korlátok közé szorítja; a visszaállított jogok érvényét csupán a szoros értelemben vett Magyarország területéhez kapcsolja, Dalmát-, Horvát- és Szlavonországok kizárásával. A vegyes-házasságok kötésének s a vegyes-házasságokból származó gyermekek vallási hovatartozásának megállapításánál a békekötéseken nyugvó jog-egyenlőség követelményeinek nem tesz eleget. A vegyes vallásúak esketését kizárólag a r. kath. lelkészeknek tartja fenn; a házassági ügyekben való bíraskodást a r. kath. szentszékek hatáskörébe utalja; evangélikusokat vallásukkal ellenkező r. kath. ünnepek megtartására kényszerít.

Az ág. hitv. ev. és az ev. ref. egyház az 1790 : XXVI. t.-cz. meghozatala után multhatatlanul szükségesnek vélték, hogy egyházi és iskolai viszonyaikat mielőbb új kánonokkal zsinatilag szabályozzák. Az evangélikusokat illetőleg ugyanis a zsolnai és szepesváraljai kánonok elavultak már s nem feleltek meg sem az állami, sem a megváltozott egyházi viszonyoknak.

A törvény alapján mindkét egyház feliratot intézett a

királyhoz s 1791. augusztus 15-ikére Budára és Pestre zsinat összehívását kérelmezték, megjelölve a tanácskozás tárgyait s a zsinati tagok számát. Egyidejűleg közölték ezt az ág. hitv. ev. és ev. ref. superintendentiákkal is s egyben a zsinat elé terjesztendő javaslatok tervezetének kidolgozását szakférfiakra bízták.

A zsinat engedélyeztetvén, szept. 12-ikén br. Prónay László elnöklete alatt Pesten megnyílt.¹ Ugyanaznap a reformátusoké Budán. Az evangélikusok zsinatán kir. biztosként gr. Brunczvik József volt jelen. A zsinat az egyházkerületi követekből — kiket az esperességek, a felügyelők, lelkészek s tanárok sorából választottak — továbbá hivatalos tagokból állott. Szervezete tehát különbözött az előbbi zsinatokétól, a melyek ugyanis a főnemességet, a vármegyéket, szab. kir. városokat s akkor még csupán lelkészekből állott esperességeket képviselték. A reformátusok indítványozták, hogy a két zsinat az egyházi ügyek rendezésére a lehetőségig egyenlő kánonokat alkosson. Az indítványt az evangélikusok elfogadták s ekként vegyes bizottságot küldtek ki kebelükből azzal az utasítással, hogy törvényjavaslatokat készítsen az egyházszerkezet, liturgia, házassági, iskolai, fegyelmi és vagyonkezelési ügyek rendezésére, hogy így a két egyház a szervezet egyenlősége által testvéri viszonyba lépjen (unio).

Már a zsinati tárgyalások folyamán egyenetlenkedtek a világiak s egyháziak. Nemcsak a symbolikus könyvek érvényességére nézve, de az egyházi és világi elem jogkörére nézve is két pártra szakadtak, jóllehet eleve megállapodtak abban (a rózsahegy példán okulva), hogy az egyházi tan kérdését nem tárgyalják, sőt ezt a kir. engedély is kizárta.

Dogmatikai tekintetben a zsinat symbolikus és anti-symbolikus pártra oszlott. Az egyik az esküformába az összes symbolikus könyveket, a másik csak a szentírást és az ág. hitvallást akarta bevételni. Ez utóbbi párt győzött. De hiába volt az elnöki, békére intő szózat, nem nyugodtak meg a felek s mindent elkövettek, hogy a zsinat kánonai meg ne erősítenek.

Kormányzati tekintetben a lelkeszi elemet az egyház-

¹ L. Szeberényi Andor: „A pesti zsinat történelme“.

községtől az egyetemig a világi elemnek akarták alárendelni. Küriarchikus törekvés volt ez — miről alább bővebben is szólnunk — s szintén elősegítette, hogy a kir. szentesítés mindvégig elmaradt, az egységes erő kifejtés szempontjából felette nagy kárára az egyházi közérdeknek, mert hiszen ez a zsinat volt az első egyetemes zsinat.

Az 1791. szept. 12-ikétől okt. 14-ikéig tartott pesti evang. zsinat öt részben 161 kánont alkotott.

Az első rész 30 kánonból áll s az egyház kormányzásáról szól. Az 1734-iki rendelet s az 1735-iki egyet. tanácskozás alapján létesült négy kerületet meghagyták. Alapelvül kimondották, hogy az egyházi hatalom gyakorlására az egyház tagjai egyenlő joggal birnak, de a részletekben ezt az elvet nem alkalmazták teljes következetességgel. Az egyház-szerkezet legalsó tagozata az egyházközség, mely helyi konventje által kormányozza magát, elnöke a lelkész és felügyelő. Több egyházközség alkotja a senioratust (esperesség, tractus), melynek elnöke az esperes és a felügyelő. Az esperesség consistoriuma által — melynek tagjait az egyházközségek a lelkészekből és világiakból egyenlő számmal választják — igazgatja magát, felügyel az egyházakra, bíraskodik az egyházi közigazgatási és fegyelmi ügyekben. Az esperességi gyűlésre az egyházak egy vagy több követet küldhetnek. Házassági ügyekben nem minden esperesség consistoriuma bíraskodik, hanem csak minden kerületben egy: Besztercebányán, Győrött, Eperjesen s Pozsonyban. Az esperességek alkotják az egyházkerületeket, melyek élén a felügyelő, superintendens s az al-felügyelő áll. A superintendens közgyűlés által igazgatja magát, mely közgyűlésnek az előbb említetteken kívül hivatalból tagjai a jegyzők, az esperesek, az esp. felügyelők s minden esperességnek két követe. Az egyházkerületi consistoriumnak négy világi s négy egyházi ülnöke van, kiket a közgyűlés választ. Elnöke a szorosán vett egyházi ügyekben a superintendens, közigazgatási, gazdasági s törvénykezési ügyekben a felügyelő vagy al-felügyelő. Ellenőrzi az esperességi consistoriumokat, az itt tárgyalt s feleltetett ügyeket felülbírálja; házassági perekben másodfokú bíróság.

Egyházkormányzati egyformaság, a kerületek közti véleményegyeztetés, házassági ügyek harmadfokú s végleges elbírálása s végül a kormányzésekkel való érintkezés célja-

ból a kerületek egyetemes Conventet képeznek. Ez azonban nem állandó kormányzó hatóság. Elnöke az egyet. felügyelő; tagjai az egyházkerületi felügyelők és superintendensek s kerületenként egy egyházi s egy világi követ.

Minden tizedik évben zsinat tartandó, melynek tagjai a superintendensek s kerületi felügyelők, valamint a kerületek által a világi s egyházi elemből egyenlő számban választandó követek.

A *második rész* 75 kánonból áll s szabályozza a lelkészek, tanítók választását, teendőit, kötelességeit s a fegyelmet.

A *harmadik rész* 36 kánonból áll s a házassági jogra s bíróságokra vonatkozik.

A *negyedik rész* 10 kánonból áll s az iskolai ügyet rendezi.

Az *ötödik rész* 10 kánonból áll s az egyházi vagyon kezelésére vonatkozik.

A zsinat kánonait 4 püspök, 20 lelkész, 4 tanár s 28 felügyelő irta alá.

E zsinat munkálata sokkal terjedelmesebb és rendszerebb, mint az előbbieké, bár kellő előmunkálat nélkül készült.

A zsinat kánonait, az 1790:XXVI. t.-cz. 4. §-a értelmében, megerősítés végett felterjesztették a királyhoz, de eredménytelenül. A klérus is küzdött a megerősítés ellen, főként a házassági törvénykezés önállósulása miatt s a prot. egyházak rendezésével járó megerősödéstől tartva. De a küzdő felek, főként ref. papok is, akadályt gördítettek a szentesítés elé.

A ref. papoknak tényleg több okuk volt a zsinat kánonainak szentesítését megakadályozni, mint az evangelikusnak, mert a budai zsinat nagyobb mértékben állván az alább ismertetendő lengyel dissidens kánonok hatása alatt, a kyriarchikus elvek érvényesülésének nagyobb mértékben nyitott utat.

Ily körülmények között évtizedeken át az egyházkerületi s egyetemes gyűlések pótolták a szentesítés hiányát akként, hogy a mi a zsinati munkálatban jó volt, azt az 1790. évi XXVI. t.-cz. alapján életbe léptették. A kerületek, esperes-ségek s egyházközségek szervezése ily módon — bár nem is zsinatilag, de nagyobb nehézség nélkül — végbement.

A budai zsinat kánonaival az ev. reformátusok hasonlóképen jártak el, így nevezetesen azoknak intézkedéseit az 1821-iki konvent jegyzőkönyvébe felvették, a jegyzőkönyvet kir. megerősítés alá bocsátották s ekként a budai zsinat leg-

lényegesebb kánonai — mintegy kerülő úton — általános érvényre emelkedtek.¹

Az 1791-iki budai ev. ref. és pesti ág. hitv. ev. zsinatok legnevezetesebb alkotásai az unio előkészítése, az egyház alkotmányában a történeti fejlődéssel, sőt némileg a zsinat — presbyteri elvekkel — különösen pedig a paritas alapelveivel ellenkező kyriarchikus felfogásnak túlsúlyra jutása, végül a Carolina Resolútióval megszüntetett önálló prot. házassági törvényszékeknek újraszervezése voltak. Nagy részük az egyház eddigi alkotmányos életében idegen volt. A kyriarchikus jellegű intézményekkel — melyek itt-ott a consistorialis egyházkormányzati rendszerbe is beleillettek — az egész más viszonyok között fejlődött magyar protestáns egyházak talajára idegen földről hozott növényt akartak átültetni. Nem csoda, hogy meg nem fogantott; a kánonok szentesítése elmaradt s csak lassan, nehezen meghonosodva — de a magyar geniuszhoz alkalmazkodva — ereszthetett egyik-másik gyökeret. Különösen az ev. reformátusok budai kánonaira vonatkoztathatók ezek. Az evangélikusok pesti zsinata több önállóságot tanúsított, jóllehet szintén a lengyel dissidens kánonok nyomán indult el. Ezek a lengyel kánonok a sok csapást kiállt lengyelországi prot. (ev. ref. és ág. h. ev.) egyházak (r. kath. részről ú. n. *dissidens* egyházak) kánonai voltak és Scheidemantel Henrik jenai egyet. tanár tervezete alapján a lengyel prot. egyházak 1780-iki közös zsinatán hozattak.² A nevezett tudós — miután a tervezete alapján készült törvénykönyv a meghasonlott lengyel ev. ref. és ág. h. evang. egyházat nem elégítette ki — művét 1783-ban külön is kiadta s éppen ennek a kiadásnak³ előszavából

¹ L. Révész Kálmán: „A lengyel dissidens kánonok története s befolyása a budai zsinat törvényhozására.” Pápa, 1887. 3. l. Eredeti kútfők alapján írt igen becses monografia.

² A német hivatalos kiadás címe: „Allgemeines Kirchenrecht beyder evangelischen Confessionen in Pohlen und Litthauen, die Kirchenverfassung, gute Ordnung, Policey und rechtliche Thätigkeit der Consistorien betreffend. Warschau, 1780.” 446. l.

³ „Kirchen-Gesetzbuch für die beiden evangelischen Confessionen in Polen und Lithauen, auf ausdrückliches Verlangen der dissidentischen Generalsynode entworfen, neuerlich aber von Druckfehlern gereinigt und mit Anmerkungen begleitet von D. Henrich Gottfried Scheidemantel ordentlich. Lehrer des Lehnrechts in Jena.” A berlini kir. könyvtárban.

tudjuk meg, hogy a zsinatra készülő magyarországi protestánsok is érintkezésben állottak Scheidemantellel.¹

Hogy a lengyel dissidens kánonok szelleme milyen hatással volt a hazai két prot. egyház 1791-iki zsinatára, ezt a rendkívül fontos alkotmánytörténeti kérdést az újabkori prot. egyházjogi irodalom derítette ki.² Az ev. ref. zsinat teljesen a lengyel kánonok hatása alatt és szellemében működött, a melyeket őri Fülep Gábor sárospataki tanár — a tizsamelléki főkurátornak ajánlva — saját szavai szerint abból a célból fordított le magyar nyelvre, hogy „legyen a küszöbön álló alkotmányozó zsinat előtt egy mintául szolgáló egyházi törvénykönyv“.

A lengyel kánonok hatása a budai és pesti zsinatok kánonaira mindenekelőtt abban áll, hogy már az első részben, az egyházkormányzat szabályozásánál csupán a főhatóságokról (superiorokról) szólnak. S bár *„minden tagnak egyenlő joga van az egyházi hatalomra“*, de a lelkészeknek valójában csak az *egyház beleegyezése folytán*, a bevett szokásnál fogva. A pesti kánonokban a patronus hivatása a *tanácscsal és tettel* való támogatás, a budaiban az *egyház kormányzása és védelmezése*. E részben tehát az evang. zsinat — szemben a budaival — emancipálta magát a lengyel kánonok hatása alól s a helyes prot. álláspontot foglalta el. Az egyházkerületi és esperességi gyűlések (consistorium és conventus) — a reformátusokat illetőleg — teljesen lengyel utánpótlások. A közös és csak világi elnököt ismerő házassági törvényszék intézménye szintén. A hol azonban kettős elnökség van, ott a pesti zsinat szemben a budaival, előbb az egyházi elnököt említi. *A közös egyetemes gyűlés* (a generale consistorium) a paritással össze nem egyeztethető *generalis inspectori* tisztség szintén a lengyel kánonok intézményeivel azonos. Megjegyezzük azonban, hogy egyházi életünk a generalis inspectort már előbb is ismerte, és hogyha szigorúan véve a *paritás* elvével nem is fér össze, tagadhatlanul fontos, nélkülözhetlen s üdvös intézmény volt a multban s az ma is. A zsinat szervezetében is követik az

¹ I. m. „Drittens bin ich von Wien und Ungarn um eine korrekte Ausgabe meines Buchs ersucht worden, weil daselbst ebenfalls die Einrichtung des evang. Kirchenwesens auf regelmässige Art gegründet werden soll.“

² L. Révész Kálmán i. m. 21–30. l.

1791-iki zsinatok a lengyel kánonokat. Csak világi elnökök ismernek.

Az 1790-iki törvények által biztosított ama jog, mely szerint a vallásügyi sérelmek országgyűlési tárgyalásul szolgálhatnak, nem érvényesült jó ideig, pedig Ferencz uralkodása alatt a törvényben biztosított vallásszabadság elvén a klérus ugyancsak túltette magát; az udvari kancellária és a helytartótanács pedig gyakran olyan rendeleteket bocsátott ki, a melyek a törvény világos rendelkezéseivel homlokegyenest ellenkeztek. Oka ennek az volt, hogy 1812-ig, a míg országgyűlések voltak, a francia háborús viszonyok az országgyűlés idejét igénybe vették, hogy az országos sérelmek s így a vallásügyi sérelmek orvoslását későbbre kellett halasztani; 1812-től 1825-ig pedig egészben nagy sérelem esett az alkotmányosságon, mert a király országgyűlést nem hívott össze. Különösen a vegyes-házasságban élő prot. atyáktól vett térítvények érvényességének kimondásánál (1792. évi szept. 25-iki 21,098. sz. rend.) járt el törvénytelenül a helytartótanács, a mit csak egy 1793. jan. 28-ikán kelt udvari kancelláriai rendelet orvosol némileg, kimondván, hogy csak azok a térítvények érvényesek, a melyeket a prot. fél önként adott.

A vegyes-házasságok megkötése körül is sok méltatlan sérelem érte az evangélikusokat, melyekkel szemben a helytartótanács nem akart vagy nem mert védelmet nyújtani, pedig erre az 1790:XXVI. t.-cz. 15. §-a szerint egyenesen kötelezve volt. Ugyanis ez a szakasz kimondotta, hogy a vegyes-házasságok mindenkor a kath. lelkész előtt kötendők, de azok ellen *bármely akadályt emelni tilos*. Ennek daczára a r. kath. püspökök pásztorlevelekben hívták fel papságukat arra, hogy a vegyes vallású jegyeseket csakis az esetben adják össze áldással, ha az ev. vőlegény térítvényt ad, mely szerint az összes gyermekek a r. kath. vallásban fognak neveltetni. Ha pedig ily térítvényt nem ad, az esetben a házasságkötésnél áldás nélkül, csupán passiva assistentiára szorítkozzanak. Nyilvánvaló megsértése volt ez az 1790. évi XXVI. t.-cz. 15. §-ának, és mert a központi kormány nem nyújtott védelmet, az evangélikusok ismét csak a vármegyéhez folyamodtak. A vármegyék túlnyomó része átérezte a jogtalanságot s az egyik akként határozott, hogy ilyen esetben a felek — a vármegye felelősségére — az evang. lelkészhez forduljanak, a másik pedig úgy döntött, hogy az aka-

dályt gördítő r. kath. lelkész, az 1647:XIV. t.-cikk alapján 600 forintig terjedő pénzbüntetéssel sújtassék.

Az iskolaügyben a helytartótanács intézményei vallás-szabadságunkat s ezzel kapcsolatos jogainkat gyakran megtámadták. Az 1805-iki iskolai rendszabályt (*ratio educationis*), mely a r. kath. iskolákra kötelező volt, az ev. iskolákra is reáerőszakolni akarták. Egyházunk az 1790:XXVI. törvénycikkben biztosított jogalapra helyezkedett, kijelentvén, hogy ezen törvény 5. §-a szerint csakis az országgyűlés által alkotandó közoktatási rendszerhez köteles alkalmazkodni. Csak 1810-ben sikerült törvényes jogainkat megvédeni, a mikor a helytartótanács kimondotta, hogy csupán minden félév végén a tanulók haladásáról jelentés teendő. A 19-ik század elején bekövetkezett pénzdevaluatio is nagy csapást mért egyházi s iskolai alapítványainkra.

Sajnos, hogy a pesti zsinat után hosszú ideig nem tartottak egyetemes gyűléseket. Nem lehetetlen, hogy a pesti zsinaton bekövetkezett meghasonlás volt ennek az oka. 1797-ben azonban — s innen kezdve mintegy két évtizeden át — a nyolcz prot. kerület csaknem évenként ülésezett; e mellett úgy az evangélikusok, mint a reformátusok külön is tartanak egyetemes gyűléseket s több időközi sérelem orvoslása céljából a királyhoz felfolyamodást intéztek. Az 1798-iki egyetemes gyűlésünkön már több lelkész is részt vesz. Az 1801-iki közös gyűlés lépéseket tesz a nádor előtt a pesti zsinat határozatainak szentesítése iránt. Azonkívül a királyhoz deputatiót küldöttek a már régebben bejelentett sérelemek orvoslásának sürgetése iránt. Az 1804-iki egyetemes gyűlésen egyházalkotmányi tekintetben érdekes határozatokat hoztak. Kimondották ugyanis, hogy a püspök ezentúl a kerületi gyűlés beleegyezése nélkül székhelyét ne változtathassa. Kapcsolatban kimondották, hogy az 1791-iki zsinaton a felállítandó consistoriumok költségeire felajánlott összegek fizetessenek be s míg ez az intézmény megvalósul, addig a kamatok részben folyó költségekre, részben a superintendens fizetésének javítására fordíttassanak. Ekkor választottak először egyetemes jegyzőt, Hanzély pesti ügyvéd személyében.

1804-ben (febr. 20–24.) a nyolcz superintendens közös gyűlése feliratot intéz a királyhoz az iránt, hogy prot. katonai lelkészek alkalmaztassanak. Ugyanezt a kérelmet az 1804. évi (aug. 20–21.) egyetemes gyűlés megismételte.

Egy ideig a nyolcz kerület szervezetlenül gyűlésezett. Nem volt megszabva sem helye, sem napja, sem a szavazás módja. Néha egyik-másik kerületből senki sem jelent meg s így természetes, hogy az döntött, a melyikből legtöbben jelentek meg, a mennyiben ugyanis személyenként szavaztak. Az 1806-iki (aug. 22.) egyet. gyűlésen a nyolcz superintendentia a következőkben szervezte a közös egyet. gyűlést: 1. célja az egyház jogainak és szabadságának egyesült erővel való védelme; 2. évenként aug. 20-ikán Pesten tartatik; de rendkívüli esetben másutt s máskor is tartható. Ha szavaznak, hat superintendentia szavazata dönt s a másik kettőt is kötelezi; 3. a kerületek indítványait előzetesen kötelesek tudatni a többi kerületekkel, hogy ezek képviselőiket utasítással elláthassák. Sürgős esetekben azonban indítvány a gyűlésen is beadható s szótöbbséggel eldönthető.

1809-ben ismét sürgetik a nádort a prot. tábori papok alkalmazása iránt. Végül a sérelmek orvoslását célzó 1799., 1802., 1804. és 1806. évi feliratok sürgetésétől a háborús viszonyokra való tekintettel elállanak.

1812-től 1825-ig nem volt országgyűlés; a politikai szabadság elnyomásával a vallásszabadság elnyomása hazánkban mindig karöltve járt s így nem csoda, ha ebben a korszakban egyetemes gyűléseink főként a törvénytelen és sérelmes helytartótanácsi rendeletek orvosoltatására fordítják különös figyelmüket s az egyház szervezetének kiépítésére, első sorban az 1791-iki zsinat határozatainak szentesítésére, avagy más egyetemes szervezet létesítésére sikerrel közreműködni nem képesek.

1829-ben a kancellária a hazai két protestáns egyházat felszólította, vajjon — mert az 1791-iki kánonok nem alkalmasak — nem volna-e megfelelő, ha a németországi ev. egyház consistoriális szerkezetét fogadnák el. Az egyház felszólított előkelői kijelentették, hogy bár az 1791-iki kánonok jóváhagyását maguk sem tanácsolják, de a hazai viszonyokra a consistoriális egyházszerkezet sem illik, mivel a hívek maguk fedezvén a szükségleteket, lehetetlen őket az egyházi hatalom gyakorlásából kizárni. Hangsúlyozták egyúttal, hogy egyházi belügyeinket leghelyesebb autonóm gyűléseinkre bízni, melyek — ha a kormány az országos törvényeket elfogulatlanul megtartja — rendet és békét fognak fentartani.

Az 1825-iki országgyűléssel megindult hazánkban az

alkotmány kiépítésének korszaka. Országgyűlésünk alsó-tábláján a szabadelvű eszmék fokozatosan tért hódítanak s így a vallási teljes jogegyenlőség kivívását is méltán remélni lehetett; ennek azonban a felső-tábla és a kormány reactionárius szelleme még sokáig ellentállt. Sőt az 1839/40-iki országgyűlésen nyilvánvaló lett, hogy az országgyűlés két háza a vallási egyenjogúság kérdésében homlokegyenest ellenkező álláspontot foglal el. Ugyanis az alsó-tábla, abból az alkalomból, hogy 1839-ben több r. kath. püspök megparancsolta híveinek, miszerint vegyes házasfelek esketését csak az esetben engedjék meg, ha a prot. fél térítvényt ad, melyben kötelezi magát, hogy az összes gyermekek kath. lesznek, felirat intézését mondotta ki s ebben azt kívánta, hogy a király a legközelebbi országgyűlésig ebben a kérdésben megnyugtató rendeletet adjon ki. A felső-tábla ennek a feliratnak ellene volt.

A klérus jónak látta a szervezkedést s pozsonyi gyűlésén egyöntetű eljárásban állapodott meg. A megyék nagyobb-részt védelmére keltek a prot. vallásügynek s az 1790: XXVI. t.-cikkben biztosított jogalapra támaszkodtak, sőt — mint fentebb láttuk — Pestmegye a vegyes házasfeleket összeadni nem akaró lelkészre az 1647: XIV. t.-cz. büntetését (600 forintig) alkalmazni rendelte. Nem véletlen körülmény tehát, hogy a két prot. egyház ily viszonyok között az uniónak 1791-ben kudarcot vallott eszméjét újra felelevenítette, sajnos, most is eredménytelenül.¹

A zavarokat az 1843/44-iki országgyűlés szüntette meg. az itt hozott III. czikk „a bécsi és linzi békekötések alapján“ az 1790: XXVI. t.-cikket a következőkép bővíti, illetve módosítja:

„Kijelentetik, hogy azok, kik 18 éves koruk eléréséig az evangelica vallásban neveltettek, a nőszemélyek pedig férjhez menetelők után, ha bár még ezen időkort el nem érték is, sem maguk, sem maradékaik vallásos kérdés alá többé nem vétethetnek“.

Kimondta továbbá, hogy az ev. pap előtt ezentúl is köthető vegyes-házasságok érvényesek és az 1839. márcz. 15-ikétől 1844. nov. 10-ikéig evang. pap által kötött vegyes-házasságok törvényesíttetnek. Ezeket a törvényhatóságok egy év alatt jogi bizonyosság czéljából összeíratni köteleztettek.

¹ L. Rácz K. Prot. Szemle. 1897. évf. 361., 441., 500. l.

Az áttérésekre nézve ez a törvénycikk azt rendelte, hogy az áttérni kívánó ebbeli szándékát két tanú előtt papjánál nyilatkoztassa ki. Négy hét múlva ezt ismételve. Mindkét ízben erről bizonyságlevelet kérjen a paptól, ki ha ezt megtagadja, állítsák ki a tanúk. E bizonyságlevél felmutatásával (de e nélkül nem) azon papnál, kinek egyházába áttérni kíván, az átmenet befejeztetik. Az áttérések a püspök útján a helytartótanácsához s innen félévénként a királyhoz bejelentendők.

Az 1608. és 1647-iki országgyűlések által biztosított teljes egyenlőségnek még ez sem felelt meg, mert: a tömeges áttérésekről a törvény nem szól s a kétszeri jelentkezéssel, míg egyrészt megnehezíti az áttérést, addig ugyanezt az eljárást a kath. vallásra áttérni kívánó protestánsra nézve nem írja elő.

Sajnos, hogy az 1843/44. országgyűlés a vegyes házasságokból származó gyermekek vallását nem szabályozta. Az alsótábla akarta (az apa vallása irányadó minden gyermekre), de a kormány ezt csak oly formában óhajtotta törvényerőre emelni, ha az országgyűlés kimondja, hogy a jegyesek *jogerősen* szerződhetnek arra nézve, hogy születendő gyermekeiket melyik törvényesen bevett keresztyén vallásban kívánják nevelni. Ezt a lélekvásárlást a rendek szabadelvűsége országos törvénnyel sanctionálni nem kívánta.

Egy csakhamar, 1844-ben, kiadott kancelláriai rendelet némiképen szabályozta — ha tehát nem is törvényhozási úton — ezt a kérdést, a mennyiben kimondotta, hogy a reversálisok sem közigazgatási, sem törvénykezési úton tekintetbe nem vehetők. Ekként különös örömmel kellett fogadnunk az 1843/44-iki törvényt, mert ezen a fogyatkozásán is rendeletileg segítve lett.

Úgyde a kormány nem járt el igazságosan az új törvény végrehajtásában és magyarázásában. A határőrvidéken ugyanis nem hirdette ki s a helytartótanács 1846-ban akként magyarázta, hogy a 18-ik évüket meg nem haladtakra, illetve a férjhez nem mentekre nézve az 1790: XXVI. t.-cikknek 15-ik §-a alkalmazandó. Ugyanez évi egyetemes gyűlésünk óvást emelt e magyarázat ellen, a rendeletet tisztelettel félretenni határozta s egyben a helytartótanácsához felírt. Ugyanakkor bizottságot küldtek ki, hogy a vegyes házassági ügyek-

ben követendő eljárásra nézve a lelkészek számára utasítást készítsen.

Egyházunknak az államhoz s a többi egyházakhoz való viszonyát így találta az 1847/48-iki országgyűlés, melynek XX-ik czikke eltörölvén a r. kath. vallás uralkodó jellegét, a vallásügyben következőképen intézkedett:

„2. §. E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve külömbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonzosság állapíttatik meg.

3. §. Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségéi közálladalmi költségek által fedeztessenek, s ez elvnek részletes alkalmazásával a ministerium az illető hitfelekezetek meghallgatásával a közelebbi törvényhozás elibe kimerítő törvényjavaslatot fog előterjeszteni.

4. §. A bevett vallásfelekezetek iskoláiba járhatás, vallás-külömbség nélkül mindenkinek kölcsönösen megengedtetik.

5. §. A ministerium rendelkezni fog, hogy a bevett vallásokat követő katonák saját vallású lelkészekkel láttassanak el“.

A bécsi béke ama rendelkezéséhez, mely szerint az ev. és róm. kath. egyházak egyenjogúak, ezzel ismét közelebb jutottunk.

A prot. tábori lelkészet kérdését ez a törvény (5. §) szabályozza először. De tényleg már 1848. előtt is volt egy ev. és egy ev. ref. tábori pap.

Hogy komoly volt az 1848:XX. t.-cz. 3. §-át megalkotó országgyűlés szándéka, nemkülömben a kormányé is (a mit elleneink még ma is tagadásba vesznek, azt mondván, hogy a törvény csak általánosságot tartalmaz, mely gyakorlatilag kivihetetlen), azt beigazolta br. Eötvös József akkori vallás- és közokt.-ügyi minister, a mikor már 1848. augusztus 1-jére közös tanácskozásra hívta meg a hazai prot. egyházakat (az erdélyi unitarius egyházat is, mert Erdélynek az anyaállammal való 1848-iki egyesítése és az 1848:XX. t.-cz. 1. §-a alapján az unitarius egyház, mely Erdélyben eddig is az volt, szintén bevett egyház lett), az 1848:XX. t.-cz. 3-ik §-ának legczélszerűbb életbeléptetése czéljából. E meghívást a különböző fokozatú egyházi hatóságaink alkotmányos úton tárgyalták s végre az egyetemes gyűlés — a tiszai kerület indítványára — abban állapodott meg, hogy autonómiáját úgy egyházi közigazgatási, mint törvénykezési, vagyonkezelési s iskolai ügyekben okvetlenül csorbitatlanul

fenntartani kívánja. Ugyanis az előzetes tárgyalások folyamán olyan nézet is felmerült, hogy a megváltozott politikai rendszer folytán egyházunk lépjen szorosabb — némileg függőségi — viszonyba a szabadelvű felelős ministeriummal, s hogy az egyház iskolái is az állam rendelkezése alá adassanak.

Érdekes, hogy az augusztus 30-iki egyetemes gyűlésen még a szászok is megjelentek, de hangsúlyozottan csupán a hozandó határozat tudomásul vétele végett. A ministeri értekezletre küldött férfiak számára a gyűlés utasítást adott. A minister azonban váratlanul úgy magyarázta meghívóját, hogy írásban nyújtsák be a megbízottak megállapodásaikat s nem személyesen tárgyalnak a ministeriummal. De egyházunk ragaszkodott a személyes tárgyaláshoz s így szeptember 3-ikán a három prot. egyház képviselői közösen tanácskozáván, a miniszterrel leendő tárgyalásokra bizottságot küldtek ki. Így jött létre szeptember 4-ikén az a fontos tanácskozás, melyen a hazafias protestánsok, tekintve, hogy ekkor már a szabadságharcz előjelei mutatkoztak, az ország szorongatott állapotára való tekintettel felajánlották, hogy a béke helyreálltáig készek kívánságaikkal várni s csupán azt kívánták, hogy miután a papi tized immár végleges megszűnése miatt és az 1848:XX. t.-cz. 3. §-a reményében sok helyen a papok és tanítók fizetést nem kapnak, ez okból a kormány annak haladéktalan, ideiglenes pótlásáról gondoskodjék. Autonomiájukhoz teljes mértékben ragaszkodtak. A minister — ha nem is teljes — kárpótlást ígért és pedig legfeljebb egy millió forintot a három prot. egyháznak. Egyben törvényjavaslat benyújtását is megígérte. Az egyetemes közös gyűlés nyomban megállapodott abban, hogy az egy milliót a három egyház között a lelkek arányában osszák ki. A kitört országos zavarok azonban a segély kiutalását megakadályozták.

10. §. IV. korszak: Az absolutismus kora 1849—1867-ig.

A szabadságharcz leveretése után elérkezettnek látta a bécsi kormány az időt arra, hogy az absolutismusnak útjában álló független prot. egyházakat céljának megfelelően újjászervezze, régi történelmi alkotmányukat lerombolva.

Az 1850. február 10-ikén kibocsátott rendelettel a superintendenseket hivatalaiktól megfosztották, a gyűlésezéseket betiltották s az egyházkerületek közötti összeköttetést megszüntették. A bécsi kormány az ev. püspökök helyére adminisztrátorokat nevezett ki; az egyetemes és kerületi felügyelői tisztségeket pedig egyszerűen eltörölte. Az egyházkerületekben a kinevezett adminisztrátorokra bízta az egyházi hatalom gyakorlását, kik az esperesek tanácsával intézkedtek. Még egyházközségi és esp. gyűlést is csak az illetékes katonai parancsnokság engedélyével volt szabad tartani, császári biztos jelenlétében.

Mindezen felül a népet lázító, a hatalommal visszaélő egyháznak deklaráltattunk. Püspökeinket nagyobb részről halálra ítélték, bár utóbb az ítéletet hosszabb-rövidebb fogságra s hivatalvesztésre változtatták. Áruló papjaink akadtak, kik a 2400 forinttal javadalmazott adminisztratori hivatalra aspiráltak s részben ezért történt ez így. A reformátusok összetartóbbak voltak s nem vádaskodtak, püspökeiket tehát nem foszthatták meg hivatalaiktól. A szabadságharcban résztvevő r. kath. papokért a r. kath. egyházat nem büntették. A legtöbbet szenvedett ekként az evang. egyház.

A kinevezett adminisztrátorok (Chalupka János breznóbányai pap a dunáninnyi kerületre, Wohlmuth Lipót rohonczi a dunántúlira, Komáromy József miskolci pap a bányaira, Reisz Sámuel nagyrócsei a tiszaira) esküt tettek, hogy a katonai rendeletek szerint fogják kormányozni az egyházat. Működésük egyházunk törvényei szerint természetesen érvénytelen volt.

Majd a bécsi vallásügyi ministerium 101 §-ból álló egyházi törvényt készített, mely szerint egyházunk kormányzatának élén a császár által kinevezendő egyházi tanács áll. Ez a rendelet – egyházunk vezérférfiainak s Mária Dorottya főhercegasszonynak közbenjárása folytán nem lépett életbe, bár már ki is nyomatták. Haynau 1850. február 10-ikén kibocsátott rendeletének visszavonását azonban sem a főhercegasszony, sem a Bécsbe ment küldöttség nem tudták kieszközölni, jóllehet nyilvánvaló volt, hogy még a tót nemzetiségi lelkészek is tiltakoztak ellene.

Az 1851. december 31-ikén kelt császári manifestum kijelentette, hogy az alkotmány felfüggesztetik, de minden

törvényesen bevett egyház a nyilvános vallásgyakorlat ügyeinek s alapítványainak önálló kormányzatában megmarad.

És csakugyan 1851. óta kormánybiztos jelenlétében és a tárgyak előzetes bejelentése mellett az egyházközségi, esperességi és egyházkerületi gyűlések tartását megengedték s legalább az 1715–1791-iki túrt vallás kora visszatért.

Az egyházközségek – az ellenőrzés elkerülése czéljából – presbyterium által intézkedtek. Esperességi gyűléseket kormánybiztosok jelenlétében tartottak. A kerületi gyűléseket a kormány különös figyelemmel kísérte.

Ez az ostomállapot 1854-ig tartott. Hazánk katonai és polgári főkormányzója, Albrecht főherczeg, az 1850. február 10-ikén kelt s az egyházra vonatkozó Haynau-féle rendeletet 1854. július 14-ikén kelt hirdetményével megszüntette ugyan, de törvényes jogainkat vissza nem nyertük, hanem ideiglenesen szabályozta egyházunkat, ígérve, hogy a császár meghallgatván az evangélikusokat, az egyházi ügyet legközelebb végleg szabályozza és pedig az 1790 : XXVI. t.-cz. 4. §-ában foglalt jogánál fogva. Addig is a gyűlések csak kormánybiztosok jelenlétében tarthatók és a megválasztott lelkészek, tanítók és tanárok a helytartóság által megerősítendőek.

Megjegyzendő, hogy ugyanezen időben középiskoláinkat a gr. Thun Leo-féle (osztrák közoktatásügyi miniszter volt) „gymnásiumi szervezet” sorvasztotta, mely rendeletileg hozatván be, az egységes német-osztrák birodalomnak politikai szolgálatot nyújtani volt hivatva. Sajnos, több iskolánk kényszerűségből alávetette magát a rendeletben foglalt feltételeknek, elfogadta a német tannyelvet, s magát az abszolút kormány rendeleteinek betartására kötelezte.

Ebben az időben már nemcsak a prot. egyházakat, hanem a nemzeti önállóságért szintén lelkesedni tudó s gazdag kath. főpapságot is elnyomni igyekezett a kormány, csak hogy főczélját: az egységes osztrák birodalom megteremtését, elérhesse. A pápa (IX. Pius) kedvéért a magyar király apostoli jogait is hajlandó volt feláldozni, csakhogy őt szövetségesül megnyerhesse. Viszonzásul csak azt kívánta a pápától, hogy a gazdag, hatalmas magyar érzelmű főpapság erejének szétdarabolásában segédkezet nyújtson. Ez a szétdarabolás az 1852. december 3-iki pápai bréve által felállított zágrábi érsekséggel kezdődött, mely érsekség hat horvátországi püspökséget szakított el a magyar r. kath. egyháztól. Majd

az 1853. december 6-iki bréve a fogarasi g. kath. püspökséget érsekséggé emeli s az akkor felállított lugosi és szamosújvári püspökségeket alája rendeli. Mindez a magyar hercegprimás jogkörét s hatalmát gyengítette. Hiába tiltakozott ez ellen a primás, feleletül 1855. augusztus 18-ikán a pápa a császárral megkötötte — a Magyarországra nézve jogilag soha érvényessé nem vált -- bécsi concordatumot.

A concordatum megkötése után elérkezettnek látta a bécsi kormány az időt arra, hogy az absolut kormányformához nem illő hazai zsinat-presbyteri evang. egyházkormányzatot végkép megszüntetve, helyébe a consistoriális egyházi alkotmányt léptesse. A bécsi vallásügyi minster több ev. lelkészt s két tanárt hívott Bécsbe az új egyházi alkotmány kidolgozására, rosszhiszeműen hivatkozva az 1790:XXVI. t.-cz. 4. §-ában foglalt „meghallgatás“-ra.

Ezek ugyan kinyilatkoztatták, hogy az egyház nevében nem tárgyalhatnak, mert egyéni véleményök az egyházra — a kiknek ők nem bizalmi férfiai — nem kötelezők, mégis a kinyomatott egyházi alkotmány-tervezetet 1856. augusztus 21-ikén leküldték a kerületeknek, hogy ahhoz hozzászóljanak.

A tervezetet kiadták az esperességeknek s ezek útján az egyházközségeknek is. Lelkészeink egy része, részben elcsábítva, részben félelemből, részben nemzetiségi reménységeket táplálva, a tervezet mellett nyilatkozott. A prot. kerületek azonban ellene szóltak. Így azután három évig hallgatott a kormány, bármennyire kérték is kerületeink, hogy egyházunk az ő törvényes jogaiba visszahelyeztessék; sőt a bányai kerület 1859-iki gyűlésében superintendens választásához is fogott.

Azonban a kormány — az olasz háború daczára — folytatta az erőszakot s nem törődve sem a zavaros külpolitikai viszonyokkal, sem a prot. egyházkerületeknek már 1856. őszén kelt elutasító nyilatkozataival s azzal, hogy valamennyien zsinatot kívántak, így különösen az 1857. április 20-ikán Bécsben járt küldöttség is: 1859. szept. 1-jén kelt császári nyiltparancsban az 1856-iki javaslatot kötelező rendeletként kiadta. A kir. rendeleteknél szokásos előszóból s 58 §-ból áll ez a nyiltparancs; némely szakasz több alpontra oszlik. Szabályozza „Magyar-, Horvát- és Tótországban, a Szerb vajdaságban és Temesi bánságban és a katonai határörvidéken“ levő mindkét hitvallású evangélikus egyház belszerkezetét, iskola- és oktatásügyeit s államjogi helyzetét. Az 55. §

szerint az egyházi rendtartást véglegesen az egyházi törvényhozás fogja rendezni, addig is a vallásügyi minister ideiglenes szabályzatot fog kibocsátani, a mi 1859. szept. 2-ikán meg is történt.

A nyiltparancs 57. §-ában kijelenti az uralkodó, hogy egyházunk közjogi alapját az 1790:XXVI. és 1844:III. t.-cz. képezik s ezek hatályát a kapcsolt részekre s a határőrvidékre is kiterjeszti; továbbá, hogy az egyházi szükségletek fedezésére, nevezetesen a superintendenseknek és az espereseknek adandó évenkénti hivatali pótlékra s a szegény eklézsiák és népiskolák fölsegélésére állami segílyt folyósít.

A nyiltparancs úgy az ev. ref., mint az ág. h. ev. egyház képviselőit s kormányzatára nézve fenntartja a történelmileg kifejlődött négyes tagozatot, ú. m.: az egyházközséget, esperességet, egyházkerületet és a generalis konferenciát, továbbá megnyirbált hatáskörrel a zsinatot, s végül bíraskodási hatáskörrel az esperességi, egyházkerületi és generalis consistoriumot, illetve utolsó folyamodású hatóság gyanánt az egyházi legfőbb törvényszéket (1–8. §§). Ez utóbbiak életbeléptetése esetén — a fegyelem gyakorlásán kívül — hatáskörükbe utalja a zsinatilag szabályozandó házassági bíraskodást is, kivéve a házasság polgári hatása feletti határozathozatalt (6–10. §§). A 11–19. §§-ok a népiskolák-, a gymnásiumok-, reáliskolák-, tanítóképzők- és hittanintézetekre vonatkoznak, szigorú felügyelet alá helyezi valamennyit tanterv s szervezet tekintetében egyaránt. Az egyházi testületek vagyonszerzési képességgel bírnak, az egyházi és iskolai alapítványok állami felügyelet alá helyeztetnek (20–24. §§). A superintendentiák számát s területét maga a nyiltparancs állapítja meg s úgy az evangelikusok, mint a reformátusok számára székhely szerinti elnevezéssel hat-hat superintendentiát szervez, ú. m.: pesti, pozsonyi, soproni, eperjesi, szarvasi, új-verbászi evangelikus; pesti, komáromi, pápai, sárospataki, debreczeni, új-sziváczai ref. superintendentiák (25–26. §§). A superintendentiák területének jövőben szükséges megváltoztatását — a generalis conferentia s a vallásügyi ministerium meghallgatásával — a császár magának tartja fenn (27. §). Az esperességek beosztását, valamint jövőben az egyházközségek alapítását (29–30. §§), az egyházkerületi konvent előterjesztésére, a ministerium eszközli. A lelkészt, segédlelkészt és tanítót az egyházközség szabadon

választja. Az egyházközség képviseleti hatósága a presbyterium, fontosabb ügyekben a közgyűlés; az esperessége és az egyházkerületké az esperességi, illetve kerületi közgyűlés (konvent). Mindegyiknek élén világi felügyelő (gondnok) is áll. Az ülések, „hogya a szükséges elfogulatlansággal és nyugalommal tanácskozhassanak“, nem nyilvánosak (31–38. §§). A generalis conferentia csak időszakonként alakított organum; sem a zsinat, sem a superintendentiák hatáskörébe nem avatkozhatik (42. §). Zsinat hatévenként tartható, kir. biztosok jelenléte nélkül, de a zsinat tárgyainak előzetes bejelentése s jóváhagyása mellett. Az önkormányzati testületek a nyiltparancs és egyéb felsőbb hatósági szabályok sérelme nélkül, különös ügyeikre nézve, szabályrendeletet alkothatnak (39. §). A generalis conferentiának és a kerületi gyűléseknek jegyzőkönyvei szétküldés előtt a kormánynál bemutatandók (46. §). A 47–51. §§-ok a kisebb egyházi tisztviselők megerősítését a kormány, a superintendensek és kerületi felügyelők megerősítését pedig a császár hatáskörébe utalja. Az 54. § az egyházi határozatok végrehajtásánál a politikai hatóságok jogsegélyét biztosítja. A felekezeti viszonyt a császári nyiltparancs nem rendezi.

Tagadhatatlan, hogy a nyiltparancs a szűkebb értelemben vett szabad vallásgyakorlatot érintetlenül hagyja, sőt Horvátországra is kiterjesztette; az sem vitatható, hogy a házassági perek illetékessége, államsegély stb. tekintetében oly előnyöket kínált, a melyek az elnyomás korszakához képest haladást jelentettek. Másrészt azonban a királyi legfőbb felügyeleti jog széleskörű kiterjesztésével az ev. egyház önkormányzatát valósággal a kormány és a király gyámsága alá helyezi. Nem számol az egyházak történeti fejlődésével s nem riad vissza attól, hogy új szervezetet adjon annak az egyháznak, melynek autonómiáját alkotmányos úton keletkezett országos törvények századokkal előbb biztosították. Nem csoda, hogy a protestáns egyházak hadat üzentek neki s az azt életbeléptető s egy nappal később megjelent ministeri rendeletnek; gyűléseiken tiltakoztak ellene, zsinatot s a történeti fejlődésnek megfelelő autonómiát követeltek. Ezzel szemben a kormány erőlyesen hozzáfogott a nyiltparancs végrehajtásához. 1860. január 10-ikén kelt rendeletével megsűrgeti az ev. és az ev. ref. egyházakat a nyiltparancs végrehajtása, vagyis a patens szerint való szervezkedés iránt s míg

egyrészt csalétek gyanánt hivatkozik arra, hogy a szervezkedést már maga a zsinattarthatás is mellőzhetetlenül megköveteli, másrészt a felettes egyházi hatóságok megkerülésével egyenesen az egyházközségeket hívja fel a patens kétszeri kihirdetésére, életbeléptetésére, megfenyegetvén az egyházakat azzal, hogy az 1860. márcz. végéig és illetve az 1860. ápr. 15-ikéig patensszerűleg nem szervezett egyházközségek, illetve esperességek testületi jogaikat elvesztik. Ez a rendelet már útban találta azt a tekintélyes férfiakból álló küldöttséget, a mely a bányai ág. hitv. evang. és a négy ev. ref. egyházkerület részéről — br. Vay Miklós vezetése alatt — oly célból indult Bécsbe, hogy a királyt a patens visszavonására, az autonomia visszaállítására és zsinat engedélyezésére kérje fel.¹ A küldöttséget nem fogadta a király, ezzel is kifejezván a patenshez való ragaszkodását. Érezte a küldöttség, melyben a hazai két prot. egyház legkiválóbb nagyjai vettek részt, hogy most már az autonomia megvédése az egyes lelkészekre fog hárulni. Éppen ezért, nehogy a lelkészek a küldöttség sikertelen eljárása folytán tanácstalanul álljanak, ú. n. „Tájékoztatót”-t készítettek s hazatérve, szétküldték a lelkészeknek, óva intve őket amaz árulástól, a melyet a patens kihirdetésével és a patens szerint való szervezkedéssel elkövetnének. Az ev. ref. egyház erősebben ellentállott, mint az ág. hitv. ev. Lelkészeik a cs. kir. törvényesékek zaklatására sem hajoltak meg. Közülök csak néhány elszórt község szervezkedett patensszerűleg, ellenben a dunán-inneni ev. kerület számos egyházközségéből a pozsonyi superintendia (Kuzmányi Károly superintendens) és a bánáti és bács-szerémi egyházakból az új-verbászi superintendia tényleg szervezkedett. A tót lelkészek nagy része azért is hajlott a patens felé, mert az a világi elemmel szemben a lelkészeknek kedvezett s ekként a nép nemzetiségi irányú vezethetésére vezérszerepet biztosítani reméltek.

A szívós kitartás megtermette gyümölcsét, örök dicsőségére a túlnyomó részben hazafias és önfeláldozó magyar prot. lelkészeknek.

Az 1860. május 15-iki császári kézirat ugyanis kijelentette, hogy a pátensszerű egyházak új szervezetükben nem háborgatandók, de viszont az autonom ev. egyházak sem

¹ L. Révész Imre: „Munkái a patens korából”. Sajtó alá rendezte Révész K. Kiadta a Magyar Prot. Irod. Társaság. 1900., Budapest.

az ő ősi jogaik gyakorlásában.¹ A reformátusoknál ezzel helyreállt a törvényes régi rend s nálunk is több egyház visszatért; viszont azonban még mindig 50,000 evang. lélek volt patens szerint szervezve, 770,000 evang. lélek ellenben ragaszkodott az autonomiához.

Az 1860. október 20-iki diploma fordulópontot jelentett ugyan a politikai életben, de azért az 1861–67-iki időközben még gyakori zaklatás érte egyházunkat.

Végre az 1867-iki egyet. gyűlés máj. 15-ikén kieszközölte a kir. kéziratot, mely az 1859-iki nyílt parancsot hatályon kívül helyezve, az egyházi ügyek elintézését az egyetemes gyűlésre bízta. Ez a kézirat a kerületekkel s a pozsonyi patentális kerülettel közöltetvén, az 1867. szept. 24–26-iki egyet. gyűlés örömét köszönő-feliratban fejezi ki a király előtt, kimondotta a patensszerűen szervezett kerület, esperes-ségek s consistoriumok felosztatását, s az autonom egyház illetékes hatóságaiba való visszakebelezésüket; a multa fátyolt vetett s szeretettel ölelve magához a patentális egyházakat, a lelkészeket, tanítókat kebelébe visszafogadta. A patens szerint rendszeresített fizetéseket 1867. július 16-iki leirattal szept. 1-jétől végleg beszüntették.

11. §. V. korszak: 1867-től a legújabb időig.

Mi sem bizonyítja szembetűnőbben azt, hogy a magyar állam alkotmányos élete természetszerű kölcsönhatásban van a magyar evang. egyház zsinat-presbyteri alapon nyugvó alkotmányos szabadságával, mint ennek a korszaknak története. Valamint az 1867-iki kiegyezés a független állami élet s békés haladás minden attributumának teljes megvalósulhatására nyitott utat, azonképen az evang. egyház önkormányzati szabadságának egyidejűleg bekövetkezett visszaállítása az állam és egyház közötti viszonynak a felekezeti egyenlőség és viszonyosság elvére fektetett rendezését, egyházi jogéletünkben a zsinati elvnek hatékony és áldásos érvényrejutását, az egyházi közigazgatás tökéletesbülését, az anyagi és szellemi tényezők folyton előre-

¹ A patens visszavonásának körülményeit illetőleg lásd Révész Imre munkáin kívül még Zoványi J.-nek s Révész K.-nak a Prot. Szemlében megjelent dolgozatait. 1903. évf., 465. és 533. l.

haladó izmosodását eredményezte. S habár mindezeknek a nagy szempontoknak intézményes biztosítása betetőzve máig sincsen, mindamellett nem szenved kétséget, hogy az evang. egyház és a magyar állam, valamint a felekezetek közötti viszony jogrendje egyik előző korszakban sem közelítette meg annyira az eszményi igazságot és célszerűséget, mint ebben a korszakban, és hogy a magyar, országos evang. egyház egyetemes szervezete, közigazgatásának egységes menete, közművelődési intézményeinek fejlettsége sohase domborodott még ki annyira s oly előnyösen, mint napjainkban. Mindez azonban nem küzdelem nélkül következett be, s ismételjük, anomáliák e téren ma is vannak.

Az alkotmány helyreállítása után méltán várhatta nemcsak az ev. egyház, de minden felvilágosodott honpolgár, hogy a kormány az 1848: XX. t.-cz. szellemének megfelelő javaslatokat programjába veszi.

A vegyesházassági válóperekről szóló 1868: XLVIII. t.-cz. meghozatala *lényegében* ennek a várakozásnak megfelelt. A vegyes-házassági válóperek ugyanis az 1891: XXVI. t.-cz. 16. §-a alapján 1868-ig a r. kath. szentszékek illetékessége alá tartoztak, a melyek természetesen legfeljebb az ágy- és asztaltól való elválasztást mondták ki, vagyis protestánsok felett is a róm. kath. egyház hitelvei szerint ítéleztek. Az 1844: III. t.-cz. hatálybalépte után javult ugyan a helyzet annyiban, hogy a r. kath. fél evang. vallásra térvén át, a válóper világi bíróság illetékességi körébe volt áttérrelhető. Úgyde a szabadságharcz leveretése után az osztrák polgári törvénykönyv behozatván, 1853-tól fogva ennek 111-ik §-a nyert alkalmazást, a mely szerint feloldhatlan a házassági kötelék, hacsak egyik fél is a házasság kötésekor kath. vallású volt.

Az 1890: XXVI. törvénycikk igazságtalan 16. §-át az 1868: XLVIII. t.-cz. hatályon kívül helyezte, kimondván, hogy a vegyes-házassági válóperekben mindenik félre nézve egyedül saját illetékes bíróságának az illető fél saját hitelvei alapján hozott jogerejű ítélete kötelező. Ilyképen a vegyes-házasságban élt evangélikusok válóper esetén szabadultak a r. kath. szentszékek illetékessége alól s világi bíróságok illetékessége alá jutottak. Megjegyzendő, hogy az 1890: XXVI. t.-cz. 11. §-a a tiszta evang. házassági ügyekben megadta a protestánsoknak a szabadságot arra, hogy ezek

eldöntésére autonom úton egyházi törvényszékeiket felállíthassák. Ezzel a joggal azonban a protestánsok nem kívántak élni, egyházi házassági törvényszékeket — eltekintve a király által nem szentesített 1791-iki pesti zsinat kánonaitól — nem szerveztek s ekként házassági ügyeik, a II. József-féle rendelet érvényben tartásával, továbbra is a világi bíróságok hatáskörében maradtak, a nélkül, hogy törvényben biztosított jogukat feladták volna. Az 1868: XLVIII. t.-cz. tehát a jogegyenlőség követelményének *teljes* mértékben csak akkor felelt volna meg, ha a vegyes-házassági válóperek tekintetében is megadta volna a törvényhozás az 1890: XXVI. t.-cz. 11. §-ában foglalt, de tényleg soha igénybe nem vett jogot.¹ Úgyde a protestánsok megelégedtek azzal is, hogy a róm. kath. szentszékek illetékessége alól felszabadultak, jól sejtve azt, hogy a házasság polgári érvényét illetőleg a r. kath. szentszékek illetékességének is egészben véve csakhamar bealkonyul. Ez 1894-ben véglegesen be is következett, a házassági jogról szóló 1894: XXXI. t.-cz. 136. §-a kimondván, hogy vallásfelekezeti különbség nélkül „a házassági ügyekben való bírászkodás a kir. bíróságok hatáskörébe tartozik“.

A vallás szabad gyakorlatát illető kérdésben a kormány egyrészt a törvényhozási teendők halmazát, másrészt azt a tényt hozta fel halogatása okául, hogy a r. kath. autonomia megvalósulásáig a vallásfelekezeteknek egymáshoz és az államhoz való viszonya megnyugvást keltően s részletesen nem szabályozható. Az országgyűlésen elhangzott interpelláció s a közvélemény elégedetlensége szembeszállt ezzel a felfogással s azt eredményezte, hogy a kormány legalább a legkirívóbb anomáliák megszüntetését célzó s a törvényesen bevett keresztyén vallásfelekezetek viszonyosságára vonatkozó javaslatot terjesztett a képviselőház elé. Az egyetemes gyűlés éber figyelemmel kísérte az ügyet s a reformátusokkal egyetértőleg törekedett az egyházkerületek idevágó észrevételeinek a vallásügyi törvényjavaslatok előkészítése és tárgyalása folyamán érvényt szerezni.² Az 1868. évi egyetemes gyűlés (5. jkv. p.) a kormány által előterjesztett javaslatot beható bírálat alá vette s javaslat formában kidolgozandó kérvénynek az országgyűléshez való benyújtását mondta ki. Kétségtel-

¹ L. Szász K. felszólalását: képviselőházi napló, 1865., XI. 195. l.

² L. 1866-iki egyet. jkv. 5. p.

len, hogy az evang. egyháznak ez a szorgos figyelme nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a vallásügyi törvényjavaslat, a mely mint 1868 : LIII. t.-cz., a felekezetközi viszonyt érintő kérdésekben ma is alapvető jogforrás, általában megnyugvást keltett.¹

Az áttérés tekintetében ez a t.-cz. tette valóban egyenjogúakká a bevett vallásfelekezeteket, a mennyiben azok egyikéről a másikra való áttérést ugyanazonos jogi előfeltételekhez fűzte. Ezzel szemben — mint a történeti részben láttuk — a II. József-féle türelmi rendelet, az 1790 : XXVI. t.-cz., sőt az 1844 : III. t.-cz. is az áttérések tekintetében a bécsi és linzi békekötések szellemét megtagadták, a mennyiben a kath. vallásról evang. vallásra való áttérést szigorú formákhoz, sőt az 1790 : XXVI. t.-cz. királyi engedélyhez köti, holott megfordítva, prot. egyénnek r. kath. vallásra való áttérése semmiféle korlátozás alá nem esett.

Hogy az 1868 : LIII. t.-czikk teljesen nem elégíthette ki az érdekeket, azt mi sem bizonyítja meggyőzőbben, mint az, hogy 1869-ben, majd 1875-ben újabb — de törvénynyé sohasem vált — javaslatok láttak napvilágot. Az egyetemes közgyűlések továbbra is állandó figyelemmel kísérték a vallásügyi törvényjavaslatok sorsát s kérvényeikben — a jogegyenlőség és viszonyosság rovására esett gyakori sérelmeik felsorolásával — nem szűntek meg az 1848 : XX. t.-czikkben foglalt elvi nyilatkozatoknak érvényt szerezni. Nem rajtuk mult, hogy csak 1895-ben alkotta meg törvényhozásunk a vallásszabadság gyakorlatáról szóló XLIII. törv.-czikket, a mely újabb biztosítéka annak a törekvésnek, hogy az államhatalom őszintén igyekszik az 1848 : XX. t.-cz. által bevilágított úton haladni. Nagy aggodalommal fogadta az evang. egyház az 1894 : XXXII. t.-czikknek a reversálisok jogi hatályát megállapító rendelkezését. Az ú. n. egyházpolitikai törvények sorában visszaesésnek kell minősítnünk ezt a rendelkezést, már csak azon az alapon is, mert az evang. egyház századokon át a legerélyesebben küzdött ellene s mindig a „sexus sequitur sexum“ elvének fentar-

¹ L. 1869-iki egyet. jkv. 4. p. Ugyanitt az 1848–1867. évek között kötött vegyes-házasságokból származó gyermekek vallását illetőleg az egyet. gyűlés oly értelmű utasítást adott a lelkészeknek, hogy az összes gyermekeket atyjok vallását követőknek tekintsék. Utasították a lelkészeket arra is, miszerint a népet a reversálisok érvénytelenségéről oktassák ki.

tása mellett nyilatkozott. Az 1891–94-iki zsinat folyamán utoljára vert erős hullámokat ez a kérdés, a mikor a vegyes bizottság 1892. nov. 24-iki ülésében dr. Sztéhlo Kornélnek idevágó, mélyreható emlékiratával foglalkozott. Sokan a kötelező polgári házasságról szóló törvénytervezet compensatiójaként tüntették fel a „sexus sequitur sexum” elvének feladását, vagyis a reversalisoknak joghatályllyal való felruházását. Pedig compensatiót hasztalan keresünk benne, mert a kötelező polgári házasság, mint szabadelvű intézmény, behozataláért a prot. egyházak minden érdek kizárásával, sőt anyagi károsodásuk biztos tudatában küzdöttek.

Ha a fentebbiekben érintett országos törvényeken kívül a népiskolai közoktatás tárgyában kelt s a felekezeti népoktatást gyökerében érintő 1868:XXXVIII. törvényczikkre, továbbá a jelen mű más helyén szintén feldolgozott s a felekezeti nép- és középiskolák állami támogatását biztosító 1893:XXVI. és 1883:XXX. törv.-czikkre, végül a lelkesi jövedelem kiegészítéséről szóló 1898:XIV. törvényczikkre utalunk: úgy véljük, eléggé reámutattunk e korszak nagy jelentőségének voltára.

Ha pedig az egyház belkormányzatának e korszakbeli történetére vetünk pillantást, önkéntelenül is a negyedszázadon át tartott zsinati előkészületek, majd az 1891–94-iki zsinatnak százados jelentőségű reformjai ragadják meg figyelmünket, mely reformok között az egyházkerületek arányosítása, főként pedig az egyetemes közgyűlés hatáskörének kiterjesztése és szabatos körülírása a szó szoros értelmében veendő új korszakot nyitottak meg a közel négyszázéves magyar evang. egyház alkotmányos életében. Mindezeknek méltatása és tüzetes kifejtése azonban már nem a történeti részbe, hanem az élő egyházjog anyagához tartozik.

MÁSODIK RÉSZ.

12. §. A magyar evang. egyházjog forrásai.

A jognak forrásáról kettős értelemben beszélünk, ú. m.: *belső* és *külső* jogforrásról.

Ez a megkülönböztetés valamint az állam, azonképen az egyház jogéletében is alkalmazható.

Belső egyházi jogforrás alatt az állami és egyházi életnek azon hatalmi *tényezői*, erői értendők, melyek az egyházat kötelező tárgyi értelemben vett jogot, vagyis jogszabályt létrehozni képesek.¹ Szóval *belső* jogforrás mindaz a tényező, melynek *akarata* az egyházra nézve jogalkotó erővel bír.

Külső egyházi jogforrásnak az állami és egyházi élet erőtényezői részéről *jogszabály* alakjában megnyilatkozott akaratkijelentést értjük, a melyből tehát az egyház viszonyainak *külső* rendjét megállapító jog meríthető.

A jognak igazi, vagyis *belső* forrása a jogszabályt alkotó tényezőnek az *akarata* és tekintélye, mely a jogszabálynak kötelező erőt biztosítani képes; míg ellenben ennek az akaratnak *megnyilatkozása* a jognak *külső* forrása.²

A magyarországi ág. hitv. ev. egyház jogának forrásait ez utóbbi értelemben (*külső* jogforrások) tárgyaljuk. Ezt megelőzőleg azonban az egyház *külső* jogforrásaira nézve felállított s az egyházjog-, mint tudományban általában szo-

¹ Ilyen tényező pl. a magyarországi ág. hitv. ev. egyházra nézve az állami főhatalom, mely az egyházat érintő viszonyokat is szabályoz; nemkülömben az egyházi önkormányzati főhatalom; a gyakorlatban és szokásban megnyilatkozó akarat, erő, mint tényező stb.

² Némelyek *belső* és *külső* jogforrás között akként distinguálnak, hogy *belső* jogforrásnak az egyház körén belől, *külső* jogforrásnak pedig az egyház körén kívül keletkezett, de az egyházra egyaránt kötelező jogszabályt értik. E szerint tehát egy, a vallásügyre vonatkozó állami törvény, vagy ministeri rendelet *külső* jogforrás. L. Kovács A. i. m. 259. l. Az egyházra vonatkozó, de állami eredetű jogszabályokat állami egyházjognak (Staatskirchenrecht) is nevezik.

kásos és a magyarországi ág. hitv. evang. egyház külső jogforrásaira is alkalmazható kategóriák ismertetését sem mellőzhetjük.

Az egyházjog forrásai mindenekelőtt *írottak* és *nem írottakra* csoportosíthatók. *Írott* egyházi jogforrások azok, a melyekben foglalt jogi meggyőződést a jogalkotó tényező, a meghatározott formák betartásával, *szövegezett*, hiteles alakban nyilatkoztatott s hirdetett ki. *Nem írott* jog források pedig a jogalkotó tényezőnek meghatározott formák alkalmazása nélkül, hallgatólágosan, bizonyos cselekedetekben megnyilatkozott akarat-kijelentései.¹ Mindkettő meg egyezik abban, hogy a jogalkotó tényező akaratát tartalmazzák; de különböznek az akaratkijelentés *módjára* nézve. Sokan az írott (*ius scriptum*) és nem írott (*ius non scriptum*) joggal szembeállítják a *ius divinum*-ot, vagyis az isteni kinyilatkoztatásban foglalt jogot.

Más szempontból véve: az egyházjog forrásai — és pedig úgy az írottak, mint a nem írottak — lehetnek *egyetemesek* (*fontes iuris universales*), ha az illető egyház egészére, s *részszerűek* (*fontes iuris particulares*), ha annak csak valamely alkotó részére² nézve tartalmaznak érvényes jogszabályt. Továbbá külön kategóriákba sorolhatók a jogforrások a szerint, hogy *általánosak* (*fontes iuris generales*), ha az egyház megannyi jogviszonyait rendező jogot, s *különösek* (*fontes iuris speciales*), ha csupán *bizonyos* jogviszony kört rendező jogot tartalmaznak.³ Végül a jogforrások *közönsé-*

¹ E szerint elképzelhető az az eset, hogy a jogalkotó tényezőnek, jöllehet azonnal írásba nem foglalt, de a meghatározott formák betartásával s szövegezve kinyilatkoztatott jogi meggyőződése írott jogforrás; ellenben valamely írásba foglalt jogi meggyőződés, melynek érvényét a jogalkotó tényező csupán hallgatólágosan, következetes magatartás által helyesli: nem írott jogforrás, mert a jogalkotó tényező akaratkijelentésének ez a módja nem felel meg az írott jogforrás jellege szerinti akaratkijelentési módozatnak. Pl. Az ev. ref. egyház valamelyik írott jogforrásában lefektetett jogi meggyőződésnek az ág. hitv. ev. egyház jogéletében illetékes jogalkotó tényező által való hallgatólágos helyeslése, cselekedetekben való követése még nem teszi az illető ev. ref. egyházi írott jogforrást az ág. h. ev. egyház jogéletében is írott jogforrássá.

² Pl. a magyarországi ág. hitv. ev. egyház valamelyik egyházkerületére, egyházmegyéjére vagy egyházközségére.

³ Pl. a zsinati törvény — szemben az alapítványokra vonatkozó egyetemes szabályrendelettel.

gesek (fontes iuris communes), ha az egyház minden tagjára kötelező jogszabályokat, s *részlegesek* (fontes iuris singulares), ha csupán az egyháztagek bizonyos csoportjára megállapított jogszabályokat foglalnak magukban.

Szem előtt tartva a gyakorlati egyházi élet követelményeit s ezt az érdeket szolgáló könnyed áttekinthetőséget, a magyarországi ág. hitv. ev. egyház jogforrásait a szerint csoportosítjuk, a mint azok:

1. valamennyi hazai egyháznak jogforrásul szolgálnak;
2. valamennyi hazai protestáns egyháznak közös jogforrásait képezik;
3. hazánkban csupán az ág. hitv. ev. ker. egyházban szolgálnak jogforrásul.¹

Az *első* csoportba tartoznak: 1. Az ó-szövetségi szentírás. 2. A bölceleti jog, természetjog vagy észjog. 3. A szokásjog. 4. Számos állami törvényünk. 5. Legfelsőbb bírósági elvi-jelentőségű ítéletek.

A *második* csoportba tartoznak: 1. Az új-szövetségi szentírás.² 2. A kánontár (corpus iuris canonici). 3. A békekötések; így különösen a bécsi, nikolsburgi és linzi békék.³ 4. Több országos törvény; valamint országos törvények által megerősített kir. rendelet (pl. II. Józsefnek 1786. márczius 6-ikán kelt házasságügyi rendelete). 5. 1848. előtt a m. kir. udvari kancellária és m. kir. helytartótanács által kibocsátott rendeletek és intézkedések (resolutiones et intimata); valamint az 1848. után kelt m. kir. ministeri rendeletek.

A *harmadik* csoportba tartozó források:

1. A *symbolikus könyvek* és pedig:
 - a) Az ágostai hitvallás (confessio augustana);
 - b) az ágostai hitvallás védőirata (apologia augustanae confessionis);
 - c) a schmalkaldi cikkek „de potestate et primatu papae” és „de potestate et iurisdictione episcoporum” cz., Melanchthontól szerkesztett függelékek;

¹ Lényegileg ugyanezt a — nézetünk szerint is a legvilágosabb — rendszert követi a magyar szent korona területén levő egyházak jogforrásainak csoportosításánál Kossutány Ignác i. m. 25. l.

² Mely egyébként az összes hazai keresztyén egyháznak jogforrását képezi.

³ A szatmári (1711.) békekötés egyházi jogi szempontból érdemleges jogforrást nem képez.

d) Luther Mártonnak kis- és nagy-kátéja.

e) a „formula concordiae”.¹ A formula concordiae 2-ik cikke elfogadta a három katolikus vagy oecumenikus hitvallást, ú. m. az *apostoli* (VI. sz.), *nicaei* (325.) és *athanasius*-féle hitvallásokat is.

2. A magyarországi ág. hitv. evang. keresztyén egyház zsinatainak végzései.

3. A magyarországi ág. hitv. evang. ker. egyház önkormányzati hatóságai által jogérvényesen hozott szabályrendeletek.²

Mindezekre a jogforrásokra nézve megjegyezzük még, hogy azoknak egy része *elvi*, *avagy jogtörténeti* jelentőséggel bír csupán; míg más része az *élő, tételes jogot* tartalmazza. *Utóbbi* csoportba a *szokásjog*, *állami törvények*, *békekötések*, *régebbi és újabb kormányrendeletek*, *legfelsőbb bírósági döntvények és* (m. kir. Curia és m. kir. Közigazgatási Bíróság), *elvi-jelentőségű ítéletek*, az 1891–1894-iki budapesti országos zsinat végzései és az egyházi önkormányhatóságok *szabályrendeletei* tartoznak.

Az egyházi alkotmány és szervezet alapvető tételei szempontjából a mindenkori törvényhozó által mellőzhetlenül tiszteletben tartandó *elvi* jellegű jogforrásul szolgálnak: a szentírás és a symbolikus könyvek. Az itt lefektetett elvekkel sem a dogmatikai, sem a jogrendszer nem ellenkezhetik.

13. §. Az ó-szövetségi szentírás.

Szentírásnak (scriptura sacra), görögösen bibliának (könyvek) az Istennek kijelentéseit tartalmazó könyvgyűjteményt nevezzük. Ezeket a könyveket az Istentől ihletett férfiak különböző céllal, különböző helyen és időben írták. Éppen ebből a szempontból a szentírás két főrésze oszlik, ú. m. ó-szövetségre (ó-testamentum) s új-szövetségre (új-testamentum).

A szentírás nem közvetlen jogforrás. Benne a látható

¹ A symbolikus könyveket 1580-ban az ágostai hitvallás benyújtásának félszázados emlékűnnepén, az evang. fejedelmek s német birodalmi rendek „Liber concordiae” cz. gyűjteménybe foglaltatták s Drezdában német nyelven kinyomatták.

² A harmadik csoportba sorozhatók még a reformatorok iratai is, a nélkül azonban, hogy az evang. egyház a reformatoroknak törvényhozó hatalmat tulajdonítana.

egyház jogi berendezésére irányuló pozitív *törvényhozói akarat* nem jut kifejezésre; mindamellett az egyház alkotmányának s szervezetének alapelvei kell, hogy összhangzásban legyenek a szentírás szellemével.

Az ó-szövetséget, Istentől sugalmazott¹ próféták s más zsidó írástudók eredetileg héber nyelven írták, *kizárólag* Izraél népe számára, nagyobb részt a Kr. e. 16. és 15-ik századokban.²

Az ó-szövetség a *zsidó* népnek adott isteni kijelentésekről szól s túlnyomórészen erkölcsi és szertartási, valamint jogi szabályokat foglal magában. Ezenkívül a zsidó népnek történetét is tartalmazza, hirdetvén az Isten ígéreteit.

Az ó-szövetségi szentírás eredeti héber nyelvű alakjában három részre oszlik, ú. m. Thora, Nebiim, Kethubim. Mai alakjában összesen 38 könyvet tartalmaz, ú. m. 17 történeti, 5 tanító és 16 prófétai könyvet.³

¹ II. Péter 1., 21. Mert nem ember akaratjából származott régen a prófétáknak prófétálása, hanem a szent lélektől indítatva szóltak az Istennek szent emberei.

² Mózes, Izrael első prófétája, a ki az ó-szövetség alapját megvetette, zsidó számítás szerint a világ teremtése után a 2413-ik évben született s 2533-ban halt meg, vagyis Kr. e. 1455-ben. A héber nyelvet a hódítók által később leigázott zsidóság chaldeai, syr, aramäi s végül görög nyelvvel cserélte fel s e miatt szükségessé vált, hogy az ó-szövetségi könyvek a nép számára lefordíttassanak. Így jöttek létre a különféle bibliafordítások. Nevezetes a görög *Septuaginta*, 70 tudós fordítóról elnevezve. A r. kath. egyház hivatalos szövegnek nem az eredeti héber és a görög szöveget tekinti, hanem a Szent *Jeromostól származó* s 1588-ban és 1592-ben Rómában revideált latin fordítást, az ú. n. *Vulgatát*. A protestánsok „hivatalos” szöveget nem fogadnak el. Kétely esetében az eredeti szöveg irányadó, a kritika igénybevételével. Az egész ó-szövetség nyomtatásban 1488-ban jelent meg először Lombardiában. Az ó-szövetséget, az új-szövetséggel együtt, Károli Gáspár fordította le magyar nyelvre 1590-ben.

³ *Történeti könyvek*: 1. Mózes 5 könyve. 2. József könyve. 3. Bírák könyve. 4. Ruth könyve. 5. Sámuel 2 könyve. 6. Királyok 2 könyve. 7. Krónikák 2 könyve. 8. Esdrás könyve. 9. Nehemiás könyve és 10. Eszter könyve.

Tanító könyvek: 1. Jób. 2. Zsoltárok. 3. Példabeszédek. 4. Prédikátor. 5. Énekek éneke.

Prófétai könyvek: 1. Ezsaiás. 2. Jeremiás prófétiája és siralmai. 3. Ezékiel. 4. Dániel. 5. Hoseas. 6. Joël. 7. Ámos. 8. Abdiás. 9. Jónás. 10. Mikeas. 11. Nahum. 12. Habakuk. 13. Zofoniás. 14. Haggeus. 15. Zakariás és 16. Malakiás. Az első négy nagy prófétának nevezetlik.

Ezenkívül az ó-szövetséghez még 14 apokryph könyv is tartozik.

Az ó-szövetség nemcsak a zsidóknak, hanem a keresztyéneknek is szentkönyvévé vált az által, hogy Jézus is teljesítette a bennök foglalt *erkölcsi* törvényeket s tanítványait is azok megtartására kötelezte. A szentírás (tehát az ó-szövetség is az alább említendő korlátok között) fő kútforrása a keresztyén *vallásnak*. Különösen pedig az ág. hitv. evang. egyházban a vallási kérdésekre nézve kizárólagos szabályozó tekintély. És mert egyházunkban sem a dogmatikai, sem a jogrendszer a tiszta evangelium elveivel nem ellenkezhetik, ennél fogva a szentírás, a maga egészében, az egyház jogviszonyaira nézve is szabályozó kútfő. A keresztyénség éppúgy meg van győződve az ó-szövetségi könyvek isteni eredetéről, mint a zsidók, minek bizonyága az is, hogy az új-szövetségi iratok összegyűjtése után is alkotó részei maradtak a szentírásnak s ekként közvetve az ó-szövetségi könyvekben foglalt jogelvek és jogintézmények is némi hatással voltak a keresztyén egyház szervezetének alakulására s a keresztyén egyház jogintézményeinek kifejlődésére. Ez az alapja annak, hogy az ó-szövetség a keresztyén egyházak jogforrásai közé számítandó. A hazai ág. hitv. ev. ker. egyházban is ez alapon képez jogforrást az ó-szövetségi szentírás s használatára nézve az alaptétel az, miszerint csak *annyiban tekinthető jogforrásul s e szerint annyiban méríthetünk belőle jogelveket, a mennyiben azok az új-szövetségi szentírás által megszüntetve vagy módosítva nincsenek, illetve annak szellemével ellentétben nem állanak*. Az ó-szövetségi szentírás tehát az új-szövetségi szentírás mellett a magyarországi ág. hitv. evang. ker. egyháznak subsidiarius jelentőségű jogforrása.

14. §. A bölcséleti jog.

Bölcséleti jog (természeti jog, észjog) alatt az ember és életviszonyainak természetében gyökerező és a józan ész által felismerhető jogszabályok rendszeres foglatját értik.

Már az ókori bölcselők is felismerték s állították, hogy az emberek életviszonyait rendező jognak legfőbb forrása a józan ész,¹ mely a Gondviselés által az emberbe oltott igazságérzet által támogatva, amaz ősz jogforrás végokának

¹ Cicero: „De legibus“ cz. műve.

tekinthető, mely közönségesen észjognak, vagy természetjognak mondatik.

Az embernek embertársaihoz való helyes viszonyára nézve az észjog állít fel első sorban szabályokat, s nem lehet kétség a felől, hogy ezeket a szabályokat az ember vallásos életének jogi rendezésénél is annál inkább fel lehet használnunk, mert az isteni kinyilatkoztatást, a vallási élet külső rendjét (vagyis jogi rendet) illetőleg, a szentírásban nagyobb részt nélkülözzük s még leginkább a józan ész sugallatában ismerjük fel.

Éppen ezért az egyházak a jogalkotásban helyet engedtek a józan észnek s teszik ezt többé-kevésbé ma is.

A keresztyén vallás és egyház alapkövéül szolgáló újszövetségi szentírás a józan észnek képesnek véli az igaznak felismerésére, tehát jogalkotásra is,¹ s tényleg a keresztyén egyház alakulásakor az ó-szövetségi szentírás s az evangelium mellett az ész által felismert szabályok képezték az egyházi élet kezdetleges viszonyainak külső rendjét. A keresztyén egyház mindig is a jogforrások közé számította az észjogot. Ma azonban már csak a prot. egyházak körében érvényesülnek az észjog elvei oly terjedelemben és önállósággal, a mennyire csak az evangelium megengedi. Ellenben sem a szentírással, sem a józan észszel ellenkező egyházi jogszabályok és intézmények el nem fogadhatók.

Tekintve azonban, hogy a vallás nyugszik közvetlen isteni kinyilatkoztatáson, nem pedig az egyház, mint jogi szervezet, ennél fogva alig képzelhető el az az eset, hogy utóbbinak a józan ész által felismert s az egyház viszonyainak külső rendjére vonatkozó szabályai a szentírással ellentétben lehessenek. Ez magyarázza meg, hogy a szabad kutatás alapelvén nyugvó prot. egyház tágabb teret enged az észjognak a jogalkotásban, sőt a vallásbölcselet terén is, mint a római kath. egyház, melynek tanítása szerint a dogmák abszolút tekintélye mellett csakis e tekintélyt támogató észjogi szabálynak lehet létjogosultsága.²

¹ Pál apostol levele a rómabeliekhez. II. rész, 14.: „Mert mivelhogy a pogányok, kiknek írott törvényök nincsen, *természet szerint* a törvényhez illendő cselekedeteket cselekesznek, azok, noha nekik törvényök nincsen, mindazáltal ő magok magoknak törvények.

² Ily felfogással nyilatkozott az 1869-ben megnyílt vatikáni zsinat is. L. még *Konek*: „Egyházjogtan“, Budapest, 1894. 30. l.

15. §. A szokásjog.

Az egyházi élet is tág teret nyújt — saját külső viszonyait tekintve — a szokás útján való jogalkotásra és jogfejlesztésre. Mint már fentebb láttuk, az egyházra nézve illetékes jogalkotó tényezők nemcsak meghatározott formák mellett — szövegezve — alkotnak jogot, hanem jogi meggyőződésükön alapuló akaratukat következetesen ismételt cselekedetekben, szokásaikban is kifejezésre juttathatják. Innen van, hogy a szokás az egyházi jogéletben is jogforrást képez; a szokás az egyházban is tárgyi értelemben vett jogot, vagyis jogszabályt alkothat. Szükségképen így volt ez már a keresztyén egyház legősibb korában, mert hiszen a szentírás és a hagyomány az egyház jogéletének egész körét nem szabályozta. De később is, a mikor már az egyházban törvényhozó hatalommal felruházott szervek fejlődtek ki, a szokásjog — mint jogforrás — a törvény mellett megtartotta önálló érvényét s az egyházi szokásjogra vonatkozó tan tételek a kánonjogban nyertek először — ha nem is egészen kimerítő — szabályozást.

Általában véve a jogéletben ahhoz, hogy valamely ismétlődő cselekményből jogszabály legyen levonható, szükséges, hogy illetékes — ha kell kényszerítő hatalmat is gyakorolni képes — jogalkotó tényezőtől okszerűen, a jog elveivel összhangban eredjen, továbbá, hogy az ismételt cselekményből a jogalkotó akaratának határozott iránya megállapítható legyen.

A szokás útján létrejött jogszabálynak nem a cselekményeknek véletlen ismétlődése adja meg a jogszabály jellegét, hanem a jogalkotónak a cselekmények következetes és szabályszerű ismétlésében rejlő, szövegezve ki nem jelentett, de *jogalkotásra irányuló* akarata, melyhez azután mindenki alkalmazkodni tartozik.

Előfordulhatnak a jogalkotó tényezőnek oly természetű cselekményei is, hogy olykor egy esetből is megállapítható jogalkotó s határozott irányú akarata (*praecedens*).

Az elmondottakhoz képest: *szokásjog alatt azt a külső jogforrást értjük, a melyben foglalt jogi meggyőződést a jogalkotásra illetékes tényező nem meghatározott formák mellett s szövegezve hirdet ki, hanem következetesen ismételt cselekményeivel, hallgatólagosan juttat kifejezésre.*

A szokás az állam jogéletében a legősibb jogforrás s az erkölcsi érzületből már akkor fakad, a mikor a társas együtt-létben élő emberiség — művelődésének alacsonyabb fokán — meghatározott formák mellett, szövegezve, egyáltalán nem nyilatkoztatja ki az életviszonyok rendjére vonatkozó jogi meggyőződését. Az egyházban ellenben, vagy legalább is a kinyilatkoztatott vallásnak hódoló egyházakban, kétségkívül az isteni kijelentés (így pl. a keresztyén egyházakban a szentírás, illetve némely ker. egyházban a hagyomány is) képezi a legősibb jogforrást.

A szokásjog — mint külső jogforrás — nem minden keresztyén egyházban azonos tényezők jogi meggyőződésén alapul.¹ Míg ugyanis a r. kath. hierarchikus szervezetű egyházakban a jogalkotás hatalma egy, az Istentől kirendelt hatalom, legfelsőbb fokban a pápa kezében van s az egyháznak laikus tagjai nem folyhatnak be az egyházi törvényhozó hatalom gyakorlásába s ez okból mint jogalkotó tényezők nem is szerepelnek,² addig — főként a zsinat-presbyteri alapon szervezkedett — prot. egyházakban az egyházi hatalom birtokosa maga az egyház, tehát az összes hívek lévén: az egyháztagok jogi meggyőződése — az egyházközségből kiinduló fokozatos önkormányzati szervek, mint jogalkotó tényezők közreműködése folytán — szokás útján is teljes mértékben megnyilatkozhatnak s tényleg a szokás az összes egyháztagok jogi meggyőződésén nyugszik.³

Innen van, hogy a hazai prot. egyházak joga — úgy az egyház alkotmányát, mint közigazgatását tekintve — állami alkotmányunk s közigazgatásunk alapelveivel sem a multban nem állott ellentétben, sem pedig a jelenben disharmonia a két jogrendszer között nincs.⁴

¹ Ez a jelenleg érvényben levő E. A. 2. §-ából is kitűnik.

² Miért is a szokásjog alkotásában csupán a jogalkotó tényezőként szereplő hierarchia jogi meggyőződésének jut szerep. Az ilyen egyházi szokásjog inkább a jogászai joggal, semmint a világi szokásjoggal analog.

³ A hazai ág. hitv. ev. egyházban — tekintve, hogy a legrégebbi zsinatok (zsolnai és szepesváraljai) kánonai nagyjából elavultak, a régebbi zsinatok (rózsahegyi és pesti) kánonai pedig királyi megerősítést nem nyertek — az egyetemes jogalkotás a legújabb időkig, vagyis addig, míg az 1891–94. évi zsinat az első egyetemes érvényű egyházi alkotmányt létrehozta, túlnyomórésztben szokás útján eszközöltetett.

⁴ L. idevonatkozólag Kovács A. i. m. 257. l.

Az egyházi szokásjog érvényes keletkezésére nézve a hazai protestáns egyházakban tételes jogszabály nincsen s így a tudomány — összhangzatosan az egyház jogi természetével — van hivatva azt megállapítani, a kánonjogi alap-tételeket és a szokásjogra vonatkozó jogi alapelveket csak annyiban fogadván el, a mennyiben azok az evang. egyház fogalmával s hitelveivel nem ellenkeznek. Ezek alapján állítható, hogy a magyarországi ág. hitv. ev. egyházban a szokásjog érvényéhez a következő kellékek kívántatnak: 1. az ismételt cselekményilletékes *jogalkotó tényező*től okszerűen eredjen vagy legalább is hallgatólag hozzájáruljon, 2. hogy a cselekményből a jogalkotó akarat határozott iránya felismerhető legyen, 3. hogy a szokás az ev. egyház hitelveivel s céljaival ne ellenkezzék. Ez utóbbi az ú. n. *rationabilitas*, mely azonban — tekintettel a róm. kath. s másrészt a prot. egyházak közötti hitelvi ellentétre — nem azonos a kánonjogbeli *rationabilitással*.¹

Az ekként létrejött szokásjognak ereje háromféle irányú lehet, ú. m.:

1. *törvénymagyarázó* (*consuetudo secundum legem*), mely esetben valameny érvényben álló törvénynek rejtett vagy kétes értelmét magyarázza;²

2. *törvénytöltő* (*consuetudo praeter legem*), mely esetben a szokás útján keletkezett jogszabály oly viszonyt rendez, melyet a törvény eddig még nem szabályozott;

3. *törvényrontó* (*consuetudo contra legem*), mely esetben a szokásjognak ereje valameny érvényben levő törvény ellen irányul s annak hatályát egészben vagy részben megváltoztatja, sőt megszünteti.³

A hazai ág. hitv. ev. egyház jogéletében a szokásjog mind

¹ A r. kath. egyházban a törvényrontó szokásjog érvényes keletkezéséhez különös kellékképpen megkívántatik még a római pápának, mint legfőbb törvényhozónak hallgatólagoz beleegyezése s ebből kifolyólag a 40 évig tartó elidősülés (*praescriptio*), úgy, hogy a kánonjogban a szokás az által nyer kötelező erőt, hogy a legfőbb törvényhozó hosszú időn át ellene nem mondott s így a hol a szokás gyakoroltatott, ott azt helybenhagyta.

² Ezt híven fejezi ki a kánonisták következő mondata: *consuetudo est optima legum interpretis*.

³ Lehet a szokásnak szokásjogrontó ereje is, a mikor a későbbi szokásjog lerontja a korábbi szokásjognak erejét.

e három fajával lépten-nyomon találkozunk.¹ A törvény elleni visszaélés — még ha gyakori is — nem törvényrontó szokás s így a zsinati törvényekkel vagy valamely egyházi szabályrendelettel részben vagy egészben ellenkező cselekményekből csak akkor lesz megállapítható az illető törvény erejét lerontó szokásjog, ha az egyházi önkormányzat szervei a zsinati törvénynek vagy egyházi szabályrendeletnek illető jogszabályát következetesen mellőzni fogják, másrészt pedig az ev. egyház alapelveivel s céljaival nem ellenkező cselekményeket hallgatólágosan helybenhagyják.

Az ev. egyház alkotmánya s szervei általánosan érvényes, szabatos kijelentést a tekintetben eddig még nem tettek, vajjon különösen a törvénytől s a törvényrontó *szokásjog* érvényes keletkezéséhez mennyi ideig tartó következetes *szokás*, vagyis a jogalkotónak mennyi ideig tartó következetes hallgatólágos akarat kijelentése kívántatik.

A gyakorlatban — a hazai prot. egyházjogírók némelyikének véleménye szerint² — leginkább a kánonjog álláspontját követik e tekintetben s e szerint a törvénytől szokásjog érvényes keletkezéséhez közönségesen tíz évet, a törvényrontó szokásnak jogszabályiá válásához pedig a jogalkotó tényező jogi meggyőződésének negyven évig tartó ismételt s hallgatólágos akaratkijelentését tartják szükségesnek.³ Ilyen gyakorlatot ezidő szerint a magyarországi ág. hitv. ev. egyház tudtunkkal nem folytat, a múltban sem valószínű, hogy így járt volna el, hanem önkormányzati szervei esetről esetre — legjobb belátásuk szerint s nem is következetesen egyazon időtartamot véve — döntenek a szokás jogérvénye felett.

¹ Vannak, a kik a jogtudományban a szokásnak törvényrontó erejét tagadják, nem lévén tisztában a szokás kötelező erejének alapjával. A hazai ág. hitv. ev. ker. egyház jogélete számtalan esetben acceptálta a szokásnak törvényrontó erejét s ez nem is lehet másképpen abban az egyházban, mely megcsontosodott szervezetet nem ismer s az egyház jelen szükségleteit kielégíteni már nem képes írott jogszabályt — a mennyiben írott jogot alkotó szerve csak nagyobb időközökben működik — az egyházi végrehajtó hatalmat gyakorló szervek hallgatólágos hozzájárulásával, szokás útján, megfelelőbbel cseréli fel.

² Kovács A. i. m. 257. l.

³ A szokásjogra vonatkozólag a kánontörvénytár következő részeit nyújtanak közelebből felvilágosítást: Can. 2., 4., 5. D. I.; can. 7. D. XI.; cap. 6., 8., 9., 11. X. de consuetud. (I. 4.) V. ö. Schulte: „Kirchenrecht“, mely kimutatja, hogy a kánonjog sem szab elő meghatározott időtartamot a szokásjog érvényére nézve.

A magyarországi ág. hitv. ev. egyház tételes törvényei a szokásjognak — mint önálló s a törvénnyel versenyző jogforrásnak — érvényét elismerik. Kitűnik ez általánosságban az E. A. 2. §-ából s egyes szakaszok, mint pl. a 257. § világos rendelkezéséből.¹

16. §. Állami törvények és rendeletek.

A Jézus és tanítványai által hirdetett keresztyén eszmék olyannyira éles ellentétben állottak nemcsak a zsidók, hanem a rómaiak pogány vallásával és az ezzel összeforrt római államjoggal, miszerint nem lehet csodálkozni azon, hogy az őskeresztyén egyház nemcsak hogy nem ismerte el a római állami főhatalmat olyan belső jogforrásul, mely az első században már jogilag is szervezkedő keresztyén egyházra nézve kötelező jogszabályokat alkothatott volna, hanem ellenkezőleg Pál apostol még azt is megtiltotta a keresztyéneknek, hogy a pogány állam bíróságait ügyeikben igénybe vegyék.² Az üldözések folytán az az ellentét, mely a keresztyénség, másfelől a zsidóság és a pogányok között eleinte csak a vallásos felfogásban nyilvánult, utóbb az egyház és az állam közötti ellentétté növekedett. Azonban attól az időtől kezdve, a mióta a keresztyén egyház terjeszkedését az ó-kor államai már nem akadályozták, az állami törvények egyszersmind az egyházban is kezdenek jogforrásul szolgálni. A római állam joga már az ó-kornak, de főként a középkori nyugati keresztyén egyháznak tekintélyes jogforrása volt mindaddig, míg a dúsabb fejlődésnek indult kánonjog háttérbe nem szorította.³ A kezdetleges ev. egyházak valamint a kánonjogot, úgy a

¹ E. A. 257. §. „Azon járulékok, a melyek a 256. § b) pontja értelmében oly egyháztagoktól folynak be, kik közvetlenül valamely leányegyházközséghez csatolt községben adóznak, ha az érdekelt anyaegyházközség és leányegyházközség közt szerződésileg *vagy szokásjog útján* más intézkedés nem létezik, felerészben az anyaegyházközség, felerészben a leányegyházközség javára esnek.

² A hegyi beszéd pálczát tör a zsidó törvények alaptételei felett. V. ö. János I. levele, 2, 15–17. Jakab levele, 4, 4.

Jézus maga a római államra nézve így nyilatkozott: „Adjátok meg a császárnak, a mi a császáré.” (Máté, 22, 17–21. V. ö. Pál levele Róm. 13, 1.)

³ Innen a középkorban sokáig uralkodott jogelv: *ecclesia vivit lege romana*.

római jogot is jogforrásul használták annyiban, a mennyiben az evangelium szelleme s az egyház fogalma azt megengedték s a meddig az országoként szervezkedett egyházakra nézve az illető állam s maga az egyház megfelelő jogi szabályozást nem eszközölt. S míg egyrészt az evang. egyházak alkotmánya máig is vagy az állam jogalkotásán nyugszik (E. A. 2. §), vagy pedig – a mennyiben autonom egyházi alkotmány van érvényben – az állami törvényhozó tekintélyével szentesítve van, addig másrészt az evang. és más egyházak, nemkülömben az egyház és az állam közötti viszony összhangzatos rendezése mellőzhetlenné is teszik, hogy az állam egyházi viszonyokat szabályozó törvényeket is alkosson.

Hazánkban a keresztyén egyház megalapításától kezdve, az állami szuverenitásból kifolyólag, gyakoroltatik az állam részéről az egyházi viszonyok külső rendjét érintő jogalkotás. A 16-ik sz. elején keletkezett hazai ág. hitv. ev. egyház az államnak szuverenitásából folyó ezen joga előtt fentartás nélkül meghajolt s ennek az Egyházi Alkotmány 2. §-ában általánosságban s ezenkívül az E. A. többi §-ában – követve az ág. hitv. XXVIII. cikkelyét – világosan kifejezést is ad. A hazai prot. egyházak szabadsága, önkormányzata egyenesen az állami törvényekre van alapítva,¹ csakis azok keretén belül érvényesülhet a hívek lelkiismereti szabadsága, a felekezetek közötti béke; az egyházak igazságos egyenlősége csakis a kényszereszközökkel rendelkező állami akarat érvényesülésével biztosítható.²

Az ev. egyház míg egyrészt a legteljesebb mértékben elismeri azt, hogy a magyar államnak joga van a területén levő ág. hitv. ev. ker. egyházat illetőleg törvényeket hozni, másrészt nem tett és nem tesz különbséget leges canonisatae s non canonisatae között sem külső magatartásban, sem lelkiismereti szempontból. E tekintetben egyedül az állam alkotmánya s ő felsége által szentesített saját egyházi alkotmánya rendelkezéseinek betartását kívánja.

¹ Az E. A. 224. §-a szerint „az egyházközség, az egyházmegye, az egyházkerület s az egyházegyetem az *országos* és egyházi *törvényeknek*... korláta között vagyonukkal önállóan rendelkeznek...“ L. még 1790. évi XXVI. t.-cz. bevezetését.

² Az E. A. 5. §-a szerint „az egyház önkormányzata, intézményei és törvényei az állam oltalma alatt állanak“.

Azok az egyházi viszonyokra vonatkozó újabb állami törvények, melyek valamennyi hazai egyház közös jogforrásaiul tekintendők s hatályban vannak, illetve el nem avultak, főként az állam és egyház közötti, valamint a felekezetek közötti viszonyt tárgyaló részben fognak tüzetesen ismertetni.¹

17. §. Az új-szövetségi szentírás.

Az új-szövetség (új-testamentum) a szentírásnak azt a részét képezi, mely Krisztusról, az ő nagy művéről: a megváltásról szól s a keresztyén egyház történetének legrégibb okmánya.

Az új-szövetség az összes keresztyén egyházak kijelentési könyveit foglalja magában s eredetileg túlnyomó részben görög nyelven készült.

Mint már fentebb láttuk, a szentírásnak ez a része az, mely a keresztyén egyházakra nézve nemcsak a hittételeknek, hanem különösen az egyházi szertartás és rendtartásnak is forrásául szolgál és pedig azért, mert belőle az őskeresztyén egyház kezdetleges szervezetére és alkotmányára vonatkozó több fontos jogelv ismerhető meg.

Az a dogmatikai különbség, mely szerint az ó-szövetségi szentírás az Isten *igéreteit*, az új-szövetségi szentírás pedig azoknak *beteljesedését* hirdeti, a szentírás e két alkotórészének jogforrás-jelentőségére is kihat, a mennyiben ugyanis a keresztyén egyházak az ó-szövetségi szentírást az új-szövetségi szentírás helyes ismeretének csupán bevezetőjéül tekintvén, jogforrás-jelentőségét is az új-szövetségi szentírással szemben alárendeltnek minősítik.

Az új-szövetségi szentírás 5 történeti, 21 oktató- és egy prófétai könyvből áll. Ezeket a könyveket az egyház Istentől

¹ A dunamelléki református egyházkerület a református lelkészeket és tanítókat érintő országos törvények és rendeletek gyűjteményét két kötetben kiadta, felette nagy szolgálatot téve ezzel az egyházi közigazgatás terén működő tisztviselőknek. Az 1883-ban kiadott kötet az 1868-tól fogva kelt törvényeket és rendeleteket; az 1902-ben (1900-iki ker. gyűlés jkvének 95. pontja) közrebocsátott kötet pedig az 1883–1901-ig kelt törvényeket és rendeleteket tartalmazza. Mindkét gyűjtemény az evang. egyházat illetőleg is kimerítő tájékoztatást nyújt. A második kötet még könyvtárusi forgalomban van.

ihletett férfiak által írottaknak ismeri el s ekként a benne foglalt isteni kijelentést a hit dolgában, valamint közvetve az egyházi jogviszonyokra nézve is, szabályozóknak (kanonikus) tekinti. Ezenkívül még ú. n. apokryph könyvek is tartoznak az új-szövetséghez, mintegy 60; ezeket azonban az egyház, homályos eredetökre s ismeretlen szerzőjükre való tekintettel, szabályozóknak hit dolgában nem tekinti s így jogforrásul sem szolgálhatnak. Az új-szövetségi szentírás történeti, tanítói és prófétai könyveinek eredetére és hitelességére nézve a keresztyén egyházak ellenvetést nem tesznek ugyan s azok valamennyijét hitelesnek ismerik el, mindazáltal a protestáns theologia, mint tudomány, mélyreható kritikai tanulmány tárgyává tette és teszi ezeket is, s ma már teljes egészében Pál apostolnak a római, két korinthusi és a galatákhoz írt levelét fogadja el kritikailag is hitelesnek, ellenben a többi könyveket, különösen Máté, Márk és Lukács evangéliumait az apostoloktól hátrahagyott iratok későbbi átdolgozásainak, részben pedig egy későbbi kor, nevezetesen az első század vége és a második elejének termékei gyanánt tekinti. Ez utóbbiak nyilván oly célból íratlak, hogy a keresztyén egyházban már kifejtett intézményeknek apostoli eredetét igazolják s ezzel azoknak nagyobb tekintélyt kölcsönözzenek. Ide tartozik az apostolok cselekedeteiről írott könyv is, a mely pedig az új-szövetségnek legtöbb egyházjogi adatot tartalmazó része.

A kritikai aggályoktól eltekintve, különösen a protestáns egyháznak alapvető fontosságú jogforrásul szolgál az új-szövetségi szentírás, és pedig egészében. Ez annál inkább indokolt, mert míg egyrészt a kritikailag is hitelesnek ismert Pál apostol-féle négy levél az őskeresztyén egyház szervezetére nézve érdemlegeset alig tartalmaz, s inkább csak sejteti, hogy már az első keresztyén egyházközségeknek is volt valamely kezdetleges szervezetük, addig a kritika által megtámadott új-szövetségi könyvek dús forrását nyújtják a különböző szervezetű mai protestáns egyházak által vallott egyházjogi alaptantételeknek, miért is ezekről — jóllehet nem is apostoli eredetűek, de mert az apostolok korához igen közel eső időből származnak — joggal feltehető, hogy Krisztus és a tanítványok által szervezendő egyház jogrendjére vonatkozólag vallott meggyőződésnek még alig elfajulhatott képét tükrözik vissza.

18. §. A kánotár.

(Corpus iuris canonici.)

I. Kánotárnak (corpus iuris canonici) a r. kath. egyháznak ma is elsőrendű jogforrásul szolgáló, az alkotmányserű törvényhozó hatalom tekintélyén nyugvó, egyetemes törvénykönyvet nevezik.¹

Ez a törvénykönyv a nyugati keresztyén egyház jogéletének több mint ezeréves fejlődését tükrözi vissza. Alapját nem az egyházi törvényhozó hatalom szerveinek kodifikáló tevékenysége, hanem Gratián decretuma képeben 1150. körül a közszükség érzetétől áthatott magántevékenység kezdte megvetni.

A nyugati keresztyén egyház jogszabályainak rendszeres gyűjteményét képező kánotár alapvető első része jöllehet csak a XII. század közepén jelenik meg, de benne az előbbi századok jogalkotásai is nagy részben feldolgozást nyertek. Ez okból szükséges, hogy a kánotár keletkezésének mintegy bevezetéséül a XII. századot megelőző egyházi jogfejlődés mozzanataival is vázlatosan foglalkozunk.

A XII. századot megelőző korszak jogéletében — eltekintve a szentírás, hagyomány, észjog és szokáson alapuló, valamint világi uralkodók által kibocsátott egyházi jogszabályoktól — az *apostolok*, az egyetemes és részszerű *zsinatok* s a VII-ik századtól kezdve a nagy tekintélyre emelkedett *római pápák* alkotják az egyházi jogszabályokat.

Az *apostoloktól* — az akkori felfogás szerint — a szentírásban nem foglalt jogszabályok is fennmaradtak.² Ezeknek a jogszabályoknak hat könyvre osztott legelső gyűjteménye Syriában 270. körül „*Didascalia*” néven jelent meg s az egyházi fegyelemre vonatkozó szabályokat tartalmazza. A IV-ik

¹ Többen — helytelenül — „kánotörvénytár”-nak nevezik (l. pl. *Konek* i. m. 77. lap), a mi pedig szószaporítás (pleonasmus), mert a görög nyelvben *καὶνὼν* átvitt értelemben *törvényt, jogszabályt* jelent s szemben a polgári jogviszonyok rendjét megállapító *νομος*-szal, valamint a Mózes törvényeivel: *κατεξοχήν* a keresztyén egyház jogszabályainak speciális megjelölésére használták.

² Ezt ugyan ma már a r. kath. egyház kiválóbb kánotistái is túlhaladott álláspontnak tekintik s az apostoli kornál jóval későbbi korból való eredetüket kétségbe nem vonják.

század elején ez a gyűjtemény fejezetekre osztott hetedik, majd nyolczadik könyvvél bővült, mely könyvek szintén az apostoloknak tulajdonított erkölcsi és a liturgiára s a püspökök működésére vonatkozó jogi szabályokat tartalmaznak. Az ekként nyolcz könyvből álló gyűjtemény apostoli *constitutiók* (constitutiones apostolicae) nevet nyert. A nyolczadik könyvhöz az V. század végén, vagy a VI. század elején a papság viszonyaira, a böjtölésre és a házasságra vonatkozó 85 feyelmi szabályt csatoltak *apostoli kánonok* (κανόνες τῶν ἀποστόλων) név alatt. Az apostoli constitutiókat úgy a keleti, mint a nyugati egyház hivatalosan elvetette; az apostoli kánonokat azonban a keleti egyház — daczára koholt eredetüknek — a 629-iki trullai zsinaton kivétel nélkül jogforrásul elfogadta, s közülök az első ötven a Dénes-féle gyűjtemény, majd Gratián decretuma révén a nyugati egyház kánontárába is belejutott.

A keresztyén egyház jogalkotó tényezői között az apostoloknál jóval fontosabb, tágabb és maradandóbb szerep jutott az ú. n. *közssinatoknak*. E helyütt nem részletezhetvén eredetüket, történelmi fejlődésüket s jogi természetüket, csupán arra utalunk, hogy különösen addig, a míg a pápai hatalom teljességében ki nem fejlődött, s így többek között a pápának egyetemes és legfőbb törvényhozói hatalma elismerést nem nyert, a zsinatok voltak a hovatovább fejlődő s jogi rendezést igénylő keresztyén egyház törvényhozó hatalmának szervei. A zsinatok határozatai a kánontárban később rendszeres feldolgozást nyertek.

A közssinatok különösen a IV. századtól kezdve (első nicaei zsinat 325-ben) szerepelnek a jogalkotás terén; eddig inkább dogmatikai vitáknak voltak színhelyei.¹ Viszont a VII. századtól kezdve a jogalkotás terén való jelentőségük

¹ Ilyen volt már Péter, Barnabás, Pál és Jakab stb. apostolok, presbyterek és az egész gyülekezet részvételével tartott jeruzsálemi zsinat, mely Mózes törvényeinek a keresztyéné lett pogányok által való mikénti megtartásáról, különösen a körülmetélés mellőzéséről határozott. Lásd bővebben „Apostolok cselekedetei”, XV. rész. Másrészt az első keresztyén gyülekezetek, néhány családot számlálva, kezdetben külön önálló életet éltek. A szentírás szerint közöttük nem valamely jogi szervezet, vagy pl. zsinat volt az összetartó kapocs, hanem az apostolok tekintélye. Csak igen lényeges hittani kérdések megoldására jöttek össze olykor, mint ezt a fenti jeruzsálemi gyűlés is sejteni engedi.

a pápának egyetemes törvényhozói működésével konkurrálni s idővel annak engedni kénytelen.

Azok a közzsínatok, melyeknek végzései, illetve az azokból készült hivatalos gyűjtemények a kánontárban nagyobb-részt feldolgoztattak s a törvénytár keletkezését megelőzőleg az egyházi jog forrásaiul szolgáltak, a következők voltak: 1. I. nicaei (325.), 2. I. konstantinápolyi (381.), 3. ephezusi (431.), 4. chalcedoni (451.), 5. II. konstantinápolyi (553.), 6. III. konstantinápolyi (691.), 7. II. nicaei (783.),¹ 8. I. laterani (1123.), 9. II. laterani (1139.), 10. III. laterani (1179.), 11. IV. laterani (1215.), 12. I. lyoni (1245.), 13. II. lyoni (1274.), 14. vien-nei (1311.).²

Ezen közzsínatokon kívül a tartományi zsínatok végzeményei nagy számban vétettek fel az egyetemes egyházjogba s jutottak be Gratián decretuma révén a kánontárba. A IV. és V. századokban főként ezen helyi zsínatok voltak az egyházjognak legdúsabb forrásai. Egyébként némely zsínatnak egyetemes jellege még ma is vitás s némelyikről csak utólagosan állapították meg, hogy egyetemes zsínat volt. Tartományi zsínatot — kezdve az autiochiaiától — (262-ben) igen sokat tartottak.

A *római pápák* ú. n. constitutiói (pápai ügylevelek) — és pedig nemcsak a kánontár keletkezése idejében kelt, hanem a korai századokban élt pápák által kibocsátott rendeletek is — a kánontárnak legtekintélyesebb anyagát képezték. A római püspök a VII-ik századtól kezdve³ az egyház jogéletében úgy jelentkezik, mint a ki a zsínati végzeményekkel egyenlő tekintélyű jogszabályokat alkothat. Sőt az egyház alkotmányában beállott e változásnak még visszaható ereje is volt, a mennyiben előbbi pápáknak leveleit is — bár azok inkább tanácsadók voltak s a gyülekezet nevében keltek — a zsínatok végzeményeivel versenyző jogerővel ruházták fel. A pápai ügylevelek a XI-ik

¹ Ezt a hetét a keleti egyház is elismerte, de a 869-ben tartott negyedik konstantinápolyi nem.

² Nem jutottak be a törvénytárba a pizai (1409.), a konstanzi (1414–1418.), bási (1431–1437.) egyetemes zsínatok végzeményei, sőt ellenkező gyakorlat és későbbi törvények által nagyobb-részt hatályukat veszítették. Hasonlóképpen nem kodifikálták a kánontárban a ferrara-florenzi (1438.) és V. laterani (1512–1517.) közzsínatok határozatait sem.

³ *Konek* szerint (i. m. 46. l.) már az V. századtól kezdve.

századtól kezdve válnak az egyházjog legdúsabb forrásává. A két első laterani zsinat ama határozata, hogy a pápa közreműködése nélkül egyetemes zsinat nem is lehet, továbbá a harmadik laterani zsinat, mely már a pápa hatalmát a zsinat felett megállapította, eléggé meggyőznek arról, hogy a XII. századtól kezdve a római pápa rendelet-jellegű ügylevele legtekintélyesebb forrása az egyházi jognak. A XV-ik századbéli ú. n. reformzsinatok ugyan e részben visszahatást inauguráltak, mindazáltal a római egyház alkotmányának fejlődése az 1869-iki vatikáni közzsínaton a csalhatatlansági dogma kimondásához vezetett, a mely mellett ma már az egyetemes jogalkotás úgyszólván kizárólag pápai rendelet alakjában történik.¹

Azt a gazdag joganyagot, a melyet a fentebbiek szerint a szokáson kívül a XII. századig az állítólagos apostolok, az egyetemes és helyi zsinatok, a római pápák, világi uralkodók stb. megteremtettek, rendszertelen, nem teljes, sokszor tudatosan hamis gyűjteményekbe magánszerzők gyakran foglalták egybe ott és akkor, a hol és a mikor az egyházi élet szükséglete kívánta. Ezek a gyűjtemények képezik a későbbi kánontár történeti létesülésének előzményeit. Mindezen gyűjteményeknek kimerítő felsorolását sem kísértjük meg, a minthogy az a jelen mű feladatát nem is képezheti, hanem csupán a fontosabb gyűjteményekre kívánunk reámutatni.

Az apostoli constitutiók és kánonok gyűjteményéről már fentebb szólottunk.

A nyugati ker. egyház eleintén a keleti zsinatok² határozatainak s a keleten készült s itt nem részletezhető gyűjteményeknek latin fordításait használta. A legrégibb két gyűjte-

¹ A pápai constitutio *külsőalakjára* nézve bulla vagy brève. A bulla kiállítása ünnepélyesebb, mint a brèveé s fontosabb ügyekben bocsátják ki. *Jogerejük* szempontjából *constitutiones generales*, melyekben a pápa az egész egyházra s határozatlan időre kötelező törvényt alkot, másrészt *constitutiones speciales*, más néven *rescripta*, vagyis konkrét ügyet elintéző pápai leiratok, melyek igazságügyiek (r. iustitiae) vagy közigazgatásiak (r. gratiae). A nem kizárólagos rendelkezést tartalmazó pápai constitutiókban foglalt jogelveket a gyakorlat és a szokás-analogia útján más esetekre is alkalmazhatja, minek a középkor folyamán nagy hatása volt az egyházi jog fejlesztésére. L. bővebben *Kossutány J.* „Egyházjog” 44. s köv. lap.

² Különösen a niceai és sardicai.

mény-fordítás „Versio Isidoriana“ és „Prisca translatio“ néven ismeretes s az V. század közepén keletkeztek, mindkettő Olaszországban. E gyűjteményekhez csakhamar pápai ügyleveleket is csatoltak. E gyűjteményeken kívül a nyugati keresztyénség még a saját particularis egyházi jogszabályai szerint rendezkedett be.

Az V. század végén (496. körül) készült az első, némileg rendszeres gyűjtemény, az ú. n. „Collectio Dionysiana“. Szerzője Dénes nevű szerzetes volt. Ebbe már az apostoli első 50 kánonon és a keleti zsinatok végzéseinek kívül pápai ügylevek is nagy számban felvételtek. Ez a gyűjtemény idővel Afrikában s az egész nyugaton befogadást nyert, a gyakorlat által törvénykönyv-jellegűvé vált, a nélkül azonban, hogy a benne nem foglalt pápai ügylevek hatályukat veszítették volna. 774-ben I. Hadrián pápa V. Károly frank királynak ajándékba küldte s innen kezdve „Collectio Dionysio-Hadriana“, sőt egyetemes tekintélyénél fogva „Codex canonum“ néven ismeretes. E gyűjteménynek kötelező erejét az aacheni birodalmi gyűlés 802-ben az egész frank birodalomra kiterjesztette, a mi biztató jel volt arra nézve, hogy a particuláris egyházi jogot az egész nyugati keresztyénség körében csakhamar kiszorítsa s az egyház számára egy kizárólagos és egyetemes jogforrás teremtsék. A frank birodalom felbomlása miatt azonban ez egyelőre még be nem következett; a pápaság pedig még nem volt olyan erős, hogy ezt ön maga keresztül vihesse.

A Dénes-féle gyűjteményt előbb a particuláris jogok, majd csakhamar az ú. n. „ál-Isidor-féle gyűjtemény“ (Collectio pseudo Isidoriana) követte.¹

¹ Eredeti címe „Collectio Isidori Mercatoris“; némely kéziratban peccator áll. Legalaposabb kiadása a Hinschius-féle: „Decretales Pseudo-Isidorianae et capitula Angilrammi etc. Lipsiae, 1863. A gyűjtemény rendkívül nagy irodalmában szintén Hinschius áll első helyen: Commentatio de collectione Isidori Mercatoris“ című művével, mely a fentti kiadás bevezetéseül szolgált. A gyűjtemény tartalmazza: a bevezetésben Damasus pápának és Aurél érseknek egymással váltott két hamis levelét, „Ordo de celebrando consilio“ cz. értekezést és tartalomjegyzéket. Az első részben a már fentebb tárgyalt 50 apostoli kánont és 60 hamis ügylevet, I. Kelemenről – meghalt 101-ben – Melchiades római püspökig (314.). A második részben a nicaei zsinatról írt egy értekezést, egy Konstantinnak tulajdonított hamis adománylevelet és a nicaei közzsínat két előszaván kívül a görög, afrikai, galliai és hispaniai zsinatok meghamisított hatá-

A római egyház alkotmányának alakulására egyetlenegy joggyűjtemény sem volt olyan döntő hatással, mint ez. Ez a gyűjtemény a IX. sz. közepén keletkezett, maig sem tudni biztosan, hogy hol és ki volt a szerzője. Annyit azonban az egyházi jogtörténet kétségtelenül megállapított, hogy ez a gyűjtemény – mely rövid idő alatt a nyugati keresztyén egyházban gyakorlat folytán mondhatni kizárólagos jogforrássá lett – nemcsak anachronizmussal van tele, hanem célzatosan hamisított pápai constitutiókkal és zsinati határozatokkal is.

Hatása az egyházi jogélet új irányba terelése szempontjából rendkívüli és egyetemes volt.¹

Szerzője magát sz. Izidor püspöknek mondja s célja volt – úgymond – az eddigieknél jobb és teljesebb gyűjteményt meghonosítani. Ma már ki van derítve, hogy a szerzőnek leplezett célja nem volt más, mint a klérus tekintélyét a laikusok befolyásával szemben jogilag is elismertetni, a nemzeti egyházak metropolitáival szemben a püspököket függetleníteni, másrészt pedig a metropoliták- és primásokat² közvetlenül a római pápa egyházkormányzati hatósága alá rendelni, mindenekfelett pedig a pápai primatusnak történelmileg kifejtett jogkörét apostoli eredetűnek s már az őskeresztyénség idejében létezettnek feltüntetni.

E célok elérése végett a szerző számtalan hamis pápai ügylevelet és zsinati határozatot vett fel gyűjteményébe, másrészt a VII. sz.-tól kezdve az egyház fölé emelkedett pápáknak ügyleveleit az első századok pápáitól származottaknak tüntette fel.³

Ál-Izidor gyűjteményét – mint jogforrást – a római pápák természetesen szívesen támogatták tekintélyükkel s gyakran

rozatait. A harmadik részben I. Szilveszter római püspöktől (meghalt 335-ben) II. Gergely pápáig (731.) kiadott és sok tekintetben hamis vagy koholt ügylevelet. A függelékben két hamis ügylevelet.

¹ Hitelességére nézve kezdetben kételyek merültek fel, de a 10-ik századtól kezdve alig, úgy hogy a pápák is hivatkoznak reá. A 15-ik században újra megtámadják hitelességét, míg végre a reformatio kora kritikai alapon mutatja ki a szemfényvesztést s a római egyház kánonistáival szemben különösen de Blondell prot. lelkész és a Ballerini testvérek megannyi hamis és koholt részletét napfényre derítik.

² Sőt a zsinatot is. (L. decr. Julii Papae.)

³ A pápa „universalis ecclesiae episcopus“.

hivatkoztak reá, de, mint utóbb kétes értékűvé vált magán-tevékenység compilatiója, az egyházjog egyetemes codificatiójának még mindig csak történeti előzményét képezi.

Világtörténelmi s egyházjogi jelentősége nem az egyházjog anyagának törvényhozói tekintélylyel, egyetemes és rendszeres alapon eszközölt codificatiójában áll,¹ hanem a világi hatalomtól függetlenített pápai primatus tényleg is bekövetkezett egyetemes jogi elismertetésében.

A gyakorlat az egész nyugaton befogadott jogforrássá tette; átment Gratián Decretumába is s ezzel a kánontárba, mi által érvénye — daczára a hamisítások későbbi leleplezésének — még általánosabbá vált.

Az ál-Izidor-féle gyűjtemény s a kánontár első részét képező Gratián-féle Decretum közötti időben — főként a világi hatalmak és a püspökök által fejlesztett particuláris jog virágzása folytán — még mintegy 12 többé-kevésbé rendszeres gyűjtemény s ezeken kívül az ál-Izidor-féle gyűjteménnyel rokon és egyidejű három gyűjtemény is keletkezett.²

Az egyházjog végleges codificatiójának mintájául s mintegy bevezetéseül az 1150. körül készült Gratián-féle rendszeres jogkönyv szolgált. Ezt igazolja az is, hogy mint önálló rész a kánontörvénytárnak ma is alkatrészét képezi, jóllehet létrejöttét s egyetemes jogforrásként való általános elterjedését nem az egyház alkotmányos törvényhozó szerve működésének és tekintélyének, hanem magán-tevékenységnek s a gyakorlatnak köszöni.

Gratianus — mint a sz. Félix kamalduli kolostor szerzetes tagja — a bolognai egyetemen az egyházjognak első tanára volt. Az ő korában a különféle gyűjteményekbe foglalt s egymással ellentétes zsinati kánonok és pápai rendeletek tömkelegében alig lehetett már megállapítani, hogy mely szabály tekinthető törvényerejűnek? Részben ezt a jogbizonytalanságot megszüntetni, részben pedig hallgatói kezébe rendszeres egyházjogi kézikönyvet adni törekedett. S valóban itt kezdődik az egyházjognak az egyetemi tanrendszerbe ön-

¹ Mert a gyűjtemény „törvénykönyv“-vé a pápai hivatkozások alapján még nem lett.

² L. Kossutány i. m. 37. l., Konek i. m. 62. s köv. l., Friedberg: „Lehrbuch des kath. und evang. Kirchenrechts“ 113. s köv. l.

álló — a hittantól különvált — tudományszakként való beilleszkedése.¹

Gratián művének — a szerző céljához képest — „Concordia discordantium canonum” volt az eredeti címe, de már a XII-ik század végén — miközben az egész nyugati egyházban befogadott s használt kézikönyvvé lett — „Decretum Gratiani” néven nevezték.

Gratián jogkönyve minden korábbi gyűjteményt háttérbe szorított. A pápák helyeselték; az egyetemen tanították; a tudósok commentálták.

Gratianus a régibb eredetű jogszabályok feldolgozásánál az előbbi gyűjteményeket felhasználta s így jóhiszeműen az ál-Izidor-féle gyűjteményt is, melynek hitelességében akkor még senki sem kételkedett. Az egész mű három részre van felosztva.²

Gratián Decretuma az egyházi jog fejlődése történetében azt a korszakot zárja le, a mely a több mint ezeréves egyházi jogalkotás termékeiből „törvénykönyv”-et nem, hanem csak jogszabály-„gyűjtemény”-eket tudott létrehozni, melyeknek — mint gyűjteményeknek — önmagában véve kötelező erejük nem volt s a bennök foglalt jogszabály csak annyiban birt kötelező törvényerővel, a mennyiben alkotmány-szerű jogalkotó tényezőtől való eredetük más úton beigazolható volt.

Gratián mély tudása s rendszeres művének kiválósága sem emelhetette a Decretumot „törvénykönyv” jellegűvé s nem lett azzá akkor sem, a mikor a római pápák törvényhozói hatalmából és kezdeményezésére később szerkesztett kánontárba — pápai meghagyás folytán megállapított szöveg szerint — felvétellett.

¹ Mint *Kossutány J.* jellemzi — i. m. 37. l. — a tanulók ebben „a decretumban találták fel az első munkát, mely a jognak forrásait nemcsak felsorolja, hanem azokat rendszeresen fel is dolgozza, mi a jog tudományos művelésének első kísérlete volt akkor”.

² Az *első* rész felsorolja a jognak forrásait, majd 101 *distinctionban* az egyházi személyekről és hivatalokról szól. A *distinctionok* tételekre (canon) vannak felosztva. A *második* rész 36 jogesetet (causa) beszél el s a szerző ezek alapján jogi kérdéseket (questio) vet fel, a melyeket tömör *kánonokban* fejt meg. A 33-ik causa *questiójában*, „Tractatus de poenitentia” címen beillesztett dolgozat. hét *distinctionóra* van felosztva. A *harmadik* rész öt *distinctionban* — melyek kánonokra oszlanak — az istentiszteletről (de consecratione) szól.

A keresztyén egyháznak alkotmányos törvényhozó tényező által létesített első codexe — mely az egyházi jognak teljes, kimerítő és *kizárólagos* forrásául szolgálni volt hivatva — 1230-ban, öt könyvre osztva s „Decretales Gregorii IX.” cím alatt, IX. Gergely pápa meghagyása folytán jött létre.¹ Ez az esemény egyúttal a pápaság egyetemes törvényhozó hatalmának a maga teljességében való elismertetését és megnyilatkozását juttatta kifejezésre.

IX. Gergely pápa nevéhez fűződik az egyházi jognak legelső codificatiója. Az eddigi magángyűjteményekkel szemben ezzel egy olyan gyűjtemény keletkezett, mely a jogi értelemben vett „törvénykönyv” minden attributumával bir olyformán, hogy a benne foglalt jogszabályok — tekintet nélkül igazi eredetükre — a mennyiben későbbi törvények által hatályukat nem veszítették, közkötelező erővel birnak s éppen a gyűjteménybe való felvételük elegendő arra, hogy hitelességüket az ú. n. teljes jogvédelem (*praesumptio iuris et de iure*) támogassa.

Ez a IX. Gergely-féle decretum képezi annak a kánon-tárnak alapját, melynek az evangélikus egyházban jogforrásként való használatáról alább lesz szó. Helyesebben a kánon-tár már e gyűjteménnyel létesült s a későbbi codificatio újabb zsinati határozatokkal és pápai rendeletekkel csupán kiegészítette azt. Ilyen kiegészítést eszközöltetett 1298-ban VIII. Bonifácus pápa. Ezt „Liber sextus”-nak nevezik, mert az öt könyvre osztott IX. Gergely-féle törvénytárnak mintegy pótlása.

Majd V. Kelemen pápa 1313-ban a saját ügyleveleivel egészítette ki a törvénytárt, a nélkül, hogy a benne elő nem forduló pápai végzeményeket hatályon kívül helyezte volna,

¹ Ezt a törvénykönyvet a pápa utasítására *pennaforti Raimund* — IX. Gergely gyóntatópapja — szerkesztette és pedig a Gratián-féle decretum, az ezután keletkezett öt magángyűjtemény s az időközi egyetemes zsinatok határozatainak s újabb pápai ügyleveknek felhasználásával. A törvénykönyvet a pápa külön bulla kíséretében elküldte a párisi és bolognai egyetemeknek (ez lévén akkoriban a kihirdetésnek egyik eszköze), egyben kijelentvén, hogy különös pápai engedély nélkül a jövőben senki se merészeljen újabb gyűjteményt készíteni. Ezzel minden eddigi egyházi jogkönyv a gyakorlatban hatályát veszítette. A kihirdetési bullának vég-szavai így hangzanak: „volentes igitur, ut hac tantum compilatione universi utantur, in iudiciis et scholis, districtus prohibemus, ne quis praesumat aliam facere absque auctoritate sedis apostolicae specialia”.

s éppen ezért ez a *codificatio Clementinák* név alatt ismeretes.¹

Ezzel az egyházi jogszabályoknak pápai meghagyásból való rendszeres gyűjtése s így maga a kánontár bezáródott. A jogalkotó tényezők azonban természetesen ezután is újabb és újabb jogszabályokat bocsátottak ki s egyrészt ez okból, másrészt azért, mivel a Clementinákban nem foglalt korábbi ügylevelek jogérvényét XXII. János pápának a Clementinákat kihirdető bullája meg nem szüntette, ennélfogva magánosok pápai felhatalmazás nélkül is gyűjtögettek a joganyagot, „*Extravagantes*” cím alatt.²

Ezt az anyagot Chappuis János, midőn 1500-ban Párisban a *Corpus iuris*nak új kiadását rendezte, két külön gyűjteménybe foglalta s a törvénytárhoz csatolta. Az elsőbe „*Extravagantes Joannis papae XXII.*” címen ennek a pápának végzéseit, a másodikba „*Extravagantes communes*” címen huszonöt különböző pápától³ származó ügylevelet foglalt.⁴

A fentebbiek szerint a „kánontár” Gratian Decretumát, IX. Gergely decretumát, a *Liber sextus*t, a Clementinákat és az Extravaganteseket magában foglaló gyűjtemény.⁵ Codex jogi természetével azonban csak az a része bír, a mely IX. Gergely decretumát, a *Liber sextus*t s a Clementinákat tartalmazza. A „*Corpus iuris canonici*” (kánontár) elnevezés — és pedig már a gyűjtemény címlapján — a XVI. század közepe óta az „Extravagansok” felvétele után, mely időtől kezdve az öt gyűjtemény egy kötetben jelent meg, használatik; mint *collectiv* elnevezést azonban már a baseli zsinat is (1431–37.) használta. Már a XVI. sz.-ban több — kriti-

¹ Eredetileg „*Liber septimus*”-nak nevezték.

² Az elnevezés onnan ered, mert — jóllehet egyetemes érvényű jogszabályok voltak ezek is — az egyetemes egyház jogi életét szabályozó codexben (kánontár) nem foglaltattak.

³ IV. Orbántól (1264.) IV. Sixtusig (1484.).

⁴ Az „Extravagantesek” ezzel nem váltak a kánontárnak, mint codexnek, többi alkatrészével azonos jogi természetű részévé, mert Chappuis János a pápának, mint a kodifikációra egyedül jogosított legfőbb törvényhozónak, megbízása és felhatalmazása nélkül végezte munkáját.

⁵ A kiadók egyideig még egyéb magán-compilációkat (XV. század-beli s tridenti zsinati végzések és pápai ügylevelek 1584-ig) is csatoltak hozzá.

kailag rendezett — kiadást ért, majd IV. Pius pápa bibor-nokokból s tudósokból álló bizottságot (*correctores romani*) nevezett ki a törvénytár szövegének átvizsgálása s hivatalos kiadása céljából. Így jelent meg 1582-ben új, hiteles kiadás, melyet azután — olykor különleges pápai engedéllyel — sok más követett. Ezek — felesleges compilatiók elhagyásával s helyettök különösen a tridenti közzsínat végzeményeinek felvételével — felette emelték a kánontár gyakorlati alkalmazhatóságát. A legújabb kritikai kiadások között kiválik a Richter-féle (Lipcsében, 1833.) és még inkább a Friedberg E.-féle. (Lipcse, 1879–81.)

A XVI. sz.-tól kezdve keletkezett egyetemes jogforrások¹ az új egyházjogot képezik, a kánontárhoz csak részben csatoltattak s codificálva nincsenek. Tekintve, hogy a reformáció folytán a XVI. sz.-ban az egyházszakadás tényleg bekövetkezett, a protestáns egyházjogra nézve ezek már sem közvetlenül, sem közvetve jogforrásul nem szolgálnak.

A kánontárból az idézés a gyűjtemény rövidített megnevezése mellett a fejezet (*caput*) avagy a canon száma s olykor kezdő-szava szerint történik és pedig a gyűjtemény beosztásához képest a könyv és cím, illetve Gratiánnál *distinctio, causa*, vagy *questio* számát rendszerint zárjelbe téve.

II. Annak elbírálásánál, vajjon a kánontár az evangélikus egyházjog forrásai között helyet foglalhat-e vagy sem, nem lehet egyedül irányadó Luther Mártonnak ezzel a kérdéssel ugyan összefüggésbe hozható, de az irodalomban gyakran félremagyarázott ama ténye, hogy a pápai ügylevek gyűjteményét 1520. december 10-ikén elégette. Hogy pusztán e történelmi tény — kellő felderítés nélkül — a kérdés elbírálásánál alapul még nem szolgálhat, azt az is igazolja, miszerint a kánontárban foglalt s úgy a szervezetre, valamint egyéb viszonyokra vonatkozó számos jogszabály az evangélikus egyházban hosszabb ideig érvényes volt s alkalmazást is nyert.

Ez nem is lehetett másként, mert tudvalevő, hogy a hitújítás nem akart egyházszakadás lenni s csak a tridenti zsinat merev magatartása után veszi tulajdonképen kezdetét az új egyháznak új jogi formák melletti szervezése.

¹ Tridenti közzsínat (1545–1563.), vatikáni közzsínat (1869–70.) határozatai, valamint pápai ügylevek, concordatumok stb.

A nagy reformátor már csak hitelvi álláspontjánál fogva — mely szerint az egyházi hatalom alanya az evangélium helyes magyarázata szerint csakis az egyház lehet — sem akarhatott legfőbb törvényhozói szerepet játszani s ekként követői a kánontár érvénye szempontjából tett nyilatkozatait nem is tekinthették kötelező parancsnak, őt magát pedig az alakulandó új egyház jogának belső forrásául. Egyébként Luthernek a kánonjog, mint jogforrás használatára nézve tett nyilatkozatai sem feltétlenül elutasítók. 1520-ban megjelent s „An den Christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung. Wittenberg, 1520“ cz. röpiratában¹ úgy vélekedik, hogy az egyházi törvényeknek „csak annyiban vagyon érvényük, a mennyiben nincsenek kárára a keresztyénségnek és Isten törvényének“.² A niceaei közzsínatot, melynek végzéseiből pedig nem egy szabály ment át a gyűjtemények révén a kánontárba, „legnevezetesebb“-nek, „legkeresztyénibb“-nek, „legszentebb“-nek és leghíresebb“-nek mondja. Sőt kifakad ilyenképen is: „a pápa az összes zsinatok szabályrendeleteit lábbal tapodja“. Az pedig a fentebbiek szerint sem szenved kétséget, hogy a kánontár nem csupán a Luther által nagy elkeseredéssel végképen elvetendő pápai decretumokat, hanem régebbi és új zsinati határozatokat is tartalmaz. Másutt így ír: „Meg kellene szüntetni az egyházi jog *némely* büntetéseit“.⁴ Tehát nem mindent.

Mindezek a mellett bizonyítanak, hogy Luther a kánonjogot csakis annyiban kívánta elvetni, a mennyiben annak számos tételét a pápai önkény által meghamisítottak vélte; sőt közelebbről megjelölve csakis a kánontárban foglalt pápai ügyleveleket, az egyházi jog egyéb alkatelemeiből pedig a meghamisított vagy koholt részeket kívánta mellőzni.⁵

¹ Magyarra fordította dr. Masznyik Endre, bevezetéssel és magyarázó jegyzetekkel ellátta Stromp László. Kiadta ugyancsak Luthernek „de captivitate Babylonica ecclesiae“ (az egyház babyloni fogságáról) és „Von der Freiheit eines christen Menschen“ (A keresztyén ember szabadságáról) cz. munkáinak magyar fordításával együtt a Magyar Prot. Irodalmi Társaság, Budapest, 1901.

² 70. l.

³ 96. és 140. l.

⁴ 124. l.

⁵ „A keresztyén hit és rend igen jól fennállhat a pápa elviselhetlen törvényei nélkül“ (141. l.). „Jó volna az egyházi jogot kiírtani . . . *külö-*

Ha nem így gondolkozott volna, nem hivatkozhatott volna állításainak igazolására olykor a kánonjogra.¹

Hitelvi szempontból tehát nem is volt ok arra, hogy a reformatio előtti egyházi jogot tartalmazó kánontárt a protestáns egyházjogi források közül *egészben* kiküszöbölhették volna. Az idő, mely a prot. egyházat a római egyháztól mindinkább elválasztotta, önként szorította hovatovább háttérbe a kánontárt mint jogforrást, de elvileg még ma sem mondhatjuk, hogy az ev. egyház jogforrásai között egyáltalán nincs helye.

Hazánkban a XVI. század közepe előtt kizárólagosan evangélikus dogmatikai alapon nyugvó egyházszervezetről alig szólhatunk. Püspökök, archidiakonuskok, plébánosok és egész községek nagy számban lettek evangélikussá, több helyen az eddigi kánonjog szerinti joghatóságukat is megtartva s a nélkül, hogy az egyházban új jogrend állapított volna meg. Sőt éppen hazánkban — jogilag a bécsi békéig, tényleg pedig még azután is hosszú ideig — az evangélikus egyház különösen a házasságjog, egyházlátogatás és egyházi adózás szempontjából a kánonjog szerint joghatóságot gyakorló püspökökkel — bár laza — egyházkormányzati viszonyban állott. Nyilvánvaló, hogy ez az *átmeneti* állapot sem nélkülözhetette az egyházi viszonyoknak bizonyos külső jogi rendjét s ekként kétséget nem szenvedhet, hogy az eddigi egyházjognak tételei — a protestáns dogmatikai álláspont-hoz lehetőleg simult alakban — mindaddig érvényesültek, a míg az evangélikus egyháznak országonként való berendezkedése az új viszonyoknak szükségszerű s fokozatosan eszközölt szabályozása a kánonjogot hovatovább kiszorította.

És bár a reformatio, mely nemcsak hogy új egyházat, de új vallást sem akart alapítani, hanem a hitélet és egyházi jogélet elfajult történelmi fejleményeit csupán az evangéliumi alapra visszaállítani, a később mégis bekövetkezett

nösen a decretumokat. „És ha még sok jó volna is benne, mégis rendjén van, ha pusztul, azért, mert a pápa az egész egyházi jogot a maga szívének rekesze szerint kezeli“. „Hisz’ ma nem az az egyházi jog, a mi a kánonokban van, hanem a mit a pápa . . . önkénye akar.“ 146. l.

¹ „A világi hatalomnak kötelessége az ártatlanokat megvédelmezni s a jogtalanságnak útját állani, a mint Szt. Pál (Róm. 13.) tanítja, valamint Szt. Péter (I. Pét. 2.), sőt az *egyházi jog is* (D. Gr. II. causa 16, questio 7. canon 31. filiis vel nepotibus) tanítja. 94. l.

szakadás folytán az evangéliumi alapon önállóan szervezkedett, mindazáltal a római egyháznak különösen jogintézményeiből sok olyat megtartott, a melyek — bár az apostoli kor utáni fejlemények — a valódi keresztyéni elemet s az észjogi alapot nem nélkülözték.

A régebbi hazai protestáns kánonok nem egyszer hivatkoznak a kánontárra, az egyházi hivatalokra a kánonjogi elnevezéseket alkalmazzák, sőt némely egyházi ügyeknek a kánontár elvei szerinti elintézését írják elő.¹

Viszont a dolog természetéből következik, hogy a kánontár — a szentírás, az állami jogalkotás, az önkormányzati úton létrejött egyházi törvények, a szokásjog stb. mellett — az evang. egyházban kezdettől fogva csakis mint subsidiarius jogforrás volt alkalmazható és csakis azon egyházi jogviszonyokra, a melyek úgy a római, mint az evang. egyházakban azonos dogmatikai alapon nyugosznak.

A kánontárnak a hazai evang. egyházban elfoglalt ezt a subsidiarius jogforrás jellegét a zsinatok és egyéb jogalkotó tényezők közelebbről sohasem részletezték, de viszont meg sem tagadták. A magyarországi ág. hitv. ev. ker. egyház ma érvényben levő, kimerítő és szabatos törvényhozási műveletnek mondható, egyetemes egyházi alkotmánya és az egyházban felmerülhető viszonyokat a legmeszebbmenő részletességgel felölelő szabályrendeletek mellett, a kánontárnak jogforrás jellege önként érthetően annyira összezsugorodott, hogy a kánontár ma már inkább csak jogtörténeti forrásul szolgál, a mennyiben egyes egyházi jogintézményeink gyökerét belőle ismerhetjük meg.

19. §. Ágostai hitvallás.

Az ág. hitv. ev. ker. egyháznak alapvető symbolikus könyve — melytől az egyház nevét is nyerte — az ágostai hitvallás. De korántsem e külső vonatkozás miatt mellőzhetlen, hogy az egyházjogban az ágostai hitvallás keletkezése, jelentősége, tartalma kifejtessék, hanem szükséges ez azért, mert az evang. egyház lételének végső okát is a hit képezvén, az evang. egyház jogrendszerének kifejlődésére első sorban a hitbeli felfogás volt döntő. Ezt pedig a szent-

¹ L. Kovács A. i. m. 257. l.

írásra alapított ú. n. ágostai hitvallás tömör, félremagyarázhatlan tételekben tartalmazza.

Ha ehhez hozzávesszük még azt is, hogy Magyarországon Luther követői éppen az ágostai hitvallás alapján nyertek szabad vallásgyakorlatot, ezzel már eleve reámutattunk arra, hogy a jogforrások között ezen első és legfontosabb szimbolikus könyvnek ismertetésére különös súly helyezendő.

Az ágostai hitvallás keletkezése arra az időre esik, a mikor a reformationnak németországi hullámverései már a német birodalmi gyűlés színe előtt is elszántan komoly s világtörténelmi jelentőségű fordulatot hoztak létre. Keletkezésének előzményei s a birodalmi gyűlésen való nyílt bemutatásának okai azonban a reformatio hajnalhasadásától kezdve felmerült eseményekben keresendők.

A 95. tétel kiszögezésétől kezdve 1520. december 20-ig Luther Márton azt remélte, hogy a feltárt visszaéléseket Róma békésen orvosolni fogja. Ebben a várakozásában csalódva, határozta el magát a Rómával való szakításra s már az 1521-iki vormsi gyűlésen bátor hitvallomásával rámutatott követendő útjára. Az ez alapon mind nagyobb sikerrel folytatott hitújítás elé 1529-ben a speieri birodalmi gyűlésen többségben volt r. katolikusok szigorú határozattal kívántak akadályt gördíteni, minek eredménye az evangélium tiltakozása (protestatio) lett. V. Károly császár — a ki időközben a pápával megbékült s a pápa által meg is koronáztatott — haraggal vett ugyan tudomást a tiltakozásról, de mert a török veszedelemre való tekintettel a protestánsokra is szüksége volt, Ágostába, 1530. április 8-ikára birodalmi gyűlést hívott össze s egyben felszólította a protestánsokat, miszerint a gyűlésen — hogy „békés egyetértésre jussanak“ — írásba foglalt hitvallásukat adják elő.

János, német birodalmi szász választófejedelem, — ki 1525-ben Luther ismert pártfogóját, Frigvest követte a trónon — erre felhívta a reformátorokat a hitvallás elkészítésére.

A hitvallást a Luther által 1529-ben összeállított 17 schwa-bachi cikk alapján, figyelembe véve az előző évi szász látogatási és marburgi cikkeket, írták meg s Torgauban adták át a birodalmi gyűlésre nagy kísérettel induló választófejedelemnek. Luther maga csak a szász határig, Koburgig ment a kísérettel s itt is maradt. A császár birtokához tartozó Ágostában maga a fejedelem is féltette Luther biztonságát.

Ágostában Melanchthon újból átdolgozta a benyújtandó hitvallást, a melynek eredeti címe „Apologia“ (védirat) volt. Még a birodalmi gyűlés megkezdése előtt átküldte a választófejedelem az átdolgozott hitvallást Koburgban időző Lutherhez, a ki ahhoz hozzájárult.

Az így elkészült hitvallást — a császárhoz intézett bevezetéssel és befejezéssel ellátva — az 1530. június 20-ikán megnyitott birodalmi gyűlésnek bemutatták, s felolvasását június 24-ikére tűzték ki, de csak június 25-ikén foganatosították. A felolvasott hitvallást a császár tudomásul vette s kijelentette a protestáns rendeknek, hogy határozatát később fogja tudtukra adni.

A birodalmi gyűlést 1530. szeptember 22-ikén berekesztő záróbeszédben tudtára adták a hitvallást benyújtó protestánsoknak, hogy 1531. április 15-ikéig téríteniök s a r. kath. híveket vallásgyakorlatukban zavarniok nem szabad.

Az 1530-iki ágostai német birodalmi gyűlésen bemutatott hitvallás azóta is *ágostai hitvallásnak* nevezetik; az evangélikusok mindenütt alapvető vallási iratuknak tekintik. Latin és német nyelven — a fentebb előadott alapokon — Melanchthon szerkesztette. Hat főúr és két város előljárósága írta alá.

Az ágostai hitvallás tömören és szabatosan fejezi ki mindazokat a hitelveket, a melyeket a reformátorok és követőik — mint az 1530-ig már megalakult evang. egyházak tanítását — vallanak; másrészt fejtegeti azon visszaéléseket, a melyeket — miután a Krisztusban való hit egyedüli zsínórmértékéül szolgáló szentírással ellenkeznek — az egyházból kiküszöbölni kívánnak. Az egyes hittételek részletes kifejtésébe s a visszaélések keményebb ostromozásába az ágostai hitvallás — mert Melanchthon lehetőleg békés megoldást akart — nem bocsátkozik. Mindezt, valamint a kényesebb kérdések fejtegetését a későbbi symbolikus könyvek pótolják.

Az ágostai hitvallás hiteles szövegét még a birodalmi gyűlés folyamán — daczára a császár tilalmának — Melanchthon kinyomatta. Erre azért is szükség volt, mert a könyvkereskedők részéről több hibás lenyomat került forgalomba.

Az ágostai hitvallás áll: V. Károly császárhoz intézett bevezető beszédből, első és második részből és befejezésből.

A bevezetésben a hitvallást aláírt választófejedelmek és városok készeknek nyilatkoznak arra, hogy a gyűlés többi

tagjaival a lehető legjobb megoldási módot fogják keresni, másrészt hangsúlyozzák, hogy mivel a császár már az 1526-iki speieri gyűlésen kiadott rendeletében kijelentette, miszerint a vallás ügyében nem akarván határozni, a pápánál egyetemes zsinat összehívását fogja szorgalmazni, ennél fogva az esetben, ha a vallásügyi ellentétek az ágostai birodalmi gyűlésen nem lennének kiegyenlíthetők, nemcsak készek álláspontjukat egy összehívandó „egyetemes szabad, keresztén” zsinaton kifejezni s megokolni, de egy ilyen zsinathoz való felelősségi joguktól semmi szín alatt el nem térnek. Íme világos bizonyíték ismét arra, hogy a reformátorok az egyházszakadást minden áron, még 1530-ban is, elkerülni igyekeztek.

Az első rész 21 tételt tartalmaz s a schwabachi cikkek alapján „a hitnek főágazatai”-t röviden — kivéve „a jócselekedetekről” szóló 20-ik tételt — tárgyalja.

A második rész azon hét „hitcikk”-et tartalmazza, „a melyekben a visszaélések soroltatnak fel”.

A befejezés rámutat arra, hogy csak a főbb hitcikkek s visszaélések soroltattak fel, de a melyekből a többiek könnyen megítélhetők. A felhozott hitcikkek — a befejezés szavai szerint — semmi olyan tantételt vagy szertartást be nem hoznak, a mely a szentírással vagy a közönséges anyaszentegyház tanaival ellenkeznék. „Ha e hitvallásunkban — így szólnak a végszavak — valami hiány fedeztetnék fel, az esetben készek vagyunk Isten segítségével a szentírás alapján bővebb felvilágosítást nyújtani”.

A magyarországi ág. hitv. ev. ker. egyház *jogrendjére* is kiható *hittételek az ágostai hitvallásban* fejtetvén ki, szükséges, hogy ez alapvető s a többi symbolikus könyvnek is fundamentumát képező hitvallásban foglalt hitcikkeket kivenetesen megismerjük:¹

Első rész. I. cikk. Az ágostai birodalmi gyűlésen bemutatott hitvallás szerint az *Istenről* az evangélikus gyülekezetek tanítják, hogy a nicaei zsinatnak az isteni lény egységéről és hármasságáról hozott határozata igaz, s hogy azt minden kételkedés nélkül hinni kell.

II. cz. Az *eredendő bűnről* tanítják, hogy Ádám bűnbeesése után minden természetes módon származott ember

¹ L. „Az ágostai hitvallás”, latin eredetiből fordította s bevezette: Paulik János.

bűnnel, azaz istenfélelem s istenben való bizalom nélkül s bűnre való hajlammal születik; és hogy az eredendő bűn valósággal bűn s örök halálba és kárhozatba dönti mindazokat, a kik a *keresztség* és *szentlélek* által újjá nem születnek.

III. cz. Az *Isten fiáról* tanítják, hogy személyében két: isteni és emberi természet elválaszthatlanul van összekötve. Az egy Krisztus valósággal isten és valósággal ember. Szenvedett, felfeszítettet, meghalt és eltemettetett, hogy kiengesztelje irántunk az Atyát s áldozatul szolgáljon nemcsak az eredendő bűnért, hanem az emberek összes tényleges vétkeiért. Feltámadott, azután felméne a mennyekbe, elküldve sziveinkbe a szentleket a sátán és a bűn hatalma ellen.

IV. cz. A *megigazulásról* tanítják, hogy az emberek saját érdemeik és tetteik által nem igazulhatnak meg Isten előtt, hanem hit által, ingyen kegyelemből, a Krisztusért igazulnak meg. Ezt a hitet tudja be nekik Isten igazság gyanánt (Róm. 3. és 4. rész).

V. cz. Az *egyházi hivatalról* tanítják, „hogy ez a hit sajátunkká lehessen, rendelé Isten az egyházi hivatal, kezébe tévén az evangelium hirdetésének s a szentségek kiszolgáltatásának tisztjét. Mert az igehirdetés és a szentségek — mint eszközök által — közöltetik a szentlélek, mely — a hol és a mennyire Istennek tetszik — hitet ébreszt azokban, a kik az evangeliumot hallgatják, azt a hitet t. i., hogy Isten nem a mi érdemeinkért, hanem a Krisztus érdeméért igazítja meg azokat, a kik hiszik, hogy Krisztusért vétettek be az isteni kegyelembé”.

VI. cz. Az *új engedelmességről* tanítják, hogy az Isten által parancsolt jótetteket magáért Isten akaratáért s nem azon hiszemben kell cselekedni, hogy általok az Isten előtt való megigazulást érdemeljük ki.

VII. cz. Az *egyházról* tanítják, hogy az a „*szentek gyülekezete, melyben az evangelium helyesen hirdettetik s a szentségek helyesen szolgáltatnak ki*”. Az egyház igaz egységéhez elegendő az evangéliumi tanban s a szentségek kiszolgáltatásában való megegyezés; s nem szükséges, hogy a külső szokások, szertartások, vagy az emberek által megállapított ceremóniák mindenütt hasonlóak legyenek.

VIII. cz. Hogy *mi az egyház?* Erre nézve az ágostai hitvallás hirdeti: „Habár az anyaszentegyház tulajdonképen

a szentek és igazhívők gyülekezete, mindazáltal – mivel e földön amazokkal vegyülve sok képmutató és gonosz ember él – a szentségekkel élni lehet akkor is, és hatékonyak is, ha azokat a gonoszok szolgáltatják is ki.

IX. cz. A *keresztségről* tanítják, hogy az okvetlenül szükséges az üdvösségre, s hogy a keresztségben nyerjük ajándékul az isteni kegyelmet, és hogy a gyermekeket is meg kell kereszteni.

X. cz. Az *úrvacsoráról* tanítják, hogy az úrvacsorában Krisztus teste és vére valósággal jelen van s kiosztatik a vele élőknek.

XI. cz. A *gyónásról* tanítják, hogy az egyházban a bűn alóli magánfeloldozás fenntartandó; mindazáltal gyónás alkalmával az összes vétkek névszerinti elősorolása nem szükséges.

XII. cz. A *bűnbánatról* tanítják, hogy a keresztség után eltévelyedetteknek bármikor hirdethető a bűnbocsánat, ha megtérnek és hogy az egyház az ilyen bűnbánatra térőknek a feloldozást megadni tartozik. A bűnbánat két részből áll: az egyik a töredelem, a másik az evangéliumból vagy a feloldozásból eredő hit. Ezt azután a jócselekedeteknek kell követniök.

XIII. cz. A *szentségekkel való életről* tanítják, hogy a szentségek nemcsak azért rendeltettek, hogy külső ismertetőjelekül szolgáljanak az emberek között, hanem inkább azért, hogy jelei és bizonyosságai legyenek Isten hozzánk való kegyelmes akaratának. Ez oknál fogva úgy kell élni a szentségekkel, hogy az általuk felajánlott s nyújtott ígéretekben való hit járuljon hozzá.

XIV. cz. Az *egyházi rendről* tanítják, hogy az egyházban nyilvánosan nem taníthat és szentségeket nem szolgáltatthat ki senki sem, hacsak azzal szabályszerűen meg nem bízott.

XV. cz. Az *egyházi szertartásokról* tanítják, hogy azok a szertartások, a melyek bűn nélkül betarthatók s az egyházban a béke és a jó rend előmozdítására szolgálnak – mint pl. egyes ünnepek és más effélék – fenntartandók. Fogadalmak, az ételek és napok stb. közt különbséget tevő hagyományok – melyek az isteni kegyelem elnyerése s a bűnökért való elégtétel célzatával hozattak be – hasznaltanak és evangéliumellenesek.

XVI. cz. A *világi dolgokról* tanítják, hogy a törvényes

polgári intézmények az Isten jótéteményei. Épp azért szükséges, hogy a keresztyének a felsőségnek s a törvénynek engedelmesek legyenek, kivéve azt az esetet, ha tőlük bűnös dolgokat kívánnának.

XVII. cz. *Krisztusnak az ítéletre való eljövételéről* tanítják, hogy Krisztus a világ végén meg fog jelenni az ítéletre s feltámasztja az összes halottakat; a hívőket és kiválasztottakat az örök életben s folytontartó örömeiben részesíti, a gonosz embereket elkárhoztatja.

XVIII. cz. *A szabad akaratról* tanítják, hogy az akaratnak bizonyos szabadsága van, a melynek alapján az ítélő tehetsége körébe eső dolgokban szabadon választhat; de a szentlélek támogatása nélkül nem képes az Isten igazságát vagy a lelki igazságot megcselekedni.

XIX. cz. *A bűn okáról* tanítják, hogy habár Isten teremte s tartja fel a természetet, mindazáltal a bűn oka a gonoszok akaratában rejlik.

XX. cz. *A jócselekedetokről* tanítják, hogy csupán csak cselekedeteink által nem igazulunk meg, hanem a hit és a cselekedetek együttesen eszközlik a megigazulást. Cselekedeteink sem Istennel kiengesztelni, sem a bűnbocsánatot, sem a kegyelmet, sem a megigazulást megszerezni nem képesek, mert azokat egyedül ama hit által érjük el, hogy Krisztusért vétetünk kegyelembe, ki egyedüli közbenjárónk (I. Tim. 2., 5.).

XXI. cz. *A szentek imádásáról* azt tanítják, hogy a szentek emléke az emberek szeme elé állítható a célból, hogy a hitben és a jótettekben nyújtott példáikat adott hivatásunk szerint követhessük. De a szentírás sehol sem tanítja, hogy a szenteket imádjuk, vagy hogy hozzájuk segítségért folyamodjunk, mivel egyedül a Krisztust állítja oda közbenjáró, engesztelő, főpap és szószóló gyanánt.

Második rész. XXII. czikk. Az úrvacsora Krisztus tanításához híven (Máté 26., 27. I. Kor. II. 26.) két szín alatt szolgáltatandó ki.

XXIII. cz. *A papok házasságáról* tanítják, hogy Isten rendelését és parancsát semmiféle emberi törvény vagy fogadalom érvénytelenné nem teheti; már pedig a szentírás szerint (I. Móz. 1., 28. Máté 19., 12. I. Kor. 7., 2., 9.) a papoknak szabad házasodni.

XXIV. cz. A *miséről* azt tanítják, hogy azt — a mennyiben alatta tulajdonképpen az úrvacsorával kapcsolatos istentiszteletet kell érteni — nem törölték el. Ellenben a nyereszkedésre használt magán-misé, valamint azt a misét, mely Pál (I. Kor. 14., 2.) tanítása ellenére a nép által nem ismert latin nyelven tartatik s olyan cselekvénynek tartatik, mely az élők és holtak vétkeit már magánál külső gépies kiszolgáltatásánál fogva is képes eltörölni: elvetik s figyelmeztetik a népet arra, hogy az ilyen misék a szentírással ellenkeznek.

XXV. cz. A *gyónásról* tanítják, hogy azt nem küszöbölték ki a gyülekezetből. Azonban a bűnök névszerinti elősorolása nem szükséges s nem is kell a lelkiismereteket az összes bűnök elősorolásának gondjával terhelni, mivel az összes bűnök felsorolása lehetetlenség, a mint a Zsoltár mondja: Kicsoda tudhatja a te bűneidet?

XXVI. cz. Az *ételek között való külömbségtételről* tanítva, kárhoztatják azt, mintha az ételek között való külömbségtétel s más hasonló emberi hagyományok hasznosak lennének a kegyelem kiérdemlésére s a bűnért való elégtétel szempontjából.

XXVII. cz. A *szerzetesi fogadalmakról* tanítva azt a nézetet, hogy megigazulást szereznek, hogy bennök áll a keresztyén tökéletesség, hogy betartóik felesleges jócselekedetek birtokában vannak: elvetik.

XXVIII. cz. Az *egyházi hatalomról* — mondja az ágostai hitvallás — nagy viták folytak egykor, a melyekben egyesek az egyházi és a világi hatalmat helytelenül összezavarták. A főpapok — támaszkodva a kulcsok hatalmára — nemcsak hogy egyes esetek végeldöntési jogának fentartásával új istentiszteleti módokat hoztak be s erőszakos kiátkozásokkal retteggették a lelkiismereteket, hanem a birodalmaknak átruházását s a fejedelmeknek az uralomtól való megfosztását is megkísérelték. A protestánsok ezzel szemben az egyházi és a világi hatalom közötti külömbségre nézve azt tanítják, hogy: miután Isten rendelésén alapulnak, mindkettőjüket szentül megbecsülni s tisztelni tartozunk; a kulcsok hatalma vagy a püspöki hatalom — az evangelium szerint — az evangelium hirdetésére s a szentségek kiszolgáltatására rendelt isteni hatalom és megbízás (Márk 16., 15.); e hatalom csupán csak tanítás vagy igehirdetés s a szentségeknek ki-

szolgáltatása által gyakoroltatik és semmi köze nincs neki a politikai kormányhoz. Ezért az egyházi hatalom a világi felsőség törvényeit eltörölni, a köteles engedelmesség alól felmentéseket adni ne akarjon. A püspököket az egyházban sem illet meg más törvényhozó hatalom, mint az, hogy „az egyházi tanokat ellenőrizték, az evangéliumtól eltérő tanokat elvessék“.

20. §. Az ágostai hitvallás védelme.

(Apologia.)¹

Az augsburgi birodalmi gyűlésnek 1530. jún. 25-iki ülésében a protestáns rendek részéről bemutatott s fel is olvasott hitvallásra a kath. párt czáfolattal (*confutatio*) felelt, mely szerint a hitvallást benyújtott protestánsok „a szent evangéliumok és iratok által elfogadható okkal“ megczáfoltattak. Ez a körülmény tette szükségessé a protestánsok újabbi védekezését s annak részletesebb kifejtését, hogy a mit a hitvallásban kinyilatkoztattak, az tiszta krisztusi tan. Mellőzhetlen volt a hitvallásnak nyilvánosan való megvédelmézése azért is, mert a birodalmi gyűlés 1530. nov. 19-iki záróhatározata nemcsak azt jelentette ki, hogy a protestánsok megczáfoltattak, hanem utasította is őket az egyház iránti engedelmességre. Tántoríthatlan álláspontjukat tehát igazolniok kellett, a mi ismét csak a reformatió ügyének előmozdítására szolgált.

Melanchthon már 1530. szept. havában elkészült a czáfolatra feleletül szolgáló s egyúttal a hitvallást védő dolgozatával, a melyet a császárnak is átnyújtani akartak. Ezt a munkálatát azonban a birodalmi gyűlés után Wittenbergbe visszatérve átdolgozta, azért is, mert időközben sikerült neki a *confutatio*-nak egy másolati példányát megszereznie. A *confutatio* ugyanis nem került nyilvánosságra. Az *Apologia* megjelenése után a *confutatio* egyik írója: Cochlaeus 1534-ben Melanchthon ellen irt „Filippikái“-ban részletesen kiterjeszkedik a *confutatio* részleteire.

Az átdolgozott mű a hitvallással együtt latin nyelven 1531. április havában jelent meg, éppen a mikor a protestán-

¹ Az *Apologia* keletkezésének történetét oknyomozóan tárgyalja: L. Ranke: „Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation. 1852.“ G. Plitt: „Die Apologie der Augustana, Erlangen. 1873.“

soknak a birodalmi gyűlés határozata szerint a kath. egyházba visszatérniök kellett volna. Ez az első hiteles kiadás; az Apologia még ugyanezen év őszén javított második kiadást ért, melynek nyomán készítette Justus Jónás az első németnyelvű kiadást. Az Apologiát, bár a reformatio hívei kezdettől fogva az ágostai hitvallás kiegészítő részeként tekintették, a prot. fejedelmek az 1537-iki schmalkaldeni szövetség megkötése alkalmával írták alá először. Hivatalosan tehát csak ekkor vált hitvallási irattá, mert eddig csupán Melanchthon nagy szellemének magánjellegű alkotása volt.

Az Apologia rendkívül előmozdította a reformatio ügyét; maig is czáfolatlanul maradt. A katolikus pártot valósággal megdöbbenetette, a mi nyilvánvaló is, hiszen Melanchthon korának elsőrangú theologusa volt s rendkívüli tudományos képzettsége hivatottá tette arra, hogy a reformatio elveit meggyőző, rendszeres védő-iratban fejtse ki.¹

Ebben a symbolikus könyvben domborodik ki egészen tisztán s meggyőzően, hogy a protestánsok elvei nemcsak a szentirással, hanem az egyetemes kath. egyház hamisítatlan tanaival és értelmével is teljesen megegyeznek. Sőt a reformatio hívei az igazi katolikusok, mert nemhogy új tanokat hirdetnének, hanem a Krisztusnak s az igazi érte-

¹ Az Apologia tartalma alább jelzett magyar fordítása szerint a következő: Előszó. *A hitvallás védelme*: Az Istenről. (I. cikk.) I. *Az eredendő bűnről*. (II. cz.) Krisztusról. II. (III. cz.) *A megigazulásról*. (IV–VI–XX. cz.) A megigazító hitről. A Krisztusban való hit megigazít. Bűnbocsánatot egyedül a Krisztusban való hit által nyerünk. III. *A szeretetről és a törvény betöltéséről*. Válasz ellenfeleink bizonyítékaira. IV. *Az egyházzól*. (VII–VIII. cz.) A keresztségről. (IX. cz.) Az Úr vacsorájáról. (X. cz.) A gyónásról. (XI. cz.) V. *A bűnbánatról*. (XII. cz.) VI. *A gyónásról és elégtételről*. VII. *A szentségek számáról és használatáról*. (XIII. cz.) Az egyházi rendről. (XIV. cz.) VIII. *Az emberi hagyományokról az egyházban*. (XV. cz.) A világi hatalomról. (XVI. cz.) Krisztus visszatéréséről az utolsó ítéletre. (XVII. cz.) A szabad akaratról. (XVIII. cz.) A bűn okáról. (XIX. cz.) A jócselekedetekről. (XX. cz.) IX. *A szentek segítségülhívásáról*. (XXI. cz.) X. *Az Úr vacsorájának két szín alatti kiszolgáltatásáról*. (XXII. cz.) XI. *A papok házasságáról*. (XXIII. cz.) XII. *A miséről*. (XXIV. cz.) Az áldozatról s az áldozat fajairól. Az atyák tanítása az áldozatról. A szentségek használatáról és az áldozatról. A mise elnevezéseiről. A holtakért szóló miséről. XIII. *A szerzetesi fogadalmakról*. (XXVII. cz.) XIV. *Az egyházi hatalomról*. (XXVIII. cz.)

Megjegyezzük, hogy a zárjelbe tett cikkszámok az ágostai hitvallásnak azon cikkei, a melyeket az Apologia védelmébe vesz.

lemben vett keresztyén egyháznak tanait. Nem is akarnak az egyetemes — katolikus — egyháztól elszakadni, hanem megtisztítani azt a századok folyamán felburjánzott téves tanoktól. Bizonyítja ezt nemcsak a szentírás jól választott helyeinek nyelvi és történeti — tehát egyedül helyes — magyarázatával, hanem az ókori keresztyén egyház tanaival, íróival, zsinati határozatokkal stb.

Az ágostai hitvallás nyomán haladva, különösen behatóan fejti ki a hitvallásnak leginkább megtámadott részeit; másrészt pótolja a hitvallás hiányait. E részben egyházjogi szempontból különösen nagyjelentőségűek az Apológiának az egyházzól és az egyházba becsúszott visszaélésekről, az egyházi rendről, a világi hatalomról s az egyházi hatalomról szóló részei.¹

Kiterjeszkedett olyan részletekre is, a melyek sem a hitvallással, sem a confutációval kapcsolatban nincsenek, hanem a protestánsok elleni gyanúsítás visszaszorítása miatt kellett erélyesen kifejtenie. Ilyen gyanúsítás volt főképen az, hogy a protestánsok az egyházból már régebben kiközösített eretnek felekezetekkel azonosak. Melanchthon ez erélyes és meggyőző fejtegetései nagy szolgálatot tettek utóbb a magyarországi reformatio ügyének is, a mikor a 16-ik század derekán az eretnekek büntetésére nézve hozott 1523:54. és 1525: 4. t.-cikkek végrehajtása alkalmával az eretnekség vádját hitvallási iratukra való hivatkozással hárították el maguktól. Az Apologia egy lépéssel erélyesebb hangon száll síkra a hitújítók igazának védelmezésében, mint maga az ágostai hitvallás. Emennek szerkesztése- és benyújtásakor még abban a jóhiszemű reményben voltak a reformatio hívei, hogy az egyházi szakadást a hitvallás békülékeny hangjával sikerülni fog elkerülni. Az Apologia megírása idején azonban már a szelid lelkű Melanchthon is felhagyott ezzel a reménységgel s a birodalmi gyűlés elutasító magatartása, valamint a Confutatio rágalmazó irányzata arra bir-

¹ L. I. T. Müller: „Die symbolischen Bücher der evangelisch-lutherischen Kirche deutsch und lateinisch. Gütersloh, 1898.“ C. A. Hase: „Libri symbolici eccl. ev. Lipsiae, 1827.“ Dr. Fr. A. Koethe: „Philipp Melanchthon's Werke, 1829.“ Latinból magyarra fordította az Apológiát Mayer Endre. Jeles fordítását a Luther-társaság adta ki. „Apologia, azaz az ágostai hitvallás védelme, írta Melanchthon Fülöp. Az eredeti latinból magyarra fordította Mayer Endre eperjesi theol. tanár. Budapest, 1900.“

ták Melanchthont, hogy még azokat az engedményeket is visszavonja, a melyeket a béke érdekében az ágostai hitvallásban tett.

Az Apologia is akarja ugyan még a békét, de nem minden áron¹ s félreismerhetlenül kénytelen rámutatni a pápás egyháztól leendő elszakadásra. Az Apologia mintegy átmenetet képez az ágostai hitvallás, mint előzékeny egyezkedési kísérlet, másfelől a schmalkaldeni cikkek, mint a helyrehozhatlan szakadás hitvallási irata között.

21. §. A smalkaldi cikkek.

„Smalkaldi cikkek“-nek, vagyis „Luther hitvallás“-ának² az 1537. február 15-ikén megnyílt smalkaldi gyűlés színe előtt bemutatott, elfogadott s későbbben Melanchthon Fülöp két értekezésével kiegészített hitvallási iratot nevezzük.

E hitvallási iratnak két része híven tükrözi vissza a pápasággal végső küzdelemre szembeszállt, nagy szellemi erejétől s lángoló hitétől duzzadó Luther, nemkülömben a tudós és okos Melanchthon, — egyéniségét. Luther cikkei polemia nemcsak a római kath., hanem a református egyházzal is, a mennyiben határozottan körvonalozza a két prot. egyház közötti nagy ellentétet az úr vacsorája kérdésében.³ Ezért is egyik legfontosabb hitvallási irata az ág. h. ev. egyháznak.⁴

Keletkezésének története híven tükrözi vissza a reformáció világtörténelmi jelentőségű korszakának döntő fordulatot jelentő mozzanatát. Tartalma a római egyháztól való szakadásnak immár félreismerhetlen bélyegét viseli magán, sőt határvonalat képez a protestantismus két árnyalatának körvonalozásában is.

Az evangyeliomi rendek 1531. márcz. 23-ikán Smalkaldenben véd- és daczszövetséget kötöttek, hogy hitüket — mely-

¹ L. Mayer i. m. 41. l.

² 1553-ig a „Luther hitvallása“ — Luther's Bekenntniss — elnevezést használták, a mi azonban össze nem tévesztendő Luthernek az úrvacsoráról szóló 1528-iki, sem pedig 1529-iki hitvallásával. „Schmalkaldische Artikel“ cím először az 1553-iki weimari kiadásban szerepel.

³ L. dr. Masznyik Endrének e kérdésről írt becses monografiáját. 11. l.

⁴ „Rómától való végső búcsúzásunk drága emlékjele s egyszersmind határkő köztünk és a testvér prot. egyház között is.“ L. Masznyik E. i. m. 23. lap.

nek megtagadására az ágostai birodalmi gyűlésen 1531. ápr. 15-ikéig gondolkozási időt kaptak — egyesült erővel megvédelmezzék. Egy összehívandó egyetemes szabad keresztyén zsinattól várták a békességet s a kedvező külpolitikai viszonyokat kihasználva,¹ az 1532. július 23-iki nürnbergi békében — melyet később a regensburgi birodalmi gyűlés is megerősített — sikerült kivívniok, hogy az egybehívandó egyetemes zsinatig békességük lesz.² A várva várt egyetemes zsinatot hosszas halogatás után a pápa 1537. május 23-ikára Mantuába egybehívta. Meghívást nyertek a protestáns német fejedelmek is; meg is ígérték részvételüket, feltéve, hogy személyes biztonságukról gondoskodás történik.

Tekintettel arra, hogy ezen a zsinaton kellett volna a reformatio ügyének végelintézését nyernie, Frigyes János szász választófejedelem 1536. év végén megbízta Luthert, hogy a zsinat elé terjesztendő s alku tárgyát többé nem képezhető hitczikkeket a szentírás alapján állítsa egybe. Luther e megbízatásnak nyomban meg is felelt s cikkeit³ Wittenbergben német nyelven megírva, leghívebb barátaival⁴ aláíratta s egy másolati példányt Spalatinussal a választófejedelemnek is megküldött.

1537. febr. 15-ikén nyílt meg a smalkaldi gyűlés,⁵ melynek főtárgyát a mantuai egyetemes zsinaton leendő magatartás megbeszélése képezte. A szász választófejedelmen kívül jelen voltak Fülöp hesseni örgróf, Ernő és Ferencz lüneburgi hercegek, Ulrik württembergi herceg, Fülöp pomerániai herceg, Albert mansfeldi gróf, a városok követei, számos

¹ V. Károly császárral szemben ugyanis a francia, angol és a török birodalom kezdtek mozgolódni.

² L. D. K. Hase: „Kirchengeschichte, D. K. Hase“. Leipzig, 1840. 374. lap.

³ Az eredeti kézirat szerint: „Die Artikel 1537“.

⁴ Melanchthon, Creuziger, Bugenhagen, továbbá Spalatinus, Amsdorf, Agricola. Melanchthon azzal a fenntartással írta alá a cikkeket, hogy ő a pápának a püspökök feletti felsőségét — de csak „iure humano“ — a közbéke okáért s az evangéliom sértetlen fenntartásának feltétele mellett hajlandó meghagyni. Már itt sejteti Melanchthon később a cikkekhez csatolt s egyházjogi magas színvonalon álló értekezésében elfoglalt álláspontját.

⁵ Az evangyeli rendek Smalkaldenben politikai, de főként vallási ügyek megbeszélése céljából több ízben is tartottak értekezletet. Így pl. 1529., 1531., 1540. stb.

hírneves theologus, valamint Borst Péter pápai követ s a császárnak helyettes kancellárja is.

A zsinatra szóló pápai meghívó-levél szerint az egyetemes zsinatnak az lett volna a feladata, hogy „az egyház békéjét az eretnekek kiírtásával helyreállítsa”. Ilyen zsinatot „szabad keresztyén zsinat”-nak az ev. fejedelmek nem tekintettek s nem látván biztosítva még személyök szabadságát sem, a meghívást visszautasították s elmaradásuk okát a császár előtt külön iratban is kifejtvén, felhívták őt, hogy valamelyik német városba ő hívjon össze szabad keresztyén zsinatot; egyszersmind a Luther által megírt cikkeket elfogadták, de csak a jelenvolt theologusokkal való aláírását tartották egyelőre szükségesnek. Egyben kimondták, hogy azt nem mint új hitvallást, hanem mint az ágostai hitvallásnak és az Apológiának részletesebb kifejtését a zsinat elé terjesztik. Erre szükség is volt, mert az ágostai hitvallás benyújtása óta — melynek kimondott jelszava a békesség és hitelvi *egység* helyreállítása volt — bebizonyosodott, hogy az ellenfél konok magatartása miatt az ellentétek ki nem egyenlíthetők. Most már fel kellett venni a harcot s főként az *ellentéteket* kellett kidomborítani. Ezt cselekedte a „cikkek”-ben Luther, az igazság és meggyőződés hajlíthatlan határozottságával.

Bár Melanchthon eredetileg a mantuai zsinaton való részvétel álláspontjára helyezkedett, mégis — a smalkaldi gyűlés által az ott jelenvolt theologusoknak adott megbízása folytán s a hozott határozatok igazolása céljából — „A pápa hatalmáról és felsőségéről”¹ és „A püspökök hatalmáról” szóló, mély tudásról tanúskodó két értekezést írt, a miket a gyűlés el is fogadott s az ott jelenlevő theologusok alá is írtak.²

A „smalkaldi cikkek” közzétételére nézve a smalkaldi gyűlés nem határozott, mert a mantuai gyűlésre szóló meghívót visszautasították; a gyűlésen jelenvolt szövetséges fejedelmek és rendek sem írták alá s így eredetileg hivatalos hitvallási köztekintélyük nem is volt. Idővel mégis mindenütt az ág. h. ev. egyház symbolikus iratává vált. Luther már 1838-ban — aláírások nélkül, hosszabb előszóval együtt —

¹ „De potestate et primatu papae. Tractatus per Theologos Smalcaldiae congregatos conscriptus”.

² Melanchthon latin nyelven írta meg értekezéseit, de a gyűlés német szövegben tárgyalta s ezt a szöveget írták is alá.

mint a saját hitvallását kiadta. Majd Frigyes János szász választófejedelem megbízása folytán két udvari papja — Stolzen János és Aurifaber János — az aláírásokkal és Melancthon két értekezésével együtt — kinyomatta,¹ a mi a szász választófejedelemségben kifejtett egyházkormányzati elvek alapján is elegendő volt arra nézve, hogy köztekintélyű hitvallási irattá váljék s a hitvallási iratok gyűjteményébe (*corpus doctrinae*) felvéttessék. Ilyennek ismerte el a koswigi gyűlés (1557.), a möllni zsinat (1559.), a lübecki lelkészi kar (1560.), a hamburgi tanács (1560.). A schleswig-holsteini theológusok 1570-ben már esküt is tesznek rá. Ez következett be Poroszországban 1567-ben; a thüringiaiban 1577-ben veszik fel. 1580-ban felveszik a „*Liber concordiae*”-be is. Köztekintélyét még ott is elismerik, a hol a „*Formula concordiae*”-t soha sem fogadták el.²

A „smalkaldi czikkek” tartalma röviden a következő: Dr. Luther Márton *előszava*. *Első rész*: az isteni felség főczikkeiről. *Második rész*: A Jézus Krisztus hivatalára és művére, vagyis a mi váltságunkra vonatkozó czikkekről. Első cikk. A második cikk (a miséről). A harmadik cikk (az alapítványi intézményekről és kolostorokról). A negyedik cikk (a pápaságról). *Harmadik rész*: A bűnről. A törvényről. A bűnbocsánatról. Az evangéliomról. A keresztségről. Az oltári-szentségről. A kulcsokról. A gyónásról. Az átokról. A felavatásról és meghívásról. A papok házasságáról. Az egyházzal. Arról, hogy hogyan igazíttatik meg Isten előtt az ember, és a jócselekedetekről. A kolostori fogadalmakról. Az emberi hagyományokról. Aláírások (44). A pápa hatalmáról és felsőségéről. A püspökök hatalmáról és bíráskodásáról. Aláírások (35).

Luther czikkei az élő személyes hit örök igazságának legklasszikusabb megnyilatkozásai.³ A harmadik részben specialiter azokat a kérdéseket tárgyalja, a melyeket a komolyabban gondolkodó ellenfelekkel, avagy a véleményeltérés

¹ „Artikel der Evang. Lere, so da hetten sollen auffs Concilium überantwortet... Jetzt alles aus Ursachen in der Vorrede vermeldet, aus Fürstl. Befehl zu Weymar durch di Hoffprediger daselbst in Druck gegeben. MDLIII., 4°.”

² L. dr. *Masznjik* E. i. m. 17. l., 4. jegyz.

³ L. dr. *Masznjik* i. m. 15. l.

okából magunk között is kíváncsós behatóbb megbeszélés tárgyává tenni.

Melanchthon első értekezésében a pápai hatalom és felsőség isteni eredetének tarthatatlanságát igazolja. Kimutatja, hogy a pápának nincs joga az államok ügyeibe beavatkozni. S végül, ha még isteni jog alapján nyugodnék is az ő egyházi felsőbbsege, akkor sem lehet neki engedelmeskedni, mert hatalmával visszaélt. A második értekezésben a szentírás és az ősi egyházi szokásjog alapján bebizonyítja, hogy a püspöki hatalom tulajdonképpen az egyház hatalma. Ez utóbbi annak birtokosa. Egyházjogi szempontból főként ez a két értekezés bir nagy elvi jelentőséggel.

22. §. Luther nagy- és kis-kátéja.

A kis-kátét Luther 1528. és 1529. elején készíté s délnémet nyelven ebben az évben meg is jelent.

A nagy-kátét 1529. április 23-ikán német nyelven adta ki.

Bár kezdettől fogva symbolikus irat gyanánt tekintették számos német tartományban, mégis formailag csak 1580-tól fogva vannak általánosan elismerve.

Mindkettőnek *tanítás* a célja s így a többi symbolikus könyvektől éppen e rendeltetésük választja el.

Míg a kis-káté csak a legszükségesebb hitbeli alapismereteket tartalmazza, addig a nagy-káté már a hittanban való alaposabb jártassághoz szükséges tanításokat foglalja magában.

23. §. A Formula concordiae és az ó-kori symbolikus könyvek.

Luther halála után a németországi protestánsok körében elkeseredett hitviták támadtak. A Luther- és Melanchthon-párt közötti ellentét kiegyenlítése céljából Andreä Jakab egy formulát készített, melyet Chemnitz Márton vezetése alatt több theologus átdolgozott s ehhez járult még az Ossiander Lukács által készített ú. n. maulbronni formula is.

E két formulát, az Andreä Jakabénak alapul vételével, Torgauban 1576-ban, több jeles theologus, ú. m. Andreä, Chemnitz, Selnecker, Musculus, Chytraeus és Körner új

munkálattá dolgozták át (ez a *torgaui könyv*) s ebből Andreä egy kivonatot készített, mely a Formula concordiae első részét (epitome) képezi.

A fentnevezett theologusok 1577-ben, a Magdeburg melletti bergeni kolostorban, a torgaui munkálatot még egyszer átdolgozták. Ez az ú. n. *bergeni* könyv, mely a Formula concordiae második részét képezi. Ez a két rész együtt alkotja a Formula concordiaet, melyet 1580. június 25-ikén hoztak nyilvánosságra. A Formula concordiaet, mint symbolikus könyvet, nem mindenik német tartomány fogadta el (Hessen, Pomerania, Szilézia nem).

Vannak a ker. egyháznak közös symbolikus könyvei is, a melyeket még az ó-korban oly célból adtak ki, hogy az általánosan befogadott ker. tanoktól eltérő tévtanokat ellensúlyozzák s a szakadást megakadályozzák. Ezek a úgynevezett egyetemes keresztyén hitvallási iratok. Ilyen három van, ú. m.:

1. Az *apostoli hitvallás*, vagy hiszekegy, melyet állítólag az apostolok készítettek. Ez a legrégebbi symbolikus irat.
2. A *nicaeai hitvallás*, melyet 325-ben a nicaeai egyet. zsinat a szentháromsági tan szentesítése végett állított egybe.
3. Az *Athanasius-féle hitvallás*. A kath. hagyomány szerint Athanasius alexandriai egyházi atyától származott s az előbbi kettővel hasonló tartalmú.

24. §. Zsinati törvények.

Az 1791-iki pesti zsinat kánonai nem nyervén el a királyi szentesítést, másrészt a régebbi zsinatok kánonai — particularis hatályuktól eltekintve — elavult voltak miatt sem szolgálhatván az egyetemes evang. egyház jogrendjének zsinórmértékeül, a magyar ág. hitv. evang. egyháznak zsinatilag megállapított egyetemes szervezete, illetve törvénykönyve az 1891–94-iki zsinatig nem volt. Egyházi jogéletünk terén az egyházkerületi rendezetek képviselték az élő jogforrást, a mely rendezetek által teremtett particularismus sem a jogbiztonságnak, sem a céltudatosan hazafias és egységes erő kifejtésnek javára nem szolgálhatott.

Nem lennénk azonban igazságosak, ha egyházi jogéletünk e kirívó hiányosságát őseink közönyösségének rovására írónk. Főrésze volt abban a XIX. század zavaros politikai

viszonyainak; jelentékeny mérvben bizonyos egyházi körök nemzetiségi tendenciájú törekvésének, mely törekvés az egyetemes közgyűlés jogkörének zsinatilag való kiterjesztését, illetve megállapítását, valamint a kerületek új beosztását ellenezte; s csak aránylag csekély mértékben ama conservatív, avagy túlzottan aggóató szellemnek, a mely legjobbjainkat is a passivitásra indította.

Mindamellett — a tíz évi elnyomatás után — Budapesten, 1860. október 10-ikén tartott egyetemes gyűlésen szóba került a zsinattartás ügye, sőt 15 tagból álló bizottságot küldtek ki egy rendszeres törvényjavaslat kidolgozására. Innen kezdve az egyetemes gyűlések évenként szorgalmazták a törvényjavaslat elkészítését, a mi végre 1867-ben bekövetkezvén, a zsinatot már 1868-ban megtarthatni vélték. Úgyde a fentebb említett körülmények következtében a zsinattartás ügye csak két évtizeden túl jutott a megvalósulás stádiumába. Lanyha volt a lelkesedés s az előkészítő-bizottság is lassan dolgozott. A három nyelven kinyomatott zsinati előmunkálatokat 1870-ben véleményezés és lehetőleg egyöntetű megállapodás céljából megküldték az egyházkerületeknek és illetve az esperességeknek. Az esperességek és a kerületek többszöri sürgetés daczára sem terjesztették be észrevételeiket. Közben a zsinati előkészítő-bizottság elnökségében és tagjaiban is több ízben változás állott be, sőt 1880-ban az egész bizottságot újonnan alakították, *Prónay Dezső* br. dunántúli egyházkerületi felügyelő elnökle alatt.

Az ev. ref. egyház, a mely pedig később fogott a zsinati munkálatokhoz, már 1881-ben megtartotta debreczeni zsinatát. Az evang. egyház ellenben 25 évi készülődés után 1885-ben (jkv 50. p.) a zsinat ügyét elejtette, annak összehívását sürgősnek nem tartotta és a kerületek új beosztásának kérdését a napirendről levette. Ennek daczára az 1886-iki egyetemes közgyűlés újra felvette az elejtett fonalat, ismét megalakította a zsinati bizottságot; másrészt azonban a zsinat feladatát szűkebbre szabta, kimondván, hogy a bizottság csupán az egyházkerületek és az egyetemes közgyűlés szervezetére és hatáskörére vonatkozó javaslatok kidolgozására terjeszkedjék ki. A bizottság munkálatával 1888-ban elkészült s azt az egyetemes gyűlésnek bemutatván, pótlólag még az egyházi törvénykezési javaslat kidolgozására nézve is indítványt tett. Az egyetemes gyűlés elrendelte a mun-

kálat kinyomatását s kellő példányban a kerületeknek való megküldését. Végre az 1889-iki egyetemes közgyűlés, a dunáninnen-i kerület ellenzése daczára kimondotta,¹ hogy az evangélikus egyház 1891-ben zsinatot tart. Ugyanekkor a zsinati bizottság bemutatta a törvénykezésre vonatkozó javaslatot is s ennek kinyomatását és szétküldését szintén elrendelték. A zsinati bizottságot a királyhoz intézendő zsinattartás iránti kérvény megszerkesztésére felhívták; nyilatkozatra szólították fel a kerületeket, vajjon kívánják-e az utasításadást vagy sem? A zsinatra meghívták az erdély-részi szász evang. egyházat is; a horvátországi evangélikusok meghívását — tekintve, hogy azok még kellően szervezve nem voltak — elejtették. Végül báró Prónay Dezső lelkes és kimerítően megindokolt indítványára elhatározták, hogy az ev. ref. egyház egyetemes konventjét — oly célból, hogy 1891-ben ő is zsinatot tartson s ez alkalommal a két zsinat az 1791-iki kánonok szellemének megfelelően egymással kölcsönösen érintkezhessék — a zsinattartásról értesítik.

A zsinat szervezetére és megalakulására nézve érvényes szabályzatot már az 1868-iki egyetemes gyűlés alkotott,² kimondván, hogy e tekintetben ideiglenesen a következők határozatnak: *Hivatalból* tagok az egyetemes felügyelő, továbbá a négy püspök és négy kerületi felügyelő. *Választott* tagok az esperességeknek felerészben lelkészi, felerészben nem lelkészi egyénekből álló követei. Minden esperesség bezárólag 20 egyházig két, azontúl négy követet küld; az egyházak száma a szerint vétetvén, a hány rendes lelkészi állomás van az esperességben. Minden egyház annyi egyénre szavaz, a hányat illetékes esperessége követül küldeni jogosítva van. A szavazatokat az esperességi gyűlés bontja fel. Szavazategyenlőség esetén sorshúzás dönt. Megválasztható bármely 24 éves, magyarországi evang. egyén, ha nem is lakik az illető esperességben. Az iskolai követeket egyház-kerületenként szintén az egyházközségek választják, az illető kerület tanárai sorából kettőt-kettőt. Az 1868-iki szabályzat intézkedik még a zsinat megalakulásáról, a költségekről, kimondván, hogy utóbbiról a kerületek tartoznak gondoskodni. A szabályzat szerint a zsinaton a szavazatokat egyé-

¹ L. jkv 45. p.

² L. egyet. jkv 1868., 22. pont.

nenkint számítják. Miután e szabályzat megalkotása óta az egyház egy új esperességgel (brassói), valamint a pozsonyi egyetemes theol. akadémiával gyarapodott, — továbbá, mert némely esperességben időközben az egyházközségek száma megszorodott, ennél fogva az 1890-iki egyetemes közgyűlés az 1868-iki szabályzatot megfelelően módosította (jkv 38. p.), kimondván, hogy az új esperesség is két követtel legyen képviselve; az egyetemes theologia követe pedig az akad. tanárok sorából az akad. nagybizottság és a tanári kar által választandó.

Az 1890-iki egyetemes gyűlés a zsinat ügyével még több pontban is foglalkozik. Így a vonakodó dunáninneni kerületet utasítja a zsinattartási költségek viselési módjának megállapítására. A kerületek véleménye alapján mellőzi a zsinati képviselők utasításhoz kötöttségét. Helyeslőleg elfogadja a zsinattartás iránti kérvény szövegét. Örömmel értesül az ev. ref. egyház ama határozatáról, hogy szintén zsinatot tart s együtt kívánja megünnepelni az 1790-iki korszakos jelentőségű vallásügyi törvények meghozatalának évszázados fordulóját. Sajnálattal vette tudomásul a gyűlés, hogy az erdélyrészi szász evang. egyház a feléje nyújtott testvéri jobbot el nem fogadta.

1891. április 12-ikén úgy az ág. hitv. evang., mint az ev. ref. zsinati bizottság ülést tartott s abban állapodtak meg, hogy mindkét zsinat Budapesten, 1891. december 5-ikén nyitassék meg, az 1868-iki és illetve 1890-iki egyet. gyűlési határozatokhoz képest.¹

A királyhoz intézett kérvényben a zsinat tárgyául csupán az egyházi alkotmány és a törvénykezés codificatióját jelölték meg. A tanügyet és pénzügyet mellőzték, mely utóbbinak kihagyása csakhamar általános elégtelenséget szült.

A dunáninneni kerület öt esperességének (Árva, Liptó, Turóc, Nyitra, Trencsén) a zsinattartás ellen az egyetemes felügyelőhöz intézett óvása nem akadályozhatta meg többé

¹ Hivatalból jelen voltak az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő, továbbá a négy-négy egyházkerületi püspök és felügyelő. A bányai kerületből 32, a dunáninneniből 18, a dunántúliból 28, a tiszaiából 24 választott tag, és pedig felerészben a lelkészek, felerészben a nem-lelkészek köréből. Ezenkívül 9 tanár, és pedig egy az egyetemes theol. akadémia nagybizottsága által, 8 pedig a többi tanárok soraiból — kerületenként kettő-kettő — választatván.

a fejleményeket. 1891. július 12-ikén 28,803. sz. a. kelt rendelettel gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter értesítette báró Prónay Dezső egyetemes egyházi és iskolai felügyelőt, hogy Ő felsége a király az alkotmányozó zsinat egybehívására megadta az engedélyt s az 1791:XXVI. t.-cz. 4. §-ában jelzett biztos küldési jogával nem kívánt élni. Erre a zsinati bizottság a püspököket, valamint a zsinati képviselő választására hivatott testületeket az 1891. december 5-ikén d. e. 10 órakor Budapesten, a pesti egyház nagytermében megnyitandó zsinatra s az ugyanott decz. 4-ikén d. e. 10 órakor tartandó előleges értekezletre meghívta, figyelemztetvén az összes egyházakat arra, hogy a zsinati követek megválasztása nemcsak jog, hanem kötelesség is, és hogy a szavazatok az esperességi elnökséghez, illetve az iskolai követekre nézve az egyházkerületi elnökséghez okt. 1-jéig beküldendők. A szavazatok felbontásának határnapjául október 20-ikát állapították meg, azzal a hozzáadással, hogy a mennyiben valamely esperesség ebbeli kötelességének eleget tenni vonakodnék s a megbízóleveleket ki nem állítaná, az érdekelt egyházak panaszukkal a zsinathoz fordulhatnak. A zsinati képviselők megválasztása és a szavazatok felbontása tényleg akadálytalanul megtörtént. A dunáninnyi egyházkerület is — szenvedélyes viták után — szavazategyenlőség mellett kimondott elnöki döntéssel elhatározta, hogy a zsinaton részt vesz s az esperességeket megfelelő intézkedésre utasította.

A zsinati előmunkálatok — sajnos — hiányosak voltak s a közvélemény a zsinat megnyitásakor sem tudta még, hogy mi mindent fog az felölelni?¹ 1891. decz. 4-ikén zsinati előértekezlet volt. Decz. 5-ikén — istentisztelet után — báró Prónay Dezső nagyszabású beszéddel nyitotta meg a zsinatot s elhatározták, hogy a szintén azon napon megnyílt ev. ref. zsinatot küldöttségileg üdvözlík. Ugyanakkor a reformátusok üdvözlő küldöttsége is felkereste az evangélikusok zsinatát. Megalakították az igazoló-választmányt 9 hivatalos és 11 választott tagból; a választott tagokat a hivatalos tagok

¹ A zsinati bizottságnak csupán az egyházi alkotmányra és a törvénykezésre vonatkozó előmunkálatán kívül felette alapos és becses volt *Zelenka Pál* püspöknek „*Igénytelen javaslat*” című 371 lapra terjedő munkálata, valamint a dunántúli kerület zsinati dolgozata. Előbbi a tan- és pénzügyet is felölelte.

igazolták. Deczember 6-ikán mindkét zsinat lélekemelő istenitisztelettel ünnepelte az 1790:XXVI. t.-cz. évszázados fordulóját, majd Pestvármegye székházában közös emlékünnepeyre gyűltek egybe.¹ A zsinat törvényes megalakulása a decz. 7-iki, második ülésben történt. Miután az 1868-iki zsinati szabályzat szerint a zsinati képviselőknek több mint kétharmada igazolva volt, világi elnökké *Péchy Tamást*, egyházi elnökké *Karsay Sándort* megválasztották.² Ugyancsak az alakuló-gyűlésen állapították meg a zsinat tárgyalási és tanácskozási ügyrendjét is, az ev. ref. zsinat ügyrendjéhez alkalmazkodván.³ Tulajdonképen csak az első gyűléseken s az azokat megelőző értekezleteken dőlt el végképen, hogy a zsinat mely ügyek szabályozását karolja fel. A fontos kérdést megpecsételte a decz. 10-iki ülés, a mikor összesen nyolcz zsinati bizottságban (alkotmányi, tanügyi, pénzügyi, törvénykezési, gazdasági, kérvényi, naplóbíráló- és protestáns vegyes-bizottság) állapodtak meg. E bizottságok megalakítása után a zsinat első ülésszaka be is fejeződött. Most már a bizottságok feladata volt, hogy a zsinat tárgyalásainak alapul szolgáló törvényjavaslatokat kidolgozzák.⁴

Az 1891–94-iki egyetemes zsinatnak hat ülésszaka volt. Az első ülésszak 1891. decz. 5–10-ig a megnyitáson kívül öt ülésből; a második ülésszak 1892. május 4-től június 11-ig

¹ A testvéries szövetség ez ünnepélyes megpecsételésénél ev. ref. részről báró *Vay Miklós*, az evangélikusok részéről *Karsay Sándor* püspök elnökölték. Dr. *Győry Elek* az ünnepi emlékbeszédet tartotta.

² Jegyzők lettek világi részről: Dr. *Győry Elek*, dr. *Markó Sándor* és *Michaelisz Vilmos*; egyházi részről: *Farbaky József*, *Gyurátz Ferencz* és *Händel Vilmos*; zsinati gazda: *Perlaky Elek*. Később zsinati *alelnököket* is választottak.

³ L. *Thébusz J.*: „A magyarországi ág. h. ev. egyház 1891–94-iki országos zsinatának története.” Budapest, 1905. Függelék.

⁴ A bizottságok maguk választották meg az elnököt és az előadót. Az alkotmányi bizottságban elnök *Zsilinszky Mihály*, előadó *Kund Samu*; a tanügyiben elnök *Breznyik János*, előadó *Schneller István*; a pénzügyiben elnök báró *Podmaniczky Géza*, előadó *Poszvék Sándor*; a törvénykezésiben elnök *Samarjay Károly*, előadó dr. *Markó Sándor*; a gazdaságiban elnök *Perlaky Elek*, előadó *Renner Henrik*; a kérvényiben elnök n. gr. *Szontagh Pál*, előadó *Török József*; a naplóbírálóban elnök báró *Radvánszky János*, előadó *Hörk József*; a prot. vegyes-bizottságban elnök *Bánó József*, előadó *Győry Elek*. A zsinat folyamán kilenczedik bizottságként a szövegegyeztető bizottságot is megalakították, valamint esetenként ad hoc bizottságokat is küldtek ki.

harmincznégy ülésből; a harmadik ülészak 1893. február 7–11-ig hat ülésből; a negyedik ülészak 1893. május 4–6-ig három ülésből; az ötödik ülészak 1894. június 7–10-ig hat ülésből; a hatodik ülészak 1894. november 6–7-ig két ülésből állott.

Az első ülészak, mint fentebb láttuk, a zsinat megnyitását, megalakulását, a tisztviselők és bizottságok megválasztását eszközölte.

A második ülészakon letárgyalták az alkotmányi, háztartási, iskolai és törvénykezési javaslatokat. A zsinati törvénybe az egyes részeket nem azok tárgyalási sorrendje szerint vették fel. Ugyanis az alkotmányi részt a tanügyi rész követi s ezután jön a háztartási és a törvénykezési rész. A bizottságok által letárgyalt javaslatokat kinyomatták s előzetesen a zsinati tagok között kiosztották. A zsinati üléseken a bizottsági javaslatokat előbb általánosságban, majd részleteikben vették tárgyalás alá. A tárgyalás egész lefolyását gyorsírói feljegyzések alapján készült napló örökítette meg, melynek kinyomtatását s nyilvános közzétételét a zsinat — a jelentékeny költség miatt — mellőzte, majd pedig az egyetemes közgyűlésre bízta. A napló azonban máig sincs kinyomtatva. A második ülészakon letárgyalt javaslatokat a zsinat június 10-iki ülésében harmadszori olvasásban is végleg elfogadta s július 13-ikán a vallás- és közoktatásügyi minister útján szentesítés végett ő felségéhez felterjesztettek. A szentesítés hosszú ideig késett s ezért az őszi ülészak terve is megghiúsult.

A harmadik ülészak első ülésében a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek 1893. január 18-ikán 2807. sz. a. kelt rendeletéből arról értesült a zsinat, hogy a szentesítés végett felterjesztett javaslatok három szakasza módosításra szorul. Ez a február 9-iki ülésben megtörténvén, a javaslatokat szentesítés végett ismét felterjesztették. Egyebekben a harmadik ülészakot a prot. vegyes bizottság javaslatainak tárgyalása és a napirenden volt egyházpolitikai kérdések beható megvitatása foglalta le.

A negyedik ülészak tudomásul vette amaz örvendetes hírt, hogy ő felsége a király a második ülészakon letárgyalt s a harmadik ülészakon is részben módosított javaslatokat 1893. márczius 18-ikán szentesítette. A szentesített törvényeket a május 4-iki ülésen felolvasták, kihirdették;

az eredeti példányt az egyetemes levéltárban elhelyezni, 2400 példányban kinyomatni s német és tót nyelvre is lefordíttatni határozták. A törvények – a melyeket a szószék-ről is mindenütt ünnepélyesen kihirdettek – valamennyi egyházközségre nézve a zsinaton való kihirdetéssel váltak kötelezőkké. A zsinat máris sokkal többet végzett, mint a mennyire kezdetben gondoltak. Mindamellett a zsinatot nem rekesztették be, hanem csupán elnapolták. Ugyanis az egyetemes papi nyugdíj- és gyámintézeti bizottságok javaslatainak letárgyalása, másrészt a dunáninnyi kerületben időközben tarthatatlanná vált helyzet miatt, végül egyházi közigazgatási, stb. okoknál fogva felmerült új egyházkerületi beosztás kérdése a zsinatnak további működését tette szükségessé. Utóbbi több oldalról előterjesztett indítvány folytán az 1893-iki egyetemes gyűlés ki is mondotta s a zsinat elé terjesztendő javaslat kidolgozására bizottságot küldött ki.

A zsinat ötödik ülőszakát a jelzett nagyjelentőségű ügyeknek szabályozása töltötte ki. A kerületek új beosztására vonatkozó javaslatot az 1894. június 7-iki ülés az alkotmányi; az egyetemes nyugdíj- és gyámintézeti javaslatokat pedig a pénzügyi bizottságnak adta ki. A javaslatokat a június 8. és 9-iki zsinati üléseken letárgyalták s a június 10-iki ülésből – harmadszori felolvasás után – szentesítés végett felterjesztették. Daczára a végső ellentállásra is kész dunáninnyi kerület öt espersége közbelépésének, mely a szentesítés megtagadása iránt a felséghez intézett folyamodványban is kifejezést nyert, az ötödik ülőszakon kelt három újabb javaslatot a király 1894. okt. 10-ikén szentesítette.

A hatodik rövid ülőszak fő tárgya eme törvények kihirdetése volt. Ezzel a zsinatot 1894. november 7-ikén háladó istenitisztelettel befejezték.

Az 1891–94-iki zsinaton hozott törvényeket nyomtatásban s hivatalos szöveggel két füzetben adták ki. Az első füzet a zsinat második ülőszakán hozott alkotmányi, tanügyi, háztartási és törvénykezési szabályokat tartalmazza; címe: „A magyarországi ág. hitv. evang. keresztyén egyház alkotmánya“. A második füzet a zsinat ötödik ülőszakán hozott törvényeket foglalja magában. Címe: „A magyarországi ág. hitv. ev. keresztyén egyház 1891–1894. zsinatán alkotott egyházi törvények, az egyházkerületek arányosításáról s az ezzel kapcsolatos kérdésekről; az egyet. ev. egyh.

gyámintézetéről és a magyarországi ág. h. ev. egyet. nyugdíj-intézetéről“.

Ez a két füzetből álló törvénykönyv — mely az erdélyi szász nemzetiségű evangélikusokat kivéve, a Magyar birodalom valamennyi evang. vallású lakosára nézve, tehát a Horvát-Szlavonországban levő evang. egyházközségekre is egyetemes törvénykönyvül szolgál — az ev. egyház ügyeinek intézésénél a legnevezetesebb és minden más jogszabályt uraló jogforrás.

Az első füzet, vagyis az 1893. márcz. 18-ikán szentesített törvénykönyv hat *részre*, a részek legtöbbje *címekre*, a címek némelyike *fejezetekre*, általában véve pedig *szakaszokra* (§) oszlanak. (Összesen 443 §.)

Első rész (1—23. §§-ok): „Általános határozatok.“

Második rész (24—165. §§): „Az önkormányzati testületek s ezek kormányzati hatóságai és tisztviselői.“ Ez a rész tizenhárom „cím“-re oszlik, és pedig: első cím (24.-től 37-ik §§) az *egyházközség*; második cím (38—48. §§) az *egyházközségi közgyűlés*; harmadik cím (49—57. §§) az *egyháztanács*; negyedik cím (58—78. §§) az *egyházközség tisztviselői*; ötödik cím (79—81. §§) az *egyházmegye*; hatodik cím (82—91. §§) az *egyházmegyei közgyűlés*; hetedik cím (92—106. §§) az *egyházmegyei közgyűlés*; nyolczadik cím (107—108. §§) az *egyházkerület*; kilenczedik cím (109—118. §§) az *egyházkerületi közgyűlés*; tizedik cím (119—143. §§) az *egyházkerület tisztviselői*; tizenegyedik cím (144. §) az *egyházegyetem*; tizenkettedik cím (145.-től 155-ik §§) az *egyetemes közgyűlés*; tizenharmadik cím (156—165. §§) az *egyházegyetem tisztviselői*.

Harmadik rész (166—186. §§): „A zsinat.“

Negyedik rész (187—223. §§): „Az egyház iskolái.“ Ez a rész négy *címre* van osztva, és pedig: első cím (187—200. §§) *általános határozatok*; második cím (201.-től 211-ik §§) *a népnevelő és oktató intézetek*; harmadik cím (212—214. §§) *a középiskolák*; negyedik cím (215—223. §§) *a főiskolák*.

Ötödik rész (224—322. §§): „Az egyházi háztartás.“ Ez a rész hat *címre* oszlik, és pedig: első cím (224—238. §§) *általános határozatok*; második cím (239—282. §§) az *egyházközségi háztartás*; harmadik cím (283—292. §§) az

egyházmegyei háztartás; negyedik cím (293–303. §§) az egyházkerületi s az egyetemes háztartás; ötödik cím (304-től 311-ik §§) az egyházi közalap; hatodik cím (312–322. §§) az egyházi háztartásra vonatkozó intézkedések végrehajtása.

Hatodik rész (323–443. §§): *„Az egyházi törvénykezés.”* Ez a rész hét *címre* van felosztva, és pedig: első cím (323–332. §§) *az egyházi törvénykezésre tartozó ügyek*; második cím (333–351. §§) *az egyházi bíróságok*; harmadik cím (352–393. §§) *eljárás egyházi vétségek esetében*; negyedik cím (394–419. §§) *eljárás az egyházi közigazgatás terén fölmerült s a 329. §-ban meghatározott ügyekben*; ötödik cím (420–433. §§) *perorvoslatok*; hatodik cím (434–437. §§) *a kézbesítés*; hetedik cím (438–443. §§) *a végrehajtás.*¹

A második füzetet képező s 1894. okt. 10-ikén szentesített törvénykönyv három önálló törvényt foglal magában, ú. m.: 1. Az egyházkerületek arányosításáról s az ezzel kapcsolatos intézkedésekről szóló törvényt (három fejezetre, 38 §-ra oszlik). 2. Az egyetemes evang. egyházi gyámintézettről szóló törvényt (5 §-ból áll). 3. A magyarországi ág. hitv. evang. egyetemes nyugdíjintézettről szóló törvényt (4 §-ból áll).² Mindkét füzetben foglalt törvények a Rendeletek Tárában is közzététettek.

Végül kiemeljük, hogy a zsinati törvények Horvát-Szlavonországok területére is jogérvénnyel birnak és pedig kife-

¹ Szentesítési záradéka: „A magyarországi ágostai hitvallású evangélikusoknak legfelsőbb királyi engedelmmükkel az 1891. év december hó 5-ikén és folytatólag az 1893. évi február hó 7-ikén és következő napjain Budapest fő- és székvárosunkban tartott országos zsinata által alkotott és vallás- és közoktatásügyi magyar ministerünk útján legfelsőbb jóváhagyásunk és királyi megerősítésünk alá hódolattal felterjesztett jelen egyházi alkotmányt ezennel jóváhagyjuk és megerősítjük.” Kelt Bécsben, 1893. évi márczius 18-ikán. *Ferencz József* s. k., gr. *Csáky Albin* s. k.

² Szentesítési záradéka: „43,337. sz. A magyarországi ágostai hitv. evangélikusoknak legfelsőbb királyi engedelmmükkel 1894. évi június 7–10-ik napjain Budapest székesfővárosunkban folytatólag tartott országos zsinata által alkotott és vallás- és közoktatásügyi magyar ministerünk útján legfelsőbb jóváhagyásunk és királyi megerősítésünk alá hódolattal felterjesztett jelen három egyházi törvényt ezennel jóváhagyjuk és megerősítjük. Kelt Gödöllőn, 1894. évi október 10-ikén. *Ferencz József* s. k., br. *Eötvös Loránd* s. k.”

jezetten a horvát-szlavondalmát országgyűlés által alkotott s 1898. évi május 7-ikén szentesített törvény alapján.¹

25. §. Szabályrendeletek.

A magyar evangélikus egyházban az autonom jogalkotásnak szervei egyrészt az *országos zsinat*, másrészt az *önkormányzati hatóságok*. A zsinat által hozott jogszabályokat *törvénynek*, az önkormányzati hatóságok által alkotott jogszabályokat *szabályrendeletnek* nevezik.

A zsinati törvényekről mint jogforrásról, már szólottunk. E helyütt tehát csak a szabályrendeleti jogot tárgyaljuk, megjegyezvén, hogy a kettőnek egymáshoz való viszonyáról később, a törvényhozást tárgyaló részben külön is szó lesz.

A szabályrendeletek a magyar evangélikus egyházjognak egyik legdúsabb forrását képezik. Így volt ez a múltban is. Sőt — mint azt az alkotmánytörténeti részben láttuk — az egykori fraternitasoknak különféleképpen elnevezett s rendszerint a vármegyei közgyűlés által is megerősített rendszabályai; nemkülönben a szab. kir. városok gyűlekezeteinek statutumai, majd később a superintendentiák és az egyetemes közgyűlés rendezetei, illetve szabályzatai a domináló autonom jogforrást képezték, a mennyiben országos zsinaton kelt és szentesített törvénykönyv 1893-ig nem volt. Az 1610-iki zsolnai és 1614-iki szepesváraljai zsinatok egyrészt országosan kötelező kánonokat nem alkottak, másrészt particularis hatályuk s a részletekre ki nem terjeszkedő intézkedéseik mellett a fraternitasok előbbi szabályzatai s általában a fraternitasok előbbi szabályalkotási hatásköre továbbra is érintet-

¹ Idevonatkozólag hivatkozunk Horvát- és Szlavonország bánjának 1899. május 27-ikén, az egyetemes felügyelőhöz intézett leiratára, melyben többek között ez foglaltatik: „A horvát-szlavon-dalmát országgyűlés által alkotott, ő cs. és ap. kir. felsége 1898. évi május hó 7-ikén kelt legfelsőbb elhatározásával szentesített törvénnyel (Horvát- és Szlavonországban érvényes Törvények és Rendeletek Tára, 1898. évfolyam, V. darab, 30. sz.) a horvát- és szlavonországi ágostai és helvét hitvallású evangélikus egyházak külső jogi viszonyai rendezve vannak és e törvény végrehajtása tárgyában kiadott 1899. évi márczius hó 17-ikén kelt 4072. számú rendelettel (Törvény és Rendeletek Tára, 1899. évfolyam, VIII. darab, 36. sz.) a zsinat által alkotott ágostai hitvallású evangélikus egyházszervezeti 1893/4. évi törvények Horvát-Szlavonországok területére nézve is jogérvényeseknek nyilvánítottak“.

lenül érvényben maradtak. Az 1707-iki rózsahegy-i és az 1791-iki pesti országos zsinatok végzései pedig királyi szentesítést nem nyertek. Az 1891–94-iki zsinatot közvetlenül megelőzőleg érvényben volt s rendszeres törvényeknek is beillő *rendezetek* és illetve *utasítások*, ú. m. az 1871-iki *bányai*, az 1876-iki *dunántúli*, az 1879-iki *dunáninneni* és az 1883-iki *tiszai* egyházkerületi *rendezetek* is szabályrendeleteknek minősítendőek, a mennyiben nem a *törvényhozásra* illetékes zsinatokon, hanem a *végrehajtó hatalmat* gyakorló kormányzó hatóságok, nevezetesen az egyházkerületek közgyűlésein hozattak.

Az elmondottak magyarázatul szolgálnak arra nézve, hogy a magyar evangélikus egyházban — tekintve, hogy a zsolnai és szepesváraljai zsinatok kánonai is idővel elavultak — a törvény és a rendelet jogi fogalma élesen megkülönböztetve nem volt, s egymásnak alárendelt hatályukról önkormányzati gyűléseinken olykor még ma is megfélekedeznek.

Az 1891–94-iki zsinat e részben fordulópontot jelent, a mennyiben nemcsak, hogy országosan kötelező *törvényt* alkotott, hanem a törvény és a szabályrendelet egymáshoz való viszonyát szabatosan meghatározta, sőt a négyes fokozatú önkormányzati hatóságok által hozandó szabályrendeletek hatályát illetőleg mondhatni hierarchikus rangsort állapított meg.

Az érvényben levő zsinati törvény e mellett a szabályrendeleti jognak az egyházi jogélet egész mezejére kiható érvényét továbbra is biztosította, a minthogy másként nem is járhatott el, és pedig két okból: 1. A törvényhozó az adott viszonyokra van tekintettel, ezeknek jogrendjét állapítja meg; az élet azonban — plane a fejlődés alapelveit valló evang. egyházban — újabb és újabb viszonyokat terem, a melyeknek jogi rendezése egyrészt nem várhat a bizonytalan s rendszerint hosszú időközökben összeülő zsinatra, másrészt a jogbiztonság követelményeit kielégíteni kevésbé képes szokásjog helyett czélszerűbb azoknak rendezését az egyházi közigazgatást végző autonóm testületekre bízni. 2. A magyar evang. egyházban — valamint minden prot. egyházban — az egyházi hatalom forrása az egyházközség lévén, elvi szempontból is meg kell adni az egyházközségeknek, esperességeknek és egyházkerületeknek a jogot arra, hogy — *különleges* viszonyaiknak megfelelően — a ma-

gasabb fokú önkormányzati testületek alkotmányos ellenőrzése mellett és ezen magasabb fokú autonóm testületek, legfőképpen pedig a zsinat, mint a közegyház akaratának leg-hivatottabb képviselője által hozott, tehát elvi jelentőségű szabályrendeletek, illetve törvények korlátai között – azoknak sajátos jogrendjét önmaguk megállapíthassák. Igaz, hogy ez a jognak particularismusát vonja maga után, de másrészt fokozza a buzgóságot, áldozatkészséget s viszont a jelzett korlátok betartása mellett a magasabb egyházi szempontok, az egység stb. követelményeivel ellentétben nem áll.

Ezek a szempontok vezérelték a törvényhozót, a mikor az E. A. 16. §-ában kimondotta, hogy *„mindenik egyházi hatóságnak joga van, törvényes hatáskörében, a jelen törvények és felsőbb fokú hatóságok szabályrendeleteinek és határozatainak sérelme nélkül, a legközelebbi felsőbb hatóság jóváhagyása mellett, külön szabályrendeleteket alkotni”*.

Ezzel a törvényhozó kimondotta tehát azt is, hogy az egyházközségi, esperességi, egyházkerületi és az egyetemes szabályrendeletek a zsinati törvényekkel, az egyes önkormányzati hatóságok szabályrendeletei pedig a felsőbb önkormányzati hatóságok szabályrendeleteivel és határozataival nem ellenkezhetnek.¹

Mínthogy a zsinat – a fentebb már érintett szempontoknál fogva is – az egyházi élet terén felmerülhető összes viszonyokat törvényileg szabályozni szükségesnek nem látta, ennélfogva az önkormányzati testületeket a hivatkozott 16. §-ban egyrészt általánosságban és facultative szabályrendeletek alkotására jogosította, másrészt egyes fontosabb ügyeknek szabályrendelettel való szabályozására imperative is utasította.

A már hivatkozott 16. §-on kívül az E. A.-nak még következő §-ai intézkednek idevonatkozólag: Az *egyházközségre* nézve a 48., 50., 56., 59., 77., 78., 224., 225., 259., 261., 273., 275., 277. §§-ok. Az *esperességre* nézve a 106., 224., 225., 242., 262., 264., 275., 277., 283., 292. és 313. §§-ok. Az *egyházkerületre* nézve a 27., 72., 112., 142., 143., 199., 224., 225., 296., 302., 303., 313. és 328. §§-ok. Az *egyházegyetemre*

¹ L. ez alkotmányjogi elv támogatására s illetve helyes alkalmazására nézve az 1903. évi egyet. közgyűlés jkvének 10. pontját, továbbá 1902-iki jkv 75. pontját.

nézve a 156., 163., 165., 188., 194., 221., 224., 225., 296., 302., 308., 313. és 314. §§-ok.

A szabályrendeleti jog alkotásával szemben a legfőbb felügyeleti jog — mint arról más helyen bővebben is szólnunk — akként érvényesül, hogy az egyetemes gyűlés jegyzőkönyvei a kormánynak bemutattnak.

Az egyházközségi és esperességi szabályrendeletek felsorolását — változatos és nagy tömegüknél fogva — jelen mű keretében meg sem kísérelhetvén, de meg tekintettel azoknak szűkebb körre kiható érvényére is, csupán a zsinati törvények hatálybalépte óta alkotott s az egyházi közigazgatási tevékenykedésnél mellőzhetlen egyetemes és egyházkerületi szabályrendeletekre (más néven „utasítás“, „rendszabály“, „alapszabályok“ stb.) utalunk, a melyek a következők:

I. 1894-től fogva hozott egyetemes szabályrendeletek:

1. „Szabályzat az elemi népiskolai tanítóképesítő vizsgálatokról“. Az 1894-iki egyetemes közgyűlés jegyzőkönyvének 20-ik pontja által végleg megállapítva. A 2-ik §-át később módosította az 1900-iki egyetemes közgyűlés, 31-ik jegyzőkönyvi pont alatt.

2. „Ideiglenes *utasítás*“ az *egyházpolitikai törvények kapcsán* a lelkészeknek. 1895. egyetemes jegyzőkönyv 65. pont.

3. „Az ágostai hitvallású evangélikus egyház egyetemes közgyűlésének *ügyrendje*“. Az 1896-iki egyetemes gyűlés jegyzőkönyvének 40. pontjában megállapítva.

4. „Rendszabály (szabályrendelet) a *selmeczi lyceum* kormányzása tárgyában“. 1896-iki egyetemes gyűlés 75. jegyzőkönyvi pontjában megállapítva. Módosítva az 1902-iki egyetemes közgyűlés jegyzőkönyvének 69. pontja által.

5. „A magyarországi ág. hitv. evang. keresztyén egyháznak az egyetemes *nyugdíjintézetet* életbeléptető szabályrendelete.“ Az 1897-iki egyetemes jegyzőkönyv 70. pontjában elfogadva s az 1900-iki egyetemes jegyzőkönyv 81. s 82-ik pontjai által végleg megállapítva. E szabályrendelet 16. §-a d) pontjának értelmezésére nézve az 1902-iki egyetemes közgyűlés 66. jkvi pont alatt figyelemreméltó határozatot hozott.

6. „Egyetemes *háztartási* szabályrendelet.“ 1900-iki egyetemes közgyűlés jegyzőkönyvének 50. pontja.

7. „Magyarországi ág. hitv. ev. lelkészek fiait segélyező intézet“ alapszabályai. Az 1901-iki egyetemes közgyűlés jegyzőkönyvének 104. pontja.

8. A „Luther-társaság“ alapszabályai. 1902-iki egyetemes közgyűlés jegyzőkönyvének 62. pontja.

9. „Az egyetemes *gyámintézet* új alapszabályai.“ 1903-iki egyetemes közgyűlés jegyzőkönyvének 65. pontja.

10. „A magyarországi ág. hitv. ev. *gymnásiumok rendtartása*“. 1903-iki egyetemes közgyűlés jkv.-nek 88. pontja.

11. „A magyarországi ág. hitv. evang. keresztyén egyház *theologiai tanügyi szervezete*.“ 1904-iki egyetemes közgyűlés jegyzőkönyvének 30. pontja által elfogadva.

12. „A népiskola *vallástanítási terve*.“ 1904-iki egyetemes közgyűlés jegyzőkönyvének 98. pontja.

13. „Szabályrendelet az *alapítványokról*.“ 1904-iki egyetemes közgyűlés jegyzőkönyvének 112. pontja.

14. „A magyarhoni ág. hitv. evangélikus keresztyén egyház egyetemes szabályrendelete az *iskolai bizottságok* szervezetéről.“ 1905-iki egyetemes közgyűlés jegyzőkönyvének 60. pontja.

Az egyetemes szabályrendeleteket a megalkotásuk évében tartott egyetemes közgyűlés jegyzőkönyvében — olykor a szövegben, olykor függelékképpen — közzétették.

Ezenkívül az egyetemes közgyűlés 1904-ben elhatározta,¹ hogy a zsinati törvények hatálybalépte óta eddig alkotott összes egyetemes szabályrendeletek, valamint az egyetemes közgyűlésnek a zsinati törvények életbelépte előtt hozott és a zsinati törvények ellenkező határozmányai által hatályon kívül nem helyezett azon határozatai, a melyek akár az egyetemes egyházat kötelező elvi jelentőséggel bírnak, akár az egyetemes egyházat kötelező utasításokat foglalnak magukban, összegyűjtetvén, a zsinati törvények alakjában 1200 példányban kinyomattassanak és önköltségi áron egyházaink és egyesek rendelkezésére bocsáttassanak.²

¹ L. 1904-iki egyetemes közgyűlés jegyzőkönyvének 112. pontja.

² L. 1905-iki egyetemes közgyűlés jegyzőkönyvének 95. p. A gyűjtemény tényleg elkészült s az egyetemes pénztárnál 1 kor. 20 fillérért beszerezhető. A zsinati törvények életbeléptetése alkalmával már az 1893-iki egyetemes közgyűlés 72. jkvi pont alatt kimondotta, hogy „az

Végül az egyetemes jellegű jogforrások e kategóriájában emlékezünk meg az ú. n. *nagy-geresdi egyezségről* is, a melyet az evang. ref. egyetemes konvent, másrésről az ág. hitv. evang. egyház egyeteme a már 1833-ban megállapított elvek szem előtt tartásával 1900-ban megújított. Ennek az egyezésnek az a célja, hogy a két prot. egyházban a hit-tudomány és egyházi szertartások körül fennforgó hagyományos különbségeknek kölcsönös tiszteletben tartása mellett egyfelől a békesség és testvéri szeretet a két egyház között tovább is fenntartassék és megszilárdíttassék, másrésről a hitélet egymás segélyével kölcsönösen ápolassék és fejlesszessék. Az egyezés a prot. híveknek és gyülekezeteknek, a lelkészeknek és tanítóknak, valamint ezek hatóságainak kölcsönös jogait és kötelességeit, valamint az azok ellen vétők irányában való eljárást szabályozza.¹

II. Egyházkerületi szabályrendeletek.

A bányai egyházkerületben :

1. A bányai ág. hitv. ev. egyházkerület szabályrendelete a *közgyűlés két néptanító tagjának választásáról*. Az egyetemes közgyűlés 1905-ben, 81. jkvi pont alatt jóváhagyta.

2. Szabályrendelet a bányai ág. hitv. ev. egyházkerület *ügyrendjéről*. Az 1894. évi egyházkerületi közgyűlés 9. jkvi pont alatt megállapította; az 1897-iki kerületi közgyűlés 16. jkvi pont alatt módosította; az 1897-iki egyetemes közgyűlés 83. jkvi pont alatt jóváhagyta. Közölve van az 1898-iki kerületi közgyűlés jegyzőkönyvének függelékében.

3. Szabályzat a bányakerülettől a *pozsonyi evang. theológusok otthonában fentartott alapítványi helyek adományozásáról*. Az 1897. évi kerületi közgyűlés 53. jkvi pont alatt megállapította; az 1897. évi egyetemes közgyűlés 104. jkvi pont alatt jóváhagyta. Közölve van az 1899-iki kerületi közgyűlés jegyzőkönyvének függelékében. Az egyetemes köz-

egyházegyetem eddig megalkotott utasításai s elvi-határozatai – melyek egyházunk gyakorlatánál fogva szabályrendeleti jelleggel bírtak, a mennyiben azokon a törvény nem változtatott, mindaddig, míg helyükbe más törvényes szabályok nem lépnek – érvényben maradnak“.

¹ Az egyezséget az evang. egyetemes közgyűlés 1900-ban, 71. jkvi pont alatt megerősítette. Ugyanezen jkv függelékében egész terjedelmében közzétett.

gyűlés jóváhagyását azért is igényelte, mert benne egyetemes theol. akad. üggyről van szó.

4. Szabályrendelet a bányakerületi ág. h. ev. *püspöki javadalmazásáról* és a püspöki segédhivatalokról. Az 1898. évi kerületi közgyűlés 27. jkvi pont alatt megállapította, az 1900. évi kerületi közgyűlés 52. jkvi pont alatt, majd az 1901. évi gyűlés 58. jkvi pont alatt és az 1902. évi gyűlés 50. jkvi pont alatt újra módosította. Az 1898. évi egyetemes közgyűlés 86. jkvi pont alatt, valamint 1902-ben 71. jkvi pont alatt jóváhagyta. Közli az 1899-iki és illetve az 1903-iki kerületi közgyűlés jegyzőkönyvének függeléke.

5. A bányai ág. h. ev. egyházkerület *lelkészválasztási* szabályrendelete. Az 1900. évi kerületi közgyűlés 48. jkvi pont alatt elfogadta s az eredeti szöveget, majd a módosított szöveget az 1900. évi egyetemes közgyűlés 87. jkvi pont alatt és illetve 1904-ben 82. jkvi pont alatt jóváhagyta. Közölve van az 1904-iki kerületi közgyűlés jegyzőkönyvének függelékében.

6. A bányai ág. h. ev. egyházkerület szabályrendelete a *csekélyebb kötelességszegések esetében követendő fegyelmi eljárásról*. Az 1899. évi kerületi közgyűlés 53. jkvi pont alatt megállapította. Az egyetemes közgyűlés 1900-ban 93. jkvi pont alatt jóváhagyta. Közli az 1901-iki kerületi közgyűlés jegyzőkönyve függelékben.

7. A bányai ág. h. ev. egyházkerületnek *tanítóválasztási* szabályrendelete. Az 1899. évi kerületi közgyűlés 40. jkvi pont alatt megállapította. Az egyetemes közgyűlés 1900-ban 95. jkvi pont alatt jóváhagyta. Közölve van az 1901-iki kerületi közgyűlés jegyzőkönyvének függelékében.

8. Szabályrendelet a bányai ág. hitv. evang. egyházkerület *háztartásáról*. Az 1901. évi kerületi közgyűlési 24. jkvi pont alatt megállapította. Az 1901-iki egyetemes közgyűlés 85. jkvi pont alatt jóváhagyta. Közölve van az 1902. évi kerületi közgyűlés jegyzőkönyvének függelékében.

9. Szabályrendelet az *egyházmegyei elnökség látogatásáról*. Az 1901. évi kerületi közgyűlés 59. jkvi pont alatt elfogadta s közölte. Az 1901. évi egyetemes közgyűlés 87. jkvi pont alatt jóváhagyta.

10. Utasítások az ág. h. ev. lelkész kötelességeire nézve, különösen a *cura pastoralis*, lelki gondozás szempontjából.

Az 1903. évi kerületi közgyűlés 67. jkvi pont alatt elfogadta. Az egyetemes közgyűlés 1903-ban 72. jkvi pont alatt jóváhagyta.

A dunáninnyi egyházkerületben :

1. Szabályrendelet az *egyh.-kerületi közgyűlésre kiküldendő két népiskolai tanítónak választása* tárgyában. Az egyetemes közgyűlés 1897-ben 78. jkvi pont alatt jóváhagyta.

2. Szabályrendelet a dunáninnyi ág. h. ev. egyházkerület *ügyrendjéről*. Az egyetemes közgyűlés 1897-ben 80. jkvi pont alatt jóváhagyta.

3. Szabályrendelet az *államhatalom segélyének igénybevétele* végett szükséges eljárásról. Az egyetemes közgyűlés 1899-ben 74. jkvi pont alatt jóváhagyta.

4. Szabályrendelet a zsinati törvény 328. §-ában meghatározott *rendbüntetői jognak* miként való *gyakorlása* iránt. Az 1899. évi egyetemes közgyűlés 75. jkvi pont alatt jóváhagyta.

5. Szabályrendelet az *egyházkerületi pénztárról*. Az egyetemes közgyűlés 1898-ban 82. jkvi pont alatt jóváhagyta.

6. Szabályrendelet az *eskümintákról*. Az 1898-iki egyetemes közgyűlés 82. jkvi pont alatt jóváhagyta.

7. Szabályrendelet a *tanítók alkalmazásáról*. Az egyetemes közgyűlés 1898-ban 82. jkvi pont alatt jóváhagyta.

8. Szabályrendelet a *lelkészek alkalmazásáról*. Az egyetemes közgyűlés 1900-ban 86. jkvi pont alatt jóváhagyta. Módosítottatott 1903-ban 74. jkvi pont alatt.

9. Szabályrendelet az *anya-, leány-, fiókegyházközségek megalakulásáról, illetve átalakulásáról*. Az 1900-iki egyetemes közgyűlés 90. jkvi pont alatt jóváhagyta.

10. Szabályrendelet az *egyházkerületi levéltárról*. Az 1900-iki egyetemes közgyűlés 94. jkvi pont alatt jóváhagyta.

11. Szabályrendelet a kerületi tőkevagyon gyümölcsözőtő *elhelyezéséről*. Az egyetemes közgyűlés 1902-ben 73. jkvi pont alatt jóváhagyta.

12. Szabályrendelet a kerületi s egyetemes közgyűlésre kiküldött *lelkészi, tanári s tanítói képviselők s a kerületi bizottságok* ugyanily nemű *tagjainak útiköltségeiről s napi-díjairól*, melyek a kerületi pénztár által viselendőek, s azok kiutalásáról. Ez nincs jóváhagyva, mert nem is szabályrendelet, hanem közgyűlési határozat.

13. Szabályzat a *lelkészjelöltek felavatásáért járó tiszteletdíjra vonatkozólag*. Ez sincs jóváhagyva, mert szintén egyszerű közgyűlési határozat.

14. Szabályrendelet az egyházkerületi *számvevőszékről*. Az egyetemes közgyűlés 1905-ben 83. jkvi pont alatt jóváhagyta.

Az 1 – 13. pont alatti szabályrendeleteket az egyházkerület 1901-ben nyomtatásban külön füzetben is közrebocsátotta.

A dunántúli egyházkerületben :

1. *Szervezeti s ügyviteli rendszabályok*. Az 1896. évi kerületi közgyűlés 309. jkvi pont alatt megállapította. Az egyetemes közgyűlés 1897-ben 82. jkvi pont alatt jóváhagyta.

2. Szabályrendelet az *egyházkerületi közgyűlésre kiküldendő két tanítónak választása* tárgyában. Jóváhagyta az 1898. évi egyetemes közgyűlés 79. jkvi pont alatt.

3. Szabályrendelet az egyházi törvény 328. §-ában meghatározott *rendbüntetési jognak* miként való *gyakorlása* iránt. Az 1898. évi egyetemes közgyűlés 79. jkvi pont alatt jóváhagyta.

4. Szabályrendelet az egyházkerületi *háztartásról*. Az 1898-iki egyetemes közgyűlés 80. jkvi pont alatt jóváhagyta.

5. Szabályrendelet a *lelkészek alkalmazásáról*. Az egyetemes közgyűlés 1898-ban 87. jkvi pont alatt jóváhagyta.

6. Szabályrendelet a *tanítók alkalmazásáról*. Az egyetemes közgyűlés jóváhagyta 1900-ban, 97. jkvi pont alatt.

7. Szabályrendelet a dunántúli ág. hitv. ev. *egyházkerület tőkepénzeinek jövedelmező elhelyezéséről*. Az egyetemes közgyűlés 1902-ben 72. jkvi pont alatt jóváhagyta.

8. Szabályrendelet a dunántúli ág. hitv. ev. egyházkerület területén levő *politikai községeknek* a zsinati törvények 27. §-a értelmében *egyházközségekbe és missiói körökbe való beosztásáról*. Az egyetemes közgyűlés 1898-ban 85. jkvi pont alatt jóváhagyta.

9. *Egyházmegyei s egyházközségi rendszabályok*. Jóváhagyta az 1896. évi kerületi közgyűlés 309. jkvi pont alatt. Külön füzetben közrebocsátott.

10. *Tájékoztató a lelkészek számára* a dunántúli ág. hitv. evang. egyházkerületben. Megállapította az 1905-iki egyházkerületi közgyűlés 163. jkvi pont alatt.

A dunántúli egyházkerület az 1–5. és a 8. pont alatt jelzett szabályrendeleteket 1899-ben külön gyűjteményben összefoglalva, a többieket pedig külön füzetekben is kiadta.

A tiszai egyházkerületben :

1. Szabályrendelet a *politikai községeknek anyaegyházakba és missiói körökbe való beosztásáról*. Az 1894. évi kerületi közgyűlés 10. jkvi pont alatt elfogadta s a függelékben kinyomatta. Az 1897-iki kerületi közgyűlés 14. jkvi pont alatt módosította. Az egyetemes közgyűlés 1897-ben 104. jkvi pont alatt jóváhagyta. Életbelépett 1898. január 1-jén.

A szabályrendelet később az egyetemes közgyűlésnek 1901-ben 86. jkvi pont alatt hozott határozata folytán, mely szerint az erdélyi Fehér-, Szeben- és Hunyadmegyei községek is a tiszai kerülethez csatoltattak; továbbá a VI szab. kir. városi egyházmegye felosztása következtében módosult. A módosított szabályrendeletet az 1905-iki egyetemes közgyűlés 82. jkvi pont alatt jóváhagyta.

2. Szabályrendelet a tiszai ág. h. ev. egyházkerület *háztartására* nézve. Az 1902. évi kerületi közgyűlés 19. jkvi pont alatt elfogadta s a jkv függelékében közölte. Az egyetemes közgyűlés 1902-ben 74. jkvi pont alatt jóváhagyta.

3. *Lelkészválasztási* szabályrendelet. Az 1901. évi kerületi közgyűlés megállapította s ugyanakkor a függelékben közölni határozta. Az egyetemes közgyűlés 1901-ben 82. jkvi pont alatt jóváhagyta.

4. A tiszai ág. h. ev. egyházkerületi *nyugdíjintézet alapszabályait módosító szabályrendelet*. Az 1900. évi kerületi közgyűlés 14. jkvi pont alatt elfogadta s a függelékben közölte. Az egyetemes közgyűlés 1900-ban 98. jkvi pont alatt jóváhagyta.

5. A tiszai ág. h. ev. egyházkerület közgyűlésének *ügyrendje*. A kerületi közgyűlés 1899-ben 20. jkvi pont alatt elfogadta. Az egyetemes közgyűlés 1900-ban 98. jkvi pont alatt jóváhagyta. Közölve van az 1900-iki kerületi közgyűlés jegyzőkönyvében, 6. pont alatt.

6. A tiszai ág. h. ev. egyházkerület szabályrendelete *két népiskolai tanítónak az egyházi alkotmány* 112. § c) pontja alapján *az egyházkerületi közgyűlés tagjává való választásáról*. Megállapította s közli az 1899-iki kerületi közgyűlés

20. jkvi pont alatt. Az egyetemes közgyűlés 1899-ben 76. jkvi pont alatt jóváhagyta.

7. Szabályrendelet a zsinati törvény 328. §-ában meghatározott *rendbüntetési jognak* miként való *gyakorlása iránt*. A kerületi közgyűlés 1894-ben 15. jkvi pont alatt elfogadta s a függelékben közölte. Az egyetemes közgyűlés 1895-ben 73. jkvi pont alatt jóváhagyta.

8. Szabályrendelet a *középiskolai vallásoktatás ellenőrzése és a VIII. osztály vallástani szigorított osztályvizsgálatának vezetése* tárgyában. Az 1896. évi kerületi közgyűlés 22. jkvi pont alatt elfogadta s a jkvi függelékben közölte. Életbelépett 1897. január 1-jén.

9. Szabályzat a tiszakerületi *ev. felső nép- és polgári fiú- és leányiskolában tartandó nyilvános-, magán-, pót- és javítóvizsgálatok tárgyában*. A kerületi közgyűlés 1896-ban 21. jkvi pont alatt elfogadta s a függelékben közölte. Életbelépett 1897. január 1-jén.

A nevezetesebb kerületi szabályrendeletek gyűjteményét 1905-ben a tiszai egyházkerület is kiadta.¹

¹ Azokat az egyházkerületi szervezeti szabályzatokat, a melyek egyes iskolák szervezetére s rendtartására vonatkoznak csupán, e helyütt felsorolandóknak nem tartottuk.

HARMADIK RÉSZ.

Az egyház és az állam, valamint a felekezetek közötti viszony.

I. FEJEZET.

26. §. Az egyház és az állam közötti viszony általában.

E viszony általánosságban való jellemzésénél eleve utalunk ama fogalmi különbségekre, melyeket a hit, vallás, vallásfelekezet és *egyház* fogalmának a bevezetőrészben való tárgyalásánál fejtettünk ki. S éppen azért, mert az egyház keletkezése végeredményben a hitre, mint egyetemes emberi tulajdonságra és illetve a hitnek, mint a lélek érzésének megnyilatkozására, megvallására vezetendő vissza, ennél fogva úgy a kérdés általános, valamint részletes kifejtésénél külön bírálat alá vesszük azt a hármas mozzanatot, a melyben az állam a hittel, mint a lelkiismereti szabadság egyik alkatrészével, másfelől a hit külső megnyilatkozásával, vagyis a vallásgyakorlattal és végül az egyházzal, mint a vallásgyakorlat organikus intézményével természetszerűleg és szükségképen viszonyban áll. Természetszerű viszonyban áll ugyanis az állam a hittel, mint polgárai lelkiismereti szabadságának jogával, valamint a vallással, vallásfelekezetekkel és az egyházakkal szemben. Mert hiszen a vallás az emberek társas együttélésének éppen olyan ősi, általános és az ember veleszületett képességein alapuló formája, mint maga az állam. Egyik sem pusztán véletlennek eredménye: a kettő szerves összeköttetésben, kölcsönhatásban áll egymással, a mennyire csak az emberi művelődéstörténet számai visszanyúlhatnak. Sőt a vallási organismusok fejlődése nagyrészt azonos törvények hatása alatt állott, mint az állam.

Az állam erejével, különösen a múltban, semmi más társulás ereje annyira összemérhető nem volt, mint az egyházé. Bizonyára onnan van ez, mert céljaik s eszközeik részben közösek, részben kiegészítik egymást s összhangzatos együttműködésüktől függ az emberiség végcéljának minél fokozottabb megközelítése. Ez adja meg az egyháznak ma is a jogalapot arra, hogy az államban — a többi társulatokkal szemben — fenséges eredetére s hivatására való tekintettel, külön elbírálás alá essék.

Ha a hit érzéséből fakadt egyházra, mint a vallásos élet nevelő intézetére már csak hitelvi szempontból véve sem közömbös annak a viszonyinak kérdése, melyben, mint társadalmi organismus, az állammal, mint egyetemes célú s legfelsőbb társadalmi szervezettel szemben áll: annál inkább kell, hogy különös jelentőséggel birjon ez a kérdés az államra nézve, a melynek tagjai egyszersmind valamilyen pozitív vallásnak nyilvános hitvallói, sőt egyháztagok és így vallásos gondolkozásuk, erkölcsi felfogásuk megnyilatkozásai közvetve befolyásolják az állami élet alakulását; az állam céljainak és akaratának megvalósulására, avagy meghíúsulására egyaránt kihatók.

Az *állam* fogalmából, különösen pedig e fogalomhoz fűződő ama tulajdonságból, mely szerint akarata feltétlen s kizárólagos érvénynyel bír, szükségképpen következik az a feladata, hogy területén minden olyan tényezővel számot vessen, a mely céljainak elérésével, akaratának érvényesülésével közvetve vagy közvetlenül összefügg. Ilyen tényező a vallás is, illetve annak gyakorlata, a mely erkölcsi igazságaival éppúgy, mint netáni fogvatkozásaival s az állami érdekeket érintő elveivel, szertartásaival, fegyelmi parancsai-val egyaránt befolyásolja az állampolgárok gondolatvilágát s törekvéseiknek — esetleg az állam jogrendjére is kiható — rugókat kölcsönöz; még inkább ilyen tényező a vallásfelekezet s legmagasabb fejlettségi fokban az egyház, mely mint az ugyanazon vallást követő állampolgároknak jogilag is szervezett egyesülete, az állampolgárok szellemi életének egész körére, akaratelhatározásukra, cselekvésükre éppen nem kicsinylendő nyomást gyakorol, a mely — minden korlátot nélkülözve — elveinek, parancsainak, tanításának s általában nyilvános működésének korlátok közé nem szorított hatályával könnyen veszélyeztethetné az államnak jól

felfogott érdekeit, sőt az állami lét függetlenségét, az állam souverén akaratának érvényesülését is. Természetes, hogy a vallásos életnek csupán ama *külső* megnyilatkozásaival s intézményeivel számolhat s jogosult is számolni az állam, a melyek éppen e sajátságuknál fogva, vagyis mert láthatók, az állami akarat hatalmi sfaerájába esnek. Ilyen külső megnyilatkozását látjuk a hitbeli érzésnek a vallás *gyakorlatában*, a *vallásfelekezetek* s főként az *egyházak* működésében. Ellenben a hit, mint láthatatlan, ellenőrizhetlen belső érzés, az állami akarat hatályos érvényesülhetésének körén kívül esik s éppen azért mindaddig, míg erkölcsöt vagy államérdeket netán sértő eszméivel külsőleg kifejezésre nem jut, az államérdekekre veszélyt nem jelenthet s így az egyén polgári és politikai jogképessége szempontjából — a lelkiismereti szabadság nagy elvének örök igazságánál fogva, valamint a hitkényszer szomorú történelmi korszakainak tanulságainál fogva is — kell, hogy minden korlátozó állami beavatkozást nélkülözzön, sőt a lelkiismereti szabadságnak esetleg másokkal szemben való megvédéséről éppen az állam gondoskodik.

Az állam és egyház közötti viszonynak szabályozása — nagy érdekköröket érintvén — valamint a multban volt, azonképen a jelenben is nagyhorderejű államjogi s egyházjogi problema, melynek mindenkit kielégítő megoldása alig képzelhető, bár a protestáns hitelvek korántsem gördítenek eléje oly nagy akadályt, mint a róm. kath. egyház merev dogmái. Sőt éppen a reformátorok elmélete nagy lépéssel vitte előbbre a középkori idevágó elméletnek a teljes lelkiismereti szabadsághoz vezető reformját.

Ha az egyház és állam közötti viszony történeti fejlődését tekintjük s a korszakonként uralkodó rendszereket és elméleteket vizsgáljuk, arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy e viszony minden részletére kiterjeszkedő, elvont, térben és időben mindenütt s minden egyházra alkalmazható, szabályokat felállítani lehetetlen. És bár a mai túlnyomóan uralkodó modern egyházpolitikai rendszerek a lelkiismereti szabadság, az arányos jogegyenlőség, sőt a czélszerűség követelményeit egyaránt kielégítik, mindamellett csupán az alapelvek construálhatók elvontan, a viszony részleteinek szabályai az egyes államok és egyházak specifikus történeti multjához kell, hogy idomuljanak.

Túlhaladná jelen mű feladatát, ha az egyház és állam közötti viszony történeti kifejlődésével tüzetesebben foglalkoznánk s ez okból csupán azokat a rendszereket s elméleteket ismertetjük, a melyek a keresztyén egyház történetével fonódnak össze; másrészt különös tekintettel leszünk annak kidomborítására, hogy a reformationnak mily szerep jutott az egyház és állam közötti viszony helyes irányú értelmezésében?

A történeti fejlődés két fő-rendszer érvényesülését mutatja.

Az egyik szoros és *kizárólagos* összeköttetésben van a keresztyén vallással s a keresztyén társadalom osztatlan egységének (principium unitatis) alapgondolatából indul ki. Az államot és az egyházat tehát különböző tárgyi hatáskörrel felruházott két *külön organismusnak* nem tekinti. E rendszer szerint a keresztyén társadalom az egész emberiséget magában foglaló egyetemes és egységes világbirodalom s annak körében két vagy több, egymástól független, egyenjogú hatalom nem létezhetik s csupán arról lehet szó, hogy az egyetemes uralom kit illessen: a világi, avagy az egyházi hatalmat-e? S éppen ezért ennek a rendszernek további kettős elágazása van, ú. m. az *egyházállamiság* (hierocraticus) és az *államegyház* (caesareopapismus) rendszere. Ez utóbbinak későbbi korbeli, a reformatörök által módosított, de a gyakorlatban főként a német fejedelemségekben elfajult alakzatai az *episcopalismus* és a *territorialismus*; továbbá a *febronianismus* és a *josefinismus*.

A másik, ú. n. modern irányzat, az államot és az egyházat *két külön* szervezetnek tekinti, mindkettőnek hatalmi körét elkülöníti s nem csupán a keresztyénség szempontjából fogva fel a kérdést, az egyházakban az állami souverénitásnak alárendelt — de fontos közérdeket szolgáló — vallásos társulatokat lát s ezen az alapon — bár a viszony ethikai természetét illetőleg a részletekben eltérően — építi fel az állam és egyház közötti viszonyoknak jogrendjét.

Az első irányzat, megannyi válfajával, gyakorlatilag ma már alig érvényesül (Anglia, Oroszország). A másik irányzat az európai államok egyházpolitikájában uralkodó; hazánkban is az állam és az egyházak közötti viszonyban teljes mértékben érvényesül.

Mindkét főirányzat körébe vágó rendszereket röviden a következőkben jellemezzük:

Az egyházállamiság, vagy *hierocraticus rendszer* az államnak és az egyháznak s a kettő hatalmi körének olyképen való egységesítése, a melyben az egységes uralom (*dominium mundi*) az egyházat, a középkori keresztyénségben tehát a pápát illeti. A XI. század óta a pápa úgy jelentkezik, mint a kinek Istentől származó hatalmában az egyházi és világi uralom egyaránt bennfoglaltatik; minden más uralom, mint *dominium temporale*, tőle ered. A középkori *hierocraticus rendszer* a *reformatio* korában már háttérbe szorult, majd a XVII. századtól fogva a folyton erősödő állami főhatalom teljesen visszaszorítja az egyházi befolyást s tért hódít amaz egyházpolitikai irányzat, melynek alapgondolata az egyház és állam hatalmi körének teljes különválasztása. A pápaság nem adja ugyan fel dogmai álláspontját s nem adta fel a mai napig sem, mindamellett egység-elméletének középkori merevségéből engedni kénytelen, a mi a curialisták azon újabb elméleteiben jut kifejezésre, melyek az egyháznak az állam feletti abszolút hatalmát hirdető tant már elejtik. Úgyde a középkori *hierocraticus rendszernek* eme leplezett, szelidebb formulázásai sem tartóztathatják azt a rohamos átalakulást, mely az állam és egyház tényleges jogviszonyában ellenállhatlanul előtérbe nyomult. A *potestas indirecta* és a *potestas directiva* elméletek ezek. A *potestas indirecta* elmélet az egyháznak világi ügyekben nem ad abszolút hatalmat s csak akkor jogosítja fel — végső esetben — a pápát polgári törvények megalkotására vagy megszüntetésére, ha azt az egyház érdeke multhatatlanul megköveteli s az állami főhatalom e követelménynek eleget tenni nem hajlandó. Főképviseelője ez elméletnek Bellarmin „*De summo pontifice*“ és „*De potestate summi pontifici*“ cz. műveiben. A *potestas directiva* elmélet már egészen megfosztja a pápát a világi ügyekben való jogalkotás hatalmától s csupán arra tartja illetékesnek, hogy az állami főhatalom illetékes szerveinek az egyházi érdekű viszonyok törvényhozási rendezésében irányítást adjon.¹

Ellenben az *államegyház rendszere* (*caesareopapismus*) az állam és egyháznak olyképen való egysége, a melyben a kettő feletti uralom az államot illeti s a *ius sacrum* egyszerűen alkatrésze a *ius publicum*nak. Nevezik byzantinismus rend-

¹ Főképviseelője: Hergenröther, Kath. K. und Christl. Staat; *potestas directiva der Kirche*.

szerének is; a mennyiben leginkább a keletrómai birodalomban jutott gyakorlati megvalósuláshoz.

A németországi reformatio *elvileg* lényegesen módosította a most jellemzett s azonos alapgondolatból kiinduló két rendszert; *gyakorlati* szempontból véve azonban vajmi kevés eredménnyel, mert az *episcopalis*, különösen pedig a *territorialis* rendszerek, a német fejedelemségekben megvalósult alakjukban, meg sem közelítik az ágostai hitvallás és az Apologia idevágó, magas színvonalon álló tanítását s egészen közel állanak a caesareopapismus rendszeréhez.

Az ágostai hitvallás és az Apologia szerint mindkét hatalom: egyházi és világi, Istentől származik, „a világi dolgokra nézve azt tanítják, hogy a törvényes polgári intézmények az Isten jótéteményei . . . Miután az egyházi hatalom örök javakat közvetít és csak az ígehirdetés által gyakoroltatik, semmi köze sincs a politikai kormányhoz . . . Mert a politikai kormánynak más a hatásköre, mint az evangeliumnak . . . Nem kell tehát az egyházi és a világi hatalmat összezavarni. Az egyházinak az a hivatása, hogy az evangeliumot hirdesse s a szentségeket kiszolgáltassa. Más hatáskörébe ne avatkozzék, birodalmakat átruházni, a világi felsőség törvényeit eltörölni . . . a világi felsőségnek szabályokat előírni az ország igazgatására nézve ne akarjon . . . Ha van a püspököknek valami fegyveres hatalmuk, azt nem az evangelium rendeletéből, hanem emberi jog alapján bírják”.¹ „A keresztényeknek pedig szabad a világi intézkedéseket felhasználni épp úgy, mint ezt a levegőt, ezt a napfényt, ételt s italt. Mert miként e dolgok természete és a csillagoknak meghatározott mozgása valóban Istennek rendelése és az Isten által tartatnak fenn: akként a *törvényes polgári rend is valóban Istennek rendelése* s Isten tartja azt fenn . . . A törvényes polgári intézkedések Istennek jó alkotásai és *isteni intézmények*, a melyekkel a ker. ember bízvást élhet . . . Az evangelium nem hoz új törvényeket a polgári államról, hanem előírja, hogy engedelmeskedjünk a meglevő törvényeknek, akár pogányoktól, akár másoktól eredtek . . . A püspököknek nincs zsarnoki, azaz meghatározott törvénynélküli, sem királyi, azaz törvény feletti hatalmuk.”²

¹ Ágostai hitvallás XVI., XXVIII.

² Apologia IV., VIII., XIV.

A két alapvető evang. symbolikus könyvnek idézett szavai arról győznek meg, hogy az Apológiában a reformatio elejtette a hierocraticus rendszernek és a caesareopapismusnak ama közös alapelvét is, a mely szerint a keresztyén társadalomnak csak egy, egységes szervezete lehet, melyben állam és egyház külön szervezetként nem jelentkezhetik. Máskülömben ugyanis „akár a pogányoktól eredt” törvényeknek való engedelmeskedést nem hangsúlyozhatta volna. Mindamellet a gyakorlatban a németországi reformatio visszatért az előbb említett két rendszer ama közös alapelvéhez, hogy állam és egyház egységes szervezetet képeznek, azonban nem az egész világ, hanem egy állam keresztyén társadalma szempontjából.

A két hatalomkör tekintetében pedig a leghatározottabban hangoztatták a reformátorok, hogy a társadalom kormányzatára két külön hatalom (két kard) van Istentől rendelve, u. m. az egyházi és világi. Rendeltetése mindkettőnek ugyanaz (a társadalom kormányzata), de eltérő eszközökkel, külön jogkörben s czállal. Éppen ezért a két hatalom körét elkülönítik s tárgyi tekintetben a kettőnek egymáshoz semmi köze sincsen. Alanyi tekintetben azonban lehet, sőt a két hatalom ugyanazon személyre ruházható, vagyis a világi hatalom képviselőjére, annál is inkább, mert a világi hatalom — a szentségek kiszolgáltatásának és az igehirdetésnek óvatos elkerülésével — egyenesen hivatva van az egyházi életre felügyelni, a hitegység érvényesülhetését biztosítani.

Az episcopalismus mellett a két hatalom különválasztásának reformatori álláspontja annyira a mennyire még érvényesült, de a való élet mindinkább figyelmen kívül hagyta a reformátorok tanítását s a territorialis alapelvnek az egyházalkotmányban való térfoglalása folytán az állam és egyház közötti viszony olyan értelmezést nyert, mely szerint az egyházi hatalom csupán egyik ága az állami hatalomnak, annak mikénti gyakorlása állami szempontoknak van alárendelve s ennél fogva utóbbinak megszerzése vagy elvesztése az előbbinek megszerzését, illetve elvesztését is jelenti. Ezt a rendszert a josephismus még fokozottabb alakban juttatta kifejezésre.

A svájci reformatiónak az egyház és állam viszonyára vonatkozó álláspontja sokkal radikálisabb volt, mint a németországié.¹ Téves azonban amaz állítás, mintha a németországi

¹ L. dr. Kún Béla: „Kálvin egyházalkotmánya”, Debreczen, 1905.

reformációnak e viszonyt illetőleg ugyanaz lett volna a kiindulási pontja, mint a középkoré, hogy t. i. az egyház és állam nem képez két külön társadalmi szervezetet.¹ Hogy az egyház és állam szétválasztásának alapgondolata Luther-nél nem nyilvánulhatott meg olyan erővel, mint Kálvinnál, az a németországi politikai viszonyokban leli magyarázatát. Annyi tény, hogy Kálvin közelebb járt a modern egyház-politikai felfogáshoz s a tárgyi hatáskör szétválasztásának kérdésében politikai szempontok által nem lévén befolyásolva, kereken visszautasíthatta azt, hogy az államfő hit dolgában intézkedhessék. A magyar evang. egyház alkotmánya világos bizonyítéka annak, hogy megfelelő viszonyok között az ágostai hitvallás alapján is éppen úgy lehetséges az egyház és állam szétválasztása, mint a hogy Kálvin az Institutióban elméletileg kifejtette.²

A történeti fejlődésnek a hierocraticus rendszerre nézve mindinkább ez a kedvezőtlen fordulata veti felszínre a *co-ordinationalis* elméletet, a mely már függetlennek hirdeti egymástól az államot és egyházat; hatásköri illetékességük vitás kérdéseit a két fél által kötendő szerződés terére viszi s nyilvánvaló tendenciája az, hogy ha már a hierocraticus rendszernek buknia kellett s az egyház kénytelen lemondani felsőbbségéről, akkor legalább az alárendeltség igájától szabadulhasson. Protestáns részről is támogatásra talált. (Sohm.)

A hierocraticus rendszer, megannyi válfajával, valamint a caesareopapismus rendszere, nemkülömben az episcopalismus és territorialismus, elavult egyházpolitikai rendszerek ma már.

Az állam és egyház hatalmi körének elkülönítése képezi a jelenkor egyházpolitikájának alapelvét. Állam és egyház középkori dualismusa az európai continens nyugati államai-ban a letűnt századok történeti emléke csupán s a pápaság változatlan dogmai álláspontja e történeti multnak kegyeletes emléke.

A lelkiismereti szabadság, a szabad vallásgyakorlat követelményének nem felelhetett meg egyik sem. Sokszor határ-

¹ *Sohm*: „Kirchenrecht, I. a”, Leipzig, 1892., 638. és 645. l. *Rieker*: „Die rechtliche Stellung der ev. Kirche Deutschlands”, Leipzig, 1893., 54. l.

² *L. Kampschulte*: „Johann Calvin, seine Kirche und sein Staat in Genf, I. a”, Leipzig, 1869. Dr. *Bartók György*: „Vallás és élet. Egyház és állam”, Kolozsvár, 1906. 24 – 29. l.,

talán szenvedést hozott az emberiségre; gátja volt az egészséges, békés haladásnak.

Ellenben a jelenkor egyházpolitikája a hitszabadság és szabad vallásgyakorlat követelményeit teljes mértékben kielégítheti, mert alapelvei a következők:

Az állam és az egyház úgy szervezetére, mint hatalmi körére nézve különválasztatik s a kettő közötti viszony szabályozásánál az állami souverenitás érvényesül. Ennélfogva az egyházak az állami főhatalomnak feltétlenül alárendelt vallásos társulatok, alkotmányuk megállapítása s közigazgatásuk — az állami érdekek és a közérkölcsiség követelményeinek sérthetlen biztosítása mellett — az állam részéről is respectált autonóm hatáskörükbe tartozik; viszont azonban az állam jogrendje, az állampolgároknak polgári és politikai jogállása a hittől s annak külső megnyilatkozásától teljesen független.

Abban a tekintetben, hogy az állam közelebből milyen hivatású s jogi természetű vallásos társulatoknak tekinti az egyházakat, kétfelé ágazik el a jelenkor egyházpolitikai irányzata. Az egyik irányzatot képviselő rendszer főként Amerikában otthonos s ezért *amerikai rendszernek* is nevezik. A másik irányzatot az irodalom leggyakrabban és leghelyesebben az *állam és egyház tárgyi hatáskörének szétválasztásán nyugvó rendszernek* nevezi.¹

Az *amerikai rendszer* az állam és egyház elkülönítésénél a legmesszebbmenő consequentiákat vonja le s ezt a „szabad egyház szabad államban” jelisével fejezi ki. E rendszer szerint az egyházak, illetve felekezetek merőben magánjogi társulatok; őket az állam, saját ügyeik intézésében s céljaik szolgálatában, teljesen magukra hagyja, hivatásuk iránt közönyös, azt állami érdekűnek nem tartja, következésképpen a vallásügy nem közügy, az egyházak nem közjogi jellegű társulatok s ennélfogva az állam részéről pozitív támogatásban nem részesülnek. Mint magánjogi társulatok, az egyesületi törvények, az állami rendészet hatálya alatt állanak éppen úgy, mint az állam területén levő más magánjogi egyesületek s csupán e címen számíthatnak az állam oltalmára. Észak-Amerikán kívül még a belga alkotmány is ezt a rendszert követi.

¹ L. Kérészy Z.: Az egyházjog tankönyve, Budapest, 1903., 195. l. Deák F. 1873. június hó 28-ikán tartott beszédében e két rendszert *amerikai és európai rendszernek* nevezte.

Hazánkban s a nyugateurópai államok túlnyomó részében az állam és egyház közötti viszony szabályozásában a modern egyházpolitikának másik válfaja érvényesül. Ezt a rendszert *jogállam rendszerének*, *paritütikus rendszernek* is nevezik. Alapelvei a következők:

Az állam és az egyház kölcsönhatásban álló s bizonyos tekintetben azonos érdekeket szolgáló, mindamellett különböző feladatokra hivatott egyesületek, miért is tárgyi hatáskörük szétválasztandó. Hatásköri illetékességük körének megállapításában — souverenitásánál fogva — az állami akarat dominál, különösen az ú. n. vegyes ügyek (*mixtae causae*) szabályozását illetőleg. A társadalmi élet ugyanis olyan viszonyokat és ügyeket tár elénk, a melyeknek jogi rendezése elsősorban állami feladat ugyan, de egyrészt a történeti fejlődésnél fogva az egyházak is igényt formálnak saját szempontjukból és hatáskörükben való szabályozásukra, másrészt az egyházra nézve szintén nagyérdekű ügyek, pl. a nevelés-, oktatásügy, házasságügy. Az állami főhatalom ma már sokkal erősebb, semhogy ez ügyek jogi szabályozásánál a tért az egyháznak átengedhetné. Vannak azonban olyan vegyes-ügyek is, a melyek inkább s elsősorban vallási s illetve egyházi érdekűek, úgyde külső megjelenésök-, rendezésöknek mikéntje, közvetve állami érdekekkel is kapcsolatos s ezért az állam nem nézheti tétlenül s közönyösen az egyházak általi intézésüket s ennél fogva míg egyrészt az egyházak autonom illetékességi körében meghagyja őket, másrésztől vigyáz kezelésükre (pl. egyházi vagyonkezelés), illetve gyakorlásukat — az állam érdekéből megvont korlátok között — a maga tekintélyével biztosítja (pl. istentiszteletek rendje s általában a vallásgyakorlat körébe vágó ügyek).

Miután pedig az állam nem zárkozhatik el — s jogállamnak nem is szabad — ama szolgálatoknak elismerésétől, a melyeket a területén működő vallásfelekezetek egy ezredév, avagy századokon át az erkölcsiség fenntartása és fejlesztése, a civilisatio előbbrevitele s ezzel az állami élet biztonsága, sőt olykor az állami lét függetlenségének megvédése körül teljesítettek, ennél fogva ezeket a vallásfelekezeteket közjogi jellegű társulatoknak tekinti, vallási és egyházi autonom ügyeiket is — közvetve állami érdekű — *közügyeknek*, hatóságaikat közhatóságoknak, tisztviselőiket köztisztviselők-

nek minősíti s végül az ilyen egyházakat positiv támogatásban, jogsegélyben és anyagi segélyben részesíti.

Az uralkodó európai egyházpolitikának eme vezérelvei egyrészt az állam souverenitását a lelkiismereti szabadságnak a legideálisabb határokig való megnyilatkozhatását biztosítják, másrészt az állam területén működő egyes vallásfelekezetek között is a történeti fejlődésnek megfelelő arányos egyenlőség, vagyis az igazi egyenlőség és viszonyosság alkalmazását teszik lehetővé.

Sem a hierocratikus, sem pedig az államegyház-rendszer nem képes az érintett nagy érdekeket kielégíteni, még akkor sem, ha az állam összes polgárai egy hitvallásnak hódolnának, mert a lelkiismereti szabadságnak maximuma az új vallásfelekezetek alapíthatását, sőt a felekezeten kívül állhatást is magában kell hogy foglalja.

A magyar állam törvényhozása legújabbban erre az álláspontra helyezkedett s alig van európai állam, a mely az állam és egyház közötti viszony rendezésénél — daczára felekezeti polyglottságunknak -- oly szerencsésen alkalmazta volna az állam és egyház tárgyi hatáskörének szétválasztásán nyugvó egyházpolitikai rendszer elveit, mint a magyar állam.¹ Csupán ez elvek végső consequentiájának levonása esik ma már a jövőben megoldandó feladatok közé.

27. §. A magyar állam viszonya a hithez, a vallásgyakorlathoz és a területén levő egyházakhoz és vallásfelekezetekhez.

A magyar állam újabbkori törvényhozása az egyéni hit-, a vallásgyakorlat-, a vallásfelekezetek- és az egyházakkal szemben való viszonyt illetőleg hazánkat a művelt Nyugat felvilágosodott jogállamai között az elsők közé emelte. A hit-szabadság százados küzdelmek árán a felekezeti állam békóiból kiszabadult.

Volt idő, a mikor a pusztá hit hűtlenségi pert vont maga után, (1495: IV. t.-cz., Hk. I. R. 14. cz., 1550: XII—XVI., 1552: XII., 1553: VII., 1554: VII., 1556: XXV—XXVI. (anabaptistáknak az országból való kiűzetése stb.)), miatta az állami főhatalom

¹ L. Kossutány J. i. m. 79—80. l.

jóságvesztésre, máglyára ítélte hűséges polgárait. (1523. évi LIV. t.-cz. szerint a lutheránusok fejvesztésre, jóságelkobzásra, megégettetésre ítéltettek.) Századok multak el, míg a hit, mint a lelkiismereti szabadság egyik alkateleme, a hatalom rút üldözésének borzalmas fegyverei által többé nem gátolva, szabadon dobogtathatta meg a szívet s a hatalom is belátta, hogy nincs olyan nyers-erő, a mely a szív legbensőbb érzelmeihez hozzáférkőzhetnék s azokat kiírthatná. Ismét századok multak el azután, a míg a hit megvallásának, a vallásgyakorlatnak üldözésével is felhagyott az államhatalom, de a polgári és politikai jogok gyakorlására való képességet még sokáig a hitvallástól tette függővé. Az evangélikusokra nézve az 1608. Kr. e. I. t.-cz. ennek a joghátránynak utolsó foszlányát is megsemmisítette ugyan, a mennyiben az evang. hit még a nádorrá való választásnál sem képezett akadályt, sőt éppen az evangélikusok jogegyenlősége a katolikusokkal e részben is biztosított, ellenben pl. a zsidók polgári és politikai egyenjogúságát csak az 1867: 17. t.-cz. mondta ki.

Legújabbkori törvényhozásunk a feltétlen hitszabadság álláspontjára helyezkedik s az 1895: XLIII. törv.-cz. annak legmesszebb menő követelményeit is levonja,¹ a mennyiben a magyar állam területén minden ember s bármily hit számára biztosítja a teljes korlátlan szabadságot. Az idézett törvény 1–3. §§-ai szerint ugyanis: „Mindenki *szabadon* vallhat és követhet bármily *hitet* vagy vallást... a polgári és politikai jogok gyakorlására való képesség a hitvallástól teljesen független. Vallási hite vagy egyházi szabályai senkit sem menthetnek fel törvényen alapuló bármely kötelesség teljesítésétől.” Helyes felismerése mindez annak az igazságnak, hogy a hit minősége nem szolgálhat sem bizonyítékául, sem mértékéül a polgári és politikai jogok élvezetére való akár értelmi, akár erkölcsi képesítettségnek s ekként az állam a hitbeli meggyőződésnek feltétlen szabadságát biztosítván, attól a maga jogrendjét és pedig nemcsak az állampolgári jogok gyakorlása, hanem az állampolgári köteles-

¹ Bölcsen mondja e t.-czikk indokolása, hogy „a hívés szabadságát, tehát a szorosabb értelemben vett vallásszabadságot akár megadni a polgároknak, akár tőlük megtagadni, az államnak hatalmában sincs; az egyéni hit az egyénnek lelkiismeretében honolván, melyhez semminemű külső hatalom hozzá nem férhet”.

ségek teljesítése szempontjából is függetlenítheti, a nélkül, hogy polgárainak a hit ápolására s fejlesztésére szolgáló, erkölcsmemesítő vallásos társulatait kicsinyelné, azok iránt közönyös lenne. Sőt mihelyt a hit külső cselekvésbe megy át, s mint *vallásgyakorlat* jelentkezik, az államnak egyenes kötelessége őrt állani, nehogy a hittételek hirdetése, a vallás gyakorlata a polgári viszonyokra vonatkozó törvényes állami rendelkezések érvényességét és eredményes végrehajthatóságát megakadályozzák. Mert a hit, mint benső érzés, még nem befolyásolhatja az állami akarat érvényesülését s ekként a hitbeli meggyőződést feltételekhez kötni felesleges; ellenben, ha a hit külső cselekvésbe megy át, vallássá, vallásgyakorlattá válik, akkor esetleg károssá válhatik az államra nézve, ha *feltételek*hez kötve nincs. Ezért monja ki ugyan-csak az 1895: XLIII. t.-cz. (1–2. §), hogy mindenki az ő hitét „az ország törvényeinek, valamint a közerkölcsiség kívánalmainak *korlátai* között külsőképen is *kifejezheti és gyakorolhatja*. Senkit sem szabad törvényekbe vagy a közerkölcsiségbe nem ütköző vallási szertartás gyakorlásában akadályozni, avagy hitével nem egyező vallási cselekmény teljesítésére kényszeríteni.“ És e részben törvényeink semmi különbséget sem tesznek a vallások között; a jelzett korlátokon belül bármely idegen is gyakorolhatja itt tartózkodásakor is az ő vallását — szóval nincs tehát *tűrt* és illetve *elismert* vallás, hanem legfeljebb elismert és el nem ismert (vagyis csupán tűrt) *vallásfelekezetek*. De még ez utóbbi is rendőri oltalomban részesül.

A vallásgyakorlat szabadságát különösen jellemzi az 1895: XLIII. t.-cz. 31. §-a, mely szerint „a hazában utazó, vagy tartózkodó idegenek tarthatnak saját hitelveik szerint rendes, nyilvános istenitiszteletet, a mennyiben az a fennálló törvényekbe, az állam érdekeibe és a közerkölcsiségbe nem ütközik és az illető rendőri hatóságnak eleve bejelentetik. Ha állandó természetű lelkeszi állást is tartanának fenn, az alkalmazott egyén a törvényhatóság első tisztviselőjének bejelentendő“.

Törvényhozásunk csak ott kezd distingválni, a hol a bizonyos vallást követők társulata jogi alakot ölt s nemcsak befelé, tagjaival szemben, hanem kifelé, a többi vallásos társulatokkal és az állammal szemben is szervezetként lép fel. Itt már tovább megy törvényhozásunk a feltételek elő-

írásában; másrészt e szervezetek megkülömböztetése olyképen jut kifejezésre, hogy a történeti multhoz s a szerzett érdemekhez mérten az államhoz való jogviszonyuk más és más. Némelyiket az állam egyszerűen *magánjogi* társulatnak tekinti, a másikat *jogi személyiséggel bíró testületnek* minősíti, végül ezek közül a történelmi multra támaszkodó vallásfelekezeteket *közjogi jellegű corporatióknak* tekinti, kiváló kedvezményben részesíti, privilegizálja. Mindezt az állam a *ius reformandi* alapján teszi, a mi korunk értelmezése szerint az államnak azt a jogát jelenti, melynélfogva a területén levő vallásfelekezetek jogi helyzetét megállapíthatja, az államhoz való viszonyukat minősítheti s általában véve a vallásfelekezetek alapításának, működésének feltételeit megszabhatja. Az állam ezen magatartása folytán alakult ki törvénytárunk terminológiájában a *bevett vallás és illetve egyház*, továbbá a *törvényesen elismert* és a *törvényesen el nem ismert vallásfelekezet* fogalma.

Más államokban is ugyanezen az alapon nyerik az egyes vallásfelekezetek érdemök szerinti jogállásukat, s lényegében nem jelent semmit, ha más államok törvényhozásának nomenclaturája a mi törvényhozásunkétól el is tér. Így pl. a német törvényekben és irodalomban használt „Landeskirche“ megfelel a magyar „bevett egyház“ fogalmának.

A magyarországi vallásfelekezeteknek törvényeinkben körvonalozott jogállása szerint hazánkban 1. *bevett* vallásfelekezetek, 2. *törvényesen elismert* és 3. *törvényesen el nem ismert vallásfelekezetek* vannak. A „bevett vallás“-t (recepta religio), mint jogi műszót, a magyar állam törvényhozása az erdélyi törvényekből vette át. Szó szerint recipiálva — törvényileg — csak az unitárius és az izraelita vallás lett, míg a többi bevett vallásoknak ezen jogállása az alább ismertetendő törvényhozási tényeken alapszik. Megjegyezzük még, hogy különösen régebbi törvényeink a „bevett vallás“, „bevett vallásfelekezet“, „bevett egyház“ kifejezéseket következtelenül s felváltva használják s nem tesznek szabatos megkülömböztetést vallás, vallásfelekezet és egyház fogalma között.

Hazánkban a leginkább privilegizált, közjogi jellegű vallásos corporatiók: a bevett vallásfelekezetek. Ezeknek *főjellemvonásuk* az, hogy: 1. Az állam *elismeri sajátos hatalmukat, mely több mint fegyelmi hatalom, sőt éppen ez különbözteti*

meg őket egyéb elismert testületektől s jogi személyektől.

2. Mint közhatóságokat különös védelemben és támogatásban részesíti. 3. Számukra államjogi állást is biztosít. Ezek

szerint közöttük elvileg tökéletes egyenlőség és viszonyosság van.¹ Fegyelmi hatalmuk az egyházi tisztviselők pénzbüntetésére, sőt hivatalukból való elmozdításukra is kiterjed. Vallási s tanügyi célokra híveiket megadóztathatják. Új egyházgyülekezetek alakítása s leányegyházaknak anyaegyházakká, vagy viszont ezeknek leányegyházakká átváltoztatása kizárólagos jogaik közé tartozik.² Nem kötelesek arra, hogy híteleiket s hitágazataikat az államkormányznak külön is bemutassák, mert az állam elismeri, hogy azokban sem állami, sem erkölcsi szempontból kifogásolni való nincs. Más felekezetekkel szemben kevésbé korlátozott vagyonszerzési képességük van. Nyilvános tanintézeteket állíthatnak és tarthatnak fenn s azokat saját egyházi hatóságukkal kormányoztathatják. Lelkészeiknek elmozdítását az állam még akkor sem követelheti, ha azok államellenes magatartást tanúsítanak. Gyűléseik nyilvánossága az állam részéről kötelezőleg kimondva nincs s jegyzőkönyvüket az állam csakis a legfőbb felügyeleti jognak törvényes gyakorlása címén követelheti. Tagjaik egymás temetőiben vegyesen és akadálytalanul temetkezhetnek. Hivatalaik közhivatalok; lelkészeik közhivatalnokok. Igényük van arra, hogy egyházi és iskolai szükségleteik államsegélylyel fedeztessenek. Határozataik végrehajtásában az állami közegek segítségét igénybe vehetik. Az egyházi és iskolai adók és egyéb járulékok közadók módjára hajttnak be, tehát közigazgatási úton, nem pedig per útján. 18 éven aluli híveikre nézve a vallásos nevelés államilag is kötelezővé van téve, nemkülömben a híveknek egyházközségi kötelékbe való tartozása is.³ A politikai községek — ha ilyen segélyt folyósítanak, abban a területükön levő valamennyi bevett egyházat arányosan részesíteni tartoznak.⁴ Istentiszteletük s lelkészeik különös büntetőjogi oltalomban részesülnek.⁵ Híveknek igényük van a hadseregnél és az állami közintézetek-

¹ 1848 : XX. t.-cz. 2. §.

² 1868 : LIII. t.-cz. 24. §.

³ 1868 : XXXVIII., 1883 : XXX., 1868 : XLIII. t.-cz. 20. §. 1895 : XLII., 1895 : XLIII. t.-cz.

⁴ 1868 : XLIII. t.-cz. 23. §.

⁵ 1878 : V. t.-cz. 190–192. §§.

nél saját vallásuknak megfelelő lelkeszi közreműködésre. Vasárnapon s ünnepnapon vallási ájtatosságuk zavartalan-sága államilag védve van.¹ Képviselve vannak — mint jogi személyek — a magyar országgyűlés főrendiházában.²

Törvényesen bevett vallásfelekezetek, tehát valósággal jogi értelemben vett egyházak hazánkban: 1. a latin, a görög és az örmény szertartású katolikus; 2. az ágostai hitv. evangélikus; 3. az evangélikus református; 4. a görög keleti szerb; 5. görög keleti román; 6. az unitárius; 7. izraelita.³

A latin, görög és örmény szertartású katolikus egyház a magyar nemzet keresztyén hitre való áttéréseivel létesült s kezdettől fogva a bevett egyház kiváló privilegiumait élvezi, sőt éppen az alapítás tényeinél fogva, melyek szerint a magyar állam — összhangzatosan a pápával — alkotmányos tényezőként szerepelt és szerepel ma is a magyar katolikus egyház alkotmányos életében: a bevett egyházak között — az elvi egyenlőség fenntartásával — különösen privilegizált jogállást foglal el. A görög és örmény szertartású vallásfelekezet a latin szertartású róm. katolikus egyházzal s illetve a pápasággal való unio folytán természetesen a róm. kath. egyházba olvadt be s annak jogállásában osztozott. Az ágostai hitv. evangélikus és az evangélikus református egyház az által lett bevett egyházzá, hogy az 1606-iki bécsi béke és az 1608 : Kr. e. I. t.-cz. számukra a szabad vallásgyakorlatot, az egyházi önkormányzatot és egyházkormányzati tekintetben a róm. kath. egyháztól való teljes függetlenséget biztosította. Erdélyben, annak külön államisága idején, az evangélikus reformátusok és az ágostai hitvallású evangélikusok részére a szabad vallásgyakorlatot már az 1527. és 1564-iki erdélyi országgyűlések biztosították; ott tehát ezek az egyházak már azóta „in perpetuum pro receptis” tekintettek.⁴ A *görög keleti* vallásúakat az 1790 : XXVII. t.-cz. recipiálta, tényleg azonban már I. Lipót 1691-iki privilegium-levele a bevett egyház fogalmának

¹ 1868 : XLIII. t.-cz. 19. §. 1895 : XLII. t.-cz. 2. §.

² 1885 : VII. t.-cz.

³ Törvényeink rendszerint más sorrendben sorolják ugyan elő (lásd 1895 : XLIII. t.-cz. 6. §), de a történeti fejlődésnek, nevezetesen egyrészt a vallásfelekezetek keletkezésének s hazánkban való elterjedésének, másrészt bevételük időpontjának ez a sorrend felel meg.

⁴ Ap. I. art. 2.

megfelelő szabad vallásgyakorlatot és egyházkormányzati önállóságot biztosított számukra. A *görög keleti román* egyház államjogilag az 1868: XI. t.-cz. által lett önálló egyházzá (autokephalia), a midőn ugyanis az abszolút korszakban részükre felállított külön metropolia alkotmányos szentesítést nyert s ekként a karloviczi görög keleti szerb patriárka egyházkormányzati joghatósága alól felszabadultak. Az *unitárius* egyházat az 1848: XX. t.-cz. 1. §-a jelentette ki bevett egyháznak. Erdélyben a protestáns egyházakkal egyidőben recipiáltatott. Az *izraelita* vallást az 1895: XLII. t.-cz. 1. §-a szintén bevett vallásnak nyilvánította, bár a többi vallásfelekezetek számára előbbi törvényekben biztosított néhány jogosítványt reájok ki nem terjesztette. Egyébként az izraelita vallásfelekezet a magyar állammal szemben *tényleg* már előbb is olyan jogi helyzetben volt, mintha törvényesen bevett vallásfelekezet lett volna, a mennyiben iskolákat tartott fenn, legfelsőbb helyről megerősített szervezeti szabályzatuk volt, papjaik közhitelű anyakönyvet vezettek, istentiszteletük, egyházi közigazgatásuk állami jogsegélyben és anyagi támogatásban részesült -- szóval közjogi jellegű vallásos társulatot képeztek.¹

A magyar állam míg egyrészt a jelzett előnyöket biztosítja a bevett egyházak számára, addig másrészt velők szemben souverenitásának is kifejezést ad, s e czímen a következő jogokat gyakorolja: 1. A legfőbb felügyeleti jog (ius supremae inspectionis), 2. ius reformandi, 3. ius advocatiae, 4. appellatio tamquam ab abusu.

A legfőbb felügyeleti jog értelmében az állam felügyel a bevett egyházak egész működésére, az egyházi életnek valamennyi, s főként az államot is érdeklő tényeiről tudomást szerez, nehogy az egyházaknak autonóm hatáskörükben kifejtett tevékenysége az állam önállóságát, alkotmányát, békéjét s az állam polgárainak állami törvényekben biztosított szabadságát sértse. A legfőbb felügyeleti jog preventive vagy repressive alkalmazható. A preventív felügyelet az ú. n. ius cavendi és a ius placeti alakjában jut kifejezésre. A ius cavendi közelebbről az államnak azt a jogát jelenti, mely szerint előzetes védelmi intézkedéseket tehet, nehogy az egyház-

¹ L. bővebben 1892–97-iki országgyűlési irományok XI. 342. l. indokolás az izraelita vallásról szóló törvényjavaslathoz.

hatalom részéről az államot sérelem érje. *Ius placeti* alakjában pedig olyképen jut kifejezésre az állam legfőbb felügyeleti joga, mely szerint az egyházi törvényeknek és egyéb jogszabályoknak kihirdetése és végrehajtása az államfőhatalom előzetes jóváhagyását igényli. Legelőször Franciaország és Magyarország mondotta ki és vette gyakorlatba ezt az elvet. Hazánkban már Zsigmond királynak 1404. évi decretuma szól róla. Legutóbb az 1870. augusztus 9-ikén kelt legfelsőbb elhatározás alapján 1870. augusztus 10-ikén kiadott miniszteri rendelet hangsúlyozza, hogy a *ius placeti* vel Ő felsége felelős kormánya útján ezután is élni fog. Természetes, hogy a római katolikus egyház dogmája pálczát tör az államnak eme joga felett, nyilvánvaló, hogy az állam különösen az olyan egyházakkal szemben tartozik a preventív felügyeleti jogot hatékonyan érvényesíteni, a mely egyházaknak a magyar állam területén kívül levő s a nemzetközi jog szerint souverén főhatóságuk van, a melylyel szemben tehát repressiv intézkedhetés ki van zárva.

A legfőbb felügyeleti jog az egyházi élet megannyi nyilvánulásával szemben gyakoroltatik, így nevezetesen az egyházi jogalkotás, közigazgatás és bíraskodás terén. Az utóbbi, mint egyúttal repressiv eszköz, az *appellatio* tamquam ab abusu-ban jut éppen kifejezésre. Nemkülömben kiterjed a legfőbb felügyeleti jog az egyházi és iskolai alapítványok kezelésére is, hogy vajjon azok az alapítók által megjelölt célokra fordíthatnak-e?

A *ius reformandi* alatt régente az államnak főleg oly értelmű jogosítványát értették, mely szerint az egyházi tanok megállapításába, a hitjavításba és az egyház szerkezetének módosításába is befolyhat, ha az egyházi hatóságok ez irányban a kor követelményeinek meg nem felelnének. A mai modern theoria, mely az államnak az egyház működésébe való közvetlen beavatkozását elejti és csupán az egyházi külügyek tekintetében biztosítja az államhatalom számára a *ius circa sacra* kifejezéssel megjelölt jogosítványokat, ellentétben áll a *ius reformandi* régebbi középkori értelmével. S tényleg ma a *ius reformandi* nem is jelent egyebet, mint az államhatalomnak azt a jogát, mely szerint önmaga szabhatja meg ama feltételeket, melyek mellett az állam területén vallásfelekezetek alakulhatnak, s ebből kifolyólag önmaga minősítheti az egyes vallásfelekezeteknek az

államhoz való viszonyát. A magyar állam is ilyképen értelmezi az őt megillető *ius reformandit*, mint felségjogot s ez alapon osztályozza bevett, törvényesen elismert, vagy törvényesen el nem ismert gyanánt a területén alakult vallásfelekezeteket. Bizonyságot szolgáltat erre nézve az 1895. évi XLIII. t.-cz. 2. fejezete, a mely a jövőben törvényesen elismerendő vallásfelekezetekről szól. A *ius reformandi* fogalmkörébe esik az állami eredetű egyházi vagyonnak ú. n. secularizálhatása is.

A *ius advocatiae*, vagy más néven *ius protectionis* azt jelenti, miszerint az állam hivatva van a vallásfelekezeteket békés irányú működésükben támogatni, őket jogsegélyben, anyagi támogatásban részesíteni. Erre az állam nemcsak jogosult, de kötelezve is van, mihelyt abból indulunk ki, hogy az egyházak, mint közjogi korporációk, közvetve államérdekeket is szolgálnak. A *ius advocatiae*-t a magyar állam is több irányban gyakorolja a bevett egyházakkal szemben, így nevezetesen büntetőjogi védelemben részesíti istentiszteletüket és lelkészüket, az egyházak határozatainak szükség esetén kényszereszközökkel való foganatosításához segédkezet nyújt, a saját tekintélyével megakadályozza az egyházak közötti nemtelen versengést, lélekhajhászást, számos törvényben jogkedvezményt biztosít egyházi és iskolai intézményeknek és végül céljaiknak elérésére anyagi eszközöket bocsát az egyházak rendelkezésére.

Az *apellatio tamquam ab abusu* az államnak azt a jogát jelenti, mely szerint a bevett egyháznak biztosított fegyelmi *imperium* kezelését ellenőrzi, s indokolt esetben egyrészt megtagadja a hívőre, mint állampolgárra nézve igazságtalan és hátrányos egyházi határozatok és ítéletek foganatosításánál a jogsegélyt; másrészt módot nyújt arra, hogy sérelmes egyházi határozatok- és ítéletekkel szemben a hívő az állami főhatalomnál keressen védelmet; végül eleve igyekszik lehetlenné tenni az állam az egyház minden olyan határozatának végrehajtását, a mely az állampolgárok számára biztosított cselekvési szabadsággal, avagy az állampolgárokra nézve megállapított állampolgári kötelezettségek teljesítésével ellentétben áll. Különösen idevág az 1895: XLIII. t.-cz. 1., 2., 3. és 4. §-a.

A most csak általánosságban jelzett és az állami főhatalmat souverenitásából kifolyólag megillető felségjogokat tüze-

tesebben alább fejtjük ki, a midőn azoknak a magyarországi ev. egyházzal szemben való alkalmazásáról lesz szó.

Törvényesen elismert vallásfelekezetek azok, a melyek nem közjogi, hanem magánjogi jellegű vallásos egyesületek, de mint ilyenek, állami védelemben részesülnek. E jellegüket hitvallásuknak és egyházszervezeti szabályzatuknak az államfőhatalom részéről történt jóváhagyása adja meg. Jogi személyiségüket az állam elismeri, s e minőségükben számukra úgy saját híveikkel, mint az állammal szemben jogokat biztosít.

Valamely vallásfelekezetnek törvényes elismerése többet jelent, mint a lelkiismereti szabadságnak, avagy a vallás szabad gyakorlatának megengedése. Éppen ezért valamely vallásfelekezetnek törvényes elismeréséhez a közérkölciség és az államérdekekkel való nem ellenkezés feltételén kívül az állami főhatalom még további feltételek kimutatását is megkívánja. A mely vallásfelekezet a törvényhozó által megkívánt e feltételeket kimutatni képes, azzal szemben nem lehet oka senkinek a bizalmatlanságra, tehát nem volna igazságos az ilyen vallásfelekezetet mindazokból az előnyökből is kirekeszteni, a melyek hosszabb multra visszavezethető érdemeket előfeltételképen még nem igényelnek. Hazánkban a vallásfelekezetek törvényes elismerése körül követendő eljárást az 1895:43. t.-cikknek 7–21. §-ai szabályozzák és pedig a következőkben:

„7. §. Azok az állampolgárok, a kik törvényesen elismert vallásfelekezetté kívánnak alakulni:

1. tartoznak legalább egy egyházközség felállítását és fenntartását, továbbá a felekezetökhöz tartozó gyermekeiknek iskolai hitoktatását biztosítani;

2. tartoznak a hitéletre vonatkozó összes rendelkezéseket magában foglaló szervezeti szabályzatot jóváhagyás végett a vallás- és közoktatásügyi miniszternek bemutatni.

Ennek a szabályzatnak különösen tartalmaznia kell a hitelvi, az erkölcsi tanokra, az isteni tiszteletre, és egyéb vallási szertartásra, valamint a tisztviselők és más alkalmazottak felett gyakorlandó fegyelmi szabályokra vonatkozó rendelkezéseket.

8. §. A jóváhagyás csak akkor tagadandó meg:

1. ha a megalakulni kívánó vallásfelekezet állam- vagy nemzetellenes irányzattal keletkeznék;

2. ha a 7. § 1. pontjában foglalt föltétel nem teljesítetik;

3. ha a hitelvek, tanok, isteni tisztelet és egyéb vallási szertartás, vagy a tervezett szervezet:

a) a fennálló törvényekkel vagy a közerkölcsiséggel ellentétben állana;

b) a már létező és törvényesen bevett vagy elismert vallásfelekezetek valamelyikével azonosak, vagy attól csupán az isteni tisztelet és az egyházi kormányzat nyelvét illetőleg különböznek;

4. ha a megalakulni kívánó vallásfelekezet elnevezése:

a) faji vagy nemzetiségi jelleggel bírna;

b) a már bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezeteket sértené.

9. §. A szervezeti szabálynak jóváhagyása után megalakult vallásfelekezet, mint az állam védelme és főfelügyelete alatt álló törvényesen elismert nyilvános vallási testület:

1. szabadon gyakorolhatja a nyilvános közös isteni tisztelet jogát;

2. egyházi önkormányzati jogánál fogva maga intézkedhetik vallási és egyházi ügyeiben, és különösen maga kezelheti egyházi, oktatási, nevelési vagy jótékonyági célokra szolgáló alapítványait, egyházi szükségletei fedezésére vagyont gyűjthet, és e célból igénybe veheti hívei anyagi hozzájárulását;

3. a jóváhagyott szervezeti szabályzat, vagy az egyház-községi szabályokban meghatározott alapon és módon híveire egyházi adót és egyéb szolgáltatásokat vethet ki, a melyek azonban a közigazgatási út kizárásával csak a törvény rendes útján érvényesíthetők;

4. a jóváhagyott fegyelmi szabályok alapján arra jogosított hatóságai által saját hívei fölött gyakorolhatja az egyházi fegyelmet; azonban elzárás, testi büntetés vagy bírság fegyelmi büntetésül nem alkalmazható.

A törvényesen elismert vallásfelekezeteknek ingatlan vagyonszerzési képessége imaházul, oktatási, nevelési és jótékonyági intézetül, egyházi vagy intézeti alkalmazottjaik részére lakházakul használandó épületeknek, az ezekhez szükséges telkeknek és temetőül szolgáló területeknek szerzésére van korlátozva.

Az ingatlan szerzéséről kiállított okirat, az ingatlan rendeltetésének igazolása mellett, a törvényhatóság első tisztviselőjének bemutatandó, a ki azt, ha a szerzési képesség

korlátait megtartották, bemutatási záradékkal látja el. A megtagadó határozat ellen folyamodásnak van helye a vallás- és közoktatásügyi ministerhez.

Az ingatlan tulajdonjogának telekkönyvi bejegyzése csak bemutatási záradékkal ellátott okirat alapján rendelhető el.

10. §. A törvényesen elismert vallásfelekezet, iskolák, valamint kiseddóvodák és gyermek-menedékházak felállítása, fenntartására és vezetésére nézve azokat a jogokat gyakorolja és azoknak a rendelkezéseknek van alávetve: a melyeket az iskolaügyi törvények az iskolákat, kiseddóvodákat és gyermek-menedékházakat fenntartó társulatokra vonatkozólag tartalmaznak.

11. §. Az egyházközség megalakítása a törvényhatóság első tisztviselőjének bejelentendő.

Ez alkalommal az egyházközség helyi szabályai is bemutatandók, melyeknek az egyházközségi területkör helyi határait okvetlenül megjelölniök és egyházközségi előljáróságot szervezniök kell.

12. §. A szabályszerűleg megalakult egyházközségnek tagja mindaz, ki az illető vallásfelekezethez tartozik s az illető egyházközség területén lakik.

Az egyházközségi előljáróság a tagok nyilvántartásáról gondoskodni köteles.

13. §. Lelkész és egyházközségi előljáró a felekezetnek csak oly tagja lehet, a ki magyar állampolgár, s polgári és politikai jogai teljes birtokában van, kinek erkölcsi és állampolgári magatartása kifogás alá nem esik, és a ki képesítését Magyarországon nyerte.

14. §. A lelkészek és egyházközségi előljárók alkalmazására jogosultnak kötelessége a lelkészül és egyházközségi előljáróul kizsemelt egyént az illető törvényhatóság első tisztviselőjének bejelenteni.

Ezen hatóság a 13. § rendelkezésein alapuló esetleges ellenvetéseit indokolt írásbeli határozatban közli a lelkész vagy előljáró alkalmazására jogosulttal.

E határozat ellen a vallás- és közoktatásügyi ministerhez folyamodásnak van helye.

Ha a határozat ellen folyamodás nem adatott be, vagy a folyamodást a vallás- és közoktatásügyi minister elutasítja, az illető egyén nem alkalmazható.

15. §. Ha valamely lelkész vagy egyházközségi előjáró a magyar állampolgárságot elveszti, vagy állam elleni, vagy oly büntetendő cselekmény miatt ítéltetett el, a mely nyereségvágyból származik, a közerkölcsiségbe ütközik, vagy közbotrányt okozott, a vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése hivataltól elmozdítandó.

Ha valamely lelkész vagy egyházközségi előjáró oly államellenes magatartást tanúsít, a mely hivatalában való további megmaradását az állam érdekeire nézve veszélyesnek tünteti fel: a vallás- és közoktatásügyi minister annak hivatalától való elmozdítását követelheti.

Ha az elmozdítást az arra hivatott kellő időben nem fogadatosítja: a vallás- és közoktatásügyi minister az illető egyházközséget feloszlottnak nyilváníthatja.

16. §. Ha az egyház több oly egyházközségből áll, melyek egységes egyház-szervezetben egyesülnek; köteles a vallásfelekezet felsőbb előjáróságot szervezni, mely az egyházat a polgári hatósággal szemben képviseli.

Az ily előjáróság, illetőleg képviselő tagjai személyváltozás esetén is, mindig bejelentendő a megerősítés végett a vallás- és közoktatásügyi ministernek, ki a megerősítést a 13. §-ban felsorolt kellékek hiánya alapján megtagadhatja.

17. §. A magyar állam kötelékén kívül álló hatóság vagy egyén a vallásfelekezetnek egyházi feje vagy védura nem lehet, és a vallásfelekezet semminemű egyházi függésben külföldi hatóságtól, vallásfelekezeti társulattól vagy egyéntől nem állhat.

18. §. A vallásfelekezet köteles jóváhagyott szervezeti szabályzataiban később tett minden változtatást a vallás- és közoktatásügyi ministernek esetről-esetre jóváhagyás végett bejelenteni.

Ha ezen változás a 7. és 8. §§-ban meghatározott feltételeknek meg nem felel, a 4. § rendelkezéseivel ellenkezik,¹ vagy ha az egyházi határozatok, ima- vagy tankönyvek oly rendelkezést vagy tant tartalmaznának, mely a vallásfelekezet tagjainak állampolgári kötelességek teljesítését tiltaná,

¹ „Egyházi fenyték nem alkalmazható senki ellen abból az okból, mivel az illető törvényben rendelt valamely polgári kötelességét teljesítette, vagy törvényben tiltott valamely cselekvést nem vitt véghez, vagy pedig mivel törvény által engedett polgári jogait szabadon gyakorolta.”

vagy törvényben tiltott cselekményt rendelne: a törvényesen elismert vallásfelekezetté nyilvánítás a vallás- és közoktatásügyi minster által haladék nélkül visszavonandó.

19. §. Az egyházi közgyűlés csak nyilvános lehet.

Az egyházi közgyűlésben csak a felekezet egyházi, vagyoni, oktatási, nevelési, jótékonyági s általában a vallásos és erkölcsi élet körébe tartozó ügyei tárgyalhatók.

A vallásfelekezet köteles a közgyűlésein hozott határozatait jegyzőkönyvbe iktatni s e jegyzőkönyveket a vallás- és közoktatásügyi minsternek, vagy az általa kijelölt polgári hatóságnak esetről-esetre bemutatni.

20. §. Az illetékes minsternek joga van a vallásfelekezetek vagyonára, a náluk létező alapítványokra és vagyonkezelésőkre a főfelügyeletet gyakorolni; különösen örködni a fölött, hogy az ily vagyont s alapítványokat el ne idegenítsék, ne csorbítsák, vagy azok a kezelés rosszasága miatt veszendőbe ne menjenek, és hogy valósággal egyházi s a törvényben megengedett oktatási, nevelési vagy jótékonyági czélokra fordíttassanak, valamint hogy az alapítványokat az alapítók akarata értelmében használják fel.

A vallás- és közoktatásügyi minsternek joga örködni a fölött is, hogy az egyházi önkormányzat gyakorlásánál a törvény rendelkezéseit megtartsák és hogy a jóváhagyott szervezeti vagy egyházközségi szabályzatban megállapított hatáskör korlátai között maradjanak.

21. §. Az 1868: LIII. t.-cz. 1–8., valamint 19–21. §-aiban foglalt rendelkezések hatálya a törvényesen elismert vallásfelekezetekre is kiterjesztetik oly módosítással: hogy az idézett törvenyzikk 3. §-ában említett bejelentések az illető egyházközség lelkésze vagy előljárója előtt teendők, továbbá, hogy a 21. §-ban említett intézetekben levő egyének lelki szükségleteinek kielégítéséről ezek a felekezetek magok gondoskodhatnak.

A törvényesen elismert vallásfelekezetek saját céljaikra külön temetőket rendezhetnek be, és tagjaik a községi temőkben akadálytalanul temetkezhetnek.

Törvényesen el nem ismert vallásfelekezetek azok, a melyek jogi személyiséggel nem birnak és nyilvános gyülekezéseik a gyülekezési jog szabályai alá esnek, a rendőri hatóságnál esetről esetre bejelentendők — szóval rendőri fel-

ügyelet alatt állanak. Magának az ilyen gyülekezetnek oltalmat az állami főhatalom csak rendészeti szempontból biztosít, azonban természetes, hogy mindaz, a mit a törvény a vallás szabad gyakorlatára nézve kimond, az ilyen el nem ismert felekezetekhez tartozókra is vonatkozik.

Az 1895: XLIII. t.-cz. 23. §-a megengedi valamely bevett, vagy törvényesen elismert vallásfelekezetből való kilépést oly módon is, hogy az illető egy másik bevett, vagy törvényesen elismert vallásfelekezetbe nem lép be. Ilyképen a hivatkozott törvény a felekezeten kívüli állapotot a magyar állami főhatalom oltalma alá helyezte. Vannak tehát *felekezeten kívüliek* is. A lelkiismereti szabadság elvének a legmeszebbmenő érvényesülhetése ez. Megjegyzendő azonban, hogy a felekezeten kívüli állapot nem egyértelmű a minden vallás nélküli állapottal, hanem csupán annyit jelent, hogy a hazai bevett, törvényesen elismert, vagy törvényesen el nem ismert vallásfelekezetek egyikéhez sem tartozik.¹

28. §. A magyar evang. egyház és a magyar állam közötti viszony.

Az előző §-ban reámutattunk arra, hogy a magyar állam az egyéni hitszabadság és polgárainak, sőt általában az állam területén tartózkodóknak szabad vallásgyakorlata tekintetében milyen elvi álláspontot foglal el. Az evangélikus hitnek és az evangélikusok vallásgyakorlatának a magyar államhoz való viszonyát illetőleg tehát e helyütt ismétlésbe nem bocsátkozunk, hanem csak röviden utalunk arra, hogy a mit a jelzett cikkben a hitre és a vallás gyakorlatára nézve elmondottunk, mindaz az evang. hitre és az evangélikusok vallásgyakorlatára is vonatkozik.

A 26-ik §-ban pedig érintettük, hogy a magyar állam újabbkori törvényhozása, a területén levő vallásfelekezetekkel szemben, az állam és egyház tárgyi hatáskörének szétválasztásán nyugvó egyházpolitikát követi s ezen az alapon közelebb-

¹ A felekezeten kívüliekről, a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minis-
ternek 73,101/1896. sz. a. kelt rendelete értelmében a törvényhatóságok
nyilvántartását vezetni és illetve a kimutatást évenként, legkésőbb a kö-
vetkező év február havának végéig az orsz. m. kir. statisztikai hivatalnak
beküldeni tartoznak.

ról az ú. n. *jogállam*- vagy más néven *paritátikus*-rendszer híve. E rendszer consequentiáját törvényhozásunk különösen a bevett egyházakkal szemben — tehát a magyarországi ág. hitv. evang. keresztyén egyházzal szemben is — teljes mértékben levonja. Az ág. hitv. evang. egyház a hazai bevett egyházak sorába tartozik, ennél fogva az államhoz való viszonyát illetőleg ugyanazok az alapelvek érvényesülnek, a melyeket az összes bevett egyházakra nézve a 27-ik §-ban előadtunk.

Feladatunk ama tételes jogszabályokra, nevezetesen országos törvényekre és a magyar király által szentesített evang. egyházi alkotmány §§-aira reámutatunk, a melyek az ág. hitv. evang. egyháznak mindazokat a jogokat biztosítják, melyeket általában a hazai összes bevett egyházakra vonatkoztatva az előző §-ban elvileg megjelöltünk. Ezek szerint:

Az 1848: XX. t.-cz. 2. §-a kimondja, hogy: „E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve *külömb-ség nélkül* tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapít-tatik meg.”

Az 1608. Kr. e. I. t.-cz., nemkülömben az 1647: V. t.-cz. s kimerítő részletességgel az 1790: XXVI. t.-czikk 4. §-a biztosítja az ev. egyház önkormányzatát s ugyanezt az E. A. 2. §-a ekként fejezi ki: „A magyarországi ág. hitv. evang. keresztyén egyház hitelveiben, országos törvényekben és százados gyakorlatban gyökerező önkormányzati jogánál fogva a vallást és egyházat érdeklő ügyekben önállóan és szabadon intézkedik, épségben maradván Ő felségének, a királynak, az ország törvényeiben meghatározott legfőbb felügyeleti joga”.

Az evangélikus egyháznak az állammal szemben ekként biztosított önkormányzati szabadsága és önállósága kiterjed az egyházi törvényhozásra, az egyházi közigazgatásra és az egyházi törvénykezésre egyaránt; az egyházi tisztviselőkkel szemben fegyelmi hatalma, az E. A. 326. §-a szerint, pénz-büntetés alkalmazására, sőt a hivataltól való elmozdításra, a hivatalviselésre való képtelenség kimondására is vonatkozik. Közelebbről az E. A. 166. §-a szerint: „A magyarországi ág. hitv. evangélikus egyház *törvényhozó* és legfőbb intéz-kedő gyűlése a zsinat”. Minden egyéb ügyét, az E. A. 5. §-a szerint, az egyházi alkotmányban meghatározott fokozatos testületek (egyházközségi, egyházmegyei, egyházkerületi, egyetemes közgyűlések) és törvényesen megválasztott tiszt-

viselőik intézik. Az E. A. 333. §-a szerint pedig: „*bírói* hatalmát egyházi törvényszékei által gyakorolja“.

Elismeri a magyar állam az ev. egyház önkormányzati szabadságát abban a tekintetben is, hogy vallási és tanügyi célokra híveit megadóztathatja, ingatlan és ingó vagyont szerezhet, vagyona felett *önállóan* rendelkezhetik. Így nevezetesen az E. A. 224. §-a kimondja, hogy az egyházközség, az egyházmegye, az egyházkerület s az egyházegyetem, az országos és egyházi törvényeknek és a felsőbb egyházi hatóságok törvényes intézkedéseinek korlátai között vagyonnukkal önállóan rendelkeznek s ezen korlátok között a szükséges jövedelem előteremtéséről és hováfordításáról, valamint a háztartás kezeléséről és ellenőrzéséről önkormányzati jogkörükben szabadon intézkednek. Az egyházközség tagjai, a megelőző évben reájok kivetett egyenes állami adó alapján – a pótdók kizárásával – megadóztathatók. (E. A. 255. §.)

Az ú. n. *holtkézi törvények*¹ (leges amortisationis, hazánkban 1498: LV. és LXVI., 1647: XVII., 1715: XVI. t.-cz., az ország erdélyi részére nézve pedig A. C. I. rész, 1. cz. 10. és I. r. VI. cz. 2. cikke), a melyek a róm. kath. egyház ingatlan vagyonszerzési képességét korlátozták, a hazai ev. egyház birtokszerzési képességét nem érintették, minek oka abban keresendő, hogy az evang. egyház később keletkezett, mint az első holtkézi törvényünk, a későbbi holtkéz-törvények pedig szintén nem vonatkoztak az evang. egyházra. Hiányzott a legis ratio, melynek alapján az állam az evang. egyháznak ingatlan vagyonszerzési képességét korlátozni hivatva lett volna. Egyrészt ugyanis az evang. egyház, szemben a r. katolikussal, sohasem vallotta az egyházi ingatlan vagyon *elidegeníthetlenségét*, vele szemben tehát a társadalom gazdasági egyensúlya megvédésének czímén felesleges volt holtkézi törvényekre gondolni; másrészt a protestáns egyházak vagyonszerzése az ősiséget és a kir. háramlási jogot sem veszélyeztethette, a mennyiben ugyanis nemesi ingatlant az 1351-iki ősiség törvény tilalma folytán nem

¹ L. Dr. *Daempff Sándor*: A holtkézi törvény Magyarországon, Pécs, 1891. *Kossutány J.*, i. m. 549–554. I. Dr. *Grossschmid Zs. B.*: Fejezetek, I. 322. Dr. *Raffay F.*: A magyar magánjog kézikönyve, 1904., 118. I. *Reiner J.*: Jogi dolgozatok, 121. I. *Meszlény A.*: Magánjog-politikai tanulmányok, I. 160. I. *Késmárky J.*: Katolikus egyházi vagyonyjog.

szerezhettek; kir. adományozásban — legalább az anyaországban — az evang. egyház nem részesült.

Ennek daczára, a mikor a Curia 63. sz. döntvénye a holtkézi törvényeket a r. kath. egyházra nézve is elavultaknak jelentette ki, ugyanakkor a doktrina merőben ellenkező álláspontot foglalt el; az összes hazai egyházakat, tehát az evang. egyházat is belevonták a tudományos vitába,¹ egyesek azt állítván, hogy a holtkézi törvények ma már a többi hazai bevett egyházakra is hatályosak, miután az 1848: XX. t.-cz. 2. §-a az összes bevett egyházakra nézve tökéletes egyenlőséget és viszonyosságot állapított meg.

Természetes, hogy ennek a téves felfogásnak semmi alapja nincs,² a iudicaturában soha sem érvényesült.

Az 1868: LIII. t.-cz. 24. §-a szerint új egyházgyülekezetek alakítása s leányegyházaknak anyaegyházakká, vagy viszont ezeknek leányegyházakká átváltoztatása a vallásfelekezeteknek (tehát az evang. egyháznak is) kizárólagos jogai közé tartozik. Az E. A. 28–33. §§-ai tüzetesen körülírják az ev. egyházat megillető e jognak mikénti gyakorlását.

Az 1790: XXVI. t.-cz. 5. §-a szerint az evang. egyház népiskolákat, középiskolákat s előzetes királyi jóváhagyással főiskolákat állíthat fel, megválasztja a tanárokat, tanítókat, számukat szaporíthatja vagy csökkentheti; megállapíthatja „a tanítás és tanulás módját, szabályát és rendjét“ (érintetlen maradván ez iskolákra nézve Ő felsége legfőbbi királyi felügyeletének joga); „a közoktatási rendszer azonban, mely a karok és rendek alázatos előterjesztéséhez képest Ő felsége által lesz meghatározandó, ezen iskolákra is egyaránt ki fog terjesztetni, de ide nem értvén a vallási tantárgyakat, melyek minden vallásnak saját rendelkezése alatt kell hogy maradjanak“. Elvileg ezen az alaptörvényen sarkallik az ev. egyház tanintézeteinek mai jogállása; másrészt az itt lefektetett elvek jelentékeny kiterjesztése jut kifejezésre amaz újabbi közokta-

¹ L. „A holtkézi törvények Magyarországon“, előadta a Magyar Jogászegylet 1896. nov. hó 14-ikén tartott teljes ülésében dr. Márkus Dezső. Magyar Jogászegyleti Értekezések, 116. számú füzet, 25. s köv. l. A folytatólagos vitát, melyben Vavrik B., Schwarcz G., Csemegi K., Csillag Gy., Tóth G., Kobler F., Szakolczai Á. vettek részt, a 120., 121., és 124. sz. füzetek tartalmazzák.

² A mint ezt a hivatkozott jogászegyleti vitában főként Tóth G. és Szakolczai Á. domborították ki.

tási törvényeinkben s a kormányrendeletekben, a melyek az evang. egyházi tanintézetek feletti állami felügyeletet szabályozzák s másfelől megállapítják az evang. egyházi tanintézetek nyilvánossági jellegének feltételeit. Az E. A. 187. §-a biztosítja az evang. egyház fokozatos önkormányzati testületének azt a jogot, hogy iskoláikat az országos törvények s a legfőbb felügyeleti jog épségben tartása mellett szervezhessék s kormányozhassák.

A lelkészek s általában az egyház hivatalnokai csupán törvényszerű egyházi fegyelmi eljárás alapján mozdíthatók el hivataluktól. Az evang. lelkészt az állami főhatalom még az esetben sem mozdíthatja el hivatalától, ha államellenes magatartást tanúsít. Az 1898: XIV. t.-cz. 9. §-a szerint súlyos erkölcsi vétség vagy államellenes magatartás miatt követelheti a vallás- és közoktatásügyi miniszter a fegyelmi eljárás megindítását, s ha ennek a felekezeti főhatóság eleget nem tesz, avagy a panasz alapos volta dacára a lelkészt felmenti, jogában áll a miniszternek a jövedelem-kiegészítést megvonni, ennél tovább azonban nem mehet s még ez esetben is a felekezeti hatóság panaszjoggal élhet a közigazgatási bíróságnál. Csupán a tanító elleni fegyelmi eljárásnál állapít meg az 1893: XXVI. t.-czikk 13. és 15. §-a különleges ingerentiát az állam részére.

A négyes fokozatú önkormányzati hatóságok közgyűlései az E. A. 19. §-a szerint nyilvánosak bár, úgyde ezt az evang. egyház autonom hatáskörében mondta ki s bármikor meg is változtathatja, a mennyiben ugyanis a magyar állam ezen gyűlések nyilvánosságát kötelezőleg sehol ki nem mondja.

A jegyzőkönyvek közül csupán a legfelsőbb önkormányzati testületnek, nevezetesen az egyet. közgyűlésnek jegyzőkönyve terjesztendő fel az államkormányhoz s ez is csupán Ófelségét, a királyt illető legfőbb felügyeleti jog címén. (E. A. 154. §.)

Az 1868: LIII. t.-cz. 22. §-a értelmében temetőkben a különböző vallásfelekezetek tagjai — tehát evangélikusok is — vegyesen és akadálytalanul temetkezhetnek. Az 1879: XL. t.-cz. 54. §-a szerint a ki a megholtak eltemetését erőszakkal vagy fenyegetéssel megakadályozza, háromszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

Az ev. egyház lelkészei, tanítói s általában tisztviselői köz-hivatalnokok; a lelkészi hivatal közhivatal.

Határozottan erről tesz bizonysgot a m. kir. igazságügy-ministernek 26,642/899. sz. a. a vallás- és közoktatásügyi ministeriumhoz intézett átirata, a midőn a felekezeti tanító közhivatali jellege iránt megkérdezte, ezt mondja: „Annak meghatározására ugyanis, vajjon bizonyos hivatal magán- vagy közhivatal-e, az állam közbjoga irányadó. E szerint állami hatóságok azok, melyek az állam ügyeit ellátják, tekintet nélkül arra, vajjon megbízásukat magától az államtól közvetlenül, vagy más *közjogi testületek közvetítésével* nyerik.” Az pedig nem szorul bizonyításra, hogy az evang. egyház a magyar állam által elismert közjogi testület.

Az evang. egyháznak, az 1848 : XX. t.-cz. 3. §-a alapján, igénye van arra, hogy egyházi és iskolai szükségletei közálladalmi költségek által fedeztessenek. Az E. A. 4. §-a pedig kimondja, hogy az ág. hitv. evang. egyház . . . az államnak valláserkölcsei czéljai megvalósításában, nevelés, tanítás s a hitélet ápolása által közreműködik; ezen közművelődési feladatának sikeres megoldása végett viszont igénybe veszi az államnak, részére országos törvényekben is biztosított anyagi támogatását. Annak közelebbi részletezése, hogy ez a segély jelenleg milyen mérvű, alább olvasható.

Határozataikat s hozott ítéleteiket — a mennyiben önhatóságukkal nem foganatosíthatnák — a közigazgatási hatóságok közbenjöttével hajthatják végre. Ennek részletezése az E. A. 5—8. §§-ban foglaltatik s más helyütt kerül bővebb tárgyalás alá. Az egyházi adók és járulékok közadók módjára hajttnak be.

Az evang. gyermekek és serdültek vallásos nevelését állami törvényeink is kötelezővé teszik. Nevezetesen az 1868 : XXXVIII. t.-cz. 55. §-a szerint a népiskolákban, 64. §-a szerint a felsőbb népiskolákban, 74. §-a szerint a polgári iskolákban, 88. és 111. §§-ai szerint a tanító- és tanítónőképezdékben, az 1883 : XXX. t.-cz. 3. és 4. §§-ai szerint a középiskolákban a hit- és erkölcstan köteles rendes tantárgy.

Államilag kötelezővé van téve az egyházközségi kötelékbe való tartozás, a mennyiben az 1868 : LIII. t.-cz. 20. §-a szerint bármely bevett vallásfelekezethez tartozó oly hitsorsosok, a kik külön egyházközséget nem képeznek, kötelesek csatlakozni a saját vallásfelekezetükhöz tartozó s hozzájuk legközelebb eső oly önálló egyházközséghez, mely a magyar állam területén belül létezik.

A politikai községek, a mennyiben a területükön létező vallásfelekezeteknek házipénztárukból segílyt adnak egyházi vagy iskolai czélokra: kötelesek arányos segílyben részesíteni az ott levő evang. egyházközséget is. (1868: LIII. t.-cz. 23. §.)

A m. kir. belügyministerium 41,647/1898. sz. rendeletében kimondotta, hogy a hitfelekezeteknek nyújtandó segílyezés fogalma az állandó végleges javadalmazást, pl. községi ingatlanak segíly helyetti átengedését, kizárja, mert a segílyezés csak bizonyos aránykulcs szerint nyújtható, míg az állandó végleges javadalmazás a későbbi igazságos segílyezésnek egyszer s mindenkorra útját vágthatná.

A m. kir. közigazgatási bíróság 1898/898. sz. a. akként nyilatkozott, hogy a hitfelekezetek akár egyházi, akár iskolai czélokra rendelt segílyezésének mérve az 1868: LIII. t.-cz. 23-ik §-a végrehajtásánál kifejtett és tényleg követett joggyakorlatnak megfelelően helyesen, okszerűleg és igazságosan, nem az egyes hitfelekezetekhez tartozó községi lakosok adója, hanem csakis e községben fennálló egyházközségek híveinek lélekszám-aránya alapján állapítandó meg. Ugyancsak a közigazgat. bíróság 209/899. sz. határozatában az 1868: XXXVIII. t.-cz. 44. és 45. §§-aiból azt a következtetést látszik vonni, hogy felekezeti iskola csak akkor igényelhet községi segílyt, ha legalább harmincz hitfelekezetbeli tanköteles látogatja.

Ha egyetlen felekezeti iskolának adandó községi segílyről van szó, a nélkül, hogy ezzel az iskolával más hitfelekezeti avagy községi iskola állana szemben, az ilyen községi segíly iránti vitás kérdések a közigazgatási bíróság hatáskörébe nem tartoznak (1066/1898. sz.), holott egyébként ilyen kérdésekben az 1896: XXVI. t.-cz. 48. §-a szerint a törvényhatósági bizottság határozatának végérvényes felülbírlására illetékes.

A büntetőtörvénykönyv (1878: V. t.-cz.) 190–192. §§-ai különleges oltalmat biztosítanak a bevett egyházakat s ekként az evang. egyházat is megillető szabad vallásgyakorlat érdekében. E szakaszok a következőképen szólnak: A ki a 171. §-ban¹ meghatározott módon Isten ellen intézett gyalázó kifejezések által közbotrányt okoz; a ki az állam által elismert vallás szertartását erőszakkal megakadályozza, vagy megzavarja: vétséget követ el és egy évig terjedhető fogházzal és ezer

¹ A hivatkozott 171. §-ban ez van mondva: „A ki valamely gyülekezeten nyilvánosan, szóval, vagy a ki nyomtatvány, irat, képes ábrázolat terjesztése vagy közszemlére kiállítása által” . . . stb.

forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetetik. A kísérlet büntetendő. Vétséget követ el és hat hónapig terjedhető fogházzal és kétszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő, a ki az állam által elismert vallás szertartásai gyakorlatára rendelt helyiségben nyilvánosan botrányt követ el, vagy a vallási tiszteletnek tárgyát, vagy oly tárgyakat, melyek a szertartások végzésére rendelvek, a szertartásra rendelt helyiségben, vagy bár azon kívül, de a vallásos szertartás alkalmával, tettel vagy botrányos szavakkal meggyaláz. A ki pedig az állam által elismert valamely hitfelekezet vallásos tiszteletének tárgyát a vallásos szertartásra rendelt helyiségen kívül és nem a vallásos szertartás alkalmával nyilvánosan meggyalázza s ezáltal közbotrányt okoz, kihágást követ el s az 1879: XL. t.-cz. 51. §-a alapján nyolcz napig terjedhető elzárással büntetendő.

Vétséget követ el és egy évig terjedhető fogházzal és ötszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő, a ki az állam által elismert vallás lelkészét, a midőn az vallási szertartást teljesít, szóval, tettel vagy fenyegetéssel, nyilvánosan megtámadja. Ha pedig a lelkészt vallásos szertartás teljesítése alkalmával testileg bántalmazza, büntetést követ el, és amennyiben cselekménye súlyosabb beszámítás alá nem esik, két évig terjedhető börtönnel büntetendő.

Az 1868: LIII. t.-cz. 21. §-a szerint a hadseregnél s állami közintézetekben (pl. katonanőveldekben, vakok intézetében, lelenczházakban stb.), úgyszintén a polgári s katonai kórházakban, minden vallásfelekezet tagjai saját egyházuk lelkészei által részesítendőek a vallásos tanításban és minden lelkészi szolgálatban. Ehhez képest külön evang. tábori-lelkészet is van szervezve. Erről bővebben más helyütt lesz szó.

Egyik vallásfelekezetnek tagjai sem kötelezhetők arra, hogy más vallásfelekezetbeliek egyházi szertartásait és ünnepeit megtartsák, vagy hogy ezen napokon bárminemű munkától is tartózkodjanak. Vasárnapokon azonban minden nyilvános és nem elkerülhetlenül¹ szükséges munka felfüggesztendő. Úgyszintén bármely vallásfelekezetnek ünnepén a templom közelében s egyházi menetek alkalmával azon téreken és utcákon, melyeken az ily menet keresztül vonul, mindaz mellőzendő, a mi az egyházi szertartást zavarhatná. (1868. évi

¹ Tekintet nélkül arra, hogy a munkát templom közelében vagy másutt végzik-e.

LIII. t.-cz. 19. §.) A mezei munka, pl. vasárnapon a szántás is idevonható, nem pedig az ipari munkának vasárnapi szüneteléséről szóló 1891 : XIII. t.-cz. hatálya alá. Ebből kifolyólag elbírálására a járásbíróság, nem pedig a közigazgatási hatóság illetékes, a mint ezt egy konkrét hatásköri összeütközési ügyben a ministertanács 48,476/900. I. M. sz. a. kimondotta. Természetesen, hogy nyilvános és nem elkerülhetlenül szükséges volt a munka, az bizonyítás tárgyát képezi. Ezenkívül az 1891 : XIII. t.-cz. kimondja, hogy vasárnapokon, valamint szent István király napján, mint nemzeti ünnepen, a magyar Szent korona országainak területén az ipari munkának szünetelnie kell.¹

A ki a törvénynek ezt az intézkedését megszegi, kihágást követ el s az 1879 : XL. t.-cz. 52. §-a szerint száz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

Az evang. egyház kormányzó főszerve: az egyetemes közgyűlés, az E. A. 150. § aa) pontja alapján az országos törvények és kormányrendeletek sérelmes volta ellen kérvénnyel fordulhat Ő felségéhez és az országgyűléshez, avagy feliratot intézhet a kormányhoz.

Végül a többi bevett egyházak sorában (kivéve az izraelitát) az ev. egyház is képviselve van a magyar országgyűlés főrendiházában (1885 : VII. t.-cz.).

29. §. A legfőbb felügyeleti jog.

Ius supremæ inspectionis.

Hazai törvényeink az egyházakkal szemben gyakorolt legfőbb felügyeleti jogot részletesen nem állapítják meg. Még leginkább a protestáns és a görög keleti egyházakra nézve (1790 : XXVI. és XXVII. t.-cz.), különösen pedig a törvényesen elismert vallásfelekezetekkel szemben (1895 : XLIII.) intézkednek e részben törvényeink. Viszont azonban — főként oktatásügyi törvényekben — a legfőbb felügyeleti jognak több alakzatára s eszközére bukkanhattunk, a melyek azonban egységes egészbe alig foglalhatók.

¹ Az ez alól való felmentések megadására jogosított kereskedelemügyi miniszternek idevonatkozó rendeletei: 37,892/1891. (1891. R. T. 651. I.), 14,837/1892. (1892. R. T. 866. I.), 84,842/1893. (1893. R. T. 2513. I.); a pénzügyminiszteré pedig: 1740/1891. (1891. R. T. 852. I.), 12,621/1892. (1892. R. T. 1097. I.).

A magyar király az ág. hitv. ev. egyházzal szemben annak államjogi elismertetése óta gyakorolja a legfőbb felügyeleti jogot. Már az 1610-iki zsolnai zsinat határozatait is a nádor, mint királyi helytartó megerősítette. E helyütt mellőzzük ama helytelen irányú történeti fejlődésnek előadását, a melyen a legfőbb felügyeleti jog, különösen az ellenreformatio korszakában és a szabadságharcot követő abszolút korszakban keresztül ment s csupán ama jogforrásokra utalunk, a melyek a legfőbb felügyeleti jognak miként való gyakorlására nézve jelenleg mérvadók.

Az 1790: XXVI. t.-cz. 4. §-a szerint ugyanis... „szabadságukban álland tehát nekik nemcsak mindenféle gyűléseket tartaniok, hanem zsinatokat is, előre meghatározatván azonban Ő apostoli királyi felsége által esetről-esetre mind az azokban résztvevő személyek száma, mind az ott tárgyalandó ügyek, arra a helyre, a melyet ők maguk fenntnevezett Ő felségének előleges beleegyezésével választandanak, összehívniok, úgy azonban, hogy az egyik vagy másik hitvallású evangélikus egyházkerületek ezen, mint mondva volt, Ő felségének előre bejelentendő zsinataikra, ha fenntnevezett Ő felségének úgy fog tetszeni, királyi embert vallás-külömbőség nélkül, nem ugyan igazgatás vagy elnöklés, hanem csupán felügyelet végett, oda bocsátani tartoznak és az így alkotott kánonok és szabályok, csak miután a királyi főfelügyeleten átmentek és helybenhagyást nyertek, birjanak érvényesség erejével, egyébiránt mindenekben érintetlenül hagyatván a király legfőbb felügyeletének az ország törvényes kormányzékei útján gyakorlandó hatalma...”

Az idézett t.-cz. szerint tehát az ág. hitv. evang. egyház törvényhozó testületével szemben a legfőbb felügyeleti jog akként gyakoroltatik, hogy a zsinat helye, a résztvevők száma és a zsinaton tárgyalandó ügyek előzetes bejelentése alapján adja meg a magyar király az engedélyt zsinattartásra; a zsinatra bármily vallású királyi biztost küldhet felügyelet gyakorlása végett s végül a zsinat által hozott határozatok királyi szentesítés alá terjesztendők.

Kétségtelen, hogy az 1790: XXVI. t.-cz. 4. §-a az azóta megváltozott államjogi s egyházalkotmányi viszonyokra szó szerint ma már alig alkalmazható. Mindamellett a legfőbb felügyeleti jog gyakorlása tekintetében ma is változatlan alapvető törvényünk s alkalmazása az általános jogelvek

figyelembevételével történik. Így nevezetesen a kormány-székek helyébe az 1848:XX. t.-cz. a független felelős minis-terium intézményét léptetvén, a király azóta ennek útján gyakorolja a legfőbb felügyeleti jogot. De több mint egy század óta lényegesen javult az evang. egyház állampogi helyzete is, másrészt 1790. óta nagyszabású átalakuláson ment keresztül az evang. egyház szervezete. Innen van egyrészt, hogy a király az 1891—1894-iki zsinat engedélyezésénél biz-tos küldési jogával nem élt, másrészt szentesítette a zsinat hatá-rozatait, jóllehet azok nagyrésze az engedélyezés iránt benyúj-tott kérvényben nem is említett ügyekre vonatkozik. Neve-zetesen az 1891—94-iki zsinattartás tárgyában az egyetemes egyház részéről benyújtott kérvény csupán az egyházi alkot-mány alapszervezetének és a törvénykezésnek szabályozását jelölte meg a zsinat feladatául s ezzel szemben a zsinat a tanügyet és a háztartást is felölelte s idevonatkozó határo-zataik is fennakadás nélkül elnyerték a királyi szentesítést.¹

Különös figyelmet érdemel az 1790:XXVI. t.-cz. 4. §-ának az a homályos értelmű része, a hol „egyházkerületek zsinat-tairól” szól. Tudjuk, hogy 1790. óta az evangélikusok csak egyszer tartottak zsinatot. Ez az egy eset teljesen tisztázta a dunáninnyi kerület egy részének téves felfogását, a kik ugyanis 1891-ben arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a zsinattartás, vagy nem tartás kérdésének eldöntésében a kerületek többsége nem majorizálhatja a kerületi kisebb-séget, mert az 1790:XXVI. t.-cz. egyházkerületi zsinatokról beszél, nyilván az egyházkerületeket tartva a legmagasabb fokú egyházkormányzati szervezetnek s ennél fogva valamely egyházkerület, akarata ellenére, zsinattartásra nem kénysze-ríthető.² Az 1790:XXVI. t.-cz. 4. §-ában a vitára alkalmat

¹ Egyébként az 1891—94-iki zsinat engedélyezéseért 1891. április 12-ikén benyújtott kérvény teljesen megfelel az 1790:XXVI. t.-cz. 4. §-a következményeinek; megjelölte a helyet, a zsinaton résztvevőket, utóbbiakat azonban csak olyképen, hogy az egyes egyházkerületek és a tanin-tézetek szám szerint hány taggal lesznek képviselve a zsinaton. Lásd Thébusz I. „A magyarországi ág. hitv. ev. egyház 1891—94-iki országos zsinatának története”. Budapest, 1895, 20—22. l.

² L. Thébusz i. m. 24—27. l. A dunáninnyi kerületnek eme téves okoskodásra alapított óvását az egyetemes felügyelő, a zsinati bizottság és az egyetemes gyűlés el nem fogadhatta s az egyetemes felügyelő az egyetemes közgyűlés határozatából (három kerület egy ellen) kérelmezte a zsinattartási engedélyt, a mi meg is adatott.

szolgáltató homályos kijelentés onnan ered, mert az evang. egyházkerületek szerves egészsze, egyházegyetemmé csak a XVIII. század végén, az egyetemes közgyűlések kialakulásával tömörülnek. A régi zsinatok (zsolnai, szepesváraljai, rózsahegyi) szintén egyes kerületek zsinatai voltak, nem pedig országosak. Úgyde a XIX. század folyamán az egykori egyházkerületi indenpendentismus erős hanyatlásnak indult; a régi particularismus helyébe hovatovább az országosan egységes evang. egyházszervezet lép s ezt a fejlődést állami törvényeink, államkormányunk respektálják s ennek megfelelően alkalmazzák a desuetudónak indult régebbi vallásügyi törvényeket.

Az 1790:XXVI. t.-cz. 4. §-ában említett királyi „helybenhagyás” a kir. szentesítés tényében jut kifejezésre.

Az E. A. több szakasza kifejezetten hivatkozik a magyar királyt egyházunk körül megillető legfőbb felügyeleti jogra. Így nevezetesen a 2. §, 154. §, 186. §. Egyes szakaszok intézkedései pedig — ha nem is hivatkoznak kifejezetten a királyi legfőbb felügyeleti jogra — egyenesen annak gyakorolhatásával állanak összefüggésben. Így az E. A. 141. és 162. §§-ainak az a rendelkezése, hogy a megválasztott püspök, egyházkerületi felügyelő és illetve az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő a kormánynak bejelentendő, a legfőbb felügyeleti jog gyakorlásával áll összefüggésben.

Az E. A. 186. §-a, összhangban az 1790 : XXVI. t.-cz. 4. §-ával, hangsúlyozza, hogy zsinat csakis Ő felségének a királynak engedélyével tartható.

Az 1790 : XXVI. t.-cz. 4. §-a nem jelöli meg azt az eszközt, mely által a királyi legfőbb felügyeleti jog az egyházi közigazgatással, a végrehajtó hatalommal szemben gyakoroltatik, hanem csupán utal arra, hogy a király kormányszékei útján él legfőbb felügyeleti jogával. Az E. A. 154. §-a azonban kimondja, hogy „az egyetemes közgyűlés szabályszerűen hitelesített jegyzőkönyvének egy eredeti példánya, tekintettel Ő felségének a királynak legfőbb felügyeleti jogára, a kormányhoz felterjesztendő . . .” Nyilvánvaló tehát, hogy az egyházi közigazgatás terén — eltekintve az egyházi tanügyre s alapítványra vonatkozó s külön országos törvényekben is szabályozott legfőbb felügyeleti jogtól — a magyar királyt megillető legfőbb felügyeleti jog rendszerint akként érvényesül, hogy a négyes fokozatú önkormányzati testületek

legmagasabbikának, az egyet. közgyűlésnek jegyzőkönyve a kormányhoz felterjesztendő lévén, abból a kir. kormánynak módjában áll az ev. országos egyház működését figyelemmel kísérni. Ennek olykor konkrét megnyilatkozásával is találkozunk.¹ Míg az egyházi törvényhozással szemben a kir. legfőbb felügyeleti jog praeventiv eszközökkel is — pl. nem ad a király engedélyt a zsinattartásra, avagy nem szentesíti a zsinat határozatait — addig az egyházi végrehajtó hatalommal szemben csupán repressiv eszközökkel működhetik.

Az evang. egyház iskoláira vonatkozólag a legfőbb felügyeleti jog gyakorlása *jogakadémiákra* nézve a tanterv és a vizsgálati bizottságok jóváhagyó tudomásulvétele és az államvizsgálati bizottsági kültagok kinevezése által, *középiskolákra* nézve az 1883 : XXX. t.-cz. 46., 49., 50., 53., 54. §§.; *nép- és polg. iskolákra* nézve 1868 : XXXVIII. t.-cz. 14., 15. §§., 1876 : XXVIII. t.-cz. 4., 5. §§., valamint a népoktatási törvények végrehajtása tárgyában a népnevelési kir. tanfelügyelők részére 70,000/1905. sz. vallás- és közoktatásügyi minis-teri rendelettel kiadott „*Utasítás*” értelmében jut kifejezésre.

30. §. A *ius advocatiae*, tekintettel a magyar evang. egyházra.

A 27. §-ban a *ius advocatiae* fogalmát és tartalmát általában fejtegettük.

Az alábbiakban részletesen foglalkozunk azzal a kérdéssel, hogy a magyar állam és az ág. hitv. evang. egyház közötti viszonyban a *ius advocatiae* jelenleg miként jut kifejezésre.

Az E. A. 4. §-a kimondja, hogy egyházunk: „az államnak valláserkölcsei céljai megvalósításában nevelés, tanítás s a hitélet ápolása által közreműködik; ezen közreműködési feladatának sikeres megoldása végett viszont igénybe veszi az államnak, részére országos törvényekben is biztosított, anyagi támogatását”.

Egyházunk törvényhozó testülete ezúttal iktatta először törvénybe azt a nagyfontosságú elvet, miszerint az egyháznak országos törvényekben is biztosított önkormányzati jog-

¹ L. 1891-iki egyetemes közgyűlési jkv. 1. pontjának 5. alpontját.

állásával összeférhetőnek tartja az állam anyagi támogatásának igénybevételét.

Az 1791-iki s előbbi zsinatokon — tekintve egyházunk akkori tényleges helyzetét — természetes, hogy erre még nem gondolhatott, bár az 1608-iki s főként az 1790-iki alaptörvények elegendő jogalapot adtak erre is. Az 1891-iki zsinaton azonban annál is inkább fel kellett vetni ennek a nagyfontosságú kérdésnek törvényhozási úton leendő szabályozását, mert egyrészt időközben az 1848 : XX. t.-cz. a hazai, törvényesen bevett vallásfelekezetekre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőséget és viszonyosságot állapított meg, miből logice az is következik, hogy az állam az ág. h. ev. egyháznak is a többi egyházakhoz mért aránylagos segílyt adni tartozik; továbbá ugyanitt kimondotta, hogy: „minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségéi közálladalmi költségek által fedeztessenek“. De zsinatilag nyilatkoznia kellett egyházunknak ez életbevágó kérdésben azért is, mert a hazai rendi alkotmány átalakulása, főként pedig az alkotmány visszaállítása utáni időtől fogva életbeléptetett állami adórendszerünk következtében az egyházunknak zömét képező nép terhei annyira meghatványozódtak, másfelől a hazai közoktatásügynek óriási pénzáldozattal korszerű színvonalra helyezése oly súlyos terheket rótt a közoktatási intézeteket szintén nagy számban fenntartó ág. hitv. evang. egyházra, miszerint ez, az állami eredetű vagyonnal bőségesen ellátott többi hazai bevett egyházakkal szemben a kívánatos egészséges versenyt önerejéből kiállani képes már alig lett volna. Hogy a viszonyosságtól is eltekintve, indokolt az ág. hitv. ev. egyháznak — mely közvetve és közvetlenül oly sok irányban állami érdekeket mozdít elő — az állam részéről való anyagi támogatása, ezt joggal hangsúlyozza az E. A. 4. §-a s nyíltan elismeri ezt a hivatkozott, ma is érvényben lévő, országos törvény. Nem is ebből a szempontból foglalkozik az E. A. 4. §-a az államsegély kérdésével, hanem csupán az egyház autonómiáját érintő amaz elvi szempontból, vajjon az államsegély kérdésében az országos törvényekben általánosságban már tisztázott jogviszony az egyház kormányzatának függetlenségét kedvezőtlenül befolyásolja-e vagy sem, és hogy ennél fogva az egyházi önkormányzati testületek szabadon élhetnek-e az állam részéről biztosított joggal vagy sem?

Az E. A. 4. §-a tehát fontos elvet mondott ki, a melyet az egyház gyakorlatban azóta is követ, bár a zsinaton s azóta is az egyházi kormányzó gyűléseken nem egyszer merült fel aggály arra nézve, vajjon az állami támogatásnak elháríthatlan következménye, vagyis az elszámolás kötelezettsége, sőt bizonyos esetben jogoknak az állam részére való átengedése, pl. az államilag segélyezett intézetekben szerződésileg megállapított számú tanszékeknek betöltése, nem fogja-e lényegében csorbítani az egyháznak önkormányzati szabadságát? Ez az aggodalom alaptalan volt, a mit a gyakorlat a legmeggyőzőbben igazolt. Ugyanis a hazai ág. hitv. evangélikus egyház önkormányzati szabadságát a már több irányban igénybe vett állami támogatás egyrészt nem csorbította, mert hiszen az állam azokat a jogokat, a melyeket ma gyakorol, éppen ilyen mértékben gyakorolta, vagy gyakorolhatta volna azelőtt is a legfőbb felügyeleti jognak címén, mit egyházunk mindig készségesen elismert; másrészt a már eddig nyújtott támogatás különösen az egyház közoktatási intézeteinek megizmosodását jelentékenyen előmozdította s általában az egyházi közszükségleteknek korszerű kielégítését segítette — ha nem is egészen, de részben — foganatosítani. Felmerülhet az a kérdés, vajjon az ág. hitv. evang. egyház az E. A. 4. §-ával az államsegély igénybevételére az állammal szemben lekötölte-e magát, vagy sem? A helyes kiindulási pont csak az lehet, hogy valamely jognak birtokosa kényszeríthető-e a jogosítvánnyal való élésre, vagy sem? Kétségtelen, hogy az állam nem kényszerítheti a hazai ág. hitv. evang. egyházat arra, hogy adott esetben az állam támogatását igénybe vegye. Ennélfogva tehát az egyháznak csorbíthatlan szabadsága van ma is a tekintetben, hogy céljai megvalósítására igénybe vegye-e s mily feltételek mellett az állam támogatását, vagy sem? Az egyháznak kormányzó hatóságai ebből a szempontból bizonyára komoly megfontolás tárgyává tesznek és fognak tenni minden állami segélyezést s fel nem tehető, hogy adott esetben kényelmi szempontból kockára tegyék az egyházak százados önkormányzati szabadságát. Szóval az E. A. 4. §-a korántsem kötötte meg az egyház kezét, hogy adott esetben akarata ellenére volna az állami anyagi támogatás elfogadására kötelezhető.

Annak részletes kifejtése, hogy a magyarországi ág. hitv.

evang. ker. egyház ezidő szerint mennyiben s mily feltételek alatt veszi igénybe az állam anyagi támogatását, illetve, hogy a magyar állam az ág. hitv. evang. egyházzal szemben a *ius advocatiae* elvét anyagi támogatással egyházi és iskolai téren mennyiben és mily feltételek alatt váltotta be eddig, az alábbiakból tűnik ki.

E helyütt még csak azt hangsúlyozzuk, hogy bár az anyagi segélyezés mérve az egyenlőség és viszonyosság követelményeinek nem felel meg, másrészt azonban a magyar állam minden irányban elismerte már egyházunk igényét, a mennyiben nemcsak az egyházi közigazgatási szükségletek fedezéséhez járul, hanem kiegészíti a lelkészek, tanítók fizetését, illetve utóbbiak korpótlékát, segélyt ad a középiskoláknak, sőt közvetve anyagilag támogatja már ma is az ev. egyház egyedüli jogi főiskoláját azáltal, hogy tanárait az államkincstárból is táplált s az 1894: XXVII. t.-cikkkel létesített országos nyugdíjintézetbe felvette.

31. §. **Congrua.**¹

A magyar állam, másfelől a törvényesen bevett egyházak közötti viszonynak lényegét mi sem jellemzi szembetűnőbben, mint ezen egyházak lelkészeinek a magyar államtól élvezett fizetéskiegészítése.

A vallás szabad gyakorlatáról szóló 1895: XLIII. t.-cz. alapelveiben, valamint az 1894. évi ú. n. egyházpolitikai törvényekben s különösen a lelkészi jövedelem kiegészítéséről szóló 1898: XIV. t.-cz.-ben az a vezérgondolat jut kifejezésre, hogy törvényhozásunk nem akarja követni az állam és egyház *merev* szétválasztásának rendszerét; a bevett egyházakat nem súlyesztí le a magántársulatok színvonalára, hanem azoknak jogtörténeti fejlődését, működésükhöz fűződő nagy nemzeti és közművelődési érdekeinket szem előtt tartva, az állam és egyház tárgyi hatáskörének szétválasztásán nyugvó, de az állami támogatást nyíltan valló egyházpolitika álláspontjára helyezkedik.

¹ A *congrua* — mint műkifejezés — a latin *congruere*, *congruus* szavakból származik. *Congruus* annyit jelent, mint arányos, megfelelő, illő. *Congrua* annyi, mint *megfelelő*, illő, az életviszonyok által szükségelt *lelkészi jövedelem*.

Ez elvi álláspontban az a helyes felfogás jut kifejezésre, hogy az állam a tárgyi hatáskörök szigorú elkülönítése daczára is azokat a feladatokat, a melyek megvalósítására a területén létező egyházak kipróbált intézményeik által törekeshetnek, az állami élet szempontjából nem tekinti közömbösnek, hanem éppen olyanoknak, a melyek az állami lét fejlődése tekintetében nagy jelentőséggel és nagy értékkel bírnak. Az állam tehát csakis saját jól felfogott érdekeit tartja szem előtt és saját céljainak eredményesebb megvalósítását mozditja elő, a mikor a vele történelmileg összenőtt egyházak működését minden lehető eszközzel előmozdítani törekszik.

Kétségtelen, hogy az egyházak intézményei között nincs még egy, a mely a nép életére nagyobb befolyással bírna, mint a lelkészi állás. A lelkészek azok, a kik a néppel nap-nap mellett érintkezve, tanácscsal, lelki vigaszszal támogatják. Innen van az a nagy befolyás, a melyet a népek társadalmi életére mindenütt s mindenkor gyakoroltak s viszont innen van, hogy az államot ez az egyházi intézmény érdekli a legközelebből. Elsőrendű kötelessége tehát — az egyházak autonóm hatáskörét tiszteletben tartva — mindazt megtenni, a mi az oly annyira fontos lelkészi intézmény emelésére s eredményes működhetésének fokozására szolgál. Mert a lelkész csak akkor felelhet meg igazán magasztos feladatának, ha nem kell anyagi gondokkal küzdenie! Valamint nyilvánvaló az is, hogy a lelkészi állásra inkább fog-nak vágyakozni magasabb műveltséggel bíró egyének, ha annak jövedelméből legszükségesebb anyagi igényeiket gond nélkül fedezhetik.

Igaz, hogy a lelkészeknek ily értelemben való ellátásáról gondoskodni elvileg az egyházak vannak hivatva; de épp oly igaz, hogy a különböző hazai egyházak saját erejükből soha sem rendelkeztek a lelkészek rangszerű ellátására szükséges elegendő anyagi eszközökkel.

A magyar állam századok óta méltányolja a fentebb kifejtetteket; csupán egyoldalulag járt el. Eltekintve a kath. egyházi célokra szolgáló nagyszerű alapítványoktól, az államkincstár terhére már 1650-ben megvetette a róm. kath. lelkészek segélyezésének alapját. A bevett vallások egyenlőségének és viszonyosságának kimondása után a közvélemény mindinkább fokozott mértékben követelte, hogy az

összes törvényesen bevett vallásfelekezetek lelkészeit anyagi támogatásban részesítse. Az állam pénzügyi helyzetének jobbrafordultával egyaránt sarkalta erre a nyugateurópai államok példája is, a mely államok már jóval előbb megvalósították a lelkészi fizetésnek állami kiegészítését.

Törvényhozásunk 1898-ban szintén erre az útra lépett s megalkotta az alább részletesen ismertetett 1898: XIV. t.-cz.-et, a lelkészi jövedelem kiegészítéséről.

Mielőtt a törvényczikk rendelkezéseit tüzetesen ismertetnők, szükségesnek tartjuk amaz elvi szempontokat és módozatokat kiemelni, melyek mellett a nyugateurópai államok a lelkészi congrua kérdését megoldották.

Általában a lelkészek anyagi támogatása kétféle módon történik, és pedig a szerint, a mint az állami támogatás valóságos *állami fizetés*, vagy pedig egyszerű jövedelmi *kiegészítés* jellegével bír. Az előbbi esetben az állam által bevett vagy elismert felekezetek lelkészei úgy tekintetnek, mint az állam hivatalnokai, az állampénztárból rendes évi fizetést húznak s ez képezi fő jövedelmi forrásukat, a meny nyiben a lelkészi hivatallal összekötött egyéb jövedelmek (pl. stóla) csak járulékos természetűek. Az utóbbi esetben azonban a lelkészek ellátásáról elsősorban az illető egyház gondoskodik, a lelkészi jövedelem fő alkatrészét a lelkészi hivatallal összekötött járandóságok képezik s az állam csak kiegészítőképen lép fel ott, a hol a lelkésznek az egyház állásszerű jövedelmet biztosítani nem képes. Ez az utóbbi rendszer érvényesül a mi törvényünkben, valamint Ausztriában s a Német-birodalom egyes államaiban. Az előbbi rendszernek típusa: Belgium.

Úgy az egyik, mint a másik rendszernél a lelkészek, illetve a lelkészi állások rangszerű jövedelme bizonyos fokozatok szerint állapítható meg és pedig az egyes hitfelekezetekhez, a lelkészek szolgálati idejéhez, korához, az egyházközségi hívek számához és esetleg egyéb tárgyi körülményekhez képest.¹ Nálunk az egyenlőség elve érvényesül s

¹ *Belgiumban* a hívek száma szerint fokozódik a congrua nagysága s hitfelekezetek szerint is különböző. Átlag 900–3000 kor. között ingadozik. *Bajorországban* egyrészt a hívek, másrészt a lelkész szolgálati évei szerint. *Poroszországban* s a legtöbb német államban csak a szolgálati évek szerint 1800–4000 kor. között. *Ausztriában* tartományok szerint különböző a congrua s e mellett a szerint ingadozik, a mint a lelkészi

a törvény csupán a lelkész qualificatioja tekintetében tesz különbséget.

A mi törvényünk is teljes mértékben fenntartja az egyházak autonóm jogkörét s a segélyezés címén a legfőbb felügyeleti jog körén túlmenő ingerentiát nem követel; másrészt természetesen gondoskodik biztosítékokról az iránt, hogy csakis kifogástalan erkölcsi életű és hazafias lelkészek élvezhessék az állam anyagi támogatását.

A részletek tekintetében az 1898: XIV. t.-cz. a következőképpen rendelkezik:

1. §. A latin, görög és örmény szert. kath. lelkészek jövedelmének (congruájának) kiegészítése jelenleg rendezés alatt lévén; míg ezen rendezés be nem következik, ezen lelkészek közül a legszűkebb anyagi viszonyok között levők jövedelmének ideiglenes kiegészítésére a törvényhozás az állam költségvetésben megfelelő külön összeget fog felvenni.

2. §. A többi, törvényesen bevett vallásfelekezet 1898. évi január hó 1-ig már rendszeresített lelkési állásainak jövedelme az állampénztár terhére évi 1600, illetőleg 800 koronára egészített ki.

Az új lelkési állások jövedelme csak akkor egészített ki évi 1600, illetőleg 800 koronára, ha a vallás- és közoktatásügyi miniszter az új lelkési állás szervezését az illető felekezet előterjesztése alapján indokoltnak elismerte.¹

állás a fővárosokban, avagy nagyobb városokban, illetőleg ezek közelében, gyógyhelyeken, népesebb vagy kevésbé népes községekben van rendszeresítve. A legkisebb congrua 1000 kor., a legmagasabb (Bécs) 3600 kor. L. 1896-iki országgyűlés képviselőházának irományai, XII. kötet, 84. l.

¹ A régi lelkési állásokra nézve tehát a törvényhozó nem kívánta vizsgálat tárgyává tenni, vajjon azok szervezésénél az egyházak kellő megfontolással jártak-e el, hanem a történelmileg kifejődött tényleges állapotot felülbírálat nélkül elfogadta; ellenben az újonnan alapítandó lelkési állások szükségességének igazolását méltán megkívánhatja, de csupán abból a szempontból, mert oly vallásfelekezeti intézkedések, amelyek az államkincstár megterhelését vonják maguk után, az államkormány beavatkozása alól csakugyan ki nem vonhatók. Ez azonban korántsem fosztja meg az evang. egyházat az 1868: LIII. t.-cz. 24. §-ában biztosított ama kizárólagos jogától, hogy legjobb belátása szerint bármikor s bárhol új anyaegyházközséget, avagy lelkési állást szervezzen. Szóval az 1898: XIV. t.-cz. — szemben a tanítói fizetés minimumot megszabó 1893: XXVI. t.-czikkel — nem állapítja meg *imperative* a lelkési fizetést 1600, illetve 800 koronában.

3. §. A 2. §-ban meghatározott jövedelmi kiegészítés igénybevétele végett a lelkészek illetékes felekezeti főhatóságuk, ilyennek nem léteben pedig kitközségi előljáróságuk útján,¹ vagy az illetékes felekezeti főhatóság, illetőleg hitközségi előljáróság a szükséges adatok bemutatása mellett a jelen törvénynek hatályba lépésétől számított egy éven belül a vallás- és közoktatásügyi ministerhez fordulhatnak.

Az 1898. évi január hó 1-ig már rendszeresített oly lelkési állás, mely ezen egy év alatt be nem jelentetett, jövedelmi kiegészítésben nem részesíthető, kivéve azt az esetet, a midőn a bejelentés azért nem történt meg, mert a tényleg alkalmazott lelkész a 4. §-ban előirt képesítéssel nem bírván 1600 koronáig terjedő jövedelmi kiegészítésre igényt nem tarthatott és jövedelme az őt megillető 800 k.-nát meghaladta.

A lelkési jövedelmek kimutatása végett már eddig beszolgáltatott adatok² az illetékes felekezeti hatóság által a 11. § értelmében kiigazíthatók, s ha a vallás- és közoktatásügyi minister által elfogadtatnak, a lelkési jövedelem kiegészítésének alapjául szolgálnak.

4. §. Jövedelmének kiegészítését 1600 koronára csak azon lelkész igényelheti, a ki igazolja, hogy az illető hittudományt valamely hittani intézeten a hazai középiskola nyolcz osztályának elvégzése után, nyilvánosan vagy magánúton legalább három évig tanulta és ez utóbbi esetben valamely hittani intézeten vizsgát tett, továbbá hitfelekezete részéről szabályszerű lelkési képesítést nyert.

5. §. A 4. §-ban körülírt minősítést nem igazoló lelkész jövedelme csak 800 koronáig egészített ki.

Ha azonban ily lelkész az említett minősítést később szerzi meg vagy később igazolja, az igazolás napjától számítva jövedelme 1600 koronáig fog kiegészítettetni.

Azon körülmény, hogy valamely jövedelmi kiegészítéssel ellátott lelkési állás birtokosa 1600 vagy 800 koronáig

¹ Ez csakis az izraelitákra vonatkozható. Egyébként a bizonyítékul szolgáló összes okmányok, valamint az ezek kiállítása iránt a közhatalóságokhoz benyújtott beadványok a 4433/1898. V. M. eln. sz. rendelet 7. §-a értelmében bélyeg- és díjmentesek s ezzel a jelzéssel látandók el: „Congrua-ügyben bélyegmentes“.

² Félreértés elkerülése okából megjegyezzük, hogy ez a szakasz csupán arra vonatkozik, hogy egyes vallásfelekezetek már évekkel a congrua-törvény meghozatala előtt adatokat szolgáltatottak be a kormánynak.

élvezett-e jövedelmi kiegészítést, az utódra nézve figyelembe nem vehető; e tekintetben mindenkor a 4. §-ban körülírt minősítés lesz irányadó.

6. §. Jövedelmi kiegészítésben csak olyan lelkész (1., 2. §) részesülhet, a ki magyar állampolgárságát igazolja.

7. §. Nem részesülhet jövedelmi kiegészítésben és ha részesült, azt elveszti az oly lelkész (1., 2. §),

a) a ki jogerős büntetőbíróági ítélettel hivatalvesztésre szóló mellékbüntetéssel sújtott, a büntetőbíróság ítéletének jogerőre emelkedésétől kezdve a hivatalvesztés időtartama alatt mindenestre;

b) a ki állásához nem méltó súlyos erkölcsi vétiséget követ el, vagy államellenes magatartást tanúsít és e miatt büntetőbíróági ítélettel vagy fegyelmi úton el lett marasztalva, — a mennyiben a büntetőbíróság szabadságvesztés büntetésre ítélte, a szabadságvesztés büntetésének tartama alatt és a büntetés kiállításától, egyébként pedig a büntetőbíróági ítélet vagy fegyelmi határozat jogerőre emelkedésének, illetőleg a 9. §-ban említett ministeri határozat keltének napjától számított három évig.

Ha pedig a jelen §-nak *b)* pontjához képest már elmarasztalt lelkész, az ott említett három év alatt vagy azután, ezen *b)* pontban említett erkölcsi vétiség vagy államellenes magatartás miatt büntetőbíróági ítélettel vagy fegyelmi határozattal újból el lett marasztalva, a jövedelmi kiegészítést a jelen szakasz harmadik bekezdésében megjelölt időponttól kezdve személyére nézve végleg elveszti.

Ha azon lelkész helyett, a ki a jövedelmi kiegészítést elvesztette, a törvénynek megfelelő más lelkész alkalmaztatik a megüresedett lelkészi állásra: a kiegészítési összeg az új lelkész részére a jelen törvény rendelkezéseihez képest teendő folyóvá; azon lelkész pedig, a ki a jövedelmi kiegészítést elvesztette, az *a)* és *b)* pontban meghatározott határidő eltelte után csak az esetben tarthat újra igényt a jövedelmi kiegészítésre, ha a felekezet őt lelkészi állásban alkalmazza.

Mi tekintendő államellenesnek: azt az 1893 : XXVI. t.-cz. 13. §-ának utolsó bekezdése határozza meg.¹

8. §. Ha a jövedelmi kiegészítésért a vallás- és közoktatásügyi ministerhez illetékes hatósága útján oly lelkész (1., 2. §)

¹ L. alább a tanítói fizetés kiegészítéséről szóló §-t.

folyamodik, a ki ellen a 7. §-nak *b)* pontjához képest állásához nem méltó súlyos erkölcsi vétség, vagy államellenes magatartás miatt kifogás emelhető: a vallás- és közoktatásügyi minister az illetékes felekezeti hatóságot, ha ez fegyelmi úton még nem határozott, a fegyelmi eljárás megindítására szólítja fel és ily esetben csakis az eljárás befejezése és az eredménynek hozzá történt bejelentése után intézkedik a jövedelmi kiegészítés megadása vagy megtagadása iránt.

9. §. Ha kiegészített jövedelemmel bíró lelkész (1., 2. §) ellen a vallás- és közoktatásügyi minister előtt állásához nem méltó súlyos erkölcsi vétség vagy államellenes magatartás miatt alapos panasz emeltetik: a vallás- és közoktatásügyi minister az illetékes felekezeti hatóságot a fegyelmi eljárás megindítására a hozzá felterjesztett vádirat másolatának megküldése mellett felszólítja.

Ha a felekezeti hatóság a felszólítás daczára az illető lelkész ellen a fegyelmi eljárást folyamatba nem tette, a vallás- és közoktatásügyi minister a felszólítás kézbesítésétől számított három hónap elteltével a kiegészítési összeg megvonása iránt határoz.

Ha a felekezeti hatóság fegyelmi határozata az illető lelkészt a panasz alapos volta daczára felmenti: a vallás- és közoktatásügyi ministernek jogában áll a rendelkezésére álló adatok alapján a jövedelmi kiegészítést a 7. § *b)* pontjában foglalt rendelkezéseknek megfelelően megvonni.

A jövedelmi kiegészítés megvonását kimondó ministeri határozat az illetékes felekezeti hatóság fegyelmi határozatának egyéb rendelkezéseit nem érintheti.

A jövedelmi kiegészítés megvonását ezen és a 8. § alapján kimondó ministeri határozat ellen, a mennyiben az illetékes felekezeti hatóság felmentő határozatot hozott, az illetékes felekezeti hatóság az értesítéstől számított 30 nap alatt a közgazgatási bíróságnál panaszjoggal élhet.

10. §. A lelkészi jövedelem kiegészítése az állami költségvetésben e célra felvett javadalmazás terhére kilencz év alatt történik, és pedig az első három év alatt fokozatosan a 2. §-ban említett összes lelkészek jövedelmének 1200 (4. §), illetve 600 koronára (5. §), a további hat év alatt fokozatosan 1600, illetve 800 koronára.

11. §. A jövedelmi kiegészítés megállapítása céljából a

jövedelmek és kiadások bevallásánál a következő alapelvek irányadók.

I. Felszámítandó jövedelmek:

1. A földbirtok haszonbérjövödelme a haszonbéri szerződés szerint, vagy a mennyiben saját kezelés alatt állanak, a hasonminőségű földekre nézve helyben vagy a vidéken szokásos haszonbérek utolsó öt évi (1893 – 1897.) átlaga szerint.

A lakóház, az udvar és a kert (ez utóbbi azonban csak $1\frac{1}{2}$ [egy és fél] katasztrális holdig) figyelmen kívül hagyandó.

2. A bérbeadott épületeknek és épületrészeknek az adótörvények által megállapított fentartási költségek levonása után fenmaradt tiszta jövedelme.

3. A hasznot hajtó jogok és jogosítványok, valamint iparüzletek, úgymint: malomtartás, malommérce, halászat, fahasználat, makkoltatás, révvám stb. tiszta jövedelme a haszonbérszerződés szerint, vagy az utolsó öt évi (1893 – 1897.) jövedelem átlagát igazoló közhatósági okirat alapján.

4. A hívek által közvetlenül vagy a hitközségtől, valamint a kegyúrtól pénzben, terményekben, kézi- vagy igásmunkában évenként visszatérőleg teljesített szolgáltatásokból befolyó jövedelem.

A terménybeli és munkabeli szolgáltatások pénzértékét a helyi viszonyoknak megfelelően az utolsó öt évi (1893 – 1897.) átlag szerint a felekezeti hatóságok meghallgatása után a közhatósági közegek állapítják meg és az ilyképen megállapított jövedelem egyhatod ($\frac{1}{6}$) része behajtási költség címén levonandó.

Ezen rendelkezés az első rendezés alkalmával annyiban mellőzhető, a mennyiben a vallás- és közoktatásügyi minister a törvény hatálybalépte előtt a felekezeti hatóságok jóváhagyása mellett beszolgáltatott értékbecslési adatokat elfogadhatóknak találja.

A terménybeli és munkabeli szolgáltatások pénzértékének megállapítása mindenkor csak tíz évre szól, ennek elmultával újabb megállapítás eszközözlendő.¹

5. Az avatási és temetkezési stóladíjakból, valamint egyáltalán az egyházi cselekvényekért a jogszokás alapján köve-

¹ Indokolja ezt ama körülmény, mely szerint a terménybeli és munkabeli szolgáltatások pénzértéke az általános tapasztalat és a közgazdasági statisztika adatai szerint hosszabb időközökben nagy ingadozásnak van kitéve. Az újabb megállapítást annak idején a minister fogja elrendelni.

telhető díjakból (pl. házszenelési koledából) befolyó jövedelem, melyet az egyházi hatóság az utolsó öt évi (1893-tól 1897-ig) átlag szerint állapít meg és igazol. Az esketési és kereszteselési stóladíjak felszámítás tárgyát nem képezhetik.¹

6. A misestipendiumok, istenitisztelei cselekvények végzése céljából tett és egyéb alapítványok kamatjövedelme.

Ezen jövedelem csak akkor lesz beszámítható, ha a beszámítást az alapítólevél nem tilalmazza.

7. A politikai község (város) házipénztárából, az egyházmegyei vagy bármely más közalaphoz congrua-kiegészítés, állandó segély, lótarás vagy bármely más címen húzott jövedelem.

8. A helybeli templomvagyon (fabrica) jövedelmi többlete, a mennyiben az a fennálló szabályok szerint a lelkész javadalmazására fordítható.

II. Levonandó kiadások:

1. A lelkész által élvezett jövedelmekre kirótt állami, törvényhatósági, községi és egyéb, valamely törvényben gyökerező közterhek, továbbá a vízszabályozási költségek, valamint az országos és az egyházmegyei gyámintézeti, nyugdíj- és egyéb alapok számára teljesítendő rendes évi fizetések.

2. A lelkész jövedelmet bizonyos kötelezettség címén terhelő fizetések, úgymint a segédlelkész (segédlelkészek) ellátása, az ingatlanokra felvett kölcsönök törlesztése, a lótarási átalány és a fuvar költség.

A segédlelkész tartásáért személyenként 500 koronánál több fel nem számítható; lótarási átalány és fuvar költség címén 400 koronánál több le nem vonható.

3. Azon mise- és istenitisztelei alapítványok jövedelme, a mely misék és istenitisztelei cselekmények elvégzését a lelkész másoknak átengedni kénytelen. Az elvégezhető misék

¹ A külföldi congruatörvényekben az egyes jövedelmi és kiadási tételek mérlegelésénél igen különböző szempontok érvényesülnek. Vannak bizonyos jövedelmek, pl. stóladíjak, melyek az egyik állam törvényhozása szerint beszámíthatók, a másiké szerint nem. Ugyanez áll bizonyos kiadási tételekre, pl. káplántartás. Ezeknél a jövedelmeknél is indokolt lett volna a tíz évi időközönkénti rectificatiót kimondani. Az esketési és a kereszteselési stóladíjak mentesítésénél a törvényhozót az a szempont irányította, hogy a lelkészek ezen stóladíjak beszédésénél a lehető legnagyobb méltányossággal járassanak el, nehogy a magas stóladíj a híveket az egyházi házasságkötés mellőzésére ösztökélje.

és egyéb istentiszteleti cselekmények számát az egyházmegyei főhatóság (püspök) állapítja meg és igazolja.

Ellenben nem vonhatók le a személyi ellátás (háztartás) körébe tartozó, úgyszintén a földbirtok kezelésével járó, valamint a lelkésziségi épületek jókarban tartásából eredő kiadások.

12. §. A jövedelmek és kiadások bevallásának és igazolásának módozatait a vallás- és közoktatásügyi minister — a felekezeti hatóságok meghallgatásával — rendeleti úton állapítja meg.¹

13. §. A vallás- és közoktatásügyi ministernek jogában áll a vallásfelekezetek által közölt adatok helyességéről a közigazgatási közegek útján is meggyőződést szerezni.

Ha a felülvizsgálat során vagy később az tűnnék ki, hogy a lelkész valamely jövedelmet tudva elhallgatott vagy valamely nem létező kiadást tudva hamisan vallott be, az ilyen lelkész — míg azon lelkészi állásban marad, melyben a hamis bevallást tette — a jövedelmi kiegészítésre való igényt elveszti.

Ha a bevallás helyességéért felelős más hatósági (egyházi) személyek *tudva* hamis bizonylatot állítanak ki, az állami kincstárnak okozott kár megtérítésén felül 200 koronáig terjedhető pénzbírsággal sújtandók.

A büntetés kimondása a vallás- és közoktatásügyi ministert illeti, de a büntetéssel sújtott lelkész vagy más felelős hatósági személy az értesítéstől számított 30 (harmincz) nap alatt a közigazgatási bíróság előtt panaszjoggal élhet.

14. §. A kiegészítés végett bejelentett lelkészi állás jövedelme — jelen törvény hatálybalépése után — a vallásfelekezet részéről a vallás- és közoktatásügyi minister előzetes hozzájárulása nélkül többé le nem szállítható és *minden növekedése a vallás- és közoktatásügyi ministernek három hó alatt bejelentendő.*

A mennyiben a jövedelmi növekedés akár a hitközségnek, akár egyeseknek önkéntes tehervállalásából, akár újonnan keletkező oly alapítványokból ered, melyek kamatjöve-

¹ L. a m. kir. vallás- és közoktatásügyi és a m. kir. pénzügyminister 1898. okt. 24-ikén 4433. V. M. eln. sz. a. kelt rendeletét, a lelkészi jövedelem kiegészítéséről szóló 1898 : XIV. t.-cz. végrehajtása tárgyában. R. T. 1898. II., 375. l.

delmének beszámítását az alapító tilalmazza (11. §, 6.), az állam által nyújtott jövedelmi kiegészítés nem csökkenthető.

A jövedelmi növekedés eltitkolása a lelkészre nézve azon lelkészi állásban a jövedelmi kiegészítési igény elvesztését vonja maga után.

A jövedelmi kiegészítésre való igény elvesztése iránt a vallás- és közoktatásügyi minister határoz, de a büntetéssel sújtott lelkész az értesítéstől számított 30 (harmincz) nap alatt a közigazgatási bíróság előtt panaszjoggal élhet.

15. §. *Ha valamely jövedelmi kiegészítéssel ellátott lelkészi állás jövedelme a felekezeti hatóságok és a hitközség által el nem hárítható állandó természeti körülmények következtében csökken, az illetékes felekezeti hatóság a vallás- és közoktatásügyi ministertől a jövedelmi kiegészítés felemelését kérheti.*

A jövedelmi csökkenés és az azt előidéző el nem hárítható állandó természetű körülmények igazolása esetén a kiegészítés felemelése meg nem tagadható, hacsak a hívek csekély száma és ugyanazon felekezethez tartozó más hitközségek közelsége a hitközségnek más hitközséghez csatolását (affiliatio) indokolttá nem teszik; mely esetben a vallás- és közoktatásügyi miniszernek jogában áll a felekezeti főhatóságot az illető hitközség önállóságának megszüntetésére felhívni.

A jövedelmi kiegészítés felemelése esetén a magasabb kiegészítési összeg a jövedelmi csökkenés beálltának időpontjától számítva utalványozandó.

A jövedelmi csökkenés és az ennek alapjául felhozott körülmények tárgyában az illetékes felekezeti hatóság a vallás- és közoktatásügyi minister határozata ellen az értesítéstől számított 30 nap alatt a közigazgatási bíróságnál panaszjoggal élhet.

16. §. A 2-ik §-ban említett vallásfelekezetek tartoznak három hó alatt a vallás- és közoktatásügyi miniszernek a kiegészített jövedelemmel bíró lelkészi álláson előforduló minden személyváltozást bejelenteni.

Ha pedig a bejelentés három hónap alatt meg nem történt és az újonnan alkalmazott lelkészek minősítése okmányokkal nem igazoltatik, a 4. § értelmében magasabb minősítéssel bíró új lelkész nagyobb jövedelmi kiegészítése csak a bejelentés napjától kezdve utalványozható; ellenben; ha kisebb minősítéssel bíró lelkész nyert alkalmazást, a

800 koronát meghaladó jövedelmi kiegészítésre kifizetett összeg a személyváltozás idejétől fogva visszatérítendő.

17. §. A 2. §-ban említett lelkészeknek az állam által a lelkészi jövedelem kiegészítésére engedélyezett összegek az egyes lelkészi állások és lelkészek felsorolásával utalványoztatnak ki.

A vallás- és közoktatásügyi minister az egyes felekezetek illetékes hatóságaival állapítja meg azon feltételeket, a melyek mellett a kiutalványozott összeget további eljárás céljából a felekezeti hatóság rendelkezésére bocsátja.

Ha megállapodás nem jött létre, vagy ha létrejött ugyan, de azt a felekezet megszegi, a megállapodás megszűntnek tekintendő és a kiutalványozott összegek azontúl külön-külön és közvetlenül a lelkészeknek fizettetnek.

18. §. A szerzetes lelkészségekre, valamint a világi lelkészi állásokon alkalmazott szerzetesekre a jelen törvény rendelkezései nem vonatkoznak.

19. §. A 2. §-ban említett lelkészeket a 10. § szerint megillető jövedelmi kiegészítés a jelen törvény korlátai közt 1899. január 1-jén veszi kezdetét.

20. §. A mennyiben a 2. §-ban említett vallásfelekezetek illetékes hatósága igazolja, hogy több lelkészének jövedelmét már a csekélyebb javadalommal ellátott lelkészek illetményeinek kiegészítése címén az állami költségvetésbe felvett és az illető vallásfelekezetnek jutott összegből 1897. év végéig 1600 koronáig kiegészítette, ezen kiegészítési összeget addig is, míg a jelen törvény értelmében az illető lelkészek jövedelme különben is 1600 koronáig kiegészítették, az állam az illető vallásfelekezet részére kiszolgáltatja.

21. §. A jelen törvény célja kizárólag a lelkészi jövedelem kiegészítése lévén, önként következik, hogy az állam — pénzügyi helyzetéhez képest — továbbra is feladatául tekintti a fejlődő méltányos igényekhez képest a bevett vallásfelekezeteket egyházi és iskolai szükségleteiknek kielégítésében támogatni; miért is a jelen törvény az állami költségvetésben különböző címek és rovatok alatt a bevett vallásfelekezetek részére felvételni szokott mindennemű egyházi és iskolai segélyeket érintetlenül hagyja, kivéve a különböző egyházak csekélyebb illetménynyel ellátott lelkészeinek segélyezésére szolgáló tételt, mely a költségvetési törvény-

ben meghatározandó összegben a jövőre az 1. és 20. §-ban meghatározott célra szolgál.

22. §. Jelen törvény hatálya kiterjed a magyar állam egész területére, Horvát-Szlavonországok kivételével.

A törvény 17. §-ában jelzett megállapodás alapján az utalványozási eljárást a vallás- és közoktatásügyi miniszter az evang. egyházra nézve 1901. május 25-ikén kelt rendeletében akként szabályozta, hogy az egy-egy egyházkerület részére eső összeget az illető kir. adóhivatal a püspök és felügyelő bélyegtelen nyugtájára félévi részletekben és pedig január és július hónapokban fizeti ki. Az utalványozással egyidejűleg a lelkészség székhelyét, a jogosult lelkészek nevét és az összeget feltüntető jegyzék is megküldetik az egyházi főhatóságnak. A lelkészek szabályszerűen bélyegelt nyugtára — melyben az is ki van tüntetve, hogy az összeg az 1898 : XIV. t.-cikk alapján járó jövedelemkiegészítésre szolgál — veszik fel a püspöktől a pénzt. A jövedelemkiegészítés a lelkési hivatal elfoglalása napjától jár addig, míg állomásáról távozik. Elhalálozás esetén a már kifizetett összeg az özvegytől és a kiskorú árváktól vissza nem követelhető.

A jegyzékben számjelzett összeg a lelkész részére teljes összegben fizetendő ki. Az illető utalványozási félévre eső egyetemes, egyházkerületi és egyházmegyei járulék tartható csupán vissza. A nyugták legkésőbb az utalványozást követő három hónap alatt számadás kíséretében a miniszterhez felterjesztendők.

A lelkési congruán kívül ú. n. *segédlelkési kongrua* is van, a mely intézményt — 1898 : XIV. t.-cz. szellemére való hivatkozással — a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1900. december 20-ikán 95,722. sz. alatt kelt rendeletével létesítette.¹ Az 1898 : XIV. t.-cz. 11. §-ának 2. pontja ugyanis megengedte azt, hogy az esetben, ha a lelkész intézményszerűen kötelezve van segédlelkészt tartani, a congrua-megállapítás céljából felszámított évi jövedelemből a segédlelkész tartásáért 500 kor. levonható. Úgyde a törvényhozó kifejezetten nem gondolt az olyan esetekre, a mikor a lelkész az egyházközség nem kötelezi ugyan segédlelkész tartására, mégis előfordulhat olyan eset, hogy a lelkész saját költségén kénytelen hosszabb vagy rövidebb ideig, sőt oly-

¹ L. 1901. évi egyet. gyűl. jkvének 66. pontját.

kor az állandóság jellegével segédlelkészt tartani. Ezen a hiányon kívánt segíteni az idézett rendelet, kimondván, hogy „az 1898: XIV. t.-cz. szellemének felel meg, ha figyelembe vétetnek azon segédlelkészi alkalmazá xosis, midőn betegség vagy más okból munkaképtelen lelkészek mellé kell — az ok megszűntéig — segédlelkészeket az illetékes egyházhatóságnak intézményszerűleg alkalmazni, valamint a hol a lelkész a javadalom egy részének élvezetével nyugdíjaztatván, az új lelkész a nyugdíjazott haláláig nem jut a teljes javadalom élvezetéhez; végre, ha figyelembe vétetik azon körülmény is, hogy lelkészi özvegyek az ú. n. kegyelmi időre saját költségükön kötelesek a helyettes, illetőleg segédlelkészekről gondoskodni“. E célra a minister évi 8000 korona összeget bocsátott az ág. hitv. ev. egyház rendelkezésére, mely összeg a fentebbi három esetben s csakis jövedelmekiegészítésre jogosult lelkészi állomásoknál használható fel. Egy-egy segédlelkészre, illetőleg lelkészre évi 500 koronánál, illetőleg annak a megfelelő időszakra eső részénél több fel nem számítható. Az átalányösszegről minden év végével okmányolt számadás mutatandó be; az esetleges maradványösszeg pedig — ugyanezen célra — a jövő évre átvihető. Az egyetemes gyűlés 1901-ben kimondotta, hogy az évi segélyösszeg a négy egyházkerület között lehetőleg egyenlően osztandó meg, úgy azonban, hogy a hol ily állások betöltve nincsenek, az illető kerületre eső összeg nem fog kiutalványoztatni, hanem vagy későbbi szükséglet fedezésére tartalékba helyezettetni, vagy más kerületekben levő ily szükségletekre fordíttatni. Felhatalmazta az egyetemes gyűlés az egyetemes felügyelőt arra is, hogy a segélyezésre szoruló új segédlelkészi állásoknak, az egyházkerületi elnökségek jóváhagyásával történt szervezése esetén, az illető egyházkerületi elnökség előterjesztése alapján a szükséges, de évi 500 koronát meg nem haladható segélyösszeget esetről-esetre kiutalványozhassa. A káplántartási congruának nevezhető segélyt oly megszorítással utalványozta ki a hivatkozott rendelet, hogy az évi átalányösszeg nagy része nem volt felhasználható s 1905-ben már 29,050 korona 80 fillért tett ki a ki nem utalt s felhalmozódott felesleg. Éppen ezért a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter, bár helytelen utalással az 1897: XX. törv.-cikkre is, melynél fogva elszámolás alá eső előlegek legfeljebb egy év tartamára enge-

délyezhetők, 38,939/1905. sz. rendeletével felhívta az egyet. egyházat a jelzett felesleg visszafizetésére, az évi 8000 kor. általánýsszeg folyósítását továbbra is kilátásba helyezvén. Az egyetemes gyűlés¹ e felhívásnak nem tett eleget, hanem elrendelte, hogy a káplántartási kongrua további folyósítása iránt csak akkor fog előterjesztést intézni a ministeriumhoz, a mikor az e célra rendelkezésre álló s a mult évekből származó felesleg kimerüléséhez közeledik.

32. §. Evang. középiskolák államsegélye.

A magyar állam törvényhozó testülete, méltányolván ama nagyhorderejű szolgálatokat, a melyeket az evang. középiskolák a magyar nemzeti közművelődés előbbrevitelében századok óta példás áldozatkészséggel teljesítettek, nem zárkozhatott el e közhasznú szolgálatok igénybevétele elől akkor, a mikor az 1883: XXX. t.-cikkkel a középiskolákat s azok tanárainak képesítését első ízben szabályozta külön törvénnyel. Azelőtt a közoktatást csupán általában érintő törvényeink, főként pedig rendeleteink² voltak, a mely utóbbiak olykor a prot. középiskolák autonom szervezetére is nyomást gyakoroltak, a nélkül, hogy a prot. felekezeti középiskolák versenyképességének fokozására figyelemmel lettek volna. Prot. egyházi szempontból tehát különös fontossága van az 1883. évi XXX. t.-cz. meghozatalának, a mennyiben első olyan állami intézkedés, a mely nem csupán követelményekkel lép fel, hanem anyagi támogatást is nyújt. Idevonatkozólag a jelzett t.-cz. 47. §-a elrendeli, hogy:

Valamely vallásfelekezet, törvényhatóság, község, társulat, avagy egyes által fenntartott oly középiskolát, melynek fennállását országos műveltségi vagy fontos helyi érdekek ki-

¹ L. 1905-iki egyet. gyűl. jkvének 65. pontját.

² Ratio Educationis totiusque Rei Literariae per regnum Hungariae et provincias eidem aduexas. Tomus I. Bécs, 1777., melynek helyébe lépett és 1848-ig érvényben maradt a: Ratio educationis publicae totiusque rei literariae per regnum Hungariae et provincias eidem aduexas. Buda, 1806. Az 1849–1860-ig terjedő időszakban az „Entwurf einer Organisation der österr. Gymnasien und Realschulen“ volt hatályban s lényegében ennek alapján voltak szervezve a középiskolák az 1883: XXX. t.-cz. meghozataláig, mely törvényt utóbb az 1890: XXX. t.-cz. a görög nyelv tanítását illetőleg módosította.

válóan igénylik és melyet az illetők nem bírnak saját erejükből a törvényes kellékeknek megfelelően fenntartani (különösen, ha egyszersmind középiskolai célra tett és helyhez kötött jelentékeny alapítványok vannak), a vallás- és közoktatásügyi miniszter segíyezheti¹ és illetőleg gondjai alá veheti, a következő lényegesebb feltételek alatt és módon:

a) az iskolának az időszerint meglevő minden alapítványa és tőkepénze, épületei és mindennemű ingó és ingatlan birtoka továbbra is az intézet tulajdona marad s annak jövedelmei azontúl is ugyanazon intézet céljaira fordítandók;

b) az ily államsegélylyel fennálló középiskolában a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló középiskolák tanterve alkalmazandó;

c) azon tanárokat, kik a fentebbi *a)* pont alatt említett tőkepénzalapítvány vagy birtok jövedelméből, avagy az illető intézet hatósága által netán kijelölt egyéb jövedelmekből díjaztatnak, továbbra is mindig az intézet hatósága választja a tanári pályára képesített egyének közül; a tanárok fizetését is ugyanazon hatóság határozza meg, csupán a fizetés legkevesebbjét kell megállapítani a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel a segíyezés iránt kötött szerződésben.

Valamint más oldalról az állam által (vagyis az állami segélyből) fizetett tanárokat a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki;

d) ha az állam az iskola törvényt szabta évi szükségeinek fedezésére megkívántató évi összegnek felénél kevesebbrel, vagy legfőlebb felével járul a segíyezett tanintézet fenntartásához (és így a teher nagyobb, vagy legalább felerészét az illető intézet hatósága viseli), azon esetben a tanintézet felett való összes igazgatási és rendelkezési jog (a fentebbi *a)*, *b)*, *c)* pontok meghatározása mellett) továbbra is az intézet hatóságát illeti s a vallás- és közoktatásügyi miniszter csupán a felügyeleti jogot gyakorolja a segíyezett iskola irányában.

¹ Ma már valamennyi evang. főgymnasium igénybe veszi a trv.-ben biztosított államsegélyt, a melynek maximuma a jelenlegi gyakorlat szerint évi 32,000 kor. E maximalis évi segélyösszegnek felemelése a szerződések revideálása keretében éppen most van folyamatban. Mellőzhetlenné teszi a segély felemelését az 1904: I. t.-cz., a mely az állam közvetlen rendelkezése alá tartozó középiskolák tanárainak illetményét emelte. Az evang. főgymnasiumok némelyikével már szintűgy megkötötte a miniszter a szerződést, míg némelyike csak ideiglenesen, a költségvetési trv. keretében kap támogatást.

Ha pedig az állam évenként a szükséges összegnek felénél többel járul az iskola fenntartásához (tehát a teher nagyobb részét viseli), az esetben a vallás- és közoktatásügyi minister az egész tanintézetet gondoskodása és rendelkezése alá veszi, de az illető intézet saját hatósága számára a fentebbi *a)* pont alatt irt vagyon tulajdonjoga és az intézetre fordítása, valamint a *c)* pont alatt irt tanárválasztási jog biztosítatik;

e) bármely középiskolát a vallás- és közoktatásügyi minister csak azon esetben és addig gyámolíthat anyagilag a fent előadott módon, ha és a meddig azon iskolát fenntartó testület, illetőleg a felekezeti tanintézetekre vonatkozólag azok egyházi főhatósága önként elfogadja, vagy kéri a segélyezést.¹

Minden ily gyámolítás alkalmával a vallás- és közoktatásügyi minister és a segélyezett fél között e célra külön szerződés kötendő, melyben a segélyezés módozatai, közelebbi feltételei, a mindkét félre biztosított jogok és vállalt kötelezettségek részletesen megállapítandók.

Az 1883:XXX. t.-cz. 48. §-a szerint a vallás- és közoktatásügyi minister felügyel arra, hogy minden tanintézeti vagyon és különösen iskolai célokra tett alapítványok biztosan elhelyezve, rendeltetési céljukra rendesen fordíttassanak; ennélfogva jogában áll az iskolai vagyon állásáról, mikénti elhelyezéséről és kezeléséről időnként hiteles kimutatást kívánni.

52. §. Ha az iskolai vagyonról és alapítványokról szóló időnkénti kimutatásokból az tűnnék ki, hogy a jövedelmek nem rendeltetési céljukra fordíttatnak, vagy valamely alapítvány hiányosan kezeltetik, avagy éppen veszélyben forog, a vallás- és közoktatásügyi minister az illető tanintézetet fenntartó hatóságot utasítja, hogy az alapítvány biztosításáról gondoskodjék; ha pedig a kezelés hiányos, vagy a felhasználás nem az alapítvány céljaira történik, a szükséges törvényes intézkedéseket tegye meg.

Ugyancsak a középiskolák állami segélyezését jelenti az is, hogy a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister az 1883:XXX. t.-cz. 47. §-ában nyert felhatalmazás alapján az évi maximalis segélyösszeget kívül az evang. középiskolák

¹ Éppen ezért az evang. középiskoláknak fenntartó testületei a segélyezés iránt az állammal jogérvényesen csakis az egyetemes egyházi közgyűlés külön-külön kikérendő engedélyével szerződhetnek, a szerződés tervezetének előzetes bemutatása mellett. L. E. A. 193. §.

fenntartó testületének indokolt kérelmére beruházási segílyt folyósíthat, mely segílyösszegnek 15 át éven fizetendő 3%-os kamata az 1894:XXVII. t.-cz. 3. §-a értelmében az evang. felekezeti középiskolai tanárok nyugellátására szolgáló nyugdíj és gyámintézet jövedelmi forrásául szolgál. Sőt az 1894. évi XXVII. t.-czikkel létesített ezen állami jellegű nyugdíjintézmény közvetve még annyiban is jelenti az evang. középiskolák állami támogatását, a mennyiben e nyugdíjintézet szükségleteihez a 3. § e) pontja értelmében az államkincstár évenként 60,000 frttal hozzájárul.

33. §. Népoktatási intézetek állami segílyezése.

A községi, valamint a *hitfelekezetek* által fenntartott elemi iskolában működő tanítók és tanítónők fizetésének rendezéséről szóló 1893:XXVI. t.-cz., a hitfelekezeti kisdédóvodák segílyezését biztosító 1891:XV. t.-cz., valamint a felekezeti felsőbb nép- és polgári iskolák tanerőinek folyamatban levő állami fizetésekiegészítése az evangélikus egyházzal szemben épúgy a *ius advocatiae* megnyilatkozását, illetve a *ius advocatiae* elvének az 1848:XX. törvényczikkben foglalt megvalósulását jelenti, mint a középiskolákra nézve az 1883. évi XXX. t.-czikknek megalkotása. Az 1893:XXVI. t.-czikkben biztosított állami anyagi támogatás korszakos fordulatot jelent az evang. népiskolák színvonalának fejlesztésében. A népiskolai közoktatás tárgyában kelt előbbi állami törvényeink — bár fizetés-minimumot nem írnak elő — súlyos terheket rónak a népiskolákat fenntartó felekezeti hatóságokra (pl. 1868:XXXVIII. t.-cz. a népiskolai közoktatás tárgyában), úgyde az 1848:XX. t.-cz. világos parancsa daczára nem gondoskodtak arról, hogy a hitfelekezetek az előirt követelményeknek tényleg eleget tehessenek. Így állott elő az a visszás helyzet, hogy a törvényhozó akarata lényegében meg nem valósulhatott, a felekezeti iskolák ki nem bírták a versenyt. Az evangélikus felekezeti népiskolai tanerők fizetés-minimumát illetőleg ezt a *visszás* helyzetet az 1893:XXVI. t.-cz. van hivatva megszüntetni, mely t.-cz.-nek idevonatkozó rendelkezései a következők:

1. §. A népiskolai közoktatás tárgyában hozott 1868. évi

XXXVIII. t.-cz. 142. §-ának azon rendelkezései, melyek az elemi népiskolai rendes és segédtanítók fizetését szabályozzák, a hitfelekezetek által fenntartott népiskolák rendes- és segédtanítóira is kiterjesztetnek.

E szerint ezen népiskoláknál tisztos lakáson és legalább egy negyed holdnyi kerten kívül a rendes tanító fizetése 300 forintnál, a segédtanítóé pedig 200 forintnál kevesebb nem lehet. Hasonlókép kiterjesztetnek a hitfelekezetek által fenntartott népiskolákra az 1868:XXXVIII. t.-cz. 139. és 140. §§ is, melyek szerint a megürült tanítói állomások legfőlebb félév alatt betöltendők és ezen idő alatt az iskolában segéd-tanító alkalmazandó; továbbá, hogy a tanító halála esetén özvegye és árvái a halálozás napjától számított félévig az egész fizetést és lakást élvezik.

2. §. Az összes elemi népiskolák tanítói 50 forint ötöd-éves korpótlékban részesülnek, a mely öt ízben válik esedékessé és 250 forintig emelkedhetik.

E korpótlék a 300 forintnál nagyobb fizetésbe be nem számítható.

E korpótlék alapját képező szolgálati idő azonban csak a jelen törvény hatálybalépésével veszi kezdetét.¹

Egyes iskolafenntartóknak a korpótlékre vonatkozólag már fennálló, vagy ezután alkotandó szabványai jelen rendelkezés által nem érintetnek, ha azok a tanítókra nézve legalább is ezen §-ban megállapított mérvű kedvezményt biztosítják.

3. §. A tanító fizetése, a mint eddig szokásban volt, állhat készpénzen kívül természetben kiszolgáltatott járandóságokból vagy földbirtok jövedelméből is, a jelen törvény 5. és 6. §-aiban foglalt megszorítással.

4. §. A tanító készpénzfizetését köteles az iskolafenntartó havonként vagy évnegyedenként, de mindig előlegesen kiszolgáltatni.

5. §. A tanítói fizetés egy részének terményekbeni kiszolgáltatása csak oly feltétel alatt engedtetik meg, ha ezen terményeket az iskolafenntartó a tanító közbejötte nélkül szedeti be és előre megállapított időközökben és előre megállapított mennyiségben szolgáltatja ki a tanítónak még

¹ Vagyis 1893. szeptember 25-ikén.

pedig úgy, hogy az évi utolsó részletet legkésőbb az év november hava végén átadja.

Ha az iskolafenntartó a tanító terménybeli fizetését nem a megszabott módon szolgáltatná ki, vagy az a termés átlagos minőségének meg nem felelne, akkor a termény helyett annak értékét készpénzben lesz köteles fizetni. A termények ára az 1868. évi XXXVIII. t.-cikk 143. §-a értelmében állapítatik meg.¹

6. §. Ha a tanító fizetésének egy része földbirtok járandóságaiból áll, ezek értéke a tanítói törzsfizetésbe a 300, illetőleg 200 forintba való beszámítás végett szintén az 1868 : XXXVIII. t.-cz. 143. §-a alapján állapítandó meg; a föld művelésére fordított költség és mindennemű adó levonása mellett a földbirtoknak csupán tiszta jövedelme számíttatik.

8. §. Ha a hitfelekezeti iskolatanító az 1868 : XXXVIII. t.-cz. 141. §-ának harmadik bekezdése értelmében a kántori teendőket is végzi, a tanítói fizetés megállapításakor a tanítói és kántori járandóságok együttesen tanítói fizetésnek veendőek.

9. §. Az 1. §-ban megjelölt, valamint az összes községi elemi népiskolák iskolai hatóságai, a jelen törvény hatályba léptétől számítandó kilencz hó alatt kötelesek az iskoláikban alkalmazott tanítóknak, ha ezek fizetése az ugyanazon §-ban foglalt rendelkezésnek nem felel meg, a 300, illetőleg 200 forintnyi legkisebb fizetést az iskolafenntartók által biztosíttatni; vagy pedig, ha ezek erre hivatalosan megállapított szegénységük miatt nem képesek, további három hó alatt indokolt előterjesztéssel a hiány pótlására szolgáló állami segélyért a vallás- és közokt.-ügyi ministerhez fordulhatnak.

Ha az illető népiskolai hatóságok a fentt kitűzött határidő alatt sem az egyik, sem a másik irányban nem járnak

¹ Az 1868 : XXXVIII. t.-cz. 143. §-a szerint a termények árának tíz évi átlaga számítandó. Ezen a réven azután előfordulhat, hogy javadalmi csökkenés okából a fenntartóhatóság a javadalmi tételek újratekintését és illetve új javadalmi jegyzőkönyv felvételét kéri s ezt a közigazgatási bizottság közbenjöttével a ministeriumhoz oly célból terjeszti fel, hogy a fizetés-kiegészítés módosíttassék. A 98,308/98. számú ministeri rendelet azonban ezt a lehetőséget anyagi felelősség terhe mellett csak a legszükségesebb esetben s a közigazgatási bizottság tüzetes jelentésének feltétele mellett helyezi kilátásba. A tanítói fizetés megállapítása kérdésében a közigazgatási bizottság határozata ellen felelővitelnek van helye a m. kir. közigazg. bírósághoz. 1896 : XXVI. t.-cz. 51. § 1. p.

el, de a felekezeti iskolafenntartók iskolájokat mindamellett fenntartani kívánják, a jelen törvény hatálybalépése után egy évvel az e törvényben megállapított legkisebb tanítói fizetés az iskolafenntartó által biztosítottnak fog tekintetni, mely legkisebb tanítói fizetés, ha ki nem szolgáltatnék, az érdekelt fél panaszára, vagy hivatalbóli feljelentés esetében közigazgatási úton hajtatik be.

Behajthatlanság esetében az iskolafenntartó hitfelekezettel szemben az 1868:XXXVIII. t.-cz. 15. §-ának, illetőleg az 1876:XXVIII. t.-cz. 6. §-a 4. pontjának rendelkezései, a három ízbeni megintés mellőzésével, nyerne alkalmazást (vagyis e §§-ok szerint ez esetben a kormány községi vagy állami iskola felállítását rendelheti el; a község az illető hitfelekezet tagjaira is kivetheti a törvényben megállapított iskolai adót).

10. §. A tanítói fizetések eddig megállapított és az iskolafenntartók által saját anyagi forrásaikból kiszolgáltattott mennyisége továbbra is csonkíthatlanul kiszolgáltató, illetőleg államsegély igénybevétele céljából le nem szállítható.

11. §. A vallás- és közoktatásügyi minister a törvényhozás által e célra engedélyezett összegből az arra utalt polgári és hitközségek népiskolai tanítóinak fizetését, az illetékes iskolai főhatóság értesítése mellett, a törvényhatósági közigazgatási bizottság útján, e törvényben megállapított legkisebb fizetésig a következő módozatok szerint egészíti ki:

a) a közigazgatási bizottság megállapítja az illető népiskolai hatóságok által bejelentett tanítói fizetés mennyiségét és az e törvényben meghatározott legkisebb fizetéssel szemben való hiányát;

b) szintúgy a közigazgatási bizottság vizsgálja meg, hogy a segélyezendő tanító minősítvénye megfelel-e a törvényekben kikötött kívánalmaknak;¹

¹ A jelen törvény végrehajtása tárgyában a részletes intézkedéseket az 1984. márcz. 2-ikán, 10,000. sz. a. kibocsátott vallás- és közokt.-ügyi m. kir. ministeri rendelet szabályozza (1894. R. T. I., 391.). Ez a rendelet tüzetesen körülírja a vármegyei közigazgatási bizottság eljárásának szabályait, valamint amaz okmányokat is, a melyeket a segélyt igénybevenni óhajtó egyházközség előterjeszteni tartozik. Maholnap a harmadik korpótlék folyósítása válik esedékessé s akkor a végrehajtási rendelet — melyet a közigazgatási bizottságok a korpótlék biztosítása végett az iskolafenntartó hatóságoknak ismét előzetesen figyelmébe fognak ajánlani — újra aktuális lesz. Nézetünk szerint felesleges munkaszapo-

c) oly tanítói állomások betöltésekor, melyeknél a fizetés kiegészítéséhez az állam 60 forintnyi összeget meghaladó pótszegélylyel járul, a tanító alkalmazása a vallás- és közoktatásügyi minister jóváhagyásától függ;

d) ha a c) alatt említett tanítói állomásokra oly egyén választatnék, illetőleg oly egyénnek megválasztatása terjesztetnék fel jóváhagyás végett, a ki ellen a vallás- és közoktatásügyi minister törvényen alapuló, vagy állami szempontból kifogást emelhet: a minister 30 napra terjedhető záros határidő kitűzése mellett más egyén választására és újabb felterjesztés tételére szólítja fel a tanító alkalmazására jogosítottakat; ha pedig a felszólítás eredménytelen maradna, vagy ha az új felterjesztés a fentebbi szempontokból másodízben is kifogásra szolgáltatna okot: azon esetben a tanítót az iskolafenntartó további meghallgatása nélkül a vallás- és közoktatásügyi minister nevezi ki, azonban oly korlátozással, hogy a kinevezendő tanító azon vallásfelekezethez tartozzék, a melynek jellegét az illető iskola viseli, és hogy e tanító személyére nézve az illetékes egyházi főhatóság előlegesen, záros határidő alatt, nyilatkozattételre hívassék fel.

12. §. Olyan községekben, melyekben több felekezet tart fenn népiskolát és azoknak mindegyike igénybe veszi az állami segíelyezést, úgyszintén ott, a hol bár csak egy községi vagy felekezeti iskola szorul segíelyre, de fontos állami

ritás, hogy minden ilyen esetben ugyanazok az okmányok, melyek már az első kiegészítésnél, illetve korpótlék kérelmezésénél bemutatattak, ismét előterjesztessenek (pl. díjlevél, tanító oklevele, tanulók számát igazoló községi bizonyítvány, főszolgabíró által hitelesített szegénységi bizonyítvány, sőt még a költségvetés is oly egyházközségeknél, a melyek már eddig is élveztek támogatást), de másrészt kényszerhelyzetünknek fogva utasításszerűleg a legnagyobb körültekintéssel készítendő az állami fedezet iránti kérvény, nehogy a ministerium legkisebb okot is találhasson a kérelem elutasítására, mely esetben a különben is túlterhelt fenntartó testületre szakad az újabb korpótlék. Leghelyesebben járnak el az egyházi hatóságok, ha kimutatják azt, hogy a teherviselési képességük az 5%-os népiskolai pótdadó szempontjából már ki van merítve s ennél fogva még költségelőirányzati többlet esetében is ragaszkodnak a korpótlék állami fedezéséhez. Az első korpótlék folyósításakor (1898) a legtöbb esetben költségvetési felesleg címén tagadta meg a ministerium a korpótlék állami fedezését. A ministerium 1899. óta (19,291. sz. rend.) a kiegészítést, illetve a korpótléket mindaddig folyósítja, míg a tanító személyében vagy a fenntartó testület vagyoni viszonyaiban beállott s felelősség mellett bejelentendő változás be nem következik.

érdekek azt megkívánják: a vallás- és közokt.-ügyi minister a törvényhatósági közigazgatási bizottság meghallgatása után a 9. § értelmében kért állami segély megadása helyett a községi vagy felekezeti iskola megszüntetésével állami iskolát állíthat.

13. §. A 11. § értelmében 60 frt.-ot meghaladó állami segély mellett alkalmazott hitfelekezeti népiskolai tanító állásából csak oly, az illető hitfelekezeti hatóságok által saját szabványaik szerint hozott fegyelmi ítélettel mozdítható el, mely ítélet végrehajtása előtt a vallás- és közoktatásügyi ministerhez mindenkor felterjesztendő és jogérvényessé csak akkor válik: ha a minister annak vételétől számított egy hó alatt a közigazgatási bizottság kiküldött tagja közreműködésével foganatosítandó vizsgálat alapján újabb ítélethozatalt nem kíván.

A hitfelekezeti hatóság államilag segélyezett hitfelekezeti tanító ellen a vallás- és közoktatásügyi minister kívánságára a fegyelmi eljárást megindítani köteles. Ily esetekben a minister a fegyelmi eljárás megindítása iránt a hitfelekezeti hatósághoz intézett felhívással egyidejűleg vagy az eljárás folyamán bármikor az államsegélyt megvonhatja. A hitfelekezeti hatóságok által ily esetekben hozott ítéletek — ha elmozdítást nem szabnak is ki — a ministerhez mindenestre felterjesztendők, mely esetben a megelőző pontban körülírt eljárás foglal helyt.

Ha a hitfelekezet főhatósága akár a fegyelmi eljárást a rendelet vételétől számított 14 nap alatt meg nem indítaná, akár azt kellő igazolás nélkül három hó alatt be nem fejezné, akár az ítélet meghozatalától számított 14 nap alatt a ministerhez fel nem terjesztette, az esetben a fegyelmi ügy az 1876. évi XXVIII. t.-cz. szabványai szerint a közigazgatási bizottság útján fog ellátni.

Ugyancsak a most idézett törvényben megszabott módon a közigazgatási bizottság van hivatva a fegyelmi eljárást foganatosítani akkor, ha bármily összeggel segélyezett felekezeti népiskola tanítója államellenes irány követésével van vádolva s a minister a fegyelmi eljárást elrendeli.

Ha a minister kívánságára megindított fegyelmi ügyben a minister által kiszabott vagy a közigazgatási bizottság fegyelmi választmánya által hozott és jogérvényessé vált ítéleteket az illető hitfelekezeti hatóságok az ítélet vételétől számított

14 nap alatt saját hatáskörükben végre nem hajtánák: a végrehajtás a közigazgatási hatóság útján foganatosítandó.

Államellenes iránynak tekintendő különösen minden cselekmény, mely az állam alkotmánya, nemzeti jellege, egysége, különállása vagy területi épsége, továbbá az állam nyelvének törvényben meghatározott alkalmazása ellen irányul — történt legyen az akár tanhelyiségben, akár azon kívül, vagy más állam területén, élőszóval, írásban vagy nyomtatvány, képes ábrázolat, tankönyvek vagy egyéb taneszközök által.

14. §. Ha a jelen törvény 2. §-ában megállapított ötöd-
éves korpótlékokat az iskolafenntartók saját erejükből szol-
gáltatni nem képesek, a legkisebb tanítói fizetés kiegészítését
szabályozó eljárás alkalmazásával az iskolafenntartók a kor-
pótlékok fedezése céljából is állami segélyben fognak rés-
szesülni, mely esetben — ha a korpótlék címén adott évi
segély 90 frtra rug — az előző 13. §, az esetben pedig, ha
a korpótlékokra és a fizetés kiegészítésére igénybevett segély
együttvéve 90 forintig terjed, a 11. és 13. §§ rendelkezései
alkalmazandók.

15. §. Ha valamely felekezeti iskolának egymásután két
tanítója mozdíttatott el állásától, a 13. § 4-ik bekezdése alap-
ján hozott fegyelmi ítélettel, a vallás- és közoktatásügyi mi-
nisternek jogában áll a felekezeti iskolát megszüntetni és
helyébe állami iskolát állítani.

16. §. Az illetékes iskolai főhatóság kívánságára a tör-
vényhozás által évről évre engedélyezett összeg keretén belül
a vallás- és közoktatásügyi minister a 11. §-ban körülírt
feltételek és a 13. §-ban megjelölt következmények mellett a
tanítói fizetéseknek a törvényszerű minimumon felül 400 fo-
rintig való kiegészítésére is segélyt nyújt.

17. §. A tanítói fizetések kiegészítésére vagy a korpótlé-
kok fedezésére adott és az iskolafenntartó kezéhez utalvá-
nyozandó állami segélyt más célra fordítani nem szabad.
Ily segélyben csakis a törvényben megállapított kellékekkel
bíró tanító részesülhet.

18. §. A tanítók fizetési minimumának állami segély
útján való kiegészítése fokozatosan legfeljebb három év
alatt eszközözlendő.

19. §. A jelen törvényben foglalt rendelkezések az elemi

népiskolai tanítónőkre szintűgy alkalmazandók, mint a tanítókra.

Végül e helyütt említjük fel azt is, hogy az ev. népiskolai tanerőkkel szemben a magyar állam részéről a *ius advocatiae* a nyugdíj terén is érvényesül, a mennyiben ugyanis az evang. felekezeti népiskolák tanítói és tanítónői az 1875. évi XXXII. és illetve 1891: XLIII. t.-cikkkel létesített országos nyugdíj- és gyámintézet tagjai, mely áldásos intézmény működéséhez — az 1875: XXXII. t.-cz. 36. §-a értelmében — a magyar államkincstár jelentékeny anyagi támogatással hozzájárul, nevezetesen 1875—1878-ig évi 50,000, 1878-tól 1880-ig évi 100,000, 1881-től fogva pedig évi 150,000 frttal.

A kiseddóvásról szóló 1891: XV. t.-cz. 44—45. §§-ai szerint a vallás- és közoktatásügyi minister a törvény követelményeinek megfelelő, de segélyezésre szoruló kiseddóvodákat, gyermek-menedékházakat, valamint kiseddóvónőképző-intézeteket, tekintet nélkül jellegükre, az állami költségvetésben e célra előirányzott összegből segélyezheti s az illető intézet állandó segélyezését biztosíthatja. Viszont pedig a segélyezés arányában kikötheti maga részére az illető intézet személyzete megfelelő részének alkalmazását. Ha az állam az intézet fenntartásához szükséges összeg felénél több segélyt ad, ez esetben a vallás- és közoktatásügyi minister az egész intézetet rendelkezése és gondozása alá veszi, de az intézet minden vagyona továbbra is annak tulajdonában marad, jövedelmei azontúl is ugyanazon intézet céljaira fordítandók s azok tanerőket, illetőleg a személyzet azon részét, kik az említett vagyon jövedelméből vagy az illető intézet hatósága által biztosított egyéb jövedelmekből díjaztattak, azontúl is az intézet fenntartója alkalmazza.

Állandó állami segélyben részesülő felekezeti kiseddóvoda, gyermek-menedékház vagy kiseddóvónő-képző intézet alkalmazottjainak állásuktól való elmozdítása csak a vallás- és közoktatásügyi minister által jóváhagyott fegyelmi ítélet alapján történhetik meg; a fegyelmi eljárás azonban az illetők ellen, ha azt a minister kívánja, mindig elrendelendő.

A mennyiben az állandó állami segélyben részesülő felekezeti kiseddóvoda, gyermek-menedékház vagy kiseddóvónő-képző intézet működését a minister a törvények rendelkezései szempontjából kifogás alá esőnek találná és annak megjavítását a felekezeti hatóság a felszólítás napjától szá-

mított egy félévig elmulasztja, az intézettől a segély ideiglenesen vagy végleg is megvonható.

A felekezeti felsőbb nép- és polgári-iskolák tanerői fizetésének az állami színvonalat biztosító kiegészítéséről külön törvényben még gondoskodva nincs, azonban az 1906. évi állami költségvetési törvény erre a célra szolgáló fedezetről is gondoskodott s ekként az evang. felsőbb nép- és polgári-iskolák tanerőinek állami fizetéskiegészítése, a törvényhatósági közigazgatási bizottságok közreműködése mellett s a felekezeti fenntartó hatóságok előterjesztése alapján, éppen napjainkban van folyamatban.

34. §. Országos- és közalapi segély.

Az előbbi szakaszokban részletesen ismertetett állami támogatáson kívül az evang. egyház még ú. n. *országos segélyt* és *közalapi segélyt* is kap az államtól.

I. A rendszerint „országos segély”-nek nevezett támogatás eredetére s napjainkig terjedő fokozatos emelkedésére, valamint e segély rendeltetésére, felhasználására s jogi természetére nézve a következőket említjük fel:

Az 1848:XX. t.-cz. végrehajtását — mihielyt az alkotmányos élet újra felvirradt — azonnal szorgalmazni kezdték a hazai prot. egyházak.¹ Ennek első érdemleges eredménye a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumnak 1869. évi április 21-ikén 3072. sz. a. kelt s az evang. egyetemes egyházhoz intézett leirata volt, a mely, közölván, hogy a törvényhozás a magyarhoni evang. egyház részére 20,000 frt évi államsegélyt állapított meg, és hogy ő cs. és apostoli kir. Felsége 1869. február 15-ikén kelt legfelsőbb elhatározásával megengedte, hogy az országos segély kiosztása az egyház autonom kormányzó testülete által eszközöltessék: felhívja az egyetemes közgyűlést, hogy ezt az összeget a négy egyházkerület között igazságos arányban ossza fel s ez alapon minden kerület részére félévi részletekben a legközelebbi adóhivatal fogja az esedékes összeget az illetékes superintendens és egyházkerületi felügyelő nyugtájára kifizetni. A leirat szerint a segély szorosan vett egyházi célokra fordítandó, minők: új egyházközségek keletkezésének,

¹ L. egyet. gyűl. jkv. 1867., 1868., 47-ik pont.

leányegyházak szervezkedésének elősegélése, szegény egyházak segélyezése, adósságtörlesztés, templom, torony, paplak építése, vagy a lelkész csekély fizetésének javítása. Közoktatási s közigazgatási czélokra nem fordítható. Az egyetemes gyűlés¹ hangsúlyozván azt, hogy ezt a segélyezést az 1848. évi XX. t.-cikkből lefektetett országos ígéret beváltásának korántsem tekinti és hogy jövőre a segélyösszeg minden korlátoló feltétel nélkül szabad rendelkezésre bocsáttassék: az első országos adományt — mint egy jobb jövőendő zálogát — örvendetes tudomásul vette, elfogadta s a négy kerület között — jövőre vonható következtetés nélkül — egyenlő arányban folyósíttatni határozta.

Az 1870-iki egyetemes gyűlés az ez évre hasonló összegben kiutalt országos segély ügyét tárgyalva, a felosztásra nézve előző évi határozatát megújította; egyszersmind elhatározta, hogy — tekintettel arra, hogy a négy kerület között felosztandó segélyösszeg semmi arányban sincs az erdélyi szász evang. egyház részéről már évek óta élvezett 16,000 frt államsegélylyel, másfelől pedig a segély feletti szabad rendelkezésben is korlátolva van, — a segély felemelése és szabad rendelkezési jogának biztosítása végett a törvényhozáshoz kérvényt intéz s ennek megszerkesztésére, valamint a segélyösszeg jövőben leendő felhasználását illetőleg javaslatlételre bizottságot küldött ki. Ez a bizottság már 1871-ben a felosztás arányára nézve az egyenlőségi elvnek végleges kimondását javasolta azzal a hozzáadással, hogy minden egyes kerület illetőségéből 1000 frt az egyetemes gyámintézet tökéjének gyarapítására, 500 frt pedig az egyes kerületek özvegyárva intézetének javára, avagy ilyen intézetek alapítására fordíttassék. Az ez évi egyetemes gyűlés azonban — miután valamennyi kerület nem nyilatkozott — a fenti javaslatok tárgyában későbbre halasztotta döntését.²

Egyetemes gyűléseink innen kezdve állandóan — legtöbbször az országgyűléshez intézett felirat alakjában — sürgették a segély felemelését, de nemcsak hogy eredményt nem értek el, hanem csakhamar kénytelenek voltak legalább a 20,000 frtos segély eddigi mérvének fenntartását szorgalmazni. Ugyanis az állam kedvezőtlen pénzügyi viszonyai miatt 1877-ben a törvényhozás egyhuszadrészával csökken-

¹ Egyet. gyűl. jkv. 1869., 45-ik p.

² L. egyet. gyűl. jkv. 1871., 27-ik p.

teni volt kénytelen az evang. egyházkerületeknek eddig évenként mindig megszavazott 20,000 frt segélyt s 1880-ig eme csorbított összegben folyósította. 1881–1887-ig ismét az eredeti 20,000 frt évi segélyt folyósították, majd két éven át ismét az 1877–80. években megszavazott csonka összeget utalták ki. 1890-től fogva ismét 20,000 frt, vagyis kerületenként 5000 frt lett az országos segély. 1892-ben felemelték kerületenként 6000 frtra, majd 1899-től fogva kerületenként 17,000 koronára; 1901-ben 23,500 kor., 1902-től fogva 30,000 koronára, 1904-től 57,600 koronára.

Az országos segélyt 1894-ig közvetlenül az egyházkerületeknek utalták ki, számadás kötelezettsége mellett. Innen kezdve azonban — tekintve, hogy az egyetemes közgyűlés hatáskörét a zsinati törvények szabatosan megállapították s a kormány felfogása szerint is nemcsak hitfelekezeti, de egyszerűen állami érdek az, hogy az egyházegyetem anyagilag erősödjék s tekintélye emeltessék — czélszerűségi szempontból a segélyt nem közvetlenül az egyházkerületeknek, hanem az egyházegyetemnek utalványozták ki. Ugyanez a ministeri rendelet az utalványozott országos segély hováfordítására nézve kifejezetten fenntartotta az 1869-ik évi 3072. sz. rendeletben foglalt korlátozó elveket s a főfelügyeleti jog gyakorolhatása végett teljesen felszerelt okmányokkal ellátott, külön vezetendő évi számadást követelt az egyházegyetemtől. Ebben az évben vette kezdetét az egyházi közalapnak évi 50,000 forinttal való állami gyarapítása is. Az egyetemes közgyűlés — jóllehet az országos segély autonóm hatáskörben való kiosztására felhatalmazást nyert — mindamelllett az 1894. évre a kerületek között egyenlő arányban osztotta ki a segélyösszeget, valamennyitől a kormányhoz való felterjesztés végett okmányolt számadást követelvén; másrészt annak jövőben való mikénti elosztása, kezelése s hováfordítására nézve javaslattétel végett 19 tagú bizottságot küldött ki s felhívta a kerületeket, hogy az országos segélyből jövőben istápolandó célok és fedezendő szükségletek megbírállhatása végett költségvetéseiket az említett bizottsághoz idejében küldjék be.¹ Már ezen az egyetemes gyűlésen megtette a tiszai kerület azt az indítványt, hogy az evang. egyház állami dotatiójának törvényben való biztosítása szorgalmaztassék. Az országos segélyt az egyetemes gyűlés az

¹ L. 1894. május 23-iki egyet. gyűl. jkvnek 5. és 14. pontjait.

1895. évre is a kerületek között egyenlő arányban osztotta ki. Ugyanakkor kimondotta, hogy az 1848:XX. t.-cz. alapján igényelt állami dotatio, illetve az eddigi országos segély felemelése iránt a kormányhoz felterjesztést intéz s ennek átnyújtására küldöttséget is választott.¹

Az országos segély kezelésére és felhasználására nézve 1896-ban fontos és mai napig érvényben álló határozatot hozott az egyetemes közgyűlés.² Kimondotta ugyanis, hogy az az ok, mely 1894-től fogva az országos segélynek közvetlenül az egyházegyetem kezéhez való kiutalását kívánta, megszűnván, az egyenlő arányban felosztandó segély feletti közvetlen rendelkezési jogot az egyházkerületek jogkörébe visszabocsátja, számadás kötelezettsége mellett.

Az országos segély – jóllehet az utóbbi években fokozatosan emeltetett – megközelítőleg sem elegendő az egyházkerületek közigazgatási, nevelési, humanitárius stb. szükségleteinek fedezésére, illetve pótlására. Fokozta egyházunk létért való küzdelmének nehézségét az is, hogy az állami anyakönyvezés s általában az ú. n. egyházpolitikai törvények következtében az egyházi autonóm testületek és a lelkészek jövedelmi forrása egyre apadást mutat s ezzel szemben a külön törvény alapján államsegélyt nem élvező tanintézetekhez (jogakadémia, theologia, tanítóképző stb.) fűződő követelmények s általában a megváltozott életviszonyok és igények mindinkább elviselhetetlenné teszik az evang. egyház terhét. Ezek a körülmények indították az evang. egyházegyetemet is arra, hogy az 1848:XX-ik törvéncikknek ha nem is szó szerinti, de legalább érdemileg való végrehajtását fokozott erélylyel s kitartással követeljék. Ilyen határozottabb irányú törekvés 1895-től számítható. 1897-től fogva igazának védelmében szövetséges társul szólítja fel az ev. ref. egyházat s csakhamar solidarisan lépnek fel a terheket viselni már alig képes nagymultú egyházak az 1848. évi XX-ik t.-cikk végrehajtása érdekében. Közösén előterjesztett emlékiratukra a kormány 1904. október 20-ikán 4972 M. E. sz. leiratban adta meg a választ.³ A leirat az 1848. évi XX. t.-cz. 2. és 3. §§-aiból indulva ki, komoly ígéretet tesz a viszonzóság és egyenlőség történeti alapokon nyugvó

¹ L. 1895. egyet. gyűl. jkv. 49. p.

² Jkv. 51. p.

³ L. egyet. gyűl. jkv. 1904., 7. p.

tényleges megvalósítására, az anyagi támogatást illetőleg kilátásba helyezi egyelőre az adózási viszonyokban rejlő nagy anomáliák megszüntetését, illetve megfelelő törvényjavaslatnak az országgyűlés elé való terjesztését, a lelkészi fizetések korszerű kiegészítését; ellenben az emlékiratban megjelölt egyéb szükségletek kielégítésére külön államsegélyt kilátásba sem helyez, hanem ezek fedezetéül — már csak az automia csorbíthatatlansága érdekében is — az ezután fokozatosan emelendő országos- és közalapi segélyre utal. Erre a leiratra az 1848: XX. t.-cz. végrehajtására kiküldött közös prot. bizottság a két prot. egyház nevében 1905-ben adott választ s ez alkalommal a theologiák és jogakadémiák szükségletét is megállapítván, az adózásra vonatkozó adatokat is beterjesztette. Múltán remélhető, hogy a magyar állam ezek után nem késik leróni az elismerés igazságos adóját amaz egyházak iránt, a melyek századokon át végkimerülésig áldoztak a valláserkölcsei és közművelődési feladatok oltárán. Egyelőre a prot. egyházak jelzett és sürgősen kiegyenlítendő szükségleteinek fedezésére 3.000.000 koronának három év alatt fokozatosan leendő kiutalványozása van folyamatban.

II. A *közalapi segély* folyósítását — mint már fentebb is érintettük — 1894-ben rendelte el a törvényhozás. Azóta e czímen évenként 100.000 korona segélyben részesíti az állam az evang. egyetemes egyház közalapját, mely intézmény alapját az 1891—94-iki zsinat vetette meg. Az 1894-ik évre folyósított 100.000 kor. állami közalapi segélyt — az E. A. 307. §-ának *a)* pontja értelmében — egészben a közalap tőkéjéhez csatolták; míg 1895-től fogva mostanig az évi segély 20%-át — az E. A. 307. §-ának *b)* pontja értelmében — évenként tőkésítik, a többi 80%-ot pedig, mint a közalap jövedelmét, a többi kamatjövedelemmel együtt az egyetemes közgyűlés az E. A. 305. §-ában megjelölt célokra fordítja.

35. §. Állami jogsegély.

Az egyház — természeténél fogva — karhatalmi eszközökkel nem rendelkezvén, jogai érvényesítését célzó intézkedéseit kényszereszközökkel nem foganatosíthatja. Miután azonban az egyházak végeredményben állami érdekű szervezetek, ennél fogva az államnak — egyházfelségiségénél fogva —

nemcsak joga, de kötelessége is, hogy a területén levő egyházakat jogaik érvényesítését célzó intézkedéseik, határozataik foganatosításában az állami hatóságoknak rendelkezésére álló kényszereszközökkel (*brachium saeculare*) támogassa. A *ius advocatiae*ből folyó kötelesség ez különösen azokban az államokban, a hol az állam és egyház közötti viszonyban a paritátikus rendszer elvei érvényesülnek.

Meggondolandó másfelől, vajjon az államhatalomnak képezheti-e feladatát az, hogy az egyházakat egész általánosságban támogassa jogsegélylyel s ekként az egyházi hatóságok által hozott és pénzbírságokat, pénzbüntetéseket, eljárási és perköltségeket, sőt magánjogi kártalanítási igényeket megállapító határozatoknak, vagy egyezségeknek kényszer útján való foganatosításánál az állami hatóságok minden korlátozás nélkül igénybevéteessenek? Megfontolandó ez elsősorban az egyházak érdekéből, az autonomiára való tekintettel. Az autonomia szempontjából ugyanis nem lehet közömbös az, hogy az állami jogsegélynek korlátlan kiterjesztése esetén kényszerítve legyen az egyház arra, hogy bár az egyházi közigazgatás terén felmerült, de sokszor magánjogi érdeket is érintő esetekben az állam indokolt felülbírálati jogának vesse alá magát, avagy zsidbasztó óvóintézkedések előtt meghajolják. Éppen ezért hazánkban is, a hol pedig az állam és bevett egyházak között történelmileg kifejlődött szoros viszony van, a *ius advocatiae*t ebben a vonatkozásban olyként alkalmazzák s tételes szabályokban akként körvonalozzák, hogy az: *pénzbírságot, avagy pénzbüntetést kimondó egyházi határozatok foganatosításánál nem alkalmazható*. Ekként az egyház autonómiája sem szenved csorbát, mert az egyház nem kénytelen az állam felülbírálati hatáskörének alávetni magát; másrészt ezzel még nincs elzárva az egyház elől az út, hogy indokolt esetben pénzbüntetést alkalmazzon, a minthogy az evang. egyház törvényszékei az E. A. 326. §-ának *b*) pontja értelmében alkalmazhatnak is. Természetesen ez esetben nem igényelhetik az állami hatóságok karhatalmi közbenjárását s határozataik foganatosítását csupán fegyelmi úton kísérelhetik meg.¹

¹ A 1891 – 94-iki zsinaton hozott egyházi alkotmány eredetileg a pénzbüntetésre szóló ítéletek foganatosítását illetőleg is igényt tartott az állami hatóságok karhatalmi közegeinek köteles közbenjárására, azonban a szentesítés végett felterjesztett zsinati határozatok Ő felségétől a kormány útján

Az E. A. 5–8., továbbá 440–441. §§-ai értelmében jelenleg a magyar állam az evang. egyháznak a következő esetekben nyújt karhatalmat s teljesíti az egyházi határozatok végrehajtását:

A mennyiben az egyházi testületek (zsinat, egyházközség, egyházmegye, egyházkerület és egyházegyetem) saját hatáskörükben hozott rendszabályaikat, határozataikat és ítéleteiket önhatóságukkal nem foganatosíthatnák, miután az egyház önkormányzata, intézményei és törvényei az állam oltalma alatt állanak, jogosítva vannak azok végrehajtása végett az állam közigazgatási hatóságainak segélyét és eljárását igénybe venni. (E. A. 5. §.)

Az államhatalom segélye és eljárása igénybe vehető mindennemű egyházi határozattal megállapított *egyházi és iskolai tartozás* behajtásánál, különösen:

a) az illetékes egyházi hatóság által kivetett *egyházi s iskolai adóknak, szolgálmányoknak, az egyházi tisztviselők és szolgák megállapított fizetéseinek és járandóságainak s az egyházi közalap javára kivetett adóknak és felajánlott évi járulékoknak* behajtása céljából;

b) az egyházfenntartó tagokra *adó alakjában kivetett, vagy általuk felajánlott járulékok* behajtásánál, *a melyek a felsőbb egyházi hatóságok engedélyével egyházi s iskolai célokra fölvelt kölcsönöknek, tőkének és kamataiknak, vagy pedig egyházi s iskolai célokra tett építkezés költségeinek törlesztése céljából rovattak ki, illetőleg ajánltattak fel;*¹

c) azon *nyugdíjintézeti, vagy gyámintézeti tartozások és járulékok behajtása céljából, a melyeket az illetékes egyházi hatóság az egyházi tisztviselőknek, vagy ezek özvegyeinek és árváinak nyugdíját, vagy gyámdíját biztosító egyházi*

többek között azzal az észrevétellel küldettek vissza a zsinati elnökséghez, hogy az E. A. vonatkozó szakaszát a zsinat oly értelemben módosítsa, miszerint pénzbüntetést kimondó határozatok foganatosításánál az állami hatóságok igénybe nem vehetők. E kívánt módosítás megtörténte után az E. A. szentesítést is nyert.

¹ Az E. A. 268. §-a szerint azon feleknek, kik járulékaikat a kitűzött határidőre be nem szolgáltatták, hátralékaik törlesztésére *újabb határidő* tűzendő ki. Ha ekkor sem fizetik meg tartozásukat, az egyházközség elnöksége az illetékes polgári hatóságot keresi meg, hogy a hátralékoknak végrehajtás útján leendő behajtását eszközölje.

nyugdíjintézetek, vagy gyámintézetek javára az *egyházi tisztviselőkre kivetett.* (E. A. 6. §.)¹

Az államhatalom segélye és eljárása igénybe vehető, ha az illetékes egyházi hatóságok által saját hatáskörükben hozott határozatoknak, melyekkel *egyházi tisztviselő, vagy szolga felfüggesztése, elmozdítása, vagy állásába vissza- és behelyezése s az eljárási költségben való marasztalás* mondatott ki — az egyházközség, vagy ennek egyes tagjai, a tisztviselő, vagy a szolga ellenszegülnek. (E. A. 7. §.)

Az államhatalom segélye első fokon az egyházközségi közgyűlés, vagy ennek elnöksége által a községi, vagy járási előljáróságtól, törvényhatósági joggal felruházott és rendezett tanácsú városokban a polgármestertől; másodfokon az egyházmegyei elnökség által, a köztörvényhatósági főtisztviselőtől (alispán, polgármester) kérhető s az állam és hatóságai a végrehajtásban való segédkezést meg nem tagadhatják. (E. A. 8. §.)

Egyideig vitás kérdés volt, vajjon a megkeresett közigazgatási hatóságok a megkereső egyházi hatóság, vagy község fentiekre irányuló kívánságának *feltétlenül* eleget tenni tartoznak-e? Két ministeri elvi-jelentőségű határozat nyújt e részben közelebbi tájékozódást. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister ugyanis 29,830/1896. sz. rendeletében egy gör. kel. román lelkész párbérkövetelési ügyéből kifolyólag kimondotta, hogy a párbérjárandóság, ha öt év alatt nem biztosítatik, avagy nem szorgalmazzuk: elévül. Ilyen elévült párbérkövetelés behajtásánál tehát a közigazgatási hatóságok jogsegélyt nem nyújthatnak. A határozat indokát az képezi, hogy a párbér közdó jellegével bir, tehát közdók módjára hajtható be; miután pedig a közdók öt év alatt elévülnek, ennélfogva az állam ezt a jogelvet akkor is követni tartozik, a mikor egyházak közdó jellegű járulékaiknak behajtásánál való segédkezésre van hivatva. Megjegyezzük, hogy az állami jogsegély valamennyi bevett egyházzal szemben ugyanazonos alapelvek szerint van szabályozva, tehát a fentebbi ministeri döntés

¹ A fentebbi pontokban körülírt adók, szolgálmányok és járulékok főként az E. A. 245–247, 250–256, 258–260, 262–264, 266, 306. §§-ain, valamint az egyetemes nyugdíjintézetről szóló törvény 3. §-a értelmében kelt s vonatkozó szabályrendelet (l. 25. §) határozmányain alapulnak.

az evangélikus egyházzal szemben is jogosan és logikusan alkalmazható.¹

A másik határozatot 15,664/1898. sz. alatt a m. kir. belügy-minister a vall.- és közokt.-ügyi m. kir. miniszterrel egyetértőleg hozta s itt egy ev. ref. esperes folyamodásának elintézésével oda concludál, miszerint a jogsegélyre kötelezett közigazgatási hatóságok a zsinati törvényekben megnevezett egyházi hatóságok, vagy közegek pusztá megkeresésére még nem kötelesek a felhívásnak eleget tenni, hanem a kimutatott tartozás lefizetésére kötelező jogerős egyházhatósági határozat bemutatását is követelhetik. Természetesen odáig már nem mehetnek, hogy az ilyen határozat rendelkezését érdemileg felülbírálják.

Az egyházi vétségek tárgyában, vagy pedig az egyházi közigazgatás terén felmerült vitás ügyekben (E. A. 329. §) hozott jogerős ítéletek, valamint költségek fizetésében elmarasztaló végzések végrehajtásának foganatosításánál mutatkozó ellenszegülés esetében a karhatalom kirendelése iránt a világi hatóságot azon egyházi törvényszék elnöksége keresi meg, a mely a végrehajtást az E. A. 438. §-a értelmében elrendelte s annak foganatosítására megbízottat küldött ki.²

Ha pénzbüntetés alkalmaztatott s az ennek folytán fizetendő összeg az ítélet jogerőre emelkedésétől számított 15 nap alatt meg nem fizettetett: a pénzbüntetés összege, a mennyiben a fizetésre kötelezett egyházi tisztviselő fizetést élvez, fizetéséből való levonás, illetőleg fizetésének a pénzbüntetésre fordítása útján hajtandó be; a mennyiben pedig ily fizetése nincs, vagy van ugyan, de annak egy évi összege sem fedezi a kiszabott pénzbüntetést, ezen esetekben az illető tisztviselő az ítéletben megállapított határidő eltelte után hivatalától azonnal elmozdítandó és mindaddig, míg a pénzbüntetést meg nem fizette, egyházi, vagy iskolai hivatalra másutt sem alkalmazható (E. A. 441. §). Ha az E. A. 351. §-a alapján pénzbírság mondatott ki, a bírságösszeg a marasztaltnak fizetéséből való levonás, illetőleg fizetésének a bírságra fordítása által hajtatik be (E. A. 442. §).

¹ Az ellenkező felfogás mellett érvel — támaszkodva az E. A. 5–8. §-ainak betűszerinti értelmére — *Kund S.*, az Evang. egyház és iskola 1898. évi 33. számában. Pedig ha igényt tartunk ama nagy jogi előnyre, a mely egyházi adóinknak közadóként való minősítéséből származik, akkor a további consequentiákat is le kell vonnunk.

² L. E. A. 438–440. §§-ait.

Ezek szerint tehát az állam csakis az E. A. 6. és 7. §-aiban felsorolt esetekben köteles az egyháznak karhatalmi segílyt nyújtani, illetve a végrehajtásban segédkezni. Ellenben pénzbüntetést és pénzbírságot alkalmazó egyházi törvényszéki ítéletek, illetve határozatok végrehajtásánál legfeljebb *közvetve* támogatja az egyházat, a mennyiben ugyanis a végrehajtás foganatosításának eredménytelensége esetében az egyházi testület fegyelmi úton elmozdítást mondhat ki s ennek foganatosításánál a világi hatóság a netán szükséges karhatalmat már nem tagadhatja meg.

Még kevésbbé nyújt az állam egyházunknak jogsegélyt az E. A. 329. §-ának *a)* és *c)* pontjai esetében, nevezetesen az egyházak, vagy egyházmegyéknek elválásából eredő s magánjogi természetű keresetek s illetve az egyházi tisztviselők örökösei ellen hivány, vagy hivatali viszony alapján indított keresetek folytán hozott ítéletek végrehajtásánál. Úgy, hogy *ebben a vonatkozásban* az E. A. 329. §-ának *a)* és *c)* pontja, valamint a *g)* pont is — tekintve, hogy az illetők esetleg nem egyházi tisztviselők — sanctióval nem bír s már akkor módosítandó lett volna, a mikor a szentesítés fennakadása következtében a 440. §-t módosították.

A dunáninnyi egyházkerület „az államhatalom segélyének igénybevétele végett szükséges eljárásról“ kimerítő szabályrendeletet is készített¹ s abban az egyházi hatóságokat részletes utasítással látta el egyrészt az E. A. fentebb jelzett s a másodszori felhívást elrendelő 268. §-ra nézve; másrészt kimondotta, hogy: az egyházközségi közmunka nem teljesítése esetén a gondnok a kötelezett terhére pénzen teljesítteti a szolgálmányt s ezt az összeget hajthatja be; lelkész, tanító, javadalmának behajtása végett nem fordulhat közvetlenül a világi hatósághoz, hanem csakis az egyháztanács, vagy közgyűlés újabb megintése után a gondnok útján, avagy az egyházmegyei elnökség közbenjárásával; az egyházmegyei elnökség a lelkész és tanítónak egyházközségétől, avagy az egyházmegyének és egyházkerületnek az egyházközségektől járó követelése kiegyenlítésére végrehajtás terhe alatt az illetékes gondnokot szólítsa fel, a ki ha megjelöli az adósokat, akkor a végrehajtás ezek ellen, nem pedig a gondnok ellen intézendő. A gondnok ellen kért végrehajtás esetén a világi hatóság figyelmeztetendő, hogy hivatalánál fogva elsősorban ő van kötelezve a tartozás kiszolgáltatására.

¹ L. 25. §.

II. FEJEZET.

36. §. Az evangélikus egyház viszonya a többi hazai egyházakhoz és vallásfelekezetekhez.

E kérdés történeti háttere máshelyütt nyervén kifejtést, ezúttal e viszonynak ma érvényes állami jogrendjét ismertetjük.

A magyar állam, a hazai egyházak, illetve vallásfelekezetek egymáshoz való viszonyát az 1848:XX., 1868:LIII., 1894:XXXII., 1895:XLII. és az 1895:XLIII. törvénycikkekben szabályozta.

Bár ezek a törvények kétségtelenné teszik, hogy a magyar állam szakított ama középkori egyházpolitikával, a mely egyik vagy másik vallásfelekezet dogmai álláspontjára helyezkedve, uralkodó egyházat avagy — indokolatlanul — egyenlőtlenül privilegizált vallásfelekezeteket különböztetett meg; vagyis más szóval a magyar állam a felekezetközi viszonyok jogi rendezésénél ma már *elvileg* a paritás álláspontján áll: mindamellett megállapíthatjuk, hogy ez a paritás a *valóságban* még mindig nem érvényesül és pedig a történeti fejlődés által indokolható *arányos* egyenlőség keretei között sem. E részben utalhatunk az 1894:XLII. t.-cikkre, mely jóllehet bevettnek nyilatkoztatja ki az izraelita vallásfelekezetet, mindamellett pl. az 1868:LIII. t.-cz. 22. §-ában a bevett vallásfelekezetek számára biztosított ama jogot, melynél fogva temetőikben a különböző vallásfelekezetek tagjai vegyesen és akadálytalanul temetkezhetnek, reá ki nem terjeszti. Avagy hivatkozhatunk a főrendiház szervezetéről szóló 1885:VII. t.-cikkre, nemkülömben a protestáns és izraelita egyházak állami támogatását célzó törvényeinkre s nem kevésbé a tábori-lelkészetre vonatkozó szabályzatra, a melyek az 1848:XX-ik t.-cikkben elvi általánosságban kimondott viszonyosságot és egyenlőséget éppen nem fedik s az evang. egyházzal szemben sem valósítják meg.

Röviden akként jellemezhetjük a felekezetközi viszony mai jogrendjét, hogy míg a hit szabadság és a vallásgya-

korlat szabadsága tekintetében az egyenlőség és viszonyosság elve teljes mértékben érvényesül, addig az egyházak és illetve vallásfelekezetek, mint jogi személyek egymáshoz való viszonyában a viszonyosság és az arányos egyenlőség teljesen megvalósultnak nem mondható. S e részben a bevett egyházak — másfelől a törvényesen elismert és el nem ismert vallásfelekezetek helyzete között további megkülömböztetés tehető.

A hitszabadság és a vallásgyakorlat szabadságát — a bevett egyházak érdekében addig gyakorolt hitkényszer elejtésével — teljes mértékben az 1895: XLIII. t.-cz. 1–5. és 31. §-ai valószínűsítették meg, kimondván, hogy mindenki szabadon követhet bármely hitet vagy vallást s azt külsőképen is kifejezheti és gyakorolhatja stb.¹ s ebből kifolyólag még a hazában tartózkodó idegenek is tarthatnak saját hitelveik szerint rendes, nyilvános isteni tiszteletet, a mennyiben az a fennálló törvényekbe, az állam érdekeibe és a közérkölciségbe nem ütközik és az illető rendőri hatóságnak eleve bejelentetik. Ha állandó természetű lelkeszi állást is tartának fenn, az alkalmazott egyén a törvényhatóság első tisztviselőjének bejelentendő. Ugyanezen törvénycikk szerint valamely vallásfelekezetből kilépni, vagy valamely vallásfelekezetbe belépni mindenkinek szabad, a törvényekben megállapított feltételek alatt. E törvénycikk hatálybalépéig bevett vallásról be nem vett vallásra *áttérni* nem lehetett; a felekezetenkívüliség pedig — vagyis a *kilépés* — egyáltalán nem volt megengedve.

A felekezetek közötti viszony szempontjából különösen az *áttérés*, a *kilépés* és a *gyermeknek vallására* vonatkozó kérdés, végül a párbérügy és az ág. hitv. ev. és evang. ref. egyházak közötti viszony bir különös fontossággal.²

¹ Lásd 27. §.

² Az áttérés, kilépés és a gyermeknek vallásának kérdését legrészletesebben és legalaposabban tárgyalja dr. *Hannay Ferencz* „A vallásváltoztatás az egyházjog és a magyar államjog szerint” cz. művében. Pécs, 1905. A kiváló tudós fejtegetéseit több tekintetben elfogadjuk és alkalmazzuk. Nem osztjuk azonban pl. amaz állítását, mintha a bécsi és linzi békekötések az egyes polgároknak nem biztosították a vallásváltoztatási jogot, hanem csak a „felekezetek”-nek akkori status quo-ját. 29–31. l.

37. §. Az áttérés.

Áttérés alatt értjük valamely bevett, vagy törvényesen elismert vallásfelekezet kötelékébe tartozó egyénnek azt az államjogilag hatályos cselekményét, melynél fogva a törvényben előírt feltételek és formák betartása mellett valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetből kilép olyképen, hogy nyomban egy másik bevett, vagy törvényesen elismert vallásfelekezet kötelékébe véteti fel magát.

Az áttérés jogi lehetőségét és hatályát hazánkban az államjog biztosítja. Az áttérés azonban nem minden államban képez államjogi kérdést, hanem csak ott, a hol az állam a vallást magánügynek nem tekinti, sőt ellenkezőleg az egyházakat többé-kevésbé privilegizált közjogi egyesületeknek minősíti s az állampolgárokat, ha csak bizonyos kor eléréig is, valamely vallásfelekezet kötelékébe való tartozásra kényszeríti. Ellenben az olyan államokban, a hol az állam „bevett“, „törvényesen elismert“ és „törvényesen el nem ismert“ vallásfelekezetek között nem distingvál, sőt vallásfelekezetet, mint közjogi egyesületet nem is ismer: a vallás és a vallásváltoztatás egyszerűen magánügy, a szabad vallásgyakorlat megsértése legfeljebb magánpanasz, de nem közjogi eljárás tárgyát képezi (pl. Amerika, Belgium s újabban Franciaország). Hasonlóképen magánügy a vallásváltoztatás az olyan államokban is, a hol az állam egyes vallásfelekezeteket bár közjogi korporációknak tekint, de az állampolgároktól nem követeli meg azt, hogy azok valamelyikébe tartozzanak s következésképen az azokból való kilépést sem köti jogi formákhoz (pl. Olaszország). Ugyancsak nem lehet szó a vallásváltoztatás (áttérés) államjogi szabályozásáról az egyetlen „államvallást“ ismerő államokban, mert hiszen itt az „államvallás“ elhagyása közjogilag eo ipso érvénytelen, sőt bűncselekmény számba megy (pl. Oroszország, az augsburgi vallásbékéig (1555) Németország, 1606-ig Magyarország).

Mindezeknél fogva ahhoz, hogy a vallásváltoztatás az államjogban szabályoztassék, három előfeltétel szükséges: 1. hogy az államjog több vallásfelekezetet közjogi korporációnak minősítsen; 2. hogy ezeknek állományát ne tekintse megváltozhatatlannak, hanem a természetes szaporodás, illetve apadáson kívül áttérés vagy kilépés folytán is megváltoztat-

hatónak; 3. valamely közjogi egyesületnek minősített vallásfelekezethez való tartozás közérdekből — legalább bizonyos korig — kötelező legyen s az abból való kilépés joghatálylal csakis az előírt jogi formák betartásával történhessék.

Az áttérést, illetve a valláselhagyást, az egyes államjogok különbözőképen szabályozzák. A fontosabb rendszerek a következők: Vagy mindegyik bevett, illetve elismert vallásfelekezetre nézve ki van terjesztve, vagy csak némelyekre. Az uralkodó vallásról való áttérés meg van nehezítve, avagy a formások mindegyikre nézve egyformák. Csak áttérés van megengedve, avagy „kilépés“ (felekezetlenség) is. Egy időben több államilag elismert vallásfelekezethez való tartozást egy államjog sem ismer.

A magyar államjog az áttérést az 1868 : LIII. törv.-czikk 1—8. §§-aiban szabályozza a következőképen:¹

1. §. A törvény által megállapított feltételek és formások megtartásával mindenkinek szabadságában áll más hitfelekezet kebelébe s illetőleg más vallásra áttérni.

E helyütt meg kell állapítanunk, hogy a „mindenkinek szabad“... s „más hitfelekezet kötelékébe“... kifejezés csakis akként értelmezhető, hogy „mindenki“ alatt elsősorban a törvényesen bevett keresztyén vallásfelekezetek tagjai értendők, mert az 1868 : LIII. t.-czikk, címe szerint is, ezeknek viszonyosságáról intézkedik. Másodsorban ide számítandók az izraeliták és az ezidő szerint egyedüli „törvényesen elismert“ anabaptista vallásfelekezet tagjai, kikre az 1868. évi LIII. t.-czikknek az áttérést szabályozó szakaszai később kiterjesztettek. Tehát az áttérés tekintetében a viszonyosság a következő egyházak, illetve vallásfelekezetek között áll fenn: 1. Latin, görög, örmény szertartású r. kath.; 2. ág. hitv. ev.; 3. evang. ref.; 4. görög-keleti szerb és román; 5. unitárius; 6. izraelita; 7. anabaptista vallásfelekezetek. A viszonyosság e helyütt azt jelenti, hogy az áttérés államjogi hatálylal valamennyiről és valamennyire csakis az alábbi szabályok szerint történhetik. A „ritus“-változtatás pl. latin és görög szert., vagy görög-keleti szerb és román egyháztagokra nézve — egyházi belügy s a latin, görög és örmény szertartású r. katolikusokra nézve olyképen van szabályozva, hogy a ritusváltoztatás az illetékes püspökök beleegyezésével

¹ A dűlt betűvel szedett sorok a törvény szövegével azonosak.

pápai engedélylyel történhetik. A ritus változtatására nézve tehát az 1868 : LIII. t.-cikk 1--8. §§-ai nem vonatkoznak, hanem az államjogból az 1814. október 4-ikén kelt királyi intimum, melynek érvényét a vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1898. szept. 7-ikén, 11,054. sz. a. a magy. kir. belügyminiszterhez intézett átirata is fenntartotta.

A törvény által megállapított feltételek és formaságok mellőzése esetén az áttérés érvénytelen, illetve semmis. Az ilyen egyén államjogilag is egyházának tagja marad, hiába mondja magát pl. nazarénusnak, avagy az evang. egyén — r. katolikusnak. Mert az ev. egyén nazarénussá „áttérés” által nem lehet, hanem csak „kilépés” útján; r. katolikussá pedig csakis az előírt formaságok betartása mellett és pedig vagy „áttérés” alakjában, vagy pedig „kilépés” formájában olyképen, hogy a felekezettlené lett evang. egyén később „belép” a r. kath. egyházba.

Egy anyakönyvi felügyelő felterjesztésére a magy. kir. belügyminisztérium akként nyilatkozott, hogy a kiigazítási eljárás hivatalból való megindításának szüksége nem forog fenn s helyesen járt el az anyakönyvvezető akkor, a midőn egy ref. atyától s róm. kath. anyától származó vőlegény vallásául — jóllehet születési anyakönyvi kivonata szerint annak idején róm. kath. lelkész keresztelte meg — a reformátust jelölte meg. Megjegyzendő, hogy a vőlegény születési anyakönyvi kivonatában atyja ref.-nak, anyja róm. kath.-nak kifejezetten fel volt tüntetve. Ennek hiánya esetében is ugyanúgy kellett volna az anyakönyvvezetőnek eljárnia, ha a fél hiteltérdemlőleg igazolja, hogy törvény szerint nem ahhoz a felekezethez tartozik, a melyet a kivonat mutat.

2. §. Áttérni annak szabad, a ki életkora 18-ik évét már betöltötte, azonban a nők férjhezmenetelök után, ha e kort el nem érték volna is; áttérhetnek.

A ki életkorának 18-ik évét még be nem töltött kiskorú egyént ezen rendelkezés ellenére más vallásfelekezetbe **felvesz**: két hónapig terjedhető elzárással és 300 forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő (1879 : LIII. törvény-cikk 53. §). Az osztrák és porosz törvények 14-ik évét, a badeni, schweiczi 16-ot, a szász-coburg-gothai, weimari 18-at, a szászországi 21-et, a bajor teljes nagykorúságot állapítanak meg.

Kérdés, vajjon már a jelentkezésnek is a 18-ik életév betöltése után, illetve nőnél a férjhezmenetel után kell-e történnie, vagy sem? A m. kir. Curia 1896. szept. 16-ikán 6279. sz. a. hozott ítéletével akként döntött, hogy a törvény nem a jelentkezésekre, hanem az áttérés befejezésére nézve jelölte meg a korhatárt, tehát jelentkezni előbb is lehet. De már a *felvétel* büntetlenül nem eszközölhető a 18-ik életév betöltése, illetve nőnél a polgári házasságkötés előtt. Ellenben az egyházi házasságkötést a felvétel is megelőzheti.

A formaságok be nem tartásának büntetőjogi sanctiója nincs, hanem csak a korhiányban szenvedő „*felvétel*”-ének. Sőt itt is distingválunk kell a csecsemők és a felerdültek felvétele között. A m. kir. Curia ugyanis 10,927/1881. sz. elvi-jelentőségű ítéletében kimondotta, hogy valamely kisdédnek nem illetékes lelkész által való megkeresztelése nem ütközik bele az 1879: XL. t.-czikk 53. §-ába, „kisdédnél az áttérésnek nemcsak létezése, de még a lehetősége is ki lévén zárva”. . . . Azt pedig, hogy a korhiányban nem szenvedőnek — de a törvényben előirt formaságok mellőzésével eszközölt — felvétele büntetendő cselekményt nem képez, a Curia 1887. okt. 11-ikén 7190. sz. a. kelt ítélete döntötte el. Nem büntethető tehát pl. az a lelkész, a ki a 18-ik életévet betöltött egyént felvette, bár az illetőnek kétszeri jelentkezésről szóló bizonyítványa nem volt. Természetesen az ilyen áttérés érvénytelen.

Az ú. n. elkeresztelési rendelet ma már nincs hatályban. Ez a rendelet 1890. febr. 26-ikán 10,086. sz. vallás- és közoktatásügyi min. sz. alatt kelt s előzményeül az 1884. július 11-ikén 24,727. sz. a. kelt szabályrendelet tekintendő, a mely többek között hivatkozván arra is, hogy a bírói magyarázat az illetéktelen lelkész által való keresztelést „*felvétel*”-nek nem tekint, ebből önként folyik az, hogy az ilyen illetéktelenül eljáró lelkész a gyermeknek születését saját anyakönyvében fel sem jegyezheti, hanem a keresztelési bizonylatot anyakönyvezés végett legfeljebb nyolcz nap alatt az illetékes lelkészhez — az 1879: XL. t.-czikk 53. §-ának terhe alatt — áttenni tartozik. Ezt a rendeleti intézkedést az általánosságban „elkeresztelési rendelet”-nek nevezett 1890. febr. 26-ikán 10,086. sz. a. kelt vallás- és közoktatásügyi ministeri rendelet hatályon kívül helyezte, kimondván, hogy az illetéktelenül keresztelő lelkész a keresztelési bizonylatot az

illetékes lelkésznek nyolcz nap alatt átküldeni s ennek megtörténtét úgy a bizonylaton, mint saját anyakönyvének Jegyzet-rovatában feltüntetni és az ilyen bejegyzésekről akár hivatalos, akár magánmegkeresésre kivonat kiadásától tartózkodni köteles. Ellenkező esetben — ha mulasztása a törvények szerint (1868: LIII.) súlyosabb büntetés alá nem esik — *kihágást* követ el s 15—50 frtig, ismétlés esetében 100 frtig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Ezt a rendeletet a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek 1675/1895. eln. számú rendelete 1895. október 1-jétől kezdődőleg — a mikor ugyanis a polgári anyakönyvvezetés lépett életbe — hatályától megfosztotta.

Ma tehát úgy áll a dolog, hogy az illetéktelen keresztelés kihágást nem képez. A bírói gyakorlat pedig csecsemő megkeresztelését felvételnak nem tekinti.¹

3. §. *Az áttérni kívánó, bármely egyház tagja legyen, ebbeli szándékát önmaga által választott két tanú jelenlétében saját egyházközségének lelkésze előtt nyilatkoztatja ki.*

S ezen első nyilatkozattételtől számítandó 14 nap eltelte után, és legfőlebb 30 nap eltelte előtt ugyanazon, vagy más, szintén általa választott két tanú jelenlétében ismét saját egyházközségének lelkésze előtt jelenti ki, hogy áttérési szándéka mellett továbbra is megmarad.

Ausztriában a vallásváltoztatási szándékot *éltőszóval* vagy *írásban* a közigazgatási hatóság, nem pedig a lelkész előtt kell bejelenteni. Ez a hatóság értesíti azután a lelkészt. Az új lelkésznél már *személyesen* kell jelentkezni. Poroszországban személyesen s két ízben kell jelentkezni a bíróságnál.² Az áttérési szándék bejelentése, pl. evang. egyénre nézve, nem akármelyik evang. lelkésznél, hanem csakis az áttérni szándékozó egyházi illetősége szerinti lelkésznél eszközölhető, tehát saját *egyházközségének* lelkészénél és csakis személyesen.

Az egyházközségi illetőség az E. A. 34. §-a szerint hatheti rendes lakhely alapján eo ipso megszereztetik.

A vallás- és közoktatásügyi magyar kir. miniszternek 78,735/1898. sz. a., valamennyi egyházi főhatóságokhoz és köztörvényhatósághoz intézett körrendelete a második

¹ L. e kérdést illetőleg még dr. Flórián K.-nak az „Evang. egyház és iskola” 1904. évfolyam 10. sz.-ban megjelent cikkét.

² L. R. v. Scherer: Handbuch des Kirchenrechtes, Graz, 1886., 42. l.

jelentkezés kérdését akként magyarázza, hogy az csakis akkor érvényes, ha az első jelentkezéstől számított 14 nap eltelte *után*, vagyis a naptári 15-ik napon történt.

Tanúk, az 1868: LIV. t.-cz. 191. § és 1877: XXII. t.-cz. 48. §-ának szellemét követve, oly egyének — férfiak és nők egyaránt — lehetnek, a kik 16-ik életévöket már betöltötték. A törvény a tanúk kellékeiről nem intézkedik. Az első jelentkezéstől számított 30 nap eltelte után tett második nyilatkozat szabálytalan lévén, legfeljebb újra kezdődő első jelentkezésként jöhet számításba.

A jelentkezés akárhol történhetik ugyan, feltéve, hogy a lelkész az áttérni kívánóval, pl. lakásán kívül is szóba áll, a mit azonban a köteles hivatali önérzet hiányának tartunk. Miután a jelentkezésnek személyesen kell történnie, ennél fogva nyilvánvaló, hogy ágyban fekvő beteg ember aligha élhet az áttérés jogával. Szabadságvesztésre ítélték egyáltalán nem térhetnek át, a mit a magy. kir. igazságügyministernek 1875. febr. 18-ikán, 696. sz. a. kelt rendelete is kimondott.

4. §. Az áttérni akaró mind első-, mind másodízben tett nyilatkozata felől azon lelkésztől, ki előtt áttérési szándékát kijelentette, mindkét ízben külön-külön bélyegmentes bizonyítványt kér.

5. §. Ha a lelkész a kívánt bizonyítványt bármelyik esetben, akármelyik okból ki nem adná: mindkét ízben tett nyilatkozatáról külön-külön a jelenvolt tanúk adnak bélyegmentes bizonyítványt.

A lelkész a bizonyítványért díjat nem követelhet. Ha mégis teszi s a fél ellenkezése miatt a bizonyítvány kiadását ebből az okból tagadja meg, akkor a tanúk állíthatják ki a bélyegmentes bizonyítványt. Ezt a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister adott esetekben így értelmezte.

6. §. Az így nyert bizonyítványokat az áttérni akaró azon vallásfelekezet lelkészének, melybe át akar térni, bemutatván, ezáltal az illető egyház teljesen fel van jogosítva őt kebelébe felvenni.

Tehát az egyház bármelyik lelkésze jogosult a bizonyítványok átvételére s az áttértnak felvételére, s e végett az illetőt, — pl. ha beteg — fel is keresheti. A bizonyítványokat nem szükséges, de czélszerű átvenni s az irattárban megőrizni. A bizonyítványok előmutatásának is személyesen kell

történnie, de tanúk jelenléte nincs előírva. A bizonyítványok tartalmának tudomásulvétele államjogilag már befejezetté teszi az áttérést, tehát az államjog szempontjából közömbös az, hogy az egyházi szertartás szerinti felvétel megtörténik-e vagy sem.

7. §. Azon lelkész, kinél az áttért bizonyítványait előmutatá, tehát a kinél az átmenet befejeztetett, köteles erről értesíteni azon egyházközség lelkészét, melyhez az áttért előbb tartozott.

Ennek az intézkedésnek célja az, hogy a vallásváltoztatás az áttért egyén keresztelési, illetve születési anyakönyvében feljegyeztessék. Ha már most az áttért egyén nem az értesített lelkész keresztelési anyakönyvében van bejegyezve, akkor az ilyen lelkész a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek 1890. márcz. 11-ikén 12,267. sz. a. kelt rendelete értelmében tartozik tovább értesíteni az áttért egyén keresztelését tényleg nyilvántartó lelkészt, a ki az áttérést a születési anyakönyv jegyzet-rovatában feljegyzi. Ugyanez az eljárás követendő az áttért izraelitákkal szemben is, vagyis a felvevő lelkész adott esetben az izr. rabbi-anyakönyvvezetőt is értesíteni tartozik, miután az 1895: XLII. t.-cz.-kel bevett izraelitákra az 1895. évi XLIII. t.-cz. 22. §-ánál fogva az 1868: LIII. t.-cz. 1–8. §§-ai alkalmazandók. Kimondotta ezt a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek 1898. márcz. 31-ikén 18,332. sz. a. kelt elvi-jelentőségű határozata is. Megjegyzendő, hogy az állami anyakönyvekről szóló 1894: XXXIII. t.-cz. 93. §-a az egyházi anyakönyveket az 1895. okt. 1-je előtti adatokra nézve ezentúl is „közokiratoknak“ minősíti, a melyeket tehát továbbra is az előírt szabályok szerint kell vezetni.

Ha azonban az áttért egyén születése már az állami anyakönyvvezetőnél van elanyakönyvelve, akkor a lelkész nem köteles az állami anyakönyvvezetőt az áttérésről értesíteni. Ilyen esetben az anyakönyvi törvény végrehajtása végett kibocsátott 60,000/1895. sz. ministeri utasítás 57. §-ának utolsó bekezdése szerint az állami anyakönyvvezető a vallásváltoztatást az anyakönyvi lap szélén csakis az esetben jegyezheti fel, ha nála az *érdekelt fél* (tehát csakis az áttért egyén) az áttérést *szóbelileg* bejelenti s igazolásul előmutatja a felvevő lelkésztől kapott áttérési bizonyítványt. A belügyministernek 1903. évi 26,757. sz. rendelete szerint az érdekelt félnek ezt a szóbeli bejelentését az egyházi hatóság értesítése nem pótolhatja; viszont könnyedség okáért a fél az ő lakhelye szerint

illetékes anyakönyvvezetőnél is elvégezheti ezt a bejelentést, illetve igazolást s ez esetben az anyakönyvvezető a bejelentésről felvett jegyzőkönyvet megküldi a születést nyilvántartó állami anyakönyvvezetőnek. Ugyanez az eljárás követendő akkor is, ha a szülő vallásváltozása folytán a 7 éven aluli és illetve felüli gyermekek vallása megváltozik. Ma még a kérdés tulajdonképpen csak ezekre nézve aktuális, mert 1895. év óta 18 év még nem telt el.

8. §. *Az áttértnek áttérése utáni minden cselekvényei azon egyház tanai szerint ítélendők meg, melybe áttért s az általa elhagyott egyház elvei reá nézve semmiben sem kötelezők.*

Ugyanezen t.-czikk 14. §-a szerint: ha a szülék valamelyike más vallásra tér át, mint a melyet előbb követett, a 7-ik évet még be nem töltött gyermekek nemök szerint követik az áttértet. A mennyiben az ilyen áttérés a házasság megkötése előtti reversalis hatályával is kapcsolatos és illetve az áttéréssel a szülők egy-vallásúakká lettek, az esetben az 1894. évi XXXII. t.-czikknak alább ismertetendő 3–4. §§-ai nyerne alkalmazást.

Ezek szerint tehát az áttérésnek jogi következményei vannak egyrészt az áttért egyénre, másrészt gyermekeinek vallására nézve. Az áttért egyénre nézve ez a jogkövetkezmény abban áll, hogy az elhagyott egyház elvei reá nézve többé nem kötelezők s ennél fogva az áttérés pillanatától fogva az elhagyott egyház őt meg nem adóztathatja. Ellenben a bizonyítványok előmutatásáig esedékes egyházi és felekezeti iskolai adókat elhagyott egyházának megfizetni tartozik.

Az 1894: XXXI. t.-cz. (házassági törvény) hatálybaléptéig az áttérés a házasság kötésére és annak felbontására is befolyással volt, a mennyiben pl. a róm. kath. házasságjog a házasság felbonthatatlanságának elvét vallotta, holott a protestáns nem. Ma már e téren csupán annyiban lehet az áttérésnek hatása, hogy a r. kath. papok és szerzetesek áttérés esetében felszabadulnak az 1894: XXXI. t.-cz. 25. §-ában foglalt tiltó akadály alól. Az ú. n. impedimentum catholicismit a magyar házassági-jog nem ismeri. Ausztriában fennáll s erre való tekintettel a magyar állami anyakönyvvezetők osztrák állampolgár férfinak Magyarországon megkötni szándékolt házassága alkalmával erre figyelemmel lenni s a közreműködést megtagadni tartoznak, feltéve, hogy az osztrák hatóságok bizonyítványai szerint impedimentum catholicismi forog fenn.

De ez is olykor elhárítható, pl. ha a magyar igazságügyminister az 1894: XXXI. t.-cikk 113. §-a alapján a bizonyítvány előmutatása alól felmentést ad. (Több konkrét esetben azonban a kért felmentést megtagadták.)

Hogy milyen hatása van az áttérésnek a gyermekek válására nézve, azt a 39. §-ban tárgyaljuk.

Az 1868: LIII. t.-cz.-nek az áttérésre vonatkozó s fentebb ismertetett rendelkezéseit az 1895: XLIII. t.-cz. 21. §-a a törvényesen elismert vallásfelekezetekre, 22. §-a pedig az izraelitákra is kiterjesztette. Az izraelita vallásra államjogi hatállyal áttérni 1895-ig egyáltalán nem volt lehetséges. Ellenben az izr. vallásról a r. kath. vallásra — az idevágó kir. intimátumok szerint — s kifejezetten 1781. óta a prot. vallásokra is a keresztség felvétele által, minden további formáság nélkül, áttérni lehetett, ha az illető 18-ik életévét már betöltötte, avagy előbb is, ha a szülő, vagy gyám beleegyezett, avagy 14—18 éves korban királyi, vagy kormányengedéllyel. Halálosan beteg izr. gyermeket, kívánságára — a szülők bele nem egyezése esetén is — szabad volt megkeresztelni.

38. §. A kilépés (felekezetlenség).¹

„Kilépés“ alatt értjük valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezet kötelékébe tartozó egyénnek azt az államjogilag is hatályos cselekményét, melynélfogva — a törvényben előírt feltételek és formaságok betartása mellett — valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezettel szakít, anélkül, hogy egy másik bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezet kötelékébe belépne. „Belépés“ alatt pedig egy ilyen felekezeten kívül álló egyénnek azt a cselekményét értjük, melynélfogva — a törvény által előírt módon — valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezet kötelékébe felvétetik. Tehát *felekezetlenség* alatt olyan személyes állapotot értünk, mely szerint valamely

¹ „Kilépés“, mint műkifejezés alatt a felekezetlenséget vagy más szóval a felekezetenkívüliséget értik. Legszabatosabban kilépettek alatt „a bevett vagy elismert vallásfelekezeten kívül állók“ értendők. Mert hiszen a kilépettek is tartozhatnak valamely vallásfelekezethez (pl. nazarénus), de ez a vallásfelekezet nem szerepel az államjogilag „bevett“, vagy „törvényesen elismert“ vallásfelekezetek között.

egyén a *hazai bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetek egyikébe sem* tartozik. A magyar államjog ezt a lehetőséget — a lelkiismereti szabadság teljes mértékben való uralmának indokából — az 1895 : XLIII. t.-cz.-ben biztosítja, de nem feltétlenül.

A *kilépést*, illetve azokra nézve, a kik valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezeten kívül állván, azok valamelyikébe való *belépést* az 1895 : XLIII. t.-czikk 5., 23., 24. és 25. §§-ai nagyobb részt ugyanúgy szabályozzák, mint az 1868 : LIII. t.-cz. 1—8. §§-ai az áttérést, azzal a lényegbevágó módosítással, hogy az „áttérés” szó helyett „kilépés”, illetőleg „belépés” értendő, — továbbá, hogy a kilépésnél a kétszeri jelentkezésről szóló bizonyítvány az illetékes elsőfokú közigazgatási hatóságnál mutatandó be, s végül, hogy a kilépés vagyoni jogkövetkezményei szigorúbbak, mint az áttérésnél.

A hivatkozott szakaszok a következőképen intézkednek :¹

5. §. *Valamely vallásfelekezetből kilépni, vagy valamely vallásfelekezetbe belépni mindenkinek szabad a törvényekben megállapított feltételek alatt.*

„Vallásfelekezet” alatt itt is csupán a „bevett” és a „törvényesen elismert” vallásfelekezetek értendők. A törvényesen el nem ismert vallásfelekezetből való kilépésről az államjog szempontjából nem lehet szó, mert államjogilag senki sem tartozik ide.

23. §. *Arra, ki a bevett vagy a törvényesen elismert vallásfelekezetek valamelyikéből kilépni, avagy azokon kívül állván, azok valamelyikébe belépni óhajt, az 1868 : LIII. t.-cz. 1—5. és 7. §§-ai nyernek alkalmazást² azzal a módosítással, hogy az „áttérés” szó helyett „kilépés”, illetőleg „belépés” értendő; továbbá, hogy az idézett törvénycikk 4. és 5. §-aiban említett bizonyítványok az illetékes elsőfokú közigazgatási hatóságnál mutatandók fel, a mely annak az egyháznak illetékes lelkészét vagy elöljáróságát értesíti, melyből az illető kilépni, illetőleg melybe belépni óhajt. Az elhagyott egyház elvei az abból kilépettre semmiben sem kötelezők.*

A 18-ik életévüket még be nem töltött egyének az ő bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetükből nem

¹ A törvény szövegét dült betűkkel közöljük.

² L. jelen mű 37. §-át.

léphetnek ki akkor sem, ha szüleik felekezetlenek, avagy utólag lettek azzá. Ezt az 1895: XLIII. t.-cz. 26. §-a mondja ki, a melyről alább, a gyermekek vallásának kérdésénél, lesz szó.

A 18-ik életévöket betöltött egyének, illetve nők férjhezmenetelök után — ha e kort még el nem érték is — illetékes egyházközségi lelkészüknél, illetve vallási előjárójuknál éppen úgy két ízben tartoznak kilépési szándékukat bejelenteni, mint a hogy az az áttérésre nézve előírva van s az áttérésnél tüzetesen előadtuk. A jelentkezésekről szóló bizonyítványokat az egyházközségük székhelye szerint illetékes elsőfokú közigazgatási hatóságnál, tehát nagy- és kisközségekben a szolgabírói hivatalnál, rendezett-tanácsú és törvényhatósági joggal felruházott városokban pedig a polgármesternél kell előmutatniok. E hatóságok a bejelentésről rendeletileg előírt szövegű jegyzőkönyvet vesznek fel, a minek megtörténtével a kilépés be van fejezve. A jegyzőkönyvet az elhagyott vallásfelekezet lelkészéhez hivatalból megküldeni tartoznak; ha a fél kéri, másolatban s díjtalanul neki is kiadandó. A közigazgatási hatóság — a mennyiben a bizonyítványok szabálytalanok — a jegyzőkönyv felvételét megtagadja. Mindezt, szóval a kilépés államjogi alakszerűségeit s a közigazgatási hatóság teendőit az 1895. évi XLIII. t.-cikk végrehajtása tárgyában 1896. január 8-ikán V. K. M. 56. eln. sz. a. kiadott utasítás tüzetesen körülírja.

24. §. A ki valamely bevett vagy elismert vallásfelekezetből kilép, köteles a kilépés idejéig esedékessé vált egyházi tartozásait annak az egyháznak, melyből kilépett, megfizetni.

A kilépésig esedékes egyházi tartozásokat tehát — akár „bevett“, akár „törvényesen elismert“ vallásfelekezetből történik a kilépés — meg kell fizetni.

Miután a törvényhozó a *bevett* vallásfelekezet kebeléből való kilépést csakis a teljes lelkiismereti szabadság magasztos elvétől indítatva iktatta törvénybe, ennél fogva annak meggátlására, hogy a hívek esetleg önző anyagiak érdekek kielégítésére használják fel a törvényben biztosított szabadságot, az 1895: XLIII. t.-cikk 25. §-ában elrendelte, hogy:

25. §. A bevett vallásfelekezetek valamelyikéből kilépett mindaddig, míg valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezethez nem csatlakozik:

a) köteles a kilépés idejét követő ötödik naptári év végéig esedékes rendes egyházi járulékokat annak az egy-

háznak szolgáltatni, melyből kilépett; a kilépés idejét követő öt év egyikében sem terhelhető azonban nagyobb járulékkal, mint a mennyit a kilépés évében tartozott fizetni;

b) a mennyiben a kilépett az 1868: XXXVIII. t.-czikk 35. §-ában megszabott 5⁰/₀-ig terjedhető iskolai pótdóval és az 1891: XV. t.-cz. 18. §-ában megjelölt 3⁰/₀-ig terjedhető óvodai pótdóval a község részéről vagy azért nem volna megróható, mert e községben községi iskola, illetőleg óvoda nincs, vagy azért, mert ily pótdót a községben ki nem vetettek: köteles az általa elhagyott felekezet részére fenntartott iskola vagy óvoda céljaira fizetett rendes évi hozzájárulási összeget a községi pénztárba évenként befizetni, mely összeget a község elsősorban az általa fenntartott vagy segélyezett, másodsorban egyéb, a községben levő népiskola, óvoda vagy menedékház céljaira fordítja;

c) köteles végre a kilépett az általa elhagyott felekezet iskolai vagy egyházi céljaira fizetett, illetőleg elvállalt rendkívüli, egyszersmindenkorra vagy időre szóló járulékokat annak az időnek a tartamára, vagy annak az összegnek az erejéig, a meddig azokat elvállalta, szintén a község pénztárába befizetni. Ezeket az összegeket a község az illető által elhagyott vallásfelekezet arra illetékes közegének szolgáltatja ki, az ily járulékok alól azonban az érdekelt hitfelekezettel való jogérvényes megegyezés útján megváltásnak lehet helye.

A b) és c) pontokban megjelölt járulékok, ha a kilépettnek vagyoni viszonya változik, aránylagosan mérsékelhetők. Úgy e mérséklés, mint a járulékok összegének vagy azok értékének megállapítása kis- és nagyközségekben a szolgabírónak, rendezett-tanácsú és törvényhatósági joggal bíró városokban pedig a városi tanácsnak feladata. A megállapítással vagy mérsékléssel meg nem elégedő fél a közigazgatási bizottsághoz és innen a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez folyamodhatik.

Figyelmet érdemel, hogy míg a kilépésig esedékes egyházi járulékok lefizetésére a törvényesen elismert vallásfelekezetből kilépő egyén is kötelezve van, addig a 25. §-ban körvonalozott tartozásokat csakis a „bevett” vallásfelekezetből kilépők tartoznak fizetni.

A felekezetenkívüli állapotnak felhagyása, vagyis felekezetenkívüli egyénnek valamely bevett vagy törvényesen el-

ismert vallásfelekezetbe való belépése, a törvényben részletesen szabályozva nincs. Az idevonatkozó alakszerűségeket és eljárást szintén a fentebb hivatkozott végrehajtási utasítás szabályozza a 8. és 9. §§-okban.

Ezek szerint a *belépés* sokkal egyszerűbb, mint a *kilépés*. A végrehajtó hatalom szándékosan törekedett megkönnyíteni a belépést, szemben a kilépés szövevényesebb alakszerűségeivel. Ennek oka kétségtől az, hogy az állam levonta ugyan a teljes lelkiismereti szabadság végső consequentiáját is a kilépés államjogilag elismert lehetőségének kimondásával, de mindamellett nem tekintheti feladatának a felekezetlenség terjesztését és fenntartását.

A végrehajtási utasítás idézett szakaszai szerint a belépési szándék azelőtt az elsőfokú közigazgatási hatóság előtt (szolgabíróság, vagy polgármester) nyilatkoztatandó ki, a melyik a belépni szándékozó által választott egyházközség székhelye szerint illetékes. A hatóság erről jegyzőkönyvet vesz fel s hiteles másolatának megküldésével hivatalból értesíti az illető lelkészt. Ha annak idején a kilépés más közigazgatási hatóság előtt történt, akkor a belépésről ez is hivatalból értesítendő. Ha a fél kívánja, neki is, díjtalanul, hiteles jegyzőkönyvi másolat adandó ki. Az egyházi felvétel a jegyzőkönyv alapján történik. A fél kívánságára a felvevő lelkész bizonyítványt állít ki. Ha a közigazgatási hatóság úgy találja, hogy a fél, bár felekezetlennek mondja magát, de törvény szerint nem az: a jegyzőkönyv felvételét megtagadja, s felvilágosítja a felet tévedéséről. Ha pedig az a vallásfelekezet, a melybe belépni akar, nem az, a melyhez törvény szerint tartozik, akkor figyelmezteti, hogy legfeljebb áttérésről lehet szó, tehát forduljon az illetékes lelkészhez.

A belépésnél az egyszerűsítés abban áll, hogy csak egyszer kell jelentkezni, a tanúknak ilyenkor csupán passiv szerepök van, mert bizonyítványt nem ők adnak; a felvevő lelkész nem köteles a közigazgatási hatóságot a tényleges felvételről értesíteni, ezt a hatóság nem is tartozik nyilvántartani, a miből az a magyarázat következik, hogy az állam abban a pillanatban megszűntnek tekinti a felekezeten kívüli állapotot, mihelyt a jelentkezésről szóló jegyzőkönyv az illetékes lelkésznek megküldetett.¹

¹ L. szerzőnek e tárgyban kelt cikkét: „Evang. egyház és iskola“, 1902. évf., 70. l.

A belépés államjogi következményei ugyanazok, mint az áttérésé. A belépő a belépés napjától kezdve felekezeti viszonyba jut a választott vallásfelekezettel s annak egyház-községi és iskolai terheihez köteles hozzájárulni. Ha felekezeten kívüli állapota nem tartott öt évig, akkor is felszabadul a felekezeten kívülieket öt évig terhelő járulékok fizetésének kötelezettsége alól; a mennyiben pedig felekezeti iskolai adója egyenes-adójának 5%-át megüti, községi iskolai adóval sem róvható meg.

39. §. A gyermekek vallása.

A gyermekek vallását illetőleg törvényhozásunk a 18-ik életét még be nem töltött gyermekekre nézve a felekezeti kényszer elvét fogadja el, vagyis a felekezeten kívüliséget a 18-ik életév betöltéseig meg nem engedi. Világosan kitűnik ez az 1895: XLIII. t.-cz. 23. §-ának az 1868: LIII-ik törvénycikkre való utalásából, valamint a 26. §-ból is, a mely szerint a gyermekek, kiknek akár mind a két, akár csak az egyik szülője a bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetek egyikéhez sem tartozik, valamely bevett vagy törvényesen elismert vallást követnek és abban nevelendők.

A gyermekek vallási hovatartozása a szerint, hogy ugyanazon bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezethez tartozó szülők házasságából vagy vegyes házasságból, avagy végül felekezeten kívüli szülők házasságából származnak — az alább részletezett módozatok mellett — állami törvényeinkben van szabályozva. Ugyanazon törvények intézkednek a házasságon kívül született (törvénytelen), továbbá a törvényesített és a talált gyermekek vallásáról is.

I. Ugyanazon bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezethez tartozó szülők házasságából származó gyermekek életük 18. évének betöltéseig a szülők közös vallásában nevelendők. Megjegyezzük, hogy a kezdettől fogva egyvallásúak törvényes házasságából származó gyermekek minő vallásban való nevelésére nézve tételes törvényünk nincs. A gyermekek vallásos nevelését se a szülők bármelyikének halála, se a házasságnak törvényszerű felbontása nem változtathatja meg. (1868: LIII. t.-cz. 13. §. Ezt a törvényesen elismert vallást követőkre is kiterjesztette az 1894: XXXII-ik

törvényczikk 8. §-a.) Ha a szülők valamelyike más vallásra tér át, mint a melyet előbb követett, a 7. évet még be nem töltött gyermekek nemők szerint követik az áttértet. (1868. évi LIII. t.-cz. 14. §. E szakasz hatályát az 1894:XXXII-ik törvényczikk 8. §-a a törvényesen elismert vallást követőkre szintén kiterjesztette.) Ezt a szakaszt az 1894:XXXII. t.-cz. 3. és 4. §§-ai továbbá azzal bővítették ki, hogy a mennyiben előbb vegyes-vallású szülők egyikének áttérése következtében a házaspár egyvallásúakká lettek, az esetben a 7-ik életévet túlhaladott, de még a 18. évet be nem töltött gyermekek is az 1868:LIII-ik t.-cz. 3–8. §§-aiban körülírt módon – de csakis a gyámhatóság beleegyezése mellett – a szülőknek immár közös vallására térhetnek át. Ha ellenben az áttérés nem tette a szülőket egyvallásúakká, akkor az áttért házaspár az áttéréskor már 7-ik éven felül levő nemebeli gyermekei csakis 18. életévök betöltése után térhetnek át arra a vallásra, a melyre atyjuk vagy anyjuk áttért.

A vegyes-házasságból származott vagy ez után származó gyermekek vallására nézve jelenleg az 1844:III., 1868:LIII. és az 1894:XXXII. t.-cikktek tekintendők jogforrássul. Téves ugyanis azoknak álláspontja, a kik az 1844:III. t.-cikk jogi hatályát, sőt bizonyos – bár ritka – esetben gyakorlati alkalmazhatóságát tagadják. Az 1844:III. t.-cikk 1. §-a szerint ugyanis „azok, kik 18 éves koruk eléréséig az evangelica vallásban *neveltettek*, a nőszemélyek pedig férjhezmenetelök után, habár még ezen időkort el nem érték is, sem maguk, sem maradékaik vallásos kérdés alá többé nem vétethetnek“. Tehát e törvényczikk szerint vegyes-vallású szülők bármelyik fél vallásában neveltethették összes gyermekeiket s ezzel a ténnyel vallásukat megállapíthatták. Kétségtelen, hogy ez a törvényczikk nemcsak a multa, hanem a jövőre nézve is intézkedett, hiszen bevezető soraiban az 1791:XXVI. t.-cz. „bővítéséről“, „módosításáról“ beszél. Tagadhatatlan tehát, hogy az 1868:LIII. t.-cikk az 1844:III. t.-cikkre is utal, a mikor 17. §-ában azt mondja, hogy „a jelen törvény életbelépése előtt kötött vegyes-házasságokból született vagy születendő gyermekek vallásos nevelésére nézve azon törvény határozata marad érvényben, a mely az ily házasságok kötése idejében hatályban volt“. Előfordulhat tehát az az eset, hogy 1868. előtt kötött vegyes-házasságból származott egyének *neveltetésüknél* fogva evangelikusok, jóllehet keresztlevelők

szerint róm. katolikusok. Véleményünk szerint tehát ilyen esetben az anyakönyvi kiigazításnak semmi akadálya sem lehet.

A vegyes-házasságból született gyermekek vallását illetőleg az 1868: LIII. t.-cikk 12. §-ának az a rendelkezése, hogy a fiak atyjoknak s a leányok anyjoknak vallását követik (sexus sequitur sexum) és hogy az ezzel ellenkező szerződés, térítvény vagy rendelkezés jogerővel nem bír, az 1894. évi XXXII. t.-cikk 7. §-a szerint már imperative csak az 1894: XXXII. t.-cz. hatálybalépte előtt, vagyis 1895. október 1-jéig kötött házasságból született vagy születendő gyermekek vallásos nevelésére nézve mérvadó, mert az 1894. évi XXXII. t.-cz. hatálybalépte után, vagyis 1895. október 1-jétől kötött vegyes-házasságból származó gyermekek vallására nézve a hivatkozott törvénycikk 1–4. §§-aiban a következőképpen rendelkezik:

1. §. *Bevett vagy törvényesen elismert különböző vallásfelekezethez tartozó házaspárok, házasságuk megkötése előtt egyszersmindenkorra* megegyezhetnek arra nézve: hogy gyermekeik valamennyien az atya vagy az anya vallását kövessék, illetőleg abban neveltessenek.

*A megegyezés csak akkor érvényes, ha kir. közjegyző, kir. járásbíró, polgármester vagy főszolgabíró előtt, a megállapított alakszerűségek mellett jön létre.*¹

A kir. közjegyző előtt létrejött megegyezés közokiratba foglalandó. A többi hatóságok előtt létrejött megegyezés alakszerűségeit, valamint a megegyezés anyakönyvi nyilván-

¹ E hatóságok mindegyike önálló, egymástól független hatáskörrel bír; közöttük sorrend nincs, tehát ha pl. az egyik a személyazonosság kellő igazolásának hiánya miatt a jegyzőkönyv felvételét megtagadja, az ugyanazon székhelyen levő másik, szintén jogosult hatóság, pl. főszolgabíró vagy polgármester köteles eljárni. Kimondja ezt a m. kir. belügyministernek 4319/1898. sz. rendelete is.

Konkrét esetben a m. kir. belügyminister, egyetértésben a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterrel, kijelentette, hogy se külföldiek, se horvát községi illetőségű magyar állampolgárok a gyermekek vallására nézve az 1894: XXXII. t.-cikk alapján érvényes egyezségekre nem léphetnek; továbbá megegyezés csak a magyar hatóságok előtt köthető, tehát magyar állampolgárnak külföldi hatóság előtt kötött megegyezése nem érvényes; végül a szoros értelemben vett Magyarország területén Horvátországban községi illetőséggel bíró szülőktől született gyermek vallása a magyar anyakönyvbe nem jegyzendő be, mert az egyházpolitikai törvények hatálya Horvátországra nem terjed ki. (L. bővebben: Evang. egyh. és isk. lap. 1901. évf., 469. l.)

tartása körül követendő eljárást a vallás- és közoktatásügyi, az igazságügyi és a belügyminister rendeletileg szabályozzák.¹

2. §. Az 1. §-ban körülírt megegyezés hiánya esetén a gyermekek szülőik vallását nemők szerint követik, illetve abban neveltetnek; a mennyiben ez a vallás a bevettek, vagy törvényesen elismertek közé tartozik.

3. §. Az 1. § szerint létrejött megegyezés később csakis az esetben változtatható meg: ha különböző vallású felek közül valamelyik fél a másik házastárs vallására tér át, úgy, hogy a házasság egy vallásúak házasságává válik.

Ez esetben a megegyezés *ugyanazon alakiságok mellett*, de csupán oly irányban változtatható meg, hogy a születendő, valamint a hetedik életévét még be nem töltött összes gyermekek most már valamennyien a szülők közös vallását kövessék és abban neveltessenek; a hetedik életévet pedig már túlhaladott, de az 1868 : LIII. t.-cikk 2. §-ában megszabott életkort még el nem ért gyermekek, az idézett törvénycikk 3–8. §-aiban körülírt módon a szülők vallására térhetnek át, de csakis a gyámhatóság beleegyezése mellett.

A vallás- és közoktatásügyi, igazságügyi és belügyi m. kir. ministereknek 1674/1895. sz. rendelete szerint — mely rendeletnek 7. §-a kimerítően intézkedik az eljárásról — a gyámhatóság a hét éven felüli gyermekek áttérésére ilyen esetben csak akkor adhatja meg az engedélyt, ha a gyermekek maguk is hajlandók áttérni és a szellemi érettségnek olyan fokán állanak, miszerint feltételezhető, hogy önálló vallásos meggyőződésük van. Kérheti a gyermek, vagy a szülő.

4. §. A 2. §-ban foglalt szabály alól eltérésnek később csak akkor van helye: ha az egyik házastárs a másik házastárs vallására tér át, úgy, hogy a házasság egyvallásúak házasságává válik.

¹ L. 1895. június 29-iki 1674. V. K. eln. sz. vallás- és közoktatásügyi, igazságügyi és belügyi minist. rendeletet, a gyermekek vallására vonatkozó megegyezések és nyilatkozatok alakszerűségének, az azok anyakönyvi nyilvántartásánál követendő eljárásnak és a gyámhatósági beleegyezés mellett való áttérésnek szabályozása tárgyában (1895. R. T. I., 687. l.); továbbá 1896. május 11-iki 23,167. sz. pénzügyministeri rend., a gyermekek vallása iránt létrejött egyezségekről fölvevő jegyzőkönyveknek és közjegyzői okiratoknak, továbbá a gyermekeknek szülőik közös vallására leendő áttérhetése iránt a gyámhatósághoz intézett beadványoknak bélyegmentesítése tárgyában (1896. R. T., I., 1176. l.).

Ez esetben a születendő, valamint a 7-ik életévet még be nem töltött összes gyermekek a szülők közös vallását követik, illetőleg abban nevelendők.

Az áttért szülő nemebeli 7-ik életévöket már túlhaladott, de az 1868: LIII. t.-cz. 2. §-ában megszabott életkort még el nem ért gyermekek is az idézett törvénycikk 3–8. §-aiban körülírt módon a szülők közös vallására térhetnek át, de csak a gyámhatóság beleegyezése mellett.¹

A felekezeten kívüli szülők házasságából származó gyermekekre nézve az 1895: XLIII. t.-cz. 26–30. §§-ai intézkednek a következőképen:

26. §. A gyermekek, kiknek akár mind a két, akár csak az egyik szülője a bevett, vagy a törvényesen elismert vallásfelekezetek egyikéhez sem tartozik, valamely bevett, vagy törvényesen elismert vallást követnek és abban nevelendők.

Ehhez képest az 1894: XXXII. t.-cz. rendelkezései az ilyen gyermekek vallására nézve a következő 27–30. §§-okban foglalt eltérésekkel alkalmazandók.

27. §. A házasulandók az 1894: XXXII. t.-czikk 1. §-a értelmében megegyezhetnek abban, hogy gyermekeik valamennyien az általuk megjelölt *bármely* bevett, vagy törvényesen elismert vallást kövessék, illetőleg abban neveltessenek.

Ilyen megegyezés hiányában a bevett, vagy törvényesen

¹ Megjegyezzük, hogy a vegyes vallású házaspár gyermekeinek vallási nevelésére nézve az európai államok úgy a múltban, mint a jelenben eltérő elvi alapokon intézkedtek. Lényeges elsősorban az, vajjon ezek a szabályok közjogi, vagy pedig magánjogi jellegűek-e? Ez a kérdés a mi hazai jogunk szempontjából is vitás, jóllehet az irodalom túlnyomórésztben közjogi álláspontot fedez fel a gyermekek vallására vonatkozó hazai jogszabályokban. Az ellenkező felfogás elismertetéseért küzd dr. K. Kovács Gyula, a m. ált. polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő főelőadmány és a tervezetre vonatkozó *bírálati anyag* III. kötetében (5–24. l.) közzétett tanulmányában. Maga a tervezet 272. §-ában a közjogi felfogást megerősíti, sőt a gyermekek vallására vonatkozó közjogi szabályoknak magánjogi téren is szankciót adni kíván, kimondván, hogy „a szülő abban a vallásban köteles a gyermeket nevelni, a melyik a gyermeknek *törvényes vallása*”.

Az egyes európai államjogok szerint – egyrészt a múltban s másrészt a jelenben – vagy az *állam uralkodó vallása*, vagy a *törvényes apa vallása*, avagy a *sexus sexum sequitur* elve, vagy végre a *szülők megegyezése* az alapelv. Hazánkban legújabbban ez utóbbi, de csakis akkor, ha a házasság megkötése előtt létesül. Ausztriában megegyezhetnek azután is. (1868. május 25-iki trv.)

elismert vallásfelekezetek egyikéhez sem tartozó szülő jogosítva van megállapítani, hogy a nemebeli gyermekei a bevett, vagy törvényesen elismert vallások melyikében nevelendők.

Ha az illető szülő nem határoz, a másik szülő azonban valamely bevett, vagy törvényesen elismert vallásfelekezethez tartozik: akkor az összes gyermekek ezen utóbbi szülő vallását követik, illetve abban neveltetnek.

Ha egyik szülő sem tartozik valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezethez: a szülő helyett, ki a saját nemebeli gyermekek vallása felől nem határoz, a gyámhatóság határoz, a rokonok meghallgatásával.

Az, hogy a gyermekek a jelen szakasz 2., 3. és 4-ik bekezdésében körülírt esetekben mely vallásban neveltesse, legkésőbb azok tanköteles korának elértéig állapítandó meg.

28. §. Az oly házasság, melyben akár mind a két, akár csak az egyik fél a bevett vagy törvényesen elismert vallások egyikéhez sem tartozik, különböző vallású felek közti házasságnak tekintetik.

Az ily felek közt az előző § 1. bekezdésében említett megegyezéstől, illetőleg a 2-ik és 4-ik bekezdés szerint létrejött megállapítástól, valamint a 3. bekezdés szabályától eltérésnek *csak akkor* van helye: ha az egyik vagy mindkét házastfélnek valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetbe való belépése által a házasság egyvallásúak házasságává válik, a mely esetben az 1894:XXXII. törvényczikk 3. és 4. §-ai megfelelően alkalmazandók.

Az 1868: LIII. t.-czikk 14. §-a, mely szerint: „Ha a szülők valamelyike más vallásra tér át, mint a melyet előbb követett, a hetedik évet még be nem töltött gyermekek nemök szerint követik az áttértet” — a felekezetlen szülőkre nem nyert kiterjesztést. Ennélfogva a felekezetlen szülőnek valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetbe való belépése a nemebeli hét éven aluli gyermekek vallására semmi befolyással sincs. Ha a szülő a házasság megkötésekor még nem volt felekezetlen s csak később lett azzá, akkor a már megszületett gyermekek számára nem választhat vallást. Ezt a m. kir. belügyminister 108,856/1898. sz. határozatában kifejezetten kimondotta. Ellenben a kilépése után született nemebeli gyermekre nézve, feltéve, hogy megegyezés nem volt, élhet vallásválasztási jogával.

29. §. A 27. § 2. és 4. bekezdésében foglalt szabályok megfelelően alkalmazandók akkor is: ha a törvénytelen gyermek anyja, vagy az, a ki lelcenztet vagy általában ismeretlen szülők gyermekét felfogadta, a bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetek egyikéhez sem tartozik.

30. §. Az 1868: LIII. t.-cz. 13. és 15. §-ainak rendelkezései a bevett és törvényesen elismert *vallásfelekezeten kívül állókra* is kiterjesztetnek.

A törvénytelen gyermekek vallásáról, valamint a törvényesített (a szülők utólagos házasságával vagy kir. leirat által), *vagy a természetes apa által elismert gyermekek vallásáról* az 1894: XXXII. t.-cz. 5., 8. és 9. §§-ai intézkednek a következőkben:

5. §. A törvénytelen gyermek anyja vallását követi, a mennyiben ez a vallás a bevettek vagy törvényesen elismertek közé tartozik.

Ha az anya más, bevett vagy törvényesen elismert vallásra tér át, vagy ilyenbe belép, akkor a hetedik életévet még be nem töltött törvénytelen gyermekei új vallásába követik.

A hetedik életévüket még be nem töltött, kir. leirattal törvényesített vagy az atya által elismert fiú, az atyának a törvényesítést vagy elismerést követő hat hó alatt kijelentett kívánságára, az atyának vallását követi, a mennyiben ez a vallás a bevettek, vagy törvényesen elismertek közé tartozik.

A kijelentésre és annak anyakönyvi nyilvántartására az 1894: XXXII. t.-cz. 1. § 2-ik és 3-ik bekezdésének rendelkezései megfelelően alkalmazandók.¹

8. §. Az 1868: LIII. t.-cz. 13., 14., 15. és 18. §§-ainak rendelkezései a törvényesen elismert vallást követőkre is kiterjesztve, hatályukban fenntartatnak.

9. §. A jelen törvénnyel ellenkező mindennemű jogszabályok s jelesül az 1868: LIII. t.-czikk 12. és 16. §§-ai, hatályon kívül helyeztetnek.

Miután pedig az 1868: LIII. t.-czikk 15. §-a szerint: „a házasság előtt született, de az *egybekelés által törvényesített* gyermekek vallásos nevelés tekintetében a törvényesen született gyermekekkel egyenlő szabály alatt állanak”, ennél fogva úgy áll a dolog, hogy az utólagos házasság által való tör-

¹ L. fentebb.

vényesítésnek teljesebb hatálya van, mint a kir. leirattal való törvényesítésnek, avagy az atya által való egyszerű elismerésnek; ennek indoka az, hogy a királyi leirattal való törvényesítés, vagy a természetes atya általi elismerés folytán létrejött viszony távol áll a házassági viszony kölcsönösségének teljességétől. Ugyanis az utólagos házasság által való törvényesítés esetében nemcsak a hét éven aluli, de a hét éven felüli fiúk is minden további formáság nélkül atyjuk vallását követik, holott a kir. leirattal, vagy az atya általi elismerés folytán törvényesített gyermekek közül csupán a hét éven aluli fiúk követik atyjuk vallását. Sőt a m. kir. belügyminister 54,859/1901. sz. a. kelt határozatában kifejezetten hangsúlyozta azt is, hogy a mennyiben az utólagos házasságot megelőzőleg megegyezés (reversalis) történik a házasulók között, akkor az ilyen megegyezésnek visszaható ereje van a házasság előtt született gyermekek vallására nézve is, tehát ha a megegyezés a férfi javára szólt, akkor nemcsak a hét éven aluli és felüli *fiúk*, hanem a házasság előtt született s eddig másvallású hét éven aluli és felüli *leányok* is áttérés nélkül atyjuk vallását követik.

Ugyanígy alakul törvényesítés esetében az előbb törvénytelen gyermekek vallása akkor is, ha az anya felekezeten kívüli s utólag gyermekének nem felekezetlen apjával polgári házasságra lép. Ha pedig a törvényesítő atya maga is felekezetlen, akkor neki a törvényesítés visszahatólag jogot ad arra, hogy az ő tőle származott hét éven aluli és felüli fiúgyermekek vallását újból megállapíthassa. Ha nem él ezzel a jogával, akkor a gyermekek továbbra is az anyjuk által kijelölt vallásban nevelendők. Sőt, ha az ilyen utólagosan egybekelő felekezetlen szülők — házasságuk előtt — megegyezést kötnek, akkor az összes, házasság előtt született fiú- és leánygyermekeik addigi vallásából tabula rasa-t csinálhatnak s számukra ezentúl követendő vallás gyanánt bármely bevett vagy törvényesen elismert vallást kijelölhetik. Az itt elmondottak érvényesülnek a megfordított esetben is, vagyis, ha a törvénytelen gyermekek anyja nem felekezetlen, ellenben a gyermekek természetes apja, a kivel az anya utólag polgári házasságra lép, felekezetlen.

A szülőknek ekként részletezett joga — törvényesítés esetében — a másik házafél és az érdekelt gyermekek akarata ellenére is gyakorolható, természetesen csakis az

1895. október 1-seje után kötött polgári házasság esetében és csakis az 1895. október 1-seje után született gyermekekre nézve. Az 1895. október 1-seje előtt kötött házasságból született, vagy ez után születendő gyermekek vallására nézve továbbra is az 1868: LIII. t.-cikk szakaszai alkalmazandók, vagyis az ilyen gyermekek hétéves koruk után egészen 18-ik betöltött életévükig nem térhetnek át a szülőknek esetleges későbbi vallására, mert ez a kedvezmény csakis a polgári kötés által létesült vegyes-házasságra vonatkozik. Itt azután a kihágási törvénynek fentebb ismertetett 53. §-a sem nyerhet alkalmazást.

Ha az utólagos polgári házasság által törvényesített gyermekeknek szülei áttérnek, akkor a törvényes gyermekekre nézve fentebb előadott szabályok nyernek alkalmazást.

A törvénytelen gyermekek törvényesítésére vonatkozó szabályokról, valamint a törvényesítés anyakönyvi bejegyzéséről más helyen lesz szó; e helyütt csupán annyit jegyezzünk meg, hogy utólagos házasság által csupán oly gyermekek törvényesíthetők, kiknek természetes szülei a nemzés idején teljesen szabadok voltak, úgy, hogy már akkor házasságot köthettek volna.

Lelenczek s általában oly gyermekek, kiknek szülője nem tudatik, annak a vallását követik, a ki őket felfogadta. Ha lelenczházba adattak s az intézet valamely vallásfelekezeté, azon felekezet vallásában neveltetnek. Ha ezen esetek egyike sem forog fenn, a lelenczek azon vallásban neveltetnek, mely a találás helyén többségben van. (1868: LIII. t.-cz. 18. §.) E szakasznak rendelkezését az 1894: XXXII. t.-cz. 8. §-a a törvényesen elismert vallást követőkre, az 1895: XLII. t.-cz. 2. §-a pedig az izraelitákra is kiterjesztette. Ha a felfogadó a bevett, vagy törvényesen elismert vallásfelekezetek egyikehez sem tartozik, az esetben jogosítva van megállapítani, hogy a lelencz melyik bevett vagy törvényesen elismert vallásban neveltessék. Ha pedig ezt a lelencz tanköteles koráig elmulasztja, az esetben ez iránt a gyámhatóság határoz. (1895: XLIII. t.-cz. 29. §.)

40. §. A párbér.

A párbér fogalma a magyar jogban *kettős* értelemben alakult ki. Jelenti ugyanis *az egyházközségi adónak azt a faját, a melyet csakis valamely egyház hívei, egyházközségi kötelekükbe való tartozásuk alapján, a lelkész, vagy kivételesen a tanító pozitív szolgálatai fejében s azoknak ellátásául időnként visszatérőleg és szokásjog vagy más jogi rendelkezés által megállapított mérték szerint, pénzben, terményben, vagy közmunkában teljesítenek.*

Ez a tulajdonképeni értelemben vett párbér fogalma. Az ilyen párbérnek *conditio sine qua non*-ja az egyházközségi kötelekbe való tartozás. Tisztán személyes szolgáltatás, közjogi teher s az egyházjog háztartási részébe tartozik.

Ezzel szemben van a párbérnek egy elfajult alakzata, a mikor ugyanis telki (vagy dologi) teherként, tisztán magánjogi kötelezettségként jelentkezik, az egyházközségi kötelekbe való tartozástól független, a telken nyugszik, attól elválaszthatatlan s ennél fogva a jogosult a terhelt telek mindenkori tulajdonosától — tekintet nélkül a terheltnek vallásfelekezeti hovatartozására — állandóan követeli.¹

A jogtudomány és újabbkori tételek magánjogunk a párbérnek ezt az elfajult alakzatát — bár nem minden ellentmondás nélkül — telki vagy dologi tehernek minősítik, vagyis, hogy az személyes lekötelezés nélkül is átszáll a teleknek mindenkori tulajdonosára. Miután azonban másfelől az 1790: XXVI. t.-cz. 6. §-a kimondotta, hogy „a papi bérnek vagy ágybérnek eddig az evangélikusok által a katolikus lelkészek és mesterek vagy más egyházi szolgák részére akár készpénzben, akár terményekben vagy munkában teljesített fizetése jövőre teljesen szűnjék meg és ezen országgyűlés törvényczikkelyeinek kihirdetésétől számítandó egy negyedév mulva többé sehol ne szedethessenek, hacsak az evangélikusok a nevezett lelkészek szolgálatával önként nem éltek volna...”; és miután ennek daczára közigazgatási hatóságaink, majd kir. bíróságaink — a párbért olykor telki tehernek minősítvén —

¹ Csak látszólag „harmadik” faja a párbérnek az u. n. *avertált párbér*, a mely akkor forog fenn, ha a politikai község a párbér fizetését magára vállalta. Ilyenkor az átvállalásnál és községi avertálásnál, mint külön jogcímnél fogva, a község minden birtokos adózója köteles a párbérhez hozzájárulni, bármily valláshoz tartozzék is (C. G. 93/1905. sz. ítélet).

annak r. kath. lelkész részére való teljesítésében evangélikus vallású ház- és telektulajdonosokat is elmarasztaltak: ennél fogva a párbérnek utóbb említett alakzata a felekezeti viszonyt gyökerében érintő vitás kérdéssé vált s ez oknál fogva ebben a részben tárgyalandónak tartjuk.

Ez elfajult párbér keletkezése: az igazi párbérnek, vagyis a személyes szolgáltatás jellegű közjogi kötelezettségnek minősítendő párbér történetével áll összefüggésben. Az igazi párbér eredete a keresztyénség ősi korszakára vezethető vissza, a mikor ugyanis az egyház egyedüli jövedelme a hívek önkéntes ajándékozása (oblatio) volt. Kizárólag erre utalva, a lelkészek később az oblatiót kötelezővé (praestatio) igyekeztek tenni, úgy, hogy az szokásjog alapján már a XI. században valóságos egyházi adóvá, még helyesebben illetékké vált majd az egyházlátogatások (visitatio canonica) alkalmából felvett jegyzőkönyvek szerint olykor határozott egyezség is megállapította nagyságukat.

Az oblatióból keletkezett párbért illetőleg 1647-ig hazánkban is ugyanaz a fejlődés állapítható meg, mint az egyetemes keresztyén egyházban bárhol másutt.

A reformatio elterjedésekor jövedelmi forrásként használták fel a protestánsok is, még fokozottabb mértékben reálévén utalva, mint az alapítványok jövedelmeire is támaszkodó r. kath. plébánosok. Ez utóbbiak azonban evangélikussá lett egykori híveiktől is követelték a párbért. Az ebből származott viszályt a bécsi béke, mely a szabad vallásgyakorlat jogát nem részletezte s a felekezetek közötti jogegyenlőséget elvi általánosságban mondotta ki, meg nem szüntette. Éppen azért a linzi békekötés és illetve az 1647-ik évi országgyűlés szükségét látta annak, hogy az evangélikusok szabad vallásgyakorlatát s a r. kath. egyházhoz való viszonyát tüzetesebben körülírja s így többek között a párbérkérdést is szabályozza.

Az 1647. évi decretumnak idevonatkozó 11. és 12. cikkelye az evangélikus híveket r. kath. lelkész irányában is kötelező párbérfizetést teljesen meg nem szüntette. A 11. cz. szerint ugyanis „valamint az evangélikus rendek (tehát nemesek) a katolikus plébános részére, úgy a katolikus rendek is az evangélikus papok részére semmi fizetés teljesítésére se legyenek kötelezve”. A mi azonban „a szegény nép (jobbágyok) fizetésteljesítését illeti”, a 12. cz. 3. §-a szerint, „a mely helyeken csaknem semmi plébániai jövedelmek sincsenek, ha-

nem a plébánosok egyedül *személyes avagy jobbágytelkek* után való fizetésekből tartják fenn magukat, azokban jövőre a jó békesség kedvéért a katolikus és evangélikus lakosok részéről teljesítendő fizetéseket, a melyeket az ilyen helységek bírái fognak behajtani, két igazságos és egyenlő részre kell osztani és ezek egyikét a katolikus plébánosnak, másikat pedig ugyanazon vagy más hely evangélikus papjának, a kinek tudniillik a szolgálatát felhasználták, minden hiány nélkül szolgáltatassák ki". Ennek daczára a jogtalan párbérszedés nem szűnt meg, sőt teljesen érthető, hogy az ellen-reformatio korszakában még nagyobb arányokat öltött. Az 1691. évi április 2-ikán kiadott Explanatio Leopoldiana már csakis az *articularis* községekben mentesítette a protestánsokat a párbérfizetés alól.

Vége az 1790 : XXVI. t.-cz. 6. pontja a fentebb közölt szövegezéssel jogilag teljesen véget vetett a protestánsok párbérsérelmének, kimondván még ezt is: „Hogy pedig a katolikus lelkészeknek ez elveszett jövedelmekért mi módon legyen kárpótlás nyújtandó? az iránt a helytartótanács meg fog hallgattatni; de egyszersmind az is kijelentetik, hogy Őfelsége sohasem járuland ahhoz, hogy ezen kártalanítás czímén akár az adózó népre, akár a királyi kamarai kincstárra valami újabb teher háruljon". Sajnos, hogy ez a liberális törvényhozási intézkedés tényleg máig sincsen végrehajtva, *a minek okát főként abban kell keresnünk, hogy a kath. lelkészek a kilátásba helyezett kárpótlást nem kapták meg.* Érezték azonban, hogy ez a protestánsok szempontjából közömbös s ők a számukra minden körülmények között biztosított mentességgel élni fognak s ez okból a kath. lelkészek innen kezdve arra törekedtek, hogy a párbért *a birtokkal hozzák kapcsolatba.* Annál is inkább érdekükben állott ez, mert annak daczára, hogy az 1802. évi generalis conscriptio az összes, katolikus kézen lévő telkeket összeírta s ekként azok nyilvántartva voltak, még ha utóbb protestáns egyén tulajdonába is mentek át: az 1814. évi 10,673. sz. kancelláriai rendelet kimondotta, hogy a párbért a lelkészek csak saját híveiktől követelhetik. Ugyanígy intézkedett az 1824. évi szabályrendelet is, melynek alapján később az 1848. április 27-ikén kelt helytartótanácsi rendeletet kibocsátották.

Jóllehet az 1790 : XXVI. t.-cz. hatálybalépte után párbérukben kelt kormányhatósági rendeletek és újabban a kir.

bíróságoknak ítéletei, illetve a Curia ingadozó ítéletei és döntvényei semmiképen sem superálhatták a törvényhozónak világos és félremagyarázhatlan rendelkezését, mindamellettnem mellőzzük ezeknek az újabb időbe eső rendeleteknek s ítéleteknek vázlatos ismertetését sem. Így az 1864. évi márczius 18-ikán kelt helytartótanácsi rendelet kimondotta, hogy a lelkész és tanító fizetése, a mennyiben földbirtok és ház az alapja, telekkönyvileg bekebelezendő. A telekkönyvi hatóságok számára utóbb kibocsátott magyarázó rendelet szerint az ilyen bekebelezés csak a tulajdonos beleegyezésével történhetik. Az 1866. február 12-ikén kelt rendelet közadónak jelentette ki a párbért.

Az alkotmány visszaállítása után kormányhatóságaink merőben ellenkező gyakorlatot követnek. Egy 1870-iki vallás- és közoktatásügyi rendelet szerint a nem-katholikusok a katholikustól vett ingatlanok után nem tartoznak az idegen hitfelekezettű lelkésznek párbért fizetni. De már 1878-ban ugyanaz a ministerium a birtokkal kapcsolatos kötelezettségnek jelenti ki a párbért.

Fordulatot jelentett az 1882. évi márczius 22-ikén kelt ministeri leirat, mely kimondotta, hogy annak a kérdésnek eldöntésére, vajjon személyes, avagy birtokhoz kötött kötelezettség-e a párbér, a rendes bíróság illetékes. Ezzel szemben a Curia még egyideig közigazgatási útra utasította a nem-katholikusok ellen támasztott párbérköveteléseket, de nem-sokára, 30-ik döntvényében kimondotta, hogy ha a panaszlott fél a kötelezettségi alap jogosultságát támadja meg, vagyis azt kell eldönteni, hogy dologi teher-e a párbér vagy sem, akkor az ügy eldöntése a polgári bíróságok hatáskörébe tartozik. Ugyancsak a Curia, 31. sz. döntvényében, kimondotta, hogy magában véve az, hogy egyes helyeken a visitatio canonica feljegyzései szerint a párbér minden ház vagy telek után szolgáltat ki, nem képez alapot arra, hogy a kérdéses helyeken a párbér ingatlanokon nyugvó dologi tehernek tekintessék. Egyebekben a Curia gyakorlata ingadozó. Egyszer megállapítja a kötelezettséget azon az alapon, hogy a kérdéses malom a visitatio canonicában fel volt véve és hogy a kereseti járandóságok kilencz éven át pontosan kiszolgáltattak (6812/1891. sz. ítélet), máskor elfogadja az alsóbíróság amaz indokolását, miszerint az a körülmény, hogy alperes a kérdéses papi járandóságot eddig teljesí-

tette, a követelés megállapítására alapul nem szolgálhat (6158/1894. sz. ítélet).

A bírói úton elmarasztalt evangélikus hívek számos esetben kerestek védelmet legmagasabb egyházi hatóságuknál, az egyetemes közgyűlésnél. Az egyetemes közgyűlések jegyzőkönyvei bizonytságot tesznek róla, hogy mindannyiszor — olykor együttesen az ev. ref. egyházzal — feliratilag sürgették a párbérügynek rendezését, illetve az 1790 : XXVI. és 1848 : XX. t.-cikkek foganatosítását.

Évekig hiába vártak egy-egy felirat elintézésére s közben a híres oroszvári párbérper képében valóságos monstre-párbérügy támadt, a melyet a dunáninneni egyházkerület, 1893-iki gyűlésének 60-ik pontjához képest, az ugyanazon évi egyetemes közgyűlésnek is bejelentett. És mert a követelő r. kath. lelkész a kötelezettség fennállását beigazolni nem tudta s ennek daczára a vallás- és közoktatásügyi minster az evang. híveket utasította perre, az egyetemes gyűlés újból felirat benyújtását határozta el. (1893-iki jkv. 27. p.) 1898-ban vette tudomásul az egyetemes gyűlés, hogy a Curia az oroszvári ev. híveket párbérfizetésre kötelezte.

Erre már a közgyűlés erélyesebb lépések megtételére határozta el magát s, tekintve, hogy a marasztaló ítéletben hazai sarkalatos törvények megsértését látta, nem elégedett meg a vallás- és közoktatásügyi, valamint az igazságügyi minsterhez intézendő felirattal, hanem ezenkívül az E. A. 150. §-a a) pontja alapján az országgyűléshez a párbér végleges és az 1790 : XXVI. t.-cz. rendelkezésének megfelelő megoldása végett kérvény benyújtását határozta el. Az 1902. évi egyetemes közgyűlés újabb párbérsérelmi eset miatt a belügyminsterhez is feliratot intézett (jkv. 77. p.), valamint az ev. ref. egyházzal együttesen a minsterelnökhöz is felirat intézését mondja ki. Hogy mennyire megnyugodott — bár, mint alább kifejtendjük, tévesen — az egyetemes közgyűlés a vallás- és közoktatásügyi minsterium ama döntésében, hogy a jogalap vitás volta esetén a párbérviták bírói útra terelendők: ennek illusztrálására hivatkozunk az 1902-iki egyet. közgyűlés 80-ik pontjában foglalt ama határozatra. melynélfogva Gurab és Csataj községek evang. lakosainak párbérsérelmi ügyében függőben hagyta a határozathozatalt azzal az indokolással, hogy „az ügy bírói eldöntés alatt áll”. Az 1893-iki egyetemes gyűlés már helyesebb álláspontot

foglalt el, a mikor a vallás- és közoktatásügyi miniszternek 84,289/1903. sz. leiratát is sérelmesnek látta, jóllehet e leirat szerint a miniszter „feloldotta” az alsóbbfokú közigazgatási hatóságok egyik párbérügyben kelt határozatát azért, mert a „jogvita lényeges kérdés”-ét illetőleg, vagyis hogy a „r. kath, plébános és kántortanító igénye pusztán személyes természetű, avagy ingatlanhoz kötött járandóságnak minősíthető-e?” — a panaszlott evang. hívek nem hallgattattak meg.

Az egyetemes gyűlés feloldás helyett megsemmisítést tartott indokoltnak s éppen ezért ezt az ügyet, mint általában az országgyűléshez 1898-ban intézett kérvény beadása után felmerült párbérsérelmi eseteket, „a két prot. egyházat közösen érdeklő ügyekben kiküldött együttes bizottság”-nak adta ki. Ugyanezen, valamint az 1905-iki egyetemes gyűlésen bejelentett egyéb párbérsérelmi ügyekben még arra is *felhívta az egyetemet az érdekelteket, hogy az összes jogorvoslatokat mérítsék ki és a szükséges kioktatás végett forduljanak az egyetemes egyházi ügyészhez, a ki a panaszosoknak díjtalanul rendelkezésére áll.* (1903-iki egyet. jkv. 79., 80. p. 1905-iki egyet. jkv. 74. p.)

Mindezek szerint a párbérügy máig sincs rendezve. Az országgyűléshez benyújtott kérvény, valamint a kormányhoz intézett feliratok eddig érdemleges és megnyugtató elintézésben nem részesültek.

A két protestáns egyház újabban az 1848:XX. t.-czikk végrehajtását sürgető s a kormányhoz 1894-ben benyújtott emlékiratában a párbérsérelemre is kiterjeszkedett. Az emlékiratra 4972/1904. M. E. sz. alatt kelt válaszirat¹ szűk szavú; általánosságban biztat ugyan, hogy a vallásfelekezeti egyenlőséget és viszonyosságot érintő sérelmek — tehát a párbérsérelem is — alapos vizsgálat tárgyává fog tétetni, de a párbérkérdésnek egyedüli gyökeres megoldását biztosítani képes törvényhozási műveletre nem nyújt kilátást.² Átsiklott rajta a magyar általános polgári törvénykönyvnek tervezete is, azt az álláspontot foglalván el,³ hogy „a telki terhek közül

¹ L. egyet. jkv. 1904., 7. p.

² Nem ok nélkül hangsúlyozta tehát az 1848:XX. t.-cz. végrehajtása ügyében kelt miniszterelnöki válasza adott viszonzásában a két prot. egyház, hogy „híveink más egyházak részére semmiféle vagyoni szolgáltatásra (párbér patronatus) ne köteleztessenek”.

³ L. Indokolás, II. kötet, 793. l.

csupán azok igényelnek szabályozást, a melyek a felek rendelkezése következtében, jogügylet alakjában keletkeznek“, ellenben a külön jogszabályokon alapuló telki terhek, mint a párbér is, a törvénykönyvbe nem veendőek fel.

Összefoglalva már most az elmondottakból levonható konzekvenciákat, kétségtelenül megállapítható, hogy a párbérsérelem gyökeres megszüntetését célzó s az egyetemes evang. egyház részéről évtizedeken át sikertelenül folytatott akció elhibázott alapeszméből indult ki. Nem arra kellett volna a súlyt helyezni, vajjon a párbér személyes jellegű tartozás-e, avagy dologi teher, mert bármelyik elmélet mellett is kétségtelen, hogy az evangélikusok 1791. óta más vallásfelekezet lelkészének párbért fizetni nem tartoznak.

Ha közjogi természetű személyes tartozás¹ és nem dologi teher, akkor jogalapja nem lehet más, mint az egyházközségi kötelékbe való tartozás; közdó, helyesebben illeték jellege van, mert hiszen az ígehirdetés avagy egyéb vallásos cselekmények képében ellenszolgáltatás jár érte; mindezeknél fogva közigazgatási úton hajtandó be s minden belőle származható jogvita a polgári törvénykezés teréről ki van zárva. Ha pedig telki teher s jogalapja az egyházközségi kötelékbe való tartozástól független, akkor is az 1790: XXVI. t.-cikk értelmében a párbérfizetési kötelezettség mindaddig nyugszik, a míg a ház, vagy telek tulajdonosa r. kath. vallású.

Nézetünk szerint tehát nem rendeleti, sem pedig bírói úton kellett volna törekedni a kérdés megoldására, hanem egyedül törvényhozási úton. Erre szükség volt és van azért, mert a r. kath. lelkészeknek az 1790: XXVI. t.-cz.-ben kilátásba helyezett kártalanítása — a mi, utóbb elmaradt — szülte valójában a felekezeti békét megbontó párbérvitákat. A miatt pedig, hogy a törvényhozás a kártalanításra nézve tett ígérését be nem váltotta, igazságtalan és jogtalan volt párbérfizetésre kényszeríteni a protestánsokat, a kiknek nem a bonificatio feltétele mellett biztosította az 1790: XXVI. t.-cz. a párbérmentességet, hanem attól teljesen függetlenül.

Azt hiszszük egyébként, hogy a párbérviták kora ma-holnap bezáródik s felette kívánatos volna, hogy a jövőendő állandó békéje érdekében az általános polgári törvénykönyv kijelentene, hogy a párbér, mint telki teher idegen hitfelekezetűekkel szemben még jogügylet alapján sem keletkez-

¹ L. Timon Ákos: „A párbér Magyarországon“ 341., 394., 398. l.

hetik. Némi útmutatásul szolgálhat erre nézve az 1790: XXVI. t.-cz. 6. §-ának az a kijelentése, mely szerint: „Templomok, lelkészlakok vagy iskolák építése, vagy javítása alkalmával sem a katolikus nép az evangélikusnak, sem az evangélikus nép a katolikusnak kézi vagy szekeres munkát adni ne köteleztessék *s az ez iránt kötött szerződések semmieknek tekintendők.*” Az irodalomban találkoztunk olyan nézettel, mintha ez a „senímiség” a hivatkozott törvénynél fogva a párbérfizetésre irányuló szerződéseket illetőleg is fennállana. Szigorúan tárgyilagosak akarunk azonban maradni s azt hisszük, hogy ilyen magyarázatnak per analogiam, az 1790 : XXVI. t.-cz. ratiójából kifolyólag lehet csupán ma még helye.

Fentebb említettük, hogy a párbérkérdés végleges megoldását az 1790: XXVI. t.-cikkből a katolikus lelkészek részére kilátásba helyezett bonificatio elmaradása gátolta meg. Az irodalomban különösen az újabb időben hódít mindinkább ez a helyes nézet s éppen azért a megoldás kulcsát abban keresik, hogy a kormány ezen a nyomon induljon el; a r. kath. lelkészek jövedelmének folyamatban levő összeírásánál, illetve a r. kath. lelkészek congruájának rendezésénél állapítsa meg azt az összeget, a melyet ezidő szerint a kath. plébánosok párbér címén idegen hitfelekezetűektől élveznek, s azt az állampénztárból fedezvén, egyszeribe orvosolja a párbérsérelmeket is.¹ Ha beható figyelemre méltatjuk egyrészt a lelkészi jövedelem kiegészítéséről szóló 1898 : XIV. t.-cz. 11. §-ának 4-ik pontját, valamint az ugyanezen t.-cz. végrehajtása tárgyában kibocsátott 4433/1898. V. M. sz. rendeletnek 10-ik §-át, másrészt a latin és görög szertartású katolikus lelkészek és segédlelkészek jövedelmeinek összeírása tárgyában 878/1896. sz. a. kelt vallás- és közoktatásügyi rendeletnek 10. § e) pontját és 18. §-át, akkor a párbérkérdés meritumát, nevezetesen a bonificatio eddigi elmaradásából származott törvényellenes zaklatást, r. kath. lelkész részére evangélikusoknak párbérfizetésre kényszerítését: lényegében máris orvosoltnak mondhatjuk. Ugyanis az idézett szakaszok a bonificatio kérdését s ezzel a százados párbérügyet a legszerencsésebben rendezik s a mennyiben a kath. congrua — a hivatkozott rendelet szellemében — törvényileg is véglegesen szabályozva lesz:

¹ L. dr. Raffay Ferencz „A párbérkérdés megoldása”, Budapest, 1898. „A párbérügy megvédése”, Theologiai Szaklap, 1902., 32. l.

semmi akadály a nem lehet többé annak, hogy akár az általános polgári törvénykönyvben, akár magában a róm. kath. lelkészek congruáját megállapítandó törvényben kategorikusan és semmiség terhe alatt kijelentessék, hogy a párbér telki teher nem lehet s ily jelleggel még jogügylet alapján sem keletkezhettek; valamint kijelentendő az is, hogy idegen hitfelekezetűek szerződésben sem vállalhatnak magukra párbérfizetési kötelezettséget másvallású lelkész javára.

Lássuk már most, mit tartalmaznak a hivatkozott törvény, s illetve rendeletek:

Az 1898 : XIV. t.-czikk 11. § 4. pontja szerint az evang. lelkész fizetésének állami kiegészítésénél felszámítandó jövedelem: „A *hívek* által közvetlenül pénzben, terményekben, kézi- vagy más igásmunkában évenként visszatérőleg teljesített szolgáltatásokból befolyó jövedelem“. Ugyanezt mondja, más szavakkal, a végrehajtási rendelet idézett szakasza is.

Ezzel összhangzatosan a latin és görög szertatású katolikus lelkészek és segédlelkészek jövedelmeinek összeírása tárgyában 1878/1896. sz. alatt kelt vallás- és közoktatásügyi ministeri rendelet 10. § e) pontja kimondja, hogy a lelkészi jövedelmekből. összeírás alá esnek „az állandó járadékok és javadalmazások készpénzben, terményekben, vagy munkákban“. Ugyanezen rendelet 18. §-a szerint a bevallásnál „bejegyzik a lelkész mindazon szolgáltatásokat, melyeket a *plébániához tartozó hívek visszatérőleg akár párbér, akár más név alatt készpénzben vagy terményekben teljesíteni tartoznak*“.

Mi következik mindebből? Az, hogy evang. lelkész másvallású egyéntől ma már párbért nem kénytelen szedni s nem is szed, mert a congruabevallásnál *csupán híveinek* párbérét kellett felszámítani s az 1600 koronáig hiányzó összeget az államkincstár fedezi. Ha tehát prot. lelkészeknek netalán (a mi inkább csak Erdélyben fordult elő nagyobb arányban) idegen hitfelekezetű párbéresei is lettek volna, azok elvesztéseért kártalanítva lettek.

Viszont a r. kath. lelkész az idézett rendelet szerint csakis a *plébániához tartozó hívek* párbérét számítván fel, nem lesz többé utalva *idegen hitfelekezetűek* párbérére, mert a tisztes megélhetéshez szükséges összeg erejéig az állam egészíti ki jövedelmét. Kétszeres jövedelemben pedig nem részesülhet ugyanazon a címen, nevezetesen congrua címen, másrészt

az eddig is törvényellenesen zaklatott idegen hitfelekezetűek párbérfizetése czímén.

Megjegyezzük még, hogy a r. kath. lelkészek állami fizetés-kiegészítése ideiglenesen máris szabályozva van, a mennyiben az 1898: XIV. t.-cikk 1. §-a kimondotta, hogy „a latin, görög és örmény szert. kath. lelkészek jövedelmének (congruájának) kiegészítése jelenleg rendezés alatt lévén, míg ezen rendezés be nem következik, ezen lelkészek közül a leg-szűkebb anyagi viszonyok között levők jövedelmének ideiglenes kiegészítésére a törvényhozás az államköltségvetésben megfelelő külön összeget fog felvenni“. Ez meg is történt s ennél fogva leghelyesebben járna el a kormány, ha ezt az ideiglenes segélyezést is azoknak a r. kath. lelkészeknek juttatná, a kiknek bármily czímen idegen hitfelekezetű párbéreseik vannak. Ezzel a folyamatban levő párbér-sérelmi eseteknek is egyszeribe vége szakadhatna.

III. FEJEZET.

41. §. A magyar ág. hitv. evangélikus és az ev. ref. egyház közötti viszony.

Az 1891—94-iki zsinat az E. A. 4. §-ában kimondotta, hogy „az evang. egyház az ev. ref. egyházhoz való testvéri viszonyát fenntartja s ápolja“. Ugyanezt a nyilatkozatot tette a reformátusok 1891-iki budapesti zsinata is. A két testvéregyház közötti viszony ennél fogva nemcsak az államjogban van szabályozva, hanem azt a két autonom egyház a megújított *nagygeresdi egyezségben* közelebbről is körvonalozta.

A történeti részben láttuk, hogy a hazai két prot. egyház unióját célzó törekvések eredményre nem vezettek. Az 1891-iki zsinatok is csak annyit tudtak megvalósítani, hogy a két egyháznak közös érdekű ügyekben, önálló határozó joggal nem bíró együttes bizottság közreműködésével való, érintkezését lehetővé tették. Ez alapon a ref. egyetemes konvent már 1893. évi közgyűléséből¹ megkereste az evang. egyetemes egyházat az iránt, hogy a mindkét egyházat közösen érdeklő ügyekben való közös értekezés céljából évről évre vagy az évek bizonyos sorára, egyenlő számú tagokból álló bizottságokat válasszanak, melyek a szükséghez képest értekezés végett összejöjjenek s a határozási jog kizárásával, tanácskozásaik eredményéről a kiküldő gyűléseknek véleményes jelentést tegyenek. Az egyetemes közgyűlés az indítványhoz örömmel hozzájárult s az „*egyházunkat s az ev. ref. egyházat közösen érdeklő ügyekre kiküldött bizottságot*“ megválasztotta s az egyetemes ügyrend (I. 172. lap) 52—53. §-ai alapján évről évre újra megalakítja. Ez a közös prot. bizottság ezidő szerint főként az 1848 : XX. t.-cikk végrehajtása tárgyában serényen működik.

Ugyanez a közös bizottság készítette elő az ú. n. *nagygeresdi egyezség* megújítását, a mely egyezség az ág. hitv. evang. és az ev. ref. egyház közötti viszonyt illetőleg nevezetes jogforrást képez. Az egyezség megújítására nézve az

¹ L. Egyet. jkv. 1893. 11. p.

1899-iki ev. ref. konventnek az egyetemes evang. közgyűléshez intézett átirata szolgált alapul.¹ A véleményadásra küldött közös prot. bizottság a nagygeresdi egyezségben megállapított elvek szem előtt tartásával készült új egyezséget elfogadás végett az 1900-iki egyetemes közgyűlés elé terjesztette. Az egyezséget az egyetemes közgyűlés — annak kiemelésével, hogy általa az érdekelt egyházközségek szükségleteinek figyelembevételével eddig kötött és érvényben levő szerződések nem érintetnek — elfogadta.² Az ev. ref. konvent 1900. évi ülésében 59. jkvi pont alatt szintén elfogadta s ekként az egyezség, az evang. egyházzal egyetértőleg, 1891. július 1-jén hatályba lépett. Hatálya kiterjed a horvát-szlavon egyházakra is és pedig nem fakultatív, hanem kötelező formában.

Az egyezség az E. A. 4. §-án alapul. Megkötésére az egyetemes közgyűlést az E. A. 150. §-ának *e)* és *f)* pontjai hatalmazták fel.³

Az egyezség mindezeknél fogva a magyarországi két prot. egyház képviselőjében — az ev. ref. egyház egyetemes konventje s az ág. hitv. evang. egyházegyetem között — a nagygeresdi egyezségben már 1833-ban megállapított elvek szem előtt tartásával, azon célból kötött, hogy a két protestáns egyházban a hittudomány és egyházi szertartások körül fennfőrgő hagyományos különbségeknek kölcsönös tiszteletben tartása mellett egyfelől a békeség és testvéri szeretet a két egyház között tovább is fenntartassék és megszilárdíttassék, másrésről a hitélet egymás segélyével kölcsönösen ápolttassék és fejlesztessék.

Ezen testvéri egyezség az alábbi viszonyban lévő híveknek és gyülekezeteknek, az ezekben működő lelkészeknek és tanítóknak, valamint ezek hatóságainak kölcsönös jogait és kötelezéseit, úgy az ez ellen vétők irányában való eljárást szabályozza.

¹ L. 1899-iki egyet. evang. közgy. jkv. 56. p.

² L. 1900-iki egyet. közgy. jkv. 71. p. A közös bizottság munkálata előzetesen az egyházkerületekkel is közöltetett. Három kerület változatlan elfogadása mellett nyilatkozott, míg a dunáninneni kerület módosítások céljából az alsóbb fokú önkormányzati hatóságokhoz való leterjesztését kívánta.

³ L. 1901-iki egyet. evang. közgy. jkv. 68. és 69. pontjait.

A testvéri egyezségre lépő két egyház hívei a következő négy viszonyban élhetnek egymás közt az egyes helyeken:

I. Mint ugyanazon városban vagy községben két teljesen önálló gyülekezet hívei.

II. Mint szerződéssel, vagy hosszabb időn át tartó gyakorlattal megerősített módozatok mellett egyesült anya- vagy leányegyházközségek tagjai.

III. Mint nem egyesült csak csatlakozott anya- vagy leányegyházközségbeli hívek.

IV. Mint szórványban levő hívek.

Előrebocsátásával annak, hogy ezen megállapodások az összes viszonyokra, a lelkészek, tanítók és hívekre nézve csak annyiban kötelezők, a mennyiben ezek a közöttük fennálló szerződés pontjaival, vagy eddigi rendes gyakorlatukkal nem ellenkeznek: ezen testvéri egyezségben a két protestáns egyház tagjainak, valamint a lelkészeknek és tanítóknak kölcsönös jogai és kötelességei a fentírt négy viszonyra vonatkozólag a következőleg szabályoztatnak:

I. *Önálló gyülekezetek.*

1. §. Ha ugyanazon városban vagy községben mindkét egyháznak külön önálló gyülekezete van s ezek lelkészei egymás helyett, a másik lelkész beleegyezése vagy akadályoztatása esetén, végeznek valamely egyházi cselekményt, tartoznak az általuk teljesített cselekményről pontos anyakönyvi jegyzéket küldeni a lefizetett híványszerű, vagy felsőbb hatóság által megállapított stólával együtt, az illetékes lelkészi hivatalnak. Mindkét lelkész köteles igazolni, illetve meggyőződést szerezni, hogy a kézbesítések megtörténtek-e?

II. *Szerződéssel vagy hosszabb időn át tartó gyakorlattal megerősített módozatok mellett egyesült anya- vagy leányegyházközségek.*

2. §. Ha az egyesült anya- vagy leányegyházközségeknek kölcsönös szerződése van, annak érvénye tovább is fennáll; ha azonban írott szerződés bármely okból nem volna, az esetben a fennálló gyakorlat szerinti kölcsönös jogok és kötelezettségek írásba foglalandók. A mennyiben pedig a kölcsönös jogok szabályozására sem szerződés, sem megállapodottnak elfogadható joggyakorlat nincs, vagy ha van is, de némely jogviszonyok azok által szabályozva nincse-

nek, azon esetben és azon jogviszonyokra nézve ezen testvéri egyezség intézkedései az irányadók.

Ezen egyesült egyházak egymás iránti viszonya azonban változást is szenvedhet, de mindenkor csak a felsőbb egyházmegyei és egyházkerületi hatóságok kölcsönös beleegyezésével a következő esetekben:

a) ha az egyik egyház hívei annyira megerősödnek, hogy önálló anya- vagy leányegyházközséget alkothatnak;

b) ha az egyik egyház hívei annyira meggyengülnek, hogy addigi testületi kötelezettségeiknek többé eleget nem tehetnek s ekkor a másikkal csatlakozási viszonyba lépnek.

3. §. Külön szerződés vagy érvényes gyakorlat hiányában az ilyen egyesült anya- vagy leányegyházakban a lelkész és tanító azon egyház kebeléből választandó, a melyik egyháznak egyházi adót fizető hívei többségben vannak.

A választás mindig azon egyház törvényei szerint történik, a melyhez a megválasztandó lelkész vagy tanító tartozik s a választásban mindazok részt vesznek, a kiket a választási jog bármelyik egyház választási törvényei vagy szabályrendeletei szerint megillet.

A mindenkori lelkésznek, illetve tanítónak illetékes egyházi felsőbbbsége van az egyesült egyház kormányzatára és felügyeletére hivatva; a gyülekezet tehát ezen felsőbbbségnek választásába befolyik, az egyház fokozatos testületeinek közgyűléseiben részt vesz, az illető egyházi törvényekben meghatározott módon.

4. §. Az egyházi előjárók mindkét egyház kebeléből választandók — az egyházi adót fizető gyülekezeti tagok számarányában. Gondnok, illetve felügyelő azonban mindig kettő, és pedig mindegyik egyház kebeléből egy-egy, választandó.

5. §. Ha ilyen egyházi községnek az egyik egyház kebelébe tartozó hívei külön önálló anya- vagy leánygyülekezetté alakulnak a fenti elvek szerint, az esetben a vagyonmegosztás felett az egyesülési szerződés határozatai az irányadók.

Ha azonban ilyen szerződés vagy abban a vagyonfelosztásra nézve intézkedés nem volna, azon esetben az alapítványi vagyon azon egyház híveié lesz, a mely egyház céljaira az alapítvány tétetett. Egyéb vagyon az eddigi egyesült egyházközség közös céljaira fentartandó mindaddig, míg az mint egyesült gyülekezet fennáll.

A mennyiben pedig ezen egyesült gyülekezet mindkét egyház felsőbb hatóságainak engedélyével mégis feloszlának, ezen vagyon is felosztatik, és pedig a két egyháznak ott egyházi adót fizető híveinek számaránya szerint.

A midőn ezen elválás alkalmával a gyülekezetek között nézeteltérések merülnének fel, akkor a két egyházkerület közgyűlése egy-egy lelkészi és egy-egy világi egyénből álló bizottságot küld ki, melynek elnökét, ha a kiküldött bizottsági tagok első összejövetelük alkalmával elnökválasztásban megegyezni nem tudnak, az egyesült gyülekezet egyházi adót fizető tagjai többségének kerületi elnöksége nevezi ki. A bizottság az elválás módozatait végérvényesen megállapítván, kimondja az elválást, és eljárásáról mindkét egyházkerületnek jelentést tesz.

6. §. Ha az egyik egyház híveinek önálló anya- vagy leánygyülekezetté alakulása által az elhagyott egyház hívei annyira elgyengülnének, hogy szinte önálló anya- vagy leánygyülekezetet többé nem alkothatnak, a másik egyház önállósá lett gyülekezete köteles őket, mint csatlakozottakat befogadni, azon kötelezettségek leendő teljesítése mellett, melyek ezen egyezés harmadik fejezetében a nem egyesült, csak csatlakozott gyülekezet tagjaira nézve irányt adók, a nélkül azonban, hogy a részükre az elváláskor esett vagyont vagy annak bármely részét követelhetné.

Ezen vagyon egészben a csatlakozott felekezet által kizárólag azon célra gyümölcsöztetendő, hogy így idővel vagyoniilag megerősödve, ezen egyház hívei is önálló gyülekezetet alkothassanak.

7. §. Az egyesült egyházközségekben is jogukban áll az ott kisebbségben lévő egyházhoz tartozó híveknek minden olyan alkalommal, a midőn lelkészi szolgálatra szükség van, külön költségükre saját egyházuk hitvallását követő lelkésznek szolgálatát igénybe venni.

8. §. Egyesült anyagyülekezetekben:

a) az anyakönyvek közösek;

b) a lelkész a nyilvános úrvacsorát mindkét egyház híveinek külön, és pedig először saját egyháza híveinek, az illető hívek egyházának hitvallása szerint, köteles kiszolgáltatni; tehát az ev. ref. hitvallást követőknek kenyérrel, az ág. hitv. követő evangélikusoknak pedig ostyával. Így köteles gyóntatni, illetve úrvacsorát kiszolgáltatni a betegeknek is.

c) a két egyház confirmálandó növendékeit köteles a lelkész külön órákban egymástól elkülönítve oktatni, a confirmálást azonban mindkét egyház növendékeivel külön, saját hitvallású lelkészük végzi. A megtörtént confirmációról a confirmáló lelkész köteles anyakönyvet vezetni. Egyik egyház növendékét még a szülők határozott kívánatára sem szabad a másik egyházba átconfirmálni, sem befogadni. Nem szabad a lelkésznek magyarázatai alkalmával a másik egyház hitelveit bírálni vagy sérteni;

d) a vallástani tárgyakban mindkét egyház növendékeit a tanító köteles együttesen oktatni, kivételével a nem saját egyháza hittanának, a melynek tanítása az egyesült egyház lelkészének kötelességét képezi.

9. §. Egyesült leánygyülekezetekben:

a) az egyesült leánygyülekezet mindkét egyházához tartozó hívekről és gyermekekről a tanító mindkét egyház illetékes anyagyülekezeti lelkészének külön számol.

Ha mindkét egyház egyházkerülete megadta a tanítónak (a ki esetleg praeoráns levita vagy facultált egyén) a keresztelhetési engedélyt: szigorú kötelessége a tanítónak az általa végzett keresztelesekről, mindkét protestáns egyház híveiről külön-külön, pontos jegyzéket vezetni és ezen jegyzéket minden hó végével külön-külön mindkét illetékes anyagyülekezet lelkészi hivatalának beküldeni, valamint annak kézhezvételéről a választudósításból, melyet önigazolás végett kérni és megőriznie kell, meggyőződést szerezni. Ha az egyesült leánygyülekezet mindegyike egy és ugyanazon ugyancsak egyesült anyaegyházközséghez tartozik, a tanító a mindkét részre keresztelekről csak egy jegyzéket vezet;

b) ha a keresztelhetési engedély csak az egyik egyházkerület által van a tanítónak megadva, a másik egyházhoz tartozók keresztelésétől óvakodni köteles; a jogosan keresztelekről vezetett jegyzéket pedig az illetékes anyaegyházközség lelkészének az előbbi pont szerint nyújtja be;

c) a két egyházhoz tartozó növendékek confirmációi oktatását és a hittantanítást a tanító külön órákban — az ezen oktatást az anyagyülekezetekben szabályozó 8. § *c)*, *d)* pontjai szerint — tartozik teljesíteni; a vallásban többi tárgyaiban az oktatás közös. Úgy a külön, mint a közös órákban a tanító kerülje mindazt, a mi bármelyik egyházhoz tartozó

hívek hitvallásbeli érzékenységét a legcsekélyebb mérvben is sérthetné;

d) bármelyik egyház halottait az egyesült leánygyülekezetben a tanító csak akkor temetheti el, ha a felek a halálesetet illetékes anyagyülekezetük lelkészénél bejelentették és a lelkésztől az eltemetésre engedélyt hoznak. E szabály alól kivétel csak távol eső leánygyülekezetekben van megengedve és csak akkor és azon tanítónak, ha és a melyik tanítónak az illetékes egyházmegyei gyűlés, tekintve az anyagyülekezet távolságát, egyszer s mindenkorra engedélyt adott a távollevő illetékes anyagyülekezetbeli lelkész külön engedélye nélküli temethetésre. Ezen esetben azonban köteles a tanító az általa eltemetett halottakról pontos jegyzéket vezetni s azt az illetékes anyagyülekezeti lelkész hivataloknak minden hó végén pontosan beküldeni s annak kézbeviteléről ezen § a) pontja szerint meggyőződést szerezni.

III. *Csatlakozott gyülekezetek.*

10. §. Nem egyesült, csak csatlakozott anya- vagy leány-egyházközségeknek azon egyházközségek tekintetnek, a melyekben az illető helyen az egyik protestáns egyháznak van anya- vagy leánygyülekezete, a másik egyháznak pedig sem helyben, sem 6 km., vagyis olyan távolságban, a hová hívei nagyobb költség és alkalmatlanság nélkül templomba járhatnának és gyermekeiket is iskolába járathatnák, sem anya-, sem leánygyülekezete nincs. Ez utóbbi egyház hívei az előbbi egyház anya- vagy leánygyülekezetéhez csatlakozottaknak jelentetnek ki. Mindkét egyház főhatósága kölcsönösen elismeri, hogy ily helyeken saját híveit mindig a másik egyház híveivel csatlakozási viszonyban levőnek tekinti s minden egyházi viszonyaikat az alábbiak szerint intézik és bírálják el.

11. §. Ily csatlakozási viszonyban levő gyülekezetek, akár anya-, akár leánygyülekezetek legyenek azok, mindig csak az egyik egyház jellegével bírnak; a gyengébb egyházhívek pedig ehhez csatlakoznak, akár jár ki hozzájuk évenként egyszer vagy többször saját egyházuk illetékes anyagyülekezetbeli lelkésze, akár nem.

12. §. Ezen csatlakozott gyülekezetekben:

a) a lélekpenzt, párbért, közmunkát, gabonát — szóval — mindennemű egyházi adót, úgyszintén tandíjat és stólat

mindig ugyanazon kulcs szerint tartoznak fizetni mindkét egyház hívei a jelleget adó gyülekezet pénztárába, azonban a csatlakozott másik egyház híveitől beszedett egyházi adónak felét — a tandíj és stóla ide nem számítatván — a jelleget adó gyülekezet pénztára, a csatlakozottak illetékes anyagyülekezete pénztárának köteles átszolgáltatni.

A közmunka akár természetben, akár pénzben, mindig egészen a jelleget adó egyházközség javára rovandó le.

Ezen egyházi adók kivetését mindig a jelleget adó gyülekezet eszközli a csatlakozott egyház híveire is. Az ezen kivetést neheztelő fél azonban panaszával saját illetékes felelbbviteli hatóságához fordulhat, a mely a kivetést eszközölt gyülekezet egyházának törvényei szerint bírálja el a panaszt;

b) a jelleget adó gyülekezet temploma, iskolája, lelkész vagy tanító lakának építési költségeihez a csatlakozott egyházhívek csak önkéntes adományokkal járulhatnak; azonban a rendes javítási és fenntartási költségeket a testvéregyházhívekkel közösen egyforma kulcs szerint viselik; mégis, a mennyiben ezek a közpénztárból fedeztetnek, e czímen a csatlakozottak ellen külön kivetésnek helye nincs, viszont, ha ezen rendes javítási és fenntartási költségek külön kivetés útján fedeztetnek, a csatlakozottakra eső összeg fele nem szolgáltatandó át az *a)* pont szerint illetékes saját anyagyülekezetbeli pénztárnak;

c) olyan gyülekezetben, a hol az egyházi terhek birtokaránylag szoktak kivettetni, a vegyes házasságban élő hívek föld- és házbirtokára eső mindennemű egyházi fizetés azon házastárs egyházát illeti, a melyeknek a nevén a birtok telekkönyvileg áll, vagy a kit az tulajdonjogilag illet.

13. §. Csatlakozott gyülekezetben a jelleget adó egyházhívek templomának, iskolájának, harangjainak és temetőjének, utóbbiban mindegyik testvér saját egyházának hagyománya szerinti használatához joga van a csatlakozott egyházi híveknek ugyanazon feltételek mellett, mint a jelleget adó testvérgyülekezet híveinek, és pedig akár ki szokott járni a csatlakozott egyház anyagyülekezetbeli lelkésze nyilvános istentiszteletet tartani, temetést vagy más funkciót végezni, akár nem.

14. §. Bármelyik csatlakozott egyház tagjainak mindenkör jogukban áll minden egyházi funkciót saját hitvallású

illetékes lelkészükkel saját költségükre végeztetni. E célra a jelleget adó gyülekezet köteles a templomot vagy imaházat a csatlakozott felekezetek részére akár nyilvános isteni tisztelet, akár halotti gyászbeszéd, esketés vagy keresztelezés, vagy egyéb egyházi cselekmény végezhetése végett, azon meghatározott órákon kívül, a melyekben a jelleget adó egyházközség nyilvános istentisztelete tartatni szokott, átengedni.

15. §. Gyülekezeti előjárók ilyen gyülekezetekben az egyházi adót fizető hívek száma arányában mindkét egyház hívei közül választandók.

16. §. Nem egyesült, csak csatlakozott gyülekezetekben, ha a csatlakozott egyház híveinek lélekszáma és vagyoni ereje annyira növekednék, hogy egyházi adója és egyéb járandósága egészben a jelleget adó egyház híveit elérí vagy megközelíti, joguk van a felsőbb egyházi hatóságuknál lépéseket tenni az iránt, hogy egyesült gyülekezetté alakulhassanak, a mely esetben mindkét egyház híveinek kölcsönös jogai és kötelezettségei mindkét egyházhívek egyházi felsőbbsege által megerősített, méltányos alapon kötött, tüzetesen intézkedő szerződésbe foglalandó.

17. §. Ha pedig a csatlakozott egyház hívei önálló anyavagy leánygyülekezetté alakulnának, ez esetben a gyülekezet eddigi ingatlanai, egyházi és iskolai épületei s egyéb vagyona marad az eddigi jelleget adó egyházgyülekezetté, abból a csatlakozottak sem részt, sem semmiféle kártérítést vagy visszafizetést nem követelhetnek, sőt — a mennyiben a különválás által az eddigi jelleget adott egyházgyülekezet annyira meggyengülne, hogy mint önálló gyülekezet magát fenntartani nem képes és az önállóvá lett másik egyházgyülekezethez kíván csatlakozni — ez most már mint jelleget adó köteles azt, mint most már csatlakozottat, a 6. § értelmében és feltételei mellett befogadni.

18. §. A csatlakozott viszonyban levő s jelleget adó anyagyülekezetben

a) a lelkész — a mennyiben a csatlakozó egyházhívek egyes esetekben saját hitvallású lelkészük funkcióját igénybe venni nem kívánják — köteles a confirmálás kivételével minden egyházi funkciót teljesíteni; a csatlakozott egyházhívek kisdedeinek általa teljesített keresztelezését vagy külön anyakönyvbe, vagy szám nélkül saját anyakönyvébe, az általa

eltemetett halottakat saját anyakönyvébe bevezetni és azokról minden év végén — anyakönyvi íván — az eredeti bejegyzéssel szóról szóra megegyező aláírt másolatot, illetve kivonatot küldeni a csatlakozott egyházhívek illetékes anyagyülekezetbeli lelkészének.

b) Minden stóla a fungáló lelkészt és tanítót illeti s a hívektől, nem fungáló egyházi hivatalnok, stólát nem követelhet.

c) A lelkészeknek, a csatlakozott egyházhívek gyermekeit még a szülők határozott kívánatára sem szabad a keresztelezés vagy a konfirmálás alkalmával más egyház tagjául bejegyezni, mint a melyikhez az állami törvény szerint tartoznak.

d) Csatlakozott viszonyban levő anyagyülekezetben a tanítók a csatlakozott egyházhívek tanköteles gyermekeire nézve kötelesek magukat a 8. § *d)* és 9. § *c)* pontjában foglalt szabályokhoz tartani.

19. §. A csatlakozott viszonyban levő, a jelleget adó leánygyülekezetben a tanító — ha neki egyik vagy mindkét egyház egyházkerülete által keresztelezési engedély van adva — ez esetben az általa kereszteletekre, nemkülömben a csatlakozott hitfelekezetbeli gyermekek vallásoktatására, confirmációra előkészítésére és mindkét egyházhoz tartozó hívek halottainak eltemetésére nézve köteles magát azon utasításokhoz tartani, melyek az egyesült leányegyházközségek tanítói részére a 9. §-ban előírva vannak.

20. §. Csatlakozottaknak tekintendők mindkét egyház részéről — a mennyiben saját hitvallású lelkipásztorok által való gondozásukról intézkedve nincs — a másik protestáns egyház kebelébe tartozó katonák, valamint a rabok — s ezek lelki gondozását a testvéregyház lelkésze a csatlakozottakra érvényes szabályok szerint köteles eszközölni.

IV. Szórványok.

21. §. Szórványokban élő híveknek csak azon protestáns hívek tekintetnek, a kik oly községben vagy helyen laknak, a melyben és a hol egyik protestáns egyháznak sincs sem anya-, sem leánygyülekezete. Ezek saját egyházuk anya- vagy leánygyülekezetének kötelékébe tartoznak, annak lelki gondozása alatt állanak, egyházi adó és egyéb járandóságait is oda fizetik és a testvéregyház anya- vagy leánygyülekezetének pénztárába semminemű adót vagy más járulékot nem tartoznak fizetni; de ha a testvéregyházgyülekezet lel-

készének vagy tanítójának szolgálatát — a rendes díjak fizetése mellett — igénybe óhajtják venni: az tőlük meg nem tagadható.

V. Vegyes intézkedések.

22. §. Vegyes házások esketésénél joga van a jegyeseknek bármelyik egyház lelkészének szolgálatát igénybe venni. Az esketést az eskető lelkész saját anyakönyvébe jegyzi be és a stóla is őt illeti, de tartozik a másik fél illetékes lelkészét az esketésről értesíteni.

23. §. Vallásváltoztatás esetén, úgy a kilépésre jelentkezésnél, mint a felvétel elfogadásánál, mindenkire nézve, saját hitfelekezetének lelkésze illetékes.

Az állami, községi és felekezeti nép- és középiskolákban a vallásoktatás mikéntjére nézve a következő megállapodások jöttek létre:

24. §. Minden olyan tanintézetben, a melyben mindkét protestáns egyház kebelébe tartozó tanulók vannak, hitoktatója azonban csak az egyik egyháznak van, ez köteles a másik protestáns egyházhoz tartozó növendékeket is a saját egyházához tartozó növendékekkel együtt — egyenlő feltételek mellett — a vallástani tantárgyakban oktatni mindaddig, míg a másik egyház főhatósága a saját egyházához tartozó növendékek hitoktatásáról másként nem gondoskodik. Tartozik azonban minden ilyen hitoktató az általa hitoktatásban részesített másik protestáns egyház növendékeinek névsorát, a tanév első hónapjának közepéig, ezen növendékek illetékes egyházi főhatóságához beküldeni, a tanév végén pedig a tanítás eredményéről ugyanoda jelentést tenni.

25. §. Bármelyik protestáns egyház tanintézeteiben a köztartást a testvér protestáns egyház kötelékébe tartozó tanulók is igénybe vehetik ugyanazon feltételek mellett, mint a saját egyházkötelékébe tartozó tanulók, s az arra érdemesek — a körülményekhez képest — egyéb jótéteményekben is részesítendőek.

II. KÖNYV.

A magyar evangélikus egyház alkotmánya és közigazgatása.

Alapfogalmak.

42. §. Az egyházi hatalom.

Az egyházi hatalom fogalmának, lényegének és terjedelmének kérdése szoros összefüggésben van az egyház fogalmával. A 3-ik §-ban említettük, hogy az egyház fogalmát illetőleg nagy eltérés van az egyes keresztyén egyházak felfogása között. Reámutattunk arra is, hogy az evang. egyház tanítása szerint milyen viszonyban van a láthatatlan egyház a látható egyházhoz. Végül kiemeltük, hogy a jogtudományban az egyház fogalmának minden hittételtől ment s jogi értelemben veendő meghatározására van szükségünk s az egyház, közelebbről a magyar ág. hitv. evang. egyház fogalmát ily szempontból is definiáltuk.

Önként folyik mindebből az, hogy valamint az egyházi hatalom fogalmát, lényegét s terjedelmét illetőleg az egyes egyházak hittételeikben eltérően vélekednek, aképen természetes az is, hogy a fentebbi szempontok szerint külön-külön konstruált „egyház”-fogalomnak megfelelő egyházi hatalom fogalma, lényege s terjedelme sem lehet ugyanaz.

Mindenekelőtt az ev. hitelvi jelentőséggel bíró „egyház” fogalmához fűződő egyházi hatalomról szólunk.

Valamint az egyházra nézve, úgy az egyházi hatalomra nézve is az ág. hitv. ev. egyházban alapvető forrás a szentírás és illetve az ennek alapján álló két alapvető symbolikus könyv, ú. m. az „Ágostai Hitvallás” és az „Apologia”. Mindkettő nemcsak az *egyházról*, de az *egyházi hatalomról* is

külön fejezetben, valamint mellékesen más címet viselő fejezetben is szól, és pedig lényegében a következőképen:¹

A kulcsok hatalma -- potestas clavium -- az evangelium szerint az evangelium hirdetésére, *a bűnök meg- vagy meg nem bocsátására* s a szentségek kiszolgáltatására rendelt isteni hatalom és megbízás. Krisztus ezzel a megbízással küldötte ki az apostolokat: „A miképen küldött engemet az Atya, én is aképen küldelek el titeket. Vegyetek szent lelket; a kiknek megbocsátjátok bűneiket, megbocsáttatnak nekik; a kiknek megtartjátok, megtartatnak.”² Elmenvén mind e széles világra, hirdessétek az evangeliumot minden teremtménynek.”³ Az ekként körvonalozott egyházi hatalmat a világgal összefoglalni s az egyházi hatalom alanyának vagy kezelőjének más hatáskörébe avatkozni nem szabad. Mert az egyházi hatalomnak hivatása csupán az, hogy az evangeliumot hirdesse s a szentségeket kiszolgáltassa,⁴ s mert Krisztus mondja: „Az én országom nem e világból való.”⁵

A mi a bűnök meg- vagy meg nem bocsátását illeti, a tekintetben jeleznünk kell még, hogy a bibliának tudományos kritikai vizsgálata az ide vonatkozó szentírási helyet elsőrendűnek nem tartja. Előfordul a tétel több helyütt is, így Máté 16. 19. és 18. 18. Az előbbi Péternek adja meg a bűnök oldásának és kötésének jogát; az utóbbi hely az összes apostoloknak. Az a kérdés, hogy az egyes szentírási helyek közül -- a melyek mindenike más és más vonatkozásban áll -- melyik tekinthető Jézus eredeti mondásának? Az összefüggés és a probléma tárgyalása leginkább Máté 18. 18-at igazolja, a hol is a felebarátokkal való torzsalkodásról van szó. A mondás értelme az, hogy a kinek az ember e földön elengedi a sértést, azt Isten sem bünteti tovább. Ugyanígy értelmezendő János 20. 21. is.⁶ Egybevetve az elmondottakat, az evangelium szerint az ember Isten nevében és helyett csakis az önmaga ellen elkövetett

¹ L. Á. H., XXVIII. Apologia, VII., VIII., XIV. Paulik i. m. 97. s köv. I. Mayer i. m. 287–303., 419. s köv. I.

² Ján., 20., 21. s köv.

³ Márk, 16., 15.

⁴ Máté 28., 19–20. a keresztségre; I. Kor. 11. 24–25. az úrvacsorára nézve.

⁵ János, 18., 36.

⁶ Máté 16. 19. értelmezését illetőleg I. Raffay S.: Péter apostol.

vétkek megbocsátására van feljogosítva, de r. kath. értelemben vett bűnbocsánatot felebarátjával szemben senki sem gyakorolhat. A potestas clavium keretében tehát legfeljebb a bűnök Istentől való megbocsátásának hirdetéséről lehet szó.

Az Á. H. szerint, ha van a püspököknek egyéb hatalmuk, az nem az evangelium alapján, hanem emberi jog alapján illeti őket. Általában pedig nem áll jogukban elrendelni olyat, a mi az evangeliummal ellenkezik. Különösen szentírásellenes oly hagyományoknak elrendelése, a melyeknek betartása a bűnökért eleget tenni, vagy az isteni kegyelmet s megigazulást kiérdemelni czélozza. A püspököknek vagy a lelkipásztoroknak szabad azonban bizonyos rendszabályokat behozni abból a czélból, „hogy az egyházban a dolgok szép rendben folyjanak, de nem hogy általuk a kegyelmet érdekeljünk ki“. „Az ilyen rendszabályokat a szeretet és béke érdekében illő megtartani a gyülekezeteknek oly mértékben, hogy egyik a másikat meg ne botránkoztassa, s hogy rendben és zavartalanul folyjanak az egyház ügyei.“ Ily célzattól az Apologia szerint a reformatorok a legnagyobb készséggel óhajtják az egyházi kormányzati rendet és fokozatokat megtartani az egyházban, még ha azok emberi tekintély alapján keletkeztek is. Ily értelemben az egyházi hatalomnak *rendi* (potestas ordinis) és *joghatósági* (potestas iurisdictionis) részre való felosztását maga Melanchthon helyesli. Hangsúlyozza azonban az Apologiában, hogy az egyházi hatalom gyakorlóinak a külső rendre s a szertartásokra nézve kiadott rendeletei nem örökérvényűek, „miként az apostolok magok igen sokat rendeltek, a mi idővel megváltozott“.

A rendi hatalom részei: a *hitvallás* joga, az *istentisztelet rendezésére* és a *szentségek kiszolgáltatására* vonatkozó jog, az *ünnepek* megállapításának, a *tanításnak* (templomban és iskolában), a *javításnak* (ius reformandi) joga, mely utóbbinál fogva az egyház a hitcizkkeit is mindenkor hitéhez képest törvényes közegei által módosíthatja. A joghatósági hatalom részei: az *öntörvényhozás*, *szervezés*, *önkormányzás*, *felügyelés*, *igazságszolgáltatás*, *vagyonszerzés és -kezelés* stb. joga.

Az egyházi hatalom terjedelmét illetőleg azonban az evangeliumban, a symbolikus könyvekben, sőt Luthernél is alig találunk az egyházi kormányzásra vonatkozó közelebbi utasítást. Még leginkább Máté 5. 22-re és Apost. Cselekedetei, 1, 15–26-ra, valamint arra utalhatunk, hogy az ige-

hirdetés tág fogalom s a feddésre és dorgálásra is alkalmas. Onnan van ez, mert a reformátorok is inkább a láthatatlan egyházzal hozták kapcsolatba az egyházi hatalom fogalmát s ahhoz képest határozták azt meg. Maga az evangélium is csupán az eszményi egyház fogalmának megfelelő egyházi hatalomra enged következtetni.

Csak természetes tehát, hogy a valóságos egyház fogalmával kapcsolatos egyházi hatalom lényegét más alapon kell kifejtenuünk a jogtudományban, mint a theológiában. Valamint az egyház fogalmát külön kellett körvonaloznunk a jogtudomány számára, ugyancsak így vagyunk az egyházi hatalom fogalmával, lényegével s terjedelmével is. Ha akár az evangélium, akár a symbolikus könyvek a valóságban létező egyházzal s annak szervezetéről szólnának, bizonyára szabatosabb s határozottabb fogalommeghatározást nyújtanának az egyházi hatalomról is. Szóval, mert a Krisztusi eszményi egyház más, mintsem annak — részben az adott környező viszonyoknál, részben az emberek gyarlóságánál fogva — hiányosan létrejött megvalósulása, ennél fogva némileg más az egyházi hatalom fogalma s köre az eszményi egyházban, mint a látható egyházban. Csupán az eszményi egyházra vonatkoztatva áll az, hogy a „pascere nihil aliud est, quam docere“. A látható egyházban azonban élő szervezettel, cselekvő tényezőkkel, tagokkal van dolgunk, a kiknek az egyház végcéljának megfelelő működése és magatartása pusztán az ígehirdetéssel s a szentségek kiszolgáltatásával biztosítva még nincs, tehát az egyházi hatalomnak még más irányban is kell érvényesülnie. S valóban, ha az egyház összes tényezőit, megannyi működő erőit szemügyre vesszük, azt látjuk, hogy az egyház alapítójának akarata a látható egyházban pusztán az ígehirdetéssel s a szentségek kiszolgáltatásával — éppen a látható egyház hiányosságánál fogva — nem valósulhatna meg. Előfeltételei annak még a gyülekezet szervezettsége s abban az evangélium szellemének megfelelő, tehát az eszményi egyház céljával nem ellenkező külső rend fenntartása is. Vagyis az egyházi hatalom köre — tekintettel a látható egyház társulati jellegére — nem merül ki az ígehirdetésben s a szentségek kiszolgáltatásában. De végeredményben *lényegére* isteni eredetű az ekként értelmezett egyházi hatalom megannyi ága, mert az Isten az embert olyképen alkotta meg,

hogy magasabb céljait, lelki szükségletének kielégítését is, egyedül társaságban érheti el, a mi pedig rendező hatalom nélkül sem nem keletkezhetik, sem fenn nem maradhat.¹ Ilyképen kapcsolhatjuk az ígehirdetéshez és a szentségek kiszolgáltatásához a kormányzói hatalmat (*potestas iurisdictionis*) is, mint a *látható* egyházban működő egyházi hatalomnak egyik olyan ágát, a melyről az eszményi egyházban — szervezet hiányában — magától érthetőleg nem lehet szó.

Mindezek alapján — a való egyházra vonatkoztatva — az egyházi hatalom fogalmát akként definiálhatjuk, hogy: *az egyházi hatalom az egyháznak az ígehirdetésben, a kegyelemeszközök kiszolgáltatásában s az egyház külső kormányzásában megnyilatkozó akarata.*

Symbolikus könyveink — a fentebb említett oknál fogva — az egyházi hatalom tartalmának ily irányú megoszlásáról keveset szólnak,² s a mennyiben ezt teszik is, a püspöki hatalommal hozzák kapcsolatba, holott ma már az evang. egyházi alkotmány alapelve az, hogy az egyházi hatalomnak alanya egészben véve maga az egyház. Tudjuk azonban, hogy az Ágostai Hitvallás és az Apologia keletkezése idején az egyházi elszakadás végképen megérlelődve még nem volt, sőt maguk a reformátorok minden lehetőt elkövettek arra nézve, hogy az egyház külső egysége is fenntartassék. A mikor azonban ennek lehetősége a pápaság merev magatartásán végképen hajótörést szenvedett, másrészt pedig a róm. kath. püspököknek a protestánsok feletti *iurisdictionis* megszűnt, csak természetes, hogy az egyházi hatalom alanyának kérdése — a nélkül, hogy a reformátoroknak az egyházi hatalom fogalmáról, lényegéről vallott nézeteik megváltoztak volna — új s idővel, főként némely országban, az evangelium szelleméhez egészen visszatérő értelmezést nyert.

¹ L. Kosutány i. m. 108. s köv. l.

² Apologia, XIV. Az egyházi hatalomról: ... „Nekünk a hatalomnak régi elosztása tetszik, t. i. *rendi* (*potestas ordinis*) és *joghatósági* (*potestas iurisdictionis*) hatalomra való elosztás. A püspököknek van tehát rendi hatalmuk, más szóval az ige és szentségek szolgálatának joga (*ministerium verbi et sacramentorum*), van joghatósági hatalmuk ... A hitvallásban azt is előadtuk, hogy meddig terjed rendeletek kiadására vonatkozó joguk; nevezetesen nemcsak hasznos szertartásokra nézve, hanem arra nézve is, hogy a nyugalom kedvéért rend is legyen az egyházban.“ L. Mayer i. m. 423. l.

43. §. Az egyházi hatalom alanya.

Az egyházi hatalom alanya s birtokosa a Krisztus által alapított ker. egyházban maga a Jézus Krisztus volt. Hitelvi alapja ennek a szentírás. Maga Krisztus nyilatkozott ekként a tizenegy tanítvány előtt: „Teljes hatalom adatott nékem mennyen és földön“.¹ Krisztus az ő hatalmát — mely az egyház külső szervezettségének hiánya miatt az ige hirdetésére, a szentségek kiszolgáltatására s a Krisztus által szerzett üdvjavak közlésére szorítkozott — a szentírás és az annak alapján álló hitvallások szerint közvetlenül a hívők közösségének, vagyis mai kifejezéssel az „egyház“-nak adta, amennyiben ugyanis az egyház akkor az apostolokból állott. Így fogja ezt fel az evangélikus egyház részéről elfogadott s követett írásmagyarázat² s elvileg minden protestáns egyházi alkotmány ezen az állásponton van.

Az evangelium szellemével teljesen egyező tehát, hogy az ige hirdetésének, a szentségek kiszolgáltatásának, az egyház külső szervezésének és igazgatásának hatalma a látható egyházban a hívek egyetemét, tehát az egyházat, a maga egészében illeti. A láthatatlan egyház, mint elvont, eszményi egyház, a való egyházi életben az egyházi hatalom alanyává

¹ Máté XXVIII. 18.

² Az egyházi hatalom alanyának kérdésében a róm. kath., másfelől a protestáns keresztyén egyházak közötti elvi ellentét a szentírásban foglalt ama nyilatkozatokon alapszik, a melyekben Krisztus a kulshatalomnak az apostolokra s illetve a gyülekezetre való átszállásáról szól s a melyeket a róm. kath. és a prot. keresztyén egyházak eltérően értelmeznek. E nyilatkozatok között különösen figyelmet érdemlők a következők: „Te Péter vagy és ezen a kősziklán építem fel az én anyaszentegyházamat, és a pokol kapui nem vehetnek azon diadalmat. És neked adom a mennyek országának kulcsait; és valakit megkötözdesz e földön, a mennyekben is kötözve leszén, és valakit megoldandasz e földön, a mennyekben is oldva leszén“. Máté XVI. 18., 19. „Ha pedig vétkezik te ellened a te atyádfia, menj el és dorgáld meg őtet, csak te közötted és ő között... Ha pedig szódat nem fogadja, végy melléd még egy vagy két embert... Hogyha azoknak sem fogadja szavokat, legyen te előtted olyan, mint a pogány... Bizony mondom néktek: valakiket megkötöztök e földön, oldozva leszénnek mennyben is“. Máté XVIII. 15–18. „Valakiknek megbocsátjátok bűneiteket, megbocsátatnak nékik; a kiknek megtartjátok, megtartatnak“. János XX. 23.

természerszerűleg nem lehet. A szentírásban semmi nyoma sincs annak, mintha az egyházi hatalom az államot, avagy az egyházban, vagy azon kívül valamely rendet isteni ki nyilatkoztatás alapján illethetne. Külön hierarchiának lét-jogosultsága nincs; s viszont nincs is akadálya annak, hogy az egyház az ő hatalmának egyes köreit külön hivatalokra bízsa. Így fér meg egymással az evang. egyház tanításában az ú. n. egyetemes papság elve – az egyházi hivatal mellett.

Az egyetemes papság elve azt jelenti, hogy mindenki, a ki a Krisztusban igazán hisz s a szentírásnak megfelelően él, önmaga eszközölheti ki megigazulását. Nincs szükség tehát természetfeletti képességekkel felruházott üdvközvetítő papi rendre s ilyen nincs is, tehát a hívek nem oszlanak két rendre, úgy mint a róm. kath. egyházban, nevezetesen a laikusok és a klerikusok rendjére.¹

Innen van, hogy a szentírást olvasni minden keresztyén hívőnek nemcsak joga, de kötelessége is.

Az egyetemes papság elvéből folyik tehát, hogy a Krisztusban igazán hívők, mint Isten fiai, testvérek s az egyházi hatalom gyakorlására nézve, és pedig ha a lelkiekben, akkor annál inkább az egyházi élet egyéb vonatkozásaiban,² teljesen egyenlők.³

Jóllehet ez az egyenlőség elvileg fennáll, mindamellett az egyházi hatalom *tényleg* csakis az egyház beleegyezésével s meghívásával *gyakorolható*, „mert azt, a mi mindeneké, egyetemben, senki sem veheti magának, hacsak arra hivatva nincsen”. Maga Pál apostol is megerősíti a reformátoroknak az egyházi hivatalra vonatkozó amaz értelmezését, mely szerint az egyetemes papság alapgondolatával nem ellenkezik az, ha az egyház – isteni jog alapján – az egyházi hatalom bizonyos köreit gyakorlás céljából Istennek meghívott szol-

¹ Már Péter apostol írta a kis-ázsiai keresztyéneknek: „Ti kiválasztott nemzetség, királyi papság, szent nép vagytok”. Azt jelenti ez, hogy valamennyien papok az ottani hívek, mert a szentlélek hatalma a keresztség felvételekor mindenkivel közöltetik. Az egyetemes papság elve tehát nem csupán reformátori, de eredetileg ős keresztyén egyházi alapelv.

² Pl. az egyházi tisztségek betöltése, az egyházi fegyelem kezelése, az egyházi háztartás stb.

³ Luther: An den christl. Adel deutscher Nation: Alle Christen sind wahrhaftig geistlichen Standes und ist unter ihnen kein Unterschied denn des Amtes halben allein.

gáira, hivatalnokokra bízza. Az apostol szerint ugyanis: „az egyházi szolgálatokban is különbségek vannak... miképen a test egy és annak sok tagjai vannak... Némelyeket Isten az anyaszentegyházban apostoloknak, prófétáknak, doktoroknak, tanítóknak, ápolóknak, kormányzóknak rendelt“.

Minden egyházi hivatalnok, mint megbízott, gyakorolja az egyházat megillető hatalmi jogosítványokat; tehát nem űra az egyháznak, hanem Istennek szolgálja. Azt az ünnepléses cselekményt, a melynek keretében az egyházi hivatalra törvény szerint kibocsátottak az egyháznak megbízását nyerik: *felavatásnak* (ordinatio) nevezik. Ezzel azonban külön papi rend elő nem áll, mert az ordinatio az üdvközvetítés szempontjából természetfeletti különös képességet nem ad, a minthogy az egyetemes papság elve Isten és ember között minden közvetítőt elvet. Az egyházi hatalom kezelésével megbízottak, tehát az ordináltak között sincs semmi rendi különbség, avagy e szempontból véve valamelyes hierarchikus fokozat. Az igehirdetés és a szentségek kiszolgáltatása tekintetében — mint a hívek egyetemének megbízottjai — püspökök, esperes, vagy lelkész: teljesen egyenlők.

Az egyetemes papság elve, melyet a reformáció meggyőződéssel s bátran hirdetett, végzetessé válhatott volna az egyház egységére, ha a fejedelmi egyházkormányzat s még inkább a zsinat-presbyteri alkotmány kialakulása ennek útját nem állja. A svájcz reformátorok a papi hivatal nagyobb erőre emelésében keresték az óvszert. Luther követői azonban megmásíthatlanul kitartottak amaz alapelv mellett, a mely máig is megvívhatlan akadály bármely oldalról jövő hierarchikus törekvés ellen; másrészt a zsinat-presbyteri egyházi alkotmány keretében, az egyetemes papság elvének Luther által adott magyarázata mellett, az egyház egységét independens, separatistikus bomlás sem fenyegetheti.

A mikor azt mondjuk, hogy az egyházi hatalom alanya az „egyház“, ez alatt tulajdonképen a gyülekezet, vagyis az egyházköztség értendő. Mert minden egyházköztség önmagában véve bevégezett egész, térben való hiányos megvalósulása az eszményi egyháznak. Ezt az alaptételt nem rontja le ama körülmény, hogy az egyházközségek nagyobb szerves egészbe, egyházkormányzati korporációkba tömörülnek, a mi a zsinati alkotmányban jut kifejezésre s a mellett a jó rend követelménye -- a mit a szentírás és a reformátorok egyaránt

hangoztatnak — kielégítést nyer s az egyházközségek külső kormányzása legalább egy-egy állam határain belől egyöntetűbb s az egyház akaratkifejtése s ellentálló képessége biztosabb, eredményesebb. Az ilyen magasabb, fokozatos szervezetben sem az egyetemes papság elve, sem az egyházi hatalom alanyára nézve felállított alaptétel nem semmisül meg. Példa erre különösen a magyarországi ág. h. ev. ker. egyház, melynek alkotmánya szerint minden hatalom az egyházközségből ered, az egyházközségi közgyűlés pedig az egyházi terheket viselő összes önálló hívekből áll. S jöllehet, a törvényhozó hatalmat az összes egyházközségeket képviselő zsinat gyakorolja, a többi kormányzati ügyeket pedig felsőbb és legfelsőbb fokban a fokozatos önkormányzati testületek s ezek törvényesen választott tisztviselői intézik el, úgyde a zsinat, valamint az egyházmegyei, egyházkerületi s egyházegyetemi hatóságok tagjai: az egyházközségeknek választottai s ekként úgy a törvényhozásban, mint a közigazgatásban az egyházközségek közakarata jut kifejezésre.

44. §. **Protestáns egyházkormányzati rendszerek.**

A szentírásban és a prot. symbolikus könyvekben részletesen kidolgozott egyházi alkotmányt hasztalan keresünk. A szentírásban azért nem találunk ilyent, mert a szentírás az eszményi egyházra helyezi a főszlyt, ennek lényegéről szól csupán. A symbolikus könyvekben pedig ezenkívül azért sem, mert a protestánsok nem akartak új egyházat alapítani, hanem csak a régi, romlottat megjavítani. Mindamellet a symbolikus könyvekben s a reformátorok irataiban mégis több s legnagyobbbrészt összhangzatos elv jut kifejezésre, a melyek a látható egyház szervezetének kiépítésében hatás nélkül nem maradtak. Azonban pusztán eme szórványosan előforduló elveken nem lehetett egységes s egyetemes irányban elindulni akkor, a mikor a protestánsoknak a r. kath. egyháztól való végleges elszakadása aránylag hirtelenül bekövetkezett s e mellett a különböző alkotmányú nyugat-európai államokban különböző viszonyok közé jutott a prot. hitvallásoknak és a prot. vallásgyakorlatnak sorsa. Ez utóbbi szempontból valóban előnyös is volt az, hogy a hitvallások

s a reformátori iratok az egyház alkotmányára nézve ki-
merítő utasítást nem adtak, sőt hangoztatták azt, hogy a hit
egysége mellett a külső szervezetben való egységnek alá-
rendelt jelentősége van.

Annyi tény, hogy a protestantizmus a róm. kath. egyház
alkotmányos rendszere felett pálczát tört. Az új egyház szer-
vezésének tehát más, az egyház evangéliumi lényegével meg-
férő s természetesen az adott politikai viszonyokhoz is simulni
képes irányt kellett vennie. Merőben tévesnek mondja más-
részt a kritikai egyháztörténettudomány azt az állítást, mintha
a symbolikus könyvek és a reformátorok iratai akár a világi
uralkodó püspöki jogára, akár a hierarchia létjogosultságára,
akár parancsolólag a zsinat-presbyteri berendezésre utalná-
nak. Röviden: a reformátorok a lényegre, nevezetesen a hit-
cikkelyek megállapítására s azok megvédelmezésére fordí-
tották figyelmüket, el nem hallgatván azonban azt a meggyő-
ződésüket, hogy az egyház alkotmánya, az egyház végcélját
tekintve, szigorú egységet, térben és időben mindig azonos
alakot nem kíván, mert a hívek üdve nem attól függ.

Az elmondottakban kell annak magyarázatát keresnünk,
hogy a protestantizmus szervezkedése mindjárt kezdetben
különböző elvi alapokon indult meg; a kifejeződését, tör-
ténelmileg létrejött alkotmányos viszonyokat az elmélet
homlokegyenest ellenkező rendszerekbe foglalta s hogy végül
közel öt század óta folytonos fejlődést mutat a különböző
országokban, sajátos viszonyok között élő evang. egyházak
alkotmánya, úgyannyira, hogy olykor egy állam határain belül
is csupán az evangéliumi hit képezi amaz összekötő kapcsot,
mely az evangélikus országos egyházakat eszményi egészbe
fűzi össze.

Amaz egyházkormányzati főbb rendszerek, a melyeket
az elmélet, mindjárt a reformáció századában, túlnyomóan
a fejedelmi egyházi kormányzás igazolására vezetett le s a
mely rendszerek az egyházi élet által tényleg már előbb is
létesített alkotmányos viszonyoknak további alakulására nagy
hatással voltak, a következőkben foglalhatók össze:

A püspöki rendszer (systema episcopalis), a mely Német-
országban érvényesült leginkább. E rendszer szerint — te-
kintve, hogy az 1555-iki augsburgi birodalmi gyűlésen meg-
kötött béke a róm. kath. püspököknek a protestánsok feletti
joghatóságát az egyetemes zsinat intézkedéséig felfüggesz-

tette — az egyházi hatalom visszaszállott (*devolutio*) a prot. tartományokban a fejedelmekre, mint a kiket az eredetileg is jogosan megilletett. A tartományúr tehát egyúttal püspök is, de nem rendi értelemben, hanem az egyház külső kormányzatát (*potestas externa*) tekintve. Ez a megszorítás annál elfogadhatóbbnak látszott, mert a püspöki joghatóság, közvetlenül a reformatiót megelőző korban, túlnyomóan világi, nem pedig egyházi jellegű volt, a mit a hitvallások eléggé ostromoztak. E rendszer keretében tehát a tanítói-rendnek — különösen a tan tisztasága feletti őrködésre, az igehirdetésre s a szentségek kiszolgáltatására irányuló — szerepköre továbbra is fennmaradhatott;¹ a minthogy az egyes német tartományokban a kiválóbb papoknak s theológiai tanároknak a fejedelem mellett több-kevesebb befolyásuk volt az egyházi hatalom emez eredeti tartalmának (*potestas interna*) gyakorlásában.² Sőt a fejedelem az őt illető egyház-kormányzati jogosítványokat is a tanítói-rend, a papság tanácsa s hozzájárulásával gyakorolta. E rendszer mellett az egyházi élet harmadik eleme: a nép, a kit azonban a fejedelem képviselvén, tényleg a hatalom gyakorlásában nem vesz részt. Szerepe az adott egyházi törvények engedelmes követésében kimerül. Hogy ez a rendszer ebben a vonatkozásban a hierarchikus egyház-kormányzat bélyegét magán viseli, az kétségtelen. A laikusoknak, mint egyházközségnek is, csupán az engedelmeskedés jut osztályrészül.

Ellenben a fejedelmi s papi dualismus, a mely e rendszerben kifejezésre jut, már hadüzenet a róm. kath. egyház kormányzati rendszerének. Kétségtelen, hogy a püspöki egyház-kormányzati rendszer elveinek érvényesülése az adott politikai s társadalmi viszonyok következménye volt. Éppen ezért az árnyalatokban szinte tartományonként eltérő. A fejedelmi és a papi jogkör mértéke nyilvánvalóan a gyakorlati célszerűségtől függött. A népnek merő engedelmességre való szorítása pedig, a német tartományok államjogán kívül, kétségkívül ama szomorú tapasztalatokkal is kapcsolatban van, a melyeket a reformátorok az egyetemes papság elvé-

¹ L. Carpvov I. B.: *De iure decidendi controversias theologicas*. Lips. 1695.

² Stahl: *Die Kirchenverfassung nach Lehre und Recht der Protestanten*. 21. l.

nek a tudatlan hívők részéről történt félremagyarázása alkalmával észleltek.¹

A fentebbiek szerint a püspöki rendszer három rendet állít fel az egyházban, ú. m.: status *politicus* (fejedelem), *ecclesiasticus* (papok) s *oeconomicus* (hívek, község). Az utóbbi a két előbbinek engedelmeskedni tartozik. A fejedelem papokból s theol. tanárokból álló consistoriumának tanácsa szerint köteles kormányozni.

A püspöki rendszert tudományos alapon először Stephanus Mátyás (†1623.) greifswaldi tanár, majd részletesebben Rein-kingk Tamás,² Stryck Sámuel s főként Carpzw Benedek (†1666.) iurisprudencia ecclesiastica seu consistorialis című (Lips. 1649., 1785., Dres. 1718.) munkájában fejtette ki.

II. A *territorialis rendszer*. E rendszer szerint a fejedelem nem a vallásbéke, vagyis devolutio alapján s nem is mint summus episcopus, hanem világi souverénitásánál fogva bírja és gyakorolja az egyházi hatalmat — még ha nem keresztyén is — mert az egyházi hatalom nem más, mint az állami főhatalomnak egyik ága s egyébre nem terjed ki, mint a vallásos életviszonyokban a külső béke és rend fenntartására. Ez az elmélet megegyezik az előbbivel abban, hogy a hívő közönséget az egyházi hatalom gyakorlásából szintén kizárja, sőt odáig megy, hogy mellőzve a népnek a fejedelem által való képviseletét, egyenesen azt hirdeti, hogy az alattvalók a fejedelem legigazságtalanabb, még az Isten ígéjével ellenkező parancsainak sem szegülhetnek ellene s miután a ki a földnek ura, az a vallásnak is ura, ennél fogva ha nem tudnak engedelmeskedni, válaszszanak a martyr-halál, avagy a kivándorlás között.

Ugyanezen alapon a fejedelem egyházkormányzó hatalmát a tanítói-rend consistoriuma sem korlátozhatja, éppúgy, mint

¹ A wendelsteini parasztbíró így fogadta a hivatalba lépő lelkészt: „Először is mi nem fogunk téged a gyülekezet urának, hanem csak szolgálójának tekinteni; nem te parancsolsz nekünk, hanem mi neked s következőképpen parancsoljuk neked, hogy az evangéliumot és Isten ígéjét világosan, igazán és híven hirdesd. Ha pedig kedved jönne magadat úrnak adni ki és tetszésed szerint élni, tudd meg, hogy nemcsak hűtlen szolgának fogunk tekinteni, hanem, mint a ragadozó farkast, hálába fogunk üzni és nem fogunk megtérni”. — Richter: Geschichte der evang. Kirchenverfassung in Deutschland. 22. l.

² Dissert. de brachio saec. et eccl. és tract. de regim saec. et eccles. cz. alatt.

a hogy világi kormányzatában sem korlátozhatja semmiféle organum. Consistoriumra szükség nincs is, sőt önálló papi-rend sincsen, mert a papok is állami hivatalnokok.

Viszont azonban a fejedelemnek ekként értelmezett hatalma csupán „iura circa sacra“, tehát csakis a vallásos élet külső, jogi, nem pedig lelkiismereti vidékére terjed ki, mert ez utóbbi a hívek szabad felfogásának, hitének terére tartozik s a „hatalom“ szempontjából elvileg közömbös mindaddig, míg a társadalom békés rendjét meg nem zavarja. Ennek daczára azonban – tekintve, hogy az egyházi hatalom lényegét, tartalmát, a hatalom egyes köreinek elhatároló vonalait a fejedelmi hatalom saját érdekeinek megfelelően fogta fel – a territorialis elmélet a gyakorlatban azt eredményezte, hogy a fejedelem a vallás felett korlátlanul rendelkezett, a belső egyházi ügyekbe is beleavatkozott, ama jellege alapján: cuius regio, illius est religio. Ilyképen a territorialis rendszer a gyakorlati alkalmazásban valóságos caesareo-papismushoz vezetett, a legszélsőbb papi uralomnál is vészthetőbb lett, különösen a mikor a földesúri jogokkal is kapcsolatba hozták. Pedig eredetileg e rendszer képviselői amaz elfogadható alapelvből indultak ki, hogy az egyház a hit közösségén nyugvó szabad egyesület, egyenlő tagokból álló, vallásos célú társaság (*collegium aequale*) s az állam-hatalom az alkotmány értelmében csupán a külbéke fenn-tartása céljából rendelkezhetik felette.¹

A territorialis rendszer alapgondolatából nyilvánvaló, hogy eredetileg nem a caesareo-papismust célozta, hanem egyenesen s kizárólag a papi-uralom ellen irányult. Maga a rendszer tudományos megalapítója, Thomasius sem titkolta ezt. Szerinte az egyházi kormányzásnak nem az a feladata, hogy a tan tisztasága felett őrkdjék, hanem az, hogy a békét a theologiai viták meg ne zavarják, a papok ne háborgathassák azt, a ki az írásmagyarázattól eltér. Ezért a symbolikus könyveknek s általában a dogmának a lelkiismereti szabad-

¹ Így tanít Sohm i. m. 676. l., Friedberg i. m. 83. l.: Die Kirche ist, wie der Staat, ein Verein, in welchem die Staatsbürger der Obrigkeit unterworfen sind mit vollkommener Gleichberechtigung aller Glieder (*collegium aequale*) . . . Die Kirchen sind Vereine im Staate und somit dessen Hoheit unterworfen. Der Landesherr regiert sie als Inhaber der Staatsgewalt, und seine Gewalt ist überhaupt keine Kirchengewalt, sondern Staatsgewalt.

sággal, az emberi értelemmel szemben kötelező tekintélye nincs. Sajátságos, hogy a lelkiismereti szabadság nagyobb biztonsága helyett a territorialis rendszer éppen legnagyobb lelki-zsarnoksághoz vezetett. A fejedelem, sőt a földesurak kezébe került a dogmatikai és liturgiai kérdések eldöntése és pedig akkor is, ha a külső rend érdekében beavatkozásra éppen nem volt szükség. A territorialis rendszer elveivel szemben szállt síkra az ellenreformatio hazánkban is. Protestáns fejedelmek róm. kath. alattvalóikkal szemben kevésbé vetették igénybe, mert belátták, hogy a territorialis rendszernek ilyen irányú elfajulása a protestantismus alapelveivel, a lelkiismereti szabadsággal ellenkezik. Helyesen mondják, hogy prot. gondolat csak egy van ebben a rendszerben, de az is torzalakban: az egyház és állam egységének elve.¹

Thomasiuson² kívül kiválóbb képviselői még a territorialis rendszernek: Böhmer I. H., Justus, Moser. Megjegyzendő, hogy a fejedelem territorialisztikus jellegű egyházkormányzói hatalmát Thomasiust megelőzőleg már Grotius,³ Hobbes Tamás, Spinoza Benedek stb. hirdették.⁴

III. A *collegialis rendszer* szerint az egyház a hívek szabad akaratából, önkéntes szerződés által jött létre; tehát szabad társulat, miért is az államhatalomhoz való viszonyában ugyanazon elvek alkalmazandók, mint az állam területén létrejött egyéb szabad egyesületeknél. Következésképpen tehát az egyház, mint szabad testület, önmaga bírja a tulajdonképeni egyházi hatalom teljességét (*iura collegialia in sacra*) s vele szemben az államfőt csupán ama jogosítványok illetik, a melyek az ő államfői suverénitásából folynak, vagyis az ú. n. *iura majestatica circa sacra*, melyek sorában a legfőbb felügyeleti jog (*ius supremae inspectionis*), az egyházvédelmi jog (*ius advocatiae*) *ius reformandi* stb. birnak különös fontossággal. A *collegialis* rendszer ekként körvonalozott lényege azonban nem zárja ki, hogy az egyház a maga társulati jogait célszerűségi szempontból az államfőre átruházza, úgyde ezek a jogok akkor sem válnak az államfői suverénitásból

¹ Kovács A. i. m. 152. l.

² Vom Rechte eines Fürsten in Mitteldingen. Halle, 1695. — Vom Rechte ev. Fürsten in theol. Streitigkeiten. Halle, 1696.

³ De imperio summarum potestatum circa sacra. Páris, 1647.

⁴ L. Mejer: Die Grundlagen des lutherischen Kirchenregimens. 300. l.

folyó jogokká s gyakorlásuk — szemben a *iura circa sacra*-val — különleges módon történik. E rendszer theoretikusai szerint ilyen átruházás alapján kormányozzák egyházukat a német fejedelmek.

További folyománya e rendszer alapgondolatának az, hogy a hatalom gyakorlásában aktív részesedés jut a harmadik rendnek is (*status oeconomicus*).

A collegialis rendszer elveit legelőször Pfaff Kristóf Mátyás tübingai tanár foglalta tudományos rendszerbe, tisztán bölcséleti alapon,¹ a történelmi fejlődés s a való alkotmányos egyházi viszonyokra való tekintet nélkül. Kétségtelen azonban, hogy elvei, főként a XIX. században, a prot. egyházi alkotmányok fejlődésére nagy hatással voltak ott is, a hol az episcopalis és a territorialis rendszerek jutottak diadalra. Sőt eszmei rokonságuknál fogva a zsinat-presbyteri egyházszervezet kialakulását is — különösen a magyar ev. egyházban — jótékonyan befolyásolták.

A *zsinat-presbyteri* egyházkormányzati rendszert a schweizi reformatio fejlesztette ki. Jellemző sajátosságai éppen úgy visszatükrözik Schweiznak államszervezetét, mint a hogy a püspöki és a territorialis egyházkormányzati rendszerek Németország államszervezetének a reformatio-korabeli alkotmányának, a fejedelmi hatalom közjogi természetének jellegét viselik magukon. Bármennyire egyezett is az alapelvekben — és pedig úgy az egyház fogalmát, valamint szervezetét illetőleg — a schweizi reformatio a németországgal, mindamellett a németországi fejedelmi absolutismus, másfelől Schweiznak népies köztársasági jellege a látható egyház intézményes berendezésében szükségképen éreztette hatását. Mindkét helyütt az állam alkotmányához simult az egyház alkotmánya. Ezenkívül Schweizban két különböző irányt képviseltek Zwingli Ulrich és Kálvin János. Mindkettő a gyülekezeti alapelv álláspontján van; de Zwinglivel szemben Kálvin nagyobb súlyt helyez az egyháznak, mint az államtól különböző, önálló szervezetnek, saját hatalmi körére s kifejtvén az egyháznak úgy véges emberi, mint örök isteni jellemét, az

¹ De originibus iuris ecclesiasticis veraque eiusdem indole. 1719. Akademische Reden über das Kirchenrecht. 1742. — Rendszerének számos híve s művelője akadt, így: Böhmer L. Gy., Mosheim, Wiese, Grolmann stb. L. Rieker: Die rechtliche Stellung der ev. Kirchen Deutschlands. Leipzig, 1893., 247. l.

egyházi hatalom kérdésében ez alapon állapítja meg az állam és egyház egymáshoz való viszonyát.

Zwingli is az Isten igéjének hallgatására összejött gyülekezetet tekintette látható egyháznak; következésképpen a gyülekezetet (parochia) tekintette az egyházi hatalom alanyának. Ezt illeti meg a tanítás, az istenitisztelet rendjének megállapítása, a fegyelmi hatalom s az egyházi hivatalok betöltésének joga. Úgyde az egyház külső kormányzását illetőleg a világi hatalomtól különvált egyházi hatalmat nem ismeri el, miért is az egyházi községnek a polgári községgel való azonos voltát hirdetvén, azt tanította, hogy a község hívei haligatólagosan a politikai előjáróságra — Zürichben a nagytanácsra — ruházták az egyházi hatalmat; minden jog és hatalom, a mit a papi-rend elveszített, a politikai hatóságot illeti, feltéve, hogy keresztyén, helyesebben református és az egyházi hatalmat a papok (zsinat) tanácsa szerint gyakorolja. Ilyen magyarázat mellett tehát a gyülekezetnek az egyházi külső kormányzás céljából külön önálló egyházi képviselőre szüksége nincs, mert hiszen gyakorlatilag polgári és egyházi község fedik egymást. Ebből kifolyólag a zürichi nagy tanács, mely Zwingli elveit követte, állami és egyházi ügyekben egyaránt souverain, mert igazhitű; hatalmában bennfoglaltatik az egyház külső kormányzása, miért is törvényhozási úton az egyházban észlelt hiányokat orvosolhatja. Zwinglinek a gyülekezet és a zsinat saját egyházhatalmi körére vonatkozó homályos rendszere a gyakorlatban csakhamar azt eredményezte, hogy úgy a fegyelem gyakorlása, valamint a lelkész-választás joga a gyülekezet kezéből kisiklott. A zsinat hatáskörébe tartozó s a liturgiára, vallástanításra, szóval a belső egyházi életre vonatkozó törvényhozási jog pedig problematikussá vált az által, hogy a zsinat által megállapított törvényeket tulajdonképpen a nagytanács, és pedig saját nevében, bocsátotta ki s joga volt az elébe-terjesztett zsinati határozatokat visszautasítani is.

De egyébként is Zwingli rendszere egyáltalán alkalmatlan lett volna a reformatio iránt ellenséges magatartást tanúsító államokban.

Szükség volt tehát arra, hogy az egyháznak önálló, az államtól különböző léte — de a gyülekezeti elv alapján — határozottabban s erélyesebben kidomboríttassék s ily szellemtől áthatott köztudatnak mintegy előkészítése céljából

az egyháznak örök isteni jellege is előtérbe állíttassék. Ennek mintáját Kálvin János, a szigorú erkölcsű genfi pap „*Institutio religionis christianae*“ cz. művében s a genfi egyháznak általa készített alkotmányában (*Ordonnances ecclésiastiques de l'Église de Genève*) mutatta meg.

Kálvin is hirdeti, hogy állam és egyház egymásra vannak utalva; mindkettő a maga körében Isten országát építi; kölcsönösen segítségére vannak egymásnak. Az egyház, társulati jelleménél fogva, s mert az államban létezik, alá van rendelve az államnak; másrészt tisztán vallási természeténél fogva semmiféle emberi hatalomnak alávetve nincs, tehát az államnak sem. Ilyképen az államszervezettől különálló egyházi szervezetnek is létjogosultsága van. Ez egyházszervezetnek pedig — az evangelium szerint — alapintézménye a gyülekezet. Ő az egyházi hatalomnak alanya. Jogait azonban — s ez már a láthatatlan egyházzal kapcsolatos *praedestinatio* dogmáján alapszik — nem közvetlenül maga, hanem a kiválasztottak testülete, a presbyterium gyakorolja, vagyis nem az összes hívek. Elegendő ugyanis, ha a kormányzást a tömeg beleegyezésével gyakorolják. Csupán a tanítói hatalmat gyakorolhatja egyes ember: a pásztor. Minden más egyházhatalmi jogosítványt a gyülekezet képviselője gyakorol.

A genfi egyház alkotmánya Krisztusnak amaz intézkedésén alapszik, mely szerint a gyülekezet kormányzására négy hivatalt alapított, ú. m. a pásztorok, doktorok, vének és a diakónusokét. Úgyde az egyháznak az államtól való teljes függetlenségét — tekintettel a genfi tanács igényeire — Kálvin sem vitte mereven keresztül. Ugyanis a pásztor, ha kifogása nincs, a gyülekezet hozzájárulásával megerősíti. A megválasztott a tanácsnak is engedelmességet fogad. A pásztorok a vénekkel együtt a *consistoriumot* alkotják, mely a fegyelmet gyakorolja. A tanács erősíti meg a doktorokat, valamint a tanítói hivatal megvizsgálására a papság mellett a tanács is küld ki két tagot. Szóval a gyakorlatban, a genfi egyház alkotmányában Kálvin is kénytelen belenyugodni a községi szervezet és az egyházi képviselőlet dualismusába. A nem protestáns államokban sokkal inkább érvényesülhetett Kálvin elmélete s tényleg a katolikus államokban a prot. egyházközségek inkább mellőzték szervezetükben a világi hatóságot. Különösen Franciaország-

és Magyarországon volt ez így, mert nálunk is a vármegye és szab. kir. városnak, az egyházközségek avagy az első fraternitások szervezkedésénél, inkább védelmi, semmint hatósági jellegű szerepe volt.

Az egyházi hatalom gyakorlásában s az egyház szerkezetében a gyülekezeti elv, képviseleti alapon és a világi hatalom kizárásával, ekként Schweiz határain túl is, sőt fokozott mértékben tért hódított tehát, úgy, hogy a prot. egyházi alkotmányok presbyteri jellege Kálvin határozott fellépése folytán újabb s tisztultabb alakot nyert. Csakhamar azonban — főként Franciaországban — a gyülekezeti consistorium kizárólagos egyházi hatalmát korlátok közé szorítja az első nemzeti zsinat, melyet 1559-ben Párisban tartanak s a mely a hitvallást körvonalozván, az összes gyülekezetekre kötelező szabályzatot ad ki, mi által az összes községet magasabb egyházi érdekből nagyobb jogi egészbe tömörítve, közöttük szerves kapcsolatot teremt. Ilyképen a gyülekezeti consistorium a koronként egybegyűlt zsinattal osztja meg hatalmát; az egyház szerkezetében a gyülekezeti képviseleti elv mellé, ugyancsak képviseleti alapon a zsinati elv lép s megszületik a *presbyter-zsinati* prot. egyházkezelési rendszer, melynek előnyeit a mindkét árnyalatú hazai protestantizmus is, mihelyt szabad vallásgyakorlatukat kivívják, XVI-ik századbeli, főként pedig az evangélikusok a XVII-ik század elején szervezkedő zsinataikon, felismeri s intézményesen biztosítani törekszik. Egyelőre azonban — mint azt a történeti részben láttuk — számottevő eredmény nélkül.

A *tiszta presbyteri szervezet*, a mely presbyter-zsinati szervezettel megegyezik abban, hogy az egyházi hatalom kizárólagosan a gyülekezetet illeti s ez azt képviseleti alapon (presbyterium) gyakorolja: a gyülekezetek között sem zsinat, sem más organum képében jogi kapcsolatot nem fogad el. Minden gyülekezet önmagában bevégezett, önálló egyház; a gyülekezeti consistoriumnál magasabb egyházi hatóságot nem ismer el. Ennek a szervezetnek alap gondolata tehát lényegében teljesen megegyezik az indenpendensek és a congregationalisták egyházszervezetének alapelveivel. Ez a rendszer nagyobb területeken nem is tudott érvényesülni, a mi nyilvánvalóan rámutat hiányosságára. Keletkezése szintén a schweizi reformatióval függ össze.

A schweizi egyházalkotmányi rendszer hatása alatt kez-

dődött a prot. egyház szervezkedése Angliában is; azonban az angol állam alkotmányának befolyása, másfelől az angol reformatio különleges történetének hatása alatt az angol ú. n. *püspöki szervezetben* Kálvin alapelvei nagyrészt módosulást szenvedtek. A papok között a rendi fokozat fennmarad, úgyszintén a püspöki rendi előjogok is; elősegítette ezt a szentlélek successiójáról szóló tannak megtartása. Az angol püspöki szervezetben a látható egyház feje a király s illetve a parlament.

Elméleti szempontból említést érdemel még az ú. n. *lényeg-rendszer* (ousiologische System), melynek *Schleiermacher* a megalapítója s egy Hüffel, Bunsen, hazánkban pedig Kuzmányi K. (l. 16. lap) voltak lelkes támogatói. E rendszer szerint nem az a fő, hogy ki kormányozza az egyházat, hanem az, hogy melyik kormányzat felel meg leginkább az egyház lényegének? Az idevágó irodalomnak csupán annyi gyakorlati eredménye lett, hogy az érdekelteket az egyház lényegének mélyrehatóbb megismerésére ösztönözte. Ellenben az 1865-ben alakult *német protestáns egylet* egyházszervezeti törekvéseinek néhol (pl. Baden) sikerült reformálnia a fejedelmi consistorialis egyházkormányzati rendszert, egyrészt a lehetőségig függetlenítván a gyülekezetet úgy az államtól, mint a felsőbb egyházi hatóságoktól, másrészt a világi elem bevonásával széles körű autonómiát biztosítva a német tartományi egyházaknak.

ELSŐ RÉSZ.

Önkormányzati testületek s ezek kormányzati hatásai és tisztviselői.

I. FEJEZET.

Az egyházközség.

45. §. Az egyházközség fogalma.

A legtöbb prot. egyházi alkotmány mellőzi az egyházközség fogalmának meghatározását, nyilván abból az okból, mert a vallásgyakorlat célja és lehetősége — különösen az egyetemes papság elvének elfogadása mellett — nem kívánja meg feltétlenül egyházközségek szervezését s így az egyházközség fogalmának kánonilag való meghatározását. Krisztus urunk, valamint a reformátorok sem adtak az egyházközség fogalmáról jogilag construált meghatározást, jól tudván azt, hogy az egyházközség, mint külső jogi jelentőséggel bíró szervezet, a mindenütt más és más állami és társadalmi viszonyokhoz képest fog alakulni s ehhez képest fog jogi jelentőségű meghatározást nyerni. De mert ma már az egyház belső életműködése az egyház külső jogi életének fokozottabb mértékben hatása alatt áll s hazai evang. egyházunk békés és államjogilag is félremagyarázhatlanul jogosult nyilvános működése egy történelmileg kifejtett s közjogilag elismert alkotmány által megállapított szervezet keretében megy és mehet csak végbe, ennél fogva ennek a szervezetnek megannyi tagozatáról, tehát az egyházközségről is jogilag szabatos meghatározást kell adni nemcsak a tétéles egyházi jogban, de még inkább annak rendszeres és tudományos feldolgozásában.¹

¹ Egyházi életünk legkiválóbb férfiainak nézete e tekintetben megszlik. L. Thebusz i. m. 168 — 169. l.

Ágostai hitvallású evangélikus keresztyéneknek közös vallásgyakorlat végett szervezett tesülete — egyházközséget (gyülekezetet) képez.

Az E. A. így írja körül az egyházközség fogalmát.

Nem képeznek tehát önmagukban egyházközséget azok az ág. hitv. evang. keresztyének, a kik valamely politikai községben egyházközségi szervezet nélkül, másvallásúak között elszórtan laknak. Az ily helyek szórványhelyeknek neveztetnek.¹

Viszont azonban valamely egyházközség nem szükségképpen egy politikai község területén lakó ág. hitv. evang. keresztyén egyénekből áll, hanem több politikai községben lakó hívek együttléve alkotnak egyházközséget olyformán, hogy egy politikai község területén lakó hívek az anyaegyházközséget alkotják, míg a hozzájuk csatolt többi politikai községeknek ág. hitv. evang. lakosai vagy mint leányegyházközségek, vagy mint fiókegyházközségek, vagy pedig mint szórványhelyek állanak az anyaegyházközséggel szerves kapcsolatban.² A leányegyházközségek és fiókegyházközségek, másfelől pedig a szórványhelyek között a különbség az, hogy míg előbbieket nemcsak az anyaegyházközséggel kapcsolatban, de önmagukban is egyházközségek, tehát helyileg is szervezett jogi személyek, addig a szórványhelyeken semmiféle önálló helyi szervezet nincsen s így nem is egyházközségek, tehát nem is jogi személyek. A szórványhelyek rendezésének ügye a magyarországi polgári községeknek szabályrendeletileg anyaegyházakba történt beosztása által egyetemes egyházi közigazgatási szempontból el van intézve; a szórványhelyek gondozása most már az egyházkerületek hatáskörébe tartozik.³

Az egyházközségnek egy újabb időben létesült válfaját képezik a missziói körök. Ezeket a cura pastoralis behatóbb gyakorolhatása céljából az ág. hitv. evang. egyház, az E. A. 27. §-a értelmében csak a legújabb időben kezdte szervezni. Nem állandóan egyhelyütt működő lelkészek van s az egyházi közigazgatás és önkormányzat szempontjából,

¹ E. A. 26. §.

² Csak a leányegyházközségekre és a fiókegyházközségekre áll az, hogy területök egybeesik valamely polgári község határával; az anyaegyházközségre azonban ez nem áll, miért is téves egyes íróknak ezzel ellenkező értelmezése. L. Kovács A. i. m. 343. l.

³ L. 1899. évi egyet. gyűl. jkv. 82. p.

valamint tagjainak az egyházi hatalomban való részesedését tekintve is lényegesen eltérnek az anyaegyházközségektől, bár önálló, rendes lelkeszi hivataluk van.

A missiói körök rendszerint a nagyobb területen szétosztottan fekvő, anyaegyházközségektől távol eső, szóróványhelyekből képeztek az illetékes egyházkerületek által,¹ s hogy jellegükre nézve — dacára az eltéréseknek — anyaegyházközségeknek tekintendők, mutatja az, hogy missiói anyaegyházközségeknek nevezi az egyetemes gyűlés is.²

46. §. Az egyházközségek fajai.

Az egyházközség (helytelenül nevezve: gyülekezet) a magyarországi ág. hitv. ev. ker. egyházban az alkotmány alapintézménye, és pedig a magyar ev. egyház alkotmányának történeti kifejlődését tekintve épp úgy, mint az egyházi hatalom forrása szempontjából is. Az egyházban ugyanis minden hatalom az egyházközségből ered. Az egyházmegyei, egyházkerületi s egyházegyetemi hatóságoknak, valamint a zsinat tagjai is közvetlenül vagy közvetve, az egyházközségek választottai és ekképen az ág. hitv. ev. egyháznak mind törvényhozása, mind kormányzata, mindig az összes jogosult egyházközségi tagok közrehatásának kifolyása.³

Az egyházközségek az E. A. 25. §-a szerint háromfélék, u. m.:

1. *anyaegyházközség,*
2. *leányegyházközség,*
3. *fiókegyházközség.*

Az egyházközségek közötti ezen jogi megkülönböztetésnek nevezetes consequentiái vannak, egyrészt az egyházközség szervezete, kormányzata, másfelől a gyakorolható jogok s viselendő terhek tekintetében.

Anyaegeyházközségnek az az egyházközség tekintetik, a mely kebelében önálló rendes lelkeszi hivatalt állandóan fenntartani képes.

¹ L. 1902. évi egyet. gyűl. jkv. 102. és 104. p.

² E célra az egyet. gyűl. többrendbeli konkrét határozata szerint is, az egyházkerületeknek évenként kiosztott s újabban jelentékenyen emelkedő közalapi segély szolgál.

³ L. E. A. 11. §, továbbá 9. §. Nem így azokban az evang. egyházakban, a melyeknek alkotmánya territorialis vagy episcopalis alapelveken épült fel.

Önálló rendes lelkészi hivatal az, melynek szabályszerűen életfogytiglan megválasztott s helyben lakó olyan lelkésze van, a ki más egyházközség kötelékében nem áll.¹

Mihelyt valamely anyaegyházközség az üresedésbe jött önálló rendes lelkészi hivatalt, mint az anyaegyházközségi jellegnek kritériumát, a szabályszerű idő alatt be nem tölti s kifejezetten vagy hallgatag valamely más anyaegyházközség lelkészi hivatalának szolgálatait veszi igénybe, anyaegyházközség jellege addig is megszűntnek tekintendő, a míg szabályszerű úton leány- vagy fiókegyházzá való átalakulását az illetékes egyházi hatóságok kimondják.² Ellenben a lelkészi hivatalnak az E. A.,³ valamint a lelkészválasztási szabályrendelet által megállapított időn belől való, tehát szabályszerű üresedése idejében az anyaegyházközségi jelleg meg nem szűnik.

Az anyaegyházközség területe vagy azonos valamely polgári község területével, vagy pedig több politikai község területére terjed ki.⁴ Van több olyan eset is, hogy egy politikai községben két vagy három külön önálló anyaegyházközség áll fönn.⁵

Az E. A. §§-ai, a midőn „egyházközség”-ről szólnak, mindig anyaegyházközséget kell értenünk.

A magyarországi ág. hitv. evang. ker. egyházban, ideértve a Horvát-Szlavon-Dalmátországokban fekvő egyházközségeket is, ellenben nem számítva ide a külön országos egyházat képező erdélyrészi szász ág. h. ev. egyházközségeket, összesen 673 anyaegyházközség és 468 leányegyházközség van.⁶

¹ Az ú. n. társegyházközségek az újabbi időben megszűntek, helyesebben önállósítottak.

² L. 1898. évi egyet. gyűl. jkv. 32. p., mely szerint az egyetemes közgyűlés a tiszai egyházkerületnek 1897-iki közgyűlésén hozott azt a határozatát, melylyel kimondotta, hogy Majerka és Mühlenbach anyaegyházközségeinek mindaddig az anyaegyházközségeket megillető szavazási jogosultságuk nincs, míg lelkészi állomásaikat be nem töltik: helybenhagyta.

³ L. E. A. 71. §.

⁴ Világos ez az 1868: LIII. t.-cz. 20. §-ának ama rendelkezéséből is, mely szerint „oly hitsorsosok, a kik külön egyházközséget nem képeznek, kötelesek csatlakozni a saját vallásfelekezetökhöz tartozó s hozzájuk legközelebb eső oly önálló egyházközséghez, mely a magyar állam területén belől létezik”.

⁵ El nem fogadható tehát Kovács A.-nek ellenkező nézete. L. i. m. 343. l.

⁶ L. Poszvék S. „Egyetemes névtár”, 1903. 364. l.

Leányegyházközségnek az az egyházközség nevezetik, a mely kebelében önálló rendes lelkészi hivatalt állandóan fenntartani nem lévén képes, lelkészi gondozás céljából valamelyik anyaegyházközséghez van csatolva, önálló iskolája és tanítója van.¹ Tehát minden nem anyaegyházközség leányegyházközségi jelleggel bír, ha iskolája és tanítója van.

Fiókegyházközségek: azok az egyházközségek, melyek, mint ilyenek, szervezve vannak ugyan, de sem lelkészt, sem tanítót önállólag nem tartanak.²

Az E. A. 25. §-a ugyan sem a leány-, sem a fiókegyházat nem nevezi „egyházközség”-nek, hanem „leányegyház”-, illetve „fiókegyház”-nak; de hogy ez jelentőséggel nem bír, kitűnik abból is, hogy más §§-ok „egyházközség”-nek nevezik a leány- és fiókegyházközségeket is.³

Az anya-, leány- és fiókegyházközségek és szórványhelyek egymáshoz való viszonya s az ennek alapján keletkezhető jogok és köteleességek, az érdekeltek közt létesítendő egyezség, ha pedig ez nem sikerülne, közigazgatási úton, elsőfokon az egyházmegye, másodfokon az egyházkerület, harmadfokon az egyetemes gyűlés által állapíttatnak meg.⁴

47. §. Az egyházközségek keletkezése, átalakulása és megszűnése.

A magyarországi ág. hitv. evangélikus egyházközségek keletkezésének alapját főként a reformációnak ama lelkes tényei képezik, melyek szerint az ág. hitvallást elfogadott községek keresztyén lakói, előbbi egyházi vagyonuk és szervezetük több-kevesebb megtartásával, elszakadtak a róm. kath. püspöki egyházkormányzattól, s különösen a privilégiumok alapján helyi önkormányzatot élvező városokban, egyszerre önálló ág. hitv. ev. egyházközségként szerepeltek. Ha az ilyen városokban maga a magistratus az új hit követőjének vallotta magát, az egyértelmű volt azzal, hogy az előbbi róm. kath. egyházközség az ág. hitvallás alapján álló keresztyén egyházközséggé vált. Az ily módon ág. hitvallásúvá

¹ E. A. 25. §.

² E. A. 25. §.

³ E. A. 28. és 29. §§.

⁴ E. A. 28. § és 1901-iki egyet. gyűl. jkv. 49. p.

vált egyházközség részben a tiszta evangéliumnak a szimbolikus könyvekben foglalt szelleméhez idomította jogrendjét, részben pedig a polgári község helyi önkormányzati alkotmánya befolyásolta az új alakot öltött egyházközség alkotmányának a változott viszonyokhoz képest való módosítását. Oly helyeken azonban, hol a lakosság csak részben fogadta el az ág. hitvallást, rendszerint önkéntes megadóztatás által vetik meg az alakuló egyház fenntarthatásának, működésének alapját. A szükséges egyházi vagyron megteremtéséről vagy maguk az áldozatkész hívek, vagy a földesúr gondoskodott. Ehhez képest azután az ilyen egyházközségek kezdetleges alkotmányában, az egyelőre még hierarchikus kormányzatú egyházközségektől eltekintve, hol a tiszta demokratikus elvek érvényesülését látjuk, mert hiszen csakis így lehetett a hívekben a hithűség mellett az áldozatkészséget is folytonosan ébren tartani, hol pedig a dos, aedificatio és fundust adó áldozatkész földesúr befolyása jut kifejezésre.

Szigorú következetességgel keresztülvitt s országosan általános keretek szerint tehát az evangélikus egyházak azonnal nem szervezkednek, hanem mindenütt a helyi viszonyok adják meg a megalakult egyházközségek alkotmányának jellegét. Tagadhatlan, hogy a hierarchikus színezet nyomai csak hosszú idő múlva vesztek ki egészen; másrészt az országos rendi viszonyoknak is át kellett alakulniok, hogy az evang. egyházközségekben a Krisztus igazi evangéliuma szellemének s az őskeresztény egyházak alkotmányának megfelelő demokratikus formák nyerjenek túlsúlyt. A rendiség megszűnése azonban hazánkban éppen úgy az újabb korba esik, mint a hogy újabb keletű az is, hogy a particularismus kiküszöbölésével egyetemes szervezetben nyert jogi alakot a hazai evang. egyház alkotmánya.

Mindezek, valamint az egyház önkormányzati szabadságának gyakorlatilag is teljes mértékben történt megvalósulása, nemkülömben az evang. egyháznak az államhoz és a többi felekezetekhez való viszonyát megállapító jogrendnek újabbkori biztonsága ma már lehetővé teszi azt, hogy az evangélikus egyházközségek keletkezése, átalakulása és megszűnése országos érvényű, szabatosan körülírt jogszabályok uralma alatt áll.

A magyar állam területén levő összes polgári községek-

nek — területi, népességi és közlekedési viszonyokra való tekintettel — anyaegyházakba, s ott, a hol annak szüksége fennforog: missiói körökbe való beosztását az 1891—94. évi zsinat az egyházkerületek feladatául tűzte ki.¹

Az egyházkerületek ennek alapján szabályrendeletileg intézkedtek, a melyek az egyetemes közgyűlés jóváhagyása után hatályba léptek s jelenleg is hatályban vannak.

Ezeket a szabályrendeleteket jelen mű 174—179. lapjain jelöltük meg.

Az egyházközségeknek az egyes egyházkerületi szabályrendeletekben jogerősen megállapított területi viszonyaik megváltoztatásához, valamint új egyházközségek alakításához az egyházmegyei és az egyházkerületi hatóság jóváhagyása szükséges. Különös megfontolást igényel ilyen esetekben az, és pedig nemcsak egyházi belügyi szempontból, hanem az 1898 : XIV. törvénycikk (congrua-törvény) szempontjából is, vajjon az új egyházközség szervezésére szükséges fedezet kimutatható-e, továbbá már fennálló anyaegyházközségek lelkészeinek híványilag biztosított jövedelme a célba vett új egyházközség-alapítással nem csorbul-e, illetve, hogy ez esetben az illető lelkész kártalanítására szükséges fedezet ki van-e mutatva? Vitás esetben az egyetemes közgyűlés, mint legfelsőbb egyházi közigazgatási hatóság, dönt.²

Oly egyházközségek, melyek népességi vagy anyagi elerőtlenedés miatt lelkészi, lelkésztanítói és tanítói állások fenntartására képtelenné váltak, a szomszédos anyaegyházközséggel lelkészeti szempontból összevonatnak. Oly anyaegyházközségek pedig, melyek tízezer léleknél nagyobb népességgel bírnak, a lekipásztorkodás kellő módon gyakorolhatása végett, ötezer lelkenként, lelkészi körökbe osztatnak be.

Az ilyen változásokról a közigazgatási hatóság esetről esetre értesítendő.³

¹ L. E. A. 27. §-át. Ugyanezt mondotta ki az 1894. évi egyet. gyűl. (jk. 27. p.) a horvát-szlavonországi missiók- és diasporákra nézve, a midőn a bányai és dunántúli egyházkerületeket felhívta, hogy a horvát-szlavonországi missiókat és diasporákat anyaegyházközségekhez osztsa be.

² L. 1901. egyet. gyűl. 49. p., a mely a jelzett szempontokat figyelmen kívül hagyott bányai egyházkerületi határozatot feloldotta.

³ L. E. A. 30. §-át. Horvát-Szlavon-Dalmátországek területén levő egyházközségek alapítása, illetve egyházi közigazgatási beosztása körüli

Oly egyházközségekben, melyeknek önálló fenntartását az egyházkerület, az egyházmegye jelentése alapján, szükségesnek nem tartja: az egyházmegye intézkedik, hogy a lelkeszi hivatal megüresedés esetében többé be ne töltsék, hanem az egyházközség lelkeszi gondozás tekintetében a legalkalmasabb, hozzá lehetőleg közel eső anyaegyházközségbe beolvasztassák, esetleg egy hasonló viszonyok közt levő egyházközséggel egyesíttessék. Ebben az esetben a két érdekelt egyházközség közötti viszony rendezése, az egyházmegye közbenjöttével, egyesség s esetleg egyházmegyei határozat útján eszközendő. Az egyházmegyének mindezen intézkedései csak az illetékes egyházkerület jóváhagyásával emelkednek érvényre.

Az érdekelt egyházközségek, ha az egyházkerület határozatát sérelmesnek tartják, ügyüket az egyet. közgyűléshez felebbezhetik; kötelesek azonban ebbeli szándékukat a sérelmesnek talált határozat kézbesítésétől számítva 30 nap alatt bejelenteni, mit ha elmulasztának, a határozat jogereje többé meg nem támadható.¹

A mely egyházközségben a lelkeszi hivatal megszűnik, az egyházközség tagjainak megadóztatása, a mennyiben a kivetés alapja megengedi, továbbra is érvényben marad. A jövedelemnek az a része, mely a szükségletek fedezésére nem okvetlenül szükséges, arra a célra tőkésítendő, hogy idővel a lelkeszi hivatalnak újra felállítása lehetővé váljék.²

Az E. A. 319. §-ának az a rendelkezése, mely az egyházközségnek arra az esetre való megszűnéséről intézkedik, a mikor az egyházközség a lelkeszi fizetést saját erejéből 800 forintra kiegészíteni nem képes: az 1898 : XIV. törvény-cikkben biztosított állami jövedelemkiegészítés, illetve ennek országosan megtörtént végrehajtása folytán — elavultnak tekinthető.

Az egyházközségeknek nyelvek szerint való elnevezését az E. A. 31. §-a eltiltotta. E határozatnak végrehajtása azon-

hason természetű bejelentések, ez országok közjogi helyzetének, különösen pedig az 1868 : XXX. t.-cikk 48. §-ának megfelelően történik. L. Horvát-Szlavon-Dalmátországok bánjának a magyarországi ág. hitv. evang. ker. egyház egyetemes egyházi és iskolafelügyelőjéhez intézett 4161/1899. sz. leiratát (közölve 1899. évi egyet. gyűl. jkv. 7. p.).

¹ E. A. 320. §.

² E. A. 321. §.

ban csak a polgári községeknek egyházközségekbe való beosztását tartalmazó egyházkerületi szabályrendeletek által foganatosított. A mennyiben egy polgári községben egy-nél több anyaegyházközség van, a követett gyakorlat szerint ezek megkülönböztető jelzése római számokkal való hozzátoldással történik.¹

Szórványhelyeknek fiókegyházközségekké, fiókegyházközségeknek leányegyházközségekké való átalakulásához és viszont, csak az egyházmegyei hatóság jóváhagyása kívánatik.² Egyébként az anya-, leány- és fiókegyházközségek megalakulását, illetőleg átalakulását az egyházkerületek, az egyetemes gyűlés jóváhagyása mellett szabályrendeletileg is szabályozhatják. Ebben az esetben is szigorúan betartandó az E. A.-nak különösen 319. és 320. §-a. Ilyen szabályrendeletet a dunáninneni egyházkerület alkotott.³

A régi kötelékből kiváló egyházközség a másik egyházközséggel közösen használt vagyonból csak annyit követhet, a mennyi szerződés vagy határozottan az ő nevére szóló alapító- vagy hagyománylevél szerint megilleti.⁴

48. §. Az egyházközség tagjai. Ezeknek jogai és kötelezettségei.

E szakaszban nem a magyarországi ág. hitv. ev. egyházba való belépés és felvétel módzatai (születés, áttérés, az 1895: XLIII. t.-cz. szerinti belépés, bevándorlás és illetve a keresztelezés és confirmatio), hanem a magyarországi ág. hitv. evang. egyházba már belépett s felvett egyénnek az egyes *egyházközségbe* való belépése s az ebből eredő s kizárólag jogi jelentőségű viszonyok és az azokra vonatkozó tételes szabályok tárgyaltnak.

¹ L. 1902. évi egyet. gyűl. jkv. 97. p. Pl. modori ág. hitv. evang. I. egyház (a modori volt németajkú evang. egyház); modori ág. hitv. evang. II. egyház (a modori volt tótajkú evang. egyház).

² E. A. 32. §.

³ L. e mű 176. lapját.

⁴ E. A. 33. §. Hogy ilyen s analog esetekben a méltányosság mely határig terjeszthető ki, erre nézve mélyrehatóan fejtegette ki nézetait dr. Sztéhlo Kornél egyetemes egyházi ügyész, a vitássá vált Reischl-féle alapítványi ügyben. L. 1897. évi egyet. gyűl. jkv. 100. p.

I. Minden ág. hitv. evang. keresztyén; annak az egyház-községnek vagy missiói körnek, a melynek körében legalább hat hétig rendes lakhelye van, tagjává lesz; abban a tagok számára törvény és szabályok által biztosított jogokat élvezi s viszont az egyházi terheket is aránylagosan viseli. Az egyházközségnek tagja lehet az is, ki annak körében nem lakik, ha terheit viseli.¹

A míg tehát a keresztyén egyházi és így az ág. hitv. ev. keresztyén egyházi tagság előfeltételét a *keresztségnak*, mint szentségnek felvétele képezi, addig valamely meghatározott ág. hitv. evang. keresztyén egyházközségi tagság előfeltételét az annak területén hat hétig való *rendes lakhely* állapítja meg.

Az E. A.-nak az egyházközségi tagságra vonatkozó 34. §-a csakis úgy magyarázható, hogy ha netán valaki egy vagy több egyházközségnek már tagja, mindamellett annak az egyházközségnek tagjául is eo ipso tekintendő, a melynek területén hat héten túl rendes lakhelye van.

Nemcsak egyházi jogszabály, de állami törvény is kimondja azt, hogy „bármely bevett vallásfelekezethez tartozó oly hitsorsosok, a kik külön egyházközséget nem képeznek, kötelesek csatlakozni a saját vallásfelekezetökhöz tartozó s hozzájuk legközelebb eső oly önálló egyházközséghez, mely a magyar állam területén belől létezik“.²

Tekintettel arra, hogy az ág. hitv. ev. egyházkerületeknek az E. A. 27. §-a értelmében kelt jogerős szabályrendeleteik vannak a polgári községeknek anyaegyházközségekbe, illetve missiói körökbe való beosztásáról, ennél fogva az esetre is, ha az illető polgári községben ág. hitv. ev. egyházközség szervezve nincsen, bármely hat hétig ott lakó ág. hitv. ev. egyénre nézve az illetékes egyházkerületi szabályrendeletek mérvadók a tekintetben, hogy melyik anyaegyházközség tagjául tekintendő.³

¹ E. A. 34. §.

² 1868: LIII. t.-cz. 20. §.

³ A polgári községeknek egyházközségekbe való beosztásáról szóló egyházkerületi szabályrendeletek intézkedéséből, másfelől az 1868: LIII. t.-cz. ama hatályban álló rendelkezéséből, miszerint ... „a kik külön egyházközséget nem képeznek, kötelesek csatlakozni a saját egyházukhoz tartozó s hozzájuk *legközelebb* eső önálló egyházközséghez“: az a vitás kérdés merülhet fel, hogy a két jogforrás körül ellenmondás esetén, melyik alkalmazandó. Mert egyházkerületi szabályrendeleteink nem csupán és kizárólag a *községre* voltak tekintettel, a mikor a polgári köz-

II. Az E. A. az egyházközségi tagok jogait és kötelességeit taxative fel nem sorolja, a minthogy ez alig is lehetséges; részben pedig egyes kötelességeket kényszerrel is megvalósítható jogszabályban körülírni — az egyházközség és az egyháztag közötti viszony mély etikai természetére való tekintettel — nem is lehet. Adott esetben tehát a tapintatos önkormányzat feladata e viszony tartalmát kimerítően megállapítani; bár másrésről az E. A. is — inkább azonban csak irányítás céljából — az egyháztagok jogaira és kötelességeire rámutat. Különösen pedig az egyházi terhek viselésére vonatkozó kötelmeket szabatosan körülírja.¹ Ily értelemben fogván fel az E. A. idevonatkozó rendelkezéseit: Az egyházközségi tagok részt vehetnek az isteni tiszteletben, élhetnek az egyház kegyelemeszközeivel, igénybe vehetik a lelkész és tanító hivatalos szolgálatát, használhatják az egyházi s iskolai intézeteket, igénybe vehetik és használhatják a fennálló törvények értelmében az egyházi hivatalokra és tisztségekre való választást és választhatóságot, vallásügyi jogaik sérelme esetén pedig megkívánhatják a fokozatos egyházi hatóságok védelmét.²

Az egyház minden tagjának joga van az egyházi testületek közgyűléseihez kérvénnyel, vagy az egyházi hatóságoknak jogsértő, esetleg egyébként kötelességeikbe ütköző eljárása ellen a felsőbb egyházi hatósághoz vagy az illetékes egyházi bírósághoz panasszal járulni. Az ilyen panaszok azonban mindig a fokozatos egyházi hatóságok útján terjesztendők fel a magasabb fokú hatósághoz.³

Az egyházközségi tagoktól — viszont — megkívántatik, hogy vallásos és erkölcsös életet folytassanak,⁴ az egyház

ségeket egyházközségekbe csoportosították, hanem magasabb egyházi szempontokra, s ezenkívül politikai, közigazgatási, forgalmi, piaci viszonyokra is. Nem szenvedhet kétséget, hogy ilyen kérdésekben az illetékes egyházkerületi szabályrendelet a mérvadó, a mely az 1868: LIII. t.-czikk szellemével különben sincs ellentétben. L. még az E. A. 234. § második bekezdését.

¹ E. A. 234. §, 248–259. §§.

² E. A. 35. §.

³ E. A. 18. §. L. még 1901. egyet. gyűl. jkv. 107. pontját. Egyházi szertartások, vagy vallásos cselekmények teljesítésére való kötelezés polgári kereset tárgyát nem képezheti (9574/1878. III/23-iki semmítőszéki hat.).

⁴ Az egyetemes közgyűlés a bányakerület indítványára 1898-ban felterjesztést intézett a kormányhoz az iránt, hogy gondoskodjék, miszerint

kegyelemeszközeivel éljenek, az egyház és iskola javát úgy magánéletükkel, mint közszolgálatukkal előmozdítsák s a rájuk ruházott megbízatásokat elvállalják; továbbá köteleességek: gyermekeik vallásos neveléséről és oktatásáról gondoskodni,¹ az egyházi törvényeknek és rendszabályoknak s a törvényes egyházi többségnek engedelmeskedni. Az egyházközség kötelékéből való kiválás akár elhalálozás, akár elköltözés vagy áttérés útján történt, a lejárt kötelezettségeket el nem enyészeti.²

A leány- és fiókegyházközségekben, valamint a szórványhelyeken lakó egyházközségi tagok, ha az anyaegyházközség terheinek viselésében arányosan részt vesznek, ugyanazon jogokkal bírnak, mint az anyaegyházközség tagjai.³

Hogy az egyházközségi tagok fentebb részletezett jogai és kötelességei teljes mértékben csupán az egyház terheit viselő nagykorú, vagy önálló férfitagjait, illetve ott, hol az egyháztagok az egyház terhei viseléséhez általában nem járulnak hozzá: az egyházközségnek minden nagykorú vagy önálló férfitagjait illetik, az az E. A. 41. §-ából tűnik ki.

Önálló, vagy vegyes házasságban élő nők, kik az egyházközség fenntartásához hozzájárulnak, az egyházközségi közgyűlésen az egyházközség bármely férfitagja által képviseltethetik magukat, azonban egy meghatalmazott csak egy meghatalmazót képviselhet.⁴

a vasárnapi munkaszünetről szóló törvény keretében hathatósabban tétessék lehetővé úgy az ipari, mint a szellemi munkával foglalkozóknak, különösen a tisztviselőknek is vallási kötelességeiknek teljesítése és különösen az isteni tiszteletek látogatása. (L. 1898-iki egyet. gyűl. jkv. 104. p.)

¹ Az 1897-ik évi egyet. közgyűlésen indítvány tétetett arra nézve, hogy addig is, míg az egyházkerületek az E. A. értelmében alkotandó szabályrendeletekben a lelkészek, tanítók s egyéb egyházi tisztviselők kötelességei felett részletesen intézkednének, mondja ki az egyetemes gyűlés, hogy olyan egyháztag, a ki gyermekét más egyháznak engedi át, semmiféle egyházi hivatalt ne viselhesen. Az egyetemes gyűlés azzal az indokolással, hogy az E. A. eléggé szabatosan írja elő azon követelményeket, a melyek egyházi hivatal viselésére képesítenek, az indítvány felett napirendre tért. (L. 1897-iki egyet. gyűl. jkv. 103.)

² E. A. 36., 37. §§.

³ E. A. 29. §.

⁴ E. A. 42. §. Pál apostol szerint (I. Kor. XIV. 34., 35.) „mulier taceat in ecclesia“.

49. §. Az egyházközség kormányzó hatósága és közegei. Az egyházközségi közgyűlés.

Az egyházközségnek kormányzó és képviseleti hatósága az egyházközségi közgyűlés.¹ Az egyházközségnek más, önálló hatósága nincs, mert mindazok a többi tényezők, amelyek az egyházközség igazgatásában közreműködnek, részben a közgyűlés kebeléből kiküldött testületek (egyháztanács, számvevőszék, bizottságok stb.), részben pedig a közgyűlés által választott közegek (hivatalnokok), a kik alkotmányjogilag nem mint az egyházi hatalom alanyai, hanem csupán mint annak érvényesítésével megbízott szervek tekintendők.

Az egyházközségi közgyűlést rendszerint a lelkész és felügyelő hívja össze.² A közgyűlés elnökei rendszerint a lelkész s az egyházközségi felügyelő.³ Egyenes folyománya ez az E. A. 12. §-ában lefektetett amaz elvnek, mely szerint az ág. hitv. ev. egyház kormányzásának minden fokozatán a lelkészi és világi elemek egyenjogú befolyása sértetlenül fentartatik. Ennek az alapelvnek érvényesülése a múltban nem mindig s nem mindenben mondható teljesnek, minek okát részint az elnyomatás természetszerű hatásában kell keresnünk, a mikor ugyanis az ellenreformatio korszakának küzdelmei között sínylődő egyházaink és lelkéseink — a nélkül, hogy a paritás elvének szigorú érvényesítését keresték volna — a tekintélyes felügyelők támogatását, odaadó érdeklődését hálával s feltétlen bizalommal fogadták; másrészt a rendiség korszakában — tekintve azt, hogy a felügyelői kar nagyjából részben a nemesi rendbe tartozott — nehezebb is volt ennek az ősi elvnek teljes mértékben való érvényesülése.⁴

¹ E. A. 38. §.

² E. A. 39. §.

³ E. A. 43. §.

⁴ Figyelemreméltó képet nyújt idevonatkozólag az 1847-iki tiszai egyházkerületi Rendelet 84. §-a, mely szerint: „Helybeli gyűléseken a felügyelőnek a lelkész — azt követelvén szent hivatalának méltósága s tekintélye — oly értelemben elnöktársa, hogy ahhoz legközelebbi helyet foglaljon el, a nélkül, hogy azon jogokat követelné magának, melyek az egyházi szerkezet szerint a felügyelőt illetik.” E §-hoz a Rendeletben csillag alatt az a megjegyzés van fűzve, hogy: „Mivel e pont jelen szerkezete nemcsak régibb törvényeinkkel és gyakorlatunkkal, zsinati és

Hogy a 16. és 17. századokban paritásról beszélni egyáltalán nem lehetett, azt a történeti részben tüzetesen kifejtettük.

Egyházi alkotmányunk nem bocsátkozott annak tüzetesebb szabályozásába, hogy a lelkész és felügyelő a közgyűlés összehívására és az abban való elnöklésre vonatkozó jogait mi módon, a munkamegosztásnak mily módozatai mellett gyakorolják. A gyakorlat igazolta, hogy ennek a kérdésnek kánonilag való kimerítőbb szabályozására szükség nincs is. A gyakorlat leginkább az, hogy a gyűlés vezetője, a határozatok kinyilatkoztatója: a felügyelő; szükség esetén a lelkész, mint elnöktárs, más nyelven tolmácsolja a felügyelő által magyarul előterjesztett tárgyalandó ügyeket s enuncziált határozatokat. Egyáltalán nincs kizárva azonban a lelkész a gyűlés vezetéséből, avagy a határozatok enuncziálásának jogából.

A lelkészi vagy felügyelői állás üresedésben léte, avagy a lelkész vagy felügyelő akadályoztatása esetében, az egyik is összehívhatja a közgyűlést s azon elnökölhet. A mennyiben pedig az egyházközség többi tisztviselői a lelkészt és illetve felügyelőt e tisztök gyakorlásában helyettesíteni képesek és hajlandók, az elnöki tiszt betöltése az illető egyházközségi tisztviselők sorrendje szerint, avagy a netáni idevonatkozó egyházközségi szabályrendelet intézkedései szerint történik.¹ Az utóbbira mellőzhetlenül szükség van olyan egyházakban, a hol egynél több rendes lelkész működik.²

Az egyházközségi közgyűlés rendszerint egy héttel előbb, a tárgy megnevezésével, a rendes isteni tisztelet alkalmával kihirdetendő.³ Az egyházközség területén kívül lakó, de

kerületi szabályainkkal, hanem a legújabb egyetemes gyűlés által készített javaslat tartalmával is egyenesen összeütközik: azért annak Püspökségünk összes papsága ellentmondott s csak ideiglenesen hagyta helybe."

¹ Az E. A. 45. §-ának c) pontjából az következtethető, hogy a segéd-lelkész a lelkészt az egyházközségi közgyűlésen való elnöklésben nem helyettesítheti. L. még *Thébusz* i. m. 201. l.

² Hogy mely egyházközségi tisztviselők jogosultak a lelkészt és illetve a felügyelőt az egyházközségi közgyűlésben való elnöklésben helyettesíteni, e tekintetben az E. A. 45. §-ában csakis az esetre intézkedik, ha a közgyűlés egyházmegyei felügyelő és kerületi felügyelő, esperes, püspök s egyetemes felügyelő választása végett hivatott egybe.

³ E rendelkezés különösen a falusi egyházközségekre való tekintetből történt. Nem szenvedhet azonban kétséget, hogy szükség esetén kihirdetés nélkül is összehívható a közgyűlés, a mit városi egyházakban a tagoknak külön kibocsátott meghívó egyébként is pótol.

közterheit viselő egyháztagek az egyházközségi közgyűlésre meghivandók s ily egyháztagek magukat a közgyűlésen evangélikus vallású meghatalmazott által képviseltethetik.¹

Egyházközségi közgyűlés minden évben legalább egyszer, ezenkívül annyiszor tartandó, a hányszor azt az elintézésre váró ügyek kívánják.² Legalább is egyszer azért tartandó, hogy az egyházmegyei közgyűlésre – mely évenként rendszerint egyszer tartatik – az egyházközség képviselőket küldhessen, valamint azért is, mert az egyházi alkotmány a vagyonleltár, költségelőirányzat, zárószámadás stb. tekintetében évenként visszatérőleg teljesítendő szigorú kötelezettségeket ró az egyházközségekre.³

A fiók- és leányegyházközségek külön közgyűlést csakis saját belügyeikben tarthatnak; abban az esetben pedig, ha olyan külön jövedelmeik volnának, a melyekről az anyaegyházközség közgyűlésében számot adni nem tartoznak, kötelesek az anyaegyházközség elnökségének elnöklete alatt évenként külön számadási közgyűlést tartani.⁴

Az egyházközségi közgyűlés *tagjai*:

a) Hivataluknál fogva: az egyházközség rendes vagy helyettes lelkésze, illetőleg lelkészei és segédlelkészei, az egyházközségi felügyelő és másodfelügyelő, az egyházközség által alkalmazott vallásitanítók, vallásitanárok, gondnokok, pénztárosok, az egyházközség jegyzője, ügyésze, ellenőre, az egyházközség által fenntartott tanintézetek ág. hitv. ev. tanárai és tanítói, és a kántor (énekvezér);

b) az egyházközségnek az egyház terheit viselő nagykorú vagy önálló férfitagjai; oly egyházközségekben pedig, hol az egyháztagek az egyház terhei viseléséhez nem járulnak, az egyházközségnek minden nagykorú vagy önálló férfitagja.⁵

Önálló vagy vegyes-házasságban élő nők, kik az egyházközség fenntartásához hozzájárulnak, az egyházközségi közgyűlésen az egyházközség bármely férfitagja által képvisel-

¹ E. A. 40. §-a. A törvény nem mondja ki ugyan, hogy ily meghatalmazott csakis férfi lehet, de hogy a szakasz így értendő, az per analogiam az E. A. 42. §-ából következik.

² E. A. 46. §.

³ Lásd E. A. 229–230., 239–242. §§-ait.

⁴ E. A. 47. §.

⁵ E. A. 41. §.

tethetik magukat, azonban egy meghatalmazott csak egy meghatalmazót képviselhet.¹

A leány- és fíőkegyházközségekben, valamint a szőrványhelyeken lakó egyházközségi tagok — tekintettel arra, hogy az E. A. 29. §-a értelmében, a mennyiben az anyaegyházközség terheinek viselésében arányosan részt vesznek, ugyanazon jogokkal bírnak, mint az anyaegyházközség tagjai — elvileg az anyaegyházközség közgyűlésének tagjaiul is tekintendők. E joguk gyakorlásának módozataira nézve köztük és az anyaegyházközség között az E. A. 28. §-a értelmében létrejött megállapodás a mérvadó.

Az egyházközségi közgyűlések — úgy mint az egyházmegyei, egyházkerületi és egyetemes közgyűlések is — nyilvánosak s azokban a többségnek törvényesen nyilvánult akarata dönt.²

A közgyűlésről rendes jegyzőkönyv vezetendő s az szabályszerűen hitelesítendő.³

Az egyházközségi közgyűlésnek közvetlen felettes hatósága az egyházmegyei közgyűlés.

50. §. Az egyházközségi közgyűlés hatásköre.

Az egyházközségi közgyűlés hatásköre általában minden egyházi és iskolai ügyre, a mely más egyházi hatóság körébe nem tartozik, kiterjed.⁴

E mellett a törvény a 44. §-ban taxative is felsorolja az egyházközségi közgyűlés hatáskörébe tartozó ügyeket a következőkben:

a) megválasztja az egyházközség összes tisztségviselőit s azon tisztségviselőknél, a kiket fizetés illet, megszabja járandóságait, azzal a megszorítással, hogy a híványilag megállapított s az egyházi felsőbbség által megerősített fizetéseket — ide nem értve a netalán személyhez kötött javadalmakat — alább nem szállíthatja.

¹ E. A. 42. §. Az Egyházi Alkotmány meghozatala előtt érvényben állott egyházkerületi Rendezetek szerint a nőknek az egyházkormányzatba való befolyása korlátozottabb volt. L. pl. a tiszai Rendezetet.

² E. A. 19. §.

³ E. A. 20. §.

⁴ E. A. 44. § i. p.

Nagyfontosságú kérdés nyert szabályozást a 44. § a) pontjában, u. i. a híványcsonkítás ügye. Azonban a zsinat — nézetünk szerint — ama nagyfontosságú jogviszonyt, mely az egyházközség, másfelől pedig annak fizetéssel ellátott tisztviselője között a hívány alapján fennáll, eléggé szabatosan nem szabályozta, a miből azután a gyakorlatban számos vitás ügy származott, úgy, hogy legfelsőbb egyházi önkormányzati hatóságunknak, az egyetemes közgyűlésnek, számos esetben kellett a 44. § a) pontját konkrét határozatok meghozatalával magyarázni. Fokozta a 44. § a) pontjának értelmezése körüli zavart az E. A. 236. §-a is, a mely a 44. § a) pontjában apodictice tiltott híványleszállítás bizonyos esetekben való lehetőségére enged következtetni. Míg ugyanis a 44. § a) pontja szerint a híványilag megállapított fizetés alább nem szállítható, addig a 236. § szerint: „A felsőbb egyházi hatóság jóváhagyása nélkül tett minden intézkedés, melynek következménye a lelkész vagy tanító híványilag megállapított illetményeinek csökkenése, érvénytelen még abban az esetben is, ha ahhoz érdekelt lelkész vagy tanító, akár az illető testület kebelében történt alkalmaztatását megelőzőleg, akár tényleges hivataloskodása idején, önként hozzájárult”. Vagyis ez utóbbi § szerint — argumentum a contrario — a felsőbb egyházi hatóság *jóváhagyásával* tett híványleszállítás érvényes.

Kétségtelennek tartotta ugyanis a törvényhozó, hogy a felsőbb hatóság csakis a szerzett jogok sérelme nélkül és csakis magasabb egyházi érdekből — mely a simoniát eleve kizárja — fog konkrét esetekben jóváhagyni olyan egyházközségi közgyűlési határozatokat, a melyekben az addigi hívány leszállítása foglaltatik. Ilyen magasabb egyházi szempont pl. abban az esetben mutatható ki, a mikor az elerőtlenedett egyházak összekapcsolatnak, vagy a mikor a tízezernél több lelket számláló egyházközségek a lelképásztorkodás eredményesebb gyakorolhatása céljából ötezer lelkenként lelkészi körökbe osztatnak be, mely feladat keresztültvitelére az E. A. 30. §-a egyenesen reá is mutat. Ha már most ilyen esetben az illető egyházközség az újonnan szervezendő lelkészi állomáshoz szükséges anyagi erőforrással nem bír, úgyde az addig is fennállott lelkészi állomás — mely történetesen üresedésben van s így híványilag szerzett joggal terhelve nincs — oly tekintélyes javadalommal van

egybekapcsolva, hogy abból nem egy, de két lelkeszi állomás is korszerűen ellátható: ez esetben bizonyára mi sem fogja visszatartani az egyházközséget attól, hogy az E. A. 30. §-a által is figyelmébe ajánlott megosztást foganatosítsa, a nélkül, hogy bármely alapon hívány-csonkítással lenne megvádolható.

Ily értelemben fogták fel a tiszai,¹ bányai,² dunáninnyi³ s még inkább a dunántúli⁴ egyházkerületek is az E. A. 44. §-ának a) pontját akkor, midőn lelkészválasztási szabályrendeletüket megalkották.

Felmerülhet az a kérdés, vajjon híványcsonkításnak minősíthető-e az, ha az egyházközségi közgyűlés az egyházközségi tisztviselőnek nem illetményeire nézve, hanem híványilag körülírt teendőire, munkakörére nézve hoz megváltoztató vagy módosító határozatot. Itt is mindenekelőtt az a kérdés jön tekintetbe, vajjon az érintett teendőkkel nincs-e híványilag is biztosított bizonyos javadalom egybekötve, pl. tanítónál tandíjra való igény? Mert ez esetben olyan szerzett jog megsértésével állnánk szemben, a mely szerzett jognak védelmére az E. A. híványcsonkítási tilalma első sorban vonatkozik. Másrészt a felvetett kérdés elbírálásánál mérv-

¹ „A hivatalától megvált, illetve elhunyt lelkész által élvezett javadalom (a mennyiben azt ezen lelkész egyházi felsőbbsege, esetleg a főpásztori látogatásról felvett jegyzőkönyv megerősítette, akár híványon, akár egyszerű közgyűlési határozaton vagy szokáson alapszik), a netalán csak a személyhez kötött javadalmakat kivéve, soha alább nem szállítható és az utódtól sem részben, sem egészben el nem vonható, hanem az utód híványába egész terjedelmében felveendő, kivéve azon esetet, midőn az E. A. 30. §-ának rendelkezése szerint az elerőtlenedett egyházak összekapcsoltnak vagy tízezernél nagyobb lélekszámmal bíró egyházközségek lelkeszi körökre oszlanak”. L. Tiszai ág. hitv. ev. egyházkerületi lelkészválasztási szabályrendelet 37. §.

² Ugyanígy a bányai ág. hitv. ev. egyházkerületi lelkészválasztási szabályrendelet 41. §, mely kimondja még azt is, hogy: „Ez az intézkedés azonban nem érintheti azt a lelkészt, illetve híványát, a kit a lelkeszi körökre oszlás már hivatalában talál”.

³ Ugyanígy a dunáninnyi ág. hitv. ev. egyházkerületi lelkészválasztási szabályrendelet 39. §.

⁴ „A hivatalától megvált, illetve elhunyt lelkész által élvezett javadalom a netalán csak a személyhez kötött javadalmakat kivéve, csakis az egyházmegyei és egyházkerületi közgyűlés jóváhagyása mellett szállítható alább.” L. a dunántúli ág. hitv. ev. egyházkerületi lelkészválasztási szabályrendelet 22. §-át.

adó lehet a magasabb egyházi szempont¹, mely némely esetben éppen a híványcsonkítást tartalmazó egyházközségi közgyűlési határozatnak egyházi érdekből való megsemmisítését javasolja.²

b) Megválasztja az egyháztanácsot és annak tagjait, valamint a koronként választás alá eső tisztségviselőket fölesketi.

E szakasz ugyan nem szól a képviselőtestület megválasztásáról, mely az E. A. 48. §-a szerint szintén az egyházközségi közgyűlés hatáskörébe tartozik; de a követett gyakorlatból is kétségtelen, hogy a képviselőtestület tagjainak megválasztása szintén az egyházközségi közgyűlés hatáskörébe tartozik, a mit az E. A. 48. §-a is bizonyít.

c) Képviselőket küld az egyházmegyei közgyűlésre és pedig küldhet annyiszor kettőt, a hány rendes lelkésze van az egyházközségnek.³

Elvi-jelentőségű álláspontot foglalt el a zsinat e rendelkezés kimondásával, a melyet azután az egyházkerületi (87. §) és egyetemes közgyűlések (114. §) alakításánál is következetesen keresztülvinnie kellett.

Az ág. hitv. ev. hazai egyház felsőbb fokú önkormányzati hatáságainak szervezetében ezzel teljesen érvényre jutott az az alapelv, hogy minden hatalom az egyházközségből ered.

A zsinat előtt érvényben állott egyházkerületi rendszerek ebben a kérdésben nem egyforma álláspontot foglaltak el s különösen nagy vitát provokáltak azok a különféle rend-

¹ Az egyetemes közgyűlés pl. M. E. tanítónak, a bányai egyházkerületnek az egyházmegyei határozatot jóváhagyó határozata ellen beadott, felelőztetésére, mely szerint azzal, hogy a IV–VI. elemi osztályból az I–III. osztályba helyeztetett át s a miatt munkakörét tekintve, híványcsonkítást szenvedett: kimondotta, hogy az iskolafenntartó hatóság jogosítva van a tanítót a tanítás érdekében a felsőbb osztályból az alsóbb osztályba áthelyezni a nélkül, hogy ezáltal az illetőn sérelem esnék. L. Egyet. gyűl. jkv. 1899. év 88. p.

² Az egyet. gyűlés konkrét esetben megsemmisítette a bányai egyházkerületnek egy olyan egyházközségi határozatot jóváhagyó döntését, mely szerint az illető egyházközség egyik leányegyháza önállósíttassék s missziói anyaegyházzá szerveztessék. A megsemmisítő határozat indoka az volt, hogy egyrészt nincs kimutatva, vajjon a szervezendő missziói egyház létesítésére a szükséges fedezet meg van; másrészt nem igazoltatott, hogy az anyaegyház lelkésze – leányegyházának önállósítása miatt – híványilag biztosított javadalmában beállott csökkenésért kárpótoltatott.

³ L. a tanácskozási joggal való kiküldésről az „egyházmegyei közgyűlés” cz. cikk jegyzetét.

szerek, a melyek a zsinaton e kérdés eldöntését illetőleg a hosszúra nyúlt tárgyalásokba bevonattak.¹

A gyakorlatban valamennyinek több-kevesebb hátránya van, de az elfogadott szöveg mégis a leginkább felel meg egyházalkotmányi alapvető tételeinknek.

Az egyházi ügyek iránti széleskörű érdeklődés követelményének kétségkívül leginkább megfelelne az, ha az egyházközségek az egyházmegyei képviselők kiküldésében nem korlátoztatnának. Ezzel azonban előállhatna az az eset, hogy az egyházmegyei közgyűlés színhelyéhez közelfekvő egyházközségek sok, a távolabb levők pedig kevés képviselőt küldenének s így az előbbieket akarata dominálna. Segítené ugyan az ebből származható bajokon az, ha az egyházközségi képviselők az egyházmegyei közgyűlésen nem személyenként, hanem testületileg (curiatim) szavaznának, úgyde ez viszont a közgyűlés menetét egyrészt zavarná, másrészt mégsem lenne kielégítve az a másik követelmény, a mely elől egészen elzárkózni nem volna igazságos, ugyanis: hogy a nagyobb terhet viselő, nagyobb egyházak akarata az önkormányzat második fokozatán arányosan érvényesüljön.

¹ Négy számottevő nézet nyilvánult az 1891–94-iki zsinat második ülészakának 13-ik ülésében idevonatkozólag:

A bizottsági törvényjavaslat szövege így hangzott: „Képviselőket küld az egyházmegyei közgyűlésre és pedig a szerint, a mint a gyülekezet létszáma ezernél nem nagyobb, vagy az 1000-et, 2000-et, 4000-et, 6000-et, 8000-et meghaladja: 1, 2, 3, 4, 5, 6 képviselőt“.

Ezzel szemben *Laszkáry Gyula* a következő indítványt ajánlotta elfogadásra: „Megválasztja az egyházmegyei közgyűlésre menendő követeit, még pedig annyiszor kettőt, a hány rendes lelkésze van az egyházközségnek“. Ezt az indítványt mélyreható, igaz prot. szellemtől áthatott felszólalás keretében báró *Prónay Dezső* egyetemes egyházi és iskolai felügyelő is magáévá tette azzal a pótlással, miszerint ne imperative mondassék ki az, hogy az egyházközségek kétszerannyi képviselőt küldjenek az egyházmegyei közgyűlésre, mint a hány rendes lelkészük van, hanem fakultative annyit küldhetnek.

Szentiványi Árpád a bizottsági javaslattal szemben annak kimondását indítványozta, hogy az egyházközségi közgyűlés: „Képviselőket küld tetszés szerinti számban az egyházmegyei közgyűlésre“.

[*Gyurátz Ferencz* indítványa odairányult, hogy ez a pont a törvényből egészen hagyassék ki s az egyházmegyei képviselők száma szabályrendeletileg állapíttassék meg.

L. bővebben *Thébusz János*: „A magyarországi ág. hitv. ev. egyház 1891–94-iki országos zsinatának története“ cz. művét 188–198. l.

Pusztán az egyházközségek lélekszámahoz arányítva az egyházmegyei közgyűlésre kiküldendő követek számát, — ez egyrészt azzal a veszélylyel járna, hogy a nagy egyházak könnyedén majorizálnák a kisebb egyházakat, másrészt a legtávolabb áll önkormányzatunk több százados gyakorlatától.

A legigazságosabb, az E. A. 11. §-ában kimondott alapelvhez képest a legkövetkezetesebb s a gyakorlatban is jónak bizonyult a fent idézett szakasz, illetve annak az a rendelkezése, mely szerint az egyházközségek az egyházmegyei közgyűlésben való képviselői szempontjából elvben egyenlők. Hogy a lelkészek száma szerint közöttük mégis különbséget tesz a törvény, ez lényegében hierarchikusnak nem mondható. A törvényhozó ezt a látszatot ki nem kerülhette, mert vannak polgári községek, a hol két vagy több önálló egyházközség van s viszont vannak polgári községek, a melyekben csak egy egyházközség van szervezve, de több rendes lelkésszel. Az utóbbiakat nem lett volna okszerű az előbbiekkal szemben kisebb joggal felruházni pusztán azért, mert egységesen szervezett egyházközségek. A súlypont e látszat dacára is az egyházközségeken nyugszik.¹

A zsinat előtt érvényben volt egyházkerületi rendszerek szerint az egyházközségi közgyűlés az egyházmegyei közgyűlésre kiküldött követeit utasítással láthatta el. Az 1891 — 94-iki zsinaton meghozott egyházi alkotmány minden fokozaton szakított az utasítás elavult rendszerével s mellőzte azt.

d) Szavaz az egyházmegyei és kerületi felügyelő, az esperes, a püspök és az egyetemes felügyelő választása alkalmával.

Az egyházmegyei és kerületi felügyelő, az esperes, a püspök s az egyetemes felügyelő választása alkalmával az egyházközségi közgyűlés szavazati jogát következőleg gyakorolja:

Az egyházközségi közgyűlés általános többségének véleménye az egyházközség szavazata. Ezen szavazatot, mely csak egy egyénre adható, írásba foglalva, az egyházközség lelkésze és felügyelője vagy helyetteseik aláírják s az egyházközség pecsétjével megerősítik. Ha a lelkész vagy felügyelő a szavazó közgyűlésen nem vehetett részt, vagy állásuk üresedésben van, az egyházközség szavazatának aláírásában a lelkészt a helyettes lelkész, a felügyelőt a másodfelügyelő, vagy ha ilyen nincs, a gondnok helyettesíti. Az egyház-

¹ L. *Thébusz* i. m. 200. l.

község szavazata kétszer annyinak számítandó, a hány rendes lelkési állomással bir.¹

e) Nyilatkozik a felsőbb egyházi hatóságok által véleményadás végett leküldött ügyekben.

Az egyházközségi közgyűlés e jogának gyakorlását, ha a közgyűlési tagok száma a 300-at meghaladja, az E. A. értelmében az E. A. 51. §-a szerint alakítandó egyháztanács hatáskörébe átutalhatja.

f) Intézkedik az egyházi és iskolai szükségletek fedezéséről, egyházközségi terhek megállapításáról, kölcsönfölvételről, pénzelhelyezésről, birtokszerzésről, birtok-eladásról, új építkezésekről, jelentékenyebb igazításokról – szóval az egyházközség anyagi ügyeire vonatkozó rendszabályokról; új egyházi közterhek kivetését és az egyházi terhek kivetési kulcsának megváltoztatását, birtokszerzést és birtok-eladást, kölcsönvételt s új építkezést tárgyzó határozatainak érvényességéhez azonban az egyházmegyei közgyűlésnek, sürgős esetekben pedig az egyházmegyei elnökségnek jóváhagyása szükséges, köteles lévén erről az egyházmegyei közgyűlésnek indokolt jelentést tenni.

Az egyházközségi közgyűlésnek ezt a jogát a midőn a törvényhozó elismerte, egyúttal ellenőrző közeg gyanánt jelölte meg az egyházmegyei közgyűlést, illetve sürgős és kivételes esetben az egyházmegyei elnökséget.² Intelligens, főleg városi egyházakkal szemben nem volt ugyan szükség arra, hogy az egyházközség az ő vagyonával való szabad rendelkezésben akadályoztassék; ellenben a falusi egyházakkal szemben, mint azt számos eset igazolta, ez a korlátozás indokolt volt.

g) Tárgyalja az egyháztanács jelentését.

h) Megvizsgálja, illetőleg felülvizsgálja az évi számadást és megadja vagy megtagadja a felmentvényt.

A közgyűlés e jogának miként való gyakorlásáról az E. A. háztartási része intézkedik.³

i) Általában határoz s intézkedik az egyházközséget érdeklő minden ügyben, mely más egyházi hatóság hatáskörébe nem tartozik.

A h) és i) pontok alatt körülírt ügyek intézését is, úgy mint

¹ E. A. 45. §.

² L. E. A. 281. §.

³ E. A. 230., 273. §§.

az *e)* pont alattiakat, az egyházközségi közgyűlés az E. A. 48. §-a értelmében az egyháztanács hatáskörébe utalhatja.

Végül megilleti az egyházközségi közgyűlést a szabályrendelet alkotásának joga is, mert mindenik egyházi hatóságnak joga van — törvényes hatáskörében — az egyházi alkotmány és a felsőbb fokú hatóságok szabályrendeleteinek és határozatainak sérelme nélkül, a legközelebbi felsőbb hatóság jóváhagyása mellett, külön szabályrendeleteket alkotni.

Az egyházközségi közgyűlésre is áll az a szabály, hogy valamely közgyűlés szabályszerűen hozott érdemleges határozatát csak egy későbbi közgyűlés másíthatja vagy szüntetheti meg, újabb szabályszerű határozattal. A mennyiben pedig az érdemleges határozat választásra vonatkozik, a közgyűlés által egyáltalában meg nem változtatható.¹

51. §. Az egyháztanács és az egyházközségi képviselőtestület.

Míg az ev. ref. egyházban Kálvin szerint az egyház jogi életének központja nem annyira az egyházközségi közgyűlés, mint inkább az egyháztanács (presbyterium), addig a magyarországi ág. hitv. evang. egyházban — mint fentebb is érintettük — az egyházközségnek csak egy, teljes hatósági joggal felruházott, szerve van, ú. m. az egyházközségi közgyűlés s ezzel szemben az egyháztanács (presbyterium), csupán előkészítő, végrehajtó szerve az egyházközségi közgyűlésnek.²

Az egyháztanács (presbyterium) hivatalszerinti és választott tagokból áll.³

Az egyháztanács tagjai hivataluknál fogva: az egyház-

¹ E. A. 16. és 21. §.

² Ezzel szemben az 1891–94-iki zsinaton több oldalról nyilvánult az az indítvány, hogy az egyháztanács — a lelkész és felügyelő, valamint az egyháztanács választását kivéve — általában ugyanazon hatáskörrel ruháztassék fel, mint a milyennel az egyházközségi közgyűlés bír. Ezt azonban a zsinat nem fogadta el s csupán a nagyobb egyházközségekre nézve tette lehetővé, hogy az E. A. 48. § értelmében alakítandó egyházközségi képviselőtestület — a lelkészválasztás és az egyháztanács, illetve képviselőtestület választását kivéve — az egyházközségi közgyűlés hatáskörével ruháztassék fel.

³ E. A. 49. §. Az egyháztanács hatóság jellegével nem bír, az egyház is csak akkor, ha az állam által elismert tisztet gyakorol. Ellenében tehát nyilvános becsületsértés vagy rágalmazás meg nem állapítható. (10,298/92. curiai hat.)

község rendes, vagy helyettes lelkésze, illetőleg lelkészei, az egyházközségi felügyelő és másodfelügyelő, a gondnokok, pénztárosok, az egyházközség jegyzője, ellenőre, ügyésze, az egyházközség által fentartott tanintézetek igazgatói, valamint az elemi, illetve vallástanító, vagy ha többen volnának ilyenek, közülök az, a kit a helyi szabályzat kijelöl.¹

Az egyháztanács választott tagjainak számát a közgyűlés helyi szabályrendelettel határozza meg, úgy azonban, hogy ezen szám tíznél kisebb és hatvannál nagyobb nem lehet, kivéve, ha az E. A. 48. §-a alapján oly ügyek is az egyháztanács hatáskörébe utaltattak, a melyek különben a közgyűlés hatáskörébe tartoznak, a mely esetben az egyháztanács választott tagjainak száma hatvannál kisebb nem lehet.²

Az egyháztanács tagjának megválasztható az egyházközségi közgyűlés minden 24 éves, feddhetlen előéletű tagja.³

Az egyháztanács megalakítását az egyházi alkotmány általában minden egyházközségre nézve kötelezővé tette. A zsinat előtti időben nem volt kötelező.⁴

Az E. A. szerint az egyháztanács kötelessége általában gondoskodni, hogy az egyházban és iskolában minden helyesen és jó rendben történjék. Azon egyházközségekben, a melyekben a közgyűlés teendői nem ruháztattak át az egyháztanácsra, az egyházközség kisebb jelentőségű belügyeinek elintézése képezi az egyháztanács hivatását. Az egyháztanács hatáskörét, a törvény korlátai között, az egyházközségek szabályrendelet útján maguk állapítják meg.⁵ Minden ilyen szabályrendelet jóváhagyás végett az egyházmegyei közgyűléshez felterjesztendő.⁶

Az egyháztanács hatásköre azonban a törvénynek homályos és nem határozott rendelkezésével szemben sokkal inkább definiálható elvi alapon, ha ugyanis azt mondjuk, hogy kiterjed mindazoknak az ügyeknek *előkészítésére* és határozatoknak netáni *végrehajtására*, a mely ügyek az egyház-

¹ E. A. 50. §.

² E. A. 51. §.

³ E. A. 52. §.

⁴ Sőt a zsinati előmunkálatokban az egyháztanács szervezése az egyházmegyei és egyházkerületi fokozatokon is tervbe volt véve, ezt azonban már a bizottsági tárgyalások folyamán elejtették s csupán az egyházközségnél tartották meg. L. Thébusz i. m. 202. l.

⁵ E. A. 54–56. §§.

⁶ E. A. 16. §.

községi közgyűlés elé tartoznak, illetve a mely határozatok az egyházközségi közgyűlésben hozattak.

Meg van adva továbbá a lehetőség arra is, hogy az egyháztanács — bizonyos feltételek mellett — az egyházközségi közgyűlés hatáskörébe tartozó némely ügyekre nézve ne csak mint a közgyűlés előkészítő szerve tekintessék, hanem *hatósági* jogokkal ruháztassék fel, szóval az egyházközségi közgyűlés jogaiba lépjen. Oly egyházközségeknek — ugyanis — a melyekben a közgyűlési tagok száma a 300-at meghaladja, jogukban áll az egyházközségi közgyűlés hatásköréről szóló 44. § *e), h), i)* pontjai alatt felsorolt ügyeket, valamint a helyi szabályzat megállapítását az egyháztanács hatáskörébe átutalni, vagy az egyházkerület jóváhagyása alá terjesztendő szabályzat értelmében képviselőtestületet alkotni, a mely a közgyűlésnek fenntartott lelkészválasztást s az egyháztanács, illetőleg a képviselőtestület választását kivéve, a közgyűlés jogaiba lép s annak minden teendőjét elvégzi.¹

Hatáskörére nézve kétféle egyháztanács van tehát. Az egyik, mely általában minden egyházközségre nézve kötelező, csupán előkészítő s végrehajtó functiókat végez; míg a másik bizonyos fokig hatósági jogokkal van felruházva.

Ezenkívül a törvény az egyházközségi közgyűlés keretében még egy — szintén korlátozott hatáskörű — szervről tesz említést, nevezetesen a 48. § értelmében alakítandó képviselőtestületről. Ennek szervezetről azonban eléggé szabatosan nem rendelkezik, azonban az E. A. 51. és 52. §§-aiból — per analogiam — következik, hogy az ilyen képviselőtestület tagjainak száma sem lehet kevesebb hatvannál, és hogy a képviselőtestület tagjául szintén csakis 24 éves, feddhetlen előéletű egyháztag választható meg.

A képviselőtestület hatásköre még nagyobb, mint a hatóság gyanánt jelentkező egyháztanácsé, a mennyiben hatásköre nem csupán a 44. § *e), h), i)* pontjaiban felsorolt ügyekre terjed ki, hanem a közgyűlésnek fenntartott lelkészválasztást és az egyháztanács, illetve a képviselőtestület választását kivéve, mindenben az egyházközségi közgyűlés hatáskörével bir, és pedig nem mint előkészítő szerv, hanem mint a közgyűlést pótló hatóság. Határozott közeledés ez a Kálvin-féle presbyteri egyházkormányzati rendszerhez.

Az egyháztanács és a képviselőtestület tagjai rendszerint

¹ E. A. 48. §.

hat évi időtartamra választatnak. Az E. A. e részben nem intézkedik, tehát a netáni szabályrendelet vagy a szokás mérvadó.

Az egyháztanács és a képviselőtestület elnökei rendszert a lelkész és a felügyelő.¹ Akadályoztatásuk, illetve állásuk üresedése esetén szabályrendeletileg, vagy a szokás által megállapított helyetteseik.

Az egyháztanács tárgyalásairól pontos és kimerítő jegyzőkönyv vezetendő és szabályszerűen hitelesítendő.²

52. §. Az egyházközségi elnökség.

Az E. A. az egyházközségi elnökség, valamint általában az egyházközség tisztviselőinek hatáskörét, jogait és kötelességeit tüzetesen nem szabályozza, hanem e részben csupán bizonyos alapelveket mond ki, a részletes szabályozást pedig rábízza az alsóbb fokú önkormányzati szervekre, a melyek e feladatot „szabályrendelet“, „rendszabály“ alakjában oldják meg. Ezen szabályrendelet-alkotási joggal azonban az egyházkerületek mindezideig — sajnos — nem egyöntetűen éltek. Nézetünk szerint a leghelyesebben járt el a dunántúli egyházkerület, a mely a kerületbe tartozó mindazon egyházközségeket kötelező „egyházközségi rendszabályt“ alkotott, a mely egyházközségek illetékes egyházmegyéjüktől külön egyházközségi szervezeti szabályzat jóváhagyását ki nem eszközölték.³ A többi egyházkerületeknek ilyen általánosan kötelező egyházközségi rendszabályuk nincs, hanem a kebelükbe tartozó egyházközségek némelyike külön helyi szabályrendeletet alkotott.

Az E. A. az egyházközségi elnökség jog- és hatáskörére nézve csak annyit mond ki, hogy az egyházközségi elnökség az egyházközségi felügyelőből és a lelkészből áll, a kik egyenlő joggal és felelőséggel kormányozzák és képviselik az egyházközséget és annak összes ügyeit egyetértőleg intézik.⁴

Az egyházközségi elnökség jog- és hatáskörének részle-

¹ E. A. 53. §.

² E. A. 57. §.

³ L. a dunántúli egyházkerület 1896-iki közgyűlésében 309. jkvi pont alatt jóváhagyott egyházközségi rendszabály 88. §-át.

⁴ E. A. 58. §.

teire nézve tehát a külön egyházközségi szabályrendeletek mérvadók, illetve a dunántúli egyházkerületben ilyenek nem léteben az egyházkerületi közgyűlés által alkotott „egyházközségi rendszabály”. Mindezeknek hiányában a régebbi szabályzatok intézkedései s a szokásjog nyerhetnek alkalmazást, a mennyiben természetesen az egyházi alkotmány, vagy a magasabb fokú önkormányzati testületek szabályrendeleteivel s elvi határozataival ellentétben nem állanak.

A felsorolt jogforrások alapján az egyházközségi elnökség jog- és hatáskörének részleteire nézve a következő szabályok nyernek alkalmazást:

A felügyelő rendszerint hat évre választatik, hat év letele után újra megválasztható.

A felügyelőt hivatalába az esperes, vagy megbízottja iktatja be a templomban.

Az elnökség végrehajtja az egyházi törvényeket, a jogérvényes rendszabályokat és határozatokat.

Az elnökség gondoskodik arról, hogy a hivatalos körlevelek az erre rendelt jegyzőkönyvbe bevezetessenek és haladék nélkül továbbíttassanak.

Az elnökség az egyházközség ügy-, vagyon- és pénzkezelésének közvetlen ellenőre; gondoskodik arról, hogy a pénztár és a levéltár híven kezeltessék, a számadások és leltár szabályszerűen vezettessenek és hogy az egyházközség minden kötelezettségének pontosan megfeleljen.

Az elnökség felügyel az iskolára, különösen pedig arra, hogy az iskolaköteles gyermekek a törvénynek megfelelő oktatásban részesüljenek, kiváló figyelemmel kísérve a vallásoktatást; felügyel általában arra, hogy az iskolai ügyre vonatkozó egyházi s állami rendszabályok pontosan megtartassanak.

Az elnökség az egyházközségben felmerült panaszos ügyeket igyekszik békés úton elintézni, sikertelenség esetében a panaszos ügyet, ha ez az egyháztanács hatásköréhez tartozik, ennek tárgyalása alá bocsátja.

A lelkész és tanító közt, valamint ezek és a hívek közt felmerült panaszokat legelső sorban a felügyelő van hivatva tapintatos eljárással, lehetőleg békés úton elintézni.

Ha azonban a békés út célhoz nem vezet, akkor a panaszos ügyet az egyházmegyei elnökségnek jelenti be.

Az elnökség gondoskodik arról, hogy egyházlátogatás

alkalmával a püspök és kísérete, valamint hivatalos megjelenésök és működésük alkalmával az egyházmegyei elnökség, egyházi küldöttségek, illő tisztelettel fogadtassanak; és megtesz az egyházközség részéről minden szükséges intézkedést, hogy az egyházlátogatás, az egyházmegyei elnökség eljárása, illetve az egyházi küldöttség működése békésen, sikeresen történhessék.

A lelkész az egyházközség pecsétjének őre.

Az egyházközség perei, ha a közgyűlés külön egyént nem bíz meg ezzel, a felügyelő felperessége mellett indíttatnak meg és folytattnak.

Perenkívüli jogi természetű ügyekben is rendesen a felügyelő képviseli az egyházközséget.

Ha valamely felügyelő nyomós ok nélkül a gyűlésekben egy egész évig meg nem jelenik, sem az egyházközség ügyeinek vezetésében közre nem működik, akkor az egyházközség kérdést intéz hozzá, vajjon akarja-e vagy sem hivatalát pontosan tovább viselni? Ha a felügyelő e kérdésre négy hétig nem válaszol, hallgatása lemondásnak vétetik.¹

53. §. Az egyházközségi felügyelő.

Az egyházközségi felügyelői hivatal a magyarországi ág. hitv. ev. egyházban már századok óta fennáll, jóllehet általánossá csak másfélszázados fejlődés után lett. Önként kellett kifejlődnie ama védelmi viszonynál fogva, a melyben a reformatio elterjedésének küzdelmei, majd különösen az ellenreformatio viszontagságainak korszakában egyfelől az egyházközségek, másfelől pedig a reformatiót pártoló szab. kir. városok és földesurak egymással állottak.² A reformatio előtti korszakban ez a viszony a kánonjogilag szabályozott patronatus viszonyának felelt meg. Ennek a viszonynak középkori jellegében való fennmaradásával azonban az ősi keresztyén egyházkormányzati rendszerhez visz-

¹ L. különösen a dunántúli egyházkerület 1896-iki közgyűlésében 309. jkvi pont alatt jóváhagyott egyházközségi rendszabály 33–45. §§-ait.

² A szab. kir. városokban az ág. hitv. ev. polgármester vagy főbíró az egyházközségnek hivatalánál fogva felügyelője volt; a jobbágy községekben pedig a földesúr. L. *Csecsetka* i. m. 465. l.; továbbá l. jelen mű 69–70. lapjait.

szatéró zsinat-presbyteri evang. keresztyén egyháznak mellőzhetlenül szakítania kellett. A teljes szakítást természet-szerűleg átmeneti korszak előzte meg s a rendi Magyarország, különösen pedig a földesúri hatóságnak végképen való megszűnésére volt elébb szükség, hogy az ev. egyház kormányzatában az egykori patronatusra emlékeztető jelleg egészen kiküszöböltesék. Az az elv, hogy minden hatalom forrása az egyházközség, gyökeresen kellett hogy érvényesítse hatását elsősorban a patronatus intézményének megszüntetésére s ezzel kapcsolatban a felügyelői hivatal átalakítására nézve, az egyházközségi közgyűlés domináló hatósági jellegének előtérbe nyomulásával.

Jóllehet az egyházközségi felügyelői hivatallal az 1707-iki rózsashegyi zsinat óta általában találkozunk, mindamellett egyházközségenként való kötelező felállításának kimondását az 1891–94-iki zsinat indokoltak láttá.¹

Az egyházközségi felügyelő közbecsülésnek örvendő, művelt, feddhetlen erkölcsű, vallásos és anyagilag független, magyar honpolgársággal bíró evangélikus világi egyének sorából, minden egyházközségben szabályrendeletileg megállapítandó időtartamra választandó.² Önként értetik, hogy egyházközségi felügyelő csakis ág. hitv. ev. egyén lehet.³

Az egyházközségi felügyelő jogállásának és hatáskörének kimerítő körülírásába — szemben a zsinat előtt érvényben volt régibb zsinati kánonokkal és rendezetekkel — az E. A. nem bocsátkozik, hanem egyrészt általában kijelenti, hogy az egyházközségi elnökség az egyházközségi felügyelőből és lelkészből áll, a kik egyenlő joggal és felelősséggel kormányozzák és képviselik az egyházközséget és annak összes ügyeit egyetértőleg intézik,⁴ másrészt idevonatkozólag szabályrendelet alkotására jogosította fel az önkormányzati testületeket. Ezenkívül külön is kiemeli a törvény, hogy az

¹ L. Thébusz i. m. 203. l.

² E. A. 59. §.

³ A zsinaton ezzel ellenkező indítvány is felmerült ugyan, de ettől a zsinat a leghatározottabban elzárkózott. Az időtartam tekintetében oly értelmű indítvány történt, hogy a felügyelő 6 évre, mások szerint pedig élethossziglan választassék. A törvényhozó testület azonban ennek megállapítását szabályrendeleti útra terelte. L. Thébusz i. m. 203. l. A bizonyos időtartamra való választás egyházunk alapelveinek inkább megfelel.

⁴ E. A. 58. §.

egyházközségi felügyelő az egyházközség jogainak, érdekeinek és vagyonának, valamint az egyházközség, a lelkész s a többi egyházi tisztviselők tekintélyének őre és védője.¹

E minőségében, mint azt már fentebb is láttuk, és a mint azt az egyházközségi rendszabályok is megállapítják, a felügyelő egyik elnöke az egyházközségi közgyűlésnek, az egyháztanácsnak, illetve képviselőtestületnek s más intézkedés hiányában az egyházközségi közgyűlés által választott valamennyi bizottságnak, s az ezekben hozott határozatok fogantatásáról gondoskodik. Aláírja a gyűlésekről felvett jegyzőkönyveket, kivonatokat, a híványt stb.² Hivatalánál fogva tagja az egyházmegyei közgyűlésnek, szintúgy a másodfelügyelő is, a ki a felügyelőnek minden tekintetben helyettese. Az egyházközségi felügyelő hivatalbaléptekor eskűt tesz. Ennek szövegét az 1891–94-iki zsinat előtt kelt egyházkerületi rendezetek és utasítások tartalmazzák. E helyütt kiemeljük még, hogy úgy a felügyelőnek, mint az egyházközség többi tisztviselőinek jog- és hatáskörére nézve az utolsó zsinat előtt érvényben volt egyházkerületi rendezetek és utasítások³ ma is mérvadók, a mennyiben az E. A. avagy az önkormányzati testületek szabályrendeletei ellenkezőt nem tartalmaznak.

Az egyházközségi felügyelőnek hivatala tiszteletbeli, és kötelességeit lelkiismeretesen teljesíteni tartozik.⁴

54. §. A lelkészi hivatalról általában.

Az anyaegyházközségekben és missiói körben állandóan fenntartott egy vagy több önálló lelkészi hivatal: rendes lelkészi hivatal.⁵

A magyar ev. egyházban a lelkészi hivatal dogmatikai és jogi természetét az egyetemes papság elvének⁶ a tiszta evangeliumból meríthető tanából s hitvallásainknak az egy-

¹ E. A. 60. §.

² Lásd még e részben az „egyházközségi elnökségről” szóló 52. §-t.

³ L. jelen mű 170. lapját.

⁴ E. A. 61. §.

⁵ L. bányai, dunáninnyi, dunántúli és tiszai egyházkerületi lelkészválasztási szabályrendeletek 1. §-át.

⁶ L. I. Péter, II. 9.

házi hatalomról szóló tanításából kell helyesen levezetnünk. Ennek alapján állva dr. Luther Márton is, az igazság erejével hirdethette, hogy az egyetemes papság mellett létjogosultsággal bír a papi hivatal, mely Krisztus tanát nyilvánosan kezeli és a mely „nem papság önmagában, hanem köz- és nyilvános hivatal olyanok számára, kik mindnyájan papok, azaz keresztyének“.

Innen van, hogy az evang. egyházban az egyház tagjainak egyházi- és világiakra való osztályozása — a mi az egyházi életben s régibb országos törvényeinkben is gyakran előfordul — korántsem jelenti azt, mintha hitelveink és tanaink szerint az evangélikus egyház lelkészettel foglalkozó avagy nem foglalkozó tagjai között különbség volna s még kevésbbé azt, mintha külön jogi jelentőséggel bíró egyházi rend (clerus), avagy külön papi egyházkormányzati hatalom léteznék, a mely a többi egyháztagoknál közelebb állana az Istenhez s az egyháztagoktól függetlenül, vagy pláne mint feltétlen obediaentiára kötelezett nyáj felett gyakorolhatna egyházi hatalmat.

Az evangélikus egyház az elkülönített papi rendet végképen elvetette s alapelveként hirdeti, hogy egyedül és kizárólagosan az egyház, mint a keresztyén híveknek egyeteme, birtokosa az egyházi hatalomnak. A papság nem bírja azt s közvetlenül nem is gyakorolhatja.

Mindamellet az evangélikus egyház tanítása szerint a papi hivatalt Krisztus alapította az evangelium hirdetésére és a szentségek kiszolgáltatására,¹ és bár kezdetben a gyülekezet minden tagja fel volt jogosítva tanítani, utóbb azonban a rend érdekében állónak találták, hogy a mi mindenkinek közös joga, azzal bárhogy és bárki az összesség megbízatása nélkül ne éljen.²

Ezt fejezi ki az ágostai hitvallás, a mikor azt mondja: „Az egyházban nyilvánosan senki sem taníthat és szentségeket senki sem szolgáltatathat ki, hanemha szabály szerint meghivatott (nisi rite vocatus).“

¹ L. ág. hitv. XIV. cz. és II. r. 7. cz.

² Pál apostol I. Kor. XIV. fejezetben utasításokat ad arra nézve, hogy a kegyelem-ajándékok mikép használtassanak, hogy minden a gyülekezet építésére történjék. Timotheushoz intézett levelében pedig felsorolja azokat a kellékeket, a melyekkel az egyházi hivatalnoknak birnia kell.

A hivatás (vocatio) kettős, ú. m. *belső* és *külső* vocatio. A belső vocatio a papi szolgálathoz szükséges amaz erkölcsi, szellemi és tudományos tehetségeknek összege, a melyekkel a papjelölt Isten kegyelméből, avagy saját szorgalmánál fogva bir, s mely utóbbiak mértékét az egyház törvényei tüzetesen megjelölik. A külső hivatás pedig a papjelöltnek valamely egyházközség által való szabályszerű megválasztása, meghívása s az illetékes egyházi hatóság részéről történt felavatása (ordinatio et missio legitima).¹ Az utóbbi nem csupán külső, jogi jelentőségű cselekmény, annak igazolására, hogy az egyházközség által megválasztottat s meghívottat a felsőbb egyházi hatóság hivatalába törvényesen beiktatja, hanem jelképes vallásos cselekmény is, a melyet az evang. egyházban az apostoli korszak példájára kézfeltevés által az illetékes püspök, az E. A. 133. §-a alapján, gyakorol.

Így fejlődött ki a mai értelemben vett papi-hivatal, a mennyiben ugyanis az egyház Krisztusból eredt hatalmának meghatározott részét gyakorlás végett megválasztott tisztviselőkre bízta, kik azonban nem urai az egyháznak, hanem az Istennek szolgálói.²

Hivataluk alapját a megválasztás, meghívás és felavatás képezi.

Az evangélikus egyház a kánonjognak a papi-hivatal viselésére s kellékeire vonatkozó mindazon szabályait elfogadta, a melyek az evangeliummal s a hitcikkekkkel ellentétben nem állottak. Németországban korán jönnek létre ezt a kérdést is szabályozó rendtartások, a melyeket a hazai evang. egyház első berendezkedésekor tudvalevőleg átvett,

¹ A róm. kath. egyház más hitelveket vall s másként tanít a papi hivatalról és hatalomról. Szerinte az egyházi hatalom nem a híveket, hanem elsősorban s a maga teljességében a pápát, mint Krisztus földi helytartóját s Péter apostol törvényes utódját, másodsorban, de a pápával mindenkor egységben, a püspököket, mint az apostoloknak nem egyénileg, hanem testületileg véve, jogutódját illeti. Az ekként kialakult papi-rend jogai s a papok kellékei az ó- és új-testamentom alapján, majd a IV-ik századdal megindult közzsínatokon határozottak meg s részletes szabályozást a kánonárban nyertek, a melyet a reformatio teljes kifejtésében talált.

² Az independensek és congregationalisták a papi hivatal szabályos elnyeréséhez elegendőnek tartják az egyházközségtől eredő megválasztást és meghívást, mint külső vocatiót.

úgy, hogy régi zsinatain a lelkészjelöltek kellékeiről alig intézkedett.

Ha az ev. egyház által a papi-hivatal kellékeire nézve századokon át elfogadott lényeges elveket összehasonlítjuk a kánonjog vonatkozó szabályaival, azt találjuk, hogy az eltérés vajmi csekély. A felavatás előfeltételei nagyjából ugyanazok, mint a róm. kath. egyházban a felszentelésé. Hatálya azonban egészen más, mert semmi olyan különös képességet nem ad, a mi a többi hívekben is meg ne lenne s éppen ezért nem is vezethet papi-rend (ordo) kialakulásához.

Azok a körülmények, a melyek a kánonjog szerint az ordo viselésére való *teljes képtelenséget* (incapacitas) vagy *szabálytalanságot* (irregularitás; és pedig vagy kellékhányából „ex defectu“, vagy vétség miatt „ex delictu“) vonnak maguk után, lényegökben az evang. lelkészjelölt felavatásának is útját vágják.

Azok a kellékek, a melyeknek hiánya az evang. hazai egyházban a papi hivatalra való képtelenséget vonják magok után, egyrészt az E. A. 65. §-ából folynak, a mely szakasz szerint: „Lelkésznek választható minden ág. hitv. ev. 24 éves, feddhetlen erkölcsű magyar honpolgár, a ki az egyetemes közgyűlés által megszabott hittanfolyamot elvégezte és az ugyanazon közgyűlés által meghatározott vizsgálatokat megállotta;“ másrészt az egyházkerületi lelkészválasztási szabályrendeletek alább tárgyalandó vonatkozó szakaszaiból folynak.¹

A lelkészi hivatal tényleges viseléséhez a külső vocatio utolsó mozzanata is szükséges, nevezetesen a *felavatás*. Következik ez magából az ágostai hitvallás XIV. cikkéből is, a mely szerint csakis „törvényszerűen meghívott“ végezheti nyilvánosan a papi hivatallal járó összes cselekményeket.

A felavatás (ordinatio) a papjelöltnek az ige nyilvános hirdetésére és a szentségek kiszolgáltatására vonatkozó törvényes kibocsátása (missio legitima), a mi kézfeltétel által s a szentlélek segítségül-hívása mellett történik s ezt megelőzőleg a felavatandó a lelkészi hivatallal járó kötelességek hű teljesítését esküvel igéri.

Az evang. egyház felavatása (ordinatio) lényegesen különbözik a róm. kath. egyház felszentelésétől (consecratio), jóllehet — de helytelenül — a két kifejezést az evangélikus

¹ Lásd jelen műnek 25. §-át.

egyházban is, mint identikust használják. A különbség ordinatio és consecratio között abban áll, hogy míg az előbbi nem szentség, az utóbbi igen. Az ordinatio vallásos cselekmény csupán, a mely által az egyházközség meghívása perfektuálódik, hozzájárulván az emberi meghíváshoz a Krisztus általi meghívás is (vocatio Christi). Régebben zsinaton,¹ a mi azonban mai értelemben püspökmegyei, azaz egyházkerületi közgyűlésnek nevezhető, avatta fel a püspök a papjelölteket s csak sürgős szükség esetén más alkalommal is.² Az újabb időben az egyházkerületi rendtartások s az E. A. szabályozták a püspöknek lelkész- és templomavatási jogát.³

A felavatás lényegéből folyik, hogy, szemben a róm. kath. egyház tanításával, az nem a papi rendbe való felvételt jelenti, mert ilyen az evang. egyházban nincs; sem eltörölhetlen jelleget (character indelebilis) nem ad, sőt ellenkezőleg a rendes egyházi bírósági eljárás útján a lelkész hivatalától s lelkészi jellegétől megfosztható; sem a szentlélek adományait természetfeletti módon a felavatottra át nem ömleszti. Egyszerűen felhatalmazás a lelkészi hivatallal kapcsolatos jogok gyakorlására.

A róm. kath. egyház a felszentelést nem tartja ismételhetőnek, mert hiszen az egyszeri felszentelés eltörölhetlen jelleget adott; az evang. egyház sem ismétli a felavatást, ha az illető más lelkészi állásra megválasztatik, avagy lemondván, időközben más tisztességes hivatalt visel s ismét a papi pályára tér vissza. Nem ismétli pedig azért, mert a lelkészi jogok gyakorlására nyert hivatali képesség ilyen esetekben nem szűnik meg s így nincs is ok a felavatás ismétlésére.

Oly vallásfelekezethez tartozó lelkésznek az evang. egyházba való áttérése esetén és illetve itt törvényes lelkészként működéséhez azonban, a mely vallásfelekezetet a felavatás lényegével hitelvileg ellenkező tant tanít: a felavatás megkivántatik, noha az illető elhagyott egyházának szabályai és szertartásai szerint egyszer már felszenteltetett. Ily esetben azonkívül — magától értetődőleg — még az előző feltételek is betartandók.

¹ L. semptei consistorium V. cz.

² A zsolnai zsinat VII. canona szerint a püspök a wittenbergi egyházban követett szertartással szenteli fel a lelkészt.

³ E. A. 133. és 134. §§.

55. §. A lelkész.

Az anyaegyházközségben és missiói körben állandóan fenntartott önálló lelkési hivatalnak élethossziglan alkalmazott vezetője rendes lelkész.¹

Hatáskörét, jogait és kötelességeit egyrészt az egyházi alkotmány, az önkormányzati testületek szabályrendeletei, utasításai, határozatai, a szokásjog és a hívány; másrészt pedig az állami törvények és kormányrendeletek szabják meg.

Ily értelemben csoportosítván a lelkészre, mint nemcsak egyházi, de állami érdekeket is szolgáló és ezekben hivatalosan közreműködő tényezőre vonatkozó jogforrásokat, azonnal szembeűnik, hogy hivatalával járó jogai és kötelességei egyrészt szorosan egyházi, másrészt polgári természetűek.²

A lelkész az egyházközségnek egyik kormányzója, a lelkiekben gondozója és a lelkési hivatal vezetője.³ Ily sorrendben fogjuk tárgyalni a lelkész jogait és kötelességeit, legvégül felsorolván mindazon jogait, a melyeket az állam törvényei, kormányrendeletek s elvi-jelentőségű legfelsőbb bírósági ítéletek alapján és rendelkezései szerint, mint tényleg működő lelkész élvez.

Miután pedig az egyházi alkotmány az egyház egész

¹ L. bányai, dunáninneni, dunántúli és tiszai egyházkerületi lelkészválasztási szabályrendeletek 1. §-át.

² E tekintetben az irodalomban más felosztásokkal is találkozunk. Csecsetka S. szerint (lásd i. m. 451. l.): „A lelkész jogai kétfélék, a szerint, a mint az egyházközség vagy az egész ev. egyház hivatalnokának tekintetik . . . , mint az istenige hirdetője s a szentségek kiszolgáltatója az egyetemes ev. egyház hivatalnokának tekintetik. Jogai tehát vagy községiek (iura parochialia), melyeket saját egyházközségében emberi jog alapján kizárólag gyakorol, de a melyeket egyes esetekben az egyházi rendtartásban megszabott módon más lelkészekre is átruházhat; vagy lelkési jogok, a melyeknek gyakorlására isteni s emberi jog alapján az ordinatio alkalmazásával felhatalmaztatott“. Nézetünk szerint ily osztályozásnak különös jogi jelentősége nincs, mert mint egyházközségi hivatalnok, eo ipso gyakorolhatja azokat a lelkési jogokat, a melyeket az ordinatio által nyer. Annyi azonban tény, hogy a csupán ordinált, de egyházközségi rendes lelkési hivatalt tényleg már nem viselő lelkész, azokat a jogokat és kiváltságokat, a melyek az egyházközségi lelkési hivatalból folynak, nem gyakorolhatja, illetve nem élvezheti; ellenben az ige hirdetésére és a szentségek kiszolgáltatására vonatkozó joga ez esetben is fennáll.

³ E. A. 62. §.

életének szabályozója, másrészt pedig az egyházi élet az egyház összes őreinek öntudatos és összhangzatos megnyilatkozása — a Krisztus által kitűzött végcél, az Istenországának megközelítése végett: ily értelemben a lelkész teendői és kötelességei erkölcsi és jogi természetűek is, és bár előbbivel tüzetesen a lelkészi gondozástan (theologia pastoralis) foglalkozik, mindamellett az alkotmány s így jelen mű nemkülömben, a hit- és erkölcsstan körébe vágó kérdéseket is közelebbről érint.

56. §. A lelkész, mint az egyházközség egyik kormányzója.

A lelkészt, mint az egyházközség egyik kormányzóját, megilletik mindazok a jogok s terhelik ama kötelességek, a melyeket különösen az E. A. 22., 23., 39–41., 43., 46., 47., 50., 53., 58., 73., 75., 85., 86. §§-ai írnak körül.

Ezek szerint, mint az egyházközség kormányzójának, közelebbről a következő jogai és kötelességei vannak:

1. A felügyelővel együtt a közgyűlést felelősség terhe alatt vezeti; évenként legalább egyszer összehívja a közgyűlést és az egyháztanácsot, azokon elnököl s azoknak hivatalánál fogva tagja; kötelessége azonban a közgyűlés tárgyait kellő időben, helyen és módon¹ előzetesen kihirdetni, gyűléseken a rend fenntartása felett s a gyűlések törvényes hatásköre tekintetében őrködni.
2. Hivatalánál fogva tagja az egyházmegyei közgyűlésnek.
3. Joga van a hívány szerinti javadalomra s megilleti őt a kegyidő.²
4. A lelkészi hivatal vezetője.

57. §. A lelkész, mint az egyházközségnek a lelkiekben gondozója.

A lelkész, mint az egyházközségnek a lelkiekben gondozója, örökös egyházközsége tagjainak hithűsége és erkölcsi tisztasága felett; nevezetesen:

hirdeti az Isten igéjét;

kiszolgáltatja a szentségeket és végzi az összes egyházi szent cselekményeket;

¹ L. jelen mű 49. §-át.

² L. még jelen mű 52. §-át.

gyakorolja a hívek házi látogatását (*cura pastoralis*); felügyel az iskolákra, különösen a vallásoktatásra.¹

Az egyházközség területén — a mely ma már az egyházkerületeknek a polgári községek egyházközségekénti beosztásáról szóló szabályrendeleteiben pontosan meg van állapítva — a lelkészt mindezen jogok gyakorlásában kizárólagos jog illeti. Egyrészt tehát egyházközségében lelkészi cselekményeket rajta kívül más lelkész csakis az ő hozzájárulásával végezhet, másrészt az egyházközségi hívek az ő szolgálatát tartoznak igénybe venni. Különösen áll ez a stolaris javadalommal egybekötött lelkészi functiókra, a mely stolaris jövedelmet a lelkész számára a hívány is biztosít. A lelkészek a más egyházközségek kötelékébe tartozó felek részére teljesített egyházi cselekményekről az illetékes lelkészt hivatalosan értesíteni tartoznak.² A parochiális jog a lelkészt az egyházközsége területén lakó csupán azon ág. hitv. evangélikus egyénekkal szemben nem illeti meg, a kik tényleges katonai szolgálatban állanak és a kik ennél fogva, valamint azok a beköltözöttek, kik egyházközségi tagoknak még nem tekinthetők, az egyházközség kötelékébe nem tartoznak. Ez a kizárólagossági jog a lelkészt az esperes- és püspökökkel szemben is megilleti.³

A lelkészi hivatal üresedése idején az esperes meghatalmazása nélkül senki lelkészi ténykedést nem végezhet.

A lelkészi cselekmények végzéseért a lelkész csakis a híványilag biztosított, illetve netán szabályrendeletileg megállapított javadalomra tarthat igényt. Ez akkor is megilleti, ha helyette más végezte a cselekményt.⁴

A hívek lelki gondozását illetőleg a régi egyházkerületi utasítások kimerítő tájékoztatást nyújtottak. Ezek az utasítások azonban egyrészt elavultak, a mennyiben ugyanis a jelenkori viszonyoknak — különös tekintettel az újabb egyházpolitikai törvényekre — ma már meg nem felelnek, másrészt „kötelező” utasítás kibocsátása a lelkészek körében

¹ E. A. 63. § a), b), c), d) pontok.

² L. Egyet. gyűl. 1898-iki jkv. 112. p.

³ A róm. kath. püspök egyházmegyéjének valamennyi községében az illetékes plébános hozzájárulása nélkül is, az összes lelkészi cselekményeket végezni jogosítva van.

⁴ L. a bányai, dunáninneni, dunántúli, tiszai egyházkerületek lelkészválasztási szabályrendeletének 10. §-át.

többhelyütt ellenzésre talált s némely kerület is abban a véleményben volt, hogy az utasítás két részből álljon olyformán, hogy az egyik rész kötelező utasítás legyen, a másik pedig csupán „útmutatás” a lelkészek számára.¹

A tapasztalat azonban meggyőzte az egyház egyetemét arról, hogy az új viszonyokra alkalmazható lelkészi utasításra avagy tájékoztatóra égető szükség van s ezért az 1901-iki egyetemes közgyűlés² a bányai egyházkerület indítványára s áthatva az ügy fontosságának tudatától, felhívta az egyházkerületeket arra, hogy a körükben készült régi lelkészi utasítások a jelen viszonyok követelményeinek megfelelően átdolgoztassanak s kiegészíttessenek, hogy azokban a lelkészek a teljesen megváltozott mostani viszonyok között is, „a hívek sikeres lelki gondozására biztos útmutatót nyerjenek”. Ez alapon mind a négy egyházkerület hozzáfogott az utasítások elkészítéséhez.³ A bányai egyházkerületnek „Utasítások az ág. hitv. ev. lelkész kötelességeire nézve, a cura pastoralis — lelki gondozás — szempontjából” című szabályrendeletét az 1903. évi egyetemes közgyűlés 72. jkvi pont alatt jóváhagyta. Ennek a horvát-szlavon egyházmegye viszonyaihoz mért módosítása folyamatban van. A dunántúli egyházkerület 1905. évi közgyűlésén, 163. jkvi pont alatt „Tájékoztató a lelkészek számára a dunántúli ág. hitv. evang. egyházkerületben” cz. szabályzatot fogadott el. A tiszai egyházkerület 1905. évi közgyűlése, 24. jkvi pont alatt foglalt határozattal az egyházkerületi elnökséget bízta meg azzal, hogy a régi utasításhoz híven az új utasítást elkészíttesse.

Az egyházkerületeknek már elfogadott és illetve jóváhagyott utasításaiból (tájékoztató) az ev. lelkésznek a hívek lelki gondozása körüli teendőit általánosan kötelező tételekben nem körvonalozhatjuk, hanem csupán utalunk arra, hogy e részben minden lelkész a saját egyházkerületének idevágó

¹ L. a tiszai egyházkerület 1903. évi közgy. jkv.-nek 44. pontját.

² 111. jkvi p.

³ L. tiszai kerület 1902., 1903., 1904., 1905. évi közgy. jkv.-nek 60., 44., 31. és 24. pontját. Dunáninni kerület 1902. és 1903. évi közgyűl. jkv.-nek 92. és illetve 67. pontját. Utóbbi kerület megbízásából *Hörk József* „Cura Pastoralis. Utasítások a lekipásztori gondozás miként való gyakorlására” czímen kiváló becsű, igen alapos munkát készített, a mely alkotmányos tárgyalás végett az alsóbb fokú önkormányzati testületekhez is leterjesztetett.

szabályzatához alkalmazkodják. Ezek az utasítások és tájékoztatók a lelkésznek nem csupán a hívek lelki gondozása körüli teendőit írják körül, hanem a lelkészi hivatal ellátásával kapcsolatos összes ténykedésekre kiterjeszkednek, miért is reájok az alábbi szakaszokban foglaltak kiegészítéséül már e helyütt hivatkozunk, jelen mű rendeltetése s még kevésbbé terjedelme meg nem engedvén azt, hogy az egyes egyházkerületeknek önállóan alkotott, tehát a részletekben eltérő utasításait munkánk anyagába egész terjedelmükben felvegyük. Rövid összefoglalásképen célravezetőnek tartjuk a dunántúli kerület tájékoztatója nyomán kiemelni, hogy a lelkésznek a hívek lelki gondozása körüli teendői a következők:

A lelkész gyülekezete vagy missiói köre területén lakó minden ág. hitv. evang. egyénnek lelki atya lévén, velök szeretettel bánjék, tanácsadás és egyéb lelkészi kötelességeinek velök szemben készséges teljesítése által őket az egyház élő s munkás tagjaiul megtartani, sőt türelem-, utánjárás-, nemes példaadással még azokat is megnyerni igyekezzék, a kik eltévelyedtek s elpártoltak tőle.

Ápolja a hívekben a más hiten levők iránti szeretetet, békét, egyetértést, a nélkül, hogy egyháza jogait, érdekeit elhanyagolná.

Világosítsa fel a híveket, hogy az egyetemes egyházi, az egyházkerületi, az egyházmegyei és helyi felügyelők, a püspök, az esperes, az egyházközségi elöljárók törvényszerinti egyházi felsőbbjeik, a kiknek megválasztására befolynak, a kik iránt tehát bizalommal, tisztelettel, engedelemmel viseltessenek.

Hasson oda, hogy vallási, egyházi ügyekben se egyesek, se az összes gyülekezet az egyházi hatóság mellőzésével közvetlenül a polgári hatóságokhoz ne forduljanak, és hogy, ha az egyházi hatósághoz fordulnak, az egyházi alkotmányban megállapított fokozatok szerint tegyék meg lépéseiket.

Igyekezék meggyőzni a híveket, hogy az egyház törvényes képviselőjének jogerős határozatai reájok nézve kötelezők.

Látogassa meg a híveket időnkint családjukban, hogy a kapcsolatot, mely őket az egyházhoz fűzi, ezáltal is szilárdítsa.

Fejlessze intéssel, kéréssel, tanítással a híveknek az egyház és intézményei iránt való áldozatkészségét.

Igyekezék minden családba behozni a Szentírást, ének-

és imádságos könyveket, egyéb vallásos iratokat; buzdítsa, oktassa a híveket azoknak épületes használatára.

Figyelmeztesse kötelességeikre azokat, a kik házak népét az isteni tiszteletektől távoltartják, ösztönözze az ünneprontókat a vasárnapok és ünnepek illő megszentelésére.

Ha a megzavart családi béke helyreállítása végett megkerestetik, törekedjék a viszálykodókat kibékíteni.

A beteg híveket vigasztalja, imádkozzék velők, intse türelemre, bizalomra, reménykedésre, és hogy orvos tanácsát és segélyét vegyék igénybe.

Kiváló feladatának ismerje, hogy a rabokat oktatással, intéssel az erkölcsi javulásra bírja, Isten igéjének hirdetése által bennök a vallásos érzületet felébreszse, őket az isteni félelemben és az örök élet hitében megerősítse.

Különös gondot fordítson a beteg rabokra s a halálraítéltekre, készítse elő ez utóbbiakat a halálra és a vesztőhelyre is elkísérje.

Az ev. ref. vallásúak lelki gondozására nézve a nagy-geresdi egyezés mérvadó. (L. jelen mű 288–298. lapjait.)

A külföldön élő magyar hitsorsosok lelki gondozását illetőleg mind a négy egyházkerület azokról a hitsorsosokról gondoskodik, a kik közelükben élnek. Az egyházkerületi elnökségek 1905. november 4-én tartott értekezletükön abban állapodtak meg, hogy a bányai egyházkerület a Boszniában, Szerbiában és Bulgáriában élő hitsorsosokat, a dunáninneni kerület Bécs és környékét, a dunántúli Grácztól le Horvátország határáig és a tengerig nyúló nagy területen lakókat, a tiszai egyházkerület Galiczia, Románia és Bukovinában lakó hitsorsosainkat fogja gondozni.¹

58. §. **A l e l k é s z,** **mint az Isten igéjének hirdetője.**

Az Isten igéjének hirdetése az egyházi hatóság által meghatározott szent cselekményekből álló istentiszteletnek legfontosabb része.

Az evang. egyház a békekötések és országos törvények alapján nyilvános és szabad vallásgyakorlattal bírván, joga-

¹ L. 1905. évi egyet. közgyűlés jkv.-nek 90. pontját. Bányai kerület 1905. évi közgy. jkv.-nek 64. pontját.

sítva van az istentisztelet helyét, idejét s módját önkormányzati úton megállapítani.¹

A nyilvános és közös istentiszteleten végzett cselekményeknek (szertartásoknak) összege tágabb értelemben liturgiának nevezetik. Szűkebb értelemben liturgiának csupán az oltár előtt végzett szertartások nevezetnek.² A liturgika, mint az istentisztelet elméleti tudománya, az istentisztelet lényegével és az egyes szertartásoknak egymáshoz való viszonyával tüzetesen foglalkozik.

A keresztyén istentisztelet az apostoli korszakban egyszerű volt. Két részből állott, ú. m.: 1. zsoltárok és szent énekek éneklése, közös imádkozás, a szentírás olvasása és magyarázata; 2. a szeretetlakoma (ἀγάπη) s az úrvacsora (εἰχαριστία). Nagy Konstantin áttérése s a keresztyén vallás államvallássá tétele után a fényes pogányszertartások mintájára fény és pompa honosodott meg a ker. egyházi szertartásokban is, a mit a középkori papi uralom még inkább fokozott. Az istentisztelet főrése a miseáldozat lett, a melynél a pap Krisztus testét és véréért élőkért és holtakért áldozatul mutatja be az Istennek. A pápai hatalom megszilárdulásával az egész nyugati ker. egyházban a római liturgia honosodott meg. A tridenti zsinat a szertartáskönyvek kiadását a pápára ruházta.³

A reformatio alapelveként hirdette, hogy az istentiszteletben a hívek cselekvőleg vesznek részt. Ebből kifolyólag szakított a szertartások latin nyelvével s általában kiküszöbölte belőle mindazt, a mi a szentírással ellentétben állott. A reformatio alapelvei szerint az istentiszteletnek alkatrészei: az ének, közös imádkozás, az isten ígéjének hirdetése és a szentségek kiszolgáltatása. E tekintetben a magyarországi

¹ Az 1790: XXVI. t.-cz. a békekötések s illetve ezek becikkelyezéseinek hatályát visszaállítván, 2. §-ában kimondotta, hogy „az ev. egyház vallásgyakorlata mindenütt nyilvános, ennél fogva a nyilvános és magános vallásgyakorlat közötti megkülönböztetés teljesen megszüntetendő”.

² A róm. kath. egyház a miseáldozatot érti alatta.

³ Ez alapon adta ki V. Pius pápa a mise szertartásait szabályozó Missale Romanum"-ot. Rokontárgyú a lelkészi cselekményeket szabályozó „Rituale Romanum” s a püspöki teendőket körülíró „Pontificale et Ceremoniale Romanum”. Hazánkban az esztergomi és kalocsai érseki tartományok adtak ki külön szertartáskönyveket, a melyeket nagyobb részt az összes püspöki egyházmegyék is elfogadtak.

Lásd még e kérdést illetőleg Csecsetka S. i. m. 603–609. lapjait.

ág. hitv. ev. egyházközségek a reformátorok iratai s főként a történeti részben említett szászválasztófejedelemségi rendezetek és szertartási szabályok szerint jártak el. Majd az egyházat szervező 1614-iki zsolnai és 1614-iki szepesváraljai zsinatok a superintendensekre bízta azt, hogy kerületeikben az istentiszteletet minden egyházközségben ugyanazon szertartáskönyv (agenda) szerint végeztessék. Ennek azonban fogantatja nem lett s az esperességek ezután is egymástól eltérően intézkedtek a szertartásokra nézve. Az 1707-iki rózsahegyzi zsinat megszüntetni akarván az eltérő gyakorlatot, az istentiszteletet a szentírás és a hitvallások alapján egyöntetűen kívánta szabályozni. Határozatai azonban az 1715-iki országgyűlés által megsemmisítették s a kérdés zsinatilag még ma sincs elintézve.

Az istentisztelet keretébe tartozó szertartások helyét, idejét, módját ma is az önkormányzati szervek idevonatkozó szabályrendeletei, határozatai és az agendák állapítják meg. Mindezekre nézve általában megjegyzendők a következők:

Csakis az egyházi főhatóságok által elfogadott szertartáskönyvek használandók. A szertartáskönyvek és az istentiszteletre vonatkozó egyéb szabályok a szentírással és a hitvallásokkal elvi ellentétben nem állhatnak. Az egyöntetűség az istentisztelet lényeges alkotórészeire nézve betartandó; ellenben az összes szertartásokra kiterjedő egyöntetűséget az egyház igazi egysége nem követel.¹

Az istentisztelet rendjére, így pl. annak nyelvére stb. vonatkozó vitás kérdésekben felebbezési fórum az egyházmegyei és az egyházkerületi közgyűlés, a melyek a mérlegelendő fontos egyházi és valláserkölcsei érdekek tekintetbevételével határoznak.

A nyilvános és közös istentisztelet a templomban tartatik. A hol templom nincs, ott az istentisztelet valamely más helyiségben is (pl. iskolaépület; raboknak a fogház) megtart-

¹ L. Ág. hitv. VII. cz. Apologia IV. Formula Concord. — „Ad veram unitatem Ecclesiae satis est consentire de doctrina evangelii et administratione sacramentorum. Nec necesse est ubique esse similes traditiones humanas, seu ritus aut ceremonias ab hominibus institutas.”

A bányai egyházkerület 1905. évi közgyűlése foglalkozott e kérdéssel s főként a lithurgia körüli egyöntetűség érdekében jelentéstételre szólította fel az összes lelkészeket az egyházukban gyakorolt istentiszteleti rendre nézve.

ható, ilyenkor azonban a helyiség az istentisztelet magasztos céljának s jellegének megfelelően berendezendő.¹

A templomot rendszerint csak nyilvános istentisztelet céljára szabad használni. Szükség esetén azonban — a mennyiben a tárgyalandó ügyek s azok tárgyalásának előrelátható menete a templom magasztos rendeltetésével nem ellenkezik — más célra is, így egyházi gyűlések-, egyházi és iskolai ünnepélyekre használható.

A templom szerkezetére, berendezésére mindenekelőtt mérvadók az istentisztelet magasztos és tanító szempontjai.²

Az 1790: XXVI. t.-cz. 2. §-a szerint „az evangélikusoknak szabad mindazon helyeken, hol szükségesnek tartják, templomokat tornyokkal vagy azok nélkül, minden további folyamodvány nélkül építeni vagy azokat javítani. A földesúr tartozik a templom számára alkalmas belső telket adni“. Az utóbbi rendelkezés a földesúri hatóság intézményének megszűntével természetszerűleg hatályát veszítette. A helytartóhatóság engedélyezése, majd a vármegyei közigazgatás befolyása az 1868: LIII. t.-cz. 24. §-a alapján szintén megszűnt, úgy, hogy ma a templomok építése — eltekintve a rendészeti ellenőrzéstől — a bevett egyházak autonóm hatáskörébe tartozik. A templomépítési engedély megadása felett az egyházmegyei közgyűlés, illetve sürgős esetben az egyházmegyei elnökség határoz.³

Az újonnan épült templomot berendezésével együtt a püspök vagy megbízottja szenteli fel s ünnepélyes szertartás mellett rendeltetésének átadja.⁴

Az istentisztelet idejének kérdése kapcsolatos az egyházi s némely polgári ünnepek kérdésével.

Az egyházi ünnepek a Krisztus életének és az egyház történetének főbb eseményeire vonatkozó emlékűnnepnapok.

Az evang. egyház tanítása szerint az ünnepek nem isteni, hanem emberi intézmények. Megtartásuk szükséges, de az

¹ A keresztyénség első századaiban az üldözött hívek barlangokban, erdőkben, vértanúk sírjánál stb. tartották istentiszteletüket.

² Az akusztikai követelmények mellett a közbiztonsági és közegészségügyi rendészeti szabályok is tekintetbe veendők.

³ E. A. 44. § f) pont.

⁴ Templomok, iskolák, paplakok, jótékony intézetek, könyvtárak, múzeumok katonai beszállásolásra fel nem használhatók.

elkövetett bűnökért való elégtételt és az isteni kegyelem kieszközlését nem jelentik.¹

A keresztyén egyházban kezdetben kevés ünnep volt. A VII-ik századig azonban számuk nagyra növekedett. Keletkezésükről bővebben az egyháztörténet szól. A reformatio idejében az egyházi év, mely a többi ünnepeket a három főünnep körül csoportosítja, már teljesen kifejlődött volt, a reformatio azonban mindazokat az ünnepeket kiküszöbölte, a melyek a szentírással ellentétben állottak.

Hazánkban az ev. egyházközségek és az esperességek kezdettől fogva foglalkoztak a megtartandó ünnepek kérdésével, mert a zsolnai és szepesváraljai zsinatok az ünnepek megállapításába nem bocsátkoztak. Az esperességek nagyobb-részt a szászválasztófejedelemség rendtartásához alkalmazkodtak, bár némely ünnep megtartására nézve a gyakorlat sem akkor nem volt, sem most nem egyöntetű. A rózsahegyi zsinat XI. cikkében a megtartandó egyházi ünnepeket felsorolja.

Ugyanezt tette az 1791-iki pesti zsinat is.² E zsinatok határozatai azonban meg nem erősítették. Azóta az egyes egyházkerületek részben újakat csatoltak a pesti zsinat által megállapítottakhoz, részben pedig némelyiket mellőzték. A megtartandó ünnepnapok sorozata egyöntetűen megállapítva ma sincs.

Az ev. egyházban vannak *évi*, ú. n. sátoros ünnepek és *heti* ünnepnapok. Előbbiek: a karácsony, Jézus születésének; a nagypéntek, az ő halálának; a húsvét, az ő feltámadásának emlékünnepe. Ilyen a pünkösd is, mint a szentlélek kitöltésének s az egyház megalapításának ünnepe. A heti ünnepek között első helyen áll a vasárnap, mint Krisztus feltámadásának emléknapja.

Az ünnepek részint állandóan ugyanarra a naptári napra esnek, részben nem.

Az ev. egyházban némely ünnepek általánosak, a mennyiben mindenütt megtartatnak, avagy részszerűek, a mennyi-

¹ Ág. hitv. XV. cz.

² II. rész, 6. kánon: újév (Jézus körülmetéltetése); vízkereszt, jan. 6.; Jézus bemutatása vagy Mária tisztulása, febr. 2.; Mária értesítettése márcz. 15.; nagypéntek; húsvét, két nap; áldozó-csütörtök (Krisztus mennybemenetele); pünkösd, két nap; Péter és Pál apostolok ünnepe, jún. 29.; karácsony, két nap.

ben csak egyes országos ev. egyházak, sőt olykor ennek csak némely egyházközségei tartják meg.¹

Vannak egyházközségi ünnepnapok is, pl. a templom-alapítási vagy -felszentelési ünnep, a bűnbánat emléknapja, a mely az egyházközséget ért valamely szerencsétlen esemény emlékére az évforduló napján vagy a hozzá legközelebb eső vasárnapon tartatik.

Köz-istentisztelettel tartandó a vasárnap, az egyházi újév (advent első vasárnapján), a karácsony (két nap), a polgári évforduló, vízkereszt, nagypéntek, húsvét (két nap), áldozócsütörtök, pünkösd (két nap), szentháromság ünnepe, hálaadási ünnep (az ősz valamelyik vasárnapján), a reformatio emlékünnepe (okt. 31-ikéhez legközelebb eső vasárnapon), a gyámintézeti ünnep (vasárnapon) és a fennálló szokás szerint a király születésnapja.

Úgy az ünnepi, valamint a hétköznapi istentiszteletek közelebbi időpontjának meghatározása az egyházközségek hatáskörébe tartozik.²

Az egyházhatóságilag megállapított és istentisztelettel egybekötött ünnepeket a lelkészek rendszerint egy héttel előbb a szószékről kihirdetik.

A vallásfelekezetek egyenjogúsága s a lelkiismereti szabadság biztonsága, másrészt az egyes bevett egyházak ünnepeinek zavartalan megtarthatása érdekében az 1868. évi LIII. t.-cz. 19. §-a kimondja, hogy: „egyik vallásfelekezetnek tagjai sem kötelezhetők arra, hogy más vallásfelekezetbeliek ünnepeit megtartsák, vagy hogy ezen napokon bármiféle munkától is tartózkodjanak. De a templom közelében s egyházi menetek alkalmával azon téreken és utcákon, melyeken az ily menet keresztülvonul, mindaz mellőzendő, a mi az egyházi szertartást megzavarhatná. Vasárnapokon minden nyilvános és nem elkerülhetlenül szükséges munka felfüggesztendő.”

Az 1879: XL. t.-cz. 52. §-a szerint: „A ki az 1868: LIII. t.-czikk 19. §-ának az ünnepekre és vasárnapokra vonatkozó intézkedését megszegi, 100 forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.”

Az ev. egyház híveitől az ünnepnapok alkalmával tartott

¹ Pl. az aratási hálaünnep.

² A rózsahegyí zsinat megszüntette az éjjeli (vigiliae) és adventben a hajnali istentiszteletek (rorate) tartását.

istentiszteletek látogatását megkivánja. Az istentisztelet megzavarása az 1878: V. t.-cz. 191. §-a szerint büntetendő cselekményt képez. Mindezekről a hívek felvilágosítandók.

Az ev. egyházban az istentiszteletet a lelkész a szokásos papi-öltönyben végzi. Az istentisztelet részei: az igehirdetés, éneklés, imádkozás és áldás.

Az igehirdetés szent beszédből, írásmagyarázatból és vallástanításból áll. Ünnepnapokon az istentisztelet főrészét a szent beszéd képezi.

A szent beszédben a keresztyén tan hirdetendő, melynek lényegét az Isten és ember iránti szeretet képezi. A szószékről elhangzottakért mindig a rendes lelkész felelős. Felsőbb egyházi hatóságok kiküldése esetén pedig az illető felsőbb hatóság.

A lelkész tanítása a szentírással és az ágostai hitvallással mindenkor egyező legyen. A predikáció alapjául rendszerint a szokásos evangéliumi, illetve epistolai szentlecczék szolgálnak; de szabadságában áll a lelkésznek kánonikus könyvekből más alapigékert is választani. A szószékről csak egyházi tartalmú, vagy a törvények által rendelt hirdetmény tehető közzé.

Az éneket az egyházi hatóságok beleegyezésével használt énekeskönyvből a lelkész jelöli ki. Az agenda szerinti közös imádságban tartozik a lelkész a koronás király, valamint a polgári és ev. egyházi hatóságok jólétéért könyörögni.

Az istentiszteletet befejező áldást a lelkész a helyi szokáshoz képest a szószékről vagy az oltár előtt adja.

A lelkész mindvégig ügyeljen az istentisztelet méltó lefolyására. A netán zavart vagy botrányt okozókat az istentisztelet után intse meg, szükség esetén velök szemben a büntető-bírótság védelmét vegye igénybe.¹

¹ *Vallás elleni vétség*: istentisztelet alkalmával közbotrányt okozó lármázás és káromkodás (4596/83. c.); a templom chorusán való füttyölés (12,797/83. c.); az asszonyok kiszorítása (6351/83. c.); templomban ittasan megjelenni s ott istenkáromló szavakat kiejteni, valakit mellen ragadni és székéből kilököni, a lelkészt gyalázó szóval illetni, vagy őt a szertartás végzésében akadályozni (3022/83., 418/84., 7872/83., 14,785/83., 5782/83. c.). A predikációra tett ilyen megjegyzés: „igaz, úgy van”, nem büntethető; ellenben ez a kifejezés: „elég volt a meséből”, a Btkv. 192. §-a szerint büntetendő (661/92. c.). Templomban hangos beszéd, szóváltás, másnak ölébe ülés — vétség (4318/903. c.). „Menjetek ki és ne piszkítsátok be a templomot magyar énekekkel” szavak a Btkv. 191. §-ába ütköző vétséget képeznek (7935/902. c.) stb.

Leányegyházakban s missiói körökben az anyaegyházzal kötött szerződés, illetve a hívány értelmében köteles a lelkész istentiszteletet tartani.¹

Az istentisztelet nyelvét az egyházközségi közgyűlés jogosult megállapítani.²

59. §. A lelkész, mint a szentségek kiszolgáltatója.

A szentség az Isten igéjének külső jelekkel és érzéki elemekkel való egyesülése az isteni kegyelem jelképezésére, bizonyosságára, és közvetítésére.³ Ily értelemben fogva fel azokat, kiszolgáltatásuk az istentisztelet legjelentősebb mozzanatát képezi.

Az evang. egyház azt tanítja, hogy Krisztus rendelete szerint két szentség van, ú. m.: 1. a *keresztség*, 2. az *úrvacsora*. A symbolikus könyvekben is csak ez a két szentség van elfogadva.⁴ Hatásuk és érvényességük az élvezőnek hitétől függ.

A Krisztus evangéliumára, mint egyedüli alapra épített ev. egyház a keresztséget úgy tekint, mint a keresztyén anyaszentegyházba való beavatás sacramentumát, mely által a megkeresztelt az Atyának, Fiúnak és Szentléleknek tiszteletére, lélekben és igazságban való imádására kötelezik el magukat.

A *keresztség* az üdvösség elnyerésére szükséges s mint szertartás, a ker. egyházban a reformatiót megelőzőleg sok századon át alkalmaztatott. Mint az evangéliummal nem ellenkezőt, az evang. egyház is megtartotta.

A keresztség által a megkeresztelt az egyetemes ker. egyházba felvétetik. A ker. egyház keretén belől végbemenő

¹ Istentiszteletre utazó lelkész vámot nem tartozik fizetni. (70,591/90. kmr.)

² Az 1707-iki rózsahegyzi zsinat óta a latin nyelv használata s a szentírás héber vagy görög szövegének olvasása meg lett szüntetve.

³ „Sacramenta instituta sunt non modo ut sint notae professionis inter homines, sed magis ut sint signa et testimonia voluntatis Dei erga nos, ad excitandum et confirmandam fidem in his, qui utuntur, proposito”. Ág. hitv. XIII. cz.

⁴ A róm. kath. és a gör. kel. egyházakban hét szentség van. Eleinte a reformátorok is ingadozók voltak a szentségek száma tekintetében.

áttéréseknél ezért nincs is szükség annak ismétlésére s általában a keresztség nem ismételtető.¹

Az ev. egyház tanai szerint: Megkeresztelhető minden emberi alakkal bíró élő ember. Tehát keresztyén szülőknek gyermekei és a születésüknél fogva nem keresztyén vallásúak egyaránt. Ellenben meg nem keresztelhetők a torzszülött és a dolgok.²

Miután az ág. hitvallás XIV. cikke szerint az egyházban szentségeket nyilvánosan csakis a törvényesen meghívottak szolgáltatathatják ki, ennél fogva a keresztség kiszolgáltatója az egyházközségi lelkész. E jog az ő kizárólagos parochialis jogai közé tartozik, híványánál fogva is. Egyrészt tehát hívei az ő szolgálatával tartoznak élni, másrészt hozzájárulása nélkül, avagy akadályoztatása esetén a felsőbb egyházi hatóság megbízása nélkül senki az egyházközségben a keresztség szentségét nyilvánosan ki nem szolgáltathatja.³

Miután azonban az ev. lelkész a lelkészi cselekmények s így a keresztség kiszolgáltatására vonatkozó jogkörét is az egyetemes papság tanánál fogva az egész egyház megbízásából, tehát átruházott hatáskörben gyakorolja, ennél fogva elvileg mi akadály sem lehet annak, hogy a keresztség szentségét *szükség esetén* — de ünnepélyes szertartás nélkül s másrészt e szentségnek a szentírás és az egyházi szabályzatokban előirt lényeges kiszolgáltatási formáját megtartva — bármely más keresztyén férfi, vagy nő kiszolgáltathassa. Így vélekedtek erről a reformátorok is, s érvényesnek tekintik a szükségből való keresztelést a fenti megszorítással a magyarországi ág. h. ev. egyház is.⁴

¹ Ha meg nem állapítható bizonyossággal az, vajjon a gyermek megkereszteltetett-e már vagy sem, akkor a keresztelés rendszerint ilyen formában történik: „Nem keresztellek újra, de ha még nem vagy megkeresztelve, keresztellek“ . . . stb.

² A róm. kath. egyházban szokásos a harangkeresztelés.

³ Az őskeresztyénség korszakában a keresztség kiszolgáltatói a püspökök voltak. Ez azonban az ev. egyház álláspontjával ellenkezésben nincs, sőt megerősíti azt, hogy a reformatio a tiszta evangeliumhoz s keresztyén egyházi élethez való visszatérés volt, amennyiben ugyanis az ó-kori ker. egyházban minden egyházközség élén álló lelkészt püspöknek (episcopus) neveztek. Az ev. ref. egyház csak a lelkész által eszközölt keresztelést tekinti érvényesnek; a szükségbeli keresztelést nem fogadja el.

⁴ A szükségből való keresztelés már az ó-kori ker. egyházban is megvolt engedve. Átment a kánonjogba is s így az ev. egyházi gyakorlatba

A lelkész a keresztelest a felsőbb hatóságilag elfogadott agenda szerint tartozik elvégezni. A szertartásban lényeges a vízzel való leöntés és a kereszteleési szavak.¹ Bevezető beszéde után felolvassa az apostoli hitvallást, a szülők, vagy keresztszülők kívánsága szerint megnevezi a megkeresztelendőt s az Atya, Fiú és a Szentlélek nevében tiszta vizet öntvén háromszor a fejére, megkereszteli. A hatályba sohasem lépett rózsahegyzi zsinat határozata a keresztelessel kapcsolatos középkori szertartásokat s a pogány nevek használatát megtiltotta, jóllehet nem a név teszi a megkereszteltet keresztyénné s nem is az e szentségnek lényege. Ez a hitelvi kérdés másrészt jogi szempontból is fontossá válhatik, különösen a polgári anyakönyvek behozatala előtt vezetett s ma is közokiratoknak veendő egyházi anyakönyvek kiigazítása esetében. E tekintetben ev. egyházunk azt az álláspontot foglalja el, hogy a keresztség szentségének kiszolgáltatásánál a lényegét a megkereszteltnek az Atya, Fiú és Szentlélek tiszteletére, lélekben és igazságban való elkötelezésébe helyezi és nem a név adásába, elannyira, hogy ha a keresztség kiszolgáltatásánál a névadásban, vagy annak anyakönyvezésében bármi okból tévedés fordul elő, ezen tévedésnek utólagos kiigazítását hitelvébe ütközőnek nem tartja; sőt az ily módon előfordulható tévedésnek utólagos kiigazítását hitelvél megegyezőnek s a jó rend érdekében kívánatosnak vallja.²

s rendtartásokba. A róm. kath. egyház ma is helyt ad neki, sőt szerinte a szentség anyaga és alakja tekintetében előírt egyházi forma betartásával szükségéből zsidó és pogány is érvényesen keresztelhet.

¹ L. Máté XXVIII. 19.

² L. 1902-iki egyetemes gyűl. jkv 7. pontját. Ezt az elvi-jelentőségű kérdést az ág. hitv. ev. és az ev. ref. egyetemes gyűlés, illetve konvent előtt a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek 1901. május 15-ikén 30,839. sz. a. kelt rendelete vetette felszínre, a mely szerint ugyanis két — nevezetesen a tiszántúli ev. ref. és a bányai ág. h. ev. egyházkerületben — előfordult anyakönyvi kiigazítási eset alkalmából felmerült az a kérdés, vajjon a prot. egyházakban a keresztelest ténye oly előfeltétele és alapja-e az anyakönyvvezetésnek, hogy a keresztelest alkalmával adott utónév minden körülmények között anyakönyvezendő s ki sem igazítható, akár tévedt legyen a keresztnévben a bejelentő, akár pedig maga a keresztelező lelkész? Megoldandónak vélte pedig a ministerium a kérdést azért, mert a két egyházkerület püspökétől vett jelentésben hitelvi alapon nyugvó ellentét látszott fennforogni. A bányai ág. h. ev. egyházkerület püspöke ugyanis jelentésében általában kizártnak tekintette a

Egy személynek több keresztnév adása nem indokolt; de szokásban van.

A keresztelés rendszerint a templomban, a keresztelő-medencze, vagy az oltár előtt történik. Szükség esetén a sekrestyében, paplakban is megtörténhetik, sőt, ha az anya, vagy a gyermek egészségi állapota azt kívánja, a háznál is.

A keresztelés foganatósításának idejére nézve az ev. egyháznak záros rendelkezése nincs. Szokásos a harmadik, vagy az ótestamentom szerint a nyolczadik napon megkeresztelni az újszülöttet. A lelkésznek cura pastoralisból folyó kötelessége a keresztelést indokolatlanul halogató szülőket vallásos kötelezettségükre figyelmeztetni.

A keresztség kiszolgáltatásánál keresztszülők is szerepelnek, és pedig rendszerint egy férfi és egy nő, néha pedig többen is, kiknek feladatuk, hogy a keresztelési szertartás tanúi legyenek, a lelkész kérdéseire a keresztelendő helyett feleljenek s annak evang. vallásban való neveléséről gondoskodjanak.

Nem lehetnek keresztszülők: a megkeresztelendőnek szülei, a nem confirmáltak, továbbá a zsidók, mohamedánok, felekezetenkívüliek stb.; utóbbiak azon okból, mert nem tételezhető fel, hogy a keresztyén hit tartalmát a megkeresztelendő gyermek helyett őszinte szívből vallják s a gyermek ker. vallásban leendő nevelésére magokat őszintén kötelezik.¹

Az 1895. évi egyetemes közgyűlés (65. jkv. p.) az egyházpolitikai törvények életbeléptetése alkalmából a lelkészek számára utasítást adott ki s ebben a keresztelésre nézve a következők foglaltatnak: Az 1894:XXXII. t.-cz. (a gyermekek vallásáról, l. jelen mű 39. §-át) nem korlátozza az evang. lelkész keresztelési jogát; megkeresztelendők tehát: a) minden

keresztelés ténye folyamán nyert utónév kiigazítását, szoros kapcsolatba hozván a keresztnévet a meg nem ismételhető s nem változtatható keresztelés tényével; míg ellenben a tiszántúli ev. ref. püspök szerint a keresztnév kiigazítható akkor, ha a lelkész a keresztelés ténye közben tévedett, azaz, ha a bejelentett keresztnévtől eltérő néven keresztelte meg és anyakönyvezte a szülöttet.

¹ A gyermekágyas asszonyok avatása — mely azonban a keresztség tartozékának nem tekintendő — az ev. egyházban azt jelenti, hogy az anya, mikor a gyermekágyból felkel, először is a templomba megy hálát adni az isteni kegyelemért. Szükség esetén — egészségi szempontból — a lelkész az avatást a háznál is elvégezheti. Az avatás elmulasztásának egyházi jogszabályon alapuló szankciója nincs. L. még a dunántúli „tájékoztató“-t.

evangelikus szülőktől született gyermekek; *b)* a vegyes-házasságból származó gyermekek, ha azt a szülők kívánják, vagy megkeresztelés végett hozzá küldik; *c)* az ev. anyáknak törvénytelen gyermekei; *d)* a lelenczek, ha arról, hogy azok már előbb megkereszteltettek, megbízható adat nincsen; *e)* a törvényben előírt alakszerűségek mellett áttért izraeliták; *f)* más felnőtt egyének, ha ezek a keresztelést kívánják és előbb megkeresztelve nem voltak. Ha a szülők kívánják, az ev. lelkész minden hozzá hozott gyermeket megkeresztelhet. A keresztelést lehetőleg a születésnek a polgári anyakönyvbe való bejegyzése előtt kell elvégezni, hogy az újszülöttnak a keresztségben kapott neve a polgári anyakönyvbe bevezethető legyen. Egyébként evang. egyházunk rendszabályai és szertartásai a keresztelésnél és az avatásnál ezentúl is megtartandók.

A cura pastoralisra vonatkozó egyházkerületi utasítások a keresztelésről és avatásról is tüzetesen intézkednek, tehát minden lelkészre nézve másodsorban kerületének utasítása vagy tájékoztatója mérvadó.

A megkeresztelt serdült korának elérésekor a keresztségi hitvallást öntudatosan kinyilatkoztatja s miután a keresztségi fogadalmat az egyházközség színe előtt ünnepélyes szertartás keretében megújította, a lelkész kézadással megáldja s könyörgés után az úrvacsorához bocsátja. Ez az ünnepélyes vallásos cselekmény *confirmatio*nak, megerősítésnek nevezetik.¹ A confirmatio nem szentség, mert az evangelium nem is szabja elő s az isteni kegyelem ígérete nincs is vele összekapcsolva.² A confirmatio a keresztség kiegészítő részének sem tekinthető, mert nem egyéb az, mint a megkereszteltnek hitéről való öntudatos nyilatkozata, melynek alapján őt az egyház az önálló egyháztagok kebelébe fogadja.

A confirmatioanak a gyermek vallási hovatartozása szempontjából jogi hatálya éppen úgy nincsen, mint a keresztség felvételének.

¹ Az ős ker. egyházban a keresztelést mindjárt a confirmatio követte. Midőn a gyermekek megkeresztelése általános szabálylyá vált, ekként a firmatio önként külön cselekménynyé lett. A reformátorok a középkori s evangeliumellenes firmatio, vagy bérmlás intézményével szakítottak, annak szentségként való értelmezése ellen tiltakoztak. Az ev. egyházban hovatovább általánossá vált confirmatio néven, de egészen más jelentéssel, mint a hogy a bérmlás a róm. kath. egyházban értelmeztetik.

² Confirmatio non habet expressum mandatum Dei (nec) clarum promissionem gratiae (Apologia A. C. 201. 1.).

A confirmációnak kiszolgáltatója az egyházközség rendes lelkésze, kinek joga és kötelessége confirmálni egyházközségének mindkét nembeli és serdült korukat elért tagjait, továbbá a szülők kívánatára az egyházközsége területén lakó, de más egyházközségben illetékes ev. felserdült gyermekeket, valamint az ev. egyházba áttérő szülőknek azon gyermekeit, a kik az áttéréskor a 7-ik életévüket még be nem töltötték. A szülők kívánatára confirmálhatja a bármely keresztyén vallásfelekezethez tartozó felserdült gyermekeket. Nyilvánvaló ez abból, hogy úgy a keresztség, valamint a confirmatio kiszolgáltatása az illetőnek vallásfelekezeti hovatartozása szempontjából jogilag nem mérvado.

A confirmálandóknak a confirmatiót megelőzőleg a lelkész legalább négy hétig tartó oktatást ad a szentírásból, vallásból, egyháztörténetből és az evang. egyházat a többi keresztyén egyházaktól megkülönböztető hitágazatokból. Az oktatást nyilvános vizsgálat fejezi be. A confirmatio megtartása a templomban, ünnepélyes istentisztelet keretében, az egyházközség jelenlétében, a helyi szokáshoz mért időben tartatik. Nyomban utána az úrvacsora kiszolgáltatásának kell következnie. Szokásos a confirmáltaknak confirmatiói emléklapot kiadni, a mely kegyeletos emlékeztetőül, sőt okiratul is szolgál az illetőknek.

A confirmáltakról a lelkész anyakönyvet vezetni köteles, a melybe a confirmáltak neve, kora, a szülők neve és lakhelye, nemkülömben a confirmáló lelkész neve bevezetendő.

Az egyházpolitikai törvények életbelépésekor kiadott s fentebb hivatkozott egyetemes utasítás a confirmációról csupán annyit mond, hogy: minden evangélikus lelkész kiváló feladatának ismerje a confirmatiót úgy előkészíteni és véggezni, hogy az a szó teljes értelmében hiterősítés legyen és a gyermekeknek egyházunk élő tagjaivá való fejlődését biztosítsa. Bővebben az egyházkerületi utasítások intézkednek.

Az úrvacsorát az ev. egyház szentségnek tekinti s két szín alatt osztja ki.¹ E szentségnek anyaga: kenyér és bor.²

¹ Ez a ker. egyházban a XIII-ik századig általában így volt. A tridentini zsinat kánonilag átkot mond azokra, a kik azt tanítják, hogy a két szín alatti úrvacsora az ember üdvösségére szükséges. A róm. kath. egyház dogmája szerint az oltári-szentségben egyik és másik színe alatt és annak minden részcsekjében az egész Krisztus jelen van.

² „Confitemur, quod in Coena Domini vere et substantialiter adsint corpus et sanguis Christi, et vere exhibeantur cum illis rebus, quae

A hitvallások a kenyér minőségét nem állapítják meg; az ev. egyház kovásztalan kenyeret használ ostya alakjában. A bor bármilyen színű, de tiszta legyen.

Az úrvacsorát csakis meghívott s felavatott lelkész szolgáltathatja ki.¹ Másrészt a hívek nemcsak saját egyházközségi lelkészüktől, hanem bármely meghívott és felavatott lelkésztől felvehetik az úrvacsorát.

Az úrvacsorában minden confirmált, helybeli, vagy idegen egyháztag részesíthető; szellemileg korlátoottnak, vagy beszámíthatatlannak ki nem szolgáltatható. Ev. ref. vallású confirmált egyéneknek, ha kívánják, saját szertartásuk szerint szolgáltatandó ki.

Minthogy az úrvacsora csakis az igazán hívők és megtértek számára van rendelve, ennél fogva annak igénybevételére senki sem kényszeríthető. Vallási kötelezettség ez s a lelkiismeretre bízandó. Jóakarató ösztönzés a lelkésznek jogában áll.

Az úrvacsora kiszolgáltatásának rendszerinti helye a templom; a templom hiányában más, az istentisztelet tartására használt s kellően berendezett helyiségben is kiszolgáltatható.

Az úrvacsora „communio” célzatából folyik, hogy a templomon kívül, egyes híveknek, csakis betegség esetén szolgáltatható ki. Ugyanezen szempont alá esnek a rabok s halálraítéltek is, a kiknek kívánságára az úrvacsora kiszolgáltatása meg nem tagadható.

Az úrvacsora a délelőtti istentisztelet alkalmával, tanulmányi ifjúságnak a szokásos emlékünnepeken s betegeknek bármely időben is, szolgáltatatik ki. A részletekre nézve a cura pastoralisról szóló egyházkerületi utasítás, a helyi szokás s esetleg helyi szabályrendelet a mérvadó.

A lelkész az úrvacsora méltó élvezésére ünnepélyes alkalmi beszédet intéz híveihez s magát az úrvacsorát az agenda előírása szerint köteles kiszolgáltatni.

Az úrvacsora kiszolgáltatását megelőzi a gyónás és a bűnbánat, mint az úrvacsora szentségének méltó élvezésére való előkészülés. Mindkettőt a lelkész az egyházközségi szo-

videntur, pane et vino, his, qui sacramentum accipiunt”. (Apologia A. C. 157. l.)

¹ Ag. hitv. XIV. cz. és Apologia A. C. 204. l.

kás szerint végzi s az egyház kulcshatalmánál fogva — mint az Istennek e célra rendelt szolgálója -- az igazán hívő és töredelmesen megbánó bűnösnek bűneinek bocsánatát hirdeti.¹ A bűnök felsorolása, avagy a fülbegyónás nem kívántatik.²

**60. §. A lelkész,
mint egyéb egyházi cselekvények végzésére
hivatott tisztviselő. (Esketés, temetés.)**

A lelkész az E. A. 63. §-ának *b)* pontja szerint a szentiségek kiszolgáltatásán kívül még az *összes egyházi szent cselekvényeket* is végzi. Ide tartoznak az egyházi *esketés* és a *temetés*. Mindkét egyházi cselekvényre nézve az 1891—94-iki zsinat előtti jogszabályok, utasítások általában véve ma is zsinórmértékül szolgálnak, miután az E. A. idevonatkozólag a részletekre nézve nem intézkedik. Másrészt azonban a zsinat óta keletkezett országos törvények, így különösen az 1894: XXXI. t.-czikk (házassági törvény), továbbá az ú. n. egyházpolitikai törvények életbeléptetése következtében az 1895. évi egyetemes gyűlés által kiadott ideiglenes utasítás³ a jelzett régebbi jogforrásokkal szemben több tekintetben változtatást eszközölt, a melyeknek tüzetes feldolgozása szintén a jelen szakasz körébe vág. Ezek szerint az ág. hitv. evang. egyház az *egyházi esketés* jogának gyakorlatát, miután azt a hívek vallás-erkölcsi élete szempontjából fel nem adhatja, a polgári házasságkötés mellett is igénybe veszi, és pedig az 1895-iki egyetemes gyűlés által kiadott utasításhoz képest a következőképen:

I. Ha a jegyesek a házasságnak egyházi kihirdetése végett a lelkésznél jelentkeznek, ez a kihirdetést az eddigi szokás szerint az egyházi esketést megelőző ünnep- vagy vásárnapokon a délelőtti istentisztelet alkalmával tartozik fogadtatni. Az akadályok bejelentésére való felhívás azonban ezután mellőzendő.⁴ Az egyházi kihirdetés hiánya miatt nem

¹ Ág. hitv. II. rész, de confessione.

² Apologia A. C. 181.

³ L. 1895-iki egyet. gyűl. jkvének 65. pontját.

⁴ Az egyházi kihirdetésnek szigorú formákhoz kötése II. József házassági rendeletének kiadásától számítható. Azelőtt a kihirdetés elmulasztása nem képezett bontó akadályt. II. József rendelete szerint azon-

lehet az esketést megtagadni, köteles azonban a lelkész, ha a kihirdetés a házasságkötést megelőzőleg nem történt meg, a házasság egyházi megkötésének megtörténtét a legközelebbi vásár- vagy ünnepnapon a szószékről utólag kihirdetni. Ezen utólagos kihirdetés mellőzendő, ha a házások ezt kifejezetten kívánják.

A jegyesek lakóhelyükön hirdetendőek ki; tehát, ha két különböző egyházközséghez tartoznak, mindkét egyházközségben, és erről az eskető lelkész értesítendő. Hogy ezenfelül vajjon más egyházközség körében, vagy vegyes-házasság esetén más, nem evang. egyházban is hirdetessenek-e, ez a jegyesektől függ. A hat heti tartózkodás az egyházközség körében, mint a házasság kihirdetésének előfeltétele, ezután nem követelhető.

Az egyházi esketés azoktól az ág. hitv. ev. házasoktól és azon keresztyén vallású házasoktól, a kiknek legalább egyike ág. hitv. evang., meg nem tagadható, ha a polgári anyakönyvvezető tanúsítványával igazolják, hogy a polgári házasságot megkötötték. A vegyes vallású házasoktól az idegen vallású lelkész elbocsátását nem kell követelni. Megeskethetők az oly házások is, kiknek egyike evangélikus vallású, másika pedig nem keresztyén. Arra nézve az utasítás

ban — a melynek hatálya 1895. okt. 1-jéig állott fenn — a háromszori kihirdetés, vagy erre nézve az illetékes polgári hatóságtól nyert felmentés nélkül kötött házasság semmis és érvénytelen volt. Az egyházi kihirdetés helye, ideje, módja, és illetve az ez alól való felmentés (dispensatio) tekintetében a II. József-féle házassági pátenzben foglalt szigorú rendelkezéseknek (II. József-féle rend. 31., 32., 33.) célzata az volt, hogy a jogérvényes házasságot kötni hivatott lelkész hirdetménye alapján a jegyesek között netán fennforgó házassági akadály a nyilvánosság által ellenőrizhető s a lelkészi hivatalnál bejelenthető legyen. Ma már, tekintve, hogy a házasság jogérvényét befolyásoló kihirdetés nem az egyházi esketést végző lelkész által, hanem a polgári kötést eszközölő polgári anyakönyvvezető részéről történik s az egyházi kihirdetés helye, ideje, módja és az ez alóli felmentés az országos jog és a házasság érvényessége szempontjából teljesen közömbös, ennélfogva az ág. hitv. ev. egyház a lelkészeknek kiadott utasításában az egyházi kihirdetésre nézve csupán azon régebbi elveket és szabályokat tartotta fenn, a melyek az egyházi kihirdetés vallás-erkölcsi jelentőségével kapcsolódnak össze. Ilyen pl. az, hogy a hitrokonok részt vehessenek a házasulandók örömeiben s imádkozhassanak boldogságukért. Az egyházi kihirdetés tehát ma teljesen autonom ügye az ág. hitv. evang. egyháznak. A házasság érvényes megkötését egyáltalán nem befolyásolhatja.

nem rendelkezik, vajjon az ev. lelkész által megeskethetők-e azok a jegyesek, a kiknek egyike sem evangélikus vallású? Nézetünk szerint az ilyen jegyeseknek evang. templomban való egyházi esketése aligha érné el az evangélikus vallás-erkölcsi alappal s jogosultsággal bíró egyházi esketés célját s ez okból mellőzendő.

A lelkész iparkodjék a házasulandókat arra bírni, hogy az egyházi esketést lehetőleg azonnal a polgári házasságkötés után vegyék igénybe s úgy a hirdetésre, mint az esketésre legalább is a polgári hirdetés folyama alatt jelentkezzenek. Ha az egyházi esketés azonban bármi okból elhalasztatik, ez — egyházi hirdetéssel vagy a nélkül — később is megtörténhetik. Az egyházi esketést rendszerint az Istenházában kell elvégezni; fontos okból kivételképen magánlakásban is megtartható.

Az egyházi esketés rendszerint azon lelkész előtt történik, a ki az 1894:XXXI. t.-cz. hatálybalépése előtt is az esketésre illetékes volt. Megtörténhetik azonban azon hely evangélikus lelkésze előtt is, a hol a felek a polgári házasságot megkötötték. Ily esetben azonban az eskető lelkész, a házasok ezutáni lakhelyének ev. lelkészét, ha a lakhely előtté tudva van, a cura pastoralis gyakorolhatása céljából az esketés megtörténtéről értesíteni köteles.

Az esketési stólák iránt az 1894:XXXI. t.-cz. hatálybalépéig fennállott szabályok továbbra is érintetlenül hagyattak. Nemkülömben fenntartotta az 1895-iki egyet. gyűlés utasítása az esketés egyházi szertartásának agendalis alakját, úgy azonban, hogy a házasságkötési szándékra vonatkozó kérdések és az eskümintában is az egybekelést jelző mondatok elhagyandók. Az ez irányban szükséges módosítások keresztülvitelével a püspökök bizattak meg.

Az egyházi esketés elvileg az év és nap bármely időszakában végezhető. Az ú. n. szent idő vagy zárt idő, mely alatt az esketés hitelvi szempontból tilalmaztatnék, az evang. egyházban sosem volt elfogadva.¹ A helyi szokás és alkotmányos úton létrejött szabályzat közelebbről is intézkedhetik.

A lelkész az általa végzett esketésekről anyakönyvet vezetni köteles.

¹ Az 1791-iki pesti zsinat 11. kánona szerint az esketés az évnek minden szakában végezhető, de vasárnapokon s a délutáni órákban csak sürgős esetekben; éjjel pedig soha.

Ugyancsak az 1895-iki egyetemes utasítás figyelmezteti a lelkészeket arra, hogy a polgári házasságról szóló törvény 123. §-a szigorúan büntetni rendeli azt a lelkészt, a ki a polgári anyakönyvvezető tanúsítványának előmutatása nélkül jegyeseket egyházilag összead. E § szerint ugyanis:

Azon lelkész, vagy vallási szertartás teljesítésére jogosított más személy, ki egyházi összeadásnál eljár, mielőtt a felek igazolták volna, hogy a házasságot a polgári tisztviselő előtt megkötötték, vétséget követ el és ezer koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő; ismétlés esetében a cselekmény két hónapig terjedhető fogházzal és ezer koronáig terjedendő pénzbüntetéssel büntetendő. (1. bekezdés.)

Ha kiderül, hogy a házasság a polgári tisztviselő előtt előzőleg megkötött: a cselekmény, mint kihágás háromszáz koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. (2. bekezdés.)

Nem büntethető a cselekmény, ha az egyházi összeadás az egyik félnek közel halállal fenyegető betegségében történt. (3. bekezdés.)

Ez utóbbi bekezdést némelyek akként magyarázták, mintha a lelkész büntetlensége csak arra az esetre vonatkoznék, ha az egyházi összeadást a 3-ik bekezdés esetében sem előzte meg polgári kötés. Ez a magyarázat azonban teljesen téves, — tehát nem büntethető az a lelkész, a ki közel halállal fenyegető betegség esetében egyházilag összead olyan feleket, a kik tényleg polgári házasságra léptek, ezt azonban a lelkész előtt nem igazolták. Szóval a 123. § 3-ik bekezdése nemcsak az 1-ső, hanem a 2-ik bekezdésben foglalt esetekre is vonatkozik. E magyarázat helyessége mellett bizonyít az is, hogy ha a vétség nem büntethető, akkor a kihágást — ugyanolyan körülmények között — büntetéssel sújtani nem lehet.¹

Megjegyzendő, hogy a közel halállal fenyegető betegség esetében eszközölt s csupán egyházi összeadás által a házasság jogilag nem jön létre, jóllehet a lelkész büntethető nem volt.²

Az a kérdés döntendő még el, vajjon ki van hivatva a „közel halállal fenyegető betegség“ fennforgását, mint a

¹ L. dr. Raffay Ferencz „A magyar házassági jog“ cz. jeles monográfiáját, 122–123. l.

² L. 28,363/96. sz. belügyministeri hat., továbbá az 1894 : XXXI. t.-cz. indokolását (II. 245.).

büntethetőséget kizáró ténykörülményt megállapítani? Erre nézve ugyanis a H. T. 123. §-a nem intézkedik, sőt a törvény, egyházi közeggel való vonatkozásban, egyáltalán nem érinti ezt a kérdést. Per analogiam az ügy tisztázható. Ugyanis a H. T. 36. §-a szerint: „A házasulók egyikének közel halállal fenyegető betegsége esetében a polgári házasságot kihirdetés és felmentés nélkül is szabad megkötni, ha mindkét házasuló a polgári tisztviselő előtt kijelenti, hogy legjobb tudomásuk szerint köztük házassági akadály nem forog fenn; erre nézve a polgári tisztviselő tőlük esküt is vehet ki. *Hogy forog-e fenn közel halállal fenyegető betegség esete, a körülmények figyelembevételével az eljáró polgári tisztviselő állapítja meg.*” Ez a szakasz — más, kifejezetten intézkedő törvényhely hiányában — a közel halállal való fenyegetés esetében *egyházi összeadást* végző lelkészre is alkalmazandó. Tehát a lelkész állapítja meg azt, hogy forog-e fenn ilyen betegség esete. Kimondja ezt az 1895-iki egyetemes egyházi utasítás is, mely szerint ilyen esetekben a lelkész „a H. T. 36. §-ának és a minist. utasítás 56. §-ának szigorú szemmeltartásával” adja össze a feleket. A hivatkozott minist. utasítást a m. kir. igazságügyminister 27,243/95. szám alatt „a házasság kihirdetésénél, megkötésénél és anyakönyvezésénél követendő eljárás tárgyában” adta ki s 56-ik §-ában a következőket tartalmazza:

„Hogy forog-e fenn közel halállal fenyegető betegség esete, a körülmények figyelembevételével az eljáró polgári tisztviselő állapítja meg. E rendkívüli jog gyakorlatánál a polgári tisztviselőnek különös vigyázattal és a legnagyobb lelkiismeretességgel kell eljárnia s ha az orvos a beteg ágyánál jelen van, vagy előhívása késedelem nélkül megtörténhetik, a polgári tisztviselő köteles a betegség természetére nézve az orvosnak lehetőleg írásbeli véleményét kikérni. Ilyen esetben sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a polgári tisztviselő csak saját kerületében működhetik közre a házasságkötésnél. Ezen esetben is be kell kívánni a házasságkötés törvényt szabta kellékeinek igazolásához szükséges és a felek birtokában levő vagy késedelem nélkül megszerezhető okiratokat. Ezenfelül mindkét házasulónak ki kell jelentenie, hogy legjobb tudomásuk szerint köztük házassági akadály nem forog fenn; erre nézve a házasulóktól eskü is vehető ki a jelen utasítás 26. §-ában

meghatározott szabályok szerint. (Figyelmezteti az eskü szentségére s hogy az esküvel erősítendő ténykörülmeny valótlanlansága esetén büntetés éri stb.) Az eljáró polgári tisztviselő ilyen esetekben különösen ügyeljen arra, hogy a házasság megkötésénél csak akkor működhetik közre, ha a házasságba való beleegyezés kijelentésekor a beteg házasuló is még eszének tudatos használatában van."

Az 1895-iki egyetemes egyházi utasítás szerint kétségtelen, hogy a közel halállal fenyegető betegség esetében egyházi összeadást végző lelkész mindezeket az óvintézkedéseket megfelelően alkalmazni szintén köteles.

Elengedhetlen s a cura pastoralisból folyó kötelessége továbbá minden ev. lelkésznek az is, hogy polgári házasságra lépni szándékozó híveit a törvény betartására, ellenkező esetben a reájuk háramló joghátrányokra figyelmeztesse. Így különösen a házasfelek büntetőjogi felelősségéről a H. T. 124. és 125., az 1878: V. t.-cz. 251. és 255., végül a véderőről szóló 1889: VI. t.-cz. 50., 61. és 69. §§-ai intézkednek. Ezek szerint az a házasuló, a ki a H. T.-ben megszabott bontó- vagy tiltó-akadály ellenére tudva köt házasságot, a mennyiben cselekménye súlyosabban büntetendő cselekményt nem képez, vétséget követ el és három hónapig terjedhető fogházzal és ezer koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Ez a joghátrány a gondatlan cselekményre ki nem terjed, mert ebben az esetben a törvény megszegésére irányuló szándék hiányzik.

Az 1878: V. t.-cz. 251. és 255. §-ai arról szólnak, midőn

a) valaki tudva kettős házasságot köt, vagy

b) a házasság megkötésénél jegyese előtt valamely bontó akadályt elhallgatott, illetőleg őt erre nézve a házasság megkötésénél megtévesztette.

A cselekmény az *a)* alatti esetben büntettet képez és öt évig terjedhető börtönnel büntetetik, a *b)* alatti esetben a büntett két évig terjedhető börtönnel büntetetik.

Az 1894: XXXI. t.-cz. (házassági törvény) 125. §-a és illetve az 1889: VI. t.-cz. 50., 61. és 69. §-ai szerint kihágás miatt hatvan koronától hatszáz koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az az állításköteles, vagy besorozott hadköteles férfi, a ki nősülési engedély nélkül akár a H. T. hatályossági területén, akár külföldön házasságot kötött.

Ha a házassági akadályt utólag elhárították, a házasfelek nem büntethetők.

Végül a lelkésznek ugyancsak a cura pastoralisból folyó kötelessége az is, hogy tekintve azt, miszerint az állami törvény (1894: XXXII. t.-cz. 1. §) megengedi azt, hogy a egyes vallású házasulandók egyszersmindenkorra megegyezhetnek születendő gyermekeik vallására nézve, ennélfogva a lelkész a házasulandókat e tekintetben tanácscsal lássa el s igyekezzék minden rendelkezésére álló eszközzel odahatni, hogy a mennyiben a törvényben biztosított jogukkal élni kívánnak, azt egyházuk előnyére gyakorolják.

A polgári házasságkötés megtörténte előtt magyarországi lelkész azokat a horvátországi híveket sem esketheti meg, a kik az ő egyházi hatósága alá tartoznak.

II. Valamennyi egyház ismeri és gyakorolja az egyházi temetés szertartását. Szerető gondoskodással kíséri tagjait születésüktől kezdve a sírig, áldáskívánattal bocsátva őket utolsó útjokra. Miután azonban a halottak eltemetéséhez közegészségügyi és felekezeti érdekek is fűződnek, ennélfogva a lelkész a halottak eltemetésénél egyrészt egyházának szabályait és szokásait, másrészt az országos törvényeket és az idevonatkozó rendeleteket lelkiismeretesen teljesíteni tartozik.

A magyar evang. egyházban a XVI. században az egyházi temetésnél nagyobbbrészt a német birodalmi rendtartásokat követték. A XVII. századtól fogva az esperességek szabályzatai a halottak eltemetéséről is intézkedtek. A rózsahegyzi zsinat az evangelium szellemével ellenkező temetési szertartásokat kiküszöbölt.

A legújabb időkig, sőt részben ma is a temetőkről és a temetkezésekről, valamint az azzal kapcsolatos ügyekről az alább következő országos törvények s ministeri rendeletek intézkednek.

Jelenleg a temetőkre és a temetésre nézve az 1895-iki egyetemes egyházi utasítás, továbbá — több-kevesebb részletességgel a cura pastoralis szempontjából — az egyes egyházkerületek utasításai, végül az alább ismertetendő országos törvények és ministeri rendeletek intézkednek. A lelkésznek a temetésre vonatkozó s nem jogi természetű kötelességeit is az egyházkerületeknek a cura pastoralis gyakorlására vonatkozó utasításai szabályozván, azokra az egyház-

jogban inkább csak utalunk. Ellenben a temetésre és a temetőkre vonatkozó egyházi és állami eredetű jogforrások nyomán a lelkésznek jogi jelentőségű kötelességeit a következőkben foglaljuk össze:

Az 1895-iki egyetemes egyházi utasítás szerint:

A lelkész minden evangélikus halottat eltemethet, ha a temetést kérők a 60,000/1895. sz. alatt kelt belügyministeri rendelet 72. §-a értelmében a polgári anyakönyvi bejegyzés megtörténte után az anyakönyvvezetőnek bejegyzési záradékával, aláírásával és hivatalos pecsétjével ellátott *halottvizsgálati bizonyítványt*, vagy a hivatkozott belügyministeri rendelet 72. §-ának utolsó bekezdése értelmében kiállított *anyakönyvvezetői tanúsítványt* arról, hogy a haláleset a polgári anyakönyvbe bejegyeztetett, vagy pedig a községi előjáróság által az 1894. évi XXXIII. t.-cz. 73. §-a értelmében kiadott *eltemetési engedélyt* felmutatják.

Nem szolgálhat okul a temetés megtagadására a halál neme (pl. öngyilkosság).

Más-vallásbelit is eltemethet az evangélikus lelkész, ha nála a temetést abból az okból kérik, mert a halott illetékes lelkésze a temetést megtagadta. Ezt azonban csak akkor teheti, ha a temetés megtagadásáról magának alkalmas módon meggyőződést szerzett.

Az 1894:XXXIII. t.-cz. szerint: minden haláleset legkésőbb a legközelebbi hétköznapon az illetékes polgári anyakönyvvezetőnél bejelentendő. (68. §.) A bejelentésre fokozatosan kötelesek: 1. a családfő, 2. a családtagok, 3. az, a kinek lakásában a haláleset történt, 4. a háztulajdonos, ha a házban lakik. (A bejelentésre a sorrendben utóbb nevezettek csak akkor kötelesek, ha megelőző kötelezett vagy nincsen, vagy pedig a bejelentés megtételében akadályozva van. — 69. §.) A bejelentéskor a halottkém által kiállított halottvizsgálati bizonyítvány felmutatandó és erre az anyakönyvi (polgári) bejegyzés megtörténte az anyakönyvvezető által rájegyzendő. (70. §.) *A haláleset anyakönyvi bejegyzése előtt a temetés csak a községi előjáróság kivételes engedélyével történhetik meg.* (73. §.)

Az 1894:XXXIII. t.-cz. eme szakaszaira a lelkész egyrészt figyelmeztesse híveit, másrészt önmaga különösen a 73. §-t tartsa szem előtt. A 68. és 69. §§ értelmében bejelentésre kötelezett ugyanis, ha a bejelentést a megszabott

határidőben nem teljesíti, a mennyiben cselekménye súlyosabb beszámítás alá nem esik, kihágást követ el és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. (80. §.) Halvaszülött is bejelentendő.

Az 1868 : LIII. t.-cz. 22. §-a szerint temetőekben a különböző vallásfelekezetek tagjai vegyesen és akadálytalanul temetkezhetnek. A hol a más-felekezetűek temetőiket evang. szertartás szerinti temetésre meg nem nyitják, ott a politikai hatóság megkeresendő, hogy a közegészségügyi törvény értelmében a helyi viszonyoknak megfelelő községi temetőt állítson fel. Más-vallásúaknak evang. temetőben való eltemetése meg nem tagadandó.

A kihágásról szóló 1879 : XL. t.-cz. 54. §-a értelmében, a ki az 1868 : LIII. t.-cz. 22. §-ában foglalt intézkedés ellenére a megholtak eltemetését erőszakkal vagy fenyegetéssel megakadályozza, háromszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Ugyanezen büntetés alkalmazható a közegészségügy rendezéséről szóló 1876 : XIV. t.-cz. 115. §-a esetében is, a mely szerint, ha a kellő időbeni eltemetést az erre hivatott egyházi közeg gátolja, az szigorú feleletre vonandó. Ugyanezen t.-cz. 114. §-a szerint teljes szegénység esetében s ha temetésre köteles rokonok, testületek, vagy egyesek nincsenek, a temetési költség is a szegénységügyet elsősorban kezelő község terhére esik. Tényleges szolgálatban levő vagyontalan csendőrök és katonák, továbbá a szegények ingyen temetendők.¹

Istentisztelet tartásakor a temető vallási ténykedésre rendelt hely jellegével bir.²

A bűnvádi perrendtartásról szóló 1896 : XXXIII. t.-czikk 503. §-a értelmében a halálbüntetés végrehajtásánál jelen kell lenni a lelkésznek is és a kivégzettnek holtteste egyszerű és feltűnést nem okozó eltemetés végett a rokonoknak átadható.

A közutakról és vámokról szóló 1890 : I. t.-cz. 99. §-a szerint vámdíjmentesek a hivatalos működésben eljáró és egyházi jelvényt nyel ellátott lelkészek; temetkezési menetek, ha csoportosan és egyházi jelvényt nyel mennek.

Az egyes egyházkerületi utasítások hangsúlyozzák, mi-

¹ L. 23,736/81., 60,997/93. sz. vkm. r., 63,252/903. bmr.

² 8388/90. c.

szerint kívánatos, hogy a haláleset 24 óra alatt a lelkésznel bejelentessék, a temetés idejének, módjának megállapítása s a gyászoló felek kívánságának teljesíthetése végett.

A temetésnél mindaz mellőzendő, a mi az emberies érzést sértené, vagy a jelenlévők egészségét veszélyeztethetné. A halotti beszéd lehetőleg a templomban, a temetés végeztével tartassék. A tanító csak távoleső községben, a lelkész akadályoztatása esetén s akkor is csak az ő engedélyével temethessen.

A temetkezési helyek tekintetében az 1876: XIV. t.-czikk 116–123. §-ai a következőképen intézkednek:

Minden község köteles egy, a helyi népesedési és egészségügyi igényeknek megfelelő, kellőleg berendezett községi temetőhelyet fenntartani. E kötelesség alól csak az esetben engedtetik kivétel, ha a községben egy vagy több felekezeti oly temető létezik, melyekben a temetkezés szabadsága biztosítva van.

A temetőhelyek felállítása, nagybővítése vagy bezáratása, továbbá a temetőknek a lakott házaktól való távolsága, fekvése, körülkerítése s fával beültetése, végre a sírok nagysága, mélysége s egymástóli távolsága, a különféle helyi viszonyok és a talaj minőségéhez képest rendeleti úton szabályoztatik.

Elhagyott temetők beépítése csak az utolsó temetkezés-től számítandó 40 év lefolyta után engedhető meg.

Sírok vagy sírboltok kinyitása, valamint hullák kiásatása csak hatósági engedély folytán, az eljárásnál az egészségügyi szempontból szükséges, rendeleti úton kiadandó szabályok szigorú megtartása mellett történhetik.¹

Sírboltok a temetőkben csak hatósági engedély mellett állíthatnak fel. Az engedélynek magában kell foglalnia az építés körül megtartandó egészségügyi óvrendszabályokat, valamint az eljárás tüzetes leírását, melyet egészségügyi szempontból minden egyes temetkezésnél megtartani kell.

A városok és helységek bel- és külterületein épülő új templomokbani temetkezés csak az előbbi bekezdésben említett feltételek megtartásával engedhető meg.

A városok belterületein épülő új templomok körül sírkertek nem állíthatók fel.

¹ L. a belügyminiszter 1875. jún. 16. 25,194. sz. körrendeletét, a hullák kiásatásáról és elszállításáról (1875. R. T. 128.).

A városok- és helységekben már létező oly templomokban és azok körül levő sírkertekben, melyekben a temetkezés eddig tényleg szokásban volt, a temetkezés jövőre hatósági engedély mellett történhetik, mely csak az esetben adható meg, ha a temetkezés a közegészségi érdekek teljes megóvásával eszközölhető.

Ugyanez áll oly családi temetők- vagy sírboltokra nézve, melyek a rendes temetőkön kívül, magánbirtokon szándékoltnak felállítatni, vagy már tényleg léteznek.

A temetők és sírboltok körüli azon egészségrendőri intézkedések, melyek a helyi viszonyok által igényelvék — a törvény s annak alapján keletkezett kormányrendelet keretén belől — a községi, illetőleg köztörvényhatósági statutárius jog tárgyát képezik.

Hullák elszállítása csak hatósági engedély folytán, az e részben fennálló óvrendszabályok mellett történhetik. Oly hullákra nézve, melyek Ő Felségének másik államába, a külföldi államokba vagy viszont onnan ideszállítatnak, az eljárás a jelenben fennálló s esetről esetre kötendő egyezmények által szabályoztatik.

A telepítésről szóló 1894 : V. törvenyczikk 3. §-a szerint a telepítő tartozik a telepítési terület kiterjedésének legalább 5 %-át ingyen, illetve vételár fizetésének kötelezettsége nélkül, közczélokra átengedni. A község a részére átengedett területen jelöli ki a temető létesítésére szükségelt területet.

A kihágásokról szóló 1879 : XL. t.-cz. 80. §-a szerint, a ki nyilvános helyen felállított sírt, síremléket szándékosan bemocskol; a ki köztemetőt vagy annak kerítését szándékosan megrongál vagy bemocskol, három napig terjedhető elzárással és húsz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Temetéskor a keresztnak, fejének vagy zászlónak kigúnyolása vallás elleni vétség. (8943/95. c.)

Az 1878 : V. t.-cz. 418. és 420. §§-ai értelmében vétséget követ el, három évig terjedhető fogházzal s ötven forinttól ezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetetik az, a ki vallási szertartásra rendelt épületet vagy más tárgyat, a ki sírt vagy síremléket jogtalanul megrongál, elpusztít vagy megsemmisít.

Temetkezési helyek, elhagyatásuk után még ötven évig, földadó alá nem tartoznak.¹ Az ezek fenntartására rendelt

¹ 1875 : VII. t.-cz. 5. §. 45,055/85. sz. pmr.

alapok szintén adómentesek. A halottasházak házadómentesek, de a temetőcsőszök lakásai nem.¹ Temető területére tulajdonjogot szerezni nem lehet; egyes sírboltokra is csak használati jog szerezhető, a temető fennállásának idejére.² Betelt temetőbe újra csak 30 év eltelte után szabad temetkezni. Új sírkertek megnyitásakor az első temetés éppen ez okból az anyakönyvben feljegyzendő.

61. §. A l e l k é s z, mint a lelkészi hivatal vezetője.

A lelkész az E. A. 62. §-a értelmében a lelkészi hivatal vezetője. Közgyűlésen kívül a lelkészi hivatal az egyházközségi közigazgatásnak, az ennek körébe vágó számtalan jogi teendőnek színhelye. Természetes tehát, hogy a lelkészi hivatal vezetése nagy felelősséggel jár s nem csupán az állami és egyházi jogszabályokon alapuló teendők szakavatott elvégzését követeli, hanem hűséget, pontosságot is. Innen van, hogy az egyházi utasítások tüzetesen foglalkoznak a lelkészi hivatal ellátásának kérdésével. Elsősorban ezek nyomán tárgyaljuk tehát a vele kapcsolatos teendőket, kiemelve mácrészt azokat a jogkedvezményeket, a melyeket az állami jogszabályok a lelkészi hivatal és maga a lelkész közérdekű hivatására való tekintettel, úgy az evang. lelkészi hivatal, mint a lelkész hivatalos személyisége számára is, biztosítanak.

Nemcsak a multban, nevezetesen a polgári anyakönyvvezetés behozataláig (1894: XXXIII. t.-cz.), hanem a jelenben is egyik legfontosabb ügyköre a lelkészi hivatalnak az *anyakönyvvezetés*.

I. Felekezeti anyakönyvek alatt az anyaegyházközségben a lelkész által vezetett *születési* (keresztelési), *esketési* (házassági) és *halálozási* közhitelű könyveket nevezzük. A felsoroltakon kívül az ev. egyház még a confirmáltakról és az áttértekről is anyakönyvet vezet.

A felekezeti anyakönyvek vezetése az 1139-iki lateráni zsinattal kezdődik. Általánosan a tridenti zsinat rendelte el, a nélkül, hogy a közelebbi módokat előírta volna. Az

¹ 82,745/89. sz. pmr. és 82,785/95. kbh.

² 7203/903. c.

1614-iki *Rituale Romanum* ötféle (ú. m.: keresztelési, bérmlási, házassági, halálozási és de statu animarum) anyakönyv vezetését írja elő s formájukat is megszabja. Fontos újítása az, hogy a keresztelési anyakönyvben a születés idejének pontos bejegyzését előírja. Ezzel a keresztelési anyakönyvből a polgári jog szempontjából *születési* anyakönyv lett.

Hazánkban a XVII. század óta foglalkoznak az egyházi főhatóságok az anyakönyvek vezetésének kérdésével. Eredetileg latin nyelven vezették. Az 1836: III. és 1840: VI. t.-cz. magyar nyelven való vezetésüket rendelte el. Az abszolút kormány német nyelven való vezetésüket követelte. A nemzetiségek egyenjogúságáról szóló 1868: XLIV. t.-cz. 14. §-a megengedte, hogy az egyházak maguk határozhassák meg anyakönyveik nyelvét. Az egyetemes közgyűlés 1880-ban, 42. jkvi pont alatt hozott határozatával, az anyakönyveknek magyar nyelven való vezetését rendelte el. Ez ma is kötelező.

Az állam a XVIII. század óta kezd hitelességet tulajdonítani az egyházi életben addig is teljes bizonyító erővel bírt felekezeti anyakönyveknek. Ezzel az anyakönyveknek tisztán felekezeti jellege megszűnik. Az államhatalom a felekezeti anyakönyvek közül kezdetben csak védőként lép fel, majd több tekintetben rendelkező gyanánt. Hazánkban ez az irányzat Mária Terézia uralkodása idejében kezdődik.¹ II. József alatt ez a befolyás fokozódik. A József-féle pápens háromféle anyakönyv (születési, házassági és halálozási) vezetését rendeli el.

A mi a hazai protestáns egyházak anyakönyvvezetését illeti, a Carolina Resolutio 5. §-a törvényellenesen elrendelte, hogy a protestáns anyakönyvezés felett a r. kath. főesperesek felügyeljenek. Ezt a rendelkezést az 1781-iki türelmi rendelet hatályon kívül helyezte. Mindamellet a protestáns lelkész által vezetett anyakönyvek közhitelességének elismertetéseért még ezután is küzdeni kellett,² úgy, hogy 1785-ig a r. kath. lelkészek anyakönyvezték közhitelességgel a protestánsokat, a kiknek saját anyakönyveik magánjegyzeteknek minősítették. Az 1790: XXVI. t.-cz. fordulatot jelentett e részben is. Innen kezdve, s természetesen visszaható erővel, a prot. egyházak anyakönyveinek teljes közhitelét az állam is elismeri, de az

¹ 1770. január 5-én kelt királyi rendelet; 1778. február 13-iki 747. sz. királyi rendelet stb.

² Az 1784. febr. 12-iki udv. rend. szerint közhitelességgel nem bírtak.

állami felügyelet és ingerentia továbbra is megmaradt. Ennek bizonyossága az 1826. június 17-iki kir. rend. az anyakönyvi másodpéldányok vezetéséről és beszolgáltatásáról. Az 1827. évi XXIII., 1836:III. 1840:VI., 1844:III. t.-cz. (a vegyes házasságoknak anyakönyvezéséről). Az 1868:XXIII., 1868. XL. t.-cz. az anyakönyvvezetők felelősségéről, az ujonczozási lajstromokhoz tőlük megkivánt okmányok valódiságáért. Az 1868. évi XLIV. t.-cz.; az 1868. okt. 22-iki honv.-min. rendelet a családi értesítők bélyegilletékéről; az 1868. febr. 27-iki 2016. sz. vall.- és közokt.-ügyi min. rendelet a születési anyakönyvnek a halálozási rovattal való bővítéséről; az 1877:XX. t.-cz. 230. §-a a kiskorú örökösök születési anyakönyvi kivonatának díjmentesen leendő kiszolgáltatásáról stb. stb.

A keresztyén vallásfelekezetek anyakönyvei felett az állam közvetlen felügyeletet sohasem gyakorolt. Anyakönyveink az esperes és a püspök (egyházlátogatások alkalmával) felügyelete alatt állottak s állanak.

A gyakorlati élet és az egyes felekezetekkel szemben észlelt tapasztalat nemcsak hazánkban, de a nyugati kultúr-államokban is, és pedig jóval előbb, a felekezeti anyakönyvek közhitelének megszüntetésére indította az államokat, rendkívül fontos állami érdeket képezvén a személyiség három állapotának, ú. m.: születés, házasság, elhalálozás pontos nyilvántartása. Sarkalta az államot ez elhatározásra a r. kath. egyháznak az anyakönyvek feletti kizárólagos intézkedést követelő merev dogmai álláspontja is, mely nem egyszer az állami és egyházi tényezők összeütközését vonta maga után. Hogy egyebet ne említsünk, csupán az elkeresztelési rendelet kínos történetére utalunk.

Ilyen okok hatása alatt alkotta meg a magyar állam törvényhozó testülete az állami anyakönyvekről szóló 1894. évi XXXIII. t.-cikket, a mely a felekezeti anyakönyvek százados történetében új korszakot nyitott meg.

Az anyakönyvek vezetése tekintetben az egyházpolitikai törvények hatálybalépésekor kibocsátott egyetemes egyházi utasítás a következőképen intézkedett:

Habár az 1894. évi XXXIII. t.-cz. a polgári anyakönyvek behozatalával a jövőre nézve egyházi anyakönyveinknek a polgári jogokra kiható jellegét megszüntette, mi egyházunk beléletére és híveink valláserkölcsei érdekeire való tekintetből az egyházi anyakönyvek további vezetését elrendeljük.

A mennyiben akár a múltban történt, akár a jövőben történendő bevezetésekről egyesek vagy hatóságok kivonatokat szükségelnének, azokat a lelkész az eddig szokásos díjak és bélyegek beszolgáltatása ellenében kiadni tartozik.

Az 1895. október 1-jét megelőző bejegyzést tartalmazó anyakönyvi kivonat megtagadása (1894: XXXIII. t.-cz. 94. §) kihágást képez, mely egy hónapig terjedhető elzárással és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel sújtatik.

Lelkészeink ezentúl a keresztelési, esketési és temetési anyakönyvön kívül a konfirmáltakról és az áttértekről is pontos jegyzéket kötelesek vezetni.

Az anyakönyvek vezetésére nézve rendeljük:

a) a keresztelési anyakönyv az eddigi rovatok szerint vezetendő.

Halvaszülöttek, miután keresztelésben nem részesültek, a keresztelési anyakönyvbe nem jegyzendőek be.

b) Az esketési anyakönyv eddigi rovatai megmaradnak. A hirdetési rovatba az egyházi hirdetés megtörténte jegyzendő be. Az „Észrevételek“ rovatában a polgári házasságkötésről szóló tanúsítvány kelte és a polgári anyakönyvvezetői hivatal megnevezése; vegyes házasságoknál pedig, a mennyiben a lelkész erről hiteles tudomást szerez, a gyermekek vallása iránt netalán létrejött egyezés adatai, valamint a szülők netaláni későbbi vallásváltoztatása (1894: XXXII. t.-cz. 3. §) kitüntetendőek.

c) A halotti (temetési) anyakönyv az eddigi alakban vezetendő; az „Észrevétel“ rovatban megjelölendő a polgári anyakönyvvezető tanúsítványa, esetleg a községi előljáróság engedélye.

d) A confirmatói és áttérési jegyzékek a püspökök által meghatározandó minta szerint rendes bekötött könyvben vezetendőek.

A lelkészek úgy az 1895. október 1-je előtt, valamint a későbbi anyakönyvi bejegyzésekről kiadott anyakönyvi kivonatokért az eddigelé szokásban volt díjakat követelhetik. A kiadványok bélyegkötelessége további utasításig érintetlenül marad.

Ennyit mond az 1895-iki egyetemes utasítás.

E mellett még az országos törvényekben, ministeri ren-

deletekben s az egyházkerületi utasításokban foglalt intézkedéseket a következőkben ismertetjük:

A mint azt a fentebb idézett egyetemes egyházi utasítás is említi, az 1894:XXXIII. t.-cz. a felekezeti anyakönyveknek a polgári jogokra kiható jellegét megszüntette. És miután az 1895. június 29-ikén 60,000. sz. a. kelt belügyministeri rendelet az állami anyakönyveket 1895. október 1-jén életbe léptette, ennél fogva *ettől az időponttól kezdve* a felekezeti anyakönyvek közhitelű vezetése megszűnt s a mennyiben az evang. egyház az anyakönyvek további vezetését — a fenti utasítás szerint — mégis elrendelte, az azokban foglalt bejegyzések és az azokból vett kivonatok ma már csupán az egyházi életre való vonatkozásban, tehát csakis mint magánjellegű tanúsítványok jöhetnek tekintetbe.

Ellenben az evang. egyháznak az 1895. október 1-je előtti időre vonatkozó anyakönyvei továbbra is közhitelű okiratok jellegével bírnak. Azok vezetése szempontjából a lelkész ma is közhivatalnok;¹ az azokból adandó kivonatokra nézve a lelkész az 1827:XXIII. t.-cz. 3. §-ának hatálya alatt áll, úgy, hogy az itt körülírt kötelességeire nézve a büntetőjogi sanctiót tartalmazó 1878:V. t.-cz. 391—400. §-ai (XXXII. fejezet. Okirathamisítás), az 1879:XL. t.-cz. 60. §-ának, valamint az 1781. január 10-ikén 17,814. sz. a. kelt igazságügyministeri rendeletnek határozmányai most is érvényben vannak.

Az 1878:V. t.-cz. 391—400. §-ainak súlyos és szándékos-ságot feltételező rendelkezéseire -- térszűke miatt — csupán utalunk. Ellenben az 1879:XL. t.-cz. 60. §-ának következő rendelkezéseit e helyütt is közöljük: „Egy hónapig terjedhető elzárással és háromszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő azon anyakönyvvezető, a ki azon esetben, ha az anyakönyvben törvénytelen születésűnek bejegyzett gyermek az illetékes hatóság által jogerejűleg törvényes születésűnek nyilvánított, a hatóságnak azon meghagyását, hogy a törvényessé nyilvánítást vagy törvényesítést az anyakönyvbe bejegyezze — avagy megfordított esetben — nem teljesíti.

Az 1894:XXXIII. t.-cz. 93., 94. §-ai szerint: „A születési és halotti, illetőleg a házassági állami anyakönyvek vezetésének megkezdése előtt vezetett felekezeti anyakönyvek, valamint az azokból adott kivonatok továbbra is közokiratok

¹ L. 1878:V. t.-cz. 397. §.

maradnak.¹ A jelen törvény életbelépte előtt vezetett felekezeti anyakönyvekből közhitelességű kivonatokat *az eddigi módozatok mellett* szolgáltatni a felekezeti anyakönyvvezetők továbbra is jogosultak és kötelezettek. A mely felekezeti anyakönyvvezető ily kivonat kiszolgáltatását megtagadja, kihágást követ el és egy hónapig terjedhető elzárással és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. A kihágás elbírálása a kir. járásbíróságok hatáskörébe tartozik.“

A lelkész köteles a kivonatot mindenkinek, a ki a kiállítási díjat és a bélyegilletéket leróvja, kiadni s nincs joga kutatni a jogcímet, melynek alapján a fél a kivonatot kéri.

A törvényhatóságnál őrzött 1895. előtti anyakönyvi másodpéldányból kivonatok csak akkor adhatók ki, ha az anyakönyv első példánya megsemmisült.

A lelkészek — az egyházi utasítások szerint — kötelesek a következő anyakönyveket vezetni: *a)* a keresztelesekről, *b)* a konfirmálásról, *c)* az esketésekről, *d)* az áttérésekről, *e)* a temetésekről.

Az 1895. október 1-je óta a lelkészek által vezetett anyakönyvek tisztán egyházi jellegűek. Ezen anyakönyvek vezetését, kezelését, valamint előfordulható esetekben kiigazítását illetőleg a rendelkezési jog az egyházi hatóságot illeti.

Az anyakönyvek kemény kötésben, tartós papiroszon, fekete jó tintával, tiszta s olvasható betűkkel, a neveknek, szavaknak és számoknak világos kiírásával, rövidítés, törlés, vakarás nélkül, számozott lapokkal és minden polgári év elején újra kezdődő folyószámokkal, magyar nyelven vezetendők.

A tévedésből üresen maradt lap egymást keresztező egyenes vonallal áthúzendő; folyószámot sem kap.

Az anyakönyveket és azokat kiegészítő okiratokat a lelkész illetéktelen egyéneknek hozzá nem férhető s lehetőleg tűzmentes helyen őrizze, veszély idején pedig (pl. tűz-, vagy árvízveszély esetén) első gondja legyen azoknak megmentése.

Az anyakönyvekbe való betekintést a lelkész az egyház-községi felügyelőnek, egyházi felsőségének, vagy megbízólevéllel és hivatalból megjelenő közhivatalnokoknak megengedni köteles, de a lelkészlakból azokat kiadnia nem szabad.

¹ L. az 1895. augusztus 24-ikén, 39,633. sz. a. kiadott vallás- és közoktatásügyi min. rendeletet a felekezeti anyakönyveknek 1895. szeptember végén leendő lezárása és a másodpéldányoknak beküldése iránt. (1895. R. T. II. 887.)

Minden polgári év kezdetén az első bejegyzés előtt az évszám az anyakönyv minden rovatán keresztül számokkal kiirandó.

Az anyakönyvbe tartozó minden egyházi cselekvény azonnal s közvetlenül annak elvégzése után azon gyülekezet anyakönyvébe irandó be, melynek területén a cselekvény elvégeztetett.

Azonban ha valaki, bár saját gyülekezetében, végez betegség által, vagy másképp akadályozott lelkész társ helyett anyakönyvezendő cselekményt, anyakönyvezés végett az adatokat az illetékes lelkészhez áttenni tartozik.

A lelkésznek az anyakönyvek „Vallás” című rovatának kitöltésekor nagy gondja legyen, hogy e rovat a bejegyzetteknek a törvény szerint való hitfelekezet hovatartozását minden kétséget kizárólag igazolja.

Ha pedig a lelkész egyházi s állami anyakönyvek közt ezen törvényes viszonyra nézve oly eltérésnek jutna biztos nyomára, mely a fennálló jogszabályoknak meg nem felel, a szabálytalanságnak megszüntetése végett egyházi felsőségekhez tegyen okiratilag támogatott előterjesztést.

Ha a lelkész a beírásnál történt hibát azonnal észreveszi, a hibás beírási tételt az anyakönyv rovatain keresztvonással akkép húzza keresztül, hogy az eredeti feljegyzés olvasható legyen, a hibás bejegyzési tétel „Jegyzet”-rovatában pedig említse meg, hogy a keresztülhúzást ő tette; a helyesbített beírást ez után ugyanazon folyószám alatt foganatosítja.

Az 1895. október 1-jéig közhitelességgel vezetett felekezeti anyakönyvekben a lelkész a vallás- és közoktatásügyi miniszternek engedélye nélkül, melynek kieszközléséért az egyházi felső hatóság útján kell folyamodni, nem foganatosíthat semminemű pótbjegyzést, vagy bármi változtatást, csak a kereszteleési anyakönyv „Jegyzet”-, vagy más megfelelő rovatába jegyezheti be a megkereszteltnek elhalálozási napját, ha ezen napról a lelkésznek hivatalos tudomása van.

Közelebbről taglalva a kérdést, a lelkész az 1895. okt. 1-je előtti *születési* és *halotti* anyakönyvekbe utólagosan azokat a születési és halálozási eseteket sem jegyezheti be, amelyek 1895. okt. 1-je előtt történtek ugyan, de az anyakönyvekből kimaradtak. Ezek ugyanis utólagosan az állami anyakönyvbe jegyzendőek be. Ellenben az 1895. okt. 1-je előtti, de még nem anyakönyvezett *házasságok* utólagosan a felekezeti anyakönyvbe jegyzendőek be. Az ilyen bejegy-

zéseknél, valamint az 1895. okt. 1-je előtti felekezeti *születési, házassági és halotti* anyakönyvek eredeti *alapbejegyzéseinek* utólagos pótlásakor vagy kiigazításakor (pl. utólagos házasság által történt törvényesítés, az alapbejegyzés törlése, kiegészítése, megváltoztatása stb.) a lelkész ezután is az eddigi szabályok szerint köteles eljárni.¹ Nevezetesen az evangélikusokat illetőleg az előzetesen megejtett közigazgatási vagy egyházhatósági vizsgálat (pl. a mikor az eset egy másik felekezeti anyakönyvben is fel van jegyezve) alapján az érdekelt felek kérelmére, vagy hivatali kezdeményezésre az utólagos bejegyzési vagy kiigazítási ügyben első és utolsó fokon a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister határoz.² Ha arról van szó, hogy törvénytelen gyermek születési tétele, a szülők utólagos törvényes házassága következtében, kiigazíttassék, nemcsak az jegyzendő be utólagosan, hogy a szülők házasságra léptek, hanem az is, hogy ennek folytán törvénytelen gyermek törvényesítettett; természetesen mindez csak akkor érvényesíthető, ha az előzetes vizsgálat beigazolta, hogy a természetes atya a gyermeket az illetékes hatóság előtt élőszóval vagy közokiratban általa nemzettnek ismerte el s egyébként a szülők között a gyermek nemzésekor *elengedhetlen* házasságbontó akadály nem volt. Az ilyen kiigazítás közigazgatási úton is elrendelhető.³

De a miniszternek külön engedélye nélkül is tehet, illetve tartozik tenni bejegyzéseket az 1895. október 1-jéig vezetett anyakönyvekbe *a)* a kir. bíróságok által hozott és jogerőre emelkedett ítéletek és a bíróságok megkeresése, illetve meghagyása alapján, *b)* a kir. leirattal való törvényesítés, valamint a kormányhatóságilag megerősített örökbefogadási szerződés alapján az örökbefogadás tényét és az ezzel esetleg kapcsolatos névát ruházást a születési anyakönyvbe az illető kir. törvényszéknek, vagy árvaszéknek az igazságügyi minister megbízása folytán érkezett megkeresésére, *c)* a kir. jóváhagyás

¹ L. 1889. márczius 6-iki 10,442. (R. T. 1162.), 1892. febr. 13-iki 6658. (R. T. 813.), 1893. május 6-iki 17,143. (R. T. 1534.), 1895. decz. 31-iki 71,588. (R. T. 1686.) stb. sz. vallás- és közokt.-ügyi minist. rendeleteket.

² L. 1896. szept. 29-ikén 33,942. sz. a. kelt vallás- és közoktatásügyi minist. elvi határozatot. (V. K. min. Hiv. Közl. 1896. év 368. l.)

³ L. 1896. márczius 27-iki 2230. sz., 1896. július 27-iki 36,955. sz., 1897. febr. 5-iki 5729. sz. és illetve 1897. máj. 18-iki 28,902. sz. vallás- és közokt.-ügyi minist. elvi határozatokat.

alá tartozó, vagyis magyar nemesség, nemesi előnév és címér átruházásával kötött örökbefogadási szerződés következtében szükséges adatokat a születési anyakönyvbe a belügyminister rendelete alapján, *d)* a családi név engedélyezett megváltoztatását a születési s házassági anyakönyvbe a belügyminister rendelete alapján.¹

Minden házassági utólagos bejegyzés, minden anyakönyvi pótlás, igazítás utólagos bejegyzésénél a jegyzet (észrevételek) rovatában hivatkozni kell a hatósági meghagyás, illetve bírói ítélet keltére s számára. Minden adat az illető évbeli anyakönyv megfelelő rovatába jegyzendő be.

Az utólagos anyakönyvi bejegyzésekről, anyakönyvi kiigazításokról a megyei levéltárban elhelyezett anyakönyvi másodpéldányhoz való csatolás végett minden egyes előfordult esetben szabályszerű anyakönyvi kivonat küldendő a törvényhatósághoz.

Horvát-Szlavonországban az 1894: XXXIII. törvénycikk joghatálylyal nem bírván, ott a felekezeti anyakönyvek egészben véve közhitelűek.

A keresztelési, esketési, temetési anyakönyvek az eddigi rovatok szerint vezetendők.

Születése után bármikor megkeresztelt egyén a keresztelés napján iratlik be a keresztelési anyakönyvbe.

Az esketésekről vezetett anyakönyvbe a lelkész a „Hirdetési” rovatba az egyházi kihirdetést jegyezze be, a „Jegyzet” rovatába, vagy külön rovatba a polgári házasság megkötéséről szóló tanúsítvány keltét, a kiállító hivatal megnevezésével.

Vegyes házasságoknál a „Jegyzet” rovatába jegyezze be, a mennyiben a lelkész erről hiteles tudomást szerzett, a gyermekek vallása iránt netalán létrejött egyezés adatait, valamint a szülőknek netáni későbbi vallásváltoztatását. E végből igyekezzék a lelkész az állami anyakönyvekbe való betekinthetés kikérése mellett legalább évenként egyszer tudomást szerezni a vallásunk és egyházunk érdekeit illető bejegyzésekről és anyakönyvi tételekről, ezen tételek és adatok nyilvántartása, ellenőrzése s szükség esetén a sérelem orvoslása céljából. Ha ezen betekintés az anyakönyvvezető által megtagadtnék, tegyen a lelkész ez iránt jelentést egyházi hatóságához.

¹ L. 1898. febr. 2-iki 5912. sz. vallás- és közokt.-ügyi minist. rend. (R. T. 631.)

A temetési anyakönyv egyik rovatában jelölje meg a lelkész az állami anyakönyvvezető tanúsítványának, esetleg a községi előljáróság engedélyének vagy más hatóság rendeletének keltét s számát.

A konfirmáltak anyakönyvének rendszerinti rovatai: *a)* folyószám, *b)* a konfirmáltak családi s keresztnéve, *c)* születési ideje, *d)* születési s lakhelye, házátszám, *e)* szüleinek neve, polgári állása, *f)* a konfirmáció éve, napja, *g)* a konfirmáló lelkész, *h)* az áldás (bibliai mondat), mely a kézreátételkor elmondott, *i)* jegyzet.

A konfirmáltak anyakönyvébe esetről esetre beirandók betűsorban először a fiúk, azután a leányok.

Az áttértek anyakönyvébe a keresztesítés által egyházunkba felvett egyének be nem jegyeztetnek.

Az áttértek anyakönyvének rovatái: *a)* folyószám, *b)* az áttértek családi s utóneve, állása s szüleinek neve, *c)* születési helye, éve, napja születési bizonyítvány alapján, *d)* eddigi vallása, *e)* az áttérést tanúsító okiratok rövid tartalma, *f)* az áttértek felvétele új egyházába (a lelkész neve, ki őt felvette, a felvétel napja), *g)* jegyzet, *h)* külön sorszámszám alatt az apával, anyával áttért 7 éven aluli gyermekek.

Az anyakönyvi kivonatok tekintetében :

A lelkész az anyakönyvi kivonatok az azokért járó díj és a szokásos bélyegbeszolgáltatása mellett kiadni tartozik.

A lelkész akadályoztatása s sürgősség esetén a segédlelkész, vagy a lelkész által megbízott tanító a felügyelővel (gondnokkal) együtt, vagy az esperes által meghatalmazott lelkész is adhat ki anyakönyvi kivonatok.

Az állami anyakönyvek behozatala (1895. okt. 1.) előtti időkből vezetett egyházi anyakönyvek közokiratok, az ezekből kiadott kivonatok közhitelességű iratok, melyeket az addigi módozatok mellett kiszolgáltatni a felekezeti anyakönyvvezetők — mint fentebb láttuk — továbbra is jogosultak és kötelesek, és a mely kivonatok megtagadása kihágást képez.

Az „eddigi módozatok szerint“, vagyis az érvényben levő udvari, helytartótanácsi és ministeri rendeletek értelmében, az anyakönyvi kivonatot mindenkor szóról szóra, minden változtatás, csonkítás, hozzáadás nélkül az anyakönyv nyelvén, az anyakönyvbe bejegyzett évet számmal és betűvel kiírván,

állítsa ki a lelkész és neve aláírásával, gyülekezete pecsétjével vagy bélyegzőjével megerősítve adja ki.¹

Ha az anyakönyv szövege nem magyar nyelvű, a kivonat címe s hitelesítő záradéka magyar nyelven állítandó ki. A felek kívánságára az ily kivonatok az eredeti után magyar nyelven is kiadhatók.

A kivonat a bejegyzést az összes helyesbítésekkel, utólagos bejegyzésekkel és kiigazításokkal együtt tartalmazza. A kivonat az anyakönyvvezető aláírásával és a lelkészi hivatallal pecsétjével látandó el.

Az anyakönyvi kivonatokon és lelkészi bizonyítványokon alkalmazandó bélyegjegyekre vonatkozó hazai törvényeket és törvényes rendszabályokat a lelkész folytonosan figyelemmel kísérje s megtartsa.

Az egyes esetről szóló anyakönyvi kivonat egykoronás bélyeggel látandó el. A kiállítási díjat az egyházi hatóság állapítja meg.

Állandó s általános szabály, hogy a bélyegjegy alsó, színes részén az iratnak egy sora, de nem a címe, keresztülirassék, és hogy azon kivonatokra, bizonyítványokra, melyek bélyegdíjmentesen adtak ki, mindenkor mulhatatlanul reávezetessék a cél és az eset, melyre bélyegdíjmentesen kiállítatnak.

Az 1895. okt. 1-je után az egyházi anyakönyvekbe történt bejegyzésekről kiadott anyakönyvi kivonatok és bizonyítványokat, ha kizárólagosan egyházi célokra állítatnak ki, a feltételes bélyegmentesség illeti,² ellenben a nem egyházi célokra kiadott kivonatok és bizonyítványok, mint közönséges bizonyítványok az illetéki díjjegyzék 6. és 21. tétele értelmében, ívenkint egykoronás bélyeg alá esnek.

Az 1905. okt. 1-je előtti bejegyzésekről csupán csak azokban az esetekben adhatók ki bélyegmentes kivonatok és bizonyítványok, a midőn az állami anyakönyvekből vett kivonatok is a bélyegmentesség megilleti.

A családi értesítők annyiszor igénylik az egykoronás bélyeget, a hány születési (keresztelési), esketési, halálozási eset tanúsítatnak azokban az anyakönyvek alapján.

¹ L. 1771. május 10-iki kir. rendelet; 1821. aug. 13-iki 21,076. sz. kir. rendeletet.

² Illetéki díjjegyzék 22. tétel *g)*, *h)*, *i)*. Ilyenkor azonban az illetékszabályzat 10. §-a értelmében a kiállítás célja a kivonaton szembetűnően feljegyzendő.

Bélyegdíjmentesen állíthatók ki azon családi értesítők (anyakönyvi kivonatok), melyek bélyegmentes folyamodványokhoz csatoltatnak.

Egyebekben azt, hogy az 1895. okt. 1-je előtti felekezeti anyakönyvekből mely esetekben állítható ki bélyegmentes kivonat, az 1895. jún. 29-iki 60,000. sz. belügyministeri utasítás 45. §-a következőkben állapítja meg:

Bélyegmentesek a születési, házassági és halotti anyakönyvekből kiadott azon kivonatok, bizonyítványok és családi értesítők,

a) melyek külföldi hatóságok által államkövetség útján a bélyeg tekintetében viszonos eljárás mellett kívántatnak, addig, míg a külföldön használtatnak;

b) melyek katonai (honvédségi) rendes szolgálati kötelezettség alól törvényes indokok (1889: VI. t.-cz. 31., 32., 33. és 34. §§-ai) alapján leendő felmentés, vagyis a póttartalékba való helyezés végett, továbbá az államköltségen teljesítendő egy évi tényleges szolgálat kedvezményének elnyerése végett benyújtott kérvényekhez vagy a katonai nyilvántartás céljából teendő bejelentésekhez csatoltatnak;

c) melyek hagyatéki tárgyalásoknál a bíróságoknak, gyámhatóságoknak és kir. közjegyzőknek vagy gyámhatósági közegeknek, végre a haláleset felvételére jogosult hivatalos személyeknek, ez utóbbiaknak azonban csupán kiskorú örökösök születési bizonyítványára vonatkozó megkeresése folytán, hivatalból és hivatalos célra kiállíttatnak addig, míg a mondott hivatalos célra használtatnak;

d) melyek házasságkötés céljából állíttatnak ki (A. T. 50. §);

e) melyek a tényleges birtokos tulajdonjogának bejegyzése céljából állíttatnak ki (1889: XXXVIII. t.-cz. 30. §-a);

f) melyek a házközösségi osztályhoz a községi előljáróság vagy a főszolgabíró megkeresésére állíttatnak ki (1885: XXIV. t.-cz. 47. §-ának utolsó bekezdése);

g) melyek az illetőségi, rendőri s egyéb közigazgatási ügyek tárgyalásánál hivatalból szükségeltetnek, és az alispán, polgármester vagy főszolgabíró részéről hivatalos megkeresés útján beszereztetnek;

h) melyek a pénzügyi hatóságok és illeték kiszabásával megbízott hivatalok által hivatalos célokra bekivántatnak;

i) végül az *a—h)* alatt felsorolt eseteken kívül bélyegmentesek az anyakönyvi kivonatok (bizonyítványok, családi értesítők)

tők) mindazon esetekben, melyekben egyes törvények vagy az illetékszabályok különös bélyegmentességet biztosítanak.

Tekintet nélkül a családi értesítőkhöz foglalt anyakönyvi adatokra, ívenként egykoronás bélyeggel látandók el azon családi értesítők, melyek valamely védkötelesnek a törvény értelmében engedélyezhető szabadságolásért vagy az állításköteles kort még el nem ért, vagy már állításköteles korban álló, de még be nem sorozott védkötelesnek kivételes nőszülési engedélyért, vagy a tényleges hadi-szolgálatban álló egyének szabadságoltatásáért benyújtandó folyamodványokhoz csatoltatnak, vagy végül, melyek a bíróság által hagyatéki tárgyalásnál a védkötelesek családi viszonyainak megállapíthatása végett bekívántatnak.¹

Hivatalos felszólításra díjtalanul adja ki a lelkész: *a)* a közhatalóságok (katonai, polgári, saját egyházi hivatalok) részére hivatalos ügyekben szükséges kivonatokat, az illető hatósági közegek megkeresésére; *b)* a jegyző, általában a haláleset felvételére jogosult hivatalos személy megkeresésére a kiskorú örökösök születésére vonatkozó bizonyítványt, és mindkét esetben reávezesse a kiadványra a megkeresés számát, keltét, a megkereső hivatalt és a célt, melyre a kiadvány kéretett; *c)* a népfelkelők és az állításkötelesek lajstromának összeállítása céljára a születési s elhalálozási anyakönyvekből szerkesztendő jegyzéket. A felsorolt esetekben a kivonatok bélyegmentesek is.²

II. Tekintve azt a számos közérdekű feladatot, a melynek teljesítésére a lelkészi hivatalt vezető lelkész díjtalanul köteles; tekintve továbbá állásának jellegét, országos törvényeink úgy a multban, mint a jelenben több olyan kiváltságban részesítik a lelkészi hivatalt, a tényleges lelkészt, sőt a lelkészi pályára készülő hittanhallgatókat is, a mely kiváltságokkal más állampolgárok részben vagy egészben nem bírnak.

A róm. kath. papokat a multban megilletett jogkedvezmények négy csoportba foglaltattak össze, ú. m.: 1. kánoni kiváltság (*privilegium canonis*), 2. bírói illetékességi kiváltság (*privilegium fori*), 3. illetéki jogkedvezmény (*privilegium* vagy *beneficium competentiae*), 4. személyes mentesség egyes

¹ L. 1876. ápr. 23-iki 17,901. sz. honv.-min. rend.; 1891. okt. 23-iki 84,874. sz. pénzü.-min. rend.; 1894. okt. 1-jén 43,421. sz. a. kelt vall.- és közokt.-ü. min. rend.

² L. Bélyeg- és illetékszabályok 22. tétel u.

közzolgálatok, valamint közadók teljesítése alól. Nagyjában mindezekkel az evang. lelkészek is bírtak.

Ezeket a kiváltságokat azonban az újabbkori országos törvények megszüntették, módosították, újakkal pótolták, az egyes vallásfelekezetek lelkészei között az e részben való jogegyenlőséget túlnyomó részben megvalósították; viszont azonban a lelkészi hivatal viselésével összeférhetetlen újabb eseteket is felállítottak.

A kánoni kiváltság ma már úgyszólván csak az 1878. évi V. t.-cikkben jut kifejezésre, a mely különös büntetőjogi sanctiót állapít meg a hivatalos minőségben eljáró lelkész bántalmazóira. Erről már máshelyütt szóltunk (l. 211. l.).

A privilegium fori kiváltságát, vagyis, hogy lelkész felett a világi bíróság nem ítélezhetik, az ev. egyház sohasem igényelte. Ez a kiváltság ma már egészen megszűnt s a kérdés lényegét akként körvonalozhatjuk, hogy a lelkészi hivatalt viselő lelkész a *hivatala körében tanúsított* magatartásáért és cselekedeteiért mindaddig az egyházi hatóságok és törvényszékek hatálya alatt áll, a míg cselekményei az államjogban is elismert közhivatalnoki minőségét és működését nem érintik. Ellenben, pl. mint az 1891. október 1-je előtti anyakönyvek vezetője, elsősorban a világi törvények és hatóságok alá tartozik.

Az ú. n. illetéki jogkedvezmény ma abban áll, hogy az 1881 : LX. t.-cz. 54. §-a szerint egyházközségi lelkészek és segédlelkészek, valamint felekezeti nyilvános tanintézeteknél alkalmazott tanárok, tanítók és tanítónők rendes fizetésének, személyes és korpótlékainak legfeljebb egyharmada és az is csak úgy vehető akár bírói, akár közigazgatási végrehajtás alá, hogy a végrehajtást szenvedő részére évi 800 forint a foglaláson túl is érintetlenül fennmaradjon. A lakpénz csak lakbér fejében, a szolgálat után járó más illetmények pedig (pl. stóla) éppen nem vonhatók le.¹ Még a legtöbb kiváltságot élveznek a lelkészi kivatalok és a lelkészek ma is az ú. n. személyes mentesség címén, illetve közadók alóli men-

¹ Hibás Csecsetka S.-nek az 1876 : XXXI. t.-cikkre való hivatkozása, a mely törvénycikk az illetéki jogkedvezményt 600 frtig biztosítja. Ezt a t.-cikket ugyanis, valamint a szintén hibásan hivatkozott váltótörvényt az 1881 : LX. t.-cikk és illetve az 1876 : XXVII. t.-cz. hatályon kívül helyezte. L. Csecsetka i. m. 456–457. l. Végrehajtás ezer koronán aluli nyugdíjra sem vezethető.

tesség tekintetében; viszont azonban az újabb törvények, rendeletek és határozatok több tekintetben megszorító törvényes intézkedéseket is tartalmaznak. Mindezek nevezetesebbjei a következők, s a lelkészi hivatal vezetésénél szem előtt tartandók:

Egyházi hivatalokban és pénztárakban bélyegszemlék nem tartatnak. Tudományi, közoktatásügyi és közjótékony-sági célra tett hagyományok után illeték nem fizetendő. A felekezetek javára, órára és orgonára tett hagyományok illetékkötelesek. Templompénztár javára eső örökségek és hagyományok után illeték nem fizetendő. Az egyházközségnek hagyományozott összeg illetékköteles még akkor is, ha ezt az egyházközség saját elhatározásából jótékony célra fordítja. A tanítói ösztöndíjakra, hittanintézetre, közoktatási- és kórház-alapra tett hagyományok illetékmentesek; hasonlóképpen a templomfelszerelésre tett hagyományok is (1947/901.sz. kb. ítélet). A lelkész javadalmazására tett hagyományok illetékkötelesek. Házaadómentes minden nyilvános istentiszteletre szánt épület, vagy épületrész, nyilvános tanintézetek, óvodák, lelkészek és tanítók lakásai, sekrestyék, egyházi hatóságok hivatalos helyiségei, szegénysorsú tanulók internátusa és tápintézeti épülete, szegényházak, templomszolgának az egyházközségtől nyert lakása. Más célra bérbeadott lelkészlak után még abban az esetben is fizetendő házaadó, ha a ház bérjövödelme a lelkész részére más magánházban felvett lakás bérének fedezésére fordíttatik. A lelkészlak házaadómentessége azon a napon kezdődik, a melyen erre a célra használatba vették. Szegényházak, ha bérbe vannak adva, adókötelesek. A lelkésznek magántulajdonát képező ház adóköteles; egyházfi és harangozó lakása, ha nem fizetnek érte bért, adómentes. Egyházi magtárak tőkéje illetékegyenérték-köteles.

Templomok, iskolák, paplakok, jótékony intézetek, könyvtárak s múzeumok katonai beszállásolásra fel nem használhatók.

Illetékegyenértéktől mentesek mindazon ingatlan javak, melyek föld- és házaadónak nincsenek alávetve; továbbá a templomok és imaházaknak istentiszteletre szánt ingóságai (1868: XXIII. t.-cz. 25. §). A mentesség kedvezménye az ily célokra tett hagyományokra és ajándékokra is kiterjeszthető (1875: XXV. t.-cz. 19. §).

A lelkész és tanító nem lehet békebíró. A lelkész és tanító, ha ez iránt a kir. törvényszék elnökéhez folyamodnak, az

esküdtbírói tisztség alól felmentendő. Lelkész és családtagjai nem kaphatnak italmérési engedélyt (1899: XXV. t.-cz. 3. §). A lelkész nem lehet állami anyakönyvvezető.

Ha a fizetés fejében élvezett földek adóját az egyház-község fizeti, akkor a javadalmas kereseti adóval róvható meg. Lelkészek, hittanhallgatók, tanítók és tanítójelöltek hadmentességi díjat nem fizetnek. Kereseti adó kivetésénél a segédlelkész tartásának költsége levonható, viszont azonban az így levont összeg a segédlelkész jövedelméhez számítatik, és pedig az évi ellátás értéke is. A lelkészek és a tanítók saját személyükre nézve a közmunka alól mentesek.

Lelkész községi előljáró nem lehet. A lelkészi és tanítói állások nem egyesíthetők. Lelkészeknek tanítókul való alkalmazásához ministeri engedély szükséges. A tényleg működő lelkész a községi iskolaszéknek hivatalból tagja (1876. évi XXVIII. t.-cz. 9. §). Az 1897: XXXV. t.-cz. értelmében a lelkész, mint a lelkészi hivatal vezetője, köteles az orsz. statisztikai hivatalnak adatgyűjtésre vonatkozó intézkedéseit teljesíteni. Magánoktatásban együttesen legfeljebb három család gyermekei részesülhetnek. A lelkészeknek kizárólag lelkészi hivataluk után járó jövedelmére községi és megyei adó ki nem vethető.

Lelkészek és segédlelkészek ezen a címen csak akkor birnak országgyűlési képviselőválasztói joggal, ha valamely egyházközségben tényleges alkalmazásban vannak.

Az 1899: XV. t.-cz. 170. §-a szerint az a lelkész, vagy vallási szertartás teljesítésére jogosított, vagy egyházi tisztséget viselő más személy, a ki a vallás szertartásainak végzésére rendelt helyiségben, vagy vallásos jellegű gyülekezeten az országgyűlési képviselőválasztás eredményének befolyásolását célzó nyilatkozatot tesz; vagy a ki abból a célból, hogy egy vagy több választó bizonyos jelöltre szavazzon, vagy ne szavazzon, vagy a szavazástól tartózkodjék, az egyházi kegyzserekben való részesítésre tesz ígéretet, vagy egyházi fenyték alkalmazásával, vagy a kegyzserek elvonásával, vagy túlvilági büntetéssel fenyeget; vagy a ki a vallási tisztelet tárgyait, vagy olyan tárgyakat, a melyek egyházi szertartások végzésére rendelvek, a választók gyülekezetén, vagy választási menetben használ; vagy a ki ily tárgyaknak, *ha azok felett ő rendelkezik*, ezen célra való használását megengedi: egy évig terjedhető államfogházzal és ezer koro-

naíg terjedhető pénzbüntetéssel, valamint politikai jogai gyakorlatának felfüggesztésével büntetendő. Ugyanezen t.-cz. 171. §-a szerint: a ki vallási tisztelet tárgyait, vagy olyan tárgyakat, melyek egyházi szertartások végzésére rendelvek, választók gyülekezetén, vagy választási menetben használ, ha a 170. §-ban meghatározott eset nem forog fenn, három hónapig terjedhető fogházzal és politikai jogai gyakorlatának felfüggesztésével büntetendő.

A véderőről szóló 1889: VI. t.-cz. 31. §-ában és a vonatkozó ministeri utasításban a hittanhallgatók, papjelöltek, felavatott és tényleges alkalmazásban levő lelkészek és papi jelleggel bíró tanárok katonai szolgálati kötelezettsége a következőképen van szabályozva:

A törvényesen elismert egyházak papjelöltjei és papnövendékei, ha már az ujonczállítás idejében ily viszonyok közt vannak és besoroztattak, kérelmükre póttartalékba osztandók be. Az ilyenek hittudományi tanulmányaik folytatása végett, békében és háborúban, mindennemű tényleges szolgálat, a katonai kiképzetés, az időszaki fegyvergyakorlatok és az ellenőrzési szemle alól mentesek. (1889. évi VI. t.-cz. 31. §-a.)

Ugyanezen kedvezményben részesíttetnek:

a) azok, a kik állománybavételök idején (október 1-jén) hittudományi tanulmányaikat megkezdték;

b) azok, a kik tényleges szolgálat teljesítése után kezdik meg avagy folytatják hittudományi tanulmányaikat s a papi pályára szánják magokat.

Papokká szenteltetésök, illetőleg lelkészekké vagy segédlelkészekké lett alkalmaztatásuk után a póttartalék állományából annak nyilvántartásába helyeztetnek át és mozgósítás esetén, szolgálati kötelezettség idején belül, lelkészi teendőkre az egész fegyveres erő számára igénybe vehetők.

Azok, a kik a felszentelés előtt hagynak fel a lelkészi pályával; úgyszintén azon papjelöltek, a kik az illetékes ministerek által a közös hadügyministerrel egyetértőleg megállapítandó határidő alatt nem nyernek lelkészi, segédlelkészi vagy papi jelleggel bíró tanári alkalmazást, a póttartalékból, ha abba nem sorsszámuk szerint, és nem mint kevésbbé alkalmasak jutottak, kiveendők, és a törvényszabta tényleges szolgálat azonnali teljesítésére köteleztetnek. Ha azonban sorsszámukhoz képest a póttartalékban megmarad-

nak, a katonai kiképeztetésre azonnal behívandók. Ha az egyévi tényleges szolgálat kedvezményére az állítás alkalmával igénynyel bírtak, az számukra épségben tartatik.

Az ev. hitvallású egyházak papnövendékeinek és papjelöltjeinek, ezen kedvezmény elnyerhetése szempontjából, azok tekintendők:

a) a kik valamely nyilvános theol. tanintézet részéről kiállított és püspökük részéről megerősített bizonyítvánnyal igazolják, hogy hittudományi tanulmányaikat sikerrel végzik;

b) a kik püspökük bizonyítványával igazolják, hogy hittudományi tanulmányaikat sikerrel végezték, még a papjelöltek közé tartoznak s a szabályok értelmében mindent elkövetnek, hogy a lelkészet terén alkalmazást nyerhessenek.

Ha a tudományi tanulmányok valamely külföldi tanintézet bizonyítványával igazoltatnak, ily esetekben a járási tisztviselő az ügyet eldöntés végett a honvédelmi miniszterhez felterjeszteni tartozik, a ki e részben a hadügyi miniszterrel egyetértőleg határoz. Ezen tanintézetek bizonyítványai az illető cs. és kir. osztrák-magyar képviseleti hatóságok által hitelesítendők.

Mindezen fennemlített és állítás útján felavatott papnövendékek és papjelöltek, felavatásuk után, még azon esetben is, ha korosztályuk és sors-számuk rendén kívül állítatnak, kérelmükre a póttartalékba osztandók be. Ugyanezen kedvezményben részesítendők saját kérelmükre azon önkéntesen vagy állítás útján felavatott egyének is, a kik tényleges szolgálatuk teljesítése után kezdik meg vagy folytatják hittudományi tanulmányaikat, feltéve, hogy erről a fentebb elősorolt bizonyítványokat felmutatják.

A kedvezményre való igény, az állítási kötelezettség tartama alatt, minden év január és február havában a járási tisztviselőnél, legkésőbb azonban a fősorozás alkalmával a sorozó-bizottság előtt folyamodás útján érvényesítendő és igazolandó. (1889: VI. t.-cz. 46. §.)

A kik azt kérik, hogy illetőségi sorozójárásukon kívül állíttassanak, egyúttal az őket, netalán mint papjelölteket és papnövendékeket megillető kedvezményre való igényüket is érvényesíthetik és igazolhatják.

E bejelentett igény a járás tisztviselője által az állítási lajstromba bevezetendő.

E kedvezmény a törvény szerint megszűnik:

a) ha az illető a felszentelés előtt hagy fel a papi pályával;

b) ha az illető papjelöltek hittani tanulmányaik befejezéséről számított négy év alatt nem nyernek lelkészi, segédlelkészi vagy papi jelleggel bíró tanári alkalmazást, avagy ha ezen időpontig egyházi hatóságaik bizonyítványával nem képesek igazolni azt, hogy egyházkerületüknek szabályzata szerint még mindig papjelöltek;

c) ha a fél a jogcím további fennállásának igazolását a járási tisztviselőtől kapott felszólítás daczára, ennek kézbesítése napjától számítandó négy hét alatt — a kézbesítés napját bele nem értve — kellő mentség nélkül elmulasztja.

A törvény szerint a szolgálati kötelezettség tartama alatt a póttartalék nyilvántartásában vezetendők: az ev. hitvallású egyházak papjelöltjei, ha püspökük bizonyítványával igazolják, hogy lelkészi, segédlelkészi vagy papi jelleggel bíró alkalmazást nyertek.

A ministeri utasítás szerint: A papjelöltek és papnövendékek, továbbá a papok, lelkészek és segédlelkészek, a kik kinyilatkoztatják, hogy testi fogyatkozásban nem szenvednek, orvosilag meg nem vizsgálándók.

III. A lelkészi hivatalra nézve a postai portómentesség, illetve a portókötelezettség a m. kir. kereskedelemügyi minis-ternek 1901. április 25-én 24,744. sz. a. kelt rendelete értelmében a következőképen van szabályozva:

Valamennyi törvényesen elismert vallásfelekezet egyházi hivatalainak vallási, anyakönyvvezetési, iskolai, gyámintézeti s egyéb hivatalos ügyeiben egymásközt és a feltétlenül portómentes hatóságokkal, közegekkel és testületekkel váltott levelei portómentesek.

Feltétlenül portómentes hatóságok, közegek és testületek: a polgári és katonai államhatóság és hivatalok és a törvény által velük egyenlő rangba helyezett közegek, továbbá a törvényhatósági hivatalok, a hivatali főnökök, a hivatalos működésben levő polgári és katonai kiküldöttek, kir. biztosok, az udvari hivatalok és rendjelek irodái s ezek főnökei, ezenkívül az államadósságot ellenőrző bizottság, a közmunkatanács, az országos közokt. és közegészségi tanács, az ügyvéd- és tanárvizsgáló, az erdészeti államvizsgáló bizottság, valamint a törvény által kirendelt (iskolai, választási, ujonczozási, stb.) bizottságok.

A lelkészi hivatalok gyám- és gondnoksági, ujonczozási, szegénységi s bűnügyekben, szökevények nyomozása iránt és illetőségi ügyekben portómentesen levelezhetnek a községi előljáróságokkal, körjegyzőkkel, rend. tanácsú városokkal is (vall.- és közokt. min. 42,840/903. VII. 17.).

Magánfelekkel az egyházi hivatalok portómentesen nem levelezhetnek.

A tanítói egyletek és testületek nem élveznek portómentességet.

Portómentesség csak a magyar korona országainak belforgalmában vehető igénybe.

A díjmentesség nem terjed ki a helyi forgalomra, kivévén azon hivatalos leveleket (iratcsomókat), melyek nem a felvevő postahivatal székhelyére, hanem a külkézbésítési kerületébe szólnak.

Minden portómentes levélnek rendszerint a hivatalos pecsét lenyomatával vagy ragjegyével (bélyegzőjével) kell lezárva lennie.

A boríték címlapja az állam hivatalos nyelvén töltendő ki, a címlapnak felső szélén végigvonulva, vagy felső jobb sarkán a feladó hivatal, a címlapnak felső balsarkán az ügyirat száma, a címlapnak közepén a címzett hatóság, és ha a küldemény hivatalos egyénnek szól, ennek hivatali minősége, a címlap alsó balsarkán a portómentességi záradék („hivatalból ... ügyben, portómentes“) alsó jobbsarkán a rendeltetési hely és az utolsó-posta neve a helyragozás mellőzésével legyen kitüntetve.

Nincs megengedve portómentes küldeményt az előző rendeltetési hely törlése és az újnak feljegyzése mellett újból lezárt oly burkolatban továbbítani, melynek külsején már az előző postakezelés nyomai láthatók.

A portómentes levelek térfogata három irányban 10, 20, 30, vagy 5, 15, 35 cm-étert, ha pedig tekercsalakúak: hosszúságban 30 cm., átmérőben 15 cm.-t meg nem haladhat, és ha meghaladja, csomagok gyanánt szállítólevéllel adandók postára.

A portómentes levelek, keresztkötésű küldemények súlymaximuma egy kilogramm.

Portómentes hivatalos levelek (keresztkötésű küldemények) feladó-könyv mellett adandók a postára, különben vissza-

utasíttatnak, a levélgyűjtő-szekrényben találtattak a feladó-hivatal terhére az egyszerű postadíjjal megterhelhetnek.

E megterheltetés czéljából a kézbesítő postahivatal a címzettől visszakérheti a borítékot.

A postafeladó-könyvet a feladó-hivatal állítja elő, rovatai: 1. folyó-szám, 2. feladás napja, 3. ügyszám, 4. címzet, 5. rendeltetési hely, 6. súly, 7. átvétel kelte s elismerése, mely utolsó rovatot a postahivatal, a többieket a feladó-hivatal tartozik kitölteni.

A feladókönyvek oly szempontból, hogy a feladó mily terjedelemben, minő küldeményekre és mily feltételek mellett veheti igénybe a portómentességet, postailag hitelesíttetnek.

Ajánlva csakis a fontosabb vagy pótolhatatlan okmányokat vagy határidők kitűzését tartalmazó hivatalos levelek adassanak fel.

Az ajánlási díjat a feladásakor kell megfizetni.

Ha portómentes küldemények express-kézbesítés kikötése mellett adatnak postára, az express-díjat a feladásnál kell leróni.

Postai küldeményeknek portómentesek gyanánti illeték-telen feladása jövedéki kihágást képez.

Mindazon esetekben, melyekben valaki portómentesen küldhet levelet, ebbeli közleményeire portómentesen levelezőlapokat is használhat, melyeket a postahivatal 10 darabonkint 4 fillérjével árúsít.

Ezen levelezőlapok feladására, címzésére, ajánlására, kézbesítésére vonatkozólag mindazon szabályok mérvadók, melyek portómentes levelezésekre egyáltalán alkalmaztatnak.

Díjmentességet nem élvező közlésekre felhasznált portómentes levelezőlapok, vagy ha címlapjuk megfelelően kitöltve nincs, postai szállításra el nem fogadtatnak.

Portómentes levelezőlapokul csak a postaigazgatás által kiadott portómentes levelezőlapok fogadtatnak el.

Kocsipostával portómentesen szállíttatnak mindazon küldemények, melyek a levélportónál portómentességet élveznek, egy kilogrammnál nagyobb súlyúak, 20 kgr. súlyt meg nem haladnak és értéknilyvánítás nélkül adatnak fel. Ha a küldemény oly helyre szól, hová csak gyalog-küldöncz jár, egy-egy csomag súlya csak 10 kgr.-ig terjedhet. A 20, illetve 10 kilogrammnál nagyobb súlyú küldeményeket köteles a feladó hivatal megfelelő súlyú több küldeményre elosztani.

Utánvétellel terhelt csomagok nem küldhetők portómen-

tesen, értéknilyánítással feladott küldemények portómentes-séget nem élveznek.

A kocsiportai küldemények bélyegköteles szállítólevéllel adandók postára.

A portómentes kezeléshez szükséges, hogy az egyébként is szabályszerűen kitöltött szállítólevélnek a bélyegjegyek felragasztására szánt szelvényén a feladó hivatal neve, székhelye (azonkívül, hogy az a levágható szelvényen is kitételt), továbbá az ügyszám, valamint a portómentességi záradék kitétessék és a feladó hivatal pecsétjének (bélyegzőjének) lenyomata is alkalmaztassék.

A portómentességi záradék tekintetében a leveleknél mondottak nyerne alkalmazást.

A tartalom mindenkor világosan megnevezendő.

A portómentes egyházi hivatalok címére szóló küldemények az értesítési s kézbesítési díjnak nincsenek alávetve.

A csomagok után azonban, ha házhoz kézbesíttetnek, darabonként 10 fillér házhoz-kézbesítő díj jár.

Az érkezett levélpósti küldeményeknek a postahivatalból való elviteléről a címzett hivatal tartozik gondoskodni.

IV. A lelkési hivatal vezetése a fentebb elmondottakon kívül még számos olyan teendőt ruház a lelkészre, a melyeket egyrészt az E. A., másrészt a cura pastoralis gyakorlása céljából kiadott utasítások írják körül. Így nevezetesen feladata: nyilvántartani az egyházközség tagjainak számát, az elhaltak, újonnan belépők, újszülöttek, áttérők kimutatásával együtt. Az ilyen nyilvántartásra szolgál a törzskönyv.

De nemcsak a lelkeket, de az egyházközség vagyonát is gondosan vezetett levéltárban kell nyilvántartania, az azokat terhelő adósságok kimutatásával, gondoskodván az értékeknek az E. A. 231. §-a szerint tűzkár elleni biztosításukról. Az E. A. 229. §-ához képest gondoskodnia kell a költségvetési előirányzat kellő időben való elkészítéséről stb.

Általában véve a lelkésznek szeretetteljes ragaszkodással kell gondoznia az egyház veteményes - kertjét: az iskolát. Mindezek a teendők állandó foglalkozást kívánnak, miért is hosszabb időre kellő helyettesítés és a felsőbb hatóság tudomása nélkül hivatalából nem távozhatnak.

Lelkési hivatalában fogadja a más egyházba áttérni szándékozókat, szelid lelkülettel figyelmeztetve őket lépésük komoly megfontolására, lelki szemeik elé idézve a hitükért

vérüket is ontani mindig kész volt ősöket. Örködniie kell, hogy az egyházából való kilépéseknél a törvény rendelkezései pontosan megtartassanak. Gondja legyen arra, hogy más-vallású lelkészek a törvény értelmében értesítsék hivatalát az egyházából kilépett tagok felvételéről.

Mindezen érintkezésében higgadtság, egyházi felsősége iránti tisztelet és engedelmesség, tisztársaival szemben a jó egyetértés, híveivel való viszonyában a becsült pásztor példányképe legyen.

Lelkiismeretesen őrizze és gyűjtse a lelkészi hivatalhoz tartozó fontosabb iratokat külön levéltárban; az egyház jegyzőkönyveit, akár maga vezeti azokat, akár más, hűségesen megőrizze. Különösen megőrzendő az anyakönyvek kiegészítésére szolgáló hirdetési bizonyítványok, keresztelési, esketési, halotti és áttérési okiratok, névváltoztatásokra vonatkozó miniszteri rendeletek stb. Mindezekről nemcsak lelkiismeretének, de a felsőbb egyházi hatóságoknak, így különösen más egyházba való távozáskor az esperességi hatóságnak is számot adni tartozik.

Hivatalos érintkezésének színhelye lehetőleg mindig a lelkészi iroda legyen, a mely a hívők számára állandóan nyitva álljon.

A lelkészi hivatal képviselőjében állandó körültekintéssel szerezzen érvényt az egyházaknak jogkedvezményeket biztosító s fenntebb részletezett törvényeknek.

62. §. A lelkészválasztás. A rendes lelkész.

Az anyaegyházközségben és missiói körben állandóan fenntartott egy, vagy több önálló lelkészi hivatal, rendes lelkészi hivatal; élethossziglan választott vezetője pedig rendes lelkész.

Rendes lelkész választásának csak rendes lelkészi hivatal megüresedésekor és szervezésekor van helye, a mely esetekben a lelkészt a tiszai kerületben a fenntartó *egyházközség* közgyűlése választja, a szabályrendelet határozmányai szerint. A bányai és dunántúli lelkészválasztási szabályrendeletek szerint a lelkészi hivatalt a *fenntartó testület* (tehát esetleg missiói kör) közgyűlése választás útján tölti be. A dunán-inneni szabályrendelet kifejezetten is megmondja, hogy a

lelkészi hivatalt az *egyházköztség vagy a missiói kör* közgyűlése választás útján tölti be.

A missiói kör lelkészének alkalmazása tekintetében az egyházkerületi szabályrendeletek lényeges eltérésekkel intézkednek. Így a tiszai és bányai egyházkerületekben a missiói kör lelkészét pályázat útján azon egyházmegye közgyűlése választja, melynek területén a missiói kör fekszik, de a választást az egyházkerületi közgyűlés megerősítése alá terjeszti; a bányai kerületben a kerületi közgyűlés nevében eljáró kerületi elnökség is megerősítheti az egyházmegyei választást. A dunáninnyi és dunántúli kerületek szabályrendelete szerint a missiói kör lelkészének választására első sorban a missiói kör tagjainak közgyűlése bír jogosultsággal. Ha pedig választóközgyűlés össze nem hívható, akkor a dunántúli kerületben a missiói lelkészt az egyházmegyei közgyűlésnek, illetve elnökségnek ajánlatára az egyházkerületi elnökség nevezi ki; míg a dunáninnyi kerületben az esperességi közgyűlés választja. Utóbbiban, midőn jelentkezők hiányában a missiói lelkész keresésének szüksége merül fel, az esperes a püspök hozzájárulásával egy, az állásra alkalmas egyént kiszemel és őt állásába ideiglenesen behelyezi; ezen ideiglenes behelyezés azonban csak akkor lesz véglegessé, ha az esperességi közgyűlés azt utólag helybenhagyja.

63. §. A lelkészi hivatal megüresedése.

A rendes lelkészi hivatal megüresedik a rendes lelkésznek:

- a) lemondása,
- b) elhalálózása,
- c) az ág. hitv. ev. ker. egyházból való kilépése,
- d) nyugdíjaztatása és
- e) hivatalból való elmozdítása által.

A dunántúli kerület szabályrendelete a c) pont alatti esetet nem tartalmazza.

Lemondás és elhalálózás esetén ennek napjával, *kilépés esetén az erre vonatkozó szándék első bejelentésének napjával*, nyugdíjazás és hivatalból való elmozdítás esetén azon napon áll be az üresedés, a melyen a nyugdíjazás, illetve a hivatalból való elmozdítás jogerőssé válik.

A rendes lelkészi hivatal megüresedését az esperes azonnal bejelenti a püspöknek.

A tiszai, dunántúli és bányai egyházkerületekben a lemondás írásba foglalva a lelkészi hivatalt fenntartó testület közgyűléséhez és ez által az espereshez, missiói körben — a dunáninnyi kerület kivételével — közvetlen az espereshez nyújtandó be.¹ A dunáninnyi kerületben ugyanis a lemondás csakis oly missiói körben nyújtandó be közvetlenül az esperesnél, a hol a missiói lelkészt az espereségi közgyűlés választotta.²

A lelkész elhalálozását az egyházközség, illetve missiói kör előjárósága, névszerint a felügyelő, vagy ennek távolléte esetén a gondnok és a tanító, esetleg kántor azonnal bejelenti az esperesnek és ez a püspöknek.

Az elhunyt lelkész a lelkészi hivatalt fenntartó testület költségén temettetik el, állásának megfelelő módon. Ezen költség azonban az egyház lelkésze évi rendes fizetésének 20%-át³ semmi esetben sem mulhatja fölül. A rendes lelkészi hivatal megüresedésének napjáig lefolyt időre eső évi összes lelkészi jövedelem a hivatalától megvált lelkészt, illetve az elhunyt lelkész örököseit illeti.

A lelkészi hivatal megüresedésével kapcsolatban elbírálandó lévén a kegyidő kérdése, vagyis annak megállapítása, hogy az üresedés napjától kezdve az új lelkész beiktatásának napjáig járó lelkészi javadalomra kinek van jogigénye? A négy egyházkerület lelkészválasztási szabályrendelete ebben a nagyfontosságú kérdésben nem egyöntetűen intézkedik, nem alkalmazkodnak valamennyien az egyházi alkotmány idevágó szabatos rendelkezéseihez s végül a dunáninnyi és a bányai kerületek e kérdés szabályozásában túlterjeszkedvén az E. A. 74–75. §§-ainak rendelkezésén, az egyetemes gyűlés jóváhagyásával beállott az az eset, hogy a

¹ A lemondásról az esperes azonnal értesítendő.

² A dunáninnyi kerületben a lemondás — önként érthetőleg — akkor is az esperesnél nyújtandó be, ha a lemondó missiói lelkészt annak idején ideiglenesen az esperes helyezte állásába s ezt az espereségi közgyűlés utólag helybenhagyta.

³ A magyar evang. egyházban a rendes lelkész évi minimális készpénzfizetése 1600 kor. Ha ezt az összeget a fenntartó egyházközség el nem bírja, a hiányt „congrua” címén az állam fedezi, az 1898: XIV-ik t.-cikk alapján.

szabályrendelet, mint a törvénnyel szemben másodlagos s csupán annak sérelme nélkül¹ alkotható jogforrás, ellentétben áll a törvény, — mint minden más jogforrást és jogalkotó tényezőt domináló jogszabály — világos rendelkezésével. Nézetünk szerint ebben a kérdésben csupán a tiszai és dunántúli egyházkerületek jártak el helyesen s — az E. A. 16. §-ára való tekintettel — alkotmányosan. Nem követvén ugyanis az egyetemes közgyűlés szabályrendeleti bizottsága által készített s az egyetemes közgyűlés által elfogadott és az egyöntetű szabályozás érdekében az egyházkerületekhez leszállított „lelkészválasztási szabályrendelet-javaslatnak“ az E. A. 16., 74–75. §§-aiba ütköző útmutatását, a kegyidő szabályozásánál szigorúan ragaszkodtak az E. A. rendelkezéseihez. A dunántúli egyházkerület lelkészválasztási szabályrendelete ugyanis 8. §-ában egyszerűen utal arra, hogy „a rendes lelkészi hivatal megüresedésének esetén az esedékes lelkészi jövedelem hovafordítását az E. A. 73–75. §§-ai szabályozzák. A tiszai egyházkerület lelkészválasztási szabályrendelete pedig a kegyidő szabályozását illetőleg egészen átveszi az E. A. idevágó 74–75. §§-ait, melyek szerint: „Az elhalálozás napjától számított egy fél-évre járó mindennemű lelkészi javadalom — beleértve a papi-lakban való lakást is — az elhalt lelkésznek özvegyét, illetve leszármazóit és munkára képtelen szüleit illeti. Ha az elhalt lelkész után sem özvegy, sem leszármazók, sem munkára képtelen szülők nem maradtak hátra: akkor az elhalálozás napjától számított egy negyedévre járó lelkészi javadalom, — a lakáson és palástdíjon kívül — az egyetemes lelkészi nyugdíjintézetet illeti“.

A bányai² és a dunáninnyi³ kerületek lelkészválasztási

¹ Lásd E. A. 16. §.

² A bányai egyházkerület lelkészválasztási szabályrendeletének a kegyidőre vonatkozó 8. § második bekezdése így szól: „a megüresedés napjától az új lelkész beiktatásának napjáig járó mindennemű lelkészi jövedelem a lakáson és palástdíjon kívül az egyetemes lelkészi nyugdíjintézetet, ha azonban a lelkészi hivatal elhalálozás által üresedik meg és az elhunyt lelkész után özvegy, vagy leszármazók vagy munkaképtelen szülők maradtak hátra, akkor ezen jövedelemből a megüresedés napjától számított egy fél-évre eső rész, a papi-lakban való lakással és a palástdíjakkal együtt, ezeket illeti“.

³ A dunáninnyi egyházkerület lelkészválasztási szabályrendeletének a kegyidőre vonatkozó 8. § második bekezdése ekként intézkedik: A 4. §

szabályrendeletének a kegyidőre vonatkozó rendelkezése ellenében áll az egyházi alkotmány 75. §-ával azért, mert a bányai „a megüresedés napjától az új lelkész *beiktatásáig*, a lakáson és a palástdíjon kívül, mindennemű lelkészi jövedelmet az egyetemes lelkészi nyugdíjintézet javára fordítani rendel, holott az E. A. 75. §-a szerint az egyetemes lelkészi nyugdíjintézetet az *elhalálozás* napjától számított *egy negyedévre* járó lelkészi *javadalom*, a lakáson és a palástdíjon kívül” illeti.¹ A dunáninnyi szabályrendelet pedig kifejezetten bármely okból beállott üresedés esetére, biztosítja az egyetemes lelkészi nyugdíjintézet számára az egy negyedévi javadalmat, kivéve a 8. § *b)* pontja értelmében beállott s a lelkész örököseinek igényt biztosító elhalálozás esetét; holott az E. A. 75. §-a csakis elhalálozás esetén — feltéve, hogy a lelkész után igény jogosultak nem maradtak hátra, biztosítja az egyet. lelkészi nyugdíjintézetnek az egy negyedévre eső lelkészi javadalmat.² Utóbb ily értelemben módosítás is történt. (L. d. i. jkv. 29. p.)

a) (lemondás), *c)* (az ág. hitv. ev. ker. egyházból való kilépés), *d)* (nyugdíjazás) és *e)* (hivatalból való elmozdítás) eseteiben bekövetkezett megüresedés napjától az új lelkész hivatalba léptéig egy negyedévre járó mindennemű lelkészi jövedelem, a lakáson és palástdíjon kívül, az egyetemes lelkészi nyugdíjintézetet, ha azonban a lelkészi hivatal elhalálozás által üresedik meg és az új lelkész hivatalba léptéig az elhunyt lelkész után özvegy, vagy leszármazók, vagy munkaképtelen szülők maradtak hátra: akkor ezen jövedelemből a megüresedés napjától számított egy félévre eső rész, a papi-lakban való lakással és a palástdíjakkal együtt, ezeket illeti“.

¹ Míg tehát az E. A. szerint csakis elhalálozáskor beállott üresedés esetében s akkor is egy negyedévre illeti a lelkészi javadalom (nem pedig jövedelem) az egyetemes lelkészi nyugdíjintézetet, addig a bányai egyházkerület lelkészválasztási szabályrendelete szerint bármely okból beállott üresedés napjától számítva s bizonytalan ideig tartozik az egyházközség a lelkészi javadalmat az egyetemes lelkészi nyugdíjintézetnek beszolgáltatni. Előfordulhat tehát olyan eset, hogy egy negyedévre sem s viszont az is, hogy egy negyedéven túl esedékes jövedelmet köteles beszolgáltatni. Konkrét esetben annyiban csökkenthető a bányai kerület szabályrendelete, másfelől az E. A. 75. §-a közötti ellentmondás, hogy az illetékes egyházi hatóságok az egyetemes lelkészi nyugdíjintézet jogigényének megnyíltát megállapító „megüresedés“-t kizárólag „halál esetén való megüresedés“-ként értelmezik, a mire támpontul szolgálhat az is, hogy a megelőző 7. §-ban a szabályrendelet a lelkész elhalálozása esetén teendő intézkedésről szól.

² Mindezekon kívül a bányai és dunáninnyi egyházkerületek lelkészválasztási szabályrendeletének a kegyidőre vonatkozó 8. §-a nem is világos, mert a „javadalom“ és „jövedelem“ kifejezések tekintetében —

A jogutódok, illetve az egyet. lelkészi nyugdíjintézet javára biztosított javadalom, az egyházmegyei elnökség jóváhagyása mellett kölcsönös egyezség útján készpénzzel megváltható.

Azon javításokért és hasznot hajtó beruházásokért, amelyeket a hivatalától megvált, illetve elhunyt lelkész a lelkészi hivatal javadalmát képező ingatlanokra vonatkozólag a lelkészi hivatalt fenntartó egyházközség közgyűlésének tudtával és beleegyezésével tett, a hivatalától megvált lelkészt, illetve az elhunyt lelkész örököseit, ezen testülettől méltányos kárpótlás, és pedig javításokért az igazolható beszerzési ár, esetleg a közönséges becsár, hasznot hajtó beruházásokért a közönséges becsár illeti.

A dunáninneni szabályrendelet szerint a hasznot hajtó beruházásokért is elsősorban az igazolható beszerzési ár követelhető.

Az e tárgyban kötendő egyezség, illetve hozott határozat érvényéhez az egyházmegyei elnökség jóváhagyása szükséges.

A lelkészi hivatal megüresedésekor az esperes, vagy annak megbízottja azonnal megteszi a szükséges intézkedéseket, nevezetesen:

a) elhalálozás esetén az elhunynak családjával és az

szemben az E. A. 73–75. §§-aival – nem distingvál. Javadalom ugyanis a lelkészi jövedelemnek az a része, a mely híványilag, vagy egyházközségi határozattal szabatosan meg van állapítva, úgy, hogy a működő lelkész, az ő lelkészi cselekményeiért, ezeket a megállapított stólákat és fizetést követelni jogosult. Ellenben a „jövedelem” fogalmi körébe esik minden olyan összeg, vagy érték is, a melyet a lelkészi cselekményeket végző lelkész jogilag nem követelhet pl., ajándékok, stóla-túlfizetés stb. Az E. A. helyesen distingvál a két kifejezés tekintetében, mert míg a 73. §-ban, a hol a lelkész elhalálozási napjáig esedékes összegről intézkedik, „jövedelem” kifejezést használ, a mi méltányos is, mert hiszen a lelkészt elhunytáig végzett funtiókért járó fizetés és netáni ajándék méltán illeti az ő örököseit. Ellenben az E. A. 74. és 75. §§-ai már következetesen a „javadalom” szót használják, a minek a fentebb jelzett jogi jelentősége van. Nézetünk szerint igen helyesen s méltányosan alkalmazza az E. A. 74–75. §-a a „javadalom” kifejezést. Ugyanis a lelkészi hivatal üresedése idejében funtiókat végző lelkészt méltán megilleti az az ajándék, a melyet a hívek a rendes stólákon felül áldozatkészségből s elismerésből adnak.

E mellett pedig az igényjogosult örökösök és illetve a lelkészi nyugdíjintézet sem szenved sérelmet, mert az üresedés idején a hívány szerinti illetmények és megállapított palástdíjak őket illetik s nekik szolgáltatatik ki.

egyházközség, illetve missiói kör helybeli előjáróságával együtt megállapítja a temetés módozatait;

b) átveszi leltár mellett az egyházközség, illetve missiói kör azon ingóságait, a melyek a lelkész kezelése alatt állottak és azoknak megőrzéséről gondoskodik;

c) az egyházközség, illetve missiói kör kormányzatát és a lelkészi hivatal vezetését valamely szomszéd lelkészre bízva és megállapítja a sorrendet, a melyben a szomszéd és a legközelebbi lelkészek ünnepeken és vasárnapokon, a tiszai szabályrendelet szerint hétköznapiakon is, ezen egyházközségben, illetve missiói körben az isteni tiszteletet végezni kötelesek. Ha pedig a szomszédos ev. egyházak csak nagy távolságban volnának s a szomszédos lelkészeket az egyház ellátásával a nagy távolság miatt megbízni nem lehetne: előterjesztést tesz a püspökhöz helyettes lelkész kinevezése iránt.¹ Ellenben oly egyházközségben, illetve missiói körben, a hol egynél több rendes lelkész van, az üresedés ideje alatt felmerülő lelkészi teendőkkal, a helybeli másik, vagy a helybeli lelkészek egyike bízandó meg. A dunáninnyi terület szabályrendeletében ellentmondás van, a mennyiben a 10. § *c)* pontja szerint az esperes, a 61. § szerint pedig a püspök nevezi ki a helyettes lelkészt.

A jelen szakasz alapján megbízottak — a helyettes lelkész kivéve — csakis azon egyházmegye kötelékébe tartozó lelkészek lehetnek. Kötelesek pedig a megbízást elfogadni és a vele járó teendőket teljesíteni. Az esperes meghatalmazása nélkül az üresedés helyén senki lelkészi ténykedést nem végezhet.

A dunáninnyi területben kivételesen az esperes hozzájárulásával más egyházmegye kötelékébe tartozó lelkészek is megbízhatók a helyettesítéssel, de csak az esetben, ha amaz egyházmegye községe az illetékes egyházmegye gyűlékezeteinek távolságához viszonyítva, azon egyházközséghez, illetőleg missiói körhöz, hol a lelkészi hivatal üresedésben van, oly közel esik, hogy az utóbbiakra nézve az ily megbízás szembetűnő előnnyel jár.

A helyettesítéssel megbízottak a lelkészi hivatalt fenntartó

¹ A bányai terület szabályrendeletének 10. § *c)* pontja szerint a helyettes lelkészt a püspök nevezi ki. Nem utalja az esperes teendői közé azt sem, hogy ez iránt külön előterjesztést tegyen.

testülettől fuvart és ellátást kapnak és a palástdíj is őket illeti azon esetben:

aa) ha az elhalt lelkész után sem özvegy, sem leszármazók, sem munkára képtelen szülők nem maradtak hátra;

bb) ha maradtak is ilyenek, de a lelkészi hivatal megüresedésének napjától számítva egy félév már eltelt;

cc) ha a lelkészi hivatal nem elhalálozás folytán üresedett meg.

A lelkészi hivatal megüresedése után az esperes, vagy megbízottja¹ az illető egyházközségben, illetve missiói körben egyháztanácsulást tart.

A tiszai kerület szabályrendelete szerint ez a rendelkezés így hangzik: A lelkészi hivatal megüresedése esetén a hivatalos értesítés kézhezvétele után, 15 napon belül az esperes az illető egyházközségben egyháztanácsulást tart.

Az egyháztanácsulásban az esperes vagy megbízottja

a) előterjeszti a lelkészi hivatal megüresedését és ennek következtében tett intézkedéseit. Megállapítja és jegyzőkönyvbe véteti, hogy a lelkészi javadalomból mi illeti az előbbi lelkészt, illetőleg jogutódait, vagy pedig az egyetemes nyugdíjintézetet. Ez utóbbi rendelkezést a dunáninnyi kerület szabályrendelete nem tartalmazza;

b) intézkedik, hogy a hivatalától megvált lelkésznek, illetve az elhunyt lelkész örököseinek, vagy az egyetemes lelkészi nyugdíjintézetnek az azokat megillető javadalom és kárpótlás az esedékesség napján kiszolgáltassék és a temetési költség kifizetessék;

c) intézkedik, hogy a választó közgyűlés tagjainak névsora összeállíttassék és az általa alkalmasnak látott módon a lelkészi hivatal megüresedésétől számított 30 nap alatt közszemlére kitéttessék és erről az érdekelt egyházközség tagjai a közszemlére tétel utáni legközelebbi és következő istentiszteletek alkalmával a szószékről azon határidőnek megjelölésével, a melynek leteltéig kifogások emelhetők, értesíttessenek. A tiszai kerület szabályrendelete szerint a választóközgyűlés tagjainak névsora minden év első negyedében összeállítandó, így tehát ez iránt az esperesnek intézkednie nem kell. A bányai kerület szabályrendelete azt is előírja, hogy a választók névsora az első ízbeni kihirdetéstől szá-

¹ A bányai kerület szabályrendelete csak esperest említ, megbízottat nem.

mítva 14 napig teendő ki közszemlére. A dunántúli kerület szabályrendelete szerint pedig a névsor a lelkészi hivatal megüresedésétől számított 30 nap alatt 14 napig közszemlére kiteendő s erről az érdekelt egyházközség tagjai a közszemléretétel után következő két vasárnapon a délelőtti istentisztelet alkalmával értesíttessenek;

d) tárgyalatja a hivatalától megvált, illetve elhunyt lelkész híványát, az abban foglalt javadalom netaláni szükséges módosítása vagy emelése céljából és szövegezteti a megválasztandó új lelkész részére a meghívó-levelet (híványt), a mely végleges megállapítás végett a közgyűlés elé terjesztendő.

A tiszai, bányai és dunáninneni szabályrendeletek szerint: kitűzi a napot, a melyen — a missiói köröket kivéve — a közgyűlés megnevezheti azon egyént,¹ a kit a megüresedett lelkészi hivatal elnyerése céljából történő pályázásra az esperes által külön felszólíttatni kíván, ha ugyanezen jog az egyháztanácsra nem ruháztatott, a mely esetben az egyháztanács azonnal nyilatkozik; a mikor is a megnevezett egyén a pályázásra a kitűzött határidőn belül külön felszólíttatik.

A dunántúli kerület szabályrendelete ezt az intézkedést mellőzi.

Ha az illető e határidőn belül nem pályáznék, tagadó választ adottnak tekintendő.

A tiszai kerület kivételével a többi kerületek szabályrendeletei kimondják azt is, hogy ugyanekkor az esperes vagy megbízottja: „oly egyházközségben, a melyben a lelkész díjazása tisztességes lakáson és kerten kívül nem megévi 800 forintra, és a melynek önálló fenntartását az egyházkerület nem jelentette ki az egyetemes egyház magasabb érdekében szükségesnek, kinyilatkoztatja, hogy az E. A. 320. §-ában előírt módon fog eljárni“.

A választó-közgyűlés tagjainak közszemlére kitett névsora ellen csakis a közszemléretételtől számított 15 napon belül és az esperes előtt emelhető indokolt kifogás, akár élőszóval, akár írásban. A kifogások felett 15 nap alatt az egyházmegyei elnökség határoz. A tiszai, bányai és dunántúli kerületek lelkészválasztási szabályrendeletei további jogorvoslatnak is kifejezetten helyt adnak, a mennyiben kimondják, hogy az egyházmegyei elnökség határozata ellen a kézhezvételtől számított 8 nap alatt a fél az egyházkerü-

¹ A tiszai kerület szabályrendelete szerint: „vagy egyéneket“ ...

leti elnökséghez felelbezhethet, a mely ugyancsak 15 nap alatt végérvényesen dönt. A tiszai szabályrendelet szerint az ilyen felelbezés az egyházközségi elnökség útján adandó be.

Az esperes a fentebbiekben részletezett¹ eljárásról azonnal a helyszínén jegyzőkönyvet vesz fel, annak hiteles másolatát az egyházközségnek² megküldi, eredetijét pedig az egyházmegye levéltárába helyezi.³

Missiói körökben az esperes a lelkészi hivatal megüresedéséről és az annak következtében tett intézkedéseiről szóló jelentést és a hivatalától megvált, illetve elhunyt lelkész híványát illető netaláni észrevételeit és a kifizetendő összegek kiutalására vonatkozó javaslatát a kerületi elnökséghez, illetve a püspökhöz, a tiszai kerületben pedig az egyházmegyei közgyűléshez terjeszti fel.

A dunántúli szabályrendelet szintén előírja, hogy „missiói körökben az esperes a lelkészi hivatal megüresedéséről szóló jelentést és a szükséges intézkedésekre vonatkozó javaslatát az egyházkerületi elnökséghez terjeszti fel“, e mellett azonban még azt is kimondja, hogy a lelkészi hivatal megüresedése esetén az egyházmegyei elnökség köteles a megüresedést az egyházkerületi elnökség által kijelölt egyházi lapban közhírré tenni.

64. §. A pályázat.

A megüresedett lelkészi hivatal elnyerésének útja és módja az evang. egyház négy kerületében igen eltérően van szabályozva, és pedig elvi kérdésekben is. A bányai és tiszai kerületek lelkészválasztási szabályrendeleteiben a pályázatra nézve még a legtöbb egyöntetűség van. Ellenben a dunáninneni kerület szabályzata a két előbbtől elvi kérdésekben is eltér, a mennyiben ebben a kerületben a pályázat hirdetés csak rendkívüli esetekben alkalmazandó, rendes körülmények között a meghívás útjáni választás lép előtérbe, holott a bányai és a tiszai kerületek szabályrendelete a megüresedett lelkészi hivatalnak csakis pályázat

¹ Lelkészválasztási szabályrendeletek 10. és 11. §§-ai.

² A dunáninneni szabályrendelet szerint: „illetőleg a missiói körnek“...

³ A tiszai rendelet szerint mindkét jegyzőkönyv eredetiben veendő fel.

útján való betöltését fogadja el.¹ A dunántúli kerület lelkészválasztási szabályrendelete a pályázat, vagy meghívás, avagy jelentkezés kérdésével külön fejezetben egyáltalán nem foglalkozik.

A tiszai, dunáninnyi és a bányai egyházkerületek lelkészválasztási szabályrendelete a pályázás-, illetve jelentkezés nézve a következő rendelkezéseket tartalmazza:

A lelkészi hivatal megüresedését az egyházmegyei elnökség, hogy arról a hazai összes ev. lelkészek, theologiai tanárok és vallásanáro² értesülhessenek, valamely, az egyházkerületi közgyűlés által időnként meghatározandó ev. egyházi lapban köztudomásra hozza, felhíván azokat, a kik a megüresedett lelkészi hivatalt elnyerni óhajtják és arra képesítve vannak, az írásbeli jelentkezésre és okmányaiknak beküldésére, szóval a pályázásra.

Ezen felhívásnak világosan meg kell jelölnie:

a) azon egyházmegye és egyházközség, illetve missiói kör nevét, a melyben a lelkészi hivatal megüresedett;

b) azon nyelvet is, a melynek birása a magyar nyelv mellett az alkalmazandó lelkésztől megkívántatik;

c) a lelkésznek hivatala után járó összes évi illetményét a közgyűlésileg, illetve egyházhatóságilag már megállapított hívány alapján;

d) a hivatalt, a melynél, a határidőt, a meddig, az okmányokat, a melyeknek beküldésével az írásbeli jelentkezésnek, illetve pályázásnak történnie kell.

Az írásbeli pályázat a megüresedett lelkészi hivatalra nézve illetékes esperesi hivatalnál nyújtandó be és a pályázóknak, ha nem rendes lelkészek, be kell küldeniök a választhatóságukat igazoló okmányaikat.

A közzétett felhívás által kitűzött határidő pontosan betartandó.

A tiszai kerület szabályrendelete szerint a jelöltnek, vagy pályázónak a megüresedett egyházban tartózkodni nem szabad; ez alól kivételnek azok, kik azon egyházközségben hivatalos alkalmazásban vannak, vagy a lelkészi állomás

¹ Tagadhatatlan, hogy a lelkészi hivatalnak nyilvános pályázathirdetés útján való betöltése inkább nyújt alkalmat arra nézve, hogy a felsőbb egyházi hatóságok a választhatóság kellékeinek ellenőrzésében a kívánatos éberséggel járjanak el.

² A dunáninnyi kerület szabályrendelete szerint papjelöltek is.

megüresedése előtt állandóan ott laktak. Ugyancsak a tiszai kerület szabályrendelete szerint a közgyűlés, illetve egyháztanács által megnevezett egyént, vagy egyéneket a pályázati felhívás közzétételével egyidejűleg az esperes a pályázásra külön levélben felszólítja; a közzétett felhívás által kitűzött határidő és a pályázatra vonatkozó egyéb szabályok ez esetben is betartandók.

A dunáninnyi egyházkerület lelkészválasztási szabályrendelete szerint — mint fentebb is említettük — a lelkészi hivatalnak pályázathirdetés útján való betöltése rendkívüli esetekben nyer alkalmazást; rendes körülmények között: „A lelkészi hivatal megüresedvén, arra az egyházközség közgyűlése: 1. az esperes hozzájárulásával meghívhat egy oly választásra jogosultat, kihez bizalma van; 2. meghallgathat egyes lelkészeket; 3. az esperes is felhívhat egyeket és ajánlhatja őket az egyházi községnek; végre 4. az esperes a nála jelentkezőket az egyházközségnek figyelmébe ajánlhatja“.

A bányai kerületben meghívás útján való választásnak következő módon van helye: az egyháztanács a meghívandó lelkész nevét az esperes útján az egyházkerületi elnökségnek bejelenti és megválaszthatóságának elismerését kéri. A kerületi elnökség által megválaszthatónak elismert lelkészt a választás céljából összehívott közgyűlés csak a jelenlevők kétharmadának szavazatával választhatja meg.

65. §. A jelölés és próbaszónoklat.

A jelölés lényegileg a választhatóság kérdésének közelebből való elbírálása.

Az evang. egyház négy kerülete úgy a jelölés, mint a próbaszónoklat szabályozásában eltérően járt el, a mi azután — eltekintve az egységes jogrend hiányától — olyan következményekkel jár, a mit sem elvi szempontból, sem az egyes kerületek helyi viszonyainak szempontjából indokoltnak nem tarthatunk. Némelyik kerület ugyanis a jelölhetés előfeltételül azt is előírja, hogy vallástanár és segédlelkész csakis az esetben jelölhető rendes lelkészi állásra, ha ebben a minőségben a magyarhoni ág. hitv. ev. ker. egyház körében legalább egy évet töltött; míg a tiszai kerület ezt a kelléket nem

követeli meg s helyette a hittanfolyam elvégzését és a meghatározott vizsgálatok letételét elégségesnek tartja. A próbaszónoklat intézményét a dunántúli kerület kivételével a többi három kerület korlátozás nélkül fenntartja; ellenben a dunántúli kerület tilalmazza s csak kivételes esetekben engedi meg.

A jelölés és próbaszónoklat tekintetében -- kiemelve mindenütt az egyes egyházkerületek eltérő vagy pótló rendelkezéseit -- a lelkészválasztási szabályrendeletek a következőképpen intézkednek:

A választást jelölés előzi meg, illetve a dunáninnyi kerület szabályrendelete szerint a próbaszónoklat megtartása után jelölő-közgyűlés tartatik.

Jelölhető:

A bányai, dunáninnyi és dunántúli kerületekben minden rendes lelkész vagy 24 évet betöltött theologiai tanár, ki a magyarországi ág. hitv. evang. keresztyén egyház valamely egyházközségében vagy missziói körében, vagy az egyetemes egyház theologiai akadémiáján, vagy valamely hittanintézetén hivataloskodik. Továbbá jelölhető minden ág. hitv. evang., élete 24-ik évét betöltött vallastanár vagy segédlelkész, a ki ezen minőségben a magyarhoni ág. hitv. ev. ker. egyház körében legalább egy évet töltött. Ez utóbbiaknál,

ha a jelentkezésre való első felhívás eredménytelen maradt, az egyévi szolgálati időt megkövetelő korlátozás a bányai és dunáninnyi kerületekben a jelölőtestület által, a dunántúli kerületben pedig az egyházkerületi elnökség kivételes engedélyével mellőzhető. Végül a bányai kerületben, ha a jelentkezésre való második felhívás is eredménytelen maradna, jelölhető minden ág. hitv. evang. segédlelkészül alkalmazható 24 éves egyén.

A tiszai kerületben:

jelölhető minden ág. hitv. evang., 24 éves, feddhetlen erkölcsű magyar honpolgár, ki az egyetemes közgyűlés által megszabott hittanfolyamot elvégezte és az ugyanazon közgyűlés által meghatározott vizsgálatokat megállotta.

Mind a négy kerület szabályrendelete szerint:

a magyarországi ág. hitv. evang. ker. egyház kötelékén kívül hivataloskodó rendes- és segédlelkészek csak az egyházkerületi elnökség, illetve a tiszai kerületben a püspök kivételes engedélyével jelölhetők.

Lelkeszi hivatalra nem jelölhető:

a) a ki egyházi hivatal viselésére jogerős ítélettel képtelennek nyilvánított;

b) a ki ellen az E. A. 359. §-a értelmében elrendelt vizsgálat van folyamatban;

c) a ki nem magyar honpolgár és a magyar nyelvet nem bírja (e pont módosítása Horvátországra nézve folyamatban van, l. 1905. egyet. jkv. 12. p.);

d) a ki a lelkési hivatalt vesztegetés, etetés-ítás, szerénytelen ajánlkozás, megtévesztés, fenyegetés vagy izgatás útján keresi; a dunáninneni kerület szabályrendelete szerint ez esetben még akkor sem jelölhető, ha e cselekményeket mások, a jelölt tudomásával és beleegyezésével, követték el. A bányai egyházkerület lelkészválasztási szabályrendelete még tovább megy, a mennyiben (26. §) kimondja, hogy: „Az egyházkerületi elnökség *a különben általa jelölhetőkül elfogadott egyének közül is* kizárhatja a választásból azt, a ki a választás folyamán a lelkési hivatalt vesztegetés, etetés-ítás, szerénytelen ajánlkozás, megtévesztés, fenyegetés vagy izgatás útján keresi; még pedig azon esetben is, ha e cselekményeket mások, a jelölt tudomásával és beleegyezésével, követték el. Ezen határozat ellen úgy a kizárt egyén, mint az érdekelt egyházközség tagjai, egyfokú felebbezéssel élhetnek az egyházkerületi közgyűléshez, mely felebbezés a választásra nézve halasztó hatállyal bír;

f) a ki a betöltendő lelkési hivatalra nézve illetékes egyházmegyében már viselt lelkési hivatalt, de attól jogerős ítélet által elmozdított, vagy arról két egybehangzó és hivatalból való elmozdítást kimondó ítélet meghozatala után lemondott;

g) a ki azon egyházközségben, a melynek lelkési hivatala betöltendő, egykor vesztegetést követett el, ha az jogerős ítélettel befejezett eljárás során reábizonyított és ezért a lelkészválasztás akkor megsemmisített. A tiszai kerület szabályrendelete ezt még szigorúbban fejezi ki, a mennyiben a d) pont alatti cselekmények valamennyiére vonatkoztatja.

Végül a tiszai és dunántúli kerületben nem jelölhető az sem, a ki az E. A. 324. §-ában részletezett egyházi vétségek valamelyikét bebizonyíthatólag elkövette.¹ A bányai és dunán-

¹ Az E. A. 324. §-a így szól:

Egyházi vétséget követ el azon egyházi tisztviselő:

a) a ki egyházunk hitvallásával ellenkező tant hirdet;

innen szabályrendeletek ilyen vétségek miatti jogérvényes elítélés esetén a pályázónak a jelölésből való kizárását a püspökre bízák és pedig előbbi imperative, utóbbi facultative. A dunáninnyi kerületben kifejezetten nem jelölhető olyan pályázó sem, a ki nem evangéliumi protestáns házastárral él.

A tiszai és bányai kerületek szabályrendelete szerint az egyházmegyei elnökség a beérkezett írásbeli pályázatokat és okmányokat (14–16. §) a határidő letelte után nyolcz nap alatt esetleges észrevételeivel felterjeszti az egyházkerületi elnökséghez, a mely a fentebbiek szem előtt tartásával jelölhetők névsorát, a felterjesztett okmányokkal együtt, legkésőbb 15 nap alatt az espereshez leküldi.

Az egyházkerületi elnökség hozott határozatát a pályázók közül netán kizárt egyén panaszára — mely azonban az egyházkerületi elnökség határozatára felfüggesztő hatálylyal nem bír — az egyházkerületi gyűlésnek indokaival együtt utólagosan bejelenteni tartozik.

Ha azonban az illető egyházközségi közgyűlés folyamodnék az egyházkerületi közgyűlés elé az egyházkerületi elnökség határozata ellen, akkor az egyházkerületi közgyűlés határozatáig a lelkészválasztási eljárás szünetel és a szomszéd lelkészek általi helyettesítés továbbra is érvényben marad.

A dunáninnyi kerületben: az egyházmegyei elnökség

b) a ki tettel vagy mulasztás által az ág. hitv. evang. egyháznak az ország törvényeiben gyökerező jogait és szabadságait veszélyezteti;

c) a ki az egyház törvényeit, törvényes szabályrendeleteit, egyéb szabályzatait vagy jogerős határozatait szándékosan megszegi;

d) a ki hivatalával visszaél, hivatalos kötelességét megtagadja, szándékosan vagy vétkes gondatlanságból elmulasztja, vagy pedig hivatalos kötelességei teljesítésében nagyobb mérvű hanyagságot vagy rendetlenséget követ el;

e) a ki az egyház ügyeiben való szabad közreműködés jogát vagy tisztviselői állását a magyar király, a magyar haza és a magyar nemzet ellen izgatásra használja fel;

f) a ki az egyház békéjét saját egyházunkbeliek vagy másvallásúak elleni izgatással veszélyezteti, vagy viszály előidézése által zavarja;

g) a ki az egyházi felsőség iránt nagyobb mérvű engedetlenséget vagy tiszteletlenséget tanúsít;

h) a ki magaviseletével a közérkölciséget sérti vagy a kinek magaviselete hivatalának jellegével össze nem fér;

i) a ki az állam büntetőtörvényeinek súlya alá eső oly cselekményt követ el, mely az egyház vallási, erkölcsi, közművelődési, rendtartási és jogi feladatai érdekében, egyházi szempontból is büntetendő.

tudomásul veszi az egyháznak a jelölésre vonatkozó kívánását s ha a jelölést pályázat előzte meg, a beérkezett iratok alapján megállapítja a jelöltek sorrendjét s a kerületi elnökséghez felterjeszti. A mennyiben a kerületi elnökségnek az ellen kifogása volna, az ügyet az egyházkerületi közgyűlés elé terjeszti, mely is e kérdésben véglegesen ítél s döntés a lelkészválasztási eljárás szünetel s a szomszéd lelkészek általi helyettesítés érvényben marad. A dunántúli kerület szabályrendelete e részben külön nem intézkedik.

A tiszai, bányai és dunáninnyi kerületekben a választó egyházközség közgyűlése, esetleg az egyháztanács¹ (E. A. 48. §) az egyházmegyei elnökség által kitűzött napon az esperes és az egyházmegyei felügyelő, vagy megbízottjaik elnökle alatt a jelölhetőül elfogadott pályázók névsorából hármat és az egyházmegyei elnökség egyet jelölhet a megüresedett lelkészi hivatalra.

A dunántúli kerület más szabályt állított fel. Szerinte: a megüresedett lelkészi hivatalra a püspök a jelölhetők közül kettőt, a választó egyházközség, illetve missiói kör közgyűlése, esetleg az egyháztanács,² az egyházmegyei elnökség által kitűzött napon, az esperes és az egyházmegyei felügyelő, vagy megbízottjaik elnökle alatt szintén kettőt jelölhet, a kiknek neveit a jelölhetés kellékeinek ellenőrizhetése végett a püspökhöz felterjeszti. A tiszai kerület lelkészválasztási szabályrendelete szerint azon esetre, ha a jelöltek közül valamelyik visszalép, a jelölhetőül elfogadottak közül helyére az egyház kívánatára új jelölhető.³

Mind a négy kerületben a szabályrendeleteik szerint jelölt egyének közül az egyházközség közgyűlése, illetve a dunántúli kerületben a missiói kör közgyűlése választani köteles.

A tiszai, bányai és dunáninnyi kerületekben, ha az első felhívásra az illető egyházkerületek lelkészválasztási szabályrendelete szerint jelölhető s négyenél kevesebb egyén pályázott, akkor a választó közgyűlés kívánatára még egy felhívás tehető közzé; ha pedig egyáltalán nem pályázott ily egyén,

¹ A mennyiben ugyanis az egyházközségi közgyűlés helyi szabályzattal, az E. A. 48. §-a alapján, ezt is az egyháztanács hatáskörébe utalta.

² L. 1. jegyzet.

³ E pótelölésre önként érthetőleg az a tényező jogosult, a melyiknek jelöltje visszalépett.

akkor az esperes a pályázatra kitűzött határidő leteltével azonnal megújítja a felhívást.

Ha a második felhívásra is négynél kevesebb jelölhető egyén pályázott, akkor négynél kevesebb jelölendő, ha pedig egyáltalában nem pályázott ilyen, akkor az egyházmegyei elnökség az illető egyházközségbe (esetleg missiói körbe) egyelőre egy évre helyettes lelkész kinevezése iránt javaslatot tesz a püspökhöz, illetőleg a bányai egyházkerületben az esperességi elnökség a püspök által kinevezhetőnek elfogadott egyént egyelőre egy évre helyettes lelkészül nevezi ki. A dunántúli kerület szabályrendelete erről nem intézkedik.

A pályázati kérvények felterjesztésére és a jelölésre vonatkozó lelkészválasztási szabályrendeleti intézkedések a második felhívás esetén is megtartandók.

A *próbaszónoklatra* a kijelölő testület jogosítva van a jelölteket az esperes útján meghívni és ezért a kijelöléssel egyidejűleg nyilatkozik az iránt, kíván-e élni ezen jogával, vagy nem s az első esetben megállapítja a meghívandóknak névsorát s az ebbe felvett mindenik jelöltet meghallgatja.

A kijelölő testület négynél kevesebb jelölt meghívását és a meghívott jelölt meghallgatása után egy másik jelölt meghívását is elhatározhatja.¹

A próbaszónoklatok sorrendjét az esperessel egyetértőleg a kijelölő testület állapítja meg, illetőleg a dunáninneni kerületben kizárólag az esperes.

A jelöltek próbaszónoklataikat az esperes, illetve az esperes által kiküldött biztos (censor) jelenlétében tartják meg.

A próbaszónoklatokra meghívott jelöltek és kiküldött biztosok útiköltségeit az egyházmegyei elnökség által meghatározandó összegben az egyházközség pénztára fedezi.²

Az esperes meghívása nélkül és saját költségén próbaszónoklatra jönni, vagy a már felvett útiköltséget visszatéríteni szigorúan tiltva van.

A próbaszónoklatra felhívott jelölt a próbaszónoklat tartását meg is tagadhatja, a nélkül, hogy azért a jelöltek közül kizárathatnék.

¹ Utóbbi rendelkezés a dunáninneni kerület szabályrendeletében nem foglaltatik.

² A tiszai kerületben előre folyósítandó.

A dunántúli kerület lelkészválasztási szabályrendelete szerint (19. §): a próbaszónoklat rendszerint tilos; kivételes esetekben az egyházkerület elnöksége megengedheti.

66. §. A választás.

A rendes lelkési hivatal — az Alk. 320. §-a esetét kivéve — a megüresedés napjától számított egy félév alatt választás útján betöltendő. (E. A. 71. §.)

A választó-közgyűlés, a melynek napját az egyházmegyei elnökség tűzi ki és a melynek helye rendszerint a templom, iskola vagy imaház, legalább egy héttel előbb az istentisztelet alkalmával, a szószerkről a tárgy megnevezésével kihirdetendő (E. A. 40. §), a leány- és fiókegyházakban, valamint a szórványhelyeken és az egyházközség területén kívül (E. A. 34., 40. §) lakozó tagoknak ezenkívül még a helyi szokás szerint külön is tudtul adandó.

A választó-közgyűlés tagjai:

a) hivataluknál fogva az egyházközség felügyelője és másodfelügyelője, rendes vagy helyettes lelkésze, illetőleg lelkészei és segédlelkészei; az egyházközség által alkalmazott vallástanárok, vallástanítók, gondnokok, pénztárosok, jegyzők, ügyészek, ellenőrök és az egyházközség által fenntartott és — a dunáninnyi kerület kivételével — az egyházközség területén levő nem evangélikus tanintézetek ág. hitv. ev. tanárai, tanítói és a kántor (énekvezér).

A dunántúli kerület szabályrendelete értelmében a rendes, helyettes- és segédlelkészek csak az esetben tagjai a választó-közgyűlésnek, ha érdekelve nincsenek.

b) Az egyházközségnek az egyházközség terheit viselő nagykorú vagy önálló tagjai, a kik az előző évi egyházi adójukkal nincsenek hátralékban; oly egyházközségben pedig, a hol az egyháztagok az egyház terhei viseléséhez nem járulnak, az egyház minden nagykorú vagy önálló férfi tagja. (E. A. 41. §.)

A bányai, dunáninnyi és dunántúli kerületekben: az egyházközség azon választó-jogosult tagjai, a kik az egyházközség területén kívül laknak, valamint az önálló vagy vegyes házasságban élő ág. hitv. ev. nők, ha az egyházközség fenntartásához járulnak, a választó-közgyűlésen ezen közgyűlés bármely jogosult tagja által képviseltethetik magukat, azon-

ban egy meghatalmazott csak egy meghatalmazót képviselhet. A bányai kerület szabályrendelete szerint azonkívül e meghatalmazás nyolcz nappal a választás előtt nyújtandó be a helyi elnökség valamely tagjánál, vagy ha az helyben nem laknék, a szavazók jegyzékét összeíró küldöttség elnökénél.¹

A tiszai kerületben: az egyházközség választásra jogosult önálló vagy vegyes házasságban élő ág. hitv. ev. nőtagjai, ha az egyházközség fenntartásához járulnak (E. A. 42. §), a választó-községülésen ezen közgyűlés bármely jogosult tagja által képviseltethetik magukat és pedig olyanformán, hogy két tanú által hitelesített szavazatukat a szavazás folyamán írásban adják be megbizottjuk által az elnökséghez, vagy olyan formán, hogy megbizottjuk helyettők is szóbelileg adja be szavazatát, mely utóbbi esetben azonban egy meghatalmazott csak egy meghatalmazót képviselhet s ezt is csak azon föltétel alatt, ha meghatalmazását az elnökség által előre meghatározott helyen és időben, a mit a választó-községülés idejének kihirdetésével egyidejűleg kell a szószékről kihirdetni, a választás előtt a választási elnökségnek benyújtotta.

A lelkészválasztó-községülésen az esperes vagy ennek megbizottja és az egyházmegyei felügyelő vagy ennek helyettese elnököl (E. A. 68. §), és mint elnökség:

a) megkérdezi a választóktól, hogy ezen közgyűlés a lelkészválasztási szabályrendelet által előírt módon² lett-e összehíva? A dunántúli kerület szabályrendelete ezt nem írja elő.

b) Ha a jegyző távol van vagy állása üres, ezen közgyűlés alkalmára jegyzőt választat.

A szavazás a már jogérvényesen megállapított választói névjegyzék alapján történik.

A bányai, dunáninnen és dunántúli kerületek szabályrendelete értelmében az elnökség felolvastatja a közgyűlés tagjainak a lelkészválasztási szabályrendelet alapján összeállított névsorát s azt a beérkezett s felsőbb hatóságok által jogosaknak ítélt felszólamlások tekintetbevételével véglegesen megállapítja.

¹ A meghatalmazást írásban bélyegtelenül két tanú által láttamozva szokásos benyújtani.

² L. jelen cikk második bekezdését.

A ki a közgyűlés tagjainak ezen véglegesen megállapított névsorában nem foglaltatik, szavazati jogot nem gyakorolhat.

c) Előterjeszti a jelöltek névsorát és azokat választás alá bocsátja.

d) Azon jelöltet, a ki a szavazatok általános többségét megnyerte, az egyházközség törvényesen megválasztott lelkesének jelenti ki (E. A. 69. §).

e) Előterjeszti a megválasztott részére már előre megállapított híványt és azt kiegészítetteti, illetve kitölti.

f) A választó-közgyűlés lefolyásáról azonnal a helyszínén két példányban jegyzőkönyvet vesz fel s azt maga is aláírja és a közgyűlés által ezen célból kinevezett hat taggal is aláírattja; egyik példányát az egyházközségnek megküldi, a másikat pedig az egyházmegyei levéltárban elhelyezi; a bányai, dunáninneni és dunántúli kerületekben az egyházközségnek megküldendő jegyzőkönyv hiteles másolatban is kiállítható.

g) A választás lefolyásáról s eredményéről az esperes a püspököt haladéktalanul értesíteni köteles.

A választás, ha egynél több jelöltnek van pártja, szavazás, ellenkező esetben közfelkiáltás útján történik.

A szavazás feltétlenül elrendelendő, ha azt tíz, vagy tíznél több tag kívánja.

A szavazás a tiszai kerületben csak nyilvános, a többiben az alábbi módozatok mellett titkos szavazásnak is lehet helye. A bányakerületi módosításra nézve l. 1904. ker. jkv. 68. p.

A nyilvános szavazás úgy történik, hogy mindegyik választó a véglegesen megállapított névsor szerint külön felhivatván, miután azonosságát a közgyűlés által az egyes pártokra való tekintettel választott három bizalmi-férfiú, illetve a dunáninneni kerületben az egyes pártokra való tekintettel pártonként legalább kettesével választott bizalmi-férfiak igazolták, az elnökség elé járul és élőszóval szavaz. A bányai, dunáninneni, dunántúli kerületekben a szavazat a jegyzőnél adandó le, az elnökség ellenőrködése mellett. A bányai kerületben nagyobb egyházakban több szavazatszedő bizottság is alkotható. A szavazás megszakítás nélkül végzendő. A névsorban utolsó választó felszólítása után azonban az elnökség egy negyedórai záridőt tűz ki, a melynek elteltével a szavazást bezárja és az azontúl jelentkező választókat szavazásra többé nem bocsátja, hanem a szavazatokat összeszámítja s az eredményt azonnal kihirdeti.

Ha a jelöltek közül egy sem nyeri el az általános többséget, akkor az elnökség azt a két jelöltet, a kire a legtöbb szavazat esett, azonnal új szavazás alá bocsátja.

Szavazategyenlőség esetén a tiszai és bányai egyházkerületekben az egyházközségi felügyelő dönt, ha pedig az jelen nem volna, vagy ezen döntő szavazatával élni nem kívánna, a sorshúzás határoz. A dunáninnyi és dunántúli kerületekben szavazategyenlőség esetén a sorshúzás határoz.

A titkos szavazás az azt megengedő bányai, dunáninnyi és dunántúli kerületekben a következő módzatok mellett folyhat le:

A bányai kerületben titkos szavazás legalább húsz választónak a közgyűlés megnyitása előtt írásban beadott kérésére, csak a lelkészválasztó közgyűlés elnöksége által elfogadhatónak ítélt esetben engedhető meg és személyesen beadott szavazólapokkal történik. A dunántúli kerületben: legalább húsz választó kérésére az elnök titkos szavazást rendel el, mely úgy történik, hogy mindegyik választó névsor szerint külön felhivatván, azonosságának a fentebbi módon való igazolása után egy jelöltnek nevét tartalmazó szavazat-lapját összehajtva, az elnökségnek átadja. Az elnökség kötelessége meggyőződni arról, hogy a beadott szavazó-lap egynél nem több s hogy a szavazó neve a szavazók névsorában ellenőrzés céljából megjegyeztessék.

Úgy a bányai, valamint a dunántúli kerületben azok a szavazólapok, a melyek üresen, vagy olvashatlan írással, vagy a jelöltek közt nem levő egyén nevével, vagy egynél több jelölt nevével adatnak be, érvénytelenek és a szavazatok számbavételekor nem számíttatnak. A szavazás eredményének kihirdetése után az elnökség a szavazólapokat azonnal a közgyűlésen egy csomagba zárja, a csomagot az egyházmegye és az egyházközség pecsétjével lepecsételi és a választás jogerőre emelkedéséig megőrzi. Egyebekben a nyilvános szavazásra vonatkozó szabályok mérvadók.

A dunáninnyi kerületben a titkos szavazás szavazati lapokkal, vagy golyókkal is történhetik; az eljárás módját a helyi szabályzat állapítja meg.

A bányai és dunáninnyi szabályrendeletek külön is előírják, hogy: ha a megválasztott még nem volna felszentelve, köteles e végett a püspöknél azonnal jelentkezni, a felszenteléshez szükséges okmányokat, bizonyítványokat, híványt

és a választási jegyzőkönyv hiteles kivonatát a püspöknek bemutatni, különben a választás semmis.

A rendes lelkész élethossziglan választatik. (E. A. 69. §.) Azon egyházközséget, illetve a dunántúli kerületben missiói kört, a mely lelkészi hivatalát a megüresedés napjától számított egy félév alatt nem töltötte be, az esperes és eredménytelenség esetén az esperes jelentésére a püspök — hat hétnél semmi esetre sem rövidebb — záros határidő kitűzése mellett a lelkészválasztásra utasítja.

Azon egyházközségbe, mely a püspök által kitűzött határidő leteltéig sem választott lelkészt, a püspök helyettes-lelkészt küld. (E. A. 71. §.) A tiszai kerületben a helyettes-lelkész kiküldése az egyházmegyei elnökség ajánlatára történik. A dunáninneni kerületben a püspök az érdekeltek meghallgatásával határozza meg azt is, vajjon a helyettes-lelkész az egész lelkészi javadalomban vagy annak csak bizonyos hányadában részesüljön-e?

A lelkészi hivatal betöltése a tiszai, bányai és a dunáninneni kerületek lelkészválasztási szabályrendelete értelmében *csere* útján is történhetik a következő módon:

rendes lelkészek egymással helyet cserélhetnek a püspök előzetes hozzájárulásával.

Jogérvényes cseréhez szükséges azonkívül, hogy a cserélni kívánó két lelkésznek szándékába mindkettőnek illetékes egyházközségi közgyűlése szabályos választás útján beleegyezék s azt mindkettőnek illetékes egyházmegyei elnöksége is megerősítse s helybenhagyja.

A lelkészi hívány csere esetén is, csonkítatlanul érvényben marad.

A cserélni óhajtok között a lelkészi jövedelem tekintetében létrejött átengedő vagy leengedő megegyezés tilos és semmis. Ezen tilalom áthágói ellen az egyházmegyei elnökség a fegyelmi eljárást megindítja és a felfüggesztést elrendelheti.

A dunántúli kerület a helycseréről szabályrendeletében nem intézkedett.

67. §. A h í v á n y.

A hívány a megválasztott lelkésznek hivatala után járó évi összes illetményeit és az egyházi törvényekben, illetve szabályokban előírt kötelességein kívül megállapított teendőit foglalja magában.

Rendes lelkésznek hivatala után járó évi összes illetménye tisztességes lakáson és kerten kívül 800 forintnál kisebb nem lehet (E. A. 237. §); ezenkívül köteles a fenntartó testület a lelkész illendő lakását, valamint a neki haszonélvezetre, használatra rendelt épületeket és telkeket, a belső telkeket kerítéssel ellátva (E. A. 231. §), jókarban tartani (E. A. 235. §), és mindezen épületek és telkek, papi földek és rétek és egyéb fekvőségekre eső összes közterheket, állami és egyéb adót s illetéket stb. viselni, a lelkészre személye után kirovott bármilynemű közmunkát a lelkésznek megtéríteni, illetve helyette teljesíttetni (E. A. 235. §).

A hivatalától megvált, illetve elhunyt lelkész által élvezett javadalom (a mennyiben azt ezen lelkész egyházi felsőbb-sége, esetleg a főpásztori látogatásról fölvetett jegyzőkönyv megerősítette, akár híványon, akár egyszerű közgyűlési határozaton vagy szokáson alapszik), a netalán csak a személyhez kötött javadalmakat kivéve, soha alább nem szállítható, és az utódtól sem részben, sem egészben el nem vonható, hanem az (E. A. 44. §) utód híványába egész terjedelmében fölveendő, kivéve azon esetet, midőn az E. A. 30. §-a rendelkezése szerint az elerőtlenedett egyházak összekapcsolatnak, vagy tízezernél nagyobb lélekszámmal bíró egyházközségek lelkészi körökre oszlanak, a mikor is az E. A. 237. §-ának tekintetbevételével mindenkor új hívány szerkesztendő.

Ugyanezt fejezi ki a dunántúli kerület szabályrendeletének rövidebben szövegezett 22. §-a is, a melyben ki van mondva, hogy a hívány a jelzett esetekben csakis az egyházmegyei és egyházkerületi közgyűlés jóváhagyása mellett szállítható alább.

A hívány jogi természetéből következik, a mit a bányai kerület kifejezetten is kimond, hogy a hívány-leszállítás nem érintheti azt a lelkészt, illetve híványát, a kit a lelkészi körökre osztás már hivatalában talált.

Ha pedig a hivatalától megvált vagy elhunyt lelkész

híványában olyan rendelkezések foglaltatnak, a melyeket a tapasztalás kivihetetleneknek vagy vizsály előidézésére alkalmasaknak mutat, az esperes köteles ezen rendelkezések megváltoztatását és az azokon alapuló javadalomnak megfelelő egyenérték által való pótlását kívánni.

Ugyancsak köteles az esperes személyes befolyásával oda-hatni, hogy az egyházközség, illetve missiói kör tagjait a lelkész érdekében terhelő földművelési munkák és személyes szolgálmányok készpénzben lerovandó, megfelelő egyenérték alapján megváltassanak (E. A. 322. §).

A hívány tervezetét az egyháztanács szövegezi és a közgyűlés állapítja meg, az esperes pedig, ha az a fenti kellékeknek megfelel, hozzájárul; ellenkező esetben észrevételeivel az egyházközségnek újabb szövegezés végett visszaadja.

A tiszai és bányai kerületek szabályrendelete szerint az esperesnek a hívány újabb szövegezése ügyében hozott határozata ellen a kézhezvételtől számított 15 nap alatt az egyházkerület elnökségéhez, illetve a püspökhöz lehet felebbezni, a ki a kérdésben 15 nap alatt dönteni van hivatva.

Ezzel szemben a dunántúli kerület csak annyit mondott ki, hogy: az esperesnek a hívány újabb szövegezése ügyében hozott határozata ellen a kézhezvételtől számított 15 nap alatt a püspökhöz lehet felebbezni.

Nézetünk szerint az egyházi alkotmánynak leginkább megfelelő módon járt el a dunáninnen egyházkerület, a mely — tekintve, hogy a zsinat az E. A. 87. § o) és 114. § n) pontjaiban kimondta azt, hogy a lelkészi és tanítói híványok ügyében másod-, illetve harmadfokban az egyházmegyei közgyűlés s illetőleg az egyházkerületi közgyűlés határoz — ennél fogva lelkészválasztási szabályrendeletében a törvényen túlterjeszkedni nem kívánt, hanem kimondotta, hogy: az esperesnek a hívány újabb szövegezése ügyében hozott határozata ellen az esperességi, illetőleg az egyházkerületi gyűléshez felebbezhetni.¹

¹ Azt a nézetet vallom s ennek művemben már több helyen kifejezést is adtam, hogy önkormányzati testületeink csakis az E. A. keretén belül hatalmaztattak fel a törvényhozó által szabályrendeletek alkotására s ennél fogva az érdekelt vitás hívány-ügyekben bármelyik egyházkerületben jogosan felebbezhetnek az egyházmegyei, illetve egyházkerületi közgyűléshez. Hogy konkrét esetben így értelmezte ezt a tiszai kerület is, arra bizonyáságul szolgál az 1902-iki közgyűlésről felvett jegyzőkönyv 18. pontja.

A végérvényesen megállapított híványtervezetet az esperes a név és keltezés helyének üresen hagyásával, készen a választó-közgyűlés elé terjeszti, és ezen közgyűlésen a megválasztott lelkész nevének beírásával és a keltezéssel kiegészített, az egyházközség felügyelőjével, gondnokával és jegyzőjével s a közgyűlés által ezen célra kiküldött hat taggal aláírattja, az egyházközség pecsétjével ellátatja. A tiszai és dunáninnyi kerületekben az esperes maga, a bányai kerületben pedig elnöktársával együtt a jóváhagyási záradékkal, aláírásával és hivatalos pecsétjével ellátja, illetve megerősíti.

A dunántúli kerület lelkészválasztási szabályrendelete szerint: az esperes a híványt, ha a választás a szabályszerű időn belül meg nem támadtatott, a megválasztottra nézve elfogadhatónak nyilvánítván, ily értelmű záradékkal, aláírásával és hivatalos pecsétjével ellátja és — a választási eljárásról szóló jelentéssel együtt — megerősítés végett fölterjeszti a püspökhöz.

A bányai, dunáninnyi és dunántúli egyházkerületekben az egyházközség azon tisztviselője helyett, a kinek állása üresedésben van, vagy a ki a választó-közgyűlésen nincs jelen, az aláírást a közgyűlés által e célra választott két-két tag teljesíti; kivéve a jegyzőt, a ki helyett ily esetben a választott helyettes jegyző írja alá a híványt. A tiszai kerületben ily esetekben a híványt az illető tisztviselők helyettesei írják alá.

A missiói kör lelkészének választása a négy egyházkerületben nem egyöntetűen lévén szabályozva, ennél fogva a hívány kiállítása is eltérően történik.

A dunántúli kerületben ugyanúgy s ugyanazon személyek által, mint az anyaegyházközségben.

A bányai kerületben a missiói kör lelkészének híványát a missiói kör tagjainak, közgyűlésének hozzájárulásával s a püspök megerősítő hozzájárulásával, az egyházmegyei közgyűlés határozza meg és annak elnöksége és jegyzői kara írja alá, ellátván azt a missiói kör és az egyházmegye hivatalos pecsétjével.

A dunáninnyi kerületben a missiói kör lelkészét a missiói kör szavazattal bíró tagjai, illetve az illetékes esperességi gyűlés választván, annak híványát első esetben az egyházmegyei elnökség közbejöttével a missiói kör közgyűlése állapítja meg s a püspök megerősíti, második esetben pedig

az egyházmegyei közgyűlés határozza meg és annak elnöksége és jegyzője írja alá, ellátván azt a missiói kör és az egyházmegye hivatalos pecsétjével s a püspök megerősíti. Az ily módon létrejött hívány ellen felebbezésnek van helye a kerületi gyűléshez, mely végérvényesen határoz.

A tiszai kerületben a missiói kör lelkészét az egyházmegyei közgyűlés választván, annak híványát is az egyházmegyei közgyűlés határozza meg és annak elnöksége s jegyzői kara írják alá, ellátván azt az egyházmegye hivatalos pecsétjével.

Ha a választás megerősített, vagy ha a választás érvényessége ellen nem adatott be a szabályszerű időben kereset, az esperes a híványt a megválasztott lelkésznek elküldi.

A megválasztott lelkész köteles a hívány kézhezvételétől számított 15 nap, illetve a dunántúli kerületben 30 nap alatt a hívány elfogadását illetőleg nyilatkozni, ellenkező esetben, valamint akkor is, ha a híványt már elfogadta, de utóbb vonakodik a lelkészi hivatalt elfogadni; továbbá a bányai, dunáninnyi s tiszai kerületekben akkor is, ha az elnyert lelkészi hivatal elfogadását föltételhez köti: a hívány érvényét veszti és a lelkész tartozik a számadásból megállapítható összes választási költségeket megtéríteni.¹

E rendelkezés célzata s indoka az, hogy a mely lelkész az egyszer megtörtént lelkészválasztást utóbb megmásított elhatározása által eredménytelenné teszi s így az illető egyházközségnek hiábavaló költséget okoz, az köteles ezen költséget megtéríteni.²

¹ A bányai szabályrendelet szerint akkor is, ha a lelkészi hivatalt, a melyre megválasztott, nem fogadja el. Lényegében s a konkrét esetekben a kerületek által eddig is követett gyakorlat szerint: a hívány érvénytelenítésére s a költségek viselésének kimondására teljesen elegendő alap, ha a megválasztott lelkész a záros határidőn belől a hívány elfogadását illetőleg nem nyilatkozik, avagy elfogadás után vonakodik a lelkészi hivatalt elfoglalni; az egyes kerületek szabályrendeleteiben felsorolt egyéb okok e kettőben már bennfoglaltatnak. Feltételek kikötése, szemben a pályázati hirdetményben foglalt s a híványba felvett feltételekkel, valamint hallgatás, azonosnak veendő a hívány, illetve lelkészi hivatal el nem fogadásával. Marasztalandónak vélem a lelkészt akkor is, a ki pályázott, avagy más módon nyilatkozott a szóban forgó lelkészi hivatalra való megválasztatása esetén annak elfogadása iránt s mégis akár a választóközgyűlés által kiállított hívány kézhezvétele előtt, vagy után, lemondott.

² L. a tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület 1902. évi közgyűlésének határozatát, jkv. 18. p.

A választásra jogosított közgyűlés elnöksége ily esetben új választás iránt intézkedik.

68. §. A választás megtámadhatósága.

A választás érvényessége ellen (E. A. 329. § *e*) a választás napjától számítandó 15 nap alatt (E. A. 331. §) csak a választóközgyűlés tagjai vagy az esperes által kirendelt tisztii ügyész adhatnak be keresetet (E. A. 395. §) az espereshez.

A választóközgyűlés egy vagy több tagja által beadott kereset alapján az eljárás csak akkor tehető folyamatba, ha a kereset benyújtói a felmerülő költségek biztosítására az egyházmegyei elnökség által 100–200 korona erejéig megszabott biztosítékot az egyházmegyei pénztárba befizették.

A mennyiben a befizetés a biztosíték összegének megszabásáról nyert értesítés kézhezvételétől számított nyolcz nap alatt meg nem történne, a fél a keresettől elállottnak tekintetik és keresete neki visszaadatik.

Az egyházi bíróság a választást vagy megerősíti, vagy megsemmisíti (E. A. 417 §).

A választás érvénytelenségének okozója rendszerint a per- és eljárási költség fizetésében is elmarasztalando; ezenkívül fenntartatik ellene a választási költségek megtérítése iránt a kereseti jog (E. A. 417. §).

A tiszai kerület szabályrendelete hangsúlyozza, hogy a bíróság szabad mérlegelés alapján határozza meg azt, hogy ki tartozzék viselni a költségeket.

A választás megsemmisítettén, a választóközgyűlés vezetésére hivatott elnökség a választásra jogosított testülettel a lelkesválasztási szabályzat rendelkezése szerint új választást ejtet meg, ha pedig a saját mulasztása következtében előállott szabálytalanság okozta a választás megsemmisítését, ezen szabálytalanságot elhárítja.

A tiszai, bányai és dunántúli kerületekben ily esetben az elnökség a választás eredménytelenségének okozóját a jelöltek, esetleg a választók sorából kizárja.

Azon esetben, midőn az egyházmegyei közgyűlés, illetve annak elnöksége a választó, a választás megsemmisítése iránt a kereset 15 nap alatt a püspök útján a kerületi törvényszékhez nyújtandó be.

Az eljárás szabályai azonban semmiben sem változnak.

A dunáninnyi kerület szabályrendelete külön is hangsúlyozza, hogy ily ügyekben az egyházkerületi törvényszék végérvényesen dönt.

A dunántúli kerületben ily intézkedésre szükség nem volt, miután ott a missiói kör lelkészét a missiói kör közgyűlése választván, az érintett eset elő nem fordulhat. Ellenben kimondja a dunántúli kerület szabályrendelete, hogy az egyházmegyei, illetve egyházkerületi elnökség, vagy annak egyik tagja a költségek viselésére csak azon esetben kötelezhető, ha minden kétséget kizárólag bebizonyul, hogy kifejezetten a szabályrendelet ellenére rosszhiszeműleg jártak el. Ellenkező esetben a költségeket a bíróság által meghatározandó arányban a felperes, az érdekelt egyházközség és az egyházmegye, illetve egyházkerület viseli.

69. §. A beiktatás.

A megválasztott új lelkész hivatalát a hívány keltétől, illetve a tiszai és dunáninnyi kerületekben annak kézbesítésétől számított három hónap alatt elfoglalni tartozik; ha azonban felavatta (felszentelve) még nem volna, köteles átköltözése előtt a püspöktől a híválynak és az esperes ajánló-levelének, valamint egyéb szükséges okmányok bemutatásával felavatását kérelmezni.

A megválasztott lelkésznek és családjának átköltözési és összes ingóságainak átszállítási költségeit, valamint a felavatással és a dunáninnyi kerületben a beiktatással járó hivatalos kiadásokat az egyházközség, illetve missiói körben hivatalt fenntartó testület köteles fedezni.

A megválasztott lelkészt hivatalába az esperes, vagy ennek a lelkészi megbízottja iktatja be. (E. A. 70. §.)

A beiktatás alkalmával egyházközségi, illetve missiói köri közgyűlés tartatik, a melyen felszámíttatnak és jegyzőkönyvbe iktattnak a választási, felavatási, átköltözési és beiktatási költségek. Ezeket a megválasztott lelkész a szerint, a mint a beiktatástól számítva egy, két vagy három év letelte előtt fogad el ezen lelkészi hivatal elhagyásával más hivatalt, egészen, kétharmadrészben vagy egyharmadrészben megtéríteni tartozik.

A mennyiben más egyházközség meghívását fogadja el, ezen megtérítési kötelezettség a meghívó egyházközséget terheli.

A harmadik év letelte után sem a lelkész, sem a meghívó egyházközség ily költség megtérítésére többé semmiféle arányban nem kötelezhető.

Ugyanezen közgyűlésen megállapítatik és jegyzőkönyvbe vétetik azon arány is, a mely szerint a beiktatás évében a lelkészi javadalom az új lelkész és elődje, vagy elődje jogutódjai között megoszlik, hogy az új lelkész majdan elkövetkeztető halála vagy elköltözése esetén mérvadóul szolgálhasson a javadalom azon arányának meghatározásánál, a mely őt vagy családját a reája nézve utolsó szolgálati évben meg fogja illetni. Az új lelkészt a lelkészi javadalom hivatalának törvényes elfoglalása, illetve a tiszai kerületben a beiktatás napjától kezdve illeti.

A beiktatás után átadja az esperes vagy megbízottja leltár mellett az újonnan megválasztott lelkésznek gondozás céljából az egyházközség, illetve a missiói kör azon ingóságait, a melyek a lelkész kezelése alatt szoktak állani.

A beiktatásról és az azt követő átadásról az esperes azonnal a helyszínen jegyzőkönyvet vesz fel, annak hiteles másolatát az egyházközségnek, illetve missiói körnek megküldi, az eredeti jegyzőkönyvet az egyházmegyei levéltárba helyezi.¹

Az üresedés idejére megbízott lelkészt vagy lelkészeket megbízásuk alól felmenti, a kezdő vagy más egyházmegyből átvett új lelkészt a legközelebbi egyházmegyei közgyűlésen bemutatja.

A dunántúli kerület szabályrendelete szerint még: az esperes vagy megbízottja az esetben, ha a megválasztott lelkész még nem lépett be az egyházkerületi gyámoldába, a beiktatás előtt aláírhatja vele a gyámoldai osztályválasztásra vonatkozó nyilatkozatot és ezt haladéktalanul beküldi az egyházkerületi főszámvevőhöz.

¹ A tiszai kerületben mindkét jegyzőkönyv eredetiben állítandó ki.

70. §. A helyettes lelkész.

Az anyaegyházközségekben és missiói körökben állandóan fenntartott önálló lelkési hivatal ideiglenes vezetője: helyettes lelkész.

Helyettes lelkész alkalmazható oly egyházközségben, illetve missiói körben:

a) a melyben a szomszédos egyházközségek nagy távolsága miatt a szomszédos lelkészeket a helyettesítéssel megbízni nem lehet;

b) a mely a lelkési hivatal megüresedésének napjától számított egy félév elteltével az esperes és a püspök megítésére sem fog a lelkészválasztáshoz, egyelőre egy évre;

c) a tiszai, bányai és dunáninneni kerületek szabályrendelete értelmében oly egyházközségekben, a melynek megüresedett lelkési hivatalára a második felhívás után sem pályázott jelölhető egyén, egyelőre egy évre;

d) a melynek lelkésze hivatalától jogerős határozattal felfüggesztett, a felfüggesztett lelkésznek hivatalába visszahelyezéséig (Alk. 393. §), esetleg a felfüggesztett lelkész hivatalától való elmozdítása esetén, az így megüresedett lelkési hivatal újabb betöltéséig, vagyis az új lelkész beiktatásának napjáig;

e) a melynek lelkésze aggkor, vagy hosszabb betegeskedés által hivatalos teendőiben akadályozva van;

f) azon helyre, a hová az egyházkerületi közgyűlés, illetve a dunáninneni kerületben az egyházkerületi elnökség azt szükségesnek látja.

A helyettes lelkész javadalmát a rendes lelkésszel és az egyházközséggel az egyházmegyei elnökség közreműködése mellett az Alk. 392. §-ának szem előtt tartásával kötött szerződés, esetleg bírói ítélet (Alk. 392. § *f)*, *g)* p.) határozza meg.

A dunáninneni kerület szabályrendelete szerint az *f)* pont esetében a helyettes lelkész javadalmát az egyházkerületi elnökség, illetőleg a kerületi közgyűlés határozza meg; továbbá az *f)* pont esetében az egyházkerületi elnökség a legközelebbi közgyűlésnek eljárásáról jelentést tenni tartozik.

A rendes lelkési javadalomnak a tiszai kerület szabályrendelete szerint az *a)*, *b)* és *c)* pontok eseteiben, a dunán-túli kerületben a *b)* pont esetében, végül a bányai kerületben

a *b)* és *c)* pont esetében a helyettes lelkész javadalmának megállapítása után netalán fennmaradó része az egyetemes lelkészi nyugdíjintézetet illeti.

A helyettes lelkészt az elősorolt kellékekkel bíró egyének közül a tiszai kerületben az egyházmegyei elnökség ajánlatára a püspök nevezi ki (Alk. 71. §) s meghatározza egyúttal — a bányai kerületben az esperessel együtt — az időt is, melyre a kinevezés szól, azon esetekben, melyekben az a fentebbi pontokban előre meghatározva nincs. Ez utóbbi tekintetben a dunáninnyi kerület szabályrendelete e helyütt nem intézkedik.

A helyettes lelkészt hivatalába az esperes vezeti be és pedig a rendes lelkész beiktatására vonatkozó szabályok figyelembevételével s erről a püspököt értesíti.

A helyettes lelkész állása a rendes lelkészi hivatal megüresedésére nézve elősorolt esetekben és azon időtartam lejártával, a melyre a helyettes lelkész alkalmaztatott, illetve a dunántúli és dunáninnyi kerület szabályrendelete szerint: azon viszonyok megváltozásával, melyek a helyettesítést szükségessé tették, üresedik meg.

Utóbbi esetben a dunáninnyi kerület szabályrendelete értelmében a helyettes lelkész visszahívása iránt azon hatóság intézkedik, a mely a helyettesítés ügyében eljár.

71. §. A segédlelkész.

Azon felavatott (Alk. 133. §) egyén, a ki valamely rendes lelkészi hivatalban a lelkészi teendőket a rendes lelkészi hivatal vezetőjének felügyelete alatt, illetve utasításai szerint részben, vagy egészben végzi, segédlelkész.

Segédlelkészül alkalmazható minden ág. hitv. ev., 22 éves, feddhetlen erkölcsű, testileg, lelkileg ép, magyar honpolgár, a ki az egyetemes közgyűlés által megszabott hittanfolyamot elvégezte és az egyetemes közgyűlés által meghatározott vizsgálatokat megállotta s az állam hivatalos nyelvét: a magyart, valamint azon nyelvet is, melyen az egyházközségben szolgálnia kell, szóban és írásban teljesen bírja s a ki ellen a „jelölésről és próbaszónoklatról“ cz. cikk alapján jogos kifogás nem emelhető. (Alk. 65. §.)

Segédlelkész alkalmazásának, az esperes közreműködé-

sével, az egyházközségben, vagy missiói körben rendszerezett segédlelkészi állás megüresedésekor, vagy szervezésekor, továbbá ideiglenesen akkor van helye:

- a) ha az egyházközség óhajtja, vagy
- b) ha a rendes lelkész kívánja s az egyházmegyei elnökség beleegyezik;¹
- c) ha az egyházmegyei közgyűlés, sürgős esetben annak elnöksége elrendeli.

A tiszai kerületben a segédlelkészt egyházközségekben a közgyűlés választja, missiói körökben az esperes nevezi ki. A püspököt erről mindkét esetben az esperes értesíteni tartozik.

A bányai kerületben a segédlelkész választása ugyanígy történik, de a választást, illetve kinevezést a püspök megerősíti. A dunántúli kerületben: a segédlelkészt rendszerint az illető lelkész és egyházközség, illetve missiói kör kölcsönös megegyezés alapján, a püspök tudtával és beleegyezésével, hívják meg; a választás, valamint a hívány, miután a felügyelő és lelkész aláírta, az esperes útján a püspökhöz terjesztendő fel megerősítés végett.

A dunáninnyi kerületben: Lelkészsegédet szükség esetében a lelkész beleegyezésével az egyházközség, vagy az egyházközség beleegyezésével a lelkész választ; mindkét választás az esperes tudtával történvén s általa megerősítendő lévén. Kivételes esetben, ha ennek szükségéről az esperes is meggyőződött, az egyházközség ott is alkalmazhat és választhat segédet, hol azt a lelkész ellenezné; fenntartatván ennek a püspökhöz való felelősségi joga.

A kerületi lelkészválasztási szabályrendeletnek a felavatóról, a felavatói, átköltözési és átszállítási költségekről és ezek megtérítéséről szóló rendelkezései a segédlelkészekre is alkalmaztatnak.

A segédlelkészt, valamint a felavatói, átköltözési és átszállítási költségeket — ha az állás rendszeresítve van — az egyházközség fizeti, egyéb esetekben ez iránt a rendes lelkészi hivatalt fenntartó testület és a rendes lelkész között létrejött egyezség intézkedik.

A dunáninnyi és bányai kerületek lelkészválasztási szabályrendelete szerint azonban a rendes lelkész akarata

¹ A dunáninnyi kerületben a b) pont alatti esetben az egyházmegyei elnökség beleegyezése nem kívántatik.

ellenére nem kötelezhető arra, hogy azon segédlelkésznek javadalmazásához, vagy felavatási, átköltözési és átszállítási költségeihez csak részben is hozzájáruljon, a kinek alkalmazását nem ő kívánta. A dunántúli kerületben pedig: Ha a segédlelkésznek alkalmazása a rendes lelkész ellenzése daczára válik szükségessé, a segédlelkész fizetésére nézve az egyházközség, illetőleg a rendes lelkész részéről teljesítendő kötelezettséget az egyházmegyei közgyűlés állapítja meg.

A segédlelkészek helycseréjére nézve a tiszai kerületben a rendes lelkészek cseréjére nézve megállapított szabályok mérvadók.

A bányai és dunáninneni kerületekben: Helycseréről azon segédlelkészeknél, a kik nem töltenek be rendszerezített állást, a felmerülő szükséghez képest a püspök intézkedik, a kik pedig rendszeresített állást töltenek be, azokra nézve ugyanazon szabályok kötelezők, melyek a rendes lelkészek helycseréjét szabályozzák. A dunántúli kerületben segédlelkészek egymással helyet cserélhetnek, ha ezen helycserébe mindegyik segédlelkész egyházközségének lelkésze és közgyűlése, valamint a püspök is beleegyezik.

A segédlelkészi állás megüresedik:

a) ha rendszeresítve van, akkor a kerületi lelkészválasztási szabályrendeletnek a rendes lelkészi hivatal megüresedésére nézve előírt eseteiben;

b) ha nincs rendszeresítve, akkor ezenkívül még a segédlelkész áthelyezésével esetleg szabályellenes magaviselete következtében a püspök által való elmozdításával vagy az alkalmazás időtartamának lejártával. A tiszai kerület lelkészválasztási szabályrendelete kiemeli, hogy a segédlelkészt szabályellenes magaviselete esetében az esperes felfüggesztheti, a püspök pedig elmozdíthatja.¹

72. §. A lelkészválasztási költségekről, díjakról, érdekeltségről.

A lelkészi hivatalt fenntartó testület a lelkészválasztási szabályrendelet alapján megbizottaknak, valamint az eljáró esperesnek, illetve helyettesének fuvar- és útiköltségeit megteríteni és ellátást adni köteles.

¹ Hogy mi tekintendő szabályellenes magaviseletnek, azt az E. A. 324. §-a írja körül.

A lelkészi hívány kiállításáért s megerősítéseért az esperesnek és az egyházmegyei jegyzőnek járó díjakról az egyházmegyék szabályrendeletileg intézkednek. A dunántúli kerület szabályrendelete a díjakról külön nem intézkedik.

Ha az esperes, vagy a püspök valamely lelkészválasztásnál, akár személyében, akár családtagjaiban érdekelve van (Alk. 342. §), kötelesek teendőik végzésében magukat törvényes helyettesekkel helyettesíttetni. A tiszai kerület szabályrendelete ugyanezt az esperességi és kerületi felügyelőkre is kiterjeszti.

Mind a négy kerület kimondotta, hogy a lelkészválasztási szabályrendelet által nem érintett esetekben az egyházkerületi közgyűlés utasítása irányadó, sürgős esetekben pedig az egyházkerületi elnökség intézkedik s erről utólagosan jelentést tesz az egyházkerületi közgyűlésnek.

73. §. Tábori lelkészek.

Az 1848: XX. t.-czikk 5. §-a kimondotta, hogy „a ministerium rendelkezni fog, hogy a bevett vallásokat követő katonák saját vallású tábori lelkészekkel láttassanak el“. A törvényhozó csupán az ugyanezen törvénycikk 2. §-ában tett elvi kijelentéséhez — mely szerint e hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapíttatik meg — kívánt következetes maradni, a mikor az egyenlőség elvét a katonai lelkészet szervezetére nézve is kifejezetten alkalmazandónak mondotta ki, mely téren eddig a protestáns egyházakat csaknem teljesen mellőzték. Eddig ugyanis az ev. katonák számára csupán két tábori lelkész volt alkalmazva s ezek is nagyjából Olaszországban működven, az evang. katonák a rendes tábori lelkészetet nélkülözték.

Az 1848: XX. t.-cz. parancsát a hadügyi kormány hosszú ideig nem hajtotta végre, sőt a felekezetközi egyenlőség és viszonyosság elve ezen a téren még ma sem érvényesül arányosan, a mi annyival is inkább sérelmes, mert később az 1868: LIII. t.-czikk 21. §-a kimondotta, hogy a hadseregnél, katonanövendékekben s katonai kórházakban minden vallásfelekezet tagjai saját egyházuk lelkészei által részesítendőek a vallásos tanításban és minden lelkészi szolgálatban.

Az egyetemes gyűlés több ízben foglalkozott már ezzel a sérelemmel, sürgetve az orvoslást, úgy, hogy ma már a felekezetközi arány a tábori lelkészet szervezetében némileg — ha nem is teljesen — érvényesül s eltekintve a katonai anyakönyvvezetéstől s attól, hogy a r. kath. vallásfelekezet részére jelentékeny számban magasabb katonai egyházi tisztségek is szervezve vannak, a viszonyosság elve is a megvalósuláshoz közeledik.¹

A tábori lelkészet szervezete jelenleg a tábori lelkészet számára kiadott s előzetesen az evang. egyetemes egyháznak véleményezés végett megküldött² „Szervezeti határozmányok” és „Szolgálati szabályzat” intézkedésein alapszik;³ mely jogforrásoknak főként az evang. tábori lelkészetet közelebbről szabályozó intézkedései a következők:

A cs. és kir. hadsereg tényleges szolgálatban levő összes *egyénei*, valamint *nejeik és atyai gondozás alatt álló gyermekeik* feletti katonai lelki gondozás és katonai joghatóság gyakorlására a tábori lelkészet van hivatva. E végből a birodalmi gyűlésen képviselt királyságok és tartományok egyrészről s a magyar korona országai másrészről, tábori lelkészi kerületekre vannak osztva, melyek területileg a hadkerületekkel összeesnek. A megszállott tartományok — Bosznia, Hercegovina — magokban egy táborlelkészi kerületet képeznek.

A tábori lelkészek összes személyzete tényleges és tartalékos állományra oszlik. A tényleges állományt béke idején a következők képezik:

a) Róm. kath. tábori lelkészek, és pedig: 1 apostoli tábori helyettes (vikárius), 1 tábori szentszéki (consistorialis) igazgató, 2 tábori szentszéki (consistorialis) titkár, 15 tábori superior, 2 akadémiai tanár, 27 lelkész-tanár, 73 tábori segédlelkész;

b) görög kath. tábori lelkészek: 2 tábori főpap és 11 tábori segédlelkész;

c) görögkeleti tábori lelkészek: 2 tábori főpap, 2 lelkész-

¹ L. 1900., 1901., 1902., 1903. évi egyetemes gyűlések jkveinek 121., 101., 94., illetve 96. pontjait; továbbá a „Prot. egyházi és iskolai lap” 1900. évi 19. és 1902. évi 21. számában megjelent cikkeket.

² 2020/1902. eln. sz. vallás- és közoktatásügyi ministeri rendelet.

³ „Organische Bestimmungen für die Militärseelsorge“. „Dienstvorschrift für die Militärseelsorge“. Zu Praes.-Nr. 6551, vom Jahre 1904. — Normal-Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer, 33. Stück, A — 1. h., A — 16. c.

tanár és 8 tábori segédlelkész, mely 12 személyből 6 a román és 5 a szerb egyházhoz tartozik, egy pedig a csernovici érseki egyházmegyéből való;

d) protestáns tábori lelkészek, és pedig: 1 ág. hitv. ev. tábori esperes, 1 ev. ref. tábori esperes, 1 ág. h. ev. lelkész-tanár, 1 ev. ref. lelkész-tanár, 4 ág. h. ev. tábori segédlelkész és 3 ev. ref. tábori segédlelkész, összesen 157 személy.

Továbbá a megszállott tartományok számára: 1 r. kath. tábori superior, 12 róm. kath. tábori segédlelkész, 1 ev. ref. tábori segédlelkész, összesen 14 személy, — s ezenkívül a bósznia—hercegovinai csapatok számára egy görögkeleti tábori segédlelkész és 2 tábori imam.

A tábori lelkészeti joghatósághoz tartozó izraelita személyek részére béke idején nincsenek saját tábori lelkészek alkalmazva, hanem a lelkigondozást ezeknél az illető helyi rabbik teljesítik.

Azokon az őrségi helyeken, hol a katonai lelkigondozás a tábori lelkészek által nem gyakorolható, az ezeket illető lelkészi teendőkkel kiegészítőképen a polgári lelkészek vannak megbízva, mire nézve a szükséges lépéseket az állomásparancsnok van hivatva megtenni.

A tartalékos állományt azok a hadköteles papok, illetőleg lelkipásztorok alkotják, a kiket kérelmőkre II-od oszt. tartalékos tábori segédlelkészekké, vagy tábori rabbikká neveznek ki; továbbá a tényleges állomány azon tábori lelkészei, kik a polgári lelkészetbe való átlépésöknél katonaszolgálati kötelezettségöket még be nem fejezték.

A tábori segédlelkészek és lelkész-tanárok együttvéve — szolgálati beosztásuk és alkalmazásukra való tekintet nélkül, egy-egy — vallásuk szerint elkülönített „összetes állományt“ képeznek. A békeösszetes állomány első fele (páratlan számnál a nagyobbik az első) az *első*, második fele pedig a *második* fizetési osztályba tartozik.

Az evangélikus tábori esperesek a lelkigondozást és a lelkészi teendőket az ő hitsorsosaik körében a kijelölt hivatali kerületben elhelyezett csapatoknál és intézeteknél az egyházi hatóságuktól kapott képesítés, illetőleg a legfelsőbb szentesítést nyert egyháztörvények alapján az illető hitvallási szabályok szerint mint önálló lelkipásztorok teljesítik. Az evang. tábori esperesek működési kerületét és hivatali székhelyét hitfelekezetők szerint a hadügyminister jelöli ki. A tábori

esperesek egyházi ügyekben saját egyházi hatóságukkal közvetlen érintkezésre vannak feljogosítva, de egyúttal kötelezve is, hogy az attól hozzájuk érkezett minden általános rendeletet, mely a lelkigondozásra, vagy a lelkeszi hivatalra vonatkozik, azon katonai térparancsnokságnak bemutatassák, melynek köréhez székhelyök tartozik. A tábori esperesek a lelkigondozás és a lelkeszi hivatal tekintetében — a mennyiben magyar állampolgárok — hitfelekezetők szerint az ág. h. ev., vagy az ev. ref. egyház egyetemes közgyűlésének vannak alárendelve. Hadiszolgálati és hadiközigazgatási ügyekben a tábori esperesek az illető hadállomási parancsnokság útján azon hadtérparancsnokságnak vannak alárendelve, melynek területén hivatali székhelyök fekszik.

A lelkesz-tanárok a katonai nevelő- és képzőintézetekben a lelkigondozással és anyakönyvvezetéssel vannak megbízva, s egyúttal a szaktanítást végzik. A lelkigondozást és lelkeszi hivatalt illetőleg az evang. lelkesz-tanárok az evang. tábori esperesek egyházhatósága alá tartoznak. A lelkesz-tanárok minden katonaszolgálati és katonaközigazgatási ügyekben az illető intézeti parancsnokság által a katonai térparancsnokságnak vannak alárendelve. Az evang. tábori segédlelkészek részére minden tekintetben a tábori esperesek számára megjelölt szabályok érvényesek.

Mozgósítás esetén a lelkigondozási szolgálat számára a hadi főparancsnokságnál egy róm. kath. tábori segédlelkész működik, a ki a főhadiszállásba van beosztva s egy tábori superiornak van alárendelve. Minden hadparancsnokságnál egy tábori lelkeszet működik, a hadi főparancsnokságnál való beosztással. Ez a tábori lelkeszet egy tábori superiorból, egy gör. kath. és egy evang. tábori lelkeszből s még egy tábori rabbiból áll. Az evang. tábori lelkesz a hadkötelékhez tartozó saját hitsorsosainak lelki ügyeiről gondoskodik, a mennyiben hitsorsosai nem egy hadosztályi lelkeszethez tartoznak. Ugyancsak ő mellé vannak utalva egyházi ügyekben az illető hitfelekezetbeli — s a hadosztályoknál beosztott — tábori segédlelkészek is. Az evang. tábori lelkesz, mint a hadparancsnokság kisegítő szerve, minden tekintetben ettől, illetőleg a főhadparancsnokságtól függ. Mindegyik hadosztály számára mozgósítás esetén egy tábori lelkeszet állíttatik fel, mely két tábori segédlelkészből áll.

Erre a célra — tekintettel a hadosztály kötelékéhez tar-

tozó csapatok hitfelekezeti és nyelvi viszonyaira — alkalmas tábori segédlelkészeket alkalmaznak, kiknek feladata hit-sorsosaiknál a lelkigondozást a hadosztályparancsnokság által reájok bízott csapatoknál és intézeteknél végezni. Egyházi ügyekben a nem róm. kath. hitfelekezetek hadosztályi lelkészei a hadra kelt sereg legfőbb (rangban legidősebb) s az illető hitfelekezethez tartozó tábori lelkészének vannak alárendelve. Katonai szolgálati tekintetben az összes hadosztályi lelkészek a hadosztályparancsnokság alá tartoznak. Az egy hadtesthez tartozó személyek s a hadtestparancsnokság alatt közvetlen álló csapatok és intézetek a lelkigondozás ügyében egy hadosztály-lelkészre utaltatnak.

Mindegyik tábori és mozgó tartalék-kórházban a lelki-gondozás és lelkési joghatóság gyakorlására egy tábori segédlelkész működik, a ki egyházi ügyekben az illető sereghez beosztott saját hitfelekezeti tábori lelkésznek, szolgálati tekintetben a kórházparancsnokság útján az illető gyógyintézet előljárósági parancsnokságának van alárendelve.

A hadi felszerelésben levő megerősített helyeken a tábori lelkési gondozást egy tábori lelkész végzi, a ki minden hadi, közigazgatási s egyházi ügyekben a várparancsnok kiegészítő közegét képezi s a katonaközigazgatási várfőtisztikarhoz tartozik.

Azon erődítményekben, hol a várfőtisztikar számára külön tábori segédlelkészet szervezve nincs, a várőrség ranglegidősebb tábori lelkésze tartozik végezni az illető szolgálati teendőket.

A lelkigondozás és a tábori lelkési joghatóság gyakorlására a várbeli kórházakban s a várőrségi csapatoknál a várbeli főtisztikarhoz a szükséghez képest a hadügyminis-terium megfelelő hitfelekezeti tábori segédlelkészeket oszt be.

Az erődítményekben beosztott tábori segédlelkészek minden katonaszolgálati vonatkozásokban és viszonyokban a hely felszerelési idejétől kezdve közvetlenül az erősség parancsnokának, ezen időszakon kívül pedig — ez utóbbi útján — a katonai térparancsnoknak vannak alárendelve.

Mindegyik tábori lelkési kerület élén — mozgósítás esetén is — marad egy tábori superior, illetőleg ennek teendőivel megbízott róm. kath. segédlelkész az illető katonai térparancsnokságnál való hivatali székhellyel.

A tábori lelkési gondozás gyakorlására azon csapatok-

nál és intézeteknél, melyek sem a harcztéri sereghez, sem a várőrségekhez nem tartoznak s állományukban saját lelkészeik nincsenek, mindegyik tábori lelkészi kerületben kellő számú tábori segédlelkészeket a különböző hitfelekezetekből alkalmaznak.

A tábori lelkészek adómentesek (2296/76. sz. hm. r.).

A közelebbi határozmányokat a tábori lelkészi gondozás és a tábori lelkészi joghatóság terjedelméről a tábori lelkészet számára kiadott „Szolgálati szabályzat” tartalmazza, részint egyenként közelebb körülírva a fentebb előadottakat, kivált pedig kiterjeszkedve a tábori lelkészet különös kötelességeire: az istentiszteletet, a szentségek kiszolgáltatását, a cura pastoralist illetőleg, — részint a tábori lelkészekké felvételt, azok előjogait, kitüntetését, jutalmazását, fegyelmi szabályait, elbocsátását, ruházatát, iroda, kápolna és imaházak felszerelését s az anyakönyvvezetést és kezelést tárgyalva, mely utóbbinál — mint fentebb is érintettük — megjegyzendő, hogy még minden téren és viszonyban a vallási egyenlőség s illetve viszonyosság elve szigorúan meg van őrizve, az anyakönyvitelnél és kezelésnél e tekintetben az az eltérés, mely szerint: az összes anyakönyvi másodpéldányokat, illetőleg anyakönyvi füzeteket az apostoli tábori vikáriátus vizsgálja felül és őrzi (21. § 70. sz.) s hogy a kórházi halotti eseteket vallás-külömbőség nélkül a kórház lelkésze vezeti az anyakönyvbe.

A megüresedett ev. tábori lelkészi állásokat pályázat útján töltik be. A pályázati kérvényben igazolandó: 1. a német, magyar és egy szláv nyelv teljes ismerete. 2. Hogy mint felavatott lelkész már működött. 3. Az egyházközségi alkalmazottaknál az illetékes püspök nyilatkozata az iránt, hogy a pályázót kineveztetése esetén elbocsátja. 4. Azoknál, a kik a hadsereg kötelékében nem állanak, orvosi bizonyítvány arról, hogy a tábori lelkészi szolgálatra fizikailag alkalmasak. 5. Feddhetlen előélet. Betöltött 24 éves s be nem töltött 35 éves kor.

A német nyelven és sajátkezüleg írott pályázati kérvény a hadügyministeriumhoz intézendő. A kérvény 1 kor., a mellékletek 30 fill. bélyegjegyekkel látandók el. Nőtlen vagy özvegy pályázónak a kinevezéseknél elsőbbsége van. A pályázati kérvényeket a cs. és kir. közös hadügyministeriumhoz a hivatalra nézve legidősebb püspök terjeszti fel.¹ A pályázó-

¹ L. 1905-iki egyet. jkv. 7. p.

nak a m. kir. honvédség póttartalékába való netáni tartozása mindenkor felemlítendő.¹

Honvédségi evang. tábori lelkészeti szervezve nincs s a lelkészi szolgálatnak konkrét esetben evang. polgári lelkészek közreműködésével való igénybeviteléről a 8158/98. sz. hm. rend. intézkedik.

74. §. Az egyházközség egyéb tisztviselői.

Az egyházközségnek a felügyelőn és lelkészen kívül vannak még egyéb *rendes*, valamint lehetnek rendkívüli tisztviselői is.

Ilyen rendes tisztviselők az ügyész, jegyző, tanító, gondnok, pénztáros, kik mindannyian közvetlenül az egyházi törvény hatálya alatt állanak, s a kiknek jogai és kötelességei, a mennyiben a törvényben meghatározva nincsenek, szabályrendeletileg határozatnak meg.² Végül egyházközségi rendes alkalmazottak az egyházfi, sírásók is.

E mellett még az egyházközségeknek szabadságában áll az is, hogy az Egyházi Alkotmányban a fentebbiek szerint elősorolt egyházközségi rendes tisztviselőkön kívül szabályrendelet által meghatározandó hatáskörrel, más tisztviselőket is alkalmazzanak.³

Úgy a megnevezett egyéb egyházközségi rendes tisztviselőket, valamint a rendkívüli tisztviselőket is az egyházközségi közgyűlés választja. Oly egyházközségekben, a hol a közgyűlési tagok száma a háromszázat meghaladja s jogerős egyházkerületi határozattal jóváhagyott helyi szabályzat alapján egyházközségi képviselőtestület van szervezve, az itt felsorolt tisztviselőket a képviselőtestület választja.

Hatáskörüket, jogaikat és kötelességüket, hivatali esküjüket stb. a zsinati törvény nem írja körül, valamint az összes egyházkerületben egyöntetűen alkotott szabályrendeletek sem. E részben elsősorban mérvadó az egyes egyházközségeknek, illetve egyházmegyéknek idevonatkozó szabályrendelete. A hol pedig ilyen még nincs, ott a zsinati törvények hatálybalépte előtt érvényben volt egyházkerületi rendezetek, uta-

¹ L. 97,758/1900. sz. vallás- és közokt.-ügyi min. rend.

² E. A. 77. §.

³ E. A. 78. §. Ilyenek pl. a másodfelügyelő, iskolaszéki elnök, a levéltárnok; árvaházi, kórházi, temető-felügyelő stb.

sítások s olykor a szokás mérvadók. A dunántúli egyházkerület „Egyházközségi rendszabályok” címen e részben általánosan kötelező szabályrendeletet alkotott,¹ kimondván, hogy annak az egyházközségi tisztviselőkre vonatkozó rendelkezései mindazon egyházközségekre kötelezők, a melyek külön szervezeti szabályzat jóváhagyását illetékes esperességüktől ki nem eszközöltek. A többi három egyházkerület ily értelmű szabályzatot eddig még nem léptetett életbe, csupán kebelökbe tartozó némely egyházmegye s itt-ott egyes tekintélyesebb egyházközségek alkottak kimerítő egyházközségi szabályrendeletet.

Általánosságban, alapul véve különösen a dunántúli egyházkerület fentebb megjelölt „Egyházközségi rendszabályok” című szabályzatát, az egyházközségi tisztviselők alkalmazására vonatkozó alapelvek a következők:²

Az *ügyész* állása tiszteletbeli. Teendői: 1. Figyelemmel kíséri az egyházközség jogi természetű ügyeit. 2. Sérelmes esetekben az elnökséget figyelmezteti a sérelemre. 3. Az elnökség vagy a közgyűlés utasítása s megbízása folytán a sérelem orvoslását eszközli. 4. Átvizsgálja a kiállított adósleveleket, valamint a telekkönyvi bekebelezéseket. 5. Behajtja a gyülekezetnek bírói úton érvényesítendő követeléseit. 6. Közbenjár más esetekben is, mikor ügyvédi jogsegély kívántatik.

Jegyzőnek megválasztható általában minden alkalmas egyháztag. Kisebb községekben rendszerint a tanító a jegyző.³ Teendője a közgyűlésről, az egyháztanács és a bizottságok üléseiről lehetőleg nyomban, avagy rövid időn belől pontos és hű jegyzőkönyvet felvenni. A körleveleket az erre rendelt jegyzőkönyvbe bevezeti. A közgyűlésen tárgyalt ügyekre vonatkozó iratokat felolvassa, a szólni kívánókat feljegyzi, a szavazatokat összeszámlálja stb.

¹ L. az 1896-iki dunántúli egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyvének 309. pontját.

² Hangsúlyozzuk azonban, hogy mindenütt, még a dunántúli egyházkerületben is, elsősorban a helyi egyházközségi, avagy egyházmegyei közgyűlés által alkotott szabályzat mérvadó s csak ilyen nem-létében a dunántúli egyházkerületnek általánosan kötelező szabályzata, illetve a többi kerületekben régi rendezetek, utasítások, gyakorlat stb.

³ A dunántúli kerületben az egyházközségi jegyzővé megválasztott tanító a választást vissza nem utasíthatja.

A *tanító* választását és jogállását az egyházkerületek által külön hozott szabályrendeletek részletesen írják körül. Erről tüzetesen az iskolákról szóló III-ik részben lesz szó. A tanító rendszerint énekvezér (kántor) is, a mennyiben az egyházközség külön énekvezért nem választ. A tanító mint énekvezér, az istentiszteletek és egyéb lelkési cselekmények alkalmával jelen lenni tartozik; az egyházközségben érvényes énekkönyvet használja, a lelkész által megjelölt énekeket énekl.

A *gondnok* az egyházközségnek legbuzgóbb, erkölcsi és anyagi biztonságot nyújtó tagjai sorából választandó. Fontos és szép hivatása van a leány- és fiókegyházak gondnokainak is. A gondnok leltár mellett veszi át az egyházközség ingóságait. Jogállását az E. A. „Háztartás” című része s az egyházközségi háztartási rendszabályok tüzetesen körülírják.¹ A gondnok mellett külön egyházközségi pénztárnok is választható, a ki szintén anyagi felelősség mellett kezeli az egyházközség jövedelmeit, azoknak beszédését, valamint szabályszerű felhasználását eszközli. A tetemes egyházi és iskolai alapítványok felett rendelkező egyházközségek a pénztárosnak rendszerint fizetést is adnak. Állása tehát nem okvetlenül tiszteletbeli.

Az egyházközség összes tisztviselői hivatalukba léptökkor esküt tesznek. Az eskümintáról az egyházmegyék, avagy az egyházkerületek által kiadott egyházközségi rendszabályok, ilyen nem-létében pedig az egyházi alkotmány hatálybaléptét megelőzőleg érvényben volt egyházkerületi rendszabályok, illetve a hozzájuk fűzött „Utasítás”-ok intézkednek.

Rendszerinti egyházközségi alkalmazottak végül az egyházi, sírásó, harangozó.

Az ókori ker. egyházban az egyházfik (ostiarii janitores) az alsóbbrendű egyházközségi hivatalnokokhoz számítottak. Az evang. egyház szervezésekor mint szolgák jelentkeznek. Az egyházközségnek kifogástalan előéletű s megbízható tagjai sorából választatnak s az istentiszteletnél és a lelkési hivatal mellett teljesítenek szolgálatot. Főfeladatuk a templomot s annak felszerelését tisztán tartani. Utasításaikat vagy az egyházközségi közgyűléstől, vagy a lelkésztől veszik, a kinek közvetlenül alá vannak rendelve.

A sírásókra nézve az egyházközség határozatai s a temetőkre és sírokra nézve fennálló rendeletek mérvadók.

¹ A gondnok teendői s jogköre e részben lesz egész terjedelmében kifejtve.

II. FEJEZET.

Az egyházmegye (esperesség).**75. §. Az egyházmegyeről általában.**

Az ág. hitv. ev. egyház önkormányzati testületei között, tehát az ev. egyház szervezetében, a második fokozatot az egyházmegye (esperesség) képezi.

Mint egyházi közigazgatási szervnek, jogi természete abban csúcsosodik ki, hogy az egyházmegyei kormányzat működése — tekintve, hogy az evang. egyházban minden hatalom az egyházközségből ered — mindig a kebelébe tartozó összes jogosult egyháztagok közrehatásának kifolyása.

Az egyházmegye az E. A. és a felsőbb fokú egyházi hatóságok szabályrendeleteinek, törvényes határozatainak, valamint az állami törvényeknek és alkotmányos módon kiadott kormányrendeleteknek korlátai között önállóan kormányozza ügyeit.

Az egyházmegye a magyarországi ág. hitv. ev. egyházban, mint egyik legrégebb egyházkormányzati tagozat tekintethető. Keletkezésének első nyomai a XVI-ik századba nyúlnak vissza, a mikor, különösen e század második felében, az egyugyanazon vármegye területén levő ág. h. ev. egyházközségek, valamint a hasonló szabadságot élvező városok területén megalakult ev. egyházközségek¹ lelkészei a tiszta evangelium hirdethetésének védelmezése, másrészt egységes szellemtől áthatott egyházi közigazgatás biztosítása érdekében egyesültek. A hazai ev. egyháztörténet kútfoi „Fraternitas verbi divini ministrorum“ avagy „Contubernium fratrum“ stb. nevezik ezeket az egyesületeket. Mint önkormányzati testület: „senioratus“, „archidiaconatus“, „ephoratus“ stb. név alatt szerepelnek az e korbeli esperességek.

Kétségtelen, hogy az egyesületet alkotó evang. lelkészek a mintát s legtöbbször magát a nevet is, a középkori keresztyén

¹ L. E. A. 9. §.

² Pl. hét bányavárosi esperesség, öt szab. kir. városi esperesség stb.

egyház életéből s igazgatásából vették. De kezdettől fogva evangéliumi szellem hatja át ez új szervezeteket s különösen a hierarchikus szellemnek a 17. század folyamán bekövetkezett megszűntével az őskeresztyén egyház alkotmányának alapelvei érvényesülnek bennök. Hogy ezek a régi senioratusok, szervezetüket, hatáskörüket s működésüket tekintve, felette különböznek a ma érvényes E. A. által szabályozott egyházmegyéktől, azon egyáltalán nem csodálkozhatunk. A bécsi békekötést megelőzőleg ugyanis annyira túrt vallásfelekezet volt hazánkban az ág. hitv. evangélikus, hogy egyházi alkotmányának kiépítésére, az egyházi közigazgatási szervek és ügykörök szabatos körvonalozására nyíltan és országosan egyöntetűen nem is gondolhatott. Helyi védelmet kerestek tehát az azonos viszontagságok között élő falusi és városi evang. egyházközségek s ezt a védelmet amazok az önkormányzati vármegyében, mint a politikai és közélet e korbéli leghatalmasabb tényezőjében, emezek pedig az értékes önkormányzati jogokkal felruházott városokban találták meg. Ezeknek oltalma alatt szervezkednek az ev. egyházközségek senioratusokká. Ezeknek s olykor egyes befolyásos főuraknak mutatják be hitvallásukat s egyházi rendtartásukat megerősítés végett; ezek erősítik meg a senioratus élén álló s a lelkészek által egy vagy több évre választott esperest (senior, archidiaconus, superintendens, praepositus). Ugyancsak a vármegye támogatása s egyszersmind ellenőrzése mellett végezték az esperesek az egyházlátogatást.

Az ev. egyház alkotmányának és szervezetének kiépítésében államjogilag is biztosított és szabadabb korszak csak a bécsi békekötés után következett be. Innen kezdve nemcsak hogy a XVI. században már szervezett esperességek területi viszonyai s ügyköre szabatosabb megállapítást nyertek, de az 1610-iki zsolnai és 1614-iki szepesváraljai zsinatok az egyházi kormányzatnak harmadik fokozatát, a superintendentiát is kiépítik s az esperességeknek ezekhez való viszonyát is szabályozzák. Másrészt azonban az esperességek száma és területi viszonyaik — eltekintve a török hódoltság megszűntetése folytán előállott új helyzettől s telepítésektől, s az ekként az Alföldön szervezett új ev. esperességektől — a legújabb időkig alig változott¹ s jogkörüket is nagyobbbrészt a

¹ 1791-ben a békési és bács-szerémi, 1836-ban a bánáti s 1844-ben a pestvárosi esperesség szerveztetett. A bács-szerémi egyházmegyéhez

XIX. századbeli egyházkerületi rendezetek és az 1891–94-iki zsinat fektették új alapokra.

A ma érvényes evang. egyházjog szerint: *több egyház-községnek egyházi kormányzás, közigazgatás és rendtartás végett felsőbb hatósággá egyesülése alkotja az egyházmegyét (esperességet).*¹

Az egyházközségeknek és missiói köröknek egyházmegyékbe való beosztásához, az egyházmegyék területi viszonyainak megváltoztatásához, valamint új egyházmegyék alakításához az érdekelt egyházközségek és egyházmegyék, tehát mindkettőnek meghallgatása után, az egyházkerületi és egyetemes közgyűlés jóváhagyása szükséges. Ha ezáltal több egyházkerület volna érdekelve, valamennyi meghallgandó.² Az egyetemes közgyűlés azonban – bár az alsóbbfokú önkormányzati hatóságok meghallgatásával –, de függetlenül jár el s azok javaslatához kötve nincsen.³ Önként érthetőleg ugyanilyen függetlenül, sőt kezdeményezőleg is járhat el az egyházkerületi közgyűlés is az érdekelt egyházközségek s egyházmegyék netáni ellenkező óhajtásával szemben.⁴ Szóval az E. A. 80. §-ában elrendelt „meghallgatás alatt nem lehet az érdekelt egyházmegyék és egyházközségek beleegyezését érteni”. Így értelmezte ezt az egyetemes közgyűlés is. Másrészt azonban a felsőbb egyházi hatóságoknak ilyen tárgyú érdemleges határozathozatalnál kétségkívül számolniok kell az esetleg évszázados történelmi alapon keletkezett területi alakulások mélyreható okaival, mert bárminemű változtatás csakis akkor történhetik meg-

tartozó szlaviniai evang. egyházközségeknek a nevezett egyházmegyéből való kiválását s a bányai egyházkerület főhatósága alatt külön egyházmegyévé való alakulását az egyetemes közgyűlés 1899-ben 7. jkvi pont alatt jóváhagyta s ennek alapján a horvát-szlavon egyházmegye megalkulását 1900-ban, 10. jkvi p. alatt tudomásul vette.

¹ L. E. A. 79. §.

² Így értelmezte ezt az 1900-iki egyetemes közgyűlés is. L. 1900-iki egyet. gyűlés jkv. 11. p.

³ Így pl. Antunovác, Hrastovác és Zágráb egyházközségeinek önálló egyházmegyévé való alakulását, szemben a dunántúli egyházkerület jóváhagyó határozatával, megváltoztatta. L. 1902. évi egyetemes gyűlés jkv. 9. p.

⁴ Bár az E. A. 80. §-ának értelmét a tiszai 1894-iki kerületi közgyűlés e részben vitásnak tekintette s a zsinattól várta a vitásnak tekintett 80. § közelebbi értelmezését.

rázkódtatás nélkül, ha az a közszükségnek kifolyása¹ s különösen a közvetlenül érdekelt túlnyomó egyházi testületek megnyugvásával is találkozik.²

Az egyházmegyék területi viszonyainak megváltoztatása, egyházmegyék megszüntetése avagy új egyházmegyék alakítására vonatkozó jogerős határozat az illető politikai közigazgatási hatóságnak tudomás végett bejelentendő.

A fentiek szerint tehát a magyar állam területén, ide számítva Horvát-Szlavonországot is — ellenben kivételével az erdélyrészi országos szász evang. egyház kötelékébe tartozó egyházközségeknek —, valamennyi ág. hitv. evang. anya-, leány- és fiókegyházközség, valamint a szórványok és a missiói körök: egyházmegyékbe vannak beosztva s csakis az egyházmegye közvetítésével tartozhatnak az egyházkerületek s legfelső fokban az egyházegyetem kötelékébe. Az 1891–1894-iki zsinat ugyanis egyes különálló szabad királyi városi egyházközségeknek azon helyzetét, mely szerint addig *közvetlenül* az egyházkerület hatósága alá tartoztak, megszüntette.³

A négy egyházkerület kötelékébe 1905. január 1-jétől kezdve a következő egyházmegyék tartoznak:

A *bányai egyházkerületben*: arad-békési (9)⁴, bácsi (32), bányászati (25), békési (9), budapesti (5), csanád-csongrádi (11), horvát-szlavon (11), pestmegyei (28), túróczi (12), zólyomi (22).

A *dunáninneni egyházkerületben*: barsi (5), fehér-komáromi (12), mősoni (7), nagyhonti (32), nógrádi (47), nyitrai (25), pozsonymegyei (17), pozsonyvárosi (2), trencsényi (16).

A *dunántúli egyházkerületben*: győri (17), kemenesaljai (13), somogyi (13), soproni, alsó (9), soproni, felső (12), tolna-baranya-somogyi (35), vasi, felső (16), vasi, közép (17), veszprémi (23), zalai (6).

A *tiszai egyházkerületben*: árvai (6), brassói (16), gö-

¹ L. 1896. évi egyet. gyűlés jkv.-ének 14. p.

² Pl. forgalmi viszonyok, a cura pastoralis eredményesebb gyakorolhatásának érdeke, a politikai közigazgatási beosztással egyező összhang, az egyházi közteherviselés olcsóbbbátétele stb.

³ L. E. A. 81. §. A dunántúli kerületben öt ilyen egyházközség volt.

⁴ A zárjelbe foglalt szám, az illető egyházmegyébe bekebelezett anya-egyházközségek számát tünteti fel.

mőri (40), hegyaljai (15), kishonti (16), lipthói (16), sárosi (20), tátraaljai (12), tiszavidéki (18), tizenháromvárosi (22).¹

Ezek szerint a magyar állam területén összesen 39 ág. h. ev. egyházmegye van.

Az egyházmegye szervezetét, hatóságait és közegeit, kormányzatát s általában az egyetemes egyház kebelében való működésüket az E. A., valamint az E. A. 16., 106., 224., 225., 242., 262., 264., 275., 277., 283., 292. és 313. §§-aiban foglalt felhatalmazás alapján az egyházmegyei közgyűlés és a felsőbb hatóságok által hozott szabályrendeletek és utasítások, írják körül.

Az egyházmegye, mint önkormányzati testület, akaratát demokratikus elvek szerint szervezett hatóságok és választott közegek által juttatja kifejezésre; szóval az egyházmegyei közigazgatás szervei a következők: az egyházmegyei közgyűlés, az egyházmegye tisztviselői, az egyházmegyei számvevőszék, az egyházmegyei törvényszék², valamint ugyancsak az egyházmegyei közgyűlés által választott különféle bizottságok és az egyházmegye kebelében szervezett különféle testületek, így különösen: iskolai bizottság, gyámintézeti bizottság, lelkészi értekezlet, tanítói értekezlet stb.³

Hivatali arisztokráciát képviselő *egyházmegyei consistoriumot* az E. A. nem ismer, tehát lényegesen különbözik az erdélyrészi szász evang. országos egyház alkotmányától, a melynél az egyházmegye kormányzatának súlypontja az egyházmegyei consistoriumban van, és a mely az egyházközségi igazgatásban is — eltérően a magyar evang. egyház alkotmányától — az ev. ref. egyházi alkotmány szelleméhez hasonló hatáskört biztosít a presbyteriumnak.

¹ A VI sz. kir. városi egyházmegye, mely hajdan superintendentia volt s mint egyházmegye az 1743-iki dobsinai egyezés óta a tiszai egyházkerület kebelébe tartozott, 1905. jan. 1-jétől fogva megszűnt s a kebelébe tartozott egyházközségek közül az eperjesi, bártfai és kisszebeni kettős egyházközségek, valamint a palonczai egyházközség a sárosi egyházmegyébe; a kassai két egyházközség a hegyaljai egyházmegyébe; a lőcsei egyházközség a tizenháromvárosi egyházmegyébe s a kismárki egyházközség a tátraaljai egyházmegyébe bekebelezetett.

² Az egyházmegyei számvevőszék és az egyházmegyei törvényszék szervezetéről s hatásköréről nem ebben a részben, hanem a háztartási és illetve a törvénykezési részben lesz szó.

³ L. a dunántúli egyházkerület 1896-iki közgyűlésében jóváhagyott egyházmegyei rendszabály 2. §-át.

76. §. Az egyházmegyei közgyűlés.

Az egyházmegyének képviseleti és kormányzóhatósága az egyházmegyei közgyűlés.

Az egyházmegyei közgyűlést rendszerint az esperes és az egyházmegyei felügyelő hívja össze. Az összehívó levélben a közgyűlés főbb tárgyai megjelölendők.

Egyházmegyei közgyűlés évenként legalább egyszer, ezenkívül pedig annyiszor tartandó, a hányszor azt az egyházközségek többsége kívánja, az egyházi felsőbb hatóság elrendeli, vagy az egyházmegyei elnökség szükségesnek tartja. A rendes évi egyházmegyei közgyűlés az egyházkerületi közgyűlést megelőzőleg tartatik. A szükséghez képest ezenkívül még tartott közgyűlések egyházmegyei rendkívüli közgyűlésnek neveztetnek.

A rendes évi közgyűlés helyét az egyházmegyék szabályrendelettel, avagy esetről esetre határozhatják meg.

Az egyházmegyei közgyűlésen az esperes és az egyházmegyei felügyelő, ha pedig ezek akadályozva volnának, vagy állásuk üresedésben volna, az alperes és másodfelügyelő, esetleg a jelenlevők közül hivatalra nézve legidősebb lelkész és egyházközségi felügyelő elnököl.¹

Az egyházmegyei közgyűlés nyilvános s benne a többségnek törvényesen nyilvánult akarata dönt.²

Az egyházmegyei közgyűlés tagjai:

a) *hivataluknál fogva, mint egyházmegyei tisztviselők*: az esperes és alesperes, az egyházmegyei felügyelő és másodfelügyelő, az egyházmegyei törvényszék bírái, az egyházmegyei jegyzők, a körlelkészek és iskolalátogatók, az egyházmegyei pénztáros, az egyházmegyei ügyész, ellenőr és számvevő;

b) *hivataluknál fogva, mint egyházközségi és iskolai képviselők*: az egyházközségek rendes, illetőleg helyettes lelkészei, felügyelői és másodfelügyelői, az egyházmegye területén levő ág. hitv. ev. főiskolák, középiskolák (fő- és algymnasiumok) és önálló tanítóképző-intézetek felügyelői és igazgatói. Önálló tanítóképző-intézeteknek azok a tanítóképző-intézetek tekintendők, a melyek más középiskolával

¹ L. E. A. 82–84. és 86. §§.

² L. E. A. 19. §.

kormányzati és paedagógiai tekintetben szerves kapcsolatban nincsenek;¹

c) választás alapján: az egyházmegyei egyházközségek küldöttei és az egyházmegyei tanítóegyesületek egy-egy választott képviselője.

Az egyházmegyei közgyűlés megbízó-levéllel kiküldött, avagy hivatalból jelenlevő lelkész- és tanácstagjainak költségeiről és napidíjairól a kiküldő egyházközségi és iskolai hatóságok tartoznak gondoskodni.

A választott egyházmegyei közgyűlési képviselők, a mennyiben szavazati joggal is birnak: megbízó-levéllel, a mennyiben pedig csupán tanácskozási joggal küldettek: jegyzőkönyvi kivonattal igazolják kiküldetésüket.² A megbízó-levéllel kiküldött, de távolmaradt képviselőket a bevett gyakorlat szerint az egyházmegyei közgyűlésen is szavazáskor a tanácskozási joggal kiküldött képviselők sorrendben helyettesítik.

Az egyházmegyei közgyűlés nyilvános s benne *a többségnek* törvényesen nyilvánult akarata dönt. A többség vagy fejenkénti, vagy egyházközségekkénti szavazással állapítja meg.

A szavazás az egyházmegyei közgyűlésen rendszerint fejenként történik. Fejenként történő szavazásnál az egyházmegyei közgyűlés minden tagjának csak egy szavazata van. Fejenként történő szavazásnál az egyházmegyei közgyűlés

¹ A szarvasi, selmeczbányai és felsőlövői tanítóképző-intézetek tehát az E. A. szempontjából önálló tanítóképző-intézeteknek nem tekinthetők.

² Az E. A. (45. §) nem rendelkezik ugyan arról, hogy az egyházközségek a 44. § c) pontjában körülírt számú képviselőkön kívül, az egyházmegyei közgyűlésre csupán tanácskozási joggal tetszés szerinti számban küldhetnek ki képviselőket, úgyde ennek jogosultságát a hosszas gyakorlat, valamint az 1893-iki egyetemes közgyűlésnek és az egyes egyházkerületeknek amaz elvi-jelentőségű határozatai nemkülömben az általuk követett ama gyakorlat is igazolják, a melyek szerint az E. A. életbeléptetése előtt kelt egyetemes szabályrendeletek, utasítások s egyházkerületi rendezetek és utasítások megtartották érvényüket, a mennyiben a zsinati törvénynyel ellenkezőt nem tartalmaznak. Már pedig az egyházközségeknek tanácskozási joggal való képviselő küldését a jelzett jogforrások biztosították, az E. A. életbeléptetése óta alkotott egyes esperességi szabályrendeletek is megállapították s az egyházkerületi képviselők kiküldésénél az egyházmegyék javára az E. A. 87. g) pontja is biztosítja. L. 1893-iki egyet. közgyűlés jkvének 72. pontját.

tagjai szabadon követhetik egyéni meggyőződésüket. Küldöiktől utasítást elfogadni nem kötelesek.

Oly kérdésekben azonban, a melyek az egyházközségekkel előleges megvitatás és véleményadás végett közöltettek, vagy pedig új közterhek kivetését, vagy a közterhek kivétési kulcsának megváltoztatását czélozzák: egyházközségek-ként való szavazás áll be.

Az egyházközségeket terhelő egyházmegyei új adók kivetésekor, valamint az egyházközségeknek és missiói köröknek egyházmegyékbe való beosztásakor, az egyházmegyei területi viszonyainak megváltoztatásakor, valamint új egyházmegyei alakításakor a célbavett intézkedésnek vagy reformnak az érdekelt egyházközségekkel véleményadás végett való közlését az E. A. 87. § *i)* pontja, valamint az E. A. 80. §-a imperative is előírja.¹

Egyházközségekkénti szavazásnál az egyházközségek nyilatkozatai vagy jegyzőkönyvi kivonat alakjában, vagy pedig az illető egyházközség jelenlevő elnöksége, illetve képviselői által jelentetik be.

Egyházközségekként történő szavazásnál, szavazategyenlőség esetében, az egyházközségek lélekszáma dönt.

Az egyházmegyei közgyűlésről rendes jegyzőkönyv vezetendő és az szabályszerűen hitelesítendő. A jegyzőkönyv egy-egy példánya az egyházmegye egyházközségeinek, az egyházmegye területén levő és az egyházmegyei képviselőben közreműködő fő- és középiskoláknak, valamint az egyházkerületi elnökségnek hivatalból megküldendő.

Az egyházmegyei közgyűlés előkészítését, ügyrendjét stb. az egyes egyházmegyei az illetékes egyházkerületi közgyűlés által jóváhagyandó szabályrendeletben részletesen szabályozhatják. Az ugyanazon egyházkerület kebelébe tartozó egyházmegyei az összes egyházmegyére kiterjedő, egyöntetű szabályrendeletben is részletesen körülírhatják az egyházmegye kormányzatát. Ilyen pl. a dunántúli egyházkerület 1896-iki rendes közgyűlésén jóváhagyott „Egyházmegyei rendszabályok”, melynek az egyházmegyei közgyűlésre vonatkozó főbb rendelkezései a következők:

A közgyűlés tárgysorozatának megállapítása s az ügyek előkészítése végett az egyházközségek elnökségei, az egyház-

¹ L. jelen mű 50. § *e)* pontját.

megyei tisztviselők és megbizottak kötelesek jelentéseiket a közgyűlés előtt legalább 14 nappal az elnökséghez beadni. Kérvények, indítványok, felebbezések is ezen időpontig adandók be az egyházközségi elnökség útján az espereshez. Az egyházközségi elnökségek, úgyszintén a tanítói értekezlet elnöksége az egyházmegyei közgyűlést megelőzőleg írásban bejelentik az egyházmegyei elnökségnél egyházközségük, illetve a tanítói értekezlet képviselőinek neveit.

A közgyűlés imával kezdődik és imával fejeztetik be.

A közgyűlés idejét s a közgyűlésen felveendő tárgyak sorrendjét az elnökség állapítja meg, a közgyűlési meghívóban a főbb tárgyakat megjelöli, az egyházközségekkel közli s a közgyűlés megnyitása után, illetőleg az előértekezleten bemutatja. A közgyűlés a sorrendet megváltoztathatja, valamint az elkésletten beérkezett beadványokat is tárgyalhatja, ha az ez iránt tett sürgősségi indítványt elfogadja.

A megbizottak, kiküldöttek, tisztviselők, valamint az egyházmegyei bizottságok is, jelentéseikben, jegyzőkönyveikben megokolt határozati-javaslatot tartoznak tenni az általuk beterjesztett azon ügyekről, melyek a közgyűlés érdemleges határozathozatalát igénylik.

Az elnökség vezeti a tanácskozást.

A tanácskozás alá vett tárgytól eltérve, más tárgyról szólani a gyűlés engedelmé nélkül nem szabad.

Szót kérhetnek azonban bármikor, a kik: *a)* napirendet indítványoznak; *b)* az ügyrendre hivatkoznak; *c)* személyes támadásra akarnak válaszolni; *d)* félreértett szavait akarják magyarázni. Egy és ugyanazon tárgyhöz mindenki egyszer szólhat, — több ízben csak az elnökség engedelmével.

A szólásra jelentkezőket az elnökség hívja fel szólásra, jelentkezésük sorrendje szerint. Az elnökségnek jogában van a szólót beszédében megállítani, sőt a tárgytól való eltérés, vagy általában a tanácskozás szabályainak meg nem tartása esetében figyelmeztetni. Ha valaki kétszeri figyelmeztetés után ugyanazon hibába esik, az elnökség megvonja tőle a szót. Ha a szóló a közgyűlés méltóságával össze nem férő vagy botrányos kifejezéseket használ, az elnökség rendretasítja őt, ismételt esetben megvonja tőle a szót. A közgyűlés mindenkor kinyilatkoztathatja, hogy a tanácskozás alatt levő tárgy ki van mérítve.

Ha valaki a vita befejezése iránt indítványt tesz, az indít-

vány felett a közgyűlés szavazással dönt. Ha ily indítvány nem tétetett is, de szólásra senki sem jelentkezik, az elnök a vitát bezárja. A határozat kimondása, illetve a szavazás előtt, az indítványozó vagy az előadó zárszóval élhet.

A határozatot az elnökség az E. A. 88. és 89. §§-aira való tekintettel a szavazásra jogosult nyilatkozók többsége, illetőleg szavazás alapján mondja ki. Tíz közgyűlési tagnak írásban beadott kívánatára névszerinti szavazás rendelő el. Szavazásra a kérdés lehetőleg akkép teendő fel, hogy arra igennel vagy nemmel lehessen szavazni. Szavazás előtt a kérdés feltevéséhez hozzászólni szabad.

Névszerinti szavazásnál elsősorban az egyházközségi iskolai képviselők (E. A. 85. § *b*) és kiküldöttek (E. A. 85. § *c*) az egyházközségek betűsora szerint, azután az egyházmegyei tisztviselők, végül a tanítói értekezletek képviselői szavaznak az E. A. 89. §-ában foglalt megszorítással. A közgyűlésen jelenlevő szavazásra jogosult közgyűlési tagok, számukra való tekintet nélkül határoznak. Szavazategyenlőség esetén a tárgyalást vezető elnök szavazata dönt.

A vita, illetőleg a szavazás befejezése után a tárgyalást vezető elnök a határozatot kimondja. A kimondott határozatokhoz többé hozzászólni nem lehet.

Azon közgyűlési tag, ki a határozatba bele nem nyugszik, felebbezést jelenthet be, eltérő véleményét az iratokhoz csatolathatja s felebvezését nyolcz nap letelte előtt az egyházi elnöknel beadhatja.

A közgyűlés által az egyházkerületi közgyűlésre megbízólevéllel ellátott képviselőknek, szintúgy a jegyzőkönyvi kivonattal kiküldötteknek (E. A. 87. § *q*) megbízatása egy évre szól.

77. §. Az egyházmegyei közgyűlés hatásköre¹

a) tárgyalja az egyházmegyei elnökség évi jelentését, annak nyomán nyilvántartja az egyházmegye összes viszonyait és elrendeli a szükségesnek mutatkozó teendőket;

¹ Az egyházmegyei közgyűlés hatásköréről szóló szakaszt hosszadalmasan s igen behatóan vitatta meg az 1891–94-iki zsinat. Különösen a *g*) pont adott bő alkalmat az ellentétes nézetek és felfogások összeütkezésére, a mennyiben ugyanis itt kellett eldönteni azt az elvi kérdést, – a mely ugyan némileg más alakban már az egyházközségek egyház-

b) öröködik az evang. tan tisztasága felett s azon van, hogy az a templomokban és iskolákban az egyház hitelvei szerint hirdettessék;

c) gondoskodik a valláserkölcsei élet ápolásáról és a netalán mutatkozó visszaélések megszüntetéséről;

megyei képvisleténél is felmerült – hogy vajjon az egyházmegyék lélekszám arányában képviseltessenek-e az egyházkerületi kormányzati tagozaton, avagy az egyházközségek száma, helyesebben a rendes lelkészi állomások száma arányában.

Az E. A. 87. §-ának g) pontja, a mely az előadó által elfogadásra ajánlott bizottsági javaslatnak s) pontja volt, a következőképen hangzott: „Megbízó-levéllel ellátott képviselőket küld az egyházkerületi közgyűlésre és pedig úgy a lelkészek, mint a nem-lelkészek közül, egyvel többet, mint a hányszor az egyházmegye népességét kifejező létszám 10,000-rel osztható és meghatározza ezen képviselők napi-díjait”. Mint látható, a zsinat ezt a szöveget és a benne kifejezett elvet elvetette. A bizottsági javaslat az aránylag nagyobb egyházi terhet viselő kis egyházközségek-ből álló egyházmegyéknek képviseleti jogát a népes, de kevés egyházközségből álló egyházmegyékkel szemben igazságtalanul csorbította volna. Míg a zsinat által kimondott s az egyházközségek számához fűződő képviseleti jog látszólag a nagy egyházközségek, illetve ilyenekből álló egyházmegyék érdekét sérti s nincs összhangban a zsinat által többször kimondott azzal az elvvel, hogy az egyházi teherviselés a lélekszám arányában történik. A zsinat bölcsessége azonban ezt a komoly aggályt is eloszlatta azzal, hogy kimondotta, miszerint az egyházközségek számításánál a rendes lelkészi állomások száma a döntő s így tehát Békés is, a mely ugyan akkor 25 egyházközségből állott, de 35 lelkészi állomással, – megnyugodhatott.

Az egyházközségek száma szerinti képviseltetést kimondó határozat Laszkáry Gyula benyújtott határozati-javaslatán épült fel s a vita folyamán Szentiványi Árpád és Moór Gyula pótlásaival bővítettet ki. Előbbi a megbízó-levéllel kiküldött képviselők mellett tetszésszerű számban tanácskozási joggal való kiküldetést is indítványozott, a kik azután a netalán távolmaradó képviselőket kiküldetésük sorrendje szerint helyettesítik és helyettük a szavazati jogot is gyakorolják; utóbbi pedig azt a helyes és correctivum gyanánt elfogadott eszmét vetette fel, hogy az egyházközségek számításánál a rendes lelkészi állások száma döntsön.

Az ekként elfogadott elvi-jelentőségű pont egyaránt kielégíti a nagy és kis egyházközségek érdekeit, határozottan a történeti fejlődést tartja szem előtt; előmozdítja azt, hogy a nagy egyházközségek igyekezzenek lelkészi körökké alakulni, a mi a lelki gondozás szempontjából is kívánatos; mindennekefelett pedig a zsinat a bizottsági javaslat elvetésével és Laszkáry Gyula indítványának elfogadásával következetes maradt önmagához, a mennyiben az egyházközségeknek az egyházmegyei kormányzatban való képviseltetésénél is nem a lélekszámot, hanem a rendes lelkészi állomások számát vette alapul.

d) örködik az egyházmegye s az egyházközségek önkormányzata s egyéb törvényes jogai felett;

e) tárgyalja a bizottságok s egyes tisztviselők jelentéseit, valamint a benyújtott indítványokat, felelőzéseket, kérvényeket és panaszokat s a szükséghez képest intézkedik;

f) kiegyenlíteni igyekszik az egyes egyházközségekben, vagy az egyes egyházközségek közt fölmerült viszályokat;

g) felügyel az egyházmegyei hatóság alatt álló iskolákra és gondoskodik, hogy azokban a tanügyre vonatkozó országos törvények s egyházhatósági rendeletek megtartassanak;

h) örködik a felett, hogy valamely elemi iskolának községivé vagy államivá való átváltoztatása esetében, az egyház jogai biztosíttassanak és érdekei megóvassanak;

í) gondoskodik az egyházmegye szükségleteinek fedezéséről és megállapítja az előirányzatot; az egyházközségeket terhelő új adók kivetésekor azonban előbb az egyházközségeket is meghallgatja;

j) kezeli az egyházmegye vagyonát, illetőleg ellenőrzi az egyházmegye tulajdonát képező vagy kezelésére bízott alapítványoknak, alapoknak és pénztáraknak, valamint az egyházközségek vagyonának kezelését és különösen örködik a felett, hogy az alapok s alapítványok csonkíttatlanul fennmaradjanak és céljaikra fordíttassanak;

k) felügyel az egyházmegye jótékony intézeteire;

l) megvizsgálja az egyházmegye pénztáraitól vezetett számadásokat és megadja vagy megtagadja a felmentvényt;

m) megválasztja az esperes és egyházmegyei felügyelő kivételével az egyházmegye összes tisztviselőit és határoz a tisztviselők tiszteletdíjai tárgyában;¹

n) megválasztja az egyházmegyei törvényszéket és a szükséges bizottságokat;

o) határoz a tanítói és lelkési híványok (vocator) ügyében;

p) az esperesi vagy egyházmegyei felügyelői állás megüresedése esetében annak betöltése iránt intézkedik;

q) megbízó-levéllel ellátott képviselőket küld az egyházkerületi közgyűlésre és pedig tíz egyházközségnél kisebb egyházmegye kettőt, tíz vagy tíznél több, de húsznál keve-

¹ Nem szenved kétséget, hogy az alesperest és az egyházmegyei másodfelügyelőt szintén az egyházmegyei közgyűlés választja, nem pedig az egyházközségek és a jogosult tanintézetek. Nyilvánvaló ez az E. A. 106. §-ából is.

sebb egyházközséget számláló egyházmegye négyet, húsz vagy húsznál több, de harmincnál kevesebb egyházközséget számláló egyházmegye hatot, harmincz, vagy ennél több egyházközségből álló egyházmegye nyolczat, oly módon, hogy ezeknek fele a lelkészek, fele azok sorából választatik, kik nem lelkészek, és hogy az egyházközségek számításánál a rendes lelkészi állások képezik a kulcsot.

Szabadságában áll azonban az egyházmegyei közgyűlésnek ezen meghatározott számú képviselőkön kívül, egyszerű jegyzőkönyvi kivonat mellett, tagjai közül többet is küldeni, kik az egyházkerületi közgyűlésen tanácskozási joggal bírnak és kiküldetésük sorrendje szerint a netalán távollevő képviselőket helyettesítik és helyettük a szavazati jogot gyakorolják;

r) nyilatkozik a felsőbb egyházi hatóságok által véleményadás végett leküldött ügyekben és megvitatja az egyházkerületi közgyűlés tanácskozásai alá kerülő tárgyakat;

s) végrehajtja a felettes hatóságok törvényes intézkedéseit, a mennyiben ez hatáskörébe tartozik, esetleg azok sérelmes volta ellen az egyházkerülethez fölterjesztést tesz;

t) általában határoz és intézkedik az egyházmegyét érdeklő minden ügyben, a mely más egyházi hatóság hatáskörébe nem tartozik.

78. §. Az egyházmegyei elnökség.

Az egyházmegyei elnökség az egyházmegyei felügyelőből és az esperesből vagy ezek helyetteseiből áll, a kik egyenlő joggal és felelősséggel kormányozzák és képviselik az egyházmegyét s annak összes ügyeit egyetértőleg¹ intézik. Az egyházi életben — tévesen — gyakran használják a „főesperes“ kifejezést; ilyen azonban az E. A.-ban elő nem fordul s legfelsőbb fokú önkormányzati testületünk, az egyetemes közgyűlés is következetesen az „esperes“ kifejezést használja.²

¹ A zsinati törvény hatálybaléptét megelőzőleg érvényben volt tiszai egyházkerületi rendezet ekként intézkedett: „Mind az esperes, mind az esperességi felügyelő tökéletes s barátságos egyetértésben legyenek, a miben pedig netán meg nem egyezhetnének, akkor a kérdés alatti pontokat esperességi gyűlésből kerületi gyűlés élébe terjesztik, ennek aziránti ítéletét bevárandók.“

² L. egyet. közgyűlési jegyzőkönyv 1900. 10-ik és 1901. 84-ik pont.

Az esperesi állás megüresedése esetében, ha alesperes nincs, a gyűlésen kívüli esperesi teendőket az új esperes beiktatásáig az egyházmegyei felügyelővel együtt ideiglenesen az egyházmegyei jegyző, viszont az egyházmegyei felügyelő állásának megüresedése esetében, ha másodfelügyelő nincs, az egyházmegyei felügyelő gyűlésen kívüli teendőit, az új felügyelő beiktatásáig, az esperessel együtt az egyházmegyei világi jegyző intézi.

Az egyházmegyei felügyelő és esperes felügyelnek arra, hogy az egyházmegyei s egyházközségi tisztviselők és bizottságok kötelességeikben híven eljárjanak; felügyeletet gyakorolnak mind az egyházmegye, mind pedig az egyes egyházközségek és iskolák vagyona és összes ügyei felett. Ez az utóbbi rendelkezés a ma érvényes E. A.-ban nagy körültekintéssel szervezett egyházmegyei számvevőszék intézménye mellett szinte felesleges.¹

Az egyházmegyei felügyelő és esperes tartoznak az egyházközségeket és az iskolákat időnként meglátogatni; az egyházmegye életében felmerülő nevezetesebb mozzanatokról az egyházmegyei közgyűlésnek jelentést tenni s azt a püspöknek is tudomására hozni; az egyházmegyei közgyűlés határozatairól az érdekelteket, az egyházmegyei jegyző által, kellő időben értesíteni; az egyházközségek, iskolák és az egyházkerületek között az összeköttetést fentartani s az egyházlátogatást teljesítő püspököt egyházmegyéjükben kísérni.

Az egyházmegyei felügyelő és esperes tartoznak a kötelességük ellen vétő, botrányos magaviseletű tisztviselőket előbb atyailag meginteni, utóbb komolyan rendreutasítani, s ha mindez foganat nélkül marad s az illetőnek hivatalától való felfüggesztése a közegyház érdekében szükségesnek bizonyul, ez iránt intézkedni s erről a tényállás hű előadása mellett a püspökhöz felterjesztést tenni.

Felmerülhet itt az a kérdés, vajjon az egyházmegyei elnökség a fentebb leírt módon eljárhat-e oly egyházi tisztviselővel szemben is, a ki – mint egyházi tisztviselő – bár az egyházmegye területén lakik, sőt az egyházmegye területén levő, tehát az egyházmegyei közigazgatással is szerves

¹ A régi egyházkerületi rendszerekben volt értelme és jelentősége, mert akkor az egyházközségi vagyonkezelés ellenőrzésére hivatott különálló s megfelelő hatáskörrel felruházott számvevőszéki hatóság még nem volt.

kapcsolatban álló tanintézet kötelékében áll, úgyde az illető tanintézet egyetemes egyházi, avagy egyházkerületi jellegű?

Nézetünk szerint az egyházmegyei elnökségnek fentebb részletezett fegyelmi hatásköre ily minőségű egyházi tisztviselőkre nem vonatkozik, hanem csak a szoros értelemben vett egyházközségi és egyházmegyei tisztviselőkre és az egyházközségek, továbbá az egyházmegye által fenntartott tanintézetek tanáira és tanítóira. Ugyanis az E. A. 354. §-a szerint az egyházi vétséget elkövető tisztviselő ellen a panasz egyházmegyei felügyelő- és esperesre nézve, továbbá — az egyházkerületi felügyelőt és püspököt kivéve — az egyházkerületi tisztviselőkre s egyházkerületi jelleggel bíró főiskolák és középiskolák tanárai- s többi tisztviselőire vonatkozólag a püspöknél adandó be. Az E. A. 359. § *d)* pontja szerint ilyen esetben a panasz elutasítása vagy a vizsgálat elrendelése iránti határozathozatal is az egyházkerületi elnökséget illeti.

Az egyházmegyei elnökség működésének részletesebb szabályait, valamint az esperes és alesperes, az esperes és felügyelő egymáshoz való viszonyát, szükség esetén elkülönített hatáskörük precizizozását az egyházmegyék szabályrendeletileg állapíthatják meg (E. A. 16. §, 106. §).

A dunántúli egyházkerület e részben is általánosan kötelező szabályrendeletet alkotott,¹ melynek főbb intézkedései a következők:

A mely egyházmegyében alesperes is van, ott a főesperes és alesperes hatáskörét az illető egyházmegye külön rendszabálylyal állapítja meg.

A hol és a mennyiben az esperes és az egyházmegyei felügyelő teendők megosztását czélszerűnek találják, a felügyeletet és anyagiakat kiválólág a felügyelő, a lelkieket és a közigazgatás vezetését az esperes gyakorolja s intézi, egyébiránt egymást mindenről kölcsönösen értesítvén és támogatván.

A közigazgatás összes mozzanatainak könnyebb áttekinthetése és nyilvántartása végett az esperes iktató- s kiadókönyvet vezet, melybe a közigazgatás körébe eső minden mozzanat beirandó.

Az esperes vezeti a híványkönyvet, melybe a lelkészi s

¹ L. az 1896-iki dunántúli egyházkerületi közgyűlés által jóváhagyott egyházmegyei szabályrendelet 35–47. §§-ait.

tanítói híványok és e híványokon szabályszerűen történt módosítások bejegyzendőek. Az esperes őrzi az egyházmegye pecsétjét, de az egyházmegyei felügyelő is rendelkezésként hivatalos pecséttel.

Ha az egyházközsegekben viszályok támadnának, az egyházmegyei elnökség iparkodik azokat békés úton ki-egyenlíteni.

Az elnökség felvigyáz a lelkészek és tanítók hivatali hűségére, buzdítja őket a jóra, tanácsosul, útmutatással segíti hivatalos működéseikben, védi méltatlan megtámadások ellen. Az elnökség ügyel arra, hogy az egyházmegye területén mindenütt az ág. hitv. evang. egyház elvei szerint tartassék az istentisztelet, s a tanítás és nevelés az iskolákban szintén ev. egyházunk hitéhez és erkölcsi elveihez híven történjék. Az egyházmegyei elnökség kiterjeszti gondját az egyházra, iskolai s jótékony intézeteire, érdekeikre, jogaikra és ezeket igyekszik megvédeni. Az egyházmegyei elnökség felügyel az egyházi, iskolai s egyéb jótékony alapítványok kezelésére, az egyházmegyei pénztárra és óvja azokat a károsodástól.

Hogy az egyházmegyei elnökök mindezen feladataikban annál nagyobb sikerrel járassanak el, koronként meglátogatják az egyházközsegeket.

Az esperes avatja fel, illetőleg megbízottja által avattatja fel az iskolákat.

79. §. Az esperes és az egyházmegyei felügyelő választása.

Az esperest az egyházmegye rendes lelkészei közül, az egyházmegyei felügyelőt a magyar honpolgársággal bíró ev. világi egyének sorából, az egyházmegye egyházközsegei és az egyházmegye hatósága alá tartozó önálló tanítóképző-intézetek, algymnáziumok és főgymnáziumok hat évre általános szavazattöbbséggel választják.

Az egyházközsegek az esperes és az egyházmegyei felügyelő választásakor szavazati jogaikat az E. A. 45-ik §-a szerint gyakorolják.¹

Az esperes és egyházmegyei felügyelő választásakor az illető egyházmegye hatósága alá tartozó önálló tanítóképző-

¹ L. jelen mű 50. § d) pontját.

intézetek, fő- és algymnáziumok szavazati jogukat az E. A. 98. és 99. §§-ai értelmében a következőleg gyakorolják:

a) a tanári testület ülésének (conferentia) általános szótöbbséggel megállapított véleménye az illető tanintézet szavazata; *b)* ezen szavazatot, mely csak egy egyénre adható, írásba foglalva, az illető tanintézet igazgatója és jegyzője, esetleg ezek helyettesei, aláírják és a tanintézet hivatalos pecsétjével megerősítik; *c)* az önálló tanítóképző-intézeteknek és algymnáziumoknak egy-egy, a főgymnáziumoknak pedig két-két szavazata van. Úgy az egyházközségeknek, mint a tanintézeteknek szavazatai a szavazatok felbontására kiküldött bizottság elnökéhez az egyházközségnek, illetve tanintézetnek hivatalos pecsétjével lezárt borítékban küldendők be.

Azon szavazat, a mely az E. A. 45., 98. és 99. §§-aiban ekként meghatározott alaki kellékek valamelyikét nélkülözi, vagy a kitűzött határidő lejárta után érkezik be, érvénytelen.

A szavazatok felbontására kiküldött bizottság jegyzőkönyvbe igatja:

a) egyenként és kellő indokolással úgy az érvényes, mint érvénytelen szavazatokat;

b) azon testületek neveit, a melyek szavazatot nem küldtek;

c) a szavazásnak számokkal is kifejezett eredményét.

Ha az érvényes szavazatok általános többsége egy és ugyanazon egyénre esett, a szavazatok felbontására kiküldött bizottság a kiküldő testület elnökségének jelentést tesz; ellenkező esetben:

a) azt a két egyént, a ki legtöbb szavazatot kapott, új szavazás alá bocsátja;

b) a záros határidő alatt bekívánt új szavazatokat — úgy, mint az első szavazáskor — felbontja, elbírálja és jegyzőkönyvbe igatja;

c) a szavazás eredményét, az érvényes szavazatok általános többsége, vagy ha az új szavazás alá bocsátott két jelölt egyenlő számú szavazatot kapott, az egy és ugyanazon jelöltre szavazó összes egyházközségek lélekszámának összege szerint megállapítja;

d) a kiküldő testület elnökségének jelentést tesz.

A szavazatok felbontására kiküldött bizottság a kiküldő testület elé terjesztendő jelentéséhez a jegyzőkönyvet és a lepecsételt csomagba zárt szavazatokat, valamint ezeknek teljes jegyzékét minden esetben mellékeli.

A megválasztott esperest, illetőleg egyházmegyei felügyelőt az egyházmegyei közgyűlés fölesketi és hivatalába beigtatja.

Az eskü szövegét az egyházmegyék szabályrendeletben állapíthatják meg, s a hol ilyen szabályrendelet van, ott az eskü szövegére nézve ez a mérvadó. A hol pedig szabályrendelet ez iránt nem intézkedik, — tekintve, hogy az E. A. e részben eskümintát nem tartalmaz — a zsinat előtt érvényben volt egyházkerületi rendezetek eskümintája használatik.

Az ismételten megválasztott esperes és egyházmegyei felügyelő nem szoktak újból esküt tenni.

A választásról, illetőleg beigtatásról az egyházkerület püspöke értesítendő.

80. §. Az egyházmegye egyéb rendes tisztviselői és a rendkívüli tisztviselők.

Az egyházmegye rendes tisztviselői közé tartoznak — az egyházmegyei felügyelőn és az esperesen kívül — az egyházmegyei jegyzők, pénztáros és ügyész, a kik, és pedig a jegyzők egyenlő számmal a lelkészek és világiak közül, az egyházmegyei közgyűlés által hat évi időtartamra választatnak; jogaik és kötelességeik, a mennyiben a törvényben meghatározva nincsenek, szabályrendeletileg határozatván meg.

Tágabb értelemben az egyházmegye tisztviselői közé számítandók az egyházmegye által fenntartott tanintézetek tanárai, valamint az egyházmegyei számvevőszék és az egyházmegyei törvényszék tagjai is, ezekről azonban jelen műnek vonatkozó későbbi főrészeiben lesz szó.

Az egyházmegyék az E. A.-ban elősorolt rendes tisztviselőkön kívül¹ szabályrendelet által meghatározandó hatáskörrel más tisztviselőket is alkalmazhatnak. Ezek a rendkívüli tisztviselők. Ilyenek pl. az alesperes, egyházmegyei másodfelügyelő, levéltáros, ellenőr, iskolalátogatók stb.

Ugyancsak a fentebb említett rendes egyházmegyei tisztviselők hatáskörét is — miután az E. A. ez iránt nem intézkedik — az egyházmegyék szabályrendeletben állapíthatják meg, illetve ilyennek hiányában a zsinat előtt érvényben volt egyházkerületi rendezetek szolgálnak zsinórmértékül.

Így jártak el a dunántúli egyházmegyék is az egyház-

¹ L. jelen mű 79. §-át és jelen czikk első bekezdésében felsoroltakat.

kerületi közgyűlés által jóváhagyott egyházmegyei szabályrendeletükben,¹ melynek főbb intézkedései a következők:

Az egyházmegye az elnökségen kívül még a következő tisztviselőket alkalmazza: jegyzőket, pénztárost, ellenőrt, ügyészt, levéltárost, iskolavizsgálókat, esetleg alesperest.

A tisztviselők hat évre választatnak. Egyházmegyei tisztviselőkké csak magyar honpolgárok választhatók. A tisztviselők — kivéven az iskolalátogatókat — hivatali esküt tesznek. Azon tisztviselő, ki szolgálati idejének lejártá után újból megválasztatott, újból fel nem eskettetik.

A *jegyzők* *a)* a jegyzőkönyveket szabályszerűen vezetik, aláírják és a közgyűlést követő 14 napon belül hitelesítés alá bocsátják; *b)* az egyházmegye nevében szerkesztendő nyilatkozatokat, feliratokat, átiratokat és kérvényeket fogalmaznak; *c)* névszerű szavazásnál a szavazatokat megszámlálják. A jegyzőkönyvbe irandók: *a)* a jelenlevők nevei, *b)* a tanácskozás és határozat alá bocsátott tárgy, *c)* a határozat indokaival együtt. A jegyzőkönyv vagy még a gyűlés alatt, vagy legkésőbb 14 nap alatt elkészítendő és az elnökség által, valamint a közgyűlés részéről megbízott két tag által hitelesítendő. A hitelesített jegyzőkönyvből a végzéseket azoknak, kiket illetnek, az egyházi jegyző az esperes útján adja ki. Az egyházi jegyző értesíti a megbízottakat megbízatásokról. A jegyzőkönyvi kivonatokat az esperes írja alá és az egyházmegye pecsétjével megerősíti. A jegyzők a jegyzőkönyvhöz tartozó összes ügydarabokat átadják az esperesnek a levéltárba való elhelyezés végett.

A *pénztáros* kezeli az egyházmegye vagyonát, beszedi az előírányzott jövedelmeket s folyósítja a közgyűlés, vagy az esperes által törvényesen utalványozott tartozásokat. Minden év végén lezárandó naplót vezet; elkészíti az évi számadást s azt átvizsgálás végett kellő időben az ellenőrhöz juttatja.

Az *ellenőr* megvizsgálja a számadást, észrevételeit közli a pénztárossal s az összes számadási iratokat az előirt időn belől az egyházmegyei számvevőszék egyházi elnökének megküldi. Elkészíti a vagyonleltárt s előírányzatot. Ha a vagyonkezelésben az egyházmegye érdekét komolyan veszé-

¹ L. a dunántúli egyházkerület 1896-iki közgyűlése által jóváhagyott egyházmegyei szabályrendeletnek 48–69. §§-ait. Továbbá ugyanezen kerület egyházmegyei háztartási szabályrendeletének 27–30. §§-ait.

lyezettető rendellenességet tapasztal, haladéktalanul jelentést tesz az esperesnek és a számvevőszék egyházi elnökének.

Az *ügyész* ügyvédi oklevéllel bíró egyének közül választatik. Az ügyész az egyházat illető ügyekben *a)* az egyházmegyei közgyűlés vagy elnökség kívánatára jogi kérdésekben megokolt véleményt ad, *b)* a reábízott pereket az illetékes egyházi és világi bíróságok előtt megindítja, folytatja, befejezésre juttatja, *c)* behajtja az egyházmegyének bírói úton érvényesítendő követeléseit és az általa behajtott pénzekről beszámol, *d)* átvizsgálja az egyházmegye kötleveleit és a telekkönyvi bekebelezéseket, *e)* eljárásáról az egyházmegyei közgyűlésnek írásbeli jelentést tesz. Az ügyész hivatala tiszteletbeli, készkiadásait azonban azok, kiknek érdekében eljár, tartoznak megtéríteni.

A *levéltáros* őrzi a levéltárt, rendben tartja a gondozására bízott irományokat, okiratokat és nyomtatványokat; a beérkezett ügydarabokat jegyzékbe veszi és elhelyezi; mindezekről az egyházmegyei közgyűlésnek jelentést tesz.

A levéltáros a levéltár használatát megbízható egyéneknek megengedheti, de személyes jelenlétében és saját felelőssége mellett; eredeti okiratokat csak az egyházmegye elnökségének adhat ki, másoknak csak az elnökség, vagy a közgyűlés engedélye mellett, de mindig elismervény ellenében; hiteles másolatokat annak költségén állíttat ki, a ki kéri.

Az *iskolavizsgálókra* vonatkozólag külön szabályrendelet intézkedik.

Az összes egyházmegyei tisztviselők hivatali esküt tesznek, melynek szövegét szintén az egyházmegyei szabályrendelet, — ha van — avagy a régi rendezet tartalmazza.

III. FEJEZET.

A z e g y h á z k e r ü l e t.**81. §. Az egyházkerületről általában.**

Az evang. egyház szervezetében az egyházkerület (superintendia) a XVII. század elejétől fogva szerepel és pedig hosszú időn át, nevezetesen az egyetemes egyházi közgyűlés intézményének a XVIII. század második felében bekövetkezett kialakulásáig, mint legmagasabb fokozatú egyház-kormányzati hatóság.

Az egyházkerületek szervezése egy időbe esik a hazai ág. hitv. ev. egyház államjogi elismertetésével. E részben pedig korszakalkotó fordulatot jelent a bécsi békekötés és annak az 1608-iki országgyűlés által eszközölt becikkelyezése. Az 1608. k. e. I. t.-cz. 1. és 2. §§-ai ugyanis kimondották:

„1. §. Hogy a vallás gyakorlata úgy a báróknak, mág-násoknak és nemeseknek, mint a szabad városoknak és az ország összes karainak és rendjeinek, úgy a maguk, mint a fiscus fekvő jószágaiban, valamint a magyar katonáknak is az ország véghelyein, kinek-kinek a maga vallása és hite szerint; nemkülömben a mezővárosoknak és faluknak is, ha azt önkéntesen és kényszerítés nélkül elfogadni akarják, mindenütt szabad legyen, és annak szabad élvezetében és gyakorlatában senki senkit meg ne akadályozzon.”

„2. §. Sőt inkább a karok és rendek közt támadható gyűlölség és meghasonlás kikerülése céljából *elhatározzák, hogy* mindenik vallásfelekezetnek a maga hitét valló elől-járai vagy *superintendensei* legyenek.”

Az evangélikusok szabad vallásgyakorlatának és egyszerű önkormányzatának ez az alaptörvénye adta meg a lehetőséget arra, hogy az egyházközségenként és esperességként már eddig is szervezett egyházi életet élő evangélikusok az egyházkormányzatnak harmadik fokozatát: a superintendenciát, vagyis későbbi elnevezés szerint az egyházkerületet, mint evang. önkormányzati egyházhatóságot meg-

alakítsák s ily módon a róm. kath. püspökmegye egyház-kormányzati fennhatósága — a kimondott jogegyenlőség követelményeképpen — az ág. hitvallást követőkre nézve végképpen megszüntetessék.

Az evang. egyház önkormányzati hatalmának jogalapjául is tekintendő az 1608. k. e. I. t.-cz., a mit a gyors egymásutánban bekövetkező események fényesen igazoltak. Így Thurzó György nádor és királyi helytartó, a ki buzgó evangélikus és a protestantismusnak hathatós védője volt, az ország északnyugati részében fekvő tíz vármegyének evang. főurait, nemeseit s az itt már szervezve volt esperességeket, valamint a szab. kir. városokat, 1610-ben Zsolnára zsinatra hívja össze, a mely zsinat az 1608. k. e. I. t.-cz. alapján hivatva volt az egyház alkotmányát kidolgozni, különösen pedig a szükséghez képest superintendentiákat alakítani s azok élére superintendenseket választani. A nádor elnöklete alatt 1610. márczius 28., 29. és 30-ikán ülésezett zsinat a résztvevő 11 esperességből¹ *három* superintendentiát (dioecesis — egyházkerület) alakított s azok élére nyomban a superintendenseket is megválasztotta s azokat beiktatta.² Ez a három egyházkerület a következő vármegyék és az azokban levő sz. kir. városok ev. egyházközségeiből állott: az első: Liptó-, Árva- és Trencsénvármegyéből; a második: Túróc-, Nógrád-, Zólyom- és Hontvármegyéből; a harmadik: Bars-, Nyitra- és Pozsonyvármegyéből.³ Az első a mai bányai egyházkerület, a második és harmadik a mai dunáninnyi egyházkerület magjául szolgált. Az utóbbi kettőnek egy superintendentiává való egyesítését ugyanis az 1707-iki rózsahegyzi zsinat vitte keresztül. Az esperességek szervezetét, területét s a zsinati végzésekkel nem ellenkező szabályzataikat a zsinat érintetlenül hagyta.

¹ Ú. m.: a pozsonyi, két trencséni, három nyitrai, barsi, zólyomi, túróczyi, lipthói és árva esperesség.

² A többnyelvű superintendentiákban a püspökök mellé ugyanakkor asuperintendenseket is választottak.

A püspöki hivatal megüresedése esetére a zsinat akként intézkedett, hogy a többi püspökök a vármegyék hozzájárulásával üresedés esetén választó-gyűlést hirdetnek, meghíván arra az illető superintendentiához tartozó főurakat, nemeseket, vármegyéket, esperességeket és sz. kir. városokat, s az ekként megalakult gyűlés a választást megejti.

³ Az elsőnek püspöke Lányi Illés nagybittsei, a másodiké Melik Sámuel breznóbányai, a harmadiké Abrahamides Izsák bajmóczi lelkész lett.

Az egyházközségeknek és esperességeknek egyházkerületekbe való beosztását egy lépéssel ismét előbbre vitte az 1614-iki szepesváraljai zsinát, a melyet Thurzó Kristóf, Szepes- és Sárosvármegyék főispánja, Thurzó György nádornak testvéröccse, hívott egybe. Ez a zsinát, a mely jan. 22-ikén és 23-ikán ülésezett, a két vármegye területén és az ott levő sz. kir. városokban fennálló egyházközségekből két superintendenciát szervezett. Az elsőbe: Kassa, Lőcse, Eperjes, Bártfa és Kisszeben sz. kir. városok egyházközségei tartoztak¹; a másodikba: a Szepes- és Sárosvármegyék területén volt egyházközségek.²

Ez a két superintendencia a XVIII. század elején egygyé-olvadt, a szomszédos vármegyék is csatlakoztak hozzá s 1735-ben a mai tiszai egyházkerület alapterületévé lett.

A zsolnai és a szepesváraljai zsinatok e szerint öt egyházkerületet szerveztek. Ha tekintetbe vesszük azt, hogy csupán a felsőmagyarországi vármegyék vettek részt e nagy egyházszervezési munkálatban, mert Alsó-Magyarország túlnyomórésztben török hódoltság alatt volt s nem is volt annyira népes, akkor elképzelhető az, hogy e két zsinát idejében a tulajdonképeni Magyarországon mennyire elterjedt volt a protestantismus. Úgyde II-ik Ferdinánd uralkodásával s Pázmány Péter felléptével kezdetét veszi a protestánsok tervszerű üldöztetése, a mely az 1670–1680-ig tartó gyászévtized alatt érte el tetőpontját, s ekként a XVII-ik század folyamán az oly szépen berendezett evang. egyház kormányzatának meglazulása, a zsolnai és szepesváraljai zsinatokon szervezett öt superintendencia elerőtlenedése, az egyházi fegyelem meglazulása ellenállhatlanul bekövetkezett.

Az ev. egyház e korbeli állapotának ecsetelése a történeti részben fejtetvén ki bővebben, itt csak arra utalunk, hogy a bányai egyházkerület püspöki kormányzata 1670–1704-ig, majd 1709–1734-ig szünetelt. A dunáninnyi kerület alapjául szolgált s szintén a zsolnai zsinat által szervezett másik két superintendencia a gyászévtized alatt szintén nem működhetett. Az 1707-iki rózsahegyzi zsinat szervezte újjá

¹ Püspöke: Zabler Péter lőcsei lelkész.

² Ennek püspöke Xylander István szepesváraljai lelkész lett. Üresedés esetére a szepesváraljai zsinat akként határozott, hogy az új püspök választásáról az illető superintendenciának esperesei, az alesperesekkel és a vármegyékkel egyetértőleg intézkednek.

s egyesítette ezt a két superintendentiát, de mint ilyen is 1729–1735-ig betöltetlen volt.

A II. Rákóczy Ferencz védnöksége alatt 1707-ben Rózsahegyen tartott egyetemes ev. zsinaton az öt sz. kir. várossal, mint külön önálló superintendentiával már nem találkozunk; ez a superintendencia és a Sáros- s Szepesvármegyék egyházközségeiből az 1614-iki szepesváraljai zsinat által szervezett superintendencia összeolvadt egygyé, jöllehet az öt sz. kir. városnak fenntartott az a joga, hogy az akkori püspök halála után — a mennyiben e városokban az egyházközségek ismét meg fognak erősödni — külön superintendentiaként külön püspököt választanak.

A protestantismus térvesztésének jellemzésére szolgál az a körülmény is, hogy, jöllehet az 1707-iki rózsahegyi zsinat idejében a török hódoltság már hazánk legdélibb vidékére volt visszaszorítva, s ekként időközben az alsóbb vármegyék ev. egyházközségei is az ev. egyház superintendentiális szervezetébe voltak beilleszthetők, mindamellett a XVII. századbeli öt superintendencia helyett a rózsahegyi zsinat már csak négynek újjászervezését látta egyházkormányzati szempontból szükségesnek, nem számítva természetesen hazánk dunántúli részét¹, a hol az egyházkerületi kormányzat történeti létesülése a következőképen ment végbe: Dunántúl már a XVI. században beszélnek egyes kútfők ev. püspökökről² s püspökségről; ez azonban egyházkormányzati s államjogi szempontból az 1608. k. e. I. törvénycikk alapján később választható superintendensekkel azonos jogi természetű egyházi hivatalnak nem tekinthető. A XVII. század első felében virágzó egyházi élet volt a dunántúli részeken; az egyházkerület kilencz esperességből állott s a superintendensi hivatal 1673-ig rendszeresen be volt töltve. Azonban a pusztulás talán sehol sem öltött olyan nagy mérvet, mint éppen

¹ A rózsahegyi zsinat határozatainak bevezető czikke és első cikelye is ugyanezen indokolással osztja be a vármegyéket négy superintendentiába. A zsinati kánonok egyik eredetijét Budapesten, az evang. egyet. egyház levéltárában őrzik. Címe: „Acta et conclusiones Synodi Aug. C. Evangelicorum, Ecclesiasticorum et Secularium ex Inclty Regni Hungariae Comitatibus, nec non Liberis et Regiis Civitatibus, partium Cis-Danubiarum et Trans-Tibiscanarum Rosenbergae. A. 1707. mense Aprili celebratae“.

² Az első dunántúli ev. püspök Szegedi Máté sárvári ev. lelkész volt (1577–85.).

Dunántúl. Az utolsó protestáns Nádasdy Ferencz gróf, 1643-ban áttért apósával, gróf Esterházy Miklós nádorral, együtt üldözte a dunántúli evang. egyházakat. Dunántúlnak 1673–1742-ig nem volt evang. püspöke; az evangélikusok száma felette megcsappant. Ez alatt az idő alatt az esperesi kormányzatot annyira megszokták a dunántúli evangélikusok, hogy, bár a III. Károly-féle rendelet alapján már 1734-ben módjukban állott volna az egyházkerületet újjászervezni s püspököt választani, ezt csak 1742-ben vitték keresztül.

A rózsahegyzi zsinat I–IV. cikkelyei az egyházkerületek beosztására nézve a következőképen rendelkeznek:¹

„Voltak ugyan ezen Magyarországon a vármegyék bizonyos kerületekre és egyházmegyékre osztva, melyeknek élén az 1610-iki zsolnai és az 1614-iki szepesváraljai határozatok szerint bizonyos superintendensek állottak; minthogy azonban ezen kerületek és egyházmegyék az evangélikus rend annyiféle elnyomatása alatt majdnem egészen feldulattak és annyira összezavartattak, hogy kevesbedés és sokaknak az ágostai hitvallástól való elszakadása miatt ez idő szerint még csak rendesen kormányozni sem lehet: ennél fogva az új állapothoz képest négy főtisztelendő és méltóságos superintendenst a püspöki hivatalban meghagyván és megerősítvén, ezen kerületeket bizonyos osztályokra osztandóknak tartottuk és beosztottuk.

Nevezetesen pedig az egyik kerület megalkottatik Szepes, Sáros, Zemplén, Abaújvár, Ungh, Beregh, Ugocsa, Szathmár és Bihar vármegyékből és az ezekben levő szab. kir. városokból, melyeknek élén már elébb is állott és most megerősítettik méltóságos és főtisztelendő superintendens idősb Zábler Jakab, azon határozott kijelentéssel, hogy ha ezen részeknek egyházai idővel az ő régi virágzásukra emelkedve visszaállíthatnának; ha a szepesi tizenhárom város régi szabadságát visszanyerendi, a nevezett szab. kir. városoknak, jelesül pedig Kassának, Lőcsének, Szebennek, Bártfának, Eperjesnek és Késmárknak, Sáros városával együtt az említett tizenhárom szepesi városoknak szabadságukban legyen, a Thurzó-féle kiváltsággal megerősített szepesváraljai határozatok szerint, de csak is a mostani méltóságos és

¹ L. dr. Zsilinszky Mihály: „Egy forradalmi zsinat története” című művének 60–62. l., mely az eredeti szöveg magyar fordítását híven adja vissza.

főtisztelendő superintendens úr halála után, maguknak új külön superintendenst választani körükben. Valamint másfelől szabadságokban lesz ugyanezt tenniök a fennnevezett vármegyéknek is, melyek most megnyugosznak Zábler superintendensi hivatalában. Még az is kijelentetik, hogy ha idővel a közös szavazatok által megválasztandó más superintendens mellett, tudományos vagy egyéb képesség tekintetéből és nem a városokból akarnának magoknak superintendest választani, azon esetben a nevezett szab. kir. városoknak szabad leszen a magok kebeléből külön seniort állítani, valamint másfelől most a szab. kir. városokból levő superintendens mellett szabad és ezután is szabad leszen a vármegyéknek saját seniorokat a szükséghez képest állítani és tartani, a kik, mint amazok, az ő törvényes superintendenseiktől fognak függni. Egyébiránt a nevezett szab. kir. városokban a seniori helyet a jelenlegi superintendens fogja betölteni, következésképen azon szab. kir. városokban a seniorok semmiféle hatóságot nem gyakorolhatnak.

A második kerület Bars, Hont, Pest, Pilis, Solt, Nógrád, Zólyom és Túrócz vármegyékből fog állani hasonlóképen az azon vármegyékben fekvő szab. kir. bányavárosokkal egyetemben; ezen kerület főtisztelendő és méltóságos Pilárik István superintendens gondjaira és kormányzatára bízatik.

A harmadik kerület Pozsony, Nyitra, Trencsén, Liptó vármegyékből az eddig máshova tartozott Wazecz és Strba falvakkal, továbbá Árvából és azon gyülekezetekből fog állani, melyek a dunamelléki Esztergom és Komárom vármegyékben és hasonlóképen a vármegyékben levő szab. kir. városokban fekszenek.

Ezen harmadik és az előbbeni második pontra vonatkozólag kijelentetik, hogy ha idővel a Pozsony, Nyitra és Bars vármegyékben fekvő gyülekezeteknek tetszeni fog, a zsolnai határozatok értelmében választhassanak magoknak külön superintendenst, de csakis a mostani főtisztelendő és méltóságos Pilárik István és Krmann Dániel superintendensek halála után.

Végre a negyedik kerület főtisztelendő és méltóságos Bodó András superintendenssége alatt Gömör, Kis-Hont, Torna, Borsod, Heves és Szolnok vármegyékből, hasonlóképen az ezen vármegyékben levő városokkal együtt, alakíttatik. "

Jóllehet az 1715:XXXI. t.-cikk a rózsahegyi zsinatnak,

mint „conventiculum“-nak, minden kánonát, tehát az egyházkerületek új beosztására vonatkozó fentebbi határozatokat is megsemmisítette, s általában II. Rákóczy Ferencz szabadságharcának elbukásával a protestánsok üldözése ismét kezdetét vette, mindazáltal az egyházkerületeknek a rózsahegyzi zsinat által eszközölt beosztása az ev. egyház szervezetének további történeti kifejlődésében nem enyészett el nyom nélkül, s mintegy az átmenetet képezte ama messze jövőre kiható reform felé, a mely III. Károlynak 1734. október 20-án kelt s a m. kir. helytartótanácshoz intézett rendelete (*Resolutio Carolina secunda*) alapján 1735-ben, az evang. rendeknek Pesten tartott gyűlésén, bekövetkezett. Ez a gyűlés egyébként az evang. egyház presbyteri szervezetének további kiépítése tekintetében is nagy jelentőségű, a mennyiben a superintendensek mellé ekkor választatnak először világi felügyelők. Ugyancsak ekkor szervezik a magy. kir. udvari kancellária és a m. kir. helytartótanács mellett alkalmazott *ügyvivő* (agens) állásokat is, a mely ügyvivőknek feladata ez országos hatóságok előtt folyt ev. egyházi ügyek képviselése volt.

III. Károlynak fentebb említett rendelete az evangélikus superintendentiák számának csökkenését vonta maga után. A rendelet szerint ugyanis az evangélikusok az egész ország területén összesen csupán négy superintendentiát szervezhettek, köteleztetvén a m. kir. helytartótanács útján a királynak bejelenteni azt, hogy az egyes superintendentiákba mely vármegyék és sz. kir. városok osztattak be s kik választattak meg superintendenseknek? A beosztás és a püspök megválasztásának jogát tehát a rendelet az egyház önkormányzati jogaként meghagyta.

Az evang. rendeknek 1735-iki pesti gyűlése vetette meg alapját annak a négy egyházkerületnek, ú. m. bányai, dunán-inneni, dunántúli és tiszai, a melyek a magyarországi evang. egyház szervezetében ma is fennállanak, és a mely egyházkerületek területi beosztásában azóta egyes esperességek elcsatolása, némelyeknek újonnan való keletkezése s viszont olykor megszűnése idézett elő változást. Az újabb időben legnevezetesebb e részben az 1891–94-iki zsinat határozata, a mely az egyházkerületek arányosítását rendelte el, miről a következő cikkben lesz szó.

Az 1891–94-iki zsinat előtt a négy egyházkerület területi beosztásában a következő lényegesebb változások fordultak elő

A *bányai* egyházkerülettől 1735-ben a túróczyi esperesség a dunáninnyi kerülethez csatoltatott. 1791-ben alakultak a békési és a bács-i esperesség. 1836-ban a bánáti, 1843-ban pedig a pesti és budai egyházak külön esperességgé alakultak. Eltekintve a zsinat által eszközölt egyházkerületi arányosítástól — miről alább tüzetesen szó lesz, — említést érdemel még a bányai egyházkerület történeti kifejlődését illetőleg a Horvát-Szlavon egyházmegyének 1900-ban történt újjászervezése s a bányai egyházkerülethez történt csatolása.¹

A *dunáninnyi* kerület beosztása az 1735-iki újjászervezés alkalmával annyiban változott, a mennyiben a bányai kerülettől a túróczyi esperességet hozzácsatolták.

A *dunántúli* kerület tényleges megalakulása tulajdonképpen csak 1737-ben történt meg; csak ekkor választották ugyanis püspököt s ez is leköszönvén, az újonnan választott püspök beiktatása csak 1742-ben ment végbe. Dunántúl II. József türelmi rendeletének kiadása után éledtek fel újra nagy számban a régi evang. egyházközségek. Az egyházkerület újraszervezése 1786-ban, a nemesdömölki gyűlésen ment végbe, a mikor tizenhárom egyházmegyét alakítottak, és pedig a mostaniakon kívül a fehérlőrákmenti, egy másik veszprémi és a mosonyi.

A *tiszai* egyházkerületben a szab. kir. városok superintendenciájának 1735-ben bekövetkezett megszűnte lényeges területi változást eredményezett, beolvadván a sz. kir. városok superintendenciája a tiszai egyházkerületbe. 1743-ban az ú. n. dobsinai egyezség jött létre, a mely szerint a superintendensek a sz. kir. városok német és a többi egyházak magyar és tót lelkészei közül felváltva voltak választandók. 1860-ban ez az egyezség megszűnt. 1886-ban az erdélyrészi szász evang. országos egyházból kivált brassóvármegyei tizenkét magyar egyház a tiszai egyházkerülethez csatlakozott. Az E. A. 27-ik §-ának megfelelően, a tiszai egyházkerület a területén levő

¹ L. az 1894-iki egyet. gyűlés jkv.-ének 27. pontját és az 1899-iki egyet. gyűlés jkv.-ének 7. pontját, mely utóbbi jkv. pontban közölve van Horvát-Szlavonország bánjának 4161/1899. sz. s az ev. egyetemes egyház felügyelőjéhez intézett hivatalos átirata arra nézve, hogy a horvát-szlavonországi ev. egyházközségeknek független, önálló tartományi egyházzá történt szervezkedése, jogerővel nem bírván, az ev. egyetemes egyházi főtörvényszábnak magukat alávetni tartoznak.

politikai községeket szabályrendeletileg¹ egyházakba s missiói körökbe osztotta be, melynek jelentősége e helyütt emelendő ki. Ugyanis: Fogaras és Háromszék vármegyék községeit Brassó központtal, Csík, Kisküküllő, Nagyküküllő és Udvarhely vármegyék községeit Udvarhely központtal, Torda-Aranyos, Kolos és Maros vármegyék községeit Torda központtal a tiszai kerülethez csatolták. Az 1901. évi egyetemes közgyűlés² Alsófehér, Hunyad és Szeben vármegyéket is idecsatolta.

Végül a tiszai egyházkerületben a VI sz. kir. városi esperesség, mely egykor önálló superintendia volt, 1905. jan. 1-jén kezdődő hatálylyal, mint esperesség is feloszlott, s egyház-községei a szomszédos egyházmegyékbe kebelezettek be.

82. §. Az egyházkerületek arányosítása.

Az 1891–94-iki budapesti zsinat az egyházkerületek beosztásán korszakalkotó változást eszközölt. Az egyházkerületek területi beosztása 160 év óta nem változott. Ez a hosszú időszak egyrészt nagy aránytalanságot teremtett az egyes egyházkerületek között, pl. felette megnövelte a bányai egyházkerületet; másrészt oly elháríthatlannak látszó nehézségek merültek fel különösen a dunáninnyi egyházkerület közigazgatásában, a melyek bénítólag hatottak a hitéletre, az egyházi élethez egyáltalán nem tartozó túlzó nemzetiségi törekvéseknek szolgáltak talajul, s ennél fogva az egyetemes közgyűlés és a zsinat részéről mellőzhetetlen s gyors orvoslást követeltek.

Jóllehet a zsinatnak eredetileg nem volt szándéka az egyházkerületek új beosztására nézve is törvényeket alkotni, úgyde éppen a zsinat folyamán fokozott mértékben lépett előtérbe a fentebb érintett egészségtelen állapot, a mely az 1893. október 4–6-ikán üléselő egyetemes közgyűlést elhatározó cselekvésre birta. Ezen a gyűlésen ugyanis a bányai kerület indítványozta, hogy, miután az egyházkerületeknek, sőt némely egyházmegyének is területi beosztása az egyházi élet követelményeinek meg nem felel, és pedig sem az egy-

¹ L. Tiszai evang. egyházkerület 1897-iki jkv.-ének 104. pontját. Ez a szabályrendelet 1898. jan. 1-jén lépett életbe. L. egyet. jkv. 86. p.

² Jkv. 86. p.

házi közigazgatás, sem az egyházi terhek egyenletes megoszlása, valamint abból a szempontból sem, hogy az evang. egyház egyes önkormányzati testületeiben ne vergődhesse-nek túlsúlyra szervezett alakban mutatkozó oly törekvések, a melyek merev ellentétben állanak egyházunknak az önkormányzat szabadságát a tiszta hazaszeretettől soha el nem választó irányával: küldjön ki az egyetemes közgyűlés az egyházkerületek új beosztására nézve tanulmányozó s javaslatot teendő bizottságot, a mely bizottság munkálatát az egyetemes közgyűlés sürgősen letárgyalván, az együttlevő zsinatnak törvényerőre való emelés céljából mutassa be.

Ezzel egyidejűleg a dunáninneni kerületbe tartozó pozsonyvárosi, pozsonymegyei és mosoni egyházmegyék azzal a kérelemmel fordultak az egyetemes közgyűléshez, hogy, miután a dunáninneni egyházkerület közgyűlésének többsége a hazafias érzelmű kisebbség elől elzárja a lehetőséget arra nézve, hogy a kerületben és az egyetemes közgyűlésben az E. A.-ban gyökerező jogait gyakorolhassa, ennél fogva a kérelmező egyházmegyéket a dunáninneni egyházkerületből kebelezze ki.¹

Az egyetemes gyűlés ez indítvány értelmében és kérelem folytán az egyházkerületek új beosztását szükségesnek látta s bizottságot küldött ki a kérdés tanulmányozására s javaslatának három hónapon belől leendő előterjesztésére.²

Ez a bizottság az 1894. május 23–24-ikén tartott rendkívüli egyetemes közgyűlésben nemcsak hogy bemutatta az egyházkerületek új beosztására vonatkozólag kidolgozott törvényjavaslatot, hanem, miután ez időközben az egyházkerületekkel véleményadás végett közöltetett, ennél fogva az egyetemes közgyűlés abban a helyzetben volt, hogy a javaslatra nézve az egyházkerületek nézetét is ismerte.

Az egyházkerületek közül a dunáninneni szenvedélyes hangon állást foglalt az egyházkerületek új beosztása ellen s előre kijelentette, hogy a kerület egyetlen egyházmegyéjének elszakításába sem egyezik bele s a javaslat ellen óvással él.

A dunántúli kerület a többi kerületek új beosztását a közigazgatás könnyítése, az összetartozás ápolása érdekében óhajtanának vélte ugyan, de csakis a kerületek százados térviszo-

¹ L. 1893-iki egyet. gyűlés jkv.-nek 15. pontját.

² L. 1893-iki egyet. gyűlés jkv.-nek 20. és 25. pontját.

nyainak gondos figyelembevételével, mire nézve azonban a bizottság javaslatát teljesen megnyugtatónak nem találta.

A tiszai egyházkerület a bizottsági javaslatához helyeslőleg hozzájárult.

A bányai egyházkerület a bizottsági javaslattal szemben a kerületek beosztását illetőleg külön javaslatot tett.

Mindezek alapján az egyetemes közgyűlés kimondotta, hogy a közigazgatás helyes menete, a teherviselés egyenletesebb megosztása, az összetartozás érzetének erősítése érdekében az egyházkerületek arányosítását szükségesnek tartja, a javaslat részleteibe nem bocsátkozik, hanem azt az egyházkerületek véleményeivel együtt a sürgősen összehívandó zsinat elé terjeszti.¹

Előrelátható volt, hogy az egyházkerületek új beosztásának — mint közkeletűvé vált „arányosításának” kérdése — széles rétegekre kiható mozgalmat fog felidézni s a több mint másfél évszázados kötelekeknek a szükség, nemkülömben a célszerűség parancsolta szétbontása az egyház békéjét legalább is egy időre kockára teszi. Ezeknek a mozgalmaknak részletesebb ecsetelése az egyháztörténet feladata.²

A zsinat 1904. június 8-iki 50-ik ülésében vette tárgyalás alá az alkotmányi bizottságnak az egyházkerületek új beosztására vonatkozólag kidolgozott javaslatát.³

Több, egymástól lényegesen különböző indítvány harcza töltötte ki a zsinatnak június 8. és 9-ikén izzó hangulatban lefolyt 50—53. ülését.⁴ Végeredményképen úgy az általános,

¹ L. 1894-iki (máj.) egyet. gyűlés jkv.-nek 12. pontját.

² L. Thébusz I. i. m. 474—514. l.

³ A dunáninneni egyházkerületnek tót-nemzetiségi zsinati képviselői — egy kivételével — előzőleg bejelentették tisztükről való lemondásukat, tiltakozván az egyházkerület területi beosztásának megváltoztatása ellen.

⁴ A vitában a zsinat legkiválóbb egyéniségei: Zelenka Pál, Sárkány Sámuel, dr. Baltik Frigyes püspökök; br. Prónay Dezső egyet. felügyelő; Szentiványi Árpád, Győry Elek, Laszkáry Gyula, Szentiványi József, Radó Kálmán, Gyurácz Ferencz, Csipkay Károly, gömöri Szontágh Pál stb. vettek részt. Zelenka Pál indítványozta, hogy az egyházkerületek beosztásánál Budapest legyen az érintkezési pont. A bányai egyházkerület javaslatát, a mely szerint a bányai kerületből a barsi, honti, nógrádi és zólyomi esperességek a dunáninneni kerülethez volnának csatolandók, Sárkány S. védte. Szentiványi József szerint a dunáninneni kerület bajain segítve lesz már akkor is, ha csupán a szepességi hazafias esperességekkel bővítetik ki.

mint a részletes vitánál a bizottsági javaslatot nagy többséggel elfogadták s ekként az egyházkerületek új területi beosztása — a mit a gyakorlati élet azóta is sikerültnek, sőt szerencsésnek tüntet fel — egyházi törvényhozási úton elintézését nyert.

E nagyfontosságú törvény címe: „Törvény az egyházkerületek arányosításáról s az ezzel kapcsolatos intézkedésekről“. Hatályba lépett a zsinatnak 1894. november 6-ikán tartott ülésében.

Az alább egész terjedelmében ismertetendő törvény 38. §-t tartalmaz s három fejezetre oszlik, ú. m.: I. Az egyházkerületek arányosítása. II. Intézkedések a vagyoni viszonyok tárgyában. III. Az arányosítással kapcsolatos egyéb intézkedések.

Az I. fejezet a következő rendelkezéseket tartalmazza:

1. §. A dunáninnyi egyházkerület kötelékében továbbra is megmaradnak:

- a pozsonyvárosi,
- a pozsonymegyei,
- a nyitrai,
- a trencséni és
- a mosoni egyházmegyék.

2. §. A rév-komáromi egyházközség a fehér-komáromi egyházmegyébe kebelezetik, az ekképen megnagyobbított fehér-komáromi egyházmegye a dunántúli egyházkerületből kikebelezetik s a dunáninnyi egyházkerülethez csatoltatik.

3. §. A barsi, honti és nógrádi egyházmegyék a bányai egyházkerületből kikebelezetnek és a dunáninnyi egyházkerülethez csatoltatnak.

4. §. A dunántúli egyházkerület kötelékében a 2. § szerint kikebelezett egyházmegye kivételével megmaradnak továbbra is azok az egyházmegyék, a melyek jelenleg ezen egyházkerület kötelékébe tartoznak.

5. §. A tiszai egyházkerület kötelékében továbbra is megmaradnak azok az egyházmegyék, a melyek jelenleg ezen egyházkerület kötelékébe tartoznak.

6. §. Az árvai egyházmegye a dunáninnyi egyházkerületből kikebelezetik s a tiszai egyházkerülethez csatoltatik.

7. §. A lipthói egyházmegye a dunáninnyi egyházkerületből kikebelezetik s a tiszai egyházkerülethez csatoltatik.

Ezen kikebelezés és átsatolás azonban csak akkor lép hatályba, a mikor a dunáninnyi egyházkerület ez idő szerinti püspöke megszűnt egyszersmind a vrbicza-szentmíklósi egyházközség lelkésze lenni.

8. §. A bányai egyházkerület kötelékében továbbra is megmaradnak:

- a békési,
- a budapesti,
- a pestmegyei,
- a bács-szerémi,
- a bánsági s
- a zólyomi egyházmegyék.

9. §. A túróczi egyházm. a dunáninnyi egyházkerületből kikebeleztetik és a bányai egyházkerülethez csatoltatik.

83. §. Az egyházkerületek arányosításával kapcsolatos intézkedések a vagyoni viszonyok tárgyában.

E nagyfontosságú kérdésben az előző cikkben hivatkozott törvény 10–20. §-ai intézkednek a következőképen:

10. §. Mindegyik egyházkerület megtartja, tekintet nélkül a jelen törvény okozta változásokra, a jelen törvény hatálybalépte után is vagyonát, valamint az alapokat, alapítványokat, hagyományokat s egyéb adományokat, a melyek határozottan a kerületnek, vagy a kerület által, habár mások hozzájárulásával fenntartott intézmények javára, rendeltettek.

Az egyházkerületi vagyon s az ily alapok, alapítványok, hagyományok és egyéb adományok a jelen törvény által eszközölt változások miatt sem osztály, sem közössé-tétel tárgyát nem képezhetik.

11. §. Oly alap, vagyon, alapítvány, hagyomány, vagy egyéb adomány, mely rendeltetésénél fogva valamely, a jelen törvény szerint, eddigi kötelékéből kikebelezett egyházmegyének, vagy pedig ily egyházmegyéhez tartozó egyházközségnek, intézménynek, vagy egyháztagnak javára fordítandó, a melynek kezelése azonban az egyházkerületre van bízva, azon egyházkerület kezelésébe megy át, melyhez az illető egyházmegye csatoltatott.

12. §. Ha egyházkerület javára rendelt vagy kezelésére bízott alapra, alapítványra, hagyományra vagy egyéb adományra nézve az alapító, hagyományozó s illetőleg adományozó rendelkezése értelmében valamely egyházmegyét, egyházközséget, vagy egyháztagot a kezelésbe való befolyás, vagy más jog illeti meg, ezen befolyás, vagy más jog akkor is érintetlenül marad, ha az illető egyházmegye, a jelen törvény folytán, eddigi kötelékéből kivált.

13. §. A jelenlegi egyházkerületi kötelékből kivált és más egyházkerülethez csatolt egyházmegyék vagyonára s a határozottan javukra rendelt alapokra, alapítványokra, hagyományokra s egyéb adományokra a 10. § intézkedései megfelelően alkalmazandók.

Oly vagyon, alap, alapítvány, hagyomány- vagy egyéb adományra nézve, mely kezelés végett van ezen egyházmegyék valamelyikére bízva: a kezelés az új egyházkerületi kötelékben is az illető egyházmegyénél marad.

14. §. Ha egyházmegye javára rendelt vagy kezelésére bízott alapra, alapítványra, hagyományra vagy egyéb vagyonra nézve az alapító, hagyományozó s illetőleg adományozó rendelkezése értelmében valamely egyházkerületet, vagy más egyházmegyét, vagy pedig egyházközséget, vagy egyháztagot, a kezelésbe való befolyás, vagy más jog illet meg: ezen befolyás s illetőleg jog akkor is érintetlenül marad, ha az illető egyházmegye eddigi kötelékéből kivált.

15. §. Ha iskolát vagy más intézményt az egyházkerület s az egyházmegye egészen vagy részben évenkénti adózásból vagy más költségjárulékból közösen tartanak fenn, joguk van ezen viszonyt közös megállapodással abban az esetben is fenntartani, ha az egyházmegye a jelen törvény értelmében a kerület kötelékéből kiválik. Ebben az esetben, ha a korábbi viszony fenntartásában egyeztek meg, meghatározandó egyszersmind, hogy a kerületi kötelékből kivált egyházmegyét mily mérvű és mily módon gyakorlandó befolyás illesse meg az illető iskola ügyeire vagy az illető más intézményre.

16. §. A selmeczi lyceumra nézve, a bányai egyházkerület segélyezésének helyébe, az országos segélyből s a közalapról való anyagi támogatás lép.

17. §. Ha egyházkerület, egyházmegye és egyházközség,

vagy csupán az utóbbiak tartanak fenn közösen, részben vagy egészben évi adakozásból, vagy más költségjárulékból, iskolát vagy más intézményt, a 15. § intézkedései megfelelően alkalmazandók.

18. §. A nyugdíjintézet vagy segélyegylet természetével bíró egyházkerületi intézetek vagyona, a jelen törvény szerinti arányosítás miatt, sem osztály, sem közössé-tétel tárgyát nem képezheti.

19. §. A nyugdíjintézet vagy segélyegylet természetével bíró egyházkerületi intézeteknek s az egyházmegyei ilyenmű intézeteknek tagjai, a jelen törvény hatálybalépése után is tagjai maradnak, ha tagsági kötelezettségeiknek megfelelnek.

20. §. A 18. és 19. §-ok rendelkezései alá nem tartozó nyugdíjintézetekre, gyámoldákra és segélyegyletekre a jelen törvény semmi befolyást nem gyakorol.

84. §. Az arányosítással kapcsolatos egyéb intézkedések (egyezség, választott bíróság intézménye).

Mai nap is folyamatban levő vitás anyagi ügyek bizonyítják, hogy mennyire előrelátó volt a zsinat akkor, a mikor az egyházkerületek arányosításából támadható némely keresetek elbírálására — az E. A. által szervezett rendes egyházi bíróságok mellőzésével — külön választott bíróság megalakításának szabályairól gondoskodott. Az arányosítási törvénynek idevonatkozó 21—38. §§-ai a következőképen intézkednek:

21. §. A vagyoni viszonyoknak a jelen törvény szerinti arányosítás következtében való rendezése elsősorban az illető felek kölcsönös megállapodásával, egyezség útján eszközölhető; az egyezség azonban a jelen törvény hatályba lépésének napjától számítva, egy év alatt létesítendő.

Oly egyezségnek érvényességéhez, melynél egyházkerület az egyik egyező fél, az egyetemes közgyűlésnek jóváhagyása szükséges.

Oly egyezség érvényességéhez, mely egyházmegyek közt kötöttik, ha a felek az egyházkerület kötelékébe tartoznak, az illető egyházkerület közgyűlésének, ha különböző egyház-

kerületek kötelékébe tartoznak, mindegyik illetékes egyház-kerület közgyűlésének jóváhagyása kívántatik meg.

22. §. Ha a 12. és 14. §-ban említett befolyás, vagy más jog iránt támad kérdés, s az nem rendeztetik egyezségileg, melyhez azonban felsőbb egyházhatósági jóváhagyás nem kívántatik, s a mely egyezség nincs a 21. § szerinti határidőhöz kötve, a vitás kérdés eldöntése az egyházi törvénykezés rendes útjára tartozik.

23. §. Ha az iránt merül fel kérdés, hogy valamely vagyon az egyházkerület, egyházmegye, vagy egyházközség vagyonát képezi-e, vagy valamely alapnak, alapítványnak, hagyománynak, vagy egyéb adománynak a 10. és 11. §§-okban megjelölt természete válik vitássá, vagy pedig az, hogy valamely vagyon, alap, alapítvány, hagyomány, vagy egyéb adomány csupán kezelés tárgyát képezi-e; úgyszintén, ha a kezelésre való befolyás tárgyában megállapodás nem jön létre, vagy pedig a 15. és 17. §§-ok eseteiben a viszony fentartása elhatároztatik, de a befolyás módja és mértéke válik vitássá, valamint általában az egyházkerületeknek a jelen törvény szerinti arányosítása folytán felmerülő vagyoni és rendezési kérdésekben választott bíróság határoz.

24. §. Ha az egyezségi tárgyalások a 21-ik §-ban megszabott határidő alatt nem vezettek sikerre, kötelesek ezt a felek, és pedig ha legalább az egyik fél egyházkerület, az egyetemes felügyelőnek, más esetben pedig azon egyházkerület püspökének, a mely egyházkerület elnökségét a választott bíróság elnökének kinevezése illeti (31. §), haladéktalanul bejelenteni.

25. §. Ha az egyezség a felek közt létrejött, de nem hagyatott jóvá, ezen körülmény azon egyházi hatóság által, mely a jóváhagyást megtagadta, az egyetemes felügyelőnek tudomására hozandó.

26. §. Választott bíróság elé viheti az ügyet bármelyik érdekelt fél, a 21. §-ban megszabott határidő előtt is, a mely esetben kérelme a 24. §-ban megjelölt illetékes egyházi tisztviselő elé terjesztendő.

Nem vihetik azonban a felek választott bíróság elé az ügyet, ha köztük az egyezség létesült, mely esetben választott bírósági eljárásnak csak a 25-ik § értelmében lehet helye.

27. §. A 24. és 25. §§-ok értelmében történt bejelentés

s a 26. § értelmében előterjesztett kérelem folytán az illető tisztviselő (24. §) a választott bíróság megalakítása iránt késedelem nélkül intézkedni köteles.

28. §. A választott bíróság az elnökkel együtt öt tagból áll, melybe négy tagot a felek következőleg választanak:

a) ha egyházkerületek vagy egyházkerület és egyházmegye a felek, mindegyik fél két-két bírót választ;

b) ha egyházkerület, egyházmegye s egyházközség a felek, az egyházkerület két bírót választ, egy bírót pedig az egyházmegye, s ha több az egyházmegye, ezek együtt s egy bírót az egyházközség, vagy ha több az egyházközség, ezek együtt választanak, és pedig, ha több az egyházmegye vagy egyházközség, a bíró-választás az illető egyházmegyék vagy egyházközségeknek e célra egyenlő számban kiküldött meghatalmazottai által történhetik;

c) ha egyházmegyék a felek, mindegyik egyházmegye két-két bírót választ;

d) ha egyházmegye s egyházközség a felek, két bírót az egyházmegye, két bírót az egyházközség választ, s ha több az egyházközség a fennebbi *b)* alpont megfelelő alkalmazásával, meghatalmazottak útján együtt választanak.

29. §. A 28. § értelmében eszközölt választás eredményéről kötelesek az illető választó felek azon egyházi tisztviselőt, ki a megalakulás iránti intézkedésre van hivatva, (24. és 27. §§) haladéktalanul értesíteni; ezen tisztviselő pedig köteles a választott bírakat felhívni, hogy elnököt válasszanak, s a valamennyiök egyező szavazata által megválasztottnak nevét, vagy ha ily választás nem jött létre, ezen tény, vagy pedig azt, hogy nem kívánnak választani, nála s az általa naptárilag meghatározandó határnapig jelentsék be.

A határnap akként tűzendő ki, hogy az a bírák megválasztásáról kapott tudósítás, illetőleg utolsó tudósítás napjához 15 napnál közelebbre s attól 30 napnál távolabbra ne essék.

30. §. A választott bíróság elnöki helye választás útján töltetik be, ha az elnökre nézve a felek által választott mind a négy bírónak szavazata egybehangzó s ezen eredmény a 29. § értelmében a kitűzött határnapig bejelentetik.

31. §. Ha a 30. § szerint megkívánt szavazási eredmény nem jön létre, vagy ha létrejön is, de a 29. § értelmében a kitűzött határnapig be nem jelentetik, valamint akkor, ha

a felek választotta bírák már előbb bejelentik, hogy elnököt választani nem kívánnak: a választott bíróság elnöki helye kinevezés útján töltetik be, és pedig:

a) a 28. § a) és b) pontjai esetében az egyetemes felügyelő;

b) a 28. § c) pontja esetében azon egyházkerület elnöksége, melyhez a korábbi kötelékben maradt egyházmegye tartozik, s ha mindegyik ilyen volna, egyházkerületük elnöksége;

c) a 28. § d) pontja esetében azon egyházkerület elnöksége, mely kerületnek kötelékébe az egyházközség, illetőleg egyházközségek tartoznak, nevezi ki a választott bíróság elnökét.

32. §. A választott bíróság köteles az eléje terjesztett ügyet a felek meghallgatása mellett gondosan megvizsgálni, az eljárás módját azonban maga határozza meg.

33. §. A választott bíróság a jelen törvény II. fejezetében foglalt szabályok szerint köteles határozni.¹

Ha a felmerült kérdés eldöntésére a jelen törvény II. fejezetében szabály nem foglaltatik, az egyházi alkotmányról szóló törvény alkalmazandó; ha pedig a fennforgó kérdésre nézve abban sem foglaltatnék szabály, a választott bíróság teljesen saját belátása szerint dönt.

34. A választott bíróság általános szótöbbséggel és végérvényesen határoz, s ha az ügy természete úgy kívánja, a fennforgó kérdés eldöntésén felül, az állandó rendezésre szükséges szabályokat is köteles szabatosan megállapítani.

35. §. A választott bíróság köteles érdemleges határozatában a költségeket is megállapítani s annak ki által, mily mértékben való viselése iránt határozni.

A mennyiben a választott bíróság az eljárás folyamán felmerülő készkiadásai fedezésére előlegeket kívánna igénybe venni: joga van a felektől, az általa meghatározandó arányban, esetleg az egyik féltől, ily előleget követelni.

36. §. Azokban az egyházkerületekben, a melyekhez a jelen törvény szerint² egyházmegyék csatoltattak, az egyházkerületi törvényszéknek, az elnökségen kívüli tagjai, a jelen törvény hatályba lépését követő első egyházkerületi közgyűlésen, azon időre, mely működési idejüktől még hátra van, újra választandók.

Új választásnak azonban sem az egyházkerületi, sem az

¹ L. az előző cikket.

² L. 82. §.

egyházmegyei tisztviselőkre nézve, az egyházkerületük arányosítása folytán, nincs helye.

37. Mindazon önkormányzati teendőkre, testületi és hatósági viszonyokra, jogokra és köteleességekre, valamint tisztviselői és egyéni jogokra, melyekre vonatkozólag a jelen törvényben intézkedés nem foglaltatik, vagy a jelen törvény ellenkezőt nem rendel, az egyházi alkotmányról szóló törvény határozmányai alkalmazandók.

38. §. Jelen törvény azonnal hatályba lép, mihelyt Ő Felsége a király által megerősítetten a zsinaton kihirdettetik.¹

85. §. Az egyházkerületek mai szervezete.

Az egyházkerület az ev. egyház önkormányzati tagozatának harmadik fokozatát képezi, s mint ilyen közvetlen az evang. egyházegyetemnek van alárendelve. Az egyházkerület az egyházi törvények és az egyetemes közgyűlés határozatainak korlátain belől önállóan kormányozza saját ügyeit.

Az egyházkerület alakulása, területének szabályozása s közigazgatása a fentebb részletezett történeti fejlődésnek megfelelően, sőt ma már a legteljesebb mértékben önkormányzati jellegű. Eleme ennek az önkormányzatnak, mint az egyházi élet külső nyilvánulásának, a szabadság; úgy, miként az egyház belső életének alapja a szeretet.

Az E. A. 107. és 108. §§-ai szerint az egyházkerületet több egyházmegyének egyházi kormányzás, közigazgatás és rendtartás végett felsőbb hatósággá egyesülése alkotja.

Az egyházkerületek új beosztása az érdekelt egyházkerület s az egyetemes közgyűlés meghallgatásával a zsinatnak, — egyes egyházközségnek vagy egyházmegyének más egyházkerületbe való csatolása az egyetemes közgyűlésnek, jogkörébe tartozik.² Ily esetben tehát az egyházmegyék és az egyházközségek meghallgatása előírva nincs s nézetünk

¹ E törvényeket Ő Felsége a király 1894. okt. 10-ikén megerősítette. Kihirdetve lettek és így hatályba léptek a zsinat 1894. november 6-ikán tartott ülésében.

² Ehhez képest járt el az egyet. közgyűlés 1901-ben Fehér, Szeben és Hunyad vármegyék községeinek a tiszai kerületbe való csatolásakor, jóllehet ezt maga a tiszai kerület sem kívánta. L. 1896-iki egyet. gyűl. jkv.-nek 86. pontját.

szerint ezeknek meghallgatása csupán az esetben mellőzhetetlen, ha a kerületek célbavett új beosztása az egyes egyházközségeknek egyházmegyéjükhöz való eddigi viszonyát is érintené, mert ez esetben — figyelemmel az E. A. 80. §-ára — ők is meghallgatandók.

Az egyházkerület képviseleti és kormányzó hatósága az egyházkerületi közgyűlés. Az egyházkerületi közgyűlés mellett azonban — hatáskörének fenntartásával és biztosításával — részt vesznek még az egyházkerület kormányzatában mindazon hatóságok és közegek, a melyeket és a kiket az E. A., valamint a törvényesen hozott s jogerős egyházi szabályrendeletek erre különösen felhatalmaznak. Így nevezetesen az egyházkerületi pénzügyi igazgatás terén közreműködik az egyházkerületi számvevőszék, a törvénykezésben az egyházkerületi törvényszék, továbbá a különféle bizottságok s az egyházkerületi tisztviselők közül különösen az egyházkerületi elnökség.¹

A hazai evang. egyház jelenleg négy egyházkerületre oszlik, úgymint: bányai, dunáninneni, dunántúli és tiszai egyházkerületek.

A *bányai* egyházkerületbe tartoznak a: 1. arad-békési, 2. bács-i, 3. bántási, 4. békési, 5. budapesti, 6. csanád-csongrádi, 7. Horvát-Szlavon, 8. pestmegyei, 9. túróczi, 10. zólyomi egyházmegyék.

A *dunáninneni* egyházkerületbe tartoznak a: 1. barsi, 2. fehérvári, 3. mosoni, 4. nagyhonti, 5. nógrádi, 6. nyitrai, 7. pozsonymegyei, 8. pozsonyvárosi, 9. trencséni egyházmegyék.

A *dunántúli* egyházkerületbe tartoznak a: 1. győri, 2. kemesaljai, 3. somogyi, 4. soproni alsó, 5. soproni felső, 6. tolna-baranya-somogyi, 7. vas-i felső, 8. vas-i közép, 9. veszprémi, 10. zalai egyházmegyék.

A *tiszai* egyházkerületbe tartoznak az: 1. árvai, 2. brassói, 3. gömöri, 4. hegyaljai, 5. kishonti, 6. lipcsei, 7. sárosi, 8. tátraaljai, 9. tiszavidéki, 10. tizenhárom városi egyházmegyék.²

¹ L. az E. A. 107—143., 187—188., 293—303., 337—338. §§-ait.

² Az utolsó népszámlálás és statisztikai adatok szerint a *bányai* egyházkerületben 10 egyházmegye, 164 anyaegyházközség és missiói kör s 77 leányegyházközség van 433,583 lélekszámmal; a *dunáninneni* egyházkerületben 9 egyházmegye, 163 anyaegyházközség és missiói kör, 102 leányegyház 205,375 lélekszámmal; a *dunántúli* egyházkerületben 10 egyház-

86. §. Az egyházkerületi közgyűlés össze- hívása és megalakulása.

Egyházkerületi közgyűlés évenként legalább egyszer, ezenkívül pedig annyiszor tartandó, a hányszor azt az egyházmegye többsége kívánja, egyházi felsőbb hatóság elrendeli, vagy az egyházkerületi elnökség szükségesnek tartja.

Az egyházkerületi közgyűlést a püspök és az egyházkerületi felügyelő egyetértőleg hívják össze. Egyikök akadályoztatása, vagy egyikök állásának megüresedése esetében, azt a másik maga is megteheti. Ha pedig ezen körülmények valamelyike mindkettőjükre nézve fennforogna: akkor az egyházkerületi közgyűlés egybehívása iránt a hivatalra nézve legidősebb esperes és egyházmegyei felügyelő intézkedik.

Az egyházkerületi közgyűlést összehívó levélben a fontosabb tárgyak megjelölendők.

Az egyházkerületi közgyűlés összehívására nézve az E. A. közelebbről nem tartalmaz intézkedést. Az e tekintetben való részletesebb szabályozás jogát a zsinat az egyházkerületekre ruházta, a melyek e részben az egyetemes közgyűlés által jóváhagyott szabályrendeleteikben a helyi viszonyok által netán indokolt különös szempontokra is tekintettel lehetnek. Az idevonatkozó szabályrendeletet immár mind a négy egyházkerület megalkotta s hatálybaléptette.¹ Ezek a szabály-

megye, 161 anyaegyházközség és missiói kör, 162 leányegyház 236,934 lélekszámmal; a *tiszai* egyházkerületben 10 egyházmegye, 185 anyaegyházközség és missiói kör, 127 leányegyház 209,711 lélekszámmal.

¹ L. „Szabályrendelet a *bányai* ág. hitv. evang. egyházkerület ügyrendjéről”. Megállapított a bányai egyházkerület 1894-iki közgyűlésében, 9. jkvi pont alatt. Módosította az 1897-iki közgyűlés 16. jkvi pont alatt. Jóváhagyta az 1895-iki egyetemes közgyűlés 71. jkvi pont alatt, és illetve az 1897-iki egyet. közgyűlés 83. jkvi pont alatt. Úgy az eredeti, mint a módosított szöveg a bányai evang. egyházkerület 1898-iki közgyűléséről felvett jkv. függelékében közölve van.

„Szabályrendelet a *dunáninneni* ág. hitv. evang. egyházkerület ügyrendjéről.” Megállapított a dunáninneni egyházkerület 1895-iki közgyűlésében. Jóváhagyta az 1895-iki egyetemes közgyűlés, 80. jkvi pont alatt. A dunáninneni egyházkerület szabályrendeleteinek 1901-ben kiadott gyűjteményében közzétették.

„Szervezeti és ügyviteli rendszabályok” — a *dunántúli* ág. hitv. ev. egyházkerületben. Megállapította a dunántúli ev. egyházkerület 1896-iki

rendeletek az egyházkerületi közgyűlés előkészítésére és összehívására nézve a következőképen intézkednek:

A bányai egyházkerületben: Rendes közgyűlés minden naptári év második felében tartandó; renkívüli közgyűlés bármikor hívható össze. A rendes közgyűlés legalább négy héttel, a rendkívüli közgyűlés legalább tizenöt nappal megelőzőleg hívandó össze.

Összehívó-levél küldendő mindazoknak, kik a zsinati törvények 112. §-ának *a)* pontja alapján hivataluknál fogva tagjai az egyházkerületi közgyűlésnek; továbbá az egyházmegyéknek; az egyházkerület területén levő főiskolák, fő- és algymnásiumok és önálló tanítóképző-intézetek felügyelőinek és igazgatóinak; s végül a zsinati törvények 112-ik §-ának *c)* pontja alapján kiküldött két népiskolai tanítónak. Az összehívó-levelek szétküldéséről a jegyzői kar gondoskodik.

Az egyházmegyék kötelesek azt a közgyűlési határozatot, mely a megbízó-levéllel ellátott képviselők és egyszerű jkvi kivonat mellett kiküldött tagok választására vonatkozik, a főesperes és egyházmegyei jegyző által aláírt jegyzőkönyvi kivonatban lehetőleg legalább két nappal a kerületi közgyűlés előtt a kerületi jegyzők egyikének megküldeni; és e határozatban az egyszerű jegyzőkönyvi kivonat mellett kiküldött tagok sorrendjét, külön a lelkészekre, külön a nem-lelkészekre nézve, megállapítani.

Ily megállapítás hiányában a nevek sorrendje tekintetik a kiküldetés sorrendjének.

Az egyházmegyék kötelesek képviselőiket megbízó-levéllel, tanácskozási és helyettesítési joggal kiküldött tagjaikat igazolvánnyal ellátni. Az egyházmegyék képviselőinek, valamint tanácskozási és helyettesítési joggal kiküldött tagjainak megbízatása a megválasztásukat követő év rendes kerületi közgyűlésének összehívásáig tart.

A mennyiben a kerületi közgyűlés napja a képviselőket és kiküldötteket választó egyházmegyei közgyűlésen ki nem

közgyűlése, 309. jegyzőkönyvi pont alatt. Jóváhagyta az 1897-iki közgyűlés, 82. jkvi pont alatt. Közli a dunántúli egyházkerületnek 1899-ben kiadott szabályrendelet-gyűjteménye.

„A *tiszai* ág. hitv. evang. egyházkerület közgyűlésének ügyrendje.” Megállapította a *tiszai* evang. egyházkerület 1899. és 1900-iki közgyűlése, 20., illetve 6. jkvi pont alatt. Közölve van ugyanezen jegyzőkönyvekben. Jóváhagyta az 1900-iki egyetemes közgyűlés, 98. jkvi pont alatt.

hirdetetik, a főesperes köteles az egyházmegyei képviselőket és kiküldötteket a kerületi közgyűlés napjáról külön értesíteni.

Az egyházkerület területén levő s a zsinati törvények 112. §-ának *b)* pontjában felsorolt tanintézetek fenntartó testületei kötelesek a tanintézetek felügyelőinek és igazgatóinak személyében előforduló minden változást a kerületi jegyzők egyikével azonnal közölni.

A közgyűlést megelőző napon az összehívó-levélben meghatározott órában értekezlet tartandó, melyen a napirend fontosabb tárgyai és az önálló indítványok bejelentetnek s röviden megismertetnek, a nélkül azonban, hogy az értekezlet azok felett határozhatna.

A kerületi közgyűlés választott tagjai tartoznak megbízólevelüket vagy igazolványukat a közgyűlést megelőző értekezleten vagy a közgyűlés megnyitása előtt a jegyzői karnak átadni. A jegyzői kar a kerületi közgyűlés jogosult tagjainak jegyzékét összeállítja s a közgyűlésnek az ülés elején bemutatja, egyúttal jelentést tesz arról, hogy a választott tagok igazoló-okmányai rendben vannak-e.

Ha valamely igazoló-okmányra nézve aggály merül fel, az illető tag igazolása felett a közgyűlés — a jegyzői kar előterjesztése és esetleg az illetékes egyházmegyei elnökség felvilágosítása után — minden vita kizárása mellett határoz.

Az elnökség gondoskodik a tárgyalandó kérdések kellő előkészítéséről, felszereléséről és rendes előadóiról.

Az egyházmegyek tartoznak a hozzájuk beérkező s a kerületi közgyűléshez intézett felebbezéseket s kérelmeket a kerületi elnökséghez haladéktalanul felterjeszteni, hogy az elnökség az ügyiratokat minél előbb a jogügyi bizottsághoz juttathassa.

A dunáninnen kerületben: Rendes közgyűlés minden naptári év második felében tartandó; renkívüli közgyűlés bármikor hívható össze. A rendes közgyűlés legalább négy héttel, a rendkívüli közgyűlés legalább tizenöt nappal megelőzőleg hívandó össze.

Összehívó-levél küldendő mindazoknak, kik a zsinati törvények 112. §-ának *a)* pontja alapján hivataluknál fogva tagjai az egyházkerületi közgyűlésnek; továbbá az egyházmegyeknek, az egyházkerület területén levő főiskolák, fő- és algymnásiumok és önálló tanítóképző-intézetek felügyelőinek s igazgatóinak; s végül a zsinati törvények 112. §-ának

c) pontja alapján, a kiküldött két népiskolai tanítónak. Az összehívó-levél szétküldéséről, elnöki megbízásból, a püspöki iroda gondoskodik.

Az egyházmegyei kötelesek azt a közgyűlési határozatot, mely a megbízó-levéllel ellátott képviselők és egyszerű jegyzőkönyvi kivonat mellett kiküldött tagok választására vonatkozik, az egyházmegyei jegyző által aláírt jegyzőkönyvi kivonatban, lehetőleg legalább két nappal a kerületi közgyűlés előtt, a kerületi jegyzők egyikének megküldeni és e határozatban az egyszerű jegyzőkönyvi kivonat mellett kiküldött tagok sorrendjét, külön a lelkészekre, külön a nem-lelkészekre nézve, megállapítani.

Ily megállapítás hiányában a nevek sorrendje tekintetik a kiküldetés sorrendjének.

Az egyházmegyei kötelesek képviselőiket megbízó-levéllel, tanácskozási és helyettesítési joggal kiküldött tagjaikat igazolvánnyal ellátni.

Az egyházmegyei képviselőinek, valamint tanácskozási és helyettesítési joggal kiküldött tagjainak megbízatása a megválasztásukat követő rendes kerületi közgyűlésnek összehívásáig tart.

A mennyiben a kerületi közgyűlés napja a képviselőket és kiküldötteket választó egyházmegyei közgyűlésen ki nem hirdettetik, az esperes köteles az egyházmegyei képviselőket és kiküldötteket a kerületi közgyűlés napjáról külön értesíteni.

Az egyházkerületi területen levő s a zsinati törvények 112. §-ának b) pontjában felsorolt tanintézetek fenntartó testületei kötelesek a tanintézetek felügyelőinek és igazgatóinak személyében előforduló minden változást a püspökkel azonnal közölni.

A közgyűlést megelőző napon az összehívó-levélben meghatározott órában értekezlet tartandó, melyen a napirend fontosabb tárgyai és az önálló indítványok bejelentetnek s röviden megismertetnek, a nélkül azonban, hogy az értekezlet azok felett határozná.

A kerületi közgyűlés választott tagjai tartoznak megbízó-levélüket vagy igazolványukat a közgyűlést megelőző értekezleten vagy a közgyűlés megnyitása előtt a jegyzői kar-nak átadni.

A dunántúli kerületben : Az egyházkerület évenként legalább egyszer közgyűlést tart, rendszeren az egyetemes köz-

gyűlést megelőzőleg. Ezenkívül azonban közgyűlés tartandó az egyházi törvények 118. §-a által meghatározott esetekben. A közgyűlések helyét esetről esetre maga a közgyűlés, avagy esetleg az egyházkerületi elnökség határozza meg. A közgyűlések imádsággal kezdetnek és imádsággal rekesztetnek be. Tanácskozásait az egyházkerületi elnökség vezeti.

A közgyűlések tárgysorozatát az elnökség állítja össze és a gyűlés megnyitása után, illetve az előértekezleten bemutatja. Az egyetemes közgyűlés előtt tartott egyházkerületi közgyűlés tárgysorozatába mindig felveendő az egyházi törvény 114. § p) pontja értelmében az egyetemes közgyűlésre küldendő képviselők megválasztása, kiknek mandátuma egyévi időtartamra érvényes.

A közgyűlési tárgysorozat megállapítása és az ügyek előkészítése végett az egyházmegyék elnökségei, az egyházkerületi bizottságok és tisztviselők, valamint azok is, a kik valamely ügyben külön megbízást nyertek, kötelesek jelentéseiket, illetve jegyzőkönyveiket legalább három héttel a közgyűlés előtt az elnökségnek betérjeszteni. Ugyanezen időhatárig adandók be az egyházkerületi elnökséghez az egyházmegyei elnökség útján a kérvények, felebbezések és önálló indítványok.

Az egyházmegyei elnökségek a közgyűlést megelőzőleg az egyházkerületi elnökségnek írásban bejelentik a megbízólevéllel ellátott egyházmegyei képviselőknek, szintúgy a jegyzőkönyvi kivonattal kiküldötteknek neveit kiküldetésük sorrendje szerint.

A közgyűlési tárgyak sorrendjét a közgyűlés megváltoztathatja, valamint az 5. §-ban megállapított határidőnél későbbben érkezett beadványokat is napirendre veheti, ha azok tárgyalására nézve tett sürgősségi indítványt a közgyűlés többsége elfogadta.

A megbízottak, kiküldöttek, tisztviselők és egyházkerületi bizottságok jelentéseikben, avagy jegyzőkönyveikben megokolt határozati-javaslatot tartoznak tenni mindazon, általuk betérjesztett ügyekről, melyek a közgyűlés érdemleges határozatát igénylik. Ugyanezen célból az érkezett leiratok és átiratok, a mennyiben nem tartoznak valamelyik állandó bizottságnak vagy szakközegnek ügykörébe, az egyházkerületi jegyzőnek a közgyűlés előtt két héttel kiadandók.

A tiszai kerületben: A közgyűlés helyét és idejét az

előző közgyűlés állapítja meg, vagy az iránt esetről esetre az elnökséget meghatalmazza.

A közgyűlést a püspök és a felügyelő vagy esetleg az E. A. 110. §-ában megjelölt jogosultak hívják össze.

A meghívó-levél, melyben a főbb tárgyak megjelölendők, a rendes közgyűlés előtt legalább négy héttel, a rendkívüli közgyűlés előtt pedig legalább két héttel küldendő szét, még pedig a hivataluknál fogva jogosult tagokhoz egyénenként, a választottakra nézve pedig az egyházmegyékhez.

Azon körülmény, hogy valaki a meghívót nem kapta meg, a közgyűlés alakulására s határozataira nincs befolyással.

A közgyűlést megelőző napon a fontosabb tárgyak előleges megbeszélése végett egyházkerületi értekezlet tartatik, s a meghívóban ennek helye és ideje is közzendő.

Az egyházmegyei képviselők és küldöttek megválasztásáról szóló hiteles jegyzőkönyvi kivonatot az esperes az e végből kitűzött hatánapig a püspökhöz küldi. A beérkezett jegyzőkönyvi kivonatokat a püspök, a közgyűlést megelőző értekezletben a megbízó-levelek átvételére kijelölt jegyzőnek adja át, az igazolásnál való használatra.

Az igazolás úgy történik, hogy a képviselők megbízó-leveleiket átadják az előző pont szerint kijelölt jegyzőnek, ki azokat a püspöktől vett jegyzőkönyvi kivonatokkal egybeveti s ennek folytán megszerkeszti a megjelent közgyűlési tagok névjegyzékét, mely a közgyűlésben a megnyitás után első tárgyképen felolvastatik. Az így igazolt tagok névjegyzékébe a közgyűlés későbbi folyamán jelentkezők is felvételnek.

Az igazolásnál netán felmerült kérdés felett a közgyűlés az illetékes esperes vagy egyházmegyei felügyelő felvilágosító nyilatkozatának meghallgatása után, vita nélkül szavazással dönt.

A közgyűlés megalakulásához legalább 40, szavazati joggal bíró tag jelenléte szükséges. Miután azonban az elnökség a közgyűlést megalakultnak jelentette ki, a jelenlevő tagok száma többé sem a tanácskozássra, sem a határozathozatalra nézve nem képez akadályt.

A közgyűlés kezdetét istentisztelet előzi meg.

A közgyűlés tárgysorozatát — tekintettel az E. A. 114. §-ára — a püspök egyetértően a felügyelővel állapítja meg és sokszorosítva, a tagok között való kiosztás végett az előértekezletben bemutatja.

A tárgysorozatba felveendő egyházmegyei közgyűlési mindennemű felterjesztéseket és indítványokat kötelesek az esperesek a közgyűlés előtt legalább nyolcz nappal a püspökhöz beküldeni. Ugyanezen határnapig tartoznak a bizottságok is betérjeszteni a püspökhöz évi jelentéseiket.

Az önálló indítványok az elnökséghez, az értekezletet megelőzőleg előre bejelentendők. Ilyen indítványok rendszerint a tárgysorozat végén tűzendők napirendre.

A megállapított tárgysorozattól a közgyűlés, az e végből netán beadott sürgősségi indítvány következtében, eltérhet. Ha az elnökség ez indítványhoz hozzájárul, úgy az elfogadottnak tekintendő; máskülömben a kérdést szavazás alá bocsátja.

A tárgysorozatba felvett fontosabb, különösen a szervezetet érintő vagy újonnan felmerült tárgyak beható megvizsgálásáról a püspök az által gondoskodik, hogy azokat előzetesen kiadja természetük szerint:

- a) vagy valamely szakbizottságnak;
- b) vagy megfelelő szakközegnek (jegyző, ügyész, számvevő);
- c) vagy belátása szerint kiszemelt előadónak; 1897. évi jkv. 10. p.

A tárgyak miként történt kiosztása a tárgysorozatban megjelölendő.

A tárgy előtanulmányozásával megbízott bizottság, szakközeg vagy előadó jelentését indokolt határozati-javaslat alakjában legalább a közgyűlést megelőző napon tartozik az ügyiratok kapcsán a püspökhöz betérjeszteni.

Oly fontosabb tárgyak s beadványok előkészítése iránt, melyek elkésve érkeztek s a közgyűlés folyama alatt előterjesztendő véleményt igényelnek, a közgyűlés maga intézkedik.

87. §. Az egyházkerületi közgyűlés tagjai.

Az egyházkerületi közgyűlés tagjai:

a) hivataluknál fogva, mint egyházkerületi tisztviselők: a püspök s az egyházkerületi felügyelő, az egyházkerületi törvényszék bírái, az egyházkerületi jegyzők és pénztárosok, az egyházkerületi ügyész, számvevő, ellenőr és levéltárnok;

b) hivataluknál fogva, mint egyházmegyei és iskolai képviselők: az egyházmegyéek elnökei, illetve helyetteseik,

az egyházkerület területén levő főiskolák, fő- és algymnásiumok és önálló tanítóképző-intézetek felügyelői és igazgatói;

c) választás alapján, az egyházkerülethez tartozó egyházmegyék küldöttei (E. A. 87. § g) és szabályrendeletileg meghatározandó módon kiküldött két népiskolai tanító.¹

A főiskolák alatt a jogakadémia és a theol. akadémiák értendők, nem pedig ama történeti közös multjuknál fogva ma is egységes szervezetben, közös igazgató alatt álló collegiumok, lyceumok stb., a melyek több fő- és középiskolát foglalnak magukban.²

A népiskolai tanítók egyházkerületi közgyűlési képviselőre vonatkozó szabályrendeleteket az egyházkerületek siettek megállapítani.³ E szabályrendeletek, jóllehet az egyetemes közgyűlés az elvi-jelentőségű intézkedésekben lehető egyöntetűséget hangsúlyozott⁴, lényegesen különböző, sőt elvi ellentétben álló rendelkezéseket tartalmaznak, úgy, hogy mind a négy kerületnek idevonatkozó szabályzatát külön-külön kell ismertetnünk.

A *bányai* kerület szabályrendelete szerint:

Az egyházkerületi közgyűlés rendes és szavazásra jogosult tagjai közé tartozik választás útján kiküldött két egyházkerületi néptanító is (zsinati törvény 112. § e).

¹ A tanítók egyházkerületi közgyűlési tagságára vonatkozó rendelkezést hosszú vita után pótlólag fogadta el az 1891–94-iki zsinat.

² Ezt a magyarázatot az 1899-iki egyetemes közgyűlés 76. jkvi pont alatt hozott határozatával adta meg. Ugyanis a tiszai egyházkerület ügyrendjében kimondotta, hogy az eperjesi collegium, a melyben theologia, jogakadémia, főgymnásium és tanítóképző-intézet van, csupán a coll. felügyelő és a coll. igazgató által lesznek a jövőben a kerületi közgyűlésen képviselve. Ezzel szemben az egyet. közgyűlés fentti határozatával kimondotta, hogy az E. A. collegiumot, mint főiskolát nem ismer, hanem igenis jogakadémiát s theológiát, valamint középiskolákat, ennél fogva az eperjesi collegium kebelében fennálló négy tanintézetnek valamennyi igazgatója az egyházkerületi közgyűlésnek hivatalból tagja.

³ L. a *bányai* egyházkerület 1894. májusi közgyűlésének jkvi határozatát 8. p. alatt; közölve a szabályrendelet ugyanezen jkv. függelékében. A *dunáninneni* egyházkerület 1895-iki (közölve 1901-iki szabályrendelet-gyűjteményben), a *dunántúli* 1895-iki (jkv. 207. p., közölve 1899-iki szabályrendelet-gyűjteményben), a *tiszai* 1899-iki (jkv. 20. p., közölve ugyanott) közgyűlésében állapította meg az idevonatkozó szabályrendeleteket. Az egyetemes közgyűlés valamennyit jóváhagyta. L. egyet. közgy. 1895. évi jkv. 71. p., 1897. évi jkv. 78. p., 1898. évi jkv. 79. p., 1899. évi jkv. 76. p.

⁴ L. 1895. évi egyet. közgyűlés jkv.-ének 69. pontját.

Ezen az alább megjelölt módon megválasztott két néptanítónak megbízatása a megválasztásukat követő év rendes egyházkerületi közgyűlésének összehívásáig tart.

Megválasztható a bányai ág. h. ev. egyházkerület területén ág. hitv. ev. iskolánál alkalmazásban levő minden népiskolai, felső népiskolai, polgári iskolai, felsőbb leányiskolai ág. hitv. evang. rendes tanító.

Választási joggal bírnak:

a) a bányai ág. hitv. ev. egyházkerület területén ág. hitv. ev. iskolánál alkalmazásban levő minden népiskolai, felső népiskolai, polgári iskolai és felsőbb leányiskolai ág. hitv. ev. rendes tanító és tanítónő;

b) az egyház saját intézeteinél, avagy idegen intézeteknél az egyházi hatóság által alkalmazott vallástanítók és hitoktatók.

Választási joggal felruházott minden egyén csak egy szavazattal bír.

Az egyházkerületi közgyűlés két néptanító tagjának választása a következő módon történik:

a) A püspök minden év április hó végéig a megválasztható egyének közül, tekintettel az egyházkerület különböző vidékeire, 8 (nyolcz) egyént jelöl s ezen jelöltek névsorát valamennyi esperesnek azon felhívással küldi meg, hogy az egyházmegyéjébeli tanítóknak szavazatát záros határidőben hozzá terjeszsze fel;

b) az esperes a püspöki jelölést az egyházmegyéje területén működő és a fentebbiek szerint szavazásra jogosult összes tanítóknak a lelkészi hivatalok útján oly felhívással küldi meg, hogy a püspökileg kijelölt egyének közül általuk szabadon választandó két egyénre szóló írásbeli szavazatukat, lepecsételve és kellő felirással ellátva, a lelkészi hivatal útján május hó végéig hozzá juttassák;

c) e záros idő lefolytával az esperes a hozzá érkezett szavazatokat az egyházmegyei felügyelő vagy helyettese, valamint általa meghívandó két tanítónak, mint bizalmi férfiúnak jelenlétében felbontja s az eredményt az egyes jelöltekre esett szavazatok számának kitüntetése mellett megállapítja.

Ezen eljárásról nyomban két példányban jegyzőkönyv vétetik fel s a jelenlevők által aláíratik, az egyik példány az esperes által felterjesztetik a püspökhöz, másika pedig

az összes szavazatokkal együtt az egyházmegyei levéltárba tétetik;

d) a püspök az összes egyházmegyéből hozzá érkezett jegyzőkönyvek alapján a jelöltekre esett összes szavazatokat két-három egyénnek, mint bizalmi férfiúnak jelenlétében, számba véteti, az esetleg szükséges sorshúzást megejti és a legtöbb szavazatot nyert, esetleg a sors által kijelölt két egyént az egyházkerületi közgyűlés megválasztott néptanító tagjának jelenti ki. Erről az eljárásról jegyzőkönyv vétetik fel, melyet a püspök és a bizalmi férfiak írnak alá s melyet a püspök az egyházkerületi közgyűlésnek bemutat;

e) az ekkép megválasztottak részére a püspök megbízólevelet állít ki s azokat az illetékes esperesség útján a megválasztottakhoz juttatja.

A választás érvényességéhez viszonylagos többség is elégséges. Szavazategyenlőség esetében a legtöbb szavazatot nyert egyének között sorshúzás dönt.

Az egyházkerületi közgyűlésnek emígy megválasztott és szavazási joggal bíró tanító tagjai az egyházkerületi pénztárból útiköltséget és nyugdíjat kapnak.

A *dunáninnyi* egyházkerület szabályrendelete szerint:

Az egyházkerületi közgyűlésre az E. A. 112. §-a alapján kiküldendő két népiskolai tanítót, az egyházkerület elemi, felső elemi, polgári iskolai és felsőbb leányiskolai rendes tanítók, illetve tanítónők, és az egyház saját intézeteinél vagy az idegen intézeteknél alkalmazott hitoktatók választják.

A választás a következő módon történik:

a) az egyházkerület egyházmegyéi a következő csoportokba soroztatnak:

I. a barsi (4), a fehérkomáromi (16), a mosoni (11) és a nagyhonti (52) egyházmegye 83 tanítói állomással;

II. a nógrádi egyházmegye 105 tanítói állomással;

III. a nyitrai (49) és a pozsonyvárosi (16) egyházmegye 65 tanítói állomással;

IV. a pozsonymegyei (26) és a trencsényi (37) egyházmegye 63 tanítói állomással.

b) A püspök minden év február havának folyamán felhívja az egyik évben a barsi, fehérkomáromi, mosoni és nagyhonti; a második évben a nógrádi; a harmadikban a nyitrai egyházmegyei és pozsonyvárosi; végre a negyedik évben a

pozsonymegyei és trencsényi espereseket, hogy az első csoportban levők egy-egy, a nógrádi négyet; a harmadik és negyedik csoportban levők két-két tanítót nevezzenek meg saját egyházmegyéikből jelöltekül.

c) A püspök márczius hó elején közli a jelöltek neveit az esperesi hivatalok útján, a kerület tanítói-karával. Az esperesek a szavazatképes tanítókat, illetve tanítónőket s hitoktatókat a lelkészi hivatalok útján felhívják, hogy a közölt jelöltek közül kettőre adott s külön borítékba zárt szavazatukat legkésőbb április hó 15-ikéig nyújtsák be saját lelkészi hivataluknál.

d) Az esperes maga mellé kérvén egy világi egyént és egy tanítót bizalmi férfiakul, a szavazatokat legkésőbb április végéig felbontja s a legtöbb szavazatot nyert két tanító nevét, jegyzőkönyv kísérete mellett, beküldi a püspöknek. A jegyzőkönyv másodpéldánya s a szavazatok az egyházmegyei levéltárban maradnak.

f) Azon szavazat, mely a fentebbiekben meghatározott alaki kellékek valamelyikét nélkülözi, vagy a kitűzött határidő után, vagy nem a lelkészi hivatal útján érkezett, érvénytelen.

g) A választás érvényességéhez viszonylagos többség is elégséges. Szavazategyenlőség esetében a bizottság által fogatosított sorshúzás dönt.

h) A püspök vagy megbízottja, az esperesektől beérkezett jegyzőkönyvek alapján, a szavazatokat egy világi egyén és egy tanító közreműködése mellett összeállítja s a legtöbb, ha csak viszonylagos többséget is nyert két tanítót a kerületi közgyűlés tagjává jelenti ki s megküldi nekik az illetékes esperes útján a meghívó-leveleket.

Ezen eljárásról jegyzőkönyv vétetik fel, melyet a püspök a kerületi közgyűlésnek bemutat.

e) Szavazategyenlőség esetében a bizottság sorhúzás által dönt.

A megbíztatás a választás évében megtartandó egyházkerületi közgyűlésre és ezenkívül ugyanazon, vagy a következő évben a rendes egyházkerületi közgyűlésig netán összehívandó rendkívüli közgyűlésekre is érvényes.

A tanítóknak ily módon megválasztott képviselői a kerületi gyűléseken tanácskozási és szavazási joggal birnak s útiköltséget és napidíjat a kerületi pénztárból kapnak.

A dunántúli egyházkerület szabályrendelete szerint:

Az egyházkerületi közgyűlésre az egyházi törvények 112. § *c)* pontja értelmében kiküldendő két népiskolai tanítót az egyházkerület népiskoláiban rendes alkalmazásban levő tanítók választják.

Az egyházkerület közgyűlése évről évre a következő sorrendben jelöl ki két, illetve a *b)* és *f)* esetben egy egyházmegyét:

- a)* soproni felső- s soproni alsó egyházmegye;
- b)* vasi felső egyházmegye;
- c)* vasi közép- és győri egyházmegye;
- d)* zalai s veszprémi egyházmegye;
- e)* somogyi s kemenesaljai egyházmegye;
- f)* tolna-, baranya-, somogyi egyházmegye.

A kijelölt két egyházmegye mindegyikéből egy-egy tanítóra, ellenben a *b)* és *f)* esetekben kijelölt egyházmegyéből két tanítóra adandó a szavazat.

Választható, az előző két bekezdés alatti megszorítással egyházfelekezeti iskoláinkban rendes alkalmazásban levő minden ág. hitv. evangélikus tanító.

A szavazásra jogosult tanítók tanítóértekezleti gyűléseikben adják be szavazatukat.

Az értekezleti gyűlésben a szavazatok összeszámíttatván, jegyzőkönyvileg megállapítatik, hány szavazat adatott be, s ezekből kire mennyi jogérvényes szavazat esett.

Ezen jkvi pont az értekezleti elnökség és jegyző aláírásával a püspökhöz, az egyházkerületi közgyűlés előtt legkésőbb 4 héttel, felterjesztendő.

A beérkezett jegyzőkönyvi kivonatok alapján a püspök egy lelkészből, mint elnökből, egy világi egyénből és egy tanítóból álló bizottság által egy hét alatt megállapíttatja, hogy a kijelölt egyházmegyék tanítói közül kikre esett legtöbb szavazat.

A viszonylagos többség elégséges. Szavazategyenlőség esetén a bizottság által foganatosított sorshúzás dönt.

A bizottság jelentését — melléje csatolván az értekezletektől beérkezett jegyzőkönyvi kivonatok — a püspök elé terjeszti, egyszersmind a megválasztott két tanítónak megküldik a megbízó-leveleket.

A megválasztott tanítóknak megbízatása egy évi időtartamra szól.

A kiküldött és az egyházkerületi közgyűlésben résztvevő tanítók útiköltségeit és napidíjait az egyházkerületi közpénztár fedezi.

A tiszai egyházkerület szabályrendelete szerint:

Az egyházmegyék évenként közgyűléseikből, mindenik az illető egyházmegyei tanító-egylet ajánlata alapján, egy-egy népiskolai tanítót jelölnek, az E. A. 112. §. c) pontja alapján jogosított egyházkerületi közgyűlési tagokul s ezen jelöltekből az egyházkerületi közgyűlés – Ügyrendjének 29. §-a szerint – évenként kettőt választ.

Az így megválasztott két népiskolai tanító részére a megválasztásukról kiadandó jegyzőkönyvi kivonat szolgálat megbízó-levélül, mely a következő s esetleg az ugyanazon közigazgatási évben összehívott többi egyházkerületi közgyűlésre is érvényes.

E két népiskolai tanítónak egyházkerületi közgyűlési útiköltségeit az egyházkerületi pénztár fedezi.

88. §. Az egyházkerületi közgyűlés hatásköre:

a) tárgyalja a püspök évi jelentését, annak nyomán nyilvántartja az egyházkerület összes viszonyait s elrendeli a szükségesnek mutatkozó teendőket;¹

b) őrökdi az evang. tan tisztasága felett s azon van, hogy az a templomokban és iskolákban az egyház hitelvei szerint hirdettessék;

c) gondoskodik a valláserkölcsei élet ápolásáról és a netalán mutatkozó visszaélések megszüntetéséről;

d) különös gondot fordít a szórványhelyekre (diaspora) s az ott működő rendes lelkészeket és hitoktatókat anyagilag is támogatja;

e) őrökdi az egyház önkormányzata és egyéb törvényes jogai felett;²

¹ Ezek a jelentések éber gondossággal szerkesztett hí tükrei az egyházak beléletének s nagy súlyt helyez rá az egyetemes közgyűlés is, a mennyiben 1897-ben 119. jkvi pont alatt felkérte a püspököket, hogy különösen az egyházpolitikai törvények hatásáról az egyetemes közgyűlésnek is tegyenek jelentést. Ezt a határozatát az egyetemes közgyűlés azóta is évről évre megújítja.

² Ebben a hivatásában a polgári hatóságok, avagy más egyházak részéről támasztott sérelem elhárítása, szükség esetén megtorlása iránt

f) tárgyalja a bizottságok és egyes tisztviselők jelentéseit, valamint a benyújtott indítványokat, felelőzéseket, kérvényeket, panaszokat s a szükséghez képest intézkedik;

g) figyelemmel kíséri az összes iskolai ügyet és gondoskodik arról, hogy a középiskolákban, melyek az egyetemes közgyűlés beleegyezése nélkül sem föl nem állíthatók, sem állami segínyt nem fogadhatnak el; valamint a népnevelő és -oktató intézetekben (E. A. 201. §) minden az egyetemes közgyűlés által megállapított tanterv és utasítás szerint történjék;

h) gondoskodik az egyházkerület szükségleteinek fedezéséről, megállapítja az előirányzatot, az egyházmegyéket terhelő új kivetéseket illetőleg azonban előbb az egyházmegyéket is meghallgatja;

i) kezeli az egyházkerület vagyonát, illetőleg ellenőrzi az egyházkerület tulajdonát képező, vagy kezelésére bízott alapítványoknak, alapoknak és pénztáraknak kezelését és különösen örökdik a felett, hogy az alapok és alapítványok csonkíttatlanul fennmaradjanak és céljaikra fordíttassanak;

j) felügyel az egyházkerület jótékony intézeteire;

k) megvizsgálja az egyházkerület pénztáraitól vezetett számadásokat és megadja, vagy megtagadja a fölmentvényt;

l) megválasztja — a püspök és egyházkerületi felügyelő kivételével — az egyházkerület összes tisztviselőit és határoz a tisztviselők tiszteletdíja tárgyában;

m) megválasztja az egyházkerületi törvényszéket és a szükséges bizottságokat;

n) véglegesen határoz a lelkészi és tanítói híványok (vocator) ügyében;¹

o) a püspöki s egyházkerületi felügyelői állás megüresedése esetében annak betöltése iránt intézkedik;

p) megbízó-levéllel ellátott képviselőket küld az egyetemes közgyűlésre és pedig húsz egyházközség után számítva kettőt akkép, hogy fele a lelkészek, fele azok sorából választatik, a kik nem lelkészek, és hogy az egyházközségek számításánál a rendes lelkészi állások képezik a kulcsot; szabadsá-

vagy maga intézkedik, vagy felirhat a kormányhoz, az egyet. közgyűlés útján az országgyűléshez és a királyhoz.

¹ E részben tehát az egyházkerületi közgyűlés az utolsó forum. Így értelmezte ezt egy konkrét esetben az egyetemes közgyűlés is. L. 1901-iki egyet. közgyűlési jkv 47. pontját.

gában áll azonban az egyházkerületi közgyűlésnek ezen képviselőkön kívül — egyszerű jegyzőkönyvi kivonat mellett — tagjai közül többet is küldeni, kik az egyetemes közgyűlésen tanácskozási joggal bírnak és kiküldetésük sorrendje szerint a netalán távollevő képviselőket helyettesítik és helyettük a szavazati jogot gyakorolják;

q) nyilatkozik az egyetemes közgyűlés által leküldött és az egyházmegyék által megvitatott ügyekben és tárgyalja az egyetemes közgyűlés tanácskozásai alá kerülő kérdéseket;¹

r) végrehajtja az egyetemes közgyűlés törvényes határozatait, a mennyiben ez hatáskörébe tartozik;

s) az utolsó kerületi közgyűlés óta beérkezett kormányrendeleteket vagy egyszerűen tudomásul veszi, vagy érdemileg tárgyalja és elintézi;

t) általában határoz és intézkedik az egyházkerületet érdeklő minden ügyben, a mely más egyházi hatóság hatáskörébe nem tartozik.²

89. §. Az egyházkerületi közgyűlés tanácskozási rendje.

Az egyházkerületi közgyűlés tanácskozási, szavazási és határozathozatali rendjére nézve az E. A. 113., 115—117. §§-ai csupán az alapelvek tekintetében intézkednek. Az e részben szükséges és fennálló kimerítőbb szabályokat az egyes egy-

¹ Az E. A. 150. §-ának p) pontja szerint az egyházkerületeket terhelő új kivetéseket illetőleg az egyetemes közgyűlés tartozik az egyházkerületeket előzetesen meghallgatni. Ez a kötelezettség az egyetemes közgyűlést általában csak oly kérdésekben terheli, a melyekre nézve az E. A. kifejezetten így rendelkezik. Konkrét esetben is kijelentette ezt az egyetemes közgyűlés, a mikor a tiszai kerület azt óhajtotta, hogy az egyetemes szabályrendeletek alkotmányos tárgyalás végett előzetesen az egyházkerületekkel közöltessenek. Másrészt czélszerűnek ismerte el az egyetemes közgyűlés is, hogy ilyen javaslatok kinyomatván, a püspökökkel közöltessenek. Ez azonban nem jelenti azt, mintha az egyházkerületek az ilyen czélszerűségi esetekben alkotmányos nyilatkozatokra lennének jogosítva. L. 1895. évi egyet. gyűl. jkv 55. pontját.

² Hogy melyek ezek az ügyek, azt vitás konkrét esetekben a legfelsőbb önkormányzati közigazgatási hatóság dönti el. Így pl. az iskolai ünnepek megállapítása tárgyában az egyházkerületeket jelentette ki az egyetemes közgyűlés illetékes hatóságnak. L. 1898. egyet. közgy. jkv 108. p.

házkerületek az „ügyrend“-ről szóló szabályrendeleteikben állapították meg.

Az E. A. jelzett szakaszai szerint: az egyházkerületi közgyűlésen a püspök és egyházkerületi felügyelő, ha pedig ezek akadályozva volnának, vagy állásuk üresedésben volna, a jelenlévők között hivatalára nézve legidősebb esperes és egyházmegyei felügyelő elnököl.

A szavazás az egyházkerületi közgyűlésen rendszerint fejenként történik. Oly kérdésekben azonban, a melyek az egyházmegyékkal előleges megvitatás és véleményadás végett közöltettek, vagy új közterhek kivetését, vagy a közterhek kivetési kulcsának megváltoztatását célozzák, egyházmegyenként való szavazás áll be. Fejenként történő szavazásnál az egyházkerületi közgyűlés minden tagjának csak egy szavazata van. Egyházmegyenként való szavazáskor, szavazategyenlőség esetében, a szavazó egyházmegyék által képviselt egyházközségek számának többsége dönt.

Az egyházkerületi közgyűlés szabályszerűen hitelesített jegyzőkönyvének egy-egy példánya az egyházkerület egyházközségeinek, egyházmegyéinek, főiskoláinak, középiskoláinak és önálló tanítóképző-intézeteinek, valamint az egyházegyetem elnökségének és levéltárának is hivatalból megküldendő.

Mint fentebb említettük, az egyházkerületi közgyűlés tanácskozási és ügyrendjének részletesebb szabályozásáról az egyes egyházkerületek szabályrendeletileg s önállóan gondoskodtak. Az egyes egyházkerületek idevonatkozó szabályrendeletei egymástól több fontos kérdésben különböznek, olykor az E. A. fentebb ismertetett rendelkezéseivel is ellentétben állanak.¹

Az egyházkerületi ügyrendek² az egyházkerületi közgyűlés tárgyalási rendjére, szavazási s határozathozatali módjára nézve stb. a következő szabályokat tartalmazzák:

A bányai és a dunáninneni egyházkerületekben: Az elnökség örökös a csend, rend és a tanácskozási szabályok megtartása felett. Ebből kifolyólag a tanácskozási rend érdekében bármikor szólhat; a csend és rend fentartására úgy az ülés

¹ A bányai egyházkerület ügyrendje pl. az E. A. 116. §-ával szemben kimondja, hogy egyházmegyenként történő szavazáskor, *szavazategyenlőség esetében, az elnökség dönt.*

² L. jelen mű 174–178. l.

tagjait, mint a hallgatóságot figyelmeztetheti, vagy rendre intheti; sőt, ha a rend és csend — figyelmeztetései és rendreutasításai dacára — sem állna helyre, az ülést felfüggesztheti, esetleg bezárhatja, a hallgatóság eltávolítását pedig szükség esetén elrendelheti.

Minden közgyűlési tagnak joga van indítványokat tenni.

Önálló indítványok legkésőbb a közgyűlést megelőző napon tartott értekezleten jelentendők be s a közgyűlésen rendszerint szóval terjeszthetők elő; az elnökség kívánatára azonban az indítványozó tartozik úgy önálló indítványát, valamint a napirenden levő tárgyra nézve tett módosító indítványát írásban benyújtani.

A közgyűlés a kellő időben benyújtott önálló vagy a napirenden levő tárgyra vonatkozó indítványok felett rendszerint azonnal határoz; joga van azonban bármely indítványt, véleményes javaslattétel végett, bizottsághoz utasítani s ily esetben a javaslat előterjesztésének idejét meghatározni.

Bármely tárgy érdeméhez elsősorban az előadó vagy indítványozó szól, azután egyszer minden közgyűlési tag szólhat. — Zárszó csak az előadót vagy az indítványozót s azután az első ellenindítványt-tevőt illeti meg.

Ha valaki indítványát visszavonja, de a közgyűlés más tagja azt magáévá teszi, az utóbbi az indítványozó jogaiba lép.

A felszólalás a jelentkezés sorrendjében és lehetőleg akként történik, hogy az indítvány mellett és ellen felszólalók felváltva következzenek.

A felszólalásra jelentkezőket a jegyzői karnak az elnökség által esetről esetre kijelölt tagja jegyezi fel és hívja fel.

Bármikor szót kérhetnek azok, kik személyes kérdésben, félreértett szavaik helyreigazítása végett a napirendhez vagy az ügyrendhez kívánnak szólni.

A szót beszédében megzavarni nem szabad. Egyedül az elnökségnek van joga a szóló beszédét megszakítani s a tárgytól eltérés vagy a tanácskozás szabályainak meg nem tartása miatt figyelmeztetheti.

Ha valaki egy beszédben kétszeri figyelmeztetés dacára ismétli ugyanazt a hibát, attól az elnökség a szót megvonhatja. Ha pedig valaki a gyűlés méltóságával össze nem egyezhető kifejezést használ, azt az elnökség rendreutasíthatja s tőle ismétlés esetén a szót megvonhatja.

A tanácskozás befejezése után az elnökség teszi fel a kérdést szavazásra.

A kérdést mindig úgy kell feltenni, hogy arra mindenki igennel vagy nemmel szavazhasson.

Szavazás alá mindenekelőtt a napirendre-térést követelő indítvány, azután a határozat elnapolását célzó indítvány bocsátandó.

A tárgy érdemében, ha bizottsági javaslat van, e felett – különben pedig az önállóan tett indítványok felett – történik a szavazás, azután a felett az indítvány vagy módosítás felett, mely által legtöbb indítvány vagy módosítás esik el.

Ha valamely összeg megszavazásáról van szó, elsősorban a legnagyobb összeg bocsátandó szavazás alá s azután lemenő sorban mindig a legközelebb álló összeg.

Szavazás előtt a kérdések sorrendjéhez és a kérdéseknek miként leendő feltevéséhez mindenkinek joga van egyszer hozzászólni s szükség esetében ily kérdésben a gyűlés többsége határoz.

Szavazás közben beszédet tartani vagy a szavazatot indokolni nem szabad.

Az elnökség a szavazás eredményéhez képest hirdeti ki a határozatot.

Oly kérdéseknek tárgyalása után, melyekben fejenként történhetik a szavazás (E. A. 115. §-a), a határozat rendszerint a felszólalók többségének véleménye szerint mondatik ki. Ha azonban az elnökség bármelyik tagja, vagy a közgyűlésnek öt tagja kívánja, szavazásnak van helye.

A szavazás névszerint történik, és pedig akként, hogy a jegyzői kar egyik tagja a szavazásra elsősorban azokat hívja fel neveiknél fogva, kik hivatalból, azután azokat, kik választás alapján tagjai a közgyűlésnek, végül azokat, kik helyettesítési joguknál fogva lépnek a távollevő tagok helyébe.

A névszerinti szavazásnál a határozathozatalhoz a szavazók általános többsége kívántatik. A szavazatok egyenlő megoszlása esetén az elnökség szavazata dönt. Ha azonban az elnökök szavazata is megoszlik, az indítvány elejtettnek tekintendő.

Oly kérdésekben, melyekben egyházmegyékként történik a szavazás, a szavazatok írásban nyújtandók be.

A mennyiben az egyházmegye szavazata nem alakul egyházmegyei közgyűlési határozaton, minden egyházmegye

jelenlevő és szavazásra jogosult tagjai maguk között szavaznak a kérdés felett s a többség határozata tekintetik az egyházmegye szavazatának. Ha bármely egyházmegye tagjai közül, a maguk között megejtett szavazásnál, ugyanannyi szavaz az indítvány mellett, mint ellene, ennek az egyházmegyének szavazata számításba nem vétetik.

Választás vagy közfelkiáltással, vagy titkos szavazás útján történhetik.

Közfelkiáltással csak akkor ejthető meg a választás, ha senki sem kívánja a titkos szavazást.

A titkos szavazás választólapok beadása útján történik s szavazati lapját minden tag — a fentebb megállapított sorrendben történő felhívásra — csak személyesen adhatja le.

A kerületi közgyűlés tanácskozási, jegyzőkönyvi s ügykezelési nyelve a magyar.

A határozatokról mindazok, kik valamely megbízatásban részesülnek, rendszerint haladéktalanul, jegyzőkönyvi kivonaton értesítendő.

A jkvi kivonatokat a jegyzői pecsét alatt a jegyzők egyike állítja ki.

A jegyzőkönyv öt eredeti példányban állítandó ki. Az eredeti példányokat aláírja az elnökség, a jegyzői kar s legalább két, jegyzőkönyv hitelesítésére kiküldött tagja a közgyűlésnek.

A jegyzőkönyv öt eredeti példánya közül kettő bemutató a vallás- és közoktatásügyi magy. kir. ministernek, egy a kerületi felügyelő s egy a püspök őrizete alatt áll s egy a kerületi levéltárba helyezendő.

A *dunántúli* egyházkerületben: Megkezdetvén valamely tárgyról a tanácskozás, ettől eltérve más tárgyról szólni nem szabad. De bármikor szót kérhetnek azok, kik:

a) napirendet indítványoznak; *b)* az ügyrendre hivatkoznak; *c)* személyes támadásra akarnak válaszolni; *d)* szavaik félreértését akarják helyreigazítani.

Az elnökség engedelmével ugyanazon tárgyhöz egyszerűen többször szólni senkinek sem szabad.

A szólásra jelentkezőket jelentkezésük sorrendje szerint az a jegyző hívja fel szólásra, kit az elnökség ezzel megbízott.

Az elnökségnek joga van a beszélőt beszédében megállítani és őt a tárgytól való eltérés vagy általában a tanácskozás

szabályainak meg nem tartása esetében figyelmeztetni. Ha kétszeri figyelmeztetés sikertelen marad, az elnök a szót megvonja.

Ha a szoló a gyűlés méltóságával össze nem férő, vagy botránkoztató kifejezéseket használ, az elnökség őt rendretudasítja, s ha a szoló ugyanazon beszéd folyamában e hibába esik, tőle a szót megvonja.

Ha szólásra már senki sem jelentkezik, vagy ha a közgyűlés kívánja, az elnök a vitát befejezettnak nyilvánítja.

A szavazás, illetve a határozat kimondása előtt az előadót, illetve az indítványozót a zárszó joga illeti meg.

A határozatot az elnökség, az egyházi törvény 115. és 116. §§-aira való tekintettel, a szavazásra jogosult nyilatkozók többsége, esetleg szavazás alapján mondja ki. A szavazást az elnökség bármely ügyre nézve elrendelheti, szavazásra jogosult tíz tagnak írásbeli kívánatára pedig elrendelni köteles. Szavazásra a kérdés úgy teendő fel, hogy arra igennel vagy nemmel lehessen szavazni.

Fejenkénti szavazásnál az egyházmegyei képviselők és illetve küldöttek az általuk képviselt egyházmegyeiek betűsora szerint, majd az iskolai képviselők, aztán a kiküldött két népiskolai tanító, végül — az egyh. törvény 116. §-a alatti megszorítással — az egyházkerületi tisztviselők szavaznak.

A közgyűlésben jelen levő s szavazásra jogosult közgyűlési tagok, számukra való tekintet nélkül határoznak, szavazategyenlőség esetében a tárgyalást vezető elnök szavazata dönt.

A vita, illetőleg a szavazás befejezése után a tárgyalást vezető elnök kimondja a határozatot. A kimondott határozatokhoz többé hozzászólni nem lehet.

Azon közgyűlési tag, ki a határozatba bele nem nyugszik, felebbezést jelenthet be, eltérő véleményét az iratokhoz csatoltathatja, felebbezését 15 nap betelte előtt az elnökségnél beadhatja.

A *tiszai* egyházkerületben:

A közgyűlésben a püspök és a felügyelő egyetértőleg és egyenlő joggal (E. A. 119. §) elnökölnek.

A helyettes elnök elnöklési joga a közgyűlés folyamatban levő ülésének egész tartamára kiterjed, kivéve azon esetet, hogyha a püspök, illetőleg az egyházkerületi felügyelő az ülésben utóbb megjelenik.

A közgyűlés magalakulása után az elnökség a jegyzőkönyv

hitelesítésére hat tagból álló bizottságot nevez ki; majd pedig a szólásra jelentkezők feljegyzésére kijelöli a jegyzőt.

A tanácskozás alá vett tárgyhoz az előadót illeti meg a szó. A többi felszólalni kívánók oly sorrendben következnek, a mint a jegyzőnél feliratkoztak.

Az elnökség, valamint a tényállás felderítése érdekében az egyházmegyék felügyelői és esperesei, továbbá az egyházkerület tisztviselői s az egyházkerületi bizottságok elnökei, a szólásra feliratkoztak sorrendjétől eltérően, közbeesőleg is jogosultak felszólalni.

Azonkívül az elnökség engedelmével bármikor felszólalhatnak, habár az ügyrendben meghatározott szólási jogukkal már éltek is, azok:

a) a kik napirendet indítványozni, vagy az ügyrendre hivatkozni akarnak;

b) kik személyes megtámadtatásra válaszolnak, vagy

c) kik szavaik félreértését helyreigazítani akarják, s végül

d) kik indítványukat vagy módosítványukat visszavonni kívánják.

A napirenden levő tárgyra vonatkozólag a tárgyalás folyamán tett indítvány, módosítvány vagy javaslat írásban adandó be.

Ha a megtett indítvány, módosítvány vagy javaslat utóbb visszavonatnék, de a közgyűlés valamely tagja azt magáévá teszi — úgy az továbbra is a tanácskozás, illetve határozathozatal tárgya marad.

Beszédet olvasni, vagy a tárgytól eltérően szólni, vagy a szólót közbeszólásokkal zavarni nem szabad.

Egyedül az elnökségnek van joga a szólót beszédében félbeszakítani s esetleg kötelessége is a szólót figyelmeztetni, ha a tárgytól vagy általában az ügyrend szabályaitól eltérne.

A ki beszédében kétszeri figyelmeztetés után is ugyanazt a hibát elköveti, attól a szót az elnökség elvonja.

A ki az illemt sértő s a közgyűlés méltóságával össze nem férő kifejezéseket használ, azt az elnökség rendreutasítja s ismétlés esetében tőle a szót elvonja.

Ugyanazon tárgyhöz mindenkinek csak egyszer van joga szólni.

A vita bezárása előtt azonban zárszó illeti még meg:

a) az előadót;

b) az egyházmegyei javaslatnál az illető esperest, vagy egyházmegyei felügyelőt;

c) önálló indítványnál az indítványozót;

d) ellenindítványozót abban az esetben, ha az ellenindítványt legalább tíz közgyűlési tag irta alá.

Ha szólni az elnökség felhívó kérdése után sem kíván már senki: a vita befejezettnek nyilvánítandó s következik a határozathozatal.

Ha a napirendre került tárgyhöz senki sem jelentkezik szólásra, vagy a felszólaltak közül egyik sem szól ellene, vagy a felszólaltak többsége mellette nyilatkozott és szavazást senki sem kíván, úgy a javaslat vagy indítvány elfogadottnak, illetőleg az ügyelőterjesztés vagy jelentés tudomásul vettnek mondandó ki.

Ha szavazati joggal bíró 10 közgyűlési tag szavazást kíván: az elnökség a tárgyat szavazás alá bocsátja, úgy tevén fel a kérdést, hogy arra határozottan igennel vagy nemmel lehessen szavazni.

E kérdés feltevéséhez a tagok az ügyrend korlátai között hozzászólhatnak.

A tárgy, természetéhez képest, több kérdésre osztva is szavazás alá bocsátható, mely esetben elsőbbsége van a napirendretérést, azután a tárgy elhalasztását vagy az egyházmegyékkel való alkotmányos közlését kívánó indítványnak azok fölött, a melyek érdemleges határozatot czéloznak; ez utóbbiak közt ismét elsőbbsége van a bizottság vagy az előadó javaslatának, majd pedig a többi indítványok és módosítások közül az következik sorban, a melyeknek elfogadása által minél több indítvány s módosítás esik.

Pénzkérdésnél először a legnagyobb összeg bocsátandó szavazás alá.

A szavazás rendszerint úgy az „igen“-re, valamint a „nem“-re külön-külön felállás által történik.

Ha azonban az ily módon történt szavazásnál a többség iránt akár az elnökség, akár a közgyűlés tagjai részéről kételemek merülnének fel: akkor névszerinti szavazásnak van helye.

Ugyancsak névszerinti szavazás rendelendő el abban az esetben is, ha azt írásban tíz tag, a határozat kimondása előtt kívánja.

Névszerinti szavazásnál legelőször az egyházmegyék kép-

viselői, még pedig az egyházmegyéknek az ügyrendben foglalt sorrendje szerint hivandók fel szavazásra.

Ha valamely egyházmegye megbízó-levéllel bíró képviselői nem volnának jelen teljes számban: a hiányzó számig helyettük (E. A. 87. § *q*) az ugyanazon egyházmegyének jegyzőkönyvi kivonattal ellátott kiköldöttjei, kiküldetésök sorrendje szerint s tekintet nélkül a helyettesítendőök lelkeszi, vagy nem-lelkeszi minőségükre szavaznak.

Azután következnek az iskolák képviselői, a két néptanító s végül a bírák és tisztviselők.

Mindenki, habár a közgyűlésnek több jogcímen is tagja, csak egy szavazatra jogosult (E. A. 116. §).

A névszerinti szavazásnál előállott szavazategyenlőség esetében, az elnökség két egyező szavazata dönt, ha pedig a két elnöki szavazat is megoszlánék, akkor a döntés alatt álló kérdés elejtettnek mondandó ki.

A közgyűlés hatáskörébe tartozó választások (E. A. 114. § *l*), *m*), vagy az elnökség, vagy a kijelölés végett kiküldött jelölőbizottság ajánlata alapján közfelkiáltással történnek.

Tíz szavazatra jogosult tagnak írásban beadott kívánatára azonban titkos szavazásnak van helye.

A választásnál elrendelt titkos szavazás szavazatlapokkal történik, melyeknek beadására a tagok az ügyrendben megállapított sorrend szerint hivatnak fel s mindenik szavazó annyi nevet jegyez fel a szavazatlapra, a hány a megválasztandó egyén.

A szavazatlapok összeszedése, megszámlálása s az eredmény megállapítására az elnökség szavazatszedő bizottságot küld ki.

A választó szavazatok egyenlősége esetében a sorshúzás dönt.

Az egyházmegyék szavazatával (E. A. 115. §) eldöntendő tárgyak felett való határozathozatalnál az egyházmegyének jegyzőkönyvi kivonat alakjában bemutatott közgyűlési nyilatkozata tekintendő az egyházmegye szavazatának.

E szavazat előterjesztésére, az egyházmegyéknek az ügyrendben megállapított sorrendje szerint, az illető esperes vagy egyházmegyei felügyelő jogosult.

Ha az összes egyházmegyéknek vagy legalább azok általános többségének vagy szavazategyenlőség esetében az E. A. 116. §-ának második kikezdése szerint megállapítandó

többségnek szavazatai a tárgy érdemére nézve feltétlenül egyezők: akkor a határozat, a vita kizárásával, a többség szavazata értelmében mondandó ki.

Ha azonban az összes egyházmegyéknek, vagy legalább azok általános többségének, avagy szavazategyenlőség esetében az E. A. 116. §-ának második kikezdése szerint megállapítandó többségnek szavazatai a javasolt különböző módosítások miatt egymástól eltérők: akkor mindenekelőtt azon kérdés bocsátandó egyházmegyénkénti szavazás alá, hogy a közgyűlés kívánja-e a tárgyat a többség módosításaival együtt újból az egyházmegyékkel közölni?

Ha e kérdésre a közgyűlés igenlőleg határoz: úgy e határozattal a tárgy ez alkalommal befejeztetett.

Ha pedig ugyanazon kérdésre a közgyűlés nemmel határozna: akkor a tárgyra vonatkozó módosítások, összegyeztetés céljából, a közgyűlés tanácskozása alá bocsátandók s ennek folytán a határozat fejenkénti szavazás útján hozandó.

Szavazás közben a szavazatot indokolni, vagy a már kimondott határozathoz szólni nem engedhető meg.

A határozat ellen felebbezni kívánó közgyűlési tag, a közgyűlés napjától számított 15, az érdekelt fél pedig a határozat kézhezvételétől számított 15 napon belül adhatja be felebbezését a püspökhöz, ki azt az ügyiratok kapcsán felterjeszti az egyetemes közgyűléshez.

A közgyűlésben bejelentett felebbezés visszavontnak tekintendő, ha a 15 napi határidőben nem érkezett be.

A határozatot csak egy másik közgyűlés változtathatja vagy szüntetheti meg újabb szabályszerű határozattal; a választásra vonatkozó határozat pedig egyáltalában nem változtatható meg. (E. A. 21. §.)

A közgyűlésben a rend és a csend fenntartása az elnökségnek lévén joga és kötelessége: az e célból az ügyrend szerint követett eljárásban az elnökséget gátolni, beszédébe beszólni, vagy kijelentéseit bírálni nem szabad.

Ha az ülésben zajongás és rendzavarás támadna s nem csillapodnék le a figyelmeztetések s rendreutasítások daczára sem: az elnökség az ülést rövidebb vagy hosszabb időre felfüggesztheti. Ha a felfüggesztés sem vezetne sikerre: akkor az elnökségnek joga és kötelessége (E. A. 23. §) a gyűlést be-rekeszteni. Ez utóbbi esetben az elnökség eljárásáról indokolt jelentést tenni köteles az egyetemes felügyelő útján az egye-

temes közgyűléshez, melynek intézkedése bevárandó. Ha a rend fenntartása tekintetében az elnökség nem értene egyet, akkor az ügyrendben előírt eljárásra az elnökség egyik tagja is jogosult. (E. A. 23. §.)

Az elnökség felelős lévén azért is, hogy a gyűlés az egyházi alkotmányával ellenkező s törvényes hatáskörén túl terjeszkedő határozatot (E. A. 22. §) ne hozzon, ha mégis ilyen irányban indulna: abban az esetben is joga és kötelessége az elnökségnek az előbbi bekezdésben foglaltak szerint eljárni.

A jegyzőkönyvbe a jelenvoltak nevein, a gyűlés fontosabb előzményein s a netán történt kiválóbb mozzanatokon kívül, a tanácskozás tárgyai s a hozott határozatok veendői fel.

Névszerinti szavazás esetében följegyzendő az igennel és nemmel szavazók száma.

Választásnál, ha titkos szavazással történt, feljegyzendő az illetőkre esett szavazatok mennyisége.

A jegyzőkönyvnek azon három nyomtatvány-példánya tekintetik eredetinek, melyet az elnökség és a jegyzők aláírnak.

A jegyzőkönyv hitelesítése rendszerint a közgyűlés után 8 nap múlva történik.

A jegyzőkönyv hivatalból megküldendő (E. A. 117. §) az egyházegyetem elnökségének és levéltárának, továbbá az egyházkerületbeli egyházmegyéknek, egyházközségeknek, fő- és középiskoláknak, a tanítóképezdének, a bizottságok elnökeinek és a tisztviselőknek, valamint a testvér-egyházkerületeknek.

90. §. Az egyházkerületi elnökség.

Az egyházkerületi elnökség az egyházkerületi felügyelőből és a püspökből áll, kik egyenlő joggal és felelősséggel kormányozzák és képviselik az egyházkerületet és annak összes ügyeit egyetértőleg intézik.

Az E. A. a püspök és az egyházkerületi felügyelő jogait és kötelességeit egyrészt együttesen, másrészt mindegyikre nézve külön-külön szabályozza. Az alábbiakban ama jogok és kötelességek ismertetnek, a melyeket az E. A. a püspökre és az egyházkerületi felügyelőre nézve együttesen állapít meg.

Kivéve azokat a jogokat és kötelességeket, a melyek a püspököt lelkészi és főpásztori jellegénél fogva illetik meg,

az egyházkerületi felügyelőnek, mint a püspök elnöktársának, a püspökével azonos jogai és kötelességei vannak.

Az egyházkerület közigazgatásának vezetése azonban a püspök kötelességeihez tartozik.

A püspök felügyel az egyházkerületi felügyelővel együtt az egyházkerületben, egyházmegyékben, egyházközségekben és iskolákban általában a jó rendre; felügyel különösen arra, hogy a tisztviselők és bizottságok kötelességeikben híven eljárjanak, hogy az alsóbb és felsőbb iskolákban evangélikus keresztyén vallás- és egyházellenes vagy államellenes szellem lábra ne kapjon, azokban ily irányú elvek ne terjesztessenek s ily tartalmú könyvek ne használtassanak.

A püspök és egyházkerületi felügyelő az egyház tanaitól eltávozókat, az erkölcsiség ellen vétőket, botrányos életűeket, a hivatalos kötelességeiket elmulasztókat vonják felelősségre, s ha nem sikerülne őket az igazság és erkölcs ösvényére visszavezetni, függeszték fel hivatalaiktól és tegyék át ügyöket az illetékes egyházi törvényszékhez.

A püspök s az egyházkerületi felügyelő végrehajtja az egyházkerületben a felsőbb egyházhatósági határozatokat és rendeleteket.

A püspök s az egyházkerületi felügyelő joga és kötelessége: figyelmét az egyházkerület anyagi viszonyaira is kiterjeszteni, hogy az egyházi vagyon híven kezeltesse és gyarapíttassék, az alapítványok kártól és veszélytől megóvassanak s az alapítók által kitűzött célokra fordíttassanak.¹

A püspök s az egyházkerületi felügyelő egyházigazgatási tekintetben szakadatlan érintkezésben állanak az egyetemes egyházi s iskolai felügyelővel, az egyetemes közgyűléssel s az ország kormányával. Ez az érintkezés a Horvát-Szlavonországok területén levő ág. hitv. ev. egyházközségeket illetőleg a horvát bánnal történik, mint a kire a horvát 1898. évi május hó 7-iki törvény 3. §-a a magyar királyt megillető legfőbb felügyeleti jog gyakorlását ruházta.²

A püspök s az egyházkerületi felügyelő a kormánytól vett s az egyházi ügyeket érintő közleményeket vagy maguk intézik el, vagy azokhoz, a kiket illetnek, eljuttatják.

¹ E. A. 120–124. §§.

² L. a horvát-szlavon-dalmát országos kir. kormány 4161/1899. számú rendeletét. Közölve 1899-iki egyet. gyűlés jkv.-ének 7. pontjában.

Azok a kormányrendeletek azonban, a melyek az egyház közjogi állását érintik s az egyház alkotmányával vagy hitelveivel ellenkeznek, közgyűlési tárgyalás előtt nem teljesíthetők és nem körözhettek.

Ily kormányrendeletek tárgyalása végett — sürgősség esetében — rendkívüli közgyűlés összehívásának van helye.

A püspök és egyházkerületi felügyelő az egyház, iskola s egyes egyháztagok érdekében a kormányhoz fölterjesztéseket tehetnek.

Azok a közgyűlési határozatok azonban, melyek az országos törvények szerint a kormány jóváhagyását igénylik, az egyetemes közgyűlés közvetítésével küldendők fel.

A püspök és az egyházkerületi felügyelő érintkezésben állanak a többi egyházkerületek elnökségeivel s az ev. ref. testvéregyház előljáróival is, ápolván mindezekkel a békét és hitrokoni szeretetet és munkálván velök vállalva az anyaszentegyház javát s Isten országának felvirágozását.¹

A közalap-bizottságnak, melyet a pénzügyi egyetemes bizottság és a számvevőszék együtt alkot, a püspökök és az egyházkerületi felügyelők hivatalból tagjai. Ezt konkrét indítvány folytán az 1898-iki egyetemes közgyűlés mondta ki.²

Az egyházkerület, egyházmegye, egyházközségek és iskolák bármily néven nevezendő tisztviselői kötelesek a püspöknek és egyházkerületi felügyelőnek *törvényes* meghagyásait teljesíteni, kérdéseire válaszolni, figyelmeztetéseit, intéseit elfogadni s ha kívántatik, eljárásukról nekik számot adni.³

Az egyházkerületi felügyelő állásának megüresedése esetében ennek teendőit az új felügyelő beiktatásáig a hivatalra nézve legidősebb egyházmegyei felügyelő, a püspöki hivatal megüresedése esetében a püspöki teendőket az új püspök beiktatásáig ideiglenesen a hivatalra nézve legidősebb esperes végzi.

¹ E. A. 126–129. §§.

² L. 1898. évi egyet. közgy. jkv 50. p.

³ E. A. 125. §.

91. §. A p ü s p ö k.

Úgy az országos törvények, valamint az egyházi alkotmány „*püspök*”-nek nevezik az egyházkerület közigazgatását vezető s az E. A. 137. és 140. §§-ai szerint választott, rendes lelkészként működő, legfőbb egyházi tisztviselőt.

A „*püspök*” szó a görög „*ἐπισκοπος*” és a latin „*episcopus*” szavak magyaros képzése s fogalmilag egyet jelent a *superintendens* s a német „*Bischof*” kifejezéssel. A „*superintendens*” nyelvtanilag éppen annyit jelentett mindig, mint a görög „*ἐπισκοπος*”, vagy latinosan *episcopus*: vagyis *felvigyázót*. Így értelmezték ezt az őskeresztyén egyház atyái.¹

Hazánkban az ev. egyház üldöztetése idején e kettő csak tényleg, de nem jogilag jelentett két külön egyházjogi műszót. A német ev. egyház kezdetben a protestáns főpapot a róm. kath. főpappal szemben való megkülönböztetés céljából nem „*Bischof*”-nak, hanem *superintendens*nek nevezte, ma pedig a németországi ev. egyház alkotmánya a „*superintendens*” címet esperesre is alkalmazva, a „*superintendens*”-t és a „*Bischof*”-ot egymással szemben álló műszavakká teszi.

A keresztyén egyházban az egyházi előjárók már a második századtól kezdve „*episcopus*”-oknak neveztettek. Ez az elnevezés sem az evangeliummal, sem a hitvallásokkal s általában az őskeresztyén egyház alkotmányának szellemével nem ellenkezett. A *reformatio* sem szakított a püspöki hivatallal, csupán annak isteni eredetét s ennek megfelelő hatalmát, valamint a pápától való függését s világi hatalmát tagadta. Másrészt reájok bízta a lelkészek felavatását, a tan tisztasága feletti őrködést, az egyház kormányzását, mint elsőre az egyenlők között.

Magyarországon az 1608. évi kor. e. I. t.-cz. mondta ki, hogy „mindenik vallásfelekezetnek a maga hitét valló előjárói, vagy *superintendensei* legyenek”. A *superintendens* címet szórványosan egyes seniorok ugyan már előbb is használták, a minek azonban jogalapja nem volt s ezek a *superintendensek* az ev. egyház akkori szervezetében nem is érvényesültek abban a hatáskörben, mint az 1610. utáni

¹ Hyeronimus († 420.): „*Quod quidem graece significantius dicitur ἐπισκοποῦντες, id est superintendentes, unde et nomen episcopi tractum est.*” Decr. Grat. I. Dist. XCIII. c. 24.

időben alkotmányos módon választott superintendensek. Az 1608. évi kor. e. I. t.-cz.-nek „superiores seu superintendentes” kifejezése teljesen azonos a „püspök” egyházjogi fogalmával, a mit mi sem bizonyít inkább, mint az, hogy éppen ezen t.-cz. alapján függetlenítették az evangélikusok a róm. kath. megyés püspökök joghatóságától.¹ Hogy mindennek dacára az ev. superintendensek a róm. kath. püspökökkel szemben közjogi jellegükre nézve még hosszú ideig háttérbe szorítottak, sőt a „püspök” cím használatától is eltiltottak, az csupán a hazai ev. egyház százados elnyomatásában, alkotmányos jogaitól való megfosztottságában lelte okát. Mert a róm. kath. egyházmegyék kormányzói éppen olyan jogon és módon használták a püspök címet, mint a milyen jogon az ev. superintendentiák legfőbb kormányzó lelkész közegeit is a latinos „superintendens” helyett idővel a magyaros „püspök” névvel illették. Ennek megfelelő hatáskörrel és címekkel ruházta fel már az 1610-iki zsolnai zsinat a megválasztott első három superintendenst, dioecesisnek nevezvén el superintendentiájukat. Mindezt az intézkedést pedig, mint különben is állami törvényen alapulót, a zsinati kánonokat megerősítő nádor, mint királyi helytartó, a magyar államjog követelményeinek teljesen megfelelően jóváhagyta s megerősítette. Ennek dacára utóbb a m. kir. helytartótanács és később a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministerium is fellépett az evang. superintendensek „püspök” címzése ellen,² többek között azzal az indokolással, nehogy ebből politikai jogokra lehessen következtetést vonni. Az ev. egyetemes egyház ez ellen már 1816. szeptember 2–4-iki gyűlésen tiltakozott,³ majd határozatilag is kimondotta, hogy a kerületek főpásztorai a latin „superintendens” helyett „püspök”-nek neveztessenek, de ez az elnevezés a hivatal hatáskörére, állására és jellegére vonatkozólag semmi változást nem eredményezhet és semmi új címet nem ad.⁴

Újabb országos törvényeink már „püspök”-nek nevezik az evang. egyház főpásztorait s jogállásukat a róm. kath.

¹ Bethlen Gábor fejedelem az 1618-iki pozsonyi országgyűlésre az evang. superintendenseket is meghívta.

² 1800., 1816., 1847-iki stb. helytartótanácsi intézkedések. Br. Eötvös miniszternek 1848-iki 1146. sz. rendelete.

³ L. Haán i. m. 39. l.

⁴ L. 1884-iki egyet. gyűlés jkvének 64. pontját.

püspökökkel szemben is az 1848:XX. t.-cz.-ben biztosított egyenlőség és viszonyosság alapján bírálják el.¹

A magyar evang. püspökök közjogi állásának fokozott mértékben való elismertetését s az 1848:XX. t.-czikben lefektetett felekezeti jogegyenlőség és viszonyosság elvének részben való érvényesülését jelenti a főrendiház szervezetének módosításáról szóló 1885:VII. t.-cz. 4. §-a, a mely szerint az ág. hitv. ev. egyháznak, ideértve az erdélyrészi országos szász ev. egyházat is, hivatalban legidősebb három püspöke az országgyűlés főrendiházának hivataluknál fogva tagjai.

Az ev. püspöki intézmény hittételen nem sarkallik, s a püspöki hivatalhoz fűződő joghatóság korántsem valamely természetfeletti lelkiképesség – ordinatio – alapján, hanem kizárólag a szabályszerű megválasztás alapján gyakoroltatik. Az ev. püspöki hivatal jellege leginkább abban domborodik ki, hogy az egyház igazgatásában túlnyomó részben csak felügyeleti jogot gyakorol; kitűnik ez a püspöknek beigtatásakor tett esküjéből is², általában pedig szigorú felelősség mellett végzi azokat a teendőket, a melyeket az egyházi törvények hatáskörébe utalnak. Amaz alapelvűből, mely szerint minden hatalom forrása az egyházközség, más nem is következhetik. Lelkésztszáraitól csupán hivatalára nézve különbözik, nem pedig valamely különös lelkiképességre nézve. Mert ilyet neki a törvényileg előirt beigtatás sem ad s viszont ilyenre abból sem lehet következtethetnünk, hogy az E. A. 133. §-a szerint a lelkészjelöltek felavatása a püspök kizárólagos jogát képezi. Az Isten ígéjének hirdetésében a szent-ségek kiszolgáltatásában olyan lelkész, mint a többi.

Al-püspököt mai egyházszervezetünk nem ismer. E részben egyházszervezetünk újkori fejlődése a multtal szakított.³

¹ L. az „erdélyi püspök“ törvényellenes címzése tárgyában a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister 1185/1899. eln. sz. rendelete ellen az 1900-iki egyetemes közgyűlésből a kormányhoz intézett feliratot, a melyre adott válaszbán (1724/900. eln. sz.) a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister kiemeli, hogy a mai államjog szerint az „erdélyi püspök“ cím „erdélyi róm. kath. püspök“-öt jelent, tehát a címzés távolról sem akarja csorbítani az erdélyi részekre illetékes prot. püspökök joghatóságát. Egyet. közgy. jkv. 1900. 85. p. és 1901. 81. p.

² Pl. a dunántúli kerület püspöki eskümintája szerint: „Főgondom leend, hogy a felügyeletemre bízott híveim stb. . .“

³ A püspöki állásnál megkívánt nyelvszükséglet kielégítése, főként pedig a missiók behatóbb szervezése s vezetése szempontjából ily irányú

Az Egyházi Alkotmány — különös tekintettel arra, hogy a püspök egyházkormányzati hatásköre átruházott s főként a felügyeleti jog gyakorlására terjeszkedik ki — a püspök jogait és kötelességeit kapcsolatosan az egyházkerületi felügyelőre is vonatkozólag, részben pedig külön szakaszokban a következőkben szabályozza:

A püspök legfőbb hivatása: örködni, hogy a Krisztus anyaszentegyháza, úgy a nyájra, mint ennek pásztoraira nézve, mindinkább épüljön.

E minőségében gondja van arra, hogy a Krisztus Jézus evangéliuma a Szentírás szerint és a meg nem változtatott ágostai hitvallás szellemében tisztán és igazán hirdetessék, a szentségek tiszteletben tartassanak s a lelkészek, egyéb egyházi tisztviselők erkölcsileg feddhetlenek, kötelességtudók s ne csak az egyháznak, hanem a magyar hazának is hű fiai legyenek.

A püspök joga és kötelessége az egyházkerület egyházközségeit hivatalosan meglátogatni.

A püspöki egyházlátogatás (*canonica visitatio*) a ker. egyházban már a IV. század óta kötelező. Idővel e jog és kötelesség az archidiakonusokra szállott át, a mely visszaélést a tridenti zsinat szüntette meg. Már az 1610-iki zsolnai és az 1614-iki szepesváraljai zsinatok kötelezik az ev. superintendenseket az egyházközségek meglátogatására.¹ Ugyanezt az E. A. 131. §-a is kimondja, kötelezván az E. A. 94. §-ában az egyházmegyei felügyelőt és esperest, hogy ilyen alkalmmal a püspököt kísérvék. Az egyházközségek és iskolák meglátogatása nem kizárólag püspöki jogosítvány, a mennyiben az E. A. 93–94. §§-ai ezt a jogot és egyúttal kötelességet az esperesre és esperességi felügyelőre nézve is kimondják. A püspöki egyházlátogatásról — a melyet istentisztelet vezet be s a hívek jelenlétében, sőt szükség esetén felvilágosító nyilatkozataik meghallgatásával, történik — kérdőpontok szerint szerkesztett jegyzőkönyvet szokásos felvenni, a melyben az egyházközség,

óhajok gyakran felmerülnek. L. Krupecz I.-nak az „Ev. egyház és iskola“ 1900. évfolyama 27. számában megjelent idevágó magvas és alapos történeti tanulmányra valló cikkét.

¹ „Visitent ecclesias quotannis, tum per se, quando facere poterunt, tum per suos Seniores, quando vel adversa valetudine, vel aliis inevitabilibus malis prohibiti fuerint . . . adiunctis sibi semper ex comitatu viris nobilibus.“

illetve iskola külső és belső állapota tüzetesen ismerttetendő. A jegyzőkönyv eredeti példányát az egyházkerületi levéltárban helyezik el. Az észlelt hiányok és bajok orvoslását a püspök nyomban elrendelheti, avagy annak fogatosításával az esperességi vagy egyházközségi elnökséget bízta meg.

A püspök joga és kötelessége: felügyelni a leendő lelkészek és tanítók nevelésére és képzésére, tehát a theologiai és tanítóképző-intézetekre, valamint a lelkész- és tanítójelölteknek erkölcsi és tudományos életére. Ennek hatékony ellenőrzése céljából a püspök a kerületbeli theol. akadémia és a tanítóképző-intézeti szak-, alap- és képesítővizsgálatokon, valamint a papi-vizsgálaton elnököl.

A püspök kizárólagos joga és kötelessége felavatni a lelkészjelölteket. Ezt a püspök a kerületében lelkészi vagy segédlelkészi híványt nyert s a tanügyi részben tárgyalandó vizsgálatokat kiállott lelkészjelöltekre nézve ősidők óta s már az első zsinatok határozatai szerint is két lelkészársa segédkezése mellett szent beszéd, az úrvacsora kiszolgálása, eskületétel és áldásadás kíséretében végzi.¹

A püspök joga és kötelessége felavatni a templomokat. Ezt azonban a püspök akadályoztatása esetében, de mindig csak a püspök egyenes megbízásából, az illetékes esperes is elvégezheti.

A püspök az egyházkerület egyházi és iskolai állapotáról, hivatalos eljárásairól s az egyházkerület életében felmerülő nevezetesebb mozzanatokról az egyházkerületi közgyűlésnek évenként kimerítő jelentést tesz.

E végből az egyházkerületi összes iskolákat bármikor meglátogathatja, azoktól jelentéseket kívánhat. Az egyházkerületbe tartozó főgymnásiumok érettségi vizsgálatai a püspök vagy megbízottjának elnöklete alatt tartatnak. Miután pedig a felekezeti főgymnásiumok érettségi vizsgálatához a vallás- és közoktatásügyi minister kormányképviselőt rendel ki, ez okból köteles a püspök az érettségi vizsgálat idejét legalább egy hóval előbb a miniszternek bejelenteni.²

¹ A zsolnai és szepesváraljai zsinatok szerint a felavatás a wittenbergi egyház szokása szerint történik, a mi a keresztyén egyházban már az V. században dívott felavatási szertartással volt azonos. A rózsahegy és az 1791-iki pesti zsinatok e tekintetben semmi változtatást sem eszközöltek. A felavatásról s annak lényegéről és hatályáról l. még jelen mű 43. §-át.

² L. 1883:XXX. t.-cz 23. §.

A püspököt az egyházkerület kebelében működő rendes lelkészek és lelkészi oklevéllel bíró rendes theologiai tanárok közül az egyházkerületbeli egyházközségek, főiskolák, főgymnásiumok és önálló tanítóképző-intézetek általános szavazattöbbséggel élethossziglan választják.

A püspök választásakor az egyházközségek és tanintézetek szavazatait e szavazatok felbontására kiküldött bizottság az E. A. 101., 102. és 103. §§-aiban meghatározott módon a 45. §, a 98. § *a), b)* pontja s a 138., 99. és 100. §§-ok szem előtt tartásával bírálja el; vagyis a szavazás módja és elbírálása ugyanúgy történik, mint azt az 50. cikk *d)* pontjában s a 79. szakaszban az esperesre nézve előadtuk. Csupán a szavazatok értékelése tekintetében van eltérés, a mennyiben ugyanis az esperes választásakor az önálló tanítóképző-intézeteknek és algymnásiumoknak egy-egy, a főgymnásiumoknak két-két szavazata van, holott a püspök választásakor az egyházkerületbeli főiskoláknak, főgymnásiumoknak s önálló tanítóképző-intézeteknek egyformán egy-egy szavazatuk van.

A püspöknek egyházkerületében rendes lelkészi hivatalt kell elfoglalnia. Melléje másodlelkész és irodavezető alkalmaztatik, az egyházkerületeknek e tárgyban hozott szabályzatai alapján.

A megválasztott püspököt, illetőleg egyházkerületi felügyelőt az egyházkerületi közgyűlés fölesketi és hivatalába ünnepélyesen beigtatja. Az eskü szövegére nézve, a mennyiben ez iránt az egyházkerületek szabályrendeletileg nem intézkedtek, a régi rendezetek és utasítások követendők. A dunántúli egyházkerület a püspök, valamint a többi egyházkerületi tisztviselő eskümintáját szervezeti s ügyviteli rendszabályában állapította meg.¹ A választásról ugyanazon egyházkerületi közgyűlésből a kormány, az egyetemes felügyelő és a testvéregyházkerületek értesíttetnek. Továbbá a bányai és dunántúli egyházkerületekben megejtett püspökválasztásról a horvát bán is értesítendő, mert ezeknek az egyházkerületeknek kötelékébe a társországek területén fekvő evang. egyházközségek is tartoznak.²

A püspöki hivatal megüresedése esetében a püspöki teendőket az új püspök beigtatásáig ideiglenesen a hivatla nézve legidősebb esperes végzi.

¹ L. a dunántúli 1896-iki egyházker. jkv 309. pontját.

² L. az 511. lap 2. jegyzetét.

A püspök hivatalánál fogva tagja a zsinatnak, az egyetemes közgyűlésnek, továbbá az egyetemes bizottságok közül: az ág. h. ev. és az ev. ref. egyházat közösen érdeklő ügyekre kiküldött bizottságnak, a közoktatási bizottságnak, a theol. akadémiai nagybizottságnak s a pénzügyi bizottságnak.

A püspök hatáskörét érintő egyéb jogok és kötelességek a háztartási és illetve a törvénykezési részben tárgyalatnak.

Megjegyzendő, hogy az egyházkerületek az E. A. rendelkezéseinek épségben tartása mellett a püspöki hivatal hatáskörét szabályrendeletileg közelebbről is körülírhatják, a mint ezt a dunántúli egyházkerület tette.¹

Az egyházkerület köteles püspökének tiszteletdíjat és irodaátalányul, valamint irodavezetőjének díjazására, megfelelő összeget kiutalványozni, miről szabályrendeletileg intézkedik.² Eziránt külön szabályrendeletben eddig a bányai egyházkerület intézkedett.³ A többi egyházkerületek ezt a kérdést koronként hozott közgyűlési határozattal szabályozták.

92. §. Az egyházkerületi felügyelő.

Az egyházkerületi felügyelői intézmény meghonosodása III. Károlynak az ev. egyház önkormányzata ügyében kelt rendeleteivel áll összefüggésben, a mikor ugyanis III. Károly 1731. márcz. 21-ikén (Resolutio Carolina prima) s 1734. okt. 20-ikán kelt rendeletében (Resolutio Carolina secunda) akként intézkedett, hogy az evang. egyház négy superintendenst választhat, kiknek neve, lakhelye és kerülete a magy. kir. helytartótanács útján hozzá bejelentendő. Az evang. egyház előkelő tagjai 1732-ben és 1735-ben Pesten gyűlést tartottak s az evang. egyházat négy kerületre beosztván, egyúttal azt is elhatározták, hogy a superintendensek mellé az egyház előkelő és buzgó tagjai közül egyházkerületi felügyelők is választassanak. Ez a határozat az ev. egyház presbyterialis

¹ L. a dunántúli „szervezeti s ügyviteli rendszabályok” 22–44. §§-ait.

² L. E. A. 303. §.

³ „Szabályrendelet a bányakerületi ág. hitv. evang. püspök javadalmazásáról és a püspöki segédhivatalokról.” Közölve az 1903. kerületi közgy. jkvének függelékében.

kormányzatának egy lépéssel való további kiépítését jelentette, a mennyiben eddig csupán egyházközségi és esperesi felügyelők voltak; ellenben a superintendenseknek a világiak sorából kormányzó-társuk nem volt.¹

Innen kezdve az egyházkerületi felügyelői hivatal valamennyi kerületben állandóan be volt töltve.

Az egyházkerületi felügyelő ma is az egyházkerület rendes tisztviselői közé tartozik. Az egyházkerületi felügyelőt a magyar honpolgársággal bíró evangélikus világi egyének sorából az egyházkerületbeli egyházközségek, főiskolák főgymnásiumok és önálló tanítóképző-intézetek általános szavazattöbbséggel élethossziglan választják. A szavazás módja és elbírálása tekintetében ugyanazok a szabályok mérvadók, mint a püspök választására nézve, vagyis az E. A. 101., 102., 103., 45., 98. § a), b), 138., 99. és 100. §§-ok.²

A megválasztott egyházkerületi felügyelőt az egyházkerületi közgyűlés felelkesíti és hivatalába ünnepélyesen beiktatja. Az esküre nézve közelebbről ugyanaz áll, a mit az előző szakaszban a püspökre nézve mondtunk. A választásról ugyanazon egyházkerületi közgyűlésből a kormány, az egyetemes felügyelő és a testvéregyházkerületek értesítendőek. A bányai és dunántúli egyházkerületben végbement választás eredménye – tekintve, hogy ezeknek a kerületeknek kötelékébe Horvát-Szlavon-Dalmátországok területén fekvő evang. egyházközségek is tartoznak – a horvát bán is értesítendő.³

Az egyházkerületi felügyelő állásának megüresedése esetében ennek teendőit az új felügyelő beiktatásáig a hivatalra nézve legidősebb egyházmegyei felügyelő végzi.

Az egyházkerületi felügyelő jogait és kötelességeit az E. A. 119–129. §§-ai – egyöntetűen a püspök mint elnöktársának jogaival és kötelességeivel – állapítják meg. Erről már a 90. §-ban szólottunk. Jogában áll azonban az egyházkerületeknek, hogy az egyházkerületi felügyelői hivatal hatás-

¹ A-bányai egyházkerület első felügyelője Radvánszky János volt (1734–1738-ig); a dunáninneni egyházkerületben kalísi br. Calisius Keresztély (1736); a dunántúliban Ostfy Mihály (1735–1753-ig); a tiszai egyházkerületben Szirmay Tamás (1736–1743-ig).

² L. jelen mű 50. § d) pontját, továbbá a 79. és 91. §§-okat.

³ L. az 511. lap 2. jegyzetét.

körét s teendőit, az E. A. rendelkezéseinek keretén belől, szabályrendeletileg közelebbről is megszabják.¹

Az 1885: VII. t.-cikk 4. §-ának c) pontja szerint az ág. hitv. evang. egyháznak hivatalban legidősebb két kerületi felügyelője a magyar országgyűlés főrendiházának hivatalból tagja.

Minden egyházkerületi felügyelő hivatalánál fogva tagja a zsinatnak, az egyetemes közgyűlésnek, továbbá azoknak az egyetemes bizottságoknak, melyeknek az előző cikk értelmében a püspökök is hivataluknál fogva tagjai.

93. §. Az egyházkerület többi rendes és rendkívüli tisztviselői.

Az egyházkerület rendes tisztviselői közé tartoznak az egyházkerületi felügyelők és püspökök kívül még az egyházkerületi jegyzők, pénztárosok, ügyész, számvevő és levéltárnok, a kik — és pedig a jegyzők egyenlő számmal a lelkészek és világiak közül — az egyházkerületi közgyűlés által hat évi időtartamra választatnak; jogaik és kötelességeik, a mennyiben a törvényben meghatározva nincsenek, szabályrendeletileg² határoztatnak meg.

Az egyházkerületek ez ideig nem éltek valamennyien s kimerítően azzal a joggal, melyet az E. A. 142. §-a reájok ruházott, nevezetesen, hogy az egyházkerületi tisztviselők jogait és kötelességeit szabályrendeletileg tüzetesen megállapítsák. Erre pedig annál égetőbb szükség lenne, mert maga a zsinati törvény a háztartási és törvénykezési részekben is alighogy érinti az egyes egyházkerületi tisztviselők hivatali hatáskörét. Mindezeknél fogva az egyházkerületi rendes tisztviselők jogait és kötelességeit egyrészt a régebbi rendezetek- és utasításokból, valamint az állandó gyakorlatból, másrészt az egyházkerületeknek különösen ügyviteli s háztartási és egyéb szabályrendeleteiből ismerhetjük meg.

Az egyházkerületi *jegyzők* egyrészt mint a közgyűlési

¹ Így járt el a dunántúli egyházkerület az 1896-iki közgyűlésében 309. jkvi pont alatt elfogadott „Szervezeti és ügyviteli rendszabályok“-ban. Közölve a dunántúli egyházkerület szabályrendeleteinek 1899-iki gyűjteményében.

² L. E. A. 142. §.

tárgysorozatba felvett s az elnökség által kijelölt előadók működnek, másrészt feladatuk: a közgyűlés megalakulásakor a megbízó-levelek átvétele, megvizsgálása, összegezése; a tárgyalás alá vett iratok felolvasása, a szólásra jelentkezők neveinek feljegyzése, a szavazatok összeszámlálása és az elnökség által kimondott határozatoknak hű és szabatos feljegyzése. Kötelességük a jegyzőkönyvet hitelesítő bizottság ülésezéseig elkészíteni, a szükséghez képest kiállítandó jegyzőkönyvi kivonatokat az érdekelteknek kiadni, a közgyűlésből kelt felterjesztéseket, feliratokat és átiratokat a határozat értelmében megszerkeszteni, s végül a jegyzőkönyvhöz tartozó iratokat az egyházkerületi levéltárba beszolgáltatni.

A jegyzők számát az egyházkerületi közgyűlés állapítja meg. A lelkészi karból és a világiak közül egyenlő számban választott jegyzők közül egy-egy – kivételével a bányai egyházkerületnek – szokásjog alapján főjegyzőnek nevezetik. A lelkészi karból választott jegyzőknek az egyházkerületi közgyűlés tiszteletdíját állapít meg.

Az egyházkerületi *pénztáros*, a mennyiben pedig többen vannak pénztárosok, egyházkerületi közgyűlési határozattal avagy szabályrendeletileg megállapított munkakörben, kezelik az egyházkerület pénzügyeit, beszedik az előírányzott, illetőleg bevételezésre utalványozott jövedelmeket, fedezik az előírányzott szükségleteket és illetve külön utalványozás alapján folyósítják a tartozások törlesztésére szükséges összegeket s egyéb kiadásokat. Rendes pénztári naplót vezetnek.

A felülvizsgálattal, végrehajtással s ellenőrzéssel megbízott közegeknek mindazokat az adatokat rendelkezésre bocsátani kötelesek, melyekre megbízatásuk érdekében szükségök van.

E helyütt csak általánosságban, a pénztári kezelés és ügyvitel részleteit nem érintve, foglalkozunk az egyházkerületi pénztáros és a vele szorosan összefüggő egyházkerületi *ellenőr*, *könyvelő* és *számvevő* hivatallal, miután működésük további taglalása a háztartási rész körébe vág. Az egyházkerületek ugyanis az E. A. 297. §-ában nyert felhatalmazás alapján az egyházkerületi vagyon kezelése s a kezelés ellenőrzése végett pénztárosokat és ellenőröket választhatván, háztartásuk részletes szabályozását s az egyházkerületi háztartásban közreműködő bizottságok és tisztviselők hatáskörének, jogaiknak és kötelességeiknek megállapítását a

törvény korlátai között szabályrendeletileg eszközölhetik. Idevonatkozó szabályrendeletét már valamennyi egyházkerület megállapította, azok hatályba is léptek s részletes feldolgozást a háztartási részben nyernek.¹

Az egyházkerületi *ügyész*, a gyakorló-ügyvédek sorából választva, képviseli az egyházkerület érdekeit mindazon esetekben, a midőn jogi eljárásra van szükség. Kötelessége mindazokban az ügyekben az egyházi törvények, szabályrendeletek és törvényes határozatok szerint pontosan és lelkiismeretesen eljárni, a melyekben az egyházkerületi közgyűlés a pénzügyi bizottság s esetleg a pénztáros az ő közreműködésére igényt tart. Működésében esetről esetre utasítást kap s a szerint köteles eljárni.

Hivatalos eljárásáról, a szükséghez képest véleményes javaslatának közlésével, jelentést tesz a megbízó egyházi hatóságnak vagy közegnek. A dunáninnyi és dunántúli egyházkerületnek fentebb érintett szabályrendeletei az egyházkerületi ügyész hatásköréről is intézkednek.²

Az egyházkerületi *levéltárnok* köteles a gondjaira bízott irományokat, nyomtatványokat, ügydarabokat és okiratokat az egyházkerületi közgyűlés által e célra rendelt helyen híven megőrizni, rendben tartani, a beérkezett ügydarabokat jegyzékbe venni s elhelyezni. A levéltár állagáért felelős; másolatokat, az egyházkerület érdekeinek megóvásával, egyszerű s hitelesített alakban is kiadhat. A levéltár állapotáról az egyházkerületi közgyűlésnek jelentést tesz. A dunáninnyi egyházkerületben a levéltárról külön szabályrendelet — lényegében a fentiekkel megegyezően — intézkedik.³

Az egyházkerületeknek szabadságukban áll a fent elősorolt *rendes* tisztviselőkön kívül, szabályrendelet által meghatározandó hatáskörrel más tisztviselőket, ú. n. *rendkívüli*

¹ L. „Szabályrendelet a bányai ág. hitv. ev. egyházkerület háztartásáról”. Közölve a bányai egyházkerület 1902-iki jkv.-nek függelékében. A dunáninnyi kerületben: „Szabályrendelet az egyházkerületi pénztárról”. Közölve az 1901-iki szabályrendelet-gyűjteményében. „A dunántúli egyházkerület szabályrendelete az egyházkerületi háztartásról”. Közölve az 1899-iki egyházkerületi szabályrendelet-gyűjteményében. „Szabályrendelet a tiszai ág. hitv. evang. egyházkerület háztartására nézve”. Közölve az 1902-iki kerületi közgyűlés jkv. függelékében.

² L. 2. jegyzet.

³ Lásd „Szabályrendelet az egyházkerületi levéltárról”. Közölve az 1901-iki szabályrendelet-gyűjteményben.

tisztviselőket is választani. Ilyenek pl. a püspöki irodavezető, püspöki titkár, pénztári ellenőr, főszámvevő, alszámvevő, számvevő stb., egyházkerületi biztosítási ügynök, tűzkárbiztosítási ellenőr.

Az ekként elősorolt egyházkerületi rendes és rendkívüli tisztviselők az egyházkerületi közgyűlés színe előtt esküt tesznek. Az eskűmintáról a dunáninnyi és a dunántúli egyházkerületek szabályrendeletileg intézkedtek.¹ A tiszai és bányai egyházkerületekben, szabályrendeleti külön intézkedés hiányában, a régi rendezetek s utasítások eskűmintái használtatnak. Ugyancsak az eskűmintákból vonható következtetés az egyházkerületi rendes és rendkívüli tisztviselők teendőire nézve is, a mennyiben ezt illetőleg külön az E. A. avagy a szabályrendeletek nem intézkednek.

94. §. Egyházkerületi bizottságok.

Az egyházkerületi bizottságoknak, mint előkészítő szaktestületeknek, szervezését valamennyi egyházkerületünk szükségességnek találta. A közgyűlési tárgyalás menetét egyrészt gyorsabbá teszi, másrészt helyes tárgyalási alapul is szolgál a napirendre tűzött tárgyak szakbizottsági előkészítése. Kisebb jelentőségű, avagy kevésbé bonyolult ügyeket illetőleg elégséges az, ha a püspök által e célra felszólított előadó ismerteti a közgyűlés előtt a tényállást. Fontosabb és bonyolultabb kérdések tárgyalásának előkészítésénél azonban mellőzhetlen egy megfelelő számú szaktestületnek, mint bizottságnak közreműködése, a mely akár a közgyűlést megelőzőleg, akár pedig annak folyamán az egyházkerületi közgyűlés napirendjére kitűzött tárgyakat feldolgozza s véleményes javaslat kíséretében a közgyűlés színe előtt — a bizottsági előadó által — megismerteti.

Ilyen bizottságok szervezéséről és hatásköréről az egyházkerületi ügyrendek intézkednek,² avagy egyes bizottságok

¹ L. a dunáninnyi egyházkerületben: „Szabályrendelet az eskűmintákról”. Közölve az 1901-iki szabályrendelet-gyűjteményben. A dunántúli kerületben: „Szervezeti s ügyviteli rendszabályok”. Közölve az 1899-iki szabályrendelet-gyűjteményben.

² L. jelen mű 174–178. lapjait.

szervezetét más szabályrendeletek¹ állapítják meg. A tiszai kerület ügyrendje csupán érinti a szakbizottságok intézményét, a melyet ugyanis már előzőleg az 1897. és 1898-iki közgyűlések megvalósítottak.²

A *bányai* és a *dunáninnyi* egyházkerületek ügyrendjei a bizottságok szervezésére nézve a következőképen intézkednek:

A közgyűlés a zsinati törvényben meghatározott állandó-bizottságokon kívül választ jogügyi-bizottságot, a szükséghez képest egyes fontosabb tárgyak előkészítésére külön bizottságokat vagy nagyobb választásoknál szavazatszedő-bizottságot.

A jogügyi-bizottság feladata: A kerületi közgyűléshez felterjesztett felebbezések és közigazgatási kérelmek, valamint a közgyűlés által hozzá utasított kérdések tárgyában véleményes javaslatot tenni.

Áll a világi és egyházi elnökből, három világi és három egyházi tagból, kiket a közgyűlés egy évi tartamra választ, azonkívül hivatalból tagja az ügyész.

A jogügyi bizottság a véleményezés végett hozzá utalt ügyekre vonatkozó felvilágosításokat és kiegészítő iratokat saját hatáskörében közvetlenül szerzi be a felterjesztő hatóságoktól.

Véleményes javaslatát a közgyűlés elé írásban és határozati javaslat alakjában terjeszti.

A bizottság javaslatát a közgyűlésen rendszerint az adja elő, ki a bizottságban az ügy előadója volt.

Szavazatszedő-bizottságokat vagy fontosabb tárgyak előkészítésére külön bizottságokat, a közgyűlés esetről esetre választ.³

Mind e bizottságok tagjainak számát a közgyűlés esetről esetre határozza meg.

A bizottsági tagok viszonylagos szótöbbséggel választanak. Ha ily tagok választásánál többen kapnak egyenlő szavazatot és a megválasztandók számánál fogva a bizottságnak mindannyian tagjai nem lehetnek, ezek között sorsolás dönt.

¹ Pl. a pénzügyi bizottság szervezetéről az egyházkerületi háztartási szabályrendeletek.

² L. 1897. és 1898-iki tiszai egyházkerületi közgyűlési jkv.-nek 10. illetve 11. pontját.

³ A bányai kerületben számadás-vizsgáló bizottság is van, melyet a közgyűlés a kerületi pénztár számadásainak megvizsgálására évenként választ.

A *dunántúli* egyházkerület ügyrendje szerint:
az egyházkerületi közgyűlés által szervezett bizottságok a következők:

- a) a főiskolai nagybizottság, melynek albizottsága a főiskolai kisbizottság, egyúttal tápintézeti bizottság;
- b) népiskolai bizottság (l. isk.-ügyi szakasz);
- c) számvevőszék (l. háztartási szakasz);
- d) pénzügyi s gyámoldai bizottság (l. háztartás);
- e) véleményező-bizottság;
- f) gyámintézeti bizottság s a szükséghez képest egyéb bizottságok.

Az egyházkerületi véleményező-bizottság:

- a) az elnökségen kívül öt lelkész- és öt nem-lelkészből alakíttatik. Hivatalból tagja a kerületi ügyész is;
- b) az elnököket és bizottsági tagokat az egyházkerületi közgyűlés választja hat évi időtartamra;
- c) a bizottság ülésein — számukra való tekintet nélkül — a jelenlevők határoznak;
- d) hatásköre:

1. előkészíti az egyházkerületi elnökség vagy közgyűlés által hozzá utalt közgyűlési ügyeket;

2. segédkezik oly sürgős ügyek elintézésében, melyekben véleményét kikérni, közbenjárását igénybevenni az egyházkerületi elnökség jónak látja;

3. előzetesen megbírálja az egyházkerületi közgyűlés tárgyalása alá kerülő és hozzá utalt kérvényeket, felebbezéseket, indítványokat;

4. megbírálja az egyházmegyék által alkotott azon szabályrendeleteket, melyek az egyházkerületi közgyűlés jóváhagyását igénylik;

5. jegyzőkönyvét, melynek vezetésével tagjainak egyikét megbízza, az egyházkerületi közgyűlés, illetve annak elnöksége elé jelentés kíséretében betérjeszti.

Az egyházkerületi gyámintézeti közgyűlés és bizottság szervezetét, hatáskörét, ügyrendjét a gyámintézeti alapszabályok határozzák meg.

A *tiszai* egyházkerület — mint fentebb mondtuk — még ügyrendjének életbeléptetése előtt, közgyűlési határozattal s hat évi megbizatással jogügyi, közigazgatási és tanügyi bizottságokat szervezett. Ezenkívül — úgy, mint a többi egyházkerület — az E. A.-ban előírt bizottságok megalakítá-

sáról külön egyházkerületi szabályrendeletekben intézkedett. Ügyrendjének 15. §-a szerint a tárgy előtanulmányozásával megbízott bizottság, szakközeg vagy előadó jelentését indokolt határozati-javaslat alakjában, legalább a közgyűlést megelőző napon tartozik az ügyiratok kapcsán a püspökhöz be-terjeszteni.

IV. FEJEZET.

A z e g y h á z e g y e t e m.

95. §. Az egyházegyetem szervezetének történeti kifejlődése.

Mi sem bizonyítja jobban azt az állítást, hogy a magyarországi ág. hitv. evang. egyház szervezete az adott viszonyok hatása alatt, fokról fokra nyert alkotmányos megállapítást, mint éppen a hazai evang. egyház képviselői és kormányzó legfőbb hatóságának, az egyetemes közgyűlésnek keletkezése.

Abba az időbe nyúlunk ez vissza, a mikor még az ellenreformáció korszakának következetes kitartással pusztító reakciója valóban létkérdés elé állította az ev. egyházat, a prot. szabad vallásgyakorlatot. Az emberiség haladásának örök törvénye játszott közre, hogy éppen akkor, a mikor a legnagyobb volt az igaz ügynek méltatlan üldözése, felébredt a vágy: *egységben keresni az ellentálló erőt*. Alkotmányos felhatalmazás nélkül, csupán az egyházukhoz önfeláldozóan ragaszkodó befolyásos hitsorsosok hiúságtól és küriarchikus hajlamoktól ment hithűsége indítja meg a XVIII-ik század derekán a mozgalmat: országos központi szervben egyesíteni a négy egyházkerület erejét, hogy annál biztosabban megküzdhessünk az ellenséggel, egyházunkon kívül és belől egyaránt.

Mária Terézia uralkodása alatt az állami főhatalom részéről nyíltan semmi olyan nagyobb jelentőségű intézkedés nem történt, a mi az 1715-iki törvények és a III. Károly-féle rendeletek által megteremtett jogállapoton az ev. egyház előnyére vagy hátrányára változtatott volna. Csendben azonban mindent elkövettek arra nézve, hogy a protestánsok

mondhatni állandó sérelmeik orvoslásával s panaszaikkal lejárassák ügyüket az udvar előtt.

Ezzel szemben azonban már III. Károly uralkodásának utolsó éveiben állandó kísérletezések folynak az ev. egyház belső szervezetének erősítésére, mire nézve különösen alkalmas időpontul és színterül szolgálnak az országgyűlések, a melyeknek folyama alatt az ev. rendek magánjellegű gyűléseit, az 1715-iki törvények daczára, legalább is elnézték.

Ezek a gyűlések az ev. egyház szorongatott állapota folytán követelt s kezdetben tisztán magánjellegű összejövetelek voltak. Közel egy félszázadnak kellett elmulnia, míg az ev. egyház legfőbb kormányzó, de egyúttal védelmező szervévé, az egyházi hatalmat zsinat-presbyteri alapelvek szerint kezelő egyházi közigazgatási testületté fejlődhettek ki s az állami főhatalom részéről is ilyenekül ismertettek el. Íme ez is egy példa és bizonyíték arra, hogy a hazai ev. egyház szervezetének intézményei az időnkénti szükségérzet és körülmények hatása alatt, hol lassan, hol gyorsabban fejlődtek ki s az elmélet és az alkotmányos törvényhozó csak utólag, a gyakorlat által már kifejlesztett intézmények és elvek uralkodó jelleme szerint foglalja azokat egységes és határozott jogrendszerbe.

Az egyetemes közgyűlés, mint zsinat-presbyteri egyház-kormányzati alapelveket valló, ezidő szerinti egyházi alkotmányunknak legfelsőbb fokú közigazgatási intézménye, úgy szervezetét, mint hatáskörét tekintve, sem lett hamarosan azzá, a mi ma. Ismétlés elkerülése okából e helyütt nem részletezzük az egyetemes gyűlések XVIII. századbéli történetét, valamint a XVIII. század végén és a XIX. század elején tartott közös prot. egyetemes gyűlések történetére sem terjeszkedünk ki. Mindezt tüzetesen méltattuk a történeti részben (l. 75–83., 98–99. l.), úgy, hogy e helyütt csak az utóbbiak megszűnte utáni egyetemes gyűlések s egyetemes egyházi élet fejlődésével foglalkozunk.

Az ág. hitv. ev. egyház egyetemes gyűléseire vonatkozó jegyzőkönyveket birjuk az 1820–24. évekből. Az 1824-iki gyűlésen — tekintettel arra, hogy az egyet. gyűlés kellően szervezve nem volt — számos tagból álló bizottságot küldenek ki azzal az utasítással, hogy egy általános egyház-rendezési tervezetet készítsen, a mely az egyházközségtől fel az egyházegyetemig, részletesen szabályozza az egyházi

közigazgatást. Ezt a munkálatot az 1828-iki gyűlésen be is terjesztették s kiadták a superintendentiáknak hozzászólás végett. 1825–28-ig nincs adatunk az egyetemes közgyűlésekre nézve. Lehet, hogy nem is tartottak. 1831-ben sem volt gyűlés, valószínűleg az országosan dühöngött kolera miatt. Nem tartottak egyet. gyűlést 1833-ban, 1835-ben. Az 1834-iki gyűlés az egyházak szavazatai alapján külön iskolai főfelügyelőt választott. Ennek a gyűlésnek jegyzőkönyvét, a dunántúli kerületnek már 1832-ben is tett indítványához képest, latin és magyar nyelven vezetik. Az 1836-iki gyűlés az 1824-iki gyűlésből kiküldött bizottságnak újabb egyházrendezési javaslatát kiadja az egyházkerületeknek hozzászólás végett. Nevezetes ez a gyűlés azért is, mert a mai egyet. törvényszék jogtörténeti előzményeképen hét világi és hét egyházi tagból álló egyetemes consistoriumot szervezett az egyházi peres-ügyek elintézésére. Az 1738-iki gyűlésen — azzal az indokolással, hogy az 1791-iki zsinati kánonok már elavultak — zsinattartási engedélyt kérelmeznek. Az 1839-iki gyűlésben a bányai kerület egyetemes superintendens választását indítványozza. 1840-ben kimondják, hogy a jegyzőkönyvek csak magyarul vezetessenek. 1843-ban Kossuth Lajos indítványára s felajánlott költségére először nyomtatják ki a jegyzőkönyvet. Az 1844-iki gyűlésen először történik kísérlet arra nézve, hogy az egyetemes gyűlésnek társelnöke legyen a lelkeszi karból. Ugyanitt augusztus 15-ikére állapítják meg az egyet. gyűlések idejét, hogy azon tanárok és tanítók is részt vehessenek. Az egyet. gyámintézet létesítése érdekében ez a gyűlés teszi meg az elhatározó lépést, valamint az unio ügyében is az idevonatkozó bizottsági munkálatnak német és tót nyelven való kiadását elhatározza. Az 1846-iki gyűlés az egyházrendezési tervezetnek német és tót nyelvre való lefordítását s az összes egyházközségeknek való megküldését elhatározza.¹ Az 1847-iki gyűlésen mutatták be a helytartótanácsnak azt a rendeletét, melyben felhívja az egyházegyetemet, hogy superintendenseit a jegyzőkönyvekben ne nevezze püspököknek. 1848-ban két egyet. gyűlésünk is volt. Erre különösen az 1848:XX. t.-cikk meghozatala és annak végrehajtására

¹ Gróf Zay Károly kedvencz eszméje volt ez, azonban a csakhamar bekövetkezett szabadságharcz mozgalmai, majd az azt követő elnyomás miatt még nem valósulhatott.

irányuló szándék szolgáltatott alkalmat, a mennyiben ugyanis a vallás- és közokt.-ügyi miniszter felszólítására július 25-ikén s következő napjain, továbbá aug. 30. — szept. 4. napjain Pesten tartottak egyetemes gyűlést. Ez utóbbin eleinte az erdélyi szász evangélikusok is képviselve voltak.

A szabadságharcz elbukása után az egyetemes gyűlések tartását a hatalom betiltotta; sőt kerületi gyűléseket is csak a cs. kir. biztosok jelenlétében tarthattak. Az első egyetemes gyűlést 1860. október 10–12-ikén tartották meg. Ez arról is nevezetes, mert ekkor szerepel először a gyűlésen püspöki társelnök; innen kezdve egyideig a társelnök-püspök még gyűlésen kívül is együtt működik az ideiglenesen megbízott egyetemes felügyelővel. Ez a gyűlés indította meg a mozgalmat az autonomia visszaszerzésére s egyben követelte a patentális püspökök és adminisztrátorok elmozdítását. Nevezetes ez a gyűlés azért is, mert ekkor határozták el az egyetemes gyámintézet létesítését. Az 1861. évi augusztus 28-ikán s következő napjain tartott egyetemes gyűlés már egyetemes törvényszéket szervez. Az egyetemes gyűlések tehát ismét évenként rendszeresen működnek. Az 1867-iki gyűlésen végre az autom- és a patentális egyházak között létesül a béke, s kihirdettetett az 1867. május 15-ikén kelt kir. leirat, a mely az 1859. évi szeptember 1-jén kelt nyílt parancsot, az azt életbeléptetett ministeri rendeletet, az 1860. május 15-ikén kelt kéziratot s az 1862. november 9-ikén kiadott rendeletet hatályon kívül helyezte, s felhívta az egyetemes gyűlést, hogy összes viszonyait alkotmányos úton rendezze. Innen számíthatjuk a hazai evang. egyház újabbkori háborítlan autonom életét. Az 1869-iki gyűlésnek különös nevezetességet ad az a tiltakozó s visszautasító nyilatkozat, a melyet az evang. egyházegyetem a római pápának az 1869–70-iki vatikáni zsinat összehívása alkalmából az összes protestánsokhoz intézett meghívójára nézve tett. Ugyancsak ezen a gyűlésen olvasták fel azt a ministeri rendeletet, a mely az ág. hitv. ev. egyháznak folyósított 20,000 forintnyi első állami segélyezésről szól. Az 1874-iki gyűlésen az ev. ref. egyház kitűnőségeinek jelenlétében ünnepelték meg az egyetemes gyűlések és az egyetemes felügyelői hivatal százados évfordulóját.

Az egyházegyetem képviseleti s kormányzó hatósága úgy a jelenben, mint a múltban az egyetemes közgyűlés

lévén, legcélszerűbbnek tartottuk az egyházegyetem szervezete történeti kifejlődésének tárgyalásánál a fősúlyt az egyetemes közgyűlések történetére fektetni.

Az újabbkori egyet. gyűlések egyházszervező és -építő korszakos munkásságát e helyütt nem kíséreljük további figyelemmel. Csupán azt említjük még meg, hogy az évenként tartott egyet. gyűlések a zsinattartás kérdésében szünet nélkül tárgyaltak. A zsinattartás kérdése már az 1860-iki gyűlésen szóba került s rendszeres javaslat kidolgozására 15 tagú bizottságot küldtek ki. Hosszas szorgalmazások és további előmunkálatok után csak az 1889-iki egyet. gyűlés mondta ki a nagyjelentőségű határozatot, hogy az ev. egyház 1891-ben zsinatot tart.¹

E zsinaton hozott E. A. 144. §-a az egyházegyetem fogalmát a következőképpen adja:

Az összes egyházkerületeknek egyházi kormányzat, közigazgatás és rendtartás végett legfelsőbb hatósággá való egyesülése alkotja az egyházegyetemet.

A magyarországi ág. hitv. evang. ker. egyházegyetem tehát jelenlegi szervezetében magában foglalja a bányai, dunáninneni, dunántúli és tiszai egyházkerületeket. Hatósága — kivéve az erdélyrészi szász nemzetiségű ág. hitv. evang. egyházkerületet — kiterjed a magyar birodalom összes ág. hitv. evang. lakosaira, ideszámítva tehát Horvát-Szlavonország evang. egyházközségeit is.

Az 1898. május 7-ikén szentesített s „az ágostai és helvét hitvallású evangélikus egyházak külön jogviszonyainak rendezéséről Horvát- és Szlavonországokban“ cz. törvény ugyanis e tekintetben a következőképpen intézkedik²:

1. §. A horvát- és szlavonországi ágostai és helvét hitvallású evangélikus egyházközségek a szt. István koronországainak ágostai és helvét hitvallású egységes egyházak alkatrészét képezik.

2. §. Ezen, az előző szakaszban megjelölt helyzetnél fogva az ág. és helv. hitv. ev. egyházak a vallási, egyházi, iskolai és alapítványi ügyeik vezetésénél azon törvényekkel fognak élni, melyeket a synodusok eddig alkottak és Ő csász. és

¹ L. 1889-iki egyet. gyűlés jkv.-ének 45. pontját.

² E törvény egyházi részről történt végrehajtását illetőleg lásd az 1899-iki egyet. közgy. jkv.-nek 7. pontját.

kir. apostoli Felsége helybenhagyott, valamint azokkal, melyeket a synodusok a jövőben fognak alkotni és a melyeket Ő csász. és kir. apost. Felsége, Dalmát-, Horvát- és Szlavonországok bánjának alkotmányyszerű befolyása mellett megerősíteni fog, — az egyik és a másik esetben Horvát- és Szlavonországok országos törvényeinek határain belül és különösen azon közjogi helyzetnek teljes figyelembevételével, a melyet ugyanezen országok szent István koronája országainak keretében elfoglálnak.

3. §. A mind a két hitvallású evang. egyházak fölött Ő Felségét megillető legfőbb felügyeleti jogot Horvát- és Szlavonországok területén Dalmát-, Horvát- és Szlavonországok bánja fogja ugyanezen országok országos törvényeinek intézkedései szerint gyakorolni.

4. §. A mind a két hitvallású evang. egyházak horvát- és szlavonországi híveinek az egyenjogúság alapján az országos pénztárból vallásügyi célokra aránylagos járulék biztosítatik.

5. §. Ezen törvény végrehajtásával a bán bizatik meg.

Az elmondottak szerint a magyar evang. egyházegyetem kebelébe 4 egyházkerület 39 egyházmegyével s 669 anyaegyházközséggel tartozik.¹

96. §. Az egyetemes közgyűlés és annak tagjai.

Az egyetemes közgyűlésről — eltekintve a hatáskörének taxativ felsorolását tartalmazó 150. §-tól — az E. A. 144–165. §§-ai csak az alapelveket illetőleg intézkednek; a részletes szabályozást, úgy e kérdést, mint az egyházegyetem tisztviselőinek kérdését illetőleg az E. A. 16. és 165. §§-aiban nyert törvényhozási felhatalmazás alapján maga az egyetemes közgyűlés „ügyrend”-jében eszközölte. (L. jelen mű 172. lapját.)

Az E. A.-nak az egyetemes közgyűlésre nézve általában, és a közgyűlés tagjaira vonatkozó 145., 147–149., 154–155., és illetve 148. §§-ai szerint:

¹ Az erdélyi szász evang. országos egyház 10 egyházmegyéből — 270 egyházközséggel — áll. Úgy az egyházmegyénél, mint az országos egyháznál consistoriumok is vannak szervezve. L. bővebben Kosutány I. i. m. 302–307. l.

Az egyházegyetemnek, mint a magyarországi ág. hitv. evang. egyház legfőbb önkormányzati testületének képviselői és kormányzó hatósága az egyetemes közgyűlés.

Az egyetemes közgyűlést az egyetemes felügyelő s a hivatalra nézve legidősebb püspök, az egyetemes felügyelő akadályoztatása, vagy állásának megüresedése esetében pedig a hivatalra nézve legidősebb püspök és egyházkerületi felügyelő hívja össze.

Az egyetemes közgyűlést összehívó levélben a közgyűlés fontosabb tárgyai megjelölendők.

Az egyetemes közgyűlésen az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő és a jelenlevők közt hivatalára nézve legidősebb püspök, az egyetemes felügyelő akadályoztatása, vagy állásának megüresedése esetében pedig a jelenlevők közül hivatalára nézve legidősebb püspök és egyházkerületi felügyelő elnököl.

Az egyetemes közgyűlés szabályszerűen hitelesített jegyzőkönyvének egy eredeti példánya, tekintettel Ő Felségének, a királynak legfőbb felügyeleti jogára, a kormányhoz felterjesztendő, egy az egyetemes felügyelőnek adandó át, egy pedig az egyetemes levéltárban helyezendő el.

Megküldendő továbbá a jegyzőkönyv az egyházkerületeknek, még pedig annyi példányban, hogy minden egyházkerületi, egyházmegyei és egyházközségi elnöknek és levéltárnak, valamint a fő- és középiskoláknak és önálló tanítóképző-intézeteknek egy-egy példány jusson.

Egyetemes közgyűlés évenként egyszer, ezenkívül annyi-szor tartandó, a hány-szor ezt az egyetemes közgyűlés elrendeli, legalább két egyházkerület kívánja, vagy az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő s a hivatalra nézve legidősebb püspök szükségesnek tartja.

Az egyetemes közgyűlés tagjai:

a) hivataluknál fogva, mint az egyházegyetem tisztviselői: az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő, a hivatalra nézve legidősebb püspök, mint egyenjogú társelnök, az egyetemes tanügyi bizottság elnöke s alelnöke, az egyetemes egyház theologiai akadémiájának igazgatója, az egyetemes törvényszék bírái, az egyetemes gyámintézeti elnökök, az egyetemes fő- és aljegyzők, az egyetemes ügyész, pénztáros, ellenőr és a könyv- és levéltárnok;

b) hivataluknál fogva, mint egyházkerületi képviselők,

az egyházkerületek elnökei, esetleg azoknak helyettesei s a főiskolák igazgatói;

c) az egyházkerületek küldöttei (E. A. 114. § *p.* pont. L. jelen mű 88. §-ának *p.* pontját) s az ág. hitv. ev. főgymnásiumok egyházkerületenkint választott két-két küldötte.

97. §. Az egyetemes közgyűlés hatásköre.

Az E. A. 150. §-a szerint az egyetemes közgyűlés:

a) tárgyalja az egyetemes felügyelő jelentését és annak nyomán nyilvántartja az egyetemes egyház összes viszonyait, s elrendeli a szükségesnek mutató teendőket;

A zsinaton vita tárgyát képezte: vajjon nem lenne-e kívánatos, hogy az egyetemes gyűlésen a püspök, mint társelnök is jelentést tegyen, tekintettel az előforduló theologiai s dogmatikai kérdésekre. A zsinat, bár az E. A. 12. §-ában alapelveként kimondott paritást az önkormányzat három alsó tagozatára nézve következetesen s teljesen keresztülvitte, mindamelllett a legfelsőbb fokozaton — az egyetemes püspökség intézményének kifejlődhetésétől tartva — megelégedett azzal, hogy a közgyűlésen az egyetemes felügyelőnek, mint elnöknek, a püspökök sorából társelnöke legyen, ennél tovább azonban nem ment.

b) örködik az ev. tan tisztasága felett s azon van, hogy az a templomokban és iskolákban az egyház hitelvei szerint hirdettessék;

c) gondoskodik a valláserkölcsei élet ápolásáról s a netalán mutatókozó visszaélések megszüntetéséről;

d) örködik az egyház önkormányzata s egyéb törvényes jogai fölött;

e) mindent megtesz, hogy a béke az ágost. hitv. evang. egyház és az ország más egyházai között, az egyház jogainak és szabadságainak épségben maradása mellett, fentartassék;

Ennek előmozdítása céljából újította meg az egyetemes közgyűlés az ev. ref. egyházzal régebben kötött ú. n. nagy-gerezsdi egyezséget, melyről már más helyütt szólottunk.

f) tárgyalja a bizottságok és egyes tisztviselők jelentéseit, valamint a benyújtott indítványokat, felelőzéseket, kérvényeket, panaszokat, s a szükséghez képest intézkedik;

g) határoz az egyházkerületek közt fölmerült viszályos ügyekben;

Ez alapon döntött az egyet. közgyűlés, a mikor pl. a tiszai és bányai egyházkerületek közötti vitában Fehér-, Szeben- és Hunyadmegyét a tiszai kerülethez csatolta.¹

h) vezeti az egyház tanügyének összhangzatos fejlődését;

i) megállapítja az országos törvények korlátai között a fő- és középiskolák, a népnevelő és -oktató intézetek szervezetét és tantervét, s ezeknek pontos keresztülvitelét ellenőrzi;

j) gondoskodik az egyház igényeinek megfelelő fő- és középiskolai, népnevelői és -oktató intézeti (E. A. 201. §) tankönyvekről;

k) tudomást szerez a felállítani szándékolt fő- és középiskolák minden viszonyáról, s ahhoz képest határoz;

l) dönt azon szerződések fölött, a melyeket az állami segély igénybevételére nézve a fő- és középiskolák a kormánytól kötni készülnek;

m) megállapítja a magyarországi ág. hitv. ev. theologiai akadémia belső szervezetét és viszonyait a többi theologiai intézetekhez, működését ellenőrzi s az érintkezést az egyházkerületek s az akadémia közt közvetíti;

n) megállapítja a jövőbeli lelkészek, középiskolai vallás-tanárok és theologiai tanárok megvizsgálatási, illetőleg felavatási rendjét és eskümintáját;

Ez alapon az 1899. évi egyet. közgyűlés a középiskolai vallástanárok képesítésének jogát az egyet. lelkészvizsgálóbizottságra bízta.²

o) gondoskodik az egyház és iskolák szolgálatára alkalmas férfiak kiképzéséről;

p) gondoskodik az egyetemes egyház szükségleteinek fedezéséről, megállapítja az előirányzatot; az egyházkerületeket terhelő új kivetéseket illetőleg azonban előbb az egyházkerületeket is meghallgatja;

Az egyetemes egyház *költségelőirányzatát 1898-ig utólag* állapították meg. Ezt az anomáliát az 1898. évi egyetemes közgyűlés megszüntette, kimondván a pénzügyi-bizottság javaslatára, hogy a költségelőirányzat jövőben előre állapítandó meg.³

¹ L. 1901. évi egyet. közgy. jkv.-ének 86. pontját.

² L. 1899. évi egyet. közgy. jkv. 33. pontját.

³ L. 1898. évi egyet. közgy. jkv.-ének 39. pontját.

q) kezeli az egyetemes egyház vagyonát, illetőleg ellenőrzi az egyházegyetem tulajdonát képező, vagy kezelésére bízott alapítványoknak, alapoknak és pénztáraknak kezelését és különösen öröködik a felett, hogy az alapok és alapítványok csonkíthatatlanul fennmaradjanak és céljaikra fordíttassanak;

r) gondoskodik az egyházi közalap fenntartásáról, gyarapításáról és kezeléséről;

s) szemmel tartja az egyetemes gyámintézet és más egyetemes jellegű egyházi intézetek és társulatok tevékenységét;

t) megvizsgálja az egyetemes egyház pénztáiról vezetett számadásokat és megadja, vagy megtagadja a fölmentvényt;

u) öröködik az egyetemes könyv- és levéltár felett;

v) megválasztja az egyetemes felügyelő kivételével az egyházegyetem tisztviselőit és meghatározza azoknak tiszteletdíját;

w) megválasztja az egyetemes törvényszéket és a szükséges bizottságokat;

x) az egyetemes felügyelő állásának megüresedése esetében annak betöltése iránt intézkedik;

y) megvizsgálja az egyházkerületek mindazon határozatait, a melyek a hazai törvények szerint a kormány jóváhagyását igénylik és határoz azoknak fölterjesztése felett;

z) intézkedik a kormány részéről az egyházkerületek valamelyike ellen felhozott panaszos kérdésekben;

Idevonatkozólag figyelmet érdemlő konkrét eset merült fel az erdélyi szász evang. egyházkerület consistoriuma és a tiszai egyházkerület között. L. 1895. évi egyet. közgyűlés jkv.-ének 9. pontját.

aa) intézkedik az országos törvények és törvényes kormányrendeletek végrehajtása tárgyában, a mennyiben ez reá tartozik, esetleg azok sérelmes volta ellen a kormányhoz, az országgyűléshez, vagy Ő Felségéhez, a királyhoz fölterjesztést intéz;¹

bb) véglegesen dönt egyes egyházközségeknek, vagy egyházmegyéknek más egyházkerülethez való csatolása ügyében (E. A. 80. és 108. §§);

cc) előkészíti a zsinatot és annak összehívása iránt intézkedik;

dd) végrehajtja a zsinaton hozott törvényeket és határozatokat;

¹ L. pl. az 1898. évi egyet. közgy. jkv.-ének 24. pontját az oroszvári párbérsérelm ügyében.

ee) intézkedik mindazon ügyekben, a melyeknek elintézését a zsinat az egyetemes közgyűlésre bízta;

ff) általában határoz és intézkedik az egyházegyetemet érdeklő minden ügyben, mely más hatóság hatáskörébe nem tartozik.

98. §. Az egyetemes közgyűlés helye, ideje, összehívása, megalakulása.

Idevonatkozólag az 1896. évi egyetemes közgyűlés által 40. jkvi pont alatt hozott s nyomban hatálybalépett „Ügyrend“ 1–10. §§-ai a következőképen intézkednek:

Az egyetemes közgyűlés rendszerint Budapesten, és pedig a rendes közgyűlés rendszerint az év okt. havában tartatik.

Azok, a kik mint egyetemes tisztviselők, az egyetemes gyűlésnek hivataluknál fogva tagjai, egyénenként hívandók meg (E. A. 148. §-a).

A gyűlés többi tagjaira nézve a meghívás az egyházkerületek püspökeihez és felügyelőihez intézett összehívó-levéllel történik (E. A. 148. § b).

Azon körülmény, hogy valaki a meghívást meg nem kapta, a gyűlés alakulására és határozataira nincs befolyással.

Az egyetemes gyűlés által meghatározandó egyházi lapban, legalább nyolcz nappal megelőzőleg, az egyetemes gyűlés összehívása közzéteendő.

A közgyűlést megelőző napon a fontosabb tárgyak előleges megbeszélésére értekezlet tartandó s a meghívókban ennek helye s ideje is közzétendő.

Az egyházkerületi kiküldötteknek hiteles névsora — és pedig külön azokéi, kik megbízó-levéllel, külön azokéi, kik jegyzőkönyvi kivonat mellett küldettek ki — az egyetemes felügyelőhöz (késelem nélkül) beküldendő, legkésőbb pedig neki az értekezlet kezdetén, illetőleg a közgyűlést megelőző napon átadandó.

A megbízó-levelek magyar nyelven szerkesztve, az egyetemes felügyelő által e célra megbízott jegyzőnél mutatandók be és pedig lehetőleg a gyűlést megelőző napon, s azon jegyzőnél adandók át a fentebb említett névsorok is.

A megbízó-levélre az illető jegyző rájegyzi nevét s a bemutatás évét, hónapját és napját, s a mennyiben a megbízott

neve a névsorban bennfoglaltatik, a megbízó-levelet visszaadja; ellenkező esetben jelentést tesz a gyűlésnek.

A jegyzők kötelesek a gyűlés szavazatra jogosult tagjainak (E. A. 148. §) névsorát mielőbb összeállítani, hogy szavazás esetén lehetőleg rendelkezésre álljon.

A gyűlés megalakulását istenitisztelet előzi meg.

A gyűlés megalakulásához legalább 40 szavazati joggal bíró (E. A. 148. §) gyűlési tagnak jelenléte szükséges.

A gyűlést az egyetemes elnökség nyitja meg, s ha ez a gyűlést megalakultnak jelentette ki, ezen kijelentés ellen sem felszólalásnak, sem óvásnak nincs helye.

99. §. Az egyetemes közgyűlés tanácskozási rendje.

Az előző cikkben hivatkozott egyetemes „Ügyrend” 11–27. §§-ai szerint:

A megalakult gyűlés kezdetén az egyetemes felügyelő s esetleg törvényes helyettese terjeszti elő évi jelentését. Minden további ülés is az elnökség, illetőleg az egyetemes felügyelő előterjesztéseivel kezdődik. Az egyetemes felügyelő minden ülés elején bemutatja a hozzáérkezett beadványokat.

Az egyetemes felügyelői évi jelentés előterjesztése után elsősorban ennek azon részei vétetnek fel, melyek a legutóbbi egyetemi gyűlési jegyzőkönyv pontjaival nem állnak összefüggésben; továbbá úgy ezen első ülésen, mint a többiekben, oly tárgyak- és beadványokra nézve, melyek az ülés elején előterjesztettek s a gyűlés folyama alatt előterjesztendő véleményt igényelnek, kiküldetnek az illető bizottságok.

Az említett előterjesztések és intézkedések után a tárgyak a megelőző egyetemes gyűlés jegyzőkönyvének pontjaival kapcsolatosan, azok sorrendjében vétetnek fel.

Egyebekben a tárgysorozatot az elnökség s illetőleg annak a tanácskozást vezető tagja állapítja meg.

Az előterjesztéseknek a fenti első bekezdésben foglalt sorrendjétől eltérésnek nincs helye.

A tárgyalásnak a 2. és 3. bekezdésben foglalt sorrendjétől a gyűlés eltérhet. Ily tárgyú indítványra csak az elnökség nyilatkozhatik, s a mennyiben hozzá nem járul: a kérdés szavazással döntendő el.

Indítványok és módosítványok mindig írásban adandók be.

Indítványokat és módosítványokat azok a küldöttek is terjeszthetnek elő, a kik jegyzőkönyvi kivonattal küldettek ki (E. A. 114. §).

A tárgysorozat szerint fölvetett tárgyakra vonatkozó indítványok, javaslatok és módosítványok rendszerint azonnal tárgyalandók. A gyűlés azonban elrendelheti azoknak mellőzését, elhalasztását, vagy bizottsághoz utasítását.

Bizottsági jelentések és javaslatok, valamint önálló, vagyis nem a tárgysorozat szerint fölvetett, vagy fölveendő tárgyra vonatkozó indítványok és javaslatok, a mennyiben az önálló indítványok vagy javaslatok nem az elnökségtől, vagy ennek valamelyik tagjától származnak, az egyetemes felügyelőnél adandók be, és pedig, a mi az önálló indítványokat illeti:

- a) a kerületekéi a gyűlés kezdetéig;
- b) azokéi, kik a gyűlésnek hivataluknál fogva, vagy küldetés alapján tagjai, legalább három nappal a gyűlés előtt.

A bizottsági és tisztségviselői jelentések, és pedig az utóbbiak rendszerint a bizottságnak, mindenkor írásban terjesztendők elő.

A tárgy, illetőleg javaslat fölvétele után először a fölvetett tárgy, illetve javaslat netáni ellenzőjét, utána pártolóját illeti a szó, és pedig pártoló felszólalásra, ha bizottsági a javaslat: a bizottság előadóját.

Ha a bizottság kisebbsége is választott előadót, a bizottsági jelentés előterjesztése után ezt illeti a szó.

A felszólalni kívánók az e célra kijelölt jegyzőnél iratják fel magukat és szólásra lehetőleg felváltva a javaslat, illetőleg az indítvány mellett vagy ellen hivandók fel.

Beszédet olvasni nem szabad.

A vita befejezése előtt zárszó illeti:

- a) bizottsági javaslatnál a bizottsági előadót;
- b) egyházkerületi javaslatnál az illető kerület püspökét vagy felügyelőjét, vagy e célra megbízott s az elnökségnél igazolt előadóját;

c) önálló indítványnál az indítványozót;

d) az ellenindítványozót, illetőleg az előterjesztett javaslattal vagy indítvánnyal ellentétben álló indítványozót, ezeket azonban csak abban az esetben, ha az ily indítványt-tevőnek indítványát rajta kívül még szavazatra jogosult kilencz gyűlési tag aláírta.

Az egyházkerületek püspökei és felügyelői, továbbá az egyetem tisztségviselői s az egyetemes bizottságok elnökei, az elnökség, illetve a tanácskozást vezető elnök engedelmével, ténybeli felvilágosítás végett, a szólásra való feljegyzéstől eltérően, közbeesőleg is jogosultak felszólalni.

Bármikor szót kérhetnek:

- a) kik napirendet indítványoznak;
- b) kik személyes támadásra akarnak válaszolni;
- c) kik az ügyrendre hivatkozni akarnak;
- d) kik szavaik félreértését akarják helyreigazítani;
- e) kik indítványukat, illetve módosítványukat visszavonni kívánják.

Ha azonban az indítványt vagy módosítványt valaki magáévá teszi, az tovább is tanácskozás, illetve határozás tárgyát képezi.

Egyedül az elnökségnek, illetve a tanácskozást vezető elnöknek van joga a szólót beszédében félbeszakítani; joga és kötetessége továbbá a szólót, a tárgytól való eltérés vagy általában a tanácskozási szabályok meg nem tartása esetében, figyelmeztetni.

Ha valaki ugyanazon beszédében ugyanazt a hibát kétszeri figyelmeztetés után is ismétli, attól az elnök a szót elvonhatja.

Az illetet sértő szónokot az elnökség, illetve a tanácskozást vezető elnök rendreutasíthatja s ugyanazon beszéd folyamán ismétlés esetében megvonhatja tőle a szót.

Ha a gyűlésnek szavazásra jogosult tíz tagja a vita beárterését indítványozza, ezen indítvány azonnal szavazásra bocsátandó.

Ha ezen indítvány elfogadtatik, s akkor, mikor előterjesztett, a tárgyalás alatt levő javaslat vagy indítvány mellett, valamint ellene is csak egy-egy szónok volt feljegyezve, ezek még szólhatnak s kívülök még a zárszóra jogosultak.

Más esetben, ha a tárgyalás alatti javaslat vagy indítvány mellett, vagy ellene a vitabezárási indítvány beadásakor többen vannak följegyezve, az ellenkező vélemény érdekében pedig egy: ez utóbbi még szólhat, a vele szemben álló véleményűek közül pedig, úgyszintén, ha mindegyik részen többen vannak feljegyezve, a feljegyzettek maguk közül választanak egy, illetőleg egy-egy szónokot és csak ezek-

nek, valamint ily esetekben is, a zárszóra jogosultaknak van felszólalásra joguk.

Midőn ily szónok választásának van helye, a tanácskozást vezető elnök rövid várakozás után felszólítást intéz az illető szónok vagy szónokok kijelölése iránt, s ha akkor a kijelölt, illetőleg kijelöltek meg nem neveztetnek, csak a zárszóra jogosultaknak van még felszólalási joguk.

Ha a zárszóra jogosultak is szólottak, vagy a szótól elállottak, a vita befejezettnek nyilvánítandó.

Midőn oly ügy kerül tárgyalásra, melyre nézve a kerületek előzetesen nyilatkozatra hivatnak fel, a tanácskozás a kerületek nyilatkozatainak előterjesztésével kezdődik.

A kerületi vélemény az illető határozat felolvasása mellett, az illető kerület püspöke vagy felügyelője, vagy más e célra megbízott s az egyetemes gyűlésen szavazati joggal bíró tagja által terjesztendő elő. Ezután azt illeti az első szó, ki a kerületekhez nyilatkozás végett utasított javaslat vagy indítvány mellett kíván szólni; utána az ellenvéleménnyel feliratkozott tagot, s a felszólalások ekkép folytatnak a feliratkozás rendjében. A vita befejezése előtt még a kerületi vélemények előterjesztésére jogosultaknak van zárszavuk, de csak abban az esetben, a mennyiben más kerület eltérő véleményéhez járulni akarnak. Ezen eltérésekkel a más tárgyakra vonatkozó tanácskozási szabályok a jelen bekezdés elején körülírt tárgyakra vonatkozó tanácskozásnál is alkalmazandók.

100. §. Határozás és szavazás az egyetemes közgyűlésen. Jegyzőkönyv.

Az E. A. 151–153. §-ai szerint a szavazás az egyetemes közgyűlésen rendszerint fejenként történik; oly kérdésekben azonban, a melyekre nézve az egyházkerületek előzetesen nyilatkozatra hivatnak fel, egyházkerületek szerint való szavazásnak van helye. Fejenként történő szavazásnál az egyetemes közgyűlés minden tagjának csak egy szavazata van. Az egyházkerületek szerint történő szavazáskor, szavazategyenlőség esetében, a szavazó egyházkerületek által kép-

viselt *egyházközségek számának* többsége, tehát nem a lélekszám többség dönt.¹ (E. A. 153. §.)

E kérdést illetőleg az egyetemes ügyrend 28–47. §-ai a részletekre nézve még a következőkben intézkednek:

A) *Oly tárgyaknál, melyekre nézve az egyházkerületek előzetesen nyilatkozatra hívtak fel.* (E. A. 151. §.)

Ha az egyházkerületeknek előterjesztett nyilatkozatai szerint három kerület nyilatkozata egybehangzó, a határozat, és pedig a mennnyiben vita volt, ennek befejezése után, a három kerület egybehangzó nyilatkozata értelmében mondandó ki.

Ha a kerületeknek előterjesztett nyilatkozataiból szavazategyenlőség állna elő, a határozat az E. A. 153. §-a értelmében hozatik. Lásd fent.

Ha mindegyik kerület nyilatkozata eltérő a többiekétől, az eldöntendő kérdés újra a kerületekhez utasítandó újabb nyilatkozás végett.

Ha az újabb nyilatkozás is a korábbi eredményt mutatja, a javaslat, vagy indítvány, melyre nézve a kerületek meghallgattak, el nem fogadottnak jelentendő ki.

Ha a kerületek nyilatkozataiban, a velük nyilatkozás végett közölt javaslat- vagy indítványra nézve módosítások, vagy pótló javaslatok foglaltatnak, ezek az azokhoz az egyetemes gyűlésen beadott indítványokkal és módosítványokkal együtt szintén eldöntés alá bocsátandók abban az esetben, ha a tárgyalás menetéből látható, hogy azoknak, vagy valamelyiküknek elfogadása által a tárgy érdemében határozat jön létre.

Ellenkező esetben a kérdés, a beadott javaslatokkal, indítványokkal és módosítványokkal újra a kerületeknek adható ki nyilatkozás végett, vagy pedig a kerületekkel előzetesen nyilatkozat végett közölt javaslat, vagy indítvány el nem fogadottnak mondandó ki.

El nem fogadást kimondó határozatnak azonban csak akkor van helye, ha a kerületekhez utasítás kérdése tagadólag döntetett el.

Ezen kérdések fölött fejenként történik a szavazás.

Ha az előzetesen, vagy a fentiek szerint újólág nyilatkozat végett közölt javaslat több pontból áll, s a kerületek nyilatkozatai szerint általánosságban s elvben el nem vettetett, fen-

¹ Az eredeti javaslat szerint a lélekszám-többség döntött; ezt azonban a zsinat el nem fogadta.

tiekből foglalt szabályok egyes részekre, vagy pontokra is alkalmazhatók.

B) Egyéb tárgyaknál :

ha a tárgy (indítvány, javaslat, jelentés, jegyzőkönyvi pont) előterjesztésekor, illetve utána szólásra senki sem jelentkezik, vagy ellene senki sem szólalt fel: a javaslat, vagy indítvány elfogadottnak jelentendő ki, illetőleg az ügy, előterjesztés vagy jelentés tudomásulvétele mondandó ki.

Egyéb esetekben, ha szavazást senki sem kíván, a határozat a szőlők többsége szerint mondatik ki.

Ha szavazás kívántatik, az elnökség, illetve a tanácskozást vezető elnök a kérdést szavazásra tűzi ki.

A kérdés föltevéséhez a tagok egyszer hozzászólhatnak.

Az ügyrendnek az előző cikkben közölt rendelkezései ezen felszólalásoknál is alkalmazhatók.

Ha a szavazásra felteendő kérdés, javaslat, vagy indítvány több részből áll, az szétsztya bocsátható szavazás alá.

A napirendre térést kívánó indítványnak elsőbbsége van a tárgy felett, s a tárgy mellőzését, elhalasztását, vagy előzetes nyilatkozás végett a kerületekkel közlést kívánó indítványnak a fölött, a mely a vita alatti tárgy érdekében kíván határozatot.

A tárgy fölvétele után először a bizottság javaslata, vagy jelentése, illetőleg az egyházkerületek, az egyetemes intézetek, vagy tisztviselők által beadott hivatalos jelentések és javaslatok bocsátandók szavazás alá; a többi indítványok és módosítások közül pedig azok, a melyeknek elfogadása által minél több indítvány és módosítvány esik.

Pénzösszegek kérdésében a legnagyobb összeg felett kell először szavazni.

Szavazás előtt a megbízó-levéllel ellátott kerületi küldöttek névsora felolvasandó, s a távollevők a törvény szerint helyükbe lépő jegyzőkönyvi küldöttekkel helyettesítendőek; mire az elnökség, illetve az ülés vezetésében eljáró elnök a szavazásra nem jogosultakat felszólítja, hogy elkülönözten, oly módon, hogy a szavazás eredménye kivehető legyen, helyezkedjenek el.

A szavazás — az alábbi kivételekkel — felállás és ülve maradás által történik, s ha a többség ellenpróba útján sem vehető ki, a jegyzők a szavazók mindegyik részét fejenként megszámlálják.

Az elnökségnek, vagy szavazásra jogosult tíz tagnak a határozat kimondása, illetőleg a fejenkénti megszámlálás befejezése előtt írásban beadott kívánatára névszerinti szavazásnak van helye.

Választások rendszerint felkiáltás útján az elnökségnek, illetve az ülés vezetésében eljáró elnöknek ajánlata alapján, oly bizottságoknak s egyéb megbízottaknak választásánál pedig, a melyeknél figyelem fordítandó arra, hogy azok közt lehetőleg minden kerületből legyenek tagok, egyszersmind a kerületek elnökeinek ajánlata alapján eszközöltetnek.

A gyűlés szavazásra jogosult öt tagjának írásban beadott kívánatára azonban, szavazatlapokkal, titkos szavazásnak van helye.

A szavazatszedő küldöttséget az elnökség, illetve az ülés vezetésében eljáró elnök nevezi ki.

Titkos a szavazás személyes kérdésekben is.

Szavazás közben beszédet tartani, vagy a szavazatot indokolni nem szabad.

Az elnökség csak a szavazatok egyenlő megoszlása esetében szavaz, s ha a két elnök is különbözőleg szavaz: az indítvány, vagy javaslat elejtettnek tekintendő.

A jegyzőkönyvbe a tanácskozás tárgyai s a hozott határozatok, ezeken kívül pedig a gyűlésen törtétekből egyes kiválóbb eseményeknek, vagy eljárásoknak (pl. beigtatás) főbb mozzanatai veendőek fel.

A szavazatoknak fejenkénti megszámlálása, valamint névszerinti szavazás esetében kiteendő az ily módon történt szavazás s az igennel és nemmel szavazók száma.

Választásoknál, a mennyiben nem felkiáltás útján eszközöltetett, az illetőkre esett szavazatok mennyisége — kivéve, ha valakire csak csekély számú szavazat jutott —, továbbá személyes kérdésekben a szavazatok aránya a jegyzőkönyvbe fölveendő.

A jegyzőkönyv három eredeti példánya (E. A. 154. §) nyomtatványban iratik alá.

Aláírják: az elnökség s a jegyzők.

A jegyzőkönyvet — az elnökségen és jegyzőkön kívül — a gyűlés elején az azt megnyitó elnök által kiküldött öt tagból álló bizottság hitelesíti.

Az egyetemes közgyűlés tanácskozási, ügykezelési és jegyzőkönyvi nyelve a magyar.

101. §. Egyetemes bizottságok.

Az egyetemes ügyrend 48–53. §§-ai szerint:

Úgy az állandó, mint az esetről esetre kiküldött bizottságok a rendes vagy kiküldött elnök akadályoztatása esetében, maguk választanak az illető ülésre elnököt. Ha a bizottság kettős elnöklet alatt küldetett ki, vagy rendes elnöksége ilyen, s a bizottság ülésén az egyik jelen van: ily választásnak nincs helye. A bizottságot csak a rendes, illetőleg a közgyűlés által kiküldött elnökség vagy elnök hívhatja össze. A bizottságok vagy jegyzőkönyvbe foglalva, vagy jelentés alakjában teszik előterjesztéseiket.

A bizottságok előadót és esetleg jegyzőt is választanak.

Ha az előadó, esetleg jegyző akadályozva van, a bizottság elnöke nevez ki helyettesét.

Azokban a bizottságokban, a melyekben az egyetemes felügyelő elnököl, ő nevez ki jegyzőt s a jegyzőkönyv vezetésével megbízhatja az egyetemes gyűlés valamelyik jegyzőjét akkor is, ha az nem volna a bizottságba bevásztva.

Az egyetemes gyűlés állandó bizottságai:

a) az egyházunkat s az ev. reform. egyházat közösen érdeklő ügyekre kiküldött bizottság; *b)* a közoktatási bizottság; *c)* a tanügyi bizottság; *d)* a theol. akadémiai nagybizottság; *e)* a lelkészvizsgáló bizottság; *f)* az alkotmány- és jogügyi bizottság; *g)* a pénzügyi bizottság; *h)* a számvevőszék, és *i)* a Hrabovszky-alapítványi bizottság. Ezeknek teendői, eljárása- és hatáskörére nézve az egyházi törvények s ezek korlátai közt, a megfelelő egyetemes szabályrendeletek megalkotásáig, az eddigi szabályzatok és gyakorlat irányadók.

A theol. akadémiai nagybizottság, a fennálló szabályzat és szerződés értelmében hat évenként, a Hrabovszky-alapítványi bizottság az erre vonatkozó szabályzat szerint három évenként választatik. E bizottságok választása mindenkor egyidejűleg történik.¹ Tagjainak s általában az egyházi tisztviselők napidíjáról l. 1898. jkv. 42. p.

A többi állandó bizottságok tagjai, az elnökség, illetve elnök s alelnök, s a tanügyi bizottságnál a jegyző kivételével évenként, a rendes közgyűlésen, újra választatnak.

A jegyzőkönyvbe a választás alá nem eső tagok neve is s ekkép az egész bizottság mindenkor beveendő.

¹ L. 1901. évi egyet. közgy. jkv. 50. p.

102. §. Az egyetemes egyház elnöksége. Az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő.

Az egyetemes egyházi és iskolai felügyelői hivatal keletkezését és fejlődését a történeti részben, kivált pedig a 95-ik §-ban fejtven ki, e helyütt azokra a jogforrásokra terjeszkedünk ki, a melyek ezidő szerint az egyetemes egyházi és iskolai felügyelői hivatalra nézve érvényben vannak.

Az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő jogállását, választását, teendőit s esküjét egyrészt az E. A. 146–147., 149., 155–162. §§-ai, másrészt az 1896. évi egyetemes közgyűlés 40. jkvi pont alatt hozott határozatával elfogadott egyetemes ügyrendnek különösen 54–58. §§-ai, végül az 1875. évi egyetemes közgyűlés 2. jkvi pont alatt hozott s „hivatali utasítás a magyarhoni ág. hitv. evangélikusok négy egyházkerületének egyetemes felügyelője számára” cz. határozata a következőkben szabályozzák:

Az egyetemes egyház egyházi és iskolai felügyelője kormányozza és képviseli az ág. hitv. evang. egyházat; egyik elnöke az egyetemes közgyűlésnek és hatáskörét az egyetemes közgyűlés *szabályrendeletileg* határozza meg. (E. A. 156. §.) Ezt a szabályrendeletet az egyetemes közgyűlés a fentebb hivatkozott egyetemes ügyrend keretében alkotta meg s alább ismertetjük.

Az egyetemes egyház egyházi és iskolai felügyelője hivatalos eljárásáról s általában az egyetemes egyház életében fölmerülő nevezetesebb mozzanatokról az egyetemes közgyűlésnek évenként jelentést tesz. (E. A. 157. §.)

Az egyetemes egyház egyházi és iskolai felügyelőjét az egyetemes egyház összes egyházközségei, főiskolái, főgymnásiumai és önálló tanítóképző-intézetei magyar honpolgársággal bíró ág. hitv. evang. világi egyének közül, általános szótöbbséggel, élethossziglan választják. (E. A. 159. §.) Egyetemes felügyelő választásakor a főiskoláknak, főgymnásiumoknak és önálló tanítóképző-intézeteknek egy-egy szavazatuk van. (E. A. 160. §.) Egyetemes felügyelő választásakor az egyházközségek és tanintézetek szavazatait, a *szavazatok felbontására kiküldött bizottság* az E. A. 101., 102. és 103. §-okban meghatározott módon, a 45. §, a 98. § a)

és *b)* pontja s a 160., 99. és 100. §-ok szem előtt tartásával bírálja el. (E. A. 161. §.)¹

A megválasztott egyetemes egyházi és iskolai felügyelőt az egyetemes közgyűlés fölesketi és hivatalába ünnepélyesen beiktatja és megválasztását ugyanezen közgyűlésből a kormánynak és a magyarországi ev. ref. konvent elnökségének tudomására juttatja. (E. A. 167. §.) A választás az 1899. évi egyet. közgyűlési jegyzőkönyv 7. pontja alatt hozott határozat értelmében a horvát bánnak is bejelentendő.

Az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő állásának megüresedése esetében, az egyetemes felügyelő teendőit az új felügyelő beiktatásáig a hivatalára nézve legidősebb egyházkerületi felügyelő végzi. (E. A. 158. §.) Az egyetemes gyűlés 1903-ban hozott határozatával kimondotta, hogy olyan esetekben, a mikor az egyetemes felügyelő állásának betöltésében akadályozva van, őt még azokban a bizottságokban is, a melyeknek nem hivatalból tagja, az elnöklésben a hivatalára nézve legidősebb egyházkerületi felügyelő helyettesíti.²

Az egyetemes ügyrend 54–58., továbbá 76–80. §§-ai szerint:

Az elnökség s illetve ennek részéről rendszerint az egyetemes felügyelő nyitja meg és rekeszti be az üléseket, vezeti a tanácskozást, teszi fel szavazásra a kérdést és mondja ki a határozatokat.

Az elnökség örökdik a csend és rend s a tanácskozási szabályok megtartása felett.

Az elnökség a tárgyhöz-szólhatás rendes jogán fölül mindig szólhat, s őt sem ebben, sem a csend és rend, sem a tanácskozási szabályok meg nem tartása alapján tett felszólalásaiban, sem előterjesztéseiben gátolni, vagy beszédébe vagy előadásába beleszólni nem szabad.

Ha az ülésben folytonos rendzavaró zaj és nyugtalanság lenne s az elnökség figyelmeztetései és rendreutasításai

¹ A bizottság eljárására nézve a hivatkozott 101., 102. és 103. §-okat illetőleg utalok jelen műnek 462. lapján a második és következő bekezdésekre; a 45. §-t illetőleg művem 338. lapján a *d)* pont alatt elmondottakra; a 98. § *a)* és *b)* pontját illetőleg pedig a 462. lap első bekezdésének *a)* és *b)* pontjaira, végül a 99. §-t illetőleg a 462. lap első bekezdésének utolsó mondatára.

² L. 1903. évi egyet. közgy. jkv.-nek 39. pontját.

folytán sem állna helyre a rend és csend: az elnökség s illetőleg az ülési teendőket vezető tagja kijelenti, hogy az ülést föl fogja függeszteni.

Ha erre sem állna helyre a csend és rend, az ülést az elnökség, illetőleg annak azon tagja, a melyik szükségesnek véli, az ülést felfüggeszti, vagy az napra bezárja, vagy az E. A. 22. és 23. §-ai szerint jár el.

Ez utóbbi esetben az elnökség, illetve annak illető tagja, eljárásáról az összehívandó rendkívüli, vagy a következő rendes egyetemes gyűlésnek tartozik jelentést tenni.

Az elnökségi teendők a gyűlés bezárása után, a gyűlések összehívásának kivételével, az egyetemes felügyelő hatásköréhez tartoznak (E. A. 156. §).

Az egyetemes felügyelőnek a törvényben s az ügyrend más részeiben, továbbá ezidő szerint még fennálló utasításában meghatározott s az E. A. 156. §-a szerint megalkotandó szabályrendeletben meghatározandó jogain és kötelességein kívül, következők tartoznak hatásköréhez:

a) végrehajtja, a mennyiben a végrehajtás általa eszközölendő, az egyetemes gyűlésnek s oly bizottságoknak határozatait, melyek átruházott hatáskörében hozhatnak határozatokat; különben pedig gondoskodik azoknak megfelelő végrehajtásáról;

b) gyakorolja az egyházi hatóságok és testületek, valamint az iskolák s az egyetemes tisztviselők felett a felügyelet körébe tartozó jogokat;

c) eszközli a kormányhoz s annak tagjaihoz a gyűlés felterjesztéseit, közli másolatban a püspökökkel a hozzá a kerületeket érdeklőleg érkezett leiratokat;

d) közvetíti az egyetemes egyház érintkezését a hatóságokkal és más egyházakkal;

e) örködik a könyv- és levéltár s az egyetemes pénztár felett, és jogában áll a pénztárt megvizsgálni, vagy bizottság által megvizsgáltatni;

f) a hozzáérkezett ügydarabokat, leiratokat, átiratokat, felterjesztéseket, panaszokat s egyéb beadványokat kiadhatja véleményezés végett, mielőtt az ülés elé terjesztené, a gyűlés illető bizottságainak, vagy egyes egyetemes tisztviselőknek;

g) joga van különböző állandó bizottságokat, ha nem is elnöke valamelyiknek, egyes ügyekben való közös tanács-

kozás és határozathozatalra összehívni s ily együttes ülésen elnökölni;

h) joga van az egyetemes tisztviselőket egyes teendőik körébe tartozó hivatalos intézkedéssel, vagy munkával megbízni s tőlük működésükre nézve felvilágosítást, vagy jelentést kívánni.

A gyűléstől tartalom szerint is elfogadott s a gyűlésből kelt felterjesztéseket az elnökség, a többi felterjesztéseket, átiratokat, körleveleket s egyéb kiadványokat az egyetemes felügyelő, fontosabb esetekben egyik főjegyzővel írja alá.

Az egyetemes felügyelő s az egyetemes tisztviselők mindarra nézve, a mi a kerületekhez intézendő, vagy a kerület részére kiadandó, az illető kerület püspökével, illetve helyettesével érintkeznek.

A világi főjegyző, illetve helyettese által kiadott kivonatok és hiteles másolatok bélyegpecsét lenyomatával látandók el.

Az egyetemes gyűlésnek úgy viaszba használandó, valamint színnyomatú pecsétje a következő felírást viseli:

„A magyarországi ágost. hitv. evang. keresztyén egyház-egyetem.“

Az egyetemes felügyelő külön hivatalos pecsétet használ, mely neki beiktatásakor adatik át.

Az 1875. évi egyetemes közgyűlési utasítás értelmében a törvényes egyházkerületek szavazatai többségével a maga rendje szerint megválasztott egyetemes felügyelő személyében a négy kerület közremunkálása összpontosul s általában a közbizodalomnak azzal felel meg leginkább, ha tisztének ismeri a törvényes négy egyházkerület egységét s érdekközösségét és köztük az evangeliumi szellemben gyökerezett jó egyetértést, szíves atyafiságot és szeretetet fentartani.

Hatósági köre mind az egyházi, mind az iskolai ügyekre kiterjed, mely kettős hivatására nézve két főviszonyban áll, ú. m. külsőben és belsőben.

I. A külső viszonyt illetőleg:

ügyljen fel a kormánynál egyházi és iskolai állapotainkra, ismerje és tudja az ott előforduló s testületünket érdeklő ügyeket, hogy ezekről a közgyűlést értesíthesse;

igyekezzék a református atyafiakkal a kölcsönös jó egyetértést fentartani, hogy egyházi s iskolai ügyeink előmozdításán egyesített erővel munkálkodhassunk.

II. A beligazgatást illetőleg:

Az egyetemes felügyelő a négy egyházkerület egyetemes közgyűlésének, a hivatal szerint legidősb superintendenssel együtt, elnöke.

Kötelessége az egyetemes közgyűlést évenként a szokásos időre, vagy az egyetemes gyűlés által meghatározott rendkívüli határrapra, vagy végre két egyházkerület kívánatára összehívni és megtartatni; jogában állván ezen eseteken kívül is egyetemes közgyűlést összehívni, ha szükségesnek véli.

Kötelessége a hozzá felülről érkező oly rendeleteket, melyek egyes egyházkerületek egyházi vagy iskolai ügyeit érdeklik, az illető kerületekkel közölni; azokat pedig, melyek mind a négy kerületet illetik, mind a négy kerületnek jó eleve, hogy azok küldöttjeiket iránta utasíthassák, másolatban megküldeni s az eredetit a közgyűlés elé terjeszteni.

Joga van viszont követelni, hogy az egyházkerületek minden fontosabb tárgyról tudósítsák s hogy neki jegyzőkönyveiket megküldjék.

Kötelessége továbbá a közgyűlés végzéseinek foganatot szerezni;

az egyetemes pénztárra, okmányokra s a kamatok rendes fizetésére felügyeltetni;

az egyetemes alapítványok jóvedelmét, az alapítók rendelkezéséhez képest, kizárólag az illető célra fordíttatni;

felügyelni, hogy a közgyűlések jegyzőkönyvei a négy egyházkerületnek, az egyeseket illető végzések pedig kivonatban az illetőknek késedelem nélkül megküldessenek a jegyzői hivatal által;

hogy az egyetemes gyűlésből választott egyházi törvényszékek és választmányok, utasításuk szerint megtartassanak, és hogy tudósításukat beadják.

A levéltár és könyvtár az ő felügyelete alatt áll és gondoskodni fog, hogy a jegyzőkönyvek s egyéb odatartozó iratok időről időre betétesse s rendesen lajstromoztassanak.

Az éven át előfordult nevezetesebb ügyekről a közgyűlésnek jelentést tesz.

Szem előtt tartandja a protestantismus azon elvét, hogy az egyházi s iskolai ügyek egymástól el ne különböztesse.

Az egyetemes felügyelő hivatali esküjének szövege a következő:

„Én,, esküszöm az egy élő Istenre, teljes Szent-

háromságra, hogy én a magyarhoni ágostai hitvallású evangélikusok négy egyházkerülete által egyetemes felügyelőnek törvényesen megválasztván, felügyelői tisztemben utasításom szerint — személytekintet nélkül — hűségesen eljárók; a főfelügyeletem alatt álló magyarhoni ágostai hitv. evangéliumi egyháznak a bécsi és linzi békekötések, az 1790/91: XXVI., 1843/44: III. és 1848: XX. törvények biztosította önkormányzati függetlenségét s egyenjogúságát, valamint általában minden jogait — magam is —, minden körülmények között, minden hatalmamban álló törvényes eszközzel fenntartom és megőrzöm, és a főfelügyeletem alatt álló egyház által is fenntartatom és megőriztetem; szóval az egyház javát teljes tehetségem szerint előmozdítom. Isten engem úgy segítse!”

103. §. Az egyházegyetem többi tisztviselői.

Az egyetemes egyház rendes tisztviselői közé tartoznak az egyetemes egyházi és iskolai felügyelőn kívül még az egyetemes fő- és aljegyzők, az egyetemes ügyész, pénztáros és ellenőr s az egyetemes könyv- és levéltárnok, a kiknek jogait és kötelességeit, a mennyiben a törvényben meghatározva nincsenek, az egyetemes közgyűlés *szabályrendeletileg* határozza meg. (E. A. 163. §.) Az egyetemes egyház fő- és aljegyzőit, és pedig egyet-egyet az ág. hitv. ev. világiak, egyet-egyet a lelkészek közül, továbbá az ügyészt, pénztárost, ellenőrt, könyv- és levéltárnokot az egyetemes közgyűlés hat évre választja. (E. A. 164. §.) A tisztviselők egyidejűleg választatnak; időközi üresedés esetében a választás csupán a ciklus hátralevő részére szól.¹

Az egyetemes egyháznak szabadságában áll, a jelen törvényben elősorolt rendes tisztviselőin kívül, szabályrendeletileg meghatározandó hatáskörrel, más tisztviselőket is alkalmazni. (E. A. 165. §.)

Az egyetemes ügyrend 59–75. §-ai értelmében:

A *jegyzők* vezetik az egyetemes gyűlések jegyzőkönyveit és készítik — a mennyiben bizottság vagy a gyűlés valamely tagja nincs azzal a gyűlés által megbízva — az egyetemes gyűlés felterjesztéseit s egyéb a gyűlés határozatai értelmében szerkesztendő kiadványokat.

¹ L. 1901. évi egyet. közgy. jkv. 50. p.

Az illető jegyzőt ily esetben az egyetemes felügyelő jelöli ki. A jegyzők működésének vezetője a világi főjegyző s ha akadályozva van, a gyűlésen az egyházi főjegyző, egyébként pedig a választás sora szerint egyik világi aljegyző helyettesíti ezen feladatában. A világi főjegyző osztja ki az ügyrend 59. §-ban említett esetek kivételével és lehetőleg szakmák szerint a teendőket.

A jegyzők kötelesek az egyetemes gyűlés jegyzőkönyvének általuk szerkesztett minden pontját külön félívekre akkép fogalmazni, hogy az nyomtatásra alkalmas legyen, mindegyik félív alján nevüket rájegyezni s az általuk szerkesztett pontokat személyesen hitelesítés alá terjeszteni.

Az egyetemes gyűlés jegyzőkönyvének a különböző jegyzők által szerkesztett pontokból való összeállítás, tartalomjegyzékkel ellátása és kinyomtatása, valamint a törvényes számban való szétküldés iránti gondoskodás a világi főjegyző, esetleg helyettesének feladata.

Ugyanő gondoskodik, hogy a szükséges kiadványozások megtörténjenek.

Az egyetemes gyűlés jegyzőkönyvéből kivonatok kiszolgáltatása és másolatok hitelesítése mindaddig, míg a jegyzőkönyv levéltárba nem tétetett, a világi főjegyzőnek, esetleg helyettesének jogköréhez tartozik.

Ugyanő őrzi s alkalmazza az egyetemes gyűlés pecsétjét.

Az egyetemes gyűlés jegyzőkönyvének egyik eredeti példánya a hozzá tartozó s illetőleg azon mellékletekkel, melyek elküldés vagy egyébként kiadványozás tárgyát nem képezték, mihelyt az ügyvitel engedi, de legalább három év múlva, levéltárba helyezendő.

Az *egyetemes ügyész* peres és perenkívüli ügyekben az egyetemes gyűlésnek ügyvédi, jogi ügyekben tanácsadója.

Ugyanő köteles eljárni az egyetemes számszék által elrendelt biztosítási esetekben.

Köteles az egyetemes gyűlés, az egyetemes felügyelő vagy egyetemes bizottságok felhívására, jogi szakvéleményt adni.

A jogügyi bizottságnak, számvevőszéknek és pénzügyi bizottságnak hivatalból tagja.

Könyv- és levéltárnok. A könyv- és levéltárnok kezeli, rendezi s rendben tartja a könyvtárt és levéltárt; köteles mindakettőnek sértetlen állaga s állapota felett gondosan őrködni s az egyetemes gyűlésnek évenként jelentést tenni.

Könyvek a könyvtárból s iratok a levéltárból csak az

egyetemes felügyelőnek írásbeli engedélye alapján s elismervény mellett szolgáltatathatók ki.

A levéltárban levő iratokról másolatok hitelesítésére a levéltárnok van hivatva. A levéltárnok őrzi s alkalmazza a levéltári bélyegző-pecsétet, a melylyel a könyvtár minden darabja megjegyzendő, s a hiteles másolatok ugyanezen bélyegző-pecsét lenyomatával látandók el.

Pénztárnok. Az egyetemes pénztárnok kezeli az egyetemes pénztárt és alapokat a fennálló pénztári szabályzat szerint.

Ugyanő köteles az egyetemes pénztárt és alapokat illető könyveket a kettős könyvvezetés rendszere szerint vezetni, és évenként vagy máskor is, ha kívántatnék, pontos számadást előterjeszteni.

Évi számadása minden következő év első felében másolatban a kerületeknek megküldendő.

Az egyetemes pénztárnok köteles az évi költségelőirányzat tervét elkészíteni s kellő időben az egyetemes felügyelő elé terjeszteni.

Fizetéseket az egyetemes pénztárnok — az egyetemes tisztviselői fizetések s az egyetemes pénztárból járó rendszeresített járulékok kivételével — rendszerint csak az egyetemes gyűlés, az utalványozásra jogosított bizottságok vagy az egyetemes felügyelő utalványa alapján eszközölhet.

Ily utalványozásra azonban nincs szükség oly számláknál, melyek valamely egyetemes tisztviselőnek törvényes hatáskörében tett megrendelésére vonatkoznak, ha a számlák az illető tisztviselő által láttamozva vannak.

Az egyetemes pénztárnok őrzi s alkalmazza az egyetemes pénztár egyik kulcsát.

Az egyetemes főpénztárban különben a fennálló szabályzat szerint elhelyezendő értékpapírok az egyetemes gyűlés által meghatározandó biztos pénzintézetnél őrzésbe elhelyezhetők.

Az egyetemes pénztárnok a pénzügyi bizottságnak hivatalánál fogva tagja.

A pénztárnok egyéb kötelelességeit és jogait a törvény, a fennálló gyakorlat s az egyetemes gyűlés és pénzügyi bizottság külön utasításai határozzák meg.

Egyetemes ellenőr. Az egyetemes ellenőr ellenőrzi a pénztárnok működését; joga van megtekinteni az értékeket s a könyvvitelt, és bármikor megvizsgálni a pénztárt.

A pénzügyintézetnél az ügyrend 72. §-a értelmében elhelyezett értékpapírok csak az egyetemes felügyelő és az ellenőr által is aláírt megkeresésre adhatók ki.

Az egyetemes ellenőr őrzi a pénztár egyik kulcsát.

Hivatalánál fogva tagja a pénzügyi bizottságnak s a számvevőszéknek.

V. FEJEZET.

Egyetemes egyházi intézmények: nyugdíjintézet, gyámintézet.

104. §. Az ág. hitv. evang. egyetemes nyugdíjintézetéről általában.

Az 1891—94-iki zsinat 1894. június 7—10-ig tartott ülésében, 1894. október 10-ikén jóváhagyott és megerősített s 1894. november 6-án tartott ülésében kihirdetett „törvény“-t alkotott a magyarországi ág. hitv. evang. egyetemes nyugdíjintézetéről.

E törvény szerint a magyarhoni ág. hitv. evang. egyház egyetemes nyugdíjintézetet alapít s azt a zsinati törvény 305. § *d)* pontja értelmében fenntartja (nyugdíjtörvény 1. §). A zsinati törvénynek az egyházi közalapról intézkedő hivatkozott 305. § *d)* pontja kimondja ugyanis, hogy az egyházi közalap egyik célja: előregedett, vagy hivataluk folytatására képtelenné vált lelkészek s ezek özvegyei és árvái számára nyugdíjintézet szervezése és gyámolítása.

Az egyetemes nyugdíjintézetéről szóló törvény szerint e nyugdíjintézet a rendes lelkészeknek, önálló vallásanítóknak és énekvezéreknek (kántorok), valamint a theologiai és önálló vallásanároknak munkaképtelenné válásuk esetére nyugdíjat, elhaltuk után pedig özvegyeik és árváik részére ellátási díjat biztosít (nyugdíjtörv. 2. §).

A felállítandó nyugdíjintézet alapjához és a nyugdíjintézet fenntartásához az egyetemes egyház, az egyházközségek, illetőleg az egyházi intézeteket fenntartó testületek és a nyugdíjra jogosultak *szabályrendeletben* megállapítandó arányban kötelesek hozzájárulni. A nyugdíjintézet szerve-

zetét, nevezetesen a nyugdíjintézetbe való belépést és felvételt, a nyugdíjigények összegét, a nyugdíjaztatás feltételeit, valamint a kezelés és kormányzás módját az egyetemes közgyűlés *szabályrendeletileg* állapítja meg (nyugdíjtörv. 3. §). A nyugdíjintézetéről szóló zsinati törvényt az 1897. évi egyetemes közgyűlés tényleg életbeléptette a következő szabályrendelet elfogadásával¹: „A magyarországi ág. hitv. evang. keresztyén egyháznak az egyetemes nyugdíjintézetet életbeléptető szabályrendelete”.

E 35 §-ból álló szabályrendelet szerint a nyugdíjintézet célja, hogy a nyugdíjjogosultaknak, munkaképtelenné válásuk esetére, nyugdíjat, haláluk után pedig özvegyeik és árváik részére ellátási, illetőleg neveltetési díjat biztosítson.

A nyugdíjintézet székhelye Budapest. Címe s pecsétjének körirata: „A magyarhoni ág. hitv. ev. egyház egyetemes nyugdíjintézete”. A létező egyházkerületi, egyházmegyei, egyházközségi s esetleg tanintézeti nyugdíjintézeteket (gyámoldákat, segélyegyleteket) — a melyekről az illető testületek külön szabályzatban gondoskodnak — az egyetemes nyugdíjintézeti szabályrendelet érintetlenül hagyta.

105. §. A nyugdíjintézet tagjai.

Az egyetemes nyugdíjintézet kötelezett és jogosult tagjai: a magyarországi ág. hitv. evang. egyházegyetem kötelékében most létező vagy ezután keletkező egyházközségek rendes- s a missiói körök lelkészei; továbbá a püspökök mellé alkalmazott (E. A. 140. §) másodlelkészek, a lelkészi képesítéssel bíró irodavezetők és ezidő szerint az ú. n. püspöki missionárius lelkészek. Tagok lehetnek, szabad elhatározásuk szerint, a segédlelkészek is (szabályrend. 5. §).²

Szintúgy kötelezett tagjai az egyetemes nyugdíjintézetnek, a míg netán az állam által fentartott nyugdíjintézetben nem nyerhetnek nyugdíjjogosultságot:

a) az egyetemes theologiai akadémia és hittanintézet tanárai;

¹ L. 1897-iki egyetemes közgyűlés jkv. 70. p. A nyugdíjtörvény a nyugdíjintézet életbeléptetéseül 1897. január havát jelölte meg. (4. §.) Ellenben a szabályrendelet csak 1898. január 1-jén lépett életbe.

² 1900. jkv. 81. pont.

b) a főgymnásiumoknál rendszeresített tanszéken működő s lelkési képesítéssel bíró rendes vallástanárok;

c) az egyházközségek kebelében rendszeresített katechétai állomásokon működő s lelkési képesítéssel bíró rendes vallástanítók (katechéták);

d) az olyan egyházközségek tanítói oklevéllel, esetleg lelkési képesítéssel bíró rendes kántorai (énekvezér), melyekben a rendszeresített kántori állomás, vagy az e nemű elfoglaltatás gyakorisága, vagy a felekezeti iskola hiánya miatt, nincs egybekötve tanítói tanszékkal s így az országos tanítói nyugdíjintézethez az 1891. évi XLIII. t.-cikk 1. §-a szerint nem nyújt jogosultságot (szabályrend. 6. §).¹

A fentebb felsorolt, jelenleg hivatalban álló tisztviselők, a szabályrendelet életbelépésével egyidejűleg kötelesek az egyetemes nyugdíjintézetbe tagokul belépni, az ezután alkalmazottak pedig hivatalukba lépésükkor. Kivétetnek mégis a belépési kötelezettség alól a 65-ik életévet betöltött nőtlen vagy özvegyi állapotban levők, a kik a mellett 18 éven alóli gyermekkel sem bírnak.

106. §. A nyugdíjintézet fentartása.

Az egyetemes nyugdíjintézet tulajdonjogú fentartója a magyarországi ág. h. ev. ker. egyházegyetem. Fentartásához kötelesek a szabályrendelet által meghatározott mértékben hozzájárulni: az egyházközségek, továbbá a nyugdíjjogosultsággal összekötött állomásokat fentartó egyházi, avagy iskolai testületek és végül maguk a nyugdíjra jogosultak.

Az egyetemes nyugdíjintézet önkéntes fentartóiul tekintetnek azon testületek és egyesek, a kik annak alapjához alapítványaik- vagy adományaikkal áldozatkészségből hozzájárulnak.

Az egyházegyetem a nyugdíjintézet alaptőkéjeül az egyházi közalap (E. A. 305. § d) vagyonából egyszersmindenkora 25,000 o. é. frtot ad; évenkénti járulékául pedig, a szabályrendelet életbelépésének évétől kezdődőleg, ugyancsak az egyházi közalap jövedelméből 24,000 o. é. frtot kötelez.

Az egyházközségek, valamint a nyugdíjjogosultsággal összekötött állomásokat fentartó más egyházi, avagy iskolai testületek, az általok fentartott minden egyes nyugdíjra jogosult állomás után, egyenkint számítva, 12 o. é. frttal köte-

¹ L. még 1902. évi egyet. közgy. jkv. 66. p.

lesek (nyugdíjtörv. 3. §-a) évenként az egyetemes nyugdíjintézet fentartásához hozzájárulni. Az egyházközségek ezenfelül kötelesek az egyetemes nyugdíjintézet javára évenként egyszer templomi offertoriumot tartani. A hozzájárulási kötelezettség csak az állomás végleges megszüntetése esetében szűnik meg; ellenben nem veszti el érvényét, ha az állomás csak ideiglenesen van üresedésben (szabályrend. 11. §).

Minden egyes nyugdíjra jogosult tag köteles fizetni: *a)* belépési járulékul 60 o. é. forintot, mely vagy egyszerre, vagy öt év alatt egyenlő évi részletekben, a maradványösszeg 4%-tőli kamatjával együtt törleszthető; *b)* évenkénti járulékul 28 o. é. frtot, a nyugdíjigény beálltáig, illetőleg a tag haláláig. A tagul belépett segédlelkész ezen *a)* és *b)* pontokban foglalt járulékokon felül tartozik a fentebb megállapított fentartási járulékot is évenként fizetni. De megengedtetik a segédlelkésznek az is, hogy segédlelkészi szolgálati éveik az egyetemes nyugdíjintézeti tagsági évekre csak utólag akkor legyenek beszámíthatók, mikor az illető rendes lelkészszé lesz. A ki azonban ezen utólagos beszámíthatást veszi igénybe, az tartozik a beszámított évekre eső fentebbi összes járulékokat 5% egyszerű kamattal együtt pótlólag befizetni¹ (szabályrend. 12. §).

Az egyetemes nyugdíjintézet jövedelméhez sorolandó még az E. A. 75. §-ában meghatározott negyedévi időközi lelkészi javadalom (szabályrend. 13. §).

A befizetett járulékok visszakövetelésére senki semmi féle esetben sem nyerhet jogot.

107. §. Nyugdíj, ellátási és nevelési díj.

A nyugdíj egyenlően minden egyes tag részére, 10 tagsági év betöltésétől feltételezetten, a tag előregedése (E. A. 305. § *d)* vagy valamely állandó és gyógyíthatlan testi avagy szellemi fogyatkozásából előállott munkaképtelensége (E. A. 305. § *d)* és a nyugdíjtörvény 2. §) esetére, évi 400 o. é. frtban állapíttatik meg, mely összeg a nyugdíjas haláláig előleges havi egyenlő részletekben esedékes. A nyugdíjazás csak az illető tag önkéntes elhatározása és saját kérelmére történik; minélfogva a hivatalból az egye-

¹ 1900. jkv. 81. p.

temes nyugdíjintézet terhére való nyugdíjazásnak sem az E. A. 329. § *f)* betűjében érintett, sem pedig más esetben nincs helye. (Szabályrend. 15. §.)

Elveszti nyugdíjigényét azon tag:

a) a ki hivataláról lemond vagy állomását vétkesen elhagyja;

b) a ki a magyarhoni ág. hitv. evang. egyház kebeléből kitér, illetőleg kiválik;

c) a ki az E. A. 326. § *d)* betűje szerint, jogerős ítélettel, a hivatalból való elmozdítás mellett egyszersmind képtelenné nyilvánított minden egyházi és iskolai hivatal viselésére;

d) a ki az egyházegyetemen kívül álló testület vagy az állam nyugdíjintézeténél nyert nyugdíjra jogosultságot.

A nyugdíjintézeti tag özvegye férje halála után évenkénti 200 o. é. forint ellátási díjra jogosult, mely összeg az özvegyi félév (E. A. 74. §) leteltével, előleges negyedévi egyenlő részletekben az élvező haláláig esedékes. Ha azonban az özvegyi ellátási díjhoz való igény előbb állott be, mielőtt az elhunyt tag a belépési járulékot egészen letörlesztette s az évi járulékot már öt éven át fizette volna, ez esetben a belépési járulék hátralevő részletei, valamint az első öt tagsági évből még hátralevő évekre esedékes 28 forint évi járulék az özvegy évenkénti ellátási díjából levonatik. (Szabályrend. §. 17.)

Az ellátási díjra nem tarthat jogigényt, illetőleg a már megszerzettet elveszti azon özvegy: *a)* a ki férjétől ennek haláláig elváltan él; *b)* a ki férjével ennek aggkorában vagy halálos betegségében nyilvánvaló czélzatossággal csak az özvegyi ellátási díj maga részére való biztosítása végett lépett házasságra; *c)* a ki férjével ennek nyugdíjaztatása után kötött házasságot; *d)* a ki újból férjhez ment; *e)* a ki az ág. hitv. ev. egyházból kitért; *f)* a ki nyilvánvalóan a közerkölcsiséget megbotránykoztató életmódot folytat; *g)* a ki, tekintettel az E. A. 324. § *i)* pontjára, bünyfenyítő úton jogerős ítélettel elmarasztaltatott. (Szabályrend. 18. §.)

A tag törvényes gyermeke, atyja halála esetében 18-ik életéve betöltéséig, illetőleg a leány netán előbb bekövetkezett férjhezmeneteléig, évenként 40 o. é. forint, — ha pedig teljesen árván maradt, úgy évenként 80 o. é. forint neveltetési díjban részesül, mely szintúgy előleges negyedévi egyenlő részletekben esedékes -- az atya halála után

félév (E. A. 74. §) mulva kezdődőleg, más esetben pedig a jogcím beálltával azonnal. A neveltetési díj egy és ugyanazon családra nézve csak négy gyermek után számítható s így annak összege 160 forint, illetőleg a szülőtlen árvákra nézve 320 o. é. forintnál több nem lehet. A neveltetési díj az özvegy anya ellátási díjával egy összegben s annak kezeihez, a teljesen árvák neveltetési díja pedig törvényes gyámjuk kezeihez tétetik folyóvá. (Szabályrend. 19. §.)

A 18. §-ban felsorolt esetekben a neveltetési díjra jogosult atyátlan árva teljesen árvának tekintendő, s mint ilyen a 19. §-ban meghatározott magasabb összegű díjra jogosult.

A neveltetési díj a 18-ik életév betöltése, illetőleg a leány előző férjhezmenetele előtt is megszűnik azon árvára nézve:

- a) a ki meghal;
- b) a ki az ág. hitv. ev. egyházból kitér, vagy az abból kitért özvegy anyja vallását követi (1868: LIII. t.-cz. 14. §);
- c) a ki nyilvánvalóan a közerkölcsiséget sértő életet folytat, avagy bűnfenyítő jogerős ítélettel elmarasztaltatott.

108. §. Az egyetemes nyugdíjintézet kormányzása.

Az egyetemes nyugdíjintézet kormányzó főhatósága az egyetemes közgyűlés, mely e jogának közgyűlésen kívüli gyakorlására saját kebeléből kettős elnökség, ügyvivő és az egyházkerületekre való tekintettel, nyolcz, felerészben lelkes- és felerészben nem-lelkésztagból álló egyetemes nyugdíjintézeti bizottságot választ, hat évi időtartamra.

Az egyetemes nyugdíjintézeti bizottság feladata a jelen szabályrendelet, valamint az egyetemes közgyűlés esetenként hozott határozatai által megszabott hatáskörben a nyugdíjintézet folyó ügyeit az önmaga által megállapított ügyrend szerint intézni, nevezetesen pedig:

a) a tagok felvételét s esetleg a jogerőssé vált tagkizárást végrehajtani;

b) a nyugdíjazás, valamint az özvegyellátási- és gyermek-neveltetési-díj iránt bejelentett igények felett érdemlegesen határozni s ehhez képest a díjakat folyóvá tenni, valamint esetleg azokra nézve a jogcím megszűnését kimondani s további esedékességüket megszüntetni;

c) nyilvántartani törzskönyvileg, egyházmegyénként csoportosítva, a nyugdíjintézet tagjait s a mellett a nyugdíjintézeti járulékra kötelezett egyházközségek és testületek, valamint az általuk fenntartott nyugdíjjogosult állomások létszámát;

d) megállapítani évenként az előző c) pont s a nyugdíj-szabályrendelet 11., 12., 13. §§-ai alapján az egyházkerületek által az egyházmegyék és az illető testületek részéről a nyugdíjintézet pénztárába beszolgáltatandó járulékok évi összegét;

e) az így megállapított hozzájárulási összeget részletes számla alakjában közölni az egyházkerületekkel és ugyan-csak közölni a nyugdíjintézet pénztárával, hogy ez az egyházkerületeket folyószámlájukon a beszolgáltatandó évi összeggel megterhelje s befizetés után elismerje;

f) működése- s eljárásáról évenként az egyetemes közgyűléshez jelentést tenni. (Szabályrend. 23. §.)

A nyugdíjintézeti bizottság üléseit Budapesten tartja.

A bizottsági ülések alkalmával a tagok a nyugdíjintézeti pénztár terhére útiköltséget és 5 frt napidíjat számíthatnak fel.

A nyugdíjintézet ügyvitelét a bizottsági ügyrend s a bizottság üléseiből esetenként nyert utasítások szerint az ügyvivő vezeti. Ennélfogva az egyetemes nyugdíjintézet ügyében a bizottsághoz intézett minden beadvány az ügyvivőhöz küldendő.

A nyugdíjintézeti ügyvivő, az egyetemes nyugdíjintézet pénztárából 200 frt évi tiszteletdíjban és 50 forint irodai átalányban részesül.¹

Az egyetemes nyugdíjintézetbe való felvétel az esperesek, illetőleg a hittanintézeti igazgatók hivatalos előterjesztése alapján történik.

Ugyanők kötelesek úgy a tagok, valamint a nyugdíjjogosult állomások létszámában történő változásokat, a központi nyilvántartás céljára, esetenként hivatalból bejelenteni.

A nyugdíjaztatásra nézve következő az eljárás:

a) A nyugdíjat igénylő tag, e végből az egyetemes nyugdíjintézeti bizottsághoz intézendő kérvényét az illetékes egyházmegye esperesi hivatalához, illetőleg a hittanintézetre nézve illetékes püspöki hivatalhoz adja be.

b) Az esperes, illetőleg a püspök, előkészítő tárgyalás végett, a kérvényt az egyházmegyék, illetőleg az egyház-

¹ 1899. évi jkv. 66. pontja.

kerületek által e végből saját kebelükben hat évenként szervezendő s az elnökségen kívül három tagból álló nyugdíjügyi bizottság elé terjeszti.

Az egyházmegyei, illetőleg egyházkerületi nyugdíjügyi bizottság a kérvényezőt munkaképtelenségére nézve, az e célból állandóan megbízott közhatósági orvos által zárt ülésben megvizsgálhatja, vagy esetleg a kérvényező saját lakásán két bizottsági tag jelenlétében való orvosi megvizsgálást elrendeli. Erre aztán az orvosi megvizsgálás eredményéhez képest, a hivatal további viselésére való képességére nézve nemcsak az orvos szakvéleményét, hanem a saját észrevételeit is, a nyugdíjazás ajánló vagy megtagadó javaslatával együtt jegyzőkönyvbe foglalja s ezen jegyzőkönyvet az ügyiratokkal együtt az esperes a püspökhöz, az pedig az egyetemes nyugdíjintézet bizottságához átteszi.

c) Az egyetemes nyugdíjintézeti bizottság az ily úton s így felszerelve elébe érkezett kérvényt a szabályrendelet 15. §-ára való tekintettel érdemlegesen tárgyalja, s ha az előbbi b) pont szerint foganatosított orvosi vizsgálat s bizottsági javaslat pótlását vagy kiegészítését nem látja szükségesnek kérvényezőt vagy elutasítja, vagy pedig a nyugdíjat részére folyóvá teszi.

d) Az egyetemes theologiai akadémia tanárainak nyugdíjaztatási kérvényét, a fentebbi a) pont értelmében, az akadémiai nagybizottság elnöksége közvetíti s ugyancsak a b) pont szerint szervezendő nyugdíjügyi bizottságot is az akadémiai nagybizottság alakítja meg.

Az özvegy ellátási, valamint a teljesen árvák neveltetési díjához birt jogigény beállása az illetékes espereshez, illetőleg a hittanintézetre nézve illetékes püspökhöz jelentendő be, mihez az illetékes lelkész által hivatalból díjmentesen kiállítandó halotti anyakönyvi kivonat, esetleg családi értesítés és a nyugdíjszabályrendelet fentebbi a) és b) pontjaira való tekintettel szükséges lelkészi bizonyítvány csatolandó.

Az esperes az így felszerelt beadványt hivatalosan felterjeszti a püspökhöz, ez pedig érdemleges elintézés végett az egyetemes nyugdíjintézeti bizottsághoz teszi át, mely utóbbi az ellátási, illetőleg neveltetési díjat, ha azt jogilag semmi sem akadályozza, az esedékesség kezdetét (Szab. rend. 17. és 19. §.) megelőző időközön belül hozandó jegyzőkönyvi határozattal teszi folyóvá.

Az egyetemes theologiai akadémiai tanárok özvegyeit és árvaikat illető díjigények ügyében való közvetítő eljárásra az akadémiai nagybizottság elnöksége illetékes.

Az egyetemes nyugdíjintézeti bizottság sérelmesnek vélt határozata ellen az illető fél felebbezéssel élhet az egyetemes közgyűléshez, mely végérvényesen dönt.

109. §. Az egyetemes nyugdíjintézet vagyonának kezelése.

Az egyetemes nyugdíjintézet pénztári vagyonának külön könyvelés mellett való kezelése az egyetemes pénztárban történik.

Ennélfogva az E. A. 293. §-a szerint fennálló egyetemes pénzügyi bizottság és egyetemes számvevőszék hatásköre, a pénztári felügyelet, gyümölcsöző elhelyezés, számadás és ellenőrzés tekintetében az egyet. nyugdíjintézet vagyonára is kiterjesztetett.

A vagyonkezelés módját különben mindenkor az egyetemes közgyűlés állapítja meg.

A nyugdíjintézet alapjára, a szabályrendelet 11. és 12. §§-ai szerint kötelezett járulékoknak a nyugdíjintézet központi pénztárába, az egyetemes nyugdíjintézeti bizottság által, évenként megállapított (Szabályrend. 23. § *d*), *e*) s részletes számlán kimutatott összegben való beszolgáltatása az egyházkerületnek, azon járulékok közvetlen beszedése s az egyházkerületi pénztárba való beküldése pedig az egyházmegyéknek, illetőleg a hittanintézeteket kormányzó hatóságoknak tétetett joga- és kötelességévé. Ennélfogva az egyházmegyék, illetőleg a hittanintézeteket kormányzó hatóságok s viszont ezekkel szemben az egyházkerületek meghatalmaztattak egyszersmind arra is, hogy a netán hátralékban maradt évi járulékokat, 5% késedelmi kamat számítása mellett, közigazgatási úton is (E. A. 6. §, továbbá 268. és a 8. §) behajthassák. Az egyetemes theologiai akadémia ezen járulékokat az egyetemes nyugdíjintézeti pénztárba közvetlenül szolgáltatja be. A járulékok befizetésére határnapul évenként november hó 1-je, a központi pénztárba való beszolgáltatásra pedig december hó 1-ső napja állapított meg (Szabályrend. 31. §).

A nyugdíjintézet központi pénztára a nyugdíjat, valamint

az özvegyellátási és gyermeknevelési díjakat a nyugdíjintézeti bizottság állandónak tekintendő utalványa alapján, a jogosultnak közvetlenül fizeti az előzetesen beküldendő nyugtájára, melyen az illetékes lelkész által a jogcím fennállása hitelesen igazolandó.

Az egyetemes nyugdíjintézet vagyoni állapotáról 10 évenként matematikai mérleg készítenendő, hogy a fentartási járulékok, valamint a nyugdíj s az ellátási, illetőleg neveltetési díjak mennyisége ahhoz képest szabályoztassék.

110. §. A theologiai akadémiai tanárok nyugdíja.

Az egyetemes nyugdíjintézeti szabályrendelet 6. §-ának a) pontja szerint jogosult theologiai tanárok nyugdíjigénye, az egyetemes nyugdíjintézet keretében, és az 1899-iki egyetemes közgyűlési szabályrendelet 1–8. §-ában következően van szabályozva:¹

A theologiai tanár nyugdíja, az egyetemes nyugdíjintézeti szabályrendeletben már megállapított 400 frt beszámításával, az első tíz tagsági év betöltése után évi 800 frt, húsz tagsági év betöltése után évi 1200 frt, és harmincz tagsági év betöltése után évi 1600 frt.

A theologiai tanár özvegyének ellátási díja, az egyetemes nyugdíjintézeti szabályrendeletben már megállapított 200 frt beszámításával, férjének első húsz tagsági évén belül évi 400 frt, a férj által betöltött húsz tagsági év után pedig évi 600 forint.

A theologiai tanár árvájának neveltetési díja, az egyetemes nyugdíjintézeti szabályrendeletben már megállapított 40 frt beszámításával, évi 80 frt; a teljesen árváé pedig az ugyanazon szabályrendeletben megállapított 80 forint beszámításával évi 120 frt.

Fentartási járulékul az illető hittanintézet a magasabb

¹ L. 1899-iki egyetemes közgy. jkv.-nek 14. pontját. Ez a szabályzat eredetileg csak a pozsonyi theol. akadémia tanárainak nyugdíjazására vonatkozott, azonban az 1899-iki egyet. közgyűlés jkv.-nek 16. pontja alatt hozott határozatával az eperjesi és a soproni hittanintézetek tanáira is kiterjesztetett.

nyugdíjra jogosult minden egyes tanszék után, az egyet. nyugd.-szabályrendelet 11. §-ában megállapított évi 12 frton felül évenként még 125 frtot köteles az egyetemes nyugdíjintézet pénztárába fizetni. A magasabb nyugdíjra jogosult theol. tanár belépési járuléka az egyetemes nyugd.-szabályrendelet 12-ik §-ában megállapított 60 forinton felül még egyszersmindenkorra 140 frt; évenkénti járuléka pedig, az ugyanott megállapított 28 frton felül még 22 frt.

Ha theologiai tanár utóbb lelkészi állomásra lép át: a magasabb nyugdíjhoz szerzett jogosultságát megtarthatja; de ez esetben az előbbi bekezdésben foglalt tagsági járulékon felül az ugyanott kitüntetett fentartási járulékot is kell fizetnie.

Ha viszont az egyetemes nyugdíjintézetben rendes tagsági joggal bíró lelkész vagy pedig helyettes theol. tanár utóbb rendes theol. tanárrá lesz: a magasabb nyugdíjhoz feltételezett tagsági évei csak azon évtől kezdve számíttatnak, a melyben rendes theol. tanárrá lett, illetőleg a magasabb nyugdíjra jogosító járulékok befizetése megkezdődött.

A szabályrendelet hozatalakor már működött s a magasabb nyugdíjra való jogosultságot igénybe vett theol. tanárok tagsági évei 1898. január 1-jétől számíttatnak.

Az ekként meghatározott kivételek mellett az egyetemes nyugdíjintézeti szabályrendelet minden többi határozmánya a theol. tanárookra s ezek özvegyeire és árváira nézve, az egyetemés nyugdíjintézet többi tagjaival egyenlően, érvényben marad.

Az 1899-iki egyetemes közgyűlés kimondotta, hogy a theol. akad. tanárok nyugdíjazására vonatkozó fentebbi szabályokkal az egyetemes egyházi nyugdíjintézeti szabályrendelet kiegészíttessék, — valamint elhatározta azt is, hogy a szabályzat életbeléptekor működő theol. akadémiái tanárok nyugdíjigénye 1898. előtti szolgálati éveik beszámításával fog esetről esetre méltányossági tekintetből s az eddigi gyakorlatnak megfelelően megállapíttatni.

A pozsonyi theologiai akadémia tanárai után a belépési járulék-többletnek az akadémia tulajdonában levő s nyugdíjintézeti célra rendelt alaptőkéből¹ való fedezéséről az egyetemes közgyűlés külön intézkedett.²

¹ L. 1893-iki egyet. közgy. jkv.-nek 38. p.

² L. 1899-iki egyet. közgy. jkv.-nek 15. p.

111. §. A munkaképtelenné vált lelkészek kegydíjazása.

Az 1900. évi egyetemes közgyűlésen a nyugdíjintézeti bizottság azt javasolta, miszerint határozza el az egyetemes közgyűlés, hogy a lelkészi jövedelem kiegészítéséről szóló 1898. évi XIV. t.-cz. életbelépése következtében megszüntetvén a 100 legszegényebb lelkésznek a közalapból való segélyezését: az ekként szabad rendelkezésre eső 20,000 koronából újabb intézkedésig 9600 koronát arra a célra rendel, hogy ebből azon lelkészek, kik az egyetemes nyugdíjintézeti szabályrendelet értelmében fennálló 10 évi nyugdíjszünet tartama alatt, munkaképtelenség miatt, nyugalomba vonulni kényszerülnek, évenként kegydíjban részesíttessenek addig, míg a nyugdíjszünet lejár s egyetemes nyugdíjuk megnyílik.

Minthogy ez indítványhoz a közalap ügyeinek ellátására kiküldött bizottság is hozzájárult s a közalap évi jövedelme már ennek megfelelően osztatott fel: az egyetemes közgyűlés a nyugdíjintézeti bizottságnak a munkaképtelenné váló lelkészek kegydíjazását célzó ezen indítványát elfogadta s a kegydíjazás módjára nézve, az 1907. évi december 31-ig terjedő érvénnyel, a következőket határozta:

Az egyetemes nyugdíjintézet azon tagjai, kik a nyugdíjintézeti szabályrendelet 15. §-ában megállapított 10 évi nyugdíjszünet lejárta előtt, munkaképtelenség miatt, nyugalomba vonulni kényszerülnek, a közalap e célra rendelt jutalékából, az alább megszabott mód és feltételek értelmében, évi kegydíjban részesülhetnek. Átmenetileg azok is igényelhetik, munkaképtelenség miatt történő nyugalomba vonulásuk esetén, e kegydíjat, a kik az egyetemes nyugdíjintézet keletkezésekor e nyugdíjintézethez tagsági jogosultságot nyertek, de a szabályrendelet 7. §-ában megállapított kivétellel élve (vagyis, mert 65-ik életévet betöltött nőtlen, vagy özvegyi állapotban levő egyének, a kik a mellett 18 éven aluli gyermekkel sem birtak), a nyugdíjintézetbe be nem léptek. Az elhalt kegydíjas hozzátartozói ezen kegydíjra nem tarthatnak igényt.

A kegydíj elnyerhetésének alapfeltételül kikötött munkaképtelenség miatt történő nyugalombavonuláshoz való jogosultság az egyetemes nyugdíjintézeti szabályrendeletben fog-

lalt elvek szerint és ugyanazon eljárás útján állapítandó meg, melyet a fentebb tárgyalt egyetemes nyugdíjintézeti szabályrendelet 27. §-a a nyugdíjaztatásra nézve előir. Ebből folyólag a kegydíjért való kérvény is ugyanazon szakasz útmutatása szerint adandó be és intézendő el.¹

A kegydíj évi 200–800 koronáig terjedő mennyiségben, az igényesek vagyoni állapota s családi viszonyaira való tekintettel, *egyénenként* állapítandó meg, figyelemmel egyszersmind és főképen az e célra rendelt pénzösszeg fedezeti terjedelmére.

Az évi kegydíj előleges havi egyenlő részletekben fizetendő s az egyetemes nyugdíjintézeti ügyrend 18. §-a szerint nyugtázandó.

Megszűnik a kegydíj az egyet. nyugdíjintézeti szabályrendelet 16. § *b)*, *c)* és *d)* által megjelölt esetekben, vagyis *b)* a ki a magyarhoni ágost. hitv. evang. egyház kebeléből kitér, illetőleg kiválik; *c)* a ki az E. A. 326. § *d)* betűje szerint jogerős ítélettel, a hivatalból való elmozdítás mellett egyszersmind képtelenné nyilvánított minden egyházi és iskolai hivatal viselésére; *d)* a ki az egyházegyetemen kívül álló testület, vagy az állam nyugdíjintézeténél nyert nyugdíjra jogosultságot. Feltétlenül megszűnik pedig abban az időpontban, a mikor az illető kegydíjasra nézve a nyugdíjintézeti szabályrendelet 15. §-ában meghatározott 10 évi nyugdíjszünet lejár s nyugdíjra való jogosultsága az egyetemes nyugdíjintézetben megnyílik.

A jelen szakasz első bekezdése szerint átmenetileg jogosultak a második bekezdés szerint feltételezett esetben e kegydíjat életfogytig élvezik.

Az egyetemes nyugdíjintézetben tagsági joggal bíró kegydíjas, hogy e tagsági jogát fenntarthassa, köteles a reá nézve fennálló 10 évi nyugdíjszünet lejártáig a nyugdíjintézeti szabályrendelet 12. §-a szerint (l. 557. l.) járulékát tovább fizetni.

A kegydíjazás az 1901. január 1-jével kezdődött s annak e szabály értelmében való intézésével, az egyetemes közgyűléshez évenként beszámoló jelentéstétel kötelezettsége mellett, az egyetemes nyugdíjintézeti bizottság bizatott meg.

¹ L. 1901. jkv. 78. p.

112. §. Az egyetemes evang. gyámintézetről általában.

Az 1891–94-iki zsinat 1894. június 7–10. napjain tartott üléseiben, 1894. október 10-ikén jóváhagyott s 1894. évi november 6-ikán kihirdetett „törvény“-t alkotott „az egyetemes evang. egyházi gyámintézetről“.

Az 5 §-ból álló törvény szerint a magyarhoni e. e. e. gyámintézet, mint az egyház intézménye, továbbra is fenntartatik. (1. §.)

A gyámintézet összes ügyeit az egyetemes gyámintézeti közgyűlés s annak képviselőjében a központi bizottmány az alapszabályok értelmében intézi. (4. §.)

Az e. e. e. gyámintézet szervezetét az egyetemes gyűlés által jóváhagyandó szabályrendelet állapítja meg. (5. §.)

Ezt a szabályrendeletet az egyházközségi, egyházmegyei és egyházkerületi gyámintézetek meghallgatásával a magyarhoni e. e. e. gyámintézetnek 1903. évi szeptember 20-ikán, Szabadkán tartott évi egyetemes gyámintézeti közgyűlése megalkotta s viszont az ugyanazon évi egyetemes közgyűlés jóváhagyta.¹

Ezen alapszabályok módosítására vonatkozó minden indítvány közlendő úgy az egyházközségi, mint az egyházmegyei, egyházkerületi és egyetemes gyámintézettel, alkotmányos tárgyalás végett. A módosítás csakis ezeknek meghallgatásával fogatosítható s a módosított szabályzat életbeléptetése csupán az egyetemes közgyűlés jóváhagyása után eszközölhető.

A hivatkozott zsinati törvény és a jelzett alapszabályok szerint:

a gyámintézet célja: „Mindazon egyházi céloknak segélynyújtás általi előmozdítása, melyek az egyházi közalapból kielégítően nem támogathatók.“ (Törvény az egyet. evang. egyházi gyámintézetről, 3. §.)

A gyámintézet tehát segélyez:

a) oly szegény egyházközségeket, melyeknek önálló fennállását az egyet. egyház érdeke követeli (E. A. 305. § a));

b) olyan új egyházközségeket, illetőleg missiókat és szórványokat, melyek a végből szerveztetnek és tartatnak fenn,

¹ L. 1903. évi egyet. közgy. jkv.-nek 65. pontját.

hogy a magyarországi ág. hitv. ev. egyház azon tagjainak lelki gondozását mozdítsák elő, kik az anyaegyházközség oltalmától távolosó helyen laknak (E. A. 305. § b);

c) egyházi, iskolai és emberbaráti intézeteket, még pedig ág. hitv. ev. felsőbb leányiskolákat, tanítóképző-intézeteket, árvaházakat, theologiai otthonokat, diakonissza-intézeteket, bel- és külmissziói célokat (E. A. 305. § c);

d) e szerint tehát a gyámintézet csak egyházakat és tanintézeteket segélyez, de személyeket adományokkal nem gyámolít.

A segélyezés közvetlen és közvetett. Közvetlen, mikor a magyarhoni e. e. e. gyámintézet a hozzá folyamodókat saját jövedelméből segélyezi. Közvetett, mikor a magyarhoni e. e. e. gyámintézet a Gusztáv Adolf-egylethez, avagy a német „Gotteskasten“-hez intézett magyarországi kérvényeket lelkiismeretesen elbírálja s azokat az illető intézetek fő-, fiók- és nőegyleteinek az eddigi kölcsönös megállapodások és a bevett gyakorlat szerint segélyre ajánlja, úgyszintén a nyert segélyt közvetíti.

Az alapszabályokat jóváhagyó egyetemes közgyűlési határozat szerint a női és ifjúsági gyámintézetek jövedelmüknek szabad rendelkezésük alá eső háromnegyed részéből *egyes személyeket is* segélyezhetnek.

A gyámintézet jövedelmi forrásai: az alapítványok kamatain kívül egyesek és testületek kegyes adományai, az összes anya- és leányegyházközségek templomaiban e célra kitett perselyek, valamint az évenként tartandó templomi offertoriumok és az ugyancsak évenként egyszer eszközlendő gyűjtések (iskolában és házanként) eredménye, mint szintén a női- és ifjúsági gyámintézeti egyletek alapszabályszerű évi adományai. (Törvény az egyet. ev. egyházi gyámintézetről, 2. §.)

113. §. A gyámintézet szervezete.

A magyarhoni e. e. e. gyámintézet, mint szoros értelemben vett egyházi intézmény, a közegyház közigazgatásának mind a négy fokozatán gyámintézetet szervez, és az így szerveztet az anya- és leányegyházközségekben: *egyházközséginek*, az egyházmegyében: *egyházmegyeinek*, a kerületen *egyházkerületinek*, az egyetemen: *egyetemesnek* nevezi.

Szervez városokban, illetve nagyobb egyházközségekben: evang. női- és ifjúsági, közép- és felsőbb iskolákban: evang. ifjúsági gyámintézeti egyleteket.

A gyámintézeti testületek ügyeit saját tisztviselői, bizottságai és közgyűlései intézik.

A gyámintézet tisztviselői a három felsőbb fokon: egy egyházi és egy világi elnök, jegyző, pénztáros, ellenőr, ügyész és számvizsgálóbizottság; női- és ifjúsági gyámintézeti egyleteknél: elnök, titkár és pénztáros; egyházközségekben pedig az egyházközség tisztviselői.

A tisztviselők választása 6 évre szól; megbízásuk letevével újból választhatók.

Az egyházmegyei, egyházkerületi és egyetemes gyámintézeti elnökökre az alantasabb testületek szavazataikat fokozatosan írásban adják be; szavazatok egyenlősége esetén sorshúzás dönt; megjegyeztetvén, hogy a választásra hivatott testületek egy szavazattal bírnak.

Az egyházmegyei gyámintézeti bizottság tagjai számszerint hat, felerészben egyházi, felerészben világi, a közgyűlés által szabadon választatnak, az egyházkerületi gyámintézeti bizottságot pedig az egyházmegyei gyámintézetek ikerelnökségei alkotják; az egyetemes gyámintézetnél a központi bizottság a központi tisztviselők és a nyolcz egyházkerületi gyámintézeti elnökből áll, kik a gyámintézet összes ügyeit a gyámintézeti közgyűlés képviselőjében, az alapszabályok értelmében intézik. (Törvény az egyet. ev. egyházi gyámintézetről. 4. §.)

Úgy az egyházközségi, mint az egyházmegyei, egyházkerületi és egyetemes gyámintézet évente istentisztelet- és offertoriummal egybekötött közgyűlést tart, még pedig az egyházközségi, miként a női- és ifjúsági gyámintézeti egyletek az esztendő bármelyik szakában, az egyházmegyei és egyházkerületi gyámintézetek lehetőleg az egyházmegyei és egyházkerületi gyűlésekkel egy helyen és egy időben, az egyetemes gyámintézet pedig vándorgyűlést tart.

Gyámintézeti közgyűlésen minden egyháztagnak részt vehet; szavazati joga azonban az egyházközségi gyámintézet, női- és ifjúsági gyámintézeti egyletek gyűlésein csak azon egyháztagnak van, kik a gyámintézet céljaira az évben adakoztak; az egyházmegyei, egyházkerületi és egyetemes gyám-

intézet közgyűlésein a szavazati jogot testületenként gyakorolják.

A közgyűlések jegyzőkönyvei felterjesztendők a felettes gyámintézeti, jelentéseik pedig a felettes egyházi hatóságokhoz.

114. §. A gyámintézet jog- és hatásköre.

A gyámintézet jog- és hatásköre :

a) Az *egyházközségi* gyámintézetnél, hogy az alapszabályok értelmében évente a gyámintézet céljaira gyűjtést eszközöljenek, istenítisztelettel egybekötött közgyűlést tartsanak, a melyen a begyűlt összeg $\frac{1}{4}$ része fölött gyámintézeti célra szabadon rendelkeznek, a jövedelem $\frac{3}{4}$ részét pedig az egész offertoriummal kellő időben az egyházmegyei gyámintézeti pénztárba beküldik, csatolván az évi számadást, jegyzőkönyvet és kérvényeket.

b) A női- és ifjúsági gyámintézeti egyleteknél, hogy az alapszabályok értelmében évente gyűlést tartsanak s a gyűjtött összeg $\frac{3}{4}$ része fölött szabadon rendelkezzenek, $\frac{1}{4}$ részt pedig az egyházmegyei és egyházkerületi gyámintézet útján az egyetemes gyámintézetre, mint határozott célú adományt beküldjenek, mellékelvén az évi számadást és jegyzőkönyvet.

c) Az egyházmegyei gyámintézetnél, hogy az egyházközségi gyámintézetektől, női- és ifjúsági gyámintézeti egyletektől az alapszabályok rendelkezései szerint beérkezett gyámintézeti adományokat az egyházmegyei gyámintézeti tőke kamataival együtt számbavegye, illetve azokat felülbírálja s a rendelkezésre álló összeg $\frac{1}{3}$ -át gyámintézeti célra folyamodók közt kioszsa; az évi jövedelem $\frac{2}{3}$ részét pedig, úgy az offertoriumot, legyen az egyházközségi vagy egyházmegyei, sértetlenül, a női- és ifjúsági gyámintézeti egyletek adományát egészben, de külön kimutatva az egyházkerületi gyámintézeti pénztárba, a folyamodványokat pedig a láttamozott jegyzőkönyvvel az egyházkerületi elnökségnek beküldje ;

d) az egyházkerületi gyámintézetnél, hogy az egyházmegyei gyámintézetektől az alapszabályok rendelkezései szerint beérkezett gyámintézeti hányadot, hozzáadván az egyházkerületi gyámintézeti tőke kamatait, a számadásokkal és kérvényekkel együtt közgyűlésben számon vegye, azokat

felülbírálja s a rendelkezésére álló összeg felerészét az általa segélyre méltóknak találtak közt kioszsza, a jövedelem másik felét pedig sértetlenül az offertoriummal együtt külön kimutatva, az egyetemes gyámintézeti pénztárba szabad rendelkezésre, kérvényezők folyamodványait pedig a láttamozott jegyzőkönyvvvel az egyetemes gyámintézet elnökségének kellő időben beküldje.

e) Az egyetemes gyámintézet jog- és hatásköre: a gyámintézet összes ügyeit az egyetemes gyámintézeti közgyűlés s annak képviselőtében a központi bizottság az alapszabályok értelmében intézi.

1. A központi tőke elhelyezése s annak kezelése felett a zsinati törvények figyelmébe vételével intézkedik.

2. A központi pénztár forgalmi kimutatását, évi mérlegét, úgyszint a gyámintézet törzsvagyont évről évre számvizsgáló-bizottsága által ellenőrzi.

3. Az egyházkerületi gyámintézetektől szabad rendelkezésre vagy határozott célra beérkezett adományokat, nem kevésbbé a központi tőke kamatait egyházközségi, egyházmegyei, egyházkerületi és egyetemes gyámintézi offertoriumokat, női- és ifjúsági gyámintézeti egyletek adományait számon veszi, ezekre nézve a kiosztási tervet elkészíti és azt a közgyűlés elé terjeszti.

4. Meghallgatja az egyházkerületi gyámintézeti elnökök évi jelentését, úgy az ügyészi jelentést s ezekre nézve határozatot hoz.

5. Gyűlések helyét, idejét kitűzi.

6. A német Gusztáv Adolf-egylet főgyűlésén időnként magát képviselteti.

7. A hozzá beérkezett folyamodványokat, úgy a Gusztáv Adolf-egyletbe intézett kérvényeket, érdemileg elbírálja, azokat elfogadja, vagy egyszerűen elveti.

8. Az alapszabályokat pontosan megtartja, mások által is megtartatja.

f) A központi bizottság jog- és hatásköre.

A központi bizottság, mint az egyetemes gyámintézet végrehajtó közege, mindazon ügyekben, melyek a közgyűlés által hatáskörébe utaltatnak, véleményes javaslatot készít, illetve jogérvényesen határoz.

g) A gyámintézet tisztviselőinek jog- és hatásköre.

1. Az elnökség teendője: Összehívja és vezeti a közgyűlést előre megállapított napirend és tárgysorozat szerint, kiutalja a megszavazott segélyeket, illetve a kiadásokat, — az egyetemes gyámintézet elnöksége pedig ezenkívül képviseli a magyarhoni e. e. e. gyámintézetet be- és kifelé, közvetlenül érintkezik a magyarországi ág. hitv. ev. egyetemes egyházzal, a német Gusztáv Adolf-egylettel és a többi társsegyletekkel (Gotteskasten).

2. A jegyzők teendője: Vezetik a gyűlések és tanácskozások jegyzőkönyveit, az elnökség megbízásából viszik a levelezést, ezenfelül a magyarhoni e. e. e. gyámintézet egyetemes jegyzője egyúttal a magyarhoni e. e. e. gyámintézet hivatalos közlönyének: a „Gyámintézet“-nek is felelős szerkesztője.

3. A pénztárosok teendője: Kezelik a gyámintézet pénztárát, eszközlik a bevételeket és kiadásokat anyagi felelősség terhe mellett.

4. Az ellenőrök teendője: Elsősorban ők ellenőrzik a pénztáros bevételeit és kiadásait.

5. A számvizsgáló-bizottság teendője: A számvizsgáló-bizottság a pénztáros számadását és a pénztárt hivatalból évről évre megvizsgálja s az eredményről a közgyűlésen jelentést tesz.

6. Az ügyész teendője: Az ügyész jogi ügyekben véleményt mond s a gyámintézetet bíróságoknál hivatalból képviseli.

115. §. A gyámintézeti segélyek kiosztása és a tőkék kezelése.

A segélyezés módját, az egyes segélyek számát és nagyságát, tekintettel a rendelkezésre álló összeg nagyságára, tekintettel a cél fontosságára, melyre a segély igénybevétele kéretik, mindenkor a közgyűlés határozza meg; mégis az egyetemes gyámintézetnél jövőre is épségben fenntartandó azon gyakorlat, hogy a szabad rendelkezésre befolyt összegből, hozzáadtván a központi tőke kamatai, a költségek levonása után elsősorban 10%-tőli a központi tőkéhez csatoltassék, 10%-tőli a német Gusztáv Adolf-egyletnek segély-

képen kiküldessék; ugyanez történjék a Leopoldianum kamataival is oly értelemben, hogy ebből is évente 20%-től a Leopoldianum-tőkéhez adassék; úgyszinte, hogy a kiosztandó segélyek oly módon különböztessenek meg egymástól, hogy legyen egy *nagyszeretetadomány* (mely célra szolgálnak az összes offertoriumok és az egyházközségek által erre szánt határozott célú adományok), *négy* 800–800 koronás *szeretetadomány* (minőben minden egyházkerületből egy-egy egyházközség vagy intézet részesíttessék), és több egyforma nagyságú *kisebb segély*. Végül, hogy az alapítványok az alapítók által meghatározott módon kezeltessenek, a kamatok pedig az alapítványban kitűzött célra fordíttassanak, úgyszinte, hogy az így nyújtott segélyek mindenkor az alapító nevéől neveztessenek; megjegyeztetvén, hogy gyámintézeti segélyre rendszerint csak oly egyházak és intézetek számíthatnak, melyek gyámintézeti célra maguk is adakoznak.

A gyámintézet mind a négy fokozatán az összes gyámintézeti tőkék az alapszabályok és az E. A. 231. §-a értelmében¹ kezelendők.

¹ L. az egyet. közgyűlés jóváhagyó határozatát. 1903. jkv. 65. p.

MÁSODIK RÉSZ.

Törvényhozó hatalom. (Zsinat.)

116. §. Törvényhozás és szabályrendeletalkotás az evang. egyházban.

A törvényhozás útján és a szabályrendelet (statutum) alakjában való jogalkotás az egyház természetéből kifolyólag, valamint a magyar államjog értelmében a magyarországi ág. hitv. ev. egyházat, annak alkotmányos tagozatait megilleti, az állami legfőbb felügyeleti jog épségben tartása mellett.

A protestáns egyház kezdettől fogva általában tudatában is volt e jogának. Törvényhozásában, jogalkotásában azonban sohasem tévesztette szem előtt, hogy az egyház valláserkölcsi társulat s e jellege természetszerűleg állítja fel ama korlátokat, melyek között jogalkotási hatalma mozoghat. Innen van másrészt, hogy az állam sem tagadhatja meg indokoltan az egyháztól az ily szellemben felfogott jogszabályalkotási hatalmat, sőt annak érvényesülését saját tekintélyével is előmozdítja.

Ezek előrebocsátásával egyszersmind reámutattunk az egyházat megillető törvényhozási hatalom terjedelmére, a mely lényegében a hitcikk megállapítását, az istenitiszteletrendjének szabályozását s az egyház alkotmányának és közigazgatásának megállapítását öleli fel.

Két protestáns dogmatikai alapelvnek, nevetesen: a hit által való megigazulásnak és a szentírásban lefektetett istenige egyedül szabályozó tekintélyének körén belől, a fejlődés határtalanul szabad, s a theologiai tudomány és a hitélet által leszűrődő igazságokat az egyházi törvényhozás van hivatva hitcikkelyként megállapítani, a hitcikkelyeket, illetve az azokat ismertető hittani kézikönyveket koronként, a theol. tudomány fejlettségével lépést tartva, módosítani.

A hitcikkkekkel elválaszthatlan kapcsolatban levő istenitiszteletr tartalmának s rendjének meghatározását is — az elmondottak alapján — egyedül az egyház van jogosítva törvényhozási, avagy szabályrendeleti úton megállapítani.

Az egyház szervezete összessége lévén ama szerveknek, melyek által a társadalmi életben valamely felekezet az ő hirdetett valláserkölcsei elveit gyakorlatilag is megvalósítani törekszik: ennél fogva az egyház alkotmánya és közigazgatása az egyház hitcikkelyeivel egyrészt nem ellenkeezhetik, másrészt az egyházszervezet megállapítása helyesen csakis az illető valláserkölcsei társulat, vagyis az egyház törvényhozó hatalmának körébe tartozhatik.

Miután azonban az egyén és az egyénekből alakult valláserkölcsei társulatok egyéni külön céljaikat az államon belül törekszenek elérni, s az egyén és az egyénekből alakult nemzet gondolkodását különös mértékben befolyásolja a vallás, a hitcikkelyek: ennél fogva a vallás, valamint az annak szolgálatában álló egyház működése, közelebbről törvényhozási működése is, nem lehet közömbös az államra, s szükségképpen előáll az a helyzet, hogy az állam, a teljesen indokolt legfőbb felügyeleti jog (*ius supremae inspectionis*) révén, közvetve az egyházak törvényhozásában is faktorként jelentkezik. A protestáns egyház az államfelségnek ily értelemben való érvényesülése elé nemcsak hogy soha akadályt nem gördített, de sőt czélszerűnek s üdvösnek tartja azt, hogy egyházi törvényeit az állami főhatalom is kifejezetten elismerje, annak szükség esetén kényszereszközök útján való érvényesülhetését biztosítsa. Túlmenne azonban a legfőbb felügyeleti jog gyakorlásában az állam akkor, ha az egyházi törvényhozást autonóm jellegétől, az egyház kifejezett akarata ellenére s ok nélkül megfosztaná. Több külföldi protestáns egyház alkotmánya, az egyházi törvényhozási hatalom gyakorlása szempontjából lényegesen eltér a magyar evang. egyház alkotmányától. Úgyde ezekben az országokban az állam és az egyházi törvényhozás közötti s a magyartól eltérő viszony az illető egyházak kifejezett akaratával, sőt az egyház által felállított fictio alapján fejlődött így. Németországban ugyanis a reformatio idején a prot. egyház a fejedelem személyében látta az egyház egyetemének megtestesülését, a ki az egyház lelkészeinek, olykor zsinatnak, megkezdésével bocsátja ki consistoriuma útján egyházi rendeleteit. Az anglikán egyház az állam törvényhozó szervét az egyházi törvényhozás jogosult organumaként fogadta el. Hasonló viszonyt tüntet fel Erdélynek, mint volt külön államnak, alkotmánya. Magyarországon is volt idő, a mikor a protestáns rendek korántsem

egyházi népképviselési alapon folytak be az egyházi jogalkotásba. Ma ellenben a hazai mindkét árnyalatú protestáns egyházban a törvényhozási, illetve jogszabályalkotási hatalom csakis olyan szervek kezébe van letéve, a melyek az egyház-községektől szabad választás alapján nyerik megbízásukat. Áll ez különösen az ág. h. ev. egyházra, a melynek egyház-községi közgyűlése, melyben minden önálló egyháztag részt vesz, választja a törvényhozó testület tagjait, s küldi ki a magasabb önkormányzati testület közgyűlésére a képviselőket. De áll ez az ev. ref. egyházra is, a melyben a kálvinizmus kiválasztási tanának megfelelően, jóllehet a presbyterium választja a törvényhozókat, úgyde végeredményben maga a presbyterium az egyházközségi önálló tagok testületétől, az egyházközségi közgyűléstől nyeri mandátumát. Szóval a két prot. hazai egyházban, s így különösen az ág. hitv. evang. egyházban, a törvényhozó hatalmat szigorúan népképviselési alapon szervezett testület gyakorolja.

Az önkormányzati fokozatos hatóságok is népképviselési alapon szerveztetvén, a szabályrendeleti jognak forrásul is az összes egyháztagok közakarata tekinthető.

Mindezt az E. A. 11–12. §§-ai a következőképen fejezik ki: „Az ág. hitv. ev. egyházban minden hatalom az egyház-községből ered. Az egyházmegyei, egyházkerületi s egyházegyetemi hatóságoknak, valamint a *zsinatnak* tagjai is, az egyházközségeknek, vagy más erre jogosult testületeknek választottai, és ekképen az ág. hitv. evang. egyháznak mind törvényhozása, mind kormányzata mindig az összes jogosult egyháztagok közrehatásának kifolyása. Az ág. hitv. evang. egyház törvényhozásában és kormányzásának minden fokozatán a lelkesi és világi elemek egyenjogú befolyása sértetlenül fenntartatik“.

A magyarországi ág. hitv. evang. egyház törvényhozó gyűlése az E. A. 166. §-a szerint a *zsinat*. Hatáskörét az E. A. részletesen körül nem írja, csak általában „törvényhozó s legfőbb intézkedő“ gyűlésnek nevezi. A *zsinat* mellett az E. A. 9. és 16. §§-ai alapján minden egyházi hatóságnak, tehát az egyházközségi, egyházmegyei, egyházkerületi és az egyházegyetemi közgyűlésnek is joguk van törvényes hatáskörükben, továbbá az egyházi törvények s a felsőbb fokú önkormányzati testületek szabályrendeleteinek és határozatainak sérelme nélkül a legközelebbi felsőbb önkor-

mányzati testület jóváhagyása mellett, külön szabályrendeleteket alkotni.

Az írott jogszabály tehát — autonom egyházi jogalkotó tényezők részéről — külsőleg háromféle alakban nyilvánulhat meg, ú. m.: törvény, szabályrendelet, közgyűlési határozat. A zsinati ügyrend határozat jellegével bír.

A nem írott jog, különösen pedig a szokásjog alkotásában — éppen az ág. h. ev. egyház demokratikus alkotmányánál fogva — közvetve alkotmányos szerepe van külön az egyes egyháztagoknak is. A szokásnak jogszabálylyá való perfectiójához azonban az alkotmány szerinti jogalkotó tényezőknek — zsinat, vagy önkormányzati testületek — magatartása szükséges.

A magyar evang. egyház alkotmánya — a zsinat mellett — feltűnően tág teret enged a jogalkotásban az önkormányzati testületeknek. Ennek magyarázata főként abban keresendő, hogy az adott viszonyok a különböző történeti fejlődésen keresztülment egyházközsegekben, egyházmegyékben s egyházkerületekben mások és mások, tehát más a kielégítendő helyi érdek s így számos jogviszony egyetemes alapon s egyöntetűen — pláne a zsinat által — nem szabályozható.

A csupán hitcikkelyeket megállapító zsinattal szemben — a mennyiben a hit maga az érzelem világába tartozik — az állami felügyelet inkább mellőzhető, mint az egyház szervezetét, az egyházi külső jogi nyilvánulását szabályozó zsinattal szemben. Ez utóbbi zsinatok és ezeknek határozatai tartoznak közelebbről az egyházjog körébe.

A magyar evang. egyház ilyen zsinataival szemben, mint azt alább is látni fogjuk, — kezdve az 1610-iki zsolnai első ilyen zsinattól — az állami felügyeleti jog rendszerint érvényesült is, a mennyiben a zsolnai zsinatot maga a nádor, mint kir. helytartó hívta össze, azon elnökölt s a zsinat végzései csakis a nádor, mint kir. helytartó megerősítése után léptek hatályba s hirdették ki.¹

Az evang. egyház törvényhozó testületével, a zsinattal szemben, a magyar király a főfelügyeleti jogot ezidő szerint az 1790: XXVI. t.-cikk 4. §-a szerint gyakorolja, mely idézett t.-cikk szerint:

¹ Kivételt képez az 1707-iki rózsahegyzi zsinat, a melyet rendkívüli viszonyok között, II. Rákóczy Ferencz védnöksége alatt tartottak, de utóbb határozatait az 1715-iki országgyűlés megsemmisítette.

„Szabadságukban áll az evangélikusoknak nemcsak mindenféle gyűléseket tartaniok, hanem *zsinatokat is* — előre meghatározatván azonban Ő apostoli királyi Felsége által esetről esetre mind az azokban résztvevők száma, mind az ott tárgyalandó ügyek arra a helyre, a melyet ők maguk választandanak — összehívniok, úgy azonban, hogy ezen előre bejelentendő zsinataikra, ha Ő Felségének úgy fog tetszeni, királyi embert is — valláskülömbőség nélkül — nem ugyan igazgatás, vagy elnöklés, hanem csupán felügyelet végett odabocsátani tartozzanak, és az így alkotott kánonok és szabályok csak miután a kir. főfelügyeleten átmentek és helybenhagyást nyertek, birjanak érvényesség erejével, egyébiránt mindenekben érintetlenül hagyatván a kir. legfőbb felügyeletnek az ország törvényes kormánysszékei útján gyakorlandó hatalma“.

Az önkormányzati testületekkel szemben a magyar királyt megillető legfőbb felügyeleti jog olyképen érvényesül, hogy az egyetemes közgyűlés szabályszerűen hitelesített jegyzőkönyvének egy eredeti példánya az E. A. 154. §-a értelmében a kormányhoz felterjesztendő.

A zsinaton hozott és Ő Felsége által szentesített törvények a zsinaton hirdettetnek ki, és azokat csakis későbbi zsinat módosíthatja. Az egyetemes közgyűlés már több esetben szintén kifejezést adott e nézetének, a midőn ugyanis az alsóbbfokú önkormányzati testületek az egyetemes közgyűléstől az E. A. egyes szakaszainak magyarázatát kérték. Ilyen esetekben az egyetemes közgyűlés mindig elutasító határozatot hozott. Egyébként a zsinati törvény magyarázata az egyházi önkormányzati testületek konkrét határozataiban implicite bennfoglaltatik. Az önkormányzati testületek szabályrendeletei, a mennyiben a közgyűlési jegyzőkönyvekben egyrészt közöltetnek, másrészt pedig a felsőbb önkormányzati testületeknek kötelességük őrködni a felett, hogy az alsóbb hatóságok hatáskörükön túlterjeszkedő szabályzatokat ne alkothassanak, külön szentesítés végett fel nem terjesztetnek, a mennyiben azokról az állam kormányának az egyetemes közgyűlési jegyzőkönyv bemutatásakor tudomást szerezni módjában áll.

117. §. Magyar evang. zsinatok.

E helyütt azokról az evang. zsinatokról teszünk említést, a melyek a XVII. század elejétől kezdve tartattak, és mint egyrészt *részletes* zsinatok, másrészt nemzeti *egyetemes* zsinatok az ev. egyház koronkénti szervezetét állapították meg.¹

A magyarországi evangélikusok ugyan már a XVI. században is több, zsinatnak nevezett gyűlést tartottak, ezek azonban hitczikkelyek megállapításával és hitvallások megszerkesztésével foglalkoztak.

Az evang. egyház szervezetét megállapító zsinat tartására először az 1608. kr. e. I. t.-cz. hatalmazta fel az ev. egyházat. Az 1608. kr. e. I. t.-cz. ugyanis kimondotta az ev. egyháznak önállóságát, a róm. kath. püspököktől való függetlenségét és a róm. kath. egyházzal való teljes egyenlőségét. Ezen az alapon Thurzó György, mint nádor és kir. helytartó, egyzersmind pedig buzgó protestáns is, 1610. márczius 13-ikán Nagy-Bittsén kelt levelével a dunáninnyi terület tíz vármegyéjében lakó ev. főnemeseket, nemeseket, az ott levő szab. kir. városokat és ev. senioratusokat Zsolnára zsinatra hívta össze az egyház alkotmányának, kormányzatának megállapítása czéljából.

A zsolnai zsinat 1610. márczius 28–30. napjain tartott. Résztvettek benne Thurzó György elnöklete alatt: a meghívott főnemesek, a vármegyék és szab. kir. városok követői, valamint 11 esperességnek, ú. m.: a pozsonyi, két trencsényi, három nyitrai, barsi, zólyomi, túróczyi, lipői és árvai esperességeknek utasítással ellátott lelkész-képviselői. Ezen a zsinaton az alsóbb vármegyék, az akkori török hódoltság miatt, képviselve nem voltak. A zsinat az említett 11 esperességet három superintendentiába osztotta be, megválasztván egyúttal a superintendenteket is. Meghatározták itt a superintendentek jogait és kötelességeit, őket bízták meg a felügyeleti jog gyakorlásával, az egyházak látogatásával, a papjelöltek megvizsgálásával és felavatásával. A zsinat az egyházi közigazgatás részletes megállapításába nem bocsátkozott, azért, mert eziránt az esperességek rendtartásai intézkedtek. Ezeket pedig a zsinat, a mennyiben a zsinat alapvető káno-

¹ Mindezekről a zsinatokról a történeti részben tüzetesebb ismertetést adtunk.

naival nem ellenkeztek, továbbra is érvényben hagyta. A zsolnai zsinat kánonait Thurzó György nádor és kir. helytartó megerősítette, az egyházak azok szerint rendezkedtek be, és a kánonok hosszú időn át az ev. egyházban élő jogforrást képeztek annak dacára, hogy az esztergomi érsek azok ellen nyilvánosan tiltakozott. E tiltakozásra írta Lányi Illés superintendens Thurzó György felszólítására a zsolnai zsinat védő-iratát. A zsolnai zsinat hatása alatt hívta össze Forgách Ferencz esztergomi érsek 1611-ben a róm. kath. főpapságot Nagyszombatba zsinatra.

Thurzó György nádor engedélye alapján Thurzó Kristóf, Szepes- és Sárosvármegyék főispánja, 1614-ben Szepesváraljára zsinatra hívta össze Szepes- és Sárosvármegyék ev. főnemeseit, nemeseit, az itt fekvő és virágzó öt szab. kir. város követeit, valamint e két vármegye területén már előbb alakult esperességek és iskolák képviselőit. Ez a zsinat a két vármegye területén levő ev. egyházközségekből két superintendentiát szervezett. E zsinat kánonai többnyire meg-egyeznek a zsolnai zsinat kánonaival, kivéve a püspök-választásra vonatkozó rendelkezéseket. Innen kezdve a felső-magyarországi evangélikusok hosszú ideig nem tartottak zsinatot, minek oka a II. Ferdinánd trónraléptével megindult ellenreformatió volt.

1707. április 3–10-ikéig Rózsahegyen volt egyetemes ev. zsinat (generalis nationalis synodus). Ezen a zsinaton, a mely azonban tényleg épúgy nem nevezhető egyetemes zsinatnak, mint a zsolnai és szepesváraljai, a dunáninnyi és a tiszáninnyi kerületekben fennállott evang. senioratusok és egyházközségek képviselői vettek részt és ott 25 kánont alkottak. A zsinat védnöke maga II. Rákóczy Ferencz volt, elnöke pedig Petrőczy István báró, Rákóczynak tábornoka. Résztvett a zsinaton négy ev. superintendens is. Ez a zsinat az egyház területi beosztására nézve fontos intézkedéseket hozott. A mennyiben ugyanis az időközi üldözések következtében az evangélikusok száma csökkent, négy superintendentiába osztotta be — Dunántúl kivételével — a magyarországi ev. egyházközségeket. Nevezetes e zsinat még azért, mert az egyházközségek és iskolák felügyelőit először említi. Azonkívül a zsinat intézkedett a superintendensek egyházi látogatásáról, jövedelmeiről, egyöntetű szertartás-könyv, agenda használatáról; megállapította az istentisztelet rend-

jét, a szentségek kiszolgáltatásánál követendő eljárást, az ünnepnapokat; intézkedett a házassági kihirdetésről és esketésről, a temetési szertartásról, a superintendensek, seniorok, lelkészek, tanítók ruházatáról, a lelkész-özvegyek kegyidejéről, és mint igen nevezetes intézkedés emelendő ki a 25. kánon, a mely az egyházi törvénykezés ellátására két consistoriumot állított fel: egyiket az ország nyugati, másikat keleti felében; végül ez a zsinat egy külön cikkelyben megerősítette a symbolikus könyveket.

A rózsahegyzi zsinat határozatai teljesen végrehajtva sohasem lettek, mert a Rákóczi-féle szabadságharcz leverése után az 1715-iki országgyűlés a zsinat határozatait megsemmisítette. A rózsahegyzi zsinat után ismét évtizedeken át nem tartott az ev. egyház zsinatot, míg végre az 1790: XXVI. törv.-cikk hatálybalépte után sietett elhatározni az ev. egyház, hogy az ellenreformatio küzdelmeiben különben is feldúlt egyházi és iskolai ügyeit zsinatilag és új alapon szabályozza. A zsolnai és szepesváraljai kánonok ekkor már annyira elavultak voltak, hogy sem az állami, sem a változott egyházi viszonyoknak meg nem feleltek. A zsinatot 1791. szept. 12-ikétől okt. 14-ikéig terjedő időben tartották meg Pesten. Ugyanakkor az ev. ref. vallásúak Budán tartottak zsinatot. Ezen a zsinaton az 1791: XXVI. t.-cikk 4. §-a alapján kir. biztos is jelen volt. A zsinat hivatal szerinti tagokból és az egyházkerületek követeiből állott. Az ev. ref. vallásúak azt indítványozták, hogy a két zsinat az egyházi ügyek rendelkezésére a lehetőségig egyenlő kánonokat alkosson. Ezt el is fogadták és vegyes-bizottságot küldöttek ki azzal az utasítással, hogy törvényjavaslatokat készítsen az egyházszervezet, liturgia, házassági, iskolai, fegyelmi és vagyonkezelési ügyek rendezésére.

A zsinat munkássága végeredményében meddő maradt. Ugyanis már a zsinati tárgyalások folyamán a világiak és a lelkészek egymással szemben egyenetlenkedtek, az egyik a hierarchiától, a másik a kyriarchiától féltette az egyházat. Jóllehet a zsinat kimerítő egyházi alkotmányt dolgozott ki, az egyenetlenkedő pártok keresztül tudták vinni azt, hogy a nagy munkát végző zsinatnak határozatait a király nem szentesítette. Az evang. egyházra nézve bizonyos tekintetben annál nagyobb hátrány volt ez, mert ez volt tulajdonképen a hazai összes evangélikusokat képviselő első egyetemes

zsinatunk. Mindamellett a superintendentiák az 1791-i pesti zsinat nem szentesített kánonai szerint rendezkedtek be és a XIX. század folyamán az egyházkerületi rendeletek többé-kevésbé a pesti zsinat kánonain alapultak. A pesti zsinat 5 részben 161 kánont alkotott. Az első rész 30 kánonból áll és az egyházkormányzatról szól; a második rész 75 kánona a lelkészek és tanítók választását, kötelességeiket és a fegyelmet szabályozza; a harmadik rész 36 kánona a házassági ügyekben való eljárásra és bíraskodásra vonatkozik; a negyedik rész 10 kánonban az iskolaügyet rendezi; az ötödik rész 10 kánona az egyházi vagyon kezelésére vonatkozik.

Az 1891–1894-i budapesti egyetemes evang. zsinat történeti előzményeit fentebb¹ behatóan ismertettük s ismétlés elkerülése okából e helyütt csupán utalunk az ott elmondottakra.

118. §. A zsinat szervezete.

A zsinat szervezetét, a zsinati képviselők választásának módját a ma érvényes jog szerint az E. A. 166–177. §-ai szabályozzák. Ezek szerint:

A magyarországi ág. hitv. evang. egyház törvényhozó és legfőbb intézkedő gyűlése a zsinat.

A zsinatot az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő hívja össze.

A zsinat tagjai:

a) hivataluknál fogva: az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő, az egyházkerületek püspökei és felügyelői, esetleg helyetteseik és az egyetemes gyámintézeti elnökök;

b) választás alapján:

1. az egyházmegyék képviselői, és pedig minden egyházmegyéből húsz vagy ennél kevesebb rendes lelkesi állomás után két — húsznál több rendes lelkesi állomás után négy képviselő;

2. a főiskoláknak egy-egy;

3. a középiskoláknak (fő- és algymnásiumoknak) és önálló tanítóképző-intézeteknek együtt, egyházkerületenként két-két;

4. az elemi iskolai tanítóknak egyházkerületenként egy-egy képviselője.

¹ L. jelen mű 24. §-át.

Az 1891—94-iki zsinat szervezete és alakulása az 1868. évi egyetemes közgyűlés ad hoc érvényű szabályzatán alapult, jelenleg azonban — mint látjuk — ez iránt a törvényhozó zsinattól származó s Ő Felsége a király által szentesített jogszabályok mérvadók.¹

Az egyházmegyék zsinati képviselőit az illető egyházmegye egyházközségei felerészben a lelkészek, felerészben a nem-lelkészek közül választják.

Választható pedig a magyarországi ág. hitv. ev. egyházegyetem kebeléből minden rendes lelkész s illetőleg azok közül, a kik nem-lelkészek, minden önálló nagykorú ág. hitv. evang. magyar honpolgár.

Az egyházmegyék zsinati képviselőinek választásakor:

a) minden egyházközség a maga közgyűlésében annyi egyénre szavaz (E. A. 45. § *a), b), c)*), a hány képviselőt az egyházmegye a zsinatra küldeni jogosítva van (az E. A.-nak hivatkozott 45. §-át illetőleg lásd jelen mű 338. lapjának utolsó bekezdését);

b) minden egyházközség annyi szavazattal bir, a hány rendes lelkészi állomása van.

Az egyházközségeknek az E. A. 99. §-a értelmében lezárt szavazatait az egyházmegyei közgyűlés felbontja, elbírálja és a szerint, a mint az egyházmegye két vagy négy képviselő küldésére van jogosítva, úgy a lelkészek közül, mint azok közül, a kik nem-lelkészek, azon egy-egy, illetőleg két-két egyént, a ki legtöbb szavazatot kapott, azonnal zsinati képviselőnek jelenti ki. (Az E. A.-nak hivatkozott 99., valamint alább előforduló 98. §-át illetőleg utalunk jelen mű 461. lapjának utolsó bekezdésére.)

Szavazategyenlőség esetében az egyházközségek lélekszáma dönt.

Az egyházmegyei közgyűlés eljárásáról fölvett jegyzőkönyv, az elnökség s egyik jegyző aláírásával s az egyházmegye pecsétjével ellátva, a megválasztott képviselőknek egy-egy példányban, megbízó-levél gyanánt kiadatik.

A főiskola egy-egy képviselőjét, az igazgatónak vagy helyettesének elnöklete alatt, az illető főiskola tanári testülete választja.

¹ L. 1868-iki egyetemes közgyűlés jkv. 22. p., továbbá jelen mű 161—162. lapját.

Választható pedig minden ág. hitv. evang. főiskolai rendes tanár, tekintet nélkül arra, hogy az egyházegyetem melyik főiskolájánál van alkalmazva.

A választó-ülésről fölvetett jegyzőkönyv az elnök vagy ennek érdekeltsége esetében, a hivatalra nézve legidősebb jelenlevő tanár és a jegyző aláírásával, valamint az intézet pecsétjével ellátva, a megválasztottnak megbízó-levél gyanánt kiadatik.

A középiskolák (fő- és algymnásiumok) és önálló tanítóképző-intézetek közös képviselőit egyházkerületenként ezen tanintézetek tanári testületei választják.

Választható pedig minden ág. hitv. evang. középiskolai és tanítóképző-intézeti rendes tanár, tekintet nélkül arra, hogy az egyházegyetem melyik középiskolájánál vagy tanítóképző-intézeténél van alkalmazva.

Mindenik fő- és algymnásium és önálló tanítóképző-intézet tanári testülete, a maga ülésében, az igazgatónak vagy helyettesének elnöklete alatt, két-két egyénre szavaz (98. § a) s a választó-ülésről felvett jegyzőkönyvet az elnöknek, vagy akadályoztatása esetében a hivatalra nézve legidősebb tanárnak és a jegyzőnek aláírásával és a tanintézet pecsétjével ellátva, további intézkedés végett az egyházkerületi elnökségnek, zárt borítékban (99. §) beküldi.

Ha csupán egy ilyen szavazó tanintézet van az egyházkerületben, a választó-ülésről fölvetett jegyzőkönyv a megválasztottnak megbízó-levél gyanánt kiadatik.

A középiskolák és tanítóképző-intézetek szavazatainak összeházasításakor az algymnásiumok és önálló tanítóképző-intézetek tanári testületei által adott szavazatok egy-egy szavazatnak, a főgymnásiumok tanári testületei által adott szavazatok két-két szavazatnak számítandók.

Az elemi iskolai tanítók képviselőit egyházkerületenként az illető egyházkerület elemi iskoláinál alkalmazott tanítók választják.

Választható pedig minden ág. hitv. evang. tanító, ki felekezeti elemi iskolánál van alkalmazva, tekintet nélkül arra, hogy az egyházegyetem melyik elemi iskolája az, a melynél alkalmazva van.

Az egyes egyházkerületek elemi iskolai tanítói egyházmegyénként, az esperesnek vagy megbízottjának elnöklete alatt állapítják meg a zsinati képviselőre vonatkozó szava-

zatukat (98. § a) s ezt az elnöknek s az ezen alkalomra választott jegyzőnek aláírásával, valamint az illető egyházmegye pecsétjével ellátva, az egyházkerületi elnökséghez, zárt borítékban (99. §) beküldik.

Szavazategyenlőség esetében, úgy a főiskola, középiskola és tanítóképző-intézet tanári testületének, mint az egyes egyházmegyék elemi iskolai tanítóinak, zsinati képviselőválasztás végett tartott gyűlésén sorshúzás dönt.

A szabályszerű választás, melynek eredményéről a püspök s a püspök által az egyetemes felügyelő értesítendő, a zsinat megnyitásától számított három éven belül, a zsinat egész tartamára érvényes.

Egy egyén csak egy helyről nyert megbízólevelet tarthat meg.

Ha valaki több helyen választatik meg, megbízóleveleinek vételétől számított legfeljebb 15 nap alatt az illető egyházkerület püspökét értesíteni tartozik, hogy melyik választást fogadja el, ha pedig ezt elmulasztaná, akkor a megválasztott személyére nézve illetékes egyházkerületi elnökség dönt a felett, hogy a megválasztott képviselőválasztó kerületi közül melyiknek újabb képviseltetése iránt kell intézkedni.

119. §. A zsinat megalakulása, tisztviselők választása; ügyrend, elnapolás, berekesztés.

E kérdéseket illetőleg az E. A. 178—186. §§-ai intézkednek. Ezek szerint: A zsinat ünnepélyes istenítisztelet után, az egyetemes felügyelőnek vagy helyettesének és a jelenlevők közt hivatalra nézve legidősebb püspöknek elnöklése alatt tartja meg alakuló-gyűlését.

Ezen ülés, az alakulás tartamára, négy legifjabb tagját — és pedig kettőt a lelkészek, kettőt a nem-lelkészek közül — a jegyzői teendőkkal megbízván: beszedi a választott tagok megbízóleveleit s azoknak megvizsgálására igazoló-bizottságot alakít.

Az igazoló-bizottság tagjainak megbízóleveleit a hivatal szerinti tagok vizsgálgják meg.

A zsinati tagok kétharmadának igazolása után az elnökség ismét ülést hív össze, bejelenti azon az igazolási eljárás eredményét és felolvastatja az igazolt képviselők névsorát.

Ennek megtörténte után, a zsinat, az egyetemes felügyelő s a jelenlevők közt hivatalára nézve legidősebb püspök elnöklése alatt, két elnököt, egyet a lelkészek, egyet a nem-lelkészek közül, három jegyzőt a lelkészek, hármat a nem-lelkészek sorából és egy gazdát választ, még pedig úgy, hogy:

a) a zsinati tagok, neveik felolvasásakor az összes választandó tisztviselőkre, egy szavazólapon adják be szavazatukat;

b) a korjegyzők szavazás után összeszámítják a szavazatokat s az elnökség kijelenti a választás eredményét;

c) a mely tisztségre senki sem nyerte meg a beadott szavazatok általános többségét, arra nézve a legtöbb szavazatot nyert két egyén új szavazás alá bocsátatik.

A zsinat ülésein szavazati joga csak a zsinat hivatal szerint való tagjainak s az igazolt képviselőknak van.

A választások befejeztével a megválasztott elnökség és jegyzők helyeiket elfoglalják s az új elnökség a zsinatot megalakultnak nyilvánítja.

Az alakulás után a zsinat legelőször tanácskozási és ügyrendjét állapítja meg.

Az ügyrend megállapítása után azonnal, valamint később is, esetről esetre választhat a zsinat a tanácskozás tárgyainak előkészítésére egyes szakbizottságokat.

Ezen bizottságok ülésein, habár azok nem nyilvánosak, a zsinat tagjai jelen lehetnek.

A zsinat rövidebb vagy hosszabb időre elnapolhatja vagy megszüntetheti üléseit, s a megnyitástól számított három év letelte előtt is, végleg befejezettnek és felosztatottnak jelentheti ki magát.

A zsinat tagjainak napidíjairól s illetményeiről az illető egyházkerületek gondoskodnak; a zsinattartás egyéb költségeit az egyházkerületek azon arányban viselik, a melyben képviselők küldésére fel vannak jogosítva.

Zsinat annyiszor tartható, a hányszor azt az egyetemes közgyűlés az egyház érdekében szükségesnek látja és Ő Felségének, a királynak engedélyét kieszközli.

HARMADIK RÉSZ.

Az evangélikus egyház iskolái.

120. §. Az iskolaügyről általában.

A reformatio elterjedésének s megszilárdulásának egyik hathatós eszköze az iskola volt.

A keresztyén egyház kezdettől fogva súlyt helyezett híveinek oktatására s a XII. században keletkezett egyetemek működései, mint nevelő tényező, szinte versenyen kívül állott a középkori európai népek művelésében. Valamint azonban a vallásos világnézet tekintetében a reformatio újjászületést jelentett, éppen így mondhatjuk ezt a népek közművelésére gyakorolt hatásáról, a mit az ellenfél mindenkor nemcsak elismert, de csakhamar fegyverül használni is megpróbált.

Tény, hogy Luther mindenütt -- a merre járt -- iskolákat alapított s az is köztudomású, hogy ezeknek az iskoláknak Melanchthon által irányított szervezete és tanrendszere alapelveiben a XIX. századig fennállott.

Egészen természetes ezek után, hogy valahol a protestantismus a szabad vallásgyakorlat jogát kivívta, egyszerűsmind ennek tartozékául tekintette a tanítás jogának államilag való elismertetését is.

A magyar evangélikus egyház szabad vallásgyakorlatát biztosító alapvető békekötések és törvények, így legutóbb az 1790:XXVI. t.-cikk, teljes mértékben erre az álláspontra helyezkedtek, valamint ezek szellemét követik újabkori közoktatásügyi törvényeink, jóllehet az oktatásügy, a kisdiedóvástól fel a tudományos képzésig, ma már elsőrendű állami feladatnak van minősítve. Egyrészt azonban a magyar állam ma még nem rendelkezik azokkal az anyagi eszközökkel, a melyeket a népnevelésnek és a tudományos képzésnek kizárólagosan állami intézmények közreműködésével való ki-elégítése megkövetel, másrészt hasznosnak, megbízhatónak

minősítve az egyházak e terén való működését, a multban tanúsított példátlan áldozatkészségük elismeréseképen is igyekszik támogatni kulturintézményeiket. Az 1848. évi XX. t.-czikkben erre nézve kötelező elvi nyilatkozatot is tett, azonban ezideig csupán az evangélikus népoktatási intézetekkel, valamint a középiskolákkal szemben váltotta be ígéretét. A lelkészképzés és a jogi oktatás terén való eredményes működés terhe ma még egészben az evangélikus egyház vállain nyugszik, a mi nemcsak hogy lehetetlenné teszi az evang. theologiai és jogi nagymultú főiskoláknak korszerű fejlesztését, hanem az 1848:XX. t.-czikkben kimondott felekezeti egyenjogúság- és viszonyosságot is sérti, a megnyílt ugyanis az említett főiskolák az állami eredetű vagyontól kitűnően ellátott róm. kath. intézményekhez viszonyítva, egyenlőtlen versenyre vannak kényszerítve.

Mindezeknek dacára a magyar evangélikus egyház ma is amaz ősi elvet vallja, hogy az iskola az egyház testéhez tartozik s ennek az E. A. 3. §-ában is kifejezést ad, ezt mondván: „A magyarországi ág. hitv. evang. keresztyén egyház iskolai és jótékony intézetei, mint az egyház önfenntartásának eszközei, az egyház testéhez tartoznak“.

A magyar állam újabbkori törvényhozása — mint fentebb említettük — az 1790:XXVI. t.-cz. elvi álláspontján van. E törvénycikk 5. pontját illetőleg utalunk jelen mű 86. lapjára. Úgy, hogy nem csupán az E. A. alább ismertetendő szakaszai, hanem a különböző fokozatú intézeteknél mindenütt külön hivatkozott állami jogforrások is elismerik és biztosítják a magyar evang. egyháznak a népoktatási intézetekre, a középiskolákra és a főiskolákra vonatkozó *önkormányzati jogát* s azoknak az állami főfelügyeleti jog szempontjából megkivánt előfeltételek mellett *nyilvánossági jellegét*. Ennek a főfelügyeleti jognak határait az 1790. évet megelőzőleg nagyobbbrészt királyi s kormányrendeletek, azóta pedig az 1791:XV. t.-cz. alapján hozott s a különböző fokozatú intézeteknél ismertetendő országos törvények s ezek alapján kibocsátott ministeri rendeletek és utasítások szabják meg.¹

¹ A népoktatási törvények értelmében teljesítendő állami főfelügyeleti jog gyakorlását illetőleg lásd „*Utasítás a népnevelési kir. tanfelügyelők részére a népoktatási törvények végrehajtása tárgyában*“. Kiadatott a magy. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1905. évi augusztus 20-ikán, 70,000. sz. a. kelt rendeletével.

Az E. A. 187–200. §§-ai szerint:

Az ág. hitv. evang. egyház a békekötések, valamint az 1790:XXVI. t.-cikk által biztosított és százados gyakorlatban gyökerező önkormányzati jogánál fogva s az *országos törvények* intézkedéseinek, valamint ő Felsége a király, az ország törvényeiben meghatározott *legfőbb felügyeleti jogának épségben tartása mellett*, az egyház által vagy az egyház nevére alapított, illetőleg alapítandó és fenntartott nevelő és tanintézeteire közvetlen befolyást gyakorol, azokat szervezi s ügyeiket az E. A. szerinti fokozatos hatóságai (E. A. 5. és 9. §§) által intézi.

Az egyházi hatóságok bármelyike állíthat fel bárminemű és fokú nevelő- és oktató-intézetet azon feltétel mellett, hogy a felállítandó intézet az országos törvények követelte kellékeknek megfelelően s az intézet felállítását a felsőbb egyházi hatóságok jóváhagyják.

Nevelő- és oktató-intézeteket az egyházi hatóságok, legyenek bár különböző fokúak, közösen, egyesült erővel is állíthatnak fel és tarthatnak fenn. Ilyen esetben az elsőfokú kormányzóhatóságot szerződés határozza meg és az ily szerződések csakis a szerződő felek fölött álló egyházi hatóságnak, minden esetben pedig az egyházegyetemi hatóságnak jóváhagyásával válnak jogilag érvényesekké.

Nevelő- és tanintézetek felállítása és fenntartása érdekében az egyházi hatóságok állami és más polgári hatósággal is köthetnek szerződést.

Az ág. hitv. ev. egyház fokozatos önkormányzati testületei a nevelés- és tanügyre vonatkozó hatósági jogukat *közgyűléseikben* és az általuk szervezendő *iskolai bizottságok közvetítésével* gyakorolják.

Az iskolai bizottságok szervezetét, hatáskörét, ügyrendjét, az *alsóbbfokú hatóságok jogainak tekintetbevételével*, általánosan kötelező módon, az egyetemes közgyűlés határozza meg, és pedig szem előtt tartva a következőket:

a) az egyes hatóságok az általános szabályzatot, a helyi viszonyokra való tekintettel s az egyetemes közgyűlés jóváhagyásával módosítják;

b) a kisdédóvó-intézetek és népiskolák rendszeres megvizsgálása iránt az illetékes egyházmegyei közgyűlés, a tanítóképző-intézetek és középiskolák megvizsgálása iránt az illetékes egyházkerületi közgyűlés, a főiskolák megvizs-

gálása iránt az egyetemes közgyűlés intézkedik és pedig mindenik iskolai bizottsága közvetítésével.

Az iskolai bizottságok szervezetéről szóló szabályrendeletet az 1905. évi egyetemes közgyűlés 60. jkvi pont alatt állapította meg.¹ A szabályrendelet azonnal hatályba lépett s egy év alatt végrehajtandónak jelentetett ki. *E szabályrendelet az iskolai bizottságok szervezetét, hatáskörét és ügyrendjét általánosan kötelező módon állapítja meg, azonban határozatait az alsóbb fokú önkormányzó testületek a helyi viszonyokra való tekintettel és az egyetemes közgyűlés jóváhagyásával módosíthatjuk.* (4. §.) Az iskolai bizottságok az önkormányzati testületek közgyűléseinek, szóval a tulajdonképeni tanügyi hatóságoknak: előkészítő, véleményező, végrehajtó, sőt átruházott hatáskörben intézkedő közegei. A szabályrendelet az általános rendelkezéseket tartalmazó első négy §-on kívül négy főrészből áll, ú. m. I. *Az egyházközségi iskolai bizottságról* (5–16. §.). II. *Az egyházmegyei iskolai bizottságról* (17–22. §.). III. *Az egyházkerületi iskolai bizottságról* (23–28. §.). IV. *Az egyetemes egyház iskolai bizottságairól* (29–34. §.). Az egyházközségben és az egyházmegyében külön elemi és polgári, valamint középiskolai bizottság van szervezve.

Elvi jelentőséggel bír a szabályrendeletnek 28. §-a, a mely a történelmileg kifejlődött *pártfogóság*, mint társ-fenntartó-hatóság intézményét kifejezetten elismeri s felsőbb hatóságilag jóváhagyandó helyi szabályzatba foglalt jogait meghagyja.

Az ág. hitv. evang. nevelő- és tanintézeteknek tanügyi rendszerét, az egyházkerületek javaslata alapján s a különböző fokozatú iskolákra nézve külön-külön, főbb vonásokban az egyetemes közgyűlés határozza meg. Helyi viszonyok által javasolt módosítások csak az egyetemes közgyűlés jóváhagyásával léptethetők életbe.

Az egyetemes közgyűlés által alkotott idevonatkozó s jelenleg érvényben levő szabályzatok a következők: 1. *Szabályrendelet a népiskola vallástanítási tervéről.*² A tanítóképző-intézet vallástanítási tervét is tartalmazza. 2. *A magyarországi ágost. hitv. evang. gymnásiumok rendtartása.*³ 3. *A magyar-*

¹ L. ugyanazon jkv. függelékében.

² Megállapította az 1904. évi egyetemes közgyűlés 98. jkvi pont alatt.

³ Megállapította az 1903. évi egyetemes közgyűlés 88. jkvi pont alatt. Közölve a függelékben.

*országi ág. hitv. evang. keresztyén egyház theologiai tanügyi szervezete.*¹ Hatályba csak akkor lép, ha az egyházkerületek a felemelt államsegélyből a szükséges fedezetet biztosítják.

Az iskolafentartó testületeknek a tanári (középiskolai és tanítóképző-intézeti) és tanítói karhoz való jogi viszonyát s a tanári és tanítói karnak az iskolafentartó testületek iránti kötelességeit, az iskolafentartó testületek meghallgatásával, a kerületi közgyűlések szabályrendelettel határozzák meg. Ezen szabályrendeletek az egyetemes közgyűlés jóváhagyása alá terjesztendők. Megalkotásuk a jövő feladatai közé tartozik. Egyelőre a régi helyi szabályok alkalmaztatnak.

A tanerők évi díjazása, a megfelelő állású állami tanerők díjazásával fokozatosan lehetőleg egyenlővé teendő, mindazonáltal az akár híványilag, akár szabályrendeletileg fennálló díjazás leszállításának kizárásával.

A rendes tanerőknek az államinak megfelelő rendszeres nyugdíjazásáról és özvegyeiknek és árváiknak évi segélydíjazásáról — a mennyiben arról az állam nem gondoskodik — az egyetemes közgyűlés, egyetemes nyugdíjintézet felállításával intézkedik. Ma már a theol. tanárok kivételével az összes felekezeti tanerők nyugdíjazásáról állami törvény gondoskodik.

Az egyház minden tanárától és tanítójától, az állására képesítő oklevél mellett, erkölcsileg feddhetetlen életet, hivatásban lankadatlan buzgóságot s egyházához és a magyar hazához hű ragaszkodást követel, s összes tanintézeteiben a tanerőknek a magyar nyelvben teljesen jártasoknak kell lenniök. (E. A. 197. §.) Horvát-Szlavonországra nézve lásd 1905. évi egyet. jkv. 12. p.

A tanerőket — ha erről netalán valamely szerződés más-kép nem intézkedik — az illető intézetet fentartó testület választja és pedig a felsőbb hatóság jóváhagyása s a leg-felsőbbnek tudomásul vétele mellett. A néptanítók választásáról az egyházkerületek szabályrendeletei intézkednek. L. 174—178. l.

A nem ág. hitv. evang. tanintézetekbe járó evangélikus tanulók vallási oktatása, valamint a vele járó terhek iránt, a növendékek szüleinek esetleges megterhelhetetésével, elsősorban az illetékes egyházközség, az egyházmegye, illetőleg az egyházkerület, mindenestre pedig az egyházegyetem intézkedik.

¹ Megállapította az 1904. évi egyetemes közgyűlés 30. jkvi pont alatt.

A vallástanítók és vallástanárok évi jelentéseiket az illetékes egyházi hatósághoz fölterjeszteni kötelesek.

Az ágostai hitv. ev. egyház nevelő- és tanintézetei:

a) a népnevelő- és oktató intézetek;

b) a középiskolák;

c) a főiskolák.

Népnevelő- és oktató intézetek: a) a kisdedóvó-intézetek, b) az elemi és felső népiskolák és a polgári iskolák, c) a felsőbb leányiskolák, d) a tanítóképző-intézetek.

Középiskolák: a fő- és algymnasiumok.

Főiskolák: a theologiai akadémiák, jogakadémia és bölcsészeti főiskola. Utóbbi ezidő szerint tényleg felállítva még nincs s egyelőre az egyház, az E. A. 223. §-a szerint, középiskolai tanárainak protestáns szellemben való képzéséről úgy gondoskodik, hogy azoknak a végzett theologusoknak, a kik magukat a középiskolai pályán az egyház szolgálatába lépésre kötelezik s erre alkalmasoknak találtnak, ösztöndíjat nyújt a végett, hogy azok akár külföldi, akár hazai egyetemen szaktanulmányukat folytathassák és a középiskolai tanárképesítő-oklevelet az országos törvény értelmében megszerezhessék.

121. §. A kisdedóvó-intézetek.

A kisdedóvó-intézetek a gyermekeket hatéves korukig gondozzák.

A kisdedóvó-intézetek nem szoros értelemben vett tanító-, hanem inkább ápoló és vallásos irányban nevelő intézetek; miért is ily intézetekből az elemi iskola tananyaga ki van zárva.¹

Hitfelekezetek a kisdedóvoda vagy menedékház megnyitását a kir. tanfelügyelőnek bejelenteni tartoznak. Ha elmulasztják, erről a kir. tanfelügyelő a közigazgatási bizottságnak jelentést tesz. Magánegyéneknek kisdedóvoda vagy menedékház állítására a kir. tanfelügyelő adja meg az engedélyt.

A kir. tanfelügyelő ellenőrzi az összes, nem állami jellegű kisdedóvó-intézeteket, hogy azokban a kisdedek nevelése a kisdedóvási törvényben megszabott határok közt mozog-e; a magyar nyelvnek, mint az állam nyelvének ismeretébe bevezetik-e őket; hogy a kisdedóvodák terméi megfelelnek-e

¹ E. A. 202–203. §.

az egészségügyi követelményeknek; a kisdédóvodai rendtartási nyomtatványok, naplók pontosan vezettetnek-e; a kisdédóvónő készít-e napi és havi foglalkoztatási tervet; hogy a kisdédóvási törvénynek a kisdédóvónők képesítésére, alkalmazására, javadalmazására és elmozdítására vonatkozó rendelkezései pontosan megtartatnak-e?

Az 1891: XV. t.-cz. 28. §-a értelmében az összes kisdédóvódák és gyermekmenedékházak felett az állami főfelügyeletet a vallás- és közoktatásügyi miniszter a kir. tanfelügyelő vagy helyettesei útján gyakorolja.

Ha a kir. tanfelügyelő vagy helyettese a kisdédóvódákban, vagy menedékházakban egészségügyi szempontokból kifogásolható hiányokat vagy bajokat tapasztalna, a városi tisztviselő főorvos, községi vagy körorvos véleménye alapján, de sürgősebb vagy veszélyesebb esetekben anélkül is határozatilag vagy a helyszínen a fél által aláírandó jegyzőkönyvben, esetleg szóbelileg utasítja a felekezeti felügyelő-bizottságot (gondnokságokat) a halaszthatatlan intézkedések megtételére.

Szükség esetén saját felelősségére intézkedik.

Az illető hatóságok és fenntartók a kir. tanfelügyelő rendelkezését tartoznak végrehajtani, azonban az ellen 15 napi záros határidő alatt a közigazgatási bizottsághoz felebbezhetnek.

A felekezeti kisdédóvódák állami segélyezéséről már más helyütt szólottunk.¹

A hitfelekezetek kisdédóvónőképző-intézetek feállítása alkalmával tartoznak a tantervet, a tanterők okmányait és az intézet felszerelésének hiteles kimutatásait a kir. tanfelügyelőnek bemutatni.

122. §. Elemi és felső népiskolák s polgári iskolák.

Az elemi és felső népiskolákat illetőleg elsősorban az E. A. 204–207. §-ai mérvadók.

Ezek szerint az ágost. hitv. evang. egyház elemi népiskoláinak feladata: hogy az evangeliomi keresztyén vallás által áthatott nemzeti műveltségnek azon elemeit nyújtsák, és megvessék azon alapjait, melyekre egyházunk minden hívének és hazánk minden fiának szüksége van.

¹ L. jelen mű 243. l.

Az ág. hitv. evang. egyház által fenntartott elemi népiskolák tannyelvét az iskolának elsőfokú egyházi hatósága határozza meg, mindazonáltal azzal a korlátozással, hogy az ország hivatalos nyelve okvetetlenül tanítandó.

A vallásoktatásban minden növendék lehetőleg anyanyelvén részesüljön.

Az elemi népiskola tanítójától, az E. A. 197. §-ban¹ megjelölt általános követelményeken felül megkívánatik, hogy az ág. hitv. evang. egyháznak buzgó híve legyen, a lelkészt egyházépítő tevékenységében mindenképen támogassa és nemcsak az iskolában hivatásához hű és odaadó munkássága által, hanem a nyilvános és magánéletében is, az igazi népnevelőnek élő példája legyen.

Azok a tanítók, a kik tanfolyamukat nem evang. tanítóképző-intézetben végezték, kötelesek abban az esetben, ha tanítóképesítő bizonyítványukból ki nem tűnnék, hogy az evang. vallásoktatásra, valamint az egyházi énektanításra és orgonálásra is képesítve vannak, az ág. hitv. evang. népiskolában való alkalmaztatásuk előtt az ezekre képesítő bizonyítványt is valamely hazai ágostai hitv. evang. tanítóképző-intézetben megszerezni.

A népiskolai közoktatás tárgyában kelt 1868:XXXVIII. t.-cz. értelmében minden szülő vagy gyám, ideértve azokat is, kiknek házában gyermekek, mint mestertanítványok vagy háziszolgák tartatnak, kötelesek gyermekeiket vagy gyámoltjaikat (ha nevelésökről a háznál vagy magántanintézetben nem gondoskodtak) a nyilvános iskolába járatni, életidejük 6-ik évének betöltésétől egész a 12-ik, illetőleg a 15-ik év betöltéséig. Azonban a testileg vagy szellemileg gyenge gyermekeket, a tisztiorvos bizonyítására, az iskolaszék rövidebb vagy hosszabb időre fölmentheti az iskolabajárás kötelesege alól.

Ragályos bajban, vagy elmebetegségben szenvedők, avagy taníthatlan tompaelméjűek kizárandók a nyilvános intézetekből.

Ha a szülő (gyám vagy gazda) a tankötelezett növendéket az iskolától visszatartja: ebbeli köteletségének teljesítésére komolyan figyelmeztetendő. És ha az e célra szolgálható erkölcsi eszközök felhasználása sikertelennek bizonyulna be, s a tankötelezett növendék az iskolától továbbra is visszatartatnék: a köteleiséget ekként teljesíteni nem akaró szülő

¹ L. 591. l.

(gyám vagy gazda) első ízben 50 kr.-ra, második ízben egy forintra, harmadik ízben két forintra, negyedik ízben négy forintra büntetetik, az iskolai pénztár javára. Sőt, ha még ezen négyszeri büntetés sem térítené a szülőt (gyámot vagy gazdát) kötelességének teljesítésére: akkor az illető iskolai szék erről a felsőbb iskolai hatóságnál jelentést tesz, mely aztán az iskolától visszatartott tanköteles gyermek számára a községi hatóságnál külön gyám rendelését is szorgalmazhatja.

A szülőknek és gyámoknak szabadságukban áll gyermekeiket háznál, vagy bármely vallású magános és nyilvános intézetekben, úgyszintén más helységben levő tanintézetben neveltetni.

Erről azonban a szülők vagy gyámok a helybeli iskolaszékek bélyegmentes bizonyítványt tartoznak előmutatni; valamint az illető iskolai hatóságok is kötelesek ügyelni, hogy az ily gyermekek legalább is oly oktatásban részesüljenek, minőt a törvény szerint berendezett nyilvános elemi népiskolában nyerhetnének, és a kötelezett évek tartamáig taníttassanak.

A háznál tanult növendékek kötelesek évenként vizsgát tenni valamely megfelelő nyilvános tanintézet illető tanítói előtt.

Népoktatási nyilvános tanintézeteket a törvény által megszabott módon állíthatnak és fenntarthatnak a hazában létező hitfelekezetek, társulatok és egyesek, községek és az állam.

A hitfelekezetek mindazon községekben, hol híveik laknak, saját erejükből tarthatnak fenn és állíthatnak föl nyilvános népoktatási tanintézeteket, az ily tanintézetek felállítására és fenntartására híveik anyagi hozzájárulását a saját képviselőik által meghatározandó módon és arányban, a mint eddig szokásban volt, ezentúl is igénybevehetik, azon intézetekben a tanítókat és tanárokat maguk választhatják, azoknak fizetését maguk határozhatják meg, a tankönyveket maguk szabhatják meg, s a tanítási rendszer és módszer iránt is, tekintetbe véve az alább ismertetendő rendelkezést, intézkedhetnek a következő feltételek alatt:

1. Hogy iskolai épületeik építésére és átalakítására nézve az 1868:XXXVIII. t.-cz. 27. és 28. §§-ai rendeleteinek eleget tegyenek, vagyis:

Az újonnan építendő iskolaépületek egészséges helyen épültek, szárazak s a gyermekek létszámához mérten (egy

teremre 60 gyermeket, s minden gyermekre legalább is 8–12 □-lábnyi helyet számítva) elegendő számú tágas, világos és könnyen szellőztethető tantermekkel legyenek ellátva.

2. Hogy ugyanazon törvény 29. és 34., továbbá a 133. és 141. §§-ait, melyek a fiú- és leánytanulók elkülönítéséről, az egy tanító által tanítandó gyermekek számáról, a tanító képességéről és másnemű foglalkozásáról szólnak, szintén szem előtt tartsák. A hivatkozott szakaszok szerint ugyanis:

A fiú- és leánygyermek elkülönözve, s a mennyire lehet, külön termekben oktatandók. Egy tanító 80 növendéknél többet rendesen nem tarthat. Rendkívüli esetekben az illető iskolai felsőség adhat rá engedélyt. Tanítói hivatalra ezentúl csak oly egyének képesíttetnek, a kik valamely nyilvános képezdében az egész tanfolyamot bevégezték s a kötelezett vizsgákat letévén, (bélyegmentes) tanítói oklevelet nyertek; vagy ha nem végeztek is nyilvános képezdei tanfolyamot, mind az elméleti, mind a gyakorlati vizsgát nyilvános képezdében sikerrel kiállották. Azon nem okleveles tanítók, a kik a fenti törvény kihirdetésekor már hivatalban voltak, állomásaikon meghagyattak ugyan, de kötelességük az iskolákat vizsgáló főhatóság előtt tanításbeli jártasságukat és ügyességüket igazolni. Akik ezt igazolni nem tudják, a nyári szünnapok alatt a legközelebbi képezdében póttanulásra köteleztethetnek. A tanító országos, vármegyei, városi, községi és egyházi képviselő, valamint esküdtszéki tag is lehet ugyan, de semminemű hivatalt a tanítóság mellett nem viselhet. Oly teendőket azonban, melyek helyben és a tanórákon kívül véghezvihetők, az iskolai felsőség előleges engedelmével elvállalhat. A felekezeti iskolatanítók az istenitisztelen és temetéseken segédkezhetnek.

3. Hogy népiskoláikban a tantárgyak legalább is a következők legyenek:

- a) hit- és erkölcstan;
- b) olvasás és írás;
- c) fejbeli és jegyekkel való számolás és a hazai mértékek ismerete;
- d) nyelvtan;
- e) természettan és természetrajz elemei, figyelemmel az életmódra és vidékre, melyhez a gyermekek nagyobb részének szülői tartoznak;
- f) hazai földleírás és történet;

g) gyakorlati útmutatások a mezeti gazdaság, és különösen a kertészet köréből;

h) a polgári jogok és kötelességek rövid ismertetése;

i) ének;

k) testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatra.

4. Hogy az iskola táblákkal, a mennyire lehet, földgömbökkel, térképekkel, természetrajzi ábrákkal s általában a legszükségesebb taneszközökkel fel legyen szerelve.

5. Hogy az iskolákban a szorgalomidő faluhelyen éven át legalább nyolcz, városban legalább kilencz hónap legyen.

Minden hitfelekezeti népoktatási tanintézet az állam felügyelete alatt áll. Ennélfogva a kormánynak joga és tiszte:

a) a felekezeti iskolákat is közgei által időnként meglátogatni;

b) szigorúan őrködni, hogy a törvényben foglalt feltételek pontosan teljesítenek;

c) meggyőződést szerezni arról, hogy teljesítik-e az illető hitfelekezeti hatóságok azon kötelességet, hogy az iskola vagyonának biztos elhelyezésére és rendeltetése céljára fordítására felügyeljenek;

d) a hitfelekezeti iskolákról az illető hitfelekezeti hatóság útján, statisztikai adatokat szerezni be.

Ha a törvényben foglalt föltételeket a hitfelekezetek főhatóságai a kormány által félévenként történt három ízbeli megintés után sem teljesítenék: a kormány közös községi iskola felállítását rendelheti el; a község felhatalmaztatik azon hitfelekezetekre is kivetni a törvényben megállapított iskolai adót, a melyek a fennebb érintett szakaszokban foglalt föltételeket a mondott háromszori megintés után sem akarják, vagy nem képesek, saját felekezeti iskoláikra nézve teljesíteni.

Ott pedig, hol a más hitfelekezetekhez tartozó gyermekek száma a 30-at el nem éri, ezen gyermekek is, a mennyiben szülőik oktatásukról más úton nem gondoskodnának, a létező felekezeti iskolába fognak járni s szüleik ezen iskola költségeihez ugyanazon módon és arányban fognak járulni, mint azon hitfelekezet tagjai, mely az iskolát fenntartja.

Miért is ilyen helyeken a felekezeti iskolában a hit- és erkölctan tanítása bizonyos órákra szorítandó, mely idő alatt a más hitfelekezethez tartozó gyermekek saját hitfele-

kezetők gondoskodása folytán és felügyelete alatt fognak hit- és erkölcsi oktatásban részesíttetni.

A tanfolyam a *felső-népiskolában* a fiúk számára három, a leánygyermek számára két év.

Tantárgyak:

A) fiúk számára:

a) hit- és erkölcsi;

b) szépírás és rajz;

c) anyanyelv;

d) a mely iskolában a tanítási nyelv nem magyar, ott a magyar nyelv;

e) számtan és mértan, alkalmazási gyakorlatokkal;

f) természettan és természetrajz, különös tekintettel a földművelésre és iparra;

g) földrajz és történet (általános és hazai);

h) mezői gazdaságtan alapvonalai;

i) hazai alkotmánytan;

k) egyszerű könyvvitel;

l) testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra;

m) ének.

B) Leányok számára:

a) a hit- és erkölcsi;

b) szépírás és rajz;

c) számtan;

d) anyanyelv;

e) a mely iskolában a tanítási nyelv nem magyar, ott a magyar nyelv;

f) földrajz és történet;

g) természettan és természetrajz (különös tekintettel a kertészetre és női foglalkozásra);

h) ének;

i) női kézimunka.

A hitfelekezetek által fenntartott vagy állítandó felső-népiskolai és polgári iskolákban az 1868:XXXVIII. t.-cz. azon szakaszain kívül, a melyek a fiú- és leánytanulók elkülönítéséről (29. és 63. §) s az egy tanító által tanítható növendékek számáról (34. §) szólnak, a felső-népiskola és polgári iskola tanfolyamai évszámát és tantárgyát szabályozó rendelkezések is megtartandók.¹

¹ L. 1868:XXXVIII. t.-czikk 61., 64., 68. és 78. §§-ait.

Polgári iskolákban a tanfolyam fiúk számára hat év, leánygyermek számára négy év.

A polgári iskola tantárgyai:

- a) hit- és erkölcstan;
 - b) anyanyelvi irálytan és irodalom;
 - c) a hol a tanítási nyelv nem magyar, ott a magyar nyelv;
 - d) a hol a tanítási nyelv magyar, ott a harmadik évfolyamon kezdve a német nyelv;
 - e) számvetés, kiterjesztve a polgári politikai számvetésig;
 - f) mértan,
 - g) földrajz és
 - h) történelem
- } hazai és egyetemes;
- i) természetrajz,
 - k) természettan,
 - l) vegytan,
- } tekintettel az iparra, kereskedelemre és gazdaságra;
- m) mezői gazdaság vagy ipartan, tekintettel a község és vidéke szükségére;
- n) statisztika;
 - o) köz-, magán- és váltójog alapvonalai;
 - p) könyvvitel;
 - q) rajz a mértannal összhangzatba véve, és szépírás;
 - r) ének;
 - s) test és fegyvergyakorlat.

Rendkívüli tantárgyak, a mint a község ereje engedi, és rendkívüli órákban a latin, franczia stb. nyelvek és zene.

Polgári iskolában legalább három rendes és egy segéd-tanérőnek kell lennie.

Az E. A. 208. §-a szerint *felsőbb leányiskolák* felállítására elsősorban az egyházkerületek vannak hivatva. Ezeknek szervezeti s rendtartási szabályzatát az egyházkerületek szabályrendeletileg állapítják meg. A kormány által kiadott tantervet követik.¹

A népiskolai hatóságokról szóló 1876: XXVIII. t.-cikk a felekezeti iskolákra is vonatkozó többrendbeli intézkedést tartalmaz. Ezek szerint a nem állami és nem községi tanintézetek illetékes felsőségei az iskoláikban használt *tanterveket és tankönyveket*, melyeket a *hitfelekezetek az 1868. évi XXXVIII. t.-cikk értelmében szabadon állapíthatnak meg*, kötelesek a tanfelügyelővel közölni; hasonlóul kötelesek a

¹ L. pl. a dunántúli ág. hitv. ev. egyházkerület községi leánynevelő-intézetének 1904. évi szervezeti s rendtartási szabályrendeletét.

a tanítók is a tanfelügyelőnek, illetőleg segédének vagy a kirendelt megbízottaknak az általuk használt tanterveket, tankönyveket és taneszközöket az iskolalátogatások alkalmával előmutatni. Ha a tanfelügyelő a használt tankönyvek és taneszközök közt olyanokat talál, a melyek sem a kormány, sem az illető iskola saját illetékes főhatósága által engedélyezve nincsenek, vagy éppen az államkormány által el vannak tiltva, ezek elkoboztatása iránt, valamint azon tanítók elleni további eljárás tekintetéből, kik ily tankönyveket használnak, a közigazgatási bizottsághoz azonnal jelentést tesz.¹

A törvényhatósági közigazgatási bizottság intézkedik az iránt, hogy a közoktatásügyi miniszternek az iskolai törvény végrehajtására vonatkozó rendeletei, valamint a tanfelügyelőnek a törvény, a miniszter utasításai, avagy a közigazgatási bizottság határozatai értelmében kelt intézkedései a községi és *felekezeti* iskolai hatóságok által kellő időben foganatosíttassanak; hogy általában a törvényhatósági tisztviselők a tanfelügyelőt törvényes eljárásában és az 1876: VI. t.-czikk 30. és 32. §§-aiban körülírt teendők teljesítésében az illető iskolai hatóságokat támogassák és felügyeljenek arra, hogy a községi és felekezeti iskolai hatóságok az iskolaügyben kötelességeiket rendesen teljesítsék.

Ugyancsak a közigazgatási bizottság felterjesztést tesz a közoktatásügyi miniszterhez azon felekezeti iskolák megintése iránt, a melyekről a tanfelügyelő jelentéseiből meggyőződött, hogy a törvénynek meg nem felelnek. A hol pedig a felekezeti iskola a vallás- és közoktatásügyi miniszter által a felekezeti főhatóságok után félévi időközökben ismételt háromszori megintés után sem felel meg a törvénynek: községi vagy állami iskola felállítását hozza javaslatba a miniszternél.

Az 1876: XXVIII. t.-cz. 9. §-a szerint a községi népoktatási intézetek a polgári község, a felekezetié a hitközség alatt állanak.

¹ Az államkormány által eltiltott tankönyv vagy taneszköz használatának büntetéséről az 1879: XL. t.-cz. 38. §-a akként intézkedik, hogy a ki az államkormány által eltiltott tankönyvet vagy taneszközt tancsélra használ vagy használtat, az elkobzáson felül két hónapig terjedő elzárással és háromszáz frt.-ig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Visszaesés esetében, a mennyiben utolsó büntetésének kiállításától két év még nem mult el, a tanító viselt hivatalának elvesztésére is ítéltető.

Ehhez képest minden, úgy polgári, mint hitközségben, a mely népiskolát tart fenn, legalább öt választott tagból álló iskolaszék alakíttatik.

E tagokat a kebelbeli lakosok közül — lehetőleg az oktatásügyhöz értő, de mindenesetre irni, olvasni tudó egyénekből — a község képviselőtestülete, illetőleg a hitközség képviselőtestülete választja. A hol a hitközség sem a törvény, sem az 1868: XXXVIII. t.-cikk életbeléptetését megelőző gyakorlat alapján szervezett képviselettel nem bír, ott az iskolaszék tagjait az illetékes felekezeti főhatóság által megállapítandó szabályzat szerint mindazok választják, a kik, mint hitközség tagjai, vagy azonkívül is, az iskola fenntartásához állandóan járulnak. Ezen választási jogot nem gyakorolhatják azok, kik a községi törvény által a községi választásokból ki vannak zárva.

A felekezeti iskolaszéknek az illetékes lelkesz mindenestre tagja.

A hitfelekezeteknek az iskolaszék szervezése körüli mulasztását a tanfelügyelő a közoktatásügyi miniszterhez följelenti, ki a felekezeti főhatóság útján az iskolaszék megválasztását, ha szükséges, záros határidő alatt elrendeli.

A felekezeti iskolaszék, eltekintve az autonom egyházi felsőbbség által megállapított hatáskörétől, az 1896: XXVIII. t.-cz. 13. §-a alapján örökös, hogy a tanköteles gyermekek beírassanak és rendszeresen járjanak iskolába.

A mulasztók szülőit vagy gondviselőit elsősorban megint, azután a mulasztások jegyzékét legalább minden két hétben a község előljáróságának a büntetések kiszabása s végrehajtása végett átadja.

A felekezeti iskolaszék szervezetét és teendőit, a fentebbiek szem előtt tartása mellett, a felekezeti iskolaügyet vezető illetékes főhatóság szabja meg, azonban az iskolamulasztók irányában köteles úgy járni el, mint a községi iskolaszékre nézve meg van állapítva.

Mind a községi, mind a hitfelekezeti iskolaszék a néptanítók nyugdíjazásáról szóló törvény¹ értelmében reábizótakat végrehajtja.

A közegészségügy rendezéséről szóló 1876: XIV. t.-cikk 26–35. §§-ai szerint a népiskolák közegészségi tekintetben

¹ 1875: XXXII. és 1891: XLIII. t.-cikkeek.

a törvényhatóság felügyelete alatt állanak. A felügyeletet a törvényhatóság a kebelében levő közigazgatási bizottság vezetése s ellenőrködése mellett tisztiorvosai s más tisztviselői által gyakorolja. Ragályos betegségben szenvedő tanulók a tanoda látogatásától mindaddig eltiltandók, míg orvosi bizonylat által ki nem mutatták, hogy tökéletesen meg nem gyógyultak és általuk ragályozás nem történik. A tanodában felmerült ragályos kóresetről a tanító tartozik a hatóságot azonnal értesíteni. Ragályos vagy járványos kór esetében a közigazgatási hatóság hivatalos értesítése után köteleztetnek a szülők és gyámok mindazon tanulókat a tanodától távol tartani, kik ragályos vagy járványos betegekkel érintkezésben voltak. Ha a ragályozás magában a tanodában történt, vagy ha a gyermekek és ifjak közt nagyszámú kóresetek fordulnak elő, a tanoda a betegülések tökéletes megszűntéig a közigazgatási hatóság (alispán) által bezáratható. Az ezen rendszabályok ellen vétők, az eset súlyosságához képest, 100 forintig, esetleg 20 napi elzárásig terjedhető büntetéssel fenyejtetnek.¹ Az iskola bezáratásáról a felekezeti hatóság (iskolaszék) értesítendő. Viszont az esetben, ha az iskolát a felekezeti hatóság záratta be, erről a közigazgatási hatóságot értesíteni köteles. Az e tárgyban kibocsátott ministeri rendeletek hangsúlyozzák azt is, hogy a bezáratás elrendelése előtt — főként, ha sürgős veszély fenn nem forog — czélszerű a felekezeti iskolai hatóság (iskolaszék) meghallgatása.

A politikai hatóságok részéről felekezeti iskolákkal szemben való joghatóság gyakorlásának módjára általában alapelveül szolgál, hogy elvi-jelentőségű iskolai határozatok és intézkedések a tanítókhöz csakis az egyházi főhatóság útján intézhetők.²

¹ L. 7226/1879. sz. vallás- és közoktatásügyi és 11,536/1892. sz. belügyministeri rendeleteket, ragályos járványok felmerülte alkalmával az iskolák bezárása körül követendő eljárás tárgyában. (1879. R. T. 178., 1892. R. T. 859.)

² L. 1899. évi egyet. közgy. jkvnek 84. pontját.

123. §. Az egyházközségi és egyházmegyei elemi és polgári iskolai bizottságok (iskolaszék) szervezete és hatásköre.

Az E. A. 189. §-a alapján megalkotott s az iskolai bizottságok szervezetéről szóló és fentebb már említett egyetemes szabályrendelet 5–10. és 17–21. §§-ai az elemi és polgári iskolák fokozatos bizottságainak szervezetéről és hatásköréről a következőkben intézkednek.

Azon önálló egyházközségekben, melyek saját erejükből vagy állami segélylyel (1893 : XXVI. t.-cikk) iskolát vagy iskolákat tartanak fenn, a közgyűlés, mint elsőfokú iskolai hatóság, vagy annak megbízásából az egyháztanács, az egyházközség tagjainak sorából egyházközségi iskolai bizottságot alakít.

Az egyházközségi iskolai bizottság azon esetben, ha az egyházközség a népnevelő- és oktató-intézeteken (kisded-óvó, elemi és felső népiskola, polgári iskola) kívül más, magasabb intézeteket (felsőbb leányiskola, tanítóképző, középiskola, főiskola) is tart fenn (E. A. 191. és 215. §§), külön önálló elemi, polgári iskolai, közép- és főiskolai bizottságok alakítandók, — e bizottságok szervezeti s ügyviteli helyi szabályzata azonban az egyetemes közgyűlés külön jóváhagyása alá terjesztendő (E. A. 189. §).

Oly egyházközségekben, hol a helyi viszonyok szükségessé teszik, a közgyűlés magára az egyháztanácsra is ráruházhatja az iskolai bizottságnak teendőit.

I. Az egyházközségi elemi iskolai bizottság (iskolaszék) tagjai:

a) hivatalból: az egyházközség rendes- vagy ezek hiányában helyettes lelkészei, illetőleg hitoktató segédlelkészei, az egyházközség felügyelője, iskolai felügyelője, az egyházközség jegyzője, gondnoka, pénztárosa, az egyházközség által fenntartott vagy területén levő evang. elemi és középiskolák igazgatói, igazgató-tanítói és igazgató-tanítónői;

b) választás alapján: a közgyűlés vagy az egyháztanács által általános szótöbbséggel választott, hivatásuknak megfelelni képes, magyar állampolgársággal bíró egyházi tagok, továbbá az egyházközség által fenntartott vagy területén levő

evang. tanintézetek tanítói kara által kiküldött 1–1, illetőleg tíznél több tagból álló karnál 2–2 tag.

A választott tagok száma 5–10. Minden bizottsági tag, ki 6 évre választatik, tanácskozó és szavazó joggal bír.

Az egyházközségi iskolai bizottság (iskolaszék) elnökei a lelkész és az egyházközségi felügyelő, illetőleg, a hol van, az iskolafelügyelő. Ha több lelkész van, a rendes lelkészek közül az, a kit az egyházközségi szabályrendelet e tiszttel betöltésére kijelöl.

Az iskolai bizottság (iskolaszék) jegyzője az egyházközség jegyzője, vagy a bizottság által saját kebeléből választott valamelyik tag.

II. Az iskolai bizottság (iskolaszék) az egyházközségi közgyűlésnek, illetőleg az egyháztanácsnak az elemi és polgári iskolai ügyeket illetőleg előkészítő, véleményező, végrehajtó, sőt átruházott hatáskörben intézkedő közege lévén (Szab.-rend. 2., 3. §), köteles az egyházközségi nevelés és tanügy sikeres vezetése és fejlesztése érdekében közreműködni, a felsőbb egyházi hatóságok határozatait foganatosítani, általában a hozzáutalt ügyekben felelősség terhe mellett eljárni. Közelebbről:

a) a közgyűlés vagy az egyháztanács felhívására, a helyi viszonyok tekintetbe vételével, az egyetemes iskolai szabályrendeletre vonatkozó szükséges módosítások iránt megokolt javaslatokat tenni (E. A. 189. §);

b) a tanítók, helyettes- és segédtanítók alkalmazására, javadalmazására, a tandíj megállapítására, fizetésére vagy elengedésére és beszedésére, az iskolai alapra, iskolai épületek felállítására, a tankönyvekre, a taneszközök s egyéb szerek beszerzésére vonatkozólag a közgyűlésnek vagy tanácsnak javaslatokat tenni, a tanító fizetésének hiánytalan kiszolgáltatásáról gondoskodni;

c) az egyházközségek által fentartott tan- és nevelőintézetek állapotát, működését és felszerelését, valamint az egyházunkhoz nem tartozó állami, községi, társulati vagy magániskolákban a vallásoktatást minden irányban gondos figyelemmel kísérni s a tapasztalt hiányokról és bajokról az egyházkerületi közgyűlésnek vagy tanácsnak jelentést tenni;

d) felügyelni, hogy az iskolákban a nevelés, oktatás az evangéliumi egyház hitelvei szerint s hazafias szellemben

történjék; az iskolai rendtartáshoz szükséges felvételi, anyakönyvi, mulasztási, iskolalátogatási s egyéb szükségelt naplók meglegyenek s pontosan vezettessenek;

e) örködni, hogy az iskolákban a tanítás a megállapított tanrendszer, tanterv és órarend szerint folyjon, s hogy az egyházhatóságilag engedélyezett (előírt vagy ajánlott) tan- és kézikönyvek használtassanak, ellenben az egyházilag vagy államilag tiltott könyvek mellőztessenek;

f) felügyelni, hogy a tanító egyházhatósági engedély nélkül más hivatalt ne viseljen;

g) az iskolai leltár vezetéséről gondoskodni s az iskolai felszerelést a tanítónak leltár mellett általadni s annak távozása esetén általvenni;

h) felügyelni, hogy az 1876. évi XIV. t.-cz. közegészségügyi rendelkezései (29—33. §§) pontosan betartassanak;

i) gondoskodni az iskolai épületek jókarban tartásáról, valamint az iskolák kellő felszereléséről, ellenőrizni a tantermek állapotát, különösen azok tisztaságát;

j) meghatározni az illető szabályok keretében az iskolai év kezdő és bezáró idejét s elemi iskoláknál, a körlelkészekkel egyetértve, a vizsgálatok napját is s ez utóbbiakon megjelenni;

k) örködni, hogy a tankötelesek pontosan beirattassanak, fölvezettessenek és rendesen járjanak az iskolába;

l) szegények és árvák iskoláztatását különös figyelemmel kísérni s annak megkönnyítése, sőt ingyenessé tétele érdekében mindent elkövetni;

m) a mulasztók szülőit vagy gondviselőit első ízben meginteni, majd a mulasztók névjegyzékét minden két hétben a községi előljáróshoz a szülők, gyámok, gondviselők megbüntetése végett beterjeszteni (1876. évi XXVIII. t.-cz. 13. §, 2. p.), a mennyiben pedig tapasztalná, hogy a községi előljáróság az iskolamulasztások dolgában nem jár el kellő erélylyel, erről az illetékes polgári hatóságnak jelentést tenni;

n) a tanító és szülők, valamint maguk a tanítók közt fenforgó ügyekben (melyek nem fegyelmi természetűek), a törvény és szabályok korlátai közt elsőfokulag, az iskolás gyermekek ügyében másodfokulag intézkedni, a tanító és az iskolaszék közt felmerült vitás ügyeket pedig az egyházi közgyűlés elé terjeszteni;

o) gondoskodni az iskolák rendszeres látogatásáról s e

végből a szorgalmi idő hónapjait a tagok között úgy föl- osztani, hogy azok az iskolát vagy iskolákat havonként legalább egyszer megtekinthessék;

p) megállapítani a napokat, melyeken a tanítás szünetel és erről a felettes hatóságnak jelentést tenni.

Az iskolalátogatásnál szem előtt tartandók a következők:

Az elnökség bármikor meglátogathatja az iskolákat s jogában áll a tanítót a tapasztalt hibákra és hiányokra kellő kimérettel és ne a tanulók előtt figyelmeztetni s őt, hivatalos kötelességeit illetőleg, a kellő utasításokkal ellátni.

Kötelessége a látogatási könyvet megvizsgálni, láttamozni s szükség esetén a kiküldött látogatókat tisztük pontos teljesítésére figyelmeztetni, sőt az iskolai bizottság által meg is inteni.

Az iskolalátogatóknak a tanítókkal szemben rendelkezési joguk nincs, annak utasításokat nem adhatnak. A kirendelt iskolalátogató a szerzett tapasztalatokról az elnökségnek vagy a bizottságnak jelentést tesz s látogatásának napját bejegyzí az e célra rendelt könyvbe;

q) az iskolalátogatók jelentéseit tárgyalni, a tapasztalt hiányokon segíteni, a bajokat orvosolni, orvosoltatni;

r) gyűjteni s összeállítani az egyházközség által fenn- tartott iskolákra, más iskoláknál pedig a vallásoktatásra vonatkozó statisztikai adatokat, még pedig a különböző fokú iskolákra nézve külön-külön is intézkedni, hogy az illetékes egyházi és polgári hatóságok által bekívánt statisztikai kimutatások kellő időben s pontosan szerkesztve a maguk helyére beküldessenek;

s) az iskolai év befejeztével évi működéséről kimerítő jelentést szerkeszteni s azt a közgyűlésnek vagy egyház- tanácsnak benyújtani;

t) általában ellátni a kebelbeli iskolákra nézve a rendes igazgatás keretében előforduló s hatáskörébe tartozó folyó ügyeket;

u) halaszthatatlan intézkedést követelő esetekben a leg- sürgősebb lépéseket megtenni s ezekről a közgyűlést, illetve egyháztanácsot haladéktalanul értesíteni;

v) az ismétlő-iskola, inasok vallásoktatása és az ének- oktatás szintén az elemi és polgári iskolai bizottság fel- ügyelete alatt áll.

Az egyházközségi iskolai bizottság (iskolaszék) ügyrendjét maga állapíthatja meg, köteles azonban azt tudomásulvételül és megerősítésül felettes hatóságának bemutatni.

III. Az egyházmegyei közgyűlés, mint másodfokú iskolai hatóság, a kebelbeli kisdédóvók, elemi, felső, nép- és polgári iskolák felett való felügyelet gyakorlása s azok rendszeres megvizsgálása céljából egyházmegyei iskolai bizottságot alakít.

Azon esetben, hogyha az egyházmegye a népnevelő- és oktató-intézeteken (kisdédóvó, elemi, nép- és polgári iskola) kívül más magasabb intézeteket (felsőbb leányiskola, tanítóképző, közép- és főiskola) is tart fenn, önálló bizottságokat alakít (elemi, felső, közép- s főiskolai), e bizottságok szervezeti s ügyviteli helyi szabályzata azonban az egyetemes közgyűlés külön jóváhagyása alá terjesztendő (E. A. 189. § b), Sz.-r. 4. §).

Az egyházmegyei elemi iskolai bizottság tagjai:

a) hivatalból: az esperes és alesperes, az egyházmegye felügyelője és másodfelügyelője, az egyházmegyék jegyzői, az iskolalátogatók és az egyházmegye által fenntartott vagy területén lévő evang. fő-, közép-, esetleg elemi iskolák, az önálló tanítóképzők és felsőbb leányiskolák igazgatói;

b) választás alapján: a közgyűlés által az iskolaügyekhez értő s azok iránt érdeklődéssel viseltető, általános szótöbbséggel hat évre választott tagok, továbbá az egyházmegyei evang. tanítói kar két-két s az egyházmegye területén lévő fő- és középiskolák, önálló tanítóképzők és felsőbb leányiskolák egy-egy köldöttje.

A választott tagok száma 5–10.

Az egyházmegyei elemi és polgári iskolai bizottság elnökei, ha az egyházmegye közgyűlése másként nem intézkedik: az egyházmegye esperese és felügyelője.

Jegyzője: a bizottságbeli tanférfiak közül választott tag.

IV. Az egyházmegyei iskolai bizottság az egyházmegyei közgyűlésnek iskolai ügyekben előkészítő, véleményező, végrehajtó, sőt átruházott hatáskörben intézkedő közege lévén, köteles az egyházmegyei nevelés és tanügy sikeres intézésénél és fejlesztésénél közreműködni, a felettes hatóságok határozatait foganatosítani, általában a hozzáutalt ügyekben felelősség mellett eljárni. Közelebbről:

a) az egyházmegyei közgyűlés felhívására, a helyi viszonyok tekintetbe vételével, a jelen szabályrendeletre vonatkozó szükséges módosítások iránt megokolt javaslatokat tenni (E. A. 189. §);

b) az egyházmegye területén levő s annak hatósága alatt álló népnevelő- és oktató-intézetek állapotát, működését, valamint az egyházunkhoz nem tartozó népnevelő- és oktató-intézetekben (kisdedóvó, elemi, felső, nép- és polgári iskola) a vallásoktatást gondos figyelemmel kísérni, a tapasztalt vagy egyébként tudomására jutott visszaélésekről, hiányokról s egyéb bajokról az egyházmegyei közgyűlést értesíteni s a felmerülő teendőkre nézve a szükséghez képest véleményes előterjesztéseket és javaslatokat készíteni;

c) örködni, hogy az egyházmegyei iskolában a nevelés és oktatás az ev. egyház hitelvei szerint és hazafias irányban vezettség és intéztesség;

d) felügyelni, hogy az egyházközségi iskolai bizottságok kötelességeikben pontosan eljárjanak, különösen, hogy az iskolákban a felügyeletről, ellenőrzésről, az iskolák jókarban tartásáról, a szorgalmi idő betartásáról, az iskoláztatásról, a tantervekről, tanszerekről, tankönyvekről, a tanítás, oktatás megfelelő menetéről, a tanítók helyzetéről, kötelességeik teljesítésének ellenőrzéséről, az iskolák látogatásáról s egyebekkel való kellő ellátásáról kellőleg gondoskodjanak;

e) gondot viselni arra, hogy az egyházközségek a felsőbb hatóságok által engedélyezett tankönyveket használjanak s az erre nézve összeállított jegyzéket az egyházközségekkel mihez tartás végett közölni;

f) örködni, hogy az iskolai vagyon, jövedelmek, alapok céljuknak megfelelően kezeltessenek s használtassanak; a tanítók fizetése a törvényes követelmények szerint megállapíttassék s pontosan kiszolgáltassék;

g) támogatni az egyházmegyei közgyűlést az irányban, hogy az egyházi iskolák községivé vagy államivá átválttatása esetében az egyházi érdekek megóvassanak (Egyet. gyűl. 1870. évi jkv. 8. p.);

h) gondoskodni, hogy az egyházmegyében tanító-egyesületek keletkezzenek; ellenőrizni azok működését, bekívanni jegyzőkönyveiket s tárgyalni és esetleges elfogadás végett a közgyűléshez felterjeszteni célszerűnek talált javaslataikat;

i) ellátni az iskolalátogatókat utasításaikkal, jelentéseik-

ket tárgyalni s őket hivatalos kötelességeik teljesítésében ellenőrizni;

j) a tanítók és szülők, valamint maguk a tanítók között fenforgó ügyeket, melyek nem fegyelmi természetűek, végérvényesen, továbbá a tanítók és az egyházközségi iskolai bizottságok közt felmerült vitás ügyeket másodfokúlag elintézni;

k) összeállítani, még pedig a különböző fokú iskolákra nézve külön-külön, az egyházmegye területén levő nevelő- s tanintézetekre vonatkozó statisztikai adatokat s az ezek alapján készített kimutatás egyik példányát az egyházkerületi iskolai bizottságnak beküldeni, másikát pedig az egyházmegyei közgyűlés elé terjeszteni;

l) az iskolai év befejeztével évi működéséről kimerítő jelentést szerkeszteni s azt az egyházmegyei közgyűlés elé terjeszteni;

m) általában ellátni a kebelbeli kiseddóvókra, a nép- és polgári iskolákra vonatkozó s hatáskörébe tartozó folyó ügyeket;

n) halaszthatatlan intézkedést követelő esetekben a leg-sürgősebb lépéseket, az egyházmegyei közgyűlés utólagos jóváhagyása reményében megtenni.

Az egyházmegyei elemi és polgári iskolai bizottság ügyrendjét maga a bizottság állapíthatja meg, a felettes hatóság jóváhagyásával.

V. Az egyházkerületi közgyűlés harmadfokú, az egyetemes közgyűlés pedig legfelsőbb iskolai hatóság lévén, iskolai bizottságaik az egyházközségi és egyházmegyei elemi és polgári iskolai bizottságok működését is ellenőrzik. Szervezetükről s hatáskörükről a közép- és főiskolákra vonatkozó szakaszokban lesz szó.

124. §. Az állami főfelügyeleti jog gyakorlása az elemi és felső népiskolák felett.

A népiskolai közigazgatásról szóló 1868: XXXVIII. t.-cz. 14. §-a és a népiskolai hatóságokról szóló 1876: XXVIII. t.-cz. 4. §-a alapján az összes hitfelekezeti népoktatási tanintézetek felett az állami főfelügyeletet a vallás- és közoktatásügyi minister képviselőjében és az 1905. aug. 20-án

70,000. sz. a. kelt vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeri rendelettel kiadott „*Utasítás*”-ban körülírt módon a kir. tanfelügyelő gyakorolja.

Miután ez utasításnak alább ismertetendő rendelkezései szerint az evang. elemi és felső népiskolákat fenntartó és kormányzó egyházi hatóságok a kir. tanfelügyelővel, mint felügyeleti hatósággal, a legszorosabb érintkezésben állanak s ezen új utasításban felette kiterjesztett felügyeleti hatáskör ismeretének hiánya egyrészt az egyházi hatóságok és a kir. tanfelügyelőség között szükségtelen összeütközésre nyújthat alkalmat, másrészt a féltve őrzendő autonómikus jogok megvédését is lehetetlenné teszi, ennél fogva velök tüzetesebben kell foglalkoznunk.

A kir. tanfelügyelők számára kiadott s fentebb hivatkozott utasítás a legrészletesebben – így többek között a tanítók nyugdíjazását illetőleg is – tájékoztat nyújt a felől, hogy a felekezeti népiskolák, az állami főfelügyeleti jog szempontjából, milyen viszonyban vannak a kir. tanfelügyelőséggel. Ezen utasítás idevonatkozó szakaszai szerint a kir. tanfelügyelő állandóan ellenőrzi úgy a politikai, mint az egyházközségeket abban:

a) hogy a tankötelesek számára van-e kellő számú felszerelt tanterem, a szükséges tanítói állások szevezve vannak-e és hogy a tankötelesek az egész szorgalmi idő alatt rendszeren járnak-e iskolába, el vannak-e látva a legszükségesebb tankönyvekkel és íróeszközökkel?

b) hogy az iskolában törvényes képesítéssel bíró tanítók vannak-e alkalmazva, azok alkalmazása megfelel-e a törvény kívánalmainak, van-e szabályszerű díjlevelük és a javadalmazás megfelel-e az 1893: XXVI. t.-cz. rendelkezéseinek?¹

c) a tanítók tudnak-e oktatóképességgel magyarul, és a magyar nyelv tanítása tekintetében az 1879: XVIII. t.-czikkben, illetőleg az 1905. évi 72,000. sz. a. kiadott körrendeletben megszabott követelményeknek megfelelnek-e?

d) ha a községben 30 olyan mindennapi tanköteles található, a kik a helyben létező elemi népiskolába helyszűke miatt nem járhatnak, az esetben, ha a községben felekezeti népiskola áll fenn, az illető felekezeti főhatóságot szólítja fel arra nézve, hogy hajlandó-e a hitfelekezet az iskolát

¹ L. jelen mű 33. §-át.

záros határidő alatt oly módon fejleszteni, hogy abban a nem iskolázó tankötelesek törvényszerű oktatást nyerhessenek?

Ha a felekezeti főhatóság a kir. tanfelügyelő megkeresésére hat hét alatt nem adna érdemleges választ, a tanfelügyelő az esetben a közigazgatási bizottsághoz oly irányban terjeszt javaslatot, hogy az a politikai községet az 1868:XXXVIII. t.-cz. 44. §-a, illetőleg a népoktatási törvények végrehajtása tárgyában a községek számára kiadott 1876. évi Utasítás 8. pontja értelmében községi elemi népiskola felállítására kötelezze.

A kir. tanfelügyelő kötelessége ellenőrizni, hogy a hitfelekezeti népiskolák számára az illetékes egyházi főhatóság által kiadott rendtartási szabályzat a népoktatási törvényekkel összhangban minden részében pontosan megtartassék. Ehhez képest, ha e tekintetben mulasztást tapasztal, az 1876:VI. t.-cz. 30. és az 1876:XXVIII. t.-cz. 6. §-ában és a jelzett utasításokban megállapított hatáskör szerint, vagy maga intézkedik, vagy a közigazgatási bizottságnak a szükséges intézkedésre nézve határozati-javaslatot tesz, szükség esetén az illetékes egyházi főhatóságot keresi meg.

Az 1868:XXXVIII. t.-cz. 14. §-ának *e)* pontja szerint a kormánynak nemcsak joga, de tiszte is meggyőződést szerezni arról, hogy teljesítik-e az illető hitfelekezeti hatóságok azon kötelességet, hogy „az iskola vagyonának biztos elhelyezésére és rendeltetése céljára fordítására felügyeljenek”: a törvény ezen rendelkezése alapján a kir. tanfelügyelőnek, mint az állami felügyelet gyakorlására hivatott közegek kötelessége meggyőződést szerezni arról:

a) van-e a felekezeti iskolának, illetve a hitfelekezetnek az iskolaépületen kívül iskolai célra szolgáló, hasznothajtó ingatlana, vagy tőkéje?

b) ki által és miként kezeltetik és értékesíttetik az?

c) a befolyó jövedelmek mily módon használatnak fel és számoltatnak el?

Ha e tekintetben a kir. tanfelügyelő kifogásolni valót talál és ezt az illető egyházi főhatóság nem orvosolja, tapasztalatai felől a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez jelentést tesz.

A kir. tanfelügyelő az intézeteket az 1876:XXVIII. t.-cz. 5. §-ának 4. pontja értelmében ellenőrzi és pedig főként abban, hogy:

a) azokban az illetékes egyházi főhatóság által meghatározott tanterv és utasítás szerint megállapított terjedelemben és szellemben taníttatnak-e a tantárgyak? Az egyetemes egyház által alkotott vallásoktatási tanterv betartásának ellenőrzése kizárólag az egyházi hatóságok hatáskörébe tartozik.

b) el van-e látva az iskola a legszükségesebb taneszközökkel, és minden gyermek tankönyvvvel és íróeszkőzzel?

c) nincs-e kitiltott, vagy olyan tankönyv, taneszköz az intézetben használatban, a melyben közjog- vagy törvényellenes dolgok foglaltatnak?

d) a tanítók a magyar nyelvet a nem-magyar tannyelvű iskolákban az 1879: XVIII. t.-cikk 2., 3. és 4. §-ának, illetőleg az 1905. évi 72,000. sz. a. kelt körrendeletben foglaltaknak megfelelően kellő sikerrel tanítják-e?

e) nem tapasztalható-e az intézetben államellenes irányzat?

f) kellő gondot fordítanak-e a valláserkölcsi és hazafias irányú nevelésre?

g) az iskolai rendtartás, fegyelmezés megfelel-e a követelményeknek?

h) a gyakorlati élet követelményeit és a társadalmi célokat szem előtt tartó népiskolai nevelés-oktatás kellő méltánylásban részesül-e?

i) a tanítóknak van-e minden tekintetben törvényes képesítésük?

j) az egészségügyi követelményeknek eleget tesznek-e? végül

k) az iskola anyagi ügyei rendben tartatnak-e?

Az iskolalátogatásokat a kir. tanfelügyelő vagy helyettese bármikor előleges értesítés nélkül teljesítheti. Ha azonban a kir. tanfelügyelő czélszerűnek tartja, ez esetben látogatását az 1876: XXVIII. t.-cz. 5. §-ának 1. pontja alapján az állami iskolai gondnokság, vagy a hitfelekezeti iskolaszék elnökének akár közvetlenül, akár az iskolai igazgató, illetőleg a tanító útján előre jelezheti, oly végből, hogy az iskolai helyi hatóság az iskolalátogatásnál jelen lehessen és a kir. tanfelügyelőnek intézkedéseit, illetőleg figyelmeztetéseit tudomásul vehesse. (Utasítás 146. §.)

Ha mindemellett az iskolaszék elnöke, vagy az iskolaszék valamely tagja az iskolában meg nem jelenék, a kir. tanfelügyelő a felekezeti iskolaszék jelenléte nélkül végzi az iskolalátogatást; ezen körülményt az iskolalátogatási jegyzőkönyvben megemlíti.

A kir. tanfelügyelő a hatásköre alá eső intézkedések közül kizárólag iskolalátogatások, vagy esetleg helyszíni tárgyalások alkalmával szerzett személyes tapasztalatok alapján intézkedhetik és járhat el a következő ügyekben:

a) midőn a magyar nyelvet nem bíró felekezeti iskolai tanítók ellen kell eljárnia;

b) midőn oly nem magyar tannyelvű iskolával szemben kell a szükséges lépéseket akár a közigazgatási bizottság-, akár a felekezeti főhatóságnál, akár a vallás- és közoktatásügyi ministernél megtenni, a melyekben a magyar nyelv kellő sikerrel nem taníttatik;

c) midőn nem engedélyezett, illetőleg kitiltott tankönyvek, vagy tanszerek használata miatt, —

d) midőn államellenes irányzat miatt, —

e) midőn államsegélyes felekezeti, vagy községi iskolánál a tanítás ki nem elégítő volta miatt, —

f) midőn a felekezeti népiskolákban egyházi főhatóságilag jóvá nem hagyott tanterv és órarend szerint végzett tanítás miatt kell a szükséges intézkedéseket megtenni;

g) végül midőn a felekezeti elemi népiskolának oly hiányaival szemben, melyek törvényt sértők, az 1868-ik évi XXXVIII. t.-cz. 15. §-a értelmében alkalmazandó megintési eljárást teszi folyamatba.

Ezen esetekből kifolyólag a kir. tanfelügyelőnek a vallás- és közoktatásügyi ministerhez teendő jelentéseihez esetről esetre az iskolalátogatási jegyzőkönyv másolata csatolandó.

Ha a tanító oktató képességgel magyarul beszélni nem tudna, ez esetben, tekintettel az 1879. évi XVIII. t.-cz. 2. és 3. §§-ának ama rendelkezéseire, melyek szerint 1882-től kezdve tanító vagy segédtanító senki sem lehet, a ki a magyar nyelvet annyira el nem sajátította, hogy azt a népiskolákban tanítani képes legyen, az 1875. évi XXXII. törvényczikk alapján nyomban a kir. tanfelügyelő az illető tanító végellátása iránt a szabályszerű eljárást azon a czímen, hogy a tanító a tanítás törvényes ellátására szellemi fogyatkozása miatt nem képes, az utasítás értelmében megindítani köteles. Ha az ilyen tanító az országos tanítói nyugdíjintézetnek nem volna tagja, megkeresi az illető egyházi főhatóságot, hogy a tanítót a tanítás alól azonnal mentse fel s helyére magyarul jól beszélő, legalább is tanítóképző-intézetet végzett segédtanítót rendeljen ki.

Ha az egyházi főhatóság a kir. tanfelügyelőnek a fennebbi okból hozzá intézett megkeresésére hat héten belül nem válaszol, a kir. tanfelügyelő a vallás- és közoktatásügyi ministernél jelentést tesz, illetőleg az iskolának megintését hozhatja javaslatba.

Ha valamely községi, vagy felekezeti iskolának egymásután két tanítója mozdíttatott el a magyar nyelv tanításának vétkes elhanyagolása miatt, az ilyen községi vagy felekezeti iskola az 1893: XXVI. t.-cz. 15. §-a alapján megszüntethető és helyébe állami iskola állítható.

Ha valamely nagyobb népességű felekezeti népiskola fenntartója anyagi viszonyai miatt nem képes arra, hogy iskolájában a magyar nyelv tanítását kellő számú tanerő alkalmazásával biztosítsa, az illető hitfelekezet kérelmére és az illetékes egyházi főhatóság beleegyezésével, tisztán a magyar nyelv tanítására, az illető felekezeti népiskolához ideiglenesen állami tanító (tanítónő) rendeltetik ki szolgáltatételre. Az így kirendelt állami tanító azon vallásfelekezetbeli lesz, a melynek jellegét az iskola viseli; összes javadalmát az államtól nyeri és rendes tagja az illető népiskola tanítótestületének.

A tanfelügyelő a hitfelekezeti iskolákban ellenőrzi, vajjon nem használnak-e azokban olyan tankönyvet (taneszközt), a mely államellenes tanokat tartalmaz; vagy éppen az állam kormánya által az iskolai használatból kitiltatott. Ha ilyen talál, azt jegyzőkönyv mellett átveszi és arról a közigazgatási bizottsághoz a szükséges intézkedések megtétele végett azonnal, és ezzel egyidejűleg a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez is jelentést tesz.

Ha olyan felekezeti népiskolai tanítónál tapasztal államellenes irányzatot, a ki fizetésének kiegészítésére, vagy év-ötödös pótléka címén az 1893. évi XXVI. t.-cikk alapján bármily összegű államsegélyt élvez, akkor a fegyelmi vizsgálat megindítása céljából a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fordul, a ki az 1893. évi XXVI. t.-cz. 13. §-a alapján az illető felekezeti tanító ellen a fegyelmi eljárást elrendeli.

Végül, ha olyan felekezeti népiskolai tanítónál tapasztal államellenes irányzatot, a kinek fizetése kiegészítésére, vagy korpótlékának fedezésére nincs államsegély engedélyezve, ezen esetről a vallás- és közoktatási miniszterhez szintén jelentést tesz, a ki a vétkes tanító egyházi főhatósága útján intézkedik.

Állami elemi iskola szervezése iránt a tárgyalások megindíthatók a következő esetekben:

a) Ha valamely községben, a melyben a mindennapi tankötelesek száma a 30-at túlhaladja, egyáltalán nincsen iskola, illetőleg tanítóhiány miatt szünetel a tanítás és a község önerejéből képtelen iskolafenntartási köteleességét teljesíteni.

b) Ha valamely községben van ugyan népiskola, de a községben még legalább 30 olyan mindennapi tanköteles található, a kik a meglevő iskolában akár helyszűke, akár pedig tanító hiánya miatt törvényes oktatásban nem részesülnek és a hitfelekezet nem akarja iskoláját fejleszteni, a polgári község pedig anyagilag képtelen a községi iskola felállítására.

c) Állami elemi népiskolának szervezése, kisdédóvodával kapcsolatosan, oly községekben szükséges, a melyekben a lakosság részben magyar, részben más anyanyelvű, és a községben megbízható magyar tannyelvű elemi népiskola nincsen, és ennek folytán a magyar anyanyelvű tankötelesek az elnemzetietlenedés veszedelmének vannak kitéve. Ily helyeken az *a)* és *b)* pont alatt foglaltakra való tekintet nélkül is szükséges állami elemi népiskola szervezése.

d) Végre állami népiskola állítható bárhol, a hol azt a közoktatásügyi miniszter szükségesnek tartja és a szervezést elrendeli.

e) *Felekezeti népiskolák államosítása iránt csak azon esetben léphet a kir. tanfelügyelő tárgyalásba a felekezettel, ha az államosítást az illetékes egyházi főhatóság előzetes hozzájárulása mellett a hitközség maga kéri, és a tárgyalásra a kir. tanfelügyelő a közoktatásügyi ministertől felhatalmazást nyert.* A mennyiben a községben levő felekezet törvényes karban fenntartott iskoláját feladni nem hajlandó, illetőleg maga nem kéri az államosítást, de az *a)* és *b)* pontok, esetleg a *c)* pont alatt felsorolt okok állami elemi népiskolák szervezését elodázhatlanul szükségessé teszik, akkor az állami elemi iskola a felekezeti iskolától teljesen függetlenül, annak érintetlenül hagyása mellett szerveztetik, a tárgyalások is akképen vezetendők.

Az állami népoktatási intézetek kizárólag magyar tannyelvvel szerveztetnek.

f) Az állami iskolai szervezési tárgyalásokat a kir. tanfelügyelő személyesen vezeti és bonyolítja le.

Állami elemi iskolák szervezésénél a közokt.-ügyi minster alapítja meg, hogy egyes községekkel szemben az alábbi pontokban körvonalozott hozzájárulások mennyiben enyhíthetők s hogy hol állítandó fel az állami iskola a népoktatási törvény 80. §-a alapján tisztán államköltségen. A kir. tanfelügyelő a tárgyalások során saját felelősségére, előzetes ministeri engedély nélkül, ezen feltételek egyikének elengedését avagy enyhítését sem helyezheti kilátásba.

a) A hol akár a polgári, akár a hitközségek által fenntartott iskolák államosításáról van szó, ott az oktatás szolgáltatásban álló összes ingatlanok: iskolai épületek, tanítói lakások, melléképületek, iskolai telkek, kertek, földek örök tulajdoni vagy örök használati joggal való átengedése, valamint az iskolai épületeknek állandó jókarban tartása, évenként a nagyszünetidőben való tisztogatása, tűzkár ellen való biztosítása, az iskolafenntartói nyugdíjilletékek fizetése az utasítás értelmében mulhatatlanul kikötendő, annyival inkább, mert mindezek eddig is az iskolafenntartó terheit képezték. Ha nem volnának megfelelő iskolahelyiségek, azok felállítása a népoktatási törvény 42. §-a alapján elsősorban a község kötelessége.¹

b) Szükséges, hogy a község, hitközség, a mennyiben anyagi helyzete ezt megengedi, az állami elemi népiskola jövő fejlesztése esetére is biztosítsa az iskola elhelyezését; adjon lehetőség szerint telket, írás- és kézi-napszámot és készpénzbeli hozzájárulást az építkezéshez.

c) Akár községi, akár felekezeti iskola államosításáról van szó, az iskola legutóbbi költségvetésében felszámított összes helyi jövedelmeket, illetőleg a mennyiben a község, hitközség a dologi szükségletek fedezését elvállalta volna, a személyi kiadásokra fordított költségeket az állami elemi iskola részére biztosítani kell; de legalább is az 1893. évi 29,751. szám alatt kelt körrendeletben foglaltak értelmében felvett javadalmi jegyzőkönyvekben megállapított iskolai, illetőleg személyi járandóság biztosítandók.

¹ Az elemi iskolát fenntartó evang. egyházi hatóságokat e részben az E. A. 233. §-ának második bekezdése köti, a mely szerint: „Az egyházi vagyon az egyház tulajdona marad és jövedelme kizárólag az ágost. hitv. ev. egyház céljaira fordítandó abban az esetben is, ha azon intézetek, esetleg célok, melyeknek javára addig jövedelme fordított, a magyarországi ág. hitv. evang. egyház kötelékén kívül álló tényező rendelkezése alá kerülnek.

d) A mennyiben a c) pont alatt megemlített hozzájárulásokban benn nem foglaltatnék, biztosítandó még az állami egyenes adók 5%-ának megfelelő állami iskolai évi járulék, (5%-os iskolai pótdó, a volt határőrvidéki községi iskolák államosításánál a szabályszerű 10%), továbbá tanerőnként a 24 koronás országos tanítói nyugdíjintézeti járulék; végre a tanulók után a 30 filléres nyugdíjintézeti járuléknak megfelelő évi átlagos összeg. Államilag segélyezett iskolák államosítása esetén biztosítandók az összes eddigi iskolai jövedelmek, a mik a legutóbbi iskolai költségvetésben meg voltak állapítva. Az 1868:XXXVIII. t.-cz. 38. és 39. §§-ai alapján létesült községi iskolai alapvagyon jövedelme, községi iskola nem-létében, mindenesetre az állami iskola javára fordítandó.

Mindez természetesen nem zárja ki azt, hogy a hol fontos nemzeti érdekek teszik szükségessé az állami iskola felállítását, vagy a hol a községek szegénysége vagy más fontos érdekek indokolják, a közokt.-ügyi minster a fennebb részletezett hozzájárulásokon nemcsak lényegesen enyhíthet, de sőt a népoktatási törvény 80. §-a alapján az állami iskolát tisztán államköltségen is felállíthatja.

A kir. tanfelügyelő az állami iskolai szervezés kimondása iránt addig nem tehet felterjesztést, *a míg az egész tárgyalás a fentiek szerint teljesen le nem bonyolított, a községi képviselőtestületek a megajánlásokra vonatkozó határozatokat az 1886:XXII. törvénycikkben előirt alakiságok szemmeltartása mellett meg nem hozták és azok törvényhatósági, a hitfelekezetek képviselete által hozott határozatok pedig egyházi főhatósági jóváhagyással el nem láttattak.*

Megjegyeztetik, hogy a tanítók vallási viszonyaira nézve az egyezségbe szükséghez képest felvehető, hogy azok a lakosság, illetőleg az állami népiskolára utalt növendékek vallási viszonyainak lehetőleg megfelelő arányban fognak kineveztetni.

Csatolandó a felterjesztéshez az erre vonatkozó jogerős községi képviselőtestületi határozat és illetve az egyházi főhatósági jóváhagyással ellátott hitközségi határozat.

Ismertetendők az állami iskolához, illetőleg az állami óvodához esetleg átveendő tanítók, óvónők összes viszonyai és azon különleges feltételek, a melyhez a község vagy hitfelekezet ajánlatát esetleg kötötte.

Annak megítélése céljából pedig, hogy az esetleg átveendő községi vagy felekezeti tanítók, óvónő mily javadalmazással lennének kinevezendők, a felterjesztéshez csatolandók azoknak eredeti díjlevelei és illetve az 1893. évi 29,571. számú rendelet értelmében felvett javadalmi jegyzőkönyvek.

A kir. tanfelügyelőnek a hitfelekezeti hatóságokhoz való viszonyára nézve az „*Utasítás*“-ban megállapítottak a következők:

1. A kir. tanfelügyelő ugyan a hitfelekezetek egyházi hatóságaival szemben rendelkezési jogot nem gyakorolhat, azonban éppen a hitfelekezeti iskolák fejlődésének, a hit- és erkölcsstan tanításának érdekében koronként velük érintkezik, sőt az Utasításban foglaltak szerint, az állami főfelügyelet és ellenőrzés gyakorlása közben tapasztalt hiányok orvoslása végett, vagy pedig a törvény értelmében az egyházra háramló teendők iránt hozzájuk, a mikor csak szükséges, megkeresést intéz.

Évgeből a kir. tanfelügyelőnek az 1876: XXVIII. t.-czikk 5. §-a alapján jogában áll nemcsak a felsőbb és legfelsőbb egyházi hatóságokkal érintkezni, hanem az elsőfokú helyi felekezeti iskolai hatóságokkal (iskolaszékekkel) is közvetlenül írásbelileg vagy szóval érintkezni és ezen utóbbi hatóságoktól is közvetlen értesítéseket bekívánni.

Ezen eljárásban azonban mindenkor úgy jár el, hogy az 1876: XXVIII. törvénycikk 5. §-ában foglaltak szerint a felekezeti népiskolák helyi és alsóbb hatóságaihoz a tapasztalt hiányokra és a szükséges intézkedésekre nézve utasítást nem adhat, hanem azokat figyelmezteti, és ha ennek foganata nem volna: akkor az illetékes egyházi főhatósághoz egyenes megkeresést intéz, szükség esetén a vallás- és közokt.-ügyi miniszterhez jelentést tesz.

A mi a felekezeti tanítók nyugdíjazását s ez ügyben a kir. tanfelügyelő ingerentiaját illeti, az 1868: XXXVIII. törv.-czikk 138-ik §-a értelmében véglegesen alkalmazott és a nyugdíjintézetbe belépésre kötelezett tanítóknak tekintendők azok is, a kik egy és ugyanazon állomáson mint rendes- vagy segédtanítók egy teljes polgári évet meghaladó időn át alkalmazva voltak, habár alakszerű véglegesítésük még be nem is következett.

Az 1875: XXXII. t.-cz. rendelkezései értelmében nyugdíjra

jogosított minden tanító (óvó) az orsz. tanítói nyugdíj- és gyámintézetbe lépni és az ott megszabott járulékokat fizetni köteles. Ennélfogva a kir. tanfelügyelő az orsz. tanítói nyugdíjintézetbe még fel nem vett tanítókat a belépésre felhívja, ha pedig törvényes kötelezettségüknek ezen felhívás után sem tennének eleget, a kir. tanfelügyelő köteles a születésük, képesítésük, beszámítható szolgálatuk és tanítói javadalmukra vonatkozólag nyilvántartása alapján rendelkezésre álló, avagy a szükséghez képest az illető iskola-fenntartó hatóság megkeresésével beszerzendő adatokat az illetőknek hivatalból való felvétele és a nyugdíjintézeti járulékok ki-rovása végett az illető év végéig a közokt.-ügyi miniszterhez bejelenteni, illetve az okmányokat bemutatni.

A felvételhez szükséges okmányok a következők:

- a) születési anyakönyvi kivonat;
- b) az 1868 : XXXVIII. t.-cikk és az 1879 : XVIII. t.-cz. követelményeinek megfelelő tanítói oklevél;
- c) az összes szolgálati bizonyítványok;
- d) a díjlevél, illetve kinevezési okmány.

A nyugdíjazáshoz szükséges okmányok a következők:

a) A tanító, valamint családtagjainak születési anyakönyvi kivonata, továbbá házasságlevele (legcélyszerűbben családi értesítő alakjában).

b) A tanítói pályán töltött összes szolgálatot a megfelelő időrendben pontosan és hitelesen előtűntető szolgálati okmányok. Ha ezen bizonyítványokból a szolgálati idő folytonossága ki nem tűnnék, a félbeszakítás indoka az 1875:XXXII. t.-cikk 8. §-a értelmében hiteles okmánynyal igazolandó.

c) Az orsz. tanítói nyugdíj- és gyámalap javára kivetett díjak pontos megfizetését igazoló „felvételi és befizetési könyvecske“.

d) A szolgálat utolsó évében élvezett tanítói jövedelmet feltűntető díjlevél, illetve kimutatás.

e) A szolgálatképtelenséget igazoló felülvizsgálati jegyzőkönyv; kivéve azon esetet, ha a tanító a nyugdíjaztatást a tanév végén, a törvényszabta 40 beszámítható szolgálat, avagy a 65-ik életév betöltése alapján kéri.

Elmebeteg vagy más okból gondnokság alatt álló tanítók-nál bemutatandó a gondnok kirendelésére vonatkozó gyám-

hatósági véghatározat is. Ily esetben a nyugdíj a gondnok kezéhez folyósíttatik.

A nyugdíjazási eljárás, kivéve a 40 beszámítható évet szolgált, avagy 65-ik életévet már betöltött tanítókat, a tanítók nyugdíjbalépése szükségességének, illetve jogosságának megállapítására rendelt (1875 : XXXII. t.-cikk 40. §) vármegyei, illetőleg városi törvényhatósági állandó nyugdíjbizottság előtt veszi kezdetét.

Ezen nyugdíjbizottságnak elnöke a kir. tanfelügyelő, két állandó tagját pedig a kir. tanfelügyelő kezdeményezésére az illető közigazgatási bizottság saját kebeléből küldi ki. A bizottságnak orvosa a törvényhatóság tiszti főorvosa vagy annak helyettese.

Felekezeti (társulati stb.) iskolák tanítói nyugdíjbahelyezése szükségességének és jogosságának megállapítására a nyugdíjbizottság még az illető egyházi főhatóság két képviselőjével kiegészítendő, a kiknek állandó kiküldése iránt a kir. tanfelügyelő az egyházi főhatóságot megkeresi.

A tanítók nyugdíjbalépése szükségességének megállapítására rendszerint azon bizottság illetékes, melynek területén az illető tanító szolgál. Kivételes esetekben a kir. tanfelügyelő indokolt előterjesztésére a vallás- és közoktatásügyi minister e célra egy más nyugdíjbizottságot jelöl ki.

Olyan esetekben, midőn a megvizsgálandó tanító állapota személyes megjelenését lehetetlenné teszi, a kir. tanfelügyelő indokolt előterjesztésére az illető törvényhatóság közigazgatási bizottságának elnöke (főispán, főpolgármester) a nyugdíjbizottság tagjaivá a megvizsgálandó lakhelyén, esetleg ahhoz közel lakó, teljesen megbízható két egyént, orvosul pedig (ha a tanító nem a központi járásban lakik), az illető járás orvosát nevezi ki, és az ezekből, valamint felekezeti (társulati stb.) tanítónál az illető egyházi főhatóság (társulat) kiküldöttjeiből alakult külön nyugdíjbizottság, a helyszínére szintén kiszállt kir. tanfelügyelő elnöklete alatt és az illető közhatósági orvos bevonása mellett állapítja meg a tanító (óvó) nyugdíjbalépésének szükséges voltát.

Azok a tanítók (óvók), a kik szolgálati kötelékben már nem állanak, avagy a kik ellen fegyelmi vizsgálat van folyamatban — ennek tartama alatt — a vallás- és közoktatásügyi minister külön engedélye nélkül a bizottság elé nem állíthatók.

Azok a tanítók (óvók), a kik negyven beszámítható évet

szolgáltak, vagy 65. életévüket már betöltötték, rendszerint nem állítandók a nyugdíjbizottság elé.

Azonban ezek is a bizottság elé állítandók az esetben, ha

a) sürgős nyugdíjazásukat tanév közben kérik, vagy ha

b) kényszer-nyugdíjazás esete forog fenn.

Az esetben, ha a tanító tanítói kötelezettségének eleget tenni képtelen és önként nyugalomba menni nem akar, az 1875. évi XXXII. t.-cz. 10. és 11. §§-ai értelmében kényszer-nyugdíjazásnak van helye. Ha erről a kir. tanfelügyelő iskola-látogatás alkalmával személyesen meggyőződést szerzett, a hivatalból való nyugdíjazás iránt az iskolalátogatásról szóló jegyzőkönyv bemutatása mellett indokolt előterjesztést tesz a vallás- és közotatásügyi miniszternek.

A csak végkielégítésre jogosult tanítók- és óvókkal szemben (1875 : XXXII. t.-czikk 6. §) a kir. tanfelügyelők, illetve a nyugdíjbizottságok által, ugyanazon eljárás követendő, mint a mely a nyugdíjazásra vonatkozólag megállapított, a végkielégítés a törvény értelmében csak végleges szolgálatképtelenség esetében utalványozható ki.

Özvegyek ellátásánál különbség teendő:

a) a szolgálat közben elhalt,

b) a már nyugdíjas állapotban elhalt tanítók özvegyei között.

Az *a)* alatti özvegyek ellátása az elhalálozás napjától számított félév múlva, a *b)* alattiaké pedig a férj halálát követő hó 1-jétől folyósítatik.

A nyugdíjas állapotban elhalt tanítók özvegyeinek ellátás iránti kérvényeihez csatolandók:

a) a férj elhúnytáról szóló anyakönyvi kivonat;

b) a férj haláláig való együttélést igazoló hatósági bizonyítvány;

c) végre: ha együtt nem éltek, hiteles alakban kimutató, hogy az elválásra nem a nő szolgáltatott okot.

Az árvák gyámpénz iránti kérvényéhez csatolandó:

a) a szülők elhúnytáról szóló anyakönyvi kivonat;

b) az árvák születési anyakönyvi kivonata;

c) a gyámkirendelő végzés.

A tényleges szolgálatban elhalt tanítók özvegyeinek és árváinak gyámpénz iránti kérvényeihez a most felsorolt okmányokon kívül még a nyugdíjazáshoz szükséges s fentebb felsorolt okmányok is bemutatandók.

Ha a néhai férjnek, illetve atyának 10 évi beszámítható szolgálata nincs, s így az özvegy a törvény értelmében segélydíjra jogot nem tarthat, de az árva az 1875-ik évi XXXII. t.-cz. 18. §-a értelmében gyámpénzre jogosult: az esetben a szülőknek, illetve árváknak teljes szegénysége is közhatóságilag igazolandó.

Teljesen szülőtlen, avagy bármely oknál fogva gyámi gondozás alatt álló árvák gyámpénzének folyósításához fennebb jelzett okmányokon kívül, az árvák gyámjának kirendelésére vonatkozó hatósági okmány is csatolandó.

Teljesen szülőtlen árváknál a gyámkirendeles és az árva-gyámpénz kérelmezése iránt a kir. tanfelügyelő hivatalból jár el.

Ha valamely segélypénzben részesült özvegy férjhez megy, a kir. tanfelügyelő az 1875. évi XXXII. t.-cz. 14. §-ával követt nyilatkozatot tőle bekívánja és a miniszterhez felterjeszti.

125. §. A tanítóképző-intézetek.

A tanítóképző-intézetek feladata, hogy az egyház számára vallásos és egyházas, továbbá, tekintettel az egyház-községekben használt nyelvekre is, kellő szakképzettséggel bíró és egyszersmind hazafias szellemű népiskolai tanítókat és organistákat (énekvezéreket) neveljenek.

A tanítóképző-intézetek egyetemes jellegűek és kormányzásukra nézve elsősorban az egyházkerület hatósága alá tartoznak. Működésük ellenőrzésére az alább ismertetendő egyházkerületi és egyetemes iskolai bizottságok is hivatva vannak.

A tanítóképző-intézetek gyakorló-iskolával és rendszerint benlakással láttatnak el.¹

A tanítóképző-intézetek felállíthatása és fenntartása a szabad vallásgyakorlat állami elismerésén és illetve állami törvények rendelkezésein sarkallik.

Az 1868: XXXVIII. t.-cikk szerint minden hitfelekezet állíthat és tarthat fenn *tanítóképezdét* is azon feltétel alatt, hogy e képezdek a növendékek gyakorlati kiképzése végett gyakorló-iskolával legyenek összekötve, hogy azokban legalább azon tudományok és legalább azon terjedelemben

¹ E. A. 209–211. §§.

taníttassanak, a melyeknek és a minő terjedelemben tanítása az állami képezdékre nézve az 1868: XXXVIII. t.-cz. 88. §-ában és az 1879: XVIII. t.-czikkben el van rendelve; továbbá, hogy bennük évenként nyilvános vizsgák tartassanak, azok eredménye a közoktatási miniszter tudomására hozassék, hogy végre az azokban végzett növendékek számára a törvényben körülírt szigorlatoknak megfelelő vizsgák rendeztessenek.

Az 1868: XXXVIII. t.-cz. 88. §-a szerint a képezdőben kötelezett tantárgyak: *a)* hit- és erkölctan; *b)* neveléstan; *c)* oktatási módszertan; *d)* földrajz, *e)* történet (általános és hazai); *f)* anyanyelv; *g)* magyar nyelv; *h)* német nyelv; *i)* természettudományok és azoknak a földművelésre és iparra való alkalmazása; *k)* gazdaságtan, gazdasági és kertészeti gyakorlatokkal; *l)* hazai alkotmánytan; *m)* mennyiségtan és mértan; *n)* ének és zene (különösen hegedű és zongora); *o)* szépirás és rajz; *p)* testgyakorlat tanítása; *q)* gyakorló-iskolában a tanítás gyakorlása.

A tanfolyam bevégezése után egy évre, de legföllebb két év eltelte alatt, a mely időt gyakorlati tanítással töltheti a tanuló, köteles minden növendék a képezdei összes tárgyakból, írásbeli dolgozatokból és különösen a tanítás gyakorlásából vizsgát állani ki, és csak e feltétel sikeres teljesítése után nyerhet tanítói oklevelet.

A kik felső népiskolai és polgári iskolai tanítói állomásra akarnák magukat képesíteni, azoknak a 102. §-ban megállapított vizsgán kívül a felső népiskola vagy polgári iskola tantárgyaiból és azoknak tanítási módszeréből a kormány által arra rendelt hatóság előtt még egy szigorlatot kell kiállaniok.

A kir. tanfelügyelő a hitfelekezetek által fenntartott elemi iskolai tanító- és tanítónőképző-intézetekben, hasonlóképen a felekezeti felső nép- és polgári iskolai tanítóképző-intézetekben az 1868: XXXVIII. t.-cz. 14. §-ában biztosított állami főfelügyeletet a népoktatási törvények végrehajtása tárgyában 1905-ben kiadott s fentebb már említett ministeri *utasítás* szerint gyakorolja, melynek értelmében feladata arra ügyelni és azt ellenőrizni:

a) hogy a tanító-, tanítónőképzés egész iránya megfelelően azon hazafias feladatnak, a melyet a magyarországi népoktatási tanintézetek tanítóinak, tanítónőinek meg kell oldaniok, hogy a népoktatási törvényekben megállapított nép-

iskolai tanczél: nevezetesen az 1868:XXXVIII. t.-czikkben kötelezett ismeretkör közlését és a nép nevelését, továbbá az 1879:XVIII. t.-czikkben a magyar nyelv megtanítását illetőleg kellően megoldhassák;

b) hogy a tanítóképző-intézetekben a törvény által megszabott évfolyamok megtartassanak, a tanítóképesítés a törvény szerint történjék;

c) hogy a nem-állami tanítóképző-intézetekben a törvényben megszabott tantárgyak taníttassanak, és azon terjedelemben, a miként az állami tanító- és tanítónőképzőkre nézve az 1868:XXXVIII. t.-czikkben el vannak rendelve;

d) hogy minden tanítóképző-intézet mellett a törvény szerű gyakorló-iskola, a tanítóképző-intézeti tanulók gyakorlati kiképzése céljából a képző-intézettel kapcsolatban, szerveztessék;

e) hogy az összes tanítóképző-intézetekben évenként és osztályonként nyilvános vizsgálatok tartassanak és azok eredménye a közoktatásügyi miniszternek tudomására hozassék;

f) hogy a tanítóképző-intézetet végző tanulók számára a tanítói oklevél csak a népoktatási törvény 102., illetve 103. §§-aiban megszabott szigorlat — tanképesítő-vizsgálat — sikeres kiállása esetén adassék ki.

A kir. tanfelügyelő a felekezeti tanító-, tanítónőképző-intézeteket évenként a képesítő-vizsgálaton kívül, legalább egyszer meglátogatja, a tapasztalt hiányokról a vallás- és közoktatásügyi miniszternek jelentést tesz.

A nem-magyar tannyelvű tanító-, tanítónőképző-intézetben a tantárgyak tanítási módján és a tanítás általános eredményének elbírálásán kívül különös figyelemmel és a legszigorúbban ellenőrzi azt, hogy a tanulók magyarnyelvi oktatása oly óraszámban és oly módszerrel történik-e, melynek alapján azok a nyelvet szóban és írásban oly fokig megtanulják, hogy nehézség nélkül oktatni is tudjanak.

Az 1876-ik évi XXVIII. t.-czikk 5. §-a 3. a) pontjában, valamint az 1879. évi XVIII. t.-cz. 6. §-ának első bekezdésében és ezen utóbbi törvény végrehajtása tárgyában az egyházi főhatóságokhoz intézett leirat (20,301/1885.) 7., 8. és 9. pontjaiban, nemkülömben a végrehajtási Utasítás 17. §-ában biztosított jogánál fogva bekéri a kir. tanfelügyelő minden iskolaév elején a tankerületében levő nem-magyar tannyelvű tanító-, tanítónőképző-intézetnek tanmene-

tét, órarendjét és a használandó tankönyvek egy-egy példányát és azokat a vallás- és közoktatásügyi ministerhez felterjeszti. Ha a tanterven az illetékes egyházi főhatóság változtatást tesz, a tantervét a kir. tanfelügyelő a ministerhez felterjeszti.

A kir. tanfelügyelő az illető egyházi főhatóságnál oda-
hat, hogy a tanító-, tanítónőképző-intézetbe rendszerint csakis
a középiskola vagy polgári iskola négy osztályát végzett
növendékek vétessenek fel, a miként ez az 1868: XXXVIII.
t.-cz. 86. és 108. §-ai czélzatának is megfelel, és hogy fel-
vételi vizsgálat útján csak kivételesen jussanak be jelöltek
a tanítóképző-intézetbe.

Arra pedig iskolalátogatásai alkalmával különösen ügyel
a kir. tanfelügyelő, vajjon a felvételi vizsgálat útján bejutott
növendékek valóban birnak-e a magyar nyelvben, az anya-
nyelvben, a számvetés és földrajz ismeretében és a törté-
nelemben legalább is annyi jártassággal, mint a mennyit a
közép- vagy polgári iskola négy első osztályában tanítanak,
illetőleg mint a mennyi magyar nyelvi ismeretet az 1879. évi
XVIII. t.-cz. értelmében már az elemi népiskolát végzett
tanulótól is követelni lehet. Ha e tekintetben a kir. tanfel-
ügyelő kifogásolni valót talál, a vallás- és közoktatásügyi
ministerhez a főfelügyeleti jog érvényesíthetése végett ki-
merítő jelentést tesz.

A kir. tanfelügyelő minden rendelkezésére álló módon
odahat, hogy ott, a hol még nincs, gyakorló-iskola létesít-
tessék, a képző-intézettel szerves kapcsolatban. Ha eljárásá-
nak félév alatt eredménye nem volna, az 1868: XXXVIII.
t.-cz. 15. §-ában megszabott megintés és azt követő eljárás
foganatosítása végett a ministerhez előterjesztést tesz.

Ezen tanítóképző-intézetek gyakorló-iskolájában az álta-
lános tanmódszeren és a tanítójelöltek gyakorlati oktatásá-
nak elbírálásán kívül ügyel arra, hogy a magyar nyelv az
elrendelt kötelező óraszámban taníttatik-e? s a tanulók a
tanidő végével megtanulnak-e magyarul helyesen beszélni,
olvasni és írni?

Minden egyebekben a tanképesítő-vizsgálat lefolyására
nézve az 1879: XVIII. t.-cziknek rendelkezései és az illető
egyházi főhatóság által megállapított vagy megállapítandó
vizsgálati szabályzat a mérték- és irányadó.

Az ág. hitv. evang. egyház tanítóképző-intézeteire nézve

e részben az 1904. évi egyetemes közgyűlés által megállapított „Szabályzat az elemi népiskolai tanítóképesítő vizsgálatokról” nyer alkalmazást,¹ melynek 2. §-át az 1900. évi egyetemes közgyűlés módosította.²

E szabályzat szerint:

A magyarhoni evang. tanítóképző-intézetekben évenként rendszeren egyszer, a tanév végén, tartanak elemi iskolai tanítóképesítő vizsgálatok.

Ezen vizsgálatokra jelentkezhetnek:

a) mindazok, kik valamely magyarhoni ág. h. ev. vagy más, akár állami, akár felekezeti tanítóképzőben, az összes tanfolyamokat legalább elégséges eredménnyel befejezték, a gyakorló-iskolában megfelelő tanításbeli jártasságot szereztek s erkölcsi tekintetben is a tanítói pályára valóknak bizonyultak;

b) oly egyének, kik magukat a tanítói pályára gyakorlatilag és magánúton elméletileg képezték.

c) Oly jelentkezők, a kik theologiai akadémiai tanfolyamot hallgattak, vagy legalább is gymnasiumi, illetőleg reáliskolai érettségi bizonyítványuk van.

Azon jelöltek, kik valamely tanítóképző-intézetnél az összes tanfolyamokat elvégezték, születési bizonyítványuk, valamint esetleg más képzőintézettől nyert tanulmányi bizonyítványaik beadása mellett, április hó végéig az igazgatónál jelentkeznek, és ha az a) pontban foglalt követelményeknek megfelelnek, a tanári testület által a vizsgálatra bocsáttatnak.

Magánúton vagy más tanítóképző-intézetben végzett jelöltek képesítő-vizsgálatra csak püspöki engedéllyel bocsáthatók a következő feltételek alatt:

a) ha a vizsgálat idején 18-ik életévüket betöltötték;

b) ha a képzőintézetbe való felvételre nézve a törvény 86. §-ában előirt előképzettséget valamely nyilvános iskolai bizonyítvánnyal igazolhatják;

c) ha legalább egy évig valamely nyilvános iskolában tanítással gyakorlatilag foglalkoztak;

d) ha úgy egészségük, mint erkölcsük tekintetében a tanítói pályára alkalmasak.

Képesítő-vizsgálatra nem bocsáthatók azok, a kik

a) ily vizsgálaton kétszer vettek vissza;

¹ L. 1904. évi egyet. közgy. jkv 20. pontját.

² L. 1900. évi egyet. közgy. jkv 31. pontját.

- b) bűnvádi kereset miatt bíróilag el voltak ítélve;
- c) a kiket valamely tanintézetből az illető hatóság erkölcsi kihágás miatt kizárt;
- d) a kik oly betegségben vagy fogyatkozásban szenvednek, hogy e miatt hivataluknak megfelelni képesek nem lennének.

Az ekként felsorolt követelményeknek megfelelő magántanulók kötelesek a képesítő-vizsgálatra való bocsátás előtt a képzőintézet egyes osztályaiban tanított anyagból, korukhoz mérten meghatározandó időközökben, osztályvizsgálatokat tenni.

A magánúton készült jelöltek a felsorolt követelményeknek megfelelően felszerelt folyamodványukat a képzőintézet igazgatójánál adják be, a ki azt végeldöntés végett a tanári karnak aziránti véleményével, hogy a jelölt előzetesen mely osztályból s mely időközökben kötelezendő vizsgálatra, a püspöki hivatalhoz juttatja.

Az osztályvizsgálatok az igazgató elnöklete alatt, az illető osztályban tanító tanárok előtt, tartatnak meg és kiterjednek az osztályban tanított mindazokra a tárgyakra, a melyek a tanítóképző-intézet tantervében elő vannak írva.

Az osztályvizsgálat eredményéről, a püspöki engedély számának s keltének idézésével, rendes bizonyítvány adatik ki.

A következő osztályvizsgálatra a jelölt csak abban az esetben bocsátható, hogy ha a megelőzőt legalább elégséges sikerrel kiállotta.

A képesítő-vizsgálat megtartásával felruházott vizsgálóbizottság, az egyházkerület elnökségének vagy általa megbízott egyházi és világi helyetteseinek elnöksége alatt, áll: a képzőintézeti tanári testületből és öt, egyházkerületileg kiküldött bizottsági tagból.

A képesítő-vizsgálat elméleti, gyakorlati és zenei részből áll, s kiterjed az 1868: XXXVIII. t.-czikk 88. §-ában¹ elrendelt minden tantárgyra, az intézet tantervében előirt terjedelemben. A képesítő-vizsgálaton egyetlen tárgyból sem menthető fel senki, semmi indokból és semmi szín alatt.

Az elméleti vizsgálat részben írásbeli, részben szóbeli.

A gyakorlati vizsgálat írásbeli dolgozatból és gyakorlati tanításból áll.

¹ L. fentebb 623. l.

A zenei vizsgálat a népiskolai énektanításon felül kiterjed az ev. egyházban előforduló kántori teendők minden ágára, különösen az egyházi énekre s ezt kísérő orgonálásra.

Az írásbeli vizsgálaton a következő dolgozatok készíthetők:

a) Értekezés magyar nyelven a neveléstan köréből választott valamely tárgyról, oly célból, hogy egyfelől a jelöltnek alapos nyelvtani ismeretei, helyes gondolkozása, gondolatainak írásban való szabatos kifejezése, másfelől a neveléstan és segédtudományai körében való tájékozottsága is megítélhetők legyenek.

b) Fordítás magyarról németre szótár segítségével.

c) Két geometriai feladat megoldása, a melyekből a jelöltnek e tárgyban való tájékozottsága és a számvetésben való biztossága is kiderüljön.

d) A természettudományok és gazdaságtan köréből feladott apróbb kérdések közül legalább egy-egynek helyes megfejtése.

e) Valamely mértani test vagy egyszerű tárgy rajzolása látszat szerint szabad kézzel, árnyékolással.

f) Valamely egyházi ének vegyes karra (orgonára) s férfi- vagy gyermekkarra alkatmazása; vagy pedig valamely egyházi énekhez illő középhosszúságú praeludium szerkesztése orgonára.

g) Egy lap szépírás.

Azon jelöltek, a kik a magyar nyelven kívül még más nyelven tanításra is kívánják magukat képesíttetni, kötelesek a neveléstani értekezéshez hasonló dolgozatot ezen más nyelven is készíteni.

A szóbeli és zenei vizsgálatok június havában tartatnak. E vizsgálatokat a vizsgáló-bizottság értekezlete előzi meg.

Az a jelölt, kinek minden írásbeli dolgozata legalább is elégséges eredményű, szóbelire bocsáttatik. A ki a neveléstani dolgozatból elégtelen érdemjegyet nyert, megbukottnak tekintendő és szóbeli vizsgálatra nem bocsátható. A többi írásbeli dolgozatokból kapott legfeljebb három elégtelen osztályzattal a jelölt a szóbeli, illetőleg gyakorlati s elméleti zenei vizsgálatra bocsátható ugyan, de vizsgálata szigorúbb megítélés tárgyát képezi.

Ha azonban a paedagogiai dolgozat be nem számításával háromnál több dolgozata elégtelen, a jelölt szóbeli vizsgára nem bocsátható.

A szóbeli és zenei vizsgálat rendszerint csak a következő tantárgyakra terjed ki, a melyek az írásbeli vizsgálatnak nem képezték tárgyát: 1. Vallástani tárgyak; *a)* bibliaismeret, *b)* hit- és erkölcsstan, *c)* egyháztörténet. 2. Neveléstan. 3. Oktatási módszertan. 4. Magyar nyelv s irodalom. 5. Hazai és világtörténelem. 6. Hazai alkotmánytan. 7. Földrajz. 8. Számtan. 9. Gyakorlati s elméleti vizsgálat az ének- és zenéből; az egyházi énekekből, a hegedű- és orgonajátszásból. 10. Gyakorlati vizsgálat a testgyakorlásból és vezénylésből.

Azok a jelöltek, a kik magukat a magyar nyelven kívül más nyelven való tanításra is képesíttetni kívánják, ezen nyelvből is tesznek szóbeli vizsgálatot.

A vizsgálat terjedelmére nézve irányadó a tanterv.

A gyakorlati vizsgálathoz, egy nappal a tanítás előtt, minden tanítójelölt két tételt húz az igazgatónak s a gyakorlóiskola vezetőjének jelenlétében: egyet a népiskolai vallás-oktatás, egyet a többi tárgyak köréből. A jelölt tartozik e két tanítás tervezetét írásban kidolgozni és a tanítás megkezdése előtt az elnöknek átadni.

A jelölt a gyakorlóiskola növendékeinek egy csoportját, a bizottság előtt, a két tárgy közül az elnök által megjelöltekből, legalább egy negyedórát, legfeljebb egy félórát oktatja.

Azon tanítójelöltek, kik más tannyelvű iskolák számára is képesíttetni akarják magukat, az egyik tételt ezen más nyelven dolgozzák ki, s úgy a magyar, mint a más nyelvű tárgyakból végeznek gyakorlati tanítást.

Ha a viszonyok kívánják, a gyakorlati tanítás a szóbeli vizsgálat előtt is megtartható.

Az összes vizsgálat befejezése után a vizsgáló-bizottság értekezletet tart és szótöbbséggel megállapítja minden egyes jelöltre nézve:

- a)* minden tantárgyból az osztályzatot;
- b)* minden tanítójelölt általános osztályzatát.

Az eredmény jelzésére kitűnő, jeles, jó, elégséges és elégtelen osztályzati jelek használandók.

Az általános képesség foka ugyanazokkal a jegyekkel, az egyes tantárgyakból nyert osztályzatok számtani közép-arányosa alapján állapítandó meg. A vizsgálat eredményét az elnök a bizottság jelenlétében hirdeti ki.

Az oly jelölt, ki a képesítő-vizsgálaton három vagy több

tantárgyból nyert elégtelen osztályzatot, az összes tantárgyakból tartozik egy év múlva a vizsgálatot ismételni.

Az oly jelölt a ki a képesítő-vizsgálaton legfeljebb két tantárgyból elégtelen osztályzatot nyert, három hónap múlva az illető tantárgyakból javító-vizsgálatot tehet. Ha ez alkalommal a vizsgálat csupán egy tantárgyból nem sikerül, ebből a tárgyból a javító-vizsgálatot a tanév végén még egyszer ismételheti; ha azonban vizsgálata mindkét tárgyból nem sikerült, akkor az egész képesítő-vizsgálatnak még egyszer és utolszor leendő ismétlésére utasítandó.

Azok, a kik a vizsgálat közben annak tovább folytatásától elfogadható okokból önként visszalépnek, nem osztályoztatnak, és úgy tekintetnek, mintha egyáltalában nem tettek volna vizsgálatot. A ki azonban háromszor lépett vissza, többé vizsgálatra nem bocsátható.

Oly jelölteknek, kik a törvény szerinti életkort (19 év) még nem töltötték be, az oklevél csak ama kor betöltése után szolgáltatható ki.

Nem evang. tanítóképző-intézetnél képesített tanítók a püspök engedélyével külön vizsgálatot tehetnek a vallási s kántori teendőkre vonatkozó tárgyakból, melynek eredményéről a vizsgálatot tevő külön bizonyítványt kap.

126. §. A középiskolák.

A középiskolák szervezete, tanterve s felügyelete tekintetében — épségben hagyva a törvényesen bevett egyházaknak e téren régebbi törvények által biztosított jogait — jelenleg az 1883:XXX. t.-cz. intézkedik. Ez az első organikus törvény, mely hazánkban a középfokú oktatást rendezte.¹

Ezt megelőzőleg — eltekintve a középiskolák felállításának szükségességét, avagy a felügyeleti jog gyakorlását hangsúlyozó, továbbá a bevett egyházak iskolafenntartási jogát

¹ L. Klamarik János: „A magyarországi középiskolák szervezete és eljárása”. Budapest, 1881. Ugyanaz: „A magyarországi középiskolák újabb szervezete történeti megvilágítással”. I. rész. Budapest, 1893. Molnár Viktor: „A hazai középiskolák reformja”. Budapest, 1885. Dr. Németh Antal: „Betűsoros tájékoztató a középiskolai rendeletek, szabályzatok, utasítások közt”. Budapest, 1898. Dr. Fináczy Ernő: „A magyarországi középiskolák multja és jelene”. Budapest, 1896. Ugyanaz: „A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában”. Budapest, 1899–1902.

megállapító törvényektől — a középoktatást rendeleti úton¹ és illetve a prot. egyházak önkormányzati hatóságai szabályrendelet, rendezetek s utasítások által szabályozták. Ily körülmények között a prot. középiskolák jogállása, a felügyeleti jog gyakorlása, velők szemben az említett kir. rendeletek alkalmazása stb. felette határozatlan volt. Az 1883:XXX. t.-cikk mindezen tekintetekben fordulópontot jelentett s bár a régebbi jogviszonyokat érintetlenül hagyta, másrészt azonban a különféle középiskoláknak (állami, kir. kath., felekezeti, községi) az államkormányhoz való viszonyát szabatosan megállapította.

Az ág. hitv. evang. egyháznak a középiskolákra vonatkozó autonóm joghatósága elvileg a bécsi és linzi békekötéseken, kifejezetten az 1790:XXVI. t.-cz. 5. §-án (L. 86. lap) alapszik s az 1883:XXX. t.-cz., az annak alapján kelt kormányrendeletek, az egyházi alkotmány és szabályrendeletek, valamint a fenntartó egyházi testületek helyi szabályzatainak keretében érvényesül.

Az 1883:XXX. t.-cz. 54. §-a szerint új nyilvános középiskolák felállításánál a felállítók kötelesek az intézet megnyitla előtt legalább négy hónappal szándékukat bejelenteni a vallás- és közoktatásügyi miniszternél, fölterjesztvén az intézet szervezeti szabályait, tanrendjét, tanerőinek számát, az intézet helyiségeinek kimutatását s taneszközökkel felszerelését. A miniszter az intézetnek akár létesítését, akár nyilvánosságát csak akkor tagadhatja meg, ha az a törvényes kellékeknek meg nem felel. Ha a miniszter a felterjesztésnek benyújtása után két hónap alatt nem nyilatkozik, az intézet megnyitható.

Az E. A.-nak 212–214. §-ai csak rövid általánosságban szólnak a középiskolákról (fő- és algymnásiumok). Ezt megelőzőleg az evang. gymnásiumok tantervét az 1884-ik évi egyetemes közgyűlés állapította volt meg, melyet a szükséges helyi módosításokkal életbe is léptettek. Utólag azonban valamennyi ág. hitv. ev. gymnásium igénybe vevén az államsegélyt, jelenleg — az 1893-iki egyetemes közgyűlés által megalkotott gymn. rendtartás 15-ik §-a alapján kifejezetten is — az állami tantervet követik.

Az E. A. fentebb hivatkozott szakaszai szerint a középiskola feladata: hogy tanulóit hazafias és evangeliomi vallásos

¹ L. 1777-iki és 1806-iki „Ratio educationis...“

szellemben, az országos középiskolai törvényeknek megfelelően, tudományos foglalkozásra nevelje; közelebbről pedig, hogy őket a főiskolai tanulmányokra alkalmasakká kiképezze.¹

A középiskola feladatának megvalósítása elsősorban a tanároktól függvény: ezeknek evangeliomi szellemtől egészen áthatott s alapos paedagogiai és tudományos szakképzettséggel bíró egyéneknek kell lenniök.²

A vallástanárok vagy a lelkészek, vagy oly férfiak sorából választandók, kik a középiskolai vallástanári vizsgát letették. Az 1899. évi egyetemes közgyűlés (33. jkvi pont) a középiskolai vallástanár-képesítés jogát az egyetemes lelkészvizsgáló bizottságra ruházta. A vallástanárok a többi szakok tanáraival teljesen egyenjogúak.³

A középiskolák alatt — az 1883:XXX. t.-cz. szerint — a gymnásiumok és reáliskolák értendők.

A gymnásium és reáliskolának az a feladata, hogy az ifjúságot magasabb általános műveltséghez juttassa és a felsőbb tudományos képzésre előkészítse.

A gymnásium e feladatot a minden irányú humanistikus, a reáliskola pedig főleg a modern nyelvek, a mennyiségtan és természettudományok tanítása által oldja meg.

A gymnásiumi oktatás rendes tantárgyai:

- a) hit- és erkölcsstan;
- b) magyar nyelv és irodalmának történelme; azonkívül azon tanintézetekben, melyeknél a tannyelv nem magyar, az intézet tannyelve és irodalmának története;
- c) latin nyelv és irodalom;
- d) német nyelv és irodalom;
- e) görög nyelv és irodalom;
- f) földrajz;
- g) Magyarország történelme;
- h) egyetemes történelem;
- i) bölcsészeti előtan (lélektan és logika);
- k) mennyiségtan;
- l) természetrajz;
- m) természettan és vegytan;
- n) mértani rajz;

¹ E. A. 212. §.

² E. A. 213. §.

³ E. A. 214. §.

o) szépírás;

p) testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra.¹

A reáliskolák rendes tantárgyai:

a) hit- és erkölcsstan;

b) magyar nyelv és irodalmának történelme; azonkívül azon tanintézetekben, melyeknél a tannyelv nem a magyar, az intézet tannyelve és irodalmának történelme;

c) német nyelv és irodalom;

d) franczia nyelv;

e) bölcsészeti előtan (lélektan és logika);

f) földrajz;

g) Magyarország történelme;

h) egyetemes történelem;

i) mennyiségtan;

k) természetrajz és geologia;

l) természettan;

m) vegytan;

n) ábrázoló mértan és mértani rajz;

o) szabadkézi rajz;

p) szépírás;

q) testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra.

A hitfelekezetek — tehát az evang. egyház is — maguk határozzák meg az általuk fenntartott nyilvános középiskolák tannyelvét és a mennyiben ez nem a magyar, kötelesek a tannyelven és irodalmán kívül a magyar nyelv és irodalmának történelme, mint rendes tantárgy tanításáról is gondoskodni és pedig oly óraszámban, mely annak kellő elsajátítását lehetővé tegye. Ennek ellenőrizhetése végett kötelesek a magyar nyelv és irodalmának történelmére tantervet és óra-beosztást a vallás- és közoktatási miniszternek előzetesen bemutatni.

A nem magyar tannyelvű középiskolákban a 7-ik és 8-ik osztályban a magyar nyelv és irodalmának történelme magyar nyelven tanítatik, s e tantárgyakból az érettségi vizsgálat is ezen nyelven teendő.

Az érettségi vizsgálat tekintetében e rendelkezés az 1885. évi érettségi vizsgálatoknál lépett érvénybe.

A magyarországi ág. hitv. ev. egyház által fenntartott összes középiskolák tannyelve a magyar. Német tannyelvű

¹ Az ev. gymnasiumokra nézve az alább ismertetendő egyetemes rendtartás a gymnásiumi tantárgyakra nézve lényegében egyezően intézkedik.

középiskolák csupán az erdélyrészi szász evang. egyházban vannak.

A felekezetek által fenntartott tanintézeteknél a tantár-
gyakban az egész tanfolyam alatt elérendő végczélt és a
tanítandó ismeretek mértékét, a tanrendszert, a tantervet és
a tankönyveket az 1883:XXX. t.-cz. 8. §-a szerint az illető
felekezeti főhatóság állapítja meg és azt esetről esetre a
vallás- és közoktatási miniszternek beterjeszti; a megállapított
mérték azonban nem lehet kisebb, mint az, mely a közokt.-
ügyi miniszter rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló
intézetekben alkalmazva van, és az illető intézetekre nézve
csak a minimumot határozza meg.

A nem felekezeti intézeteknél a hit- és erkölcsan taní-
tása iránt külön, minden felekezethez tartozó tanulókat ille-
tőleg, úgyszintén a felekezeti tanintézeteknél is más fele-
kezetekhez tartozó tanulókra vonatkozólag, saját egyházi
hatóságuk intézkedik; a tanítást a vallás- és közoktatásügyi
miniszternek bejelentett és általa elfogadott egyén teljesíti.

A miniszter a bejelentett egyén elfogadását csak erkölcsi
vagy állami szempontból tagadhatja meg.

Mind a gymnásium, mind a reáliskola első osztályába
csak oly növendékek vétetnek fel, kik életük kilenczedik
évét már betöltötték és vagy arról, hogy a népiskola négy
alsó osztályát jó sikerrel végezték, nyilvános népiskolától
nyert bizonyítványt mutatnak elő, vagy felvételi vizsgálaton
igazolják, hogy hasonló mérvű képzettséggel bírnak.

Egyébiránt a fegyelmi eljárást a vallás- és közoktatás-
ügyi miniszter; illetőleg a tanintézet felekezeti főhatósága
szabályrendeletileg állapítja meg.

A felekezetek által fenntartott intézetekben a tandíj iránt
az illetékes felekezeti hatóság intézkedik.

Az érettségi vizsgálat írásbeli és szóbeli.

A vizsgálati utasítást az 1883:XXX. t.-cz. értelmében a
vallás- és közoktatásügyi miniszter az illető felekezeti főható-
ságnak, továbbá az egyetemek, illetőleg műegyetem tanári
karának meghallgatásával állapítja meg.

A legújabb időig e részben az 1884. évi 10,288. sz. rende-
lettel kibocsátott „Érettségi vizsgálati utasítás“ volt érvény-
ben, ezt azonban az 1905. december 18-ikán 105,500. sz. a.
kelt rendelettel kibocsátott „Érettségi vizsgálati utasítás“ ha-
tályon kívül helyezte. Ez az új utasítás az érettségi vizsgálat

súlypontját a szóbeli vizsgálatra helyezi s az írásbeli dolgozatok számát a gymnasiumban ötről háromra szállította le, törölve a német és görög nyelvet. Az utasítás 40 §-ban tüzetesen intézkedik a szóbeli és írásbeli érettségi vizsgálatokról s a felekezeti gymnasiumokat egészben kötelezi.

Az érettségi vizsgálatok a tankerületi főigazgató, vagy annak a vallás- és közoktatásügyi minister által kirendelt helyettese, a felekezeti tanintézetekben pedig az illetékes főhatóság által kirendelt férfiak elnökei alatt esetleg más bizottsági tagok hozzájárulásával, mindenik nyolcz osztályú középiskola tanári testülete által tartatnak.

A felekezeti intézet érettségi vizsgálatához a vallás- és közoktatásügyi minister kormányképviselőt rendel ki, mely okból köteles az illető iskolai főhatóság az érettségi vizsgálat idejét legalább egy hóval előbb a ministernek bejelenteni.

A minister által kiküldött kormányképviselőt semmiféle rendelkezési jog nem illeti; ellenben tartozik felügyelni, hogy az 1883:XXX. t.-cz. intézkedései és a minister által megállapított s fentebb idézett vizsgálati utasítások megtartassanak. E végből:

a) megtekinti az érettségi vizsgálatához szerkesztett írásbeli dolgozatokat;

b) jelen van a szóbeli vizsgálaton s joga van minden tárgyról, minden tanulóhoz kérdést intézni;

c) részt vesz a vizsgáló-testületnek mind az írásbeli, mind a szóbeli vizsgálat eredménye felett tartandó tanácskozásában;

d) eljárásáról és tapasztalatairól kimerítő jelentést tesz a ministernek.

Ha a kormány képviselője a vizsgálat folyama alatt azon meggyőződésre jutna, hogy a törvény és a kiadott vizsgálati utasítás valamely esetben meg nem tartatott, ez iránti észrevételét a vizsgálat eredménye fölött tartott zárt tanácskozmány jegyzőkönyvébe véteti és a ministernek jelentést tesz. Ez esetben a bizonyítvány kiadása az eset végleges eldöntéséig függőben tartandó.

A minister az illetékes iskolai főhatóságot az ügy megvizsgálására fölhívja. A főhatóság a vizsgálatot azonnal teljesíti, és ha azt találja, hogy törvénytelenység vagy szabályellenesség csakugyan történt, az érettségi bizonyítvány kiadását betiltani köteles; ellenkező esetben a bizonyítványt

kiadatja, de eljárásáról minden esetben jelentést tesz a miniszternek.¹

A hitfelekezetek által fenntartott nyilvános középiskolákban úgy a tanulókra, mint a tanárookra vonatkozó fegyelmi szabályzatokat (a fegyelmi eljárást is beleértve) azok egyházi főhatóságai állapítják meg, kötelesek azonban azokat, valamint az azokon időnként eszközölt változtatásokat a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez tudomás végett fölterjeszteni.

A tanárok fegyelmi ügyeiben az E. A. 324–443. §§-ai alkalmazandók.

Ha hitfelekezeti tanintézet igazgatója vagy tanára hivatalától fegyelmi úton elmozdított, az ily eset, az illető felekezeti főhatóság által a vallás- és közoktatásügyi miniszternek az indokolt ítélet közlése mellett haladéktalanul feljelentendő.

Minden elmozdítási esetben az elmozdítást kimondó ítélet közzététele és szigorú megtartása iránt a nevezett miniszter intézkedik.

Az ország a középiskolák tekintetéből tizenkét tankerületre osztatik s mindegyiknek élén egy tankerületi főigazgató áll.

A főfelügyeleti jog gyakorlása szempontjából a vallás- és közoktatásügyi miniszter a felekezeti tanintézeteket megbízottjai által bármikor meglátogatattja. A kirendelt megbízott jelen lehet ezen középiskolák nyilvános vizsgálatain s a nevezett miniszter ezen iskolák szervezetéről, felszereléséről s az oktatás eredményéről, valamint általában arról, hogy a törvények és törvényes rendeletek megtartottak-e, ez úton is egyenest tudomást szerez.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyel arra, hogy minden tanintézeti vagyon és különösen iskolai célokra tett alapítványok biztosan elhelyezve, rendeltetési céljukra rendesen fordíttassanak, ennél fogva jogában áll az iskolai vagyon állásáról, mikénti elhelyezéséről és kezeléséről időnként hiteles kimutatást kívánni.

Ha az iskolai vagyonról és alapítványokról szóló időnkénti kimutatásokból (1883: XXX. t.-cz. 48. §) az tűnnék ki, hogy a jövedelmek nem rendeltetési céljukra fordíttatnak,

¹ Az iskolai bizottságok szervezetéről szóló 1905. évi egyetemes szabályrendelet ily esetekben a vizsgálat fogantatását az egyetemes tanügyi bizottság hatáskörébe utalja.

vagy valamely alapítvány hiányosan kezeltetik, avagy éppen veszélyben forog, a vallás- és közoktatásügyi minister az illető tanintézet fenntartó hatóságát utasítja, hogy az alapítvány biztosításáról gondoskodják; ha pedig a kezelés hiányos, vagy a felhasználás nem az alapítvány céljaira történik, a szükséges törvényes intézkedéseket tegye meg.

A vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló akár róm. kath., akár más jellegű, úgyszintén a jelenleg fennálló mindennemű középiskolák jogi természetét és jellegét az 1883:XXX. t.-cz. egyebekben nem érintette.

Hasonlókép érintetlenül maradtak azon középiskolákra nézve, melyek nem állnak a vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatt, az addigi törvények és gyakorlat, a mennyiben azokat az 1883. évi XXX. t.-cz. világosan meg nem változtatta.

Mint fentebb már említettük, országos törvényeink értelmében a felekezetek által fenntartott gymnásiumokban a tanrendszert, tantervet és tankönyveket stb. a felekezeti főhatóság állapítja meg.

Az evang. gymnásiumokra nézve e részben utalunk az 1903. évi egyetemes szabályrendeletre,¹ mely 62 §-ban szól: *A tanári testületről* (1–12. §), *a tanári értekezletekről* (13. §), *a tanulmányok rendjéről* (14–22. §), *a fegyelemről* (23–30. §), *az iskolai évről* (31–62. §).

Főbb intézkedései a következők:

A gymnásiumban rendes tanárokul csak oly feddhetlen előéletű ág. hitv. evangélikus, szükség esetén ev. református, a magyar nyelvet tökéletesen bíró magyar honpolgárok alkalmazhatók, kik tanári oklevelet nyertek s elsősorban azon tanszakra, melyre oklevelük szól. Oklevelet még nem nyert, de legalább már szakvizsgálatot tett tanárjelöltek csak helyettes tanárokul alkalmazhatók oly feltétellel, hogy három év lefolyása alatt a tanári vizsgálatot letegyék, különben állásukban meg nem hagyatnak.

A vallástanárok vagy a lelkészek, vagy oly férfiak sorából választandók, kik a középiskolai vallástanári vizsgálatot letették.

A tanárokat a fenntartó hatóság választja; a választásnál

¹ L. „A magyarországi ág. hitv. evang. gymnásiumok rendtartása” 1903. egyet. közgy. jkv. 88. p. s függelék.

a tanári testületnek ajánlati joga van; a hol a tanároknak a választásnál szavazati joguk is van, az ott ezután is fenntartandó.

A tanárok alkalmazásánál az államsegély-szerződésekben foglalt határozatok irányadók.

A nyolcz osztályú teljes gymnásiumban a tanárok száma a más-felekezetű vallástanárokon, a szépírás, a torna s a nem rendes tárgyak tanítóin kívül, az igazgatót is beleértve, legalább 11, a hatosztályúban legalább 8, a négyosztályúban legalább 6. A görögpótló tárgyak tanítása és párhuzamos osztályok létesítése a létszámot aránylagosan fokozza.

A nyolczosztályú teljes gymnásiumban az igazgató heti 10, a szaktanár 18, a rajztanár 20 óránál, a nem teljes gymnásiumban az igazgató 15, a szaktanár 18 óránál többre nem kötelezhető. Az ezenfelül vállalt órák külön díjazandók. Az óratöbbletek s a hosszabb helyettesítések díjazásának mértékét a fenntartó hatóság helyi szabályzatban állapítja meg.

Az igazgató heti óráinak száma 10, illetőleg 15-nél, a szaktanároké 25, a rajztanáré 28-nál több — huzamosabb ideig tartó helyettesítés, vagy óratöbblet vállalása esetében sem lehet.

A tanárok köteleességteljesítése s egész működése felett a közvetlen felügyelet a fenntartó hatóságot illeti, mely jogot az iskolai szervezetben megjelölt fórumok (iskolai bizottság) közbejöttével gyakorolja. A tanárok fegyelmi ügyeinek elbirálására és elintézésére nézve pedig a zsinati törvényeknek idevonatkozó intézkedései irányadók.

A gymnásium élén az igazgató áll, kit a fenntartó testület a rendes tanárok közül hat évre szótöbbséggel választ, mely idő letelte után újraválasztható.

Minthogy az iskola érdeke kívánja, hogy az igazgató tisztét oly egyén viselje, kit a tanárok többsége is óhajt, az igazgató választásánál a tanári testületet szintén ajánlási jog illeti meg; hol pedig a fenntartó testület az igazgatót addig is a tanári testülettel egyetemben választotta, ott ez az eljárás továbbra is fenntartandó.

Az igazgató köteleességei: 1. Az illetékes hatóság határozatait végrehajtani, illetőleg végrehajtatni. 2. Az iskolai helyiségek rendbentartásáról gondoskodni. 3. Az iskolai törvényeket humánus módon, részrehajlatlan igazsággal végrehajtani. 4. A tanterv megtartására s a használt tankönyvek megfelelő voltára felügyelni. 5. A tanítás folytonosságát és

összhangzatosságát ellenőrizni s a tanárok tevékenységét folytonos figyelemmel kísérni. 6. Az intézetben a tanári testülettel együtt a hazafias érzelmet és protestáns evangéliumi szellemet fejleszteni, őrizni és ápolni és minden eltérést ez irányban meggátolni. 7. A fenntartó testületet az intézetben esetleg előforduló hiányokra figyelmeztetni s az intézet beléletére vonatkozó reformokat megindítani. 8. Az intézetet az egyházi főhatósággal, valamint a kormánylyal s bármely világi hatósággal és egyesekkel szemben, tanulmányi, fegyelmi és adminisztratív ügyekben képviselni, a fenntartó testület jogainak épségben tartásával. 9. A kormány s az egyházi hatóságok által a törvény értelmében bekívánt kimutatásokat idejében beküldeni. 10. A nem illetékes úton hozzá érkező, az autonómiába és törvénybe ütköző kívánásokról és rendeletekről az illetékes egyházi főhatóságot értesíti. 11. A kívánt bizonyítvány-másodlatokat és egyéb okmányokat a szabályszerűleg megállapított módon kiállítani. Általában az intézet beléletének kormányzása és intézése egész súlyával az igazgató vállaira nehezedik s a bármely irányban elkövetett mulasztásért a felelősséget ő viseli.

Az igazgató jogai: 1. A tanároktól megkövetelni, hogy az iskolai törvények megtartassanak. 2. Hogy a tanterv utasításaihoz alkalmazkodjanak s a tankönyvek megválasztásában a fennálló normatívumot kövessék. 3. Hogy betegségüket vagy bármely más természetű akadályoztatásukat neki jókor tudomására hozzák, hogy a helyettesítésről kellő időben gondoskodhassék, mely irányban tett intézkedéseinek a tanárok feltétlenül engedelmességek tartoznak. 4. Joga, illetve kötelessége az egyes osztályokban az előadásokon jelen lenni, a kijavított írásbeli dolgozatokat, osztálynaplót ellenőrzés végett koronként bekövetelni. 5. Az intézet főbb mozzanatainak számára (beiratás, vizsgák) az időt a tanárral együtt megállapítani s a fenntartó testületnek bejelenteni. 6. A tanári értekezletet bármikor összehívni s minden, az intézetre vonatkozó ügy felől értesítést szerezni. 7. A tanári híványokat aláírni, a tanárok szolgálati bizonyítványait kiállítani a felügyelővel együtt. 8. Három szabad napot engedélyezni. 9. A tanároknak, szükség esetén, egy hétnél tovább nem terjedhető szabadságot engedélyezni. 10. A gymnásiumi mindennemű egyesületre felügyelni s működésüket ellenőrizni. 11. Az érettségi vizsgálatok kivé-

telével az összes vizsgálatokon elnökölni vagy helyettest rendelni. Általában joga van az igazgatónak mindama intézkedések megtételére, melyek a gymnásium szellemi életének emelésére szolgálnak.

A tanári testület minden fontosabb ügy felett tanári értekezletekben közösen tanácskozik és határoz, melyeken épp ezért minden egyes tanár megjelenni köteles; akadályoztatása esetén elmaradását igazolni tartozik. Az értekezők tagjai a középiskola rendes és helyettes tanárai. A nem evangélikus tanulók vallástanárai, az iskolaorvos, a nem rendes tornatanár és a melléktárgyak tanítói nem tagjai az értekezőnek, azonban tanácskozásra ezek is meghívhatók.

Az értekezőn szótöbbséggel hozatnak a határozatok; egyenlő szavazat esetében az igazgatónak vagy elnöklő helyettesének szavazata dönt. Személyi ügyekben titkos szavazásnak van helye. Fontosabb, különösen elvi-jelentőségű kérdésekben a kisebbségnek, sőt minden egyes tanárnak s így az igazgatónak is, joga van különvéleményét jegyzőkönyvbe vétetni s így a felettes hatóság döntését provokálni.

a) A rendes havi értekezletek, melyeknek tárgyai első sorban a folyó administratív ügyek s melyeknek napját a tanév elején, a tanárok, az első tanácskozáskor szótöbbséggel állapítják meg. Az igazgató azonban a szükséghez képest, a kitűzött napon kívül is hívhat össze tanári gyűlést s azon a tanárok szintén mindnyájan megjelenni tartoznak; s a tanárok többségének kívánságára bármikor össze kell hívnia az értekezőt.

b) Ellenőrző és osztályozó értekezletek, melyeken a tanári testület az összes tanulók tanulmányi előmenetele s magaviselete felett mond ítéletet és az első félévi és évvégi osztályzatokat megállapítja.

c) Módszeres tanácskozások, a tanítás összhangzatosságának biztosítása céljából évenként kétszer, ú. m.: szeptember és február hónapok közepén.

d) Évnyitó és évzáró értekezletek az év kezdetével és bezárással felmerülő ügyek elintézésére.

Ezen tanácskozások jegyzőjét a tanári testület saját kebeléből választja szótöbbséggel, úgy, hogy a tanárok, méltányosság szerint, váltakozva viseljék e tisztet. A váltakozó jegyzőket a fentartó hatóság méltányos díjazásban részesítheti.

A tanári testület feladata a tanítványokra oly módon hatni, hogy azok lelke a gymnásium céljainak megfelelőleg kiműveltségű. Ezt a célt elsősorban a tanítás által éri el. A gymnásiumi tanítás tárgyai: 1. a vallás és a négy alsó osztályban az egyházi ének; 2. a magyar nyelv és irodalom; 3. a latin nyelv és irodalom; 4. a görög nyelv és irodalom, illetőleg a görög nyelv pótlására rendelt tárgyak; 5. a német nyelv és irodalom; 6. a történelem; 7. a földrajz; 8. a mennyiségtan, a mértani rajzzal együtt; 9. a természettudományok: természetrajz és természettan; 10. a filozófiai propaedeutica; 11. a szépirás és 12. a testgyakorlás. Ezekre nézve az országos törvény szabványai kötelezők. (1883: XXX. t.-cz. 3. és 5. §.) Facultatív tárgyak: az egészségtan, a műének, zene, az idegen nyelvek, a gyorsírás és szabadkézi rajz. A rendes tantárgyak tanulása alól felmentésnek helye nincs, kivéve testi fogyatkozás miatt a torna, a mértani rajz technikai része, a szépirás és az éneklés alól. Az egész évre szóló felmentést a felekezeti főhatóság, az ideiglenest az igazgató, a szülők vagy helyetteseik kérelmére, orvosi bizonyítvány alapján adhatja meg. A szaktanárok az osztályokba járó nyilvános tanulóknak a kötelező tantárgyakból nem adhatnak magánórát.

A tantervet megállapítani, a tanmenetet főbb elvei szerint meghatározni az egyetemes gyűlés joga. Ezidő szerint, midőn gymnásiumaink kivétel nélkül állami segélyben részesülnek, a szerződések értelmében és hogy az átlépés a mi gymnásiumainkból az államiakba és megfordítva akadálytalanul történhessék, az állami tanterv követendő; a vallás tanítására nézve azonban, kivétel nélkül, az egyet. gyűlés által megállapított, illetőleg helybenhagyott tanterv kötelező. (E. A. 194. §.)

Tankönyvekül az egyetemes gyűlés által helybenhagyott könyvek használandók, az államilag engedélyezett csak annyiban, a mennyiben egyházunk tanaival, szellemével, történeti fejlődésével ellenkezőt nem tartalmaznak, a mit szemmel tartani a tanári testületeknek feladata. Az egyetemes gyűlés által kizárt könyvek nem használhatók. A tankönyvek megbírálásának, illetőleg engedélyezésének módját az iskolai bizottságokról szóló szabályrendelet állapítja meg.

Az iskolai törvényeket minden intézet külön állapítja meg a fenntartó hatósággal egyetértve, szem előtt tartva azt, hogy az iskola feladata: korlátozni, irányt szabni s javí-

tani, nem pedig bosszút állani és célelleszen büntetni. A büntetendő cselekvények tehát az iskola céljához képest, egyfelől hanyagság esetében, másfelől erkölcsi irányban állapítandók meg. Az iskolai törvények jóváhagyás végett a kerületi közgyűlés elé terjesztendők.

A büntetés fokozatai: 1. megrovás négy szem közt vagy nyilvánosan az osztály előtt; ezt alkalmazhatja: a tanár, az osztályfő, az igazgató, a tanári testület; 2. elzárás a tanárok által, de az osztályfő tudtával, egy órára; az osztályfő vagy az igazgató által két órára; de mindig kellő felügyelet és foglalkoztatás mellett. A bezárt tanulót rendszerint az a tanár foglalkoztatja, a kinek kívánságára vagy kezdeményezésére a bezárás történik. 3. Az iskolából való eltanácsolás, a tanári testülettel egyetértőleg, az igazgató által, vagy az intézetből való nyilvános kizárás az iskolai fegyelmi szék által. Az iskolai fegyelmi szék szervezetét az iskolafenntartó testület határozza meg a kerület jóváhagyásával. Az iskolai fegyelmi szék által hozott határozat ellen felebbezésnek helye nincs. A fentebb felsorolt büntetési fokozatok, erkölcsi romlottság esetén, mellőzhetők és a kizárás rögtön alkalmazható. Megrovásról, ha azt a tanári testület vagy a fegyelmi szék alkalmazza, az elzárásról pedig mindenkor előre értesítendők a szülők helyetteseik.

A kizárás súlyos erkölcsi beszámítás alá eső vétség esetén az ország összes középiskoláira kiterjedhet, mikor is a nyomozás, a kihallgatás, a tanúvallomások adatait, a fegyelmi szék tárgyalásának lefolyását s az ítélelhozatal módját (egyhangúlag vagy szótöbbséggel) magában foglaló jegyzőkönyv hozzájárulás, illetve végrehajtás végett az egyházi főhatóság útján a vallás- és közoktatásügyi kormányhoz felterjesztendő.

Évközben eltanácsolt tanuló abban az intézetben, melyből eltanácsoltatott, magánvizsgálatot sem tehet és a rákövetkező évben egyáltalában nem, később is, felsőbb osztályba csak kivételesen, a tanári testület javaslatára, az egyházi főhatóság engedélyével fogadható vissza.

A kizárt tanuló bizonyítványába a kizárás oka bejegyeztetik.

Az iskolai év szeptember hó elsejével kezdődik és június hó utolsó napjain végződik.

A tanulókat az igazgató veszi fel és írja be vagy iratja be az intézet anyakönyvébe. A tanulók felvétele szeptember hó első napjain történik; megelőzőleg tartatnak meg a javító-,

pótló- és felvételi vizsgálatok. A helyi viszonyokhoz s a felmerülő szükséghez képest, a beíratást részben már június legutolsó napjaiban, a felvételi, javító- és pótlóvizsgálatot augusztus legutolsó napjaiban is meg lehet tartani.

Az igazgató által felvett és az anyakönyvbe beírt tanulót egyidejűleg az osztálytanár az osztálynévsorba is beírja. Csak a születési bizonyítványban foglalt név írható be az anyakönyvbe. A felvétel alapjául szolgáló összes okmányok az igazgatónál tételnek le.

Az első osztályba csak oly tanulók vehetők fel, kik életük 9-ik évét már betöltötték s arról, hogy a népiskola négy alsó osztályát sikerrel elvégezték, nyilvános népiskolától nyert bizonyítványt mutatnak fel, vagy felvételi vizsgával igazolják hasonló fokú képzettségüket. Az ily vizsgálat tárgyai: 1. magyar nyelven való olvasás, írás, az olvasottaknak értelmezése, a beszédrészek ismerete és az egyszerű mondat elemzése, s a mennyiben a tanuló anyanyelve nem magyar, a negyedik elemi osztály pensuma; 2. a mennyiségtani négy alpművelet egész számokkal; 3. alapismeretek a földrajzból. A vizsgálatnál nem az anyag mennyisége, hanem annak fel fogása veendő figyelembe.

A felvételnél a tanuló még születési, oltási, illetőleg újraoltási bizonyítványt is tartozik felmutatni.

Tizenkét évesnél idősebb tanuló felvételét az igazgató, illetve a tanári-kar megtagadhatja; az elutasított az egyházi főhatósághoz folyamodhatik.

A gymnásium egyik osztályából a következő osztályba csak az a tanuló léphet, ki a megelőző évek rendes tárgyaiból — nem számítva ide a szépírást és tornát — legalább is elégséges osztályzatot kapott.

A gymnásium ötödik osztályába belépő tanuló szülője vagy gyámja köteles kijelenteni, hogy fia, illetve gyámoltja a görög nyelvet fogja-e tanulni, vagy a görögpótló tanfolyamba kíván-e felvétetni.

A tanulók lehetnek: 1. nyilvános tanulók, kik az intézetbe a tanév kezdete óta bejárnak; 2. magántanulók, kik az intézetbe beíratkoztak ugyan, de be nem járnak, hanem magánúton végzik tanulmányaikat. Nők csak magántanulók lehetnek s a tanórákon vendégképen sem jelenhetnek meg.

Nyilvános tanuló csak az lehet, ki az év elején a beírásra kitűzött időben vétetik fel az intézetbe; a későbbben

jelentkezőket, a késelem kellő igazolása mellett, szept. hó 15-ikéig az igazgató, október hó 1-jéig a tanári testület veheti fel.

Magántanulók rendszerint szintén a tanév kezdetén jelentkeznek; jelentkezhetnek azonban későbbben is, de mindenestre a második félév kezdete előtt; a később jelentkező magántanulókat indokolt esetben csak a tanári testület fogadhatja be. A magántanulóknak igazolniuk kell, hogy utolsó iskolai bizonyítványuk elnyerése óta nem jártak nyilvános iskolába s nem tettek magánvizsgálatot.

Magánvizsgálatot tehet az is, ki magántanulónak beírva nem volt, de a vizsgálatához a püspöktől engedélyt kapott.

A magántanulók a tanév végén az e célból megállapított napon külön vizsgálatot tesznek. A vizsgálat írásbeli és szóbeli: az írásbeli vizsgálat az összes nyelvekre és a mennyiségtanra, a póttanfolyamba járóknál a rajzra — a szóbeli vizsgálat, a szépírást, éneket s tornát kivéve — az összes tantárgyakra kiterjed. A vizsgálat mértéke a nyilvános vizsgálatok mértékével mindenben egyenlő.

A magánvizsgálatok a tanév elején is tarthatók; ez esetben azonban a vizsgára jelentkező tanulók okmányilag, betegség esetén orvosi bizonyítvánnyal tartoznak igazolni, hogy a tanév végén tartott vizsgálatokról miért maradtak el. Ily eseteknél azok a tanárok vizsgálják, kik a megelőző tanévben tanítottak azon osztályban, melyről a magántanuló vizsgálatot tesz.

Rendkívüli időben (pl. május végén vagy június elején) csak kivételképen, kivételes okok fennforgása esetében vizsgálható meg a magántanuló. A magánvizsgálatban azok a tanárok, kik a tanulót előkészítették, részt nem vehetnek.

Az ezen vizsgálatokra vonatkozó jegyzőkönyvek, az írásbeli dolgozatokkal együtt, az egyházi főhatósághoz terjesztendők fel.

Oly tanulónak, ki az V-ik osztályban választott görögnyelvi tanulmányról a görögpótló tanfolyamra, vagy megfordítva akar átlépni, az ide vonatkozó engedélyt a tanári testület adja meg oly feltétellel, hogy az átlépő tanuló az újonnan választott tanfolyamnak a megelőző osztályra vagy osztályokra kiszabott tananyagából felvételi vizsgálatot tegyen. Az ily átlépés rendesen csak az osztály befejezése után a következő tanév elején történhetik meg; kivételes esetekben

azonban a tanári testület évközben is megadhatja a fentebb jelzett feltétel mellett az idevonatkozó engedélyt. Az ily engedély kéréséhez azonban minden esetben szükséges a szülőknek vagy helyetteseiknek beleegyezése.

A reál- vagy polgári iskolából jövő tanulók felvételi vizsgálatot kötelesek tenni, a mely azonban csak az elhagyott és újonnan választott iskola tantervei közt mutatkozó lényeges különbözetre terjed ki. A felső népiskolából a gymnasium második vagy következő osztályaiba átlépő tanuló nem felvételi, hanem magánvizsgálatot tartozik tenni.

Oly tanulók, kik külföldön tanultak, az elvégzett osztályról nyert legalább is elégséges bizonyítvány alapján a következő osztályba felvehetők, de kötelesek a különbözeti tárgyakból, ha ilyenek volnának, mindenesetre pedig a magyar nyelvből, Magyarország földrajzából és a magyar történetből osztályonként vizsgát tenni. Ugyanez áll a horvát-szlavon és bosnyák középiskolákból átlépő tanulókra is.

Évközben más intézetből jövő tanuló, a tanári testület határozata alapján, csak a változás okainak igazolása és elbocsátó-bizonyítvány felmutatása mellett vehető fel. A felvételt megtagadó határozat ellen a felekezeti főhatósághoz lehet folyamodni.

Az iskolai év a tanulmányi rend szempontjából két fél-évre oszlik, úgymint: az első és második félévre; az első szeptember 1-jétől január végéig, a második február 1-jétől június végéig tart. Ezen időszakok eredménye a tanulóknak osztályzati jegyeiben nyer kifejezést, melyek az első félévre vonatkozólag értesítők alakjában — melyek bizonyítványokul nem szolgálhatnak —, a második félévre, illetőleg az egész iskolai évre vonatkozólag rendszeresen kiállított bizonyítványokban közölniük az érdekelt szülőkkel, illetőleg adatnak ki az egyes tanulóknak.

Az előmenetel jelzésére a jeles, jó, elégséges, elégtelen; a magaviselet jelzésére a jó, szabályszerű, kevésbé szabályszerű és rossz érdemjegyek használandók. A két utolsó magaviseleti érdemjegyet a bizonyítványban röviden meg kell okolni. A tanártestület általános ítélete a következő lehet: felsőbb osztályba felléphet; javító-vizsgálatot tehet; a felekezeti főhatóság engedélyével javíthat; osztályismétlésre utasítatik; az osztályt többé nem ismételheti.

A reáliskolákból jövő vagy gymnasiumi görög-pótló tan-

folyamot végzett tanulók pótlóérettségi vizsgálatánál a gymnásiumi tanulókéval egyenlő mérték alkalmazandó.

A VIII-ik osztályt önként ismétlő tanuló rendes tanulónak tekintetik, kap ugyan értesítőt, azonban az iskolai év végén nem tesz osztályvizsgálatot.

Az a tanuló, ki az évváróvizsgálaton egy tantárgyból elégtelen jegyet kapott, ezt a következő tanév kezdetén tartott javítóvizsgálatok idején kijavíthatja. Két elégtelen osztályzati jegy javítására a tanári testület ajánló felterjesztésére a felekezeti főhatóság engedélye szükséges. (1883:XXX. t.-cz. 11. §.)

Az idevonatkozó folyamodványokat július 6-ikáig kell az igazgatóhoz benyújtani, ki azokat a tanári testületnek az osztályozó konferencián idevonatkozólag hozott határozatával együtt a felekezeti főhatósághoz terjeszti fel.

Oly tanulók, kik állami intézetben nyert elégtelen osztályzatukat felekezeti középiskolában kívánják kijavítani, a kormány engedélyéhez az illetékes egyházi főhatóság engedélyét is kikérni; viszont azok, a kik felekezeti iskolában nyert elégtelen osztályzatukat állami vagy városi iskolában kívánják kijavítani, a felekezeti főhatóság engedélyéhez a kormány engedélyét is kikérni kötelesek.

Oly tanuló, ki kettőnél több tantárgyból kapott elégtelen osztályzatot, javító-vizsgára egyáltalában nem bocsátható.

Azon tanulók, kik az évváró-vizsgálatokról bármely okból elmaradtak s így osztályozhatók nem voltak, ha a következő tanév elején felsőbb osztályba akarnak átlépni, a javító-vizsgálatok idején pótlóvizsgálatot, illetve utóvizsgálatot tesznek.

Az osztály másodszori ismétlése meg nem engedhető. Ily esetben a tanári-kar ítélete így fejeztetik ki: az osztályt többé nem ismételheti.

Osztályok összevonását, azaz egy év alatt két osztálynak elvégzését az 1883:XXX. t.-cz. 14. pontja szerint a nyilvános tanulóknak csak kivételesen, a tanári testület és a felekezeti főhatóság megokolt ajánlatára engedheti meg a vallás- és közoktatásügyi minister abban az esetben, ha az illetőnek a legutóbb végzett osztályról szóló bizonyítványában osztályzata jeles, életkora a rendesnél előhaladottabb s az illető az előző tanévet ugyanazon intézetben végezte.

Haladottabb korú magántanulók egy év alatt több osztályból csak a tanári testület és a felekezeti főhatóság ajánlatára

a vallás- és közoktatásügyi minister engedélyével tehetnek vizsgálatot. Ez esetben is minden osztályból külön teendők a vizsgálatok, minden osztály után külön fizetendő a tan- és vizsgálati díj, de az illető tanuló legfeljebb két (2) osztályból vizsgálható egymásután egy alkalommal.

A más-vallású tanulók a vallás- és közoktatásügyi ministertől kijelölt ünnepnapjaikon nem kötelezhetők az iskola látogatására.

A középiskolák működését az alábbi 127. és 128. §-okban ismertetett középiskolai és egyházkerületi iskolai bizottságok ellenőrzik. Utóbbi bizottság egyszersmind — mint fokozatos ellenőrzést gyakorló bizottság — az egyházkerületbe tartozó népnevelő és oktató intézetekre, felső leányiskolákra és tanítóképző-intézetekre, másrészt — mint a kerületi főiskolának elsőfokú iskolai bizottsága — az egyházkerületi főiskolákra is kiterjeszti működését.

127. §. Az egyházközségi, egyházmegyei és egyházkerületi középiskolai bizottságok (iskolatanács) szervezete és hatásköre.

Az E. A. 189. §-a az iskolai bizottságok szervezetéről, hatásköréről és ügyrendjéről szóló szabályrendeletnek általánosan¹ kötelező módon való megalkotását az egyetemes közgyűlés feladatai közé utalta.

Ez a szabályrendelet² az evang. elemi, közép- és főiskolai fokozatos bizottságok szervezetét s hatáskörét tüzetesen körülírja, a középiskolákra nézve a következőkben:

I. Az egyházközségi középiskolai bizottság az egyházközség által fentartott középiskola, alumneum, konviktus és a középiskolával kapcsolatos internátus vezetésére ügyel fel. Tagjai:

a) hivatalból: az egyházközség rendes lelkészei, az egyházi felügyelő, a középiskola felügyelője, a középiskola igaz-

¹ Az E. A. 189. § b) pontja szerint az egyes hatóságok az *általános* szabályzatot a helyi viszonyokra való tekintettel s az egyetemes közgyűlés jóváhagyásával módosíthatják.

² Elfogadva az 1905. évi egyet. közgy. jkv. 60. pontja alatt hozott határozattal.

gatója, eforusa, az internátus felügyelője, végül a középiskola pénztárosa;

b) választás útján: a közgyűlésnek vagy az egyháztanács által szótöbbséggel választott, a középiskolai nevelésügy célját és kívánalmait ismerő férfiak, továbbá a középiskola tanári kara képviselőjében ezen testület által a maga kebeléből megválasztott két ág. hitv. evang. tanár.

A választott tagok száma 10–15 lehet. Minden bizottsági tag hat évre választatik és tanácskozó- és szavazó-joggal bír.

Az egyházközségi középiskolai bizottsági üléseken az egyházi közgyűlés által megválasztott iskolai felügyelő elnököl, kit akadályoztatása esetében a helyi szabályzatban kijelölt helyettese helyettesít. A jegyzőt a bizottság a maga kebeléből választja.

Az egyházközségi középiskola elsőfokú hatósága a fenntartó egyházközség, mely e jogát az egyházközség közgyűlésében, illetőleg az egyháztanács és a középiskolai tanács közvetítésével gyakorolja.

A hol a történeti fejlődés vagy a helyi viszonyok úgy kívánják, az egyházközségi közgyűlés az egyháztanács jogait és hatáskörét a középiskolai bizottságra ruházhatja.

Az egyházközségi középiskolai bizottság az egyházközségi közgyűlésnek, illetőleg az egyháztanácsnak a középiskolai ügyeket illetőleg előkészítő, véleményező, végrehajtó, sőt átruházott hatáskörben intézkedő közege lévén, köteles az egyházközségi középiskolai nevelés és tanügy sikeres vezetése és fejlesztése érdekében közreműködni, a felsőbb hatóságok határozatát fogyanatosítani, általában a hozzáutalt ügyekben felelősség terhe mellett eljárni. Közelebbről:

a) a közgyűlés vagy az egyháztanács felhívására, a helyi viszonyok tekintetbevételével, az iskolai bizottságokról szóló egyetemes szabályrendeletre vonatkozó szükséges módosítások iránt megokolt javaslatokat tesz;

b) örökdik azon, hogy a középiskolákban az oktatás ág. hitv. evang. ker. egyházunk hitvallásainak értelmé szerint, az érvényben levő országos törvények figyelembevételével, igaz hazafias magyar szellemben történjék s a fegyelem megfelelő módon gyakoroltassék;

figyelmét kiterjeszti minden körülményre, a mi az oktatással, iskolai szervezettel, a tanárok állásával és hivatalos

munkájával, a tanítványokkal, iskolai helyiségekkel kapcsolatban van;

c) tanácskozik az intézet anyagi és szellemi java előmozdításának módja felett s javaslatait az egyháztanácshoz felterjeszti;

d) éber figyelemmel kíséri az iskolai év folyama alatt felmerülő nevezetesebb mozzanatokat és fontosabb eseményeket s a hol a szükség megkívánja, intézkedik;

e) örködik a középiskolákra vonatkozó törvényeknek, szabályoknak és rendtartásoknak, nemkülömben az állammal kötött szerződésnek pontos betartása felett;

f) a tanárokat és tisztviselőket, a felügyelők kivételével, a netalán ellenük felmerülő panaszok csekélyebb eseteiben kötelességeikre figyelmezteti, esetleg rendreutasítja; hogyha pedig az E. A. 324., 328. szakaszainak valamelyik esetét fenforogni látja, az ügyet további eljárás végett a püspökhöz felterjeszti; az ezen határozattal meg nem elégedő fél a püspökhöz folyamodhatik;

g) a tanároknak két hétnél tovább tartó szabadságot engedélyez s a hosszabb ideig betegeskedő vagy szabadságolt tanárok helyettesítéséről gondoskodik;

h) a mennyiben a közgyűlés vagy az egyháztanács ezen jogát a bizottságra átruházta volna:

1. megválasztja a tanári testület ajánlatára a könyvtárak és szertárak őrleit, a mennyiben nincsenek tanszékhez kötve, a tandíjkezelőt s tápintézeti gondnokot, felügyel azoknak kezelésére, megvizsgálja azoknak számadásait és megállapítja azoknak méltányos díjazását;

2. megállapítja a tandíj nagyságát és elintézi a tandíjak és tápintézeti díjak elengedése végett benyújtott kérvényeket s a tanári testület ajánlatára odaítéli a jutalomdíjakat s azon ösztöndíjakat, a melyeknek kiosztásával más testület nincs megbízva;

3. megállapítja a helyettesítés, óratöbblet díjazását, engedélyt ad rendkívüli tantárgyak tanítására s megállapítja a szedhető díjak nagyságát;

4. jogosítva van halaszthatatlan intézkedést követelő esetekben a legsürgősebb lépéseket, az egyházközségi közgyűlés utólagos jóváhagyása reményében megtenni;

5. a tanári állásokra kiírja a pályázatot, meghallgatja a tanári testület véleményét s beterjeszti javaslatát az egyházi közgyűlésnek;

6. tárgyalja és megállapítja a középiskola évi költségvetését;

7. felügyel arra, hogy a tanár egyházhatósági engedély nélkül más hivatalt vagy megbízatást ne viselhessen;

8. elnöke útján a felsőbb egyházi hatóságokkal érintkezhetik;

Az egyházközségi középiskolai bizottság ügyrendjét a bizottság maga állapíthatja meg és jóváhagyás végett felsőbb hatóságának beterjeszti.

A gymnásiumi rendtartás 26. §-a 3. pontja értelmében az intézetből kizárandó nyilvános tanuló felett az iskolai fegyelmi szék dönt. Az iskolai fegyelmi szék szervezetét az iskolafentartó hatóság határozza meg a kerület jóváhagyásával.

II. Az egyházmegyei középiskolai bizottság az egyházmegye által fentartott középiskolákra, tanítóképzőre, felsőbb leányiskolára ügyel.

Tagjai: az egyházmegyei elnökségen kívül az egyházmegyei közgyűlés által választott legalább kilencz tag és a középiskola igazgatója. A választás hat évre szól.

III. Az egyházkerületi közép- és főiskolai bizottság az egyházkerület által fentartott közép- és főiskolára ügyel.

Ezen bizottság szervezetét helyi szabályzat állapítja meg, hatásköre és ügyvitele középiskolai ügyekben az egyházközség által fentartott középiskola hatáskörével és ügyvitelével azonos.

Ha több egyenlő fokú vagy különböző fokú egyházhatóság vagy évi járulékokkal az intézet fentartásához hozzájáruló evang. személyek vagy családok, esetleg jogi személyek közösen egyesült erővel tartanak fenn közép- vagy főiskolát, ez esetben a közép- vagy főiskola felett, mint elsőfokú hatóság, egy kormányzó testület áll, mely a közép- vagy főiskola összes ügyei és jogai felett őrökdi. Ezen kormányzó testület szervezetét, hatáskörét és ügyrendjét a felsőbb egyházi hatóság által jóváhagyott (E. A. 192. §) helyi szabályzat állapítja meg. E kormányzó testület választja meg az iskolatanácsot, melynek hatáskörét, ügyrendjét helyi szabályzat állapítja meg.

Az egyház nevére alapított középiskolák kormányzati szervezetét az elsőfokú egyházi hatóság által az alapító-levél figyelembevételével és az egyetemes közgyűlés jóváhagyásával alkotandó helyi szabályzat állapítja meg.

128. §. Az egyházkerületi iskolai bizottság.

Az egyházkerületi közgyűlés, mint harmadfokú iskolai hatóság, a kebelbeli népnevelő- és oktató-intézetek, valamint tanítóképzők, felsőbb leányiskolák és középiskolák felett való felügyelet gyakorlása s az utóbbiak rendszeres megvizsgálása czéljából (E. A. 198. § *b*) és 208. §) egyházkerületi iskolai bizottságot alakít.

Az egyházkerületi iskolai bizottság a felügyelete és ellenőrzése alá tartozó iskolák természete szerint s azok folyó ügyeinek ellátása végett a maga kebeléből elemi, polgári és középiskolai előadókat választ. A középiskolai előadó a gymnásiumok, felsőbb leányiskolák, tanítóképzők s ezekkel egy fokon álló intézetek iskolai ügyeiről tesz jelentést.

Az esetben, ha kerületi főiskolát is tartana fenn (E. A. 191. és 215. §), főiskolai előadó is választandó.

I. Az egyházkerületi iskolai bizottság tagjai:

a) hivatalból: az egyházkerület püspöke és felügyelője, az egyházkerületi főjegyzők, az egyházkerület területén levő főiskolák, középiskolák, önálló tanítóképző-intézetek és felsőbb leányiskolák felügyelői és igazgatói;

b) választás alapján: az egyházkerületi közgyűlés által az iskolai ügyekhez értő s azok iránt érdeklődő, általános szótöbbséggel hat évre választott tagok, továbbá az egyházkerületi evang. tanítói testület két küldöttje. A választott tagok számát az egyházkerületi szabályzat határozza meg.

II. Az egyházkerületi iskolai bizottság az egyházkerületi közgyűlésnek iskolai ügyekben előkészítő, véleményező, végrehajtó, sőt átruházott hatáskörben intézkedő közege lévén (Szabályrend. 2., 3. §§-ai), köteles az egyházkerületi nevelés- és tanügy sikeres fejlesztésénél és tökéletesítésénél közreműködni, a felettes hatóságok határozatait foganatosítani, általában a hozzáutalt ügyekben felelősség mellett eljárni. Közelebről:

a) a kerületi közgyűlés felhívására — a helyi viszonyok tekintetbevételével — a kerületi szabályrendeletre vonatkozó szükséges módosítások iránt megokolt javaslatokat tenni (E. A. 189. §);

b) a kerület területén levő s annak hatósága alatt álló iskolák állapotát, működését, valamint az egyházunkhoz nem

tartozó felsőbb leányiskolákban, tanítóképzőkben, középiskolákban s ezekkel egy fokon álló intézetekben a vallásoktatást gondos figyelemmel kíséreni, a tapasztalt vagy egyébként tudomására jutott visszaélésekről, hiányokról s egyéb bajokról a kerületi közgyűlést, illetőleg a püspököt megfelelő javaslatok mellett értesíteni s a felmerülő teendőkre nézve a szükséghez képest véleményeket előterjeszteni és javaslatokat tenni;

c) gondoskodni, hogy a kerület területén levő s hatósága alatt álló iskolákban a nevelés és tanítás az evang. egyház hitelvei szerint és hazafias szellemben s az egyetemes közgyűlés által megállapított tanügyi rendszer, tantervek és utasítások szerint történjék;

d) felügyelni, hogy az egyházmegyék s egyházközségek iskolai bizottságai az országos és egyházi törvények, valamint egyházunk egyéb rendeletei szerint pontosan eljárjanak minden irányban;

e) gondoskodni, hogy a kerület területén levő iskolák időnként kellőleg ellenőriztessenek és behatóan megvizsgál-tassanak;

f) felügyelni, hogy az iskolák vagyona, jövedelme, alapítványai rendeltetésüknek megfelelőleg kezeltessenek és használtassanak;

g) intézkedni az egyetemes közgyűlés által megállapítandó könyvvizsgálati szabályrendelet korlátain belül a hatósága alatt álló intézetekben használható kézikönyvek megvizsgálása és behozatala iránt és gondoskodni arról, hogy az engedélyezett tankönyvek jegyzéke a különböző fokú iskolákkal közöltessék;

h) elintézni az egyházmegyéktől hozzá felterjesztett s felebbezett iskolai ügyeket s tárgyalni a kiküldött kerületi iskolai albizottságok előterjesztéseit, javaslatait, indítványait;

i) összeállítani, még pedig a különböző fokú iskolákra nézve külön-külön, a hatósága alatt lévő intézetekre vonatkozó statisztikai adatokat s az ezek alapján készített ki-mutatás egyik példányát az egyetemes iskolai bizottságnak beküldeni, másikat pedig a kerületi közgyűlés elé terjeszteni;

j) az iskolai év befejeztével évi működéséről kimerítő je-lentést szerkeszteni s azt a kerületi közgyűlés elé terjeszteni;

k) általában ellátni a hatósága alatt álló iskolákra vonatkozó s hatáskörébe tartozó folyó ügyeket;

l) halaszthatlan intézkedést követelő esetekben a leg-sürgősebb lépéseket az egyházkerületi közgyűlés utólagos jóváhagyása reményében megtenni;

m) örködni, hogy az említett iskolákban a felügyelet, ellenőrzés az illető közegek által a törvény és rendeletek értelmében eszközöltessék;

n) figyelemmel kísérni a tankötelesek iskoláztatását, a használt tankönyvek lajstromát, a tanterv végrehajtását, a tanítók és tanító-egyletek működését;

o) örködni, hogy a tanítók és tanárok megfelelő díjazásban, illetőleg fizetésük kiegészítésében részesüljenek s fizetésük rendszeresen kiszolgáltassék;

p) feldolgozni az egyházmegyék által felterjesztett tanügyi statisztikai adatokat és azokat évi jelentésével együtt az egyetemes iskolai bizottsághoz felterjeszteni;

q) évi működéséről kimerítő jelentésben számol be a kiküldő bizottságnak.

Az egyházkerületi iskolai bizottság ügyrendjét a bizottság maga állapíthatja meg.

129. §. A főiskolák.

A főiskolákról az E. A. 215–223. §-ai csupán az alapelveket illetőleg intézkednek. Szervezetüket, kormányzatukat, tanrendszerüket s működésük ellenőrzését részletesen a vonatkozó s alább ismertetendő egyetemes szabályrendeletek, a fenntartó hatóságok helyi szabályzatai és illetve az eperjesi jogakadémiára nézve még a jogi oktatást ez idő szerint szabályozó királyi és ministeri rendeletek írják körül.

Az E. A. idézett szakaszai szerint az ág. hitv. evang. egyház minden főiskolája egyetemes jellegű.

Azon főiskoláknak, a melyeket nem az egyházegyetem állít fel és tart fenn, elsőfokú hatósága a fenntartó hatóság, másodfokú hatósága az egyházegyetem.

I. *A theologiai főiskolák.* Az E. A. 216–221. §-ai szerint a theologiai főiskolák a magyarországi ág. hitv. evang. egyház szolgálatában álló oly szakintézetek, melyeknek feladata: hogy a theológiának, mint tudománynak, önálló művelése alapján, a magyarországi ág. hitv. ev. egyház számára alkalmas lelkészeket, középiskolai vallástanárokat és theologiai

tanárokat képezzenek. A lelkészek, középiskolai vallástanárok és theol. tanárok képzése kizárólag egyházi ügy, miért is annak szervezése és szabályozása — a legfőbb felügyeleti jog épségben tartása mellett — egyedül a magyarországi ág. hitv. evang. egyház hatásköréhez tartozik. A theol. főiskolák, ha a szakrendszer alapján teljesen szervezve vannak, theologiai fakultások; ha pedig ily szervezetük nincsen, theologiai intézetek. Minden theol. főiskolán, a szakrendszer követelte tanerőkön kívül oly tanítók is alkalmazandók, kik az istenitisztelelnél használt élő nyelveknek s az egyházi éneknek tanítására képesítve vannak. A theol. főiskolák alapelve: az egyház hitelveinek megtartása mellett, a tanszabadság. A theol. főiskoláknak közelebbi szervezetét, tan- és vizsgálati rendszerét s a főiskolai hatóságok jogkörét, a fenntartó testületek meghallgatásával, az E. A. 216—221. §-aiban kifejezett elvek alapján, az egyházegyetem határozza meg.

Az egyházegyetem az itt említett szabályrendeletet 1904-ik évi közgyűlésén „*A magyarországi ág. hitv. ev. keresztyén egyház theol. tanügyi szervezete*” cz. megállapította¹ s életbeléptetésére nézve azt határozta,² hogy azon naptári évet követő iskolai év kezdetével lép életbe, a mely naptári évben a theologiai akadémiák fenntartására a szervezet 86. §-a értelmében szükséges pénzösszeg az egyetemes pénztárba befoly. Miután pedig a szükséges fedezet az egyházkerületeknek 1906. évi felemelt államsegélyéből biztosítva van s 1906. év végéig az egyetemes pénztárba befizetendő, ennél fogva az alább ismertetendő egyetemes theol. tanügyi szervezeti szabályzat előreláthatólag az 1907/8. tanévvel lép életbe.

A 91 §-ból álló theol. tanügyi szervezet³ tartalma a következő: Alapelvei határozatok (1—4. §). A theologiai főiskola feladata és alakjai (5—11. §). Tananyag és annak beosztása (12—14. §). Tanév, szünidő (15—16. §). Könyvtár, taneszközök (17—18. §). Theologiai tanárok, tanári kar, igazgató (19—28. §). Theologiai akadémiái hallgatók (29—33. §). Fegyelem (34—41. §). Colloquium (42—45. §). Theologiai akadémiái vizsgálatok, ú. m. alapvizsgálat, theol. szakvizsgálat,

¹ L. 1904. évi egyetemes közgy. jkv. 30. pontját.

² L. szab. rend. 91. §.

³ Szövegét lásd az 1904. évi egyetemes közgy. jkv. függelékében, avagy az egyetemes szabályrendeleteknek 1905. évben kiadott gyűjteményében 176—197. l.

lelkészjelölti vizsgálat (46–60. §). Lelkeszi felavatus (61–64. §). Theologiai tanári képesítés (65–66. §). Vallástanári képesítés (67–70. §). A theologiai akadémia kormányzata (71–75. §). A theologiai tanügyi szervezet alkalmazása a létező (eperjesi, pozsonyi, soproni) theologiai főiskolákra (76–89. §). Átmenet és életbeléptetés (90–91. §). A theologiai tanügyi szervezet egyrészt az eperjesi és soproni hittanintézeteket a pozsonyi theol. akadémiával szemben egyenlősíti, másrészt tisztázza az E. A. 218. §-ának a tényleges állapottal addig ellentétben álló intézkedését, a mennyiben a 7–8. §-ban megállapítja, hogy a budapesti m. kir. tudományegyetemen az 1848: XX. t.-cz.-ben kimondott egyenlőség és viszonyosság alapján szervezendő evang. theol. fakultásra vonatkozó igényét fenntartja, másrészt a pozsonyi theol. akadémián kívül az eperjesi és soproni hittanintézeteket is szakrendszer szerint szervezett négy évfolyamú theol. akadémiáknak minősíti.

A szervezeti szabályzatnak alapvető intézkedései a következők:

A magyarországi ág. hitv. evang. keresztyén egyház kebelében s annak szolgálatában csak olyan theologiai főiskola állhat fenn és birhat közérvényű vizsgálati jogosultsággal, a melyet az egyetemes közgyűlés *egyetemes jellegűnek* elfogadott és nyilvánított.

Az egyetemes jelleggel való felruházás előfeltétele az, hogy a theologiai főiskola a theologiai tanügyi szervezetnek megfeleljen.

Az egyetemes jelleggel való felruházás, az illető egyházkerület előterjesztésére, az egyetemes közgyűlésnek erre vonatkozó határozatával történik.

Az egyetemes közgyűlés, az egyetemes jelleggel való felruházást, ha azt indokoltnak találja, megtagadhatja; sőt az egyetemes jelleget a már létező theologiai főiskolától is elvonhatja, ha a theologiai szervezetben megjelölt hiányokat az illető fenntartó hatóság az arra kitűzött határidő lefolyása alatt nem pótolta.

A theologiai főiskola feladata: a theológiának, mint elméleti és gyakorlati tudománynak, a szentírás, az ág. hitv. evang. egyház tanai, hitelvei és a tanszabadság elve alapján való önálló művelése; s egyszersmind a magyarországi ág. hitv. evang. keresztyén egyház számára alkalmas lelkészek, theologiai tanárok és középiskolai vallástanárok képzése.

A theologiai főiskola lehet:

- a) theologiai fakultás;
- b) theologiai akadémia.

A theologiai fakultás olyan egyetemi szinten álló s az egyetemi szakrendszer szerint szervezett theologiai tanintézet, melynek célja a bölcsészeti és theol. tudományok önálló művelése s e mellett a lelkészi hivatal gyakorlására szükséges ismeretek közlése.

A magyarországi ág. hitv. evang. keresztyén egyház a nélkül, hogy feladná a theologiai fakultás önálló szervezésére nézve az E. A. 187. §-ában körvonalozott jogát: az 1848: XX. t.-cikkben kimondott egyenlőség- és viszonyosságból folyólag fenntartja igényét az iránt, hogy részére a budapesti m. kir. tudományegyetemen országos törvény alapján szerveztessék theologiai fakultás.

A theologiai akadémia négy évfolyammal bíró, szakrendszer szerint berendezett olyan theologiai főiskola, melynek első három évfolyamában kiválóan az elméleti theologiai, a negyedik évfolyamban pedig kiválóan a gyakorlati theologiai tudományok adatnak elő, tekintettel a theologiai főiskola feladatát képező irányelvekre.

A theologiai akadémiánál legalább négy rendes és két nyilvános rendkívüli tanár, közöttük legalább az egyik gyakorlott lelkészek közül, alkalmazandó, s ezeken kívül a szükségesnek megfelelő számú kisegítő tanár.

Az akadémiai jelleget a theologiai főiskola részére az egyetemes közgyűlés adja meg.

A theologiai akadémiában tanítandók:

1. *Előkészítő tárgyak*: theologiai encyclopaedia, bölcsészet története, a vallás története, neveléstan, lélektan, héber nyelv, az írásmagyarázat elmélete, története, bibliai bevezetés.
2. *Exegetikai tárgyak*: ó- és újszövetségi írásmagyarázat, ó- és új-szövetségi bibliai theologia és Jézus élete.
3. *Történeti theologiai tárgyak*: egyetemes és magyar-honi protestáns egyháztörténet, különös tekintettel a magyar protestáns egyházi irodalomra, dogmatörténet symbolikával kapcsolatban.
4. *Rendszeres theologiai tárgyak*: hittan és erkölcestan.
5. *Gyakorlati theologiai tárgyak*: gyakorlati írásmagyarázat, homiletika, katechetika, liturgika, pastoralis (cura pas-

toralis és belmissio), egyházjog, az egyházi közigazgatás ismertetésével, egyházi ének s az istentiszteleti nyelvek.

A felsorolt tudománysszakokból ezekkel párhuzamosan *seminariumok* tartandók az illető szaktanárok vezetése alatt oly célból, hogy a hallgatók az önálló tudományos munkálkodásra ösztönöztesse, annak helyes módszere iránt útbaigazítást nyerjenek s hivatásukra gyakorlatilag is képeztesse.

A tananyag beosztása, illetőleg a részletes tanterv megállapítása az egyes theologiai akadémiákra bízatik azon korlátok között, melyeket a tanczél által követelt helyes tanítási rendszer s a szervezetben megállapított vizsgálatok képeznek.

Ez utóbbi szempontból mindenik theologiai akadémia a saját hatáskörében megállapított részletes tantervet, valamint az abban tett minden újabb változtatást köteles bemutatni az egyetemes theologiai akadémiai bizottságnak, mely a jóváhagyásra nézve javaslatot tesz az egyetemes közgyűléshez.

A theologiai akadémiai tanárok lehetnek: nyilvános rendes, nyilvános rendkívüli és kisegítő tanárok.

Rendes theologiai akadémiai tanárrá csak a szabályszerű theologiai tanári képesítéssel bíró egyén választható.

Rendkívüli tanárokkul a theologiai akadémiai tanfolyamot szabályszerűen bevégzett oly lelkészjelöltek alkalmazhatók, a kik tudományos ismereteiket egyetemi tanulmányaikkal bővítették.

A theologiai tanárt az arra jogosított hatóság választja; tanszékeiben való véglegesítéséhez azonban az egyetemes közgyűlésnek tudomásul vétele szükséges.

Az ugyanegy theologiai akadémiánál működő tanárok együttesen képezik a theol. akadémia tanári karát, melynek élén az igazgató (dékán) áll.

A tanári kar a szükséghez képest értekezleteket tart, melyekből az igazgatóhoz bejelentendő akadályozó ok nélkül egy tanár sem maradhat el; megállapítja az igazgató előterjesztése szerint az akadémia évi-jelentését; ítél a hallgatók fegyelmi ügyeiben; javaslatokat készít a jótétemények és ösztöndíjak kiosztására nézve; ez egyetemes theol. akadémiai bizottságba képviselőjeül egy tagot választ.

A tanári kar egyéb jogait és feladatát az akadémia külön szabályzata állapítja meg.

A theol. akadémiai igazgatót (dékán) a fenntartó hatóság választja a rendes tanárok sorából három évre.

Az igazgató elnököl a tanári kar gyűlésein és értekezletein; hivatalból tagja az egyetemes theol. akadémiai bizottságnak; vezeti az akadémia belügyeit; ellenőrzi a tanrend megtartását; intézkedik a fegyelem fentartása céljából; végrehajtja a jogérvényes határozatokat és hatósági intézkedéseket.

Theologiai akadémiai hallgatónak felvétetik azon magyar állampolgár szülőktől származott, esetleg honosított ág. hitv. evang. ifjú, a ki valamely hazai középiskolában, a latin és görög nyelvből is sikerrel letett érettségi vizsgálati bizonyítvánnyal bir s közhatósági orvosi bizonyítvánnyal igazolja, hogy egészséges, munkabíró s feltűnő testi hibában és fogatkozásban nem szenved.

A felvétel rendszerint a tanév elején történik, de lehető évközben is abban az esetben, ha a hallgató más theologiai akadémiából szabályszerű elbocsátó-levél mellett lép át; vagy ha a tanfolyamot kénytelen volt ideiglenesen megszakítani, a mikor azonban elfogadható módon igazolni tartozik, hogy a megszakításnak mi volt az oka, s hogy a közbeeső időt hol és miként töltötte.

A hazai tudományegyetemek valamelyikének bölcsészeti (nyelv- és történettudományi) fakultásán két félévnél többet végzett jelentkező legfeljebb csak a második évfolyamra vehető fel.

A ki a hazai tudományegyetemnek bármelyik fakultásáról az első félév folyamán jelentkezik, az a theologiai akadémia második semesterébe fölvehető, de utólagosan az első félév tantárgyaiból colloquálni köteles.

Ha ily jelentkező nem tett a latin vagy a görög nyelvből érettségit: míg e hiányt nem pótolja, addig csak rendkívüli hallgató lehet.

A külföldi egyetemeken töltött időből a theol. akadémiai négy évfolyamba legfeljebb egy év számítható be, oly feltétel mellett azonban, hogy a hallgató a megfelelő évfolyam tantárgyaiból vizsgálatot tenni köteles. Ez egyetemek látogatása kiváltképen a négyévi tanfolyam befejezése után ajánlatos és óhajtható.

A theologiai akadémiák egyikéből a másikba a tanév vagy az első félév végén a hallgató átléphet, a mikor azonban leczkekönyve s az illető vizsgálati bizonyítványa mellett elbocsátólevelet tartozik felmutatni azon theol. akadémia igazgatójától, melyből kilépett.

Rendkívüli hallgatóul fölvehető a theológiával való foglalkozásra kellő előismeretekkel bíró bármely származású olyan egyén, a kit e tudomány iránt való érdeklődés vonz valamely tantárgy hallgatására, — valamint a más hitvallású egyházból áttért lelkész.

A rendkívüli hallgatóul fölvett áttért lelkész, a nyert engedély szerint, vizsgálatot is tehet; ellenben a többi rendkívüli hallgató az előadások látogatásán kívül más jogban nem részesül.

A fegyelmi szabályok egyébként a rendkívüli hallgatóra nézve is érvényesek.

Mindenik vizsgálat abban a theologiai akadémiában teendő, melyben a theologus a vizsgálatot közvetlenül megelőző félévet hallgatta.

A vizsgálat eredményét a vizsgáló-bizottság a szaktanár véleményének meghallgatásával állapítja meg. Az érdemfokozat: jeles, jó, elégséges, elégtelen, s a három első érdemfokozatnál sikeres, a negyediknél ellenben sikertelen a vizsgálat.

Az erkölcsi viselet: jó vagy szabályszerű.

A ki a vizsgálat alkalmával egy tantárgyból kapott elégtelen osztályzatot, vagy a ki a rendes vizsgálatról elfogadható ok miatt elmaradt, az a vizsgáló-bizottság által kitűzött határidőben javító-, illetőleg pótlóvizsgálatot tehet.

A ki két vagy több tantárgyból kapott elégtelen osztályzatot, valamint az is, a kinek javítóvizsgálata nem sikerült, vagy a ki a vizsgálatról igazolatlanul elmaradt: a rendes időben egész vizsgálatot tartozik tenni.

Minden vizsgálat csak egyszer ismételhető. A kinek vizsgálata tehát másodszor is sikertelen, az — mint a theologiai pályára képtelen — végkép elutasítandó.

Minden vizsgálat eredményéről megfelelő anyakönyv vezetendő s a megvizsgált részére bizonyítvány állítandó ki.

A theologiai alapvizsgálat szóbeli vizsgálat s a második évfolyam, vagyis a negyedik félév végén teendő s tárgyai: theologiai encyclopaedia, a bölcsészet története, neveléstan története, egyetemes és magyar protestáns egyháztörténet.

Az alapvizsgálati bizottság elnöke a theol. akadémia igazgatója s tagjai a szaktanárok.

A theol. akadémia harmadik évfolyamába csak azon hallgató vehető fel, a ki az alapvizsgálat sikeres letételéről szabályszerű bizonyítványt mutat fel.

Ily bizonyítvány nélkül feltételes felvételnél nincs helye.

A theol. szakvizsgálat a harmadik évfolyam végén tartatik s célja, hogy a hallgató elméleti theologiai szakképzettségének befejezett egészéről tegyen tanúbizonyságot.

A szóbeli szakvizsgálat tárgyai: ó- és új-szövetségi exegesis s a rendszeres theologia. Írásbeli dolgozatra exegetikai tételt kap a jelölt.

A szakvizsgálati bizottság elnöksége: a pozsonyi egyetemes theol. akadémiánál, évenként váltakozva, a dunáninnyi és a bányai egyházkerületi elnökség, esetleg maga a püspök; a soproni egyetemes theol. akadémiánál a dunántúli egyházkerületi elnökség, esetleg maga a püspök; az eperjesi egyetemes theol. akadémiánál a tiszai egyházkerületi elnökség, esetleg maga a püspök; tagjai pedig az illető theol. akadémiái tanárok.

A szakvizsgálat sikeres letétele a hallgatót arra jogosítja fel, hogy a theol. akadémia negyedik évfolyamába lépessen át, mint rendes hallgató.

A theol. akadémiai négy évfolyam szabályszerű befejezése után a negyedik évfolyam végén lelkészjelölti vizsgálat tartatik.

A szóbeli vizsgálat tárgyai: homiletika, katechetika, liturgika, cura pastoralis és belmissio, egyházjog, tekintettel a magyar evang. egyházi közigazgatásra.

Ezt megelőzőleg otthon készítenő írásbeli dolgozat: egyházi beszéd, részben magyar s részben azon istentiszteleti nyelven, a melyen a vizsgálatot tevő jelölt lelkési szolgálatot képes és óhajt teljesíteni.

Más-hitvallású keresztyén egyházból áttért lelkésznek, ha a szervezet szerint már előzőleg rendkívüli hallgató volt: az illető theol. akadémia tanári karának, egyébként pedig valamely egyházkerület püspökének ajánlata alapján az egyetemes theol. akadémiai bizottság megengedheti, hogy a theol. akadémiai négy évi tanfolyam hallgatása nélkül tegyen lelkészjelölti vizsgálatot, mely ily esetben csupán a felekezeti lelkészre nézve sajátlagosan s elengedhetetlenül szükséges ismeretekre szorítkozhatik.

Az ily lelkészjelölt is szabályszerű hívány birtokában felavatandó.

A lelkészjelölti vizsgálat megtartására az egyetemes közgyűlés — tekintettel a három theol. akadémiára — ugyan-

annyi osztályból álló lelkészjelölt-vizsgáló-bizottságot választ évenként.

E bizottsági osztályok tagjai a pozsonyi theol. akadémiára nézve részben a bányai s részben a dunáninnyi, a soproni theol. akadémiára nézve a dunántúli, az eperjesi theol. akadémiára nézve a tiszai egyházkerületből választatnak.

Az elnöklés jogát a pozsonyi akadémiára nézve illetékes bizottságban az illető két egyházkerület elnöksége évenként váltakozva, a soproni akadémiánál a dunántúli, az eperjesi akadémiánál pedig a tiszai egyházkerületi elnökség gyakorolja.

A ki a lelkészjelölti vizsgálatot sikerrel megállotta, az a vizsgáló-bizottság által megállapított s kiadott bizonyítvánnyal lelkészjelölt jelleget nyer.

A theologiai tanári képesítésre nézve az 1888. évi egyetemes közgyűlés által megállapított szabályzat,¹ a szervezett összhangzásba hozva, újabb intézkedésig ezentúl is érvényben marad s ez a következő:

1. A magyarhoni ág. hitv. ev. keresztyén egyház theol. tanárjelöltjeinek megvizsgálására egyetemes theol. tanár-vizsgáló-bizottság alakíttatik.

2. Az egyet. tanárvizsgáló-bizottság elnöke az egyetemes felügyelő, tagjai a püspökök és kerületi felügyelők, továbbá a pozsonyi, soproni és eperjesi egyetemes theol. akadémiák minden rendes tanára.

3. A theologiai tanári vizsgálatok mindig az egyetemes gyűlés helyén és alkalmával tartatnak.

4. Ezen vizsgálatra bocsáttatnak: theol., illetőleg bölcsészeti pályavégzett, feddhetetlen erkölcsi életű, magyarhoni ág. hitv. evang. polgárok, a kik a lelkészjelölti vizsgát jó sikerrel letették, tanulmányaikat egyetemen folytatták és már esetleg segédlelkésszi, lelkész, theol. akadémiai magántanári alkalmazást nyertek s magukat valamely szakból theologiai tanárrá óhajtják képesíttetni.

5. A vizsgálat írásbeli és szóbeli.

6. A vizsgálatra jelentkezők okirataikat, latin nyelven írott önéletrajzuk kíséretében a vizsgáló-bizottság elnökénél nyújtják be.

7. A vizsgáló-bizottság elnöke az okmányokat a theol. akadémiák egyikének (a melyhez az illető alkalmazási viszonyban nincs) tanári karához teszi át véleményadás, s kedvező

¹ Jkv. 18. p.

ítélet esetén az írásbeli vizsga témáinak kitűzése végett. A tanári kar véleményét, esetleg a kitűzött témákat felterjeszti az elnökhöz.

8. Az írásbeli vizsgálatra a jelentkező az elnök útján két feladatot kap: egyiket a paedagogiai tudomány köréből, főleg a felsőbb szakképzésre való tekintettel; a másikat saját tudományszaka köréből. Több tudományszakra való kiképesíttetés esetén a „paedagogikain kívül annyi feladatra készít dolgozatot, a hány szakra kívánja magát képesíttetni. A használt források, szerzőre, műre, kötetre és részekre való hivatkozással, idézendők a dolgozatban.

9. Az írásbeli dolgozatok beadásának határidejét a feladatok kitűző tanári kar ajánlatára és az illető tanárjelölt kérelmének tekintetbevételével, az elnök állapítja meg.

10. A munka megbíráásával a témákat kitűző tanári kar, illetőleg annak kebelében a szaktanárok bizatnak meg, kiknek a bírálatra két hónapi idő engedtetik. A bírálat eredményéről a tanári kar az elnököt értesíti.

11. Kedvező bírálat esetén az elnök a jelöltet meghívja szóbeli vizsgálatra.

12. A szóbeli vizsga tárgyai: neveléstan, tekintettel főleg a felsőbb oktatásra és a választott szaktárgy (szaktárgyak) a segédtudományokkal.

13. A szóbeli vizsgán vizsgálók az illető szaktanárok, kik a témát kitűzték s a munkákat megbírálták, de kérdéseket a bizottság más tagjai is tehetnek.

14. A ki a szóbeli vizsgálatot is megállotta, az leteszi az egyetemes theol. akadémiai tanári esküt és theol. tanári oklevelet kap.¹

15. Ha a tanárjelölt visszavettetik, a vizsgálat ismétlését egy év múlva még egyszer s utoljára kérelmezheti.

16. A vizsgáló tanárok költségei, a mennyiben csak mint ilyenek utaznának az egyetemes gyűlés helyére, az egyetemes pénztárból megtéríttetnek.

A theologiai akadémia elsőfokú hatósága a fenntartó hatóság, másodfokú hatósága pedig az egyházegyetem, illetőleg az egyetemes közgyűlés.

Ha az egyházegyetem egyszersmind fenntartó hatóság is, akkor mindkét fokú kormányzati jog az egyetemes közgyűlést illeti.

¹ A theol. tanári esküről a theol. tanügyi szervezet 66. §-a intézkedik.

A fenntartó hatóság:

a) megállapítja a theologiai akadémia évi költségvetését s gondoskodik a fedezetről;

b) megválasztja a részére fenntartott jog alapján az illető tanárokat és az igazgatót (dékán);

c) kiosztja a tanári-kar javaslata alapján a jótéteményeket és ösztöndíjakat;

d) végrehajtja a főhatósági intézkedéseket a végből, hogy az akadémia egyetemes jellegének s a theologiai szervezetnek megfelelő irányban működjék és fejlesszessék;

e) e kormányzati jogok gyakorlásának módjára nézve szabályzatot alkot, mely jóváhagyás végett az egyetemes közgyűléshez terjesztendő.

A másodfokú főhatósági kormányzatra hivatott egyetemes közgyűlés e kormányzat céljából egyetemes theologiai akadémiai bizottságot szervez, mely a theologiai akadémiaák szervezeti ügyeiben az egyetemes közgyűlésnek véleményező közege; egyébként pedig átruházott joggal kormányzó szerve, mindenik theologiai akadémiára egyiránt kiterjedő jogkörrel.

Az egyetemes theologiai akadémiai bizottság tagjai — az egyetemes felügyelő elnöklete alatt — hivatalból: a püspökök és egyházkerületi felügyelők, valamint az akadémiaák igazgatói (dékán); továbbá az egyetemes közgyűlés által — az egyházkerületekre való tekintettel — hat évre választott két-két tag és mindenik theologiai akadémia tanári kara által saját kebeléből szintűgy hat évre választott egy-egy tanár.

A pozsonyi theologiai akadémiára nézve a bizottság tagja, a fennálló szerződés alapján választott pozsonyi nyolcz képviselő is.

Az egyetemes theologiai akadémiai bizottság jogköre:

a) ellenőrzi az összes theologiai akadémiaák beléletét s felügyel a tanrendre, különösen pedig arra, hogy mindenik akadémia a szervezet határozmányait megtartsa s a társ-akadémiákkal karöltve s egy célra törekedve, teljesítse az egyházegyetem szolgálatában hivatását;

b) a theologiai akadémiánál netán tapasztalt hiányokat közli az illető fenntartó hatósággal s azok pótlására határidőt tűz; sikertelenség esetén pedig a szükséges intézkedés megtétele céljából javaslatot tesz az egyetemes közgyűléshez;

c) a theologiai akadémiaák állapotáról és működéséről, az igazgatók által beszolgáltatandó adatok és a saját ta-

pasztalatai alapján az egyetemes közgyűléshez évi jelentést tesz;

d) a theologiai tanrendszerben kívánatosnak mutatkozó módosításokra nézve meghallgatja a theologiai akadémiák tanári karait s ennek folytán indokolt javaslatot készít és terjeszt az egyetemes közgyűléshez;

e) a hallgatók fegyelmi ügyében utolsó fokon ítél;

f) általában mint kormányzó hatósági szerv, intézkedik mindazon ügyekben, melyeket a szervezet hatáskörébe utal.

A pozsonyi egyetemes theol. akadémiának eddigi jogviszonyát, mely az egyházegyetem és a pozsonyi egyház-község között fennálló szerződésen nyugszik, a theol. tanügyi szervezet érintetlenül hagyta.

Ezen akadémiánál a tanári székek létszáma változatlan maradt.¹

A három theologiai akadémiának, a theol. szervezettel egyező egységes főhatósági kormányzatával, az 1902. évi egyetemes közgyűlés által választott s tényleg működő egyetemes theologiai akadémiái bizottság bízott meg.

E végből a bizottság kiegészítették a soproni és az eperjesi egyetemes theologiai akadémiák igazgatóival (dékán) s e két akadémia tanári karai által választott egy-egy tanártaggal.

A pozsonyi egyetemes theol. akadémia belügyeit az egyetemes theol. akadémiái bizottság továbbra is ugyanazon szervezetében intézi, melyet az egyházegyetem és a pozsonyi egyház-község közt fennálló szerződés megállapított.²

Végül megemlíti, hogy az állam a theol. akadémiákkal szemben felügyeleti jogot nem gyakorol, a mint hogy ezt az 1790 : XXVI. t.-cz. 5. §-a egyenesen kizárja.

II. Jogi főiskola. Az 1790 : XXVI. t.-cz. 5. §-a alapján az ág. hitv. evang. egyház jogosítva van nemcsak az „alsó“

¹ L. 1882. évi egyetemes közgy. jkv. 8. pontját és a függelékét: „A magyarhoni ág. hitv. ev. theologiai akadémia (pozsonyi) szervezete és ügyrendje“ közölve van az egyetemes szabályrendeletek 1905. évi gyűjteményében is, 127–163. l. L. még ugyanott 163–165. l. „A theologiai akadémia szervezetének a szakvizsgálatra vonatkozó szabályainak bővítése“ cz. 1883. évi egyet. közgy. 13. jkvi p. alatti határozatot. Továbbá l. ugyanott (165–176.) „A theol. akadémia (pozsonyi) felállítására vonatkozó szerződés“-t (egyet. jkv. 1881., 27. jkvi p.); végül „a theol. akadémiára vonatkozó pótszerződés“-t (1896. évi egyet. közgy. jkv. 17. pont).

² L. fentebb.

és „grammatikai“ nyilvános iskolákat felállítani és fentartani, hanem „előleges királyi jóváhagyás hozzájárulásával“ „felsőbbeket“ (altiores) is. Ezekben a tanítás és tanulás módját, szabályát és rendjét — a legfőbb felügyeleti jog épségben tartása mellett — maguk állapíthatják meg. Ugyanazon szakasz szerint „a közoktatási rendszer azonban, mely a karok és rendek alázatos előterjesztéséhez képest Ő Felsége által lesz meghatározandó, ezen iskolákra is egyaránt ki fog terjesztetni, de ide nem értvén a vallási tantárgyakat, melyek minden vallásnak saját rendelkezése alatt kell hogy maradjanak“. Ez alapon a felekezeti jogakadémiákra nézve — miután a jogi oktatás országos törvénnyel szabályozva máig sincsen — a kir. tudományegyetemek és kir. jogakadémiák tanulmányi és vizsgálati rendjét megállapító s Ő Felségének legfelsőbb elhatározásával jóváhagyott szabályzatok és ministeri rendeletek nyernek alkalmazást.¹

A fentebb hivatkozott 1790:XXVI. t.-cz. 5. §-a szerint kétségtelen, hogy az ág. hitv. evang. egyház nyilvánossági jelleggel bíró jogi főiskolákat alapíthat s fentarthat. Igazolja ezt nemcsak a múlt, a mikor ugyanis több virágzó jogi főiskolája volt, hanem a jelen is, a mennyiben egy jogi főiskolája² ma is van. Hogy az 1790:XXVI. t.-cz. 5. §-ában említett „felsőbb“ (altiores) iskolák alatt a mai jogakadémiák mindenesetre értendők s a főgymnásiumok nem számíthatók ide, — azt az a körülmény is támogatja, hogy a középiskolákról szóló 1883:XXX. t.-cz. 54. §-a szerint új középiskolák felállításához királyi jóváhagyás nem szükséges. Ez

¹ L. Ő császári és apostoli kir. felségének 1883. évi aug. hó 20-ikáról kelt legfelsőbb elhatározásával jóváhagyott szabályzat a m. kir. tudományegyetemek és kir. jogakadémiák tanulmányi és vizsgálati rendjét illetőleg. Kiadatott a vallás- és közokt.-ügyi m. kir. minister 1883. évi 28,291. sz. rendeletével. L. még 29,283/1899., 54,339/1901., 14,705/1902., 3038/1895. eln., 22,749/1889., 28,300/1889., 84,962/1902., 11,062/1903. sz. vallás- és közokt.-ügyi ministeri rendeleteket.

² Az eperjesi ág. hitv. evang. Collegium kebelében fennálló négy évfolyamú jogakadémia. Hazánkban összesen tíz jogakadémia van, ú. m. a kassai állami, pozsonyi és nagyváradi kir. kath., az egri és pécsi róm. kath., az eperjesi evang., a debreczeni, kecskeméti, máramarosszigeti és sárospataki ev. ref. jogakadémiák. Mindezek szervezetükre, nyilvánossági jellegükre nézve, valamint az általuk kiállított s a közhivatali pályákra képesítő bizonyítványok államjogilag elismert érvényessége tekintetében teljesen egyenlők.

alapon tehát méltán következtethetünk arra, hogy miután az 1790 : XXVI. t.-cz. csupán kir. jóváhagyással felállítható magasabb iskolák tekintetében is elismerte az evang. egyház jogosultságát, ennél fogva ama felsőbb iskolák (altiores) alatt mindenesetre a mai középiskoláknál magasabb fokú intézetek értendők.

Az E. A. a jogi főiskolákra nézve csak egy §-ban s csupán annyit mond, hogy a jog- és államtudományi főiskola, a protestáns szellemnek e téren is kívánatos ápolása érdekében, támogatandó.¹

Az evang. egyház tehát a jogi főiskola szervezetét, tanulmányi és vizsgálati rendjét, valamint kormányzatát zsinatilag nem szabályozta, úgy, hogy e részben a fenntartó testület helyi szabályzata,² továbbá a vallás- és közokt.-ügyi m. kir. miniszter közvetlen rendelkezése alatt álló jogakadémiákra nézve kibocsátott miniszteri rendeletek szolgálnak jogforrásul.

A jogakadémia működésére vonatkozó felügyelet és ellenőrzés tekintetében utalunk az alább ismertetendő egyetemes egyházi főiskolai bizottságokra, illetve az ezek szervezetéről s hatásköréről intézkedő egyetemes szabályrendeletre.

Az állami legfőbb felügyeleti jognak a jogi főiskolával szemben való gyakorlása csupán abban jut kifejezésre, hogy a jogakadémia alap- és államvizsgálati bizottságainak elnökeit a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter megerősíti; a két államvizsgálati bizottságba a kültagokat — a fenntartó testület ajánlatára — kinevezi; a hozzá minden tanévben felterjesztett tantervet jóváhagyja.

Viszont azonban a prot. egyházak jogakadémiái — szemben a nép- és középiskolákkal — eddig még semmiféle állami támogatásban nem részesülnek s ekként a korszerűen s állami eredetű vagyonból dotált többi jogakadémiákkal egyenlőtlen versenyre vannak kényszerítve. Tanárai azonban az 1894: XXVII. t.-cikkkel jogosult, sőt kötelezett tagjai. A rendes tanárnak egyetemi magántanári képesítéssel kell birnia.

III. A *bölcsészeti főiskola*. Evangelikus egyetemnek, bölcsészeti szaknak vagy tanárképző-intézetnek felállításáig, az ág. hitv. evang. egyház, középiskolai tanárainak protestáns szellemben való képzéséről, úgy gondoskodik, hogy azok-

¹ E. A. 222.

² L. „Az eperjesi ágost. hitv. evang. jogakadémia szervezete, tanulmányi és vizsgálati rendszere s leczképez és fegyelmi szabályzata.” 1880.

nak a végzett theologusoknak, a kik magukat a középiskolai pályán az egyház szolgálatába lépésre kötelezik s erre alkalmasoknak találtnak, ösztöndíjat nyújt a végett, hogy azok akár külföldi, akár hazai egyetemen szaktanulmányukat folytathassák és a középiskolai tanárképesítő-oklevelet az országos törvény értelmében megszerezhessék.¹

130. §. Az egyetemes egyház iskolai bizottságai.

Az egyetemes közgyűlés, mint legfelső iskolai hatóság, az egyetemes egyház összes (elemi-, közép- és fő-) iskolái felett való felügyelet s általán közegyházunk nevelési és oktatási ügyeinek vezetése, intézése és tökéletesítése, valamint a főiskolák rendszeres megvizsgálása céljából (E. A. 189. §. b) és 215. §) egyházegyetemi iskolai, vagyis közoktatási bizottságot alakít.

I. Az egyetemes egyház közoktatási bizottságának szervezete.

Az egyetemes közoktatási bizottság tagjai:

1. a) elnök és jegyző;
- b) a kerületek püspökei és felügyelői;
- c) az alábbi módon szervezett tanügyi bizottság tagjai;
- d) a nyolcz osztályú közép- s a felsőbb iskolák tanári karainak küldöttei.

2. Elnöke az egyetemes felügyelő, akadályoztatása esetén a hivatala szerint legidősebb kerületi felügyelő, ezeknek is akadályoztatása esetén a tanügyi bizottság elnöke.

3. Jegyzőjét a bizottság ülésézése tartamára maga választja.

4. Minden nyolcz osztályú gymnásium és minden felsőbb iskola tanári testülete egy-egy küldöttet választ minden iskolai év elején, egy évi időtartamra.

A megválasztottak nevei a püspök útján az egyetemes felügyelővel közlendők.

Minden küldött az új választás bejelentéséig tagja a bizottságnak.

5. Hatásköréhez tartozik egyházunk tanügyének fejlesztésére és tökéletesítésére közreműködni s tanügyünk terén autonómiánk sértetlen fenntartása felett őrködni. E végre:

a) véleményt ad az egyetemes gyűlés által hozzá utalt ügyekben;

¹ E. A. 223.

b) az egyetemes felügyelő felhívására vagy más tagjai indítványára javaslatokat készít és terjeszt az egyetemes gyűlés elé;

c) sürgős esetekben, midőn az egyetemes gyűlés össze nem hívható, intézkedik s erről a legközelebbi gyűlésnek jelentést tesz.

6. A tanügyi bizottság áll:

a) elnök- s elnökhelyettesből és jegyzőből;

b) ezeken kívül 20 tagból, kiknek legalább fele budapesti lakos legyen.

7. A tanügyi bizottság összes tagjait az egyetemes gyűlés választja.

Az elhalt vagy kilépett tagok helyett a következő egyetemes gyűlés új tagokat választ.

8. Hatásköréhez tartozik általában ugyanaz, mi az egyetemes közoktatási bizottság hatáskörébe van általánosságban utalva, a mennyiben az eljárás a rendes administratio kerekébe tartozik.

9. Különösen pedig következők tartoznak a közoktatási bizottság ezen állandó működésű részének hatáskörébe:

A) az egyetemes felügyelőt és az egyetemes gyűlést, az elemi-, közép- és felső iskolák feletti felügyelet hatályos gyakorlatában támogatni s e végre elnökei vagy egyes küldöttei által az iskolákat meg is látogatni;

B) az egyetemes gyűlés, közoktatási bizottság, egyetemes felügyelő által hozzá utalt ügyekben véleményt adni;

C) tanügyi dolgokban javaslatokat készíteni;

D) a tanügyi bizottság az elemi iskolákra nézve az eddigi hatáskörben működik, különösen figyelemmel kíséri azok viszonyait, anyagi és kulturai állapotát, gyűjti s összeállítja a statisztikai adatokat, a mutatkozó hiányokra nézve javaslatokat tesz s ügyel a tankönyvekre;

E) a középiskolák tekintetében eljár az 1883. évi XXX. t.-cz. szerint a felekezeti főhatóságot illető sürgős vagy más hatóságnak fenn nem tartott teendőikben. Nevezetesen:

a) előterjesztéseket tesz a tanrendszer s tantervre szükségesnek látszó változtatásokra nézve;

b) ügyel, hogy a tankönyvek egyház- és hazaellenest ne tartsanak s véleményt ad a tankönyvek megfelelő

volta iránt. E célra a használni kívánt tankönyvek a bizottságnak bemutatandók;

c) intézkedik a párhuzamos osztályok mellőzhetése tárgyában;

d) javaslatokat készít a fegyelmi szabályrendeletéről s azon időnként teendő változtatásokról;

e) érettségi vizsgálatoknál a kormányképviselő általi bizonyítvány-megtagadás esetén eszközli a vizsgálatot s határoz a bizonyítvány kiadása vagy megtagadása iránt, s határozatát felterjesztés végett az egyetemes felügyelőhöz teszi át;

f) véleményezi, hogy a tanárok vállalhatnak-e oly tisztiséget vagy megbízást, mely őket tanári hivatásuk betöltésében akadályozhatná;

g) államsegély iránti tárgyalásoknál közreműködik s ügyel az 1883. évi egyetemes gyűlés jegyzőkönyvének 10. és az 1884. évi egyetemes gyűlés jegyzőkönyvének 14. pontjaiban foglalt feltételek megtartására. A segélyezési ügy az ő útján, általa tüzetes vélemény kíséretében terjesztendő az egyetemes gyűlés elé;

h) gyűjti s összeállítja a statisztikai adatokat, mivégre az iskolai jelentések hozzá beküldendőik;

i) örködik, hogy az 1883. évi XXX. t.-cz. 71. §-ában és az 1868-iki fenntartott törvények s gyakorlat semmiben sérelmet ne szenvedjenek s ha ilyet tapasztalna, az egyetemes felügyelőnek bejelenti.

10. A tanügyi bizottság a felsőbb iskolákra nézve figyelemmel kíséri azok állapotát, viszonyait, összeállítja s feldolgozza a statisztikai adatokat, a szükségesnek vélt intézkedésekre nézve javaslatokat készít.

11. A tanügyi bizottság az egyetemes közgyűlésnek működéséről, a tanügy állásáról, az összes iskoláknak viszonyairól, és pedig külön az elemi-, külön a közép- és külön a felsőbb iskolákról évenként jelentést tesz.

12. A tanügyi bizottság két szakosztályban, szükség esetén a két szakosztály teljes ülésében működik.

A szakosztályok egyike az elemi, másika a többi iskolák ügyeit tárgyalja.

13. A szakosztályi üléseknél, ha az elnök vagy helyettese akadályozva vannak a megjelenésben, vagy hasonló eset a

bizottság jegyzőjére nézve áll elő, a jelenlevők az illető ülés tartamára elnököt s jegyzőt választanak.

14. A tanügyet általában érdeklő ügyek, valamint az évi jelentés mindenkor a bizottság teljes ülésében tárgyalandók, úgyszintén azon ügyek, melyeket a szakosztály a teljes ülés elé utal, vagy melynél a teljes ülés a szakosztályt csak véleményadásra szólítja fel.

15. A szakosztály elé tartozó ügyek, a körülményekhez képest, teljes ülésben is tárgyalhatók.

16. Az évi jelentés tervének elkészítése s a statisztikai adatok gyűjtése s feldolgozása a bizottsági jegyző feladata.

17. Ha a bizottsági jegyző állása megüresedik, jegyzőt a legközelebbi egyetemes gyűlésig az elnök helyettesíti.

18. A statisztikai adatok eljárásához szükséges felvilágosítások és felebbvezések tekintetében a bizottság a püspökök útján érintkezik; egyebekben előterjesztéseit, kérelmeit az egyetemes felügyelőhöz intézi.

II. Az egyetemes egyház tanügyi bizottságának szervezete.

A tanügyi bizottság tagjai: az egyetemes közgyűlés által hat évre választott elnök, alelnök, jegyző és évenként választott 20 tag, úgy, hogy minden egyházkerületre legalább két-két tag jusson.

III. Az egyetemes egyház főiskolai bizottságának szervezete.

Az egyetemes theologiai akadémiai bizottság. A három theol. akadémiának az 1904. évben megállapított theologiai tanügyi szervezettel egyező egységes főhatósági kormányzatával a tényleg már működő egyetemes theologiai akadémiai bizottság bizatik meg.

E végből a bizottság kiegészítettik a soproni és az eperjesi egyetemes theologiai akadémiák igazgatóival (dékán) s e két akadémia tanári-karai által választott egy-egy tanár-taggal.

A pozsonyi egyetemes theologiai akadémia belügyeit az egyetemes theol. akadémiai bizottság továbbra is ugyanazon szervezetében intézi, melyet az egyházegyetem és a pozsonyi egyházközség közt fennálló szerződés megállapított. (1904. egyetemes gyűlési jegyzőkönyv I. Függelék 88. és 89. §§.)

IV. Ezen három egyetemes egyházi iskolai bizottság ügyrendjét az egyes bizottságok maguk állapíthatják meg.

A közoktatásügyi bizottság lelkeszi tagjainak, továbbá a tanügyi bizottság lelkesz-, tanár- és tanító tagjainak, valamint

a főiskolai bizottság lelkész- és tanár tagjainak költségeit az egyetemes pénztár fedezi.

A tanügyi bizottságba két-két kerületi tag költségeit az illető kerületi pénztár fedezi.

A közoktatási bizottságba az intézetek részéről kiküldött tagok költségeit az egyetemes pénztár nem fedezi.

Mindhárom bizottság jegyzőinek költségeit az egyetemes pénztár viseli.

NEGYEDIK RÉSZ.

Egyházi pénzügy. (Háztartás.)

131. §. Az evang. egyház háztartásáról általában.

Az egyházi szükségletek fedezésére megkívánt anyagi eszközök beszerzésére, kezelésére és felhasználására irányuló tevékenységet *egyházi pénzügynek* (háztartás) nevezzük. Az e tekintetben érvényes törvények és egyéb szabályok foglalatját egyházi pénzügyi jognak hívjuk. Ennek forrásai elsősorban a zsinati törvény, másodsorban az annak alapján s az egyes önkormányzati testületek közgyűlései által alkotmányos úton hozott s felsőbb hatóságilag jóváhagyott szabályrendeletek.

Az 1891—94-iki zsinat alig végzett fontosabb s korszakalkotóbb munkát az egyházi pénzügyek szervezetére s igazgatására vonatkozó kodifikációnál. A zsinati törvények hatálybalépte óta alig folyt le egy évtized s máris az egyház háztartásában az egész vonalon meglátszott a helyes alapelvekből kiinduló új jogrendnek áldásos hatása. Beható bizottsági tárgyaláson ment át az előadói javaslat,¹ melynek egyes alapvető részeit a zsinat magas színvonalon állott vitán szűrte át. Pedig aránylag kevés idő állott a kiküldött bizottság rendelkezésére s míg egyrészt előmunkálatra alig támaszkodhatott,² másrészt a kodifikálandó szervezet és alapelvek mezején valósággal útjelzők nélkül volt kénytelen a

¹ A jeles munkálatot, melyet mélyreható indokolás kísér, *Poszvék Sándor*, soproni theol. akad. tanár, a zsinati pénzügyi bizottság nagyképzettségű, az egyházi közigazgatás minden ágazatában bő gyakorlati tapasztalatokkal rendelkező előadója szerkesztette. L. egyetemes levéltár IV. a) 29. 22.

² Eltekintve *Zelenka Pál* tiszakerületi püspöknek „*Igénytelen javaslat*” cz. felette becses tanulmánya- és anyaggyűjteményétől, valamint a dunántúli kerület előmunkálatától.

kitűzött cél felé haladni. Az egyházi pénzügyet ugyanis azelőtt sem az egyetemes írott jog, sem az egyetemes szokásjog nem szabályozta. Az egyházkerületek rendezeteiben foglalt s különben sem kielégítő particularis jog az egyház és általában az újabb kor pénzügyi és gazdasági viszonyaira alkalmazható nem volt. Az egyházi pénzügyi igazgatás szervezete gyarló, nehézkes, a legtöbb helyütt patriarchális volt; a gyakorlat pedig szerteelágazó, ingatag és határozatlan. Mindezekon kívül nyilvánvaló volt, hogy az evang. egyházban egykor domináló bevételforrással: *az önkéntes adakozással*, többé célzt érni nem lehet.

Ily körülmények között nemcsak nagy, de egyszersmind igen nehéz feladat várt a pénzügyi bizottságra és a zsinatra. A multtal csaknem egészen szakítani kellett s csupán egyes alapelvek voltak okvetlenül megtartandók. Elsősorban idesorolandó volt *az önkormányzati alapelvnek* az egyházi háztartásban is kimondása, nehogy az egyházközségek, a történelmi fejlődéssel ellentétben, szabad mozgásukban — esetleg az áldozatkésztség rovására — korlátoztassanak.

Ezzel szemben számolni kellett az egyetemes egyház érdekei által megkívánt követelményekkel s a gyülekezeti szabadságot egybeolvadó összhangba kellett hozni a fokozatos önkormányzati hatóságok pontos és éber ellenőrzésével, akként szervezve azokat — az ev. ref. egyházban is bevált számvevőszékek képében —, hogy gyorsan s szakszerűen működhessenek.

Ezek a szerencsés alapgondolatok tényleg vörös fonálként húzódnak végig az E. A.-nak az egyházi háztartást szabályozó 224—322. §§-ain. A vagyonleltár, költségelőirányzat, kivetés- és zárszámadásra vonatkozó intézkedések a kezelésnek és ellenőrzésnek egyrészt korszerű, megbízható és egységes menetet biztosítanak, a felettes egyházhatóságokra nézve *kötelezőleg* kimondott felügyelet gyakorlása mellett; másrészt lehetővé van téve az is, hogy az önkormányzati testületek pénzügyeiket *önállóan* intézhessék s e mellett önfenntartásukra támaszkodhassanak. A gyülekezeteknek vagyoni jogi téren való szolidaritását mindezekon kívül az egyetemes közalaphoz való hozzájárulási kötelezettségnek törvénybeiktatása juttatja kifejezésre.

Az E. A.-nak az *„egyházi háztartás”*-ra vonatkozó ötödik része az egyházi pénzügyjogot hat *czím* alatt foglalja egybe.

Az első cím *általános határozatokat* tartalmaz. A második cím az *„egyházközségi háztartás”*-ről, a harmadik cím az *„egyházmegyei háztartás”*-ről, a negyedik cím az *„egyházkerületi és az egyetemes háztartás”*-ről, az ötödik cím az *„egyházi közalap”*-ről, a hatodik cím az *„egyházi háztartásra vonatkozó intézkedések végrehajtása”*-ről szól.

E felosztásból nyilvánvaló, hogy a törvényhozó az ismétlések elkerülését és a joganyag könnyed áttekinthetőségét tartotta szem előtt, a mennyiben ugyanis az egyes önkormányzati testületek háztartására vonatkozó szabályok figyelembevételével csoportosította az anyagot, nem pedig tárgyi alapon, vagyis a kezelés, ellenőrzés, végrehajtás mozzanatainak kiemelésével. E rendszer elfogadásával bevezetésül s *„általános határozatok”* cím alatt külön egybefoglalni kellett az önkormányzati testületek mind a négy fokozatán egyaránt érvényesülő *alapelveket*, befejezésül pedig s mintegy kiegészítve az önkormányzati testületek működését megállapító szabályokat, az életbeléptetési és átmeneti intézkedéseket kellett körvonalozni.

Az E. A.-ban az egyházközség háztartási szervezetét s ennek működését felölelő rész csaknem kimerítő s a szabályrendeleti jognak alig enged tért. Ellenben az egyházmegyei s még inkább az egyházkerületi és egyetemes háztartás rendezése céltudatosan csakis általános alapelveket ölel fel. Ennek magyarázata abban a körülményben keresendő, hogy az egyházközségek túlnyomó része nem rendelkezik olyan értelmi erővel, hogy háztartásának szabályrendelet útján való célszerű és megbízható rendezésére képes lehetne, ellenben felsőbb fokozatokon ez a nehézség fenn nem forog s ekként teljes mértékben indokolt, ha ezek a testületek — sajátos és nem mindenütt azonos viszonyaiknak megfelelően — a háztartásuknak a zsinat által nyitva hagyott kérdéseit partikuláris hatálylyal szabályrendeletileg rendezik.

Tárgyalásaink folyamán mi is a fentebb ismertetett rendszert követjük.

132. §. Alapelvek.

Mint fentebb említettük, a zsinat az összes önkormányzati testületekre vonatkozó általános háztartási szabályokat külön cím alatt, és pedig az E. A. 224–237. §-aiban foglalta egybe. A 234. § tulajdonképen az egyházközségi háztartást érinti s ez okból — bár az egyházi adózás kötelezettségét általában kimondja — az egyházközségi háztartásról szóló szakaszba vettük fel.

Az 1904. évi egyetemes közgyűlés által megalkotott alapítványi szabályrendelet részletesen szabályozván az egyházi és iskolai alapítványok ügyét, vele külön szakaszban foglalkozunk s ott ismertetjük az E. A. általános háztartási határozatai közé felvett 227–228. §-okat is. Ezek előrebocsátása után az E. A.-nak következő általános háztartási határozataira utalunk:

Az egyházközség, az egyházmegye, az egyházkerület s az egyházegyetem, az országos és egyházi törvényeknek és a felsőbb egyházi hatóságok törvényes intézkedéseinek korlátai között, vagyonukkal önállóan rendelkeznek s ezen korlátok között, a szükséges jövedelem előteremtéséről és hováfordításáról, valamint a háztartás kezeléséről és ellenőrzéséről, önkormányzati jogkörükben szabadon intézkednek.

Az ellenőrzést s illetőleg a fölülvizsgálatot, az E. A. alapján alkotandó szabályrendeletben meghatározandó módon, a legközelebbi felsőbb egyházi hatóság gyakorolja. Az egyházegyetemnek háztartását, az egyetemes közgyűlés által — tekintettel az egyes egyházkerületekre — választandó bizottság ellenőrzi és vizsgálja felül, mely bizottság négy tagból áll s az egyetemes egyházi számvevőszék elnökségének vezetése alatt működik.

Rend- és szabályellenes kezelés, valamint hiányos ellenőrzés és fölülvizsgálat okozta károkért a kezelő, illetőleg ellenőrző és fölülvizsgáló hatóságok és közegek felelősek és kártérítéssel tartoznak. Az egyházi értékek, szükség esetében, a kezelési jog elvételével is biztosítandók.

Minden egyházi testület köteles ingó és ingatlan vagyonát, pontosan összeállítandó, az időközi változásoknak megfelelőleg évenként kiegészítendő s illetőleg módosítandó leltárban nyilvántartani. Ugyanezen leltárban az adósságok

és egyéb, az egyházi vagyont illető terhek is kimutatandók. Kötelesek továbbá az egyházi testületek évi szükségleteiket s az azok fedezésére szolgáló jövedelmeket rendes előirányzat alakjában összeállítani s a fedezetről gondoskodni.

A leltár felvételénél főként az utolsó canonica visitationalis jegyzőkönyv szolgálhat alapul. Különösen az ingatlanok helyes telekkönyvezésére is ügyelni kell ilyenkor, a mi administratív úton is bármikor fogatosítható.¹

Az összes bevételekről és kiadásokról pénztári napló vezetendő s ezek alapján állítandó össze az évi zárszámadás. A pénztári naplók minden naptári év végén lezárandók s a számadással és mellékletekkel együtt megvizsgálás alá bocsátandók. A zárszámadásban, a hátralékos évi követelések és tartozások részletes kimutatása s a megelőző év eredményével szemben mutatkozó vagyoneértékkülömbözet feltüntetése mellett, nyilvántartandó a cselekvő és szenvedő vagyon.

Az egyházi kezelés alatt álló

a) épületek, a belső felszereléssel s egyéb nem-tűzmentes ingóságokkal együtt, a felsőbb egyházi hatóság erre vonatkozó szabályai megtartásával, valódi értékük szerint, tűzkár ellen biztosítandók és jókarban tartandók;

b) telkek minden kártól megóvandók, mesgyékkel ellátandók, s ha haszonbérbe adatnak, intézkedés teendő, hogy értékük és jövedelmezőségük ne csökkenjen; a lelkészek és tanítók haszonélvezetében levő belső telkek pedig kerféléssel ellátandók;

c) tőkéek, ideiglenesen közhitelű takarékpénztárakban kezelendők, állandóan pedig ingatlanok vételére fordítandók; továbbá árvaszerű biztosítékot nyújtó ingatlanokra adott kölcsönben vagy oly közértékpapírokban gyümölcsötzetendők, melyeknek árvaszerű biztossága államhatóságilag elismertetik.

Ezen intézkedés az alapítányi tőkéek elhelyezésénél is mérvadó, hacsak az alapítók határozottan kifejezett rendelkezésével nem ellenkezik. A kamatozó tőkékről szóló kimutatás felhívás esetén a kir. pénzügyigazgatóságoknak megküldendő.²

¹ Helyesen hivatkozik erre nézve az 1905. évi bányakerületi közgyűlés jkvének 52. pontja.

² L. 1903. évi egyet. közgy. jkv. 77. p.

Az egyház tőkái, kivételes esetekben, de csakis a felsőbb egyházi hatóságnak külön e célra kikérendő helybenhagyásával és csakis kellő erkölcsi és anyagi biztosítékkal rendelkező evangélikus egyházközségeknek, árvaszerű biztosítás nélkül is elhelyezhetők. Az alapítványokra nézve más az intézkedés, mint azt lentebb látni fogjuk.

Az egyházkerületek a kerületi tőkevagyon gyümölcsöző elhelyezéséről véglegesen külön szabályrendeletben gondoskodtak.¹

Az egyházi vagyont, szolgáljon az akár szoros értelemben vett egyházi, akár közművelődési, akár közjótékonyági, akár más cél előmozdítására, a felsőbb egyházi hatóság beleegyezése nélkül tulajdonjogilag másra átruházni nem szabad. Az egyházi vagyon az egyház tulajdona marad és jövedelme kizárólag az ág. hitv. evang. egyház czéjaira fordítandó, abban az esetben is, ha azon intézetek, illetőleg célok, melyeknek javára addig jövedelme fordított, a magyarországi ág. hitv. evang. egyház kötelékén kívül álló tényező rendelkezése alá kerülnek. Ez az intézkedés különösen az iskolák államosításakor tartandó szem előtt.

Minden egyházi testület köteles tisztviselőinek illetményeit az erre hivatott kezelők közvetítésével beszerezni; az illetőknek a megállapított mennyiségben, minőségben és időben kiszolgáltatni; a nekik lakásul, haszonélvezetül vagy más célra rendelt épületeket és telkeket jó karban tartani; az utóbbiakat esetleg rendesen megmunkáltatni s az épületekre és telkekre eső összes közterheket, valamint az E. A. fentebbi 231. §-ának *a), b)* pontjaiban foglalt intézkedések megtételére (tűzkárbiztosítás, egyházi telkek bekerítése) szükséges költségeket viselni.

A felsőbb egyházi hatóság jóváhagyása nélkül tett minden intézkedés, melynek következménye a lelkész vagy tanító híványilag megállapított illetményeinek csökkenése, érvénytelen, még abban az esetben is, ha ahhoz az érdekelt lelkész vagy tanító, akár az illető testület kebelében történt alkalmaztatását megelőzőleg, akár tényleges hivataloskodása

¹ L. 1898. évi egyetemes közgy. jkv. 81. pontját, a mely szerint a kerületeknek ily értelmű szabályrendelet megalkotására való felhívását az egyetemes alkotmány- és jogügyi bizottság indítványozta. L. még 1900. évi egyet. közgy. jkv. 99. p.; 1901. é. 88., 83. p.; 1905. é. 57. p.

idején, önként hozzájárult. Erre a kérdésre nézve utalok még művem 67. §-ára.

Rendes lelkésznek hivatala után járó évi összes illetménye, tisztességes lakáson és kerten kívül, 800 forintnál kisebb nem lehet.

E nagy horderejű kérdést az E. A. hatálybalépte után néhány évvel az 1898:XIV. t.-cz. (congrua) oldotta meg, ma már azonban a 800 frtos minimum nem elégítheti ki a jogosult kívánalmakat.¹

133. §. Az egyházi alapítványok.

Az alapítványokról szóló s az 1904. évi egyetemes közgyűlés által elfogadott szabályrendelet² 1905. október 1-jén lépett hatályba. E nagyfontosságú rendelet szerint az ág. hitv. evang. keresztyén egyház rendelkezése és kezelése alá tartozó alapítványnak tekintendő minden vagyonerék, melyet valaki bizonyos meghatározott céllal az ág. hitv. evang. egyház, vagy annak intézményei, továbbá az evangélikus tanuló-ifjúság (ösztöndíj), az egyház tisztviselői és alkalmazottjai, azok özvegyei vagy árvái az egyház vallásos, erkölcsi, közművelődési, közjótékonyossági céljaira és intézményeire vagy más, az egyház érdekét szolgáló célok javára ad és a melyet az ág. hitv. evang. egyház hatósága mint alapítványt elfogad.

Az ág. hitv. evangélikus keresztyén egyházat az alapítványai feletti autonóm *rendelkezése és közvetlen felügyelet* a törvénytől fogva illeti meg (1790:XXVI. t.-cz. 10. §), mely jogát nemcsak a százados gyakorlat, hanem ő Felsége a király által 1893. márczius 18-ikán szentesített zsinati törvény is biztosítja.

A zsinati törvény 227–228. §-ai szerint ugyanis:

Az alapítványoknak, akár ingók, akár ingatlanokból álljanak, kezelése, biztosítása, gyümölcsöztetése és jövedelmük-

¹ L. 31. §.

² L. 1904. évi egyet. közgy. jkv. 112. pont. Bár a szabályrendeletéről az 1904. évi egyetemes közgyűlési jegyzőkönyv felterjesztése folytán az államkormány tudomást szerezhetett volna, mindamellett az 1905. évi egyetemes közgyűlés — a nélkül, hogy ez a legfőbb felügyeleti jog kiterjesztése tekintetében praecedenssül szolgálhatna — felhívta a kormány figyelmét az alapítványi szabályrendeletre oly célból, hogy arról az azt eddig ignoráló közalapítványi ügyigazgatóság, igazságügyminiszterium és felsőbb bíróságok értesíttessenek.

nek mely célokra fordítása tekintetében az alapítók akarata szolgál zsinórmértékül. Ha az alapító akarata nem volna kétséget kizárólag kifejezve, vagy rendelkezéseit lehetetlen volna a viszonyok változása miatt érvényesíteni: ekkor a legközelebbi felsőbb egyházi hatóság van hivatva — ügyészenek s az alapítványt kezelő kormányzó testületnek meghallgatásával — a mérvadó s az eredeti rendelkezés szellemének megfelelő intézkedésre. Ezen intézkedés hatálya megszűnik, a mint az eredeti rendelkezés megvalósítása ismét lehetővé válik.¹

Az alapítványok és alapítványszerű értékek kezelésével megbízott testület az alapítványok és alapítványszerű értékek kezeléseért a befolyó tiszta jövedelemből mérsékelt, de annak 6%-át meg nem haladható kezelési díjat vonhat le, ha ez az alapítók határozott akaratával, vagy a felügyeletet gyakorló egyházi hatóság intézkedéseivel nem ellenkezik. Tartozik azonban annak a testületnek, melynek céljaira az alapítvány rendeltetett, az alapítvány kezeléséről évenként kimerítő, számszerű kimutatást rendelkezésére bocsátani; viszont követelheti attól a testülettől, hogy a kiszolgáltattott jövedelemnek az alapítvány céljaira való fordítását igazolja.

Az alapítvány kezelésével megbízott testület a 6%-nyi kezelési díjból befolyó jövedelmét bármely — az E. A. értelmében megengedett — célra fordíthatja.

Azokat az intézkedéseket, a melyeket az egyházi hatóságok az állami legfőbb felügyeleti jog gyakorolhatása céljából megtenni kötelesek, az egyetemes alapítványi szabályrendelet határozza meg.

Az egyházi alapítvány létrejön, ha azt az illetékes egyházi alapítványi hatóság elfogadja. Arra, hogy ezen alapítvány jogi lételt nyerjen, kormányhatósági jóváhagyás nem szükséges. Az alapítványi érték az alapítvány, mint jogi személy tulajdonát képezi; ezen tulajdonjog ingatlanoknál és jelzálogilag biztosított követeléseknél a telekkönyvben, letétbe helyezett ingóságoknál a letéti könyvben kitüntetendő. Az alapítványt, mint jogi személyt, az alapítványi hatóság képviseli.

¹ L. pl. az 1904. évi egyet. közgyűlésnek 103. p. alatt hozott határozatát a dr. Schätzel Mihály-féle alapítvány kamatainak felhasználása tárgyában. A zsinaton olyan indítvány is felmerült, mely szerint az esetben, ha az alapító még él, az alapítólevél szavainak magyarázatára ő szólítandó fel.

Az alapítványi hatóság az, a melyet az alapító az alapítólevélben megjelölt. Ha ilyen rendelkezés nincs, akkor oly alapítványoknál, melyek az egyházközség, az evangélikus népiskola, az egyházközség által fenntartott vagy az egyház nevére alapított középiskolák, ezek tápintézetei, egyéb tan- és nevelőintézetei és alapszabályaiknál fogva az egyházközség hatósága alá tartozó közjótékonysági egyletek, az egyházközség tisztviselői, ezek özvegyei és árvái és az egyházközség alá tartozó iskolák tanulói javára szólnak, az egyházközségi közgyűlés, illetve képviselőtestület; oly alapítványoknál, a melyek az egyházmegye hatósága alá tartozó intézmények és személyek javára történnek, az egyházmegyei közgyűlés; oly alapítványnál, a melyek az egyházkerületnek közvetlenül alárendelt intézmények és személyek javára tételnek, az egyházkerületi közgyűlés; végre oly alapítványoknál, a melyek a közvetlenül az egyházegyetemnek alárendelt intézményeket és személyeket érdeklik, az egyetemes közgyűlés az alapítványi hatóság.

Az alapítványi hatóság az alapítvány rendes kezelését egy, az illető közgyűlés által választott bizottságra, vagy a pénztárosra és gondnokra is bízhatja, a rendelkezés és ellenőrzés azonban mindig az alapítványi hatóság joga és kötelessége.

Ha vita támad az iránt, hogy melyik alapítványi hatóság illetékes, azt az egyetemes közgyűlés dönti el.¹

Az alapítvány elfogadása. Arra, hogy egy, az ág. hitv. evang. egyház, illetve ezen egyháznak fenntebb körülírt céljaira rendelt alapítvány jogi lételt nyerjen, megkívánatik, hogy az alapítvány az alapítványi hatóság részéről elfogadtassék. Az alapítványt elfogadó, vagy annak elfogadását megtagadó határozat ellen a közgyűlés bármely tagja, valamint az alapító is *az egyetemes közgyűlésig* felebbezéssel élhet.

Azok az alapítványok, a melyek az egyház vagyoni megterheltetésével járnak, csakis a felsőbb egyházi hatóság jóváhagyásával fogadhatók el és csak ennek részéről történt jóváhagyás után nyernek jogi lételt.

Nem fogadhatók el oly alapítványok, a melyek egyházi cél ürügye alatt nemzetiségi vagy államellenes és az egyház érdekével meg nem egyező célok támogatására irányulnak.

¹ L. 1900. évi egyet. közgy. jkv. 125. pontját.

A püspököknek kötelessége arra ügyelni, hogy ilyen célokat támogató alapítványok létre ne jöjjenek, és ha ilyenek létezéséről bármikor tudomást szerez, köteles erről a legközelebbi kerületi közgyűlésnek jelentést tenni, a mely, ha az alapítványt elfogadhatónak, illetve megengedhetőnek nem találja, azt megsemmisítési indítvánnyal az egyetemes gyűléshez felterjeszti.

Az alapítvány létesülése vagy megsemmisítése iránt az egyetemes közgyűlés végérvényesen határoz.

Az alapítvány visszautasítása vagy megsemmisítése esetében a már felvett vagyonérték az alapítónak visszaadandó, és ha ez nem volna lehetséges, az illetékes bíróságnál létbe helyezendő.

Mihelyt az egyházi előjáróság akár hivatalos, akár magánúton annak tudomására jut, hogy valaki az evang. egyházat érdeklő alapítványt tett, azonnal köteles az alapítvány biztosítása és befizetése iránt a megfelelő intézkedéseket megtenni és ezt az egyházi közgyűlésnek vagy képviselőtestületnek, ha pedig az alapítvány valamely felsőbb hatóság kezelése alá tartozik, a felsőbb egyházi hatóságnak bejelenteni. Ha addig is, míg a közgyűlés jogérvényesen határoz, az alapítvány elfogadása vagy biztosítása iránt sürgősen intézkedni kell, ez iránt az egyházi elnökség a közgyűlés jóváhagyásának fenntartása mellett azonnal intézkedik.

Ugyanez a kötelessége a felsőbb alapítványi hatóságok elnökségének, illetve az egyetemes felügyelőnek is, ha akár közvetlenül, akár az alsóbbfokú hatóság jelentéséből értesülnek oly alapítványról, mely őket vagy felettes hatóságukat érdeкли.

Az alapítólevél. Az alapítványi hatóság köteles, mihelyt valamely, hatásköre alá tartozó alapítványról értesül, az alapítólevelet, és ha az alapítvány végrendeletben tétetett, a végrendelet hiteles másolatát megszerezni. Ha az alapítvány szóval, vagy nem teljes bizonyító erővel bíró okiratban (1868: LIV. t.-cz. 167. §) tétetett, az alapító, ha pedig végrendeletben tétetett, a végrendeleti örökös, esetleg a végrendeleti végrehajtó, szabályszerű alapítólevél kiállítására felhívandó, és ha azok e felhívásnak eleget nem tennének, úgy az alapítólevél, az alapító, illetve a végrendelet intézkedéseinek megfelelőleg az alapítványi hatóság által készítendő el. Ha a törvény az alapítólevél jogérvényességéhez bizonyos

alakszerűséget kívánna, az alapító, ha életben van, felhívandó, hogy ezen alakszerűségeket teljesítse.

Az alapítólevélnek tartalmazni kell:

- a) az alapító nevét és esetleg az alapítvány címét;
- b) a cél megjelölését, a melyre az alapítvány tétetett;
- c) az alapítványt kezelő hatóság megjelölését;
- d) a vagyonérték megjelölését, ingó- vagy ingatlan vagyon, az utóbbinál a telekkönyvi és helyrajzi számok ki-tüntetésével, készpénz, értékpapírok, arany-ezüstneműek stb. pontosan körülírva;
- e) az elhelyezési mód megjelölését;
- f) az alapítvány biztosítására vonatkozó rendelkezéseket;
- g) az alapítvány kezelésére és jövedelmeinek felhasználására vonatkozó intézkedéseket;
- h) az alapítónak ezen szakasz e), f) és g) pontjaira ne-talán tett fenntartásait;
- i) az alapítványt terhelő kikötéseket.

Ha az alapító az alapítvány megtétele iránti akaratát bár-mily alakban kifejezte és a célát és vagyonértéket meg-jelölte, az alapítványi hatóság alapítólevél kiállítása nélkül is jogosítva van az alapítványt elfogadni. Ez esetben, va-lamint akkor is, ha a halálesetre szóló intézkedésben ez iránt rendelkezés nincs, az alapítvány szervezetét az alapítványi hatóság szabja meg és az alapító-okiratot maga állítja ki, és ha alapítólevél van, de ez a fenntebb megjelölt kellékek-nek meg nem felel, a hiányokat pótolja.

Az alapítványi hatóság, ha előbb nem tette, az alapító-levél kiállítása után azonnal írásban értesíteni köteles az alapítót, és ha ez már életben nem lenne, ennek hagyatéki bíróságát arról, hogy az alapítványt elfogadta. Az alapítvány elfogadása az alapítólevélre rávezetendő és a záradék az alapítványi hatóság elnöksége által aláírandó.

Az alapítványok nyilvántartása. Az alapítványi levél két eredeti példányban állítandó ki. Az egyik példány az ala-pítványi hatóságnál biztos helyen megőrzendő, a másik a felettes alapítványi hatóságnak megőrzés és az ellenőrzés gyakorolhatása végett megküldendő.

Az alapítványi hatóságok az alapítvány jogérvényes el-fogadása után az alapítólevélnek két, a hatóság által hitele-sítendő másolatát a püspökhöz felterjeszteni kötelesek, a ki

az egyik példányt az e célra készítendő alapítványi könyvben elhelyezi, a másik példányt Ő Felsége a király főfelügyeleti jogának gyakorolhatása végett a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez felterjeszti.

A püspöknél elhelyezett alapítólevelek külön borítékban megőrzendők és bekötendők akkép, hogy minden alapítólevél után egy ív üres papir illesztendő be, a melyre az alapítvány netaláni változásai feljegyzendők.

Az alapítvány hováfordítása. Az alapítványoknak kezelése, biztosítása, gyümölcsöztetése és jövedelmüknek mely célokra fordítása tekintetében, az alapító akarata szolgál zsinórmértékül.

Az alapítványi hatóság az alapítólevélben meghatározott feltételeket megváltoztathatja, ha ez az alapítvány vagyónak fentartására vagy az alapítvány céljának megvalósítása érdekében szükséges.

Az alapítványi hatóság az alapítvány célját megváltoztathatja, ha az a közjával ellenkezik, ha megvalósítása lehetlenné vált, vagy ha nyilvánvaló, hogy az a megváltozott viszonyok között az alapító szándékának többé meg nem felel.

A cél átváltoztatásában az alapító szándékát lehetőleg figyelembe kell venni.

Az alapítólevélben foglalt feltételek vagy az alapítvány céljának megváltoztatásához szükséges, hogy a megváltoztatást az alapítványi hatóság indítványára a felsőbb alapítványi hatóság jóváhagyja.¹

Az előző szakaszok szerint elrendelt változtatás hatálya megszűnik, a mint az eredeti rendelkezés megvalósítása ismét lehetővé válik.

Az eredeti rendelkezés visszaállítását az a hatóság rendeli el, a mely a megváltoztatást jóváhagyta.

Ha az alapítvány céljának megváltoztatása meg nem valósítható és ebből vagy más okból az alapítvány megszűnik, akkor az alapítvány vagyona, hacsak az alapító ez-iránt az alapítólevélben másként nem rendelkezett, az ágost. hitv. evang. egyházegyetemre száll. Az alapítványban történt minden változásról a püspök a m. kir. vallás- és közokt.-ügyi ministeriumot azonnal értesíteni köteles.

¹ L. 1904. évi egyet. közgy. jkv. 103., továbbá 1900. évi egyet. közgy. jkv. 63. p.

Az alapítvány elhelyezése. Az alapítvány elhelyezésére nézve általában az E. A. 231. §-ának rendelkezései irányadók.

Az alapítványi tőkék az alapítványt kezelő egyháznak kölcsön nem adhatók.

Az alapítvány készpénzvagyona csak ideiglenesen helyezhető el valamely közhitelű takarékpénztárban.

Az alapítvány kezelése. Az alapítvány nem képezvén az egyház vagy iskola tulajdonát, az egyházi vagyontól elkülönítve kezelendő. Az alapítványi hatóság szigorúan felelős azért, hogy az alapítványnak akár tőkevagyon, akár jövedelmei más célra, mint az alapítvány céljaira, ne fordíttassanak.

Az alapítvány vagyonát egyházközségekben és egyházmegyékben a gondnok, illetve pénztáros, a kerületek és az egyházegyetem hatósága alá tartozókat rendszerint a kerületi, illetőleg egyetemes pénztár kezeli.

A hol az iskolák fentartására rendelt vagyon az egyházétól elkülönítve külön gondnok által kezeltetik, ott az iskolai célokra tett alapítványok az iskola gondnoka által kezelendők.

Az egyházi alkotmánynak az egyházi vagyon kezelésére, ellenőrzésére és felülvizsgálatára vonatkozó rendelkezései az alapítványok kezelésénél megfelelően alkalmazandók.

Az esperes tartozik évi jelentésében az egyházmegye területén kezelt összes egyházközségi és egyházmegyei alapítványok elhelyezéséről és jövedelmeinek hová történt fordításáról az általa az egyházközségektől bekívánt adatok alapján jelentést tenni. Ezen jelentés az esperességi jegyzőkönyvbe foglalandó.

Ő Felsége a király főfelügyeleti jogának gyakorolhatása végett a püspöknek az egyházközségi, egyházmegyei és egyházkerületi alapítványokra és azoknak hova fordítására vonatkozó jelentése évenként a kerületi jegyzőkönyvbe foglalandó.

Az egyetemes egyház alapítványai állagáról és jövedelmei hova fordításáról az államkormány az egyetemes közgyűlés jegyzőkönyvéből értesül.

A püspökök az egyet. alapítványi szabályrendeletben köteleztettek annak hatálybalybalépte után az egyházkerületben létező összes egyházközségi, egyházmegyei és egyházkerületi alapítványok összeírását elrendelni és arról gondoskodni, hogy ezen összeírás mielőbb megtörténjék. A foga-

natosított összeírás alapján a létező alapítványok a püspök által az alapítványi könyvbe bevezetendők.

A püspökök ezenkívül köteleztettek arról gondoskodni, hogy a szabályrendeletben az alapítványok elfogadására, az alapítólevelek kiállítására, nyilvántartására, hovafordítására, elhelyezésére, kezelésére és ellenőrzésére előírt rendelkezések a létező alapítványokra nézve is a szabályrendelet hatálybalépésétől számított 3 éven belül végrehajtsanak.

Az egyetemes közgyűlés a már létező alapítványok rendbeszedésénél a szabályrendelet 32. pontjában foglalt amaz intézkedés alól, mely szerint az alapítványi tőkék az alapítványt kezelő egyháznak kölcsön nem adhatók, az alapítványi hatóság kérelmére az alapítvány teljes biztosításának feltétele mellett teljes vagy időleges felmentést adhat.¹

Az egyházközségi háztartás.

134. §. Leltár, költségelőirányzat, kivetés.²

Minden anya-, leány- és fiókegyházközség a tulajdonát képező és kezelésére bízott értékekről pontos leltárt készített.

Az egyházközségi vagyonleltárt két eredeti példányban az illetékes egyháztanács állítja össze.

Mind a két példány, az egyházközségi közgyűlés részéről történt hitelesítés után, jóváhagyás, esetleg helyesbítés végett az esperesi hivatal útján az egyházmegyei számvevőszék elé terjesztendő. Helybenhagyás után az egyik példány az egyházközség rendelkezésére bocsátatik, a másik példány az egyházmegyei irattárba helyeztetik.

A vagyonleltárra nézve időközben előforduló változásoknak, kiegészítő és módosító adatoknak az egyházközség rendelkezésére bocsátott példányba való bejegyzését — az évi zárszámadásnak közgyűlési jóváhagyása után — az illetékes egyháztanács eszközli s ennek elnöksége ezen adatokat — az egyházmegye őrizete alatt levő példányba leendő bejegyzés végett — az egyházmegyei számvevőszék egyházi elnökével is azonnal közli.

¹ L. az 1906. évi egyetemes közgyűlési jegyzőkönyben a győri egyházközségnek megadott ily értelmű felmentést.

² E. A. 239–244., 251–266. §§.

Az egyházközség összes évi jövedelmeit és szükségleteit feltüntető előirányzatot az egyháztanács állítja össze s az egyházközségi közgyűlés állapítja meg véglegesen. Ezen ügynek részletesebb szabályozását az illetékes egyházmegyei szabályrendeletileg eszközlik.

Az előirányzatba, a jövedelmek közé elsősorban a vagyonteltárilag nyilvántartott ingó és ingatlan értékek után várható bevételek veendők fel.

Az előirányzatban az egyházközség által fedezendő összes rendes és rendkívüli szükségletek a kiadások közé sorolandók.

Kivetés alapjául szolgál a nagykorú, keresetre képes egyházközségi tagok száma s az egyháztagokra kirótt egyenes állami adó.

Ezek szerint tehát az egyházközség bevételei a következők:

1. *Az egyházközségi vagyon hozadéka.*
2. *Önkéntes adakozásból* befolyó jövedelem.
3. *Adók*, mely utóbbiak kétfélék, ú. m.: *személyes járandóság*, vagyis az egyházközségi tagok személyes adója, avagy az állami egyenes adó alapján fizetett egyházi adó.

Munkára képes minden egyházközségi tag, ha önálló, illetőleg életének 24-ik évét betöltötte, személyes járandósággal terhelhető. Ennek mennyisége aránylagosan, tekintettel a tagok keresetére, társadalmi állására s egyszersmind vagyoni állapotára, állapítandó meg, ha vagyoniuk köztudomás szerint oly értékekből áll, melyek után — hasonló anyagi viszonyok közt élő tagtársaik adójához képest — egyenes állami adót vagy éppen nem, vagy csekély mennyiségben tartoznak fizetni.

Huszonöt forintot meghaladó évi személyes járandóság fizetésére egy egyházközségi tag sem kötelezhető.

Személyes járandóság fizetésére nem kötelezhetők a keresetre teljesen képtelen s egyúttal vagyontalan egyháztagok, továbbá a keresetre képes egyháztagok sem abban az egyházközségekben, melynek területén állandóan nem tartózkodnak, feltéve, hogy állandó lakhelyükön a személyes járandóságot rendszeren fizetik.

Ha a személyes járandóságok címén befolyó jövedelem az egyházközségi szükségletek fedezésére nem elégséges, az egyházközség tagjai, a megelőző évben reájuk kivetett egyenes állami adó alapján is — a pótagók kizárásával — megadóztathatók. Az itt említett „pótagók” alatt csak azok értendők,

a melyek nem egyenes adók. Az általános jövedelmi pótdó vagy a betegápolási pótdó ugyanis az állami költségvetési törvényben az egyenes adók közé van felvéve, tehát az egyházi adó kivetésénél alapul szolgál.¹

Az előző bekezdésben megjelölt alapon, köteles az egyházközség szükségleteinek fedezéséhez járulni az egyházközség területén egyenes állami adóval megrótt minden egyén; még pedig évi egyenes állami adójának bizonyos, a szükségletnek megfelelőleg megállapított százalékaival s a következő módozatok szem előtt tartásával:

Ugyanazon adótárgy csak egy helyen szolgálhat egyházi járandóság kivetésének alapjául. Azon egyháztagoknak évi egyenes állami adója,

a) kik állandóan azon egyházközség területén laknak, melynek körében egyenes állami adóval vannak megróva, teljesen;

b) azoké, kiknek állandó lakhelye más egyházközség körébe van beosztva, mint azon község, esetleg községek, a hol adóznak, ha ez utóbbiak egyházi tekintetben fiók-egyházközségek vagy szórványhelyek, legfőlebb egynegyed részben, ha pedig anya- vagy leányegyházközségek, legfőlebb felerészben vehető tekintetbe az egyházi járandóság kivetésénél.

Az egynegyed részben alapul vett állami adóra eső egyházi járandóság 50 frtnál, a felerészben alapul vett állami adóra eső egyházi járandóság 100 frtnál nem lehet nagyobb.

Azon járulékok, a melyek az állami adó alapján való kivetés folytán oly egyháztagoktól folynak be, kik közvetlenül valamely leányegyházközséghez csatolt községben adóznak, ha az érdekelt anyaegyházközség és leányegyházközség közt szerződésileg vagy szokásjog útján más intézkedés nem létezik, felerészben az anyaegyházközség, felerészben a leányegyházközség javára esnek.

Vegyes házasságban élő ág. hitv. ev. egyén, ha egyenes államadójának kivetése hitvestársáéval közös alapon történt, a jövedelme, avagy állami adója alapján egyházi járandósággal csak azon összeg erejéig terhelhető, mely az ág. hitv. evang. fél adóalapjának megfelel.

¹ Ezt az egyetemes háztartási szabályrendelet kifejezetten is megállapítja.

A személyes járandóságok s az egyenes állami adó alapján kivetendő járulékok közti arányt, az illetékes egyházmegye jóváhagyásával életbelépő szabályrendelet útján, maguk az egyházközségek határozzák meg. Az E. A. ezen intézkedése szerint tehát, *csupán* az állami adó alapján, — egyházi adó ki nem vethető, hanem csakis a jövedelem alapján kivetett személyes járandóság elégtelensége esetén, mintegy pótlékképpen. Egy eset képezhet kivételt, nevezetesen:

Azon egyházközségeknek, melyekben az egyházi járulékokat az adóhivatalok szedik be, az illetékes egyházmegye megengedheti, hogy az egyháztagok járandóságainak kivetésénél, a fentebb megállapított maximum korlátai között, kizárólag az egyháztagok egyenes államadója szolgáljon alapul.

Az egyházi tisztviselők terményekben járó illetményeinek kivetésénél is a fenti intézkedések szolgálnak zsinórmértékül, vagyis a kivetés akár a jövedelem, akár az adó alapján történik, a megállapított maximumot meg nem haladhatja s e mellett a mentességre nézve fentebb előadottak itt is betartandók. A terményjárulékok helyett a megfelelő egyenérték az egyházközségi közgyűlésnek s az érdekelt tisztviselőnek, az illetékes egyházmegye jóváhagyásával létrejött közös megállapodása értelmében, készpénzben is leróható.

Az egyházközségi tagokat a lelkész és tanító érdekében terhelő földművelési munkák, fuvarok és személyes szolgáltatások megválthatók. Megtagadásuk esetén a kötelezettek költségére más által végeztethetők.

A zsinat tehát kénytelen volt az úrbériségnek ezt a maradványát — mely a lelkész és a hívek között sok helyen és gyakran idézi fel az áldatlan viszályt — fenntartani s hosszas vita után a megváltás imperatív kimondása helyett a fakultatív formát alkalmazta.¹

Az egyháztagok egyházi járandóságainak kivetését, az alapul szolgáló hiteles adatok alapján, az egyháztanács eszközli, még pedig úgy, hogy a kivetést feltűntető részletes kimutatás, az egész költségelőírányzattal együtt, az illetékes egyházmegye által szabályrendeletileg meghatározandó időre, közgyűlésileg végleg megállapítható legyen. A közgyűlés helye és ideje azzal a kijelentéssel teendő közhírré, hogy az egyházközség előírányzatával kapcsolatosan a kivetésre vonatkozó javaslat is tárgyalás alá kerül.

¹ L. Thebusz i. m. 260–262. l.

A közgyűlés pontról pontra tárgyalja a költségelőirányzatot s az egyháztagek járandóságait feltüntető részletes javaslatot, valamint az egyháztageknek azokra tett észrevételeit és kifogásait s a tételeket a szükséghez képest módosítva és helyesbítve, végleges határozatot hoz. Az egyházközség területén kívül lakó tagokkal a reájuk kivetett egyházi járandóságok, az egyházközségi kivetés közgyűlési megállapítása után, azonnal írásban közlendők.

Az egyházközségi költségelőirányzatnak és kivetésnek közgyűlési megállapítását az illetékes lelkész az illetékes esperesnek az egyházmegye által szabályrendeletileg meghatározott időben bejelenti.

Ha a bejelentés a meghatározott határidőig meg nem történik s a mulasztás fontos okokkal nem igazolható, az esperes személyesen megy, esetleg egy vagy két megbízottat küld az illető egyházközségbe az egyházközségi költségelőirányzatnak és kivetésnek a hanyag elnökség vagy egyháztanács s esetleg közgyűlési tagok költségén a helyszínen leendő összeállítása végett.

Azon egyháztagek, kik az egyházközségi kivetést magukra nézve sérelmesnek találják, a kivetést végleg megállapító közgyűlés napjától számítandó 30 nap alatt sérelmük orvoslása végett az egyházmegyei számvevőszékhez felebbezhetnek. Az egyházmegyei számvevőszék az ügynek tüzetes megvizsgálása után határozatot hoz, melyről úgy a felebbezőket, mint az illető egyháztanácsot értesíti. E határozat foganatosítandó. Szabadságában áll azonban úgy az egyházközségnek, mint az elégedetlen feleknek sérelmeik orvoslása végett, az illetékes egyházmegyei közgyűléshez birtokon kívül folyamodni.

135. §. Az egyházközség rendes és rendkívüli szükségletei s azok fedezése.

Rendes szükségletek azok, melyeket az egyházközség évenként feltétlenül fedezni köteles; nevezetesen:

a) az egyházközségi tisztviselőknek híványaik s a szolgáltnak díjlevelük, esetleg erre vonatkozó határozat értelmében megállapított összes illetményei;

b) az egyházközségi épületek tűzkár ellen való biztosítása és tatarozása, továbbá ezeknek s az egyházközségi ingó-

ságoknak és telkeknek jó karban tartása s esetleg az utóbbiaknak megmunkáltatása végett szükséges összegek;

c) az egyházközséget terhelő összes állami, illetékegyenértéki, községi s egyéb közterhek;

d) az egyházkormányzati, még pedig az egyházmegyei, egyházkerületi, egyházegyetemi és zsinati költségek, illetőleg az egyes egyházi testületek által fenntartott intézetek s a közalap javára, egyházhatóságilag megállapított járulékok;

e) a templom, iskola, gyűlésterem felszerelésére szükséges költségek;

f) a kamatjárulékok fölvelt kölcsön után;

g) az a–e) pontok alatt említett kiadások összegének két százaléka előre nem látható szükségletek fedezésére és közjótékonyági célok előmozdítására.

Rendkívüli szükségletek azok, melyek egyszer s mindenkorra, vagy csak néhány évre igényelnek fedezetet. Ilyenek: az adósságtörlesztés, hasznos beruházások, tőkegyűjtés, ingatlanok szerzése, továbbá a rendes évi járulékokon kívül az egyházközségre kivetett rendkívüli közterhek.

A rendkívüli szükségletek fedezésére megkívántató összeg, a mennyiben az egyházi hatóság kötelező intézkedésével nem ellenkezik, több évre is arányosan felosztható.

Az egyházi rendes szükségletek fedezésére alapul szolgálnak:

a) az egyházközség vagyonának jövedelme;

b) az egyháztagok önkéntes adakozásai;

c) a kivetés.

Az E. A. 234. §-a szerint ugyanis a magyarországi ág. hitv. evang. egyház kötelékéhez tartozó minden nagykorú, keresetképes vagy vagyonnal bíró egyén, tartozik azon egyházközség szükségleteinek fedezéséhez járulni, melynek területén lakik, illetőleg egyenes államadóval van megróva. E végre az összes politikai községek, puszták és telepek — tekintet nélkül arra, hogy vannak-e lakosaik között ágostai hitv. ev. vallásúak is — az illetékes egyházmegyei s illetve egyházkerületi hatóság által azon anyaegyházközség jogkörébe beosztattak, a mely a hívek egyházi gondozása szempontjából erre legalkalmasabb.

A rendes szükségletek fedezésére az egyházközség vagyonának csakis jövedelme fordítható. Rendkívüli szükségletek is csak abban az esetben fedeztetethetnek a meglevő

vagyonból, ha ez által a vagyonnak csupán alakja változik, de értéke nem csökken. Ily vagyonszere is csak az illetékes egyházmegyei hatóság helybenhagyásával eszközölhető.

A mennyiben az egyházközségi vagyon jövedelme és esetleg az egyháztagek önkéntes adakozásából befolyó összeg a szükségletek fedezésére nem elégséges, a hiányzó fedezet az egyháztagektól *kivetés* útján szedendő járulékokkal pótolatik.

136. §. Az egyházközség vagyonának kezelése s annak ellenőrzése.¹

Az egyházközségnek vagyonát a gondnok, illetőleg a hol külön pénztáros van, a pénztáros kezeli s vezeti annak háztartását.

Az egyháztagek járulékaiknak beszédése az egyházközségi gondnokok kötelessége, kik az adózó feleket a szedés idejéről előre értesíteni s a beszédett összes járulékokat nyugtázni tartoznak.

Azon feleknek, kik járulékaikat a kitűzött határidőre be nem szolgáltatják, hátralékaik törlesztésére újabb határidő tűzendő ki. Ha ekkor sem fizetik meg tartozásukat, az egyházközség elnöksége az illetékes polgári hatóságot keresi meg, hogy a hátralékoknak végrehajtás útján leendő behajtását eszközölje. Erre nézve a dunáninnyi egyházkerületnek külön szabályrendelete is van.²

Ha valamely gondnok vagy kezelő hűtlen kezelés vagy rendellenes számadás miatt elmarasztaltatott, hivatalban nem maradhat és egyházi vagyonkezeléssel soha többé meg nem bízható.

A lelkésznek és tanítónak egyházközsége vagyonát kezelnie nem szabad, köteles azonban mind a kettő az egyháztanácscsal az ellenőrzés és felügyelet munkájában osztozni, a számvitel munkájába befolyjni s a levéltárt kezelni.

A pénztár, a melyben az egyházközség értékesebb ingóságai őriztetnek, lehetőleg biztos helyiségben tartandó. Ellenzárának egyik kulcsa a kezelőnek, másik kulcsa a lelkésznek,

¹ E. A. 267–282. §§.

² L. 253. l.

esetleg pedig más, az egyházközség által választandó, de egyházközségi vagyont nem kezelő, bizalmi-férfiúnak gondviselésére bízandó.

Az egyházközségi közgyűlésnek csak akkor van joga az egyházközség terhére adósságot fölvenni, ingatlan vagyont eladni, részére ingatlanokat vásárolni, új építkezéseket eszközölni, meglevő épületeit gyökeresen átalakítani és vagyont csere útján változtatni, ha erre vonatkozó határozatát az egyházmegyei közgyűlés helybenhagyta.

Sürgős és kivételes esetekben megadhatja az engedélyt felelősség terhe alatt az egyházmegye elnöksége is, köteles azonban erről az egyházmegyei közgyűlést utólagosan értesíteni.

A gondnoki és pénztárosi kezelést közvetlenül ellenőrzi az egyháztanács, mely a kezelők felelősségében osztozik. Örökös ennélfogva a fölött, hogy a gondnokok és pénztárosok az egyházközség vagyont híven s a fennálló törvényekben és szabályokban meghatározott módon kezeljék, jó karban tartsák, gyarapítsák, jövedelmeit pontosan beszélik, szükségleteit fedezzék s a pénztári naplót rendesen vezessék; a pénztárt időről időre, évenként legalább kétszer megvizsgálja. Hanyag vagy hűtlen kezelés esetében a kezelőt hivatalától azonnal felfüggeszti, az egyházközség vagyont fenyegető kár elhárítására törekszik s ily esetben az egyházközségi vagyont biztosítása s a netán támasztható kártérítési igény érvényesítése végett a közgyűlés összehívását eszközli s erről az illetékes egyházmegye elnökségét értesíti.

Ha a kezelők, esetleg a kezelést ellenőrző egyháztanácsosok vagy a felülvizsgálatra hivatott közgyűlési tagok a hűtlenségök vagy a mulasztásuk folytán az egyházközség vagyontán esett kárt önként és azonnal megtéríteni vonakodnának: az ügy, az egyházközség érdekeinek az egyházmegyei ügyész által haladéktalanul eszközözlendő biztosítása után, az egyházmegyei számvevőszék határozata alá bocsátandó. A számvevőszék végzésének kézbesítésétől számítandó 30 napi határidőn belül az érdekelt felek birtokon kívül felelősségüket végérvényes eldöntése végett az egyházkerületi s ettől az egyetemes egyházi számvevőszékhez.

Az előző bekezdésben megszabott eljárásnak van helye akkor is, ha a hűtlenség vagy mulasztás által okozott kár a számadás megvizsgálása alkalmával állapítottatik meg.

Az egyházközségi számadást, esetleg számadásokat az

illető kezelők állítják össze s a szabályrendeletileg meghatározott időre az egyháztanács elé terjesztik. Eljárásukban az E. A. 230. §-ának utolsó bekezdéséhez tartoznak alkalmazkodni, vagyis részletesen kimutatandók a hátralékos évi követelések és tartozások, feltüntetendő a megelező év eredményével szemben mutatkozó vagyonérték-külömbözet, végül a cselekvő és szenvedő vagyon nyilvántartandó. Az egyháztanács a számadást, esetleg a számadásokat megvizsgálja és észrevételeivel s a felmentésre vagy elmarasztalásra vonatkozó javaslatával együtt, a szabályrendeletileg meghatározott időben tartandó közgyűlés elé terjeszti, észrevételeit pedig azonnal közli a számadókkal.

A számadóknak az egyháztanács észrevételeire akár írásban, akár előszóval tett ellenészrevételei, az előbbeni bekezdés szerint tartandó egyházközségi közgyűlésen, a számadások felülvizsgálása alkalmával tárgyalandók.

A közgyűlésnek felmentő vagy elmarasztaló végzése az eredeti számadásra is rájegyzendő. A számadás hiteles másolata, az eredeti mellékletekkel együtt, további felülvizsgálat végett, az egyházmegyei számvevőszék egyházi elnökéhez, a szabályrendeletileg meghatározott időre felterjesztendő.

Ha valamely egyházközség számadását az egyházmegyei számvevőszékhez a kitűzött határidőre be nem küldi és mulasztását fontos okokkal nem igazolja: az elnökség a számvevőszék két tagját bízta meg, hogy a hanyag kezelők, esetleg az egyháztanács vagy a közgyűlés elnökei és tagjai költségére a számadást a helyszínén elkészítsék.

Az egyházmegyei számvevőszék esetleges kifogásait, az eredeti számadási mellékletek visszazárása mellett, a szabályrendeletileg meghatározott idő lejártáig közli az érdekelt egyházközséggel, mely a számadást a kifogásoknak megfelelőleg helyesbíteni tartozik, esetleg a végzés kézbesítésétől számítandó 30 nap alatt az ügyet, eldöntés végett, az egyházkerületi számvevőszékhez terjeszti fel.

Az egyházmegyei s esetleg az egyházkerületi számvevőszék határozatával véglegesen elintézett számadás, mellékleteivel az egyházközségi, hiteles másolata pedig az egyházmegyei levéltárba helyezendő.

137. §. Az egyházmegyei háztartás.

Az egyházmegyéek háztartásáról az E. A. a 283—292. §-okban — ellentétben az egyházközségek háztartásával — csupán az alapelveket illetőleg intézkedett; egyebekben az egyházmegyei háztartás jogrendjére nézve az egyes egyházmegyéeknek külön szabályrendeletei mérvadók.

Az egyházmegyéek háztartási ügyeinek részletes szabályozása — az egyházmegyei közgyűlés által — a zsinati törvény és felsőbb egyházhatósági intézkedések korlátai közt alkotott szabályrendelettel tényleg meg is történt, mely szabályrendeletek jóváhagyás végett az illetékes egyházkerületi közgyűlés elé terjesztettek fel.

Az alapelveket illetőleg: az egyházmegye hatásköréhez tartozó háztartási ügyeknek közgyűlési tárgyalás végett való előkészítése s esetleg elintézése egy szakbizottságra, az *egyházmegyei számvevőszékre* ruházott át. Az egyházmegyei számvevőszéknek mindenütt való szervezhetése tekintetében a zsinaton némi aggályok merültek fel s ez oknál fogva olyan indítvány is felmerült, hogy az egyházmegyei számvevőszék fel- vagy fel nem állításának kérdésében is az egyházmegyéek szabadon jár hassanak el. Ezzel szemben a zsinat a számvevőszék szervezését *kötelezőleg* mondotta ki s a gyakorlati kivitel tényleg nem járt komolyabb nehézségekkel.

Az egyházmegyei számvevőszéket, mely az elnökségen kívül legalább három tagból áll, az egyházmegyei közgyűlés választja hatévi időtartamra.

Az egyházmegyei számvevőszék gyakorolja mindazon jogokat és kötelességeket, melyek az E. A. 240., 241., 260., 266., 271., 272., 276., 277. és 281. §-ai értelmében¹ az egyházközségi háztartási ügyekre nézve hozzá utaltatnak.

Az egyházmegyei számvevőszék az egyházmegyei közgyűlésnek évenként kimerítő jelentést tesz.

Az 1891—94-iki zsinatot megelőzőleg az egyházközségek háztartásának hatósági felügyeletét a szokásjog és az egyházkerületi rendezetek a fokozatos önkormányzati testületek közgyűléseire ruházták. Bár az E. A. a közgyűléseknek ezt a hatáskörét nem szüntette meg, midamellet a számvevő-

¹ L. jelen mű 134. és 136. §-ait.

szék intézményének felállításával a felügyelet és ellenőrködés érdemi részét kivette kezükből, amaz oknál fogva, mert az évenként csak egyszer összeülő s költséges közgyűlésektől a helyes pénzügyi kormányzat lényegének megfelelő gyors és éber ellenőrködés kevésbé volt várható. Ha a felsőbb közigazgatási testületek szervezetébe is beillesztették volna az egyházközségi presbyteriumnak megfelelő *tanács* intézményét — a mint azt a zsinati bizottság tényleg javasolta is, — akkor a számvevőszékek fellállítása mellőzhető lett volna.

Az egyházmegye a szükségletei fedezésére megkivántató összegeket — a mennyiben erre más jövedelmi forrása nincsen — kiveti a kötelékéhez tartozó egyházközségekre.

Az érvényben levő kivetési kulcsnak megváltoztatása s az egyházközségekre kivetetni szokott évi összeg fölemelése tárgyában hozott egyházmegyei közgyűlési határozat csak abban az esetben válik jogérvényessé, ha ahhoz az érdekelt egyházközségek többsége szavazatával hozzájárult.

Ha valamely egyházközség az egyházmegye kivetését magára nézve sérelmesnek találja, ügyét birtokon kívül az egyházkerületi s ettől az egyetemes egyházi közgyűlésre feleltetheti, és pedig a végzés hozatalától számítandó 30 napi határidőn belül.¹

Az utóbbi években jelentékenyen felemelt államsegély némely kerületben már is lehetővé tette, hogy az egyházközségek az egyházmegyei adó fizetésének kötelezettsége alól felmentettek. Általában véve pedig a fejlődés iránya az, hogy az egyházközségek a helyi és a közalapi terheken kívül minden más adó és egyéb hozzájárulás alól felmentessenek.

Az egyházmegyei vagyonnak kezelése az egyházmegyei pénztárosnak, esetleg pénztárosoknak, a kezelés közvetlen ellenőrzése pedig az egyházmegyei ellenőrnek, esetleg ellenőröknek kötelessége.

Az egyházmegyei vagyonleltár s az évi számadás hiteles másolata — felügyelet s ellenőrzés gyakorlása végett — az illetékes egyházkerületi számvevőszékhez felterjesztendő.

Az egyházmegye köteles esperesének tiszteletdíjat s iroda-

¹ A felelkezési határidő be nem tartása miatt a felsőbb hatóság a felelkezést visszautasítja, olykor azonban e mellett még érdemben is határoz. L. 1901. évi egyet. közgy. jkv. 59. p. Megjegyezzük, hogy a felelkezés az egyházkerületi közgyűlés határozata ellen az egyetemes közgyűléshez szintén 30 nap alatt adandó be.

átalányul, esetleg segédlelkész tartására, megfelelő évi összeget utalványozni, miről szabályrendeletileg intézkedik.

A 39 egyházmegyének a részletekben eltérő szabályrendeleteit jelen mű keretében fel nem dolgozhatván, utalunk a felsőbbbhatóságilag jóváhagyott esperességi háztartási és számvevőszéki szabályrendeletekre.

138. §. Az egyházkerületi s az egyetemes háztartás.

Az E. A. 302. §-a szerint úgy az egyházkerületek, valamint az egyházegyetem, háztartásuk részletes szabályozását az E. A. korlátai között alkotott szabályrendelettel eszközlik. Ebből kifolyólag az E. A. az egyházkerületek és az egyházegyetem háztartását illetőleg a 293—303. §-okban csupán néhány szervezeti, kezelési, ellenőrzési s kivetési alapelvet tartalmaz.

Ezek szerint az egyházkerületek s az egyházegyetem hatáskörébe tartozó háztartási ügyeknek közgyűlési tárgyalás végett való előkészítése, esetleg elintézése *két szakbizottságra* van bízva. Ezek: az egyházkerületekre vonatkozólag az egyházkerületi, az egyházegyetemre vonatkozólag az egyetemes egyházi *pénzügyi bizottság és számvevőszék*. Ezek a szakbizottságok egyházi és világi elnökeit és tagjait, kiknek számát a választó közgyűlés határozza meg, az illető egyházkerületi, illetőleg egyetemes közgyűlés választja. A pénzügyi bizottságoknak tagjai a kezelők és ellenőrök is.

A pénzügyi bizottság az egyházkerületekre s illetőleg az egyházegyetemre nézve a vagyon kezelése, ellenőrzése, épségben tartása és gyarapítása, a jövedelem folyósítása, a járulékok kivetése és beszedése s a szükségletek fedezése érdekében megteszi mindazon szükséges intézkedéseket, melyek az egyházközségi háztartásra nézve az egyháztanács hatásköréhez tartoznak, vagyis egybeállítják az egyházkerületi és illetve egyetemes költségelőirányzatot, előkészítik a kivetést, ellenőrzik a kezelést, összeállítják a számadást stb. E minőségükben tehát az egyházkerületi, illetőleg egyetemes közgyűlésnek előkészítő és végrehajtó közegei s osztoznak a felügyelete alatt álló kezelőkkel a felelősségben.

A számvevőszék gyakorolja a felügyeleti, felülvizsgálati

és mindazon jogokat és kötelességeket, melyek a zsinati törvénynek az egyházközségi s egyházmegyei háztartásra vonatkozó 271., 272., 277., 291., 300., 315. és 318–320. §-ai szerint az egyházkerületi, esetleg az egyetemes egyházi számvevőszékhez utaltattak. Intézkedéseiről az egyházkerületi, illetőleg egyetemes közgyűlésnek évenként kimerítő jelentést tesz.

Az egyházkerületi, illetőleg egyetemes egyházi vagyon kezelése s a kezelés közvetlen ellenőrzése végett az illető közgyűlések pénztárosokat és ellenőröket választanak.

Az egyházkerületi pénzügyi bizottság és számvevőszék közelebbi szervezetéről és hatásköréről az illető egyházkerületek — a részletekre nézve eltérőleg — szabályrendeletekben intézkedtek¹ s ez okból — jelen mű korlátozott keretében — csak utalunk rájuk. A dunáninnen kerület a két bizottságról külön szabályrendeletet alkotott.

A szükséglet fedezésére megkívántató összeget kiveti az egyházkerület az egyházmegyékre, az egyházegyetem az egyházkerületekre. Az érvényben levő kivetési kulcsnak megváltoztatása s az egyházmegyékre, illetőleg egyházkerületekre kivettetni szokott évi járulékok felemelése érdekében hozott közgyűlési határozat csak abban az esetben emelkedik jogerőre, ha ahhoz az érdekelt egyházközségek többsége szavazatával hozzájárult. Az egyházkerületi kivetést sérelmesnek találó egyházmegye orvoslás végett birtokon kívül, az egyetemes egyházi számvevőszékhez felebbezhet.

Itt már a törvény felebbezési határidőt — szemben az egyházmegyei kivetéssel — nem szab meg, nyilván azért, mert — szemben az egyházközséggel — az egyházmegye évenként rendszerint csak egyszer tart közgyűlést s ennél fogva az egyházkerületnek netán sérelmes határozatát azonnal nem tárgyalhatja, s ekként rövid 30 napos határidőn belől a felebbezés benyújtása kérdésében nem dönthet.

Az egyházkerületi vagyonleltár és évi számadás egy-egy hiteles másolata, felülvizsgálat végett, az egyetemes egyház rendelkezésére bocsátandó, az egyetemes egyház vagyonállása és évi számadása pedig hiteles másolatban az egyházkerületekkel közlendő.

Az egyetemes közgyűlés határozatilag kimondotta,² hogy az egyházkerületek a vagyonmérleghez tartoznak kimutatást

¹ L. jelen mű 175–178. lapjait.

² L. 1901. évi egyet. közgy. jkv. 43. és 44. p.

csatolni a tőke elhelyezéséről, az értékpapírok elősorolásával. A vagyongkimutatásban az értékpapírok névleges értékükben tüntetendők ki s a kimutatás így terjesztendő fel az egyetemes számvevőszékhez. Úgy a vagyongkimutatás, mint az egyházkerületi számadás az egyet. számvevőszékhez azonnal a kerületi gyűlések megtartása után beküldendők.

Az egyházkerület köteles püspökének tiszteletdíját és irodaátalányul, valamint irodavezetőjének díjazására, megfelelő összeget utalványozni, miről szabályrendeletileg intézkedik.

Az egyházkerületi háztartás kodifikálása így lett összhangzatos az egyházmegyeivel, a mely — mint fentebb láttuk — az esperesnek szintén tiszteletdíját állapít meg.

139. §. Az egyházegyetem háztartásának szervei.

Mint minden fokozaton, úgy az egyházegyetemen is a háztartási ügyek legfőbb hatósága a *közgyűlés*.

Az egyházegyetem hatásköréhez tartozó háztartási ügyeknek közgyűlési tárgyalás végett való előkészítése s esetleg elintézése pedig az egyetemes pénzügyi bizottság, az egyetemes számvevőszék, az egyetemes számvizsgáló-bizottság és az egyetemes közgyűlés megbízottai, nevezetesen az egyetemes főellenőr, az egyetemes pénztáros és egyetemes ellenőr által történik.¹

I. *Az egyetemes pénzügyi bizottság.* Az egyházegyetem saját vagyonának s a gondviselésére bízott értékeknek kezelését, illetve a kezelés ellenőrzését s a saját háztartásra vonatkozó összes ügyek előkészítését, valamint erre vonatkozó intézkedésének végrehajtását az egyetemes pénzügyi bizottság közvetítésével eszközli.

Az egyetemes pénzügyi bizottság hatásköréhez tartoznak a következő ügyek:

- a) megállapítja az egyetemes pénztáros által összeállítandó költségelőirányzati javaslatot;
- b) javaslatot tesz az előirányzott szükségletek fedezésére

¹ L. az 1900. évi egyetemes közgyűlés 50. jkvi pontjával elfogadott „egyetemes háztartási szabályrendelet”-et. Közölve van az egyetemes szabályrendeleteknek 1905. évben kiadott gyűjteményében.

megkivántató jövedelmeknek kivetés útján vagy más forrásból való előteremtése iránt;

c) intézkedik a rendelkezésre álló készleteknek gyümölcsöztetése ügyében és javaslatokat tesz az egyet. közgyűlésnek arra nézve, mily értékpapírok jelöltessenek ki az egyetemes egyház tőkevagyonának befektetésére;¹

d) ellenőrzi az egyetemes egyházi vagyonkezelők (pénztáros és ellenőr) hivatalos működését, mely célból meg-, illetőleg felülvizsgálja a pénztárilag kezelt összes értékeket s az ezek nyilvántartására szolgáló könyveket és ügyiratokat;

e) örködik a felett, hogy az egyházegyetem kezelése alatt levő alapítványok értéke csorbítatlanul megmaradjon, lehetőleg gyarapodjék, jövedelmük pedig az alapítók által kijelölt célra fordíttassék;²

f) hivatalváltás esetén ideiglenesen intézkedik a pénztári teendők ellátása és a megüresedett hivataloknak alkalmas egyénekké való betöltése ügyében;

g) intézkedik az egyetemes pénztáros által kimutatandó esetleges hátralékok behajtása iránt;

h) kiosztja az egyetemes egyház kezelése alatt levő ösztöndíjalapítványokból kiadandó ösztöndíjakat az azokra vonatkozó rendelkezések értelmében;

i) ellátja a közalap kezelését;

k) javaslatot tesz, illetőleg intézkedik mindazon ügyekben, melyeket e célból az egyetemes közgyűlés, esetleg az egyetemes felügyelő hozzá utalnak.

A pénzügyi bizottság tagjait az egyetemes közgyűlés évről évre választja; a visszalépő tagok újra választhatók. A pénzügyi bizottság elnöke az egyetemes felügyelő, hivataluknál fogva tagjai: az egyházkerületek elnökségei, az egyetemes főellenőr, egyetemes pénztáros, egyet. ellenőr, egyetemes ügyész és az egyetemes nyugdíjintézet ügyvivője. A pénzügyi bizottság nem hivatalbóli tagjainak száma 12.

¹ Az egyetemes egyházi és alapítványi értékek kezelését az egyetemes közgyűlés — díj fizetés nélkül — a magyar földhitelintézetre bízta azzal a lekötözettséggel, hogy az értékpapíroknak a jövőben tőkésítendő jövedelmei az intézet zálogleveleiben helyezendők el. L. 1897. évi egyet. közgy. jkv. 36. p.

² Az egyetemes közgyűlés 1886-ban minden egyes alapra nézve tartalékalap létesítését mondta ki. L. 1886. évi egyet. közgy. jkv. 35. p.

A pénzügyi bizottságra nézve egyebekben az 1896. évben megállapított egyetemes ügyrendi szabályrendelet mérvadó.

II. *Egyetemes számvevőszék.* Az egyetemes számvevőszék hatásköréhez tartoznak a következők:

a) felülvizsgálja az egyházkerületi vagyonleltárakat és évi számadásokat s azokat jóváhagyás, esetleg az eszközölt helyesbítés után az egyetemes levéltárba beszolgáltatja;

b) végérvényesen elintézi a felebbezéseket, melyeket az érdekelt felek hűtlenségük vagy mulasztásuk folytán, az egyházi vagyonon esett kár megtérítése ügyében, az egyházkerületi számvevőszék határozata ellen a hozott határozat kézbesítésétől számított 30 napi határidőn belül benyújtottak;

c) végérvényesen elintézi az egyházkerület által az egyházmegyékre kivetett évi járulékok ellen beadott felebbezéseket;

d) javaslatot tesz, illetőleg intézkedik mindazon ügyekben, melyeket az egyetemes közgyűlés e célból hozzá utal.

Az egyetemes számvevőszék világi és egyházi elnökét és kilencz tagját az egyet. közgyűlés hat évi időtartamra választja. Az egyetemes számvevőszék saját kebeléből választja meg jegyzőjét.

Az egyetemes számvevőszék tagjai hivataloskodásuk lejártával újra választhatók. A hat évi időtartam lejártá előtt netán lemondottak vagy elhalálozottak helyét, a működési időtartam hátralevő részére az egyet. közgyűlés választás útján tölti be.

Az egyetemes számvevőszék egyházi elnöke az elintézés alá kerülő ügyeket egy vagy több előadó közt osztja szét. A határozatok a jelenlevők általános szótöbbségével hozatnak meg, felfolyamodások esetében mindig szavazással. Jogerős határozat hozatalára az elnökségen kívül legalább három tagnak jelenléte szükséges. Az elnökség is szavaz, szavazategyenlőség esetén a világi elnök szavazata dönt. A szavazatok jegyzőkönyvbe foglalandók.

Az egyetemes számvevőszék intézkedéseiről az egyetemes közgyűlésnek évenként kimerítő jelentést tesz.

Az egyetemes számvevőszék elnöki teendőit ülésen kívül rendszeren az egyházi elnök végzi. Az egyházi elnök e részbeni teendőit a világi elnök végzi azon esetekben, a midőn az egyházi elnök az intézkedést igénylő ügyben személyesen érdekelve van, vagy ha állása nincs betöltve.

Az egyetemes számvevőszék egyházi elnöke átveszi a számvevőszék elé bocsátandó és a számvevőszék által elintéztet iratokat és a számvevőszék által, mint felelősségi hatóság által elintéztet ügyeket fogantatosítás végett visszaküldi az egyházkerületi számvevőszéknek.

III. *Egyetemes számvizsgáló-bizottság.* Az egyházegyetemnek háztartását az egyetemes közgyűlés által, tekintettel az egyes egyházkerületekre, választandó bizottság ellenőrzi és vizsgálja felül, mely bizottság négy tagból áll s az egyetemes számvevőszék elnökségének vezetése alatt működik.

Az egyetemes számvizsgáló bizottság meg-, illetve felülvizsgálja az egyetemes évi zárszámadásokat, azokat a megvizsgálási záradékkal ellátja és ezen eljárásról az egyetemes közgyűlésnek jelentést tesz.

IV. *Az egyetemes ellenőr.* Az egyetemes ellenőr közvetlenül ellenőrzi az egyetemes pénztáros és pénztári ellenőr működését, joga van bármikor megvizsgálni az egyetemes pénztárt és a pénztári könyveket, megvizsgálja és aláírásával ellátja az évi zárszámadásokat, valamint a pénzügyi bizottság elé terjesztendő költségelőirányzatot, őrzik a pénztári rekesz egyik kulcsát és gondoskodik arról, hogy minden értékkel bíró okmány a rekeszben elhelyeztessék és az ott levő jegyzékbe bevezetessék.

Az egyetemes ellenőr az egyetemes pénztár vizsgálata alkalmából netán észlelt szabálytalanságokról vagy visszaélésekről nyomban köteles az egyetemes felügyelőnek jelentést tenni.

V. *Az egyetemes pénztáros és pénztári ellenőr.* A pesti ág. hitv. evang. magyar és német egyházközsséggel fennálló szerződészerű megállapodás értelmében ezen egyházközsség pénztárosa és ellenőre egyszersmind az egyházegyetem pénztárosa és ellenőre lévén, ezek kötelességeit és jogait a pesti ág. hitv. evang. magyar és német egyházgyülekezet választmányának 1886. május 25-ikén kelt és az egyetemes egyház 1886. október 13-ikán tartott közgyűlése jegyzőkönyvének nyolczadik pontja értelmében elfogadott pénztári szabályzat szabja meg általánosságban.

Az egyetemes pénztáros e minőségéből kifolyó teendői — tekintettel arra, hogy úgy az egyházegyetem saját vagyonát, mint az általa kezelt alapok és alapítványok vagyonát képező

értékek szerződészerűleg a magyar földhitelintézetnél őriztetnek letétként — különösen a következők:

a) kezeli az egyházegyetem szabad rendelkezése alatt álló összes alapítványi tőkék jövedelmeit;

b) vezeti az egyetemes pénztár könyveit a kettős könyvitel rendszere szerint és azokat minden év decz. hó 31-ikén lezárja, az azokból összeállított zárszámadást pedig legkésőbb a lezárást követő év április hó 15-ikéig az egyetemes számvizsgáló bizottság rendelkezésére bocsátja;

c) elkészíti az egyetemes pénztár költségelőirányzatát s azt legkésőbb minden év június 1-jéig az egyetemes pénzügyi bizottság elé terjeszti;

d) ellenőrzi a magyar földhitelintézetnél letétben levő értékpapírvagyron kamatjövedelmeit és az egyetemes egyháznak a nevezett intézetnél vezetett folyószámláját, úgyszintén ellenőrzi a sorsolás alá eső értékpapírok kisorsolását;

e) felveszi a szükséghez képest az általa és az egyetemes pénztári ellenőr által aláírt nyugta ellenében a magyar földhitelintézet folyószámláján kezelt kamatjövedelmeket;

f) őrzi az egyetemes pénztár egyik kulcsát;

g) bevételezi ellennyugta mellett a kezelése alatti alapok bármelyike javára történő befizetéseket;

h) teljesíti külön utalvány nélkül a költségelőirányzatban foglalt rendszeresített kiadások kifizetését, míg minden egyéb kifizetés csakis elnöki utalványra, illetve aapidíjak- és útiköltségekre vonatkozólag az illető bizottság elnöke és jegyzője által aláírt jegyzék alapján teljesíthető;¹

i) nyilvántartja a kezelése alatti összes pénztárak künnlevősegeit és úgy ezeknek, valamint a kivetett különféle évi járulékoknak pontos befizetését ellenőrzi és félévet meghaladó késedelmezés esetén a behajtások érdekében szükséges intézkedések megtétele végett az egyetemes felügyelőnek jelentést tesz.

Az egyetemes pénztári ellenőr a fentebb említett pesti magyar-német egyház pénztári szabályzatában foglalt teendőin kívül:

¹ Az egyetemes pénztár által fedezendő útiköltségek és.apidíjak, valamint az egyetemes törvényszék lelkész- és tanító-tagjainak útiköltsége ésapidíja tekintetében lásd az 1898. évi egyet. közgy. jkv. 42. és az 1897. évi egyet. közgy. jkv. 38. pontját.

a) ellenőrzi az egyetemes pénztáros minden ténykedését, aláírja a bevételt és kiadást igazoló okmányokat s vezeti a pénztári naplót;

b) helyettesíti az egyetemes pénztárost ennek akadályoztatása esetében összes teendőiben;

c) az egyetemes pénztárossal egyetemlegesen felelős minden mulasztás okozta károkért és hiányokért és köteles a netán észlelt szabálytalanságról vagy visszaélésről nyomban az egyetemes ellenőrnek jelentést tenni.

140. §. Az egyházi közalap.

A magyarországi ág. hitv. evang. egyház egyeteme a vallásszabadságot biztosító állami alaptörvény s az első egyetemes zsinat százados emlékére közalapot alkotott, annak kimondásával (E. A. 314. §), hogy a közalapra való intézkedés, az alap létesítését, illetőleg az E. A. szentesítését követő évben lép életbe, a végrehajtás szabályozása az egyet. közgyűlésre bízatik, s abban a meggyőződésben, hogy ezzel is — saját hatáskörében — az állam közművelődési és közjótékonyossági céljait szolgálja. Méltán hangoztatta a bizottsági javaslat, hogy évtizedek óta alig merült fel az egyházi közélet terén eszme, a mely oly közhelyesséssel találkozott volna, mint a közalap eszméje.

Az egyházi közalapnak célja ugyanis: hogy a magyarhoni ág. hitv. ev. egyház egyetemének fejlődése, megerősödése, vallási, közművelődési és közjótékonyossági intézményeinek felvirágoztatása érdekében, anyagi támogatással való megvalósítását mozdítsa elő mindazon intézkedéseknek, melyeknek saját körükben való foganatosítására az egyházközségek, egyházmegyék és egyházkerületek a maguk erejéből képtelenek.

Célja nevezetesen:

a) oly szegény egyházak gyámolítása, melyeknek önálló fennállását az egyetemes egyház érdeke követeli, ha fennállásuk sem a maguk erejéből, sem az egyházmegyei és egyházkerületi hatóságok anyagi támogatásával nem eszközölhető.

Régebben az volt a gyakorlat, hogy ezeknek a segélyeknek kiosztását az egyetemes gyámintézet végezte. Ennek a gyakorlatnak felújítása iránt 1900-ban indítvány tétetett, azonban az egyetemes gyűlés a pénzügyi bizottság javaslatára az egyház-

kerületi elnökségeknek idevonatkozólag biztosított jogkörét fenntartotta.¹

b) Új egyházközségek, illetőleg missiók szervezésének és fentartásának, főképp pedig a magyarországi ág. hitv. evang. egyház azon tagjai lelki-gondozásának előmozdítása, kik az anyaegyházközség oltalmától távol eső helyen laknak.

c) Egyházi, iskolai s emberbaráti, különösen ev. nőnevelő- és árvaintézetek felállításának és fenntartásának és az ág. hitv. evang. ifjúság evang. hitben való oktatásának és vallásos nevelésének előmozdítása, illetőleg eszközlése oly tanintézetekben, melyek az ág. hitv. evang. egyház intézkedési jogköréhez nem tartoznak.

Ez alapon az eperjesi jogakadémia is támogatásban részesül, elvetvén az egyetemes közgyűlés a bányakerületi közgyűlés által felterjesztett amaz indítványt, mely szerint a közalapi segély elsősorban a szegény egyházak és lelkészek között osztassék ki.²

d) Előregedett, vagy hivataluk folytatására képtelenné vált lelkészek s ezek özvegyei és árvái számára nyugdíj-intézet szervezése és gyámolítása.

Theol. tanárok nyugdíjjárulékának fedezetül a közalap jövedelme fel nem használható.³

e) Egyéb, a jelen szakasz kezdőpontjával összhangban álló célok előmozdítása.

Az egyházi közalap jövedelme a következőkből áll:⁴

¹ L. 1900. évi egyet. közgy. jkv. 69. és 1902. évi egyet. közgy. jkv. 67. pontját.

² L. 1901. évi egyet. közgy. jkv.-nek 65. pontját. Az egyet. közgy. 1900-ban 70. jkvi pont alatt is kijelentette, hogy a közalapi jövedelmek addig is az E. A. által megjelölt célokra fordítottak, tehát az alábbi e) pontot helyesen alkalmazták.

³ Világosan kimondotta ezt az 1907. évi egyet. közgyűlés is, 67. jkvi pont alatt.

⁴ Alig volt a zsinatnak nehezebb kérdése, mint ez. Már maga a bizottsági javaslat több módozatról tett említést, melyhez a zsinati ülésen (L. Thebusz i. m. 268–278. l.) újabb eszmék járultak. Zelenka Pál püspök alapos zsinati előmunkálata egyszerre előteremtendő tőkében kereste a helyes megoldást, indítványozván, hogy minden lélekre egyszersmindenkorra 1 forint vettessék ki. Éppen ellenkezője volt ennek az a módozat, mely szerint a viselendő tehernek csak évi kamatját kérje az egyház a hívektől, fejenként 5 krt. Harmadik módozatként az önkéntes adakozás, házankénti gyűjtés eszméje szerepelt. A negyedik volt az, a melyet azután a zsinat – hosszú vita után bár, de csaknem egyértelműleg elfogadott.

a) Az egyházközségek részéről, tagjaik egyenes évi államadójának fél ($\frac{1}{2}$) százaléka erejéig beszolgáltatandó évi járulékokból.

A kivetés alapjául szolgáló állami egyenes adók a következők: föld-, ház-, házosztály-, I., II., III. IV. oszt. kereseti-, bánya-, tőkekamat- és járadékadó, továbbá az általános jövedelmi pótdó.¹

Az egyházközségek a reájok e címen kivetett járandóságok fedezéséről a saját szükségleteik fedezésére az E. A. 250–258. §-okban kijelölt összes források igénybevételével szabadon intézkednek, vagyis a három adózási rendszer, ú. m.: önkéntes megajánlás, jövedelem alapján való kivetés, állami egyenes adó alapján való kivetés bármelyikének igénybevételével. Az egyháztagokra való egyházközségi kivetés, ha az évi egyenes államadó alapján eszközöltetik, az E. A. 256–258. §-aiban foglalt intézkedések korlátai között foganatosítandó, vagyis a 256. §-ban megállapított maximum, továbbá a 257–258. §-okban a leányegyházközségek és illetve a vegyesházasságban élő ev. adózók javára biztosított jogok sérelme nélkül. A közalaphoz való járulás kötelezettsége kiterjed a lelkészekre, tanárookra és tanítókra is. A mely családfő évi egyenes államadója fél százalékanak húszszorosát a közalap javára egyszerre befizeti, az saját személyére nézve a közalaphoz járulás kötelezettsége alól felmentetik. Ez a kedvezmény csupán az illető családfők *személyére* nézve adható meg, ellenben egyházközségnek nem.²

b) Kegyes-adományokból és hagyományokból.

c) Az alaptőke kamataiból.

d) Egyéb rendkívüli bevételekből, melyeket az egyetemes egyház a közalaphoz csatol. A közalapra való járulék fize-

¹ L. 1901. évi egyet. közgy. jkv. 77. p.

² L. 1899. évi egyet. közgy. jkv.-nek 90. pontját. Ugyanis br. Prónay Sylvester Gábor ajánlatot tett, miszerint hajlandó a zemplén-csanáosi egyházközség évi közalapjárulékának húszszorosát lefizetni, ha az egyházközség a közalapjárulék fizetésétől örökre felmentetik. A tiszai kerületnek elutasító határozatát az egyetemes közgyűlés a fentebb hivatkozott jkvi pont alatt jóváhagyta. Nincs akadálya azonban annak, hogy az egyes egyházközségek a közalapi járulék megváltására adományokat elfogadjanak s azt – ha az adományozó is úgy kívánja – maguk kezeljék. L. 1899. évi egyet. közgy. jkv. 64. p.

tésének kötelezettsége 1896. január elsejével vette kezdetét.¹ A rendkívüli bevételek közé tartozik az államkincstárból 1894. óta folyósított évi közalapi segély, nemkülömben az egyházi fegyelmi hatóságok által kirótt pénzbüntetés, mely az E. A. 326. §-a értelmében a közalaphoz csatolandó. Ezt a szakaszt az egyetemes gyűlés úgy magyarázta, hogy az egyházkerületi rendbüntetési szabályrendelet alapján kirótt bírság is a közalapot illeti.²

A létesítendő alaptőke javára fordíttatnak:

- a) az első évben az összes jövedelem;
- b) a második évtől fogva az alaptőke kamatainak húsz (20%) százaléka;
- c) a családfők részéről évi egyenes államadójuk fél százalékanak húszszorosa fejében befolyó összegek;
- d) a tőke gyarapítására szánt adományok, hagyományok és alapítványok.

Az egyházi közalap kezelése, a járulékok kivetése, a tőkék elhelyezése, az ellenőrzés gyakorlása és a segély kiosztása az egyetemes közgyűlés által alkotott szabályrendelet értelmében történik, mely szabályrendelet intézkedéseiről alább szólunk. E helyütt csak annyit jegyzünk meg, hogy az egyetemes gyűlés a jövedelemnek hányadok szerinti felosztását — nehogy időközben keletkező új intézmények segélyezése lehetetlenné váljék — elvileg elejtette.³

A felsőbb egyházi kormányzó hatóságok kivetik az E. A. 306. §-ában meghatározott s fentebb részletezett módon és mennyiségben (állami egyenes adó $\frac{1}{2}\%$) fizetendő járulékokat, az alsóbb kormányzó hatóságokra; nevezetesen az egyházegyetem az egyházkerületekre, ezek a kötelékükbe tartozó egyházmegyékre, ezek pedig a hatóságuk alá tartozó egyházközségekre.

A mely egyházközség járulékait pontosan be nem fizette és mulasztását alapos okokkal nem igazolta, vagy a mely egyházközség háztartási bajait más úton-módon is orvosol-

¹ L. 1895. évi egyet. közgy. jkv. 76. p. Ugyanakkor a kerületek ismétlen utasítottak az egyházközségeknek az egyházmegyék útján való felhívására, a hívek egyenes állami adójának kimutatására. Egyet. közgy. jkv. 54. p.

² L. 1898. évi egyet. közgy. jkv. 83. és az 1900. évi egy. közgyűlés jkv. 93. pontjait.

³ L. 1898. évi egyet. közgy. jkv. 54. p.

hatja a nélkül, hogy a közalap támogatását kellene igénybe vennie, az a segélyezésből kizáratik.

A szegény egyházak és iskolai tápintézetek javára a zsinat előtt gyakorlatban volt gyülekezetenként és házanként való adománygyűjtés ügyét a megváltozott viszonyoknak megfelelő, netán szükséges szabályozás végett, az E. A. 311. §-a az egyetemes közgyűlés hatáskörébe utaltatta. Az adománygyűjtés — dacára a közalap már is hathatós és áldásos voltának — ilyképen továbbra is gyakorlatban maradt, újabb egyetemes szabályozást azonban nem nyert. A tápintézetekre való gyűjtést, az ú. n. supplicatiót, az evang. egyház — szemben az ev. ref. egyházzal — ma is gyakorolja, a dunántúli egyházkerület kivételével. Ezzel szemben azonban az egyetemes gyűlés kimondotta, hogy a dunántúli egyházkerületnek saját hatáskörében tett intézkedése nem zárja ki azt, hogy a többi egyházkerületek a dunántúli kerületben is adományokat gyűjthessek.¹ A mi egyébként az adománygyűjtésre vonatkozó jogkérdést illeti, e tekintetben a hitsorsosok körében való gyűjtést megkülömbözteti az egyéb adománygyűjtésektől. A hitsorsosok körében az 1790:XXVI. t.-cikk 5. §-a alapján külön belügyministeri engedély nélkül, csupán az illetékes püspök által záradékolt s az illetékes közigazgatási hatóság által láttamozott könyvecskével is szabad gyűjteni. A belügyministertől tehát külön engedélyt kérni nem szükséges. Ellenben, ha a gyűjtést más vallásúakra is kiterjesztjük, akkor már belügyministeri engedélyre van szükség.²

Fentebb említettük, hogy a zsinat az egyházi közalap kezelése, a járulékok kivetése, a tőkék elhelyezése az ellenőrzés s a segély kiosztása körüli eljárást az egyetemes közgyűlés által megalkotandó szabályrendelet körébe utalta. Az egyetemes közgyűlés részéről az itt jelzett szabályrendeleti intézkedés 1900-ban tényleg bekövetkezett, a mennyiben az egyházegyetem háztartási szabályrendelete³ az egyházi közalapról is külön fejezetben intézkedik. Ezek szerint:

¹ L. 1900. évi egyet. közgy. jkv. 112. pontját.

² L. 15,985/1873., 18,613/1882., 36,671/1882. sz. belügyministeri rendeleteket. L. még dr. *Flórián Károlynak* e tárgyban írt s az „Evangelikus Egyház és Iskola” 1903. évfolyam, 51-ik számában megjelent alapos tanulmányát.

³ L. 1900. évi egyet. közgy. jkv. 50. p.

Az egyházi közalap kezelése, tőkájének elhelyezése és évi számadásainak ellenőrzése ugyanoly módon és ugyanoly szabályok szerint történik, a mint az az egyetemes egyház összes alapjaira nézve elő van írva.

Az egyházi közalaphoz fizetendő évi járulékok az egyetemes közgyűlés által vettetik ki az egyházkerületekre és pedig mindenkor tíz évi időtartamra. Az egyházkerületekre kivetett járulékok azok által minden év decz. hó 1-éig egy összegben és készpénzben szolgáltatandók be az egyházi közalap részére az egyetemes pénztárba.

Az előző pontban említett tíz évi időtartam lejártának utolsóelőtti évében, de legkésőbb ez év végéig beszolgáltatandók az egyházkerületek által az egyetemes számvevőszéknek az ugyanazon évről szóló egyházközségenkénti és egyénenkénti adókimutatások, a mely kimutatások felülvizsgálása után az egyetemes számvevőszék átteszi azokat az egyetemes pénzügyi bizottsághoz és ez utóbbi a felülvizsgált kimutatások figyelembevételével megállapítja azt az összeget, a mely az egyenes állami adó alapján, a melyhez ezidő szerint az általános jövedelmi pótdadó is tartozik, az egyes egyházkerületeket terhelné. Az ilykép kerületenként elkülönítve megállapított összegekből 5% leütendő és az ezután fenmaradó összeg képezi azt az évi járulékot, a melyet az egyes egyházkerületek a közalap részére beszolgáltatni tartoznak, és a melyet végérvényesen tíz évi időtartamra az egyetemes közgyűlés állapít meg a pénzügyi bizottság javaslata alapján. Az egyházkerületi közalapi járulék 5%-ának leütésével az egyházegyetem azt a célt akarta elérni, hogy ilyképen az egyházkerületek 5%-nyi különbözetből tartalékalapot képezhessenek, a melyből azután az időközi birtokváltozások folytán előálló hiányokat esetleg fedezhessék. Éppen ezért az egyes egyházközségeknek a közalapi járulék módosítására vagy leszállítására irányuló kérvényét első sorban az illetékes egyházkerület hivatott elbírálni.¹

A mennyiben elháríthatlan akadályok folytán a tíz évi időtartam utolsó évében a következő tíz évi időtartamra fizetendő járulékok az egyetemes közgyűlés által megállapíthatók nem volnának, úgy a járulékok az egyes egyházkerületek által az addig érvényben volt összegekben szolgálta-

¹ L. 1899. évi egyet. közgy. jkv. 64. és 1901. évi egyet. közgyűlés jkv. 76. pontjait.

tandók ugyan be, fentartatik azonban kölcsönösen a végleges kivetés eredményéhez képest az utólagos kiegyenlítés joga, illetve kötelezettsége.

A tíz évi időtartamra megállapított járulékok módosítása a tíz évi időtartamon belül csak azon esetben foghat helyt, ha kimutattatik, hogy az egyházkerület adóviszonyaiban oly változások állottak be, a melyek a kivetés alapjául szolgált adóalappal szemben legalább 10%-nyi különbözetet eredményeznek akár az egyházkerületek terhére, akár azok javára. Előbbi esetben joguk, utóbbi esetben kötelességük a járulékoknak a tíz évi időtartam hátralévő részére való módosítását kérni. A kért módosítás iránti javaslattétel az egyetemes pénzügyi bizottság hatásköréhez tartozik. A közalapi járulékot 1904-ig ideiglenesen, évenként vetette ki az egyet. közgyűlés a négy egyházkerületre. Végre 1903-ban a szükséges adókimutatások beszereztetvén, a kivetés — a szabályrendelet értelmében — 10 évre, vagyis 1904. jan. 1-jétől 1913. decz. 31-ikéig eszközöltetett.¹

Az egyházi közalap járulékai a felsőbb egyházi kormányzó hatóságok által az alsóbb kormányzó hatóságokra kivetetvén, utóbbiak saját hatáskörükben állapíthatják meg a közvetlen alattuk álló kormányzó hatósággal szemben követendő eljárást az egyházi közalap járulékainak kivetését és befizetését illetőleg, mindenesetre azonban kikötendő lévén, hogy a mennyiben az egyházközség adózási viszonyaiban a kivetés idejében létezett adóalappal szemben változás állott be és ez 5%-ot elér, ez az egyházmegyei közgyűlésnek bejelentendő.

A családfők részéről évi egyenes államadójuk fél százalékának húszszorosa fejében befolyó összegeknek az egyházi közalap javára történt beszolgáltatása esetében, az illető egyházkerület járulékába beszámítandó, de csakis a magát megváltott családfő élete tartamára, az általa megváltott járulék.

Az egyházi közalapból az E. A. 305. §-ában foglalt s fentebb elősorolt célokra fordítandó segélyek az egyetemes közgyűlés által szavaztatnak meg, és pedig vagy mint állandó évi segélyek visszavonásig, vagy pedig évről évre és esetről esetre.

¹ L. 1903. évi egyet. közgy. jkv.-nek 68. pontját. Ez alkalommal a *bányai* egyházkerületre évi 18,689 kor. közalapi járulék, a *dunáninnenire* 7120 kor., a *dunántúlira* 9836 korona, a *tiszai* kerületre 6287 korona vettetett ki.

A közalap kiosztás alá kerülhető jövedelmei elsősorban az állandó évi segélyekre fordítandók, az ezek fedezése után fenmaradó összeg mikénti felosztása iránt az egyetemes pénzügyi bizottság javaslata alapján, de e javaslathoz nem kötve, az egyetemes közgyűlés határoz. Az egyetemes gyűlés határozata alapján¹ jelenleg a közalapból a következő állandó évi segélyek folyósíttatnak: a selmeczi lyceum részére 5000 kor., az egyet. theológiának 10,000 kor., a dunántúli egyházkerületnek a fehérmárami egyházmegye kikeblezése folytán beállt jövedelmi hiány pótlására 1300 kor., a püspökök mellett egyenként 1600 kor. díjazással és 800 kor. útiátalánynyal alkalmazott négy missionárius lelkész javadalmazására 9600 kor., az egyet. nyugdíjintézet javára 48,000 kor. A segélyek megszavazásánál mindenkor szem előtt tartandó, hogy *oly intézményektől, a melyek a közalapból már segélyt kaptak, a segély csak akkor vonassék meg, ha arra méltatlanokká váltak.*

A segély iránti kérvények mindenkor a közvetlen felsőbb egyházi hatóságokhoz nyújtandók be és ennek véleményével küldendők be az egyetemes főfelügyelőnek, mint a pénzügyi bizottság elnökének. Az állandó segélyek iránt külön folyamodni nem szükséges. A segélyek megszavazását, leszállítását, felemelését vagy megtagadását indokolni nem köteles az egyetemes közgyűlés.

A megszavazott segélyösszegek az egyetemes közgyűlés által meghatározandó időpontban kerülnek kifizetés alá, és az egyetemes közgyűlésnek fenn van tartva, hogy egyes segélyek mikénti felhasználását illetőleg okmányilag igazolt elszámolást követelhesen. A mennyiben a segély másra fordított volna, mint a mire kéretett és megadatott, ezért az illető egyházi hatóság a segélyösszeg megtérítésének kötelezettsége mellett, sőt az esetleg ez által okozott kárért is felelős.²

¹ L. 1898. évi egyet. közgy. jkv. 55. p.

² Az egyházi háztartásra vonatkozó összes zsinati intézkedések végrehajtása iránt az E. A. 312–322. §§-ai adták meg az utasítást. E szakaszok egyrészt az érvényes anyagi és alaki jog szempontjából jelentőséggel ma már nem bírnak, másrészt jelen mű 324–325. lapjain nyertek feldolgozást.

ÖTÖDIK RÉSZ.

Egyházi törvénykezés.¹

I. FEJEZET.

141. §. Az egyházi bíróságok szervezete.

A magyarországi ág. hitv. evang. egyház bírói hatalmát egyházi törvényszékei által gyakorolja.

Az egyházi bíróságok a bírói hatalom gyakorlásában *hármass* irányú tevékenységet fejtenek ki. Eljárnak ugyanis: *fegyelmi, magánjogi s közigazgatási* peres ügyekben.

Az E. A. az egyházi bíróságokat az egyházi közigazgatás szervezetével összhangban, három fokon szervezte,² ú. m.:

- a) az egyházmegyei törvényszék;
- b) az egyházkerületi törvényszék;
- c) az egyetemes egyházi törvényszék.

A bírósági szervezet az összes ügyek elbírálásánál *hármass* fokozatú. Kivétel csupán az egyházkerületi elnökségek és az egyetemes felügyelő ügyeire nézve van.

Az egyházmegyei törvényszék tagjai: az egyházmegyei felügyelő és esperes mint elnökség, továbbá tíz közbíró, kik közül négy a világiak, négy a lelkészek közül s kettő a tanári vagy tanítói karból választatik és végül a jegyző. Az egyházmegyei törvényszék közbírait és jegyzőjét hat évre az egyházmegyei közgyűlés választja, s a mennyiben a hat évi időszak alatt szükségessé válnék, a hiányzó tagok helyett a hat évből hátralévő időre új tagokat választ. Az első három év leteltével a közbírák fele kilép, mi felett sorshúzás határoz; az így kilépett közbírák újra megválaszthatók. A paritás

¹ Az egyházi törvénykezésre vonatkozó zsinati bizottsági javaslat a zsinaton tárgyalásra került anyagnak legszabatosabban kidolgozott része volt s 111. §-ban (lett belőle 121. §, E. A. 323–443. §§) dr. Markó Sándor előadó jeles tollából került ki.

² E. A. 333–344. §§.

— mint látható — a bírósági szervezetben is érvényesül, nemkülömben a történelmi fejlődésnek megfelelő kettős elnökség elve is.

Az egyházmegyei törvényszék a két elnökből, akadályoztatásuk esetében a választás sora szerint következő s őket helyettesítő világi s egyházi közbíróból, továbbá egy világi, egy lelkészi és egy tanári vagy tanítói közbíróból s a szavat nélküli jegyzőből álló tanácsban határoz s üléseit — sürgősebb esetek kivételével — rendszerint az egyházmegyei közgyűlés alkalmával tartja.

Az egyházkerületi törvényszék tagjai: a püspök és az egyházkerületi felügyelő mint elnökség, továbbá 12 közbíró, kik közül öt a világiak, öt a lelkészek, kettő a tanárok vagy tanítók sorából választatik és végül a jegyző. Az egyházkerületi törvényszék közbíráit és jegyzőjét hat évre az egyházkerületi közgyűlés választja, s a mennyiben a hat évi időszak alatt szükségessé válnék, a hat évből hátralévő időre új tagokat választ.

Az egyházkerületi törvényszék a két elnökből, akadályoztatásuk esetében a választás sora szerint következő s őket helyettesítő világi és egyházi közbíróból, továbbá két világi, két lelkészi és egy tanári vagy tanítói közbíróból és a szavat nélküli jegyzőből álló tanácsban határoz s üléseit — sürgősebb esetek kivételével — rendszerint az egyházkerületi közgyűlés alkalmával tartja.

Az egyetemes egyházi törvényszék tagjai: az egyetemes felügyelő és a hivatalánál fogva legidősebb püspök mint elnökség, továbbá 20 közbíró, még pedig nyolcz a világiak, nyolcz a lelkészek s négy a tanárok sorából és végül a jegyző. Az egyetemes egyházi törvényszék közbíráit minden kerületből egyenlő számmal és jegyzőjét hat évre az egyetemes közgyűlés választja s a mennyiben a hat évi időszak alatt üresedés állna be, a hat évből hátralévő időre új tagokat választ.¹

Az egyetemes törvényszék a két elnökből, akadályoztatásuk esetében a választás sora szerint következő s őket helyettesítő világi és egyházi közbíróból, továbbá három

¹ Az egyetemes törvényszék lelkész és tanító tagjainak útiköltsége s napidíja tekintetében az 1897. évi egyet. közgyűlés jkv.-nek 38. pontja intézkedik.

világi, három lelkeszi és egy tanári közbíróból s a szavazat nélküli jegyzőből álló tanácsban határoz. E tanácsban minden kerületből legalább egy bírói tagnak jelenléte szükséges és üléseit — sürgős esetek kivételével — az egyetemes közgyűlés alkalmával tartja.

Az egyházi törvényszékeknél a meghatározott számnál sem több, sem kevesebb tag nem vehet részt az eljárás- és határozathozatalban. Az elnökség a bírákat megválasztásuk sorrendje szerint köteles behívni. A megjelenésben akadályozott törvényszéki tag köteles ezt az elnökségnek kellő időben bejelenteni. A rendes jegyző akadályoztatása esetében jegyzőt az elnökség helyettesít. Az elnökség minden pernek előadót rendel a közbírák sorából.

Az egyházi törvényszékhez vagy az elnökséghez intézett minden beadvány átvételére az egyházmegyei és egyházkerületi törvényszéknél az egyházi elnök, az egyetemes törvényszéknél a világi elnök illetékes.

Az egyházi törvényszékeknél a határozatok általános szó többséggel hozatnak. Mindkét elnök külön szavazattal bír.

Nem vehet részt egy bíró sem oly ügy elintézésében:

a) melyben maga, neje, jegyese, édes-, mostoha- vagy fogadott atyja, anyja, nagyatya, nagyanyja, gyermeke vagy unokája, melyben továbbá testvére, mostoha-testvére vagy elsőfokú sógora van érdekelve;

b) melyben mint tanú, ügyvéd, ügyész, szakértő, közbenjáró vagy bíró járt el;

c) melyben vádlottal, illetve a felekkel ellenséges viszonyban áll.

Ha a bíró abbeli akadályoztatását bejelenti, az elnökség — a mennyiben a bejelentést alaposnak találja — más bírót hív be. Ha valamely fél emel e szakasz alapján kifogást s a törvényszék azt alaposnak találja, más bíró hivandó be. Ha a törvényszék tagjainak többségére nézve van ily akadály, más törvényszék kiküldésének van helye.

Az egyházi törvényszék rendes elnökei az általuk letett hivatali eskün kívül más esküt nem tesznek. A törvényszéki bírák és jegyzők az őket megválasztó közgyűlésben — s ha jelen nincsenek, a legelső törvényszéki ülésben — a következő esküt teszik le:

A bírák esküje: „Én, N. N. (egyházmegyei, egyházkerületi, egyetemes), törvényszéki bírónak választatván, esküszöm

az élő Istenre, ki Atya, Fiú és Szentlélek egy igaz Isten, hogy bírói tisztemben lelkiismeretesen járok el, az előttem lefolyó peres ügyekben és bírói kötelességemhez tartozó minden dolgokban híven s pontosan fogok eljárni, tiszta meggyőződéseim szerint szolgálatotok igazságot s mondok ítéletet. Isten engem úgy segítjen!”

A jegyzők esküje: „Én, N. N. (egyházmegyei, egyházkerületi, egyetemes), törvényszéki jegyzőnek választatván, esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiú és Szentlélek egy igaz Isten, hogy jegyzői hivatalos kötelességemet az ülésekben, tanácskozásokban, a vizsgálatoknál s azon kívül erőmhöz és tehetségemhez képest teljesítem, a jegyzőkönyvet pontosan és lelkiismeretesen vezetem, a hivatalomhoz tartozó ügyekben vett meghagyásokat hűségesen végrehajtom és tisztemben pontosan és serényen eljárók. Isten engem úgy segítjen!”

E helyütt is megemlíti, hogy az E. A. által szervezett s a fentebbiekben ismertetett *rendes bíróságokon* kívül az evang. egyházjog a *választott bíróság* intézményét is ismeri. Ennek szervezetéről s hatásköréről „Az egyházkerületek arányosításáról s az ezzel kapcsolatos intézkedésekről” cz. zsinati törvény rendelkezik, a mit is a 84. §-ban (481—483. lapok) ismertettünk.

A *közzvádloi* teendőket az egyházmegyei törvényszék illetőségéhez tartozó összes egyházi vétségekre nézve, valamint az egyházkerületi és egyetemes törvényszékek előtt a rendkívüli esetekben tartandó szóbeli tárgyalásoknál a püspök által esetről esetre megbízott tiszti ügyészek teljesítik, kik megbízójukat az ügyek állásáról értesíteni s annak utasításait követni tartoznak. E szabály alól kivételnek van helye akkor, ha az eljárást az egyetemes közgyűlés rendelte el, s ezen esetben, valamint az egyetemes törvényszék, mint elsőfokú bíróság előtt indított vétségi ügyekre nézve a közzvádlo ki rendelésének eme joga az egyetemes felügyelőt s esetleg az E. A. szerinti helyettesét illeti meg.¹

A zsinat — mint látjuk — a közzvádloi intézményt nemcsak fenntartotta, hanem — mint más helyütt kitűnik — működését fegyelmi ügyekben mindjárt a vizsgálat elrendelése után lehetővé tette. A közzvádlo hivatása e mellett a szóbeli eljárás behozatala által fokozott fontosságot is nyert. Viszont azonban — szemben a zsinat előtti gyakorlattal, a mikor

¹ E. A. 344. §.

ugyanis a vád emelése, elejtése, az eljárás beszüntetése csaknem korlátlanul az ügyész kezébe volt letéve — az E. A. mindezen tekintetekben a püspökök és a törvényszék hatáskörét kibővítette.

142. §. Az egyházi törvénykezésre tartozó ügyek.

Az E. A.¹ két csoportba osztja azokat az ügyeket, a melyek *törvénykezési*, nem pedig *közigazgatási* úton nyernek elintéztést. Az egyik csoportba az egyházi *vétségből származó fegyelmi ügyek*, a másik csoportba pedig az egyházi közigazgatási életben felmerült s *egyrészt magánjogi, másrészt közigazgatási természetű keresetek* tartoznak. Mindezeket az eseteket az E. A. taxative sorolja fel (324. és 329. §§) s a zsinat előtti egyházkerületi gyakorlat is nagyjában ugyanazokra az esetekre szorítkozott.

I. *Egyházi vétséget követ el* azon egyházi *tisztviselő*:

a) a ki az egyház hitvallásával ellenkező tant hirdet;
b) a ki tettel vagy mulasztás által az ág. hitv. evang. egyháznak az ország törvényeiben gyökerező jogait és szabadságait veszélyezteti;

c) a ki az egyház törvényeit, törvényes szabályrendeleteit, egyéb szabályzatait vagy jogerős határozatait szándékosan megszegi;

d) a ki hivatalával visszaél, hivatalos kötelességét megtagadja, szándékosan vagy vétkes gondatlanságból elmulasztja, vagy pedig hivatalos kötelességei teljesítésében nagyobb-mérvű hanyagságot vagy rendetlenséget követ el;

e) a ki az egyház ügyeiben való szabad közreműködés jogát vagy tisztviselői állását a magyar király, a magyar haza és a magyar nemzet ellen izgatásra használja fel;

f) a ki az egyház békéjét saját egyházabeliek vagy más-vallásúak elleni izgatással veszélyezteti vagy viszály előidézése által zavarja;

g) a ki az egyházi felelősség iránt nagyobb-mérvű engedetlenséget vagy tiszteletlenséget tanúsít;

h) a ki magaviseletével a közerkölcsiséget sérti, vagy a kinek magaviselete hivatalának jellegével össze nem fér;

¹ E. A. 323–332. §§.

i) a ki az állam büntetőtörvényeinek súlya alá eső oly cselekményt követ el, mely az egyház vallási, erkölcsi, közművelődési, rendtartási és jogi feladata érdekében, egyházi szempontból is büntetendő.¹

Az egyházi vétségekre megszabott törvénykezési útra tartozik az is, ha a lelkész, tanár vagy tanító oly foglalkozást űz, mely állásával vagy hivatásával össze nem fér.

Azon körülmény, hogy valamely vétség nemcsak az egyházi, de az állami törvényekbe is ütközik, az egyházi bíróság eljárására nincs befolyással s az egyházi bíróságok jogosítva vannak a fentebb *a)–i)* pontokban felsorolt ügyekben, tekintet nélkül az állami bíróságok eljárására s annak eredményére, saját törvényeik szerint függetlenül eljárni s ítéletet hozni; ha azonban az egyházi bíróságok az ügy érdekében szükségesnek tartják, az eljárást mindaddig függőben hagyhatják, míg az állami bíróságok jogerejű végleges határozatot nem hoztak.²

Az *a)–i)* pontok alá nem eső, azonban az egyházi törvényes rendbe ütköző oly csekélyebb kötelességszegések, melyekre nézve az egyházi felsőbbség figyelmeztetése vagy rendreutasítása sikertelennek mutatkozott, írásbeli megintéssel vagy 50 frtig terjedhető pénzbírsággal büntetendők. Ezen rendbüntetési jognak miként való gyakorlása iránt az E. A. 328. §-a értelmében az egyházkerületi közgyűlések szabályrendeletben intézkednek. E szabályrendeleteket valamennyi egyházkerület megalkotta.³ Az itt említett pénzbírság is a közalap javára fordítandó. A törvénynek e részben homályos értelmét az egyetemes közgyűlés félremagyarázhatlanul megállapította.⁴

Az egyházi vétség büntethetősége annak elkövetésétől számítva három év alatt évül el, ha a vádlott ezen idő alatt újabb egyházi vétséget el nem követett. Ha azonban az

¹ E. A. 324. §.

² E. A. 327. §. Hosszantartó vita után fogadta el a zsinat ezt a §-t, a mely az egyház autonómiájának, méltóságának s a hazánk mindenkori függetlensége s magyar nemzeti jellege által követelt érdekeknek leginkább megfelel. A zsinatnak tót nemzetiségi tagjai váltig küzdöttek ellene, azt javasolván, hogy csak az állami bíróságoknak jogerős marasztaló ítélete alapján lehessen helye fegyelmi eljárásnak.

³ L. 175–179. lap.

⁴ L. 1898. évi egyet. közgy. jkv. 83. p.

egyházi vétség az állami büntetőtörvényekbe is ütközik s ezen törvények szerint az elévülés három évnél hosszabb idő alatt áll be, ez esetben az elévülés idejére nézve az állami büntetőtörvények intézkedései irányadók.

Az egyházi vétség elévülését megszakítja a panasznak az illetékes egyházi hatóságnál beadása vagy a vétség tárgyában tett hatósági intézkedés; az állam törvényei szerint is büntetendő cselekvényekre nézve pedig, ezenkívül az eljárásnak az állami hatóságnál megindítása.

A fentebbi *a)–i)* pontok alatt körvonalozott egyházi vétségekre az E. A. 326. §-a a következő büntetéseket mondja ki alkalmazhatóknak:

- a)* ítéletileg kimondott feddés;
- b)* 500 forintig terjedhető pénzbüntetés;
- c)* elmozdítás a hivataltól;
- d)* a hivataltól való elmozdítás és egyszersmind képtelenné nyilvánítás minden egyházi és iskolai hivatal viselésére.

Hogy ezen büntetések közül melyik alkalmaztassék, azt a vétség nagyságához, netáni ismétléséhez s a súlyosító és enyhítő körülményekhez mérten, a bíróság határozza meg. Pénzbüntetés alkalmazása esetében kimondandó egyúttal az ítéletben, hogy a mennyiben a fizetendő összeg az ítélet jogerőre emelkedésétől számított 15 nap alatt meg nem fizettetik, a pénzbüntetés összege — ha a fizetésre kötelezett egyházi fizetést élvez — fizetéséből való levonás, illetőleg fizetésének a pénzbüntetésre fordítása útján hajtandó be; oly esetekben pedig, a mikor az elítélt tisztviselőnek ilyen fizetése nincs, vagy van ugyan, de annak egy évi összege sem fedezi a kiszabott pénzbüntetést, az illető tisztviselő az ítéletben megállapított határidő eltelte után hivatalától azonnal elmozdítandó és mindaddig, a míg a pénzbüntetést meg nem fizette, egyházi vagy iskolai hivatalra másutt sem alkalmazható.

Perköltségben való marasztalás esetén azonban az E. A. 7. §-ának világos rendelkezése szerint a sanctio teljes, a mennyiben a behajtásnál az államhatalom segélye is igénybevehető.

II. Az egyházi törvénykezési útra tartozó ügyek másik csoportját azok a magánjogi és közigazgatási (nem pedig fegyelmi természetű) keresetek képezik, a melyek az egyházi

közigazgatás terén felmerült vitás ügyekből származnak. Ezek a következők:

1. egyházak vagy egyházmegyéknek elválását és szövetkezését illető vagy abból eredő vitás kérdések;¹

2. egyházi testületeknek az egyházi viszonyból származó keresetei;

3. az egyházi tisztviselők s esetleg azok örökösei által vagy ellen, hívány vagy hivatali viszony alapján indított keresetek. Ennek a szakasznak is csak annyiban van sanctiója, a mennyiben azt a fegyelmi ügyben alkalmazott pénzbüntetés behajtásánál fentebb megállapítottuk;

4. az egyháztagoknak az egyház vagy egyházi tisztviselők ellen az egyházi viszonyból eredő s őket egyénileg érdeklő ügyekben indított keresetei;

5. az egyházközségi gyűlések illetékességéhez tartozó választások és felsőbb egyházi tisztviselőkre megejtett szavazások érvényessége ellen beadott keresetek;²

6. egyházi tisztviselők ellen a hivatal viselésére való képtelenség miatt, a hivataltól felmentés iránt indított keresetek;

7. valamint egyáltalában az egyházi közigazgatás terén felmerült mindazon vitás ügyek, melyek az egyházmegyei, egyházkerületi vagy egyetemes közgyűlések által, esetről esetre, az egyházi törvénykezési eljárásra utaltatnak.³

Az 1—4. és a 7. pontok alapján indítható keresetek azon idő alatt évülnek el, mely azokra nézve az egyházi törvények vagy szabályrendeletekben netán meg van állapítva; ennek hiányában az elévülés kifogásának hely nem adható. Az 5. pont alatti esetben a kereset 15 nap alatt nyújtandó be, azon naptól számítva, melyen a megtámadott választás vagy szavazás történt. A 6. pont alatti esetben elévülésnek helye nincs.

Az elévülést megszakítja a keresetnek vagy panasznak az illetékes egyházi hatóságnál történt beadása, vagy az ügyben tett hatósági intézkedés.

¹ L. 1901. évi egyet. közgy. jkv. 48. p.

² Közigazgatási útra az ilyen ügyek semmiesetre sem terelhetők. L. 1898. évi egyet. közgy. jkv. 98. és 114. p.

³ E. A. 329. §.

143. §. Az egyházi törvényszékek hatásköre s illetékessége.

A) Az *egyházmegyei törvényszék*, mint elsőfokú bíróság illetékességéhez következő ügyek tartoznak:

I. Rendes hatóságánál fogva:

a) az egyházmegyéhez tartozó egyházközségek összes tisztviselőinek, továbbá — az egyházmegyei felügyelő és esperes kivételével — az egyházmegyei tisztviselőknek, nemkülömben, az egyházkerületi felügyelő és püspök kivételével az egyházmegye körében egyházközségi illetőséggel bíró egyházkerületi tisztviselőknek, úgyszintén az egyházmegye területén működő közép- és főiskolák tanárainak s többi tisztviselőinek s végül — az egyetemes felügyelő kivételével — az egyházmegye körében egyházközségi illetőséggel bíró egyetemes tisztviselőknek egyházi vétségei;

b) azon ügyek, melyeket az E. A. 329. § a), b), c), f), g) pontjai alapján¹ az egyházmegyéhez tartozó egyházközségek vagy más egyházi testületek s intézetek indítanak egymás ellen, vagy a melyek a fentebbi a) pont szerint az egyházmegyei törvényszék illetékessége alá tartozó tisztviselők vagy azok örökösei által vagy ellen, hívány vagy hivatali viszony alapján, avagy hivatalviselésre való képtelenség miatt tételnek folyamatba;

c) az E. A. 329. § d) pontja esetében² az egyházmegyéhez tartozó egyházközségek vagy egyházi tisztviselők ellen indított keresetek;

d) az E. A. 329. § e) pontja esetében³ az egyházmegyébe kebelezett egyházközségi gyűlések jogköréhez tartozó választások és felsőbb hatósági tisztviselőkre történt szavazások érvényessége ellen beadott keresetek.

II. Kiküldetés folytán:

a) más egyházmegye elnökségének — úgy ezen, mint esetleg más egyházi hivatalból eredő s az E. A. 324. és 329. §-ai alapján⁴ felmerülhető — ügyei. L. pl. az 1905. évi

¹ L. 142. § 1-2. és 6-7. pontjait.

² L. 142. § 4. p.

³ L. 142. § 5. p.

⁴ L. 142. §.

egyet. közgy. jkv.-nek 81. pontját, a turóczi egyházmegye elnöksége ellen folyamatba tett fegyelmi ügyben;

b) mindazon, a 329. § *a), b), g)* pontjai¹ alapján indított ügyek, melyekben az egyházmegyei törvényszék rendes hatósága alá nem tartozó egyházi testületek (más egyházmegyei egyházközségek, egyházi testületek, egyházmegyék, egyházkerületek, egyetem) vannak mint peres felek érdekelve;

c) az I. alatt fentebb említett ügyek, ha a kiküldés a törvényszék tagjai többségének akadályoztatása miatt történik;

d) midőn az egyházmegyei törvényszék, mely valamely ügyben eljárni s ítélni volna hivatva, az eljárást megtagadja, vagy megkezdeni, illetőleg folytatni egy évnél tovább vonakodik: azon ügy, a melyre vonatkozólag ez az eset előfordult.

A bíróküldés joga a fentebbi II. *a)* pont esetében az egyházkerületi törvényszéket, a II. *b), c), d)* pontjai esetében az egyetemes törvényszéket illeti. Ha e törvényszék a bíróküldés iránti kérelmet alaposnak találja, a II. *d)* pont esetében a bíróküldésen kívül egyszersmind az iránt is intézkedik, hogy azon törvényszéki tagok ellen, kik miatt a bíróküldés szükségessé vált, a 324. § *d)* pontja alapján, vagyis a hivatallal való visszaélés, kötelességmulasztás, illetve hanyagság miatt a bírói eljárás megindíttassék.

B) Az egyházkerületi törvényszék, mint másodfokú bíróság jár el mindazon ügyekben, melyek elsőfokban az egyházmegyei törvényszékhez tartoznak.

C) Az egyetemes egyházi törvényszék, mint első- és utolsófokú bíróság jár el az egyházkerületi elnökségeknek és az egyetemes felügyelőnek — úgy ezen, mint esetleges más egyházi hivatalukból eredő — ügyeiben. Az egyetemes törvényszék mint harmadfokú bíróság jár el mindazon ügyekben, melyek elsőfokban az egyházmegyei törvényszékhez és másodfokban az egyházkerületi törvényszékhez tartoznak.

Az egyházi törvényszékek között, avagy azok és a közigazgatási hatóságok között előforduló illetékességi összeütközések esetében a döntés joga az egyetemes közgyűlést illeti.

Az egyházi törvényszék a feleket a vizsgálatnál vagy tárgyalásnál elkövetett rendzavarás, különösen pedig a bíróságnak vagy kiküldötteinek, az ellenfélnek vagy képviselőinek, úgyszintén a tanúknak vagy szakértőknek a vizsgálat-

¹ L. 142. § 1–2. és 7. pontok.

nál, a tárgyalásnál vagy valamely beadványban elkövetett megsértése esetében rendreutasíthatja vagy 50 forintig terjedhető pénzbírsággal megbüntetheti, mely határozat ellen felebbezésnek nincs helye.

II. FEJEZET.

Eljárás egyházi vétségek esetében.

144. §. Panasz és vizsgálat.

Tekintve azt, hogy az egyházi törvényszékek különböző helyen lakó bírákból alakíttatnak, czélszerűnek látta a zsinat az eljárást akként szabályozni, hogy a törvényszéki ülést megelőzőleg az ú. n. *előkészítő eljárást* ad hoc kirendelt vizsgálóbíró végezze. A gyakorlat szintén beigazolta ez elvi álláspontnak helyességét, mert még az előkészítő vizsgálat is rendszerint két részből áll. Az első ízben a helyszínére kiszállott vizsgálóbíró ugyanis csupán általánosságban tájékozódhatik a kihallgatandó tanúkra s esetleg szakértőkre nézve. Ez alapon idézi meg azután egy újabb határnapra azokat, a kiknek kihallgatását a tényállás kellő felderíthetése mulhatlanul megköveteli.

Ezek előrebecsátása után az E. A. 352—372. §-ai alapján megállapíthatjuk, hogy egyházi vétség¹ esetében az eljárás folyamatba tehető hivatalból, továbbá egyházi hatóság megkeresésére vagy magánosok által emelt panasz folytán és az egyházi tisztviselőnek saját kérelmére.

Mind a megkeresésben foglalt, mind a magánosok által emelt panaszban a panasz tárgyát képező tényeken kívül a támogatásul szolgáló adatok s illetőleg bizonyítékok is előadandók. Abban a kérvényben pedig, melyben valaki maga ellen kér eljárást, azon okokon kívül, melyeknél fogva ezt teszi, előadandók egyszersmind az adatok s illetőleg bizonyítékok is, melyekkel ártatlanságát kimutathatni véli.

A panasz vagy kérelem

a) oly tisztviselőre nézve, ki az egyetemes törvényszéknek elsőfokú bíraskodása alá tartozik,² továbbá az egyete-

¹ L. 142. § a-i) pontok.

² L. 143. § C).

mes egyház tisztviselőire s egyetemes egyházi jelleggel bíró főiskolák tanáira s többi tisztviselőire vonatkozólag az egyetemes felügyelőnél s illetőleg érdekeltség esetében az egyházi alkotmány szerinti helyettesénél;

b) egyházmegyei felügyelő és esperesre nézve, továbbá — az egyházkerületi felügyelőt és püspököt kivéve — az egyházkerületi tisztviselőkre s egyházkerületi jelleggel bíró főiskolák és középiskolák tanárai s többi tisztviselőire vonatkozólag a püspöknél;

c) az *a)* és *b)* pontok alatt nem említett többi egyházi tisztviselőre vonatkozólag az esperesnél adandó be.

Ha a panasz vagy kérelem nem az ezen szakaszban megjelölt tisztviselők elé terjesztetett, az átvevő tisztviselő köteles azt az illetékes tisztviselőhöz juttatni.

Ha az E. A. 324. §-a értelmében (142. § *a)* — *i*) p.) fegyelmi vétség esete nem forgott fenn s e miatt a *csekélyebb kötelelősségszegés* címén és az E. A. 328. §-a alapján alkalmazott rendbüntetés sikertelen maradt, az egyetemes felügyelő, püspök vagy esperesnek joga van a vizsgálatnak alkotmányszerű folyamatbatétele iránt hivatalból intézkedni.

Ha a panasz oly vétségre vonatkozik, mely egyházi vagy állami közérdeket nem sért, az annak átvételére illetékes tisztviselő mindenekelőtt az ügynek békés úton leendő elintézését kísérti meg. Ha ez sikerül, avagy ha a bepanaszolt egyházi tisztviselő állásáról lemond, akkor a további eljárás megszüntetendő. Ha ellenben a békés elintézés nem sikerült, sem pedig lemondás nem történt, vagy ha a panasz oly vétségre vonatkozik, mely egyházi vagy állami közérdeket sért: a panasz átvételére illetékes tisztviselő a panaszlottat nyilatkozatra hívja fel. Ezen felhívás azonban mellőzhető, ha panaszlottnak a panasz tárgyára vonatkozó nyilatkozata az iratok közt foglaltatik.

Egyházi vétséget tárgyazó ügyekben a panaszlott részére *minden* határozat a félnek saját kezéhez kézbesítendő.

A panaszlott a kitűzött határnapon vagy előszóval adhatja elő nyilatkozatát, mely esetben arról jegyzőkönyv vétetik fel, vagy azt a határnapig — mely rendszerint 15 napnál hosszabb nem lehet — írásban küldheti be. Ha a panaszlott alapos okkal kimutatja, hogy a nyilatkozásra kitűzött határidő rövid, egy ízben halasztás engedhető. A nyilatko-

zatban előadandók egyszersmind azon adatok és bizonyítékok, melyek a panasz alaptalanságának kimutatására szolgálnak.

A nyilatkozat beérkezése után, vagy ha azt panaszlott záros határidő alatt be nem adta:

a) ha a panasz oly ügyre vonatkozik, mely az egyetemes törvényszék illetősége alá tartozik,¹ az egyetemes törvényszék hoz határozatot a panasz elutasítása, avagy a vizsgálat elrendelése iránt;

b) ha a panasz az egyetemes egyháznak az E. A. fentebbi 143. § C) pontjában nem érintett tisztviselőire vagy az egyetemes főiskolák tanáira és többi tisztviselőire vonatkozik: e határozat meghozatala az egyetemes felügyelő hatásköréhez tartozik, a ki, ha vizsgálatot rendelt, az ügyet további eljárás végett az E. A. 345. §-a, illetve jelen mű 143. § I. *a)* pontja szerint illetékes törvényszék elnökségéhez teszi át;

c) ha a panasz egyházmegyei felügyelő- vagy esperesre vonatkozik: a püspök az ügyet az egyházkerületi törvényszék elé terjeszti, mely a panasz elutasítása vagy a vizsgálat elrendelése felett határoz s ha vizsgálatnak látja helyét, a további eljárásra nézve valamely nem érdekelt egyházmegye törvényszékét küldi ki;²

d) ha a panasz az egyházkerületi tisztviselőkre (az elnökséget ide nem értve) vagy az egyházkerületi fő- és középiskolák tanáira és többi tisztviselőire vonatkozik: a panasz elutasítása vagy a vizsgálat elrendelése iránti határozat az egyházkerületi elnökséget illeti meg s ha ez a vizsgálatot rendelte el, az ügyet további eljárás végett a 345. § *a)* pontja³ alatt meghatározott törvényszék elnökségéhez teszi át;

e) ha pedig a panasz az *a), b), c), d)* pontok alatt nem érintett s az egyházmegyei törvényszék rendes illetősége alá tartozó tisztviselőkre vonatkozik: az egyházmegyei elnökség határoz a panasz elutasítása, avagy a vizsgálat elrendelése iránt s ha ezt elrendelte, arról a püspököt azonnal értesíti.

Az egyházmegyei, egyházkerületi és egyetemes közgyűléseknek eddig gyakorolt azon joga, hogy a hatóságuk alá tartozó egyházi tisztviselők ellen az eljárást és a vizsgálatot elrendelhetik, ezentúl is épségben marad. (E. A. 360. §.) A követett gyakorlat arra enged következtetni, hogy a köz-

¹ L. 143. § C).

² L. 143. § II.

³ L. jelen mű 143. § I. *a)*.

igazgatási hatóságoknak ez alapon hozott határozatai közigazgatási úton nem felelbezzhetők, a minthogy az ilyen felelbezzéseket a felsőbbfokú közigazgatási hatóságok érdemileg felül nem bírálják, hanem bírói útra utasítják.¹ Konkrét esetben az egyetemes gyűlés úgy értelmezte az E. A.-nak fenti 360. §-át, mely szerint a fegyelmi eljárást *megszüntetni* az egyházmegyei, egyházkerületi és egyetemes közgyűlésnek nem áll hatáskörében, hanem csakis a törvényszékeknek. L. 1898., 99. p.

A püspök s illetőleg az egyetemes felügyelő a vizsgálat elrendelése után az E. A. 344. §-a értelmében közvádltót rendel s annak nevét és lakását az azon ügyben eljárni hivatott törvényszék elnökségével tudatja.

Az elsőfokú bíróság elnöksége a közvádltó kirendelése után a vizsgálat keresztülvitelével a törvényszék egyik tagját bízta meg. E határozatról a közvádltó ügyész és a felek értesítendőek.

A vizsgálóbiztos köteles a tényállás kiderítésében késedelem nélkül eljárni, a bizonyítékul szolgáló okiratokat eredetiben vagy általa hitelesített másolatban beszerezni, a feleket és tanúkat, esetleg a szakértőket kihallgatni és ha szükséges, szembesíteni; azon tanúkat és szakértőket pedig, kiknek a tárgyaláson megjelenése kétséges, megesketni. A vizsgálóbiztos a meg nem jelent vagy esküt tenni vonakodó tanúk kihallgatása és megesketezése iránt a világi hatóságot keresi meg. Ha a vizsgálat érdeke úgy kívánja, a vizsgálóbiztosnak joga van a vizsgálatot — a nyilvánosság teljes kizárásával — fogatanatosítani.

A vizsgálatról jegyzőkönyv veendő fel, mely annak pontos leírását, a felek, tanúk és szakértőknek külön-külön felvett nyilatkozatait foglalja magában s általuk az illető helyen, a vizsgálóbiztos s esetleg az általa kirendelt jegyzőkönyvvezető által pedig a jegyzőkönyv végén aláírandó. Ha a jelenvoltak közül valamelyik az aláírást megtagadná, ez a jegyzőkönyvben megemlíttendő.

Az ügyész és a felek úgy a vizsgálatnál, mint annak befejezte után indítványokat tehetnek, mely célból a vizsgálóbiztos nekik az iratok megtekintését megengedni köteles s indítványaik, ha el nem fogadtatnak is, kívánságukra röviden a jegyzőkönyvbe veendőek vagy ahhoz csatolandók.

¹ L. 1897. évi egyet. közgy. jkv.-nek 101. pontját.

Ha a vizsgálóbiztos a tényállás kinyomozásában nem jár el szorgalommal és gondosan, vagy eljárása befejezését alapos ok nélkül késlelteti: a törvényszék elnöksége az iratokat az ügyész kérelmére bekivánhatja, tőle elveheti s mást bízhat meg a vizsgálat teljesítésével.

Ha a vizsgálóbiztos a vizsgálatot befejezettnek találja, az iratokat indítvány tétele végett az ügyészhez teszi át, ki 15 nap alatt köteles indítványát a törvényszék elnökségénél beadni.

Ha valamely az egyház szempontjából is büntetendő vétség állami törvényszéki jogerejű ítélettel igazolva van, vagy ha a tény, a panasz- és nyilatkozatban foglaltakkal már kellően ki van derítve: a vizsgálat mellőzhető s az elsőfokú egyházi törvényszék elnöksége az iratokat minden további eljárás mellőzésével indítványtétel végett kiadhatja az ügyésznek.

Beérkezvén az ügyészi vádindítvány s beszerezettvén a még netán szükséges iratok, az egyházmegyei törvényszék elnöksége: *a)* vagy a vizsgálat kiegészítését rendeli el, a még kiderítendő ténykörülmények megjelölése mellett, ha a vizsgálatot hiányosnak találja: *b)* vagy elrendeli a tárgyalást s kitér a tárgyalás helyét, napját, óráját s a tárgyalásra megidézi a panaszlottat, tanúkat s esetleg a szakértőket, s meghívja az ügyészt és a panaszost. Ha az egyházmegyei törvényszék elnökségének tagjai között az e tekintetben teendő intézkedésekre nézve nézeteltérés merülne fel, az ügy határozathozatal végett az egyházmegyei törvényszék elé terjesztendő.

Ha az ügyész az eljárás megszüntetését indítványozta, az egyházmegyei törvényszék elnöksége az ügyet a törvényszék elé terjeszti, mely az iratok alapján hoz határozatot a megszüntetés kérdésében. Ha a törvényszék az ügyésznek megszüntetési indítványát elfogadta, e végzés ellen az egyházkerületi törvényszékhez egyfokú felebbezésnek van helye, mely bíróság e kérdésben a fölterjesztett iratok alapján határoz. Ha a törvényszék az ügyésznek megszüntetési indítványát nem fogadta el, vagy ha a másodfokú bíróság megváltoztatta az egyházmegyei törvényszéknek megszüntető határozatát, az egyházmegyei törvényszék elnöksége a további eljárásra nézve az előbbi bekezdés értelmében intézkedik.

Az egyetemes törvényszék elsőfokú bíraskodása alá tartozó ügyekben a két előző bekezdésben foglaltak felett ezen törvényszék határoz végérvényesen.

Ha a vizsgálat kiegészítése rendeltetett el, annak megtörténte után a vizsgálóbiztos az iratokat az illető törvényszéki elnökséghez adja be s a további határozat ismét a fentiek értelmében hozandó.

145. §. Tárgyalás és ítélet.

A tárgyalás szóbeli és nyilvános. A zsinat előtti írásbeli eljárással szemben — a perfolyam gyorsasága s az igazságszolgáltatás jósága érdekében — az elsőfokú bíraskodásnál szükségesnek vélte a zsinat a szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság elveinek elfogadását, jöllehet ez az eljárást némely esetben költségessé teszi. A nyilvánosság azonban kizárható, ha ezt a bíróság a közerkölcsiség szempontjából szükségesnek találja, vagy ha a hallgatóság a csendet és rendet zavarja és az elnöki rendreutasítás sikertelen marad. Ezen esetekben is a felek s az ügyész által megnevezendő 2—2 hallgató jelenlétében tartandó a tárgyalás.

A panaszlottnak joga van magát a vizsgálatnál őt illető jogok tekintetében ügyvéd által képviseltetni, úgyszintén a tárgyalásoknál az ügyvédek sorából választandó védő segítségével élni. Panaszlott a tárgyaláson oly tanúkat is állíthat, kik meg nem idéztettek.

A tárgyalást az elnökség a kitűzött ügy megnevezésével nyitja meg. Ezután elintéztetvén a halasztás, utólagosan állított tanúk elfogadása iránti s egyéb előleges kérdésekre nézve netán előterjesztett indítványok: az ügyész, mint közvádoló, előterjeszti főbb vonásokban a bizonyítás tárgyát képező tényállást. Megkezdetvén ezzel a bizonyítási eljárás, az elnökség felolvastatja a szükséges iratokat, kihallgatja a feleket, a tanúkat, illetőleg szakértőket, s a tanúkat, a mennyiben az eddigi eljárás folyamán megesketve nem volnának s ellenők aggály nincs, úgyszintén a szakértőket megesketi.¹

¹ A tanúk esküje következő: „Én N. N. esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiú és Szentlélek egy igaz Isten, hogy minden körülményre nézve, mi iránt megkérdeztem, legjobb tudomásom és lelkiismeretem szerint a tiszta és teljes valóságot vallottam, és semmit azokból, melyek a kérdésekre tartoznak és a melyekről tudomásom van, el nem hallgattam. Isten engem úgy segítjen!”

A szakértők esküje következő: „Én N. N. esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiú és Szentlélek egy igaz Isten, hogy a szemle tárgyát ponto-

A meg nem jelent vagy esküt tenni vonakodó tanúk kihallgatása s megesketése iránt a világi hatóság keresendő meg. A közvádló, a bírák és a védő, a felekhez is intézhetnek kérdéseket, az elnökségnek azonban joga van őket, valamint a tanúkat egyes kérdésekre nézve, melyek faggatók, vagy egyébként a tárggyal összefüggésben nincsek, a felelettől fölmenteni.

Befejeztetvén a bizonyítási eljárás, az ügyész röviden összegezi annak eredményét, előterjeszti a panaszlott fölmentése vagy vétkesnek nyilvánítása iránti indítványát s az utóbbi esetben a büntetés nemére nézve is nyilatkozik. Az ügyésznek s esetleg a panaszosnak előterjesztésére a vádlott és védője válaszolhatnak. Ha az ügyész vagy panaszos viszonyalasszal él, az esetben a vádlottat és védőjét végszó illeti. További szóváltásnak nincs helye.

Ha a szabályszerűen idézett panaszlott a tárgyaláson nem jelent meg s elmaradását alapos okokkal nem igazolta; úgyszintén, ha panaszos nem jelent meg: a tárgyalás — habár panaszlott védőt nem rendelt is — megtartandó s a törvényszék az előtte kifejlendőkhöz képest határoz. Ha ellenben panaszlott elmaradását igazolta, vagy ha a tárgyalás folyama alatt fölmerült körülmények újabb s azonnal ki nem hallgatható tanúk kihallgatását teszik szükségessé, a tárgyalás elhalasztandó.

A folytatólagos tárgyalásnál a tárgyalásra nézve a fentebbi szabályok alkalmazandók.

A törvényszék a tárgyalásnál fölmerült bizonyítékok *szabad mérlegelése* útján szerzett meggyőződése szerint, az egyházi vétség büntetésére nézve azonban az E. A. 326. §-ának korlátai közt¹ határoz s határozatára nézve sem az ügyész, sem a panaszos által előterjesztett indítványokhoz kötve nincs. Tehát a zsinat szakított amaz elavult rendszerrel, mely a perbeli tények igazolását csak bizonyos, számszerűleg meghatározott bizonyítási eszközöktől tette függővé. A fölmentés vagy vétkeség s ennek alapján a büntetés ítélettel mondandó ki. Minden egyéb kérdés végzéssel döntenek el.

san megvizsgáltam és véleményemet részrehajlás és melléktekintet nélkül, szakismeretem szerint jó lélekkel a valósághoz híven adtam elő. Isten engem úgy segítse!"

¹ L. a 142. § a) – d) pontjai alatti büntetésnemeket.

A törvényszék zárt ülésben határoz.

A tanácskozás az elnökség által kirendelt előadó véleményének és szavazatának előterjesztésével kezdődik; azután nyilatkoznak a többi bírák, az elnökség által kijelölt sorban.

A határozatot abban az ülésben kell hozni, a melyben a tárgyalás befejeztetett s az elnökség azt szóval azonnal kihirdeti. Az egyetemes egyházi törvényszék ítéletei a zsinat előtti időben az egyetemes közgyűlésen kihirdették. Ez iránt az E. A. nem rendelkező, az egyetemes közgyűlés 1894-ben kimondotta, hogy ezentúl az ítéleteket nem kell ugyan az egyetemes gyűlésen alakszerűleg kihirdetni, de az egyetemes felügyelő az elnöki jelentésben tartozik a hozott ítéleteket felemlíteni, tartalmuk közlésével.¹

A tárgyalásról jegyzőkönyv veendő fel, melyben megnevezendők a bíróság, a tárgyalás ideje és helye, a bírák, a jegyző és a felek; megjelölendő az ügy s a tárgyalás menete, különösen pedig a bizonyítékok; bejegyzendő továbbá a feleknek, tanúknak s esetleg a szakértőknek nyilatkozata, a bíróság által hozott végzés vagy ítélet, indokaival együtt, annak kihirdetése s az ítélet ellen netán bejelentett felebbezés. A jegyzőkönyvet az elnökség és a jegyző írják alá.

Az ítélet, indokaival együtt, nyolcz nap alatt annyi példányban adandó ki, hogy mindegyik fél egy példányt kapjon. Ezen kiadvány a törvényszék és a felek neveit, az ügyet, az ítélethozatal helyét, napját s az ítéletet indokaival együtt foglalja magában, s az elnökség és a jegyző által irandó alá és az illető törvényszék elnökségének hivatalos pecsétjével látandó el.

A bírói határozatok kézbesítése azon egyházközség előljárósága útján történik, a melynek kötelékébe az illető fél tartozik. A kézbesítést az előljáróság vagy maga eszközli, vagy az általa megbízott egyházi tisztviselő vagy egyháztag által eszközölteti. A kézbesítés vétbizonyítvány mellett történik, mely a fél átvételi elismervényével ellátva, az egyházi előljáróság által a megkereső egyházi hatóságnak azonnal megküldendő.

Ha az ítéletben fölmentés mondatik ki: a törvényszéki, valamint az előző eljárásnál fölmerült költségeknek, nevezetesen azoknak is, melyek a panaszlottnak okoztattak, 15 nap

¹ L. 1894. évi egyet. közgy. jkv. 24. pont.

alatti megfizetésében a panaszos, vagy ha hivatalból indítatott az eljárás, azon egyházi testület pénztára marasztalható el, a mely az eljárást kezdeményezte.

Nézetünk szerint a költségeket akkor is a panaszlott viseli, ha a fegyelmi eljárás beszüntettetett, avagy felmentetett ugyan, de az E. A. 328. §-a alapján rendbüntetéssel sújtatott.

Ha az ítéletben vétkesség mondatik ki: a vétkesnek nyilvánított büntetése is megszabandó s a vétkesnek nyilvánított egyúttal a törvényszéki, valamint az előző eljárásban fölmerült, nevezetesen a panaszosnak okozott költségeknek is 15 nap alatti megfizetésére kötelezendő. A perköltségek közé nemcsak az ügyésznek, továbbá a tanúknak és szakértőknek, hanem a bíróság tagjainak és kiküldötteinek költségei és napidíjai is tartoznak, melyek a bíróság által esetről esetre állapítatnak meg.

A tanúk utazási költségeit, kivéve igazolt szegénység esetét, a tanúállító fél, igazolt szegénység esetében pedig, valamint az ügyész által netán állított tanúkét, úgyszintén a többi, az ítélelhozatalig, illetve az ítélet alapján való behajtásig el nem halasztható költségeket azon egyházi testület pénztára előlegezi, mely az eljárást kezdeményezte, s ha az hivatalból lett megindítva, azon hatóság pénztára, mely azt elrendelte.

Egyházi vétséget tárgyazó panasz vagy egyházi vétség jelenségei miatt folyamatban levő eljárás esetében, a hivatalról való lemondás alapján, a vizsgálat elrendelése után csak akkor mondhatja ki az elsőfokú bíróság, az ügyész meghallgatása után, az eljárás megszüntetését, ha nyilvánvaló, hogy a jelenségek szerinti tényállás nem olyan, mely bebizonyosodása esetében a 326. § *d)* pontja alatti büntetéssel, vagyis elmozdítással s egyszersmind egyházi és iskolai hivatal viselésére képtelenné nyilvánítással volna büntethető. A panaszlott azonban lemondás folytán kimondott megszüntetés esetében is, kötelezendő a költségek megfizetésére.

Ha az egyházi vétségek tárgyában hozott ítéletek jogerőre emelkedtek, vagy ha a költségek fizetésében elmarasztaló végzések az elmarasztaltaknak kézbesítették, azoknak végrehajtását az elsőfokú törvényszék elnöksége hivatalból rendeli el s a végrehajtás foganatosításával a bíróság egyik tagját bízza meg s ezzel egyidejűleg a jogerejű ítélet

hiteles másolatát az ítélet által érdekelt felek közvetlen felsőbb egyházi hatóságának (egyházmegye, egyházkerület, egyházegyetem), a pénzbüntetésről szóló ítéletet pedig ezenfelül az egyetemes egyházi közalap kezelőjének megküldi. Ha az egyházmegyei elnökség ezen kötelességének teljesítésében késedelmeskedik vagy vonakodik, bármely érdekelt fél kérelmére vagy bármely egyházi hatóság panaszára a másodfokú törvényszék elnöksége, s ha ez is késedelmeskednék vagy vonakodnék, az egyetemes felügyelő intézkedik az ítélet végrehajtásáról s rendel kiküldöttet. A kiküldött a végrehajtás foganatosításában haladék nélkül eljárni tartozik s arról a kiküldőhöz adja be jelentését. Ha bármely érdekelt fél a kiküldött eljárása által magát sértve érzi, a sérelmesnek talált intézkedéstől számítva nyolcz nap alatt a kiküldőnél előterjesztést adhat be, mely felett az, a kiküldött meghallgatása után, végérvényesen határoz.

Ellenszegülés esetében a karhatalom kirendelése iránt, valamint akkor is, ha eljárási költségben való marasztalás mondatott ki s ennek behajtása válik szükségessé, az államhatalom segélye és eljárása végett a világi hatóság kereendő meg.¹ A megkeresést a kiküldött jelentése alapján a kiküldő egyházi törvényszék elnöksége eszközli. Pénzbüntetést kimondó ítélet végrehajtását illetőleg utalunk a 142. §-ban kifejtettekre.

A végrehajtás befejezése után az a tisztviselő, ki a foganatosítás iránt intézkedett, az illetékes egyházmegyei, egyházkerületi vagy egyetemes közgyűlésnek jelentést tesz.

Az iratok annak az egyházi hatóságnak levéltárába helyeztetnek el, a melynek közgyűlésénél a végrehajtás befejezéséről jelentés tétetett.

146. §. Felfüggesztés.

Az egyházi törvényszék hivatalától felfüggesztheti a panaszottat, ha ezt az egyház érdekében állónak vagy egyébként a jelenségek szerint mutatkozó egyházi vétség súlyos voltánál fogva szükségesnek találja.

Ha a felfüggesztést az egyházmegyei törvényszék mint elsőfokú bíróság rendelte el, ezen határozata ellen, birtokon

¹ L. jelen mű 35. §-át s főként annak 1. jegyzetét.

kívül, az egyházkerületi törvényszékhez egyfokú felebbezésnek van helye, mely ezen kérdést az iratok alapján dönti el. Ha a felfüggesztést az egyetemes törvényszék, mint elsőfokú bíróság mondotta ki, ily határozat ellen felebbezésnek nincs helye.

Különösen *sürgős esetekben*, vagy ha az egyházi tisztviselő büntető eljárás folytán, jogerős bírói határozattal vád alá helyeztetett: az egyetemes felügyelő felfüggesztheti hivataluktól az egyetemes egyház és az egyetemes jellegű főiskolák tisztviselőit; az egyházkerületi elnökség felfüggesztheti az egyházkerületi tisztviselőket, egyházmegyei felügyelőket s espereseket, az egyházkerülethez tartozó fő- és középiskolák tisztviselőit és az egyházmegyei és egyházközségi tisztviselőket; az egyházmegyei elnökség pedig felfüggesztheti az egyházmegyei és az egyházközségi tisztviselőket. A felfüggesztő határozatot írásba kell foglalni, indokolni s a felfüggesztettnak kézbesíteni.

Ha a felfüggesztést az egyházmegyei elnökség mondotta ki: köteles azt az egyházkerületi elnökségnek felülvizsgálat végett haladéktalanul bejelenteni; a felfüggesztettnak pedig joga van nyolcz nap alatt birtokon kívül az egyházkerületi elnökségnél a felfüggesztés megszüntetését kérni.

A felfüggesztés elnökileg elrendelő és helybenhagyó határozat az ügyiratokhoz csatolandó s az illetékes egyházi törvényszék az ügynek tárgyalása alkalmával, a felfüggesztés további fentartása vagy megszüntetése iránt is határozatot hozni köteles. Ha az egyházi törvényszék a panaszlottat hivatalvesztésre ítélte, az ítélet jogerőre emelkedéseig a hivataltól való felfüggesztés is kimondandó.

A felfüggesztés, az erre vonatkozó első határozatnak a felfüggesztettel való közlése után, azonnal hatályba lép s annak tartama alatt a felfüggesztett semmiféle hivatalos teendőt nem végezhet és más egyházi hivatalt sem láthat el s ezenfelül fizetésének kétharmada a helyettesítés és a per költségeinek fedezése végett visszatartatik.

A felfüggesztés megszűnik s a felfüggesztett tisztviselő hivatalába visszahelyeztetik;

a) ha egyetemes egyházi, egyházkerületi s illetve egyházmegyei elnökség által sürgős esetben elrendelt felfüggesztést az illetékes egyházi törvényszék megszüntette;

b) ha a felfüggesztett tisztsviselőt az egyházi törvényszék jogerejűleg felmentette vagy nem ítélte hivatalvesztésre;

c) ha a felfüggesztett büntető úton jogerejűleg büntetlennek nyilvánított s az egyházi törvényszék is megszüntette az eljárást.

Ez esetben a netáni kártalanítási igények iránt az egyházi törvényszék határoz.

III. FEJEZET.

Eljárás az egyházi közigazgatás terén felmerült magánjogi természetű és közigazgatási ügyekben.

147. §. Bevezető eljárás.

Az E. A. 329. §-ában felsorolt¹ s idevonatkozó ügyekben a keresetlevél két példányban az E. A. 345. § 1. *b)*, *c)*, *d)* pontjai² szerint rendes hatóságánál fogva illetékes törvényszék elnökségéhez adandó be. Ha pedig az E. A. 345. § 2. *a)*, *b)*, *c)*, *d)* pontjai³ szerint kiküldés alapján ítélő törvényszék az illetékes: a keresetlevél, szintén két példányban a bíróküldésre hivatott törvényszék elnökségéhez nyújtandó be, mely azt a bíróküldés megtörténte után a kiküldött törvényszék elnökségéhez teszi át. Ha a kereset illetéktelen helyen adatott volna be: az, az annak átvételére a fentebbiek szerint illetékes törvényszék elnökségéhez hivatalból átteendő.

Keresetlevél beadására az E. A. 329. § *a)*, *b)*, *c)*, *d)* pontjai, vagyis egyházak- vagy egyházmegyéknek elválását és szövetkezését illető vagy abból eredő vitás kérdések; egyházi testületeknek az egyházi viszonyból származó keresetei; az egyházi tisztsviselők s esetleg azok örökösei által vagy ellen, hívány vagy hivatali viszony alapján indított keresetek; végül az egyháztagoknak az egyház vagy egyházi tisztsviselők ellen az egyházi viszonyból eredő s őket

¹ L. jelen mű 142. § 1–7. pontjait.

² L. 143. § I. *b)*, *c)*, *d)* pontokat.

³ L. 143. § II. *a)*, *b)*, *c)*, *d)* pontokat.

egyéniileg érdeklő ügyekben indított keresetei esetében, csak az e pontokban érintett ügyekben közvetlenül érdekelt felek vagy azok törvényes képviselői vannak jogosítva.

Választási ügyekben azonban, nevezetesen az E. A. 329. § *e)* pontja értelmében, az egyházközségi gyűlések illetékeségéhez tartozó választások és felsőbb egyházi tisztviselőkre megejtett szavazások érvényessége ellen beadott kereseteknél nemcsak az illető egyházközség tagjai, de az esperes által kirendelt tiszti ügyész is indíthatnak keresetet.

Egyházi tisztviselők ellen a hivatal viselésére való képesség miatt a hivataltól való felmentés iránt az E. A. 329. § *f)* pontja alapján indított keresetek esetében azon egyházi testület van jogosítva a keresetlevél beadására, melynek tagja az illető tisztviselő.

Az egyházi közigazgatás terén felmerült mindazon vitás ügyekben pedig, a melyeket az egyházmegyei, egyházkerületi vagy egyetemes közgyűlések az E. A. 329. § *g)* pontja értelmében esetről esetre egyházi törvénykezési eljárásra utasítottak, a keresetet azon fél indítja meg, a melyik arra a bírói eljárást elrendelő egyházmegyei, egyházkerületi vagy egyetemes közgyűlési határozat által utasítva lett.

A felek, ha többen vannak, kötelesek egy közös meghatalmazottat vagy ügyvédet nevezni, a ki őket a per egész folyama alatt képviselni fogja, s ha nem neveznek, akkor az első beadványukat első helyen aláírt fél tekintetik közös meghatalmazottnak.

A keresetlevélben köteles felperes a tényeket s a jog-alapot, melyekre keresetét alapítja, előadni s határozottan megjelölni a tanúkat, szakértőket, okiratokat, melyekkel a felhozott tényeket bizonyítani kívánja. Az okiratok eredetiben vagy másolatban a keresethez melléklendők.

Az ítéletre hivatott törvényszék elnöksége az ügynek előadót rendel és kiadja neki a kereset első példányát; a második példányt pedig – megnevezvén az előadót s megjelölvén annak lakhelyét s esetleg lakását is – alperesnek kézbesíteti, egyszersmind ezekről felperest értesíti. Az előadó ki-rendelésére vonatkozó határozat annak saját kezéhez kézbesítendő. Ezen és a félt a tárgyalási határnapra megidéző értesítésen kívül minden más határozat a feleknek vagy megbizottaiknak, vagy posta útján térít-vevény mellett, vagy pedig akként kézbesítendő, a mint azt a 145. §-ban előadtuk.

Az előadó mindenekelőtt kihallgatja alperest és védelmét; ha azt szóval terjeszti elő, jegyzőkönyvbe foglalja, ha pedig írásban adja be, a percsomóhoz csatolja. Ezután az előadó a felek közt az egyezséget kísérti meg, s ha létrejön, azt jegyzőkönyvbe foglalja. Az előadó bíró előtt megkötött egyezségről szóló jegyzőkönyvet a törvényszék elnöksége a feleknek hiteles kiadvány alapján kiszolgáltatja. Ezen egyezés végrehajtható ítélet erejével bír.

Ha az egyezés létre nem jött: az előadó az ügyben vizsgálatot tart és azt késedelem nélkül foganatosítja. A vizsgálat alkalmával köteles az előadó a tényállást hivatalból kinyomozni s úgy az egyik, mint a másik fél állításait támogató adatokat, okiratokat beszerezni, tanúkat és szakértőket kihallgatni. Ha az előadó szakértői szemlét tart szükségesnek s a felek közös szakértőben nem állapodtak meg, abban az esetben felperes és alperes egy-egy szakértőt s az előadó elnököt nevez. Egyebekben a vizsgálat foganatosítására nézve a fegyelmi ügyben foganatosított vizsgálatra nézve fentebb előadott⁴ eljárási szabályok megfelelőleg alkalmazandók.

A vizsgálat befejeztével az előadó az iratokat a törvényszék elnökségéhez terjeszti be, mely, ha a vizsgálat kiegészítésének szükségét látja, az iratokat pótlás végett az előadónak visszaadja; ha pedig a vizsgálatot befejezettnek találja, az ügy tárgyalására helyet, határnapot és órát tűz ki, megidézi arra a feleket, a tanúkat, és ha szükségesnek tartja, a szakértőket.

148. §. Tárgyalás és ítélet.

A tárgyalási határnapra szóló idézés a félnek saját kezéhez kézbesítendő. Ha a fél vagy megbízottja a kézbesítést elfogadni vonakodik, az irat nála hagyandó s ezen körülmény a vétbizonyítványra a kézbesítő által aláírva, rávezendő. A tárgyalási határnapra való idézés, a fél honn nem léteben, két tanú előtt, alperes lakásán hagyandó vagy kifüggesztendő s erről, ha az alperesnek háznépe van, a háznép értesítendő s ez a vevényen megjegyzendő. Ha alperesnek nincs háznépe, vagy ha a vádlott s illetőleg az alperes isme-

⁴ E. A. 363–366. §§. Jelen mű 144. §.

retlen helyre távozott, az elsőfolyamodású bíróság elnöksége részére gondnokot rendel s a bírói határozatok ennek kézbesítetnek.

A tárgyalás szóbeli és nyilvános. A nyilvánosság azonban kizárható, ha a hallgatóság a csendet és rendet zavarja s az elnöki rendreutasítás sikertelen maradt. A tárgyalást az elnökség, a kitűzött ügy megnevezésével nyitja meg s annak megállapításával, hogy mely felek és tanúk jelentek meg, valamint a bevezető eljárás főbb mozzanatainak előterjesztésével.

Ha mind a két fél személyesen vagy megbízott által megjelent: az elnök a felek közt az egyességet kísérti meg.

Ha az egyesség létrejön, jegyzőkönyvbe foglalandó. A jegyzőkönyvet az elnökség hiteles kiadvány alakjában a feleknek kézbesíteti. Az ekként létrejött egyezség végrehajtható ítélet erejével bír.

Ha az egyesség nem sikerül, mindenekelőtt a halasztás vagy a meg nem idézett, de a fél által magával hozott tanúk kihallgatása s egyéb felmerült előleges kérdések iránt tett indítványok intéztetnek el. Ezután felperes, illetőleg megbízottja előterjeszti a bizonyítani kívánt tényállást s hivatkozik bizonyítékaira, mire alperes terjeszti elő ellenvetéseit és kifogásait s szintén hivatkozik bizonyítékaira. Ezek megtörténte után felolvastatnak az ügyre vonatkozó okiratok, kihallgattatnak a tanúk, mire vonatkozólag a felek rövid észrevételt tehetnek, mi felett a bíróság a kihallgatás előtt határoz; kihallgattatnak továbbá a szakértők és felolvastatik az esetleges helyszíni szemléről felvett, valamint a meg nem jelenhetett, de eskü alatt kihallgatott tanúk vallomásait tartalmazó jegyzőkönyv. A tanúk és szakértők, ha a bíróság szükségesnek találja s aggály nincs ellenök — úgy, mint azt fentebb a fegyelmi eljárás tárgyalásánál előadtuk —, megeskütendők.

A bizonyítási eljárás folyamán a felek, illetőleg megbízottaik röviden indítványokat tehetnek. A törvényszék tagjai s a felek vagy megbízottaik a tanúkhöz kérdéseket intézhetnek; az elnökség azonban, ha a kérdéseket faggatóknak találja, vagy olyanoknak, melyek az ügygel nincsenek összefüggésben, fölmentheti őket a felelettől. A törvényszék tagjai a felekhez s megbízottjaikhoz is intézhetnek kérdéseket. Ezek után felperes vagy megbízottja röviden összegezi a bizonyítás eredményét s előterjeszti kérelmét, mire alperes vagy megbízottja adja elő röviden védelmét, a bizonyításnak

arra vonatkozó eredményét és kérelmét. Több szóváltásnak nincs helye.

Ha a szabályszerűen megidézett alperes sem személyesen, sem megbízott vagy ügyvéd által meg nem jelent s felperes keresetét fentartja, a tárgyalás az előző két bekezdésben foglaltaknak megfelelő alkalmazásával tartandó meg.

Ha felperes a tárgyalás kezdetén keresetét visszavonta: az eljárás megszüntetendő és felperes az eddig felmerült eljárási költségnek 15 nap alatti megfizetésére kötelezhető.

Ha a szabályszerűen megidézett felperes sem személyesen, sem ügyvéd által nem jelent meg, úgy tekintendő, mintha keresetét visszavonta volna s az eljárás megszüntetése mellett az eljárási és az alperesnek okozott költségeknek 15 nap alatti megfizetésére kötelezendő.

Ha a tárgyalásra egyik fél sem jelent meg sem személyesen, sem megbízott vagy ügyvéd által, a mennyiben mindegyik fél meghivatott, az eljárás megszüntetése mellett az eljárási költségnek 15 nap alatti megfizetésére mind a két fél egyenlő arányban kötelezendő.

Ha a megidézett tanú meg nem jelent s kihallgatását az ügy eldönthetése végett a törvényszék szükségesnek találja, vagy ha a tárgyalás folyamán fölmerült körülmények új tanúk kihallgatását vagy szemle megtartását, vagy újabb okiratok beszerzését teszik szükségessé: a tárgyalás elhalasztandó. A meg nem jelent vagy esküt tenni vonakodó tanúk kihallgatása s megeskütése iránt a világi hatóság keresendő meg.

A halasztás folytán kitűzött tárgyalásnál is ugyanezen szabályok alkalmazandók.

A halasztás azon fél költségére történik, a melyik azt okozta, s ha mind a két fél okozta vagy kéri a halasztást, az e miatt felmerült költséget a felek egyenlően viselik. E költség alatt azonban csupán a bírósági eljárás költsége értendő.

Bizonyítékul alkalmaztatnak a bíróság belátása szerinti bizonyítási eszközök, az eskü kivételével; a törvényszék azonban a bizonyítékok szabad mérlegelése útján szerzett meggyőződése szerint határoz s ítéleteinél az egyházi törvényeket és szabályrendeleteket, valamint a polgári anyagi magánjognak ezekkel ellentétben nem álló szabályait alkalmazza. A bizonyítékok előállításával járó utazási és egyéb költség-

geket az a fél köteles előlegezni, a ki azokra a bizonyítékokra hivatkozik.

A bíróság zárt ülésben határoz olyképen, hogy a tanácskozás az előadó véleményének előterjesztésével kezdődik, azután a többi bírák nyilatkoznak az elnökség által kijelölt sorban. A határozatot — mely a befejező tárgyalás folyamán hozandó — az elnökség azonnal szóval kihirdeti. Egyebekben a tárgyalásról jegyzőkönyv veendő fel, a bíróság, a tárgyalás ideje és helye, a bírák, jegyző s a felek megnevezésével; megjegyzendő az ügy, a tárgyalás menete s főként a bizonyítékok. A jegyzőkönyvbe felveendő a felek, tanúk, szakértők nyilatkozata; továbbá a hozott végzés vagy ítélet indokaival együtt, annak kihirdetése s a netán bejelentett felelősség. A jegyzőkönyvet az elnökség s a jegyző írják alá.

Az ügy érdeme ítélettel, minden más kérdés végzéssel döntenek el.

Az ítélet alapjául felperes kérelme szolgál, melyen túlterjeszkedni a bíróság jogosítva nincs. Az ítélet indokaival együtt nyolcz nap alatt annyi példányban adandó ki, a hány fél van. A kiadvány a törvényszék és a felek neveit, az ügyet, az ítélethozatal helyét, napját s az ítéletet foglalja magában. Aláírja az elnökség és a jegyző s az elnökség hivatalos pecsétjével kell ellátni.

Választási és szavazási ügyekben a választás (szavazás) vagy megerősítendő, vagy megsemmisítendő s ez utóbbi esetben az ítélet által új választás (szavazás) rendelendő el. A választás érvénytelenségének okozója ellen a költségek megtérítése iránt a kereseti jog fenntartatik.

A pervesztes fél rendszerint a perköltségek fizetésében is elmarasztalendő. Méltánylást érdemlő esetekben a bíróság a perköltségek viselésére, az általa meghatározandó arányban, valamennyi peres felet kötelezheti. A perköltségek közé nemcsak a felek és megbízottjaiknak, ügyvédeknek, továbbá a tanúknak és a szakértőknek, hanem a bíróság tagjainak és kiküldötteinek költségei és napidíjai is tartoznak, melyek a bíróság által esetről esetre állapítatnak meg.

Az elmarasztaló ítéletben a kötelezettség teljesítésére 15 napi határidő tűzendő, mely az ítélet jogerőre emelkedése napjától számítandó; más határozatoknál pedig a költség

fizetésére kitűzött határidő, a határozat kihirdetése s a jelen nem lévő felekre nézve, a kézbesítés napjától számíttatik. A végrehajtásra nézve ugyanaz az eljárás, mint a fegyelmi ügyeknél. E részben tehát utalunk a 145. §-ban előadottakra.

IV. FEJEZET.

Perorvoslatok.

149. §. Felebbezés.

Miután a zsinat az addigi négy egyetemes törvényszékekkel szemben egy egységes törvényszéket szervezett, ennél fogva már e szempontból is meg kellett adni a lehetőséget arra, hogy az ügy érdemében hozott ítéletek — a jogegység megóvása végett is — az egyetemes törvényszékig felebbezhetőek legyenek.

Felebbezéssel élhetnek: *a)* egyházi vétségeket tárgyzó ügyekben: az egyházmegyei törvényszék mint elsőfokú bíróság által hozott ítéletek, valamint az eljárás megszüntetése, felfüggesztés, igazolás és perújítás tárgyában hozott végzések ellen az ügyész, a panaszos, a panaszlott és védője; *b)* a magánjogi és közigazgatási vitás ügyekben az egyházmegyei törvényszék, mint elsőfokú bíróság által hozott ítéletek, valamint ugyanezen ügyekben igazolás vagy perújítás tárgyában hozott végzések ellen a perben állott felek. Az *a)* és *b)* pontokban nem érintett más végzések ellen felebbezésnek nincs helye; azonban az ítélet elleni felebbezésben az azt megelőző végzések által okozott jogsérelem orvoslása is kérhető.

A felebbezés a tárgyaláson jelenvoltak részéről a kihirdetéstől, a tárgyaláson jelen nem volt felek részéről a kézbesítéstől számítandó 15 nap alatt adandó be az elsőfokú törvényszék elnökségénél, mely azt az iratokkal együtt a másodfokú bíróság elnökségéhez 8 nap alatt felterjeszti s erről a feleket értesíti. Ha a felebbezésben az eljárásra vonatkozó oly panaszok foglaltak, melyek iránt a felterjesztett iratok kellő felvilágosítást nem nyújtanak, az elnökség ezek iránt nyilatkozni köteles. Ha a felebbezés az előző bekezdésben foglaltak szerint ki van zárva, vagy ha az nyilván elkésve adatott be, az elsőfokú bíróság elnöksége tartozik azt visszautasítani.

A felebbviteli bíróságok előtti eljárás — nyilván a sok költség és egyéb nehézségekre való tekintettel — *rendszerint* az iratok alapján történik. Kivételes esetekben azonban a szóbeli eljárás itt is elrendelhető.

A másodfokú bíróság rendszerint a felterjesztett iratok alapján vizsgálja felül az ügyet és pedig zárt ülésben, a hol is a tanácskozás az elnökség által kirendelt előadó véleményének előterjesztésével kezdődik, utána a többi bírák az elnökség által kijelölt sorban nyilatkozván.

Ez alkalommal a másodfokú bíróság vagy

a) feloldja az elsőfokú bíróság határozatát, s azt újabb tárgyalásra s határozathozatalra és esetleg újabb vizsgálat eszközzésére utasítja, ha az eljárásnak lényeges szabályai sértettek meg, vagy ha a tényállás kellőleg kiderítve nem lett; ha pedig nem az egész eljárás semmisített meg, a másodfokú határozatban meg kell jelölni azon hiányokat, melyek pótlandók; az újabbi eljárás ezekre szorítkozik s azután hozandó újabb határozat; vagy

b) ha ezen eset fenn nem forog, érdemileg felülvizsgálja a határozatot, s azt vagy helybenhagyja vagy megváltoztatja.

Ha csak az egyik fél felebbez, a felebbező hátrányára az ítélet meg nem változtatható; magánjogi és közigazgatási vitás ügyekben pedig az ítélet a nem felebbező javára sem változtatható meg.

Az iratok az elsőfokban eljáró törvényszék elnökségéhez küldendők vissza, mely a feleket a határozat kézbesítésével értesíti.

A másodfokú bíróság, sőt annak elnöksége is fel van jogosítva arra, hogy azon esetben, ha a felterjesztett iratok által a tényállás kellőleg felderítve nem lett és ez okból szükségesnek találja azt, hogy a felebbviteli bíróság előtt *szóbeli* tárgyalás tartassék, ezen tárgyalást elrendelhesse. Ezen tárgyalás elrendelése egyes meghatározandó tényköörülményekre is szorítkozhatik. Ennek megtartásánál ugyanazon szabályok alkalmazandók, a melyeket a kettős törvénykezési eljárást illetőleg a 144. és illetve a 147. §-okban előadtunk.

A másodfokú törvényszék által az ügy érdemére nézve hozott ítéletek ellen a jelen § második bekezdésében megjelölt felek a harmadfokú bírósághoz felebbezéssel élhetnek. A harmadfokú törvényszékhez való felebbezés a másodfokú ítélet kézbesítésétől 15 nap alatt az elsőfokú törvényszék

elnökségénél adandó be. A harmadfokú törvényszékhez intézett felebbezési esetekben az elsőfokú bíróság elnöksége az iratokat a püspök útján az egyetemes felügyelőhöz terjeszti fel s erről a feleket értesíti.

A harmadfokú bíróság eljárására nézve ugyanazon szabályok alkalmazandók, a melyeket a másodbíróságra nézve fentebb előadtunk.

A harmadbíróság a hozott határozatot az elsőfokban eljáró törvényszék elnökségéhez a püspök útján küldi vissza, ki a feleket a határozat kézbesítésével értesíti.

150. §. I g a z o l á s.

Az a fél, a ki akár fegyelmi, akár magánjogi vitás ügyben el nem háríthatott akadály miatt a megjelenést vagy felebbezésének beadását elmulasztotta, vagy ha felebbezése jogosulatlanul utasított vissza: az elmulasztott határnaptól, illetőleg a visszautasító végzés kézbesítésétől számított 15 nap alatt igazolással élhet. Választási ügyekben igazolásnak nincs helye.¹

Az igazolási kérelem azon egyházi törvényszék elnökségénél adandó be, melynél a mulasztás történt, illetőleg a melyik a visszautasító végzést hozta. Ezen egyházi törvényszék pedig meghallgatván úgy vétségi, mint magánjogi vitás ügyekben az ellenfelet, s a mennyiben szükségesnek találja, a kérelem okaira vonatkozó bizonyítási eljárás után határoz, és ha a mulasztást igazoltnak találja, az elmulasztott helyett új határnapot tűz ki. Ha pedig az igazolási kérelem a felebbezés visszautasítása miatt adatott be és a törvényszék az igazolásnak helyt ad, a felebbezést az illetékes felsőbb bírósághoz felterjeszti.

Az igazolásnak helyt adó végzés ellen felebbezésnek nincs helye. Ha az igazolási kérelem elutasítatik, az elutasító végzés ellen — ha azt nem az egyetemes törvényszék hozta — elsőfokú, a határozatot hozó bíróság elnökségénél beadandó, felebbezésnek van helye. A felebbviteli bíróság a felterjesztett iratok alapján határoz. Ha az elutasító határozatot az egyetemes törvényszék hozta, az ellen felebbezéssel élni nem lehet.

¹ L. szerzőnek a papválasztásról szóló s a Sähling—Friedberg-féle „Deutsche Zeitschrift für Kirchenrecht“ cz. szakfolyóiratban megjelent dolgozatát. XVII. évf. 1. s köv. füzet.

151. §. Perújítás.

Perújításnak van helye, ha egyházi vétségeket tárgyazó ügyekben a panaszlott, magánjogi és közigazgatási ügyekben pedig a perben állott felek, alapos okot tudnak az igazolás tekintetében bizonyítani, de az igazolási határidő már elmúlt; vagy ha oly tényeket és lényeges bizonyítási adatokat hoznak fel, melyek az alapperben fel nem hozattak, ha azok a meghozott ítélet megváltoztatását valószínűvé tenni alkalmasak. Választási ügyekben perújításnak nincs helye.

A perújítás-kérelem az alapperben eljár elsőfokú törvényszék elnökségénél adandó be. Egyházi vétségek esetében a törvényszék a netán szükséges előleges vizsgálat megejtése és az ügyész meghallgatása után a perújítás megengedhetősége iránt hoz határozatot. Magánjogi és közigazgatási ügyekben pedig a törvényszék elnöksége vizsgálat eszközzése végett a kérvényt egy törvényszéki tagnak kiadja s a vizsgálat befejeztével a törvényszék a perújítás megengedhetőségének kérdését az ügy érdemével együttesen dönti el.

Az eljárás az újított perben is az alapperre nézve irányadó törvénykezési szabályok szerint történik.

A perújítást megengedő végzés ellen felebbezésnek nincs helye. A perújítást megtagadó végzés ellen, ha azt egyházmegyei törvényszék hozta, felebbezésnek van helye, mely az illető elsőfokú törvényszék elnökségénél nyújtandó be. A másodfokú határozat ellen, valamint az egyetemes törvényszék illetősége alá első fokban tartozó ügyekben hozott s a perújítást megtagadó határozat ellen a felebbezés ki van zárva. Ha az első bíróság a perújítást megtagadta, de a másodbíróság annak helyt adott, ez utóbbi bíróság tartozik az iratokat, az ügy érdemében elsőfokú határozat hozatala végett, az első bírósághoz visszaküldeni.

A perújítás az alapperben hozott ítélet végrehajtását nem gátolja, s az annak folytán, a perben nem állott egyének által jóhiszeműleg szerzett jogokat az újított perben hozott ítélet nem érinti. Perújításnak csak egyszer van helye. Ezt az elvet az egyetemes közgyűlés is több konkrét esetben következetesen hangsúlyozta.¹

¹ L. 1898. évi egyet. közgy. jkv.-nek 106. és 1901. évi jkv. 106. pontjait.

RÖVIDÍTÉSEK.

- Btkv. = büntető törvénykönyv.
bmr. = belügyministeri rendelet.
c. = curia.
E. A. = Egyházi Alkotmány (megalkotta az 1891–94-iki budapesti evangélikus országos zsinat).
Egyet. gyűl. jkv., vagy egyet. közgy. jkv. = egyetemes közgyűlés jegyzőkönyve.
ev. = evangélikus.
evang. = evangélikus.
Hiv. Közl. = Hivatalos Közlöny.
honv. min. rend. = honvédelmi ministeri rendelet.
i. m. = idézett mű.
jkv. = jegyzőkönyv.
kbh. = közigazgatási bírósági határozat.
ker. = keresztyén.
ker. theol. = keresztyén theologia.
k. e. t. cz. = koronázás előtti törvénczikk.
kir. = királyi.
L. = Lásd.
l. = lap.
m. ált. polg. trvkv. = magyar általános polgári törvénykönyv.
min. = ministeri.
p. = pont.
pl. = például.
pmr. = pénzügyministeri rendelet.
prot. = protestáns.
rend. = rendelet.
róm. kath. = római katolikus.
R. T. = Rendeletek Tára.
sz. = század.
szab. kir. = szabad királyi.
t.-cz. = törvénczikk.
trv. = törvény.
udv. rend. = udvari kancelláriai rendelet.
V. K. = Vallás- és közoktatásügyi.

BETŰRENDES TÁRGYMUTATÓ.

A.

	Oldal		Oldal
Absolutismus	103	Anabaptisták	28, 30
Absolutismus kora	23	Anyae gyházközség	320
Acsai gyűlés	77	Anyakönyv a multban	52
Administrator	104	Anyakönyv	382
Adománygyűjtés 60, 81, 86,	707	Anyakönyvek fajai	387
Adó 77, 82, 206, 294, 325,		Anyakönyvek felügyelete	397
339, 677		Anyakönyvek közhitelessége	383
Adó behajtása	194, 250	Anyakönyvek, közokiratok	386
Adó felebbezése	689	Anyakönyvek nyelve	383
Adó felekezetenkívülieknél ..	267	Anyakönyvek vezetése	385
Adóhivatal igénybevétele egy-		Anyakönyv Horvátországban	390
házi adóbeszedésnél	688	Anyakönyvi bejegyzés vegyes	
Adómaximum	687	házasságnál	390
Adómentesség	47, 396, 397	Anyakönyvi kiigazítás	388
Adósság felvétel	339	Anyakönyvi kivonat	385, 393
Adózási rendszerek	686	Anyakönyvi kivonat bélyeg-	
Adóztatás joga	194	mentessége	393
Agenda	55, 57, 63	Anyakönyvi kivonat díja	394
Agens	74, 82	Anyakönyvi rovatok	391
Alapítólevél	681	Anyakönyvi törvény	384
Alapítvány	81, 88, 173	Anyakönyvi utólagos be-	
Alapítvány elfogadása	680	jegyzés	389
Alapítvány elhelyezése	684	Anyakönyv őrzése	387
Alapítvány fogalma	678	Anyakönyvvezetésre egyete-	
Alapítvány hováfordítása	683	mes utasítás	385
Alapítványi egyetemes sza-		Apologia	151
bályrendelet	678	Apologia tartalma	152
Alapítványi hatóság	680	Apostoli cánonok	131
Alapítványi helyek theológián	174	Apostoli constitutiók	131
Alapítványi illetéke	396	Apostoli hitvallás	159
Alapítványi tőkék	676	Appellatio tanquam ab abusu	198
Alapítvány kezelése 79, 678,	684	Archidiaconatus	34
Alapítványnak más célra		„Archiv“	15
fordítása	679	Articularis helyek	71
Alapítványok nyilvántartása	682	Assessorium	62
Alapítványok összeírása	684	Athanasius-féle hitvallás	159
Alapítvány visszáda	89	Augsburgi hitvallás	25
Alesperes	62	Augsburgi vallásbéke	25
Alesperes választása	457	Autonomia	42, 70, 82, 205
Alpüspök	515	Avatás	55, 367
Amerikai rendszer	188		

A.

	Oldal		Oldal
Ágostai hitvallás	143	Államosítás	608
Ágostai hitvallás tartalma	146	Államosítási tárgyalás	616
Ág. hitv. ev. elnevezés ..	47	Államsegély 102, 107, 217,	535
Ágostai gyűlés	144	Államsegély középiskoláknak	233
Államegyház	183	Államsegély lélekszám ará-	
Államellenes irányzat nép-		nyában ..	103
iskolában	612	Államsegély megtagadása	
Államellenes magatartás	242	tanítónál	241
Állam és egyház	39	Államsegély népiskoláknál	236
Állam és egyház a symboli-		Állandó segély közalapból ..	710
kus könyvek szerint ..	185	Árvaszerű biztosítás	677
Állam és hit	190	Árvák gyámpénze ..	621
Állam és vallás	190	Árvák kegyideje	408
Államhatalom segélyének		Átköltözési költségek	431
igénybevétele 176, 251,	253	Áttérés 43, 63, 81, 89, 101,	
Állami anyakönyvvezetés	384	113, 403	
Állami felügyelet gymna-		Áttérés államjogi szabályozása	256
siumban	636	Áttérés és házasságkötés	263
Állami felügyelet jogakadé-		Áttérés gyermekeknél	270
mián	666	Áttérés jogi hatálya	263
Állami felügyelet népisko-		Áttérésnél felvétel ..	259, 261
lákban ..	609	Áttérésnél jelentkezés	259, 260
Állami felügyelettanítóképez-		Áttérésnél korhatár	258
dében	623	Áttérésnél lelkész büntetne-	
Állami felügyelet theológián		tősege	259
nincs	664	Áttért lelkész vizsgálja ..	660
Állami iskola szervezése	615	Áttértek anyakönyvezése	391
Állami törvény jogforrás	126		

B.

Bányakerület	54	Bevett vallás	59
Bányavárosok hitvallása	29	Bevett vallásfelekezetek	193
Befogadás	37	Bevezető eljárás magánjogi	
Beiktatás ..	431	ügyekben	732
Beiratkozás gimnásiumban ..	642	Bécsi béke	21, 39, 45
Beiratkozás theológián ..	658	Bécsi béke, második	45
Belépés egyházba ..	268	Bécsi concordatum	106
Beneficium competentiae	394	Bélyegszemle ..	396
Berekesztése zsinatnak ..	585	Biblia	118
Bergeni könyv	159	Bírói összeférhetlenség ..	713
Bertalan-éj	41	Bíróküldés	720
Beruházási segély ..	236	Bíróságok szervezete	712
Beruházások megtérítése	409	Birtokszerzés	339
Besztercebányai országgyűlés	45	Bizonyítás	735
Betegek vigasztalása	357	Bizonyítási eljárás ..	726
Bevett egyházak	195	Bizonyítási eszközök	736
Bevett egyházak jogai ..	194	Bizottságok, egyetemes..	545

	Oldal		Oldal
Bizottságok egyházkerületben	524	Breve	133
Bizottságok választása kerü- letekben	525	Budapesti zsinat	582
Biztosítás ..	676	Bulla..	133
Bona templi, parochiae, scholae	33	Bűnbocsánat	300
Bölcsészeti főiskola ..	667	Büntetés nemek	717
Bölcséleti jog ..	120	Büntetőjogi oltalom	210

C.

Caesareopapismus ..	183	Congrua felemelése ..	229
Canonica visitatio 33, 38, 64,	516	Congrua külföldi államokban	221
Carolina Resolutio 21, 62, 71,	472	Congrua segédlelkésznek	231
Censor	420	Congrua új lelkészi állásnál	222
Censura	87	Congrua utalványozása 230,	231
Czéhek	47, 85	Congruánál felszámítandó jö- vedelem	226
Census cathedraticus	32	Congruánál levonható ki- adások ..	227
Christenthum ..	38	Congruánál személyváltozás	229
Clementínák	139	Consistorialis egyházszerkezet	99
Collegialis rendszer	312	Consistorium 56, 93, 107,	529
Confessio heptapolitana	29	Constitutiók (pápai)	132
Confessio pentapolitana	29	Contubernium	34
Confirmatio 293, 297,	368	Coordinationális elmélet	187
Confraternitas..	34	Corpus iuris canonici ..	139
Confutatio	151	Cura pastoralis 55, 175, 297,	354
Congregationalisták	349		
Congrua ..	219		
Congrua bevallásért felelősség	228		

Cs.

Családi értesítő	392, 394	Csepregi colloquium	30
Csekélyebb kötelelősségszegés büntetése	716	Csere 56, 425,	436

D.

Devalvatio	98	Diploma Leopoldinum	68
Dékánok ..	465	Dobsinai egyezség	73
Dénár járulék	37	Dunáninnyi terület	54
Didascalia	130	Dunántúli terület ..	68
Dionysiana collectio	134		

E.

Ecclesia	9	Egyesült prot. egyházközsegek	290
Eforatus ..	34	Egyetemes al-felügyelő..	78
Egyenlőség és viszonyosság 102,	205	Egyetemes bizottságok vá- lasztása ..	545
Egyesség ..	735	Egyetemes congressus ..	76
Egyesült leánygyülekezetek ..	293		

	Oldal		Oldal
Egyetemes egyházi tisztviselők	551	Egyházfelügyelő	22
Egyetemes egyházi vagyon		Egyházfi ..	69, 445
kezelése	699	Egyház fogalma	6, 10
Egyetemes felügyelő	76, 546	Egyházi adó	34
Egyetemes felügyelő bejelentése		Egyházi bíraskodás	712
kormányánál	215	Egyházi hatalom 150, 299,	303
Egyetemes felügyelő hatásköre	546	Egyházi hatalom alanya	304
Egyetemes felügyelő helyettese	533	Egyházi rend ..	348
Egyetemes felügyelő helyettesítése ..	547	Egyházi vagyon	33, 206
Egyetemes felügyelő választása	78, 82, 338, 546	Egyházi vagyon kezelése	38
Egyetemes gyűlés ..	75	Egyházi vagyon nyilvántartása	403
Egyetemes gyűlések eredete	75	Egyházi vagyon tulajdonosa	33
Egyetemes gyűlés hatásköre	78	Egyházjog	11
Egyetemes gyűlés, közös	81, 96	Egyházjog, mint tudomány	13
Egyetemes gyűlés szervezete		Egyházjogtan ..	1
a múltban	78, 99	Egyház keletkezésének előfeltételei	11
Egyetemes háztartás ..	697, 698	Egyházkerület	58, 72, 466
Egyetemes iskolai bizottságok	667	Egyházkerületek arányosítása	166, 474
Egyetemes közgyűlés	77	Egyházkerületek arányosításakor	
Egyetemes közgyűlés jegyzőkönyve		feltevései	11
felterjesztendő kormányhoz	533	rendezése	478
Egyetemes közgyűlés összehívása	537	Egyházkerületek mai szervezete	484
Egyetemes közgyűlés tagjai	532	Egyházkerületek száma	42
Egyetemes közoktatási bizottság szervezete	667	Egyházkerületek története	466
Egyetemes névtár ..	321	Egyházkerületek új beosztása	484
Egyetemes papság	305, 348	Egyházkerületi al-felügyelő ..	76
Egyetemes pénztár	74	Egyházkerületi elnökség	510
Egyetemes pénzügyi bizottság	698	Egyházkerületi felügyelő 73,	519
Egyetemes számvizsgáló bizottság ..	701	Egyházkerületi felügyelő bejelentése	215
Egyetemes társelnök	529	Egyházkerületi felügyelő főrendiházi tag	521
Egyetemes theol. akadémiai bizottság	670	Egyházkerületi felügyelő helyettese ..	512
Egyetemes törvényszék ..	56	Egyházkerületi felügyelő választása	338, 520
Egyetemes zsinat	52	Egyházkerületi gyámintézet ..	569
Egyetemi évek beszámítása		Egyházkerületi háztartás	696
theológián	658	Egyházkerületi isk. bizottság	651
Egyezés ..	480	Egyházkerületi középiskolai bizottság	647
Egyház	147	Egyházkerületi közgyűlés hatásköre	498
Egyházállamiság	183	Egyházkerületi közgyűlés összehívása ..	486
Egyházegyetem fogalma	531		
Egyházegyetem története	527		
Egyház és állam	180		

Oldal	Oldal
Egyházker. közgyűlés tagjai 493	Egyházmegyei kivetés 695
Egyházkerületi tisztviselők .. 521	Egyházmegyei középiskolai
Egyházkormányzati rendszerek 307	bizottság 647
Egyházközség alakulása 176	Egyházmegyei közgyűlés 451
Egyházközség alapítása 194, 207	Egyházmegyei közgyűlés ha-
Egyházközség átalakulása 322	tásköre 455
Egyházközség beolvasztása .. 325	Egyházm. közgyűlés tagjai .. 451
Egyházközségek beosztása 177	Egyházmegyei rendes tiszt-
Egyházközségek elcsatolása .. 536	viselők 463
Egyházközség fajai 320	Egyházmegyei számvevőszék 694
Egyházközség fogalma 33, 318	Egyházmegyék 449
Egyházközségeknek nyelvek	Egyházpolitikai rendszerek
szerinti megkülömböztetése 325	183, 188, 189
Egyházközségek összevonása 324	Egyházpolitikai törvények
Egyházközségek viszonya 322	végrehajtási utasítása 172
Egyházközségi elnökség 343	Egyházszervezés 43
Egyházközségi felügyelő 69	Egyháztag jogai 328
Egyházközségi gyámintézet .. 568	Egyháztag kötelességei .. 329
Egyházközségi isk. bizottság 603	Egyháztanács 340
Egyházközségi kormányzat .. 38	Egyháztanács ellenőrző sze-
Egyházközségi középiskolai	repe 692
bizottság 647	Egyháztanács hatásköre 341
Egyházközségi közgyűlés 330	Egyháztanács tagjai 340
Egyházközs. közgyűlés tagjai 332	Egyháztanács választása 336
Egyházközségi közgyűlés	Elemi iskola 593
összehívása 331	Elemi iskolai bizottság egy-
Egyházközségi tisztviselők .. 443	házmegyében 67
Egyházközség keletkezése 33,	Elévülés 716, 718
84, 107, 322	Elévülése egyházi tartozá-
Egyházközség megszűnése .. 322	soknak 251
Egyházközség tagjai 326	Elhagyott temető 380
Egyházközség területének	Elidegenítése egyházi va-
megváltoztatása 324	gyonnak 692
Egyházlátogatás 35, 52, 54,	Elismert gyermek vallása 275
63, 81, 175, 516	Eljegyzés 60
Egyházmegye 446	Eljegyzés felbontása 73
Egyházmegye alapítása 448	Eljegyzési per 67
Egyházmegye fogalma 448	Ellátási díj 557
Egyházmegyei elnökség 458	Ellenőr, egyetemes.. 553, 701
Egyházmegyei felügyelő he-	Ellenőr, egyházmegyében 465
lyettese 459	Ellenőrzés 675, 692
Egyházmegyei felügyelő vá-	Ellenreformatio 44
lasztása 461	Elmozdítás 717
Egyházmegyei háztartás 694	Elmozdítás végrehajtása 251
Egyházmegyei gyámintézet .. 568	Elnapolása zsinatnak 585
Egyházmegyei iskolai bizott-	Elnöklés egyházi közgyűlésen 381
ság feladata 608	Előadó 524
Egyházmegyei képviselő 336	Előirányzat 676

	Oldal		Oldal
Engedetlenség..	715	Esperes helyettese	459
Enyedi zsinat	31	Esperesség	446
Eperjesi Collegium .. 55,	56	Esperesség keletkezése .. 34,	447
Eperjesi vértörvényszék ..	51	Esperesség szervezete	63, 448
Eperjesi zsinat	29	Esperességi aljegyző	66
Episcopalis rendszer	185, 308	Esperességi háztartás	63
Erkölcstelen életmód	715	Esperességi közgyűlés	62
Esketés	371	Esperességi pénztárnok..	66
Esketése nem evangélikusok-		Esperességi tanács	62
nak	372	Esperes tiszteletdíja	695
Esketés helye, ideje	373	Esperes választása .. 66, 538,	461
Esketésnél lelkész feladata ..	376	„Evangélikus egyház és is-	
Esketésnél lelkész felelőssége	374	kola“	14
Eskü 62, 72, 80, 88,	726	Evang. egyház keletkezése	
Esküdtbírói mentesség	397	hazánkban..... ..	19, 23
Eskü, egyházközség tisztvise-		Evangélikusok és kálvinisták	
lőknél	445	viszálya	34
Eskümintá	176	„Evangélikus órálló“	15
Eskü törvénykezési közegeknél	713	Ev. ref. és ág. hitv. ev. egy-	
Esperes 43, 63, 69,	458	ház viszonya	288
Esperes esküje..	463	Explanatio Leopoldina.. 51,	65

É.

Építkezés	339	Érettségi vizsgálati utasítás ..	634
Érdekeltség lelkészválasztásnál	436	Értesítés áttérésnél	262
Érettségi bizonyítvány meg-		Észjog	120
tagadása	669	Évi jelentése egyet. felügye-	
Érettségi vizsgálat 517,	633	lőnek	538

F.

Fabrica ecclesiae	33	Felebbezés egyházkerületi ha-	
Feddés	717	tározat ellen	509
Fedezete egyházközségi szük-		Felebbezési határidő	697
ségleteknek	690	Felebbezési határnap elmu-	
Fegyelem a multban 35,	38	lasztása	740
Fegyelem gymnásiumban ..	641	Felebbezés pénzügyben	700
Fegyelmi eljárás megszünte-		Felebbviteli bíróságok előtti	
tése	724	eljárás	739
Fegyelmi eljárás tanár ellen	634	Felekezetenkívüliek	204
Fegyelmi eljárás tanító ellen	241	Felekezetenkívüliek kötele-	
Fegyelmi hatalom	194	zettségei	266
Fegyelmi szék középiskolában	650	Felekezetenkívülek nyilván-	
Fegyelmi ügyek	715	tartása	204
Felavatás 32, 177, 306, 394,		Felekezetenkívüli szülők gyer-	
350,	517	mekeinek vallása	273
Felebbezés	738	Felekezeti anyakönyvek	382
Felebbezés adókimvetési hatá-		Felekezeti tanító nyugdíjazása	620
rozat ellen..... ..	689	Felekezetközi viszony 81, 254,	288

	Oldal
Felekezetlenség	264
Felfüggesztés 251, 433,	730
Felfüggesztett lelkész helyet- tesítése	433
Felirati jog országgyűléshez	212
Felmentés	372
Felsőbb leányiskolák felállí- tása	599
Felsőbb tanintézetek	54
Felső népiskola	593, 598
Felső népiskolai tantárgyak	598
Felszentelés; lásd felavatás....	32
Felügyelet iskolák felett	589
Felügyelet a multban	70
Felügyelő egyházközségben ..	345
Felügyelő esküje egyházköz- ségben	347
Felügyelő hatásköre egyház- községben	344
Felügyelő (esperességi) válasz- tása	338
Felvételi vizsga tanítóképzőben	625

	Oldal
Felvétel theol. akadémiára	658
Fenntartótestület és tanári kar	591
Feszület hurczolás	64
Fiókegyházközség	322
Fiókegyházközség jogai	332
Fizetés beiktatástól kezdve jár	432
Folytatólagos tárgyalás	727
Formula concordiae	158
Forradalmi zsinat....	58
Földesúr	47
Földhitelintézet	699, 702
Főiskola	653
Főiskola felállítása	665
Főiskolai nagybizottság	526
Főiskolák megvizsgálása	589
Földmunka megváltása	688
Főrendiházi tagság	211
Francia háború	97
Fraternitas 32, 34, 35, 36, 37, 40, 62, 63,	446
Fraternitas szervei	35
Frater novitius	37

G.

Gályarabok	49
Gergely-féle (IX.) decretum ..	138
Gondnok 33, 445,	691
Gratian decretuma	130, 137

Gusztáv Adolf	46
Gusztáv Adolf-egylet	571
Gymn. rendtartás	173, 590
Gymn. tantárgyak	632

Gy.

Gyakorlati vizsga tanító- képzőben	629
Gyakorló-iskola	622
Gyámhatósági eljárás gyer- mekek vallása ügyében	274
Gyámintézet	168
Gyámintézet, egyetemes 173, 536, 554,	567
Gyámintézetek hatásköre	570
Gyámintézeti szabályrendelet	567
Gyámintézeti tartozás behaj- tása	250

Gyámintézeti törvény	567
Gyámintézeti tőkék kezelése	572
Gyámintézet jövedelmei	568
Gyámintézet keletkezése	530
Gyámintézet szervezete	568
Gyámoldába belépés	432
Gyászévtized	49
Gyermekek vallása .. 80, 99,	269
Gyermekek vallása a szülők felekezetenkívülisége esetén	273
Gyónás	370

H.

Hadkötelezettség lelkésznél ..	398
Hagyomány illetéke	396
Halasztás	735
Halasztási indítvány	726

Haláleset bejelentése	378
Halálraítélt meglátogatása	87
Halottvizsgálati bizonyítvány	378
Hamis eskü	68

VIII

	Oldal		Oldal
Harang	46	Helyettes lelkész 410, 420,	433
Harangozó	445	Helyettes lelkész javadalma	433
Hatalom forrása az egyház- község	578	Helytartótanács	61
Határnap elmusztása	740	Herczegszöllősi kánonok	39
Határozás fegyelmi ügyben	728	Hierarchia 32, 45, 62,	65
Hatásköre egyetemes közgyű- lésnek	534	Hierocratismus	183
Hatásköre egyházi törvény- székeknek	719	Hit eredete	1
Hatásköre egyházközs. köz- gyűlésnek	333	Hit fogalma	3
Hatheti tartózkodás	327	Hitkényszer 65,	194
Hat sz. kir. városi superin- tendia	54	Hitoktatás	209
Havi értekezletek gimnázium- ban	640	Hitszabadság	191
Haynau rendelete ..	105	Hitthanhallgató védkötelezett- sége	398
Házasság ..	55	Hivatal	147
Házassági bíráskodás 36, 67, 71, 88, 93, 107,	112	Hivatalképesség	88
Házasságügy 35, 36, 48, 56,	63	Hivatalos hatalommal való visszaélés	715
Házasságügy Erdélyben	68	Hivatás	349
Háztartás ..	672	Hívány 333, 336, 423, 426, 499,	677
Háztartás (egyetemes) ..	172	Hívány el nem fogadása	429
Háztartás – egyházkerületek- ben ..	175, 178	Hívány kézbesítése ..	429
Háztartás egyházkerületben s az egyetemen	696	Hívány megállapítása	412
Háztartás egyházmegyében ..	694	Hívek jogai	328
Háztartási alapelvek	682, 675	Hívek kötelességei ..	329
Helyettesítés	78, 437	Holtkézi törvények ..	206
Helyettesítés középiskolában	649	Honvédségi katonai lelkészet	443
Helyettesítés lelkész halála esetén	410	Horvátországi evangélikusok 90, 168,	531

I.

Idézés	734	Illetőség 209,	327
Igazgató gimnáziumban	638	Imaház	80
Igazolás	740	Incapacitas	350
Igazolási határidő elmulasz- tása	741	Independensek	349
Igehirdetés	363	Indítványtétel fegyelmi ügyben	725
Illetékegyenérték	396	Institutio religionis christianae	315
Illetékesség	719	Interim	25
Illetékességi összeütközés	720	Irattár	404
Illetéki jogkedvezmény	394, 395	Írásbeli vizsga tanítóképzőben	628
Illetékmentesség	396	Iroda	404
		Irodalom ..	14

	Oldal		Oldal
Irodavezető, püspöki	518	Iskolaszék	601, 603
Irott jogszabály fajtái	577	Iskolaszék hatásköre	604
Iskola bezárása	602	Iskolatanács	647
Iskolaépületek kellékei ..	595	Iskolaügy ..	70, 86, 207
Iskola és lelkész	403	Iskolaügy általában	587
Iskola felállítása	535	Iskolaügyi alaptörvény ..	86, 588
Iskolai adó	597	Iskolavizsgálók	465
Iskolai bizottságok 173, 589,	590, 603	Iskolák zsinati képviselete	583
Iskolai épületek tulajdonjoga	616	Ismétlés	646
Iskolai pótagó	617	Ismétlő-iskola ..	606
Iskolai tartozás behajtása	250	Istentisztelet	55, 358
Iskolai törvények végrehajtása	600	Istentisztelet nyelve	364
Iskolai vagyon felügyelete	652	Istentisztelet részei ..	363
Iskolai vagyon kezelése	611	Ítélet fegyelmi ügyben ..	726
Iskolai vagyon tulajdonjoga	234	Ítélet magánjogi perben	724
Iskola kibővítése	611	Ítélet végrehajtása ..	252, 729
Iskolalátogatás	605	Izgatás	715
Iskolalátogatók	606	Izraeliták áttérése	264

J.

Jegyző, egyetemes ..	551	Jogakadémiák hazánkban	665
Jegyző, egyházkerületben	521	Jogállam rendszer ..	189
Jegyző, egyházközségben	444	Jogforrások	115
Jegyző, egyházmegyén ..	464	Jogforrások csoportosítása	117
Jegyzőkönyv	333, 444	Jogforrások fajtái	116
Jegyzőkönyv, egyetemes	541	Jogi főiskola	664
Jegyzőkönyv, egyházkerületi	504	Jogi oktatás törvényileg sza-	
Jegyzőkönyvfelvétel törvény-		bályozva nincs	665
kezési eljárásban	737	Jogorvoslat adókimvetési ügy-	
Jegyzőkönyvi kivonattal ki-		ben	689
küldöttek	500	Jogsegély ..	108, 248
Jelölés	415, 419	Jogszabály	12
Jelöltek sorrendje	419	Jogügyi bizottság ..	525
Jobbágyság egyházi tartozása	47	Jus advocatiae	198, 216
Jobbágyság helyzete	38	Jus cavendi	196
Jog	11	Jus placeti	197
Jogakadémia	664	Jus reformandi	197
Jogakadémiai tanterv	665		

K.

Kamarai segély	39	Katonai nevelő-intézetek	440
<i>Karavon</i>	13	Katonák anyakönyvezése	438
Karhatalom ingyénybevétele ..	730	Katonák esketése	376
Kassai alkudozás (pontok)	41	Katonák temetése ..	379
Kath. lelkész felavatása ev.		Kálvin egyház alkotmánya	
lelkészszé	351		186, 313
Katonai lelkészlet	437	Kánoni kiváltság	395

	Oldal		Oldal
Kánonjog..	13	Korponai pontok....	41
Kánonlátár	130	Korpótlék néptanítóknál	237, 242
Kánonlátár kiadásai	140	Korszakok az egyház törté-	
Kánonlátár mint ev. jogforrás	140	netében..	20
Kegydiíjazás	565	Kölcson	684
Kegydiíj megszűnése	556	Kölcsonfelvétel	339
Kegyidő	406	Költségek behajtása	251
Kegyűrság	63	Költségek lelkészválasztásnál	436
Keresztelés 55, 293,	297	Költségelőirányzat ..	676, 685
Keresztelés helye	367	Költségelőirányzat, egyet.	535
Keresztneű kiigazítása	366	Kőzalap	248, 536, 703
Kereszttség	148, 364, 367	Kőzalap célja..	703
Keresztoszűlők....	367	Kőzalapi járulék	705
Kettős házasság	376	Kőzalapi járulék megváltása	705
Kezelési díj alapítványnál....	679	Kőzalapi segély	244
Kényszer-nyugdíjazás	611	Kőzalapijárulék módosítása ..	709
Képesítő-vizsga tanítóknál....	626	Kőzalapijárulék tíz évre állá-	
Képviselési rendszer	337	píttatik meg.	708
Képviselőtestület	340	Kőzalap jövedelmei	704
Képviselőtestület választása ..	336	Kőzalap jövedelmének kiosz-	
Képviselőválasztás	397	tása	710
Képviseltetés	441	Kőzalap kezelése	708
Kérvényezési jog	211	Közegészségügyi törvény	601
Késmárki Collegium	30	Közel halállal fenyegető be-	
Kézbesítés	722	tegség esetén esketés..	374
Kézbesítése ítéletnek	728	Középiskola	630
Kiegyezés..	110	Középiskolai bizottságok	647
Kihirdetés	372	Középiskolai hatóság	648
Kihirdetése fegyelmi ítéletnek	728	Középiskolai tanár választása	234
Kiközösítés	35	Középiskolai vagyon felügye-	
Kiküldetés	719	lete	235
Kilépés	264	Középiskolák megvizsgálása	589
Kilépés jogkövetkezményei ..	266	Közgyűlések nyilvánosak	208
Kinyilatkoztatás	121	Közgyűlési határozat meg-	
Királyi biztos	86, 578	változtatása	340
Kisdédóvó államsegélye	243, 592	Közigazgatási bizottság..	526
Kisdédóvó-intézetek	592	Közigazg. bizottság fegyelmi	
Kisdédóvók megvizsgálása ..	589	hatósága	241
Kisszebeni gyűlés....	30	Közigazgatási hatóságok érte-	
Kivetés	685	sítése	324
Kivetési kulcs	339	Közigazgatási panasz	718
Kizárás	642	Közigazgatási panaszos ügy-	
Kizárás pályázatból	418	ben eljárás	732
Kollonich L.	51	Közmunka	69, 251
Kormányképviselő érettségi		Közoktatási bizottság	545
vizsgánál	635	Közös prot. gyűlések	558
Kormánynyal való érintkezés		Községi iskolai adó	597
	511, 536	Községi segély	210

	Oldal		Oldal
Községi temető	379	Közzvadásló kirendelése	714, 724
Közterhek viselése ..	677	Külföldiek lelki gondozása ..	357
Közzvadásló ..	714	Kyriarchia	76, 93

L.

Látható és láthatatlan egyház	78	Lelkészképzés ..	52, 63, 535
Leányegyház	81	Lelkész közhivatalnok....	208
Leányegyház jogai ..	333	Lelkész mint az egyházközség-	
Leányegyházközség ..	322	nek lelkiekben gondozója	353
Lecticale....	69	Lelkész mint igehirdető ..	357
Lefoglalhato fizetés ..	395	Lelkész mint kormányzó ..	353
Legtöbb felügyeleti jog	71,	Lelkész mint tanító ..	397
72, 81, 85, 197, 208,	212	Lelkész munkaképtelensége	555, 565
Legfőbb felügyelet zsinattal		Lelkészválasztás	69, 175, 176,
szemben	577	177, 178, 291,	421
Lelenczek vallása	277	Lelkészvizsga....	535
Lelkész	352	Leltár	675
Lelkész büntetethetősége eske-		Leltár egyházközségi vagyonról	685
tésnél	373	Lemondás	406
Lelkész egyházi vagyont nem		Lemondás fegyelmi ügy fo-	
kezelhet	691	lyamán ..	729
Lelkész elhalálozásának be-		Lengyel dissidens kánonok	22, 95
jelentése	406	Leszállítása közalapjáruléknak	709
Lelkész eltemetése ..	406	Levéltár	176, 404
Lelkész fizetése ..	38	Levéltárnok, egyházkerületben	522
Lelkeszi állás be nem töltése	425	Lex canonisata	12
Lelkeszi hivatal	347	Lényeg rendszer	317
Lelkeszi hivatal – közhivatal	194	Liber sextus	139
Lelkeszi hivatal megüresedése		Linzi béke	21, 46
325, 405		Liturgia	358
Lelkeszi hivatal vezetése	382	Liturgika ..	358
Lelkeszi jövedelem	64	Losonczi zsinat	82
Lelkeszi képesítés ..	38	Luther és a kánonvár	141
Lelkeszi körök	324, 334	Luther fellépése	24
Lelkeszjelölti vizsga	660	Luther kátéja ..	158
Lelkész jogai ..	252	Luther reform. iratai	141
Lelkész képesítése ..	223	Luther-Társaság	173

M.

Magánistentiszelet megszű-		Magyar nyelvtanítás népkö-	
nése	84	lában	612, 614
Magánjogi keresetek	718	Maximális adó	705
Magántanulás ..	595, 643	Máglyagyújtás	64
Magánvizsga	179	Másodlelkész ..	518
Magánvizsgák gimnáziumban	644	Megalakulása egyetemes köz-	
Magyar evangélikus egyházjog	12	gyűlésnek	537

	Oldal		Oldal
Megalakulása egyházker. köz-		Mise	150
gyűlésnek	491	Missale romanum	358
Megbízólevéllel kiküldöttek..	456	Missiói kör híványa	428
Megegyezés gyermekek vallá-		Missiói körök	319
sára nézve	271	Missiói lelkészi állás betöltése	405
Meghatalmazás	422	Missiói lelkészi állás megüre-	
Meghívás	413, 415	sedése	413
Megintése felekezeti iskoláknak	600	Missiók gondozása	704
Meg nem jelenés perben	736	Mulasztás.. .. .	601, 605
Megszüntetési indítvány	725	Munkaképtelen lelkész	565
Megváltása földmunkának....	427	Munkaképtelen lelkészek tá-	
Megváltása közalapjáruléknak	705	mogatása	704
Mellékfoglalkozás.... .. .	669	Murányi fraternitas	34
Mellékfoglalkozása tanárnak	650		

N.

Nagygeresdi egyezés	174, 288	Népiskola	81
Nagyszeretetadomány	573	Népiskola bezáratása	602
Napidíj	176, 702	Népiskolai hatóságok	599
Napló (zsinati)	165	Népiskolai tantárgyak.... .. .	596
Nádorválasztás	42	Népiskolai törvény	599
Nem jelölhető lelkészi állásra	417	Népiskolák megvizsgálása	589
Nevelési díj	557	Nicaei hitvallás	159
Neveltetési díj megszűnése ..	559	Nikolsburgi béke.... .. .	45
Német prot. egylet	317	νομος	13

Ny.

Nyilatkozata panaszlottnak ..	722	Nyugdíjintézetbe belépésre	
Nyilvános istentisztelet	359	kötelezettek	556
Nyilvánosság	726	Nyugdíjintézet (egyetemes)	
Nyilvános vallásgyakorlat ..	191	fenntartása	556
Nyilvántartása híveknek	403	Nyugdíjint. tartozás behajtása	250
Nyugdíjazása tanítónak	618	Nyugdíjintézeti törvény	554
Nyugdíjazási eljárás	560	Nyugdíjintézeti ügyrend	559
Nyugdíjbizottság	620	Nyugdíjintézet kormányzása	559
Nyugdíjintézet	168	Nyugdíjintézet tagjai	555
Nyugdíjintézet (egyetemes)		Nyugdíj tanítónál	243
172, 434, 407,	554	Nyugdíjint. vagyonkezelése ..	562

O.

Oblatio	279	Osztályzat	645
Offertorium	38	Ousiologische System.... ..	317
Ordinatio.. .. .	306, 349	Óratöbblet díjazása	649
Országos segély	244	Ószövétség jogforrás jelen-	
Osztályvizsga tanítóképzőben	627	tősege	120

Ö.

	Oldal		Oldal
Önálló nők jogai	329	Ösztöndíjak kiosztása	699
Öngyilkos eltemetése	378	Ösztöndíj illetékmentessége..	396
Önkormányzat	42, 61	Özvegyi ellátás tanítónál	621
Önkormányzati testületek		Özvegy igénye kegyidőre	408
szabályalkotása	577	Özvegy nyugdíja	558, 561

P.

Pactata	38, 45	Pénztári napló	676
Palástdíj	69	Pénztáros ..	691
Panasz benyújtása ..	721	Pénztáros, egyetemes	522, 701
Panasz elutasítása ..	723	Pénztáros, egyházkerületben	522
Panaszjog	60	Pénztáros, egyházmegyében	464
Papi rend ..	348	Pénzügy	672
Papi ruházat	55	Pénzügyi alapelvek	673, 675
Papmarasztalás	37, 52	Pénzügyi bizottság	526, 696, 698
Papok házassága	149	Polgári házassághoz kötés	371
Papválasztás a multban	37	Polgári iskola	179, 593, 598
Paritátikus rendszer	189	Polgári iskola államsegélye ..	244
Patens	106	Polgári iskolai képesítés	623
Patens végrehajtása	109	Polgári iskolai tantárgyak....	599
Patens visszavonása	110	Politikai korteskedés	397
Patentális püspökök	530	Politikai községek beosztása	
Patronus ..	32	egyházközségekbe	323, 327
Pályázat-hirdetés módja	414	Portómentesség	400
Pályázat lelkészi állásra	413	Potestas clavium	300
Pápa ..	132	Potestas directiva	184
Párbér	87, 278, 294	Potestas indirecta ..	189
Párbér, avertált	278	Potestas iurisdictionis ..	303
Párbér behajtása	250	Potestas ordinis	303
Párbér és curia	281	Pótjelölés ..	419
Párbérügyben jogorvoslat	283	Pótválasztás	424
Pártfogóság	590	Praestatio ..	279
Pártfogóság által fenntartott		Presbyterialis elv	33, 64, 69
középiskola ..	650	Presbyteri rendszer	316
Perköltség	717, 737	Presbyterium....	105, 340
Perköltség viselése ..	728	Presbyterium választása	336
Perorvoslatok ..	738	Privilegium canonis	394
Perújítás....	741	Privilegium fori	63, 395
Pesti zsinat	83, 92, 94, 581	„Protestáns Szemle“	15
Pénzbírság	721	Protocollum Rimanovianum	34
Pénzbírság behajtása	252	Protocollum Schröterianum ..	63
Pénzbírság közalapé	716	Proventus ministri	33
Pénzbüntetés	717	Próbaszónoklat	415, 420
Pénzbüntetés behajtása	249, 252, 717	Próbaszónoklat megtagadása	420
Pénzelhelyezés	339	Pseudoisidoriana collectio	135
Pénztár, egyházkerületi	176	Pünkösdi királyság	64
		Püspök	513

XIV

	Oldal		Oldal
Püspök a főrendiház tagja ..	515	Püspök javadalma ..	73, 98, 175
Püspök felvigyázó hatalma ..	516	Püspök, közigazgatás vezetője	511
Püspökhelyettes	518	Püspök tiszteletdíja	698
Püspöki cím ..	514	Püspök választása ..	338, 518
Püspöki javadalom	55, 519	Püspökválasztás bejelentése	
Püspöki joghatóság	301	kormányának	215
Püspöki rendszer	308		

R.

Rabok gondozása ..	357	Rendi hatalom	301
Ragályos betegség iskolában		Rendi kiváltság és vallás	75
	594, 602	Rendkívüli szükségletek	690
Ratio educationis	98, 233	Rendkívüli tisztviselők espe-	
Reáliskola..	632	rességben	463
Recepta religio	193	Rendszabályok egyházközség-	
Reformatio hazánkban ..	23	ben	177
Religio	5	Rendtartás gimnáziumban....	637
Rendbüntetés 175, 176, 177,		Resolutio Carolina	39, 72
	179, 716	Reversalis 80, 99, 101, 113,	
Rendezetek	170		271, 377
Rendes lelkész ..	404	Rituale romanum ..	358
Rendes szükségletek	689	Rózsahegyzi zsinat 21, 49, 52,	
Rendfentartás egyházkerületi			60, 580
közgyűlésen ..	509		

S.

Sakramentáriusok ..	28	Síremlék megrongálása ..	381
Schwabachi cikkek	144	Smalkaldi cikkek ..	154
Segédlelkész	56, 415, 434	Soproni országgyűlés	49
Segédlelkész alkalmazása	435	Speieri birodalmi gyűlés	24
Segédlelkézi állás megürese-		Statisztikai adatgyűjtés 397,	
dése	436		606, 609, 652
Segély kiosztása gyámintéze-		Status ecclesiasticus	310
tekben ..	572	Status oeconomicus	310
Segély kiosztása közalapról ..	710	Status politicus	310
Selmeczi lyceum	172	Stola ..	34, 38, 81, 373
Seminariumok theológián	657	Superintendens 35, 37, 42,	
Semptei consistorium	45		45, 53, 513
Senior	35, 54	Superintendens választása 66,	71
Senioratus	34, 447	Superintendentia 39, 43, 44,	466
Septuaginta	119	Superintendentiák ..	107
Sérelmes kormányrendeletek		Supplicatio	86, 707
	512, 536	Symbolikus könyvek 57, 92,	143
Simonia	69, 417	Synodus	39
Sírásó	445	Systema studiorum	79
Sírbolt	380		

Sz.

	Oldal		Oldal
Szabadságharcz	103	Számvevőszéki felülvizsgálat	693
Szabad vallásgyakorlat ..	41	Számvevőszék, kerületi s egye-	
Szabályellenes vagyonkezelés	675	temes	696
Szabályrendelet 108, 169,	171	Számvizsgáló-bizottság ..	701
Szabályrendeletalkotás ..	574	Szász választófejedelemség	
Szabályrendeletalkotási jog ..	340	egyházszervezete ..	32
Szabályrendeletek (egyetemes)	172	Szekularizáció ..	33
Szabályrendeletek (egyházker.)	174	Személyes járandóság	686
Szakértők esküje	726	Szentesítés	165
Szakovizsga elnöke ..	517	Szentségek kiszolgáltatása	364
Szakovizsgálat teológián	660	Szentszékek hatásköre	48, 69
Szatmári béke	59	Szepesváraljai zsinat 21, 44,	50
Szavazatok jegyzése	510	Szeretetadomány	573
Szavazás egyet. gyűlésen 541,	543	Szertartáskönyv	359
Szavazás egyházker. gyűlésen	501	Szertartások	35, 55, 148
Szavazás egyházmegyei köz-		Szokásjog	122
gyűlésen	452	Szokásjog az evang. egyház-	
Szavazás esperesre ..	462	ban	126
Szavazás lelkesválasztásnál ..	423	Szóbeliség	726
Szavazás pénzkérdésben	507	Szóbeliség felebbviteli bíró-	
Szavazás zsinati képviselőre	584	ságnál ..	739
Számadás ..	692	Szórvány ..	297
Számvevőszék, egyetemes	700	Szórványhelyek	319
Számvevőszék, egyházkerü-		Szórványok gondozása	498
letben	177	Szükségből való kereszteleés ..	365
Számvevőszék egyházmegyé-		Szünet iskolában	606
ben	694		

T.

Talált gyermek vallása ..	277	Tanerők nyugdíja ..	591
Tanácskozási jog	500	Tanerők választása ..	591
Tanácskozási rend egyetemes		Tanév	605
közgyűlésen ..	538	Tanfelügyelő ellenőrző sze-	
Tanácskozási rend egyház-		repe	612
kerületen	500	Tanfelügyelő iskolalátogatása	612
Tanácskozási rend esp. köz-		Tanfelügyelői utasítás	588
gyűlésen	455	Tanfelügyelő népiskolában ..	610
Tanári értekezletek	640	Tanfelügyelő viszonya fele-	
Tanári testület.	637	kezeti iskolához ..	618
Tanári testület feladata ..	641	Tanító	70, 445
Tanár mellékfoglalkozása	669	Tanító alkalmazása	240
Tanárok szabadságolása	649	Tanító az egyházkerületi köz-	
Tanárválasztás.	76, 637	gyűlésen	493
Tandíj	335	Tanító az esperességi gyű-	
Tandíj gymnasiumban ..	649	lésen	63
Tanerők díjazása	591	Tanító árvái	621
Tanerők képesítése.	591	Tanítóegyesületek	608

	Oldal		Oldal
Tanító egyházker. közgyűlési tag..	177, 178	Tábori lelkészet mozgósítás-kor..	440
Tanító elmozdítása	241	Tábori lelkészet szervezete ..	438
Tanító fizetése	237	„Tájékoztató”	109
Tanító fizetéskiegészítése	242	Tájékoztató lelkészeknek	177
Tanító fizetéskiegészítésénél eljárás.....	239	Tápinézeti gyűjtés	707
Tanítói oklevél kiadhatása ..	624	Tárgyalás elrendelése	725
Tanítók az esperességen	66	Tárgyalás fegyelmi ügyben ..	726
Tanító ker. közgyűlés tagja	174	Tárgyalás iskolaállamosításkor	617
Tanító képzése.....	594	Tárgyalás magánjogi perben	734
Tanítóképzési szabályzat ..	626	Tárgysorozat egyet. gyűlésen	538
Tanítóképesítő vizsga elnöke	517	Tárgysorozat egyházkerületi gyűlésen	491
Tanítóképző	622	Telepítése evangélikusoknak	53
Tanítóképzők megvizsgálása	589	Temetés 55, 294, 371, 377,	378
Tanítóképző tantárgyai ..	623	Temetési engedély ..	378
Tanító nyugdíjazása	619	Temetési költség	406
Tanító oktatóképessége ..	613	Temetés megakadályozása	379
Tanító terménybeli fizetése ..	237	Temetkezés	194, 208
Tanítóválasztás 38, 64, 175,		Temetkezés idegen temetőben	279
176, 177, 291		Temető	46, 377
Tankönyv..	535, 600	Temető adómentessége	381
Tankönyvbírálat	668	Temetőhasználat	47
Tankönyvek gymnásiumban	641	Temetők kezelése	380
Tankönyv-ellenőrzés	608, 652	Templom ..	84, 360
Tankötelesek összeírása..	605	Templomépítés	81, 89
Tankötelezettség	594	Templomfosztogatás büntetése	48, 89
Tanmenet tanítóképzőben	625	Terményjárandóság kivetése	688
Tannyelv gymnásiumban	633	Territorialis rendszer	310
Tannyelv népiskolában ..	594	Territorialismus 50, 59, 84,	337
Tanrendszer	81, 86	Testületi rendszer....	337
Tanrendszer megállapítása ..	535	Térdeplők	55
Tanterv gymnásiumban	631	Theol. akad. bizottság 663,	670
Tantervmegállapítás gymn.-ban	641	Theol. akad. hatóságok	662
Tanterv népiskolában	605	Theol. akad. vizsgák	659
Tanúk esküje ..	726	Theol. dékán ..	657
Tanúk költsége	729	Theol. fakultás	654
Tanulmányi rend jogakadémian ..	665	Theol. főiskola, egyetemes jellegű ..	655
Tanulók elkülönítése	596	Theol. főiskola fajtái	656
Tanulók gymnásiumban	643	Theol. főiskolák	653
Tanügyi bizottság (egyetemes)	668	„Theolog. Szaklap”	15
Tartalékalap	708	Theol. oktatás tárgyai ..	656
Táblabírák az esperességben	69	Theol. tanári képzés ..	661
Tábori esperes	439	Theol. tanárok	657
Tábori lelkész..	98, 102, 437	Theol. tanárok képzése	654
Tábori lelkészi állás betöltése	442	Theol. tanárok nyugdíja	563

	Oldal		Oldal
Theol. tanár választása	657	Törvény és rendelet viszonya	170
Theol. tanügyi szervezet 173,		Törvényhozás	574
591, 654		Törvényhozás és állam	575
Thun-féle gymn. szervezet ..	105	Törvénykezés 57,	712
Tiltott tankönyv	600	Törvénytelen gyermek vallása	275
Tiszai egyházkerület	53	Törzskönyv	403
Titkos szavazás 423,	424	Tőkeelhelyezés 177,	676
Tized 34, 38, 39, 45,	69	Tridenti zsinat 31,	140
Torgaui könyv	159	Tulajdonjoga egyházi va-	
Torony	84	gyonnak	677
Törvényesen el nem ismert		Türelmi rendelet	80
vallásfelekezet 193,	203	Túrt vallásfelekezet	192
Törvényesen elismert vallás-		Tűzkárbiztosítás 403,	676
felekezet 193,	199		
Törvényesített gyermek vallása	275		

U.

Új bizonyítékok	741	Utasítása kir. tanfelügyelőnek	588
Újszövetségi szentírás	128	Utasítás zsinati követeknek ..	53
Új választás elrendelése	737	Útiköltség 176,	702
Unio.. 92, 99,	529	Utólagos anyakönyvezés	388
Úrvacsora 55, 292,	369	Utólagos házassággal törvé-	
Utasítás 170,	355	nyesített gyermek vallása ..	275

Ü.

Ügyész, egyetemes	552	Ügyrend, zsinaton..	164
Ügyész, egyházkerületben	523	Ügyvédi képviselő	726
Ügyész, egyházközségben	444	Ügyvivő egyetemes nyugdíj-	
Ügyész, egyházmegyében	465	intézetben	560
Ügyész kirendelése	714	Ünnepek 55, 58, 211,	360
Ügyrend	177	Ünnepek megtartása	90
Ügyrend (egyetemes) 172, 532,	547	Ünnep kihirdetése..	362
Ügyrend egyházkerületekben			
174, 176, 178, 486			

V.

Vagyonjogi vitás kérdésekben		Vagyonkezelés egyházköz-	
törvénykezési eljárás	732	ségben	691
Vagyonjogi vitás ügyek	718	Vagyonleltár, egyházkerületi	697
Vagyonkezelés	675	Vagyonmegosztás szétvált	
Vagyonkezelés (egyetemes)....	699	egyházközségeknek	326
Vagyonkezelés egyházkerü-		Vagyonszerzés..	194
letben	499	Vallás	4

XVIII

	Oldal		Oldal
Vallás elleni vétség	48, 50, 363	Választók névsorának egybe-	
Vallásfelekezet 10	állítása 411
Vallásgyakorlat 46	Vármegye viszonya a frater-	
Vallásgyakorlat feltételei 192	nitáshoz 35, 38, 68
Vallásgyakorlat szabadsága	191, 192	Városi tanács szerepe az egy-	
Vallási sérelmek 47	házkormányzatban 32
Vallásoktatás 298, 652	Vegyes házasság 72
Vallásoktatás ellenőrzése 604	Vegyes házasságban élő adója	687
Vallásoktatás nem ev. isko-		Vegyes házasságban élő hívek	329
lában 591	Vegyes házassági válóperek	67, 90, 111
Vallásszabadság visszaállítása	83	Vegyes házasság kötése 90
Vallástanárok 637	Vegyesvallású szülők gyerme-	
Vallástanítási terv 173, 590	keinek vallása 269
Vallásügyi bizottság 60, 61	Vesztegetés 417
Vallásügyi rendeletek 97	Vég helyek vallásgyakorlata	.. 51
Vallásügyi törvény, 1868: LIII.	111	Végrehajtása egyházi határo-	
Vallásügyi trv., 1895: XLIII.	192, 199	zatnak 249
Vallásügyi törvények	26, 27,	Végrehajtás lelkeszi fizetésre	395
28, 29, 30, 40, 41, 46, 49,	60	Végrendelet érvényessége 68
Vallásügy – magánügy 73	Végző 727
Vallásügy országgyűlés elé		Végzés 727
nem tartozott 61	Vétel 339
Vallásügy országgyűlési ügy	91	Világiak	32, 36, 38, 52, 64, 66
Vallásváltoztatás büntetése	.. 72	Világiak az esperességen 66
Vasárnapi munkaszünet	211, 362	Visszalépés 419
Vatikáni zsinat 140, 530	Visszavonása keresetnek 736
Választás egyet. gyűlésen 544	Viszály előidézése 715
Választási ügyben nincs per-		Visitator 59
újítás 741	Viszonosság 47, 85
Választási ügyek 733	Viszonválasz 727
Választás megsemmisítése 430	Vizsgálat 721
Választás megtámadhatósága	430	Vizsgálat elrendelése 723
Választott bíróság 480, 714	Vizsgálati rend jogakadémián	665
Választói jog 421	Vizsgálati rend jogakadémián	665
Választók névjegyzékének ki-		Vizsgálat kiegészítése 725
hirdetése 411	Vizsgálóbiztos kötelességei	.. 724
Választók névsora elleni ki-		Vocatio 349
fogás 413	Vormsi gyűlés 24
		Vulgata 119

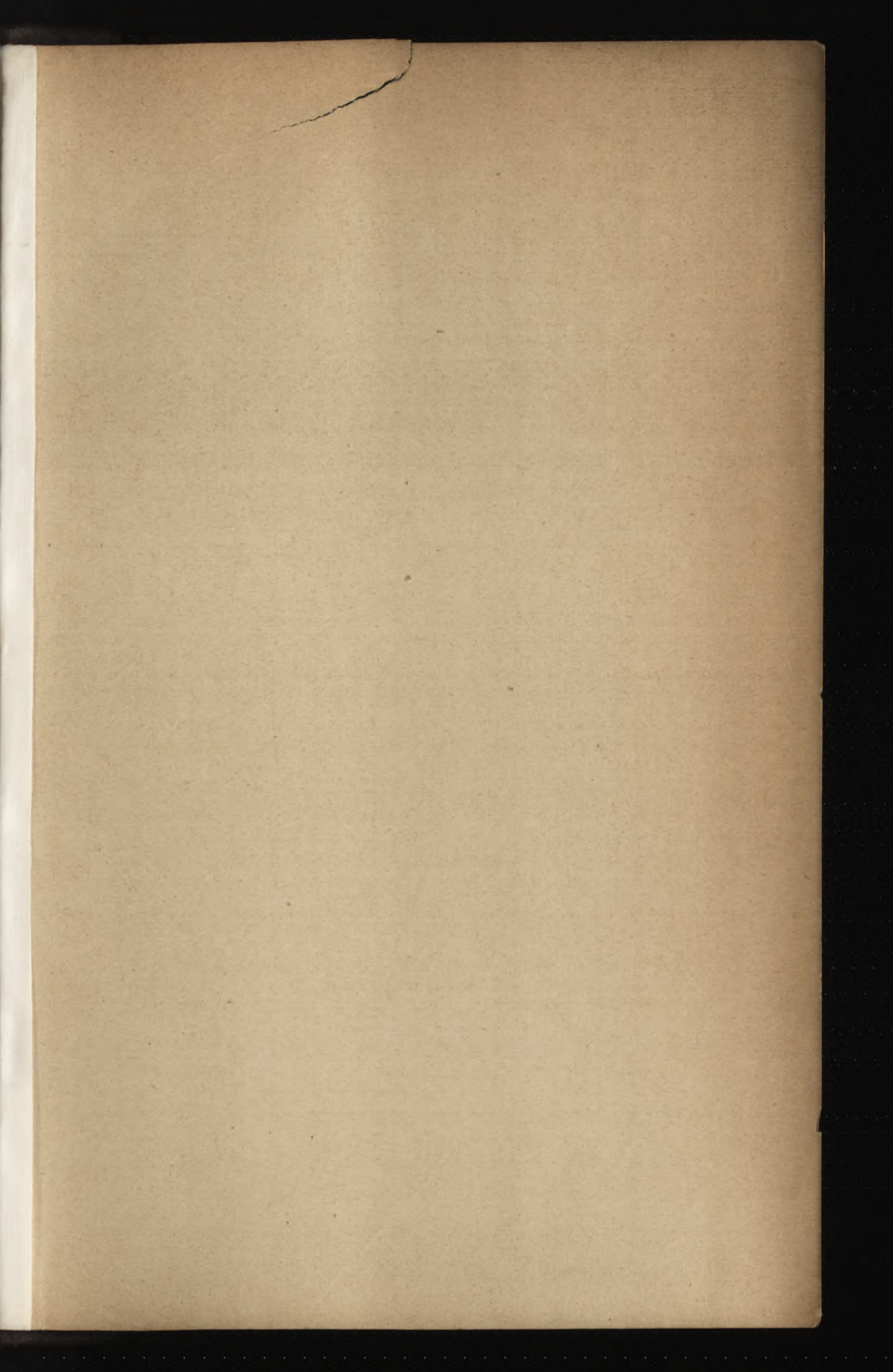
Z.

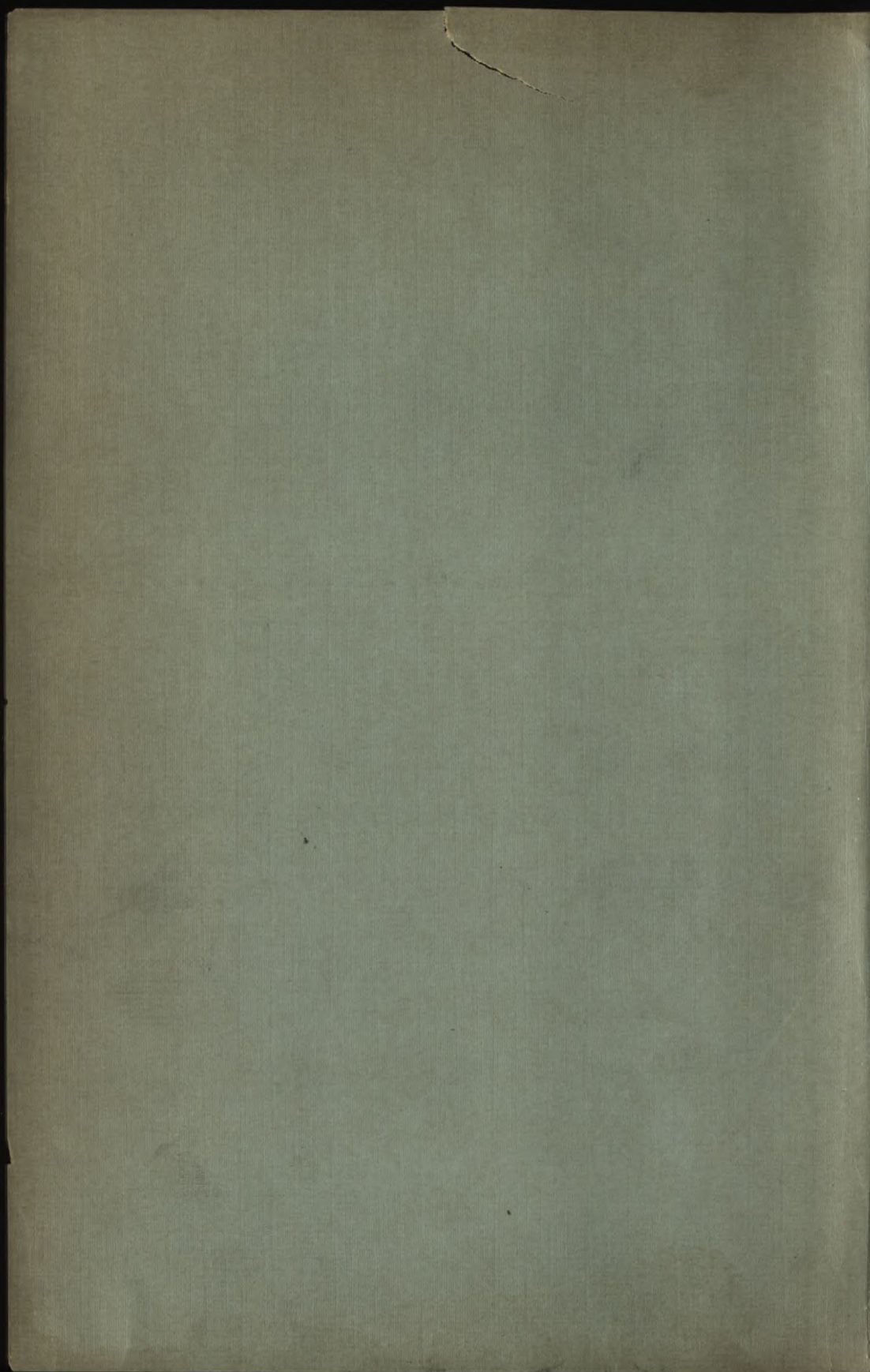
Zárszámadás 676	Zwingli alkotmánya 313
Zeitschrift für Kirchenrecht	.. 15		

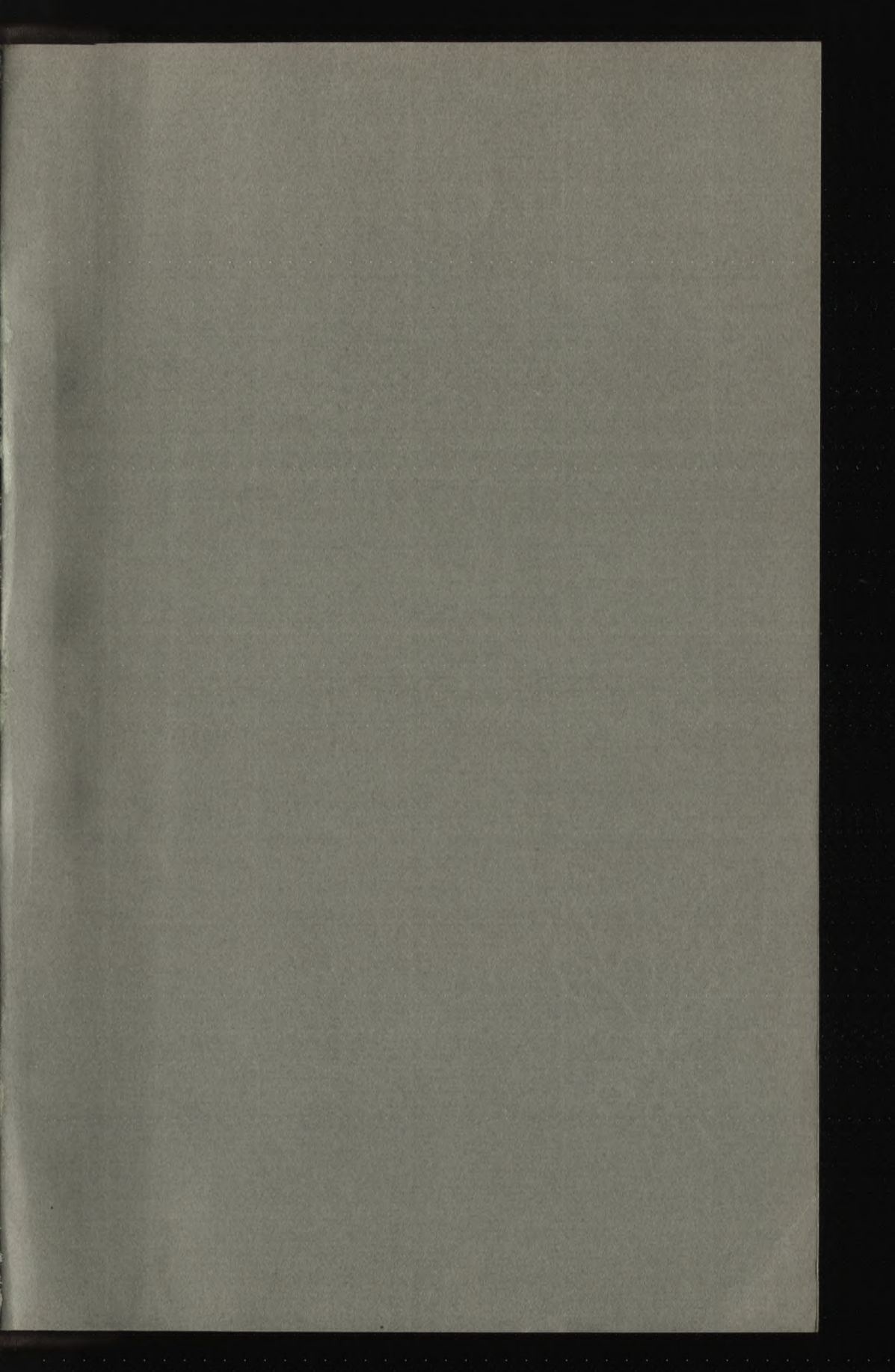
Zs.

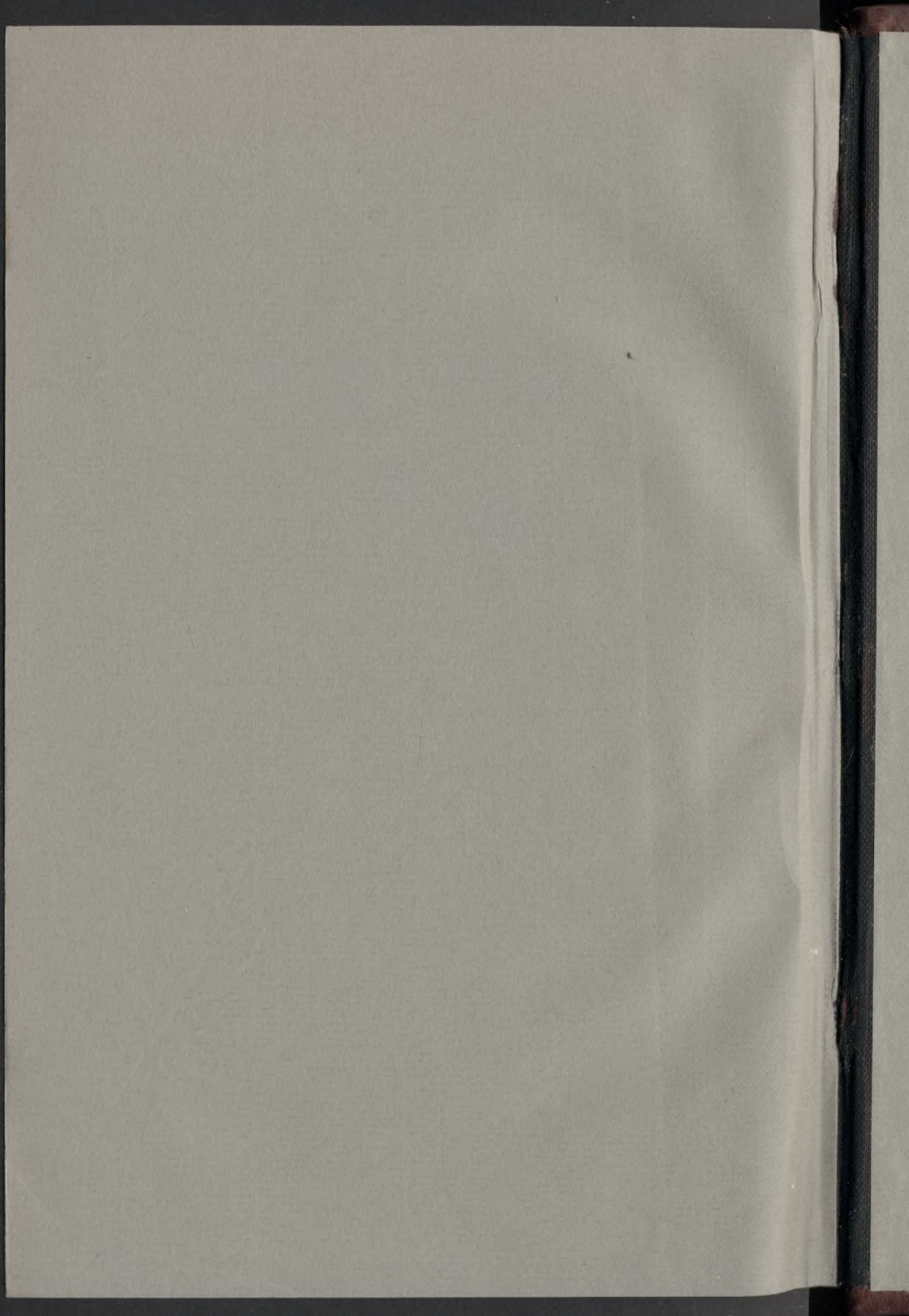
	Oldal		Oldal
Zsinat 39, 81, 86, 108, 131, 214,	574	Zsinati törvények végrehajtása	536
Zsinat előtti szabályzatok ér-		Zsinati ügyrend	585
vénye	173	Zsinati ülészek ..	164
Zsinat engedélyezése	163	Zsinat megalakulása	585
Zsinati bizottságok	164	Zsinatok	579
Zsinati előmunkálatok ..	163	Zsinat presbyteri alkotmány	31
Zsinati képviselők választása	583	Zsinat (1891–94) szervezete	161
Zsinati tisztviselők ..	585	Zsinattartás	586
Zsinati törvények keletkezése	159	Zsitvatoroki béke	41
Zsinati törvények szentesítése	168	Zsolnai zsinat ..	21, 43, 579

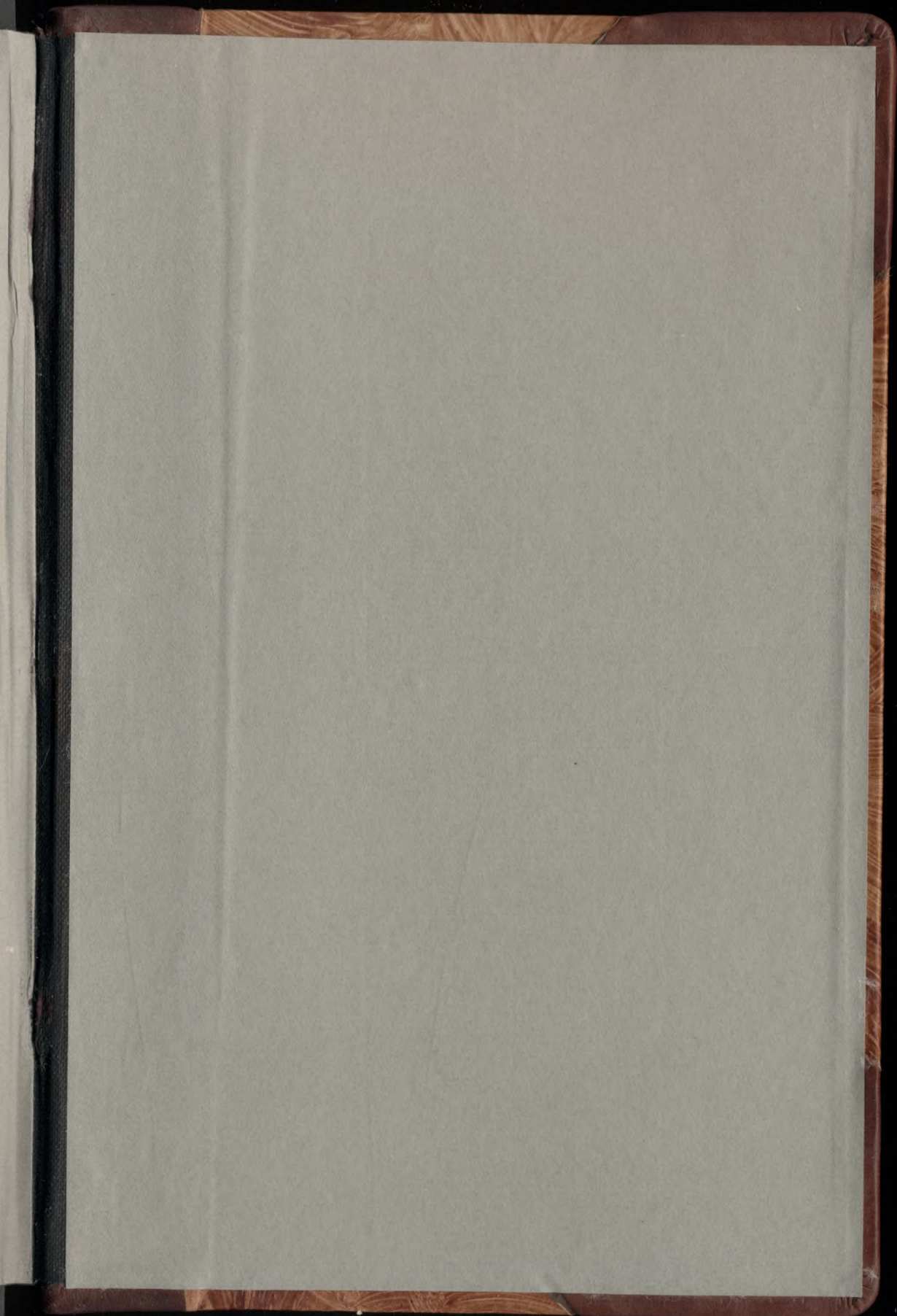

.....
193. 884

OSZK
.....

MIKLER
MAGYAR
EVANGELIKUS
EGYHÁZJOG

N. M.